

LIETUVOS IR LENKIJOS
DIPLOMATINIAI SANTYKIAI
1938–1940 METAIS

DOKUMENTŲ RINKINYS

Skiriama
už savo šalių laisvę
kovousių ir žuvusių
Abiejų Tautų Patriotų
atminimui

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS IR LENKIJOS
DIPLOMATINIAI SANTYKIAI
1938–1940 METAIS

DOKUMENTŲ RINKINYS

Sudarytojai

Algimantas KASPARAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Paweł LIBERA
Lenkijos tarptautinių santykių institutas

UDK 327(474.5:438)(093.2)
Li237

Knygos rengimą ir leidybą parėmė

LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Projekto finansavimo sutartis Nr. LIT-4-28

Recenzentai

Habil. dr. prof. Alfonsas EIDINTAS
dr. doc. Nerijus ŠEPETYS

Iš lenkų kalbos išvertė
Tamara BAIRAŠAUSKAITĖ

ISBN 978-9955-847-64-9

© Lietuvos istorijos institutas, 2013
© Algimantas Kasparavičius, 2013

TURINYS

ĮVADAS	7
SANTRUMPOS	45
DOKUMENTŲ SĄRAŠAS	47
DOKUMENTAI	73
SUMMARY	581
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	587

I V A D A S

Lietuvos ir Lenkijos politinių, diplomatinių santykių istorija tokia ilga, tiršta, turtinga ir turininga, kad jos, matyt, užteks dar ne vienai istorikų kartai. Europos politikos, diplomatijos ir karybos istorijoje Lietuva ir Lenkija kartu nuo XIV a. pabaigos. Naujųjų laikų aušroje, XVI šimtmetyje, susivienijusios į uniją šios dvi tautos ir valstybės iš esmės pasiekė savo politinio klestėjimo zenitą, savotišką „aukso amžių“¹. Vėlesniais amžiais petys petin išgyveno pačių susikurtos, autentiškos politinės sistemos dekadansą ir radikalų bandymą jį įveikti – pirmosios Europoje 1791 m. Gegužės 3-iosios konstitucijos stebuklą. Dar vėliau, XVIII a. pabaigoje–XIX a., dualistinio lietuviškai lenkiško valstybingumo kolapsą bei herojiškas, nors ir beviltiškas, nesėkmingas abiejų tautų pastangas išsivaduoti iš svetimųjų jungo. Antroje XIX a. pusėje–XX a. pradžioje skausmingas, permainingas ir nevienareikšmes nacionalinės tapatybės turinio ir ribų paieškas, politinės emancipacijos proveržius, geopolitinės orientacijos vingius. Lietuvos ir Lenkijos, kaip ir daugumos kitų Vidurio Europos kraštų, politinę būtį radikalčiai pakeitė Didžiojo karo (1914–1918) rezultatai. Dėl jo Europoje, netgi visame pasaulyje vyko globalios permainos: subyrėjo Rusijos, Austrijos-Vengrijos ir Vokietijos imperijos, iškilo ir visuotinai buvo pripažinti tautų apsisprendimo teisės principai, suklestėjo nacionalizmas, atsikūrė kadaise gyvavusios valstybės ir kūrėsi naujos.

Lietuvos ir Lenkijos valstybių atsikūrimas 1918 m., jo vidinio potencialo įgyvendinimas ir tarptautinis įtvirtinimas 1919–1923 m. anaipol nebuvo labai sklandus ir vienareikšmis procesas. Greičiau priešingai. Abi tautos, jau stipriai paveiktos istorinio romantizmo ir modernaus nacionalizmo, reikšmingai ir gana dramatiškai susidūrė su naujai atrasto nacionalinio valstybingumo padiktuotais iššūkiais. Tuo metu, kai politinis lenkų elitas nacionalinę valstybę projektavo ir rūpinosi daugiau ar mažiau, plačiau ar siauriau realizuoti istorinėse Abiejų Tautų Respublikos teritorijose iki pirmojo padalijimo², lietuvių elitas tvirtai pasisakė už tautinės Lietuvos valstybės modelį ir kovojo už savarankišką nuo Lenkijos valstybingumą³. Kitaip tariant, kai nacionalinis lenkų elitas iš esmės siekė rekonstruoti ir tęsti istorinio valstybingumo tradicijas, lietuviai valstybingumo „atkūrimo“ idėjai jau stengėsi suteikti naują socialinį, tautinį ir politinį turinį. Taip XX a. pradžioje radikalčiai išsiskyrus dviejų istorinių tautų ir kaimynių

¹ Vytautas Kavolis, *Epochų signatūros*, item, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 365–374; Mečislovas Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos Unija*, Vilnius: Aidai, 2000, p. 367–370.

² Piotr Okulewicz, *Koncepcja „międzymorza“ w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2001; Beata Kolarz, *Ustrój Litwy Środkowej w latach 1920–1922*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2004, s. 15–20.

³ Petras Klimas, *Iš mano atsiminimų*, Vilnius: Lietuvos enciklopedijų leidykla, 1990; Česlovas Laurinavičius, *Lietuvos ir Sovietų Rusijos Taikos sutartis*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992; Raimundas Lopata, *Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, Vilnius: Mintis, 1996, t. 9; Edmundas Gimžauskas, *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 metais*, Vilnius: LII leidykla, 2003.

nacionaliniams interesams Lietuvos ir Lenkijos valstybių tarpusavio geopolitinis ir etnoteritorinis konfliktas, paaštrintas socialinių prieštaravimų, įgijo chronišką pobūdį ir išsitiesė praktiškai per visą tarpukarį. Nors ilgaamžės, turiningos, didingos Lietuvos ir Lenkijos santykių istorijos diskurse XX a. pirmos pusės konfliktiškas tarpukario dvidešimtmetis palyginti tėra trumpas istorinis epizodas, tam tikra prasme netgi savotiška Lietuvos ir Lenkijos santykių išimtis, tačiau kaip tik jo istorinė patirtis, politinės refleksijos ir kultūrinės reminiscencijos išlieka bene ryškiausios, jautriausios ir pastebimiausios šiuolaikinėje lietuvių ir lenkų istorinėje atmintyje.

Į ilgą, neretai romantizuotą lietuvių ir lenkų, taip pat Lietuvos ir Lenkijos tradicinių politinių, diplomatinių santykių istoriją XX a. pirma pusė, tiksliau tariant, tarpukario dvidešimtmetis, iš esmės netelpa. Po daugiau nei 500 metų trukusios glaudžios abiejų tautų strateginės kaimynystės Lietuva ir Lenkija ištiesą dvidešimtmetį staiga tapo beveik nesutaikomos priešininkės ar net priešės. Tokios, apie kurių tarpusavio nesantaiką puikiai žinojo ir tyliu ar garsiau diskutavo ne tik regiono, Europos, bet ir pasaulio spauda. 1919–1920 m. kovose dėl politinės nepriklausomybės, geopolitinių perspektyvų ir kultūrinio identiteto Lietuvos Respublika išliko, bet neteko sostinės. Pirmąkart savo ilgaamžėje istorijoje daugiakultūris Vilnius staiga tapo Lenkijos Antrosios Respublikos provincijos miestu, kartu ir dviejų gretimų valstybių nesantaikos obuoliu, kuriuo kai kada mielai dėl savo egoistinių interesų linko naudotis ir kai kurios trečiosios šalys⁴. Tai buvo unikalus atvejis politinėje XX a. Europos istorijoje, kai vienos valstybės sostinė tapo kitos valstybės provincijos užkampiu.

Vakarų Europos politinio elito daugkartinės diplomatinės iniciatyvos remiantis Tautų Sąjungos autoritetu išspręsti šį iš pirmo žvilgsnio gana paprastą konfliktą teigiamų rezultatų, deja, nedavė, nes sprendimų labiau buvo ieškoma didesnių ir įtakingesnių valstybių interesų sferose, o ne pasitelkiant moralės imperatyvus ir tarptautinės teisės paradigmas⁵. Situacijos iš esmės nepakeitė ir Didžiosios Britanijos iniciatyva 1923 m. kovo 15 d. priimtas Ambasadorių konferencijos sprendimas dėl Lenkijos Respublikos rytinės sienos, kuris Vilnių ir visą Pietryčių Lietuvą paliko Lenkijos jurisdikcijoje. Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir visuomenė šio sprendimo nei politiškai, nei *de jure* niekuomet nepripažino, Lietuvos ir Lenkijos „sieną“ ir toliau laikė tik arba provizorine „demarkacine linija“, arba (nuo 1928 m. rudens) „administracine linija“⁶.

Taip susiklosčius aplinkybėms Lietuvos diplomatiniai santykiai su Lenkija nutrūko ir protestuodama Lietuva laisva valia nesutiko jų atkurti ligi pat Antrojo pasaulinio karo išvakarių. Kartu liko įšaldytas ir politinis, ekonominis, kultūrinis, dvasinis dvi-

⁴ Zenonas Butkus, SSRS intrigos Baltijos šalyse (1920–1940), *Darbai ir dienos*, Kaunas, 1998, t. 7(16), p. 141–160; Algimantas Kasparavičius, *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*, Vilnius: LII leidykla, 1996; item, Lietuvos kariuomenė Maskvos politinėse ir diplomatinėse spekuliacijose (1920–1936), *Lietuvos Nepriklausomybei – 80 metų*, Vilnius: Gen. J. Žemaičio LKA leidykla, 1999, p. 4–57.

⁵ Robert Dell, *The Geneva Racket 1920–1939*, London: Robert Hale Limited, WCI, p. 25.

⁶ Aldona Gaigalaitė, Juozas Skirius, Algimantas Kasparavičius, Audronė Veilientienė, *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Kaunas: Šviesa, 1999.

jų gretimų tautų ir šalių bendradarbiavimas. Tarp valstybių praktiškai nebuvo jokio susisiekimo. Ties Lietuvos ir Lenkijos riba, kuri Lietuvoje buvo vadinama „demar-kacine arba administracine linija“, o Lenkijoje ir likusioje Europoje – „siena“, buvo išardyti geležinkelio bėgiai, sustabdyta laivyba, vieškeliai užžėlė žole. Tarp Lietuvos laikinosios sostinės Kauno ir Varšuvos nebuvo net tiesioginio ryšio paštu, telegrafu ar telefonu. Ligi 1938 m. balandžio būtinybės prispirtos šalys epizodiškus politinius, ūkinius, buitinius ar diplomatinius kontaktus palaikė tik tarpininkaujant trečiosioms šalims arba slapta ir neoficialiai per privačius asmenis⁷. Taigi XX a. pirmos pusės dviejų istorinių tautų ir gretimų valstybių – Lietuvos ir Lenkijos – politiniai, diploma-tiniai, kultūriniai ir ūkiniai santykiai yra gana turiningi, vingiuoti, daugeliu atžvilgių originalūs ir nevienareikšmiai.

Reikšminga, kad bandymų abipusiškai integraliai ir kiek įmanoma objektyviai – vien tik per pirminių, originalių istorinių šaltinių prizmę – pažvelgti į Lietuvos ir Lenkijos santykių srautą tarp dviejų pasaulinių karų ligi šiol išties būta nedaug. Nuo XX a. paskutinio dešimtmečio pradžios, kai Lietuva po pusšimčio metų išsivadavo iš sovietinės aneksijos, o Lenkija nusimetė SSRS protektorato varžtus, išleistas vos vienintelis dokumentų rinkinys, tiesiogiai skirtas permainingai Lietuvos ir Lenkijos santykių dinamikai XX a.⁸ Dokumentų rinkinio, skirto Lietuvos ir Lenkijos diplomatinėms santykių atkūrimui 1938 m. pavasarį ir plėtojimui Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, iš viso nėra. Kita vertus, nors istoriografija, skirta lietuvių ir lenkų santykių analizei vienu ar kitu aspektu 1938–1939 m., palyginti solidi⁹, monografijos, skirtos tiesiogiai

⁷ Algimantas Kasparavičius, Don Kichotas prieš Prometėją. Tarpukario lietuvių – lenkų iracionalioji diploma-tija, *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2002, t. 30, p. 49–72.

⁸ Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994. Dokumentų rinkinys, red. Vytautas Petras Plečkaitis, Jan Wydacki, *Valstybės žinios*, Vilnius, 1998.

⁹ Algirdas Budreckis, Lenkų ultimatumas 1938 metais, *Aidai*, 1968, Nr. 4; Stasys Lozoraitis, Kelios pastabos Lenkijos ultimatumo klausimu, *Aidai*, 1976, Nr. 6; Regina Žepkaitė, *Diplomatija imperializmo tarnyboje*, Vilnius: Mintis, 1980; Robert A. Vitas, The Polish–Lithuanian Crisis. Events Surrounding the Ultimatum, *Lituanus: Lithuanian Quaterly of Arts and Sciences*, Vol. 30, № 2, Summer 1984; Regina Žepkaitė, *Vilniaus istorijos atkarpa 1939–1940*, Vilnius: Mokslas, 1990; Aldona Gaigalaitė, Penkios dienos Lietuvos istorijoje, *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1997, t. 36, p. 119–145; Juozas Skirius, *Lietuvos visuome-nininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880–1967)*, Vilnius: Vaga, 2001, p. 468–477; Leon Mitkiewicz, *Wspomnienia kowienskie 1938–1939*, London: Veritas, 1968; Piotr Łossowski, *Litwa a sprawy Polskie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982; Piotr Łossowski, *Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939*, Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik, 1985, s. 275–298; Piotr Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa: Instytut Historii PAN, 1997; Piotr Łossowski, *Ultimatum polskie do Litwy 17 marca 1938 roku*, Warszawa: Instytut Dyplomacji Collegium Civitas, Trio, 2010; Henryk Wisner, *Wojna nie wojna. Szkice z przeszłości polsko-litewskiej*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1978, s. 222–239; G. Sakwa, The Polish Ultimatum to Lithuania in March 1939, *The Slavonic and East European Review*, 1977, 2, p. 206–223; Alfred Erich Senn, The Polish Ultimatum to Lithuania, March 1938, *Journal of Baltic Studies*, 1982, vol. 2; Leonas Sabaliūnas, *Lithuania in Crisis: Nationalism to Communism 1939–1940*, Bloomington: Indiana University Press, 1972; Šarūnas Liekis, *1939: The Year that Changed Everything in Lithuanians's History*, Amsterdam-New York: Rodopi, 2010.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatinų santykių užmezgimui 1938 m., regis, neturime ligi šiol. Galbūt todėl, kad pirminiai šaltiniai – išlikę autentiški diplomatiniai ar politiniai dokumentai – kai kuriais atvejais atskleidžia pernelyg plačiai ir ne visuomet malonią ar patogią istorinę tiesą, griaua tam tikrus nusistovėjusius, įprastus ir „jaukius“ stereotipus ar mitus abiejose šalyse? Kita vertus, teigiama, kad XX a. pergyvenusios savotišką tarpusavio saviizoliaciją – iš pradžių dėl subjektyvaus iracionalaus susipriešinimo, vėliau ir dėl objektyviai susiklosčiusių aplinkybių – jas perkirtusios Geležinės uždangos, XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje jau tapusios vieningos Europos dalimi ir vieno solidaraus gynybinio skydo partnerėmis Šiaurės Atlanto organizacijoje Lietuva ir Lenkija vėl iš naujo atranda viena kitą ir tarpusavio politinę, kultūrinę kaimynystę, plėtoja ūkinį, ekonominių bendradarbiavimą.

Diplomatiniai Lietuvos ir Lenkijos santykiai gana kontroversiški, tarptautinėje praktikoje netradiciniu, negirdėtu būdu buvo užmegzti tik 1938 m. kovą. Iš esmės jau pačiose Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, kai iki Lenkijos valstybingumo *de facto* sunaikinimo buvo likę vos pusantrų metų, o iki Lietuvos sovietinės okupacijos ir aneksijos – kiek daugiau nei dveji. Taigi šis leidinys konceptualiai ir chronologiškai apima situaciją nuo 1938 m. kovo – Lietuvos ir Lenkijos diplomatinų santykių užmezgimo aplinkybių tolesnės genezės, turinio sklaidos, plėtos tendencijų bei perversijų – ligi 1940 m. birželio–liepos, kai SSRS griebėsi atviros agresijos, Lietuvą (*ipso facto* Latviją ir Estiją) okupavo ir *de facto* sunaikino lietuvišką valstybingumą. Į rinkinį pirmiausia buvo atrinkti originalūs, turintys tarptautinę mokslinę reikšmę ir strateginę išliekamąją vertę, iki šiol nepublikuoti istoriniai šaltiniai iš Lietuvos ir Lenkijos valstybinių ar institucinių archyvų, geriausiai perteikiantys to laikmečio dviejų gretimų valstybių tarpusavio santykių raidą, problematiką, raidos kryptis, pažangą, dviejų kaimyninių tautų politinės kultūros ir mentaliteto ypatumus, esantys aktualūs šiandienės politiškai suvienytos Europos idėjai ir abiejų tautų istorinei atminčiai.

Rinkinio originalumas dvejopas: viena vertus, pirmąkart viename leidinyje publikuojami XX a. vidurio konkrečios tematikos politinės istorijos šaltiniai iš Lietuvos ir Lenkijos archyvų, antra vertus, pirmąkart istoriografijoje parengtas išsamus dokumentų rinkinys apie Lietuvos ir Lenkijos diplomatinų santykių užmezgimą Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, tolesnę jų raidą ir dinamiką ligi pirmosios Lietuvos Respublikos valstybingumo sunaikinimo. Taigi viename leidinyje ne tik lygiagrečiai pateikiami lietuviški ir lenkiški tą pačią istorijos atkarpą ir problematiką rekonstruojantys šaltiniai, bet ir integruotai išdėstomos bei perteikiamos lietuviškoji lenkiškosios problematikos ir lenkiškoji lietuviškosios problematikos percepcijos. Kartu iš dalies rekonstruojama ir tragiškiausia XX a. politinės istorijos siužetinė linija – Antrasis pasaulinis karas. Viliamės, kad šis originalių istorinių šaltinių rinkinys ne tik ras savo skaitytoją abiejose tautose, bet ir patarnaus geresnei Lietuvos ir Lenkijos mokslo, švietimo, valstybinių institutų politinei ir pilietinei emancipacijai, visuomenių istorinei ir kultūrinei edukacijai.

1938 m. ankstyvą pavasarį Europa gyveno jau gana sparčiai progresuojančios globalios tarptautinės krizės sąlygomis: Liaudies frontas Prancūzijoje galutinai pra-

rado savo iniciatyvas ir politinį veidą¹⁰; po ketverių metų vadovavimo visai britų diplomatijai dėl nepritarimo premjero Nevilio Čemberleno (Neville Chamberlain) *appeasement*¹¹ politinei doktrinai nacistinės Vokietijos ir fašistinės Italijos atžvilgiu savo posto neteko Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministras (sekretorius) seras Antonis Idenas (Anthony Eden) – jo vietą užėmė premjero politikos šalininkas lordas Edvardas Halifaksas (Edward Halifax)¹²; pilietinis karas Ispanijoje artėjo prie kulminacijos; vis ryškiau ir stipriau pulsavo Sudetų krizė Čekoslovakijoje, Trečiasis Reichas klojo politinius pamatus Austrijos anšliusui, o Sovietų Sąjungoje vyko didysis stalininis vidaus teroras – vadinamieji kariuomenės, valdžios ir partijos struktūrų, diplomatinė tarnybų ir t. t. „valymai“. 1938 m. kovo viduryje staiga išpiplieskusi Lietuvos ir Lenkijos santykių krizė iš esmės sutapo su Trečiojo Reicho agresija prieš Austriją. 1938 m. kovo 11–12 d. Vokietija okupavo Austriją, kovo 11 d. prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos pasienio incidento metu žuvo lenkų pasienietis (4 dok.). Austrijos anšliusas Europą šokiravo, bet agresorės nesustabdė. Kartu tai buvo pirmas akivaizdus ženklas, kad Europos tvarka po Versalio Taikos sutarties ir Versalyje nubraižytas politinis žemėlapis pradeda radikaliai keistis, kad Europoje randasi kokybiškai nauja geopolitinė konfigūracija. Tokiomis aplinkybėmis Lietuvos ir Lenkijos santykių krizė 1938 m. kovą iš esmės liko Austrijos anšliuso šešėlyje, o Lietuvos bandymai sulaukti politinės ir diplomatinės paramos iš Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos Vyriausybių – be rezultatų.

Naktį iš 1938 m. kovo 11-osios į 12-ąją kelis ar keliolika metrų (lenkiški ir lietuviški šaltiniai nurodo skirtingai) peržengęs Lenkijos ir Lietuvos demarkacinę liniją (2, 4, 7 dok.) žuvo sargybą einantis Lenkijos Pasienio apsaugos korpuso (PAK) šaulys Stanislavas Serafinas (Stanisław Serafin; Lietuvos dokumentuose – Stasys Serafinas). Šį incidentą Lenkija palaikė puikia proga ryžtingai sukilti prieš Lietuvą ir palenkti jos Vyriausybę užmegzti normalius diplomatinius santykius. Jau kovo 12 d. Lenkijos URM nurodė PAK žvalgybos vadovybei, kad šiuo klausimu su Lietuva nesileistų į jokias derybas, nes „URM šį reikalą perdavė spręsti aukščiausiesiems valstybės pareigūnams“ (4 dok.). Tos pat dienos rytą Lenkijos URM Rytų skyriuje parengtą pranešimo spaudai projektą šio skyriaus vadovas Tadeušas Kobyliauskis (Tadeusz Kobylański) pateikė viceministrai Janui Šembekui (Jan Szembek). Šis apie jo turinį telefonu informavo maršalą Edvardą Rydz-Smiglą (Edward Rydz-Śmigł). Maršalas galutinai pritarė pranešimo tekstui. Dėl susidariusios padėties buvo apkaltinta Lietuvos Vyriausybė, mat ji atsisakė turėti su Lenkija normalius tarpvalstybinius diplomatinius santykius. Taip pat nuspręsta, kad ir Lenkijos Vyriausybė šiuo klausimu pasirinks atitinkamą poziciją.

¹⁰ Julian Jackson, *The Popular Front in France: Defending Democracy, 1934–1938*, Cambridge University press, 1990, p. 12–13.

¹¹ Susitaikymo, nuolaidžiavimo agresoriui, savanaudiška politika.

¹² Alan Percival John Taylor, *The Origins of the Second World War*, London: Penguin Books, 1971, p. 137; Paul Kenedy, *Appeasement, The Origins of the Second World War Reconsidered. The A.J.P. Taylor debate after twenty-five years*, Ed. by Gordon Martel, Boston–London–Sydney: Allen & Unwin, p. 140–157.

Tą pačią dieną J. Šembekas susitiko su premjeru Felicjanu Slavojumi Skladkovskiu (Felicjan Skławoj Składkowski) ir maršalu E. Rydz-Smiglu, kad kolegialiai aptartų klausimą. Maršalas siūlė kiek švelninti pranešimo tekstą (paskutinį sakinį), tačiau Lenkijos URM Rytų skyriaus darbuotojai pareiškė, kad tai daryti per vėlu, nes pranešimas jau išsiuntinėtas užsienio spaudai. Žinomas lenkų istorikas Piotras Losovskis (Piotr Łossowski) teigia, kad taip grupė URM Rytų skyriaus darbuotojų tiesiog „primetė aukščiausiai valstybės valdžiai“ labiau apribojančią pranešimo versiją¹³. Kovo 13 d. URM taktikai ir veiksams Lietuvos atžvilgiu telefonu iš Italijos pritarė ir pats ministras Juzefas Bekas (Józef Beck)¹⁴.

Padėtis buvo kaitinama sąmoningai, taigi įtampa augo. Kovo 13 d. Lenkijos spauda pranešė apie pasienyje telkiamą Lietuvos kariuomenę. Iš tiesų jokio Lietuvos kariuomenės telkimo prie administracinės linijos nebuvo, tačiau pranešimas pastebimai pakurstė antilietuviškas aistras Lenkijoje ir Vilniuje. Kad dar padidintų kompleksinių politinį-karinį spaudimą Lietuvai ir padarytų jos politinį elitą nuolankesnę, iš Varšuvos į Vilnių netikėtai atvyko Lenkijos ginkluotųjų pajėgų vadas maršalas E. Rydz-Smiglas¹⁵. Ta proga įvyko masinės demonstracijos su antilietuviškais šūkiomis „Vade, vesk mus į Kauną“ ir raginimais žygiuoti į Lietuvą. Kovo 14 d. lenkų senatorius Kazimežas Fudakovskis (Kazimierz Fudakowski) pateikė interpeliaciją ir pareikalavo tuoj pat užmegzti Lenkijos ir Lietuvos diplomatinis santykius ir pasiekti, kad Lietuva atsisakytų Vilniaus. Savo ruožtu T. Kobylianskis kalbėdamasis su Estijos pasiuntiniu Varšuvoje išsakė būtinybę normalizuoti santykius su Lietuva, administracinę liniją pripažinti valstybės siena ir paminėjo ketinimus reikalauti, kad iš Lietuvos Konstitucijos būtų išbrauktas straipsnis apie sostinę Vilniuje¹⁶.

Lietuvos siūlymas sudaryti mišrią komisiją iš abiejų šalių atstovų ir objektyviai ištirti incidentą (2, 8, 10, 30 dok.) buvo atmestas. Tiesa, dėl Lietuvos siūlymo Lenkijos URM nebuvo vieningos nuomonės. Rytų skyriaus viršininkas T. Kobylianskis linko aštrinti padėtį, viceministras J. Šembekas svyravo. Tačiau kai į Varšuvą atvyko URM Kabineto direktorius Michalas Lubenskis (Michał Łubieński), buvo galutinai apsispręsta „užaštrinti konfliktą tiek, kad ministras turėtų galimybę priimti kraštutinį sprendimą“¹⁷. Kovo 16 d. J. Šembekas Varšuvoje priėmė britų ambasadorių Hovardą Kenardą (Howard Kennard) ir prancūzų Leoną Noelį (Léon Noël; 11, 13 dok.). Britas, remdamasis kolegos T. H. Prestono informacija iš Kauno ir savo asmenine nuomone, suderinta su Londonu, išsakė nusistatymą, kad dabar yra palanki proga Lenkijai

¹³ Piotr Łossowski, *Ultimatum polskie do Litwy 17 marca 1938 roku. Studium z dziejów dyplomacji*, Warszawa: Instytut Dyplomacji Collegium Civitas, Trio, 2010, s. 38–39.

¹⁴ Piotr Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa: Instytut Historii PAN, 1997, s. 312–313.

¹⁵ Мариуш Волос, Юлия Кантор, *Треугольник Москва – Варшава – Берлин*, Санкт-Петербург: Европейский Дом, 2011, c. 180–181.

¹⁶ Piotr Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa: Instytut Historii PAN, 1997, s. 313–314.

¹⁷ Michał Łubieński, *Refleksje i reminiscencje*, oprac. Marek Kornat, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2012.

paspausti išgašdintą Lietuvą ir užmegzti diplomatinius santykius. Prancūzas į lenkų iniciatyvas žvelgė atsargiau ir dvejojo. Tą pačią dieną į Varšuvą grįžo J. Bekas ir nedelsiant buvo informuotas apie Londono ir Paryžiaus pozicijas dėl Lenkijos politikos Lietuvos atžvilgiu. Karališkojoje pilyje įvyko aukščiausių Lenkijos valstybės pareigūnų pasitarimas. J. Bekas siūlė kelti „labai nuosaikius, nepažeidžiančius svarbiausių Lietuvos interesų“ reikalavimus, nes šiuo atveju yra šansas, kad Lenkijos reikalavimai bus tuoj pat patenkinti ir padėtis nurims. Siūlė Lenkijos reikalavimams suteikti ultimatumo formą, tačiau „reikalauti tik užmegzti normalius diplomatinius, pasienio ir kaimynystės santykius kaip vienintelę priemonę, kuri leistų taikiai likviduoti incidentą, ir šio reikalavimo neapsunkinti jokiais papildomomis sąlygomis“. Šiai koncepcijai pritarta beveik vienbalsiai¹⁸. Kovo 17 d. vakare Varšuvoje galutinai suredaguotas ultimatumas Lietuvos Vyriausybei buvo atsiųstas Lenkijos pasiuntiniui Taline Vaclavui Pšesmyckiui (Wacław Przesmycki). Šis dar tą patį vakarą, kelios minutės po 21 val., jį įteikė Lietuvos pasiuntiniui Broniui Dailidei (18 dok.). Kartu V. Pšesmyckis gavo griežtą J. Beko instrukciją, kaip elgtis su Lietuvos pasiuntiniu, vietos diplomatinio korpusu, spauda (26 dok.). J. Beko iniciatyva ultimatumas buvo sąmoningai taip suredaguotas, kad jo priėmimo terminas – 48 valandos – baigėsi kaip tik kovo 19 d., t. y. per pačias Juozines: J. Pilsudskio ir J. Beko vardines. Taip ultimatumas įgijo ir tam tikrą estetinę potekstę bei etinę išraišką.

Tokiomis aplinkybėmis 1938 m. kovo 19 d. Lietuvos Vyriausybė konstatavusi, kad „gresiančio Lietuvai pavojaus akivaizdoje, imdama dėmesin tarptautinių santykių dezorganizaciją, kuriai nėra precedentų šio amžiaus istorijoje [...]. Šitokiomis aplinkybėmis nematydama kitos išeities nei galimumo kitu kuriuo būdu išvengti pražūtingo, nes neįlygaus susirėmimo, nusprendė priimti Lenkijos reikalavimą“ (30 dok.). Po šio politinio sprendimo teliko pasitelkti diplomatiją. To buvo imtasi 1938 m. kovo 19 d. vidurdienį Lenkijos pasiuntinybėje Taline, kai Varšuvoje iš anksto parengtomis identiško turinio notomis dėl diplomatinių santykių tarp šalių užmezgimo apsikeitė Lietuvos pasiuntinys Estijoje Bronius Dailidė ir Lenkijos pasiuntinys Vaclavas Pšesmyckis (45 dok.). Tą pačią dieną apie 13 val. 30 min. Lenkijos ultimatumo priėmimą patvirtino ir Lietuvos Seimas. Pasak tuometinio URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio, lenkų ultimatumui priimti specialiai skirtas „Seimo posėdis buvo graudus reginys“. A. Smetonos autoritarinio režimo atrinkti „patikimi“ parlamentarai Lenkijos ultimatumą priėmė be jokių diskusijų, tylomis, tarsi koks „Nebylusis Seimas“ antrąjį Abiejų Tautų Respublikos padalijimą. Priėmusi Lenkijos ultimatumą Lietuva kuriam laikui pasijuto moraliai parblokšta, geopolitiškai sutrikusi. O kariniu požiūriu kaip niekad silpna, pažeidžiama ir praktiškai be jokių patikimų sąjungininkų. Ilgametis Lietuvos pasiuntinys Paryžiuje Petras Klimas politinę 1938 m. pavasario situaciją Europoje – Austrijos anšliusą ir Lenkijos ultimatumą Lietuvai – pavadino tiesiog „sudemoralizuota gangsterizmo inter-

¹⁸ *Polska polityka zagraniczna w latach 1926–1938*, oprac. Anna Maria Cieniała, Paryž: Instytut Literacki, 1990, s. 208.

nacionaline atmosfera“, kurioje jau niekas nebesilaiko moralės ir klasikinių politinių principų, tarptautinėmis sutartimis įtvirtintų tarptautinių santykių tvarkos, sveiko proto diktuojamos logikos ir netgi garbės žodžio (47 dok.).

Varšuva į situaciją žvelgė kardinaliai priešingai ir matė nemažai pliusų. Ultimatumo tekstą kovo 19 d. paskelbė „Monitor Polski“. Varšuva suprato, kad Lietuvos visuomenė neigiamai reaguos į ultimatumą, todėl jį priėmus iškart pasirūpino sušvelninti blogą įspūdį. Prieš paskelbiant dokumentą spaudoje žodį „sąlygos“ užsienio reikalų ministras liepė pakeisti žodžiu „siūlymai“, o nuo kovo 20 d. lenkų spaudoje dingo ir antilietuviškas tonas¹⁹. Lenkijos URM su ministru Juzefu Beku priešakyje buvo įsitikinę, kad „*šiuo metu Sovietų mobilizacija yra neįmanoma*“, o pati SSRS tiesiog „*baiminasi prestižinio angažavimosi Lietuvos pusėje, nes, atsižvelgiant į mūsų besąlygišką pasiryžimą veikti, visa tai pasauliui galiausiai paliudytų tik Rusijos silpnumą*“ (36 dok.). Kita vertus, Varšuvos įsivaizdavimu, ultimatumas ir diplomatinių santykių užmezgimas su Lietuva buvo puiki proga galutinai pribaižti lietuvių pretenzijas į Vilnių ir priversti juos susitaikyti su esama teritorine padėtimi. Bet žvelgiant plačiau – per Lenkijos geopolitinių interesų ir tarptautinės politikos prizmę – Varšuvos ultimatumas Kaunui turėjo sukurti ne tik pamatą Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniams santykiams, bet ir pademonstruoti pasauliui išaugusią politinę Lenkijos valstybės galią, prestižą ir padėti išsikovoti reikšmingesnę vietą Europos politikos scenoje. Tai itin aktualu buvo J. Bekui, tuomet jau puoselėjančiam ambicingus geopolitinius planus dėl „Trečioios Europos“ kūrimo, kurioje Lenkija planavo griežti pirmuoju smuiku²⁰.

Lenkų pasiuntinys Bukarešte Mirosłavas Arciševskis (Mirosław Arciszewski), netiesiogiai atliepdamas į ministro J. Beko 1938 m. kovo 18 d. slaptą instrukciją, Lenkijos ambasadoriams ir pasiuntiniams užsienyje (36 dok.) po pokalbio su Rumunijos užsienio reikalų ministru Georgu Teteresku (Gheorghe Tătărescu) kovo 22 d. į Varšuvą raportavo: „*Po Anšliuso ir lietuviškos krizės Lenkijos prestižas šiame krašte labai išaugo. Anšliusas pavertė Lenkiją šioje Europos dalyje vienintele patrauklia jėga, o lietuviška krizė parodė, kad ši jėga gali veikti energingai ir savarankiškai*“ (36 dok.). Kovo 11-osios incidento ir ultimatumo Lietuvai politinę potekstę patvirtino ir pats Lenkijos užsienio reikalų ministras plk. Juzefas Bekas. Lenkijos Senate atsakydamas į opozicijos interpeliaciją dėl Lietuvos ir Lenkijos incidento prie administracinės linijos senatoriams ministras pareiškė: „*Apie patį incidentą kalbėsiu trumpai, nes, nepaisant jo dramatiškos eigos, jis yra tik dalis didelio tarptautinio klausimo. Tačiau privalau pabrėžti du dalykus. Žuvo pasienio apsaugos korpuso kareivis. Jeigu jo kraujas sustiprins dviejų kaimyninių tautų, lenkų ir lietuvių, susitarimą, vadinasi, jis žuvo dėl kilnaus reikalo*“ (39 dok.).

¹⁹ Piotr Lossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa: Instytut Historii PAN, 1997, s. 327–329.

²⁰ Anna Maria Cienciala, *The Munich Crisis of 1938: Plans and Strategy in Warsaw in the Context of the Western Appeasement of Germany, The Munich Crisis, 1938. Prelude to World War I*, ed. by Igor Lukes and Erik Goldstein, London-Portland, OR: Frank Cass, 1999, p. 57, 60–61.

Tuo tarpu Lietuvos užsienio reikalų ministras Stasys Lozoraitis 1938 m. kovo 14–16 dienomis lietuvių ir lenkų santykių krizei didėję ir Europos diplomatijoje vis intensyviau sklindant gandams apie Varšuvoje rengiamą ultimatumą Lietuvai, diplomatinės pagalbos „paveikti raminamai Lenkijos vyriausybei“ kreipėsi tik į britus, prancūzus ir italus (8 dok.). Taip iš Lietuvos ir Lenkijos santykių krizės sprendimo, o kartu ir viso šio painaus politinio ir diplomatinio žaidimo, kuris iš esmės tęsėsi nuo pat 1920 m. vasaros, gana pragmatiškai, efektingai *de facto* „buvo išmestas“ ne tik Trečiasis Reichas, bet ir ilgamečiai tradiciniai Lietuvos diplomatijos sąjungininkai Lenkijos atžvilgiu – sovietai. Galima sakyti, kad tai buvo savotiškas ministro S. Lozoraičio šachas ir matas vienu metu sovietų veiksmui Lietuvos ir Lenkijos konflikte.

Politinę ir diplomatinę S. Lozoraičio taktiką pačiose lenkų ultimatumo išvakarėse savo *pro memoria* preciziškai įvardijo tuometinis URM generalinis sekretorius, vienas artimiausių S. Lozoraičio bendražygių J. Urbšys: „*Apie visa tai* [gandus apie Varšuvoje rengiamą ultimatumą – A. K.] *p. Užsienių Reikalų Ministeris Lozoraitis painformavo: Italijos ministerį p. Fransoni 22 val., Sovietų sąjungos ministerį p. Krapivincevą – 22 val. 30 min., o Užsienių Reikalų Ministerijos Generalinis Sekretorius – anglų chargé d'affaires p. Prestoną 21 val. 10 min., Vokietijos Ministerį Zechliną 21 val. 45 min. ir Prancūzijos Pasiuntinybės sekretorių p. Neyrac 23 val. 40 min. Ponams Preston, Neyrac ir Fransoni, painformavus apie šį klausimą, buvo dar pridėtas Lietuvos Vyriausybės prašymas į jų vyriausybes paveikti raminamai Lenkijos vyriausybei, o taip pat buvo pridėta, kad Lietuva sutinka šį incidentą atiduoti svarstyti procedūrai, kuri abiejų suinteresuotų šalių būtų sutartinai nustatyta. Ponui Zechlinui ir Sovietų ministeriui prašymo raminančiai paveikti Lenkijos vyriausybę nebuvo perduota*“ (8, 29 dok.).

Tokiomis aplinkybėmis Lietuvos pasiuntinio Maskvoje Jurgio Baltrušaičio individualios ir privačios iniciatyvos gauti stipresnį Maskvos palaikymą (16, 21 dok.) didesnių rezultatų nedavė. Naujasis SSRS pasiuntinys Kaune Pavelas Krapivincevas Maskvai negalėjo patvirtinti, kad lietuvių diplomatijos vadai iš tiesų pageidauja SSRS diplomatiškai ar politiškai įsikišti į Lietuvos ir Lenkijos santykių krizės sprendimą. Todėl SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro Maksimo Litvinovo pokalbis su Lenkijos ambasadoriumi Maskvoje buvo gana nuosaikus. SSRS diplomatijos vadovas tik pageidavo, kad sprendžiant krizę nebūtų pasitelkiama jėga ir dėl to Europoje dar labiau nepablogėtų ir be to prasta tarptautinė situacija (66 dok.).

Išlikę istoriniai šaltiniai ir S. Lozoraičio veiksmų jau priėmus ultimatumą analizė rodo, kad tai toli gražu buvo ne atsitiktinis, karštakošiškas, o valingas sprendimas. Tam tikra prasme Lietuvos užsienio reikalų ministro pakankamai gerai apgalvotos ir vykdytos užsienio politikos koncepcijos dalis. Sukdamas tokiu keliu S. Lozoraitis norėjo ne tik diplomatiškus santykius su Lenkija, bet ir normalizuodamas santykius su pietine kaimyne siekė Lietuvos užsienio politiką labiau sustyguoti su Vakarų valstybėmis, pirmiausia su Didžiąja Britanija. Tiksliau, su pagreitį jos užsienio politikoje vis labiau įgyjančia *appeasement* doktrina.

Kad 1938 m. kovą sprendžiant Lietuvos ir Lenkijos santykių krizę bei ieškant atomazgos S. Lozoraitis favorite laikė Didžiąją Britaniją, rodo ir Lietuvos URM elgesys iškart po to, kai buvo gautas Lenkijos ultimatumas. Nors naktį iš kovo 17-osios į 18-ąją lenkų ultimatumo kopijos buvo įteiktos visų tuomet Kaune reziduojančių užsienio valstybių atstovams – Vokietijos, Latvijos, Prancūzijos, Italijos, Čekoslovakijos, SSRS, Didžiosios Britanijos – su visiems daugmaž vienoda prašymo formuluote „*pasakyti savo nuomonę ir draugišką patarimą dėl ultimatumo*“ (29 dok.), tačiau tik britų reikalų patikėtinio T. H. Prestono, be to, dar buvo paprašyta: „*ar galima būtų laukti kokių rezultatų kreipiantis į Tautų S-gos Tarybą ir ar Britanijos vyriausybė nesutiktų paveikti Lenkijos vyriausybę, kad ji, užuot klausimą tvarkius ultimatumo keliu, sutvarkytų jį pasiremiant*“ Lietuvos siūlymu diplomatinis santykius tarp šalių užmegzti tiesiog per apibrėžtą laiką dvišalėmis derybomis (29 dok.). Taip Lenkija vis tiek būtų pasiekusi savo strateginį politinį tikslą, o Lietuva tarptautinėje arenoje išvengusi skausmingo ir nemalonaus pažeminimo. Tačiau ši S. Lozoraičio iniciatyva liko be rezultatų. Londonas buvo įsitikinęs, kad susiklosčiusi situacija yra puiki proga po daugelio metų pagaliau normalizuoti diplomatinis Lietuvos ir Lenkijos santykius, o kaip tai bus pasiekta – ne taip ir svarbu (25, 45, 46, 51, 55 dok.). Tuo tarpu moralinė Paryžiaus parama Lietuvai ir diplomatinės pastangos, kad Varšuva atsisakytų savo reikalavimų ultimatyvios formos pastarajai, didelio išpūdžio nepadarė (44, 45, 53, 59, 60 dok.). Europoje kūrėsi nauja jėgų pusiausvyra ir geopolitinė situacija, kurioje Lenkija siekė daugiau savarankiškumo, politinės įtakos, laisvės ir galios²¹.

Jau kovo 21 d. pas J. Beką įvyko pasitarimas ir buvo nutarta, kad vengiant aštrinti padėtį į Lenkijos diplomatinę atstovybę Kaune nebus skiriami asmenys, su Lietuva ar Vilniaus kraštu susiję tarnybiniais ar asmeniniais giminystės ryšiais. Lenkijos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgalio tuoju ministru Kaune paskirtas patyręs diplomatas Francišekas Charvatas (Franciszek Charwat), kurio specializacija buvo Baltijos šalys ir kuris iki tol ėjo analogiškas pareigas Rygoje²². Tiesa, minėta sąlyga nelietė žemesnio rango Lenkijos pasiuntinybės Kaune personalo. Štai karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune buvo paskirtas diplomuotas plk. Leonas Mitkevičius (Leon Mitkiewicz), kilęs iš Žemaitijos ir turėjęs „truputį lietuviško kraujo“²³. 1938 m. kovo 23 d. pirmojoje slaptoje, tik žodžiu duotoje instrukcijoje į Kauną išvykstančiam pasiuntiniui F. Charvatui J. Bekas nubrėžė esmines jo veiklos gaires: 1) diplomatinis pokalbis su lietuviais F. Charvatas turi pradėti tiesiog nuo tuščio lapo – tarsi jokie lietuvių ir lenkų konflikto niekada nebūtų buvę ir jokiu būdu, jokiais aplinkybėmis „*į problemos sprendimą negalima įpainioti krašto, kantono ir pan. koncepcijų (jokio Vilniaus ir Kauno maišymo)*“; 2) pirmame veiklos etape didžiausias lenkų pasiuntinio uždavinys „*įtikinti Lietuvą, kad Lenkijos valstybė su sostine Varšuvoje nori kalbėtis apie gerus*

²¹ Мариуш Волос, Юлия Кантор, *op. cit.*, c. 180–183.

²² Piotr Lossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa: Instytut Historii PAN, 1997, s. 330–333.

²³ Leon Mitkiewicz, *Kauno atsiminimai (1938–1939)*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 14.

santykius su Lietuvos valstybe su sostine Kaune“; 3) kad Lenkijos užsienio politikos „*La grande tactique*“ Lietuvos atžvilgiu yra formalus Lietuvos valstybės suverenumo pripažinimas. Anot J. Beko, „*pasiuntinys Charvatas gali sakyti, kad Lietuvos atžvilgiu mes remiamės visiško šios valstybės suverenumo prielaida, šiek tiek užsimindamas apie tai, jog šios pozicijos laikysimės, kol Lietuvos valstybė rodys prieraišumą savo nepriklausomybei*“, tačiau jeigu Lietuvai kiltų trečiosios šalies užvaldymo grėsmė „*mes turime stengtis būti pirmi*“ (43 dok.). F. Charvatą Kaunas priėmė santūriai (50, 51, 54, 57 dok.).

Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Varšuvoje buvo paskirtas plk. Kazys Škirpa, kuris iki tol kelerius metus buvo Lietuvos karo atašė Berlyne ir Lietuvos delegatas prie Tautų Sąjungos. Lenkijos karo atašė Berlyne diplomuotas plk. Antonis Šymanskis (Antoni Szymański), asmeniškai pažinojęs plk. K. Škirpą, pranešime į Varšuvą jo asmenybę ir pažiūras apibūdino nevienareikšmiškai: garsėja provokiška geopolitine orientacija, didelėmis ambicijomis, iniciatyvumu ir perdėtu aktyvumu (42 dok.). 1938 m. balandžio 1 d. pirmasis Lietuvos pasiuntinys Varšuvoje plk. K. Škirpa pirmąkart apsilankė Lenkijos URM su protokoliniu vizitu (54 dok.).

Nors pirmasis pusmetis užmezgus Lenkijos ir Lietuvos diplomatinis santykius buvo toli nuo *belle époque* vaizdinių ir labiau paženklintas tarpusavio nepasitikėjimu, vis dėlto buvo judama į priekį. Atkūrus Lietuvos ir Lenkijos diplomatinis santykius, Lenkijos Respublikos pasiuntiniui Franciškui Charvatui atvykus į Kauną ir Lietuvos Respublikos pasiuntiniui plk. Kaziui Škirpai įsikūrus Varšuvoje, šalių santykiai gana sparčiai buvo plėtojami įvairiomis kryptimis ir daugeliu aspektų perėjo į naują kokybę. Siekiant plėtoti santykius, Augustave prasidėjo techninės derybos, kurių tikslas buvo užmegzti pašto, telefono, telegrafo, radiotelegrafo ir kelių komunikaciją, taip pat aptarti galimybę skraidyti lėktuvams. Kiek vėliau atkurtas pašto, telegrafo ir telefono ryšys (56, 57, 58, 83 dok.). Abiejų šalių nacionalinėje spaudoje pasirodė daugiausia teigiami straipsniai apie bendrą lietuvių ir lenkų istoriją, kaimynystę, kultūrą.

Balandžio antroje pusėje plk. K. Škirpa pokalbyje su F. Charvatu aptardamas dvišalį bendradarbiavimą „pabrėžė, kad neketina kištis į lietuvių mažumos Lenkijoje klausimą“, o lenkų pasiuntinys savo ruožtu taip pat išsakė „panašią poziciją“ (64, 65 dok.). Tačiau visiškai atsiriboti nuo tautinių mažumų problemų buvo sudėtinga. Lietuvos lenkai iš esmės neturėjo vieningos nuomonės apie Lenkijos ir Lietuvos santykius ir kėlė klausimus dėl jų nuomone, Lietuvoje varžomų jų teisių. Savo ruožtu lietuviai reikalavo atkurti Vilniuje uždarytą Lietuvių mokslo draugiją, rūpinosi savo švietimo ir ūkiniais klausimais. Balandžio pabaigoje F. Charvato ir ministro S. Lozoraičio pokalbyje paliestas Lietuvai aktualus Klaipėdos klausimas. Apie tai F. Charvatas pranešime URM rašė: „Atkreipiu dėmesį, kad Klaipėdos problema įvairiuose pokalbiuose ir spaudoje nuolat atsiduria pirmoje vietoje, taip pat gana aiškiai juntama viltis, jog ši problema bus išspręsta Lenkijai padedant“ (64, 65 dok.). Liepą pradėta rengti tarpusavio prekybos sutartis (84 dok.). Rugpjūtį Lenkijos įvairios ministerijos ėmėsi nagrinėti klausimą, kaip

Lenkijos interesams galėtų būti panaudotas Klaipėdos uostas (88 dok.). Šiuo klausimu itin domėjosi ir Lenkijos Vyriausiojo štabo II skyrius (98 dok.). Kartu Lenkijai buvo svarbu išsiaiškinti kitų valstybių, pirmiausia Sovietų Sąjungos ir Vokietijos, požiūrį į Lietuvą, jų politinę įtaką Lietuvai ir Lietuvos karinio bendradarbiavimo galimybes su šiomis šalimis. Įtartinai, kaip į Vokietijos užmojų plėsti savo politinę įtaką regione, Lenkija reagavo į 1938 m. vidurvasarį Lietuvoje vykusį vokiečių karininkų vizitą. Ta proga plk. F. Charvatas ir plk. L. Mitkevičius parengė Varšuvai išsamų pranešimą apie Lietuvos kariuomenę, jos gana neigiamą požiūrį į Lenkiją, nepasitikėjimą jos užsienio politika (85 dok.).

Nuo 1938 m. vasaros, itin 1939 m. pavasarį–vasarą iš Kauno ir kitų Lietuvos miestų ir miestelių į Vilnių bei Vilniaus kraštą plūstelėjo turistai (162 dok.). Pirmiausia studentai, inteligentai, dvasininkai. Prasidėjo ir individualios abiejų šalių piliečių kelionės privačiais reikalais iš Lietuvos į Lenkiją ir atvirkščiai (123, 146, 154 dok.). Nors sunkiai, bet mezgėsi ir pirmieji ryšiai tarp Lietuvos ir Lenkijos kariškių, radosi jų bendradarbiavimo užuomazgų. Ėmė ryškėti Lenkijos ekonominiai ir geopolitiniai interesai Klaipėdoje ir Klaipėdos uoste (64, 65, 74 dok.). Tarptautiniam klimatui Europoje toliau prastėjant, tarp Lietuvos ir Lenkijos diplomatų ir atsakingų pareigūnų prasidėjo tam tikri politiniai dialogai įvairiais klausimais ir temomis: pirmiausia dėl nacistinės Vokietijos stiprėjančio politinio spaudimo Lietuvai ir padėties Klaipėdoje, dėl Čekoslovakijos politinės raidos ir Sudetų krizės sprendimo būdų ir perspektyvų, Tautų Sąjungos politinio vaidmens ir likimo, didžiųjų Europos valstybių kontroversiškos politikos ir tarptautinių tendencijų senajame žemyne (77, 79, 81, 86, 90 dok.). Pasiektas teigiamas susitarimas dėl spaudos. Apie susitarimą laikytis *gentlemen's agreement*²⁴ spaudos klausimu tarėsi plk. K. Škirpa ir J. Bekas (101 dok.). Susitarimas buvo pasiektas ir PAT, taip pat ELTA paskelbė analogišką pareiškimą²⁵.

Kita vertus, šaltiniai atskleidžia, kad Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai ir politiniai santykiai 1938 m. anaip tol nebuvo vien vaivorykštės spalvų. 1938 m. gegužės 12 d. paskelbta naujos redakcijos Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurioje Vilnius ir toliau liko įvardytas Lietuvos valstybės sostine, Lenkijoje buvo sutikta skeptiškai ir sukėlė nemažai emocijų (72, 76 dok.). Dėl naujai priimtos Lietuvos Konstitucijos straipsnio apie sostinę Vilniuje Lenkijos politikai atsidūrė sunkioje ar bent jau keblioje padėtyje. Varšuvoje svarstyta, kaip reaguoti. Galiausiai nutarta rekomenduoti F. Charvatui išvažiuoti iš Kauno į Palangą tuo metu, kai vyks Konstitucijos paskelbimo iškilmės, o vėliau Lietuvos užsienio reikalų ministrui pareikšti, esą „trokštame sureguliuoti su Lietuva visus gyvenimiškus klausimus, tačiau paskelbus naują konstituciją, kurioje liko

²⁴ „džentelmeniškasis susitarimas“ (angl.) – diplomatinėje praktikoje pasitaiko nuo XX a. pr. ir reiškia, kad tam tikru klausimu ar klausimais šalis tam tikrų abipusių išipareigojimų / susitarimų laikysis vien garbės žodžiu, be jokių formalių, oficialių ir tarptautinę juridinę galią turinčių susitarimų. Tokie susitarimai paprastai įmanomi tik tais atvejais, kai susitariančios šalys tam tikrose srityse ir tam tikromis aplinkybėmis viena kita pasitiki.

²⁵ Piotr Lossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa: Instytut Historii PAN, 1997, s. 342–344.

straipsnis apie Vilnių, tapo neįmanoma išplėsti derybų su Lietuva politiniais klausimais“. J. Šembekas pažymėjo, kad šiuo atveju J. Bekui rūpėjo taip atsiriboti nuo Klaipėdos klausimo (70 dok.). Varšuva puikiai suprato, kad susiklosčiusiomis aplinkybėmis bet koks jos bandymas kišti pirštus į Lietuvos ir Vokietijos santykių tarpdury Klaipėdoje jai gali būti rizikingas ir skausmingas. Todėl vos atsiradus pirmai progai *a priori* buvo paskubėta atsipalaiduoti nuo eventualios politinės paramos šiaurrytinei kaimynei.

Lenkijos Vyriausybės netenkino ir Lietuvoje tebesitęsiantis nacionalinis, patriotinis judėjimas už Vilniaus susigrąžinimą ir ypač aktyvi, daugiašakė Vilniui vaduoti sąjungos veikla laikinojoje sostinėje ir provincijoje. Čekoslovakijos krizei didėjant, Miuncheno konferencijos išvakarėse stiprėjo ir Lenkijos diplomatinis spaudimas Lietuvai. Varšuva buvo nepatenkinta ne tik politinėmis Kauno simpatijomis Čekoslovakijai (89, 90, 92, 93 dok.), bet ir Lietuvos Vyriausybės nenoru likviduoti Vilniui vaduoti sąjungos ir iš Lietuvos Konstitucijos pašalinti paragrafo apie Vilnių, kuris, Lenkijos Vyriausybės įsitikinimu, buvo nesuderinamas su gera dviejų šalių kaimynyste, efektyviu geopolitiniu bendradarbiavimu ir nepuolimo sutarties tarp šalių sudarymu (126 dok.). Po Miuncheno konferencijos, Čekoslovakijos padalijimo, J. Beko rugsėjo 30 d. ultimatumo Prahai ir Tešyno Silezijoje srities prijungimo prie Lenkijos pastarosios politinis spaudimas Lietuvai pastebimai sustiprėjo. Jau 1938 m. spalio pirmomis dienomis Lenkijai pavyko pasiekti, kad pirmą kartą nuo 1921 m. rudens spalio 9 d. paminėjimas Lietuvoje būtų itin menkas, bespalvis ir jame nedalyvautų Lietuvos Vyriausybės atstovai ar kiti oficialūs šalies pareigūnai (95, 96, 98, 99 dok.). Varšuvoje tai buvo sutikta itin palankiai ir su viltimis, kad Lenkijos politika Lietuvoje eina teisingu keliu ir jau duoda pirmų vaisių.

Palyginti švelniai, bet nepalaujamai, metodiškai ir vis intensyviau Lenkijai spaudžiant (99, 101, 105 dok.) 1938 m. spalio pabaigoje–lapkričio pradžioje ministras S. Lozoraitis lenkų pasiuntiniui Kaune Franciškui Charvatui galų gale iš esmės pažadėjo ir išipareigojo, kad keliolika metų veikianti Vilniui vaduoti sąjunga artimiausiu metu bus uždaryta. Šį savo sprendimą motyvuodamas, Vyriausybei užsienio reikalų ministras pareiškė, kad komplikuotomis ir sunkiai prognozuojamomis tarptautinėmis aplinkybėmis vienu ir tuo pačiu metu ginti Lietuvos nacionalinių interesų Klaipėdoje ir lietuvių tautinių aspiracijų Vilniuje bei Lietuvos valstybės politinių intencijų Vilniuje – jis nėra pajėgus nei fiziškai, nei psichologiškai.

Apie spaudimą, patiriamą iš kaimynių, ir su tuo susijusį savo demaršą šalies Vyriausybei S. Lozoraitis *pro memoria* rašė: „*Tą patį vakarą apie Lenkijos pasiuntinio demaršą referavau Ministrų Taryboje, pažymėdamas, kad tiek turėdamas bendrą padėtį galvoje, tiek lenkų Kaune ir Varšuvoje pavartotus išsireiškimus, aš laikau, kad dalykas yra labai svarbus reikalingas greitų priemonių jam sutvarkyti. Aš dar kartą visai aiškiai ir tvirtai pabrėžiu, kad mes turime pritaikinti ne tik savo p o l i t i k a, bet ir visą visuomenės gyvenimą ir spaudą prie realinių aplinkybių ir davinų, kurie yra, deja, labai liūdni. Neįmanomas yra dalykas, kad 11 val. aš turėčiau ginčytis su*

p. Zechlinu ir išklaudyti jo demaršo dėl karo stovio nuėmimo ir daugelio kitų dalykų Klaipėdos krašte, dėl kurių mes galime labai lengvai susilaukti Vokietijos presijos, o antrą valandą – priimti tokius lenkų demaršus, kaip kad p. Charwato demaršas. Ministrų tarybos nariai pritarė šitoms mintims ir todėl buvo nutarta kitą dieną padaryti pasitarimą su spaudos atstovais“ (94 dok.).

Siekdamas tesėti Lenkijai duotą pažadą, tačiau išvengti opozicijos ir ypač patriotiškai nusiteikusių visuomenės aršios kritikos ar viešų užsipuolimų, S. Lozoraitis padedamas lenkų diplomatijos bandė Lietuvoje sukurti iliuziją, kad Vilniui vaduoti sąjunga uždaroma todėl, jog Lenkija tariamai Vilniaus krašto lietuvių atžvilgiu pradėjo vykdyti palankesnę politiką. Kitaip tariant, kad VVS uždarymas yra tik tam tikra savotiška kompensacija Lenkijai už jos geranorišką politiką Vilnijoje, o ne Varšuvos diplomatinio spaudimo Lietuvai rezultatas. Pačiose Vilniui vaduoti sąjungos uždarymo išvakarėse, 1938 m. lapkričio 5 d. slaptoje telegramoje į Varšuvą S. Lozoraitis pasiuntiniui plk. K. Škirpai rašė: „*Paprašykite Beko à titre amical²⁶ ar negalėtų Lenkijos Vyriausybė šiuo metu kokiū nors žestu pamanifestuoti Lietuvos ir Lenkijos santykių pagerėjimą pavyzdžiui kokiū nors žestu Vilniaus krašte*“ (100 dok.). Tačiau ir tokios grynai iliuzinės politinės satisfakcijos už VVS uždarymą S. Lozoraičiui išpešti nepavyko. Lenkijos užsienio reikalų ministras tokius S. Lozoraičio egoistinius pageidavimus kategoriškai atmetė: jokios prekybos tarp šalių čia būti negali ir Lenkija iš Lietuvos tikrai neketina pirkti palankumo ar kaip kitaip jai „*mokėti*“ už Vilniui vaduoti sąjungos uždarymą. Lietuvos užsienio reikalų ministrui trauktis nebebuvo kur, todėl organizacija, turinti apie 25 tūkstančius narių, savo spaudą ir per pusę milijono rėmėjų, 1938 m. lapkričio 25 d. buvo uždaryta (109 dok.). Apie ministro S. Lozoraičio asmenį ir veiklos principus nemažai pasako ir faktas, kad F. Charvatui Kaune pradėjus kritikuoti Lietuvos siekį už VVS uždarymą iš Lenkijos gauti kokią nors politinę kompensaciją Lietuvos užsienio reikalų ministras mikliai išsigynė savo pozicijos visą kaltę suversdamas plk. K. Škirpai. Todėl F. Charvatas ramia sąžine Varšuvai raportavo, kad S. Lozoraitis asmeniškai paneigė K. Škirpos išsakytą mintį, kad VVS panaikinimas turėtų būti siejamas su konkrečiais Lenkijos veiksmais Vilniaus krašte. S. Lozoraitis Lenkijos pasiuntinį patikino, kad Lietuvos Vyriausybė neketina VVS panaikinimo klausimą padaryti priklausomą nuo kitų klausimų ir yra nusiteikusi ryžtingai, tačiau formalus šio plano įgyvendinimas vėluoja, nes norima išvengti demonstracijų prieš Lietuvos prezidento rinkimus, kurie buvo numatyti 1938 m. lapkričio 14 d.

Kaip rodo išlikę lietuviški ir lenkiški istoriniai šaltiniai, S. Lozoraičio politinę liniją jau nuo 1938 m. gegužės buvo linkęs akceptuoti ir to meto lietuvių politinis elitas: URM generalinis sekretorius J. Urbšys, kariuomenės vadas generolas Stasys Raštikis, Kariuomenės štabas ir jo II skyriaus (karinės žvalgybos) viršininkas plk. Konstantinas Dulksnys, vidaus reikalų ministras Silvestras Leonas ir kai kurie kiti veikėjai. Lenkijos karo atašė prie pasiuntinybės Kaune plk. Leonas Mitkevičius, išsiaiškinęs Lietuvos

²⁶ „draugiškai“ (pranc.)

Vyriausybėje, kariuomenėje ir spaudoje tvyrančias visuomenės nuotaikas, jas sugretinęs su konkrečiais aukštų, įtakingų Lietuvos pareigūnų veiksmais ar privačiais patikinimais, iš Kauno į Varšuvą Lenkijos karinės žvalgybos viršininkui raportavo: „*Pereinant prie išvadų reikėtų pripažinti, kad dabartinės Lietuvos Vyriausybės padėtis yra labai sudėtinga. Iki tol buvusių lietuvių ideologiją ir politinę programą galima apibūdinti trumpai: Didžioji Lietuva su Vilniumi kaip sostine. Šia dvasia buvo auklėjamas lietuvių jaunimas ir kariuomenė. Po kovo mėn. įvykių visa tai, tiesą sakant, prarado realų pamatą. Staigiai pasikeitusių kryptis vyriausybės, kaltinamos dėl nuolaidžiavimo Lenkijai, be abejo, ją sužlugdytų bent jau dalies visuomenės akyse ir sustiprintų opoziciją. Suprantama, kad reikia laiko pasikeisti nuotaikoms, nuo emocijų pereiti prie blaivaus vertinimo, nes tik taip čia galima paaiškinti susitarimo su Lenkija naudą [...]. Tuo tarpu, mano manymu, vyksta dvejopas žaidimas: tikrai su savo visuomene, o galbūt ir Lenkijos atžvilgiu“ (73 dok.).*

Taigi pasitelkus ultimatumą užmegzti Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1938 m. vasarą klostėsi gana banguotai, nevienareikšmiškai ir permainingai. Baigiantis 1938 m. vasarai Lenkijos pasiuntinys Kaune Lietuvos užsienio reikalų ministrą pradėjo raginti su oficialiu vizitu atvykti į Varšuvą ir visus šalių nesutarimus spręsti akis į akį su plk. J. Beku. Priekaištavo dėl Lietuvoje pažeidinėjamų lenkų tautinių teisių ir net pasiūlė sukurti Lietuvoje papildomą tautinių mažumų atstovų savivaldos organą, kuris „galėtų atsakingai ir tiesiogiai vesti derybas su valdžia“. S. Lozoraitį pastaroji mintis išgąsdino ne juokais. Oficialiai jis jos atmesti, žinoma, nedrįso, todėl pradėjo tiesiog skųstis, kad „tam tikra prasme tai gali prieštarauti vidaus įstatymams, nes formuotąsi lyg ir valstybė valstybėje“ (105 dok.). Tačiau ministro dejonė ir impresijos dėl *imperium in imperio* pavojingo principo precedento sukūrimo Lietuvoje lenkų pasiuntiniui didelio įspūdžio nepadarė.

Kita vertus, didelė dalis lietuvių visuomenės, ypač inteligentijos, jaunesniosios karininkijos ir nemažai valdančiojo elito valdininkijos liko ištikimi antilenkiškai tarpukario Lietuvos tradicijai. Jie puoselėjo viltis susigrąžinti Vilnių, Lenkija kaip įmanoma strategine Lietuvos valstybės partnere ar karine sąjungininke nepasitikėjo. Nepasitikėjimas buvo toks ryškus ir taip menkai maskuojamas, kad nebuvo jokia paslaptis ir Kaune dirbančiam lenkų pasiuntiniui. 1938 m. liepos antroje pusėje F. Charvatas apibendrinamas Lietuvoje tvyrančias nuotaikas iš Kauno į Varšuvą rašė: Lietuvos „*orientavimasis į Lenkiją šiandien nėra įmanomas pirmiausia dėl to, kad Lietuvos vyriausybė ir kariuomenė nepasitiki Lenkijos užsienio politika. [...] Santūriam Lietuvos požiūriui į Lenkiją įtakos turi ir tai, kad Lietuvos karininkams Lenkija neimponuoja. Jų nuomone, Lenkija yra milžinas su molinėmis kojomis. Karininkai kalba, kad sunki jos ekonominė padėtis turi atsiliepti techniniam kariuomenės aprūpinimui. Karine galia negali būti kraštas, kurio karo pramonė tėra užuomazgos stadijos, kuriame dėl blogų kelių motorizacija turi daug trūkumų ir pan. Šiaip ar taip, kraštui, kuris turi 34 milijonus gyventojų, Lenkijos kariuomenės jėga per maža; jie sako, jeigu palyginsime Vokietijos ir Lenkijos karinį potencialą, šis palyginimas parodys, kad Lenkijos negalima*

laikyti karine galia. Kariuomenė taip pat labai skausmingai reagavo į ultimatumą. Ji vis dar laiko jį antausiu sau ir Lietuvai. Karininkai sako, kad, nepaisant nieko, lietuvių kariuomenėje reikštos simpatijos lenkų kariuomenei dėl šio ultimatumo, jeigu ne visai išnyko, tai tikrai labai sumažėjo. Pulkininkas Mitkevičius galėjo įsitikinti šaltais lietuvių karininkų santykiais. Priėmime, kurį generolas Raštikis surengė jo garbei, vyravo labai slogi atmosfera“ (85 dok.).

Ilgametės, tradicinės užsienio politikos Lietuvos atžvilgiu Antrojo pasaulinio karo išvakarėse nebuvo nusiteikusi radikaliai keisti ir Varšuva. Įkvėptas lenkų diplomatijos sėkmingo žygio prieš Čekoslovakiją 1938 m. spalio 12 d. F. Charvatas plk. J. Bekui iš Kauno į Varšuvą rašė: „Pergalė ties Užolziu taip pat sudarė sąlygas puikiai sėkmei prie Nemuno. [...] Gilindamasis į šio pasikeitimo ir posūkio priežastis nesu linkęs visu nuopelnų priskirti nuolatiniam spaudimui ir pastarajam demarchė čionykštėje Užsienio reikalų ministerijoje. [...] Lemiamą įtaką pozicijos pasikeitimui neabejotinai turėjo pagerėjęs Lenkijos prestižas laimėjus Užolzio klausimu. Pradedant nuo š. m. kovo mėn. visos jėgos, visi pamatai, kuriais rėmėsi antilenkiška Lietuvos politika, ir jos svajonės atgauti Vilnių nugarmėjo į prarają. Šiandien šiame regione liko tik dvi jėgos, kurios gali nulemti Lietuvos likimą, – Vokietija ir Lenkija. Tačiau Vokietija – tai galas Lietuvai, Lenkija – tai galimybė gyventi su ja arba šalia jos. Pastarojo meto savarankiška Lenkijos politika, jos stiprus ir tvirtas sprendimas, priimtas be globėjų pagalbos, bet parentas savo jėgomis, vis dėlto yra galia, kurią gali pripažinti net priešas, juolab jeigu ją lydi sėkmė. Pastarąjį posūkį reikia vertinti vadovaujantis šiais samprotavimais, todėl drįstu teigti, kad pergalė prie Užolzio padarė įmanomą nepaprastą sėkmę prie Nemuno. [...] Ši nauja situacija verčia apgalvoti mūsų tolesnę taktiką. Mano manymu, mes negalime nereaguoti, jeigu norime pasinaudoti padėtimi ir padaryti žingsnį į priekį įgyvendindami pagrindinį maršalo Pilsudskio politikos principą Lietuvos atžvilgiu. [...] O galvoje turint padėtį, kurią stengiausi pavaizduoti, prašyčiau, jeigu Ponas Ministras turės laiko, iškviešti mane į Varšuvą [...]“ (95 dok.).

F. Charvato nuomonei, kad padalijus Čekoslovakiją išmušė valanda Lenkijai suaktyvinti savo politiką Lietuvoje, linko pritarti ir lenkų karo atašė Kaune plk. Leonas Mitkevičius. Spalio 13 d. pulkininkas į Varšuvą raportavo: „[...] mūsų pergalė didžiai nustebino tiek Lietuvos vyriausybę, tiek visuomenę, tačiau šiandien drąsiai galima teigti, kad čia labai stipriai išaugo Lenkijos jėgos autoritetas, kai kurių buvusių globėjų, pirmiausia Prancūzijos ir Sovietų, nenaudai. [...] šiandien Lietuva turi rinktis – mes ar vokiečiai, pranešu, jog, mano manymu, reikia žengti kitą žingsnį plėtojant iki šiol buvusius santykius. Padėtis pasisuko mūsų naudai. Reikia ją išnaudoti“ (96 dok.).

Tokiomis aplinkybėmis baigiantis 1938 m. Lietuvos užsienio politikoje (ir santykiuose su Lenkija), taip pat diplomatinėje tarnyboje buvo įvykdytos tam tikros politinės personalijų rokiruotės. Užsienio reikalų ministro poste S. Lozoraitį pakeitė ilgametis jo bendražygis ir bendramintis, iki tol buvęs URM generalinis sekretorius Juozas Urbšys. Naujasis užsienio reikalų ministras, galima sakyti, diplomatas buvo iš prigimties, gana tipiško lietuviško charakterio: intelektualas *par excellence*, kalbantis

prancūziškai ir vokiškai, mokantis angliškai, rusiškai, lenkiškai, ramaus, švelnaus moteriško būdo, kiek kaprizingas ir užsispyręs, tačiau gana imponantiškas, galantiškas, noriai prisitaikantis prie įvairių situacijų, lengvai pasiduodantis įtakai. J. Urbšys labiau buvo taikos ir iškilmingų kurtuazinių priėmimų diplomatas, bet tikrai ne krizių ar karo metų ministras, kai būtini šalti, principingi ir neordinarūs sprendimai. S. Lozoraičio pasitraukimą iš užsienio reikalų ministro pareigų labiausiai lėmė kelios aplinkybės: 1) tebesitęsiantis politinis Lenkijos spaudimas ir reikalavimas vykdyti duotus pažadus; 2) nepasitvirtinęs jo teiginys, 1938 m. vasarį pasakytas prezidentui Antanui Smetonai, kad diplomatinių santykių normalizavimas su Lenkija palengvins Lietuvos galimybes priešintis Vokietijai Klaipėdoje²⁷; 1938 m. pabaigoje Lietuvos ir Vokietijos santykiai pasiekė dugną, Berlynas S. Lozoraitį visiškai ignoravo ir ministras nebežiņėjo, ko griebtis²⁸; 3) aklavietė derybose su Šventuoju Sostu dėl Lietuvos ir Vatikano 1927 m. rugsėjo 27 d. konkordato nuostatų interpretacijų, aiškinimosi ir papildomo protokolo pasirašymo tuo klausimu²⁹; 4) ministro nuovargis ir noras kuo greičiau išeiti į ramesnę tarnybą. Kita vertus, tų pačių metų gruodį Lietuva pakeitė savo pasiuntinius Berlyne ir Varšuvoje: dr. Jurgis Šaulys iš Berlyno buvo perkeltas į Varšuvą, o plk. K. Škirpa – iš Varšuvos į Berlyną. Svarbiausias tokios rokiruotės motyvas iš esmės buvo vienas: į Berlyną ir Varšuvą pasiųsti diplomatus, kurie geriausiai atitiktų tų šalių mentalitetą, politines intencijas ir taip kuo geriau adaptuotis prie tų šalių politinės konjunktūros. Jei prisiminsime, kad kiek vėliau – 1939 m. pavasarį iš savo posto po beveik dvidešimtmečio diplomatinės tarnybos Maskvoje pasitraukė ir Jurgis Baltrušaitis, turėsime išties nepavydėtiną vaizdą: kiek daugiau nei per tris mėnesius Lietuva savo pasiuntinius pakeitė visose trijose didžiųjų kaimyninių valstybių sostinėse – Varšuvoje, Berlyne, Maskvoje. Ministrų pasikeitimas ir personalijų perstumdymas diplomatinėje tarnyboje (geopolitiškai jautriausiose sostinėse) 1938–1939 m. sandūroje gana akivaizdžiai rodė, kad keliolika metų dūlėjęs ir nuo demokratijos užsikonservavęs A. Smetonos autoritarinis režimas neigiamai veikia Lietuvos URM darbą, velkasi įvykiams iš paskos, o šalies užsienio politika pergyvena didelę krizę.

Pasiuntinys K. Škirpa iš Varšuvos išvyko jau 1938 m. gruodžio pradžioje. Lenkijos užsienio reikalų ministerija tarsi palydėdama pirmąjį Lietuvos Respublikos pasiuntinį specialioje gruodžio 23 d. pažymoje, skirtoje Lenkijos prezidentui Ignacui Moscickiui

²⁷ 1938 02 26 įvykusio posėdžio pas Lietuvos Respublikos prezidentą A. Smetoną *pro memoria*, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 457.

²⁸ Algimantas Kasparavičius, *Lietuva 1938–1939 metais. Neutraliteto iliuzijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 93–94.

²⁹ Algimantas Kasparavičius, *Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*, Vilnius: LII leidykla, 2008, p. 396–398; Šventojo Sosto reikalų patikėtinio Kaune Antonio Aratos (Antonio Arata) 1938 06 05 slaptas pranešimas Šventojo Sosto Valstybės sekretoriui kardinolui Eugenijui Pačeliui (Eugenio Pacelli) apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru S. Lozoraičiu, *Lietuva ir Šventasis Sostas (1922–1938). Slaptojo Vatikano archyvo dokumentai*, sud. Arūnas Streikus, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidykla, 2010, p. 605–610.

(Ignacy Mościcki), konstatavo, jog „šiuo metu galima teigti, kad Lenkijos ir Lietuvos santykiai plėtojasi esant lojalumo ir tarpusavio pasitikėjimo atmosferai“ (113 dok.). Naujasis pasiuntinys dr. J. Šaulys į Varšuvą atvyko jau po Naujųjų metų – 1939 m. pradžioje. Tai iš esmės sutapo ne tik su gerokai sustiprėjusiu Trečiojo Reicho politiniu spaudimu Lietuvai³⁰, bet ir Lenkijai³¹. Tokiomis aplinkybėmis 1938 m. vėlyvą rudenį–1939 m. vėlyvą pavasarį diplomatiniai Lietuvos ir Lenkijos kontaktai, taip pat politinės konsultacijos intensyvėjo. Abiejose šalyse dalis politinio ir karinio elito ėmė suprasti, kad Trečiasis Reichas yra bendra grėsmė abiem valstybėms ir jam priešintis būtina taip pat bendrai. Jau pirmame susitikime su Lenkijos URM viceministru Janu Šembeku dr. J. Šaulys kalbėjo lenkiškai. Šalių santykiai tiek atšilo, kad naujasis Lietuvos pasiuntinys Varšuvoje dr. J. Šaulys savo diplomatinę tarnybą pradėjo oficialiai pagerbdamas žuvusiųosius už Lenkijos laisvę ir padėdamas vainiką ant Nežinomo Lenkijos kareivio kapo. F. Charvatas, atsakydamas į šį kilnų gestą, Lenkijos URM pasiūlė 1939 m. Vasario 16-osios proga taip pat padėti vainiką Kaune ant Nežinomo Lietuvos kareivio kapo (117 dok.), tačiau savo valdžios pritarimo nesulaukė. Tiesa, 1939 m. Vasario 16-ąją pirmą ir vienintelį kartą tarpukario Lenkijoje Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dieną Varšuvoje iškilmingai paminėjo Lietuvos bičiulių draugija (121 dok.). Tų pačių metų pavasarį pradėta rengti Lietuvos ir Lenkijos sutartis dėl turizmo (120 dok.), jų bendradarbiavimas plėtojosi ir kitomis kryptimis.

1939 m. ankstyvą pavasarį Europą iš po „pomiuicheninio“ snaudulio dar kartą prikėlė Vokietija. Kovo 14–15 dienomis Trečiasis Reichas galutinai likvidavo Čekoslovakiją: Čekija ir Moravija pakliuvo į Trečiojo Reicho protektoratą, o Slovakijai buvo dovanota „nepriklausomybė ir ji tapo nacistinės Vokietijos satelite“. Šis Vokietijos žingsnis buvo ne tik Miuncheno susitarimų sulaužymas ir chrestomatinis tarptautinės teisės paniekinimas, bet ir atviras iššūkis didžiosioms Vakarų demokratijoms – Miuncheno susitarimų garantams: Didžiąjai Britanijai ir Prancūzijai. Taip susidorojus su Čekoslovakija visiems tapo gana akivaizdu, kad Trečiojo Reicho Europoje galia laužo jėgų pusiausvyrą ir grasina Europai pakliūti į vienos valstybės politinę priklausomybę. Kai buvo sunaikinta Čekoslovakija, praktiškai iškart Europos politinėse sferose ir diplomatinuose užkulisiuose pradėjo sklisti gandai, kad dabar „eilė atėjo“ Lietuvai, o netrukus galbūt ir Rumunijai ar Lenkijai. Pavojingai slystanti tarptautinė konjunktūra lėmė, kad Didžioji Britanija atsargiai suskato ieškoti tam tikro politinio dialogo su Sovietų Sąjunga dėl Trečiojo Reicho agresijos Vidurio Europoje eventualaus stabdymo. Tai buvo beveik revoliucinis posūkis premjero Nevilio Čemberleno ir ministro E. Halifaxo vykdomoje užsienio politikoje³², nes iki tol britų valdantysis elitas stalininę

³⁰ Algimantas Kasparavičius, *Lietuva 1938–1939 metais. Neutraliteto iliuzijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 92–95.

³¹ Lenkijos ambasadoriaus Berlyne J. Lipskio 1939 09 10 slaptas „Paskutinis raportas“ iš Vilniaus Lenkijos užsienio reikalų ministrui J. Bekui, *Polskie dokumenty dyplomatyczne: 1939 wrzesień–grudzień*, red. Wojciech Rojek, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007, s. 44–48.

³² Jenkins Roy, *Churchill*, London: Pan Books, 2002, p. 530–545.

Sovietų Sąjungą nuo vadinamosios didžiosios politikos ir tarptautinių reikalų Europoje tvarkymo stengėsi laikyti „per patrankos šūvį“.

Tačiau šios smarkiai pavėluotos ir toli gražu ne vienareikšmės, labiau kosmetinio pobūdžio britų diplomatinės iniciatyvos politinio stabilumo senajam žemynui sugrąžinti jau nebeįmanoma. Juolab kad įbauginti sparčiai progresuojančio vokiečių revanšizmo ir neįsąsą Europos didžiųjų demokratijų politinės paramos, mažesnieji ar silpnesnieji Europos politinės scenos veikėjai tiesiog skubėjo A. Hitleriui trauktis iš kelio. Neišlaikęs psichologinės santykių su vokiečiais įtampos, iškart po Čekoslovakijos likvidacijos Lietuvos užsienio reikalų ministras pasiprašė, kad jį priimtų Trečiojo Reicho kolega. J. Urbšys slapta vylėsi, kad pokalbyje *tête-à-tête* su Joachimimu fon Ribentropu (Joachim von Ribbentrop) pavyks rasti koki nors saliamonišką sprendimą dėl Klaipėdos, kuris stebuklingu būdu tenkins ir Kauną, ir Berlyną. Tačiau Vokietija J. Urbšio iniciatyvą interpretavo savaip: kovo 20 d. Berlyne Trečiojo Reicho užsienio reikalų ministras Joachimimas fon Ribentropas J. Urbšiui tiesiog padiktavo ultimatumą Vokietijai atiduoti Klaipėdą, o jau kitą dieną Lietuvos URM apsilankęs Lenkijos pasiuntinys F. Charvatas rekomendavo lietuviams į Klaipėdos krašto konvencijos signatarus³³ nesidairyti, tartis tiesiogiai tik su Vokietija ir jos reikalavimams nusileisti (124 dok.). Kovo 22 d. vėlai vakare Berlyne J. Urbšys ir J. fon Ribentropas pasirašė sutartį dėl Klaipėdos ir Klaipėdos krašto „perleidimo“ Vokietijai, o jau kovo 23 d. vidurdienį į Klaipėdą atplaukė ir pats A. Hitleris. Po Austrijos anšliuso, Miuncheno konferencijos ir Čekoslovakijos valstybės likvidavimo Klaipėdos atplėšimas nuo Lietuvos ir prijungimas prie Trečiojo Reicho iš esmės buvo paskutinis taikus A. Hitlerio teritorinis revanšistinis laimėjimas Europoje, Antrojo pasaulinio karo išvakarėse pasiektas ne ginklu, o „tik“ dviveidiška retorika, manipuliacijomis tautinių mažumų teisių klausimais, radikaliomis rafinuotomis diplomatinėmis priemonėmis ir šurkščiu politiniu šantažu.

Klaipėdos krašto aneksija, kovo 22 d. Lietuvos ir Vokietijos sutartyje (IV str.) įkomponuota dar ir Lietuvos bei Vokietijos Nepuolimo sutartis bei Lietuvai suteiktos išimtinai palankios ekonominės preferencijos ir teisės Klaipėdos uoste Lenkijos valdžiai ir politiniuose sluoksniuose sukėlė itin didelį nerimą. Varšuva baiminosi, kad Vokietija nepasitenkins vien atplėštu Klaipėdos kraštu, bet kartu stengsis Lietuvą „prišti“ prie savęs ekonomiškai ir pajungti politiškai (125, 126, 127, 128, 130, 131 dok.). Be to, įtarinėjo, kad ši sutartis gali turėti ir slaptų priedų, paneigiančių Lietuvos neutralitetą ar net politinį savarankiškumą. Šiuos lenkų įtarimus sustiprino ir vos kiek daugiau nei po savaitės nuo Klaipėdos krašto aneksijos į Kauną atsiųstas Trečiojo Reicho kvietimas Lietuvos kariuomenės vadui generolui Stasiui Raštikiui atvykti į A. Hitlerio jubiliejinio gimtadienio iškilmės Berlyne. Lietuviai jį priėmė, nes neišdrįso atmesti (133 dok.). Užsienio šalių, pirmiausia JAV, spauda tokiu lietuvių nuolankumu gerokai stebėjosi, o Berlyno propagandai tai buvo dar vienas vaizdas „įrodymas“, kad Lietuva Klaipėdą

³³ Klaipėdos krašto konvencija buvo pasirašyta 1924 m. balandžio 8 d. Ją pasirašė Lietuva, Didžioji Britanija, Prancūzija, Italija, Japonija.

Vokietijai „grąžino savo noru“, o Lietuvos ir Vokietijos santykiai dėl to nė kiek nenukentėjo. Nors tuo metu Didžioji Britanija jau buvo deklaravusi savo vienašališkas politines garantijas Lenkijos valstybės suverenitetui³⁴, tačiau gana įtemptų britų ir vokiečių, tolygiai prastėjančių lenkų ir vokiečių santykių fone tokia įvykių raida greta Lenkijos valstybės šiaurinio flango lenkams negalėjo nekelti nerimo. Todėl politinę vidaus situaciją Lietuvoje ir jos užsienio politikos akcentus F. Charvatas Kaune tuomet fiksavo itin pedantiškai ir skrupulingai. Pro Lenkijos pasiuntinio akis nepraslydo ne tik Lietuvos Vyriausybės kaita netekus Klaipėdos, naujųjų ministrų politinės simpatijos ir asmeninės charakterio savybės, bet ir opozicijos, itin dešinio-sios – voldemarininkų, suaktyvėjimas Lietuvoje (132 dok.). Tokiomis aplinkybėmis Lenkijos pasiuntinys Lietuvos URM buvo gana dažnas svečias, o lietuvių pareigūnai jį savo ruožtu stengėsi visai patikinti, kad Lietuva jokiems tolesniems nacių spaudimams ar pagundoms nepasiduos, pavyzdinčiai laikysis neutraliteto politikos ir kilus reikalui – gins jį net ginklu.

Tačiau Lietuvos Vyriausybės patikinimų nepakako. 1939 m. balandžio 5 d. Varšuvoje buvęs pasiuntinys F. Charvatas konstatavo, kad Lietuvos politika Lenkijos atžvilgiu nėra nuoširdi, pasiduoda Vokietijos įtakai, ir pastebėjo, jog „*lietuviais nereikia per daug pasitikėti, bet dėl jų būtina laikytis gana tvirtos linijos*“. Tačiau šiam požiūriui nepritarė Lenkijos URM. J. Šembekas pabrėžė, kad F. Charvato siūlymas prieštarauja ministro J. Beko instrukcijai, kurioje jis nurodė stengtis „kaip galima stipriau pritraukti lietuvius“ prie Lenkijos (138 dok.).

Siekdama savo ginkluoto neutraliteto politinę doktriną pagrįsti ne vien žodžiais, bet ir darbais Lietuva Lenkiją ne tik gana smulkiai įvairiais kanalais informavo apie gen. S. Raštikio vadovaujamos delegacijos vizito Berlyne rezultatus, bet ir skubiai suorganizavo to paties generolo kurtuazinio pobūdžio vizitą į Varšuvą (137 dok.), kuris turėjo pademonstruoti Lietuvos užsienio politikos savarankiškumą ir savotiškai neutralią pusiausvyrą tarp Berlyno ir Varšuvos. Balandžio viduryje F. Charvatas ir L. Mitkevičius, apsilankę pas gen. S. Raštikį, išklaušė jo patikinimus apie Lietuvos neutralumą kilus Lenkijos ir Vokietijos arba bendram konfliktui. Kartu lietuvių generolas užtikrino, kad „kiek tik bus įmanoma, tiksliai laikysis ginkluoto neutraliteto ir stos prieš bet kurią svetimą įsiveržusią kariuomenę. Lemiamu momentu numatomas Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimas“ (140, 144 dok.). Lietuvos kariuomenės vado pirmasis vizitas Lenkijos sostinėje praktiškai iškart po lenkų nacionalinės šventės – Gegužės 3-iosios iškilnių – buvo sėkmingas. Gen. S. Raštikį Varšuvoje priėmė aukščiausieji Lenkijos pareigūnai. Ir nors Lietuvos kariuomenės vadas į Lenkiją atvyko be jokių konkrečių politinių įgaliojimų ar įpareigojimų ir jokių oficialių dokumentų čia nepasirašė, jo politinės konsultacijos su lenkų aukščiausiojo rango politikais ar kolegomis buvo gana turiningos ir tam tikriems visuomenės sluoksniams Lenkijoje ir Lietuvoje įžiebė

³⁴ Oficialų pareiškimą apie Lenkijos suverenitetui suteikiamas Didžiosios Britanijos vienašališkas saugumo garantijas premjeras Nevilis Čemberlenas britų parlamente paskelbė 1939 m. kovo 31 d.

viltį, kad kritinėmis dienomis abi šalys galės jungtis į bendrą frontą prieš agresiją iš šalies. Lietuvos kariuomenės vado gen. S. Raštikio pirmojo vizito į Varšuvą ryškiausias praktinis rezultatas buvo tas, kad jau tų pačių metų vidurvasarį šalys apsikeitė kariškių delegacijomis: Lietuvoje stažavosi lenkų karininkų grupė, Lenkijoje – lietuvių. Abi stažuotės praėjo sėkmingai ir stažuotojai liko patenkinti. Apsikeitimas karininkais vyko pirmojoje liepos mėn. pusėje, stažuotėje dalyvavo du lenkų ir trys lietuvių karininkai. Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune pranešime teigta, kad stažuotė laikoma itin vykusia, nors buvo vengiama pokalbių politikos tema, susidarė išpūdis, jog dėl užimto Klaipėdos krašto tarp Lietuvos karininkų randasi antivokiškų nuotaikų. Raporte Varšuvai pabrėžta, kad „nebuvo galima pastebėti jokio požiūrio į Lenkiją nepalankumo, priešingai, su visišku pasitikėjimu buvo suteikiama informacija kariniais, techniniais, reglamento, organizaciniais klausimais“ (169 dok.).

Sunaikinę Čekoslovakiją ir aneksavęs Klaipėdos kraštą Trečiasis Reichas visą savo diplomatinį ir politinį spaudimą iš esmės nukreipė į Lenkiją³⁵, kuri nenorėjo paklusti jo valiai³⁶. Kartu rūpinosi tarptautinėje scenoje susikurti kuo patogesnes politinei prekybai su SSRS ir starto prieš Lenkiją pozicijas³⁷. Jau 1939 m. balandžio 28 d. Reichstage A. Hitleris paskelbė apie 1934 m. sausio 26 d. pasirašytos Lenkijos ir Vokietijos nepuolimo deklaracijos denonsavimą. Dar po kelių savaičių Berlyne, antilenkiškos ir antibritiškos politikos fone, buvo sudaryti nepuolimo paktai su Latvija ir Estija. Tokiomis aplinkybėmis Lietuvos ir Lenkijos politinės konsultacijos apie situaciją regione ir Europoje, taip pat apie politinę Lenkijos padėtį darėsi vis intensyvesnės ir turiningesnės. Tartasi, kaip slapta, savotiško *gentlemen's agreement* tarp Lietuvos ir Lenkijos padedant Vyriausybei sureguliuoti tautinių mažumų klausimus: lietuvių – Lenkijoje ir lenkų – Lietuvoje. Lenkija, ypač jos pasiuntinys Kaune, buvo linkusi laikytis „stipriai ryžtingai“, nes buvo įsitikinusi, kad tokia pozicija Lietuvos atžvilgiu veiksmingiausia. Užuominomis pradėta kalbėti net apie antrąjį Žalgirį, Klaipėdos krašto gražinimą Lietuvai ir Rytprūsių pasidalijimą tarp Lenkijos ir Lietuvos. Itin aktyvus strateginio bendradarbiavimo su Lenkija šalininkas pasirodė esąs naujasis Lietuvos premjeras generolas Jonas Černius, kuris energingai pasisakė net už „prevencinį karą“ su Vokietija (141, 143, 145, 149, 153, 155 dok.). F. Charvato ir plk. L. Mitkevičiaus

³⁵ Lūžis Lenkijos ir Vokietijos santykiuose prasidėjo 1938 m. spalio 24 d., kai Vokietijos užsienio reikalų ministras, išsikvietęs Lenkijos ambasadorių Berlyne Juzefą Lipskį (Józef Lipski), palyginti gana švelniai pareikalavo, kad Lenkija Vokietijai padarytų keletą esminių nuolaidų. Svarbiausia, leistų Vokietijai prisijungti Dancigą (Gdanską) ir per Lenkijos Pamarį nutiesti eksteritorialią autostradą ir geležinkelį į Rytprūsius. Kruopščiai išanalizavusi Berlyno pageidavimus Varšuva padarė išvadą, kad jų realizavimas būtų pirmas žingsnis link Lenkijos suverenios valstybės žlugimo ar jos tapsmo Vokietijos vasale. Ir nors nuo 1938 m. spalio ligi 1939 m. kovo vokiečiai lenkams savo reikalavimus dar keliskart pakartojo, griežčiau tačiau J. Bekas juos kategoriškai atmetė.

³⁶ *Polska polityka zagraniczna w latach 1926–1932* [turi būti: 1926–1939]. *Na podstawie tekstów min. Józefa Becka*, oprac. Anna Maria Cienciala, Paryž: Instytut Literacki, 1990, s. 240.

³⁷ Sławomir Dębski, *Między Berlinem a Moskwą. Stosunki niemiecko-sowieckie 1939–1941*, Wydanie drugie poprawione, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007, s. 90.

duomenimis, naujasis Lietuvos premjeras buvo ne tik doras, profesionalus kariškis, bet LKDP ideologijai ir vertybėms prijaučiančio kariuomenės vado gen. S. Raštikio „žmogus“ – jo rekomenduotas į šį postą vykdė ne „kažkokia“ savo, bet būtent kariuomenės vado brėžiamą politiką (130 dok.)

Lenkiškoji lietuviškosios politikos percepcija atskleidžia, kad netekusi Klaipėdos Lietuva praktiškai prarado geopolitinę pusiausvyrą, ėmė blaškytis, atsidūrė tam tikroje politinėje depresijoje ir ideologinėje duobėje. Išryškėjo valstybės susmukimo požymiai. Prezidentas A. Smetona 1939 m. vėlyvą pavasarį pasitraukė į tam tikrą politinį šešėlį, kur labiau rūpinosi ne tiek globaliais valstybės reikalais, kiek savo sukonstruoto politinio režimo ir asmeninio statuso likimu. Be A. Voldemaro vadovavimo šalyje veikę voldemarininkai bandė Lietuvą „gelbėti“ stumdami ją į vasalinę priklausomybę nuo Trečiojo Reicho, nes tik taip matė Lietuvos išsigelbėjimą nuo Rusijos (SSRS) artėjančios grėsmės (155 dok.). Liaudininkų partija kaip reali šalies politinio kraštovaizdžio jėga praktiškai jau buvo sunykusi, o smetoniškajam autoritarizmui opozicinės krikščioniškosios demokratijos atstovai, agentai ar jai prijaučiantieji veikę politiniame-diplomatiniame elite – L. Bistras, K. Bizauskas, S. Raštikis, iš dalies J. Urbšys ir K. Musteikis – jau gana karštligiškai ieškojo konkretnesnio politinio sutarimo su pietine kaimyne (130 dok.). Lietuvių valdantysis politinis elitas, itin premjeras gen. J. Černius viešai „*demonstruojantis besąlygišką neapykantą vokiečiams*“, vienu atveju lenkų diplomatams siuntė signalus apie reikalą Vokietiją nugalėti, o Rytprūsius draugiškai pasidalyti tarp Lenkijos ir Lietuvos, tačiau kitu samprotavo apie tai, jog Klaipėda iš tiesų buvo smarkiai germanizuota, lietuviškai dvasiai svetima, todėl ateityje, kaip ir Gdanskas, galėtų tapti tiesiog „laisvu miestu“. Apibendrinamas savo ir karo atašė plk. L. Mitkevičiaus patirtus išpūdžius, F. Charvatas artėjant 1939 m. vasarai Varšuvai raportavo: „*Generolas Černius spontaniškai išsakė savo požiūrį į politinę Europos padėtį, ypač išskirdamas Lenkiją, Lietuvą, Baltijos valstybes ir Vokietiją. [...] Toliau generolas Černius kalbėjo kaip entuziastingas prevencinio karo su Vokietija šalininkas. Jo manymu, didžiosios Vakarų valstybės ir Lenkija šiuo metu turi pereiti į kontrpuolimą ir iškelti vokiečiams griežtas sąlygas: Slovakijos savarankiškumas (Vokietijos kariuomenės išvedimas), nepriklausomos Čekijos atkūrimas, laisvas Klaipėdos miestas, jeigu atsisakytų – karas. Č[ernius] mano, kad šiandien politinė padėtis ir jėgų santykis yra palankūs šiam planui įgyvendinti. Daugiau dėmesio Č[ernius] skyrė Rytų Prūsijos klausimui: „Rytų Prūsija yra kirvis, pakeltas virš Lenkijos ir Lietuvos kaklo. Dėl abiejų tautų ateities ir jų normalios raidos istoriškai būtina panaikinti Rytų Prūsiją ir ją padalyti Lenkijai ir Lietuvai“ (153 dok.)*

Įdomu ir tai, jog ligi 1939 m. rugsėjo vidurio, t. y. Raudonosios armijos karinės invazijos į Lenkiją pradžios, Lietuvos ir Lenkijos diplomatinuose dialoguose iš esmės visai nefigūruoja Rusijos (SSRS) keliami eventualūs pavojai regionui ar visai Rytų Europai, o diskutuojama vien tik apie Trečiojo Reicho „grėsmių sąrašą“. Tokia lietuvių ir lenkų politinio-diplomatinio diskurso konjunktūra, tikėtina, daugiausia susiformavo dėl dviejų priežasčių: 1) Lenkijos oficiali diplomatinė doktrina tuomet skelbė, kad Ru-

sija (SSRS) yra tokia silpna ir bolševikų nualinta, jog susiklosčiusiomis aplinkybėmis jokios realios grėsmės Lenkijai nekelia ir kelti negali; 2) dėl „Vilniaus koridoriaus“ Lietuva tiesioginės sienos su SSRS tuomet neturėjo, todėl Rusijos grėsmės betarpiškai neįtę; be to, reikia manyti, kad, tarp Lietuvos ir SSRS dar nuo 1926 m. rudens veikiant antilenkiško turinio *gentlemen's agreement*³⁸, konfidencialiuose pokalbiuose su lenkų kolegomis lietuvių veikėjai sąmoningai vengė jautrių temų apie SSRS politiką Baltijos jūros šiaurričiuose bei Kauno ir Maskvos santykius, itin turint galvoje dar ne visai pamirštą Vilniaus problemą.

Antra vertus, iš esmės beveik tuo pat metu Lietuvos ir Lenkijos santykius pradėjo gožti ir tam tikras tarpusavio nepasitikėjimo, įtarimų šešėlis. 1939 m. balandžio pirmomis dienomis vykęs užsienio reikalų ministro plk. J. Beko vizitas Londone, derybos su britais dėl savitarpio pagalbos sutarties sudarymo, taip pat į spaudą ir diplomatinis užkuliusis prasismelkusios prieštaringos žinios, kad Lietuvai už nugaros Londone buvo diskutuojama ir apie jos geopolitinio saugumo problemą, Kaune kėlė tam tikrų klausimų ir susirūpinimą. Labiausiai lietuvius jaudino faktas, kad trečiosios šalys apie Lietuvos valstybės saugumo reikalus diskutuoja jos visai neprašytos, neinformuodamos ir slapta. Itin permainingoje, jautrioje ir judrioje geopolitinėje erdvėje įsikūrusiai valstybei tai buvo prastas precedentas su sunkiai prognozuojamais politiniais padariniais. Dėl jo kentėjo ne tik politinė lietuvių savimeilė, bet ir tarptautinis prestižas bei savarankiškos neutraliteto politikos doktrina. 1939 m. balandžio viduryje situaciją dar labiau pakaitino skubota Lenkijos užsienio reikalų ministro deklaracija, Lietuvos Vyriausybei perduota per pasiuntinį F. Charvatą, kad tam tikromis aplinkybėmis ir tam tikra forma Lenkija „*norėtų padėti išlaikyti*“ Lietuvos valstybei jos nepriklausomybę (139, 142 dok.). Nors atidžiai perskaitęs deklaracijos tekstą Lietuvos užsienio reikalų ministras kurtuaziškai dėkojo už tokias iniciatyvas, tačiau, F. Charvato žodžiais tariant, kartu „*buvo nustebeš ir man paliko išgąsdinto žmogaus įspūdį*“, nes nesusigaudė, ką iš tiesų tos deklaracijos turinys slepia (143 dok.). Pasak F. Charvato, J. Urbšys pabrėžė, kad aukštai vertina Lenkijos Vyriausybės pareiškimą, bet Lietuvos Vyriausybė negali atsakyti besąlygiško neutralumo principo ir „*turi pasilikti visišką laisvę apibrėžti momentą, kada ji pripažintų, kad Lietuvos nepriklausomybei kilo grėsmė*“ (143 dok.).

Varšuva šias Kauno baimes stengėsi išsklaidyti. Vienas gestų, padarytų dėl lietuvių mažumos Lenkijoje, buvo Vilniaus vaivados Bocianskio (Bociański) atšaukimas 1939 m. gegužės mėn. Tai rodė pagerėjusią politiką šioje srityje³⁹. Kalbant apie tarptautinį bendradarbiavimą, paminėtina, kad 1939 m. liepos mėn. Lenkija buvo pasirengusi paremti Lietuvos pastangas gauti kreditą Didžiojoje Britanijoje, tačiau tuo laikotarpiu Lietuva nutarė šį projektą atidėti vėlesniam laikui (163 dok.). Rugsjūčio pabaigoje,

³⁸ Algimantas Kasparavičius, „Gentlemen's Agreement“ of Lithuania and the USSR, *Lithuanian Foreign Policy Review*, Vilnius, 1999, vol. 4, p. 79–94.

³⁹ Piotr Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*, Warszawa: Instytut Historii PAN, 1997, s. 370.

paraginta Latvijos, Lenkija nutarė paremti Lietuvos kandidatūrą Tautų Sąjungoje, o lietuvių pasiuntinys dr. J. Šaulys savo ruožtu užtikrino kaimynes, kad Tautų Sąjungos asamblėjose ir sesijose Lietuvos Vyriausybė neužims pozicijos, palankios Ašies valstybėms (168 dok.). 1939 m. vasaros pabaigoje politinei įtampai Europoje – itin tarp Lenkijos ir Vokietijos – toliau nepalaujamai stiprėjant, vokiečiams telkiant kariuomenę prie sienos su Lenkija, o šios Vyriausybei jau pradėjus praktinius pasirengimus atremti agresiją iš išorės, dr. J. Šaulys iš Varšuvos į Kauną dar atsiuntė keletą pranešimų apie politines lenkų visuomenės ir valdžios nuotaikas, psichologinį pasirengimą atremti Trečiojo Reicho agresiją.

Rugpjūčio 4 d. dr. J. Šaulys iš Varšuvos į Kauną rašė: „Gyvenamas momentas – tipinis Lenkų vad. agurkų sezonas. Kas gali, yra išvažiuavęs iš Varšuvos, likusieji, dirbdami kasdienį darbą, nuobodžiauja ir maitinasi visokiomis paskalomis, kurioms temų duoda tarptautinis politinis gyvenimas. – Bus ar nebus karas? – tai paprastas klausimas, kuriuo prasideda kiekvienas beveik pasikalbėjimas. Bendra nuotaika – tarytum atslūgusios padėties nuotaika. Kartu betgi jaučiama ir neramumo bei netikrumo, kurį sukelia ypač ateinančios žinios nuo pasienio ir iš Danško“ (165 dok.). Rugpjūčio 6 d. Lenkija iškilmingai paminėjo J. Pilsudskio legionų karo žygio pradžios prieš Rusijos imperiją 24-ąsias metines. Ta proga įvairiuose Lenkijos miestuose ir vietovėse įvyko šventiniai renginiai. Kai kurie – jau su gana nervinga nuotaika ir karinga retorika. Apie Krokuvėje vykusias iškilmes ir minios reakciją į oratorių kalbas dr. J. Šaulys Lietuvos URM raportavo: „*Iškilmės tęsėsi vakare Krokuvos rinkoje. Naktį 12 val. buvo iškilmių uždarymas. Per radio teko išgirsti baigiamąją vieno profesoriaus kalbą, kuris pabrėžė gerą ir pasiryžusią visų legionistų nuotaiką, – joje visu aiškumu atsispindi gen. Sosnkowskio kalba, kurioje jis dieną prieš tai buvo pareiškęs mintį, kad legionistų maršas nesąs dar baigtas ir kad jų laukia dar didis uždavinys besitartinančiame kare. Kalbėtojai bebaigiant (jis kalbėjo iš Krokuvos rinkos), o ir paskui jau jam baigus kalbėti, buvo girdėti pro radio iš publikos šūkavimų: kitas jubiliejines iškilmes švęsime Danske – lenkiškame Danske! Vade, vesk mus į Danską! Tą pakutinį šūkį: „Vade, vesk mus į Danską“ pagavo visa rinkos minia, ir ėmė užti vienas „bendras šūkis“: Vade, vesk mus į Danską!“*, kol radio pranešimas iš Krokuvos buvo baigtas“ (166 dok.). Paskutinėmis rugpjūčio dienomis politinė įtampa Lenkijoje ir Lietuvoje augo. Lenkija vis aktyviau rengėsi atremti agresiją. Lenkų pasirengimus karui lietuvių pasiuntinys Varšuvoje apibūdino taip: „*Naktį iš rugpjūčio 23 į 24 d. prasidėjo didesnio maštabo mobilizacija. Dieną galima buvo stebėti miesto aikštėse, o dar daugiau už miesto rekvizuotų arklių būrius, rekvizuotų automobilių ir vežimų virtinės. Mieste tuoj pasijuto mažesnis automobilių judėjimas. Aikštėse, soduose, skveruose ėmė kasti priešlėktuvinės slėptuvės. Sankrovose prasidėjo masinis maisto pirkimas atsargai. Kartu po laikraščius ėmė rodytis žinios apie tokių pirklių išsiuntinėjimą į Berezos stovyklą. Žodžiu, mobilizacinė atmosfera gerai primenanti 1914 m. Už miesto pamiškėse, atokiau nuo Varšuvos, važiuojant plentais galima pastebėti priešlėktuvinės artilerijos susigrupavimus. Rugpjūčio 24 d. galima buvo jausti pas išmobilizuotas šeimas šiek*

ties panikos pasireiškimų – tatau betgi greit praėjo ir pasikeitė rimta ir pasiryžusia nuotauka. Kiek kitau yra, žinoma, arčiau sienos, iš kur civiliai gyventojai, kas gali, stengiasi pasišalinti“ (170 dok.).

Tuo tarpu Lietuva savo ruožtu rūpinosi, kaip išlaikyti neutralitetą ir neįsipainioti ar nebūti įpainiotai į grėsmingai artėjantį karą. 1939 m. rugpjūčio 23 d. Maskvoje sudarytas Ribentropo–Molotovo paktas, o po poros dienų, rugpjūčio 25 d., Londone pasirašyta Lenkijos ir Didžiosios Britanijos Savitarpio pagalbos sutartis keitė ne tik geopolitinę situaciją visoje Europoje, bet tam tikra prasme koregavo ir Lietuvos su Lenkija santykius. Ribentropo–Molotovo pakto slaptame protokole Lietuva buvo palikta Vokietijos politinių interesų zonai, o Lenkijos ir Didžiosios Britanijos Savitarpio pagalbos sutarties slaptame protokole⁴⁰ priskirta Lenkijos geopolitinio saugumo zonai⁴¹. Lietuvos Vyriausybė, nors apie šias geopolitines rokiruotes jokios tikslios informacijos neturėjo ir privalėjo tenkintis vien prieštariniais spaudos pranešimais bei nepatikrintomis informacijomis ar spėlionėmis iš diplomatijos užkulisių (167 dok.), ėmėsi iniciatyvų, kad Lenkija, su kuria vienintele iš didžiųjų kaimynių Lietuva neturėjo nepuolimo sutarties, Lietuvos neutralitetą akceptuotų oficialiai. Gana natūralu, kad totalinio karo su Vokietija išvakarėse ir po gana daug žadėjusio gen. S. Raštikio gegužės mėnesį vizito į Lenkiją Varšuva į tokį tarpusavio santykių posūkį reagavo nervingai (172, 176 dok.) ir Lietuvos pageidavimą suskubo išpildyti tik prasidėjus rugsėjo karinei kampanijai.

Ankstyvą 1939 m. rugsėjo 1 d. rytą Vokietija užpuolė Lenkiją. Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas (175, 177, 178 dok.). Vokietijos agresija prieš Lenkiją parodė, kad vokiečių karo mašinos techninis, organizacinis ir strateginis pranašumas buvo didžiulis (178, 185 dok.). Tuo tarpu Lenkijos sąjungininkės – Didžioji Britanija ir Prancūzija – nors *de jure* ir paskelbė karą Vokietijai, tačiau realios karinės pagalbos Lenkijai praktiškai nesuteikė, tik moralinę, politinę ir diplomatinę. Todėl „rugsėjo karinę kampaniją“ Lenkija pralaimėjo žaibiškai. Jau pirmąją karo savaitę iškilo grėsmė Varšuvai ir Lenkijos Vyriausybė, vietos diplomatinis korpusas paskubomis buvo priversti evakuotis iš sostinės ir trauktis į pietus, link sienos su Rumunija. Vyriausybės pasitraukimas iš sostinės, spartus Vermachto puolimas ir Lenkijos kariuomenės Vyriausiojo štabo nesugebėjimas turimomis pajėgomis organizuoti veiksmingos gynybos lėmė, kad labai greitai ėmė irti ir Lenkijos valstybės administracinis bei institucinis aparatas. Rugsėjo 17-ąją prasidėjusi Sovietų Sąjungos ginkluota invazija į Rytų Lenkiją Antrosios Respublikos situaciją padarė tiesiog katastrofišką ir paspartino jos žlugimą.

⁴⁰ Originali sutarties slaptos priedo teksto formuluotė tokia: „Until such time as the two Governments have agreed to modify the following provisions of this paragraph, they will consider [...] that the cases contemplated by paragraph (2) of Article 2 are Belgium, Holland, Lithuania.“

⁴¹ Lenkijos ambasadoriaus Paryžiuje J. Lukasevičiaus (J. Łukasiewicz) 1939 09 05 šifruota telegrama Lenkijos užsienio reikalų ministrui J. Bekui, *Polskie dokumenty dyplomatyczne: 1939 wrzesień–grudzień*, red. Wojciech Rojek, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007, s. 26.

Prasidėjęs Lenkijos ir Vokietijos karas iš esmės pakoregavo Lietuvos ir Lenkijos politinių, diplomatinių santykių pobūdį ir turinį. Viena vertus, jau pirmąją karo dieną prezidentas A. Smetona išleido Aktą, kuriuo dar kartą kariaujančioms pusėms ir tarptautinei bendruomenei pasiuntė žinią, kad Lietuvos Respublika šiame kare laikysis griežto neutraliteto⁴². Antra vertus, pirmosiomis karo dienomis lietuvių visuomenės ir valdžios simpatijos aiškiai buvo kovojančios Lenkijos pusėje. Vis dėlto jau pirmosiomis karo dienomis kontaktai su Lietuvos pasiuntinybe Varšuvoje, o kartu ir su Lenkijos Vyriausybe ėmė strigti ir darytis fragmentiškesni. O dar kiek vėliau, nuo rugsėjo pabaigos, radikaliai pasikeitė ir pati Lenkijos Vyriausybė, jos vykdoma užsienio politika, statusas. Iš esmės keitėsi ir URM statusas, struktūra, veiklos galimybės.

Nuo rugsėjo 5 d., kai kartu su visu vietos diplomatinio korpusu iš Varšuvos evakavosi ir Lietuvos pasiuntinys dr. J. Šaulys, Lietuvos ir Lenkijos Vyriausių ryšiai tapo dar problemiškesni ir iš esmės faktiškai nutrūko. Maždaug tuo pačiu metu, rugsėjo 9–15 dienomis, Kaune ir Berlyne vokiečių diplomatija ėmėsi veikti norėdama išprovokuoti Lietuvos kariuomenės žygį į Vilnių ir taip Lietuvą įtraukti į karinę kampaniją prieš Lenkiją, tačiau Lietuvos Vyriausybė, nepaisydama dalies jaunesniosios ir vidurinės kartų karininkijos, dešinėsios politinės opozicijos entuziazmo dėtis su Vokietija, nacių iniciatyvas atmetė (181 dok.). Rugsėjo viduryje, prasidėjus SSRS invazijai į Rytų Lenkiją, Vilniuje kilo tam tikra politinė įtampa, sumaištis ir diskusijos dėl politinės krašto ateities. Lenkijos pasiuntinio F. Charvato pastangos nors kiek pristabdyti Lenkijos karinių dalinių iš Vilnijos traukimąsi į Lietuvą realių rezultatų nedavė. Artėjant Raudonajai armijai situacija krašte darėsi praktiškai nevaldoma. Kai kur net plykstelėjo gaivališki vietinių gyventojų išpuoliai prieš Lenkijos kariuomenę ir valdžios įstaigas, buvo grobstomas valstybės turtas (182, 203, 218 dok.). Tuo pat metu iš Lenkijos ir ypač iš Vilniaus krašto į Lietuvą plūstelėjo tūkstančiai lenkų karo pabėgėlių: eilinių piliečių ir pareigūnų. Radosi ir privačių, individualių iniciatyvų siekiant suteikti pagalbą nelaimės ištiktiems gretimos šalies piliečiams. Štai Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas poetas Liudas Gira oficialiai kreipėsi į šalies institucijas, kad politinis prieglobstis Lietuvoje būtų suteiktas Lenkų rašytojų draugijos Vilniuje pirmininkui Tadeušiui Liopalevskiui (Tadeusz Lopalewski; 183 dok.).

Raudonajai armijai slenkant gilyn į Lenkiją ir artėjant prie Vilniaus, Lietuvos ir Lenkijos administracinę liniją perėjo keliolika tūkstančių lenkų karių ir karininkų. Jie Lietuvoje buvo išskirstyti po įvairias skubiai įrengtas stovyklas ir internuoti. Rugsėjo antroje pusėje, Sovietų Sąjungai jau užėmus Vilnių ir Vilniaus kraštą, Lenkijos Vyriausybei pasitraukus į emigraciją Rumunijoje, o Prancūzijoje jau pradėjus formuotis naujai Lenkijos Vyriausybei emigracijoje, Lietuvos URM užsienyje pradėjo diplomatinę akciją dėl nacionalinių Lietuvos Respublikos interesų įgyvendinimo – Vilniaus ir Vilniaus krašto grąžinimo Lietuvai (184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 194

⁴²Lietuvos Respublikos prezidento Aktas, 1939 09 01, *Lietuvos okupacija ir aneksija 1939/1940. Dokumentų rinkinys*, sud. L. Breslavskienė, A. Eidintas etc., Vilnius: Mintis, 1993, p. 61–62.

dok.). Intensyviausiai akcija plėtota Paryžiuje ir Londone, iš dalies Romoje, Stokholme, Vašingtone. Lenkijos emigracinės Vyriausybės Paryžiuje diplomatinės pastangos neutralizuoti šią Lietuvos iniciatyvą liko be apčiuopiamų rezultatų, nors formalaus savo požiūrio dėl Lenkijos teritorinio vientisumo ir neliečiamumo Vakarų sąjungininkės tuomet ir nepakeitė (192, 193, 200 dok.).

Po 1939 m. rugsėjo 28 d. SSRS ir Vokietijos sutarties dėl sienos ir draugystės (Ribentropo–Molotovo antrojo pakto), kuria Lenkijos valstybė faktiškai dar kartą buvo pasidalyta dviejų agresyvių kaimynių, o Lietuva slaptame protokole jau kartu su Latvija, Estija ir Suomija palikta SSRS įtakos zonoje, po Estijos ir SSRS, Latvijos ir SSRS Savitarpio pagalbos sutarčių, kurios šiose Baltijos šalyse *de facto* įtvirtino sovietinį protektoratą, Lietuvos geopolitinė padėtis tapo tragiška ir praktiškai be jokių manevravimo variantų. Faktinis Lenkijos valstybės sunaikinimas ir Baltijos Antantės politinis žlugimas Lietuvą iš esmės vienareikšmiškai paliko SSRS ir Trečiojo Reicho geopolitinėse replėse. Todėl tokiomis aplinkybėmis, totalaus sovietinio spaudimo sąlygomis⁴³ 1939 m. spalio 10 d. Maskvoje pasirašyta Lietuvos ir SSRS savitarpio pagalbos sutartis, grąžinusi Lietuvai Vilnių, tačiau kartu kaip ir jos šiaurinėms kaimynėms primetusi Raudonosios armijos bazes ir taip *de facto* įtvirtinusi sovietinį protektoratą Lietuvoje, buvo daugiau ne tuometinės Lietuvos Vyriausybės politinės valios ar veiklos išraiška, kiek viso regiono prieštaringos geopolitinės raidos tarpukario metais savotiška atomazga ir rezultatas. Kad Lietuva iš visų trijų Baltijos valstybių sunkiausiai, pasitelkus šantažą ir tik „už Vilnių“ 1939 m. spalį sutiko priimti SSRS diktatą, pabrėžiama ir SSRS analitiniuose diplomatinuose dokumentuose⁴⁴. Svarbu ir tai, kad Lietuva, kitaip nei Latvija ir Estija, kurios vokiečių spaudžiamos jau 1939 m. rugsėjo 23 ir 20 dienomis nutraukė diplomatinis santykius su Lenkija, neutralitetą išlaikė ligi pat 1939 m. spalio pradžios, o diplomatinis santykius su Lenkija nutraukė ne savo iniciatyva ir ne dėl trečiųjų šalių politinio spaudimo, bet pačios Lenkijos Vyriausybės emigracijoje ir pirmiausia pasiuntinio F. Charvato valia.

Lenkijos Vyriausybė emigracijoje Lietuvos suvereniteto Vilniuje ir Vilnijoje tuomet nesutiko pripažinti, apie tai informavo savo sąjungininkus: išsiuntė memorandumą Didžiosios Britanijos ambasadoriui prie Lenkijos Respublikos Vyriausybės Hovardui Kenardui dėl Vilniaus krašto. Jame informavo, jog Lietuvos Vyriausybė neturėjo teisės priimti iš Sovietų Vyriausybės teritorijos, kuri jai nepriklausė, ir prašė, kad britų Vyriausybė užimtą tokią pat poziciją. Britų Vyriausybė patikino, kad palaiko požiūrį, ir informavo lenkus, jog panašią poziciją pasirinko kiek anksčiau ir apie tai jau pranešė Lietuvos Vyriausybei. 1939 m. spalio pabaigoje, remiantis Sovietų ir Lietuvos

⁴³*Historia dyplomacji polskiej*, t. V: 1939–1945, red. W. Michowicz, Warszawa, 1999, s. 154–155; J. Żmudzki, Upadek Litwy niepodległej (1939–1940), *Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, t. XXVIII, 1993, s. 69–85.

⁴⁴Algimantas Kasparavičius, *Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*, Vilnius: LII leidykla, 2008, p. 477.

susitarimu, tarp abiejų valstybių buvo nustatyta nauja siena. Lenkijos emigracinė Vyriausybė įteikė Lietuvai protesto notą ir savo pasiuntinybę Kaune, po pasiuntinio F. Charvato tam tikro nesusipratimo ar nesusikalbėjimo su naująja emigracijoje veikiančia generolo Vladyslavo Sikorskio (Władysław Sikorski) Vyriausybe, faktiškai likvidavo (195, 196, 197, 198 dok.). Spalio 15 d. F. Charvatas iš Kauno išvyko į Švediją. Uždarius Lenkijos pasiuntinybę Kaune, Lenkijos ir jos piliečių reikalais Lietuvoje sutiko rūpintis Didžiosios Britanijos pasiuntinybė Kaune. Dėl to F. Charvatas ir britų *chargé d'affaires* Lietuvoje Tomas Hildebrantas Prestonas (Thomas Hildebrant Preston) pasirašė specialų protokolą (199, 232 dok.).

Lenkijos URM padėtis tomis audringomis rugsėjo dienomis buvo problemiška ir dviprasmiška: ryšiai su pasiuntinybėmis užsienyje gana greitai tapo komplikuoti, o po rugsėjo 5–6 dienų evakuacija iš sostinės praktiškai nutrūko. Naktį iš rugsėjo 17-osios į 18-ąją, kaip ir dauguma Antrosios Respublikos aukščiausiosios politinės ir karinės vadovybės, įkandin prezidento Ignaco Moscickio, premjero ir vidaus reikalų ministro generolo Felicjano Slavojaus Sladkovskio⁴⁵ Lenkijos užsienio reikalų ministras pulkininkas J. Bekas su artimiausiais bendražygiais ir URM vadovybe perėjo Lenkijos ir Rumunijos sieną. Nelaukta SSRS agresija lėmė, kad planai organizuoti evakuoti URM liko neįgyvendinti. Po trumpų derybų su rumunų pareigūnais J. Bekas ir 45 kiti aukšto rango pareigūnai buvo internuoti Rumunijoje Sleniko miestelyje, o 86 vidurinės ir žemesniosios grandies veikėjai – Botošanyje. Bet po poros savaičių nemaža dalis buvusių URM tarnautojų iš internuotųjų stovyklų ištrūko ir atvyko į Paryžių, kur emigracijoje kūrėsi jau naujoji Lenkijos Vyriausybė ir jos institutai.

Lenkijos valstybės žlugimas – faktinis jos padalijimas tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos bei sunaikinimas – jau rugsėjo pabaigoje–spalio pradžioje politinėje emigracijoje atsідūrusį lenkų politinį ir valstybinį elitą vertė iš naujo, radikaliai ir kritiškai apmąstyti tolesnę politinę savo tautos ir šalies strategiją, įvertinti klaidas ir nužymėti tolesnes gaires. Tai buvo sunki ir didžiulės atsakomybės našta emigracijoje atsідūrusiam lenkų elitui. Reikėjo mąstyti apie naują Lenkijos užsienio politikos koncepciją ir strategiją, santykius su sąjungininkėmis, neutraliomis valstybėmis ir priešais. Sąjungininkes buvo būtina išlaikyti, stiprinti su jomis ryšius. Ieškoti naujų sąjungininkių. Aktyvinti diplomatinį darbą ir plėsti kontaktus neutraliose šalyse, patraukti jas į savo pusę ir užsitikrinti tam tikrą diplomatinę paramą⁴⁶. Kovoti su Lenkijos valstybei priešiška agresorių propaganda: ją blokuoti ir neutralizuoti. Tačiau santykiai su agresorėmis nebuvo vienareikšmiai ir politika jų atžvilgiu buvo diferencijuojama. Vokietija buvo aiški priešė, agresorė, lenkų etninių žemių okupantė, su kuria vyko karas. Oficialiai juridiskai ir *de facto* karo padėtyje su Trečiuoju Reichu buvo ir Lenkijos sąjungi-

⁴⁵ Lenkijos užsienio reikalų ministro J. Beko 1939 09 19 šifruota telegrama Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje ir Londone apie Vyriausybės evakuaciją į Rumuniją, *Polskie dokumenty dyplomacyczne: 1939 wrzesień–grudzień*, red. Wojciech Rojek, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007, s. 97.

⁴⁶ *Polskie dokumenty dyplomacyczne: 1939 wrzesień–grudzień*, red. Wojciech Rojek, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007, s. VII.

ninkės: Didžioji Britanija ir Prancūzija. O štai santykiai su antrąja agresore buvo kur kas problemiškesni ir painesni. Po to, kai rugsėjo 17-ąją SSRS užsienio reikalų liaudies komisaras Viačeslavas Molotovas paskelbė notą apie lenkų valstybės „vidinį bankrotą“, o Raudonoji armija pradėjo intervenciją į rytines Lenkijos teritorijas, nei Lenkijos Respublikos prezidentas, nei Vyriausybė, nei jos sąjungininkės karo antrajai agresorei nepaskelbė. Lenkijos Vyriausybė apsiribojo tik protesto pareiškimu Maskvoje ir faktinių diplomatinių santykių nutraukimu⁴⁷. Toks Lenkijos Vyriausybės nusistatymas rugsėjo 17-ąją buvo perduotas ir jos sąjungininkėms Didžiosios Britanijos⁴⁸ bei Prancūzijos Vyriausybėms. Tolesnis emigracinės Vyriausybės santykių su Sovietų Sąjunga pobūdis buvo paliktas ateičiai. Jį turėjo lemti ir nustatyti tolesnė karo raida, Lenkijos ir jos sąjungininkių politinė ir karinė padėtis karo frontuose bei Kremliaus politikos gravitacija: į Berlyną ir Romą ar į Paryžių ir Londoną (Vašingtoną)?

Emigracijoje Prancūzijoje besiformuojanti generolo Vladyslavo Eugeniušo Sikorskio naujoji Lenkijos Vyriausybė faktiškai atsiribojo nuo Lenkijos buvusios sanacinės valdžios ir Vyriausybės. Naujosios valdžios kūrimas buvo lydimas tam tikrų antisanacinių fobijų, tarpusavio nesutarimų, ginčų ir ieškojimų. Reikėjo taikstytis ir prie Prancūzijos valdžios tam tikrų politinių pageidavimų ar pragmatinio nusistatymo. Tokiomis aplinkybėmis svarbiausius postus naujojoje Vyriausybėje ir žemesnėse jos grandyse, tame tarpe ir URM, užėmė veikėjai, kurie priklausė sanacinio režimo opozicijai arba nebuvo su juo artimai susisaisę ar jo šalininkai. Atsistatydinus prezidentui Ignacui Moscickiui 1939 m. rugsėjo 30 d., Lenkijos Respublikos prezidento emigracijoje pareigos pagal 1935 m. Konstituciją atiteko buvusiam Vilniaus vaivada (1926–1931), Senato maršalkai Vladyslavui Račkevičiui (Władysław Raczkiewicz). Naujai besikuriančios valdžios sprendimu, buvusiam užsienio reikalų ministrui, vienam artimiausių Juzefo Pilsudskio (Józef Piłsudski) bendražygių, stambiam sanacinio režimo šului J. Bekui nebuvo net leista gauti vizos ir atvykti į Prancūziją, kur formavosi emigracinė Vyriausybė ir buvo klojami politiniai pamatai pokarinei Lenkijai.

Naujuoju užsienio reikalų ministru generolo V. E. Sikorskio Kabinete tapo patyręs lenkų politikas ir diplomatas, iškart po 1926 m. gegužės antidemokratinio perversmo keletą metų (1926–1932) gana sėkmingai dirbęs šiose pareigose, – Augustas Zaleskis (August Zaleski). Naujasis lenkų užsienio reikalų ministras turėjo nemažą įdirbį ir santykiuose su Lietuva. Nors 1926–1932 m. Lietuva ir Lenkija tarpusavio diplomatinių santykių neturėjo, tačiau kaip tik šiuo laikotarpiu, 1927 m. vasarą, užsimezgė

⁴⁷ Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Maskvoje V. Gżybovskio (W. Grzybowski) 1939 09 17 šifruota telegrama Lenkijos URM apie SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro V. Molotovo notą dėl pradedamos intervencijos į Lenkiją, *Polskie dokumenty dyplomatyczne: 1939 wrzesień–grudzień*, red. Wojciech Rojek, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007, s. 93; Lenkijos užsienio reikalų ministro J. Beko 1939 09 17 šifruota telegrama Nr. 414 ambasadoms Paryžiuje ir Londone apie Lenkijos protestus Maskvoje dėl SSRS viešų insinuacijų apie Lenkijos valstybingumą ir invazijos į Lenkiją, *ibid.*, s. 95–96.

⁴⁸ Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo E. Račynskio (E. Raczynski) 1939 09 17 nota Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministrui lordui E. Halifaksui dėl prasidėjusios SSRS agresijos prieš Lenkiją, *ibid.*, s. 94–95.

A. Zaleskio, nors ir neoficialus, bet tiesioginis kontaktas Paryžiuje su tuometiniu Lietuvos premjeru ir užsienio reikalų ministru profesoriumi Augustinu Voldemaru, o vėliau prasidėjo ir gana intensyvios bei sėkmingos derybos dėl tarpusavio santykių įtampos mažinimo. Jau 1927 m. gruodį Ženevoje po A. Zaleskio ir A. Voldemaro tiesioginių derybų Tautų Sąjungos Taryba priėmė rezoliuciją, kurioje Lietuva atsisakė iracionalios „karo stovio“ politikos Lenkijos atžvilgiu, o Lenkija pripažino Lietuvos Respubliką *de jure*. Kartu šalys pasižadėjo pradėti tarpusavio derybas dėl tolesnio santykių gerinimo. Tiesa, paskutinis šio tarptautinio dokumento punktas skelbė, kad „ši rezoliucija jokiū būdu neliečia klausimų, kuriais abi šalys turi skirtingas nuomones“⁴⁹. 1928 m. lapkritį Karaliaučiuje tarp šalių buvo pasirašyta Mažojo pasienio judėjimo sutartis, kurioje demarkacinė linija pervadinta administracine ir palengvintas paribio teritorijose gyvenančių žmonių judėjimas per administracinę liniją⁵⁰. Tuomet savo baigiamajoje kalboje A. Zaleskis neslėpė optimizmo dėl šios konferencijos rezultatų, taip pat tolesnės Lietuvos ir Lenkijos santykių raidos⁵¹.

Jau 1939 m. spalio 10 d. emigracinė Vyriausybė patvirtino naujosios URM struktūrą ir pagrindines pareigybes. Pamažu suformavo personalą. Du svarbiausi postai ministerijoje buvo patikėti žmonėms, visai nesusijusiems su sanaciniu režimu. URM valstybės pasekretoriu tapo endekas, buvęs URM tarnautojas juristas Zygmuntas Gralinskis (Zygmunt Graliński), o naujuoju URM generaliniu sekretoriumi (*de facto* tradiciškai ir visos žinybos vadovu) puikiai tarptautinius reikalus išmanantis ir turintis didelę diplomatinio darbo patirtį, buvęs pasiuntinys Vašingtone Janas Cechanovskis (Jan Ciechanowski). Užsienio reikalų Ministrų Kabineto direktoriumi buvo paskirtas buvęs pasiuntinys Madride Marijanas Šumalakovskis (Marian Szumalakowski). URM kanceliarijai vadovauti patikėta Valerijai Grabovskai (Waleria Grabowska), o diplomatinio protokolo direktoriaus pareigos – Pavelui Morstinui (Paweł Morstin), iki karo buvusiam šios žinybos vicedirektoriumi. Pirmosiomis atsikūrimo dienomis ir savaitėmis URM dirbo 27 tarnautojai. Lapkričio 8 d. Ministrų Tarybos sprendimu, etatų skaičius URM buvo padidintas iki 38, 1940 m. pradžioje išaugo iki pusšimčio⁵², o 1940 m. vasaros pradžioje – kartu su ministru net iki 72 tarnautojų⁵³. Nuo rugsėjo pabaigos ligi lapkričio 21 d. URM, kaip ir visa emigracinė Vyriausybė, glaudėsi Paryžiuje, o nuo lapkričio 22 d. kartu su Vyriausybe persikėlė į nedidelį miestelį Anžė, įsikūrusį maždaug už 300 km į pietvakarius nuo Paryžiaus. Atrodo, Prancūzijos valdžios sprendimas egzilinę Lenkijos Vyriausybę įkurdinti kaip tik šiame miestelyje turėjo intelektualinę potekstę ir buvo šiokia tokia duoklė istorinei lenkų savimonei. Anžė turėjo fragmen-

⁴⁹ Société des Nations, *Journal officiel*, Genève, 1928, p. 177–178.

⁵⁰ *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940 m.*, Kaunas: Šviesa, 1999, p. 235–236.

⁵¹ Vytautas Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 m.*, Vilnius: Versus Aureus, 2007, p. 372.

⁵² *Polskie dokumenty dyplomatyczne: 1939 wrzesień–grudzień*, red. Wojciech Rojek, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2007, s. VIII–IX.

⁵³ *Polskie dokumenty dyplomatyczne: 1940*, red. Magdalena Hułas, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2010, s. X.

tišką istorinę sąsają su senosios Lenkijos–Lietuvos valstybės (Żečpospolitos) istorija: mirus Abiejų Tautų Respublikos karaliui, paskutiniam Gediminaičių ir Jogailaičių dinastijos atstovui Žygimantui Augustui, 1573 m. gegužės 19 d. Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu buvo išrinktas Anžu provincijos, kurios sostinė buvo Anžė, kunigaikštis, prancūzų princas Henrikas Valua. Ir nors Abiejų Tautų Respublikos soste Henrikas Valua ištvėrė vos penkis mėnesius ir jau kitais metais buvo karūnuotas Prancūzijos karaliumi, tačiau lenkų ir lietuvių istorinėje atmintyje buvo spėjęs įsitvirtinti gana nevienareikšmiškai.

Žvelgiant formaliai politiškai ir juridiškai, persikėlimas į Anžė buvo naudingas, nes emigracinė Vyriausybė čia gavo progą įgyvendinti savo eksteritorialumo teisę, tam tikra prasme galėjo veikti laisviau, erdviau ir savarankiškiau. Tačiau vertinant praktiškai, įsikūrimas provincijoje emigracinės Vyriausybės ir URM darbą kiek apsunkino. Viena vertus, retesni ir komplikuočiau tapo tiesioginiai kontaktai su Prancūzijos valdžia ir Paryžiuje įsikūrusiomis diplomatinėmis užsienio atstovybėmis. Taigi Anžė įsikūrusi Lenkijos emigracinė Vyriausybė tam tikra prasme atsidūrė savotiškame didžiosios politikos užribyje ar vakuume, o tai menkino jos veiklos galimybes ir tarptautinį autoritetą. Antra vertus, kadangi persikėlus į Anžė premjeras V. Sikorskis ir ministras A. Zaleskis dėl darbo pobūdžio ir toliau daugiau laiko praleisdavo Paryžiuje, ryšiai tarp jų ir Anžė veikusios emigracinės Vyriausybės institutų, jų pavaldinių tapo komplikuočiau, sunkesni, ne tokie operatyvūs ir veiksmingi. Tokiomis aplinkybėmis Anžė emigracinė Vyriausybė veikė praktiškai ligi pat Prancūzijos žlugimo ir paliaubų su Trečiuoju Reichu, kol 1940 m. birželio 19 d., kartu su atsikuriančiomis lenkų karinėmis pajėgomis – 25 000 kareivių ir karininkų⁵⁴, britų buvo evakuota į Didžiąją Britaniją ir įsikūrė Londone, netoli Bekingamo rūmų esančiame „Debutantes Hostel“.⁵⁵

Darbo ir problemų naujajai URM netrūko. Svarbiausia buvo rūpintis, kad po drąstiško Lenkijos valstybės padalijimo tarp Vokietijos ir SSRS Lenkijos Respublika tarptautinėje arenoje neišnyktų kaip tarptautinių santykių subjektas ir būtų susigražintos visos prarastos teritorijos (200, 202, 211, 222 dok.). Kartu buvo mąstoma ir apie geresnės geopolitinės konjunktūros sukūrimą Lenkijos valstybei pakartotinai atgimus po karo ir netgi tam tikrą ikikarinių sienų korekciją Lenkijos naudai. Ne mažiau svarbūs buvo ir einamieji, praktiniai darbai: lenkų karininkijos evakuacijos organizavimas iš okupuotos tėvynės ar internavimo vietų trečiosiose šalyse į Prancūziją ir Didžiąją Britaniją; kariškių ir civilių karo pabėgėlių statuso reikalų ir socialinių problemų sprendimas, finansinė ir humanitarinė parama jiems (210, 232, 235, 238, 239 dok.). Po 1939-ųjų

⁵⁴ Lenkijos premjero emigracijoje gen. V. E. Sikorskio 1940 06 25 padėkos laiškas Didžiosios Britanijos premjerui V. Čerčiliui (W. Churchill) už lenkų emigracinės valdžios ir karinių pajėgų evakuaciją iš Prancūzijos į Didžiąją Britaniją, *Polskie dokumenty dyplomacyczne: 1940*, red. Magdalena Hułas, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2010, s. 471.

⁵⁵ Lenkijos Respublikos premjero emigracijoje gen. V. E. Sikorskio 1940 06 19 laiškas prezidentui emigracijoje V. Račkevičiui apie emigracinės Vyriausybės evakuacijos iš Anžė į Londoną reikalus, *ibid.*, s. 464–465.

rugsėjo karinės ir politinės katastrofos gerokai pasikeitė Lenkijos diplomatinės tarnybos situacija ir geografija. Rugsėjo 1, 3, 17, 30 dienomis buvo likviduotos Lenkijos ambasados ar pasiuntinybės Bratislavoje, Berlyne, Maskvoje, Taline. Spalio 5 ir 27 dienomis – Rygoje ir Kaune (203, 206 dok.). Susiklosčiusi visiškai nauja geopolitinė konjunktūra, Trečiojo Reicho ir iš dalies SSRS politinis spaudimas reikalavo nemažų pastangų, kad lenkų diplomatinė tarnyba išliktų ir galėtų toliau veikti trečiosiose šalyse. Nauji iššūkiai lenkų diplomatinės tarnybos laukė ir 1940 m., kai Vokietija Vakarų Europoje pradėjo naują užkariavimų etapą, kai Italija jau užgrobusi Albaniją oficialiai įstojo į karą, o SSRS griebėsi atviros agresijos prieš Baltijos valstybes ir Rumuniją. Jėgų pasiskirstymas Europoje kardinaliai pasikeitė, o tarptautinė konjunktūra senajame žemyne tapo beveik neatpažįstama. Tokiomis aplinkybėmis 1940 m. balandžio 9 d. teko uždaryti pasiuntinybes Danijoje, Norvegijoje, Belgijoje, gegužės 10 d. – Olandijoje ir Liuksemburge, birželio 10 d. – Romoje prie Kvirinalo, tą pačią metų rugsėjį – Prancūzijoje prie Vyriausybės Viši, kiek vėliau rudenį Bukarešte, o žiemos pradžioje ir Budapešte.

Svarbu pažymėti, kad Lietuvos ir Lenkijos politiniai, diplomatiniai santykiai, Lenkijos Vyriausybei ir URM susiformavus bei įsikūrus emigracijoje Prancūzijoje, buvo permainingi. Jau 1939 m. spalį–lapkritį Lietuvos URM ėmėsi atsargių iniciatyvų siekdama tarptautinei bendrijai ir demokratinėms užsienio valstybėms plačiau, esmingiau išaiškinti juridines Lietuvos teises į Vilnių, tarptautinę Lietuvos situaciją faktiškai žlugus Lenkijos valstybei ir Vilniaus susigrąžinimo aplinkybes. Tuo pačiu metu Lietuva pradėjo diplomatinę akciją užsienio šalių sostinėse dėl Lietuvos suvereniteto pripažinimo Vilniuje ir Vilniaus krašte. Pamažu ėmėsi rengti juridinius, politinius, statistinius ir kitus dokumentus būsimai Taikos konferencijai po karo, kurie eventualiai galėtų pagrįsti Lietuvos Vyriausybės veiksmus 1939 m. spalį ir teises į Vilnių (207, 212, 227, 229, 231 dok.).

Keliasdešimt tūkstančių lenkų karo pabėgėlių ir keliolika tūkstančių internuotų lenkų karių ir karininkų, kurie staiga atsidūrė Lietuvoje, Europoje siaučiant karui, sutrikus įprastiems prekybiniams ryšiams, Lietuvai tapo didžiule ekonomine našta ir socialiniu išbandymu. Artėjo 1939–1940 m. žiema ir visus karo pabėgėlius bei internuotuosius reikėjo aprūpinti ne tik maistu, drabužiais, pirmo būtinumo buities daiktais, bet ir pastoge, šiluma, suteikti nors minimalią, būtiniausią medicininę priežiūrą, švietimo galimybes vaikams, o darbingiems – nors kokį darbą su užmokesčiu. Teikdama globą Lietuvos Vyriausybė sukosi kaip išmanydama: išlaidoms padengti skyrė dalį nacionalinio biudžeto, ieškojo Raudonojo Kryžiaus ir kitų tarptautinių organizacijų, trečiųjų, pirmiausia turtingesnių ir neutralių valstybių ekonominės, finansinės ar logistinės paramos (209, 221, 225, 226, 233, 235, 236, 237 dok.). Rūpinosi SSRS okupacijos dienomis į SSRS gilumą pievarta išvežtų buvusių Lenkijos piliečių – Vilniaus miesto ir krašto gyventojų likimu, išlaisvinimu ir grąžinimu į tėvynę. Kita vertus, jau 1939 m. pabaigoje–1940 m. pradžioje dalis Lietuvoje internuotų lenkų kariškių ir civilių karo

pabėgėlių pareiškė norą grįžti namo – į SSRS ar Vokietijos užimtas teritorijas, ir ši jų valia buvo išpildyta (240, 242, 243 dok.).

Žinoma, buvusių savo piliečių nepamiršo ir Lenkija. Pirmiausia pasiuntinys F. Charvatas, išsikūręs Švedijoje ir situaciją Lietuvoje kruopščiai stebėjęs bei analizavęs iš Stokholmo (233, 235, 245 dok.). Pranešimuose iš Stokholmo į Paryžių (Anžė) F. Charvatas emigracinei Vyriausybei rašė analitinius pranešimus apie Lietuvos Vyriausybės užsienio politikos tendencijas ir ypatumus, politinę vidaus situaciją Lietuvoje išsikūrus Raudonosios armijos bazėms, Lietuvos ir SSRS sienos nustatymą, sekė ir nagrinėjo tarptautinę situaciją regione, Lietuvos santykius su SSRS ir pastarosios politiką Lietuvos atžvilgiu. Reikšminga tai, kad F. Charvatas gana savotiškai interpretavo Lietuvos Vyriausybės suteiktą globą Lietuvoje internuotiems lenkų kariškiams ir lenkų karo pabėgėliams – kaip gerą progą sustiprinti ir išplėsti lenkišką anklavą Lietuvoje. Lapkričio pradžioje iš Stokholmo į Paryžių ministrui A. Zaleskiui jis rašė, jog netikėtai susiklosčiusiomis aplinkybėmis patogu „šiandien sulenkinti Lietuvos teritoriją ne tik dėl to, kad joje padaugėjo lenkų ir išaugo jų intelektualinis bei patriotinis potencialas, bet taip pat atsižvelgiant į tai, kad čia daug internuotų lenkų“. Patyręs pasiuntinys ministrui siūlėsi net „parengti programą ir veikimo taktiką“ (224 dok.). Tiesa, kaip į tokius pasiuntinio samprotavimus reagavo lenkų užsienio reikalų ministras ir visa Lenkijos emigracinė Vyriausybė, nėra visai aišku (223 dok.). Spalio pabaigoje pamažu atsinaujino Lietuvos diplomatiniai kontaktai su lenkų kolegomis trečiosiose šalyse, pirmiausia Paryžiuje, Londone, Romoje, Berne.

Spalio 31 d. Lietuvos pasiuntinys Paryžiuje Petras Klimas pirmąkart, kai susikūrė emigracinė Vyriausybė, susitiko su naujuoju Lenkijos užsienio reikalų ministru A. Zaleskiu (217 dok.). Vėliau jo kontaktai su Lenkijos *chargé d'affaires* Paryžiuje Feliksu Frankovskiu (Feliks Frankowski) tapo gana reguliarūs (210, 220, 233 dok.). Berne užsimezgė Lietuvos pasiuntinio dr. J. Šaulio ryšys su lenkų kolega Tytusu Komarnickiu (Tytus Komarnicki). Jau tų pačių metų pabaigoje diplomatiniais kanalais tarp Vyriausybių prasidėjo konsultacijos dėl specialaus Lenkijos emigracinės Vyriausybės delegato atvykimo į Lietuvą. Sutarta, kad tai bus žinomas lenkų profesorius iš Poznanės Adamas Žoltovskis (Adam Żoltowski; 238 dok.).

Gruodį į Lietuvą atvyko Lenkijos Vyriausybės patikėtinis prof. Adamas Žoltovskis. Jam buvo pavesta globoti ir finansiškai remti pabėgėlius, taip pat užmegzti ryšį su Lietuvos valdžia: „Jis turi remtis faktais, kurie aiškiai įrodė, kad Lietuva ir Lenkija turi bendrus pavojingiausius priešus. Vilniaus priklausomybės klausimas turi būti apeinamas, jį gali išspręsti įvykių eiga. Žinoma, nėra įmanoma, kad šiandien Lenkijos Vyriausybė bet kokia forma atsisakytų savo teisių ir pripažintų akipelėiško užpuolimo rezultatus. Tačiau reikia lietuvius įtikinti, kad ateityje teks gerokai pakeisti politinius santykius Rytų Europoje, jog Lietuva ir Lenkija turi aktyviai ir savarankiškai siekti, kad bent jau nuo Baltijos jūros

iki Rūdinių kalnų⁵⁶ ateityje susidarytų valstybių sąjunga, galinti užkirsti kelią naujam Vokietijos puolimui, o dėl šio svarbiausio tikslo valstybės ir tautos, jeigu jos nenori išnykti, yra priverstos bendradarbiauti, jos turi atsisakyti savo atšiaurumo ir neleisti, kad jas išskirtų smulkmeniškai ginčai“ (238 dok.). Žoltovskiui taip pat buvo pavesta paremti britų siūlymą įsteigti Vilniuje lenkų komitetą, kuris, susitaręs su britų *chargé d'affaires*, išduotų asmens tapatybės liudijimus Lenkijos piliečiams (239 dok.).

1939 m. pabaigoje Lietuvos užsienio reikalų ministras Prestonui pranešė, jog Lietuvos Vyriausybė „nepripažindama Lenkijos Vyriausybės, negali sutikti, kad Lietuvoje veiktų jos tarnautojai“. Išimtis buvo padaryta tik prof. Žoltovskiui (245 dok.), tačiau ir jo veikla buvo apribota. Prof. Žoltovskis savo pranešime rašė apie Lietuvos Vyriausybės požiūrį į Lenkiją. Anot jo, ministras Urbšys pareiškęs, kad nėra galimybių užmegzti diplomatinį santykių su Lenkija, nes Lietuva priklauso nuo savo kaimynių, o Vokietijos ambasada net įsikišo dėl prof. Žoltovskio. Jis siūlė palaikyti ryšį per Lietuvos pasiuntinybę Paryžiuje. Ministras palaikė Lietuvos poziciją Vilniaus klausimu.

Stepono Batoro universiteto Vilniuje uždarymas 1939 m. gruodžio pabaigoje sukėlė vietos lenkų visuomenės nepasitenkinimą ir Lenkijos emigracinės Vyriausybės naujus protestus. Dėl Vilniaus susigrąžinimo Lenkijos delegacija prieš Lietuvą protestavo ir Tautų Sąjungoje (269 dok.). 1939 m. pabaigoje–1940 m. pavasarį rūpesčių Lietuvos valdžiai kėlė ne tik oficiali Lenkijos Vyriausybės pozicija, garsinama Europoje ir pasaulyje, ar jos vieši protestai, bet ir Lenkijos specialiųjų tarnybų ar vietos pasipriešinimo organizacijos narių pagrindinė veikla Lietuvos teritorijoje. Dėl jos priekaištų Lietuvai reikė ir Berlynas, ir Maskva. Situacija buvo subtili, nes lenkų specialiosios tarnybos, o iš dalies ir vietinis pagrindis buvo susiję su analogiškais Lenkijos sąjungininkių tarnybomis. Tokiomis aplinkybėmis lietuviams veikti reikėjo labai apdairiai. Itin turint galvoje faktą, kad vėlyvą 1940 m. pavasarį atsinaujino Trečiojo Reicho kariniai veiksmai Vakarų fronte, o SSRS vaidmuo ir pozicija prasidėjusiame kare dar nebuvo aiškūs.

Kita vertus, žiūrint iš Lenkijos politikos pozicijų, Lietuvos valdžios politika, nepaisant teigiamų aspektų, kaip atskirų asmenų gelbėjimas, vis dėlto kai kuriais atvejais buvo nepalanki lenkams. Lenkijos Vyriausybė emigracijoje galėjo tik iš dalies remti pabėgėlius ir protestuoti prieš atskirus Lietuvos Vyriausybės politinius veiksmus. Pavyzdžiui, ji protestavo prieš lenkų piliečiams, apsigyvenusiems Vilniaus krašte po 1920 m., primetamą Lietuvos pilietybę⁵⁷. Sausio 23 d. Šventojo Sosto Valstybės sekretoriui (254 dok.) buvo įteiktas protestas prieš SBU uždarymą⁵⁸. Atsakymą į lietuvių argumentus parengė Stanislas Tyškevičius (Stanisław Tyszkiewicz; 256 dok.). Britų

⁵⁶ Lenk. Góry Kruszcowe, Rudawy, ček. Krušné hory, vok. Erzgebirge – kalnai dab. Vokietijos ir Čekijos pasienyje.

⁵⁷ *Protokoły posiedzeń Komitetu dla Spraw Kraju, cz. I: 1939–1941*, oprac. W. Grabowski, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2008, s. 105, 262–265,

⁵⁸ Piotr Lossowski, *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku: dokumenty i materiały*, Warszawa: Wydawnictwo Interlibro, 1991; *Protokoły posiedzeń Komitetu dla Spraw Kraju, cz. I: 1939–1941*, oprac. W. Grabowski, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2008, s. 106, 108–114,

diplomatams tarpininkaujant atėdavo informacija apie sunkią lenkų padėtį Vilniuje, pavyzdžiui, Lietuvos valdžios atleidžiamų valdininkų (266, 267 dok.). Vilniaus lenkų komitetas pasiuntė laišką Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininkui dėl paskyrimų į Vilniaus miesto tarybą. Pagal valdžios sumanymą pusė vietų turėjo atitekti lietuviams, kitas vietas turėjo pasidalyti tautinių mažumų atstovai. Lenkų komitetas reikalavo proporcingo atstovavimo pagal miesto gyventojų skaičių. Vilniaus lenkų komitetas taip pat kreipėsi į pirmininką svetimšalių registracijos (267 dok.) ir kitais Vilniaus krašto lietuvinimo politikos klausimais. Kovo 1 d. F. Frankovskis aptarė pabėgėlių ir Lietuvoje internuotųjų asmenų padėtį, primindamas Krašto reikalų komiteto 1939 m. gruodžio 12 d. nutarimą (265 dok.), o balandžio pabaigoje prof. Adamas Žoltovskis Krašto reikalų komiteto informaciniame posėdyje Londone pateikė išsamią ataskaitą apie lenkų padėtį Vilniaus krašte ir Lietuvos valdžios politiką jų atžvilgiu⁵⁹.

1940 m. balandžio pirmomis dienomis Berne įvyko iš esmės privatus buvusio Lietuvos pasiuntinio Lenkijoje, o dabar – Šveicarijoje dr. J. Šaulio susitikimas su buvusiu ilgamečiu Lenkijos prezidentu Ignacu Moscickiu. Buvo aptarta liūdna tarpukario Lietuvos ir Lenkijos santykių patirtis, prasidėjusio karo ypatybės ir tendencijos. Pasikalbėjimas baigėsi I. Moscickio išsakyta viltimi, kad Vilniaus klausimas daugiau niekada nebetemdys Lietuvos ir Lenkijos santykių (271, 272 dok.). Lietuvos diplomatiniai kontaktai su lenkų kolegomis, Lenkijos emigracine Vyriausybe Prancūzijoje ir iš dalies korektiška veikla Vilniaus krašte prieš Lenkijos valstybingumo organizacinius elementus ar vietos pogrindį artėjant 1940 m. vasarai sukėlė SSRS nepasitenkinimą (274, 287 dok.). Lietuvos valdžios situacija tokiomis aplinkybėmis tapo dar painesnė ir komplikutesnė: Lenkijos emigracinė Vyriausybė vis aiškiau reiškė viešą nepasitenkinimą dėl Lietuvos Vyriausybės politikos Vilniaus krašte buvusių Lenkijos Respublikos piliečių atžvilgiu, o SSRS spaudė Lietuvą politinį lenkiškumą Vilniaus krašte trinti radikaliau. Negana to, karo gaisrui Europoje plečiantis, Lietuvos galimybės tinkamai globoti Lietuvoje internuotus lenkų kariškius ir karo pabėgėlius vis labiau menko (236, 237, 262, 267, 268, 270, 286 dok.). Jau beveik Lietuvos okupacijos išvakarėse, gegužės pabaigoje, Kremlius dar kartą akcentavo savo neigiamą požiūrį į Lenkijos emigracinę Vyriausybę, taip Lietuvai labai aiškiai leisdamas suprasti, kad jos vykdoma užsienio politika jo netenkina ir interesų neatitinka. Efektingas Vermachto puolimas Vakarų Europoje – lengvas Prancūzijos sutriuškinimas, britų ekspedicinio korpuso išmetimas iš žemyninės Europos ir Italijos įstojimas į karą 1940 m. birželį atpalaidavo rankas ir J. Stalinui, paskubino jo agresyviuosius veiksmus Baltijos jūros šiaurinėje ir prieš Rumuniją.

Jau įsikūrusi Londone Lenkijos emigracinė Vyriausybė priėmė politinį sprendimą dėl 1940 m. vasarą SSRS įvykdytos Baltijos valstybių okupacijos ir aneksijos: 1940 m. liepos pabaigoje Lenkijos ambasadoriaus E. Račynskio pasirašytoje notoje, įteiktoje

⁵⁹ Plg. *Protokoły posiedzeń Komitetu dla Spraw Kraju, cz. 1: 1939–1941*, oprac. W. Grabowski, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2008, s. 243–260.

Didžiosios Britanijos užsienio reikalų sekretoriui (ministrui) lordui E. Halifaksui, buvo konstatuota prasidėjusi trijų Baltijos valstybių aneksija ir SSRS valdžiai pareikštas protestas dėl pakartotino Lenkijos teritorijos (Vilniaus krašto) okupavimo (288 dok.).

Archeografinės pastabos

Pagal pirminę idėją, išplaukusią iš Lenkijos tarptautinių santykių instituto, ir konkrečius LII ir LTSI sumanymus dokumentų rinkinys „Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais“ turėjo būti dvikalbis: visi dokumentai verčiami ir skelbiami abiem – lietuvių ir lenkų – kalbomis. Tačiau rengiant knygą dėl finansinių problemų ir kitų dalykų savo išsipareigojimus LTSI susiaurino, todėl dokumentus pavyko parengti tik lietuviškai. Rinkinio sudarytojai viliasi, kad situacijai pagerėjus bus parengta bei išleista šio dokumentų rinkinio versija ir lenkų kalba.

Knygą sudaro įvadas, joje esančių santrumpų ir publikuojamų dokumentų sąrašai, dokumentai, reziumė anglų kalba ir pavardžių rodyklė. Dokumentai į atskiras dalis ar skyrius šiame leidinyje neskirstomi. Visas jų rinkinys perteikia vientisą, nuoseklų, netrūkinęjantį tam tikro laikotarpio istorijos procesą. Tokį pasirinkimą labiausiai lėmė du motyvai: chronologinis ir istoriosofinis. Chronologiškai šis rinkinys apima palyginti trumpą istorijos atkarpą – mažiau nei pustrėčių metų, todėl dar labiau jį smulkinti metodologinės prasmės beveik nebuvo. Antra vertus, pasirinkus leidinio skirstymą į tam tikrus skyrius ar dalis, logiškiausia ir natūraliausia būtų buvę formuoti tris sąlyginis skyrius: I. Incidentas ir ultimatumas (1938 m. kovas); II. Diplomatiniai santykių ir politikos perspektyvos, iniciatyvos, realijos (1938 m. balandis–1939 m. rugpjūtis); III. Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai žlugus Antrajai Respublikai (1939 m. rugsėjis–1940 m. liepa). Tačiau žvelgiant istoriosofiškai tokia ar panaši periodizacija kuria tam tikrus nevienareikšmius akcentus ir brėžia idėjiškai ne visai korektiškas takoskyras, todėl jos buvo atsisakyta.

Šiam rinkiniui lietuviški dokumentai atrinkti iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo įvairių fondų. Lenkiškų dokumentų pirmiausia buvo ieškoma Centriniam karo archyve (CAW), Naujųjų aktų archyve (AAN), Lenkų institute ir Sikorskio muziejuje Londone (IPMS). Papildomos reikšmės turėjo Lenkijos užsienio reikalų ministerijos dokumentai, saugomi *Hoover Institution Archives* (HIA), jų mikrofilmai, saugomi Naujųjų aktų archyve Varšuvoje. Dokumentų paiešką nemažai apsunkino tai, kad Lietuvos ir Lenkijos archyvų fonduose trūksta ar sunaikinta daug dokumentų. Lietuvos ir Lenkijos užsienio reikalų ministerijos archyvai patyrė nuostolių per Antrąjį pasaulinį karą. Dalis prieškarinių lenkiškų dokumentų buvo sunaikinta 1939 m., o lietuviškų – 1940 m. vėlyvą pavasarį ir itin vasaros pradžioje. Daug Lenkijos URM dokumentų atsidūrė SSRS užimtoje teritorijoje ir pateko į sovietų archyvus. Lenkijai jie buvo gražinti tik XX a. šeštame dešimtmetyje ir perduoti Naujųjų aktų archyvui. Šiuo atveju labai panaši situacija ir su lietuviškais tarpukario užsienio politikos dokumentais: po Lietuvos sovietinės okupacijos ir aneksijos, jau 1940 m. rugsėjį Lietuvos URM ar-

chyvas *in corpore* buvo išvežtas į SSRS, Maskvą. Kai kurie itin vertingi dokumentai išsklaidyti po įvairius sovietinius archyvus ir fondus. Lietuvai šis archyvas grąžintas tik praėjusio amžiaus 6-ajame dešimtmetyje. Tačiau ne visas, kai kurie dokumentai (sąmoningai ar ne – pasakyti sunku) liko SSRS archyvuose. Antrojo pasaulinio karo laikotarpio lenkiški dokumentai daugiausia saugomi keliose institucijose (IPMS, HIA, SPP – *Studium Polski Podziemnej w Londynie*). Neišliko Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune (AAN tik 1) ir karo atašė Kaune dokumentai. Nėra Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato palikimo, išliko mažai karo atašė Kaune Leono Mitkevičiaus dokumentų (IPMS). Daugiausia remtasi URM dokumentais (AAN, HIA ir IPMS), taip pat svarbiausių diplomatinių tarnybų Londone ir Berlyne (AAN, IPMS), Vyriausiojo štabo II skyriaus dokumentais (AAN). Dalis svarbiausių lenkiškų dokumentų, susijusių su Lenkijos ir Lietuvos santykiais 1938–1940 m., buvo paskelbta šaltinių publikacijų serijoje *Polskie dokumenty dyplomatyczne* („Lenkijos diplomatiniai dokumentai“).

Įvairiuose Lietuvos ir Lenkijos archyvuose atrinkti dokumentai šiame leidinyje publikuojami chronologiniu principu. Dauguma lietuviškų dokumentų ir praktiškai visi lenkiški šaltiniai Lietuvoje publikuojami pirmą kartą. Didelė jų dalis – originalai. Rengdami dokumentus spaudai, tvarkydami juos archeografiškai vadovavomės įprastais metodiniais principais. Šiame rinkinyje iš esmės visi dokumentai publikuojami netrumpinti. Sunumeruoti prisilaikant chronologiškumo. Kiekvienas publikuojamas dokumentas turi antraštę ir legendą. Antraštėje nurodytas dokumento eilės numeris šiame leidinyje, jo sukūrimo data, autorius (jo pareigos, rangas ar laipsnis), kai įmanoma, ir adresatas (jo pareigos, rangas ar laipsnis), epistolinė-žinybinė forma (laiškas, pranešimas, instrukcija, telegrama, nota, memorandumas, *pro memoria*, *aide-mémoire*, užrašas, raštas, raportas ir t. t.), įslaptinimo lygis (tiesiai į rankas, visiškai slaptai, slaptai, konfidencialiai, šifruota) ir esminė dokumento turinio idėja, sugestija ar mintis / mintys. Jei publikuojamas dokumentas tikslios datos neturi ir sudarytojams ją teko nustatyti atsižvelgiant į dokumento turinį ir / ar bylos, kurioje jis saugomas organizacinę-chronologinę konjunktūrą, gretutinius dokumentus, bylas ar kitus motyvus bei argumentus, tada ji rašoma laužtiniuose skliaustuose. Dokumento pabaigoje, po autoriaus parašo ar nuorodos į autorių, bet dar prieš legendą, laužtiniuose skliaustuose pateikiamos ar aprašomos ant dokumento esančios rezoliucijos, pastabos, spaudai. Legendoje pateikiamas dokumento šifras nurodant archyvo, kuriame jis saugomas, pavadinimą (abreavetūrą), fondo, aprašo, bylos, lapo / lapų numerius. Jei dokumentas buvo publikuotas anksčiau – publikacijos pavadinimas ir lapų numeracija. Kartu legendoje nurodomas dokumento autentiškumo lygmuo (originalas, kopija) ir jo sukūrimo būdas (mašinraštis, rankraštis).

Dokumentai, atrinkti Lietuvos archyvuose, sukurti lietuvių kalba, publikuojami neredaguoti, su visais to meto lietuvių bendrinės kalbos ar konkrečių autorių stiliaus ir gramatikos ypatumais. Tekstus perrašinėjant ir jau maketuojant knygą, kiek buvo įmanoma, palikta ir originali dokumentų forma. Taip siekta kuo labiau išlaikyti dokumentų

autentiškumą, kad skaitytojas galėtų ne tik susipažinti su jų dalykiniu turiniu – perprasti to meto politinę ir diplomatinę problematiką ar tarptautinių santykių tendencijas, bet ir pajusti praėjusios epochos „kvėpavimą“: jos dvasią, emocijas, mentalitetą. Antra vertus, nors rinkinio sudarytojai turėjo kitokią argumentais pagrįstą nuomonę, tačiau visi šiame rinkinyje esantys nelietuviški vardai ir pavardės morfologiškai, gramatiškai transkribuoti pagal šiuo metu Lietuvoje veikiančius oficialius normatyvinius aktus ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomendacijas, o originalios veikėjų pavardės ir vardai greta užrašomi skliaustuose. Į rinkinį pateko ir keletas lietuviškų dokumentų, kurie buvo sukurti prancūzų ar anglų kalbomis. Šiais atvejais publikuojami ne tik dokumentų originalai tomis kalbomis, bet greta pateikiami ir jų vertimai į lietuvių kalbą. Suprantama, pastarieji buvo redaguoti paisant šiuolaikinės lietuvių kalbos stiliaus ir gramatikos, kartu stengiantis perteikti būdingą to laikmečio kalbos manierą.

Dokumentai, atrinkti Lenkijos archyvuose ar lenkų istorinių šaltinių saugyklose užsienyje lenkų, prancūzų ir anglų kalbomis, šiame leidinyje publikuojami jau išversti į lietuvių kalbą, nes leidinys pirmiausia skirtas lietuvių skaitytojui. Lenkiškus dokumentus iš lenkų, prancūzų ir anglų kalbų verčiant į lietuvių ir redaguojant, kiek įmanoma ir kiek pavyko, taip pat buvo stengtasi palikti to laikmečio kalbos autentiškumą, specifiką.

Visus šiame leidinyje publikuojamus istorinius dokumentus Lietuvos ir Lenkijos archyvuose atrinko, verifikavo, archeografiškai sutvarkė, parengė jų antraštes, legendas, sudarė dokumentų sąrašą, sukūrė prie dokumentų esančius komentarus ar paaiškinimus, santrumpų sąrašą ir pavardžių rodyklę, parašė įvadą rinkinio sudarytojai: Lietuvos istorijos instituto vyresnysis mokslo darbuotojas dr. Algimantas Kasparavičius ir Lenkijos tarptautinių santykių instituto (*Polski Instytut Spraw Międzynarodowych*) atstovas dr. Pawełas Libera. Visus dokumentus iš lenkų kalbos į lietuvių kalbą vertė habil. dr. prof. Tamara Bairašauskaitė, iš prancūzų kalbos į lietuvių – dr. Regina Matuzevičiūtė, iš anglų į lietuvių – dr. Saulius Antanas Girnius. Rinkinio sudarytojai jiems nuoširdžiai dėkingi. Už operatyvumą ir kruopštumą priimant reikalingų bylų užsakymus, organizuojant atranką bei darant reikalingų dokumentų kserokopijas rinkinio sudarytojai taip pat dėkoja Lietuvos centrinio valstybės archyvo skaityklos darbuotojoms ir Lenkijos Naujųjų aktų archyvui. Už tarpininkavimą ieškant finansinės paramos ir finansinę paramą šio leidinio rengimui bei leidimui ačiū tariame Lietuvos užsienio reikalų ministerijai, Lietuvos mokslo tarybai, akcinei bendrovei TEO LT. Už vertingus, profesionalius pastebėjimus ačiū principingiems rinkinio recenzentams: istorikui ir diplomatui, Lietuvos Respublikos ambasadoriui Atėnuose habil. dr. prof. Alfonsui Eidintui ir Vilniaus universiteto dėstytojui dr. doc. Nerijui Šepečiui.

SANTRUMPOS

AA	– <i>Auswärtiges Amt</i> (Vokietijos URM)
AAN	– <i>Archiwum Akt Nowych</i> (Naujųjų aktų archyvas)
a. i.	– <i>ad interim</i> (laikinasis)
BKB	– Bronius Kazys Balutis
CAW	– <i>Centralne Archiwum Wojskowe</i> (Centrinis karo archyvas)
dešifr.	– dešifruota
DIM	– <i>Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich</i> (Lenkų ir sovietų santykių istorijos dokumentai ir medžiaga)
DNB	– <i>Deutsches Nachrichtenbüro</i> (Vokiečių naujienų agentūra)
DTJS	– <i>Diariusz i Teki Jana Szembeka</i> (Jano Šembeko dienoraštis ir dokumentai)
ELTA	– Lietuvos telegramų agentūra
endekai	– <i>Narodowa Demokracja</i> (tautiniai demokratai)
ET	– Edvardas Turauskas
FO	– <i>Foreign Office</i> (Didžiosios Britanijos URM)
HIA	– <i>Hoover Institution Archives</i> (Huverio instituto archyvas)
HM	– <i>His Majesty</i> (Jo Didenybė)
IPMS	– <i>Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego</i> (Lenkų institutas ir Sikorskio muziejus)
J. E.	– Jūsų Eminencija
J. M.	– Jūsų Malonybe
J. S.	– Jūsų Sveikatai
JU	– Juozas Urbšys
k.	– <i>karta</i> (lapas)
KAM / K. A. M.	– Krašto apsaugos ministerija
KOP	– <i>Korpus Ochrony Pogranicza</i> (Pasienio apsaugos korpusas)
KŠV / K. Š. V.	– Kariuomenės štabo viršininkas
LAI	– Lenkijos atsiskaitymų institutas
LCVA	– Lietuvos centrinis valstybės archyvas
L. dz.	– <i>Litewskie dzieje</i> (Lietuvos reikalai)
LII	– Lietuvos istorijos institutas
LN	– Ladas Natkevičius
L. R.	– Lietuvos Respublika
lt.	– lietuviška
LTSI	– Lenkijos tarptautinių santykių institutas (<i>Polski Instytut Spraw Międzynarodowych</i>)

mf.	– mikrofilmas
Mgr / Msgr.	– <i>monsignore</i> (monsinjoras)
MSW	– <i>Ministerstwo Spraw Wojskowych</i> (Karo reikalų ministerija)
MSZ	– <i>Ministerstwo Spraw Zagranicznych</i> (Užsienio reikalų ministerija)
NSDAP	– <i>Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei</i> (Nacionalsozialistinė vokiečių darbo partija)
O / o	– <i>oddział</i> (skyrius arba sekcija)
PAK	– Pasienio apsaugos korpusas (<i>Korpus Ochrony Pogranicza</i>)
PAT	– <i>Polska Agencja Telegraficzna</i> (Lenkijos telegramų agentūra)
PDD	– <i>Poskie Dokumenty Dyplomatyczne</i> (Lenkijos diplomatijos dokumentai)
PIP	– <i>Polska Informacja Polityczna</i> (Lenkijos politinė informacija)
PPS	– <i>Polska Partia Socjalistyczna</i> (Lenkijos socialistų partija)
P.II	– <i>Wydział Wschodni w Departamencie Polityczno-Ekonomicznym MSZ</i> (Lenkijos URM Politikos ir ekonomikos departamento Rytų skyrius)
P.III	– <i>Wydział Zachodni w Departamencie Polityczno-Ekonomicznym MSZ</i> (Lenkijos URM Politikos ir ekonomikos departamento Vakarų skyrius)
pr.	– <i>pro memoria</i>
PŽ	– Povilas Žadeikis
RP	– <i>Rzeczpospolita Polska</i> (Lenkijos Respublika)
SG	– <i>Sztab Główny</i> (Vyriausybės štabas)
sygn.	– <i>sygnatura</i> (aplanko arba bylos numeris)
SL	– Stasys Lozoraitis
sl. / slp.	– slapta
SPP	– <i>Studium Polski Podziemnej w Londynie</i> (Pogrindinės Lenkijos tyrimų centras Londone)
STRS	– Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjunga
šifr.	– šifruota
tj. / tjn.	– <i>tajnie</i> (slapta)
URM	– Užsienio reikalų ministerija
URSS	– <i>L'Union des Républiques Socialistes Soviétiques</i> (Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga)
VRM	– Vidaus reikalų ministerija
VVS	– Vilniui vaduoti sąjunga
wyw.	– <i>wywiad</i> (žvalgyba)

DOKUMENTŲ SĄRAŠAS

1. 1938 m. kovo 13 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Rygoje Jurgio Savickio konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie Latvijos prezidento ir ministro pirmininko Kārlio Ulmanio bei užsienio reikalų ministro Vilhelmo Munterso (Wilhelms Munters) požiūrį į Lietuvos ir Lenkijos santykius 73
2. 1938 m. kovo 14 d., Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Policijos departamento slaptas pranešimas Užsienio reikalų ministerijai apie 1938 m. kovo 11 d. incidentą prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos 76
3. 1938 m. kovo 14 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie pokalbį Prancūzijos užsienio reikalų ministerijoje dėl incidento prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos 78
4. 1938 m. kovo 15 d., Lenkijos kariuomenės Pasienio apsaugos korpuso žvalgybos viršininko pareigas einančio mjr. Jano Gurbskio (Jan Gurbski) konfidencialus informacinis pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušui Pelčynskiui (Tadeusz Pełczyński) apie PAK šaulio Stanislavo Serafino (Stanisław Serafin) žūties aplinkybes 79
5. 1938 m. kovo 15 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Londone slaptas *aide-mémoire* Didžiosios Britanijos Vyriausybei dėl britų tarpininkavimo likviduojant kovo 11-osios incidento prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos padarinius 83
6. 1938 m. kovo 15 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Taline Vaclavo Pšesmyckio (Wacław Przesmycki) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Broniumi Dailide dėl Lietuvos Vyriausybės pareiškimo perdavimo 84
7. 1938 m. kovo 15 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Londone slaptas memorandumas Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijai apie kovo 11-osios incidentą prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos 86
8. 1938 m. kovo 15 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie pokalbį telefonu su Lietuvos pasiuntiniu Taline Broniumi Dailide dėl Lenkijos reakcijos į kovo 11-osios incidentą 88
9. 1938 m. kovo 15 d., Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Policijos departamento direktoriaus plk. Kazio Svilo slaptas raštas Užsienio reikalų ministerijai apie lenkų kareivio Stasio Serafino, žuvusio per kovo 11-osios incidentą, laidotuves Marcinkonyse 90
10. 1938 m. kovo 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Paryžiuje patarėjo dr. Lado Natkevičiaus konfidencialus *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Prancūzijos URM Politikos departamento direktoriaus pavaduotoju Emiliu Šarverjatu (Émile Charvériat) ir prancūzų diplomatijos reakciją į paaštrėjusius Lietuvos ir Lenkijos santykius 91
11. 1938 m. kovo 16 d., Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) slaptas užrašas apie pokalbį su Didžiosios Britanijos ambasadoriumi Varšuvoje seru Hovardu V. Kenardu (Howard W. Kennard) dėl incidento Lenkijos ir Lietuvos pasienyje, jo politinių padarinių 93

12. 1938 m. kovo 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Stokholme Vytauto Gylio konfidencialus pranešimas Lietuvos URM Politikos departamentui apie tarptautinę reakciją į kovo 11-osios incidentą prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos ...	94
13. 1938 m. kovo 16 d., užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Prancūzijos ambasadoriumi Varšuvoje Leonu Noeliu (Léon Noël) apie incidentą Lenkijos ir Lietuvos pasienyje, jo padarinius	95
14. 1938 m. kovo 16 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas <i>pro memoria</i> apie pasikalbėjimą su Didžiosios Britanijos <i>chargé d'affaires</i> Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) dėl kovo 11-osios incidento prie administracinės linijos su Lenkija	97
15. 1938 m. kovo 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Romoje (prie Kvirinalo) Valdemaro Čarneckio konfidencialus <i>pro memoria</i> užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie pokalbį su Lenkijos ambasados Romoje patarėju Aleksandru Zaviša (Aleksander Zawisza) dėl kovo 11-osios incidento prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos, Lenkijos užsienio politikos taktikos ir tikslų Lietuvosatžvilgiu.....	98
16. 1938 m. kovo 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje Jurgio Baltrušaičio šifruota telegrama į Kauną Lietuvos URM apie SSRS poziciją dėl kovo 11-osios incidento prie administracinės linijos, taip pat Lietuvos ir Lenkijos santykių	100
17. 1938 m. kovo 17 d., Lietuvos telegramų agentūros ELTA pranešimas apie dienraščio <i>Times</i> korespondento Varšuvoje telegramą apie paastrėjusius Lietuvos ir Lenkijos santykius	100
18. 1938 m. kovo 17 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės nota Lietuvos Respublikos Vyriausybei dėl diplomatinė santykių užmezgimo, įteikta Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Taline Broniui Dailidei per Lenkijos Respublikos pasiuntinį Vaclavą Pšesmyckį (Wacław Przesmycki)	102
19. 1938 m. kovo 17 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje Jurgio Baltrušaičio šifruota telegrama į Kauną Lietuvos URM apie pokalbį su JAV ambasadoriumi Maskvoje Džozefu E. Deivisu (Joseph E. Davies)	103
20. 1938 m. kovo 17 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Maskvoje Vaclavo Gžybovskio (Wacław Grzybowski) šifruota telegrama Lenkijos URM apie pokalbį su SSRS užsienio reikalų liaudies komisaru Maksimu Litvinovu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių	104
21. 1938 m. kovo 17 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas <i>pro memoria</i> apie tarptautinę reakciją į Lietuvos ir Lenkijos konfliktą	104
22. 1938 m. kovo 17 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berlyne dr. Jurgio Šaulio konfidencialus <i>pro memoria</i> apie pasikalbėjimą su Vokietijos URM viceministru Hansu Georgu fon Makenzenu (Hans Georg von Mackensen) dėl incidento prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos	106

23. 1938 m. kovo 17 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berlyne dr. Jurgio Šaulio konfidencialus <i>pro memoria</i> apie pasikalbėjimą su Lenkijos ambasadoriumi Vokietijoje Juzefu Lipskiu (Józef Lipski)	107
24. 1938 m. kovo 18 d., Lenkijos kariuomenės Pasienio apsaugos korpuso žvalgybos viršininko pareigas einančio mjr. Jano Gurbskio (Jan Gurbski) slaptas specialus raportas Nr. 2 apie padėtį Lenkijos ir Lietuvos pasienyje	109
25. 1938 m. kovo 18 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus <i>pro memoria</i> apie pasikalbėjimą su Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministru lordu Edvardu Frederiku Halifaksu (Edward Frederick Halifax) dėl Lenkijos ultimatumo Lietuvai	110
26. 1938 m. kovo 18 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) slapta instrukcija diplomatinėms atstovybėms užsienyje dėl Lenkijos ir Lietuvos konflikto	114
27. 1938 m. kovo 18 d., Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro gen. Juliaus Čapliko ir VRM Policijos departamento direktoriaus plk. Kazio Svilo visiškai slaptas aplinkraštis Vilkaviškio, Seinų, Alytaus, Trakų, Ukmergės, Utenos ir Zarasų apskričių viršininkams dėl režimo prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos	115
28. 1938 m. kovo 18 d., Lietuvos Respublikos įgaliotojo ministro, nuolatinio delegato prie Tautų Sąjungos Ženevoje plk. Kazio Škirpos slaptas <i>pro memoria</i> apie Tautų Sąjungos aukščiausių pareigūnų reakciją į Lenkijos ultimatumą Lietuvai	116
29. 1938 m. kovo 18 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas <i>pro memoria</i> apie Lenkijos ultimatumo Lietuvai kopijų įteikimą didžiųjų užsienio šalių pasiuntiniams Kaune	117
30. 1938 m. kovo (18 ar 19 d.), Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio slauto pranešimo Respublikos Seimui projektas apie Lenkijos ultimatumo Lietuvai tarptautines aplinkybes ir politinius padarinius	119
31. 1938 m. kovo 19 d., Lietuvos Respublikos VRM Policijos departamento direktoriaus plk. Kazio Svilo slaptas raštas Lietuvos URM apie 1928–1937 m. tarnyboje prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos žuvusius lietuvių pareigūnus	120
32. 1938 m. kovo 19 d., JAV Baltimorės Lietuvių literatūros asociacijos 25-ojo skyriaus laiškas Lietuvos pasiuntinybei Vašingtone, išreiškiantis moralinę paramą Lietuvai dėl Lenkijos ultimatumo	120
33. 1938 m. kovo 19 d., Lietuvos Respublikos VRM Policijos departamento direktoriaus plk. Kazio Svilo slaptas raštas Lietuvos URM apie situaciją prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos	123
34. 1938 m. kovo 20 d., Amerikos komiteto Lietuvai ginti globojamo JAV lietuvių karo veteranų ir piliečių susirinkimo Niujorke rezoliucija Lietuvai paremti dėl Lenkijos ultimatumo	124
35. 1938 m. kovo 21 d., Lietuvos Respublikos kariuomenės štabo II skyriaus viršininko plk. Konstantino Dulksnio slaptas informacinis biuletenis apie situaciją prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos	128

36. 1938 m. kovo 22 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Bukarešte Mirosłavo Arciśevskio (Mirosław Arciszewski) konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui plk. Juzefui Bekui (Józef Beck) apie Rumunijos Vyriausybės ir visuomenės reakciją į Lenkijos ir Lietuvos santykių krizę 129
37. 1938 m. kovo 22 d., Latvijos lietuvių sąjungos laiškas, kuriame išreiškiama moralinė parama Lietuvos Vyriausybei dėl Lenkijos ultimatumo Lietuvai 131
38. 1938 m. kovo 23 d., Lietuvos Respublikos pasienio policijos III rajono viršininko Keliočio slapta telefonograma Zarasų apskrities viršininkui apie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos pažeidimą 132
39. 1938 m. kovo 23 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) kalba Senate – atsakymas į senatorių interpeliaciją dėl tragiško incidento Lenkijos ir Lietuvos pasienyje 132
40. 1938 m. kovo 23 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Vašingtone Povilo Žadeikio slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie JAV lietuvių moralinę, politinę ir finansinę paramą Lietuvai dėl Lenkijos ultimatumo 134
41. 1938 m. kovo 23 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Vašingtone Povilo Žadeikio slaptas pranešimas URM generaliniam sekretoriui Juozui Urbšui apie JAV lietuvių reakciją į Lenkijos ultimatumą Lietuvai 135
42. 1938 m. kovo 24 d., Lenkijos Respublikos ambasados Berlyne karo atašė pplk. Antonio Šymanskio (Antoni Szymański) slaptas raportas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušiui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie Lietuvos Respublikos pasiuntinį plk. Kazį Škirpą, skiriamą į Varšuvą 136
43. 1938 m. kovo 24 d., Lenkijos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) visiškai slapta instrukcija žodžiu pasiuntiniui Kaune Francišekui Charvatui (Franciszek Charwat) apie Lenkijos politinį požiūrį į Lietuvą ir užsienio politikos taktiką 138
44. 1938 m. kovo 25 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie prancūzų bandymus diplomatinėmis priemonėmis sureguliuoti Lietuvos ir Lenkijos santykius ... 143
45. 1938 m. kovo 25 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Taline Vaclavo Pšesmyckio (Wacław Przesmycki) slaptas pranešimas Lenkijos URM apie Lenkijos ir Lietuvos diplomatinių santykių sureguliaciją 144
46. 1938 m. kovo 25 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo Edvardo Račynskio (Edward Raczyński) slaptas pranešimas URM apie Lenkijos ir Lietuvos santykius ir Lenkijos Respublikos ambasados Londone pirmojo sekretoriaus Antonio Balinskio (Antoni Baliński) užrašas apie pokalbį su Bendruomenių Rūmų deputatu Filipu Nouelju-Beikeriu (Philip Noel-Baker) 156
47. 1938 m. kovo 25 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo visai slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie Lietuvos ir Lenkijos politinių, diplomatinių santykių perspektyvas priėmus Lenkijos ultimatumą ... 160

48. 1938 m. kovo 25 d., Lenkijos Respublikos VRM Tautinio skyriaus viršininko Jano Savickio (Jan Sawicki) konfidencialus pranešimas URM Politikos departamentui apie Lietuvos visuomenės nuotaikas dėl incidento pasienyje ir Lenkijos ultimatumo Lietuvai	162
49. 1938 m. kovo 26 d., Lenkijos Respublikos įgaliotojo ministro nuolatinio delegato prie Tautų Sąjungos Ženevoje Tytuso Komarnickio (Tytus Komarnicki) slaptas pranešimas URM apie Lenkijos ir Lietuvos konflikto atgarsius Ženevoje	163
50. 1938 m. kovo 30 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio slaptas <i>pro memoria</i> apie Lenkijos Respublikos pasiuntinio Lietuvoje Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) pirmąjį oficialų vizitą	164
51. 1938 m. kovo 30 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Taline Vaclavo Pšesmyckio (Wacław Przesmycki) slaptas pranešimas URM apie Baltijos šalių reakciją į užmegztus Lenkijos ir Lietuvos diplomatinis santykius	167
52. 1938 m. kovo 30 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie britų diplomatinę reakciją į Lietuvos ir Lenkijos santykių krizę	169
53. 1938 m. kovo 30 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Prancūzijos ambasadoriumi Varšuvoje Leonu Noeliu (Léon Noël) apie Prancūzijos paskolą Lietuvos ginklavimuisi	170
54. 1938 m. balandžio 1 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos Respublikos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa apie Lenkijos ir Lietuvos santykius	171
55. 1938 m. balandžio 1 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo Edvardo Račynskio (Edward Raczynski) slaptas pranešimas URM apie Lenkijos ir Lietuvos konfliktą, Lenkijos ir Lietuvos diplomatinių santykių užmezgimą	172
56. 1938 m. balandžio 2 d., Lenkijos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus pavaduotojo Tadeušo Gviazdovskio (Tadeusz Gwiazdowski) slapta ataskaita apie Augustave vykstančią Lietuvos ir Lenkijos konferenciją	174
57. 1938 m. balandžio 4 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su URM patarėju Janu Klopotovskiu (Jan Kłopotowski) apie LR pasiuntinybės Kaune veiklos pradžią	179
58. 1938 m. balandžio 4 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Prahoje Kazimežo Papės (Kazimierz Papée) konfidencialus pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos Respublikos pasiuntiniu Prahoje Edvardu Turausku apie Lenkijos ir Lietuvos santykius	180
59. 1938 m. balandžio 5 d., Lietuvos URM Politikos departamento slaptas <i>pro memoria</i> apie Lietuvos ir Lenkijos santykių krizę ir jos atomazgą 1938 m. kovą	181
60. 1938 m. balandžio 5 d., Lenkijos Respublikos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Rygoje mjr. Felikso Bžeskvinskio (Feliks Brzeskwiński)	

slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušiui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie Prancūzijos karo atašė vizitą ir prancūzų nuogaštavimus dėl Lenkijos ir Lietuvos diplomatinė santykių normalizavimo būdo ir padarinių	186
61. 1938 m. balandžio 6 d., Lenkijos Respublikos generalinio konsulo Karaliaučiuje Ježio Varchalovskio (Jerzy Warchałowski) slaptas pranešimas URM apie nuotaikas Rytų Prūsijoje dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių konflikto	188
62. 1938 m. balandžio 12 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos ambasados Romoje plk. Cezario Nevenglovskio (Cezar Niewęglowski) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušiui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie Italijos spaudos reakciją į Lenkijos ir Lietuvos konfliktą	189
63. 1938 m. balandžio 21 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas <i>pro memoria</i> apie pokalbį su SSRS pasiuntiniu Kaune Pavelu Krapivincevu dėl SSRS pozicijos Lietuvos ir Lenkijos santykių atžvilgiu	190
64. 1938 m. balandžio 26 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) konfidencialus pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu apie Klaipėdos reikalus	191
65. 1938 m. balandžio 27 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) konfidencialus pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa apie Lenkijos ir Lietuvos santykius ...	192
66. 1938 m. gegužės 3 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje Jurgio Baltrušaičio slaptas pranešimas URM Politikos departamentui apie pokalbį su SSRS užsienio reikalų liaudies komisaru Maksimu Litvinovu dėl Lenkijos ultimatumo Lietuvai	193
67. 1938 m. gegužės 5 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušiui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie Kauno lenkų Gegužės 3-iosios minėjimą	195
68. 1938 m. gegužės 6 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Sovietų Sąjungos akciją Lietuvoje	197
69. 1938 m. gegužės 7 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušiui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie straipsnį žurnale „Kardas“ Vilniaus klausimu	198
70. 1938 m. gegužės 7 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su URM Politikos departamento direktoriaus pavaduotoju Tadeušu Kobylanskiu (Tadeusz Kobylański) apie Lenkijos ir Lietuvos santykius	200
71. 1938 m. gegužės 7 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušiui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu	201

72. 1938 m. gegužė (tarp 11–18 d.), Lietuvos URM slaptos notos Lenkijai projektas dėl Lenkijos reakcijos į Lietuvos sostinės įvardijimą 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje	202
73. 1938 m. gegužės 17 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušiui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie reakcijas į naująją Lietuvos Respublikos Konstituciją.....	203
74. 1938 m. gegužės 20 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie tarp šalių vykstančias derybas dėl susisiekimo žeme, vandeniu ir oru	206
75. 1938 m. gegužės 30 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas URM generaliniam sekretoriui Juozui Urbšui apie susitikimą su lenkų spaudos atstovais	207
1 priedas. 1938 m. gegužės 28 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos įvadinė kalba, pasakyta „Hotel Europejski“ viešbutyje Varšuvoje 1938 m. gegužės 28 d. Lenkijos spaudos atstovams surengtoje spaudos konferencijoje	208
2 priedas. 1938 m. gegužės 28 d., sąrašas Lenkijos spaudos atstovų, kurie 1938 m. gegužės 28 d. dalyvavo Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos viešbutyje „Hotel Europejski“ surengtoje spaudos konferencijoje ir priėmime... 211	
76. 1938 m. birželio 1 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Lietuvos reakciją į Lenkijos notą dėl Lietuvos Respublikos naujos Konstitucijos	212
77. 1938 m. birželio 1 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio slaptas <i>pro memoria</i> apie pokalbį su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl Sudetų krizės Čekoslovakijoje, tarptautinės padėties Europoje, Lietuvos ir Lenkijos santykių plėtojimo	214
78. 1938 m. birželio 10 d., Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro Jokūbo Stanišausko konfidencialus raštas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui dėl derybų su Lenkija susisiekimo klausimais	216
79. 1938 m. birželio 10 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie susitikimą su Lenkijos ambasadoriumi Paryžiuje Juliušu Lukasevičiumi (Juliusz Łukasiewicz) ...	217
80. 1938 m. birželio 11 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus <i>pro memoria</i> apie santykius su Londone gyvenančiais lenkais	219
81. 1938 m. birželio 20 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas <i>pro memoria</i> apie pasikalbėjimą su Didžiosios Britanijos <i>chargé d'affaires</i> Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) apie lietuvių ir lenkų santykius	220

82. 1938 m. liepos 7 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie sovietų karo ataką Kaune atšaukimą	221
83. 1938 m. liepos 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas Lietuvos URM apie pirmąsias pašto siuntas iš Lenkijos į Lietuvą	222
84. 1938 m. liepos 19 d., Lenkijos Respublikos VRM slapta nuomonė apie prekybos sutarties su Lietuva projektą, pateikta Lenkijos URM	223
85. 1938 m. liepos 20 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie vokiečių karininkų delegacijos vizitą Kaune	224
86. 1938 m. liepos 21 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa apie Lenkijos ir Lietuvos santykius	227
87. 1938 m. rugpjūčio 1 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie pokalbį Varšuvoje su grafu Stanislovu Tiškevičiumi	228
88. 1938 m. rugpjūčio 3 d., Lenkijos Respublikos URM slaptas raštas Finansų, Pramonės ir prekybos, Žemės ūkio ir žemės reformų, Susisiekimo ministerijoms su prašymu pateikti nuomonę apie Lenkijos galimybes ateityje naudotis Klaipėdos uostu	229
89. 1938 m. rugsėjo 19 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių	231
90. 1938 m. rugsėjo 20 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje patarėju dr. Antanu Trimaku apie Vokietijos ir Čekoslovakijos konfliktą	235
91. 1938 m. rugsėjo 22 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Vilniui vaduoti sąjungos veiklą tarp Lietuvos emigrantų	236
92. 1938 m. rugsėjo 28 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa apie tarptautinę Čekoslovakijos valstybės situaciją, vidaus politinius reikalus ir problemas	237
93. 1938 m. spalio 6 d., Lietuvos Respublikos URM juriskonsulto dr. Petro Mačiulio slaptas <i>pro memoria</i> apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntinybės Kaune pirmuoju sekretoriumi Macejumi Zalenskiu (Maciej Załęski) dėl Čekoslovakijos padalijimo atgarsių Lietuvoje	238
94. 1938 m. spalio 7 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio slaptas <i>pro memoria</i> apie pokalbį su Lenkijos pasiuntiniu Lietuvoje Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) apie politines šalių tarpusavio santykių realijas	239

95. 1938 m. spalio 12 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie spalio 9 d. minėjamą Lietuvoje ... 242
96. 1938 m. spalio 13 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušiui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie pasikeitusią Lietuvos vyriausybės poziciją Lenkijos atžvilgiu 251
97. 1938 m. spalio 20 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slapta instrukcija Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje patarėjui dr. Antanui Trimakui dėl demaršo Lenkijos URM 253
98. 1938 m. spalio 26 d., Lenkijos kariuomenės Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininko nuomonė apie Klaipėdos uosto naudojimo galimybes Lenkijos interesams sudarius Lenkijos ir Lietuvos prekybos sutartį 254
99. 1938 m. lapkričio 2 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl šalių tarpusavio politinių santykių ir nuotaikų lietuvių spaudoje 256
100. 1938 m. lapkričio 5 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio šifruota telegrama Lietuvos pasiuntiniui Varšuvoje plk. Kaziu Škirpai dėl Lenkijos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) politinės paslaugos S. Lozoraičio politiniam kursui 258
101. 1938 m. lapkričio 11 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos šifruota telegrama Lietuvos užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie Lenkijos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) pažadą ir pageidavimus dėl konsulinės sutarties ir Lenkijos konsulato įkūrimo Klaipėdoje 258
102. 1938 m. lapkričio 11 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa apie susitarimus dėl spaudos 259
103. 1938 m. lapkričio 12 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie Lietuvos ir Lenkijos „džentelmeniškas“ susitarimą dėl spaudos 259
104. 1938 m. lapkričio 14 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Berlyne Juzefo Lipskio (Józef Lipski) pranešimas URM apie Lietuvos pasiuntinį Berlyne dr. Jurgį Šaulį ir jo požiūrį į Lenkiją 260
105. 1938 m. lapkričio 15 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių 262
106. 1938 m. lapkričio 17 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas URM apie Vilniaus pasų platinimą Vilniaus krašte 266
107. 1938 m. lapkričio 19 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos premjeru kunigu Vladu Mironu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių 267

- 108.** 1938 m. lapkričio 23 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Lenkijoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie atsisveikinimą su diplomatine tarnyba Lenkijoje 269
- 109.** 1938 m. lapkričio 25 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) konfidencialus pranešimas Lenkijos URM Politikos departamentui apie Vilniui vaduoti sąjungos paleidimą 270
- 110.** 1938 m. gruodžio 6 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa 271
- 111.** 1938 m. gruodžio 13 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Kazimiero Bizausko slaptas *pro memoria* apie pokalbį su Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) dėl Lietuvos ir Lenkijos politinių santykių tendencijų 272
- 112.** 1938 m. gruodžio 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Varšuvoje patarėjo dr. Antano Trimako slaptas pranešimas Lietuvos URM apie Kauno burmistro Antano Merkio vizitą Varšuvoje ir pokalbį su Lenkijos Respublikos URM Politikos departamento vicedirektoriaus Tadeušu Kobylanskiu (Tadeusz Kobylański) 273
- 113.** 1938 m. gruodžio 23 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministerijos pažyma Lenkijos Respublikos prezidentui Ignacui Moscickiui (Ignacy Mościcki) apie Lenkijos ir Lietuvos santykius 275
- 114.** 1939 m. sausio 7 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Lietuvos ir Vokietijos santykius bei padėtį Klaipėdoje 276
- 115.** 1939 m. sausio 15 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie pasikalbėjimą su Lenkijos ambasadoriumi Paryžiuje Juliušu Lukasevičiumi (Juliusz Łukasiewicz) apie Lenkijos tarptautinę padėtį ir santykius su Trečiuoju Reichu 278
- 116.** 1939 m. sausio 21 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus *pro memoria* apie Lietuvos ir Lenkijos santykių perspektyvas ... 281
- 117.** 1939 m. sausio 23 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) konfidencialus pranešimas URM – siūlymas per Lietuvos nacionalinę šventę Vasario 16 d. Kaune padėti vainiką ant Nežinomo kareivio kapo 283
- 118.** 1939 m. sausio 24 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) konfidencialus pranešimas URM apie Lietuvos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio kalbą įteikiant įgaliojamuosius raštus 284
- 119.** 1939 m. vasario 4 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Baltijos antantės užsienio reikalų ministrų IX konferenciją Kaune, jos rezultatus 285
- 120.** 1939 m. vasario 14–19 d., einančio Lenkijos kariuomenės Pasienio apsaugos korpuso žvalgybos viršininko pareigas mjr. Jano Gurbskio (Jan Gurb ski) slapta

pažyma Vyriausiojo štabo II skyriaus IV poskyrio viršininkui plk. Ignacui Banachui (Ignacy Banach) apie Lenkijos ir Lietuvos derybas dėl turizmo sutarties	289
121. 1939 m. vasario 20 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Varšuvoje patarėjo dr. Antano Trimako konfidencialus pranešimas URM apie Vasario 16-osios proga Varšuvoje vykusį Lietuvos bičiulių draugijos pokylį ir pokalbį su Lenkijos URM Politikos departamento vicedirektoriaumi Tadeušu Kobyliański (Tadeusz Kobylański) ...	291
122. 1939 m. kovo 9 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Varšuvoje patarėjo dr. Antano Trimako konfidencialus pranešimas URM apie buvusio Lenkijos URM generalinio sekretoriaus Romano Knolio (Roman Knoll) brošiūrą „Uwagi o polskiej politycie 1939“ ir Lenkijos politiką Lietuvos atžvilgiu	294
123. 1939 m. kovo 20 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) pranešimas URM apie Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje atsisakymą išduoti vizas Lenkijos piliečiams	296
124. 1939 m. kovo 21 d., Lietuvos Respublikos URM įgaliotojo ministro centre (Kaune) dr. Stasio Girdvainio šifruota telegrama Lietuvos pasiuntinybėms Londone ir Paryžiuje apie Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) rekomendaciją nusileisti Trečiajam Reichui dėl Klaipėdos	299
125. 1939 m. kovo 23 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu dėl Klaipėdos reikalų	299
126. 1939 m. kovo 24 d., Lenkijos Respublikos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Juzefui Smolenskiui (Józef Smoleński) apie Klaipėdos problemą ir pokalbį su Lietuvos Respublikos Kariuomenės štabo II skyriaus viršininku plk. Konstantinu Dulksniu	303
127. 1939 m. kovo 25 d., Lietuvos Respublikos URM įgaliotojo ministro centre (Kaune) Stasio Lozoraičio slaptas <i>pro memoria</i> apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) apie Lietuvos geopolitinę situaciją ir užsienio politiką atplėšus Klaipėdą	305
128. 1939 m. kovo 27 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM Politikos ir ekonomikos departamento direktoriaus ir URM Rytų skyriaus viršininko Tadeušo Kobyliański (Tadeusz Kobylański) pokalbio su Lietuvos Respublikos pasiuntiniu Varšuvoje dr. Jurgiu Šauliu	308
129. 1939 m. kovo 28 d., Lenkijos Respublikos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Juzefui Smolenskiui (Józef Smoleński) apie valdžios pasikeitimą Lietuvoje ir visuomenės nuotaikas	309
130. 1939 m. kovo 28 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Lietuvos Vyriausybės pasikeitimą ...	310
131. 1939 m. kovo 28 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Lietuvos politiką Lenkijos atžvilgiu	313

- 132.** 1939 m. kovo 31 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie voldemarininkų suaktyvėjimą Lietuvoje 315
- 133.** 1939 m. balandžio 1 d., Lietuvos Respublikos URM įgaliotojo ministro centre (Kaune) Stasio Lozoraičio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio planuojamo vizito į Berlyną 317
- 134.** 1939 m. balandžio 2 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) visiškai slaptas pranešimas URM apie informaciją, gautą iš užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio apie Lietuvos kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio būsimą vizitą 319
- 135.** 1939 m. balandžio 3 d., Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) šifruota telegrama instrukcija Lenkijos Respublikos pasiuntinybei Kaune dėl Lietuvos Vyriausybės užsienio politikos 320
- 136.** 1939 m. balandžio 4 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje dr. Jurgiu Šauliu apie Lietuvos deklaraciją ir rengimąsi Lietuvos kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio vizitui į Lenkiją 321
- 137.** 1939 m. balandžio 4 d., Lietuvos Respublikos URM įgaliotojo ministro centre (Kaune) Stasio Lozoraičio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio numatomo vizito į Varšuvą 322
- 138.** 1939 m. balandžio 5 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su LR pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) apie Lietuvos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio pareiškimą, Lenkijos ir Lietuvos santykius 323
- 139.** 1939 m. balandžio 17 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) šifruota telegrama instrukcija pasiuntiniui Kaune Francišekui Charvatui (Franciszek Charwat) dėl galimos politinės paramos Lietuvai 324
- 140.** 1939 m. balandžio 17 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) pokalbį su Lietuvos kariuomenės vadu gen. Stasiu Raštikiu 325
- 141.** 1939 m. balandžio 18 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį politinėmis temomis su Lietuvos respublikos užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu 326
- 142.** 1938 m. balandžio 18 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus *pro memoria* apie pasikalbėjimą su britų URM viceministru seru Aleksandru Kadaganu (Alexander Cadogan) dėl Lenkijos užsienio reikalų ministro Juzefo Beko (Józef Beck) vizito Londone rezultatų 329

- 143.** 1939 m. balandžio 18 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu dėl Lietuvos nepriklausomybės saugojimo ir Lietuvos reakcijos 330
- 144.** 1939 m. balandžio 18 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu dėl Lietuvos kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio pakvietimo atvykti į Lenkiją 332
- 145.** 1939 m. balandžio 18 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) pokalbius su Sovietų Sąjungos karo atašė Kaune mjr. Michailu Korotkichu ir Lietuvos Respublikos Kariuomenės štabo II skyriaus viršininku plk. Konstantinu Dulksniu 333
- 146.** 1939 m. balandžio 19 d., Lietuvos Respublikos URM konsulo centre (Kaune) dr. Petro Mačiulio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune pirmuoju sekretoriumi Macejumi Zalenskiu (Maciej Załęski) dėl Lenkijos vizos neišdavimo prof. Mykolui Biržiškai 334
- 147.** 1939 m. balandžio 26 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berlyne plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiu apie krizinę politinę situaciją Europoje ir eventualias Lietuvos ir Lenkijos geopolitines perspektyvas 335
- 148.** 1939 m. balandžio 28 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus dr. Stasio Girdvainio konfidenciali instrukcija Lietuvos pasiuntiniui Varšuvoje dr. Jurgiui Šauliui dėl Lenkijos spaudos neigiamų atsiliepimų apie Lietuvą 337
- 149.** 1939 m. gegužės 2 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Berlyne patarėjo dr. Juozo Kajecko slaptas pranešimas URM apie SSRS diplomatų užuominas, kad Lietuva greitai galės susigrąžinti Vilnių 338
- 150.** 1939 m. gegužės 11 d., Lietuvos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl Kaune organizuojamo Europos vyrų krepšinio čempionato Organizacinio komiteto išleistos varžybų programos, kurioje Vilnius ir Vilniaus kraštas pažymėti kaip integrali Lietuvos Respublikos dalis 339
- 151.** 1939 m. gegužės 11 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiu apie pokalbį su Lenkijos ambasadoriumi Paryžiuje Juliušu Lukasevičiumi (Juliusz Łukasiewicz) dėl Lenkijos vykdomos užsienio politikos 340
- 152.** 1939 m. gegužės 11 d., Lenkijos Respublikos URM Konsulinio skyriaus slaptas raštas Lenkijos Respublikos pasiuntinybei Kaune dėl Lietuvos URM atsisakymo išduoti Lietuvos vizas Lenkijos piliečiams 341

- 153.** 1939 m. gegužės 22 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) susitikimą su Lietuvos ministru pirmininku gen. Jonu Černiumi 342
- 154.** 1939 m. gegužės 22 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie asmenų, įtrauktų į vadinamuosius „juoduosius sąrašus“, padėties sprendimą 344
- 155.** 1939 m. gegužės 31 d., Lenkijos Respublikos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriui apie pokalbį su Lietuvos kariuomenės vadu gen. Stasiu Raštikiu ir Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) 345
- 156.** 1939 m. birželio 5 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus *pro memoria* apie eventualias Lenkijos ir Rusijos geopolitines spekuliacijas Baltijos jūros šiaurryčiuose 348
- 157.** 1939 m. birželio 14 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie prof. Augustino Voldemaro grįžimą iš emigracijos ir jo šalininkų veiklą Lietuvoje 349
- 158.** 1939 m. birželio 30 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pokalbį su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl tarptautinės situacijos tendencijų, Lietuvos ir Lenkijos santykių 351
- 159.** 1939 m. liepos 1 d., Lietuvos Respublikos ministro pirmininko pavaduotojo ir užsienio reikalų ministro pareigas einančio Kazimiero Bizausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl šalių tarpusavio politinių santykių 353
- 160.** 1939 m. liepos 13 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio konfidencialus *pro memoria* apie vidaus politinę situaciją Lenkijoje 354
- 161.** 1939 m. liepos 14 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune pirmojo sekretoriaus Macejaus Zalenskio (Maciej Załęski) konfidencialus pranešimas URM apie Lenkijos karininkų stažuotę Lietuvoje ir Lietuvos karininkų stažuotę Lenkijoje 356
- 162.** 1939 m. liepos 21 d., Lietuvos Respublikos VRM turizmo reikalų referento Prano Barzdžiaus konfidencialus raportas ministerijos Spaudos ir draugijų skyriaus vedėjui apie tarnybinę komandiruotę į Vilnių ir lietuvių turistų ekskursijų po Vilnių ir Vilniaus kraštą problemas 357
- 163.** 1939 m. liepos 21 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo Edvardo Račynskio (Edward Raczyński) slaptas raštas URM apie Lenkijos poziciją dėl Lietuvos Vyriausybės galimybių gauti kreditą Didžiojoje Britanijoje 359
- 164.** 1939 m. liepos 29 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune pirmojo sekretoriaus Macejaus Zalenskio (Maciej Załęski) konfidencialus pranešimas URM

apie susitikimus ir pokalbius su Lietuvos URM Politikos departamento direktoriu mi dr. Edvardu Turausku ir Didžiosios Britanijos <i>chargé d'affaires</i> Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston)	360
165. 1939 m. rugpjūčio 4 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio konfidencialus <i>pro memoria</i> apie valdžios ir visuomenės politines nuotaikas Lenkijoje	362
166. 1939 m. rugpjūčio 7 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio konfidencialus <i>pro memoria</i> apie valdžios ir visuomenės politines nuotaikas Lenkijoje	363
167. 1939 m. rugpjūčio 17 d., Lietuvos Respublikos ministro pirmininko pavaduotojo ir užsienio reikalų ministro pareigas einančio Kazimiero Bizausko šifruota telegrama Lietuvos pasiuntinybei Londone apie vykstančias lenkų ir britų derybas dėl Savitarpio pagalbos sutarties sudarymo	365
168. 1939 m. rugpjūčio 22 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus pavaduotojo Mirosłavo Arciśevskio (Mirosław Arciszewski) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje dr. Jurgiu Šauliu apie Lietuvos Respublikos kandidatūrą į Tautų Sąjungos Tarybą	365
169. 1939 m. rugpjūčio 26 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berlyne plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuviui apie pasikalbėjimą su Lenkijos ambasadoriumi Berlyne Juzefu Lipskiu (Józef Lipski) dėl Lenkijos tarptautinės padėties	367
170. 1939 m. rugpjūčio 27 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio konfidencialus <i>pro memoria</i> apie lenkų politines nuotaikas ir rengiamąsi atremti karinę Trečiojo Reicho agresiją	369
171. 1939 m. rugpjūčio 28 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Lenkijoje patarėjo dr. Antano Trimako konfidencialus pranešimas URM Politikos departamentui apie įtemptą politinę situaciją Lenkijoje, taip pat Lenkijos ir Vokietijos santykių krizę	371
172. 1939 m. rugpjūčio 29 d., Lenkijos Respublikos URM Kabineto direktoriaus Michalo Lubenskio (Michał Łubieński) šifruota telegrama Lenkijos Respublikos pasiuntiniui Kaune Franciśekui Charvatui (Franciszek Charwat) apie Lenkijos poziciją dėl Lietuvos paskelbto neutraliteto	372
173. 1939 m. rugpjūčio 29 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuviui apie sudėtingą tarptautinę situaciją Europoje ir kritišką Lenkijos padėtį	373
174. 1939 m. rugpjūčio 29 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Franciśeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Italijos pasiuntinio Kaune Džovano di Džiuros (Giovanni di Giura) antilenkišką nusistatymą	376
175. 1939 m. rugpjūčio 30 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio konfidencialus raštas URM Politikos departamento direktoriui dr. Edvardui Turauskui apie pasiuntinybės slaptąjį archyvą, skubiai išsiunčiamą iš Varšuvos į Kauną	377

- 176.** 1939 m. rugpjūčio 31 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko griežtai slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl įtemptų Lenkijos ir Vokietijos santykių, taip pat Lietuvos pasiryžimo laikytis visiško neutralumo politikos 378
- 177.** 1939 m. rugsėjo 2 d., Lietuvos Respublikos ministro pirmininko pavaduotojo ir užsienio reikalų ministro pareigas einančio Kazimiero Bizausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos Respublikos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl prasidėjusio Lenkijos ir Vokietijos karo, taip pat Lenkijos karinės ir politinės situacijos 381
- 178.** 1939 m. rugsėjo 5 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio šifruota telegrama Lietuvos URM apie kritišką Lenkijos valstybės karinę padėtį ir skubią vietos diplomatinio korpuso evakuaciją iš sostinės 382
- 179.** 1939 m. rugsėjo 13 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Lietuvoje Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl Lenkijos valstybės tragiškos karinės ir politinės situacijos 383
- 180.** 1939 m. rugsėjo 13 d., Lietuvos Respublikos URM konsulo centre (Kaune) dr. Petro Mačiulio slaptas *pro memoria* apie pokalbį telefonu su Lietuvos generoliniu konsulu Vilniuje dr. Antanu Trimaku dėl įtemptos ir kontroversiškos politinės situacijos Vilniuje 384
- 181.** 1939 m. rugsėjo 15 d., Lietuvos Respublikos ministro pirmininko pavaduotojo ir užsienio reikalų ministro pareigas einančio Kazimiero Bizausko šifruota telegrama Lietuvos pasiuntinybei Londone dėl Vokietijos diplomatinių bandymų išprovokuoti karinį Lietuvos žygį į Vilnių ir tvirto Lietuvos Vyriausybės apsisprendimo laikytis neutraliai 386
- 182.** 1939 m. rugsėjo 17 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) šifruota telegrama Lenkijos URM apie politinę situaciją Lietuvoje ir atmosferą Lenkijos atžvilgiu 386
- 183.** 1939 m. rugsėjo 19 d., Lietuvių rašytojų draugijos pirmininko poeto Liudo Giros raštas Lietuvos Respublikos URM dėl politinio prieglobsčio Lietuvoje suteikimo Lenkų rašytojų draugijos Vilniuje pirmininkui prof. Tadeušiui Liopalevskiui (Tadeusz Lopalewski) 387
- 184.** 1939 m. rugsėjo 20 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiiui apie pasikalbėjimą su Prancūzijos Ministrų Kabineto šefu, ambasadoriumi Robertu Kulondre (Robert Coulondre) dėl prasidėjusios SSRS invazijos į Lenkiją ir Vilniaus problemos 388
- 185.** 1939 m. rugsėjo 21 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiiui apie pokalbį su Lenkijos ambasadoriumi Paryžiuje Juliušu Lukasevičiumi (Juliusz Łukasiewicz) apie tragišką Lenkijos valstybės ir visuomenės padėtį Antrojo pasaulinio karo pradžioje 390

- 186.** 1939 m. rugsėjo 22 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui apie pasikalbėjimą su Prancūzijos URM Politikos departamento direktoriaus pavaduotoju Šarliu Rošu (Charles Rochat) dėl Lietuvos suvereniteto ir nacionalinių interesų įgyvendinimo Vilniuje ir Vilniaus krašte 392
- 187.** 1939 m. rugsėjo 24 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama Lietuvos pasiuntinybėms Londone, Paryžiuje, Romoje (prie Kvirinalo), Stokholme, Vašingtone ir atstovybei Ženevoje prie Tautų Sąjungos dėl Vilniaus krašto politinės ir juridinės priklausomybės klausimo kėlimo diplomatinėmis priemonėmis tarptautinėje arenoje 393
- 188.** 1939 m. rugsėjo 26 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui apie pokalbį su Prancūzijos URM viceministru Ogiustu Šampetjė de Ribesu (Auguste Champetier de Ribes) dėl Lietuvos tarptautinės situacijos, suvereniteto ir nacionalinių interesų įgyvendinimo Vilniuje ir Vilniaus krašte 394
- 189.** 1939 m. rugsėjo 29 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui apie pokalbį su Didžiosios Britanijos URM Šiaurės šalių departamento direktoriumi seru Lorensu Koljeru (Laurence Collier) dėl Lietuvos suvereniteto ir nacionalinių interesų įgyvendinimo Vilniuje ir Vilniaus krašte 396
- 190.** 1939 m. rugsėjo 30 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama Lietuvos pasiuntiniams Londone, Paryžiuje, Romoje (prie Kvirinalo), Vašingtone, Buenos Airėse, Stokholme dėl diplomatinio pasirengimo Vilniui ir Vilniaus kraštui susigražinti 399
- 191.** 1939 m. rugsėjo 30 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama (tęsinys) Lietuvos pasiuntiniams Londone, Paryžiuje, Romoje (prie Kvirinalo), Vašingtone, Buenos Airėse, Stokholme dėl diplomatinio pasirengimo Vilniui susigražinti 399
- 192.** 1939 m. spalio 7 d., Lenkijos Respublikos URM emigracijoje Prancūzijoje šifruota telegrama Lietuvos Respublikos ambasadai Londone dėl ketinamos pasirašyti Lietuvos ir Sovietų Sąjungos politinės sutarties 400
- 193.** (Dokumentas be datos, bet, sprendžiant iš turinio, parengtas 1939 m. spalį tarp 6 ir 9 d., o įteiktas prieš spalio 10 d.) Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje konfidencialus memorandumas, įteiktas Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijai dėl Vilniaus krašto juridinės priklausomybės Lenkijai 401
- 194.** 1939 m. spalio 10 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Prancūzijos pasiuntiniu Lietuvoje Žoržu Diulongu (Georges Dulong) dėl Lietuvos suvereniteto ir nacionalinių interesų įgyvendinimo Vilniuje ir Vilniaus krašte, taip pat Lietuvos ir SSRS politinių santykių perspektyvų 402
- 195.** 1939 m. spalio 13 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje protesto nota dėl Lietuvos ir Sovietų Sąjungos Savitarpio pagalbos sutarties,

kurioje užfiksuotas Vilniaus ir Vilniaus krašto grąžinimas Lietuvos Respublikai ir kurią Lietuvos URM įteikė Lenkijos Respublikos pasiuntinys Kaune Francišekas Charvatas (Franciszek Charwat)	404
196. 1939 m. spalio 13 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas <i>pro memoria</i> apie Lenkijos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) oficialų demaršą Lietuvos Vyriausybei dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto susigrąžinimo	405
197. 1939 m. spalio 14 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos oficialus atsakymas į Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) protesto notą dėl Vilniaus susigrąžinimo	407
198. 1939 m. spalio 15 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro emigracijoje Prancūzijoje Augusto Zaleskio (August Zaleski) šifruota telegrama Lenkijos Respublikos pasiuntiniui Kaune Francišekui Charvatui (Franciszek Charwat) dėl galimo Lenkijos Respublikos pasiuntinio išvykimo iš Kauno	408
199. 1939 m. spalio 15 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas raštas ir instrukcija Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie konsulinės veiklos vykdymą Lenkijos Respublikos pasiuntinybei išvykus iš Kauno	409
200. 1939 m. spalio 16 d., Lenkijos Respublikos URM emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) slaptas memorandumas Didžiosios Britanijos ambasadoriui prie Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Hovardui V. Kenardui (Howard W. Kennard) ir Jo Didenybės Vyriausybei dėl Vilniaus krašto politinės ir juridinės situacijos	411
201. 1939 m. spalio 18 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie Lenkijos užsienio reikalų ministro Augusto Zaleskio (August Zaleski) vizitą Londone	411
202. 1939 m. spalio 18 d., Lenkijos Respublikos Užsienio reikalų ministro, reziduojančio emigracijoje Prancūzijoje (Anžė), Augusto Zaleskio (August Zaleski) slapta instrukcija Lenkijos diplomatinėms tarnyboms apie protestą Lietuvai dėl Vilniaus krašto perėmimo, taip pat Lietuvos ir Sovietų Sąjungos Savitarpio pagalbos sutarties	413
203. 1939 m. spalio 20 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės likvidavimą Kaune, situaciją Lietuvoje per pirmąsias karo savaites, Lenkijos kariuomenės pasitraukimą iš Vilniaus į Lietuvą ir kontroversiškus įvykius Vilniaus krašte	413
204. 1939 m. spalio 20 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus <i>pro memoria</i> apie pokalbį su britų žurnalistu Robertu Machrėjumi (Robert Machray) Vilniaus klausimu	422
205. 1939 m. spalio 20 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje <i>chargé d'affaires</i> įgaliotojo ministro Felikso Frankovskio (Feliks Frankowski) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje Petru Klimu apie Lenkijos	

delegato vykimą į Lietuvą ir Lenkijos Respublikos pasiuntinio Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) išvykimą iš Lietuvos	423
206. 1939 m. spalio 23 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) šifruota telegrama (iš Stokholmo) Lenkijos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) dėl Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune likvidavimo aplinkybių	424
207. 1939 m. spalio 24 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama instrukcija Lietuvos pasiuntinystėms Romoje (prie Kvirinale), Paryžiuje, Londone dėl diplomatinės reakcijos į Lenkijos protestą Lietuvai dėl Vilniaus susigražinimo	425
208. 1939 m. spalio 24 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) apie politinę situaciją Lietuvoje	426
209. 1939 m. spalio 25 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje dr. Lado Natkevičiaus konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuviui apie pokalbį su britų ambasadoriumi Maskvoje seru Viljamu Sydsu (William Seeds) dėl Lietuvoje internuoatų Lenkijos piliečių kariškių ir civilių karo pabėgėlių problemų sprendimo	427
210. 1939 m. spalio 26 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Berne Tytuso Komarnickio (Tytus Komarnicki) konfidencialus pranešimas Lenkijos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) apie pokalbį su Lietuvos įgaliotuoju ministru, nuolatinio delegatu prie Tautų Sąjungos Ženevoje Jurgiu Savickiu apie Sovietų okupacijos bruožus Vilniuje	429
211. 1939 m. spalio 26 d., Didžiosios Britanijos ambasadoriaus prie Lenkijos Respublikos Vyriausybės Hovardo V. Kenardo (Howard W. Kennard) konfidencialus raštas Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie Didžiosios Britanijos Vyriausybės požiūrį į Lietuvos įvykdytą Vilniaus užėmimą	430
212. 1939 m. spalio 30 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos emigracinei Vyriausybei Prancūzijoje (Anžė) apie lenkų publicisto, intelektualo Juzefo Mackevičiaus (Józef Mackiewicz) straipsnį lietuviškame dienraštyje „Lietuvos žinios“ ir straipsnio kopija	431
213. 1939 m. spalio 30 d., internuoatų stovyklos viršininko pulkininko leitenanto Jono Šimkaus slaptas žiniaraštis apie Lietuvoje internuoatų Lenkijos karių ir civilių piliečių, kilusių iš rytinių Lenkijos sričių ir norinčių grįžti į Lenkijos dalį, prijungtą prie SSSR	434
214. 1939 m. spalio 30 d., internuoatų stovyklos viršininko pulkininko leitenanto Jono Šimkaus slaptas žiniaraštis apie Lietuvoje internuoatų Lenkijos karių ir civilių piliečių, kilusių ar gyvenusių Vilniaus krašte ir norinčių grįžti į Lenkijos dalį, prijungtą prie SSSR	435

- 215.** 1939 m. spalio 30 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Franciše-ko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos URM tremtyje Prancūzijoje (Anžė) apie oficialią Lietuvos valdžios poziciją dėl Vilniaus susigražinimo ir lietuvių spaudos apžvalga 436
- 216.** 1939 m. spalio 31 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augusto Zaleskio (August Zalski) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje Petru Klimu apie Lietuvos tarptautinę padėtį, taip pat Lenkijos ir Lietuvos santykius 439
- 217.** 1939 m. spalio 31 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie susitikimą ir pokalbį su Lenkijos užsienio reikalų ministru Augustu Zaleskiu (August Zaleski) 440
- 218** 1939 m. lapkričio 2 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Berne Tytuso Komarnickio (Tytus Komarnicki) slaptas pranešimas Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Berne dr. Jurgiu Šauliu apie Lietuvos ir Sovietų Sąjungos, taip pat politinius Lenkijos ir Lietuvos santykius 442
- 219.** 1939 m. lapkričio 2 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Franciše-ko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos Respublikos URM emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) apie Vilniaus krajovcų iniciatyvas ir politines diskusijas apie Vilniaus ir Vilniaus krašto politines perspektyvas pirmosiomis karo dienomis (su priedu – Vilniaus endekų veikėjo Piotro Kovnackio (Piotr Kownacki) specialiu pranešimu) 444
- 220.** 1939 m. lapkričio 2 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Franciše-ko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) su priedu Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie kreipimąsi į Lietuvos užsienio reikalų ministeriją dėl straipsnių Lietuvos spaudoje 447
- 221.** 1939 m. lapkričio 3 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) dėl Lietuvoje internuotų buvusios Lenkijos kariuomenės kariškių 448
- 222.** 1939 m. lapkričio 3 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Franciše-ko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie naują Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos sieną (su Lietuvos Respublikos ir SSRS Savitarpio pagalbos sutarties tekstu ir sienos aprašymu) 449
- 223.** 1939 m. lapkričio 5 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augusto Zaleskio (August Zaleski) slaptas aplinkraštis Lenkijos diplomatinėms tarnyboms dėl politinių Lenkijos ir Lietuvos santykių 451

224. 1939 m. lapkričio 5 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie lenkų bendruomenės padėtį ir politines nuotaikas Lietuvoje Lenkijos ir Vokietijos karo dienomis 452
225. 1939 m. lapkričio 9 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą telefonu su URM atstovu Vilniuje dr. Viktoru Čečeta dėl Vilniaus lenkų reikalų 458
226. 1939 m. lapkričio 10 d., Lietuvos Respublikos URM patarėjo, karo pabėgėlių reikalų komisaro Adalberto Staneikos slaptas *pro memoria* apie socialines Lietuvoje internuotų lenkų kariškių problemas 459
227. 1939 m. lapkričio 13 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Londone Broniui Kaziui Balučiai apie Lenkijos emigracinės Vyriausybės antilietuvišką propagandą užsienyje 461
228. 1939 m. lapkričio 17 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Prancūzijos Respublikos pasiuntiniu Kaune Žoržu Diulongu (Georges Dulong) dėl Lenkijos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) veiklos 462
229. 1939 m. lapkričio 18 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su dienraščio „Kurjer Wileński“ leidėju Vytautu Stanevičiumi (Staniewicz) dėl dienraščio buvusių bendradarbių atvykimo į Lietuvą, dėl politinės dienraščio pozicijos, sovietų valdžios pagrobtų ir į SSRS išvežtų Vilniaus gyventojų išlaisvinimo 463
230. 1939 m. lapkričio 23 d., Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus Stepono Kolupailos raštas Lietuvos Respublikos URM dėl Raudonosios armijos okupacijos metu sovietų valdžios suimto ir į SSRS gilumą išvežto Vilniaus advokato Vytauto Abramavičiaus išlaisvinimo 465
231. 1939 m. lapkričio 23 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiui apie politinius Lietuvos Respublikos santykius su Lenkijos Vyriausybe emigracijoje 465
232. 1939 m. lapkričio 27 d., Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomo Hildebrando Prestono (Thomas Hildebrand Preston) konfidencialus raštas Lenkijos Respublikos URM ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augustui Zaleskiui (August Zaleski), taip pat 1939 m. spalio 16 d. T. H. Prestono ir F. Charvato susitarimo protokolas, kad Didžiosios Britanijos pasiuntinybė Kaune apsiima rūpintis lenkų reikalais Lietuvoje 468
233. 1939 m. lapkričio 27 d., Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje *chargé d'affaires* igaliotojo ministro Felikso Frankovskio (Feliks Frankowski) konfidencialus užrašas apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje Petru Klimu apie lenkų delegato atvykimą į Lietuvą, taip pat politinius Lenkijos ir Lietuvos santykius 470

- 234.** 1939 m. lapkričio 27 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui apie pokalbį su Lenkijos *chargé d'affaires* Paryžiuje įgaliotuoju ministru Feliksu Frankovskiu (Feliks Frankowski) 471
- 235.** 1939 m. lapkričio 29 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Frančiško Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie lenkų delegatų situaciją Lietuvoje ir lenkų gyventojų padėtį 472
- 236.** 1939 m. gruodžio 3 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie premjero Antano Merkio pasikalbėjimą su Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) dėl karo pabėgėlių iš Lenkijos reikalų 474
- 237.** 1939 m. gruodžio 6 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Prancūzijoje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui apie pokalbius su Lenkijos *chargé d'affaires* įgaliotuoju ministru Paryžiuje Feliksu Frankovskiu (Feliks Frankowski) ir Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje delegatu prof. Adamu Žoltovskiu (Adam Żółtowski) dėl lenkų karo pabėgėlių Lietuvoje reikalų 475
- 238.** (Dokumentas be datos, bet, sprendžiant iš turinio, parengtas 1939 m. gruodžio pirmomis dienomis, iki 12 d.) Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje premjero gen. Vladyslavo Sikorskio (Władysław Sikorski) slapta instrukcija Vyriausybės delegatui Lietuvoje prof. Adamui Žoltovskiu (Adam Żółtowski) 477
- 239.** 1939 m. gruodžio 14 d., Lenkijos Respublikos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) šifruota telegrama Lenkijos Respublikos delegatui Lietuvoje prof. Adamui Žoltovskiu (Adam Żółtowski) dėl Lenkų komiteto steigimo Lietuvoje 479
- 240.** 1939 m. gruodžio 15 d., Lietuvos Respublikos URM pareigūno, pasiuntinybės patarėjo centre (Kaune) Jono Montvilos raštas Lietuvos valiutų komisijai dėl valiutos pakeitimo iš Lietuvos savo valia išvykstantiems lenkų karo pabėgėliams 479
- 241.** 1939 m. gruodžio 22 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Romoje plk. Boleslavo Veniavos-Dlugošovskio (Bolesław Wieniawa-Długoszowski) slaptas pranešimas Lenkijos URM emigracijoje apie mokytojos iš Palangos E. Grajauskaitės-Pazukienės iniciatyvą 480
- 242.** 1939 m. gruodžio 27 d., protokolas apie Lietuvoje internuotų buvusių Lenkijos Respublikos kariškių perdavimą Sovietų Sąjungai 481
- 243.** 1939 m. gruodis (tikslėnė data dokumente nenurodyta), Lietuvoje internuotų Lenkijos Respublikos kariškių iš V internuotųjų stovyklos sąrašas, 1939 m. gruodį per Gudagojo pasienio perėjimo punktą išvykusių į Sovietų Sąjungą 482
- 244.** 1939 m. gruodis (tikslėnė data dokumente nenurodyta), Lietuvoje internuotų Lenkijos kariškių iš V internuotųjų stovyklos sąrašas, 1939 m. gruodį per Marcinkonių pasienio perėjimo punktą išvykusių į Sovietų Sąjungą 484

245. 1939 m. gruodžio 30 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo Edvardo Račynskio (Edward Raczynski) šifruota telegrama Lenkijos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) apie Lietuvos Vyriausybės požiūrį į Lenkijos Respublikos emigracinės Vyriausybės delegato Lietuvoje asmenį ir jo veiklą 489
246. 1939 m. gruodžio 31 d., Lenkijos Respublikos emigracinės Vyriausybės delegato Lietuvoje prof. Adamo Žoltovskio (Adam Żółtowski) slaptas pranešimas URM emigracijoje Prancūzijoje apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių 490
247. 1939 m. gruodžio 31 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Londone Broniui Kaziui Balučiiui apie politinius Lietuvos ir Lenkijos santykius 493
248. 1939 m. gruodžio 31 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Londone Broniui Kaziui Balučiiui apie politinius Lietuvos ir Lenkijos santykius 494
249. 1940 m. sausio 7 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje delegato Lietuvoje prof. Adamo Žoltovskio (Adam Żółtowski) slaptas pranešimas URM apie Lenkijos ir Lietuvos santykius, taip pat lenkų padėtį Lietuvoje 494
250. 1940 m. sausio 12 d., papildomas protokolai apie Lietuvoje internuotų buvusių Lenkijos Respublikos kariškių, savo valia išvykstančių į SSRS, perdavimą Sovietų Sąjungai 497
251. 1940 m. sausio 15 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiiui apie pasikalbėjimą su Lenkijos *chargé d'affaires* įgaliotuoju ministru Paryžiuje Feliksu Frankovskiu (Feliks Frankowski) apie Lenkijos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) nusistatymą lenkų karo pabėgėlių Lietuvoje atžvilgiu 498
252. 1940 m. sausio 17 d., Lietuvos URM Protokolo direktoriaus Jono Aukštuolio konfidencialus pranešimas Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Berlyne plk. Kaziui Škirpai apie Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje turto gražinimą į Lietuvą 499
253. 1940 m. sausio 21 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje delegato Lietuvoje prof. Adamo Žoltovskio (Adam Żółtowski) slaptas pranešimas URM apie Vilniaus krajojvcus, taip pat lenkų gyventojų padėtį Vilniuje ir Kaune 500
254. 1940 m. sausio 23 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje protestas dėl Stepono Batoro universiteto Vilniuje uždarymo, įteiktas Šventojo Sosto Valstybės sekretoriui Romoje 503
255. 1940 m. sausis (tarp 20–31 d.), Lietuvos Raudonojo Kryžiaus pirmininko dr. Jurgio Alekno *pro memoria* apie Lenkijos karo pabėgėlių Lietuvoje reikalus 504
256. 1940 m. vasario 1 d., grafo Stanisłavo Tyškevičiaus (Stanisław Tyszkiewicz) pastabos apie lietuvių atsakymą į SBU profesorių protestą dėl Stepono Batoro universiteto Vilniuje uždarymo 505
257. 1940 m. vasario 14 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiiui apie pokalbį

su Prancūzijos premjero Eduaro Daladjė (Édouard Daladier) Kabineto šefu, ambasadoriumi Robertu Kulondre (Robert Coulondre) dėl Vilniaus reikalų, taip pat Lietuvos ir Lenkijos santykių	507
258. 1940 m. vasario 16 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augusto Zaleskio (August Zaleski) slaptas raštas generolui Kazimežui Sosnkovskiui (Kazimierz Sosnkowski) dėl Lenkijos agentų veiklos Lietuvoje	509
259. 1940 m. vasario 22 d., lenkų generolo Kazimežo Sosnkovskio (Kazimierz Sosnkowski) slaptas raštas užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie slaptą lenkų žvalgybos ir kariuomenės agentų veiklą Lietuvos teritorijoje	510
260. 1940 m. vasario 23 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) premjero generolo Vladislavo Sikorskio (Władysław Sikorski) slaptas raštas URM apie plk. Michalo Rybikovskio (Michał Rybikowski) operatyvinio darbo Lietuvoje pobūdį	511
261. 1940 m. vasario 23 d., Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas raštas komisarui karo pabėgėlių reikalams Adalbertui Staneikai dėl supaprastintų leidimų išdavimo išvykti iš Lietuvos Lenkijos karo pabėgėliams	512
262. 1940 m. vasario 24 d., Lietuvos Respublikos Vyriausybės konfidencialus memorandumas Didžiosios Britanijos Vyriausybei apie Lietuvoje internuotų lenkų kariškių ir karo pabėgėlių padėtį	513
263. 1940 m. vasario 26 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM emigracijoje generalinio sekretoriaus, įgaliotojo ministro Jano Cechanovskio (Jan Ciechanowski) pokalbio su britų ambasados prie Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) patarėju Franku Saveru (Frank Savery) apie Lenkų komiteto Vilniuje pirmininko prof. Kazimežo Pelčaro (Kazimierz Pelczar) vizitą	521
264. 1940 m. vasario 27 d., Lenkų komiteto Vilniuje raštas Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininkui Antanui Merkiui dėl būsimosios Miesto tarybos prie Vilniaus burmistro sudėties	522
265. 1940 m. kovo 1 d., Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje <i>chargé d'affaires</i> , įgaliotojo ministro Felikso Frankovskio (Feliks Frankowski) slaptas pranešimas (ir priedai) apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje Petru Klimu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių	524
266. 1940 m. kovo 21 d., Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje <i>chargé d'affaires</i> , įgaliotojo ministro Felikso Frankovskio (Feliks Frankowski) slaptas pranešimas Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie Lenkijos piliečių išsiuntimą iš Lietuvos	525
267. 1940 m. kovo 25 d., Lenkų komiteto Vilniuje raštas Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininkui Antanui Merkiui dėl svetimšalių registracijos Lietuvoje	527

268. 1940 m. kovo 27 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus raštas Didžiosios Britanijos Vyriausybės išdo sekretoriui dėl finansinės paramos teikimo galimybių Lenkijos karo pabėgėliams	529
269. 1940 m. kovo 29 d., Lenkijos Respublikos delegacijos prie Tautų Sąjungos oficialus pareiškimas dėl Lietuvos nuolatinės delegacijos prie Tautų Sąjungos Ženevoje 1940 m. kovo 29 d. notos dėl Vilniaus	531
270. 1940 m. balandžio 5 d., Lenkijos karo atbėgėliams šelpti Vilniaus komiteto parengtas biudžeto projektas lenkų karo atbėgėliams Lietuvoje išlaikyti.....	533
271. 1940 m. balandžio 6 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berne dr. Jurgio Šaulio konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie politines lenkų aspiracijas ir tarptautines Lietuvos suvereniteto Vilniuje įtvirtinimo perspektyvas	537
272. 1940 m. balandžio 6 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berne dr. Jurgio Šaulio visai konfidencialus <i>pro memoria</i> apie susitikimą ir pokalbį su buvusiu Lenkijos Respublikos prezidentu Ignacu Moscickiu (Ignacy Mościcki)	538
273. 1940 m. balandžio 12 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Prancūzijoje Petro Klimo visai slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie Lietuvos nacionalinės valstybės ir jos sostinės Vilniaus politines, tautines ir kultūrines perspektyvas	541
274. 1940 m. balandžio 18 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje dr. Lado Natkevičiaus griežtai konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie Lietuvos santykius su emigracijoje Prancūzijoje įsikūrusia Lenkijos Respublikos Vyriausybe ir Lietuvos Respublikos suvereniteto Vilniuje tarptautinį pripažinimą	544
275. 1940 m. balandžio 24 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie Vilniaus integravimo į Lietuvos valstybę problematiką	546
276. 1940 m. gegužės 1 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministerijos emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) generalinio sekretoriaus Jano Cechanovskio (Jan Ciechanowski) slapta instrukcija Lenkijos Respublikos ambasadoriui Londone grafui Edvardui Račynskiui (Edward Raczynski) dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių	549
277. 1940 m. gegužės 10 d., Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje <i>chargé d'affaires</i> , įgaliotojo ministro Felikso Frankovskio (Feliks Frankowski) slaptas pranešimas apie pokalbį su Prancūzijos URM viceministru Ogiustu Šampetjė de Ribesu (Auguste Champetier de Ribes) dėl Lietuvos protesto prieš Lenkijos akcijas Vilniaus krašto atžvilgiu prancūzų spaudoje	550
278. 1940 m. gegužės 11 d., Lietuvos krašto apsaugos ministerijos Internuotųjų stovyklų štabo viršininko pulkininko leitenanto Jono Šimkaus raštas URM V referentūros pasiuntinybės patarėjui centre Jonui Montvilai apie Lietuvoje internuoto Lenkijos kariuomenės kapitono Mikolajaus Arciševskio (Mikolaj Arciszewski) laišką	552

279. (277 dokumento priedas) 1940 m. gegužės 3 d., Lietuvoje internuoto Lenkijos kariuomenės kapitono Mikolajaus Arciševskio (Mikolaj Arciszewski) laiškas Internuotųjų stovyklų štabo viršininko pavaduotojui pulkininkui Zigmui Talevičiui apie Lietuvoje internuotų lenkų kariškių padėtį	553
280. 1940 m. gegužės 13 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) atstovo Lietuvoje Michalo Tyškevičiaus (Michał Tyszkiewicz) slaptas pranešimas darbo ir socialinio aprūpinimo ministrui Janui Stančykui (Jan Stańczyk)	557
281. 1940 m. gegužės 17 d., Lietuvos Vyriausybės referento Vytauto Vileišio konfidencialus pranešimas Finansų ministerijos Finansų departamento direktoriui apie lenkų karo pabėgėlių Vilniuje finansinius reikalus	559
282. 1940 m. gegužės 14 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) atstovo Lietuvoje Michalo Tyškevičiaus (Michał Tyszkiewicz) laiškas Lenkijos Respublikos ambasadoriui Londone grafiui Edvardui Račynskiui (Edward Raczynski) dėl persiuntimo informacijos apie lenkų padėtį Vilniuje ir Vilniaus krašte	562
283. 1940 m. gegužės 14 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) atstovo Lietuvoje Michalo Tyškevičiaus (Michał Tyszkiewicz) konfidenciali informacija Vyriausybei apie Vilniuje veikiančias lenkų institucijas, ypač Lenkų komitetą	564
284. 1940 m. gegužės 14 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) atstovo Lietuvoje Michalo Tyškevičiaus (Michał Tyszkiewicz) slapta ataskaita Vyriausybei apie padėtį Vilniuje nuo 1940 m. sausio 1 d. iki 1940 m. balandžio 3 d.	569
285. 1940 m. gegužės 14 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) atstovo Lietuvoje Michalo Tyškevičiaus (Michał Tyszkiewicz) slapta ataskaita Vyriausybei apie incidentus Vilniaus bažnyčiose	572
286. 1940 m. gegužės 22 d., Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko konfidencialus raštas Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Vašingtone Povilui Žadeikiui apie Lietuvoje internuotus Lenkijos kariškius ir civilius karo atbėgėlius	577
287. 1940 m. gegužės 24 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje dr. Lado Natkevičiaus visiškai slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiiui apie SSRS požiūrį į emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) įsikūrusią Lenkijos Vyriausybę ir Lietuvos politinius santykius su ja	579
288. 1940 m. liepos 24 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo Edvardo Račynskio (Edward Raczynski) protestas prieš SSRS pakartotinai įvykdytą Vilniaus ir Vilniaus krašto okupaciją, įteiktas Didžiosios Britanijos užsienio reikalų sekretoriui (ministrui) serui Edvardui Halifaksui (Edward Halifax)	580

1. 1938 m. kovo 13 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Rygoje Jurgio Savickio konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie Latvijos prezidento ir ministro pirmininko Kārlio Ulmanio bei užsienio reikalų ministro Vilhelmo Munterso (Wilhelms Munters) požiūrį į Lietuvos ir Lenkijos santykius

Lietuvos pasiuntinybė
Rygoje, Slp. 40.

[Ryga,] 1938 m. kovo 13 d.
Konfidencialiai.

J. E.
Ponui ST. LOZORAIČIUI,
Užsienių R. Ministeriui,
Kaune

Vakar, šeštadienio pietų metu, buvau paprašytas Min. Munterio aplankyti jį Ministerijoje. Atsitiktinai nugirdau, kad ir Min. Rebane buvo taip pat iškviestas į M-ją. Ministerio buvau priimtas tik vienas. Pasikalbėjimas truko apie valandą laiko. Ministeris kvietė mane pasitarti dėl paskutinių dienų įvykių. Kaip ir galima buvo numatyti pasikalbėjimas turėjo paliesti įvykius Austrijoje. Šitų įvykių netikėtumas yra prislėgęs latvius. Tačiau M-rio Munterio oficialiai padarytas man pareiškimas irgi nemažiau bus nustebinęs mane savo netikėtumu ir turiniu. Ministeris Munteris pareiškė yra iškvietęs mane perduoti latvių vyriausybės pageidavimą, kad Lietuva surastų būdą sudaryti gyvenimišką modusą su lenkais. Iki šiol jis iš draugiškumo Lietuvai karts nuo karto akynęs ir yra aptaręs su Lietuvos veikėjais dabartinę būklę tarp Lietuvos ir Lenkijos. Šiandie jis kalbąs ir kreipiasi kaip Latvijos URM-ris. Savo ir Latvijos Prezidento vardu kviečia susikalbėti su lenkais. Po Austrijos ryto¹ gal nebūti nei Lietuvos, nei Latvijos. Tiesa, dar šių dienų klausimai nebuvo sprendžiami Ministerių Kabinete, bet jis iki išaušų yra tarėsis su Prezidentu Ulmaniu, kas yra darytina šitokioje rimtoje situacijoje kaip dabar. Jis gavęs per naktį iš visur, iš pasiuntinių, ir kitur naujienų. Jis ir pats niekuomet netikėjęs pirmiau, kad vokiečiai galėtų tięk energišškai išnaudoti esamą situaciją Europoje. Viename pirmųjų pasikalbėjimų, atsimenu, kad Min. Munteris spėjo, kad Hitlerio įtaika į Šušnigą tik laikinojo pobūdžio, susitarsianti Italija su Anglija ir galutinai su Vokietija vėl atsipeikėsianti Italija ir imsianti globoti austrus. Šiandien matome, kad šiek tiek optimistiškesni speliojimai nueina visai niekais. Vokietija pasidarė drąsi. Prancūzija – begalvė, be vyriausybės. Iki jinai pasidarysianti pastovi, stipri ir susikonsolidavusi – ilgai laukti. Įvykiai Austrijoje, turbūt, daugiausia bus nustebinę pačią Italiją. Su Sovietais šiandie nieks nesiskaito, įvykiai šioje šalyje parodė, kiek silpna ir neorganizuota yra šita valstybė. Argi išdrįstu kitokiu atveju veržtis į Kiniją japonai? Anglija dar nesuspėjo apsiginkluoti. Vokietija gali veikti nekludoma; jos žygių tempas nustelbia visus, kad ir drąsiausius speliojimus. – Ministeris Munteris atrodė labai susirūpinęs, pavargęs ir podraug gana susijaudinęs, kas šiaip jau, atrodo, rečiau atsitinka.

Dabar nelieka mažiausio abejojimo, kad po Austrijos vokiečiai pulsią Čekoslovakiją, o vėliau – Klaipėdą. Aš paklausiau Munterį, kaip jis išsivaizduojas vokiečių žygius Austrijoje: ar tai jau ir būtų Anschluso ir kuriuo būdu turėsianti dabar pasireikšti Vokietijos akcija Č–Slovakijoje? Ministerio Munterio nuomone tai nėsantis dar formalus Anshluss, to vis dėlto vokiečiai gali pabugti, – suliedinti dvi valstybes ir panaikinti Austrijos suverenumą, bet – būsią „vienas Führeris dviem vokiečių tautom” /šandie Linze kalbama jau: vienas Führeris vienai sujungtai vokiečių tautai/. Tačiau formalus susikooperavimo klausimas būsiąs neužilgo išspręstas muitų unijos pagalba, kariuomenės suvienodinimu, viena mokykline sistema, laikraščių cenzūra, etc. Dėl Č–S-kijos jis nemana, kad vokiečiai galėtų pulti ją ar okupuoti /juk tuomet būtų puolama ne „Čekoslovakija”, bet kitos valstybės/, bet vokiečiai pareikalautų ir iškovosią Sudeto vokiečiams autonomiją. Kai aš paabejojau, kad vis dėlto nacizmo augimas Austrijoje turėjo savo istorines ir pokarines priežastis, įvykiai Austrijoje negali taip pigiai taikiniami būklei Klaipėdoje, Ministeris pareiškė, kad jo įsitikinimu tuoj po Č.S. vokiečiai pulsią Klaipėdą. Jie pareikalautų suteikti Vokietijai signatarinės valstybės teises Klaipėdoje. Nieks nesipriešins iš didžiųjų valstybių. Neabejotina, kad jiems tokia teisė ilgainiui bus suteikta /kaip neabejotina, kad esamomis sąlygomis vokiečiai iškovosią sau ir kolonijas/. Praktiškai kalbant, po išsikvojimo signatarinės valstybės teisių, Klaipėda nustosinai būti – Lietuvos. Pasipriešinti jėga? Tai – užėmimas /Lietuvos ir kt. pabaltijo valstybių/. Tai būtų tik manevrinis epizodas; šiaip tuomet vokiečių karo veiksniai būtų koncentruojami kita kryptimi ir kitu tikslu. Jeigu Latvija težiūrėtų tik į Lietuvą egoistinėmis akimis, tai ji galėtų ir nenusiminti, kad nuo vokiečių ekspansijos nukentėtų pirmoji Lietuva, o Latvija gal ir nenukentėtų. Bet dabar Lietuvos likimas, kaip sąjungininkės, rūpi Latvijai tiek pat, kaip ir savo.

Tiek kartu Ministeris Munteris, esąs, turėjęs progos tartis, ne vyriausybės vardu, bet asmeniškai su Lietuvos veikėjais dėl reikalingumo sunormuoti Lietuvai savo santykius su Lenkija. Tai nėra brovimosi į Lietuvos reikalus, tai vitalis reikalas visam Pabaltijui. Rytoj gal būt bus jau per vėlu. Ministeris Munteris, matyti, yra ruošęsis šiam pasikalbėjimui, jis pasiklojęs laiko savo užrašų knygą ir kt. ištraukas. Pasižymiu ir aš datas. Derybos tarp Ministerio Lozoraičio ir Min. Beko buvo 1934, 1935 ir VII.1936 nutrukusios. Nutrukusios kaip ir dėl Lietuvos neatsargumo. Ministeris Munteris vėl akinęs reikalingumą susitarti su lenkais įvairių įvairiausiomis progomis. Per Konferenciją Rygoje, XII/1936, drauge su Ackeliu. I/1937, grįždamas iš Genevos, kai jau lenkai ėmė taikinti represijas, buvo uždarytos lietuvių mokyklos Vilnijoje ir suimtas Stašys. Derybos buvo nutrūkusios. Bekas buvo pasijutęs didžiai įžeistas. Lenkų pasiūkymas, tai bazė. Taresys ir su Min. Vileišiu tiekis kartų. Taip pat su Prezidentu Smetona I.VII.37 ir 24.9.37 su Min. Lozoraičiu ir pagaliau XII Taline. Latvių spauda visuomet buvo stabdoma. Santykiai nėra normališki ir kenkia visoms Pabaltijo valstybėms. Beko pasiūlymai tai gera bazė deryboms. – Aš paklausiau Ministerio Munterio kokia reikšmė jo nuomone dabar galėtų turėti Lenkija šių dienų politiškoje situacijoje, iš viso, o taip pat Pabaltijui ir Lietuvai. Paskui, kaip Ministeris išsivaizduoja derybų

praktišką galimumą su Beku. Į pirmą klausimą jis atsakė, kad Pabaltijis gali būti stiprus tik drauge su Lenkija. Taip pat – ir Lenkijai. Jei būtų panaikintas susitarimas tarp Vokietijos ir Lenkijos, galėtų būti imamas lenkų pajūris ir Gdynia, o Lenkijai siūloma ... Lietuva. Kitaip sakant Lenkija galėtų ne savo noru pasidaryti priešų ir Pabaltijui ir Vokietijai. Jei būtų susitarta Lietuvos su Lenkija, taip jau toks junginys kaip visos Pabaltijos ir Lenkija drauge galėtų stabdyti Vokietiją nuo drąstiškų žygių. Ministeris buvo pamiršęs prijungti dar Suomiją bei Skandinaviją, kurios šiaip politišką reikšmę pirmiau pakartojamai pabrėždavo. Bekas Min. Munteriui sakėsis, jei Lietuva būtų susitarusi su Lenkija, tai aš pats /Bekas/ lenkų šarvuočiais atvykčiau į Klaipėdą; vokiečiai turėtų suprasti, ką tai reikštų... Pabaltijo rolė būti buferu tarp Sovieto ir Vokietijos būtų išsaugota. Į antrąjį klausimą, Ministeris Munteris, kad ir nėra Beko ar lenkų ingažuotas, tačiau jis gali tvirtinti visu griežtumu, kad Min. Bekas ir sutiktų ir norėtų su Lietuva tartis. Anksčiau Beko pasiūlyti dalykai, kaip prekybos, saugumo sutartys, Vilniaus aptarimas – tikriausiai galiuotų ir dabar deryboms.

Ministeris Munteris prašė manęs pranešti Tamstai, Pone Ministeri, Latvijos anksčiau sužymėtu reikalu kreipimosi, nes latvių nuomone situacija labai sunki.

Dar pasiteiravau, ar analoginis pareiškimas būsiąs suteiktas ir mano estų kolegai, Min. Rebane, nes man teko nugirsti, kad ir jis yra iškviestas M-jon, Ministeris Munteris pareiškė, kad jokių būdu. Jis kviečiamas kitokiais reikalais. Lietuva kreipiamasi tik į ją vieną.

Dar Ministeris Munteris nusiskundė, kad pas jį kreipėsi kartą vokiečių vyriausybė /vienatinis praktikoje atsitikimas!, kad „paveikt“ Lietuvą ji nebūtų nuolat opozicijoje Reichui matyti, turima buvo omenyje sklypų nusavinimą/.

Įgaliotas Ministeris

[Lapo viršuje prierašas ranka: „M[inisterijos] K[anceliarija] 15.3.23 val.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 453–455.
Nuorašas. Mašinraštis.

¹ Šiuo atveju latvių užsienio reikalų ministras taip lyriškai vadina Austrijos anšliusą – 1938 m. kovo 11–12 d. *de facto* Adolfo Hitlerio (Adolf Hitler) įvykdytą šios valstybės okupaciją ir prijungimą (vok. *Anschluss*) prie Vokietijos. Galutiniai Austrijos aneksijos formalumai buvo baigti jau po mėnesio – tų pačių metų balandžio 10 d., kai per nacių suorganizuotą ir kontroliuojamą plebiscitą už susijungimą su Vokietija pasisakė per 99 proc. austrų. Politiškai šis įvykis siejasi su Baltijos valstybių likimu 1940 m. vasarą, kai SSRS diktatorius Josifas Stalinas taip pat bandė Lietuvos, Latvijos, Estijos okupacijas ir aneksijas tarptautinėje erdvėje pridengti vadinamųjų Liaudies seimų rinkimais ir tariamai reiškiamai jau okupuotų šalių piliečių valia. Tikėtina, kad prieš akis turėdamas A. Hitlerio „sėkmę“ Austrijoje J. Stalinas šiuo atveju mokėsi iš fiurerio ir bandė ją pakartoti Baltijos valstybėse.

2. 1938 m. kovo 14 d., Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Policijos departamento slaptas pranešimas Užsienio reikalų ministerijai apie 1938 m. kovo 11 d. incidentą prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos

[Slaptai]

Kaunas, 1938 m. kovo 14 d., 8 val.15 min.

Dėl įvykio administracijos linijoje iki šiol paaiškėjo štai kas:

Kovo 11 d apie 5 val. ryto administracijos linijoje Alytaus baro antrame rajone, ties Trasnykų kaimu, buvo nugirstas šaudymas.

Mūsų sargybą ėjęs pasienio policininkas tuojau apie tai pranešė sargybos viršininkui, kuris su pranešėju įkopė į kalnelį, apaugusį spygliuotu mišku, pasižiūrėti, kas darosi.

Dar toliau paėjęs mūsų policininkas išgirdo žmones kalbantis ir pastebėjo prietemoje vieną siluetą mūsų linijos pusėje, kuris slapstėsi už didelio ėglio krūmo. Mūsų policininkas sušuko: „stok“, tačiau atsakymo vietoje iš už krūmo į mūsų policininką buvo paleistas šūvis, kuris prašvilpęs, betgi, nepataikė. Tuomet mūsų policininkas paleido vieną įspėjamą šūvį aukštyn, o tris kitus šūvius į ėglio krūmą, iš už kurio į jį buvo šauta.

Paleistais šūviais pataikė į besislapsčiusį už krūmo žmogų. Mūsų policininkui mėginant prisitarti prie sužeistojo, iš anapus administracijos linijos į mūsų pusę buvo paleisti dar 6–7 šūviai. Ir tik po to, kai iš Trasnykų sargybos atvyko daugiau mūsų pareigūnų, galima buvo prie sužeistojo prieiti ir suteikti jam pirmą pagalbą.

Pasirodė sužeistojo būta lenkų K.O.P. dalies kareivio, kuris tuojau buvo nuvežtas į mūsų sargybos būstą, perrištas ir telefonu iš Merkinės buvo pašauktas medicinos felčeris.

Apie įvykį buvo tuoj pranešta apskrities viršininkui Alytuje, iš kur pakviestas į įvykio vietą atvyko drauge su baro viršininku apskrities gydytojas, prokuroras, prisiekęs matininkas, fotografas ir kiti pareigūnai.

Sužeistasis buvo apskrities gydytojo apžiūrėtas, tačiau 8,40 val. jis mirė.

Tiriant nustatyta, kad lenkų kareivis buvo sužeistas mūsų pusėje, 17 metrų nuo administracinės linijos, ir kad tikrai iš jo šautuvo prieš pat sužeidimą buvo paleistas šūvis, nes apkaboje rasta keturi neiššauti šoviniai, o penktasis iššautas. Ir šovinio tūtelė tebebuvo šautuvo tūtoje, iš kurios dar dvokė ką tik iššautojo šovinio parako dūmais.

Prokuroro įsakymu, miręs kareivis tą pačią dieną buvo paimtas skrosti ir pervežtas į Merkinę.

Kovo 11 d. 17 val. 20 min., lenkų batalijono vado iškviestas mūsų baro viršininkas su kitais pareigūnais susitiko įvykio vietoje ant administracinės linijos. Lenkų batalijono vadas pareiškė, kad jų kareivis netyčia perėjęs administracijos liniją, bet norėdamas nutverti į mūsų pusę perbėgusį kontrabandininką, kurių, esą, buvę du: vieną lenkai suėmė, o antras pro mūsų policininkus perbėgęs. Apie kareivio sužeidimo aplinkybes

iš mūsų pusės buvo pažadėta duoti batalijono vadui tikslesnių žinių, kai prokuroro vedamas tardymas bus baigtas. Čia pat mūsų baro viršininkas lenkų batalijono vadui pasiūlė, jei lenkai pageidautų, sudaryti mišrią, iš abiejų pusių atstovų, komisiją šitam įvykiui išaiškinti.

Lenkų K.O.P. 23-čio batalijono vadas pulk. leit. Žabinskis nuo mišrios komisijos sudarymo atsisakė. Taip pat atsisakė dalyvauti su savo gydytoju lavono skrodime, kuris buvo daromas rytojaus, kovo 12 d., Merkinėje.

Tuo pačiu pasikalbėjimo metu susitarta, kad kovo 12 d. 17 val. mirusio kareivio kūnas bus Trasnykų pereinamame punkte perduotas lenkų pareigūnams.

Lenkų batalijono vadui pasiūlius, buvo sutarta, kad jis ir mūsų baro viršininkas kovo 13 d. 14 val. vėl susitiks Varėnos pereinamame punkte ir kad iš mūsų pusės galės būti jam tada duota daugiau per tardymą paaiškęjusių žinių apie įvykį.

Kovo 12 d. 17, 10 val., kaip buvo su lenkų batalijono vadu sutarta, prie Trasnykų pereinamojo punkto buvo sunkvežimiu atvežtas iš Merkinės miręs kareivis, pašarvotas civiliais rūbais karste. Mūsų pusėje dalyvavo 17 pareigūnų su rajono viršininku, lenkų pusėje: leitenantas, trys seržantai ir burys kareivių. Mūsų pareigūnai, perduodant kūną, atidavė mirusiam paskutinę pagarbą – „ginklu gerbk“.

Kovo 13 [d.], 14 val. sutartu laiku mūsų baro viršininkas nuvyko į Varėnos pereinamąjį punktą, tačiau lenkų batalijono vadas neatvyko ir, priešingai ankstesnei praktikai, nepranešė, kad negalės atvykti. Tardymą tikimasi galutinai baigti kovo 14 d.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2009, l. 53–54.
Nuorašas. Mašinraštis.

3. 1938 m. kovo 14 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie pokalbį Prancūzijos užsienio reikalų ministerijoje dėl incidento prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos

Lietuvos Pasiuntinybė
Prancūzijoje
14, Place Malesherbes, Paris (17)
Tel.: Wagram 14-03

№ 791

Paryžius, 1938 m. kovo 14 d.

Konfidencialiai.

U.R.M. gauna 7 egz.

Jo Sveikatai
Ponui Lozoraičiui,
Užsienio Reikalų Ministeriui.

Dėl naujo incidento administracijos linijoj.

Lankydamasis Quai d'Orsay bendrais reikalais pas Arnalį ta pačia proga painformavau jį apie „Le Temps” vakar vakare paskelbtą komunikatą iš Varšuvos dėl incidento prie administracinės linijos. Atkreipiau jo dėmesį į tai, kad jau ne pirmas kartas kaip Lenkija dažniausiai pati išprovokuoja tuos incidentus, jų proga pasinaudoja, idant galėtų prikaišioti Lietuvai „qu'elle refuse obstinément de normaliser les relations de voisinage entre les deux pays et maintienne une atmosphère d'hostilité envers la Pologne”¹ taip ir ši kartą formulavo savo komunikatą Varšava/. Pridėjau, kad aš dar neturiu tuo klausimu pranešimo iš savo Vyriausybės, bet aš laikau savo pareiga tuojau atkreipti dėmesį į tą faktą, nes esu susirūpinęs, ar Lenkija neieškos dabartinėj moralinės anarchijos atmosferoj kokių nors naujų priekabių prieš mus.

Man rodosi, kad mūsų santykių sąlygose su Lenkija mes esame kasdien à la merci² bet kokios provokacijos ar tikro incidento, kurių išdavos galėtų per toli išsiplėsti, jei nebus surasta priemonių jų įspėjimui. Vokietijos laikysena, anglų ir prancūzų inertiš-kumas, Tautų Sąjungos sukompromitavimas iš pačių anglų pusės – visi tie faktoriai duoda medžiagos rimtiems apmąstymams. Laikas nepataiso ir nepagerina, o greičiau pablogina visas perspektyvas.

[parašas]
Įgaliotas Ministeris.

[Dokumento kairiame kampe viršuje S. Lozoraičio ranka parašyta: „1 egz. gauna Londonas. Lozo[raitis] 38.III.22. 789.“ Dokumento dešiniame krašte viršuje J. Urbšio ranka parašyta: „P.III. 1. K[ariuomenės] Š[tabo] V[iršininkas]. 2. Berl[ynas]. 3. Praha. 4. Žen[eva]. 5. Roma. 6. Slovo. III.23. U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2009, l. 56.
Originalas. Mašinraštis.

¹ „kad ji atkakliai atsisako normalizuoti abiejų šalių kaimynystės santykius ir palaiko priešiško Lenkijai atmosferą“ (pranc.).

² „priklausomi nuo“ (pranc.)

4. 1938 m. kovo 15 d., Lenkijos kariuomenės Pasienio apsaugos korpuso žvalgybos viršininko pareigas einančio mjr. Jano Gurbskio (Jan Gurbski) konfidencialus informacinis pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeuši Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie PAK šaulio Stanislovo Serafino (Stanisław Serafin) žūties aplinkybes

Vyriausiojo Štabo viršininkas

Pranešu

[19]38 m. kovo 15 d.

Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkui

Informacinis pranešimas

Dėl PAK sargybinio Stanislovo Serafino, kurį nušovė Lietuvos pasienio sargyba

L. dz. 2232/ Wyw. KOP III/38

1938 m. kovo 11 d. Pasienio apsaugos korpuso (toliau – PAK¹) bataliono „Varėna“ PAK kuopos „Marcinkonys“ PAK sargybos posto „Viršurodukis“ patrulis apie 5 val. 40 min. pamatė iš Lietuvos einančius du žmones. Šie, pamatę patrulį, leidosi bėgti: vienas į L[enkijos] R[espublikos] teritorijos gilumą, kitas – atgal į Lietuvą. Žmogų, sprunkantį į LR teritorijos gilumą, nusivijo patrulio vadas, o kitas patrulis kareivis, sargybinis Stanislavas Serafinas nusivijo bėgantįjį į Lietuvos pusę ir, norėdamas atkirsti jam kelią, atsitiktinai peržengė Lenkijos ir Lietuvos sieną per 3 metrus nuo jos linijos. Jį tuoj pat be jokio įspėjimo apšaudė Lietuvos pasienio policijos pasala, jis krito ant žemės sužeistas į pilvą.

Išgirdęs šūvius patrulio vadas liovėsi persekioti ir nuskubėjo į pagalbą sargybiniam Serafinui. Kai priartėjo prie sienos linijos, bet dar buvo LR teritorijoje, jį apšaudė Lietuvos pasienio policijos pasala.

Šūviai pakėlė ant kojų PAK sargybos posto „Viršurodukis“ būrio vadą Novakovskį (Nowakowski). Jis nuskubėjo su pagalba link pasienio, kuris yra už 2 km. Atvykęs į įvykio vietą pamatė, kad Lietuvos pusėje ant žemės guli sargybinis Serafinas, o jį individualiais tvarsčiais, kuriuos per sieną permetė PAK patrulio vadas, tvarstė Lietuvos pasienio policijos policininkai. Perrišę sargybiniam Serafinui žaizdas, Lietuvos pasienio policijos policininkai nugabeno jį į lietuvių sargybos punktą „Trasninkas“.

Tuo tarpu kitas PAK sargybinio posto „Viršurodukis“ patrulis sulaukė žmogų, sprunkantį į L[enkijos] R[espublikos] teritorijos gilumą, tai buvo Lenkijos pilietis Michalas Jakubovskis (Michał Jakubowski).

Informuotas apie įvykį PAK kuopos „Marcinkonys“ vadas 9 val. ryto atvyko prie sienos ir iškvietė Lietuvos pasienio policijos rajono komendantą reikalaudamas atiduoti sargybinį Serafiną. Lietuvos pasienio policijos rajono komendantas pareiškė, kad negali patenkinti lenkų prašymo, nes ši reikalą tirti perėmė lietuvių teisėjas tardytojas.

Apie 16 val. 45 min. į įvykio vietą atvyko PAK bataliono „Varėna“ vadas ir PAK žvalgybos skyriaus Nr. 1 viršininkas. Jie pareikalavo susitikimo su Lietuvos pasienio policijos rajono komendantu. Po kurio laiko pasirodė Lietuvos pasienio policijos rajono komendantas, lydimas kelių policininkų. Išgirdęs reikalavimą gražinti sargybinių Serafiną, jis pareiškė, kad sargybinis Serafinas mirė, ir pasiūlė sudaryti komisiją, kuri ištirtų įvykį. Į tai PAK bataliono „Varėna“ vadas atsakė, kad lietuvių pasienio sargyba apšaudė lenkų PAK patrulį ir L[enkijos] R[espublikos] teritoriją, be jokio įspėjimo nušovė sargybinių Serafiną, nors buvo akivaizdu, kad jis netyčia peržengė sieną vykdydamas tarnybines pareigas. Į tai atsižvelgdamas PAK bataliono „Varėna“ vadas pripažino, kad reikalas yra aiškus, jam išaiškinti nereikia jokio tyrimo, ir pareikalavo tuoj pat atiduoti palaikus.

Į tai atsakydama Lietuva pasiūlė, kad lenkų valdžia atsiųstų teisėją, tardytoją ir gydytoją, kad jie dalyvautų skrodžiant palaikus, kuris buvo atlikta Merkinėje. O kai PAK bataliono „Varėna“ vadas atmetė šį siūlymą ir nesutiko, kad būtų atliktas skrodimas, Lietuvos pasienio policijos rajono komendantas pareiškė, jog skrodimas turi būti atliktas, nes to reikalauja Lietuvos teisė. Galiausiai buvo nutarta, kad:

– šio mėn. 12 d., šeštadienį, apie 14 val. Lietuvos atstovai gražins sargybinio Stanislovo Serafino palaikus, o

– šio mėn. 13 d., sekmadienį, apie 14 val. abiejų šalių atstovai susirinks sienos perėjimo punkte „Dmitruvka“ į pasienio pasitarimą, kuriame Lietuvos atstovai pateiks teisėjo tardytojo darbo išvadas ir siūlymus, kaip spręsti šį reikalą.

Atvestas į PAK žvalgybos skyrių Nr. 1 Michalas Jakubovskis tardomas prisipažino, kad nuo 1937 m. rugsėjo mėn. jis teikė paslaugas Lietuvos žvalgybai ir kad tuo metu, kai susidūrė su PAK patruliu, jis ir Lenkijos pilietis Antonis Voitkevičius (Antoni Wojtkiewicz) buvo permesti per Lietuvos ir Lenkijos sieną į L[enkijos] R[espublikos] teritoriją su užduotimi. Paskui jis paaiškino, kad 1937 m. rugsėjo mėn. baigė karo tarnybą 10 ulonų pulke, o kai po trijų dienų grįžo namo iš kariuomenės, Antonis Voitkevičius atvedė jį į Merkinę pas Lietuvos žvalgybos karininką Šakį. Šis jį užverbavo, išmokėjo 50 zlotų darbo reikalams ir permetė su užduotimi į Lenkiją. Dieną prieš sulaikymą jis kartu su Antoniu Voitkevičiumi trečią kartą nuvyko į Merkinę, perdavė Šakiui surinktą informaciją. Už ją gavo 30 zlotų. Ten pernakojo ir š. m. kovo 11 d. apie 5 val. 30 min. kartu su Antoniu Voitkevičiumi buvo permestas į Lenkiją. Šiuo metu Antonis Voitkevičius yra Lietuvoje.

Informuotas apie šį įvykį Užsienio reikalų ministerijos Rytų skyrius š. m. kovo 13 d. kreipėsi į PAK žvalgybos vadovybę, kad ji lieptų pasienio organams dėl šio reikalo nesileisti į jokių pokalbių su Lietuvos atstovais, nes URM šį reikalą perdavė spręsti aukščiausiesiems valstybės pareigūnams, todėl bet koks vietinės valdžios kišimasis šiam reikalui gali pakenkti.

Be to, Užsienio reikalų ministerija PAK žvalgybos vadovybei perdavė fonogramą dėl sargybinio Stanislovo Serafino palaikų atsiėmimo:

„Sargybinio Stanislavo Serafino palaikai gali būti atsiimti su sąlyga, kad nebus surašytas priėmimo protokolas, juolab kad palaikų neatsiims bendra komisija, taip pat, kad oficialiai nedalyvaus gydytojas. Šiam incidentui likviduoti vietinė administracinė valdžia ir PAK neturi jokių įgaliojimų, nes šį reikalą sprendžia L[enkijos] R[espublikos] vyriausybė.“

Atsižvelgiant į URM poziciją, PAK brigados „Gardinas“ vadas gavo įsakymą, kad:

– palaikus atsiimtų atitinkamo būrio sargybinių vadas, juos perkeltų į savąjį karstą ir lietuviams gražintų jų karstą;

– šio mėnesio 13 d. lenkų atstovai nevyktų į pasienio pasitarimą, bet sienos perėjimo punkte „Dmitruvka“ lietuvių atstovų lauktų sargybos posto vadas, kuris pasakys, kad „bataliono vadas nemato pagrindo pradėti bet kokią pokalbį incidento tema ir dėl to neatvyks į pasitarimą, o klausimas bus išspręstas kitu būdu“.

Sargybinio Stanislavo Serafino palaikų perdavimas, paskirtas š. m. kovo 12 d. 14 val., vėlavo dėl lietuvių. Jie palaikus atgabeno automobiliu į sienos perėjimo punktą „Trasninkas“ tik 16 val. 5 min. Atsiimti palaikus iš lenkų pasisiūlė PAK kuopos „Marcinkonys“ jaunesnysis karininkas leitenantas Jarockis (Jarocki). Perduodant palaikus iš lietuvių dalyvavo Lietuvos pasienio policijos rajono komendantas ir Lietuvos pasienio policijos būrys, kurį sudarė 12 policininkų. Visi lietuvių policininkai mūvėjo baltas pirštines.

Kai atvažiavo automobilis su palaikais, pasienio policijos atstovas pasiūlė nufotografuoti palaikų perdavimą, tačiau leitenantas Jarockis nesutiko. Dėl to vienas policininkų nuvyko į lietuvių sargybos postą „Trasninkas“ pasitarti su viršininkais, o grįžęs pranešė, jog lietuviai nesutinka, kad būtų fotografuojama.

Kai karstas buvo pastatytas ant sienos linijos, leitenantas Jarockis pareikalavo atidaryti jį, kad palaikus galėtų perkelti į lenkų karstą. Lietuvių atstovas tai užprotstavė ir nutraukė palaikų perdavimą, pasiūsdamas vieną policininką į sargybos postą „Trasninkas“ pasitarti su viršininkais. Netrukus policininkas grįžo su raportu, kad palaikai gali būti perkelti į lenkų karstą.

Palaikų perdavimas baigėsi 17 val. 15 min. Atidarius karstą buvo įsitikinta, kad palaikai buvo apvilkti civilių drabužiais. Sargybinio Stanislavo Serafino munduras, ginklas, uniforma su visais reikmenimis liko Lietuvoje. Palaikų perdavimo protokolas nebuvo surašytas. Tuo metu, kai palaikai buvo nešami į Lenkijos pusę, Lietuvos pasienio policijos būrys pagerbė šautuvais.

Š. m. kovo 12 d. 21 val. teisininkų ir gydytojų komisija, kurią sudarė Druskininkų miesto teismo teisėjas Zygmuntas Venslavskis (Zygmunt Więsławski) ir PAK bataliono „Varėna“ gydytojas kapitonas dr. Stanislavas Godorovskis (Stanisław Godorowski), PAK kuopos „Marcinkonys“ punkte apžiūrėjo sargybinio Stanislavo Serafino palaikus ir atliko skrodimą. Atlikus skrodimą ekspertas padarė išvadą, kad sargybinis Stanislavas Serafinas mirė dėl to, jog buvo peršautos plonosios žarnos, taip pat nukraujavus dėl pažeistų pilvo ertmės kraujagyslių. Angos dydis viršutinėje pilvo dalyje rodo, kad tai yra įeinamoji anga, o apdegimas aplink angą leidžia teigti, kad šauta ne iš arti.

Š. m. kovo 13 d. 14 val. į paskelbtą pasitarimą sienos perėjimo punkte „Dmitruvka“ atvyko Lietuvos pasienio policijos apylinkės komendantas iš Alytaus, Lietuvos vidaus policijos komendantas iš Alytaus, Lietuvos pasienio policijos rajono komendantas iš lietuviškos Varėnos, Lietuvos pasienio policijos sargybos posto vadas iš lietuviškos Varėnos. Sienos perėjimo punkte „Dmitruvka“ iš lenkų laukė PAK sargybos posto „Dmitruvka“ vadas. Pagal gautą įsakymą jis pranešė lietuviams, kad PAK bataliono „Varėna“ vadas į susitikimą neatvyks, o klausimą spręs L[enkijos] R[espublikos] vyriausybė. Lietuvos pasienio policijos apylinkės komendantas nustebo ir aiškiai nusivylė dėl sargybos posto vado pareiškimo.

Apie 200 metrų nuo sienos perėjimo punkto „Dmitruvka“ stovėjo automobilis, kuriame sėdėjo trys civiliai asmenys. Sienos perėjimo punkto „Dmitruvka“ sargybos posto vadas pamatė, kad palikęs sienos perėjimo punktą Lietuvos pasienio policijos apylinkės komendantas iš Alytaus šiems asmenims raportavo apie susitikimą.

Tą dieną 15 val. Marcinkonyse vyko demonstratyvios sargybinio Stanislavo Serafino laidotuvės, kuriose dalyvavo per 2000 žmonių, daugiausia Marcinkonių ir apylinkių gyventojai. Prie kapo buvo pasakyta daug kalbų, be kitų, kalbėjo gyventojų atstovas. Būdingas laidotuvių momentas buvo nuoširdi lietuvių tautybės gyventojų rauda.²

PAK žvalgybos vadovybė nuolat informavo Užsienio reikalų ministeriją apie incidento eigą, su juo susijusius įvykius šioje vietovėje.

Rezumuojant reikėtų pasakyti, kad sargybinis Stanislavas Serafinas buvo nušautas dėl apgalvotų veiksmų lietuvių pasalos, kuri apšaudė PAK patrulį siekdama pridengti bėgančius permestuosius lietuvių žvalgybos agentus ir sutrukdyti juos suimti.

Varšuva, 1938 m. kovo 15 d.

Gauna:

Skyriaus II-B.II S.G. viršininkas

e. p. PAK žvalgybos viršininkas
Majoras Gurbskis

AAN, Sztab Główny w Warszawie 1919–1939
(toliau – Sztab Główny), sygn. 616/345, k. 55–58.

¹ Lenkiškai KOP – *Korpus Ochrony Pogranicza*.

² Kairėje paraštėje pieštuku parašyta pastaba: *Marcinkonių rajone yra [nubraukta] geraširdžiai gyventojai lietuviai.*

5. 1938 m. kovo 15 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Londone slaptas *aide-mémoire* Didžiosios Britanijos Vyriausybei dėl britų tarpininkavimo likviduojant kovo 11-osios incidento prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos padarinius

[Slaptai]

[Londonas, 1938 m. kovo 15 d.]

AIDE MEMOIRE.

1. According to information received from the Estonian Government, the Estonian Minister in Warsaw was told that the Polish Government will expect direct proposals from the Lithuanian Government in connection with the incident of March 11th on the administration line.

To the question of the Estonian Minister as to what proposals of the Lithuanian Government would be taken into consideration by the Polish Government, the reply was that only a proposal regarding the entry into diplomatic relations.

The Estonian Minister is further reported to have asked what does Poland propose to do if a reply would not be forthcoming from the Lithuanian Government or if the reply would be a negative one? The answer was that in such a case Poland would wait 24 or the maximum, 36 hours, and it could not be said at the present time what the Polish action would be thereafter.

2. The Lithuanian Minister in London is instructed to inform His Majesty's Government that the Lithuanian Government desiring to submit the above incident to a mutually appointed Commission for a thorough investigation, sent a message to the Polish Government on March 14th proposing that both sides should appoint plenipotentiaries who should be charged with the following: 1) to proceed with the investigation of the incident of March 11th, 2) to start negotiations with a view of mutually establishing appropriate measures for preventing the occurrence of such incidents on the line of Administration in the future.

3. The Lithuanian Minister is also instructed to request His Majesty's Government to use their good offices with a view of exercising a moderating influence upon the Polish Government.

March 15th, 1938

[Vertimas]

AIDE - MÉMOIRE

1. Pagal Estijos Vyriausybės pateiktą informaciją, Estijos Ministrui Varšuvoje buvo pranešta, kad Lenkijos Vyriausybė lauks tiesioginių Lietuvos Vyriausybės pasiūlymų dėl kovo 11 d. incidento prie administracinės linijos.

Į Estijos Ministro klausimą, kokie Lietuvos Vyriausybės pasiūlymai būtų Lenkijos Vyriausybės svarstomi, atsakyta, kad tik diplomatinių santykių užmezgimo pasiūlymas.

Taip pat teigiama, kad Estijos Ministras paklausė, ką Lenkija žada daryti, jeigu Lietuvos Vyriausybė neteiktų atsakymo arba jis būtų neigiamas. Buvo atsakyta, kad tokiomis aplinkybėmis Lenkija palauktų 24 ar daugiausia iki 36 valandų ir kad dabar negalima pasakyti, kokie vėliau būtų Lenkijos veiksmai.

2. Lietuvos Ministrui Londone pavesta pranešti Jo Didenybės Vyriausybei, kad Lietuvos Vyriausybė, norėdama minėtą incidentą pateikti išsamiai ištirti abiejų pusių paskirtai Komisijai, kovo 14 d. pasiuntė Lenkijos Vyriausybei žinią siūlydama abiem pusėms paskirti pasiuntinius, kuriems būtų pavesta atlikti tokius reikalus: 1) toliau tirti kovo 11 d. incidentą, 2) pradėti derybas siekiant, kad abi pusės priimtų atitinkamas priemones, padėsiančias ateityje išvengti tokių incidentų prie administracinės linijos.

3. Lietuvos Ministrui taip pat pavesta paprašyti Jo Didenybės Vyriausybės pasitelkti jos tarpininkavimą įtikinant Lenkijos Vyriausybę būti nuosaikesnę.

1938 m. kovo 15 d.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 409–410.

Nuorašas. Mašinarštis.

6. 1938 m. kovo 15 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Taline Vaclavo Pšesmyckio (Waclaw Przesmycki) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Broniumi Dailide dėl Lietuvos Vyriausybės pareiškimo perdavimo

Talinas, 1938 m. kovo 15 d.

Slaptai

Ponui užsienio reikalų Ministrui Varšuvoje

Įkandin šiąnakt išsiųstos informacijos turiu garbės Ponui Ministrui pranešti, kad vakar, t. y. 14 dieną, kai apie 1 val. nakties grįžau iš kviestinių pietų, sužinojau, jog čionykštis Lietuvos Pasiuntinys p. Dailidė skambino man tris kartus tarp 20 ir 24 val. labai skubiu reikalu ir labai prašė, kad grįžęs namo, nepaisydamas vėlyvo laiko, panorėčiau pasikalbėti su juo telefonu.

Kadangi čionykštis Lietuvos Pasiuntinys šiuo metu yra diplomatinio korpuso dekanas ir kartais pasitaiko, kad su korpusu susijusiais klausimais į kolegas jis kreipiasi ne raštu, bet tiesiog telefonu, paskambinau p. Dailidei ir paklausiau, kokių reikalų jis skambino. Į tai jis atsakė, kad leido sau paskambinti tokiu vėlyvu laiku šį kartą ne kaip dekanas, bet kaip Lietuvos Pasiuntinys, nes gavo savo vyriausybės pavedimą „de faire une communication au Gouvernement Polonais“⁴¹ ir dėl to, kad reikalas yra labai svarbus, – prašo priimti jį tuoj pat, nes nenori atidėti iki ryto. Atsakiau, kad tuomet jo lauksiu. Ponas Dailidė atvyko į Pasiuntinybę kelios minutės po pirmos valandos nakties ir išėjo po 20 minučių. Per šį trumpą pasimatymą jis man pranešė:

„En relation avec l'incident qui c'est produit à la ligne administrative lithuano-polonaise en date du 11 de ce mois, j'ai l'honneur d'ordre de mon Gouvernement de porter à Votre connaissance avec prière de vouloir bien en faire communication au Gouvernement de la République Polonaise, que le Gouvernement de la République Lithuanie propose au Gouvernement de la République de Pologne de nommer de plénipotentiaires de deux cotés et de leur donner pour charge:

- I) de procéder à l'éclaircissement de l'incident;
- II) d'entamer les négociations en vue d'établir de commun accord les mesures susceptibles de prévenir et de régler les incidentes à la ligne administrative lithuano-polonaise.“²

Visa tai pranešęs, šios „communication“³ tekstą jis man įteikė kaip *pro memoria* (be parašo ir antspaudo) ant Lietuvos Pasiuntinybės blanko. Apsiribojau tuo, kad pabrėžčiau, jog priimu tai kaip „une boite à lettre“⁴ ir perduosiu jį toliau, tačiau, atsižvelgdamas į incidento reikšmę, išsiųsiu jį dar šiąnakt, nepaisydamas vėlyvo laiko.

Ponas Dailidė atrodė gana susinervinęs ir pasakė, kad Lenkijoje incidentas sukėlė labai stiprią reakciją ir Senate buvo interpeliacija, kad lenkai neatvyko į pasienį nagrinėti incidento bendromis pastangomis.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
V. Pšesmyckis

AAN, MSZ, sygn. 6120

Skelbta: *Polskie dokumenty dyplomatyczne* (toliau – PDD). 1938, red. Marek Kornat, *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych*, Warszawa, 2007 (toliau – PDD 1938), dok. 50, s. 133–134.

¹ „pranešti Lenkijos Vyriausybei“ (pranc.)

² Dėl incidento, šio mėnesio vienuoliką dieną įvykusio prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos, savo Vyriausybės nurodymu, turiu garbės Jums pranešti, prašydamas Lenkijos Respublikos Vyriausybei maloniai perduoti tai, jog Lietuvos Respublikos Vyriausybė siūlo Lenkijos Respublikos Vyriausybei, kad abi pusės paskirtų savo įgaliotuosius atstovus ir jiems būtų pavesta:

- I) išsiaiškinti šio mėnesio vienuoliktos dienos incidento aplinkybes,
- II) pradėti derybas siekiant bendru sutarimu nustatyti priemones, kurios padėtų išvengti incidentų prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos ir juos sureguliuoti“ (pranc.).

³ „pranešimo“ (pranc.)

⁴ „pašto dėžutė“ (pranc.)

7. 1938 m. kovo 15 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Londone slaptas memorandumas Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijai apie kovo 11-osios incidentą prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos

[Slaptai]

[Londonas, 1938 m. kovo 15 d.]

INCIDENT ON THE LITHUANIAN–POLISH LINE OF ADMINISTRATION
MARCH 11th, 1938

The Lithuanian Ministry for Foreign Affairs informs the Lithuanian Legation in London as follows:

On March 11th, about 5 o'clock in the morning, shooting was heard in the neighbourhood of the village Trasnykai in the Alytus District along the Lithuanian–Polish line of administration. A Lithuanian policeman approaching the place where the sound of shooting came from, heard voices and saw in the early morning twilight, the silhouette of a man behind a large bush on the Lithuanian side of the line of demarcation. The policeman shouted „stop!“. Instead of an answer he was fired man fired on warning shot into the air and there-after three shots into the bush. The person hiding behind the bush was wounded by these shots, and was found to be a Polish soldier. He was taken to the Lithuanian patrol hut where first medical aid was administered. The Lithuanian Military Chief of the District, the district physician, the State Attorney, a chartered surveyor and a photographer arrived on the scene of the incident. The district physician examined the wounded soldier, but the wound unfortunately proved to be fatal and he died at 8:40 the same morning.

Upon examination of the spot where the incident occurred, it was established that the Polish soldier was wounded 17 meters on the Lithuanian side of the administration line. It was further established, that the Polish soldier. The magazine of the rifle contained four full cartridges and one empty shell. It was further established that the barrel and the empty shell smelt of the freshly discharged smoke of the cartridge.

The same day (March 11th) at 5:20 p.m., the Lithuanian Military Chief appeared at the invitation of the Polish Chief of Battalion at the scene of the incident near the Administration Line. The Polish officer stated that the Polish soldier inadvertently crossed the Line of Administration while following a smuggler. The Lithuanian officer proposed in reply to appoint a mixed commission with the view of establishing all the facts pertaining to the incident.

Lt. Col. Zabinski, Chief of the 23rd Polish Battalion was invited a doctor to participate at the autopsy of the deceased soldier, but he declined. He proposed, however, that a meeting of the Lithuanian Chief Officer and himself take place at the town of Varena (Orany) on March 13th, at 2 o'clock for the further discussion of the incident. At the appointed time the Lithuanian Chief Officer appeared at the appointed place but the Chief of the Polish Battalion did not arrive, nor did he inform the reason for his non-arrival, as used to be the practise in previous cases.

March 15th, 1938.

[Vertimas]

INCIDENTAS PRIE LIETUVOS IR LENKIJOS ADMINISTRACINĖS LINIJOS
1938 M. KOVO 11 D.

Lietuvos užsienio reikalų ministerija praneša Lietuvos pasiuntinybei Londone:

Kovo 11 d. apie 5 valandą ryto buvo išgirsti šūviai prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos netoli Trasnykų¹ kaimo Alytaus apskrityje. Atėjęs į vietą, iš kur girdėjosi šaudymas, Lietuvos policininkas Lietuvos demarkacijos linijos pusėje išgirdo balsus ir ankstyvo ryto prieblandoje pamatė žmogaus siluetą už didelio krūmo. Policininkas sušuko „stok!“ Užuot atsakius, į jį buvo šauta iš už to krūmo. Tada policininkas iššovė vieną šūvį į orą ir paskui tris šūvius į krūmą. Šiais šūviais už krūmo besislepiantis žmogus buvo sužeistas. Paaiškėjo, kad jis yra lenkų kareivis. Jis buvo nuvestas į lietuvių sargybos pastatą, kur jam buvo suteikta pirmoji pagalba. Netrukus po incidento ten atvyko Lietuvos apskrities karinis viršininkas, apskrities gydytojas, valstybės advokatas, matininkas ir fotografas. Apskrities gydytojas apžiūrėjo sužeistą kareivį, deja, žaizda buvo mirtina ir tą patį rytą 8.40 jis mirė.

Apžiūrėjus vietą, kur incidentas įvyko, nustatyta, kad Lenkijos kareivis buvo sužeistas Lietuvos pusėje 17 metrų šiaupus administracinės linijos. Dar nustatyta, kad viena kulka buvo iššauta iš lenkų kareivio šautuvo. Jo dėtuvėje buvo keturi pilni šoviniai ir viena tuščia tūtelė. Be to, nustatyta, kad šautuvo vamzdis ir tuščia tūtelė dar kvepėjo neseniai iššauto šovinio dūmais.

Tą pačią dieną (kovo 11-ąją) 5.20 vakare Lietuvos karinis viršininkas, priimdamas Lenkijos bataliono viršininko kvietimą, atėjo į incidento vietą prie administracinės linijos. Lenkijos karininkas pasakė, kad lenkų kareivis, sekdamas kontrabandininką, netyčia peržengė administracinę liniją. Lietuvos karininkas atsakydamas pasiūlė sudaryti mišrią komisiją, kuri nustatytų visus faktus, susijusius su incidentu.

23-iojo Lenkijos bataliono vadas plk. leit. Žabinskis buvo pakviestas su gydytoju atvykti į žuvusio kareivio skrodimą, bet atsisakė. Tačiau jis pasiūlė susitikti su Lietuvos vyriausioju karininku Varėnos miestelyje kovo 13 d. 2 val. po pietų toliau incidento nagrinėti. Numatytu laiku Lietuvos vyriausiasis karininkas atvyko į numatytą vietą, tačiau Lenkijos bataliono viršininkas neatėjo ir nepranešė savo neatvykimo priežasties, kaip buvo įprasta ankstesniais laikais.

1938 m. kovo 15 d.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 411–412.
Nuorašas. Mašinraštis.

¹ Dabar Trasninkas.

8. 1938 m. kovo 15 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie pokalbį telefonu su Lietuvos pasiuntiniu Taline Broniumi Dailide dėl Lenkijos reakcijos į kovo 11-osios incidentą

[Slaptai]

Kaunas, 1938 kovo 15

P r o m e m o r i a

/p. J. Urbšio, Generalinio Sekretoriaus/

Dėl kovo 11 d. incidento administracijos linijoje.

Kovo 14 d. 15 val. telefonu iš Talino pasiuntinys p. Dailidė pranešė, kad po 14 valandos estų užsienių reikalų ministerijos generalinis sekretorius Ūpik painformavo jį ką tik gavęs telefoninį pranešimą iš Varšuvos iš tenykščio estų ministerio p. Markus'o, jog Lenkija ryšium su incidentu reikalaujanti iš Lietuvos Vyriausybės tiesioginių pasiūlymų. Markus'o klausiamas, kurie Lietuvos pasiūlymai galėtų būti Lenkijos priimti dėmesin, Lenkijos užsienių reikalų ministerijos valdininkas, su kuriuo p. Markus kalbėjo, atsakė, kad tik pasiūlymas nustatyti diplomatinis santykius. Tada p. Markus paklausė: „O jeigu Lietuva nieko neatsakys arba negatyviai atsakys į tokį reikalavimą?“ Lenkijos užsienių reikalų ministerijoj jam buvę atsakyta, kad tokiu atveju Lenkijos vyriausybė lauks 24 valandas ir daugiausia 36 valandas, tačiau nebuvo precizuota, kas turėtų įvykti tam terminui išėjus. Be to, p. Markus painformavo savo vyriausybę, kad šį vakarą /kovo 14 d./ Lenkijos ministerių kabinetas susirinks specialiai svarstyti Lenkijos santykių su Lietuva ryšium su incidentu.

Vėliau iš p. Ministerio Dailidės buvo gautas pranešimas, kad Lenkijos užsienių reikalų ministerijos valdininkas, su kuriuo Markus kalbėjo, yra politikos departamento direktorius Kobylanski.

Apie visa tai p. Užsienių reikalų Ministeris Lozoraitis painformavo: Italijos ministerį p. Frasoni 22 val., Sovietų sąjungos ministerį p. Krapivincevą – 22 val. 30 min., o Užsienių Reikalų Ministerijos Generalinis Sekretorius – anglų chargé d'affaires p. Prestoną 21 val. 10 min., Vokietijos Ministerį Zechliną 21 val. 45 min. ir Prancūzijos Pasiuntinybės sekretorių p. Neyrac 23 val. 40 min.

Ponams Preston, Neyrac ir Frasoni, painformavus apie šį klausimą, buvo dar pridėtas Lietuvos Vyriausybės prašymas į jų vyriausybes paveikti raminaimai Lenkijos vyriausybę, o taip pat buvo pridėta, kad Lietuva sutinka šį incidentą atiduoti svarstyti procedūrai, kuri abiejų suinteresuotų šalių būtų sutartinai nustatyta.

Ponui Zechlinui ir Sovietų ministeriui prašymo paveikti raminančiai Lenkijos vyriausybę nebuvo perduota.

Tą pačią kovo 14 d. 22 val. 15 min. telefonu Lietuvos pasiuntiniui Taline p. Dailidei buvo perduotas šitoks tekstas:

„En relation avec l'incident qui s'est produit à la ligne administrative lithuano-polonaise, en date du onze de ce mois, j'ai l'honneur, d'ordre de mon Gouvernement, de porter à Votre connaissance, avec prière de vouloir bien en faire communication au Gouvernement de la République polonaise, que le Gouvernement de la République

de Lithuanie propose au Gouvernement de la République de Pologne de nommer des plénipotentiaires de deux côtés et de leur donner pour charge:

de procéder à l'éclaircissement de l'incident du onze de ce mois,

d'entamer les négociations en vue d'établir de commun accord les mesures susceptibles de prévenir et de régler les incidents à la ligne administrative lithuano polonaise".¹

Dėl to teksto p. Dailidei buvo pavesta neatidėliojant pasistengti pasimatyti su Lenkijos ministrių Taline ir jam šią tekstą perduoti Lietuvos Vyriausybės vardu. Jei aplinkybės būtų tokios, kad p. Dailidė negalėtų su Lenkijos ministrių pasimatyti ir tuojau tą tekstą jam įteikti, tai tokiu atveju buvo pavesta šį tekstą perduoti estams, kad šie neatidėliojant perduotų jį lenkams.

Kovo 15 diena 0 val. 45 min. p. Dailidė telefonu pranešė p. Užsienių Reikalų Ministeriui, kad notą Lenkijos ministrių Taline įteikė 0 val. 15 min.

Apie pavedimą įteikti tą notą p. Neyrac buvo painformuotas kovo 14 d. 23 val. 40 min., p. Preston – kovo 15 d. 9 val., p. Zechlin – kovo 15 d. 10 val.

Kovo 15 d. p. Preston pranešė gavęs žinių iš Londono, kad anglų ambasadorius Varšuvoje kovo 14 d. dar prieš Lietuvos prašymą paveikti raminamai Varšuvoje ta prasme jau padaręs žingsnių prie Lenkijos vyriausybės. Jam iš lenkų pusės buvę atsakyta, kad jų ramumo laipsnis pareisias nuo derybų eigos.

Kovo 15 d. p. Seja, Latvijos Ministeris, buvo painformavęs p. Užsienių Reikalų Ministerį, kad anglų šaltiniais, trys lenkų divizijos esančios pajudintos į žygį. Tą pačią dieną vėliau p. Seja painformavo, kad latviams patikrinus pasirodė, jog tos trys divizijos nesančios pajudintos, bet esančios paruoštos kiekvienu momentu išvykti į žygį.

Kovo 15 d. pas mane apsilankė Čekoslovakijos ministeris Skalickis ir USA pasiuntinybės sekretorius p. Kuykendall, kurie buvo painformuoti apie gautas per estus žinias ir apie Lietuvos notą Lenkijai.

Ponas Dailidė kovo 15 d. 13 val. iš Talino telefonu pranešė, kad iš estų pasiuntinio Varšuvoje p. Markus'o gautomis žiniomis, šiandien ūpas Varšuvoje atrodęs ramesnis, tačiau, p. Markuso nuomone, lenkai vis dėlto ruošia Lietuvai ultimatumą. Markus šiandien stengsis pasimatyti su Becku.

. . . . .

Gauna p. Kariuomenės Štabo Viršininkas.

JU/JŠ

3 egz.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 426–428.
Nuorašas. Mašinraštis.

¹ „Dėl incidento, šio mėnesio vienuoliką dieną įvykusio prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos, savo Vyriausybės nurodymu, turiu garbės Jums pranešti, prašydamas Lenkijos Respublikos Vyriausybei maloniai perduoti tai, jog Lietuvos Respublikos Vyriausybė siūlo Lenkijos Respublikos Vyriausybei, kad abi pusės paskirtų savo įgaliotuosius atstovus ir jiems būtų pavesta:

išsiaiškinti šio mėnesio vienuoliktos dienos incidento aplinkybes,

pradėti derybas siekiant bendru sutarimu nustatyti priemones, kurios padėtų išvengti incidentų prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos ir juos sureguliuoti“ (pranc.).

9. 1938 m. kovo 15 d., Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Policijos departamento direktoriaus plk. Kazio Svilo slaptas raštas Užsienio reikalų ministerijai apie lenkų kareivio Stasio Serafino, žuvusio per kovo 11-osios incidentą, laidotuves Marcinkonyse

S l a p t a i.

Kaunas, 1938 m. kovo 15 d.

Lietuvos Respublika
Vidaus Reikalų Ministerija
Policijos Departamentas
Nr. 457

Užsienių Reikalų Ministerijai.

Turiu garbę pranešti, kad nušautą mūsų pusėje lenkų kareivį Stasį Serafiną palaidojo š. m. kovo 13 d. Marcinkonyse. Laidotuvėse dalyvavo daug lenkų karininkų, jų tarpe 2 pulkininkai, daug kareivių ir žandarmerijos.

Laidojant pasakė kalbą pasienio batalijono vadas pulk. ltn. *Ż a b i n s k i s*, kurioje pabrėžė, kad Serafinas buvo geras kareivis, atsidėjęs saugojo sieną ir, gaudydamas Lietuvos kontrabandininkus ir šnipus, Lietuvos policijos buvo nušautas. Tarp kitko kalboje pabrėžė, kad lenkai iškovojo ir davę lietuviams laisvę ir tegul nemano, kad einant išvien su rusais–bolševikais, tai jiems išeitų į gera. Daugiau nei pasienio policijos nei Lietuvos vardo nelietė. Okupuotoje Lietuvoje, daugiausia Marcinkonyse, yra daug suimtų, kurie 1938 m. kovo mėn. 12 d. išvežti į Gardiną. Šiaip ramu, tik lenkų akylesnė apsauga.

[parašas]
Departamento Direktorius

[parašas neįsk.]
Policijos referentas

**LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2009, l. 58.
Originalas. Mašinraštis.**

10. 1938 m. kovo 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Paryžiuje patarėjo dr. Lado Natkevičiaus konfidencialus *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Prancūzijos URM Politikos departamento direktoriaus pavaduotoju Emiliu Šarverjatu (Émile Charveriat) ir prancūzų diplomatijos reakciją į paaštrėjusius Lietuvos ir Lenkijos santykius

Konfidencialiai.

[Paryžius], 1938 m. kovo 16 d.

Pro memoria.

Vakar /kovo 15 d./ priėmimo pas Iraniečius ilgiau teko išsikalbėti su p. Charveriat, Politikos Departamento Vice-direktorium, su kuriuo buvome kartu susėdę souper metu.

Žinoma, svarbiausia pasikalbėjimo tema buvo administracijos linijos incidentas.

P. Charveriat man sakė, kad jam išeinat iš Quai d'Orsay buvo gautas Prancūzų Ambasadoriaus Varšuvoje pranešimas, kuris konstatuoja pas Lenkus šioki toki nusiraminią. Tai gal ir gerai išėję, kad incidentas įvyko nesant Varšuvoje p. Beckui, nes tuomi buvo išvengta staigaus lenkų reagavimo.

Aš paklausiau p. Charveriat, ar Prancūzų Vyriausybė yra padariusi įtakos, kad su-laikytų Lenkus nuo griežtų žygių, kurie dar labiau neigiamai atsilieptų į ir taip prastus lietuvių–lenkų santykius ir šiame tarptautiniame imbroglio¹ dar labiau sukompromituotų taikos reikalą. P. Charveriat man pareiškė, kad tučiuojau po atsilankymo p. Klimo pas p. Massigli buvo duotas atitinkamos instrukcijos ambasadoriui Noel.

Mano buvo klaustas p. Charveriat, ar jam nėra žinoma koki „ultimatumą“ Lietuvai ruošia Lenkai. Aš pabrėžiau, kad Lenkai prikibę prie eilinio incidento², kuris gali įvykti dargi turint visai aiškią sieną ir normalius santykius /be to, incidento kaltė yra pačių lenkų/, nori varu sureguliuoti klausimus, kurie tęsiasi dešimtimis metų. Normalių santykių reikalavimas gali [*kartais iš šalies žiūrint* – įrašyta dr. L. Natkevičiaus ranka] išrodyti dargi visai tvarkoje, tačiau tektų atsižvelgti ir į lenkų animus tokio reikalavimo.

P. Charveriat tiek pasakė, kad dabartiniu momentu santykių sureguliuojimas su Lenkija, nors labai pageidaujamas, bet sunku esą laukti, kad jis būtų pakankamai palankus Lietuvai. Tiek Becko asmuo, tiek ir tarptautinė padėtis šiandien neduodanti tinkamo gage.....³.

P. Charveriat netiki spaudos spėliojimais, kad būtų koks nors susitarimas tarp vokiečių ir lenkų Lietuvos reikalui, o ypatingai dėl perleidimo Klaipėdos Lenkams. Mainas Klaipėdos į Dancigo koridorių perdaug esąs simplistiškas. Lenkai į Gdynia sudėjo daug pinigų, koridorių gerokai sulenkino. Gdynia gi nepavadoja Klaipėdos, o Klaipėda Gdynios, nes vienas uostas reikalingas Nemunui, antras Vislai. Šie uostai tegalį vienas kitą papildyti, bet nepakeisti. Be mainų jis nemato, koku būdu vokiečiai galėtų sutikti „perleisti lenkams“ Klaipėdą.

Incidentas jojo nuomone, esąs kiek išpūstas, o ypatingai jis įvyko labai jautriu ir nervingu momentu. Tai davė progos visokiems spėliojimams, bet jis linkęs manyti, kad tai turi būti lokalinio pobūdžio, o ne iš anksto inscenuotas. Žinoma, tai nereiškia, kad Lenkai tuomi nepasinaudos duoti jam platesnės reikšmės ir dargi gali presijas panaudoti. Šiais laikais daug kas negalimo yra galima... .

Čia jau pradėjo įrodinėti, kad mažos tautos nepakankamai įvertino savo galią, Tautų Sąjungos duotą moralią ir juridinę jų lygybę su didelėmis valstybėmis, pradėjo iškišti savo neutralumą, pačios kompromitavo kolektyvinį saugumą, norėjo atsipalaiduoti nuo pakto 16 straipsnio prievolių. Čia pradėjome teoretinį pasikalbėjimą, kuris ir buvo matomai užvestas tam, kad negrįžti prie Lietuvių–Lenkų ginčo. Aš supratau, kad mano interlokutorius nėra patenkintas Belgijos, Šveicarijos, Švedijos postoviu.

Palietėme klausimą ir Tautų Sąjungos. Aš klausiau ar neteks būsimos Asamblėjos metu išbraukti dvi valstybes /Etiopiją ir Austriją/. Dėl Etiopijos p. Charveriat nutylėjo, o dėl Austrijos greičiausiai teks palikti tuščią fotelį, nes nėra kam ir kelti klausimą jos nebuvimo. Negi vokiečiai notifikuos apie Austrijos „išstojimą“. – O nario mokestis – paklausiau. – Niekas, girdi, jojo iš Austrijos ir nereikalau, pagaliau yra Amerikos valstybių tarpe tokių Tautų Sąjungos narių, kurie nario mokesčio nemoka... .

[parašas]

Dr. L. Natkevičius,
Pasiuntinybės Patarėjas.

[Dokumento kairėje pusėje viršuje spaudas: „Lietuvos Pasiuntinybė Prancūzijoje“ ir priedas ranka: „Už. R. Ministeriui. III.16.“ Greta S. Lozoraičio parašas ir J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Bylon. IV.10.U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 400–401.

Originalas. Mašinraštis.

¹ „painiavoje“ (pranc.)

² Nuo Lietuvos ir Lenkijos karo veiksmų pabaigos ir paliaubų sutarties pasirašymo 1920 m. lapkričio pabaigoje ligi pat 1938 m. kovo vidurio vienokie ar kitokie kruvini incidentai prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos išties buvo gana dažnas ir įprastas reiškinys. Incidentai prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos nesibaigė ir po 1927 m. gruodžio 10 d., kai Ženevoje, Tautų Sąjungos Tarybai tarpininkaujant, buvo pasiektas istorinis Lietuvos ir Lenkijos susitarimas: Lietuva atsisakė deklaratyvios „karo stovio“ politikos su Lenkija, o pastaroji pripažino Lietuvos Respubliką *de jure*. Nuo 1928 m. pradžios iki 1937 m. pabaigos, t. y. per dešimt tarpusavio nesantaikos ir politinės įtampos metų, didesnių ar mažesnių incidentų su skaudesniais ar ne tokiais skaudžiais padariniais, negalutiniais duomenimis, įvyko apie pusantro šimto. Per šiuos incidentus eidami tarnybines pareigas 7 Lietuvos pasienio policininkai žuvo; 77 kartus Lietuvos pasieniečiai, pasienio gyventojai, jų sodybos ar tiesiog Lietuvos teritorija buvo apšaudyta; 26 lietuvių pasienio policininkai ar kiti pareigūnai pagrobti ir po tardymų, po trumpesnio ar ilgesnio laiko paleisti (būta atvejų, kai pagrobti lietuvių pareigūnai lenkų nelaisvėje praleido iki pusmečio); 19 lietuvių pasienio policininkų ir pasienio sargybinių buvo sužeisti, sumušti arba sužaloti. Daug kartų lietuvių pasieniečiai buvo nuginkluoti: iš jų pagrobti ginklai, šaudmenys, tarnybinės uniformos arba kitas valdiškas ar asmeninis turtas. Lietuvos VRM Policijos departamento 1938 03 19 skubus slaptas informacinis raštas Lietuvos URM, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA)*, f. 383, ap. 7, b. 2009, l. 96–130.

³ „užstato“ (pranc.)

11. 1938 m. kovo 16 d., Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) slaptas užrašas apie pokalbį su Didžiosios Britanijos ambasadoriumi Varšuvoje seru Hovardu V. Kenardu (Howard W. Kennard) dėl incidento Lenkijos ir Lietuvos pasienyje, jo politinių padarinių

Visiškai slaptai

Užrašai apie P. Ministro Šembeko pokalbį su Ambasadoriumi Kenardu
1938 m. kovo 16 d.

Gavo skubią savo vyriausybės instrukciją dėl Lenkijos ir Lietuvos pasienio incidento, kurią turėjo tuoj pat įvykdyti. Jis mano, kad jo informacija yra labai skubi, nes jis žino, kad šiandien vyks Lenkijos vyriausybės pasitarimas dėl tolesnių veiksmų Lietuvos atžvilgiu. Anglijos *Chargé d'Affaires* Kaune¹ praneša, kad Lietuvą užvaldė panika, kad lietuviai norėtų taikiai išspręsti incidentą. Anglijos *Chargé d'Affaires* pagal tenykštes nuotakas sprendžia, kad sąlygos lenkams ir lietuviams susitarti yra veikiau palankios. Anglijos Vyriausybė nenori nei veltis, nei kištis į mūsų santykius su Lietuva. Ji tik yra suinteresuota palaikyti taiką ir todėl suteikia mums šią informaciją tikėdamasi, kad šis reikalas galės būti sutvarkytas draugiškai.

Padėkojau Ambasadoriui už jo mums palankų pranešimą ir pažadėjau apie tai tuoj pat informuoti Poną Ministrą Beką (Beck), kurį netrukus pasitiksiu geležinkelio stotyje grįžtantį iš Romos.

Instytut Polski i Muzeum generała W. Sikorskiego w Londynie (toliau – IPMS), Ambasada RP w Londynie, A.12.49/WB/2.

Skelbta: *Dziennik i Teki Jana Szembeka, tom IV:1938–1939* (toliau – DTJS), opracował Jan Zarański, Londyn 1972, s. 84. PDD 1938, dok. 55, s. 139–140.

¹Galvoje turimas Tomas Hildebrandas Prestonas (Thomas Hildebrand Preston).

12. 1938 m. kovo 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Stokholme Vytauto Gylio konfidencialus pranešimas Lietuvos URM Politikos departamentui apie tarptautinę reakciją į kovo 11-osios incidentą prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos

Konfidencialiai.

Stokholmas, 1938 m. kovo 16 d.

Lietuvos Pasiuntinybė
Légation de Lithuanie
Nr. 35/ sl.

Kovo mėn. 15 d. buvau su žmona pakviestas pietų pas p. Kolontai, kur turėjau progos plačiau pasikalbėt su Anglijos ministriu Stokholme Sir Monson'u.

Britų Atstovas yra susipažinęs su lietuvių–lenkų ginču, nes iki šių metų jis buvo ministriu Rygoje. Jam rūpėjo gauti iš manęs kai kurių techniškų informacijų, būtent, kaip yra pažymėta demarklinija natūroje, kokie incidentai dažniausia įvykdavo iki šiol pademarklinijų ir kuomi paprastai jie baigdavos. Kad kovo mėn. 11 dienos incidentas nėra tokio pobūdžio, kad reiktų bijotis ginkluoto susirėmimo, Sir M. neabejoja. Daug rimtesnių susirėmimų paskutiniu laiku būta sovietų–suomių ir estų–sovietų pasieniuose ir jie buvo likviduoti, palyginamai, lengvai. Pavojinga esanti tik dabartinė politinė konjunktūra Europoje. Svarbiausia prasidėjusios anarkijos kaltininke Sir M. yra linkęs laikyti Angliją, kuri vedusi nevykusią politiką, būtent, pasitikėjusi kaimynų nusiginlavimu, nemačiusi, kas dedas kontinente ir šandie pasijutusi neapsiginklavusi.

Taip galima suglaustai atpasakoti mudviejų ilgesnį pasikalbėjimą. Kalbant apie tarptautinių santykių ateitį, p. ministerio žodžiuose aiškiai jautėsi pesimizmo tonas.

[parašas]

Vytautas Gylys
Igaliotas Ministras

[Kairiame apatiniame lapo kampe V. Gylio parašyta: „(Trys nuorašai)“. Dešiniame viršutiniame lapo kampe J. Urbšio ranka parašyta: „I.KŠV. 2. Londo[nas]. 3. Paryž[ius]. U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 392.

Originalas. Mašinėraštis.

13. 1938 m. kovo 16 d., užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Prancūzijos ambasadoriumi Varšuvoje Leonu Noeliu (Léon Noël) apie incidentą Lenkijos ir Lietuvos pasienyje, jo padarinius

Pokalbis su ambasadoriumi Noeliu

[Varšuva]

1938 m. kovo 16 d.

Pradėdamas pokalbį pabrėžė, kad aš tikriausiai numanau, kokių reikalų jis atvyko. Jo vyriausybė įsakė padaryti man *démarche*. Šis *démarche* sutampa su panašiu *démarche*, kurį ši rytą padarė britų pasiuntinys. Šiuo atveju Prancūzijos ir Anglijos vyriausybės veikia sutartinai.

Lietuvos pasiuntiniai kreipėsi į *Quai d'Orsay* ir *Foreign Office*. Pagal jų pranešimus: „à Kowno on estextrêmement inquiet. Ils on peur.“¹

Šembekas: Il y a de quoi.²

Ambasadorius: Il sont prêts à la conciliation. Le 14 mars ils ont fait une proposition de se réunir pour 1) examiner l'incident, 2) envisager les mesures à prendre pour que des incidents pareils pas se répéter.³

Šembekas: Ils veulent donc régler l'affaire comme on les règle centre deux pays qui entretiennent des relations diplomatiques normales. Or, centre nous et eux la situation est entièrement différente et ces propositions me paraissent absolument insuffisantes.⁴

Klausia manęs, ar buvome informuoti apie Lietuvos siūlymus. Atsakau, kad „des bruits à ce sujet nous reviennent de différents bites“⁵.

Ambasadorius: Vous voyez donc que la demarché que je viens de faire est identique à celle de sir Howard.⁶

Šembekas: Atsakiau, kad tik dabar iš jo sužinojau, jog Lietuvos pasiuntiniai kreipėsi į Prancūzijos ir Anglijos vyriausybes.

Ambasadorius: pabrėžė, kad jis nebuvo įgaliotas man to pranešti. Padarė tai, nes nori mane informuoti apie bendrą padėtį. Prancūzijos vyriausybė tikisi, kad Lietuvos atžvilgiu mes nepadarysime „un coup de force“⁷, nes esant dabartiniams santykiams tai būtų „particulièrement fâcheux“⁸. Ypač esant tarptautinei padėčiai, kuri susidarė dėl įvykdyto *Anschlusso*. Šiaip ar taip, dėl Lietuvoje vyraujančių panikos nuotaikų dabartinė situacija labai palengvintų Lenkijos ir Lietuvos santykių normalizavimą. Prancūzijos vyriausybė nesisiūlo tarpininkauti, jos niekas ko nors panašaus neprašė. Tačiau leidžia man suprasti, kad jo vyriausybė būtų pasirengusi imtis panašių veiksmų.

Šembekas: Atsakiau, kad Lenkijos vyriausybė kelis kartus atkreipė kitų valstybių vyriausybių dėmesį į nenormalius Lenkijos ir Lietuvos santykius. O šiuos faktus mes laikome visiškai „intolérables“⁹:

1. Tai, kad naujoji Lietuvos konstitucija perėmė senosios konstitucijos straipsnį, kuriame kalbama apie Vilnių kaip Lietuvos sostinę.

2. Tai, kad daug kartų su mumis buvo pradėdamos derybos, vėliau nutraukiamos visada tam nesant pakankamų priežasčių.

3. Pasienio incidentai, kurie galiausiai pasibaigė lenkų kareivio mirtimi.

Mums ne kartą susidarė įspūdis, kad šią Lietuvos poziciją palaiko svetimos įtakos ir pašnibždėjimai. Užsienio reikalų ministras du kartus turėjo progą atkreipti Prancūzijos vyriausybės dėmesį į aktyvumą kai kurių oficialių Prancūzijos politinių sluoksnių ir prancūzų diplomatijos, palaikiusių Lietuvos politiką, kuri yra labai pavojinga taikai. Noriu jam tai dar kartą oficialiai pareikšti.

Ambasadorius prašė kai ką patikslinti. Kai jam pacitavau neseniai „Temps“ išspausdintą straipsnį, Bestido (Bestide) raportą, galiausiai pateikiau faktus apie kai kurių oficialių Prancūzijos karininkų veiklą Baltijos šalių teritorijoje, jis atsakė, kad ministras Bekas (Beck) tik vieną kartą jam paminėjo, kad Prancūzijos pasiuntinys Kaune per daug bendrauja su savo kolega iš Sovietų.

Pabaigoje, pabrėždamas, jog tai yra jo asmeninis klausimas, į kurį neprašo atsakyti, jeigu to nenorėsiu, jis paklausė, ar aš darau prielaidą, kad tuo atveju, jeigu Lietuvos vyriausybė mums pasiūlytų užmegzti normalius diplomatinius santykius, mes būtume linkę priimti šį siūlymą.

Šembekas: Nežinau. Šiandien vyks aukščiausiųjų valstybės pareigūnų pasitarimas. Pasienio incidentą mes laikome itin rimtu, todėl dalinis sprendimas mūsų netenkina.

Ambasadorius: Berlyne sklinda gandai, kad Lenkijos vyriausybė ketino įteikti ultimatumą Lietuvos vyriausybei.

Atsakiau, kad tą patį žurnalistams Maskvoje pasakė p. Litvinovas.

Ambasadorius pabrėžė, jog jis mano, kad mes nenorime aneksuoti Lietuvos.

Šembekas: Je ne crois pas, mais la situation actuelle est très grave et tout-à-fait intolérable¹⁰.

Skelbta: DTJS, s. 85–86.

¹ „Kaune labai nerimaujama. Jie bijo“ (pranc.).

² „Yra ko bijoti“ (pranc.).

³ „Jie pasirengę draugiškai sureguliuoti konfliktą. Kovo 14 d. jie pateikė siūlymą susitikti ir 1) išnagrinėti incidentą, 2) numatyti priemones, kad panašūs incidentai nesikartotų“ (pranc.).

⁴ „Taigi jie nori sutvarkyti reikalą taip, kaip jie tvarkomi dviejų šalių, palaikančių normalius diplomatinius santykius. Tačiau mūsų ir jų padėtis visiškai kitokia, ir šie pasiūlymai man atrodo visiškai nepakankami“ (pranc.).

⁵ „iš įvairių pusių mus pasiekia gandai šia tema“ (pranc.).

⁶ „Taigi matote, kad mano ką tik atliktas žygis identiškas sero Hovardo veiksmams“ (pranc.).

⁷ „smurto akto“ (pranc.)

⁸ „ypač nemalonu“ (pranc.)

⁹ „netoleruotinus“ (pranc.)

¹⁰ „Nemanau, bet dabartinė padėtis yra labai sudėtinga ir visiškai nepakenčiama“ (pranc.).

14. 1938 m. kovo 16 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) dėl kovo 11-osios incidento prie administracinės linijos su Lenkija

[Slaptai]
13/ pr.

Kaunas, 1938 m. kovo 16 d.

Pro memoria

/p.J.Urbšio, Generalinio Sekretoriaus/

Pasikalbėjimas su Anglijos Chargé d'affaires p. Preston dėl incidento su lenkais.

. . . . .

1. Ponas P r e s t o n, prašydamas laikyti tai paslapyje, sako, kad jisai stengėsi sužinoti iš Zechlino, ar Vokietijos pažiūrose į Lietuvos – Lenkijos santykius yra kokių pasikeitimų pastaruojų metu. Tai jis norėjęs iš Zechlino sužinoti dėl to, kad jis su Zechlinu jau kelinti metai yra labai geruose santykiuose ir iš jo žinojo, kad seniau Vokietijos vyriausybės pažiūra buvo priešinga tam, kad bet kokia lenkų įtaka plitų Lietuvoje.

Zechlin į Prestono klausimą atsakęs, kad jis manęs, jog Vokietijos pažiūra į šių dviejų kraštų santykius nepasikeitusi; kad kaip seniau, taip ir dabar tikriausiai Vokietija nežiūrėtų palankiai į Lenkijos įtakos plitimą Lietuvoje. Bet negalėjęs to tvirtai užtikrinti, sakydamas, kad naujo savo užsienių reikalų ministerio Ribentropp'o dar jis nėra matęs ir niekad šiuo klausimu su juo nėra kalbėjęs. Tai jeigu būtų kokia atmaina, tai ji galėjusi ateiti tik su naujo ministerio Ribentropp'o paskyrimu.

2. Toliau p. Preston informavo, kad lordas Halifax buvo sujaudintas „Times“ korespondento iš Varšuvos pranešimu kovo 15 d. apie įtempimą tarp Lietuvos ir Lenkijos. Ryšium su tuo pranešimu lordas Halifax telegrafavo savo ambasadoriui varšuvoje ir davė jam instrukciją neatidėliojant pasimatyti su Lenkijos užsienių reikalų ministru ir insistuoti, kad tas ministeris duotų užtikrinimą, jog Lenkijos vyriausybė nepadarys dar pavojingesne ir šiaip kritišką Europos padėtį. O ji tautai padarytų, jeigu, pasinaudodama nežymiu incidentu, norėtų iš naujo sudaryti pretekstą tam, kad jėgos ar grasymo jėga pagalba išspręstų savo naudai Vilniaus klausimą. Ambasadoriui pavesta taip pat, kad nurodytų Lenkijos u. r. ministriui į paralelę, kuri susidaro tarp tokio Lenkijos elgesio ir Hitlerio elgesio Austrijoj. Toliau toje pačioje telegramoje lordas Halifax klausia ambasadorių, ar jis neturi pagrindo manyti, kad vokiečiai palaiminę dabartinę Lenkijos elgesį, atsilygindami už duotą gal būt Lenkijos sutikimą Austrijos reikaluose.

. . . . .

Gauna:

1. Kariuomenės Štabo Viršininkas.
2. p. Lietuvos Pasiuntinys Londone.
3. “ “ “ Paryžiuje.
4. “ “ “ Berlyne.

JU/JŠ

6 egz.

[Dokumento pirmo lapo kairiame viršutiniame krašte J. Urbšio ranka parašyta: „*Vakar skambino dar, kad Zechlin nemano, kad Vokietija tame reikale dalyvauja.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 386.

Nuorašas. Mašinraštis.

15. 1938 m. kovo 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Romoje (prie Kvirinalo) Valdemaro Čarnecko konfidencialus *pro memoria* užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie pokalbį su Lenkijos ambasados Romoje patarėju Aleksandru Zaviša (Aleksander Zawisza) dėl kovo 11-osios incidento prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos, Lenkijos užsienio politikos taktikos ir tikslų Lietuvos atžvilgiu

Lietuvos Pasiuntinybė

Italijoje

Roma – Via Nomentana, 116

Nr. 302.

Konfidencialiai.

Roma, 1938 m. kovo 16 d.

Dėl incidento ties Trasnykais.

J.E.

Ponui St. Lozoraičiui

Užsienių Reikalų Ministeriui

Kaune.

Pro Memoria

(Papildymas mano telegramos Nr. 296¹).

Vakar vakare laike priėmimo Irano tautinės šventės proga teko ilgokai kalbėtis su lenkų ambasados patarėju p. Zawisza.

P. Zawisza buvo priėjęs prie manęs ir klausė, ar neturiu naujų žinių iš Kauno dėl incidento likvidavimo. Atsakiau, kad kaip tik prieš porą valandų esu gavęs pranešimą,

kad Lietuvos Vyriausybė yra padariusi Lenkijai pasiūlymą paskirti įgaliotinius, kuriems būtų pavesta išaiškinti incidentą ir susitarti dėl priemonių, kad būtų galima išvengti ateityje incidentų kartojimūsi administracijos linijoje.

P. Zawisza, kaip tam tikras Lietuvos reikalų „specas“, nes pats yra kilęs nuo Panevėžio, be abejo yra dėl incidento kalbėjęs su Beku, kuomet tas, pravažiuodamas pro Romą iš Capri, buvo čia kelioms valandoms sustojęs.

P. Zawisza mano, kad Lietuvos pasiūlymas negalės būti lenkų priimtas, nes Varšuvoje į jį pažiūrės, kaip į Lietuvos norą dalyką užtrinti ir visą lenkų–lietuvių klausimą palikti tokioje pat padėtyje, kaip ligi šiolei.

Tiesa, sako p. Zawisza, lenkų reakcija į šį incidentą įgavo tokias proporcijas, kokių Bekas, jei būtų buvęs Varšuvoje, greičiausiai nebūtų prileidęs, nes, esą, ir praecityje lenkų užsienių reikalų ministerija vis tramdžiusi jų vidaus reikalų ministerijos ir KOP'o užsidegimą. Bet dabar, kas jį stebina ir kartu baugina, tai, kad antilietuvišku upu jau persiėmusi kariuomenė, ko pirma nebūdavę.

P. Zawisza pripažįsta, kad dabar lenkų vyriausybė yra pasiryžusi išbandyti prieš Lietuvą naują sistemą. Kokia yra toji naujoji sistema, jis nepasakė, bet nesunku yra dasiprotėti, kad tai yra jėgos ir grąšinimų sistema. Hitlerio metodai, matyti, Lenkijoje imponuoja ir patinka. Iš Zawiszos žodžių supratau, kad Lenkija sieksianti išrišti klausimus su Lietuva greitai ir integraliai. Lenkija, anot Zawiszos, norinti iš Lietuvos gauti arba viską arba nieko, bet, kad gautų viską tikrumoje – jis dėl to neatrodė tikras.

Šiaip ar taip, dalykas turės paaiškėti, sako Zawisza, per tris, keturias dienas, nes Bekas, kaip šiandien jau būsiąs Varšuvoje.

Dar iš pasikalbėjimo su p. Zawisza įdomu tai, kad jis savo iniciatyva ilgai man aiškino, kad kovo mėn. 11 d. incidentas negalėjęs būti pačių lenkų išprovokuotas, nes viskas vykę kaip tik tuomet, kuomet užsienių reikalų ministeris ilsėjosi labai toli nuo savo krašto. Aiškintis p. Zawiszai, matomai, tenka daug, nes Lenkijos užimtoji pozicija mažai teranda simpatijos diplomatiniam korpuse.

[parašas]
V. Čarneckis
Įgaliotas Ministeris

[Dokumento pirmo lapo kairiame viršutiniame krašte ministro S. Lozoraičio parašas. Viduryje spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė. Įein. Nr. 578, 1938 m. III m. 21 d.“, dešiniame krašte – J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Bylon. III.23.U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 373–374.

Originalas. Mašinėraštis.

¹Minima telegrama šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojama.

16. 1938 m. kovo 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje Jurgio Baltrušaičio šifruota telegrama į Kauną Lietuvos URM apie SSRS poziciją dėl kovo 11-osios incidento prie administracinės linijos, taip pat Lietuvos ir Lenkijos santykių

[Slaptai]

[Maskva, 1938 m. kovo 16 d.]

Užsienin, Kaunas Moscou 12 73 17 0103

Priimta 1938.III.16. 23 35

.....

Vidunaktį Litvinovas man pareiškė dvitaškis iššaukęs lenkų ambasadorių klausiau ką reiškia gandai apie ultimatumą Lietuvai ambasadorius atsakęs apie bet kuri ultimatumą nieko nežinąs Stop Litvinov pareiškęs lenkų ambasadoriui kad galima lenkų akcija prieš Lietuvą iššauks komplikacijų Europos Rytuose Stop Litvinov pridūrė man kad jau telegrafavęs apie padėtį prancūzams.

Baltrušaitis 18

BL

[Dokumento dešiniame viršutiniame kampe ranka parašyta: „P.p. RP. MPJ. 3 MK. MK 16 val.“
Dokumento apačioje spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta raštinė. Įein. Nr. 81, 1938 m. III m. 17 d.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 362.

Originalas. Mašinraštis.

17. 1938 m. kovo 17 d., Lietuvos telegramų agentūros ELTA pranešimas apie dienraščio *Times* korespondento Varšuvoje telegramą dėl paastrėjusių Lietuvos ir Lenkijos santykių

PRESS

ELTA

KAUNAS

TIMESO KORESPONDENTAS VARŠUVOJ PRANEŠA ANTRADIENY LIETVY-
RIAUSYBĖS PASIŪLYMAS MIŠRIOS KOMISIJOS WAS STATED HERE TONIGHT
UNACCEPTABLE NES INCIDENT IS CONSIDERED TOO GRAVE STOP ALT-
HOUGH THERE WAS STROG ANTILITHUANIAN DEMONSTRATION IN POLISH
SENATE LAST NIGHT FOLLOWED BY STREET DEMONSTRATIONS WARSAW

POZNAN AND ELSEWHERE THE SOFT PEDAL WAS PUT ON TALK OF MILITARY OPERATIONS OR ULTIMATUM STOP THERE IS REASON BELIEVE PRESIDENT MOSCICKI UNWILLING TO SANCTION USE OF FORCE

HARRISON
LONDON 1938 kovo 17

[Vertimas]

SPAUDA
ELTA
KAUNAS

TIMES KORESPONDENTAS VARŠUVOJE PRANEŠA ANTRADIENĮ LIET VYRIAUSYBĖS PASIŪLYMAS MIŠRIOS KOMISIJOS ŠĮ VAKARĄ BUVO PASKELBTAS KAIP NEPRIIMTINAS NES INCIDENTAS LAIKOMAS PER RIMTAS TAČIAU BUVO STIPRI ANTILIETUVIŠKA DEMONSTRACIJA LENKIJOS SENATE VAKAR VAKARE PO KURIOS BUVO DEMONSTRACIJŲ GATVĖSE VARŠUVOJE POZNANĖJE IR KITUR APTILO KALBOS DĖL KARINIŲ OPERACIJŲ AR ULTIMATUMO GALIMA TIKĖTIS KAD PREZIDENTAS MOSCISKIS NĖRA PASIRYŽĖS PRITARTI JĖGOS VARTOJIMUI.

HARISONAS
LONDONAS 1938 kovo 17

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 76.
Nuorašas. Mašinraštis.

18. 1938 m. kovo 17 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės ultimatyvi nota Lietuvos Respublikos Vyriausybei dėl diplomatinių santykių užmezgimo, įteikta Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Taline Broniui Dailidei per Lenkijos Respublikos pasiuntinį Vaclavą Pšesmyckį (Waclaw Przesmycki)

1938 m. kovo 17 d. Lenkijos notos,
kuri 21 val. buvo įteikta Lietuvos pasiuntiniui Taline, tekstas

JO EKSCLENCIJAI
PONUI B. DAILIDEI
LIETUVOS RESPUBLIKOS
NEPAPRASTAJAM PASIUNTINIUI IR ĮGALIOTAJAM MINISTRUI
TALINE

Mano vyriausybės pavedimu turiu garbės Jūsų Ekscelencijai pranešti štai ką:

- 1) Šio mėn. 14 d. Lietuvos vyriausybės siūlymas nėra priimtinas, nes po to, kai visi iki šiol buvę bandymai vesti Lenkijos ir Lietuvos derybas baigėsi nesėkmingai, jie nesuteikia pakankamų pasienio saugumo garantijų.
- 2) Todėl Lenkijos vyriausybė pareiškia, kad, atsižvelgiant į padėties rimtumą, jos manymu, vienintelis sprendimo būdas yra neatidėliojamas užmezgimas normalių diplomatinių santykių, be jokių *conditions préalables*¹. Tai vienintelis būdas sureguliuoti kaimyninius santykius, priimtinas kiekvienai vyriausybei, kuri iš tikrųjų vadovaujasi gera valia ir siekia išvengti taikai pavojingų įvykių.
- 3) Skaičiuojant nuo šios notos įteikimo momento Lenkijos vyriausybė palieka Lietuvos vyriausybei 48 val. šiam siūlymui priimti su sąlyga, kad diplomatinių atstovų akreditavimas Kaune ir Varšuvoje įvyktų ne vėliau kaip šių metų kovo 31 d. Iki to laiko visi Lenkijos ir Lietuvos vyriausybių techninio ar kitokio pobūdžio susitarimai vyktų per atitinkamus pasiuntinius Taline. Lietuvos ir Lenkijos pasiuntiniai Taline turėtų apsikeisti pridėtomis notomis dėl diplomatinių santykių užmezgimo prieš pasibaigiant minėtam 48 val. terminui.
- 4) Minėto siūlymo forma ir turinys negali būti diskusijos objektas, tai ne variantų siūlymas. Lenkijos vyriausybė laikys, kad siūlymas yra atmetas, jeigu negaus atsakymo ar bus padaryta kokių nors pastabų ir papildymų.

Esant neigiamam rezultatui, Lenkijos vyriausybė teisėtai valstybės interesais pasirūpins pasitelkdama savo priemones.

*Hoover Institution Archives, Ambasada
RP w Londynie, 100/7, (mf. AAN).
AAN, Ambasada RP w Berlinie, sygn. 746.*

Skelbta: Aldona Gaigalaitė, Penkios dienos Lietuvos istorijoje, *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, Vilnius, 1997, t. XXXVI, p. 129–131; *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Kaunas, 1999, p. 325; PDD 1938, dok. 57, s. 141–142; *Druga Rzeczpospolita*, s. 446–447; DTJS, s. 429–430; santrauka: *Dzieje Polski 1918–1939*, s. 398; *Historia Polski 1918–1939*, s. 336; Polska polityka zagraniczna, *Monitor Polski*, Nr 64, s. 355–356; *Polska w latach 1918–1939*, s. 375; *Sprawa polska*, s. 6–7.

¹ „išankstinių sąlygų“ (pranc.)

19. 1938 m. kovo 17 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje Jurgio Baltrušaičio šifruota telegrama į Kauną Lietuvos URM apie pokalbį su JAV ambasadoriumi Maskvoje Džozefu E. Deivisu (Joseph E. Davies)

[Slaptai]

Maskva, 1938 m. kovo 17 d.

Moscou 17 110 17 2210

Priimta 1938.III.17. 13.

Užėjęs šįvakar Ambasadorius Davies sakė apie padėties rimtį tuoj telegrafuosiąs Washingtonui Stop Sakė be to patyręs kad Sovietai užimą very strong position infour of Lithuania Stop Vėliau Fielinger sakė, kad tą pat konstatuojąs ir jis Stop Šiandien pirmą valandą Litvinov perdavė spaudos atstovams deklaraciją kuri siūlo valstybėms pasitarimą Ženevoj ar kitur tikslu užkirsti kelią agresijos raidai ir aptarti šiam reikalingas praktiškas priemones Stop Deklaracijoj minima!

Baltrušaitis 19

MK

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 324.

Nuorašas. Mašinraštis.

20. 1938 m. kovo 17 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Maskvoje Vaclavo Gżybovskio (Wacław Grzybowski) šifruota telegrama Lenkijos URM apie pokalbį su SSRS užsienio reikalų liaudies komisaru Maksimu Litvinovu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių

Maskva, 1938 m. kovo 17 d.

Gauta 1938 m. kovo 17 d. 6 val.

P. Gżybovskis užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Nr. 18.

Šiąnakt mane pasikvietė Litvinovas ir apie mūsų ultimatumą Lietuvai pasakė, kad nori draugiškai pareikšti, jog Sąjunga yra suinteresuota, kad reikalas būtų išspręstas taikiai. Pabrėžė, kad nenori kištis nei į buvusias, nei į dabartinius mūsų ginčus su Lietuva. Paklausiau, kokia informacija grindžiamas jo pareiškimas. L[itvinovas] atsakė, kad užvakar mes persiuntėme ultimatumą per Estijos pasiuntinį Varšuvoje, vakar jam apie tai oficialiai pranešė Lietuvos *chargé d'affaires*, šiandien patvirtino pasiuntinys, kuris grįžo iš Kauno. Atsakiau, kad tai prieštarauja mano informacijai, ir aš nežinau, kokį sprendimą mes priėmėme. Pridūriau, kad tai turi priklausyti nuo Lietuvos pozicijos. L[itvinovas] pasakė, kad, pagal jo turimą informaciją, Lietuva sieks likviduoti konfliktą.

Susidarė įspūdis, kad Litvinovas padarė lengvą *démarche* paveiktas Lietuvos pasiuntinio ir jo naudai.

Kartoju Litvinovo žodžius: „Noriu draugiškai pareikšti, jog SSRS yra suinteresuota, kad reikalas būtų išspręstas taikiai.“

AAN, MSZ, sygn. 6120.

21. 1938 m. kovo 17 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie tarptautinę reakciją į Lietuvos ir Lenkijos konfliktą

[Slaptai]
19/pr.

Kaunas, 1938 kovo 17 d.

Pro memoria

/p. J. Urbšio, Generalinio Sekretoriaus/

Dėl incidento su lenkais.

1. Prancūzijos pasiuntinys p. Dulong telefonu praneša gavęs iš Paryžiaus patvirtinimą, kad Prancūzijos ambasadoriui Varšuvoje buvo duotos instrukcijos veikti tenai moderacijos linkme.

2. Lietuvos delegatas prie Tautų S-gos p. Škirpa iš Ženevos praneša, kad vakar sužinojo, jog prancūzai padarė Varšuvoje demaršą moderacijos linkme. Pastebėjo, kad rumunai reiškia susirūpinimą dėl įtempimo tarp Lietuvos ir Lenkijos, išeidami iš tų sumetimų, kad jeigu lenkai atakuotų Lietuvą, tai galimas daiktas, kad Sovietai galėtų pulti Lenkiją ir tada rumunai kaipo Lenkijos alijantai, galėtų būti įtraukti į karą. Todėl jie labai nori, kad įtempimas atslūgtų.

Iš kalbos su jugoslavų taip pat gavo išpūdį, jog Jugoslavija pageidauja, kad nekiltų karinio konflikto tarp Lenkijos ir Lietuvos.

Ženevos sluoksniuose kalbama, kad dabar lenkai pradeda jau kiek nurimti ir kad moderatoriaus rolę vaidinąs pats Beck. Kariškos lenkų sferos norėjusios karinės akcijos prieš Lietuvą, bet Beck bijąs pastatyti Lenkiją į užpuolikės padėtį.

3. Pasiuntinys p. Turauskas telefonu iš Prahos praneša, kad šio ryto „Prager Presse“ skelbia savo korespondento pranešimą iš Varšuvos, kuriame sakoma, jog Varšuvoje kalbama, kad Beck nesąs šalininkas didesnio padėties paaštrinimo. Jis esąs šalininkas, kad Lenkija laikytųsi griežtai, bet sukalbamai ir atsargiai šitame konflikte.

Varšuvoje dabar galvojama, kad Varšuva pasitenkins įteikdama Lietuvai aštrią protesto notą ir kad jokių griežtesnių priemonių nesiimsianti.

.....

Gauna: p. Kariuomenės Štabo Viršininkas, Paryžius, Londonas, Ženeva, Praha.

JU/JŠ

7 egz.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 356.

Nuorašas. Mašinėraštis.

22. 1938 m. kovo 17 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berlyne dr. Jurgio Šaulio konfidencialus *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Vokietijos URM viceministru Hansu Georgu fon Mackenzenu (Hans Georg von Mackensen) dėl incidento prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos

Lietuvos Pasiuntinybė
Vokietijoje
Berlin W 35,
Kurfürstenstr. 134
Tel.: B1 Kurfürst 39 37/38
Konfidencialiai.

Berlynas, 1938 m. kovo 17 d. Nr. 44/sl.

P r o m e m o r i a
/pasikalbėjimas su p. von Mackenzenu/

Vakar 12 val. buvau pas p. von Mackenzoną, viceministrą Auswärtiges Amt'e, painformuoti apie pasienio incidentą su Lenkais.

Papasakojau jam faktinę incidento eigą, paskui nurodžiau į Lenkų pradėtą ta proga akciją prieš Lietuvą, kaip lygiai į paaiškėjusią iš Estų pasiuntinio pasikalbėjimo Varšuvos užsienių reikalų ministerijoje, kaip ir iš mano pasikalbėjimo su p. Lipskiu, Lenkų tendenciją išnaudoti tą incidentą savo politikai, siekiančiai sunormuoti savo diplomatinis santykius su Lietuva, apeinant Vilniaus klausimą arba net verčiant mus visai jo atsisakyti. Paaiškinau dar jam tam tikroje Lenkų spaudoje pasirodo net esant tendencijos sukergti Lietuvos–Lenkijos santykių sunormavimo klausimą su Vokietijos įvykintuoju Austrijos prijungimu: girdi, Vokietija turėtų kaip ir rekompensatos keliu už Austrijos prijungimą padėti Lenkijai sunormuoti santykius su Lietuva.

Tas paskutines Lenkų pretenzijas p. von Mackenzenas rado kiek keistas.

P. von Mackenzenas, man dėstant darėsi sau pasižymėjimus ir žadėjo, kaip tik bus grįžęs, pranešti apie visa tai p. von Ribentroppui.

Ta proga atkreipiau p. von Mackenzono dėmesį į gana šališką Vokiečių spaudos informavimą incidento klausimu, paduodant žinias vien iš Lenkų šaltinių, nors, kaip mums tikrino mūsų telegramų agentūra, telegramos kalbamo incidento klausimu buvo siunčiamos į D.N.B. ir iš mūsų pusės.

Buvo, be to pasikalbėta ir Austrijos prijungimo klausimu, bet p. von Mackenzono pareiškimai buvo tik pakartojimas to, ką maždaug yra p. von Neurathas atsakęs Anglų ambasadoriui p. Hendersonui.

[parašas]

Gauna:

1. KŠV
2. Varšuva
3. Ryga

4. Talinas
5. Stokholmas
6. Washingtonas
7. Roma

[Dokumento pirmo lapo dešiniame viršutiniame kampe J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija:
„*Bylon. IV.12.U.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 306–307.

Originalas. Mašinarštis.

23. 1938 m. kovo 17 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berlyne dr. Jurgio Šaulio konfidencialus *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos ambasadoriumi Vokietijoje Juzefu Lipskiu (Józef Lipski)

Lietuvos Pasiuntinybė
Vokietijoje
Berlin W 35,
Kurfürstenstr. 134
Tel.: B1 Kurfürst 39 37/38

Konfidencialiai.
Nr. 45/sl.

Berlynas, 1938 m. kovo 17 d.

Pro memoria.
/pasikalbėjimas su p. Lipskiu/.

.....

Užvakar, kovo mėn. 15 d., per vakarinę priėmimą pas Irano ministerį teko susitikti ir kiek pasikalbėti su Lenkų ambasadorium p. Lipskiu.

Klausiau p. L., kodėl toks didelis triukšmas ir per spaudą ir per susirinkimus pradėta daryti Lenkijoje dėl tokio menko ir nelaimingo pasienio atsitikimo, ypač kad dėl to atsitikimo Lietuva niekuo nėra dėta: nelaimė įvyko juk Lietuvos teritorijoje, ką ir patys Lenkai pripažįsta, ir paties Lenkų kareivio išprovokuota?

– Taip – sako p. L. – yra kilęs labai didelis susinervinimas....

– Kas gi kaltas?

– E, vis dėlto užmuštas Lenkų kareivis!...

Matau, kad jaučiasi p. L. ne-kaip. Girdi, vis dėlto nenormalūs santykiai. Jei būtų, girdi, normalūs diplomatiniai santykiai, tokie įvykiai arba nebegalėtų visai turėti vietos arba būtų tuojau diplomatinio keliu baigiami. Į tai aš jam atsakiau, kad diplomatiniai santykiai būtų, žinoma, labai gerai turėti, bet, kaip jis gerai žino, ir čia ne mes pirmi esame kalti.... Bet p. L. man nurodo, kad iš Lenkų pusės buvo daryta nemaža

mėginimų, tik iš jų vis nieko neišėjė. Net pastaruoju laiku Lenkai gavę pajusti, kad nėra jokios vilties.

Į tuos nusiskundimus aš atrėmiau p. Lipskiui, jog, paliekant šalyje net didįjį klausimą, kuris tebėra vis dar neišriškas ir kuris stovi skersai kelio, p. Beckas, matoma, supranta kažki-kaip ypatingai dirvos purenimą galimoms deryboms. Kuomet Vilnijoje smaigiamas yra visoks Lietuvių gyvenimo pasireiškimas, priešingai net Lenkų Respublikos konstitucijai, kuomet ten baigia uždarinėti visas Lietuvių mokyklas, lietuvių skaityklas, draugijas, labdarybės įstaigas, net laikraščius ir mokslo draugijos įstaigas, tai kas tokioj teroro ir neapykantos atmosferoje gali galvoti apie kokias derybas?!...

– Bet ir Lietuvoje smaigiami yra Lenkų kultūrinio darbo pasireiškimai...

– Galbūt – atsakau – ir Lietuvoje nėra tuo atžvilgiu viskas tvarkoje, – galbūt, mūsų organai neiškenčia kartais nereagavę į Lenkų terorą Vilnijoje. Bet, kiek žinau ir Jūsų ir mūsų politiką mažumų atžvilgiu, galiu Tamstą patikrinti, kad negali būti jokio palyginimo tarp Lenkų padėties pas mus ir Lietuvių gyvenimo suvaržymo Vilnijoje...

– Man rodos – sakiau – p. Becko yra pasirinktas blogas kelias, – jis negali vesti prie susipratimo. Jei Lenkija nori susipratimo su mumis, gero susipratimo, kas man ypatingai rūpėtų turint omenyje geopolitinę mūsų abiejų valstybių padėtį, ji turėtų pradėti nuo taikos atmosferos sudarymo Vilnijoje. Tatai turėtų, be abejo, įtakos ir į mūsų organų praktiką. Viskas kartu sudarytų pamažu didesnio pasitikėjimo ir pakantumo atmosferą. Tokioje gi atmosferoje daug lengviau būtų pradėti kalbėtis, o gal prieiti ir prie mūsų kaimyninių santykių sunormavimo. Bendra Europos konjunktūra mus, man rodos, spirte spiria prie to. Juo greičiau tai padarysime, juo bus abiem pusėm geriau. Laikas bėga!...

– O, taip... Bet tai toli dar, o tuo tarpu... sako p. L. rankas išskiesdamas.

– O tuo tarpu – sakau – galiu tik rekomenduoti priimti mūsų vyriausybės pasiūlymą, padarytą pro Taliną, išaiškinti įvykusiam nelaimingam incidentui ir pradėti derybas nustatyti priemones panašiems incidentams likviduoti.

Tuo ir baigėsi mudviejų pasikalbėjimas, kuris jau buvo pradėjęs kreipti mūsų kolegų ir šiaip kitų svečių dėmesį.

[parašas]

Gauna:

8. KŠV

9. Varšuva

10. Ryga

11. Talinas

12. Stokholmas

13. Washingtonas

14. Roma

[Dokumento pirmo lapo dešiniame viršutiniame kampe J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*Bylon. IV.11.Urb.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 303–305.

Originalas. Mašinraštis.

24. 1938 m. kovo 18 d., Lenkijos kariuomenės Pasienio apsaugos korpuso žvalgybos viršininko pareigas einančio mjr. Jano Gurbskio (Jan Gurbski) slaptas specialus raportas Nr. 2 apie padėtį Lenkijos ir Lietuvos pasienyje

Pasienio apsaugos korpusas
 Žvalgybos vadovybė
 L. dz. 2428/ Wyw. KOP /III/38

Varšuva, 1938 m. kovo 18 d.
 Chałubińskiego 3b, centro tel. 5 62 70, vidaus tel. 50

Padėtis Lenkijos ir Lietuvos pasienyje

Slaptai
 Vyriausiojo Štabo viršininkas
 Pranešu
 [19]38 m. kovo 18 d.

Specialusis raportas Nr. 2

1938 m. kovo 15 d. Lietuvos spauda rašo, kad Lenkijoje sklinda gandai apie tariamą Lietuvos kariuomenės telkimą. Lenkija skleidžia šiuos gandus siekdama suklaidinti Europos viešąją nuomonę. Šios provokacijos prieš Lenkiją inspiratoriumi lenkai laiko iš kalėjimo paleistą Voldemarą, tačiau tai nėra pagrįsta, nes paleistas iš kalėjimo Voldemaras išvyko į užsienį. Be to, lietuvių spauda paskelbė oficialią informaciją, kad 1938 m. kovo 14 d. Lietuvos pasiuntinys Taline kreipėsi į Lenkijos pasiuntinį su pasiūlymu sudaryti Lenkijos ir Lietuvos komisiją, kuri ištirtų pasienio incidentą ir vietoje pradėtų derybas, kurių tikslas būtų sureguliuoti santykius Lenkijos ir Lietuvos pasienyje.

Agentūriniai šaltiniai praneša, kad nuo 1938 m. kovo 15 d. Kauno įgulos daliniai yra kovinės parengties. Tarp gyventojų lietuvių vyrauja stiprus pakilimas, kurį sukėlė nuogastavimas dėl ginkluotosios lenkų akcijos ir žinios apie tai, kad SSRS atsisakė suteikti Lietuvai pagalbą kilus ginkluotam konfliktui. Marijampolės ir Vilkaviškio įgulose visiškai ramu. PAK bataliono „Varėna“ ruože buvo pastebėtas sustiprintas Lietuvos pasienio policijos patruliavimas. Patrulis laikosi 200 metrų atstumu nuo valstybės sienos. Lietuvių sargybos postai buvo sustiprinti 3–4 policininkais, atvykusiais iš Ukmergės policijos mokyklos. Pasienyje nebuvo pastebėta jokių lietuvių karinių dalinių. PAK bataliono „Nemenčinė“ ruože buvo pastebėta, kad pasienio būrių šauliai gavo įsakymą pasirengti žygiui, jiems buvo uždrausta 3 dienas išvykti iš gyvenamosios vietos.

Mūsų padėtis. Pasienio apsaugos korpuso vadas išleido potvarkį, kuriuo buvo atšauktas įsakymas sustiprinti PAK sargybos postų įgulas Lenkijos ir Lietuvos pasienyje.

e. p. PAK žvalgybos viršininko
 Majoras Gurbskis

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 63–64.

25. 1938 m. kovo 18 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministru lordu Edvardu Frederiku Halifaksu (Edward Frederick Halifax) dėl Lenkijos ultimatumo Lietuvai

Konfidencialiai.
[Nr.] 45/ sl.

Londonas, 1938 m. kovo 18 d.

J.M.
Ponui Užsienių Reikalų Ministeriui
K a u n e.

PRO MEMO Nr. 29

Lenkų Ultimatumas – pasimatymas su Lordu Halifaxu.

Ultimatumo įteikimas.

Vakar vakare, 11 val. 30 m., p. Klimas pranešė man telefonu, kad „šiandien 9 val. vakare Talino laiku lenkų ministeris Taline perdavė mūsų Ministeriui taline p. Dailidei Ultimatumą, kuriuo reikalaujama 48 valandų bėgyje užmezgti diplomatinius su Lenkija santykius ir ligi 31 d. kovo pasikeisti Ministeriais Kaune ir Varšuvoj“. Padiktavo man Ultimatumo ir anex'o (pasikeitimo notų) tekstų lietuvių vertimą.

Po to pažymėjo, kad „p. Lozoraitis prašo galimai anksčiau rytoj iš ryto pasimatyti su Lordu Halifaxu, arba, jam negalint rytoj priimti, su vice-ministeriu ir perduoti Ultimatumo tekstą. Drauge sužinoti, ką Britų Vyriausybė apie tai mano ir pasiklausti, ką Britų Vyriausybė patartų mums tokioj padėtyj padaryti. Apie pasekmes galimai greičiau Kaunui telegrafuoti ir telefonuoti“.

Klimo pasiūlymas Lukasiewicz'ui.

Be to Klimas man pranešė, kad vakar 6 val. 20 min. po piet jis gavo telefonu instrukciją pranešti Lenkų Ambasadoriui Paryžiuje Lukasiewicz'ui, kad ryšy su pasikalbėjimais kurie [buvo] vasario mėnesyje tarp grafo Tyszkiewicz'iaus ir kun. Mirono, Lietuvos Vyriausybė sutinka pradėti derybas su lenkais išaiškinimui santykių tarp Lietuvos ir Lenkijos tuo būdu, kad Lietuvos Vyriausybė įgalios tam tikslui vieną savo atstovų užsieniuose tartis su paskirtu lenkų diplomatu. Mano užklaustas, kada jis tokį pareiškimą Lukasiewicz'ui įteikė, p. Klimas atsakė, kad negalėjo jo tuojaus sugauti ir pareiškimą jam padarė 8 val. vakare, – „fatališku supuolimu kaip sykis tuo momentu, kai lenkų Ministeris Taline įteikė Ultimatumą p. Dailidei (valanda skirtumo tarp Paryžiaus ir Talino).

Pasiremiant tuo p. Klimo žygiu ir tuo, kad Lietuva principe sutinka įeiti į santykius su Lenkija, Kaunas, p. Klimo žodžiais, prašo padaryti pas anglus žygių, kad jie paveiktų į lenkus, kad šie atsisakytų nuo ultimatyvės formos ir priimtų per p. Klimą perduotą metodą.

Užklausus man, kokioje būtent formoj p. Klimas padarė pareiškimą Lukasiewicz'ui, p. Klimas man jį paskaitė. Užklaustas, ar aš galiu pranešti Foreign Ofisui apie

Tyszkiewicz'iaus–Mirono pasikalbėjimus, paminėdamas vardus, (pirmiaus p. Klimas buvo telefonu sakęs, kad pavardžių neminėti), dabar p. Klimas man pranešė, kad jų neminėti būtų negalima ir, kad Kaunas autorizavo jį, Klimą, tai pareikšti prancūzams ir prašo mane tą pat padaryti anglams. Be to, mudu abudu esame įgalioti pranešti vyriausybėms, prie kurių esame akredituoti, kad Lietuva sutinka įeiti į diplomatinis santykius su Lenkija.

----- ; -----

Žygiai pasimatymui su Halifaxu.

Toks buvo mano pamatas vykdymui instrukcijos apie pasimatymą su Lordu Halifaxu.

Tą pačią naktį buvo išverstas anglų kalbon Lenkų Ultimatumo ir prie jo pridėtų notų tekstai. Ant rytojaus iš ryto, pradėdant 8 val. buvo daromi žygiai pasimatymui su Lordu Halifaxu. Foreign Ofise nei vieno atsakomingesnių valdininkų, nei Lordo Halifaxo sekretorių, dar nebuvo. Susijiešojome Collierį jo bute, pranešėm apie ultimatumą ir prašėme padaryti pasimatymą su Lordu Halifaxu galimai greičiausiai. Jis patarė tuojau kreiptis pas vyriausį Halifaxo privatų sekretorių Mr. Harvey¹, kurį suradome irgi dar jo bute. Žadėjo – , o vėliaus ir patvirtino, – kad galės sutaisyti pasimatymą apie 11 val. 30 min.

Darėme pastangų, kad laike pasimatymo su Halifaxu būtų ir p. Collier, nes Lordas Halifax kaipo naujas ministeris, galėjo visuose mūsų painiuose reikaluose kaip reik nesiorientuoti. Collier sutiko, – jeigu jį Halifaxas kvies, pats negalįs imtis iniciatyvos. Sutarėm su p. Collieru, kad aš pamatysiu jį kelioms minutėms prieš einant pas Halifaxą.

Pas p. Collierį nuvykau 11:15, parodžiau jam ultimatumą, paklausiau, ką jis apie tai galvoja. Jis buvo taip susijaudinęs, kaip niekados dar jo nemačiau. Esą ligi paskutinės minutės, kol jam šiandien iš ryto paskambinau į namus, jis nenorėjęs tikėti, kad lenkai tokį žygį būtų galėję padaryti. Jis asmeniniai nieko negalįs dabar patarti, nes jis nežinaš, koks galįs būti nusistatymas jo Vyriausybės. Esą „aš Tamstai jau esu sakęs kiek laiko atgal apie tai, kad dabar nieko nežinoma, kas gali būti. Čia jis užsiminė apie tai, kiek sykių jie, anglai, buvo „humiliated“² ... Jis nežinaš, ką daugiau jis galėtų pasakyti ir kaip sunku jam būtų kas nors patarti tokioj kritiškoj valandoj, kuomet jis negalįs drauge duoti ir užtikrinimo, kad jo Vyriausybė ims atsakomybę už savo patarimą.

Jis man pranešė, kad jis jau susinešęs su Halifaxo sekretorium, kuris prašes jo sulaukyti mane pas save (Collierį), kol Halifaxas užbaigs pasikalbėjimą su portugalų ambasadorium. Po kelių minučių paskambino Halifaxo sekretorius ir Collieris man pranešė, kad eisim pas Halifax'ą, bet jis prašė man vienam užėiti pas jį pirm negu matysis su Tamsta, „ar jis prašys mane pasilikti, kuomet jis priims Tamstą – to aš nežinau“ – sako Collieris.

Jis nuėjo pas Halifax; aš laukiau laukiamajam kambarį – apie 10–12 minučių. Taigi p. Collieris turėjo gana laiko Halifaxui padėti išaiškinti. Halifaxas mane priėmė 11 val. 45 min. Pasikalbėjimas tęsėsi daugiau pusvalandžio, Collieriui dalyvaujant.

Aš įteikiau Halifax'ui „eidamas savo Vyriausybės instrukcija” lenkų Ultimatumo ir notų tekstą anglų kalboje. Jis peržiūrėjęs, pasakė, kad jis jau yra jį matęs prancūzų kalboje ir po patėmijo, kad tai esąs liudnas apsiereiškimas.

Aš: Savo Vyriausybės pavedamas, aš noriu Tamsta paklausti, ką Jo Didenybės Vyriausybė apie tai mano.

Halifaxas: Patraukė pečiais ir pradėjo „mikčioti”, ką matydamas, aš pridėjau:

Aš: Ką Jo Didenybės Vyriausybė galėtų patarti Lietuvai tokiomis aplinkybėmis daryti?

H: Pradėjo ilgokai kalbėti lyg ir su matoma simpatijos išraiška. Esą labai sunku patarti tokiomis atsitikimais kaip šis, kuomet patarėjas neesąs taip artimame pavojuje, kaip patarimo prašytojas. Esą jis „suprantąs” iš Colliero pranešimo, kad Lietuvos Vyriausybė principiniai sutinkanti užmegzti diplomatinis santykius – ar tai esą reiškia, kad ji sutinkanti su Pasiuntinybių įsteigimu Kaune ir Varšuvoj?

Aš: Atsakaiu, kad aš taip suprantu, ir akyvaizdoj to, kaip lygiai ir fakto, kad mano Vyriausybė dar nieko nežinodama apie ultimatumą ir eigoje derybų kurios prasidėjo su abiejų vyriausybių žinia dar vasario mėnesy, yra įtekusi Paryžiuje per lenkų ambasadorių, pasiūlymą, dabar mano Vyriausybė prašo Jo Didenybės Vyriausybės paramos, kad lenkai atsiimtų savo ultimatyvią formą.

H: Kadangi Lietuvos Vyriausybė sutinka su esencialiu lenkų reikalavimu, tai jam, Halifax'ui, išrodo, kad ultimatumas turėtų būti antraeilis lenkams klausimas. Jis nemato priežasties, kodėl šis klausimas negalėtų but suaranžuotas mano prašymo prasme (along the lines requested by you).

Aš: Aš prašiau, kad tokiam atsitikime Jo Didenybės Vyriausybė padarytų kuogreičiausių žygių, o turint omenyje laiko trumpinimą, aš prašyčiau, nors ir neinstrukuotas specialiai šiuo punktu, kad Jo Didenybės Vyriausybė insistuotų pas lenkus, kad reikalui esant, ultimatumo terminas galėtų būt pailgintas.

H: Taip, kad duoti Jūsų Vyriausybei daugiau laiko apsvarstyti reikalą...

Aš: Taip – ir be to aš noriu atkreipti Jūsų dėmesio, kad Lietuva šiuo laiku neturi namie savo Premjero, kuris nuo sausio mėn. gydos Šveicarijoj.

H: O, taip? Gerai, instrukcijos ta prasme bus tuojaus duotos mūsų ambasadoriui Varšuvoj. Tamsta jau žinai (iš p. Colliero), kad mes darėme moderuojančių žygių Varšuvoje.

Toliaus Lordas Halifaxas pradėjo ilgokai dėstyti sumanymą kaip jo manymu galima būtų atsakyti lenkams. Esą, kadangi Lietuva jau ir pirmiau buvo maniusi apie santykių sureguliuvimą, tai ji dabar, nors ir užklupta nepamatuoto ultimatumo, kuris padaręs skaudžiausio įspūdžio, visgi yra nusistačiusi ir toliaus nepakeisti savo nusistatymo ir sutinkanti užmezti santykius... esą „aš manau, kad Jūs išskiai Kaune galėtų pagalvoti maždaug apie panašią formulą, kuri apeitų ultimatyvią formulą, ir duotų lenkams satisfakciją iš esmės... Ar Jūs taip nemanote? (Šis klausimas Collieriui).

Collieris greit gražino Lordą Halifaxą iš idilijos į realybės vaga.

„Visa šio reikalo kvintesencija – sako Collier – dabartinės padėties galima sutraukti į trumpą formulą: Lietuvai pastatytas 48 valandų ultimatumas ir ji klausia, ką

galėtum jai patarti. Taigi ar mes galim jai patarti to ultimatumo nepriimti, jeigu mūsų pastangos paveikti lenkus atsakyti nuo ultimatyvės formos, ar ultimatumo terminą pratęsti, nepasisektų?”

Aš: (Halifaxui) Norėčiau atkreipti Tamstos dėmesį, kad ultimatumas yra galimai žiauriausioj formoj – jis yra ne varietur...

H: Taip, – tikėkimės, kad mūsų pastangos Varšuvoj galės duoti pageidaujamų rezultatų, bet žinoma, mes negalėtum imtis ant savęs sunkios atsakomybės už patarimą ultimatumo nepriimti – jeigu lenkai galų-gale, nepaisant mūsų pastangų, ultimatumo grąšinimus pradėtų vykdyti.

Čia tenka patėmyti, kad nei p. Collieris pirmiaus, nei Lordas Halifaxas nei puse lūpų neprasitarė, kad mes turėtum ultimatumą priimti, kaip jis yra, – bet negalėjo siulyti ir jo nepriimti, negalėdami garantuoti nepriėmimo pasekmių. Iš p. Colliero pusės visą laiką buvo galima jausti nuoširdžios mums užuojautos. Ir Halifaxas išrodė lyg norįs padėti mums patarimu, kaip duoti atsakymas lenkams – nors ir nelabai vykusiai.

Aš: Mano Vyriausybė dar norėtų žinoti, kaip Jo Didenybės Vyriausybei išrodytų, jeigu Lietuvos Vyriausybė kreiptusi šiuo reikalu į Tautų Sąjungą? Ar Tamstos manymu esamoje padėtyje tas galėtų būti bet kokia garantija Lietuvos nepriklausomybei?

H: Kaip sykis šiuo momentu Ministeris Pirmininkas atsakinėja Parlamente į panašų klausimą. Šį paklausimą aš mačiau ir tariausi su Ministeriu Pirmininku (Chamberlainu). Aš negalėčiau nieko tikresnio į šitokiį paklausimą atsakyti, pirmiaus labai gerai ir giliai apie tai nepagalvojęs (without further deep consideration of the question). Bet akyvaizdoje to, kad Jūs esate pastatyti prieš ultimatumą, kurio laikas netrukus turi baigtis, man rodytus, kad tokiomis apylostovomis kreipimasis į Tautų Sąjungą vargiai galėtų Jus iš esamojo pavojaus išgelbėti. Kitomis aplinkybėmis, ateityje, žinoma, tai gal galėtų būti kitas klausimas...

Užbaigęs pasikalbėjimą su Lordu Halifaxu, aš dar užėjau pas p. Collierį ir jam sugrįžus su Halifaxo instrukcijomis Britų Ambasadoriui Varšuvoj, aš čia pat padariau trumpą santrauką keturių svarbiausių pasikalbėjimo punktų, paskaičiau juos p. Collieriui ir paklausiau, ar gerai aš supratau Halifaxo pareiškimus (kad išvengti bet kokių galimų nesusipratimų). Collieris patvirtino man, kad aš padariau teisingą sutrauką. Ją, aš parėjęs namo tuojaus telegrafavau Užsienių Reikalų Ministerijai (žiūr. mano šif. telegrama „Balutis 24” ir „Balutis 25”)³. Drauge iššaukiau Ministeriją telefonu (atsiliepė p. Girdvainis) ir jam pranešiau apie šių telegramų išsiuntimą [toliau tekstas – penki–septyni žodžiai – užjuodintas] šauktis Tautų Sąjungos pagalbos.

Igaliotas Ministeris

BKB/SC

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 8, l. 61–66.

Nuorašas. Mašinėraštis.

¹ Oliveris Harvis (Oliver Harvey) – lordo E. F. Halifaxo asmeninis sekretorius.

² „pažeminti“ (angl.)

³ Minimos telegramos šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojamos.

26. 1938 m. kovo 18 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) slapta instrukcija diplomatinėms atstovybėms užsienyje dėl Lenkijos ir Lietuvos konflikto

Varšuva, 1938 m. kovo 18 d.
Išsiųsta 5 val. 02 min.
Gauta 9 val.
P. Bekas Pasiuntinybei

Dėl įtemptų Lenkijos ir Lietuvos santykių duodu nurodymus, kaip vesti pokalbius:

- I. Nors Lietuvos valdžia nepaisė 1923 m. Ambasadorių konferencijos nutarimo dėl sienų ir 1927 m. Tautų Sąjungos Tarybos rekomendacijos dėl santykių normalizavimo, Lenkijos valdžia nuolat dėjo pastangas organizuoti normalius kaimyninius santykius.
- II. 1935–1936 metais mano pokalbiai su Lietuvos užsienio ministru, kurie baigdavosi Lietuvos pažadų nesilaikymu, ypač iki šiol viešai nežinomos š. m. vasario mėn. derybos parodė, kad Lietuva sąmoningai vengia normalizuoti su mumis santykius, nutraukdama derybas iki šiol tarptautiniuose santykiuose netaikytu būdu.
- III. Svarbus pasienio incidentas, patvirtinantis mūsų turėtas žinias apie diversinę veiklą iš Lietuvos ir per Lietuvą į Lenkijos teritoriją, sukūrė situaciją, kurios daugiau negalima toleruoti.
- IV. Šiomis sąlygomis Lenkijos valdžia turėjo atmesti siūlymą pradėti derybas dėl lokalinio incidento ir pateikti ultimatumą, reikalaujantį normalizuoti diplomatinis santykius.
- V. Šio mėn. 17 d. 12 val. buvo paskelbta atitinkama nota kategoriška forma ir nustačius tikslų terminą.
- VI. Padėtis yra rimta, nes Lenkijos valdžia netoleruos neigiamo atsakymo.

**Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku,
Archiwum Leona Orłowskiego, sygn. 78/16.**

Skelbta: PDD 1938, dok. 58, s. 142–143.

27. 1938 m. kovo 18 d., Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro gen. Juliaus Čapliko ir VRM Policijos departamento direktoriaus plk. Kazio Svilo visiškai slaptas aplinkraštis Vilkaviškio, Seinų, Alytaus, Trakų, Ukmergės, Utenos ir Zarasų apskričių viršininkams dėl režimo prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos

Slaptai-Asmeniškai
Nr. 470

Kaunas, 1938 m. kovo 18 d.

Lietuvos Respublika
Vidaus reikalų ministerija

Vilkaviškio, Seinų, Alytaus, Trakų, Ukmergės,
Utenos, ir Zarasų Apskričių Viršininkams.

Pasirėmęs 1938 m. kovo 16 d. Ministerių Kabineto nutarimu, prie lietuvių-lenkų administracinės linijos nustatau tokią tvarką:

1. Sekti kas dedasi anapus administracinės linijos.
2. Sekti gairių padėti ir apie perkeltas gaires tuojau pranešti Ministerijai.
3. Visa kas vyksta administracinėje linijoje tiksliai registruoti, nurodant vietą, laiką ir smulkų įvykio aprašymą.
4. Žinias apie įvykius administracinėje linijoje tuojau perduoti telefonu Ministerijai.
5. Padarius pranešimą apie įvykį, tuojau jį smulkiai iširti, įvykio vietą nufotografuoti ir padaryti jos krokus.
6. Ligi atskiro įsakymo pasienio policija turi neprisiartinti prie administracinės linijos arčiau kaip 50 metrų.
7. Administracinės linijos pasienio policija turi laikytis atsargiai, – sargybiniai ir patruliai turi veikti mažiau matomose arba pasislėpę už krūmų, skardžių ir pan. Vengti susitikti su lenkų sargybiniais.
8. Per 100 metrų nuo administracinės linijos jokiais atvejais nešaudyti.
9. Toliau už 100 metrų nuo administracinės linijos pasienio policija gali vartoti ginklą tik užpuolimo atveju.
10. Tuojau atšaukti iš atostogų visus policijos tarnautojus.
11. Apskričių centruose laikyti policijos rezervo būrelius po 10–15 žmonių.
12. Vidaus Reikalų Ministerijoje, policijos departamento direktoriaus kabinete, nuolat budės specialus valdininkas, kuriam tuojau perduoti žinias apie administracijos linijos įvykius. Policijos dep. Direktoriaus kabineto telefonas Nr. 2 05 64. Slapto automatiško telefono Nr. 584.

(pas) ČAPLIKAS

VIDAUS REIKALŲ MINISTERIS

(pas) K.SVILAS

POLICIJOS DEPARTAMENTO DIREKTORIUS

Nuorašas tikras: [parašas neįsk.]

Policijos referentas

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2100, l. 15–15 a. p.
Patvirtintas nuorašas. Mašiniškis.

28. 1938 m. kovo 18 d., Lietuvos Respublikos įgaliotojo ministro, nuolatinio delegato prie Tautų Sąjungos Ženevoje plk. Kazio Škirpos slapta *pro memoria* apie Tautų Sąjungos aukščiausiųjų pareigūnų reakciją į Lenkijos ultimatumą Lietuvai

[Slaptai]

Ženeva, 1938 m. kovo 18 d.

Lietuvos nuolatinė delegacija
prie Tautų Sąjungos
Délégation permanente de Lithuanie
Auprès de la Société des Nations
Nr. 126/53/sl.

Pro memoria

(Igal. Ministerio K. Škirpos pasikalbėjimas su Užsienių Reikalų Ministerija
kovo 18 d. 15 val.)

Padariau informacinio turinio demaršą Tautų Sąjungos generaliniame Sekretoriате. Buvau pas p.p. Avenolį, Walters, Sokoliną ir kelis žemesnius valdininkus.

Išpūdziai tokie: T. Sąjungoje manoma, kad turėtume lenkų ultimatumą priimti. Vieni galvoja, kad turėtume padaryti rezervus, kiti – kad rezervų daryti negalima.

Mano asmeniška nuomonė tokia: reikia lenkų reikalavimus priimti be rezervų, bet lygia greta rezervus notifikuoti Tautų Sąjungai ir visiems Tautų Sąjungos nariams, paminint 1927 m. gruodžio 10 d. T. S. rezoliuciją, kurią lenkai priėmė ir kuri neliečia klausimų, dėl kurių abi suiteresuotos šalys turi skirtingą nusistatymą.

Tatų Sąjungoje įvertinama, kaip mūsų plusai:

- 1) lenkai nereikalauja išbraukti iš Lietuvos konstitucijos paragrafo, kuriuo Vilnius skelbiamas Lietuvos sostine,
- 2) expressis verbalis nereikalauja pripažinti demarkacijos linijos tikra siena,
- 3) nestato kitų reikalavimų, kaip tiktai užmegzti normalinius santykius.

Gana patikimomis žiniomis, Vokietija laiko sukoncentravusi Austrijoje daugiau kariuomenės, negu reikalinga tvarkai palaikyti, be to, taip pat yra nemažai kariuomenės Silezijoje. Tomis pat žiniomis, vokiečiai neva ruošia smūgį prieš čekus, norėdami juos perkirsti iš Bavarijos ir Silezijos pusės. Bet žinią reikia patikrinti, bet šaltinis rimtas.

P. Sokolinas sakė, Litvinovas pareiškė, kad Lietuvos apsaugojimą nuo eventualinės agresijos laiko ne mažiau sverbiu dalyku, kaip Čekoslovakijos apsaugojimą.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 286–287.

Nuorašas. Mašinraštis.

29. 1938 m. kovo 18 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie Lenkijos ultimatumo Lietuvai kopijų įteikimą didžiųjų užsienio šalių pasiuntiniams Kaune

[Slaptai]
[Nr.] 22/pr.

Kaunas, 1938 m. kovo 18 d.

Pro memoria

/p. J. Urbšio, Generalinio Sekretoriaus/

Lenkų ultimatumo įteikimas svetimųjų valstybių atstovams.

Naktį iš kovo 17 į 18 dieną lenkų ultimatumas buvo įteiktas visų valstybių atstovams, prieš tai paaiškinant kiekvienam iš jų, kad Lietuvos Vyriausybė per p. Klimą ir lenkų pasiuntinį Paryžiuje Lukaševičių yra padariusi Lenkijos vyriausybei pasiūlymą paskirti diplomatus padėčiai tarp Lietuvos ir Lenkijos apsvarstyti.

1. Vokietijos pasiuntiniui Zechlin lenkų notą įteikiau 23 val. 30 min. Įteikęs pasakiau, kad Lietuvos Vyriausybė būtų labai dėkinga, jeigu Reicho vyriausybė galėtų pasakyti savo nuomonę ir draugišką patarimą dėl ultimatumo.

Perskaitęs lenkų notą, Zechlin atrodė susijaudinęs ir pasakė: „Ungeheuer scharf!“¹, o taip pat, kad jis to nelaukęs. Kokia dabar yra Berlyno nuomonė dėl santykių tarp Lietuvos ir Lenkijos jis dabar nežinąs. Seniau Berlyno nuomonė buvusi tokia, kad jis linkėjęs Lietuvai ir Lenkijai draugišku būdu ginčą išspręsti. Po to pažadėjo neatidėliodamas tai, kas jam buvo pasakyta ir patį tekstą perduoti savo vyriausybei. Išeidamas linkėjo, kad viskas gerai pasibaigtų.

2. Latvijos pasiuntinys Sėja 23 v. 40 min., susipažinęs su tekstu pasakė: „Baisiai kategoriškas!“ ir kad jam šis momentas yra taip skaudus, lyg tai liestų jo paties kraštą. Vėliau dėstė savo samprotavimus apie tai, kad pasyvi laikysena dažnai duodanti blogesnių rezultatų negu aktyvi. Jis mano, kad pasyvi Lietuvos laikysena santykiuose su Lankija gal būt yra apvylusi dėl savo rezultatų.

3. Prancūzijos pasiuntinys Dulong 23 val. 50 min., perskaitęs tekstą, pasakė, kad labai rimtas. Atrodė susinervinęs ir net išsigandęs. Pasižymėjo viską, kas jam buvo sakyta. Žadėjo tuojau pranešti savo vyriausybei.

Ponas Dulong, teikiant notą, buvo prašomas, kad Prancūzijos vyriausybė duotų Lietuvai šiuo reikalu draugišką patarimą ir taip pat, kad pasakytų Prancūzijos vyriausybės nuomonę, ar eventualinis kreipimasis dėl to ultimatumo į Tatų S-gos tarybą galėtų turėti kokių teigiamų rezultatų.

4. Italijos ministeris Fransoni /III. 18 d. 0 val. 5 min./ Perdavęs jam tekstą, irgi Lietuvos vyriausybės vardu prašiau Italijos vyriausybės nuomonės ir draugiško patarimo. Atrodė susijaudinęs. Linkėjo, kad viskas gerai pasibaigtų.

Čekoslovakijos ministeriui Skalickiui III. 18 d. 0 val. 15 min. įteikus tekstą, jokių nuomonių dėl to teksto nebuvo pasakyta.

6. Sovietų Rusijos pasiuntinys Krapivincevas, 0 v. 25 min.

Įteikęs tekstą, prašiau Lietuvos vyriausybės vardu sovietų vyriausybės nuomonės ir draugiško patarimo. Žadėjo perduoti ir dar pridūrė keletą sakinių apie nuolatinius sovietų vyriausybės taikingus siekimus.

Anglijos Chargé d'affaires Preston, 0 val. 35 min.

Įteikęs prašiau Vyriausybės vardu nuomonės ir anglų vyriausybės draugiško patarimo. Taip pat nuomonės, ar galima būtų laukti kokių rezultatų kreipiantis į Tautų S-gos Tarybą ir ar Britanijos vyriausybė nesutiktų paveikti Lenkijos vyriausybę, kad ji, užuot klausimą tvarkingus ultimatumo keliu, sutvarkytų jį pasiremiant p. Klimo Lenkijos ministeriui Lukoševičiui perduotu pasiūlymu.

Viską užsirašė, žadėjo tiksliai perduoti savo vyriausybei. Paskui klausė, ar neturiu me išpūdžio, kad dabartinis Lenkijos elgesys yra jos strateginis manevras, nukreiptas prieš Vokietiją, ir ar lenkų ultimatumas nėra noras užbėgti už akių kokiam Vokietijos ultimatumui, nes, jo manymu, Baltijos valstybėse Lenkija ir Vokietija konkuruoja ir nė viena iš jų nenori, kad kita atsistotų tvirčiau.

Atsakiau, kad jokių elementų, kurie leistų man taip galvoti, neturiu.

Toliau dėstė, kad jis labai užjaučias mus, bet manąs, kad galų gale gal būt tas išesiai mūsų naudai, nes užmezgus diplomatinius santykius, Baltijos valstybės turės galimumo bendradarbiauti su Lenkija ir tuo būdu visos tos valstybės galės eventualiai atsispirti Vokietijai, kuri, Preston manymu, tur būt neatsisako nuo ėjimo į rytus.

Man pastebėjus, kad tokiu būdu užmėngsti santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos vargu bau greitai laiku galėtų duoti susiartinimo rezultatų ir priminus, kad toks ultimatumo pastatymas lietuvių tautai ir valstybei yra labai skaudus, Preston atsakė, kad jis mano, jog Lenkija taip pasielgė dėl to, kad ji tvirtai žinojusi, jog derybomis su Lietuva niekadosis prie diplomatinių santykių užmezgimo neprieitų. Tai lenkai žinoję dėl to, kad visi ligšioliniai mėginimai nebuvo davę jokių rezultatų.

.....

Kovo 18 d. rytą apsilankė Estijos ministeris Varma, kurio naktį nebuvo galima surasti, švedų chargé d'affaires Westring, Danijos – Worsae ir pas p. Bizauską Šventojo Sosto chargé d'affaires Samore. Visiems jiems buvo įteiktas Lenkijos notos tekstas.

.....

Gauna: p. Kariuomenės Štabo Viršininkas, Berlynas, Ryga, Paryžius, Roma, Praha, Maskva, Londonas, Talinas, Stokholmas.

JU/JŠ

13 egz.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 277–278.

Nuorašas. Mašinraštis.

¹ „Labai aštru!“ (vok.)

30. 1938 m. (kovo 18 ar 19 d.), Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio slapto pranešimo Respublikos Seimui projektas apie Lenkijos ultimatumo Lietuvai tarptautines aplinkybes ir politinius padarinius

[Slaptai]

[Dokumentas be datos, bet, sprendžiant iš jo turinio, parengtas 1938 m. kovo 18 ar 19 d.]

Užvakar, kovo 17 dieną 9 valandą vakaro Lietuvos Vyriausybei Lenkijos vyriausybė pastatė ultimatumą, reikalaujama užmegsti diplomatinis santykius. Šį ultimatumą Lenkijos pasiuntinys Taline įteikė mūsų pasiuntiniui ten pat. Jo turinys yra šitoks: ...

Šis reikalavimas buvo mums pastatytas dar nematytos ligšiol antilietuviškos propagandos Lenkijoje atmosferoje, vykstant grasinančioms Lietuvai demonstracijoms, kurios buvo surengtos dėl kovo mėnesio 11 dieną ties administracijos linija įvykusio incidento, kurio metu buvo sužeistas ir vėliau mirė lenkų kareivis, perėjęs administracijos liniją ir šovęs į mūsų policininką. Dėl šio incidento tenka čia pakartoti, jog teismo tardymas parodė, kad mūsų policininko elgesys buvo teisėtas tiek vidaus teisės, tiek tarptautinės teisės atžvilgiu.

Nežiūrint to ir turėdama galvoje incidento pasekmėje sudaryta įtemptą padėtį, Vyriausybė visų pirmiausia, kaip visados pirmiau, pavedė mūsų vietos valdžios organams sudaryti mišriąją komisiją incidentui ištirti. Kovo mėn. 14 dieną Lenkijos vyriausybei buvo įteiktas pasiūlymas paskirti įgaliotinius, kurie ištirtų šį incidentą ir sutartų priemonės užkirsti kelią tokiems incidentams.

Abu šitie Lietuvos Vyriausybės pasiūlymai, kurie buvo padiktuoti jos nuolatinio rūpesčio šalinti ginčus Lietuvos tarpvalstybiniuose santykiuose, o įvykusius ginčus aiškinti ir svarstyti atvirai ir lojaliniai, Lenkijos vyriausybės buvo atmesti.

Pagaliau, kovo mėn. 17 d. Lietuvos Vyriausybė pavedė mūsų pasiuntiniui Paryžiuje pranešti Lenkijos vyriausybei per jos tenykštį ambasadorių, kad Lietuvos Vyriausybė yra nusistačiusi pavesti vienam savo diplomatu įeiti į kontaktą su Lenkijos vyriausybės nurodytu lenkų diplomatu tikslu išaiškinti padėtį tarp abiejų valstybių. Lietuvos pasiuntinys šitą pavedimą įvykdė kovo 17 d. vakare.

Gresiančio Lietuvai pavojaus akivaizdoje, imdama dėmesin tarptautinių santykių dezorganizaciją, kuriai nėra precedentų šio amžiaus istorijoje, Vyriausybė tuojau kreipėsi į draugingų didžiųjų valstybių vyriausybes, atkreipdama jų dėmesį į grėsiantį taikai pavojų ir prašydama padėti mums savo politine įtaka. Šio Vyriausybės kreipimosi pasekmė buvo pakartotini ir primygtini demaršai. Lietuvos Vyriausybė yra dėkinga toms draugingoms valstybėms, kurios šią rimtą mūsų kraštui valandą stengėsi padėti Lietuvai, suprasdamos, kad tuo pačiu padeda taikos ir teisės reikalui.

Deja, pasakytos pastangos nesulaukė ultimatumo: jis buvo Lietuvai vis dėlto pateiktas.

Ir po to, nors diplomatinė veikla Lietuvos naudai nesiliovė, ji nedavė teigiamų rezultatų prieš pasibaigiant ultimatumo laikui. Lygiu būdu Tautų Sąjungą sudarančios valstybės negalėjo suteikti pagelbos.

Šitokiomis aplinkybėmis Vyriausybė, nematydama kitos išeities nei galimumo kitu kuriuo būdu išvengti pražūtingo, nes nelygaus, susirėmimo, nusprendė priimti Lenkijos reikalavimą. Lietuvos pasiuntinys Taline šiandien ..... valandą vakaro įteikė atitinkamą notą Lenkijos pasiuntiniui. Lietuvos Vyriausybė taip pasielgė daug galingesnės valstybės smurto grąšymų priversta ir yra įsitikinusi, kad pasielgė taip, kaip reikia pasielgti Vyriausybei, suprantančiai savo atsakomybę už valstybės ir tautos likimą.

Diplomatiniai santykiai su Lenkija yra nustatyti. Lietuvos valstybė tačiau yra ir bus. Ji bus tokia, kokią ją padaryti norės ir sugebės patys lietuviai. Forma ir aplinkybės, kuriomis iš mūsų buvo pareikalauta nustatyti tuos santykius, yra neabejotinas smūgis. Tačiau ir šios dienos įvykis tebūnie mums paskatinimas susiburti glaudžiam mūsų darbe ateinančioms nesuskaitomoms Lietuvos kartoms ir mūsų meilėje Lietuvai ir viskam kas lietuviška.

Šią nepaprastą valandą Vyriausybė kreipiasi į Jus, Tautos Atstovai, į visą tautą, kviesdama priimti tai, kas yra neišvengiama.

[Dokumento pirmo lapo viršutiniame kairiame kampe ranka parašyta: „*I pavyzdys.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2009, l. 154–156.

Nuorašas. Mašinėraštis.

31. 1938 m. kovo 19 d., Lietuvos Respublikos VRM Policijos departamento direktoriaus plk. Kazio Svilo slaptas raštas Lietuvos URM apie 1928–1937 m. tarnyboje prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos žuvusius lietuvių pareigūnus

[Slaptai]
Skubu

Kaunas, 1938 m. kovo 19 d.

Lietuvos Respublika
Vidaus reikalų ministerija
Policijos departamentas
Nr. 38897

Užsienių Reikalų Ministerijai.

Turiu garbę siųsti Tamstoms įvykių santraukas 2 egz., apie lenkų smurto žygius prieš mūsų pasienio policijos pareigūnus laike 1927–1937 metų prie administracijos linijos.

Priedas: 28 lap.¹

[parašas]
Departamento Direktorius

[parašas]
Policijos referentas

Lenkų nukauti mūsų pasienio policijos pareigūnai.

1927 m. rugsėjo m. 15 d. ties Zarasų baru okupuotos Lietuvos pusėje Salantų vl. Gubavos dvare rastas nukautas mūsų pasienio sargybinis Justas N a r k ū n a s. Lenkai patys prisipažino, kad jį nukovė lenkų KOP kareivis, nes esą Narkūnas perėjęs administracinę liniją ir nenorėjęs jiems pasiduoti.

1927 m. birželio m. 5 d. Novasodų km. pil. Vyšniausko laukuose ant administracinės linijos rastas nušautas Seinų baro 1-mo rajono policininkas Vincas S a n k a u s k a s. Tikrų žinių kas nušovė nėra.

1928 m. rugsėjo m. 18 d. 5 lenkai-plečkaitininkai perėję administracinę liniją puolė Trakų baro Bieloliesės km. sargybos bustą, kuriame dežuravo policininkas Ignas Saliamonas ir revolverio šūviu sužeidė jį sprandan. Rugsėjo m. 26 d. nuo žaizdos policininkas mirė.

1928 m. balandžio m. 15 d. ties Stubiaskos km. apie 10 metrų mūsų pusėje iššoko iš krūmų lenkų partizanas ir revolverio šūviais mirtinai nukovė patruliuojantį prie administracinės linijos Seinų baro 8 rajono sargybinių Joną K i z e l e v i č i ū.

1929 m. balandžio m. 12 d. vienas lenkų kareivis ir vienas plečkaitininkas įmetė dvi granatas į Seinų baro 2 rajono 5 sargybos viršininko policininko Žilionio butą. Granatos sprogdamos jį sunkiai sužeidė ir ant rytojaus nuo žaizdų jis mirė.

1931 m. spalio m. 4 d. Trakų baro 5 rajono 4 sargybos eilinis sargybinis Kybartas Jurgis, 60 m. atstume nuo administracinės linijos mūsų pusėje, buvo lenkų nukautas.

1936 m. gegužės m. 28 d. Vilkaviškio baro 6 rajono ribose prie administracinės linijos lenkų kareiviai šūviu sužeidė į vidurius 6 rajono policininką Andrių L a z a - k o v i č i ū, kuris tą pat dieną nugabentas į Vilkaviškio ligoninę mirė.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2009, l. 96, 111–112.

Originalas. Mašinarštis.

¹ Šiame rinkinyje publikuojama tik pirma dokumento „Lenkų nukauti mūsų pasienio policijos pareigūnai“ dalis.

32. 1938 m. kovo 19 d., JAV Baltimorės lietuvių literatūros asociacijos 25-ojo skyriaus laiškas Lietuvos pasiuntinybei Vašingtone, išreiškiantis moralinę paramą Lietuvai dėl Lenkijos ultimatumo

Nuorašas

March 19, 1938

To the Lithuanian Ambassador,
Lithuanian Embassy,
Washington, D.C.
Your Excellency:

We, the members of Branch 25 of the Lithuanian Literature Association of Baltimore, wish to express our deep-felt sense of solidarity with our native land in the hour of the threatened aggression against her by the Polish and nazi militarists and fascists.

In order that a strong defence may be made of the independence of Lithuania, we strongly urge the utmost unity, solidarity, and recognition of the interests of all the Lithuanian people.

By order of:

Lithuanian Literature Association
Baltimore Branch № 25
President
(signed) Joseph Stanys
Secretary
(signed) A. Žemaitis

Secretary:
Anthony Žemaitis,
861 Hollins Street,
Baltimore, Maryland.

[Vertimas]

1938 m. kovo 19 d.

Lietuvos Ambasadoriui,
Lietuvos ambasada,
Vašingtonas, D. C.

Jūsų Ekscelencija,

Mes, Baltimorės Lietuvių literatūros asociacijos 25-ojo skyriaus nariai, norime išreikšti savo stipriai jaučiamą solidarumą su tėvyne, kuriai šią valandą gresia lenkų militaristų ir nacių fašistų agresija.

Kad Lietuvos nepriklausomybės gynimas būtų stiprus, mes tvirtai reikalaujame kuo didžiausios vienybės, solidarumo ir visų Lietuvos žmonių interesų pripažinimo.

Pavedimu

Baltimorės Lietuvių literatūros
asociacijos 25-ojo skyriaus
Prezidentas
[parašas] Joseph Stanys
Sekretorius
[parašas] A. Žemaitis

Sekretorius
Anthony Žemaitis
861 Hollins gatvė
Baltimorė, Merilandas

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2009, l. 236.
Nuorašas. Mašinėraštis.

33. 1938 m. kovo 19 d., Lietuvos Respublikos VRM Policijos departamento direktoriaus plk. Kazio Svilo slaptas raštas Lietuvos URM apie situaciją prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos

Slaptai

Kaunas, 1938 m. kovo 19 d.

Lietuvos Respublika
Vidaus reikalų ministerija
Policijos departamentas
Nr. 474

Užsienių Reikalų Ministerijai.

Kovo 18 d. 12,02 val. 18 lenkų lėktuvų praskrido nuo Trakų Maišiogalos kryptimi ties 5 (Vievio) rajonu lygiagrečiai administracinės linijos. Tuo pačiu laiku apie 40 lėktuvų skrido nuo Vilniaus prie Neries, padarę ratą ties 6 (Kazokiškio) rajonu. Lėktuvų ženklai buvo gerai matyti.

Seinų apskrities viršininko pranešimu kovo 18 d. 7 val. 19 lenkų kareivių ties 5 (Beviršių) rajonu dviejose vietose pradėjo kasti apkasus, nugręžtus Lietuvos pusėn. Vieni apkasai kasami apie 100 m. ilgio Dusnyčio dvaro laukuose, tarp dvaro sodybos ir Dusnyčios kaimo laukų, apie 400 m. nuo administracinės linijos. Kiti apkasai kasami apie 50 m. ilgio Kalviškių kaimo laukuose, apie 40 m. nuo adm. linijos. Apkasus kasa lenkų kareiviai, ginkluoti šautuvais, su šalmais ant galvų. Apkasų kasimo darbams vadovauja K.O.P. II-os kuopos Cholmy-Volmera kardono seržantas. Panašūs apkasai kasami ir 6 (Kučiūnų) rajono ribose Cholmy-Volmera ir Rachaliony laukuose.

Lenkų Cholmy-Volmera seržantas, pastebėjęs einantį palei adm. liniją 5 rajono 3 sargybos viršininką vyr. polic. Žitkauską, jį sustabdė ir užklausė: „Kodėl lietuviai nušovė lenkų kareivį? Dabar Lietuvai bus blogai“. Į tai polic. Žitkauskas nieko neatsakė.

[parašas]

Departamento Direktorius

[parašas neįsk.]

Policijos referentas

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2009, l. 133.

Originalas. Mašinraštis.

34. 1938 m. kovo 20 d., Amerikos komiteto Lietuvai ginti globojamo JAV lietuvių karo veteranų ir piliečių susirinkimo Niujorke rezoliucija Lietuvai paremti dėl Lenkijos ultimatumo

RESOLUTION

Unanimously adopted at the mass-meeting of American war veterans and citizens, held at the Cooper Union Hall in the City of New York under the auspices of the American Committee for Defense of Lithuania on Sunday, March 20, 1938:

WHEREAS the normal progress of human social order depends entirely upon certain basic inviolate international rights and the ideal of the sanctity of treaties and sovereignty, which heretofore have been mutually and collectively respected by the community of nations, thus assuring the perpetuity of civilization; and

WHEREAS recent international events, specifically Polish–Lithuanian developments, indicate a dangerous trend among some Powers to substitute a resort to force for these fundamentals of international justice; and

WHEREAS Lithuania and Poland have regained their independence because of the existence of these basic rights and the application of the principle of national self-determination, and as a result of heroic sacrifices by the American people, as well as patriots of aforesaid two nations; and

WHEREAS the Government of Poland initiated subsequent series of violations of treaties by acts of aggression and violence, to wit: seizure by brute force of Lithuanian capital Vilnius two days after the signing of the Peace Treaty of Suwalki on October 7, 1920, under forcible seizure has never been acquiesced in by the Government and people of Lithuania nor sanctioned by the international tribunals of justice and the public opinion of the civilized world; and

WHEREAS numerous armed clashes had been provoked by the Polish militarists ever since the abolition of the neutral zone in March, 1923, in which numbers of Lithuanian frontier guards and civilians had been killed and maimed, accentuated further by kidnappings of Lithuanian frontier guards by Polish troops and confiscation of property of the innocent populace along the line of demarcation; and

WHEREAS in the latest incident of the series of provocative acts, wherein on March 11, 1938, a Polish guard, hiding in brushwood 22 yards on the Lithuanian side, was mortally wounded by the return fire of a Lithuanian guard who came to investigate the shooting, the Polish Government, in further condonement of illegal acts of its soldiery, refused an investigation of the incident and used it as a pretext for instigation of violent warlike demonstrations against peaceful Lithuania and for dispatch of an ultimatum, backed by massing of armies, to force an unconditional surrender of Lithuania to Polish demands; and

WHEREAS the Polish authorities, while clamoring about purely imaginary and non-existent persecution of Polish minority in Lithuania, have closed hundreds of

Lithuanian schools, kinder-gartens, libraries, educational, cultural and economic organizations in Vilnius territories; and

WHEAREAS the latest Polish Government's acts of invasion, intimidation and violence directed against the Lithuanian Republic and independence, coming close upon the heels of violence and oppression in other sections of the world, are of grave concern to the people of the United States and call for an institution of adequate measures to safeguard the civilized life and functioning of democratic institutions and liberties; and

WHEREAS the forced establishment of diplomatic relations creates the danger of further acts of aggression and imposition upon Lithuania of hostile Polish will, veiled, as in a radio broadcast from Warsaw on March 19, 1938, under the mask of „brotherhood and friendship”,

NOW, therefore,

BE IT RESOLVED that we CONDEMN most vehemently the Polish dictatorial Government's acts of aggression against Lithuania and oppression of Lithuanian, Ukrainian and Jewish minorities in occupied territories, subjected under the totalitarian rule of Poland;

BE IT FURTHER RESOLVED that we fully understand and appreciate the dangers to Lithuania created by the forced sacrifices made by the Government of Lithuania in the interests of the preservation of peace, and we thank the Governments of Great Britain, France and Soviet Union for their friendly representations to the Polish autocracy for moderation;

BE IT FURTHER RESOLVED that we appeal to our Government of the United States to immediately sever the diplomatic, consular and trade relationship with the aggressor nations, particularly with the Polish government;

BE IT FURTHER RESOLVED that we hereby solemnly pledge ourselves to boycott the products manufactured in unhappy Poland, and that we call upon all American people to join in this measure of protest;

BE IT FURTHER RESOLVED that we ardently urge that Poland, the violator of the Covenant of the League of Nations, Treaties on Minorities' Rights, Kellogg-Briand Pact and Treaty of Suwalkai, be expelled from membership in the League of Nations;

BE IT FURTHER RESOLVED that the copies these resolutions be forwarded to the President, Secretary of State and Members of Congress of the United States, to the Governments of Great Britain, France, Soviet Union, Lithuania, Poland, Latvia and Estonia, to the League of Nations, and to the Press.

(signed) Charles F. Paulauskas

Chairman

(signed) Joseph B. Laucka

Secretary

[Vertimas]

REZOLIUCIJA

Vienbalsiai priimta Amerikos komiteto Lietuvai ginti globojamame Amerikos karo veteranų ir piliečių gausiame susirinkime, įvykusiame sekmadienį, 1938 m. kovo 20 d., Kuperio sąjungos salėje Niujorko mieste:

KADANGI normali žmogiškoji socialinės tvarkos pažanga visiškai priklauso nuo tam tikrų pagrindinių nesulaužomų tarptautinių teisių bei sutarčių ir suvereniteto idealo šventumo, kuriuos iki šio laiko abipusiškai ir bendrai gerbė valstybių bendruomenės, tad įtvirtinant civilizacijos amžinybę; ir

KADANGI neseniai vykę tarptautiniai įvykiai, specifinės lenkų ir lietuvių aplinkybės parodo kai kurių stipresnių valstybių pavojingą užmojį pasitelkti jėgą vietoj tarptautinio teisingumo pagrindų; ir

KADANGI Lietuva ir Lenkija yra atgavusios savo nepriklausomybę, nes egzistuoja šios pagrindinės teisės ir yra taikomas tautų apsisprendimo principas, ir dėl Amerikos žmonių herojiškų aukų, taip pat ir pirmiau minėtų dviejų tautų patriotų [pastangų ir aukų]; ir

KADANGI Lenkijos Vyriausybė pradėjo tolesnę seriją sutarčių pažeidimų agresijos ir smurto aktais, kaip antai brutalia jėga užgrobdama Lietuvos sostinę Vilnių vos dvi dienos po Suvalkų Taikos sutarties¹ pasirašymo 1920 m. spalio 7 d. globojant Tautų Sąjungos komisijai, tas užgrobimas jėga niekada nebuvo Lietuvos Vyriausybės ir jos žmonių priimatas bei sankcionuotas tarptautinių teisingumo tribunolų ir civilizuoto pasaulio viešosios nuomonės; ir

KADANGI gausius ginkluotus susirėmimus savo laiku išprovokavo lenkų militaristai, kai 1923 m. kovo mėnesį panaikinus neutralią zoną daug Lietuvos pasienio sargybinių ir civilių gyventojų buvo nužudyti ar sužaloti, lenkų kareivių pagrobti Lietuvos pasienio sargybiniai dėl išpirkos ir konfiskuotas nekaltų gyventojų turtas palei demarkacijos liniją²; ir

KADANGI paskutinis iš daugybės provokacijų incidentas, kai 1938 m. kovo 11 d. Lenkijos sargybinis 22 jardus būdamas Lietuvos pusėje ir slėpdamasis krūmuose buvo mirtinai sužeistas atsakomąja ugnimi Lietuvos sargybinio, kuris įvykio vietoje atsirado norėdamas išsiaiškinti, kas šaudė, Lenkijos Vyriausybė, toliau nepastebėdama savo karių neteisėtų veiksmų, atmetė incidento ištyrimą ir panaudojo jį kaip pretekstą sukurstyti smurtines karingas demonstracijas prieš taikingą Lietuvą ir pasiūsti ultimatumą, remiamą telkiama kariuomene, kad priverstų Lietuvą besąlygiškai nusileisti Lenkijos reikalavimams; ir

KADANGI Lenkijos valdžia, keldama triukšmą dėl visiškai išgalvoto ir neegzistuojančio lenkų mažumos Lietuvoje persekiojimo, uždarė šimtus lietuviškų mokyklų, darželių, bibliotekų, pedagoginių, kultūrinių ir ekonominių organizacijų Vilniaus krašte; ir

KADANGI paskutiniai Lenkijos Vyriausybės invazijos aktai, intimidacija ir smurtas prieš Lietuvos Respubliką ir nepriklausomybę, įvykę tuoj pat po smurto ir priespaudos

kitose pasaulio dalyse, kelia didelį susirūpinimą Jungtinių Valstijų žmonėms ir kviečia kurti institucijas, kurios atitinkamomis priemonėmis apsaugotų civilizuotą gyvenimą, demokratiškas institucijas ir laisvių veikimą; ir

KADANGI priverstinis diplomatiškas ryšių sukūrimas kelia tolesnės agresijos pavojų ir primetimo Lietuvai nedraugiškos lenkiškos valios, paslėptos po „brolybės ir draugystės“ kauke, kaip pažymėta 1938 m. kovo 19 d. radijo pranešime iš Varšuvos;

TODĖL DABAR,

TEGUL BŪNA NUTARTA, kad mes labai karštai PASMERKIAME lenkų diktatūrinės Vyriausybės agresijos veiksmus prieš Lietuvą ir lietuvių, ukrainiečių ir žydų mažumų priespaudą okupuotose teritorijose, valdomose Lenkijos totalitarinės valdžios;

TEBŪNA DAR IR TOLIAU NUTARTA, kad mes visiškai suprantame ir pripažįstame Lietuvai keliamus pavojus, priverstinį Lietuvos Vyriausybės pasiaukojimą taikos labai ir dėkojame Didžiosios Britanijos, Prancūzijos ir Sovietų Sąjungos Vyriausybėms už jų draugiškus raginimus Lenkijos autokratiją elgtis nuosaikiai;

TEBŪNA DAR IR TOLIAU NUTARTA, kad mes kreipiamės į Jungtinių Valstijų Vyriausybę ragindami nedelsiant nutraukti diplomatiškus, konsulinius ir prekybos santykius su tautomis agresorėmis, taigi su Lenkijos Vyriausybe;

TEBŪNA DAR IR TOLIAU NUTARTA, kad mes dabar iškilmingai pasižadame boikotuoti prekes, pagamintas nelaimingoje Lenkijoje, ir kviečiame visus Amerikos žmones prisidėti prie šios formos protesto;

TEBŪNA DAR IR TOLIAU NUTARTA, jog mes karštai raginame, kad Lenkija, kaip Tautų Sąjungos Statuto, Mažumų teisių sutarties, Kelogo–Briano (Kellog–Briand) pakto ir Suvalkų sutarties laužytoja, būtų pašalinta iš Tautų Sąjungos;

TEBŪNA DAR IR TOLIAU NUTARTA, kad šių nutarimų kopijos būtų pasiųstos Jungtinių Valstijų Prezidentui, Valstybės sekretoriui ir Kongreso nariams, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Sovietų Sąjungos, Lietuvos, Lenkijos, Latvijos ir Estijos Vyriausybėms, Tautų Sąjungai ir spaudai.

[parašas] Charles F. Paulauskas
pirmininkas

[parašas] Joseph B. Laucka
sekretorius

LCVA, f. 383, ap. 2099, l. 220.

Nuorašas. Mašinarštis.

¹ Iš tiesų 1920 m. spalio 7 d., tarpininkaujant Tautų Sąjungos Komisijai, Suvalkuose Lietuvos ir Lenkijos delegacijos pasirašė ne taikos, o paliaubų sutartį dėl visų tarpusavio karo veiksmų nutraukimo iki tol, kol derybomis bus išspręsti visi abiejų šalių tarpusavio teritoriniai ir politiniai nesutarimai, tarp Lietuvos ir Lenkijos bus pasirašyta galutinė politinė tarpusavio santykių sureguliuojimo sutartis.

² Pastarojo punkto įtraukimas į rezoliuciją rodo, kad JAV lietuviai iš tiesų turėjo nemažai informacijos apie prastus lietuvių ir lenkų santykius ir buvo gana gerai informuoti apie įtemptą padėtį prie administracinės linijos. Op. cit., *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2009, l. 96–130.

35. 1938 m. kovo 21 d., Lietuvos Respublikos kariuomenės štabo II skyriaus viršininko plk. Konstantino Dulksnio slaptas informacinis biuletenis apie situaciją prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos

Slaptai.

[Kaunas,] 1938 m. kovo 20 d. 14 val. – kovo 21 d. 8 val.

KARIUOMENĖS ŠTABO II SKYRIAUS BIULETENIS NR. 5.

1. Galutinai nustatyta, kas pastoviniavę prie administracinės linijos lenkų kariuomenės dalys iš visų punktų pasitraukė ir sugrįžo į nuolatines igulas.
2. Papildoma, kad Rykonty – Troki Nowe – Landworów rajone be biul. 3–4 nr. išvardintų dalių dar pastoviniavo 13 ul. pulko dalis, 7 pion. eskadronas, 3 sunk. art. pulkas ir 33 lengv. art. divizionas.

Čia sugrupuoti kariuomenė buvo užėmusi šiuos pntkus: BOLCZANY, RYKONTY, BUDA, CUKISZKI, PAWLOWO, KRASNO I, SZULNIKI ir WORNIKI. Dalis 13 ul. pulko stovėjo Ladworów, kita dalis – esk. III. 19 d. ryte buvo pastebėta POBRODZIE.

3. Pasitvirtina žinios apie 8 p. div. dalių buvimą Vilniuje. III. 19 d. ryte keliolika šios divizijos ešalonų stovėjo gelž. stotyje ir neiškrauti. Aiškiai buvo matyti 32 pėst. p. karininkai ir kareiviai. Ešalonuose buvo matyti tankelių ir vikšrinių šarv. auto.

Ši kariuomenė buvo transportuojama į Vilnių gelž. linija: WARSZAWA – CZEREMCHA – WOLKOWYSK – LIDA – MOLODECZNO – VILNIUS. Artimiausioji, greitojo sus. linija WARSZAWA – BALSTOGĖ – GARDINAS – VILNIUS kariuomenės transportavimui iš gilumos nebuvo naudojama.

IŠVADA: 8 p. div. permetimas geležinkeliu į Vilniaus sritį aiškiai parodė lenkų karo vadovybės agresyvų nusistatymą.

4. Rytprūsčiuose šiuo metu visai ramu.

[parašas]

Gen štabo pulkininkas
II-ojo skyriaus Viršininkas

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2009, l. 153.

Originalas. Mašinėraštis.

36. 1938 m. kovo 22 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Bukarešte Mirosłavo Arciszewskio (Mirosław Arciszewski) konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui plk. Juzefui Bekui (Józef Beck) apie Rumunijos Vyriausybės ir visuomenės reakciją į Lenkijos ir Lietuvos santykių krizę

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Bukarešte

Nr. 52/R/18

Dėl Lenkijos ir Lietuvos [santykių] krizės

Bukareštas, 1938 m. kovo 22 d.

Filipesku Parkas

Alexandro Alėja 23

Slaptai!

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Spaudas: URM. P III. Nr. dz. poz. 49/Lt 28,38 3 28

Lenkijos ir Lietuvos įvykiai užklupo Rumunijos vyriausybę tuo metu, kai ji dar stebėjo Austrijos įvykius ir laukė Prancūzijos ir Anglijos reakcijos dėl Berlyno. Vietos veikėjams tokia reakcija atrodė natūrali, juolab kad kovo 16 ir 17 d.[ienomis] užsienio reikalų vadovybę pasiekė žinios apie tariamą Prancūzijos intervencijos planą į Ispaniją. Kai Bukareštą pasiekė pirmosios spaudos telegramos apie mūsų sąlygas, padiktuotas Kaunui, ir mūsų kariuomenės telkimą, penktadienį, kovo 18 d., mane pasikvietė p. Teteresku (Tătărescu). Jis neslėpė savo nerimo dėl eventualios Sovietų pozicijos. Remdamasis Pono Ministro instrukcija supažindinau p. Teteresku su bendra padėtimi pabrėždamas, kad šiuo metu absoliučiai būtina galutinai panaikinti esamą Lenkijos ir Lietuvos santykių padėtį. Bendro mūsų saugumo interesai aiškiai rodo, kad tokia akcija yra reikalinga. Kalbant apie Maskvą, be bendrų priešasčių, rodančių, kad šiuo metu sovietų mobilizacija nėra įmanoma, perteikiau p. Teteresku Litvinovo ir ambasadoriaus Gżybovskio (Grzybowski) pokalbį. Į p. Teteresku pastabą, jog Maskvos pozicija gali būti spąstai, pasakiau, kad labiau tikėtina tai, jog Sovietai baiminasi prestižinio angažavimosi Lietuvos pusėje, nes, atsižvelgiant į mūsų besąlygišką pasiryžimą veikti, visa tai galiausiai parodytų pasauliui Rusijos silpnumą.

P. Teteresku patvirtino Rumunijos kaip mūsų sąjungininkės solidarumą ir ilgai kalbėjo apie tai, kad reikalinga staigi politinė akcija, kurios tikslas būtų konsoliduoti visų šios Europos dalies valstybių susitarimą, nes tai yra vienintelis būdas sulaukyti germanizmo potvynį.

Pritariau šiai nuomonei pabrėždamas, kad tokiai akcijai įgyvendinti turi atsirasti daugiau nei paprastai politikų ir kad šiuo požiūriu Rumunijos ir Vengrijos susitarimas turi didelės reikšmės.

Valstybės sekretoriaus padėjėjas p. Komnenas (Comnen), su kuriuo susitikau tą pačią dieną, nerimavo gerokai labiau nei p. Teteresku ir per pokalbį, beje, pasakė: „je

vous donne un conseil pressant, un conseil d'ami dévoué et averti – ne vous engagez pas militairement contre la Lithuanie“¹. Atsakiau, kad jau daug metų Lenkija pateikia įrodymų, jog gerai planuoja.

Šeštadienį, kovo 19 d., iš ryto man paskambino p. Teteresku ir p. Komnenas. Jie vis dar nerimavo ir klausinėjo apie esamą padėtį. P. Komneno klausinėjamas buvau priverstas pasakyti jam savo asmeninę prielaidą, kad reikalas baigsis tuo, jog Lietuva sutiks su mūsų reikalavimais.

Po to, kai atėjo žinia apie tai, kad Taline buvo apsikeista notomis, abu ponai prašė perduoti Ponui Ministrui nuoširdžiausius sveikinimus.

Lenkijos ir Lietuvos įvykių eigą čionykščiai politiniai sluoksniai apibūdina pabrėždami tris momentus:

- 1) Baimę beveik neišvengiamos Sovietų intervencijos, kuri sieks sukrėsti visą Europą.
- 2) Visuotinį įsitikinimą, kad egzistuoja slaptas Lenkijos ir Vokietijos susitarimas.
- 3) Šio susitarimo objektas turėtų būti Gdansko ir Pamario atidavimas Vokietijai mainais už Lietuvos inkorporavimą, vykdomą Lenkijos.

Krizės įveikimas ir Pono Ministro pareiškimas, kad mes gerbiame Lietuvos nepriklausomybę, buvo nauja staigmena, kuri šiek tiek susilpnina įtarimą, jog mes rengiame dirvą Pamario klausimo sprendimui.

Po anšliuso ir lietuviškos krizės Lenkijos prestižas šiame krašte labai išaugo. Anšliusas pavertė Lenkiją šioje Europos dalyje vienintele patrauklia jėga, o lietuvių krizė parodė, kad ši jėga gali veikti energingai ir savarankiškai. Nepaisant to, Rumunijos reakcija nerodo tendencijos siekti įgyvendinti savarankišką tautinę politiką, ji ieškos įtakos pusiausvyros tarp Paryžiaus ir Berlyno, tačiau Paryžiaus šansai šioje konkurencijoje kas savaitę mažėja. Aišku, nekalbu apie Karalių, kuris sugebės tinkamai nukreipti viešąją nuomonę. Tačiau matau, kad netrukus ateis diena, kai Lenkija čia taps realia jėga, viena iš dviejų ar trijų centrų, aplink kuriuos balansuos visada svyruojanti Rumunijos tikrovė.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
M. Arciševskis

AAN, MSZ, sygn. 6121, k. 3–5.

¹ „primygtinai patariu Jums kaip atsidavęs ir informuotas draugas: nepradėkite karinių veiksmų prieš Lietuvą“ (pranc.).

37. 1938 m. kovo 22 d., Latvijos lietuvių sąjungos laiškas, kuriame išreiškiama moralinė parama Lietuvos Vyriausybei dėl Lenkijos ultimatumo Lietuvai

Ryga, 1938 m. kovo 22 d.

Latvijas Lietuvju Apvieniba
Centra Valde.
Latvijos Lietuvių Sąjunga
Centro valdyba
Riga, Jumaras Tel. № 5/7
Tekošs rēķins Pastā
Einamoji sąskaita Pašte № 11900

Lietuvos Vyriausybei.

K a u n e .

Mes, Latvijos lietuviai, kartu su visa lietuvių tauta susijaudinę pergyvename skaudžias mūsų tautai valandas.

Esame pasiryžę visomis jėgomis paremti lietuvių tautos pastangas savo laisvę ir teisingus siekius apsaugoti.

Latvijos Lietuvių Sąjunga
Centro Valdybos
vardu

[parašas]

Pirmininkas D. Jasinskis

[parašas]

Vicepirm. A. Vronevskis

[parašas]

Narys V. Mockus

[parašas]

Vicepirm. A. Buividas

[parašas]

Reikalų vedėjas J. Mataitis

[Dokumento viršuje dvi rezoliucijos. Pirma parašyta ministro S. Lozoraičio ranka: „*Reik padėkoti per Pas-bę. Loz. 2.4.*“ Antra – J. Urbšio ranka: „*Paruošk laišką. U. IV.2.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 46.

Originalas. Mašinėraštis.

38. 1938 m. kovo 23 d., Lietuvos Respublikos pasienio policijos III rajono viršininko Keliočio slapta telefonograma Zarasų apskrities viršininkui apie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos pažeidimą

[Slaptai]

1938 m. kovo 23 d. 15 val.

Nuorašas.

Iš III rajono Viršininko.

Baro Viršininkui.

TELEFONOGRAMA 14 Nr.

Pranešu, kad šiandieną 14 valandą iš Smalvų atėjo 3 lenkų K.O.P. kareiviai prie administracijos linijos. Atėję pradėjo nuo Suntučių kaimo link Švento ežero rauti kuolus, kurie buvo įkalti ties kiekviena gaire, už 15 metrų į okup. Lietuvos gilumą. Kuolus išrovę atnešė ties gaire ir įkala okup. Lietuvos gilumon už 4-5 metrų nuo gairių. Tikslas perstatimo gairių nežinomas. Vieškelių Suntučių kaimas – Dukštas, kuolų ties gairėmis nekala. Kareiviai dirba be ginklų. Ant vieškelių Santupų kaimas – Smalvai darbas tęsiamas 7 kareivių su sargybos viršininku be ginklų. Mano telefonograma kovo mėn. 22 d. 12 Nr.

(Pas.) Keliotis

III Rajono Viršininkas.

Perdavė: Keliotis Ponui Zarasų Apskritis Viršininkui

Priėmė: Martinkus /pas./ P. VAISIŪNAS

Baro Viršininkas

Nuorašas.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2100, l. 65.

Nuorašas. Mašinraštis.

39. 1938 m. kovo 23 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) kalba Senate – atsakymas į senatorių interpeliaciją dėl tragiško incidento Lenkijos ir Lietuvos pasienyje

Gerbiamieji Rūmai,

Ketinu pasisakyti, atsakydamas į interpeliaciją dėl Lenkijos ir Lietuvos pasienio incidento, pateiktą svarstyti šiems Rūmams. Šio incidento pobūdis ir jo platesnės aplinkybės, taip pat tolesnė įvykių eiga verčia mane pasisakyti Senato plenumė, šį kartą neapsiribojant raštišku vyriausybės paaiškinimu. Nepaprastas ir suprantamas Parlamento ir plačios krašto viešosios nuomonės susidomėjimas, matyt, yra pakankamas pagrindas tai daryti.

Apie patį incidentą kalbėsiu trumpai, nes, nepaisant jo dramatiškos eigos, jis yra tik dalis didelio tarptautinio klausimo. Tačiau privalau pabrėžti du dalykus. Žuvo pasienio apsaugos korpuso kareivis. Jeigu jo kraujas sustiprins dviejų kaimyninių tautų, lenkų ir lietuvių, susitarimą, vadinasi, jis žuvo dėl kilnaus reikalo.

Be to, pasaulis turi žinoti, kad Lenkijoje už kiekvieno tarnybą einančio kareivio stovi visa valstybė.

Neketinu daugiau kalbėti apie incidentą.

Ponai, tikrai žinote bendros, esminės problemos pagrindą, lygiai taip pat žinote daugumą įvykių ir veiksmų, susijusių su jos istorija. Šiandien neketinu ir apie tai daug kalbėti, nes viliuosi, kad stovime ant naujos epochos slenksčio. Turiu tik konstatuoti, kad per daugelį metų iki dabartinių įvykių Lenkijos Respublikos vyriausybė nepraleido nė vienos progos ir neatsisakė priemonės, kurios leistų protingiau ir geriau pakreipti nenormalias, taigi ir pavojingas mūsų kaimynystės su Lietuvos Respublika sąlygas.

Konstatavimas, kad, siekdami pataisyti buvusią padėtį, išsėmėme visas diplomatinės priemonės, sutapo su laikotarpiu, kuriuo, kaip turėjau progą tai aiškinti Parlamente, pastebimai susilpnėjo tarptautinio gyvenimo institucijos ir metodai, ilgą laiką papildę normalią diplomatiją. Priešindamas mūsų vyriausybės poziciją nervinei įtampai, kuri lengvai plito dėl bendros padėties raidos, aš daug kartų aiškinau, kad, viena vertus, visada egzistuoja gyvybiškas poreikis valstybėms susitarti, ypač, kas mums rūpi labiausiai, susitarti Europos valstybėms, antra vertus, yra senas, paprasčiausias, tačiau daug išbandymų atlaikęs būdas – tiesioginiai diplomatiniai ryšiai.

Tuo metu itin susirūpinę mes manėme, kad šis būdas neveikia su viena iš mūsų kaimynių, t. y. mūsų ir Lietuvos, santykių, Europoje tai buvo vienintelis atvejis. Šios paprastos diplomatinės kalbos nebuvimas sukėlė politinį pavojų ir paralyžiavo normalias kasdienio kaimyninio gyvenimo funkcijas.

Todėl, gerbiamieji Ponai, tuo metu, kai prieš kelias dienas kilo tokia didelė įtampa, pirmiausia reikėjo paanalizuoti, kas sudaro šią pavojingą kliūtį, kuri neleidžia mums gyventi turint geresnius santykius su mūsų kaimyne, kurios atžvilgiu *a priori* nepuoselejame priešišku jausmu. Atsakymas į čia iškeltą klausimą buvo aiškus: trūksta tiesioginio kalbėjimo. Išvada taip pat buvo aiški: iškelti šį klausimą, kuris ateityje lemtų mūsų elgesį.

Ponams yra žinoma, kad kovo 19 d. su Lietuvos Respublika buvo užmegzti diplomatiniai santykiai. Šiuo metu vyksta techninis darbas, kurio tikslas užtikrinti jų praktinį įgyvendinimą.

Tokia yra dabartinė padėtis. Esu tikras, kad visiems, kurie Lenkijoje domisi svarbiais mūsų politinio gyvenimo klausimais, šiuo metu kyla klausimas: ką tai gali duoti, kas bus toliau? Iš visų pusių pasigirsta įvairios nuomonės ir projektai, tikriausiai bus galima išgirsti ir kritikos, kodėl mes šios ateities neapibrėžėme preciziškai.

Šioje vietoje reikėtų grįžti prie tam tikrų Lenkijos politikos principų ir tradicijų. Mes žvelgiame į reikalus blaiviai ir žinome, kad bet kurioje tarptautinėje veikloje esama mažiausiai dviejų partnerių. Su kitais mes bendraujame laikydamiesi abipusės pagarbos principo, o daugiau veiklos norime plėtoti su partneriu, bet ne prieš jį. Lenkijos politikos nuo šio tikslo negali nukreipti nei emocijos, nei net pagrįstas viešosios nuomonės susierzinimas. Galėtų būti tik vienas pavojingas veiksnys – partnerio geros

valios nebuvimas. Tačiau aš nenoriu daryti prielaidos, kad su tuo galime susidurti šiame naujame Lenkijos ir Lietuvos santykių etape.

Mūsų praeityje rastume daug dalykų, kurie galėtų daryti įtaką lenkų ir lietuvių klausimo sprendimo būdai. Tačiau praeitį palikime istorijai. Realiam šių dienų mąstymui pakanka paprasto konstatavimo, kad lietuvių tauta sukūrė savo valstybę ir tai yra jos tikroji teisė. Lygiai taip pat, kaip teisė vykdyti savarankišką politiką, aišku, jeigu ji iš tikrųjų yra savarankiška. O jeigu mums pavyks suformuoti kaimyninius santykius remiantis palankumo principu ir gerbiant visuotinai pripažintas tarptautinio gyvenimo normas ir papročius, Lenkija neabejotinai visa tai priims su dideliu pasitenkinimu. Kelias tam yra atviras.

HIA, Ambasada RP w Londynie, 100/7.
(mf. AAN)

40. 1938 m. kovo 23 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Vašingtone Povilo Žadeikio slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie JAV lietuvių moralinę, politinę ir finansinę paramą Lietuvai dėl Lenkijos ultimatumo

[Slaptai]
Nr. 396.

[Vašingtonas,] 1938 m. kovo 23 d.

Ponui Užsienių Reikalų Ministeriui,
K a u n e.

Dėl Amerikos lietuvių savyjautos lietuvių–lenkų konflikto metu.

Didžios ir mažos lietuvių kolonijos Amerikoje dėl lenkų ultimatumo Lietuvai (17-III) labai sujudo ir priminė ūpą buvusį Želigovskiados metu. Pav. New Yorko lietuviai sudarė „Lietuvos Gynimo Komitetą“ ir laike 20-III-38 milžiniško mitingo sumetė apie 1200 dol. ginklų fondui ir priėmė rezoliuciją, kuri randasi priede.

Prie šios progos jungiu dar keletą kitų rezoliucijų nuorašus (iš Pittsburgh, Pa, Lowell, Mass., Rochester, N.Y., Baltimore, Md.); kitų kolonijų pareiškimai ar rezoliucijos yra tilpę ar dar tilps Amerikos lietuvių spaudoje. Spaudos iškarpos siunčiamos prie kito lydimo rašto. Amerikos lietuvių rezoliucijos, visai laisvai išreikštos, smerkia lenkų ginklo taktiką ir užtikrina Lietuvai moralę ir materialę paramą. Protarimas vyriausybės žingsniui yra gan greit visuotinas.

P. ŽADEIKIS
Įgaliotas Ministeris

P.Ž.:AA
Priedų: 5.¹

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2099, l. 217.
Nuorašas. Mašinraštis.

¹ Minimi priedai šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojami.

**41. 1938 m. kovo 23 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Vašingtone Povilo Ža-
deikio slaptas pranešimas URM generaliniam sekretoriui Juozui Urbšui apie JAV
lietuvių reakciją į Lenkijos ultimatumą Lietuvai**

[Slaptai]

Vašingtonas, 1938 m. kovo 23 d.

Lietuvos Pasiuntinybė
Lithuanian Legation
2622 16th Street, N.W.
Washington, D.C.
Nr. 257/sl.

Ponui Užsienių Reikalų Ministerijos
Generaliniam Sekretoriui,
K a u n e.

Lietuvių–lenkų kovos atgarsiai Amerikoje.

Dar neatsipeikėjus nuo Hitlerio žygio Austrijon (11–12 kovo) ir Austrijos, kaip nepriklausomos valstybės galo (13 kovo), pasigirdo spaudoje nereikšmingų žinučių apie 11 kovo įvykį demarklinijoje; kovo 14 ir 15 aš buvau išvykęs į New Yorką ir sugižęs į Vašingtoną patyriau laikraščių korespondentų susijaudinimą, ypač 17, 18 ir 19 dienomis: teko informuoti State Departamentą ir kalbėtis su Associated Press atstovu (p. Sturtz) ir atsakinėti į Vašingtono laikraščių telefoninius ir asmenišką vizito paklausimus (tatai matosi iš kai kurių laikraščių straipsnių). Sopaudoje pasirodė tiek daug pranešimų korespondentų iš Europos, kad vos buvo galima spėti juos sekti ir rinkti. Spaudos iškarpos siunčiamos prie atskiro rašto. Čia bandysiu sužymėti keletą budingų atgarsių iš to košmarinio laikotarpio, kurį pergyvenote Kaune.

Nuolatinis telefonu birzgėjimas, telegramos iš visur ir įvairių asmenų lankymosi Pasiuntinybėje paveikė net ir į (mūsų) penkių metų mergaitę: tiems „polenkams“ duočiau gužą, jei kur nutverčiau – syki ji pareiškė susimąsčiusi; gi eidama gulti pasakė; pasiūsiu maldą Jezui, kad Lietuvai padėtų. Ar va štai: vėl vakarą (18 kovo) skambina nežinomas žmogus iš Pittsburgh, Pa. Vadina save „jo didenybė Amerikos pilietis“ Ponas Smith ir reikalauja daryti taiką, nes, girdi, jis nebegalys vietos lietuviams ir lenkams apdraudos polisų beparduoti (žiūr. priedą)¹. Jam užbaigus kalbėti ateina „special delivery“ laiškas (žiūr. priedą)², kuriame anonimis vašingtonietis ragina lenkams nenusileisti. Kiek vėliau skambina nežinomas balsas ir reiškia užuojautą dėl Austrijos likimo. Bet štai vėl ateina netolimo forto Amerikos kareivis, puskarininkis Fr. Kavaliauskas ir sako: mano lietuviškas kraujas verda, – turėjau pas Tamstą užteiti.

Netolimai gyvenęs lenkų ambasadorius gr. Potocki, turbūt kad išvengti laikraštiniukų klebenimo, paspruko dviem dienoms Floridon; tuogi tarpu „Washington Post“ korespondentas Barnet Nover išpyškino tokį straipsnį apie Lenkiją „Baltic Bully“, kad lenkai jo turbūt niekad neužmirš (žiūr. pr.)³.

Tuo tarpu eina žinių, kad kituose miestuose lietuviai ir susijaudinę ir susirūpinę: Čikagoje pasiryžę savanorius organizuoti, New Yorke sudarytas „Lietuvos Gynimo Komitetas“ ir pirmame mitinge surinko virš 1200 dol. ginklų fondui; Philadelphia, Baltimore, Cleveland lietuviai klausia: kas ir kaip darytina (žiūr. mano atsakymą p. J. Griniui)⁴.

[parašas]
P. ŽADEIKIS
Įgaliotas Ministeris

PŽ:AA
Priedų: 4.

[Dokumento pirmo lapo viršuje dešiniame krašte J. Urbšio ranka parašyta: „*P III. 1. Varš. 2. Praha 3. Paryž. IV. 8. Urb.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 99–100.
Originalas. Mašinėraštis.

¹Minimas priedas šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojamas.

²Minimas priedas šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojamas.

³Minimas priedas šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojamas.

⁴Minimas priedas šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojamas.

42. 1938 m. kovo 24 d., Lenkijos Respublikos ambasados Berlyne karo atašė pplk. Antonio Šymanskio (Antoni Szymański) slaptas raportas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeuši Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie Lietuvos Respublikos pasiuntinį plk. Kazį Škirpą, skiriamą į Varšuvą

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Berlyne
Karo ir aviacijos *attaché*

Nr. 249/38

Dėl pasiuntinio Škirpos
Nr. 1 egzempliorius

Rytų Berlynas 35, 1938 m. kovo 24 d.
Kurfürstenstrasse 136

Labai skubiai!

Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkui
Varšuva

[Spaudas: Vyriausiojo Štabo viršininkas
Pranešu]

Pranešu Ponui pulkininkui, kad į Varšuvą paskirtas Lietuvos pasiuntinys Kazys Škirpa 1928–1937 m. ėjo karo *attaché* pareigas Berlyne.

1932–1937 m. aš dažnai bendravau su diplomuotu pulkininku Škirpa. Mūsų kontaktai buvo nepriekaištingi, net draugiški. Pulkininkas Škirpa dažnai su manimi kalbėjo lenkiškai, nes gerai mokėjo mūsų kalbą.

Tačiau mūsų santykiai apsiribojo susitikimais neutralioje teritorijoje, o mano pirmojo oficialaus vizito 1932 m. plk. Škirpa nepriėmė.

Dėl lenkų ir lietuvių santykių plk. Škirpa užėmė nesutaikomą poziciją, ypač Vilniaus problemos klausimu.

Plk. Škirpos buvimas Berlyne sutapo su Kauno bendradarbiavimo su Berlynu ir Maskva laikotarpiu (1928–1933), taip pat su Lietuvos bendradarbiavimo su Prancūzija ir Rusija periodu (nuo 1933 m.). Atrodo, kad pastarasis laikotarpis labiau atitiko plk. Škirpos interesus, nes jis, gal dėl savo kalbos studijų Prancūzijoje, gal dėl kitų ideologinių priežasčių, buvo Lietuvos proprancūziško ir prosovietinio kurso šalininkas. Šiaip ar taip, iki 1933 m. plk. Škirpa nepasitikėjo Vokietija ir rodė jai tokį nepalankumą, kad čionykščiuose vokiečių kariniuose sluoksniuose vis stiprėjo nepasitenkinimas jo funkcija Berlyne.

Jau apie 1934 m. dėl tada buvusios įtampos tarp Vokietijos ir Lietuvos Klaipėdos klausimu Berlyne sklido gandai, kad plk. Škirpa bus paskirtas Klaipėdos miesto komisaro pareigoms. Nuo to laiko vis dažniau pasirodydavo informacija apie plk. Škirpos paskyrimą diplomatinėms pareigoms, galiausiai praėjusių metų liepos 1 d. tai ir įvyko (Lietuvos ministras Ženevoje). Plk. Škirpa labiau nei kariniais klausimais domėjosi politine ir karine sritimi, jo veikla šioje srityje buvo aktyvesnė.

Matyt, tai buvo susiję su plk. Škirpos artimais ryšiais su Lietuvos valdančiaisiais sluoksniais.

Berlyne plk. Škirpa, bendraudamas su čionykščiais vokiečių ir užsienio šalių karininkais, rodė pasitikėjimą savimi, kuris buvo panašus į puikybę, nors jam daug ko trūko intelekto, nuovokos ir elgesio požiūriu.

Plk. Škirpai būdingas vidinis ir išorinis primityvumas.

Tačiau man atrodo, kad plk. Škirpa ne tik jautriai reaguoja į tai, kaip jį vertina ir su juo elgiasi aplinkiniai, bet šiuo požiūriu yra pernelyg jautrus.

Apie tai pranešu dėl to, kad man susidarė įspūdis, jog plk. Škirpa, kuris priklauso savyje užsidariusių žmonių tipui, veikiau yra fanatikas, galbūt net kerštingas, todėl jis gali išsižeisti net dėl smulkmenos, ypač diplomatinuose ar bičiuliškuose santykiuose.

Plk. Škirpa paprastas žmogus, jo namų aplinka yra kukli. Dėl to plk. Škirpai nepriimtini sudėtingesnio būdo asmenys, ištaigingas gyvenimas, ypač susijęs su snobizmu.

Plk. Škirpą labai lengva palenkti sau arba atgrasinti nuo savęs.

Plk. Škirpos paskyrimas Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje labai nustebino čionykščius vokiečių ir užsienio šalių karininkus, kurie neblogai pažįsta plk. Škirpą, nes Berlyne jam neįėjus didelės simpatijos. Tokia padėtis susidarė ir dėl plk. Škirpos kartais netaktiško elgesio tuo metu, kai jis buvo Lietuvos karo *attaché* Berlyne.

Plk. Škirpa kalba rusiškai, vokiškai ir prancūziškai.

Plk. Škirpos žmona yra kukli, nedrąsi, silpnos sveikatos. Kalba vokiškai. Škirpos turi ketverių metų sūnelį.

Pagal čionykščius estiškus šaltinius, ankstesnis kandidatas į Lietuvos ministrus Varšuvoje, pasiuntinys Berlyne Šaulys Kaune neturi tokios stiprios politinės paramos kaip plk. Škirpa. Be to, kalbama, kad Lietuvos vyriausybė neturėjo tinkamo kandidato į pasiuntinius Berlyne.

Pranešu, kad plk. Škirpos, panašiai kaip ir ministro Šaulio, kontaktai su Sovietų ambasada Berlyne buvo ir tebėra labai glaudūs.

Šį raportą pateikiu 3 egzemplioriais.

Karo ir aviacijos *attaché*,
Diplomuotas papulkininkis A. Šymanskis

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 69–72.

43. 1938 m. kovo 24 d., Lenkijos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) visiškai slapta instrukcija žodžiu pasiuntiniui Kaune Franciszekui Charvatui (Franciszek Charwat) apie Lenkijos politinį požiūrį į Lietuvą ir užsienio politikos taktiką

Pono Ministro Beko 1938 m. kovo 24 d. instrukcija žodžiu Lenkijos Respublikos
pasiuntiniui Kaune p. Charvatui

1. Esminis požiūris į problemas.
2. *La grande tactique*.
3. Greita taktika ir santykiai su kitų šalių atstovybėmis.

1. Ponas Ministras primena savo pareiškimą Senate¹ 1938 m. kovo 23 d. ir pabrėžia, kad išeiti iš aklavietės galima tik atsižvelgiant į tikrąją dabartinę padėtį. Į problemos sprendimą negalima įpauoti krašto, kantono ir pan. koncepcijų (jokio Vilniaus–Kauno maišymo).

Pirmajame savo veiklos etape pasiuntinys Charvatas turi įtikinti Lietuvą, kad Lenkijos valstybė su sostine Varšuvoje nori kalbėtis apie gerus santykius su Lietuvos valstybe su sostine Kaune. Remiantis patirtimi reikia atsižvelgti į tai, kad lietuviai gali pulti iš vieno kraštutinumo į kitą (pavyzdžiui, nuo lenkiškų pašto ženklų nepripažinimo iki

karinės sąjungos koncepcijos sukūrimo). Pastarosios tikimybės negalima atmesti, tačiau būtina atsižvelgti į tai, kad bet koks toli siekiantis Lenkijos ir Lietuvos suartėjimas yra įmanomas arba labai greitai, arba dėl kokių nors itin didelių įvykių.

Visa tai yra labai konfidenciali vidinė instrukcijos dalis, nurodymai, kaip vesti pokalbius su Lietuvos vyriausybės atstovais, bus pateikti vėliau.

Ponas Ministras mano, kad Lenkijos kaip didelės valstybės pozicija (šis apibūdinimas nereiškia vadinamosios Didžiosios Valstybės, tačiau reiškia valstybę, kuri turi savarankišką politiką ir dalyvauja priimančiam sprendimui dėl savo regiono likimo) formuosis Baltijos regione. Nebent kokie nors dideli įvykiai (pavyzdžiui, Rusijos griuvimas) privers mus spręsti svarbias problemas kituose regionuose. Šiaip ar taip, tai, ką pralaimėtume Baltijos regione, būtų nelengva atitaisyti. Kaip tik dėl to ten turime siekti ne trumpalaikės sėkmės, o stabilių laimėjimų dėdami sistemingas ir ilgai trunkančias pastangas. Tiesa, šiuo metu mes tam tikrą situaciją sužadėme greitu būdu, tačiau tai padarėme tik dėl ypatingo įvykių sutapimo: Lygos žlugimas, sovietinės politikos krizė, sukretimas dėl *Anschlusso*. Tačiau esant normalioms sąlygoms reikia atsižvelgti į tai, kad, žinant Baltijos šalių žmonių būdą, rekomenduotina ne impulsyvi, bet ilgesniais etapais vykdoma akcija.

Šiaip ar taip, Baltijos kryptis – tai mūsų kryptis A, ir nesvarbu, kaip vertiname ten gyvenančias atskiras tautas. Bet kuriuo atveju privalome siekti ten turėti *une situation préponderante*². Be jos mes negalėsime atlikti partnerio vaidmens didžiojoje Europos partijoje.

Specialiai Lietuvos atžvilgiu Ponas Ministras duoda tokią pačią instrukciją, kokią p. Charvatas gavo vykdamas į Latviją.

Šių valstybių nepriklausomybę gerbsime taip ilgai, kiek jos pačios ja rūpinsis. Jeigu nesiliaus ja rūpintis, gali tikėtis mūsų *concoure amica*³ ir net nereikalausime panašių įsipareigojimų iš jų. Be to, anaipol nenorime per anksti jų susaistyti sutartimis, kad joms nesukurtume priešų. Mes net galime eiti iki to, kad jų atžvilgiu prisiimtume vienašalius įsipareigojimus. Tačiau nuo tos akimirkos, kai šios valstybės praras nepriklausomybę – ir pradės virsti kieno nors įrankiu – jos daugiau negalės kliautis mumis, o jeigu joms iš kur nors kiltų užvaldymo grėsmė – mes turime stengtis būti pirmi.

Tai yra vidinė konfidenciali instrukcijos dalis. Iš jos išplaukia kitos pasekmės.

2. Šios taktikos schema yra Pono Ministro š. m. kovo 23 d. kalboje Senate. Pašiuntinys Charvatas gali sakyti, kad Lietuvos atžvilgiu mes remiamės visiško šios valstybės suverenumo prielaida, šiek tiek užsimindamas apie tai, jog šios pozicijos laikysimės, kol Lietuvos valstybė rodys prieraišumą savo nepriklausomybei. Lenkijos politinė tradicija visas valstybes vertina kaip politikos subjektą – tačiau reikia pabrėžti, kad tai yra *signum temporis*⁴, kad daugybė valstybių mažesnes valstybes vertina kaip savo politikos objektą.

Tuo atveju, kai kalbama apie vidinį gyvenimą – paremtą savo tautine kultūra, – jos gali tikėtis mūsų pagarbos šioms jų aspiracijoms.

Šie nurodymai yra direktyva nuosekliai vedamiems pokalbiams – jeigu tokie pokalbiai vyktų.

Specialiai dėl Lietuvos:

Praeitis priklauso istorijai. Pasiuntinys Charvatas turi pradėti darbą taip, lyg tarp Lenkijos ir Lietuvos nebūtų jokių neišspręstų problemų. Jeigu jūs žengsite koki nors žingsnį – didesnį (deklaracija ar konkreti veikla Vilniaus teritorijoje) ar mažesnį (provokuojantis demarkacijos linijos apibrėžimo vartojimas ir pan.) – pasiuntinys Charvatas turės išpėti Lietuvos vyriausybę, kad, jeigu ji kels Vilniaus klausimą, Lenkijos vyriausybė bus priversta pateikti savo reikalavimus ir vėl atsidursime nesantaikos padėtyje, iš kurios bus sunku išeiti. (Pavyzdžiui, jeigu lietuviai pradės skleisti deklaracijas apie Vilnių, Lenkijos vyriausybė bus priversta pareikalauti panaikinti Konstitucijos 6 str.)⁵

Reikia stengtis lietuviams įkalti į galvą, kad Lenkijos vyriausybė nėra įpareigota prisiimti jokių vienašalių išsipareigojimų. Nesuprasti jų argumentų. Visos kaimyninės valstybės visada konfliktavo – tačiau politika negali amžinai į tai atsižvelgti.

Esame visiškai susitaikę su principu, kad lietuvių tauta turi vystytis savo kultūros rėmuose ir savo valstybės ribose. Tačiau neleisime krėsti pokštų su mūsų teritorija.

Minėtieji pokalbiai – tik jeigu lietuviai rodys iniciatyvą, patiems jų neišprovokuoti.

Kitas klausimas, kuris gali lengvai kilti, – tai mažumų problema. Pasiuntinys Charvatas šių problemų nekels. Jeigu pokalbis vyks lietuvių iniciatyva, taip pat reikia pasirinkti poziciją, kad Lenkija nėra įpareigota prisiimti jokių vienašalių išsipareigojimų. Jeigu lietuviai sugebės įveikti savo nervingus nuogąstavimus ir savo padėtį pritemps iki tokios, kokią sukūrė Lenkijos Konstitucija (mokyklos, spauda ir pan.), kai Lenkijos ir Lietuvos kaimynystė bus normali (medžių plukdymas, paštas, geležinkelis, prekybos sutartis, pasienio santykiai ir pan.), galėsime pradėti pokalbį šia tema. Tačiau pradžioje turi vykti normalizavimas.

Tačiau reikia atsižvelgti į tai, jog diplomatiniai santykiai skirti tam, kad būtų galima kalbėti apie viską, todėl negalima *a priori* visiškai atmesti galimybę išspręsti *ad hoc* kokį nors vieną skubų *cas particulier*⁶.

Trečias klausimas: eventuali nepuolimo sutartis. Nepuolimo sutarties sudarymas gali būti įmanomas tik sienos denominacijos atveju. Lenkijos praktika (nepuolimo sutartys, Londono konvencija ir pan.) rodo, kad agresijos apibrėžimas (kalbama ne apie diversiją, kuri *eo ipso*, be abejo, yra neleistina, bet apie tikrąją didžiąją agresiją) nėra įmanomas aiškiai neapibrėžus teritorijos sąvokos.

Karinio bendravimo klausimą pasiuntinys Charvatas spręs *ad referendum*, šiuo atveju reikia atsižvelgti į tai, kad bet koks bendravimas, išskyrus tą, kuris atsiranda esant normaliems diplomatiniais santykiams, gali būti įmanomas tik tarp valstybių, kurių santykiai yra visiškai normalūs.

Mėmelio⁷ klausimas. 1923 m. (?) Lenkija buvo pasirengusi prisidėti prie šio klausimo sureguliuavimo, į Klaipėdą net buvo pasiųstas karinis laivas. Tuo metu Lietuva tai vertino neigiamai, todėl šiandien Lenkijai belieka tik gerbti Statutą, kurį garantuoja Didžiosios valstybės.⁸

Galbūt ilgainiui Lenkija ir Lietuva šia tema galės apsieikti nuomonėmis. Apskritai pokalbiuose visada reikia lietuviams palikti *une leur d'espoir*⁹. Tačiau Klaipėdos klausimą reikia aptarti itin atsargiai.

Baltijos Antantės¹⁰ klausimas. Reikia visada pabrėžti, kad, nepaisant blogų santykių su Lietuva, šioje srityje Lenkija niekada nesudarė kliūčių. Šiuo klausimu nepaisėme egoistinių priešasčių. Ši susitarimą vertiname palankiai, tačiau galėtume juo užsiimti tik tada, jeigu suinteresuotos valstybės – BA narės – aiškiai to pageidautų.

Ponas pasiuntinys *im Feuer des Gefechtes*¹¹ gali pasitelkti leitmotyvą, kad jis yra ne Vilniaus pasiuntinys, o Varšuvos pasiuntinys Kaune. Neieškoti kontaktų ir ryšių Vilniuje, keliaujant Vilniaus vengti.

Beje, gali būti, kad lietuviai, išipareigoję užmegzti santykius *sans conditions préalables*¹², vengs pokalbių apie Vilnių. Jie net gali priimti įstatymą, panaikinantį Konstitucijos 6 straipsnį.

Dėl lenkų organizacijų reikia elgtis santūriai, kad nesusidarytų išpūdis, jog norima sukelti diversiją, – kad reikalui esant būtų galima energingai pasipriešinti kokiam nors ryškiai Vilniui vaduoti komiteto akcijai.

Niekas negali būti įžeidinėjamas dėl to, kad yra lenkas, tačiau lenkams Lietuvoje mes nereikalaujame jokių specialių privilegijų, taip pat ir lietuviai negali reikalauti jokių privilegijų lietuviams Lenkijoje. Visiškai nesuprasti Vidurio Lietuvos sąvokos, taip pat nesuprasti galimybės ginčyti mūsų teritoriją.

3. Pasirodymas Kaune turi vykti normaliai. Pasiuntinys Charvatas neturi būti nei entuziastas, nei pesimistas. Stebėtis, jeigu kas nors vyksta ne taip kaip visada arba kitur. Į Varšuvą vykti, kai yra reikalas. Daug kalbėti apie Varšuvą, apie kitas Lenkijos sritis, apie dideles Lenkijos politikos problemas (Vokietija, Didžiosios valstybės, Rumunija). Be paniekos lietuviams įkalti į galvą, kad jie nėra pasaulio bamba.

Per pirmąjį pokalbį su Lozoraičiu pasiuntinys Charvatas turi priminti pirmą Ministro Beko ir Lozoraičio didelį pokalbį Ženevoje¹³, p. Ministro pareiškimą žurnalistams ir kalbą Senate. Esame suinteresuoti, kad L. žinotų, jog ir toliau tikimės geresnių santykių pasienyje ir nepraradome vilties, kad geresnis abipusis supratimas sunkiu laikotarpiu gali palengvinti abiejų tautų gyvenimą.

Be to, reikia *stricte*¹⁴ laikytis vyriausybės. Pradžioje nepalaikyti glaudesnių santykių su opozicija. Nebent jeigu būtų jaučiamos artėjančios permainos, tačiau ir šiuo atveju, jeigu prireiktų, verčiau kompromituoti kurį nors sekretorių arba PAT korespondentą. Jeigu bus pradėti draugiški santykiai, klausti, kokie Lietuvoje yra papročiai užmezgant draugiškus santykius su opozicija.

Santykiai su kitų šalių diplomatais: geri su Baltijos ir Švedijos. Su prancūzu šalti, pirmieji pokalbiai – apie orą. Nepradėti nuo išpūdžio, kad blogi santykiai su Sovietais, ir išlaviruoti tarp Sovietų ir Vokietijos pasiuntinių. Su angliu tik per plauką geriau nei su prancūzu.

Akcentuoti, kad pirmenybė teikiama santykiams su valdžia, o ne su diplomatais.

Po pirmųjų išpūdžių bus sudėliota klausimų hierarchija. Ponas Ministras prašo pasiuntinį informuoti apie asmenis.

Kontaktų ieškos trijų kategorijų žmonės:

1. Lenkai – laikytis santūriai, bėgant laikui išsižiūrėti kokį nors jaunimo organizacijos sekretorių.

2. Provokatoriai – visiškai ignoruoti.
3. Normalūs agentai – atsirinkti. Ateityje įtraukti.

Palaikyti ūkinius kontaktus, leisti užsidirbti.

Pvz., palankiai vertinti medžių plukdymą, geležinkelio tranzitą per Lenkiją. Mainais reikalauti patenkinti mūsų pageidavimus dėl medžių plukdymo Nemunu ir tranzito į Liepoją.

Prašymai išduoti vizas į Lenkiją. Ne atmesti *a limine*, domėtis, kaip elgiasi Lietuvos pasiuntinys Lenkijoje, klausti vietinės VRM, ar palaiko šias išvykas.

Diplomatams tranzitas be išlygų.

Visuomeniniais klausimais ir toliau užsiima Ryga, p. Svorakovskis (Sworakowski). Priėjimas prie žmonių senais būdais. Pasiuntinys Charvatas gali dalyvauti šiuose santykiuose tik konspiratyviai, vengti vietinių asmeninių kontaktų.

Priedas.

1. Ponas Ministras, kalbėdamas apie galimus susitarimus su Lietuva, išsakė nuomonę, kad, ko gero, svarbiausia užduotis yra sureguliuoti pašto komunikaciją. Dėl šio pobūdžio susitarimų nedarysime kliūčių. Galima numanyti, kad lietuviai norės reguliuoti su mumis santykius be sudarytų sutarčių. Tai ne itin pageidautina. Geriau bus, jeigu šie klausimai bus reguliuojami raštu – ir nesvarbu forma, į kurią būsime linę (konvencija, susitarimas, laikinas susitarimas, apsikeitimas notomis, protokolai ir pan.).

2. Ponas Ministras dar pridūrė, kad svarbiausias bendros taktikos dalykas yra Lietuvoje išmesti inkarą. Pasiuntinys turi išbandyti įvairius būdus, jeigu bus priešinamasi, nutraukti ir bandyti kita kryptimi.

AAN, MSZ, 108.

Skelbta: PDD 1938, s. 149–155.

¹ Jis lietiė Lenkijos ir Lietuvos santykius.

² „pirmaujančią padėtį“ (pranc.)

³ „draugiškos paramos“ (pranc.)

⁴ „laiko ženklas“ (lot.)

⁵ 1928 m. gegužę premjero ir užsienio reikalų ministro prof. Augustino Voldemaro iniciatyva parengtoje naujojoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje šis straipsnis skelbė, kad Lietuvos Respublikos sostinė yra Vilnius.

⁶ „atskirą reikalą“ (pranc.)

⁷ Klaipėda.

⁸ Po to, kai 1923 m. sausį Lietuva *de facto* užėmė Klaipėdą, kurią iki tol kontroliavo ir administravo valstybės sąjungininkės (Prancūzija), Lenkija sėkmingai pasinaudojo šiuo įvykiu ir pareikalavo, kad Ambasadorių konferencija pripažintų Lenkijos ir Lietuvos sieną.

⁹ „vilties spindulį (prošvaistę)“ (pranc.)

¹⁰ Lietuvos, Latvijos, Estijos 1934 m. rugsėjo 12 d. susitarimas Ženevoje iš dalies buvo sudarytas Mažosios Antantės pavyzdžiu.

¹¹ „kaip kautynių ugnį“ (vok.)

¹² „be išankstinių sąlygų“ (pranc.)

¹³ Galvoje turimas ministro plk. J. Beko ir ministro S. Lozoraičio susitikimas ir pokalbis Ženevoje 1935 m. rugsėjo 21 ir 23 dienomis Tautų Sąjungos Tarybos sesijoje.

¹⁴ „griežtai“ (pranc.)

44. 1938 m. kovo 25 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie prancūzų bandymus diplomatinėmis priemonėmis sureguliuoti Lietuvos ir Lenkijos santykius

Konfidencialiai.

Paryžius, 1938 m. kovo 25 d.

Lietuvos Pasiuntinybė
Prancūzijoje
14, Place Malesherbes, Paris (17)
Tel.: Wagram 14-03
№ 991

Jo Sveikatai
Ponui Lozoraičiui,
Užsienių Reikalų Ministeriui.

H. de Chambonas šiandien pranešė buvęs pas Paul-Boncouro chef du cabinet, kurs sakęs, kad Quai d'Orsay daug pastangų padariusi Lietuvos naudai, daug žygių dariusi Varšavoje, kad dalykai nenukryptų per daug nepalankiai Lietuvai, ir kad anglai nuoširdžiai sekondavę prancūzus. Bet Paul-Boncouras esąs labai nustebęs, kodėl Sovietai taip maža tuo buvo susirūpinę ir taip maža padarę. Esą jam po to net kilęs klausimas, ar tikrai Sovietai pradeda nebesiinteresuoti Lietuvos likimu, kaip kad seniau buvo, ar Rusija tiesiog pasidariusi bejėgė Europos politikoj.

[parašas]

[galiotas Ministeris

P.S. Iš tuo pačiu kurjeriu siunčiamo p. Natkevičiaus pro-memoria /pasikalbėjimas su Havasu/ matyti, kad Italija čia užėmė labai aiškiai palankią Lenkijai poziciją.

[Dokumento viršuje dešiniame krašte J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*Bylon. IV. I. Urb.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 91.

Originalas. Mašínraštis.

45. 1938 m. kovo 25 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Taline Vaclavo Pšesmyckio (Wacław Przesmycki) slaptas pranešimas Lenkijos URM apie Lenkijos ir Lietuvos diplomatių santykių sureguliovimą

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Taline
Nr. 75/5

Talinas, 1938 m. kovo 25 d.

Dėl Lenkijos ir Lietuvos normalių
diplomatių santykių užmezgimo

Slaptai

1 priedas

Ponui užsienio reikalų Ministrui Varšuvoje

Remdamasis Pono Ministro instrukcija, gauta kovo 17 d. ankstyvą rytą ir įvykdyta tą pačią dieną 22 val. (21 val. Varšuvos laiku), turiu garbės pateikti Ponui Ministrui išsamią ataskaitą apie įvykių eigą. Atsižvelgdamas į svarbą įvykių, kurių rezultatas buvo užmegzti diplomatiniai santykiai su Lietuva, taip pat numatydamas, kad tokio pobūdžio aprašymas turi būti kiek įmanoma išsamus, nepaisant to, ar įvairios detalės yra daugiau ar mažiau svarbios, turiu garbės pateikti Ponui Ministrui įvykių eigą chronologine tvarka, nes manau, kad ši sistema leidžia geriausiai atskleisti visus įvykusios akcijos momentus.

Kai kovo 14 d. ankstyvą rytą aplankiau viceministrą Epiką (Öpik), norėdamas su juo pasidalyti išpūdziais apie Austrijos įvykius, Lenkijos ir Lietuvos incidento klausimo dar nelietėme, nes nei aš, nei, kaip vėliau paaiškėjo, Ponas Epikas, apie jį dar nežinojome. Viceministras Epikas, kalbėdamas apie *Anschlussą*, pasakė, kad, pagal čionykštės URM gautas žinias, Austrijos įvykiai sukėlė itin didelį nerimą Kaune, beveik tokį patį kaip Prahoje, nes esama labai didelio panašumo tarp Mėmelio (Klaipėdos) ir Sudetų.

Apie incidentą pasienyje (naktį iš kovo 10 į kovo 11 d.) sužinojau iš PAT pranešimo, kurį perskaičiau kovo 13 d. „Kurjer Wileński“, kurį Taline gavome kovo 14 d. ryte, tai buvo po to, kai grįžau iš susitikimo su viceministru Epiku. Po poros valandų iš Varšuvos paskambino p. Lasinskis (Łasiński) ir prašė pavesti vietiniam PAT korespondentui pranešinėti visas smulkmenas apie vietinę reakciją. P. Lasinskis taip pat leido suprasti, kad Ponas Ministras anksčiau grįš. Aš informavau p. Lasinskį, kad dar nėra jokios reakcijos, kad spauda ir viešojo nuomonė užimti Austrijos įvykiais, tačiau mes tuoj pat imsime šio reikalo ir, kai išeis laikraščiai (Taline laikraščiai pasirodo popietinėmis valandomis), patikrinsime, ar mūsų pranešimas yra išspausdintas.

Popietę, kai išėjo laikraščiai, kurie išspausdino lenkų ir lietuvių be komentarų pranešimus, mieste pasklido gandai apie netrukus turintį būti paskelbtą lenkų ultimatumą. Į pavakarę net skambino kelios redakcijos, privatūs asmenys ir klausė, ar tikrai yra parengtas lenkų ultimatumas. Atsakėme, kad apie ultimatumą mes kol kas nieko nežinome, tačiau incidento pobūdis yra labai rimtas. Tačiau gandai apie ultimatumą vis dar sklido tarp tų, kurie skambino į Lietuvos pasiuntinybę, nes Lietuvos pasiuntinybė,

kaip pranešė vienas iš mūsų informatorių, vengė bet kokių komentarų. Vakare buvau kviestinių pietų, po kurių grįžau vėlai po vidurnakčio. Grįžęs namo sužinojau, kad man tris kartus skambino Lietuvos pasiuntinys p. Dailidė ir prašė būtinai, nepaisant to, kaip vėlai grįšiu namo, sutikti atsakyti į jo skambutį. Kadangi Lietuvos pasiuntinys yra [diplomatinio] korpuso dekanas ir dėl to dažnai, užuot kreipęsis raštu, skambina kolegoms telefonu, paskambinau jam ir paklausiau: „Kuo galiu būti naudingas, Pone Dekane?“ Į tai gavau atsakymą, kad jis prašo tuoj pat jį priimti, nes turi labai svarbų „communication“⁴¹ Lenkijos vyriausybei nuo Lietuvos vyriausybės. Šio vizito eigos neaprašau, nes turėjau garbės apie jo tikslą ir eigą pranešti telegrama kovo 15 d. 5 val. ryto, taip pat kovo 16 d. išsiųsti oro paštu 1938 m. kovo 15 d. pranešimą Nr. 52/1. Be to, kovo 15 d. rytą paskambinau p. direktoriui Kobyliańskiui (Kobyłański) ir pranešiau jam apie naktį išsiųstas labai svarbias žinias. Kovo 15 d. praėjo palyginti ramiai, tačiau viešosios nuomonės dėmesys nuo Austrijos klausimo vis labiau pradėjo krypti į incidentą. Tačiau kuri laiką gandai apie ultimatumą nurimo, nes pasklido žinia, kad sprendimas bus priimtas tik po to, kai grįš Ponas Ministras, kuris paankstins savo grįžimą. Taip pat sklido gandai, kad pakeliui Ponas Ministras Vienoje susitiko su kancleriu Hitleriu (Hitler). Į klausimą apie tai atsakėme, kad tuo abejojame, nes pagal mūsų apskaičiavimą Ponas Ministras atvyko į Vieną tuo metu, kai kancleris Hitleris jau buvo išvykęs iš Vienos. Vakare vyko p. H. Morštyno (H. Morsztyn) koncertas, kuriame turėjau progos matyti daug asmenų, visi klausinėjo apie incidento detales. Atsakydamas pabrėždavau incidento svarbumą, nenormalią padėtį pasienyje, aplinkybes ir priežastis, kurių šaltinis – priešiška atmosfera, kruopščiai palaikoma oficialių Lietuvos sluoksnių. Mano argumentas darė didelį įspūdį ir apskritai buvo suprastas. Tą pačią dieną iš URM gavau patvirtinimą, kad ją pasiekė mūsų informacija apie naktinį pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu.

Kovo 16 d. susidomėjimas padidėjo, nes tą dieną į Varšuvą turėjo grįžti Ponas Ministras. Apie 10 val. ryto iš URM sulaukiau trumpos žinios, kad gausiu instrukciją po to, kai kovo 16 d. grįš Ponas Ministras. Vidurdienį majoras Ščekovskis (Szczekowski) buvo pakviestas į Štabą ir ten turėjo ilgą pokalbį su Štabo viršininku, apie šį pokalbį tuoj pat telefonu pranešiau URM. Tuo pačiu metu sužinojau, kad čionykštė URM atkreipė Lietuvos pasiuntinio dėmesį į padėties rimtumą ir rekomendavo jam būti saikingam, nuolaidžiam. Šios žinios patvirtinimą taip pat gavo mūsų karo *attaché* kalbėdamas su Štabo viršininku generolu Ryku (Reek). Iš informacijos, kurią gavo iš ministro Markuso (Markus), ir pokalbių su mumis čionykščiai URM ir Štabas jau labai aiškiai suprato padėties nepaprastumą. Taip pat spauda ir platesni visuomenės sluoksniai. Padėties rimtumą man taip pat leido suprasti tą pačią dieną pokalbis telefonu su p. direktoriumi Kobyliańskiui. Šioje vietoje norėčiau atkreipti dėmesį į p. majoro Ščekovskio ir generolo Ryko pokalbio svarbą, nes jo metu užimta pozicija geriausiai apibūdina šią mažą, bet šaunią tautą ir rodo tai, kad visada galime ja pasikliauti. Kadangi pokalbyje su mūsų karo *attaché* generolas Rykas pasakė, jog pakvietė majorą ne todėl, kad nori patenkinti savo smalsumą ar pasikeisti nuomonėmis apie padėtį, kurios rimtumą jis

labai gerai suvokia: „Mums tas pats, kas bus Kaune, lietuviai ar jūs, tačiau aš turiu atsakingai atsižvelgti į tai, kad Maskva gali suteikti Kaunui paramą. Mūsų pozicija yra žinoma, jeigu taip nutiktų, mes nepraleisime Sovietų pagalbos, tačiau aš turiu atsižvelgti į galimus Sovietų lėktuvų, dislokuotų Leningrado apygardoje, skrydžius virš mūsų teritorijos Pečioros apylinkėse, potvarkius reikėtų duoti iš anksto, todėl prašau Poną tik man suteikti informaciją apie jūsų galimus įsakymus kariuomenei, kad mes galėtume iš anksto imtis atitinkamų saugumo priemonių.“

Vakare pasiuntinybėje vyko didelis rautas, jo metu apie 22 val. man skambino Lietuvos pasiuntinys ir klausė, ar Varšuvoje yra gautas jų pasiūlymas, nes jis iš Kauno turi žinių, kad į diplomatinio korpuso Varšuvoje narių klausimus mūsų URM atsakinėjo, jog ji nėra gavusi jokių Lietuvos pasiūlymų. Atsakiau jam, kad dėl incidento svarbumo, aš nedelsdamas perdaviau apie mūsų pokalbį, tačiau atsakymo dar negavau. Manau, kad šis klausimas atsirado dėl didelio anos pusės susidomėjimo, sukkelto nesibaigiančių p. Dailidės pokalbių su čionykšte URM, kuri patarė būti nuolankiems.

Kovo 17 d. apie 7 val. ryto pirma telefonu, o vidurdienį – telegrafu gavau svarbias Pono Ministro instrukcijas, taip pat kelis kartus kalbėjau telefonu su p. direktoriumi Kobylanskiu. Mieste vėl kilo susidomėjimas, visą laiką mūsų klausinėjo, koks bus mūsų atsakymas, mat jau buvo žinomas Lietuvos pasiūlymas, nes apie jį informavo Kaunas, dar klausinėjo, ar Talinas taip pat duos atsakymą. Buvo akivaizdu, jog norėjo, kad šis reikalas būtų sutvarkytas čia vietoje, mat atmosfera Taline suteikianti daugiau šansų problemą spręsti ramiai ir dalykiškai. Beje, apie tai bylojo ir tai, kad iš užsienio nebuvo praleidžiama absoliučiai visa sąmyšį kelianti ir tendencinga informacija, galėjusi padidinti nerimą ir susierzinimą dėl tariamos SSRS, Prancūzijos ir kt. pozicijos, to pirmiausia siekė įvairūs Prancūzijos šaltiniai ir šaltiniūkščiai, taip pat tai, kad kas dieną, ypač didžiausiame laikraštyje, buvo spausdinami p. Tamerio (Tammer) straipsniai (š. mėn. 16, 17 ir 18 d.), pabrėžiantys mūsų pozicijos pagrįstumą ir nuosaikumą. Taip pat palaikiau ryšį su mūsų pasiuntinybėmis Rygoje ir Helsinkyje, siekdamas keistis informacija apie vyraujančias nuotaikas. Kadangi net iki vakaro dar negavau jokių instrukcijų, kada galėsiu informuoti čionykštę URM apie mūsų notą, taip pat siekdamas neleisti, kad nepageidaujami svetimi sluoksniai per anksti susiorientuotų apie mūsų žingsnio laiką ir pobūdį, nutariau, kad mano žmona vakare, kovo 17 d., dalyvaus kviestiniuose pietuose Italijos pasiuntinybėje, o aš asmeniškai išsiteisinau, tos dienos popietę paaiškinęs Italijos pasiuntiniui, kad vakare turiu namuose laukti skambučio iš Varšuvos ir, jeigu nebus per vėlu, atvyksiu pasiimti savo žmonos. 22 val. (21 val. Varšuvos laiku) įvykdžiau instrukciją. Mano vizitas pas Lietuvos pasiuntinį truko 15 min. ir vyko taip. Po to, kai jis pasitiko mane salone ir pasisveikino, buvau pakviestas į jo kabinetą, kuriame tuoj pat, dar jam nespėjus pakviesti manęs atsisėsti, pasakiau jam, kad turiu garbės mano vyriausybės pavedimu įteikti jam atsakymą į Lietuvos vyriausybės pasiūlymą, kurį, jam tarpininkaujant, gavome kovo 14–15 d. naktį. Kad atsakymas parašytas lenkų kalba, tačiau yra vertimas į prancūzų kalbą, autentiškas tekstas yra lenkiškas. Labai išblyškęs, bet susivaldęs ponas Dailidė (taip

pat stovėdamas) perskaitė tekstą prancūzų kalba, akimirką žvilgtelėjo į kalendorių, priverstinai šyptelėjo ir mestelėjo: „C'est très peu de temps jusqu'au 31 mars.“⁶² Aš nereagavau nei į jo pastabą, nei į šypsni. Po kurio laiko, baigęs skaityti, pasakė, kad labai atsiprašo, tačiau norėtų perskaityti dar kartą, atsakiau: „S'il vous plait Monsieur le Ministre“⁶³, po to p. Dailidės kvietimu atsisdome prie rašomojo stalo, o aš pastebėjau, kad ši kartą p. Dailidė pradėjo skaityti lenkišką tekstą. Kai jis perskaitė lenkišką tekstą, kurį laiką sėdėjome tylėdami, tačiau man susidarė išpūdis, kuriam negalėjau atsispirti, kad, nors jis yra labai susijaudinęs, tikėjosi griežtesnių sąlygų. Po akimirkos, kai sujudejau norėdamas atsistoti, jis paklausė, ar teksto priedas (t. y. tekstas notų, kuriomis turėjome apsikeisti) sudaro visumą, atsakiau, kad taip, tada jis uždavė kitą klausimą: „En cas si nous refusons c'est la guerre?“⁶⁴ Atsakiau, kad notos tekstas yra labai aiškus ir kad „vu la gravité du cas, les moyens seront très graves, car ils sont illimités“⁶⁵. Norėdamas išvengti kitų klausimų, pasakiau, kad nesu įgaliotas daugiau aiškinti ar komentuoti ir kad suprantu, jog šiuo metu reikėtų jį palikti vieną, nes yra brangi kiekviena minutė, tada atsistojau ir ištraukęs laikrodį paklausiau, ar jo laikrodis rodo tą patį laiką kaip ir mano – lygiai 22 val. Jis atsakė, kad taip, tada jam pasakiau, jog esu mirtingas žmogus, todėl prašau, kad jis ant kopijos, kurią turėjau, patvirtintų valandą „10 du soir“⁶⁶, jis tuoj pat tai padarė ir užrašė: „Reçu à 10 heures le 17 mars 1938 Dailide.“⁶⁷

Kai abu atsistojome ir p. Dailidė patvirtino gavimą ir valandą, vadovaudamasis vidiniu impulsu pasakiau jam, kad šią akimirką baigiau atlikti savo oficialų vaidmenį, tačiau privačiai ir asmeniškai, vedamas asmeninės simpatijos jam, kaip visada labai paslaugiam „doyen“⁶⁸, noriu pasakyti, jog tikiuosi netrukus su juo susitikti kitomis aplinkybėmis, nes švaria sąžine, nuoširdžiai įsitikinęs ir su pasididžiavimu galiu teigti, kad kaip lenkų tautos atstovas iš lietuvių tautos atstovo aš nereikalavau nieko, kas galėtų [įžeisti] jo tautos „porter atteinte à l'honneur, à la souveraineté ou au prestige“⁶⁹.

P. Dailidė man atsakė: „Je vous remercie pour ce que vous avez voulu me dire, de mon côté j'ai aussi toujours eu beaucoup de sympathie pour Vous personnellement, à partir de ce moment à cette sympathie s'ajoute l'estime profonde.“¹⁰ Kai išėjau iš p. Dailidės, pažvelgiau į laikrodį, buvo 22 val. 4 min.

Grįžęs į pasiuntinybę tuoj pat pareikalavau, kaip buvo sutarta, sujungti mane su p. direktoriumi Kobyliański, kad galėčiau jam pranešti apie įvykdytą instrukciją, tuo pat metu pasiuntėme atitinkamą žinią telegrafu. Kalbėdamas su p. direktoriumi Kobyliański ir dalydamasis išpūdžiais išsakiau nuomonę, kad, mano vidiniu įsitikinimu, mūsų sąlygos turi būti priimtos. Pasiuntinybėje laukė p. majoras Ščekovskis ir man pranešė, kad netrukus, t. y. apie 23 val., jis turi susitikti su generolu Ryku, kuris taip pat buvo pietų Italijos pasiuntinybėje, norėdamas pranešti jam apie generolo Stachevičiaus (Stachiewicz) atsakymą ir informuoti apie notos įteikimą. Vėliau iš savo žmonos sužinojau, kad tai, jog iš pietų anksti išėjo Štabo viršininkas, kurį prieš tai kvietė prie telefono, ir mano nebuvimas sukėlė dar didesnę susidomėjimą ir nerimą, taigi, mano žmona, nors taip pat ketino išeiti anksčiau, norėdama nukreipti dėmesį,

dar kurį laiką pasiliko. Teko gana ilgai laukti sujungimo su Varšuva, mums tai buvo dar vienas įrodymas, kad vyksta judėjimas. Buvome sujungti tarp 23 ir 24 val. po pokalbio su p. direktoriumi Kobyliański, per kurį dar kartą atkreipiau jo dėmesį apie nuogaštavimus dėl Maskvos, tačiau gavau labai vertingą ir raminamą žinią. Ja tuoj pat pasinaudojau kalbėdamasis su čionykšte URM, dar tą pačią naktį ją pranešiau ir p. papulkininkui Ščekovskii. Gavęs įgaliojimą tuoj pat išsamiai informuoti ministrą Akelį (Akel), bandžiau su juo susisiekti, kad jis mane tuoj pat priimtų, tačiau dėl vėlyvo laiko su ministru Akeliu nepavyko susisiekti, taigi susisiečiau su viceministru Epiku ir jis mane priėmė tarp 24 ir 1 val. nakties. Perteikiau jam visą įvykių eigą, taip pat mūsų notos turinį ir raminamą žinią dėl Maskvos. Ši žinia padarė jam itin didelį įspūdį, kaip ir mūsų saikingi reikalavimai. Jis man pasakė, kad juos turi priimti, nors, deja, ten esama daug nepakaltinamų elementų, ir su tuo reikia rimtai skaitytis, juolab kad ir kiti išoriniai veikėjai gali drumsti vandenį.

Kovo 18 d. rytą iš Varšuvos atvykusiam patarėjui Z. Lenckiui (Z. Łęcki) pranešiau apie ultimatumo įteikimą. Visą dieną palaikėme telefoninį ryšį su Varšuva (su ponais direktoriais M. Lubenskiu (M. Łubieński) ir Kobyliański, pasiuntinybėmis Rygoje ir Helsinkyje, čionykšte URM, Estijos telegrafo agentūra, vietine PAT korespondente ir estų spauda. Per šiuos ryšius buvo renkama informacija ir informuojama Varšuva. Tą dieną mane asmeniškai aplankė Italijos ir Prancūzijos pasiuntiniai, telefonu prašė informacijos Rumunijos ir Turkijos pasiuntiniai. Šių apsilankymų ir skambučių tikslas buvo gauti daugiau informacijos apie mūsų sąlygas. Man taip pat telefonu paskambino pasiuntinys Dailidė ir pasakė, kad dar neturi jokios svarbios informacijos, tačiau prašo, jog aš jį priimčiau, kad galėtų išsiaiškinti „une question de caractère technique“¹¹, laikydamas, jog tai yra geras požymis, aišku, tuoj pat jį priėmiau. Paaiškėjo, jog, kadangi jis patvirtino man, kad priėmė notą 10 val. vakaro, prašo, kad aš panorėčiau padaryti tą patį, t. y. jo kopijoje patvirtinčiau, jog įteikiau jam notą 10 val. vakaro. Žinoma, aš patenkinau jo reikalavimą parašydamas „remis à 10 heures du soir le 17 III 38“¹², ta proga atkreipiau jo dėmesį į tai, kad vakar patvirtindamas notos gavimą jis parašė „10 heures“¹³ ir kad jam būtų geriau..., jeigu pridurtų „du soir“¹⁴, už tai jam būčiau labai dėkingas! Tą pačią dieną nutiko įdomus dalykas, kurį, manau, mums pavyko vėliau visiškai išsiaiškinti. Taigi, kai pasiuntinybės *attaché* p. Tyška (Tyszka) paskambino į Estijos telegrafo agentūrą, jam prancūziškai perskaitė pranešimą iš Kauno, kuriame išsamiai buvo pateiktas mūsų notos turinys, o jos tonas pavadintas įžūliu. Kai p. Tyška paklausė, kas atsiuntė telegramą, gavo atsakymą, kad tai ką tik gauta Lietuvos telegrafo agentūros telegrama. Kiek vėliau, kalbėdamas su direktoriumi Kobyliański pranešiau jam, kad Kaunas jau pateikė mūsų notos turinį kartu su komentaru, jog yra įžūli. Man regis, kad kaip tik dėl to ir mes paskelbėme savo notos tekstą. Manau, kad buvo pasielgta teisingai, nes paskelbdami tikrąjį tekstą mes pažabojome įvairius prieš mus nusiteikusius veikėjus, bent jau jiems tapo sunkiau sleisti tiesiog fantastinę informaciją apie mūsų tariamus reikalavimus. Dėl to, kai p. Tyškai buvo perskaitytas telegramos turinys, mums nekilo jokių abejonių, kad ją pateikė oficialus

Lietuvos šaltinis, juolab kad tuo metu tik lietuviai jos turinį žinojo, o turinys atitiko tikrovę; tačiau norėdamas žinoti visas detales, nes šiuo atveju detalės, ypač komentaras apie „įžūlumą“, galėjo leisti mums suprasti ne tik [lietuvių] nuotaikas, bet ir jų galimą sprendimą, todėl paprašiau ponios Volmer Jung (PAT korespondentės), kad ji tuoj pat gautų tą telegramą. Netrukus ponia Volmer Jung man pranešė, jog Estijos telegrafo agentūroje jai pasakė, kad iš Lietuvos telegrafo agentūros nebuvo gauta jokia telegrama apie notą ir kad, matyt, turima galvoje iš „Havaso“ gauta telegrama. Kai mano prašymu ši reikalą aiškinosi p. Tyška, jam buvo perskaityta „Havaso“ telegrama, kurioje buvo komentaras apie įžūlų toną, tačiau jos turinys nesutapo su ankstesnės telegramos turiniu, kitaip tariant, neperteikė tikrojo notos turinio, bet joje buvo žinomos tendencingos fantazijos. Taip sutapo, kad tuo metu, kai gavau žinią apie Lietuvos telegrafo agentūros telegramą ir tuoj pat apie tai informavau p. direktorių Kobylianski, priėmiau Italijos pasiuntinį, paskui – Prancūzijos pasiuntinį. Kalbėdamas su Italijos pasiuntiniu pasakiau, kad iš pokalbio telefonu žinau, jog Lietuvos telegrafo agentūra pateikė mūsų notos turinį, tačiau biuletenio dar negavau. Kadangi Italijos pasiuntinys toliau vyko tiesiai pas viceministrą Epiką, jis pasakė, kad paprašys p. Epiko parodyti jam šią telegramą, nes p. Epikas tikrai ją jau turės. Po poros dienų jis mane informavo, jog p. Epikas tada jam pasakęs tą patį, ką p. Tyškai pasakė Estijos telegrafo agentūra, t. y. kad čia turi būti kažkoks nesusipratimas, nes jis žino tik apie „Havaso“ telegramą, kurioje rašoma apie įžūlų toną, tačiau ji neatitinka notos turinio. Kai italas pradėjo jį spausti, sakydamas, kad Lenkijos pasiuntinybė šios telegramos turinį sužinojo telefonu, p. Epikas atsakė, jog gali būti, kad Lietuvos URM padarė kokią nors klaidą. Po kelių dienų su Italijos pasiuntiniu kalbėdami apie paslaptinę Lietuvos telegrafo agentūros telegramos dingimą abu nutarėme, kad: 1) telegrama iš tikrųjų buvo paskleista, nes jos, o ne „Havaso“ telegramos turinys atitiko notos turinį; 2) tačiau kilus triukšmui turėjo ją išimti ir prašė Estijos telegrafo agentūros ją laikyti „niekine“ dėl to, kad komentaras apie įžūlumą būtų apsunkinęs tuo metu dar nepriimtą sprendimą; 3) „Havasas“ turėjo žinoti apie Lietuvos telegrafo agentūros telegramą, nes paliko tą patį komentarą apie įžūlumą, tačiau tendencingai sufalsifikavo mūsų notos turinį. Aišku, deja, tai nėra formalus sučiupimas už rankos, tačiau man atrodo, kad šis spėjimas pagrįstas, juolab kad tą pačią išvadą padarė objektyvus stebėtojas iš šalies – Italijos pasiuntinys. Primenu, kad p. Tyškai perskaitytos „Havaso“ telegramos tekstas labai panašus į tekstą, išspausdintą pas mus konfiskuotame laikraštyje „Novaja pravda“. Apie „Novaja pravdos“ konfiskavimą „Havasas“ taip pat pateikė informaciją. Leidau sau pridėti šios telegramos kopiją.¹⁵

Kaip jau buvo pažymėta, Estijos telegrafo agentūra šios „Havaso“ informacijos nepateikė spaudai.

Likusią dienos (kovo 18 d.) dalį nuolat palaikiau telefoninį ryšį su Varšuva, čionykšte URM, Estijos telegrafo agentūra ir mūsų atstovybėmis Rygoje ir Helsinkyje. Pasiuntinys Charvatas (Charwat) po pietų pranešė apie gandus, kad, atrodo, ministras Akelis kategoriškai nepritarė ministro Munterso (Munters) siūlymui bendromis jėgo-

mis daryti spaudimą Kaunui, ir klausė manęs, ką apie tai žinau. Atsakaiu, kad man yra žinoma, jog Talinas visą laiką darė ir daro spaudimą Kaunui ir veikiausiai dėl to, jeigu šie gandai yra teisingi, nematė reikalo daryti dar vieną *démarche*, suprantama, kad telefonu negalėjau pasakyti daugiau. Tačiau, nepaisant to, kad tą dieną ketinau neišeiti iš pasiuntinybės, eiti pareigas pasitelkus tik telefoną ir telegrafą, tik kitą dieną šiuo klausimu gavau išsamų ministro Akelio paaiškinimą, apie tai rašau toliau.

Vakare kalbėdamas su viceministru Epiku sužinojau, kad vakare susirinko Seimas ir kad vyksta slapti posėdžiai dalyvaujant Lietuvos vyriausybei. Epiko manymu, tai buvo geras ženklas, nes, matyt, Lietuvos vyriausybė nenori prisiimti atsakomybės ir pasakyti „taip“, todėl tariasi su Seimu, tačiau, jo manymu, šis pasitarimas yra fikcija, nes Seimas visiškai paklūsta vyriausybei. (Vėliau sužinojau, kad šiame slaptame pasitarime daug pasiuntinių ir kai kurie Lietuvos Kabineto nariai mūsų adresu vartojo labai stiprius ir necenzūrinius epitetus.) Toliau, darydamas užuominą į paskleistą žinią (atrodo, iš prancūziško šaltinio), kad Maskva rekomendavo Kaunui bet kokia kaina 3 dienas vilkinti derybas, nes tada galės suteikti ginkluotą paramą, akivaizdžiai susirūpinęs jis dar kartą paklausė manęs, kas yra žinoma apie Maskvos poziciją. Dėl to, kad kiek anksčiau buvau šiuo klausimu informuotas, nes, be to, jog telefonu apie tai kalbėjau su p. direktoriumi Kobylanskiu, visą dieną gaudavome informacijos apie p. ambasadoriaus Gžybovskio (Grzybowski) pokalbį su Litvinovu, dar kartą jį nuraminau, leisdamas suprasti, mat kalbėjome telefonu, kad tą žinią gavau iš labai patikimų šaltinių. Tada paklausė, ar žino Paryžius, atsakaiu, kad ne, nes yra „direct“¹⁶.

Kovo 19 d. 10 val. ryto vėl kalbėjau telefonu su viceministru Epiku. Į klausimą, ar turi žinių iš Kauno apie naktinį Seimo posėdį kartu su Lietuvos vyriausybe, atsakė, kad šiuo metu neturi jokių tarnybinių žinių, tačiau tikisi, jog dar iki 11 val. galės apie jas pranešti, nes užsakė telefoninį pokalbį su Estijos pasiuntinybe Kaune. Tačiau yra labai nerimą keliančių žinių, bet iš anksto įspėjo, kad „tiesa, iš „Havaso“, jog Kaune viršų ima nuostata atmesti mūsų ultimatumą. Tačiau p. Epiko skambučio aš jau nesulaukiau, matyt, telefono linija su Kaunu buvo perkrauta, užtat kelios minutės po 11 val. man paskambino pasiuntinys Dailidė ir paklausė, kada galėčiau jį priimti, nes jau gavo Lietuvos vyriausybės atsakymą į mūsų notą. Atsakaiu, kad jį priimsiu bet kada. Tada jis man pasakė, kad atsakymas yra teigiamas ir jis atvyks pas mane maždaug po pusvalandžio norėdamas apsikeisti notomis, kaip buvo numatyta. Atsakaiu, kad ir aš savo ruožtu parengsiu notą ir jo lauksiu, po to paklausiau, ar jo atsakymą galiu laikyti oficialiu, nes noriu tuoj pat „a titre pas officiel“¹⁷ pranešti savo vyriausybei, kad po pusvalandžio įvyks apsikeitimas notomis. Ponas Dailidė pasakė, kad taip. Taigi pareikalavau, kad mane skubiai sujungtų su Varšuva, ir, dar prieš p. Dailidei atvykstant į pasiuntinybę, buvau sujungtas telefonu su p. direktoriumi Lubenskiu ir pranešiau jam, kad artimiausią pusvalandį pasiuntinybės patalpose turi būti pasirašytos notos apie tai, jog kovo 19 d. tarp Lenkijos ir Lietuvos užsimezga normalūs diplomatiniai santykiai, taip pat prašiau, kad po pusvalandžio jis vėl su mumis susisiektų.

Netrukus, dar prieš atvykstant p. Dailidei, telefonu gavau pirmą sveikinimą, kurį iš „Päevalehto“ vyriausiojo redaktoriaus p. Tamerio gavo p. Tyška. P. Dailidė man vėliau pasakojo, kad, kai jis rengėsi išeiti iš Lietuvos pasiuntinybės ir vykti į Lenkijos Respublikos pasiuntinybę, jam paskambino koncerno „Vaba Maa“ vyriausiasis redaktorius p. Lamanas (Laaman). Šiam jis pasakė, kad dabar vyksta į Lenkijos pasiuntinybę įteikti teigiamo atsakymo. Dėl to žinia apie tai, kad Lietuva sutiko su mūsų sąlygomis, žaibiškai apskriejo visą miestą, taigi jau prieš 12 val., t. y. apsikeitimo notomis laiką, tarptautinis telefono ryšys buvo užblokuotas. Kelios minutės prieš 12 val. į Lenkijos Respublikos pasiuntinybę atvyko p. Dailidė, apsikeitimas notomis įvyko lygiai 12 val. vietiniu laiku, t. y. 11 val. Varšuvos laiku. Po to, kai apsikeitėme notomis ir abiejų (t. y. mano ir p. Dailidės) parašais ant atitinkamų kopijų patvirtinome, kad apsikeitėme notomis 1938 m. kovo 19 d. 12 val., o pasiuntinys Dailidė dar kelias akimirkas užtruko pasiuntinybėje, pasakiau jam, kad esu labai laimingas, jog mums abiem teko atlikti garbingą misiją ir savo parašus padėti po tokiu svarbiu aktu, nuo kurio prasideda nauja mūsų tautų istorijos epocha. Taip pat jam padėkojau už labai džentelmenišką ir korektišką laikyseną derybų metu ir baigdamas pasakiau, kad nė kiek neabejojau sėkmingu šio klausimo sprendimu, nes, kaip jam prieš dvi dienas sakiau, nebuvo kalbama apie lietuvių tautos, su kuria daug metų mus siejo bendra istorija, „garbę ir suverenumą“. Atsakydamas p. Dailidė pabrėžė, kad taip pat labai džiaugiasi sėkmingu klausimo sprendimu, kad man taip pat nuoširdžiai dėkoja už viso reikalo pateikimą, galiausiai, remdamasis bendra istorija, paminėjo Griunvaldą, arba Tanenbergą, sakydamas, jog tada petys į petį kovojome su bendru priešu. Atsakiau, kad lenkai ir lietuviai daug kartų įrodė, jog prireikus moka kovoti, kad neabejoju, jog ir dabar, jeigu reikėtų, sugebėtume padaryti tą patį, nesvarbu, kurioje pusėje būtų Tanenbergas, Vakaruose ar Rytuose, bet esu išties įsitikinęs ir tikiuosi, kad mūsų būsimoji tanenbergai taps mūsų bendra pergale taikiuose tanenbergų laukuose, nes mūsų Didysis Maršalas jau paskelbė, jog vietoje kruvinų ir ginkluotų varžybų vyks taikaus darbo varžybos.

Netrukus po to, kai išėjo p. Dailidė, kuriam aš žadėjau paskambinti tuoj pat, kai gausiu žinią, kad Ponui Ministrui jau pranešta apie apsikeitimą notomis, kaip buvo sutarta, paskambino p. direktorius Lubenskis ir jam oficialiai pranešiau bei prašiau tuoj pat raportuoti Ponui Ministrui, kad ką tik įvyko apsikeitimas notomis. Baigęs trumpą pokalbį su p. direktoriumi Lubenskiu, pareikalavau tuoj pat skubiai mane sujungti telefonu tiesiogiai su Ponu Ministru, nes norėjau asmeniškai jam pranešti apie sėkmingą jo instrukcijos įvykdymą ir nuoširdžiai jį pasveikinti pasiuntinybės ir savo vardu. Kartu prašiau, kad Ponas Ministras suteiktų man įgaliojimą 1) paskambinti pasiuntiniui Dailidei ir jam pranešti, kad Ponas Ministras atsižvelgė į notų pasirašymo faktą, 2) tuoj pat vykti pas ministrą Akelį ir jam pranešti apie sėkmingą reikalo pabaigą ir apie Lenkijos ir Lietuvos diplomatinių santykių užmezgimą.

Vadovaudamasis Pono Ministro instrukcija tuoj pat telefonu pranešiau pasiuntiniui Dailidei, jog Ponas Ministras atsižvelgė į notų pasirašymo faktą ir, kaip liepė Ponas Ministras, informavau jį, kad mes nedelsdami pateiksime visuomenei žinią apie di-

plomatinų santykių užmezgimą kuo draugiškiausia ir maloniausia Lietuvai forma. Pasiuntinys Dailidė nuoširdžiai padėkojo man už tai ir pasakė, kad tuoj pat praneš Kaunui apie šį Pono Ministro sprendimą.

Po pokalbio su pasiuntiniu Dailide iš karto nuvykau pas ministrą Akelį. Jis mane priėmė lygiai 13 val., t. y. praėjus valandai po apsikeitimo notomis, ir oficialiai jam pranešiau apie užmegztus Lenkijos ir Lietuvos santykius, išsakydamas didelį pasitenkinimą, kad šis istorinės reikšmės aktas, taip pat ankstesnis darbas įvyko Taline, sostinėje krašto, su kuriuo Lenkija susieta nuoširdžios ir senos draugystės saitais, ir kad Pono Ministro J. Beko (J. Beck), su kuriuo neseniai kalbėjau, pavedimu turiu garbės širdingai padėkoti ir pareikšti pagarbą asmeniškai ministrui Akeliui ir per jį Estijos vyriausybei už tą nuoširdžią, tikrai objektyvią, palankią ir visiškai diskretišką atmosferą, kuriai esant vyko lenkų ir lietuvių derybos Taline. Nepraleidau progos pabrėžti vaidmenį spaudos, kuri susilaikė ir nespausdino nė vienos sąmyšį keliančios ir melagingos informacijos, kurią pateikinėjo daugybė žinomų ir nežinomų šaltinių bei šaltiniūkščių.

Ponas ministras Akelis mane priėmė labai širdingai, karštai padėkojęs mūsų vyriausybei, Ponui Ministrui ir man asmeniškai už tai, kad nuolat jį informavome apie akcijos eigą, pasakė, jog 1) pasiuntinys Markus, palaikęs nuolatinį ryšį su mūsų URM, taip pat visą laiką informavo čionykštę URM apie įvykių eigą; 2) kaip tik jis ir viceministras Epikas, dėl pasiuntinio Dailidės ir Estijos pasiuntinybės Kaune tarpininkavimo, buvo pirmieji, kurie padėjo Kaunui suprasti padėties rimtumą, nes „visą laiką rekomendavome jiems elgtis apdairiai, nuolaidžiai ir suprasti lenkų pozicijos teisingumą“; 3) Estijos pozicija buvo gerai žinoma dėl privačių pokalbių ir oficialių pareiškimų, pvz., generolo Laidonerio (Laidoner) Gegužės 3-iosios šventės proga. Beje, šią poziciją patvirtino kovo 16 d. štabo viršininko ir karo *attaché* papulkininkio Ščekovskio privatus pokalbis; 4) jis nuo pat pradžių buvo tikras ir nuoširdžiai įsitikinęs, kad Kaunas bus priverstas sutikti su mūsų sąlygomis, šis tikrumas ir tikėjimas dar labiau sustiprėjo, kai kovo 17–18 naktį po mano apsilankymo pas viceministrą Epiką sužinojo apie mūsų reikalavimų turinį, tiksliau, vieno reikalavimo užmegzti su Lietuva normalius santykius. Kaip tik šis saikingumas, taip pat griežtumas parodė, iš vienos pusės, mūsų politikos gilumą, iš kitos pusės, mūsų valstybės jėgą; 5) kad, jo manymu, Estijos vaidmuo šią svarbią ir lemiamą valandą turėjo apsiriboti tuo, jog ji turėjo: a) deryboms sukurti kiek įmanoma ramesnę, palankią objektyvią atmosferą; b) padėti Kaunui suprasti padėties rimtumą ir labai taktiškai, neižeidžiant jų ambicijų, rekomenduoti suprasti Lenkijos poziciją; c) vengti visko, dėl ko galėtų susidaryti įspūdis, kad kišamasi į tiesiogines derybas, paskui norima „pasipuošti svetimomis plunksnomis“, todėl, kai kovo 18 d. čionykštis Latvijos pasiuntinys, vykdydamas p. Munterso instrukcijas, nuo ankstyvo ryto visą dieną jį spaudė kartu su Ryga padaryti bendrą *démarche* Kaune, jis ryžtingai atmetė šį siūlymą, šiuo požiūriu visiškai pritardamas aukščiausiesiems valstybės ir kariuomenės pareigūnams. „Žinojau ir buvau tvirtai įsitikinęs, kad sutiks, žinojau, kad neinu prieš

savo sąžinę, nes buvo padaryta viskas, ką reikėjo padaryti, kad nebūtų ižleistos lietuvių ambicijos. Gerai žinojau, jog Rygai visada patiko, kad viskas vyktų pas juos ir jiems padedant, jai rūpi tik tai, o ne kas kita, todėl ryžtingai atmečiau [ši siūlymą] ir dėl to nesigailiu. Mums rūpėjo sėkminga pabaiga, o ne nepelnyti laurai.“

Daugiau kaip 3 metus stebėdamas Baltijos politinį gyvenimą, tvirtai įsitikinęs galiu teigti, kad, jeigu manęs paklaustų, galėčiau iš anksto pasakyti, jog panašiais atvejais mūsų draugai estai pasirinks kaip tik tokią poziciją ir kalbės kaip tik taip. Kalbantis su ministru Akeliu šiam paskambino ministras pirmininkas Enpalu (Eenpalu). Sužinojęs, kad šiuo metu esu pas ministrą Akelį, perdavė man nuoširdžius linkėjimus.

Iš ministro Akelio dar nuvykau pas viceministrą Epiką ir jį taip pat informavau, taip pat asmeniškai padėkojau už nuolatinį ryšį ir informaciją. Apie 14 val. grįžau į pasiuntinybę, telefonu mane pasveikino generolas Laidoneris, vėliau ministras Miuleris (Müller) ir dar daug oficialių ir privačių asmenų. Po pietų per čionykštės telegrafo agentūros direktorių Kornelį (Kornel) pareiškiau dėkingumą ir padėką spaudai ir vyriausiajam redaktoriui Tameriui už jo straipsnius, paskelbtus kovo 16, 17 ir 18 d. Apie 17 val. aplankiau generolą Laidonerį, norėdamas padėkoti už sveikinimus ir išsamiai informuoti apie dviejų pastarųjų dienų įvykius (beje, papulkininkis Ščekovskis visą laiką informavo generolą ir Vyriausiąjį Štabą). Generolas pasakė, kad po to, kai pasveikino mane, jis paskambino pasiuntiniui Dailidei, kurio „tiesa, nepasveikinau, bet pareiškiau nuoširdų pasitenkinimą dėl sėkmingai pasibaigusio reikalo“.

Generolas Laidoneris kalbėdamasis su manimi: 1) dar kartą nuoširdžiai pasveikino ir savo vardu pasakė daug gražių žodžių mano adresu; 2) pabrėžė atlikto darbo svarbą, sakydamas, kad tai ateityje leis pagerinti Estijos ir Latvijos santykius; 3) neslėpė pasitenkinimo, kad visa tai įvyko Estijos teritorijoje, o ne Latvijoje ar kur kitur, nes, jo manymu, „čia atmosfera buvo geresnė, bent nuoširdesnė“; 4) taip pat neslėpė, kad, „nors svarbiausias darbas nuveiktas, ypač pradžioje dar bus labai, labai daug sunkumų“; 5) galiausiai, kalbėdamas apie SSRS poziciją, pasakė maždaug štai ką: „SSRS pozicija besąlygiškai rodo, kad šiuo metu ji negali žengti rizikingo žingsnio, tačiau, kita vertus, nereikia iš to daryti toli siekiančių išvadų apie jos silpnumą ar kad iš tos pusės kada nors nesulauksime staigmenos. Manau, kad šiuo atveju Maskva vadovosi ne tiek prielaidomis, noru nuolat drumsti vandenį ir kurstyti, beje, dabar jie dar labiau prieš jus kurstys, ypač matydami Rusijos valstybės interesų perspektyvas. Nes Lenkijos ir Lietuvos santykių nebuvimas sudarė gilią ir didelę spragą barjere, kuris skyrė SSRS nuo ašies Berlynas–Roma, o ši spraga bet kurią akimirką galėjo tapti pavojinga Maskvai ir, nors jiems tai nepatinka, tačiau svarstydami protingai, manau, jie supranta, kad dabar gali jaustis saugiau nei prieš tai.“

Tai labai įdomus ir gana logiškas požiūris, visada būdingas generolui Laidoneriui.

Dar norėčiau pažymėti, kad tą dieną man skambino Italijos, Rumunijos ir Prancūzijos pasiuntiniai. Italas ir rumunas džiaugėsi dėl sėkmingos reikalo pabaigos ir pasveikino, prancūzas taip pat pareiškė džiaugsmą dėl sėkmingos pabaigos, tačiau nepasveikino.

Kovo 21 d. buvau pusryčių pas čionykštį nuncijų, pusryčiuose dalyvavo daug pasiuntinių, tarp jų Latvijos pasiuntinys Krievinis (Krieviņš), jis mane pasveikino, išsakė daug asmeninių komplimentų ir pasakė, kad aš tikriausiai nežinau, jog dar kovo 12 d. Latvijos pasiuntinys Kaune Munterso pavedimu rekomendavo lietuviams elgtis nuosaikiai. Atsakiau, kad apie tai nežinojau, tačiau dėkoju jam už šią žinią. Paskui pridūriau, kad girdėjau, jog Kaunas suprato padėties rimtumą po to, kai gavo informaciją iš pasiuntinio Dailidės. Pasiuntinys Krievinsas į tai atsakė: „Taip, tai tiesa, nes Markus buvo pirmas, supratęs padėties rimtumą ir Varšuvos nuotaikas.“

Taip baigėsi pirmasis ir svarbiausias Pono Ministro kovo 17 d. instrukcijos įgyvendinimo etapas. Tačiau prasidėjo antrasis etapas, kurio tikslas pagal kovo 19 d. apsikeitimo notomis sąlygas yra iki kovo 31 d. Kaune įkurdinti Lenkijos pasiuntinybę, o Varšuvoje – Lietuvos pasiuntinybę, taip pat užtikrinti, kad abi diplomatinės atstovybės turėtų tiesioginį sausumos, vandens, geležinkelio, oro, telefono, radijo, telegrafo ir pašto ryšį. Šiuo metu, kai baigiu rašyti šį pranešimą, pasiuntinybės sudėtis jau nustatyta, o lenkų ir lietuvių delegacijų derybos Augustave dėl abiejų pasiuntinybių veiklos techninių sąlygų sėkmingai eina į pabaigą.

Prieš baigdamas šį pranešimą leisiu sau apibendrinti priežastis ir pasekmes to, kad Lietuva sutiko su mūsų sąlygomis, kaip tai vertina ne tik politinės ir karinės sferos, bet taip pat plati viešoji nuomonė.

A. Priežastys, dėl kurių buvo priimtas lenkų ultimatas.

1. Nuosaikumas mūsų reikalavimų, kurie nežeidė lietuvių tautos orumo.
2. Vakarų valstybių, pirmiausia Londono, Berlyno ir Romos, pozicija.
3. Maskvos pozicija.
4. Atsižvelgiant į 2 ir 3 punktus, suvokimas, kad Lietuva tapo izoliuota.
5. Bet kokio karinio pasipriešinimo beviltiškumas.
6. Faktas (apie tai čionykštis Vyriausiojo štabo II skyrius konfidencialiai pranešė papulkininkui Ščekovskiui)¹⁸, kad Vokietijos pasienyje telkiasi kelių tūkstančių motorizuota Vokietijos kariuomenė.

B. Išvados.

1. Lietuvos užsienio politikos buvusiai linijai suduotas stiprus smūgis.
2. Dėl šios priežasties anksčiau ar vėliau ši linija pasikeis.
3. Nusivylimas Maskva, spėjama, kad dėl to sumažės sovietų įtaka Kaunui, žinoma, ir augantis Maskvos kurstymas bei aktyvumas Baltijos šalyse, pirmiausia Lietuvoje.
4. Estijos viltis, kad bus įmanoma išplėsti Baltijos šalių bendradarbiavimo pamatą.
5. Sumažėjusi Lietuvos siekiama galimybė vaidinti svarbiausią vaidmenį Baltijos šalių susitarimuose.

Be to, turiu garbės persiųsti atskirą spaudos ataskaitą.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
V. Pšesmyckis

Paskirstyti: URM P. III
 Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Rygoje
 Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Helsinkyje
 Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Stokholme
 Lenkijos Respublikos karo *attaché* Taline

AAN, MSZ, sygn. 6121, k. 62–86 (originalas).

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/334, k. 175–199 (kopija).

[Dalis skelbta: P. Łossowski, Polskie ultimatum do Litwy w marcu 1938 r. widziane z placówki RP w Tallinie, *Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej*, t. XI, 1975, s. 231–237.]

¹ „pranešimą“ (pranc.)

² „Iki kovo 31 d. labai mažai laiko“ (pranc.).

³ „Prašau, Pone Ministre“ (pranc.).

⁴ „Jeigu atsisakysime, kils karas?“ (pranc.)

⁵ „omenyje turint atvejo sudėtingumą, priemonės bus labai griežtos, nes jos neribotos“ (pranc.).

⁶ „10 valanda vakaro“ (pranc.)

⁷ „Gauta 1938 m. kovo 17 d. 10 valandą Dailidė“ (pranc.).

⁸ „dekanui“ (pranc.)

⁹ „garbę, suverenitetą ar prestižą“ (pranc.)

¹⁰ „Dėkoju Jums už tai, ką man pasakėte, aš savo ruožtu visuomet jaučiau Jums asmeniškai didelę simpatiją, o nuo dabar šią simpatiją papildo nepaprasta pagarba“ (pranc.).

¹¹ „techninio pobūdžio klausimą“ (pranc.)

¹² „perduota 1938 III 17 d. 10 valandą vakaro“ (pranc.)

¹³ „10 valandą“ (pranc.)

¹⁴ „vakaro“ (pranc.)

¹⁵ Minima telegramos kopija šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojama.

¹⁶ „gauta tiesiogiai“ (pranc.)

¹⁷ „neoficialiai“ (pranc.)

¹⁸ Ščekovskio karinis laipsnis dokumente painiojamas: vienu atveju jis tituluojamas majoru, kitu – papulkininkiu.

46. 1938 m. kovo 25 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo Edvardo Račynskio (Edward Raczyński) slaptas pranešimas URM apie Lenkijos ir Lietuvos santykius ir Lenkijos Respublikos ambasados Londone pirmojo sekretoriaus Antonio Balinskio (Antoni Baliński) užrašas apie pokalbį su Bendruomenių Rūmų deputatu Filipu Nouelju-Beikeriu (Philip Noel-Baker)

Lenkijos Respublikos ambasada Londone
ER/MR – Nr. 49/t/10
2 priedai prie kopijos
3 priedai prie originalo

Londonas, 1938 m. kovo 25 d.
Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje
Išsiųsta 1938 m. balandžio 1 d. kurjerio paštu
(p. Fuljė)

[Kairėje lapo paraštėje] Paskirstyti:
Lenkijos Respublikos ambasadoms
Berlyne
Paryžiuje
Romoje
LR del[egacijai] Ženevoje

Politinis pranešimas Nr. 7/4
Lenkijos ir Lietuvos santykiai

Turiu garbės pateikti Ponui Ministrui atskirą pranešimą apie Anglijos spaudos reakciją į pastaruosius Lenkijos ir Lietuvos įvykius. Turiu pasakyti, kad vietinė spauda su nedidelėmis išimtimis nuo pat pradžių užėmė visiškai teisingą poziciją. Jeigu ir kilo abejonių dėl tikrųjų Lenkijos vyriausybės tikslų, jas pirmiausia reikia aiškinti tuo, kad trūko pakankamos informacijos, tai suklaidino viešąją nuomonę ir sukėlė, beje, neilgai trukusį nerimą.

Jeigu kalbėsime apie pastarąjį pasienio incidentą, keletą pirmųjų dienų čionykštė vyriausybė ir spauda rėmėsi informacija iš lietuviškų šaltinių. Tai gali paaiškinti ministro pirmininko Čemberleno (Chamberlain) atsakymą į deputato Manderio (Mander) interpeliaciją parlamente š. m. kovo 17 d.: „I am aware that anxiety has been caused by the unwillingness of the Polish Government to agree to the local settlement of an incident in which a Polish frontier guard was killed on Lithuanian territory on the 11 March and by their reputed intention to make use of the incident to impose upon the Lithuanian Government a settlement of the differences between two Governments.“⁴¹

Informacija, gauta iš britų ambasadoriaus Varšuvoje, nuramino *Foreign Office* ir vyriausybę. Lordas Halifaksas (Halifax) šio mėn. 18 d. pasikvietė Lietuvos pasiuntinį

p. Balutį ir rekomendavo Lietuvos vyriausybei sutikti su Lenkijos reikalavimais, o ministras pirmininkas, tą pačią dieną atsakydamas į deputato Nouelio-Beikerio interpeliaciją tik pareiškė, kad: „His Majesty’s Ambassador in Warsaw has pressed upon the Polish Government their hope that this question will not be used as a pretext for making wider demands.“² Pastarieji žodžiai, pasakyti kaip išpėjimas Lenkijai, iš tikrųjų reiškė nebylų pritarimą Lenkijos vyriausybės pozicijai.

Aš maniau, kad šiomis aplinkybėmis netinka palaikyti ryšį su *Foreign Office*, šiuo atžvilgiu eventualią iniciatyvą palikdamas anglams. Beje, aš ir asmeniškai turėjau pakankamai duomenų, kad galėčiau anglų poziciją vertinti kaip visiškai patenkinamą. Taigi šio mėn. 18 d., t. y. išvakarėse tos dienos, kai buvo gautas Lietuvos atsakymas, banketo proga susitikau su lordu Halifaksu ir nuolatiniu valstybės sekretoriaus padėjėju seru Aleksandru Kadaganu (Alexander Cadogan). Trumpas pokalbis su jais leido man įsitikinti, kad šie ponai ramiai vertina padėtį ir supranta pagrindinius Lenkijos politikos tikslus. Taip jie ir save, ir mane apsaugojo nuo priekaištų, net nuo įkyrių išpėjimų, apsiribodami tuo, kad išreiškė viltį, jog incidentas bus sėkmingai ir taikiai išspręstas.

Pirma rašiau, kad vietinė spauda pasirinko iš esmės visiškai teisingą poziciją.^{3*} Šią poziciją lydėjo labai didelis susidomėjimas, kurį rimta vietinė spauda mielai tenkino, kreipdamasi į ambasadą. Ambasada jai parengė pastabas^{4**}, primenančias praėjusių metų lenkų ir lietuvių ginčo svarbiausias fazes. Be to, asmeniškai priėmiau visus rimtesnius žurnalistus, kurie norėjo su manimi susisiekti. Tarp jų priėmiau „Times“, „Sandy Times“, „Daily Telegraph“, „Reuter“ agentūros, „Havaso“ ir kt. diplomatinius korespondentus. Vėliau iš spaudoje paskelbtos informacijos ir straipsnių su pasitenkinimu turėjau progos įsitikinti, kad mano pokalbiai dauguma atvejų davė laukiamų rezultatų. Aiškindamas žurnalistams Pono Ministro politiką atkreipiau dėmesį į tai, kad Ponas Ministras nurodė, jog tikslingas ir sėkmingas yra metodas, kurį geriausiai apibūdina išbandytas lotyniškas posakis: *Fortiter in modo, suaviter in re*.

Nukrypdamas nuo šio reikalo leisiu sau atkreipti Pono Ministro dėmesį į klausimą, kurį šio mėn. 18 d. ministrui pirmininkui Čemberlenui uždavė *Labour* partijos deputatas p. Filipas Nouelis-Beikeris, kurį Ponas Ministras, be abejo, pažinojo Ženevoje. Pasitelkdamas šį klausimą jis pasufleravo siūlymą „Lenkijos ir Lietuvos konfliktą“ spręsti Tautų Sąjungos Tarybai. P. Čemberlenas šį siūlymą atmetė (Nr. 1 priedas⁵). Taigi p. Nouelis-Beikeris dėl savo įsikišimo Bendruomenių Rūmuose, pasinaudojęs savo pažintimi su sekretoriumi Balinskiu, aplankė jį kovo 18 d. ir išdėstė jam savo argumentus, kurie turėjo įrodyti, kad siūlymas Lenkijos ir Lietuvos santykius spręsti Tautų Sąjungos Taryboje Lenkijai būtų geriausias sprendimas. Priedu (Nr. 2 priedas) pastabas, kurias parengė p. Balinskis, su trumpai išdėstytu pokalbiu šiuo klausimu. P. Beikerio elgesys atkreipė mano dėmesį tiek dėl naivumo, tiek dėl gerų ketinimų, kuriuos išreiškė gerokai aukštesniu lygiu, nei iš jo tikėjaisi. Nepaisant pažiūrų skirtumo,

manau, kad turime palaikyti kuo geriausius santykius su šiuo ponu, kuris tuo atveju, jeigu valdžia atiteks leiboristams, beveik neabejotinai gautų valstybės sekretoriaus padėjėjo užsienio reikalams pareigas. P. Beikeris, laikydamasis savo koncepcijos patikėti Tautų Sąjungai tokį „gerą“ reikalą kaip lenkų ir lietuvių santykiai, ją išdėstė straipsnyje, kurį kovo 25 d. išspausdino žurnalas „Spektator“ (Nr. 3 priedas⁶). Būdinga yra tai, kad šiame straipsnyje, vedamas gerų ketinimų, surašė daug argumentų, prieštaraujančių jo širdžiai mielai koncepcijai.

Respublikos ambasadorius
(Edvardas Račynskis)

Nr. 2

Priedas prie politinio pranešimo Nr. 7/4

Nr. 2

Pokalbio su Noueliu-Beikeriu užrašas

Š. m. kovo 18 d. popietę paskambino įgaliotasis ministras p. Nouelis-Beikeris ir paprašė privačiai su juo susitikti šios dienos vakare. Skambinta buvo jau po to, kai p. N.-Beikeris turėjo interpeliaciją parlamente. Paprašiau, kad p. Beikeris malonėtų atvykti į mano butą.

P. Beikeris pokalbį pradėjo pabrėždamas neigiamą įspūdį, kurį liberaliuose ir radikaliuose sluoksniuose padarė Lenkijos vyriausybės metodas, taikytas Lietuvos atžvilgiu. Tie, kurie žino Lenkijos ir Lietuvos problemą, supranta, kad Lietuvos politika buvo absurdiška, kad Lenkija, reikalaujama užmegzti normalius santykius, buvo visiškai teisi. Pastaruosius 18 metų lietuviai nuolat demonstravo Vakarams nesuprantamą „inferiority complex“⁷. Tačiau šiuo metu, kai Europoje pastebimas visuotinis pakilimas, Čekoslovakijoje vyksta neramumai ir t. t., ir t. t., Lenkijos taikytas „ultimatumo“ metodas šiems sluoksniams padarė įspūdį, kad Lenkijos vyriausybė prisidėjo prie „agresyviųjų“ valstybių.

P. Nouelio-Beikerio manymu, kelias, kuriuo eidama Lenkija pelnytų visuotinį pripažinimą ir paramą, tai kelias per Tautų Sąjungą. P. Nouelis-Beikeris sakė: „Jeigu Lenkijos vyriausybė pasiūlytų spręsti reikalą Tautų Sąjungos Tarybai, neatsirastų valstybės, kuri nepripažintų, kad esate teisūs. Gautumėte bendrą raportą ir, jeigu Lietuva per tris mėnesius jam nepaklustų, turėtumėte atvirą kelią pradėti teisėtą karą arba galėtumėte reikalauti, kad Lietuvai būtų taikomos ekonominės sankcijos, ir niekas negalėtų jums atsakyti neigiamai. Net jeigu Lietuva pasiduos jūsų ultimatumui, teks spręsti daugybę ginčytinų techninių klausimų, šiuo atveju Sąjungos tarpininkavimas gali būti labai naudingas, ji jums padarytų politinę paslaugą paspausdama Lietuvą būdu, kuris neižeistų jos tautinių jausmų.“

Nekartosiu argumentų, kuriuos pavartočiau norėdamas įrodyti p. Noueliui-Beikeriui jo teiginio nepagrįstumą. Manau, kad man pavyko jam paaiškinti, jog Lenkijai nepagrįstai priskiriami agresyvūs ketinimai Lietuvos atžvilgiu. Tačiau mano pastangos įtikinti p. Nouelį-Beikerį, kad Ženevos institucijų įtraukimas yra beviltiškas, neatnešė vaisių.

Pasakiau p. Noueliui-Beikeriui, kad iš anksto pranešiau Ponui Ambasadoriui apie šį pokalbį ir jo įgaliojtas pranešiau apie jo pasirengimą visada priimti jį asmeniškai ar bet kurį jo partijos kolegą. P. Beikeris juokaudamas atsakė, jog nebuvo tikras, kad lenkų ambasada jį priims.

Pabaigoje p. Nouelis-Beikeris paminėjo viešosios nuomonės nuotaikas provincijoje, kurios, jo manymu, atsistatydinus Idenui (Eden), pastebimai pasikeitė vyriausybės nenaudai. P. Beikeris tikisi, kad Čemberleno ir Halifakso užsienio politika bus nesėkminga, o tai, jo manymu, neišvengiamai privers pasitraukti dabartinę vyriausybę ir paskelbti naujus rinkimus, kuriuose daugumą laimės Leiboristų partija, šiaip ar taip, ji sudarys stiprią opoziciją valdančiosioms partijoms.

Antonis Balinskis

Londonas, 1938 m. kovo 23 d.

**HIA, Ambasada RP w Londynie, 100/7.
(mf. AAN)**

¹ „Aš suprantu, kad rūpestį sukėlė Lenkijos Vyriausybės nenoras pritarti vietiniam susitarimui dėl incidento, kurio metu kovo 11 d. Lietuvos teritorijoje žuvo Lenkijos pasienio sargybinis, ir jos numanomas ketinimas pasitelkus šį incidentą prisikabinti prie Lietuvos Vyriausybės ketinant sureguliuoti dviejų Vyriausybių nesutarimus.“

² „Jo Didenybės Ambasadorius Varšuvoje Lenkijos Vyriausybę spaudė su viltimi, kad šis klausimas nebus dingstis kelti „platesnių reikalavimų““

³ Retą išimtį sudarė „Daily Telegrapho“ kovo 18 d. vedamasis straipsnis, kuriame atpažįstu Pertinaksui (Pertinax) būdingą stilių (kaip žinoma, jis yra šio laikraščio korespondentas Paryžiuje), taip pat Ponui Ministrui gerai pažįstamos p. Ženevjevos Tabois (Genevieve Tabois) straipsnis kovo 20 d. „Sunday Referee“.

⁴ Šių pastabų tekstą ambasada siunčia kartu su spaudos ataskaita.

⁵ Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

⁶ Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

⁷ „atsilikimo kompleksą“ (angl.)

47. 1938 m. kovo 25 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo visai slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie Lietuvos ir Lenkijos politinių, diplomatinių santykių perspektyvas priėmus Lenkijos ultimatumą

Visai slapta.
[Nr.] 985

[Paryžius,] 1938 m. kovo 25 d.

Dėl naujos santykių su Lenkija būklės. Žvilgsnis į ateitį.

„Audrai” praūžus, tenka susirūpinti nauja mūsų politikos kryptimi, bereikalingai laiko negaišinant svarstymais dėl praeities praleistų ar neišnaudotų progų. Tiek tenorėčiau pasakyti, kad mes išlaikėme mūsų istorijos tradicijas, kurias sukūrėme nuo 1385 metų. Lietuva jau nuo tos senos datos vis nenumatydavo savo silpnybės ir leisdavo lenkams ją brutališkai išnaudoti.

Mūsų pastangos turėtų dabar būti nukreiptos prieš tos per daug „brangios” tradicijos tęsimą ir nuolatinį kartojimą.

Dabar įvykusį faktą dar tų senų tradicijų kryptyje mes turėtume taip savo sąmonėje įvertinti ir praktikoje perdirbti, kad nereikėtų atsidurti analogiškame naujame etape.

Todėl aš leidžiuosi sau pažymėti mano įsitikinimą, kad šitoje naujoje būklėje mes neturėtume toliau gaivintis iliuzijomis dėl mūsų internacionalinės stiprybės ar kaimynų ir kitų valstybių efektyvės pagelbos esamose apystovose. Užtatai reikėtų pakeisti jaunuomenės ir visuomenės auklėjimą kryptimi priešinga realybei arba realiniams galimumams. Šiandien audra praūžė dar be nepataisomos žalos valstybei. Ateities plėtojimosi galimumų ir negalimumų realus atsvėrimas toliau betgi neprivalėtų leisti vartoti argumentus iš vadinamo „visuomenės nusistatymo”, nes tas nusistatymas paprastai turėtų būti vadovaujamų sluoksnių analizės ir sintezės išdava. Tik vadovybė gali tikrai suprasti apystovas visoj jų realumoje ir ji konsekventiškai turi imti visą atsakomybę už jų įvertinimą.

Užmezgimas santykių su Lenkija, mano nuomone, turėtų būti pravedamas praktiškai, techniškai: kokių nors didžiųjų problemų iškišimas šiuo momentu negalėtų mums naudingai praeiti ir todėl būtų nepolitiška ir žalinga tuo užsiimti. Net jeigu lenkai patys jas statytų, mes turėtume tas didžiąsias problemas apeiti, apie jas nutylėti, o praktišku santykių mezgimu vykdymu eliminuoti bet kokį priekaištą.

Sudemoralizuotoj gangsterizmo internacionalinėj atmosferoj principiniai debatai su stipresniu kontragentu yra be prasmės. Reikia tą piktąjį moralės pairimo momentą išgyventi teknišku praktišku situacijos gelbėjimu – gi didžiąsias problemas palikti mūsų sąmonėj geresniems momentams.

Nei spaudoj nei visuomenėj neturėtų būti proteguojami principiniai „mises au point”²¹, nes jie tik iššauks „jėgos reakciją”, prieš kurią mūsų idealizmas vėl turės kapituliuoti. Vilniui vaduoti Sąjunga ir visi vadinami patriotiški šūkiei bereikalingai erzins neprietelį

ir lengvins jam tolesnius ultimatumus kuo blogiausiose mums apystovose. Vyriausybė čia neturėtų nei svyruoti nei remtis vadinamu „visuomenės nusistatymu“.

Visą santykių erą su Lenkija dabar mums pasilieka kanaluoti technikoje, kuri neturi jokių principų ir jokių aspiracijų spalvos, nes tik tuo būdu ta technika nesukuria, jei ji išlieka kiaurai tik technika, jokių prezumpcijų mūsų tautinei ideologijai ir programai.

Šit kodėl gal reikėtų vengti Užsienio Reikalų Ministerijos atstovų technikos pasikalbėjimuose arba bent neduoti jiems teisių technikos susitarimus statyti priklausomybėn nuo toli einančios principinės aprobatos ar juridinių interpretacijų „ab ovo“, ypač nereikėtų leisti pasikalbėjimuose su Lenkų atstovais diskutuoti didžiųjų problemų ar statyti principinių rezervų. Čia gal kiek panašiai tektų elgtis, kaip Prancūzai kad elgėsi su Vokietija 1871 ir 1914 metų Elzaso – Lotaringijos proga: „on y pense toujours, mais on n'en parle jamais“².

Šitas techniškas santykių perijodas, jei jį visai atvirai ir kuo plačiausiai realizuosime palengvins mums išnaudoti mūsų gerą internacionalinę moralinę situaciją prieš galimus Lenkijos mėginimus mus įvelti į jos politinę orbitą ir politines kombinacijas Rytų Europoj. Priešingai, maži, be vertės, smulkmeniški spyriojimaisi, mėginimai viską statyti į principų ar didžiųjų aspiracijų foną – iššauks tą presiją, kurios rezultatai gali būti daug žalingesni, nes Lenkija juos išnaudos prieš mus pasaulio opinioj ir paruoš sau palankią dirvą naujam ultimatumui. Beckas jau pareiškė, kad jis dabos mūsų politiką, idant ji būtų mūsų. Jau dabar lenkų propaganda pradeda skleisti abejojimus mūsų „bonne foi“³. Mūsų interesas nelengvinti lenkams jų uždavinių, nukreiptų prieš mus.

Čionai Prancūzijoje mes šiandien turime palankiausią tiek oficialinę, tiek visuomenę mums nuotaiką, išėmus „fašistišką“ spaudą, kuri eina iš principo, kad mažos tautos bendrai nereikalingos ir todėl viešai skelbia reikalą Lenkijai absorbuoti Lietuvą /Je Suis Partout, Liberté.../⁴. Bet nėra garantijų, kad ta nuotaika nepasikeistų, jei būtų duota pagrindo mus įtarti delsimais, išsisukinėjimais, smulkmeniškumais etc. etc. Galų gale tokia taktika nebūtų kūrybinė, kaip pasirodė nekūrybinis nors ir moraliai visai pateisinamas mūsų 18 metų protestas.

[Parašas]
Igaliotas Ministeris

Gauna: U.R.M. 7 egz.

[Dokumento pirmo lapo viršuje kairiame krašte spaudas: „Lietuvos Pasiuntinybė Prancūzijoje.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 29, l. 79–81.

Originalas. Mašinraštis.

¹ „nusistatymai“ (pranc.)

² „apie tai nuolat mąstoma, bet niekuomet nekalbama“ (pranc.)

³ „gera valia, pasitikėjimu“ (pranc.)

⁴ Galvoje turimi čia išvardyti prancūzų laikraščiai.

48. 1938 m. kovo 25 d., Lenkijos Respublikos VRM Tautinio skyriaus viršininko Jano Savickio (Jan Sawicki) konfidencialus pranešimas URM Politikos departamentui apie Lietuvos visuomenės nuotaikas dėl incidento pasienyje ir Lenkijos ultimatumo Lietuvai

[Spaudas: URM P. III. Konfidencialiai. 1938 m. kovo 30 d.]

Vidaus reikalų ministerija
Nr. PN. 190/8/5

1938 m. kovo 25 d. Užsienio reikalų ministerijai
Politikos departamentas

Lietuvos visuomenės nuotaikos
dėl pasienio incidento ir dėl to,
kad Lietuva priėmė Lenkijos ultimatumą

Incidentas Lietuvos pasienyje ir Lenkijos ultimatumas, kurį priėmė Lietuva, sukėlė didelį lietuviškų sluoksnių Vilniuje ir atskirose apskrityse susidomėjimą konflikto eiga, taip pat tuo, kaip ateityje susiklostys Lenkijos ir Lietuvos santykiai.

Dauguma kaimo gyventojų lietuvių, tiksliai nežinodami lenkų ultimatumo turinio, yra įsitikinę, kad Lietuva buvo priversta atsisakyti pretenzijų į Vilnių, dėl to tarp apmokamų lietuvių veikėjų, užsiimančių ardomąja veikla, vyrauja slogios nuotaikos, užtat lietuviai žemdirbiai dar nedrąsiai, tačiau gana nuoširdžiai rodo pasitenkinimą, kad konfliktas baigėsi. Gyventojai yra patenkinti, kad tarp Lietuvos ir Lenkijos neįvyko ginkluotas susirėmimas, nes kaime visi bijojo karo. Pasienyje gyvenantys lietuviai tikisi, kad „susitaikius“ pagerės ūkiniai santykiai ir bus atšaukti potvarkiai, ribojantys judėjimą pasienio zonoje.

Lietuvių judėjimo vadovai Vilniuje kelias dienas prieš baigiantis lenkų ultimatumo terminui buvo itin susinervinę. Žinias apie kariuomenės telkimą, taip pat protesto demonstracijas Vilniuje ir maršalo Rydz-Smiglo (Rydz-Śmigły) atvykimą lietuviai komentavo kaip tikrą ženklą, kad kils karas ir Lenkijos žemėse bus sunaikintas lietuviškumas.

Apskritai, kai spauda paskelbė informaciją, jog Lietuva priėmė Lenkijos ultimatumą ir patvirtino, kad jame yra tik reikalavimas užmegzti diplomatinis santykius Lietuvai neatsisakant pretenzijų į Vilnių, grįžo buvusios lietuvių vadovų Vilniuje nuotaikos. Vietiniai lietuvių veikėjai teigia, kad Lietuva neatsisakys kovos dėl sostinės Vilniaus, ir mano, jog užmegzti Lietuvos ir Lenkijos santykiai gali tik prisidėti prie to, kad Vilniuje liausis „lietuvių priespauda“. Buvusio lietuvių tautos komiteto narių viename slaptųjų susirinkimų Vilniuje buvo išsakyta nuomonė, kad yra blogai, jog Lietuva pasidavė lenkų spaudimui. Lietuvių veikėjų Vilniuje manymu, Lietuva turėjo sudaryti sąjungą su Vokietija ar Sovietais, o ne užmegzti santykius su Lenkija.

Skyriaus viršininkas
[J. Savickis]

AAN, MSZ, sygn. 6121, k. 18–19.

49. 1938 m. kovo 26 d., Lenkijos Respublikos įgaliotojo ministro nuolatinio delegato prie Tautų Sąjungos Ženevoje Tytuso Komarnickio (Tytus Komarnicki) slaptas pranešimas URM apie Lenkijos ir Lietuvos konflikto atgarsius Ženevoje

Lenkijos Respublikos delegacija
Prie Tautų Sąjungos Ženevoje

Ženeva, 1938 m. kovo 26 d.

KT/JW

Nr. 49-52/Lt/1

Slaptai

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

[pieštuku: Pakartota kopija P. III]

Gauna: URM P. I

URM P. III.

L[enkijos] R[espublikos] ambasada Paryžiuje

L[enkijos] R[espublikos] ambasada Londone

Suprantama, kad žinia apie Lenkijos ultimatyvaus pobūdžio notą, įteiktą Lietuvai, garsiai nuaidėjo Ženevoje ir net sukėlė tam tikrą pagyvėjimą Tautų Sąjungos sekretoriato ir tarp žurnalistų. Beveik iki pat tos akimirkos, kai Lietuva sutiko su lenkų notos sąlygomis, čia vyravo įsitikinimas, paremtas užsienio spaudos agentūrų telegramomis, kad lenkų reikalavimai yra gerokai didesni (normalizuoti santykius visose srityse, formaliai išsižadėti Vilniaus kaip „Lietuvos konstitucinės sostinės“, tautinių mažumų problema, atlyginti nuostolius pasienio incidente žuvusio lenkų kareivio šeimai). Kai kurie sluoksniai taip pat manė, kad ultimatumas gali būti tik iš anksto numatytos lenkų karinės intervencijos įžanga, be to, šių įvykių sutapimas su Austrijos įvykiais padarė didelę įtaką lenkų politikos vertinimams, esą ji buvo suderinta su Vokietijos politika.

Atsižvelgdamas į tai, kad dėl įvairių priežasčių Ženevos valdžia mums nėra svarbi įgyvendinant politinę akciją, susijusią su Lenkijos ir Lietuvos dvišalių santykių sureguliuavimu, pripažinau tinkamą būdą pokalbiuose šia tema laikytis santūriai, tačiau kartu pabrėžti padėties rimtumą ir nurodyti, kad Lenkija santykiuose su Lietuva ryžtingai siekia išėiti iš aklavietės. Panašiai delegacija atsakinėjo į daugybę įkyrių klausimų. Į vietinių politinių sferų asmenų paklausimą apie informaciją susirinkime Airijos nepriklausomybės minėjimo proga atsakiau, kad pastarųjų metų Tautų Sąjungos veikla „neskatina šios institucijos, taigi ir Ženevoje reziduojančių diplomatų demonstruoti ką nors daugiau, o tik platoniskai sekti įvykius“.

Tačiau, jeigu Ženevos valdžia gyvai domėjosi Lenkijos ir Lietuvos santykiais, tai dar nereiškė, kad Sąjungos sekretoriatas šiuo klausimu stengėsi užimti aktyvią poziciją. Netgi priešingai, dėl svaiginamo Austrijos įvykių įspūdžio ir visos tarptautinės situacijos sprendžiamąjį balsą turintiems Sąjungos sekretoriato veikėjams buvo būdingas pasyvumas, kontrastuojantis kad ir su nesena tų pačių sluoksnių pozicija paaštrėjus Gdanskio

problemai. Tiesa, Lietuvos delegatą Škirpą, jo paties prašymu, priėmė Tautų Sąjungos generalinis sekretorius Avenolis (Avenol) ir jam jis pranešė apie lenkų reikalavimų turinį, tačiau spaudos pranešimas pažymėjo, kad jis veikė neturėdamas išsamių savo vyriausybės instrukcijų. Pagal delegacijos gautą informaciją, šis pokalbis baigėsi bendrais geranoriškais patarimais būti saikingiems ir nuolankiems. Šie patarimai pabrėžė, kad lietuviai būtinai turi blaiviai vertinti padėtį ir atsižvelgti į tai, kad viltis, jog Lenkija pakeis savo poziciją dėl galimo tarptautinių veikėjų spaudimo, nėra pagrįsta. Lenkijos pozicijos aiškinimasis apsiribojo atsargiu ir neoficialiu zondavimu.

Esant tokioms sąlygoms galima daryti prielaidą, kad, jeigu neatsiras naujų aplinkybių, Sąjunga, atsimenanti buvusias savo nesėkmes sprendžiant svarbiausias tarptautines problemas, praktiškai įgyvendinant Lenkijos ir Lietuvos santykių normalizavimą laikysis taip pat santūriai kaip pastaruoju krizės laikotarpiu.

L[enkijos] R[espublikos] delegatas Tautų Sąjungoje
Įgaliotasis ministras
dr. Tytus Komarnickis

AAN, MSZ, sygn. 1621, k. 119–120.

50. 1938 m. kovo 30 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio slapta *pro memoria* apie Lenkijos Respublikos pasiuntinio Lietuvoje Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) pirmąjį oficialų vizitą

[Slaptai]
[Nr.] 36/pr.

Kaunas, 1938 m. kovo 30 d.

Pro memoria
/p. S. Lozoraičio, Užsienių Reikalų Ministerio/

Pasikalbėjimas su Lenkijos pasiuntiniu p. Charvatu jo pirmo vizito proga.

.....

Atėjęs Lenkijos pasiuntiniui p. Charvatu pas mane su pirmu vizitu, sveikindamasis su juo, aš jam palinkėjau, kaip įprasta, la bienvenue, stovėdamas vidury kambario. Lenkijos pasiuntinys, padėkojęs, matyti, laukė dar tolesnių komplimentų, bet aš paprasčiau jį sėstis. Atsisėdus, aš paklausiau, kuriuo keliu jis važiavo, kokia buvo kelionė.

Jis atsakė, kad yra labai patenkintas savo kelione, lygiai taip pat yra patenkintas administracijos suteikta jam globa.

Po to jis įteikė man savo kredencialų nuorašus ir paklausė, kada jis gali turėti garbės būti priimtas audiencijoje pas p. Respublikos Prezidentą.

Aš atsakiau, kad apie audiencijos valandą jam bus šiandien pranešta protokolo direktoriaus nota, gavus nurodymų iš Prezidentūros. Aš spėju, pasakiau, kad audiencija bus paskirta rytoj priešpiet. Po to aš tylėjau.

Ponas Charvat tuojau paėmė žodį, sakydamas, kad jau šiaudien jis prašas leidimo išdėstyti man trumpai intencijas, su kuriomis atvykęs į Kauną. Jis prisiminė, kad neva buvęs sutikęs mane Helsinky. Aš teatsakiau, kad Helsinky esu buvęs 34 m. žiemą /N.B. Aš visiškai neprisimenu, kad Helsinky būčiau p. Charvatą sutikęs; jau vien dėl to, kad mano vizito Suomijoje metu nebuvo priėmimų, kuriuose būtų dalyvavę svetimi diplomatai. Iš svetimų diplomatų tada aš temačiau Estijosmir Latvijos pasiuntinius, kurie man padarė vizitus/. Onas Charvat tęsė, kad, jau daugiau kaip 15 metų būdamas Baltijos valstybėse, jis tengęsis rasti draugų ir manas, jog tų draugų jis suradęs, nes elgęsis visiškai lojaliniai. Jis taip pat lojaliniai elgsiūsis ir Kaune. Be to, savo veikloje tose valstybėse jis visados stengęsis nemaloniū ar delikatinīus klausimū palikti bat kaip nuošaliai, turėdamas galvoje svarbiausius politiniū tikslū, kuriū, Lenkijos vyriausybės manymu, esą galima išspręsti šitaip: tiek ir ligi Baltijos valstybės nori būti nepriklausomos, jos visada turėsiānčios Lenkijos paramą.

Paliesdamas mūsų santykiū, lenkų pasiuntinys pasakė, kad jis neieškąs populiarumo ir niekadōs jo neieškojęs. Jis vykdaš savo vyriausybės nusitatymą, nežiūrėdamas visai to, kad toks jo elgesys galīs kai kam Lenkijoje nepatikti. Jis norīs man pasakyti, kad savo diplomatiniam darbe jis esąs atviras, nemėgstaš popieriū ir manas, kad geriausias būdas yra laisvi atviri pasikalbėjimai, kuriū metu galima aiškiai pasisakyti kiekvienu reikalingu klausimu ir nereikia daryti ar ieškoti gudravimū /finesū/, kurie dažnai esą tarp diplomatiniū notų eilučių. Jis manas, kad šitokiu būdu jo uždavinį normalizuoti visais atžvilgiais atmosferą galima būsią įvykdyti. Jis pašas mane visados šaukti jį pas save tokiems pasikalbėjimams. Jis suprantaš, kad yra delikatinīū ir sunkiū klausimū, tačiau, esant tinkamoms aplinkybėms, jo manymu, galima išsiaiškinti ir tokiais klausimais. Jis manas, kad reikią pradėti nuo grynai techniškū klausimū. Šitaip pamažu galima būsią sudaryti tą pasitikėjimo atmosferą, kurią jis norėtų sudaryti. Tarptautinė padėtis esanti be galo paini ir pavojinga. Šitokiomis aplinkybėmis jis manas, kad tiek Lenkijai tiek Lietuvai, kaip ir kiekvienai kitai valstybei, svarbu yra žinoti savo kaimynū intencijas ir eventualiniū grasančius pavojus iš jų. Jis manas, kad p. Becko kalba senate išreiškusi šitą visiškai realistinį lenkijos nusistatymą ir dar kartą pabrėžianti tai, ką p.Beck yra sakęs man, – kad jokios istorinės reminescensijos negali būti imamos dėmesin ir negali sudaryti Lenkijos elgesio pagrindo ar tikslo. Ponas Charvat pridūrė, kad geriausia būtų, jei mes, kalbėdami apie abiejū valstybiū santykiū, neimtum dėmesin jokiū trečiųjų veiksmū.

Aš atsakiau p. Charvatui, kad dėkoju jam už jo išreikštas čia intencijas. Suprantamas dalykas, kad aš esu jo, kaip diplomatinio korpuso nario, dispozicijoje, kaip esu dispozicijoje kiekvieno jo kolegū, kuris turi reikalo diskutuoti su manim atitinkamū valstybiū reikalū ar klausimū su Lietuva. Mūsų nusistatymas yra labai paprastas, būtent, Lietuvos nepriklausomybės patikrinimas ir gynimas. Mūsų nusistatymą Baltijos valstybiū atžvilgiu parodo toji iniciatyva, kurios mes ėmėmės Baltijos Santarvei sudaryti. Mes manome, kad trijų Baltijos valstybiū bendradarbiavimas padeda patikrinti

tų trijų valstybių nepriklausomybę, kad jos turi bendrų interesų ir kad kiekvienos jų nepriklausomybė yra susijusi su likusių dviejų Baltijos valstybių nepriklausomybe.

Grįždamas prie jo intencijų, aš pareiškiau negalįs, žinoma, paslėpti nuo jo, kad tos aplinkybės, kuriomis diplomatiniai santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos buvo užmegzti, palieka psichologinių pasekmių, su kuriomis reikia skaitytis. Šiaipjau kiekvienam diplomatui, kuris dirba Kaune, pravartu yra nesivadovauti jokiomis legendomis, skleidžiamomis apie mūsų politiką, nes mūsų politikos pagrinde yra tikrai viena „legenda“ arba idealas, būtent, tvirtas lietuvių tautos pasiryžimas išlaikyti ir apginti tą nepriklausomybę, kuri buvo pačių lietuvių atkurta. /Savo kalboje p. Charvat buvo paminėjęs, dabar tiksliai neatsimenu kaip, apie svetimas įtakas, kurios, prisidengdamos draugiškumo skraiste, dažniausiai siekiančios egoistinių tikslų/.

Baigdamas aš pažymėjau, kad p. Charvat teisingai padarė alijuziją į tam tikrus delikatinus klausimus. Ryšium su tuo, aš galiu pasakyti, kad, kalbant apie užmegstus Lietuvos ir Lenkijos diplomatinis santykius ir apie atmosferą, kurią p. Charvat minėjo, reikia turėti galvoje tuos psichologinius veiksnius, apie kuriuos aš kalbėjau, o lygiu būdu ir tai, kad tų santykių klausimas apima daugelį svarbių elementų.

SL/JŠ

1 egz.

1938 IV.8 d. šio pro memoria padaryta 10 nuorašų, kurie pasiūsti pasiuntinybėms: Berlyne, Prahoje, Varšuvoje, Paryžiuje, Londone, Romoje ir Ženevoje.

JŠ.

[Dokumento pirmo lapo viršuje dešiniame krašte J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Bylon. IV.9. U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 136–138.

Nuorašas. Mašinarštis.

51. 1938 m. kovo 30 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Taline Vaclavo Pšesmyckio (Waclaw Przesmycki) slaptas pranešimas URM apie Baltijos šalių reakciją į užmegztus Lenkijos ir Lietuvos diplomatinis santykius

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Taline
Nr. 75/7

Talinas, 1938 m. kovo 30 d.

Slaptai

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Dėl užmegztų Lenkijos ir Lietuvos
diplomatinių santykių

Pabaigoje išsamios ataskaitos apie tai, kaip vyko akcija, pasibaigusi 1938 m. kovo 19 d. apsikeitimu notomis dėl diplomatinių santykių su Lietuva užmezgimo, kurias taip pat turiu garbės pasiųsti Ponui Ministrui, nurodomos priežastys, kodėl lietuviai sutiko su mūsų sąlygomis, ir daromos atitinkamos išvados, kaip juos čia nušviečia. Dėl šios ataskaitos norėčiau Ponui Ministrui papildomai pranešti apie reakciją, kurią sukėlė šis svarbus faktas: 1) Estijoje, 2) Latvijoje ir Lietuvoje (Estijos interpretacija), 3) apie įvairių reakcijų Estijoje ir Latvijoje priežastis.

Pagal 1. Visi, nesvarbu, kokia aplinka, yra nuoširdžiai patenkinti. Ypač gerai beorientuojančiuose sluoksniuose, pirmiausia vyriausybinuose, kariuomenės, URM, politiniuose ir spaudos sluoksniuose. Vadinamasis „the man of the street“¹ taip pat yra patenkintas, beje, tam tikrą vaidmenį suvaidino grynai žmogiškos priežastys, kad ne tik išvengta tiesioginio pavojaus, bet ir tai, kad išnyko dar viena pavojinga problema. Ypač papildomą įspūdį padarė mūsų reikalavimų nuosaikumas, taip pat mūsų tolesnis elgesys Lietuvos atžvilgiu, taigi pirmiausia Pono Ministro kalbos ir oficialūs pareiškimai. Nemažą pasitenkinimą taip pat sukėlė faktas, kad buvo „susitarta“ Estijos sostinėje Taline. Galima išgirsti veikiau tik išsakomą viltį, kad Lenkija savo mažojo partnerio atžvilgiu bus tokia pat nuosaiki ir „džentelmeniška“. Iš esmės čia niekas netiki iš išorės prasiskverbiančiais įvairiais gandais apie eventualius ketinimus – apkeisti Pamarį į Lietuvą ir pan., nes dauguma susigaudo šios „informacijos“ tendencijose ir šaltiniuose.

Pagal 2. Latvijos pozicija apskritai vertinama (net dalies diplomatų) kaip „bonne mine à mauvais jeu“², be to, ne be didelės satisfakcijos konstatuojama, kad latviai, nors ir bando tai nuslėpti, yra labai nepatenkinti, jog jiems nepavyko suvaidinti jokio vaidmens, jog derybos vyko ne Latvijoje, jog galiausiai Latvija bus priversta grįžti prie savo normalaus vaidmens ir kartu su Estija bei Lietuva būti lygiaverčiu Baltijos regiono veiksmu. Visi buvę ir pastarasis, kaip čia sakoma, „tariamais *démarche*“ paaiškinami ne tiek nuoširdžiu noru iš tikrųjų prisidėti prie situacijos skaidrinimo, kiek baime būti nušalintiems, netekti galimybės suvaidinti vaidmenį byloje, kurios sėkmingos pabaigos *de facto* ji nenorėjo.

Pavyzdžiui, pokalbiuose su įžymiais vietiniais karininkais mūsų karo *attaché* papulkininkuii Ščekovskiu (Szczekowski) buvo tiesiai pasakyta, kad tuo metu, kai atsirado dideli šansai užmegzti normalius Lenkijos ir Lietuvos santykius, o tai, jų manymu, buvo tada, kai Ženevoje įvyko žinomas Pono Ministro pokalbis su ministru Lozoraičiu, latviai padarė visa, kas įmanoma (tame tarpe per ponias Smetonienę ir Tūbelienę), kad šiuos šansus panaikintų, nors jums „vaidino visai kitą vaidmenį“. Labai būdingas papildomas pavyzdys, rodantis kai kurių latvių vaidmenį šiame reikale, tai suomių „Socialdemokrate“ išspausdintas straipsnis, kurį pasirašė „Nordicus“. Šis straipsnis, kurį URM žiniai atsuntė mūsų L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Helsinkyje ir kurio visą tekstą, išverstą į lenkų kalbą, turiu garbės pridėti, parašė Latvijos telegrafo agentūros direktorius p. Berzinis (Bērziņš), tai mums pavyko sužinoti iš geriausio vietinio šaltinio. (Savo ruožtu prašiau, kad L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Helsinkyje kiek įmanoma diskretiškai patikrintų šį slapyvardį).³ Beje, mūsų vietiniai informatoriai rėmėsi kaip tik šiuo straipsniu, kaip dar vienu įrodymu, patvirtinančiu jų informaciją.

Pagal informaciją, kurią čionykštis Štabas gavo iš Kauno tuoj pat po to, kai su Lietuva buvo užmegzti diplomatiniai santykiai, nuotaikas Lietuvoje galima apibūdinti taip: 75 % gyventojų iš esmės yra patenkinti santykių normalizavimu, 15 % – nusiiminę, o 10 % – nepalenkiami.

Pagal 3. Kadangi jau seniai daugybėje pokalbių ir savo pastebėjimų (pvz., žr. 1937 m. gruodžio 16 d. Nr. 184/a/9 pranešimą apie pokalbį su generolu Laidoneriu (Laidoner)) susiduriu su panašiu požiūriu į Latvijos poziciją Lenkijos ir Lietuvos santykių normalizavimo klausimu, be to, šį požiūrį išsakė tarpusavyje nepažįstami žmonės ir nebūtinai, kaip, beje, dauguma estų, neigiamai nusiteikę prieš latvius, pabandžiau, remdamasis daugybe pokalbių ir stebėjimų, rasti tikslesnį paaiškinimą to fakto, kad Latvija, kitaip nei Estija, vertino būtinybę normalizuoti Lenkijos ir Lietuvos santykius ir to naudą.

Taigi, mano nuomone (kurią, beje palaiko kiti mano bendradarbiai), tikroji šio fakto priežastis yra tai, kad skirtingai matomi ir vertinami vadinamosios Baltijos santarvės tikslai ir uždaviniai. Talino manymu, o itin įžymus šios pozicijos atstovas yra generolas Laidoneris ir apskritai kariniai sluoksniai, nors iš esmės šis dalykas gal ir yra teigiamas, tačiau jis neturi didesnės reikšmės, beje, kaip ir karinė sąjunga su Latvija.

Generolo Laidonerio žodžiai, kad „neliesime ašarų, jeigu ši sąjunga bus išklibinta“, pasakyti praėjusių metų gruodžio mėn. ir prieš dar vieną Baltijos santarvės konferenciją Taline ir sutikti audringais plojimais, šiuo požiūriu yra labai būdingi o plojimai reiškia, kad taip mąsto ir platesni sluoksniai. Čia manoma, kad tai yra tik etapas, neišbaigtas planas kažko didesnio, iš tikrųjų realaus dalyko, o tas kažkas galėtų būti susitarimas nuo jūros iki jūros, ir bet kuriuo atveju įskaitant Lenkiją. Jau po šių metų kovo 19 d. generolas Laidoneris vėl pasakė šią mintį, net didesniame susibūrimo, pavyzdžiui, kaip pastaruoju metų vienuose čionykščių namų, ne tik prieš estų ir lenkų auditoriją, bet ir dalyvaujant Švedijos ir Amerikos *chargé d'affaires*.

Tuo tarpu Latvijai (estų nuomone, kurią asmeniškai palaikau) Baltijos santarvė yra „daiktas savyje“, yra tai, ko ji nenorėtų išplėsti, kur galėtų ir toliau griežti pirmuoju

smuiku, o tai, beje, labai erzina estus. Dėl to, čionykščių politinių sluoksnių manymu, Lenkijos ir Lietuvos santykių normalizavimas, eventualiai ateityje atveriantis didesnes Baltijos valstybių bendradarbiavimo galimybes, drauge pastatantis Rygą į jai priklausantią lygiagrečią su Talinu ir Kaunu poziciją, latviams yra nepatogus.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
V. Pšesmyckis

Priedas: 1

Paskirstyti: URM P. III

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Rygoje

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Helsinkyje

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Stokholme

AAN, MSZ, sygn. 6121, k. 96–100.

¹ „gatvės žmogus“ (angl.)

² „geros nuotaikos blogai klostantis žaidimui“ (t. y. apsimestinai rami laikysena esant sunkiai padėčiai; pranc.)

³ Dokumente įrašyta ranka: „Pasiuntinys p. H. Sokolnickis (H. Sokolnicki) telefonu man sakė, kad, kai pasiuntinybė šiuo klausimu kreipėsi į „Socialdemokrato“ redakciją, gavo atsakymą, kad tai ne jų straipsnis, bet korespondencija, gauta iš Baltijos šalių. 1938 m. kovo 31 d. [parašas].“

52. 1938 m. kovo 30 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie britų diplomatinę reakciją į Lietuvos ir Lenkijos santykių krizę

[Slaptai]

Londonas, 1938 m. kovo 30 d.

Lietuvos Pasiuntinybė

Lithuanian Legation.

19, Kensington Palace Gardens,

London, W. 8.

[Nr.] 51/sl.

J.M.

Ponui Užsienių Reikalų Ministeriui,

K a u n e.

PRANEŠIMAS NR. 33.

Krizis Lietuvos – Lenkijos santykiuose.

Be įvairių pasikalbėjimų telefonu su Kaunu ir Paryžium, apie ką siunčiami atskiri Pro Memoria, pasiūsta eilė telegramų su pažymėjimu „SVARBU“, kurios todėl turėjo but Eltos tuojaus pateiktos Tamstos dėmesiui. Jų nuorašai prie šio rašto pridedami.

Laikė krizio dienų Pasiuntinybė dežuravo dieną ir naktį. Telefonas beveik nenustodavo skambinti visomis valandomis ir diena ir naktį. Tikslų žinių iš Kauno mes labai – ypač laiku – pasigedavom ir tas mums labai apsunkino kovą su įvairiausiais gandai, nors Londono spauda ir įvairios žinių agentūros su užsispyrimu prašė patvirtinimų, naujų žinių, etc. Neturėdami laiku žinių iš Kauno, darėme viską, ką galėjome, bet butume galėję daug daugiau padaryti, jeigu mūsų informacijos iš Kauno būtų nešlubavusios.

Nepaisant to, abelnai paėmus, Anglijos spauda buvo dalinai „neutrali“, paduodama žinias iš abiejų pusių, bet žymesnė dalyje – aiškiai mums palanki ir be išimties smerkianti – ta ar kita forma – Lenkų jėgos grąšinimas.

Nežiūrint to, ką lenkų radio skelbė, spaudos žinių ir vedamųjų straipsnių balansas yra aiškiai Lietuvos naudai. Vienintelės neigiamos Lietuvai išvados buvo mūsų santykių su Lenkija neturėjimas per 18 metų. Šiame klausime ne visi laikraščiai galėjo tinkamai susigaudyti. Bet ir to nepaisant, niekur nebuvo Lenkijos metodams pritarimo.

Priedas: telegramos Eltai.¹

[parašas]
[galiotas Ministeris]

[Dokumento dešiniame krašte viršuje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Šio rašto nuorašai: 1. Varš. 2. Berl. IV.10. U.“ Greta nenustatyto URM valdininko ranka parašyta: „P III. Atlikta. 11.IV.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 69.

Originalas. Mašinraštis.

¹ Minimas priedas šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojamas.

53. 1938 m. kovo 30 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Prancūzijos ambasadoriumi Varšuvoje Leonu Noeliu (Léon Noël) apie Prancūzijos paskolą Lietuvos ginklavimuisi

Pokalbis su ambasadoriumi Noeliu (per pusryčius pas kunigaikštį Liubomirskį)
1938 m. kovo 30 d.

Pasivedėjęs mane į šoną bandė man paaiškinti Prancūzijos paskolos Lietuvos ginklavimuisi reikalą. Pagal jo išvedžiojimus šis reikalas atrodo taip: praėjusių metų rudenį lietuviai iš tikrųjų kreipėsi į Prancūzijos vyriausybę su atitinkamu siūlymu, kuris buvo persiųstas jo sprendimui. Ambasadorius davė visiškai neigiamą atsakymą, dėl to paskola nebuvo suteikta. Tačiau dar prieš keletą metų lietuviai kai ko užsakė iš Šneiderio (Schneider), bet šie tiekimai buvo privataus pobūdžio ir Prancūzijos vyriausybė su jais neturi nieko bendra.

Po to kalbėjome apie fon Papeno (von Papen) paskyrimą į Ankarą. Ambasadorius išvelgia slaptus šio paskyrimo politinius tikslus. Jis mano, kad p. Puo (Piaux) taip pat bus paskirtas ambasadoriumi Turkijoje.

Ambasadorius taip pat minėjo gandą, kad ambasadorius fon Moltkė (von Moltke) turėtų būti perkeltas į Londoną. Apie ambasadorių fon Moltkę jis kalbėjo su didele pagarba.

Skelbta: DTJS, s. 111.

54. 1938 m. balandžio 1 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos Respublikos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa apie Lenkijos ir Lietuvos santykius

1938 m. balandis

Balandžio 1 d.

Pokalbis su pasiuntiniu Škirpa. Aplankė mane su pirmu protokoliniu vizitu, kupinu abipusio mandagumo. Pasakojo apie savo karjerą. Pabrėžė, kad mokydamasis gimnazijoje gyveno lenkų nuomojamame bute. Jau tuo metu buvo stipriai tautiškai angažuotas, dėl to ne kartą turėjo aštrių konfliktų su kolegomis lenkais. Pasaulinis karas jį užklupo Rusijoje, kur mokėsi prekybos. Kilus Rusijos revoliucijai įstojo į Lietuvos kariuomenę ir kurį laiką gyveno Vilniuje. Vėliau buvo paskirtas karo *attaché* Berlyne, ten gyveno kelerius metus (iš tų laikų pažįsta ambasadorių fon Moltkė (von Moltke) ir pasiuntinį Markusą (Markus)). Galiausiai pastaruoju metu vykdė Lietuvos delegato prie Tautų Sąjungos funkcijas (šioje pokalbio vietoje jis konstatavo Tautų Sąjungos žlugimą, kartu pabrėžė, kad Ženevos institucija mažosioms valstybėms visada turės reikšmės). Varšuvos jis nepažįsta. Didelį išpūdį jam paliko vakarykštis pokalbis su L[enkijos] R[espublikos] Ponu Prezidentu. Jis tikisi, kad Lenkijos ir Lietuvos santykiai susireguliuos, šiaip ar taip, yra būtina, kad abiejų šalių spauda padėtų šiam reikalui.

Į tai pasiuntiniui Škirpai atsakiau labai mandagiai. Pabrėžiau, kad, kai perimama nauja diplomatinė atstovybė, reikia mokėti atskirti patikimus spaudos organus nuo trečiarūšių. Raginau jį apžiūrėti Lenkiją. Klausinėjau jį apie Lietuvos URM organizavimą, savo ruožtu paaiškinau, kaip organizuota mūsų ministerija. Pabrėžiau, kad dirbdamas daugiausia reikalų turės su direktoriumi Kobyliański (Kobyłański). Į tai man atsakė, kad netrukus turi vykti pas jį su vizitu, taip pat pas direktorių Lubenskį (Łubieński). Paklausė apie Lietuvos sektorių ir, ar tai tiesa, kad jo vadovas p. Koscialkowskis (Kościałkowski) yra gimęs Lietuvoje. Atsakiau, kad p. Koscialkowskis iš tikrųjų yra kilęs iš Lietuvos ir yra ministro Koscialkowskio giminaitis.

Per pokalbį pasiuntinys Škirpa pristatė pasiuntinybės patarėją p. Trimaką ir sekretorių p. Kairiūkštį.

Skelbta: DTJS, s. 112–113.

55. 1938 m. balandžio 1 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo Edvardo Račynskio (Edward Raczynski) slapta pranešimas URM apie Lenkijos ir Lietuvos konfliktą, Lenkijos ir Lietuvos diplomatinių santykių užmezgimą

Lenkijos Respublikos ambasada
ER/MR – Nr. 49/Lt/15
1 priedas

Londonas, 1938 m. balandžio 1 d.

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Politinis pranešimas Nr. 7/12
Lenkijos ir Lietuvos santykiai

Paskirstyti: URM P. III

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Berlyne
L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Paryžiuje
L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Romoje
L[enkijos] R[espublikos] delegacija Ženevoje

Dėl mano šių metų kovo 25 d. pranešimo Nr. 49/Lt/10 apie Lenkijos ir Lietuvos santykius skubu persiųsti Ponui Ministrui keletą informacijų, pastarosiomis dienomis gautų iš *Foreign Office* tarnybų ir Baltijos valstybių pasiuntinybių. *Foreign Office* mano, kad nenoras vesti su mumis derybų, pasireiškęs per pirmuosius šių metų mėnesius, buvo sukeltas ne tiek Sovietų įtakos, kiek buvo susijęs su įvairiomis vidinėmis Lietuvos įtakomis. Jis ir toliau teigia (kaip tai darė praėjusiais metais), kad nuo to laiko, kai buvo atšauktas Karskis, Sovietų įtaka gerokai sumažėjo, kad per pastaruosius metus veikiau buvo galima kalbėti apie Lietuvos izoliaciją.

Foreign Office akivaizdžiai neturi supratimo apie ministro pirmininko Mirono charakterį ir būdo savybes. Mano informatorius, lygindamas jį su pirmtaku, reikšmingai pabrėžė, kad ministras pirmininkas Tūbelis buvo sąžiningas žmogus ir nieko neuždirbo iš kooperatyvų. Kita vertus, man buvo pasakyta, kad kunigo Mirono pasirinkimas turi būti pateisinamas, jeigu juo pasitiki prezidentas Smetona, o mums kartu jis yra *persona grata*.

Iš pokalbių su savo Baltijos kolegomis matau, kad lietuviai savo blogą nuotaiką rodo tiek Latvijai, tiek Estijai, ypač pastarajai, nes šie kraštai yra pozityviai nusiteikę Lenkijos reikalavimų atžvilgiu. Atrodo, kad Talino pasirinkimas vieta atsakymui į Lenkijos ultimatumą sustiprino jų irzlumą. Pasiuntinys Balutis, berods, vengia susitikimų su savo Baltijos kolegomis Londone.

Iš čionykščio Estijos pasiuntinio sužinojau, kad Balučiu jau keletą kartų buvo pasiūlytas užsienio reikalų ministro portfelis. Tačiau Balutis nesutinka ir stengiasi išsaugoti savo dabartines pareigas. Šiomis aplinkybėmis jis, matyt, veikiau priimtų valstybės pasekretoriaus užsienio reikalams pareigas.

Prie šio raporto pridedu nuorašą pastabų, kurias man surašė dr. Litaueris (Litauer) apie savo pokalbį su lordu Halifaksu (Halifax), įvykusį bankete, kurį šių metų kovo 31 d. surengė *Foreign Press Association* (1 priedas).

Dr. Litaueris kaip draugijos pirmininkas puikiai vadovavo ir pasakė gerą kalbą. Leidžiu sau tarp kitko pasakyti, kad po banketo visuotiniame draugijos susirinkime dr. Litaueris vienbalsiai trečią kartą iš eilės vėl buvo išrinktas jos pirmininku.

Respublikos Ambasadorius
Edvardas Račynskis

Nr. 49/Lt/15 priedas

Pastabos, skirtos ponui ambasadoriui.

Per šių metų gruodžio 31 d. vykusius *Foreign Press Association* pusryčius, kurie buvo surengti Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministro lordo Halifakso garbei, kai jis kaip garbės svečias sėdėjo man kaip pirmininkaujančiajam iš dešinės, užmezgiau su lordu Halifaksu pokalbį apie Lenkijos ir Lietuvos santykius.

Lordas Halifaksas man pasakė, kad iš tikrųjų tai yra nepaprastas istorinis reiškinys, kai viena vyriausybė įteikė ultimatumą kitai vyriausybei, turėdama tikslą ne nutraukti santykius, bet siekdama priversti kitą šalį juos užmegzti. Jis pripažino, kad Lenkijos reikalavimai buvo neatremiamai pagrįsti, kad niekas nebūtų supratęs, jeigu Lietuva nebūtų sutikusi su šiais reikalavimais. Ministras Halifaksas su didžiausia pagarba pasakė: „For the statesman like conduct of this affair by Colonel Beck.“ Jis pabrėžė, kad laiko labai protinga (*very wise*), jog ministras Bekas (Beck) Augustave sutiko su tuo tarpu nuosaikia (*moderate*) tarpusavio santykių programa, duodamas lietuviams siek tiek laiko prisitaikyti prie naujų sąlygų.

Tęsdamas pokalbį pateikiau lordui Halifaksui keletą faktų, rodančių, kaip 18 metų buvo palaikomi Lenkijos ir Lietuvos ryšiai. Jam, pavyzdžiui, buvo naujiena, kad su Lietuva neturėjome tiesioginio pašto ir telegrafo ryšio, kad, pavyzdžiui, laiškas iš Vilniaus į Kauną keliaudavo dvi dienas aplinkiniu keliu per Rygą, o naujo Lenkijos pasiuntinio Charvato (Charwat) automobilis iš Vilniaus į Kauną blogais keliais nuvažiavo tik per dvi valandas.

Po viso to lordas Halifaksas pareiškė, kad lietuviai būtų kvailiai (*foolish*), jeigu nesutiktų su tokiais elementariomis kaimyninio sugyvenimo sąlygomis, kokias siūlo Lenkija, ir baigė šiais žodžiais: „I am all for it.“¹

Stefanas Litaueris

AAN, MSZ, sygn. 6121, k. 157–160.

[Pastabos dokumento pirmo lapo kairėje parašėte: „*Ponas direktorius Kobylanskis. Manau, reikėtų persiųsti į Londoną pastabas apie P. Klimo lankymąsi Maskvoje vasario mėn. [parašas] 1938 m. balandžio 12 d.*“]

¹ „Aš esu visiškai už tai“ (angl.).

56. 1938 m. balandžio 2 d., Lenkijos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus pavaduotojo Tadeušo Gwiazdovskio (Tadeusz Gwiazdowski) slapta ataskaita apie Augustave vykstančią Lietuvos ir Lenkijos konferenciją

Nr. P. I. K. 94/Lt/16/38

Varšuva, 1938 m. balandžio 2 d.
Slaptai
Ponui užsienio reikalų ministrui

1. Augustavo konferencija įvyko dėl apsikeitimo notomis tarp Lenkijos vyriausybės ir Lietuvos vyriausybės š. m. kovo 19 d., taip pat dėl Lenkijos siūlymų, pateiktų lietuviams š. m. kovo 21 d., su kuriais jie sutiko š. m. kovo 23 d.

Pagal kovo 19 d. notas abi vyriausybės įsipareigojo užtikrinti sąlygas, kad galėtų funkcionuoti kitos pusės pasiuntinybės, taigi nuo 1938 m. kovo 31 d. pasiuntinybėms ir jų vyriausybėms garantuojama galimybė tiesiogiai susisiekti sausuma, vandeniui, oru, paštu, telegrafu ir telefonu. Siekdama įgyvendinti šiuos įsipareigojimus susisiekimo srityje, Užsienio reikalų ministerija, Lenkijos Respublikos pasiuntinybei Taline tarpininkaujant, 1938 m. kovo 21 d. pasiūlė Lietuvos vyriausybei pradėti technines derybas dėl pašto, telefono, telegrafo ryšio, radiotelegrafo ir kelių susisiekimo užmezgimo, taip pat nustatyti galimybę lėktuvų skrydžiams pažymint oro vartus. Dėl susisiekimo geležinkeliu: š. m. kovo 21 d. per pirmąsias derybas Lenkija užsiminė apie susisiekimą geležinkeliu, tačiau atsižvelgė į tai, kad dėl techninių priežasčių iki kovo 31 d. paleisti geležinkelį praktiškai nebus galimybių.

Šiuose siūlymuose nebuvo kalbos apie susisiekimą vandeniui, nes, pirma, jeigu omenyje turimas susisiekimas tarp abiejų kraštų uostų, tai kovo 19 d. notose nurodytiems tikslams pasiekti nereikalavo jokio techninio pasirengimo, o susisiekimo vidaus vandenimis problema tiek mūsų, tiek Lietuvos dar nebuvo tinkamai parengta.

Užsienio reikalų ministerija derybų vieta pasiūlė Augustavą, palikdama lietuviams nustatyti terminus.

Š. m. kovo 23 d. lietuviai pranešė Lenkijos Respublikos pasiuntiniui Taline, kad jie sutinka dėl Augustavo ir kad jų delegacija ten atvyks š. m. kovo 25 d. keliu Marjampolė–Suvalkai.

2. Kaip buvo sutarta, abi delegacijos nustatytu laiku susitiko Augustave Karininkų jachtklubo pastate, ant kurio lietuviams atvykus šalia Lenkijos vėliavos buvo pakabinta Lietuvos vėliava.

Delegacijos sudarė:

Lenkijos delegacija:

Vadovas: Lenkijos URM departamento vicedirektorius Tadeušas Gwiazdovskis

Nariai:

iš URM

patarėjas Dygatas (Dyगत)

patarėjas Baranskis (Barański)

referentas Smešekas (Smieszek)

iš Vyriausiojo Štabo
diplomuotas papulkininkis Skrzydlewski)

iš Susisiekimo ministerijos
viršininkas Zavoiskis (Zawojcki; geležinkelis)
viršininkas Savickis (Sawicki; geležinkelis)
viršininkas Budzinski (Budziński; keliai)
patarėjas Zaborski (Zaborski; geležinkelis)
patarėjas Racieski (Racieski; aviacija)

iš Pašto ir telegrafo ministerijos
viršininkas Jakubovskis (Jakubowski)
viršininkas Machalski (Machalski)
viršininkas Lukasevičius (Łukasiewicz)

Lietuvos delegacija:

Vadovas: Susisiekimo direkcijos viršininkas, inžinierius Leonas Tuskenis
Nariai: Geležinkelio direkcijos viršininko pavaduotojas inžinierius Augustaitis
Pašto susisiekimo viršininkas inžinierius Banaitis
URM skyriaus viršininkas dr. Mačiulis
URM patarėjo teisės klausimais pavaduotojas dr. Krivickas

3. Konferencijoje įvyko du trumpi plenariniai posėdžiai: vienas inauguracinis, kovo 25 d., kitas baigiamasis, kovo 28 d. Pirmajame posėdyje pasveikinau lietuvių delegaciją lenkų kalba. P. Tuskenis man atsakė lietuvių kalba. Visas kalbas, sakomas posėdžiuose, į atitinkamą kalbą vertė p. Mačiulis. Man pasiūlius buvo sudarytos dvi sekcijos: pirmoji – geležinkelio, kelių ir oro susisiekimo klausimu, antroji – telegrafo, radiotelegrafo, telefono ir pašto susisiekimo klausimu. Pirmąją sekciją sudarė 6 lenkų delegatai ir 3 lietuvių delegatai, antrąją – 4 lenkų ir 2 lietuvių delegatai. Ekspertų diskusijos vyko sekcijose, o dėl svarbiausių nesuderintų punktų abiejų delegacijų vadovai apsikeitė nuomonėmis.

I sekcijoje (susisiekimo) įvyko trys posėdžiai, II sekcijoje – 2 posėdžiai. Abi sekcijos parengė atitinkamas sutarties dalis.

Antrajame paskutiniame plenariniame posėdyje abiejų delegacijų vadovai pritardami atsižvelgė į abiejų sekcijų darbo rezultatus, aprašytus atitinkamuose protokoluose, kurie buvo pridėti prie konferencijos II plenarinio posėdžio protokolo, paskui abu vadovai pasirašė sutartį ir papildomą protokolą, kuris lietiė pašto, telefono ir telegrafo susisiekimo paleidimą.

Posėdžių pirmininkai pasakė trumpas, iš anksto suderintas, progines kalbas.

Nuo pat konferencijos pradžios, kaip tik po pirmojo pokalbio, kurį turėjau su lietuvių delegacijos vadovu p. Tuskeniu, įsitikinau, kad lietuviai turi labai apibrėžtas instrukcijas, tiksliai paremtas ne tik š. m. kovo 19 d. notomis, kuriose, kaip žinoma, kalbama tik apie susisiekimą tarp pasiuntinybių ir vyriausybių, bet ir kovo 21 d.

siūlymu, kuris geležinkelio klausimu numatė tik parengiamuosius pokalbius ir visai nenumatė susisiekiimo vandeniu klausimo.

Suprantama, kad šią atsargią ir griežtą lietuvių poziciją lėmė būtinybė skaitytis su viešąja nuomone, kurią sujauđino Lietuvos pažeminimas dėl klaidingos vyriausybės politikos, todėl ji reikalavo *strectissime*¹ vykdyti išipareigojimus, numatytus kovo 19 d. notoje, tačiau ryžtingai priešinosi menkiausiam šių išipareigojimų išplėtimui, net jeigu būtų daromas spaudimas. Taigi privatūs pokalbiai su lietuvių delegacijos nariais, ypač su jos vadovu, aiškiai rodė, kad tolesnis santykių normalizavimas susisiekiimo srityje turės vykti ir vyks pasitelkiant normalias diplomatinės derybas.

Taigi š. m. kovo 19 d. notą lietuviai interpretavo atsiriboję nuo š. m. kovo 21 d. siūlymų. Nemanau, jog būtų buvę galima prisispurus reikalauti, kad į sutartį būtų įtrauktas susisiekiimo vidaus vandenimis klausimas. Tačiau man rūpėjo, kad šis klausimas atsispindėtų protokole. I sekcijos protokolo (II plenarinio posėdžio protokolo I priedas) p. D. tai pavyko pasiekti. Atitinkamas punktą skamba taip: „Susisiekiimo vidaus vandenimis klausimas nebuvo aptariamąs, nes šiuo metu jis dar nėra tinkamai parengtas.“

Jau minėjau, kad susisiekiimo jūra tarp Lenkijos ir Lietuvos uostų klausimas nereikalavo jokio pasirengimo, net jokių derybų ir jis nekelia jokių abejonių, taigi oficialiuose pokalbiuose ši tema kaip neaktuali apskritai nebuvo paliesta.

5. [Klaidinga numeracija tekste] Specialiai reikėtų pabrėžti klausimus, kurie buvo išspręsti mums naudinga linkme, tuos, dėl kurių teko įtikinėjimais įveikti lietuvių pasipriešinimą:

a) Sąvokos „vyriausybė“ interpretacija.

Pradžioje lietuviai laikėsi nuomonės, kad „vyriausybė“ reiškia ministrus, geriausiai atveju ministerijas, tačiau galiausiai jie sutiko, kad ši sąvoka apima visas valstybės institucijas (*offices gouvernementaux, Regierungsstellen*), praktiškai tai išplečia susisiekiimo galimybių diapazoną, todėl mums neabejotinai yra naudinga.

b) Mums pavyko gauti lietuvių sutikimą sutartyje paminėti tarptautines konvencijas, reguliuojančias telekomunikacijos ir pašto santykius. Tai yra svarbu, nes šiai konvencijai priklausančios valstybės sudaro lyg bendrą pašto ar telekomunikacinę erdvę, o iš to logiškai seka būtinybė ateityje normaliai sureguliuoti susisiekiimą tarp Lietuvos ir Lenkijos.

c) Galimybė važiuoti geležinkeliu ir keliais numatyta ne tik pasiuntinybių personalui, bet apskritai abiejų valstybių valdininkams.

d) Lietuviai sutiko, kad laikraščiai būtų siunčiami tiesiai iš redakcijų, netarpininkaujant valstybės valdininkams.

e) Geležinkelis. Šis klausimas buvo sprendžiamas sunkiausiai. Lietuvos delegacija atvyko į Augustavą turėdama instrukciją, kuri jai neleido prisiimti kokių nors šios srities išipareigojimų. Laikiau būtina prisispurus reikalauti, kad būtų aiškiai užfiksuota bent vienos linijos Vilnius–Lentvaris–Kaišiadorys–Kaunas geležinkelio ruožo atidarymo data, vadovaudamasis prielaida, jog tai yra būtinas minimalus pasiekimas. Kadangi

p. Tuskeniui pasakiau, jog negalėčiau sutikti su tuo, kad visas geležinkelio klausimas būtų perkeltas į konferencijos protokolą, ir esu priverstas reikalauti, kad sutarties akte būtų nurodyta geležinkelio ruožo Lentvaris–Kaišiadorys atidarymo data, Lietuvos delegacijos vadovas pareiškė, jog yra priverstas kreiptis naujų instrukcijų, įgaliojančių jį šiuo klausimu prisiimti formalius įsipareigojimus. Asmeniškai p. Tuskenis mano siūlymą palaikė. Susiklosčius šiai situacijai, kovo 27 d. naktį iš šeštadienio į sekmdienį derybos atsidūrė mirties taške ir vienas iš Lietuvos delegatų p. Mačiulis išvyko į Lietuvos pusę prie Marijampolės, kur susitiko su ministru Lozoraičiu. Susisiekęs telefonu su Kaunu p. Lozoraitis leido Lietuvos delegacijai suteikti platesnę instrukciją, taip geležinkelio klausimas galėjo būti naudingai išspręstas.

Visus 5 minėtus punktus reikėtų vertinti kaip neabejotiną laimėjimą, nes visi mažiau ar daugiau peržengė 1938 m. kovo 19 d. notos griežtos interpretacijos ribas.

6. Laikydamasis Pono Ministro instrukcijos, prieš konferencijos atidarymą aš sukviečiau mūsų žinybų delegatus ir daviau jiems nurodymus, kaip vesti derybas su lietuviais, atkreipdamas jų dėmesį į santykių su Lietuva užmezgimo politinę reikšmę ir prašydamas, kad ten, kur nėra esminio valstybės intereso, rodytų reikiamą saiką. Panašiai žinybų delegatus per pasitarimus veikė URM atstovai, kurie, be to, turėjo užduotį koordinuoti ir kontroliuoti delegacijos veiklą.

Turiu pabrėžti pagalbą, kurią man suteikė Štabo atstovas papulkininkis Škšydlėvskis (Szkrydlewski), kuris, siekiant išvengti galimų nesutarimų, nebuvo pristatytas Lietuvos delegacijai, tačiau dalyvavo mūsų pasitarimuose ir su manimi nuolat palaikė ryšį.

Taip pat savo pareiga laikau pasakyti, kad visi be išimties delegacijos nariai dirbo su didžiausiu atsidavimu, sudarė solidarią komandą, suprantančią istorinio momento reikšmę.

6. Prie šio pranešimo pridedu:

1. Trumpas Lietuvos delegacijos narių charakteristikas.
2. Visą komplektą dokumentų, kurie sudaro derybų Augustave rezultata.

Lenkijos delegacijos vadovas, Lenkijos departamento vicedirektorius
[parašas] T. Gviazdovskis

Gauna: P. III p. Direktorius
L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys Kaune
PIK

Tuskenis Leonas, inž[inierius]

Susisiekimo generalinis direktorius, derybų Augustave delegacijos vadovas.

Susitarimo su Lenkija šalininkas. Tiesa, lenkiškai laisvai nekalba, tačiau viską supranta. Skaitė Mickevičiaus, Senkevičiaus, Žeromskio (Żeromski) veikalus lenkų kalba ir apie juos kalba nuoširdžiai susižavėjęs. Privačiuose pokalbiuose noriai vartoja lenkų kalbą, kai matė, kad nėra stebimas savo kolegų. Iš kitų kalbų geriausiai moka

rusų, truputį – anglų kalbą. Tai ramus, susitvardantis žmogus, paprastas ir betarpiškas, veikiau silpnas, atrodo, yra kilęs iš nelabai kultūringos aplinkos, tačiau jis pats yra gerų manierų, taktiškas ir subtilus, noriai kalba filosofijos ir psichologijos klausimais. Kaip derybininkas, kuris turi derėtis dėl minimalių išpareigojimų susisiekimo su Lenkija klausimais, jis jaučiasi blogai ir veikiau yra nedrąsus. Jeigu priklausytų nuo jo, tuoj pat sutiktų atidaryti normalų susisiekimą su kaimynais. Jis visą laiką kėlė persigandusio ir suvaržyto žmogaus išpūdį. Akivaizdžiai laisviau jautėsi bendraudamas su Lenkijos delegacijos nariais nei su savo kolegomis.

Augustaitis Jonas, inž[inierius]

Geležinkelio generalinio direktoriaus pavaduotojas. Inteligentiškiausias iš visų delegacijos narių, patriotas, Lietuvos fanatikas, atrodo, kad palaiko susitarimą su Lenkija, baiminasi Lenkijos skverbimosi. Puikiai kalba vokiškai, nes dalį mokslų išėjo Vokietijoje. Vedęs lenkę; prieš dvejus metus dalyvavo Baltijos šalių geležinkelių konferencijoje Varšuvoje; gerai orientuojasi Lenkijos santykiuose.

Geležinkelio pakomisijo darbe vaidino svarbų vaidmenį, stabdydamas Lietuvos delegacijos vadovo kompromisines tendencijas.

Banaitis Bronius, Pašto direktorius

Tipiškas sausas, tylintis valdininkas (paštininkas), kuris saugo savo žinybos reikalus, dirba taip, kaip liepia valdžia, be jokio asmeninio priėjimo. Yra labai užsidaręs ir atrodo taip, lyg neturėtų savo tvirtų pažiūrų.

Dr. Mačiulis Petras

Užsienio reikalų ministerijos Lenkijos reikalų skyriaus viršininkas, prieš tai dirbo keliose diplomatinėse atstovybėse, pvz., Romoje, Rio de Žaneire.

Puikiai kalba lenkiškai ir su Lenkijos delegacija bendravo tik šia kalba. Beje, aki-vaizdžiai turėjo *agent de liaison*² tarp Lietuvos ir Lenkijos delegacijų užduotį ir buvo aiškintojas sprendžiant susisiekimo bei subtilesnius klausimus. Sumanus, apsukrus, energingas, gudrus. Jo nuoširdumas ir draugiškumas, rodomi Lenkijos delegacijai, kėlė didelį įtarimą dėl jo atvirumo. Atrodo, kadaise dirbo žvalgyboje. Ponas patarėjas Perkovskis (Perkowski) teigia, kad p. Mačiulis dalyvavo Karaliaučiaus derybose ir jau tada stengėsi užmegzti gerus santykius su Lenkijos delegacija. Šiaip ar taip, bendraujant su p. Mačiuliu rekomenduojamas tam tikras santūrumas.

Dr. Krivickas Domas

Užsienio reikalų ministerijos patarėjo teisės klausimais pavaduotojas. Jis yra Kauno universiteto Teisės fakulteto profesorius, jo pareigos Užsienio reikalų ministerijoje yra tik papildomos.

Jis priklauso jaunajai, racionaliajai lietuvių kartai, į Lenkiją žvelgia nepatikliai. Neabejotinai turėjo užduotį prižiūrėti, kad teisiškai Lietuvos delegacija neužsitrauktų išpareigojimų, bent kiek peržengiančių kovo 19 d. notos ribas, ir šią savo funkciją vykdė labai pedantiškai.

Gerei moka prancūzų kalbą, nes papildomai mokėsi teisės Paryžiuje. Jam daro įtaką Vakarų Europos demokratinė liberalinė aplinka, jis yra kolektyvinio saugumo sistemos šalininkas.

AAN, MSZ, sygn. 6121, k. 24–35.

¹ „papunkčiu“ (pranc.)

² „ryšininko“ (pranc.)

57. 1938 m. balandžio 4 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su URM patarėju Janu Kłopotovskiu (Jan Kłopotowski) apie LR pasiuntinybės Kaune veiklos pradžia

1938 m. balandžio 4 d.

Pokalbis su p. Kłopotovskiu. Davė ataskaitą apie kelionę į Kauną ir viešnagę. Jo atvykimą, beje, kaip ir pasiuntinio Charvato (Charwat), lydėjo saugumo potvarkiai, taigi buvo uždarytos gatvės aplink viešbutį, neleista ten rodytis publikai, prisidengiant jo saugumu jam buvo skirti specialūs policijos agentai ir pan. Susidarė įspūdis, kad aplink atvykstantį lenkų pasiuntinį valdžia bandė sukurti neramumo ir baimės atmosferą. Kai tik atvyko, buvo priverstas atlaikyti žurnalistų puolimą, kankino jį iki 1 val. nakties. Kitas dienas su protokolo viršininku nustatė pasiuntinio Charvato atvykimo formalumus. Jam atvykus į pirmą vietą iškilo klausimas dėl įgaliojamųjų raštų įteikimo. Iki paskutinės minutės pasiuntinybė nebuvo tikra, ar prezidentas Smetona neras kokios nors priežasties, norėdamas išsisukti nuo asmeniško priėmimo įgaliojamųjų raštų iš Lenkijos pasiuntinio, kurį, kaip pareiškė prieš kelis mėnesius pasakytoje kalboje, priims tik Vilniuje. Tačiau galiausiai Prezidentas nusileido, matyt, spaudžiamas Mirono, ir priėmė pasiuntinį Charvatą. Įteikus raštus tarp jų įvyko pokalbis, tačiau jis buvo banalus ir sukosi apie derliaus Lenkijoje klausimą.

Pereidamas prie bendros padėties apibūdinimo p. Kłopotovskis pažymėjo, kad krizės dienomis, net iki to laiko, kai Lietuva priėmė mūsų ultimatumą, Kaune viešpatavo neįtikima panika, labai įdomus to įrodymas yra tai, kad tuo metu iš Lietuvos bankų į Lenkijos banką Kaune buvo pervesta didelė suma, iš viso milijonas litų. Šiuo metu viešosios nuomonės nuotaikas p. Kłopotovskis vertina kaip visiškai pasyvias. Mums priešiškas elementas yra jaunimas, kuris buvo auklėtas Lenkijai labai nepalankia dvasia. Lietuviai vengė su juo pokalbių apie politiką. Užtat buvo labai daug klausimų apie ūkinių mainų galimybę. Be to, Kaune visur ir visi kalba ir supranta lenkiškai.

Skelbta: DTJS, s. 116.

58. 1938 m. balandžio 4 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Prahėje Kazimežo Papės (Kazimierz Papée) konfidencialus pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos Respublikos pasiuntiniu Prahėje Edvardu Turausku apie Lenkijos ir Lietuvos santykius

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Prahėje
Nr. 52/C/8III.

Praha, 1938 m. balandžio 4 d.
Valdštýnská 10

Konfidencialiai

2 priede raporto kopijos

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Praėjusio mėnesio 31 d. su oficialiu vizitu aplankiau Lietuvos pasiuntinį p. Turauską*, o šio mėnesio 2 d. p. Turauskas turėjo atsakomąjį vizitą.

P. Turausko vizitas truko apie dvi valandas. Draugiškas pokalbis sukosi apie būsimuosius Lenkijos ir Lietuvos santykius. P. Turauskas nedviprasmiškai rodė, kad iš esmės jis yra patenkintas dėl užmegztų Lenkijos ir Lietuvos santykių, nors turėjo pastabų dėl mūsų taikyto metodo. Gailėjosi, kad dalis čekų spaudos bandė iki diplomatinio incidento dydžio išpūsti tai, kad pasiuntinys Škirpa nepadėjo vainiko ant Nežinomo kareivio kapo, ir tai pavadino lenkiškai „judzenie“¹. Paklausė manęs, ar pagal mūsų protokolo taisykles tai buvęs p. Škirpos netaktas, ir, atrodo, laikėsi nuomonės, kad ateityje šią klaidą reikėtų atitaistyti.

P. Turauskui didelį įspūdį paliko pono Ministro pareiškimas Senate.

Kalbėdamas apie Lietuvos nepriklausomybę, Lietuvos valstybingumą ir Vilnių aš pirmiausia stengiausi operuoti Maršalo veikalų citatomis; p. Turauskas kelis kartus prašė jas pakartoti.

Baigiantis pokalbiui p. Turauskas gana nedrąsiai išsakė mintį, kad, jeigu Lenkija sutiktų iš „abipusių“ klausimų komplekto išimti mūsų valdžios uždarytos Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje klausimą kaip grynai „mokslinį“ ir leistų atnaujinti jos veiklą, Lietuvoje tai padarytų didelį įspūdį ir gerokai palengvintų darbą tiems, kurie nori įrodyti, kad buvo geriau normalizuoti santykius su Lenkija.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
Dr. Kazimežas Papė
[parašas]

Kopiją gauna:
p. vicedirektorius T. Kobylanskis

AAN, MSZ, sygn. 6121, k. 149–150.

* [Išnaša daryta pačiame dokumente] P. Turausko vietinis *ancienneté* [„stažas“ (pranc.)] už mano didesnis.
¹ „kurstymas“ (lenk.)

59. 1938 m. balandžio 5 d., Lietuvos URM Politikos departamento slaptas *pro memoria* apie Lietuvos ir Lenkijos santykių krizę ir jos atomazgą 1938 m. kovą

[Slaptai]
[Nr.] 33/pr.

Kaunas, 1938 m. balandžio 5 d.

Pro memoria

Informacijų dėl 1938.III.11 d. incidento administracijos palinijų ir lenkų ultimatumo
Lietuvai
santrauka.

1938.III.13 d. pranešime Lietuvos Pasiuntinybė Rygoje informavo apie savo III.12 d. pasikalbėjimą su Munteriu, kuris pareiškęs, jog pasikvietęs Lietuvos pasiuntinį, norėdamas perduoti latvių vyriausybės pageidavimą, kad Lietuva surastų būdą modus vivendi su lenkais sudaryti. Prieš Austrijos įvykius ir pats p. Munteris netikėjęs, kad vokiečiai taip energiška išnaudotų Europoje esamą situaciją. Nesą mažiausios abejonės, kad po Austrijos vokiečiai pulsią Čekoslovakiją, o vėliau – Klaipėdą. Pirmiausia jie pareikalautų Klaipėdos atžvilgiu suteikti Vokietijai signatarinės valstybės teises. Tam niekas iš didžiųjų valstybių nepasipriešinsias ir, tuo būdu, Klaipėda praktiškai nustosianti buvus Lietuvos. Esą, jei Latvija težiūrėtų į Lietuvą tik egoistinėmis akimis, tai ji galėtų ir nenusiminti, jei nuo vokiečių ekspansijos pirmoji nukentėtų Lietuva. Tačiau Latvijai, kaip sąjungininkei, Lietuvos likimas rūpjis tiek pat, kaip ir savo.

Pabaltijys galis būti stiprus tik drauge su Lenkija, kas ir Vokietiją galėtų stabdyti nuo drąstiškų žygių. Beckas p. Munteriu net sakęs, „Jei Lietuva būtų susitarusi su Lenkija, tai aš pats lenkų šarvuočiais atvykčiau į Klaipėdą; vokiečiai turėtų suprasti ką tai reikštų...“.

Ponas Munteris šią savo pažiūrą prašęs pranešti Lietuvos užsienių reikalų ministeriui, nes, latvių nuomone, situacija esanti labai sunki.

1938.III.15 d. iš Lietuvos pasiuntinio Prahėje gauta ištrauka iš vieno laiško, rašyto iš Romos. Pagal tame laiške paduodamas žinias, Beckas už Romos – Berlyno ašies valstybių parėmimą, būdamas Romoje, reikalavęs galutinai likviduoti lietuvių–lenkų krizę. Čia jis pakartotinai pabrėžęs lenkų mažumos kančias Lietuvoje. Austrija esanti klasiškas pavyzdys, kaip fašizmas manęs spręsti mažumų problemą. Laiško autorius manęs, kad sekantis žygis busias padarytas iš Lenkijos pusės ryšium su dabar kilusia diskusija dėl naujo kolektyvinio saugumo. Šiuo atveju Klaipėdos krašte atsirasiąs vacuum, nes Lietuvos suvereniteto ten faktiškai nebebūsią. Italija atsiskaisiantį nuo Klaipėdos konvencijos garanto mandato, o Direktorija, gyventojams apsaugoti, šauksiantis vokiečių kariuomenės. Tuo būdu būsiąs sudarytas, Austrijos pavyzdžiu, naujas status, kurį užsienis turėsiąs pripažinti

.....

Ryšium su U.R. Ministerijos telegrama, kuria buvo praneštas III.11 d. incidentas, Lietuvos pasiuntinys Paryžiuje p. Klimas III.14 d. telegrama pranešė, kad yra informavęs Quai d'Orsay. Austrijos įvykiai, internacionalinės moralės kritimas, tiesioginių

gynėjų nebuvimas verčių susirūpinti Lenkijos presijos eventualumu. Teiravosi, ar nebūtų galima reviduoti nusistatymą lenkų atžvilgiu.

.....

Kovo 15 d. gavus pranešimą telefonu iš Lietuvos pasiuntinio Taline apie tai, jog estų pasiuntinys Varšuvoje p. Markus sužinojęs lenkų užsienių reikalų ministerijoje, kad lenkai, nesulaukę Lietuvos pasiūlymo nustatyti diplomatinis santykius, patys reikalaušią iš Lietuvos tiesioginių pasiūlymų ir, neigiamu atveju, lauksią 24 valandas ir daugiausia 36 valandas – šios žinios telegrama buvo praneštos mūsų pasiuntinybėms Berlyne, Romoje, Paryžiuje ir Londone, duodant atitinkamas instrukcijas. Ryšium su tuo iš Romos tą pačią dieną 22 val. buvo gauta p. Čarneckio telegrama, kurioje jis pranešė, kad Bastiani padėtį skaito gana rimta, bet asmeniškai netikįs apie ultimatumo galimumą. Pareiškęs, kad atsižvelgdama į nuoširdžius Lietuvos ir Italijos santykius, italų vyriausybė tuojau pasvarstysinti kas bus galima šiuo reikalu padaryti.

.....

Kovo 16 d. mūsų Pasiuntinybė Vokietijoje iš patikimo šaltinio pranešė, kad Hitleris esąs nusistatęs vadovautis būsimoje savo politikoje Lenkijos atžvilgiu Rechbergo planu. Jo esmė esanti ta, kad už Koridoriaus ir Aukštutinės Silezijos grąžinimą turinti būti kompensuota Lietuva. Šia prasme su lenkais jau buvę kalbėta. Mussolini lenkams pataręs priimti vokiečių siūlymą, nes priešingu atveju Hitleris galįs pasukti frontą prieš Lenkiją greičiau nei prieš Čekoslovakiją. Ryšium su tuo Beckas paskubinęs ir savo grįžimą iš Romos, nes nebuves pasirengęs šiam pasiūlymui pritarti. Neigiamos lenkų laikysenos atveju Hitleris esąs pasirengęs grąsinti vokiečių kariuomenės žygiavimu Lenkijon. Dalykas esąs pažengęs daug toliau, negu kai kas galėjęs net sapnuoti. „Drang nach Osten“ esąs nesulaikomas. Hitleris pradėjęs eiti avantiūrinium keliu ir jokia jėga jo nebesulaikysianti nuo jo svajonės atgaivinti Šventąją Vokiečių Tautos Romos Imperiją vykdymo. Šis žygis turįs būti įvykdytas pirma nei Anglija baigs atsiginkluoti. Todėl veikiama nepaprastai skubiai.

Šių žinių akivaizdoje, p. Dr. Šaulio manymu, visai kitos reikšmės įgaunąs ir kovo 11 d. incidentas su lenkais.

.....

III. 16 d. p. Balutis telegrafavo, kad anglų ambasadorius Varšuvoje III.12 teiravęsis pas viceministerį Šembeką apie incidentą, pataręs lenkams moderaciją ir reiškęs vilties, kad incidentas nebus panaudotas grasymams. Užklaustas, ką lenkai maną daryti, Šembek atsakęs neturiš detalių, nors žinąs, jog kareivis buvęs nušautas besivydama kontrabandininkus. Tolesni žygiai priklausysią nuo gautų detalių. Kitoje telegramoje p. Balutis pranešė, kad Collier parengęs instrukciją anglų ambasadoriui Varšuvoje tuojau pasimatyti su pačiu Becku ir gauti užtikrinimą, kad incidentas nebus panaudotas agresijai. Šios instrukcijos projektas esąs pateiktas Halifaxui patvirtinti. Collier manąs, kad lenkai nesiryšią mesti dar vieną kibirkštį ir taip jau įtempton Europą padėtin, tačiau užtikrinti esą sunku. Jo manymu, prancūzai, kaip alijantai, galį daugiau įtakos Varšuvoje padaryti.

.....

III. 16 iš Maskvos p. Baltrušaitis telegrafavo, kad mūsų praneštas per estus gautas informacijas Maskva supratusi jau kaip ultimatumo įteikimą. Vokiečių tenykštis karo attaché jau sakęs kolegoms, kad ultimatumas mums jau įteiktas. Maskva norinti skubių ir tikslių informacijų. Litvinovas manęs, kad gavus ultimatumą reikėtų kreiptis T. Sajungon, nežiūrint dabartinio jos silpnumo. Patariąs tuojau išdėstyti Vašingtonui padėties rimtį. Pats jis III. 15 kalbėjęs su Chilstonu¹, o šiandien /III. 16/ telegrafuoja Paryžiui, kad padėtis rimta ir reikalinga veiklaus budrumo. Maskva kelsinai smarkų triukšmą spaudoje. Čekai informavę p. Baltrušaitį, kad lenkai apie dvi divizijas pastūmėję arčiau mūsų sienos. Tą pačią dieną 23 val. 35 min. p. Baltrušaitis telegrafavo, kad Litvinovas sakęs, jog buvo išsišaukęs lenkų ambasadorių ir klausė, ką reiškią gandai apie ultimatumą Lietuvai. Ambasadorius atsakęs, kad apie bet kuri ultimatumą nieko nežinąs. Litvinovas pareiškęs ambasadoriui, kad eventualinė lenkų akcija prieš Lietuvą iššauksianti sunkių komplikacijų Europos Rytuose. Litvinovas dar pridūręs, kad jau telegrafavęs apie padėties rimtumą prancūzams.

.....

III. 16 d. 22 val. 40 min. Lietuvos Pasiuntinys Berlyne, p. Dr. J. Šaulys, telefonu pranešė, kad tą dieną buvo pas Mackenseną², informavo jį apie incidentą, apie Lenkijos vedamą prieš Lietuvą akciją ir apie tos akcijos tendenciją, siekiančią užmegsti diplomatinis santykius. Mackensen pažadėjęs apie visa tai painformuoti Ribbentropą. Iš lenkiškų šaltinių esą gauta žinių, kad ultimatumas, kuris būsiąs siunčiamas Lietuvai, nebūsiąs neišpildomas. Jis tesieksiąs sureguliuoti santykius su Lietuva.

.....

Ponas Klimas III. 16 vakare telegrafavo, kad jei lenkai pareikalautų tik santykių sutvarkymo, tai mūsų atsisakymas tartis ta prasme negautų prancūzų pritarimo.

.....

Ponas Čarneckis III. 16 vakare telegrama pranešė pripuolamai kalbėjęs su lenkų amdasados patarėju. Šis manęs, kad lenkų reakcija tokias formas įgavusi dėl Becko nebuvimo Varšuvoje. Pripažinęs, kad tai yra bandymas naujos sistemos priversti Lietuvą užmegsti santykius. Mūsų pasiūlymą derėtis lenkai atmesią, jie norį visko arba nieko. Viskas turėsią paaiškėti per 3-4 dienas.

.....

III. 17 d. p. pasiuntinys Dailidė iš Talino 15 val. 30 min. skambino, pranešdamas:

1. lenkų atstovas įspėjo, kad vakare apie 22 val. turės pasimatyti.
2. Lenkų spauda aufgepeitscht.

.....

II

Ultimatumą gavas.

Lenkų ultimatumas, kaip žinoma, buvo įteiktas mūsų Pasiuntiniui Taline kovo mėn. 17 d. 21 val.

Kovo mėn. 18 d. Lietuvos Ministeris Rygoje, p. Savickis, pranešė:

Munters kelis kartus skambinęs, prašydamas perduoti Kaunui šias jo informacijas: kadangi latvių pasiuntinys p. Sėja, Munterio prašomas, niekaip negalėjęs pasimatyti su p. Ministeriu Lozoraičiu, tai Munters šiandien dar kartą prašęs p. Sėją būtinai perduoti p. Lozoraičiui informaciją, kuri, jo manymu, p. Ministeriui Lozoraičiui žinotina dar prieš ryt dienos seimo posėdį.

Dalykas esąs toks: Beckas šiandien vieną po kito priėmęs estų, prancūzų, anglų ir latvių pasiuntinius, aiškindamas jiems, kad dar šių metų sausio ir vasario mėn. buvo vedami pasitarimai tarp Lenkijos ir Lietuvos. Buvę net pasiruošta pasikeisti „įgaliotiniais“, bet paskui šie pasitarimai buvę staiga anuliuoti, kaip tai buvę atsitikę ir su lietuviais ir lenkų užsienių reikalų ministerių pasitarimais 1935 metais. Dėl šios priežasties lenkų vyriausybė ir pasirinkusi ultimatumą, kuris esąs paruoštas labai moderuotai. Beck čia nesivadovavęs jokiais pašalinėmis įtakomis nei gatvių šūkiomis. Jis tesivadovavęs noru užmegzti normalinius santykius. Lenkija norinti turėti Lietuvos atstovą pas save ir jokių būdu nesiekianti Lietuvos teritorijos.

Munters dar kartą kreipijasis Latvijos vyriausybės vardu į Lietuvos vyriausybę, kad ji lenkų ultimatumą svarstyty kiek galima šalčiau ir, jeigu tai patarti latviams būtų leista, – jį p r i i m t i, išeinat iš bendros latvių lietuvių gerovės, latvių draugingumo Lietuvai ir žiūrint šių dienų situacijos. Ši kreipimasi į Lietuvos vyriausybę p. Munters prašė suprasti kaip lojalų informaciją ir lojalumą.

Įgaliotas Ministeris Ženevoje, p. Škirpa, III.18 d. pranešė, kad Tautų Sąjungos sferose esą manoma, jog turime lenkų ultimatumą priimti. Vieni maną, kad turėtume padaryti rezervų, kiti – kad rezervų daryti negalima. Pats p. Škirpa sakėsi manąs, kad ultimatumą reikia priimti be rezervų, bet lygiagrečiai rezervus notifikuoti T. Sąjungai ir visiems T. Sąjungos nariams.

Sokolinas pasakęs, jog Litvinovas pareiškęs, kad Lietuvos apsaugojimą nuo eventualinės agresijos laikąs ne mažiau svarbiu dalyku, kaip Čekoslovakijos apsaugojimą.

III. 18 d. 2 val. naktį p. Bizauskas kalbėjosi telefonu su Lietuvos Ministeriu Berlyne p. Dr. Šauliu. Pranešė jam lenkų ultimatumo turinį ir prašė, kad nuvyktų ir pasiteirautų, ar vokiečių vyriausybė galėtų paveikti lenkų vyriausybę, kad lenkai priimtų mūsų per p. Klimą pasiūlytą derybų metodą. Dr. Šaulys atsakė, kad tam gal nebūtų reikalo, nes jau vakar /III. 17 d./ buvęs pas Ribentroppą, iš pasikalbėjimo su kuriuo buvę aišku, kad vokiečiai palaiko lenkus. Ribentropas išsireiškęs, kad Vilnius tai „verlogenes Spiel“²³, kad reikia užmegsti diplomatinis santykius su Lenkija ir kad čia „nuss Ruhe, Friede sein“²⁴. Vėliau p. Dr. Šaulys telegrama pranešė, kad ilgai kalbėjęs su Ribentroppu, bet išpūdis pasilikęs toks pats.

P. Klimas iš Paryžiaus telegrafavo kad Leger sutikęs interventuoti Varšuvoje, kad lenkai atsisakytų nuo ultimatyvinės formos. Kreipimasi T. Sąjungon prancūzai laiką teoretišku dalyku. Už ultimatumo nepriėmimą atsakomybės nesimą, abejoją savo įtaka pas Becką.

P. Balutis telegrafavo, kad Halifax, įteikus ultimatumo tekstą, pareiškęs tuojau padarysias žygių Varšuvoje, patardamas atsisakyti nuo ultimatyvinės formos, nes Lietuvos

vyriausybė principe sutinka su reikalavimu užmegzti diplomatinis santykius. Anglai siūlysią lenkams pratęsti ultimatumo terminą, kad būtų daugiau laiko apsvarstyti. Dėl T. Sajungos Halifax negalijs patarti ilgiau nepagalvojęs. Ultimatumo akivaizdoje, manąs, kad toks dalykas būtų nepraktiškas. Jei britų pastangos Varšuvoje nepasisiektų, jis negalėtų imtis atsakomybės už patarimą ultimatumo nepriimti.

P. Baltrušaitis iš Maskvos telegrafavo, kad dėl nedarbo dienos per dežuruojantį sekretorių perdavęs Litvinovui, kuris esąs sodžiuje ir kurį p. Baltrušaitis tegalėsias pasiekti tik ketvirtą valandą popiet. III. 18 d. vakare p. Baltrušaitis telegrafavo, kad negalėdamas dėl nedarbo dienos pasitarti su valdžios nariais, Litvinovas išdėstęs vien savo asmeninį „galvojimą“. Būtent, jei lenkai pasiryžę atsiekti pilnos satisfakcijos, tai jie žengsią į Lietuvą. Mes nepajėgtum juos atremti, o kiti galėtų sustabdyti lenkus tik paskelbus jiems karą. Kiek patylėjęs, Litvinovas pridūręs: „Išaina, tenka nusilenkti jėgai“. „Nusilenkdami jėgai mes turį deklaruoti pasauliui esą priversti pasiduoti smurtui. Nusilenkdami ne be rezervų, mes nenustosią savo teisių. Svarbu esą išlošti laiką. Galimas esąs daiktas, kad lenkai siekią daug toliau, pav., iešką preteksto užimti visam kraštui. Gal lenkai veikią susitarę su vokiečiais. Kreiptis į T. Sajungą nesą laiko ir tai, tur būt, nesustabdysią lenkų veiksmų.

III. 19 d. p. Klimas telegrama pranešė, kad Paul Boncour pareiškęs jau patyręs apie pozityvų mūsų atsakymą. Jis prašąs perduoti Lietuvos vyriausybei apgailestavimo dėl to, kas atsitiko. Užtikrinąs, kad Prancūzija visados bus mums drauginga ir nuolatos dabos, kad Lenkija santykiuose nekartotų nepriimtinių Lietuvos garbei žygių.

N.B. Šiame pro memoria paduota santrauka tų informacijų, kurios nebuvo U.R. Ministerijos pasiūstos Pasiuntinybėms anksčiau.

Ši santrauka pateikiama tik Pasiuntinybių žiniai.

Gauna: Visos Lietuvos Pasiuntinybės.

14 egz.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 51–55.

Nuorašas. Mašinraštis.

¹ Viskontas Čilstonas (Viscount Chilston) – britų ambasadorius Maskvoje.

² Hansas Georgas fon Makenzenas (Hans Georg von Mackensen)

³ „apgaulingas žaidimas“ (vok.)

⁴ „turi būti taika ir ramybė“ (vok.)

60. 1938 m. balandžio 5 d., Lenkijos Respublikos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Rygoje mjr. Felikso Bžeskvinskio (Feliks Brzeskwiński) slap-tas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie Prancūzijos karo atašė vizitą ir prancūzų nuogastavimus dėl Lenkijos ir Lietuvos diplomatinių santykių normalizavimo būdo ir padarinių

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Rygoje
Karo *attaché*
L. dz. 71/4.38

Ryga, 1938 m. balandžio 5 d.

Einamasis raportas

Slaptai

Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkui Varšuvoje

I. Lenkijos ir Lietuvos santykių normalizavimas – prancūzų nuogastavimai

Pranešu, kad prieš kelias dienas mane aplankė čionykštis Prancūzijos karo *attaché* papulkininkis Hopeno (Hoppenot), kuris iš anksto prašė paskirti pokalbio laiką.

Po ilgos nereikšmingos įžangos jis pradėjo skųstis, kad Lenkijos spauda nepagrįs-tai rengia kampaniją prieš prancūzus, kurie tartum suvaidino dviprasmišką vaidmenį Lenkijos ir Lietuvos konflikte. Atsakydamas pasakiau, kad, nors nesu įgaliotas pateikti konkrečių pastarųjų dienų faktų, tačiau juk niekada nebūna dūmų be ugnies. Kaip pavyzdį, rodantį ne visai lojalią prancūzų valdininkų veiklą Lietuvoje, paminėjau jo „gerbiamojo“ pirmtako majoro Ženevalio (Geneval) veiklą Lietuvoje per penkerius jo buvimo Baltijos kraštuose metus. Apsimetė, kad apie tai nieko nežino, parodė di-delį pasipiktinimą majoro Ženevalio veiksmais, jeigu taip yra buvę iš tikrųjų. Tačiau jam ne tas rūpėjo. Mūsų pokalbio svorio centras buvo Lenkijos ir Lietuvos santykių užmezgimo klausimas, su tuo susijęs Liepojos–Romnų geležinkelio atstatymas ir per tai Lenkijos susisiekimas su Klaipėdos ir Liepojos uostais. Papulkininkio Hopeno manymu, šios geležinkelio linijos atidarymas sumažins Gdynės reikšmę Lenkijai, dėl to sumažės lenkų tautai skiepyti jausmai Gdynei ir smuks jos buvusi reikšmė kraštui. Atsakydamas į tai ir rodydamas žemėlapyje paaiškinau, kad tiems, kurie bent kiek žino Lenkijos geografiją, nekyla abejonių, jog Gdynė nedaug praras atidarius Liepojos–Romnų geležinkelio liniją, kuri gali turėti reikšmės tik Lenkijos šiaurės rytų pakraščiams. Iš papulkininkio Hopeno buvo nesunku suprasti, kad prancūzai įtaria, jog mes bijome ir laipsniškai rengiamės galimam Lenkijos Pamario užgrobimui, kurio griebsis Vokietija. Tolesniame pokalbyje papulkininkis Hopeno, beje, aš jo apie tai neklausiau, pareiškė, kad, jo manymu, lietuvių nenoro užmegzti santykius su Lenkija priežastį sudarė ir sudaro tai, jog lietuviai baiminasi lenkų kultūros skverbimosi į Lietuvą. Nepaisant to, kad aš pasakiau kelis tiesos žodžius, išsiskyrėme kuo širdingiausiai, tačiau kitą dieną mano kvietimo pusryčių jis nepriėmė.

Pažinodamas papulkininkį Hopeno, kuris yra veikiau medžiotojas, o ne politikas, nesunkiai galėjau suprasti, kad jo apsilankymas ir pokalbis buvo primesti iš viršaus. Dar

labiau įsitikinau, kad esu teisus, kai kitą dieną sužinojau, jog mano kolega prancūzas su panašia misija buvo pas estą. Prancūzo ir esto pokalbio turinys buvo beveik toks pat, tik skyrėsi tuo, kad jis bandė išsiaiškinti estų požiūrį į ateitį, kai pasibaigs Vokietijos ir Lenkijos paktas. Taip pat domėjosi estų požiūriu į būdą, kaip buvo išspręstas Lenkijos ir Lietuvos konfliktas. Šis faktas labai iškalbingas dėl to, kad papulkininkis Hopeno paprastai nemėgsta pokalbių politikos tema.

II. Tarpuvaldis Rygos diplomatinėje atstovybėje

Dėl pasiuntinio Charvato (Charwat) pasitraukimo šiuo metu esantis tarpuvaldis Rygos diplomatinėje atstovybėje, atrodo, dar kurį laiką užtruks. Pagal dar neoficialias žinias iš mūsų URM, netrukus į Rygą turi būti pasiųstas patarėjas Kłopotovskis (Kłopotowski) kaip laikinasis (a. i.) *chargé d'affaires*. Atrodo, oficialūs Latvijos sluoksniai nėra tuo patenkinti ir laiko, kad šis Lenkijos vyriausybės žingsnis taiko į gerus Latvijos ir Lenkijos santykius. Dėl šios priežasties Latvijos ir Lenkijos suartėjimo draugija prieš kelias dienas nutarė Rygoje neminėti Gegužės 3 d. šventės. Šį nutarimą oficialiai aiškino tuo, jog nesant Lenkijos pasiuntinio į Gegužės 3 d. iškilmingą posėdį gali susirinkti mažiau nei paprastai kitų šalių atstovų, todėl nuogaustaujama, kad iškilmingas posėdis gali pavykti ne taip puikiai, kaip norėtų draugijos valdyba. Suprantama, kad ši Latvijos ir Lenkijos draugijos suartėjimo žingsnį inspiravo Muntersas (Munters), tai buvo atsakymas į laukiamą laikinojo *chargé d'affaires* paskyrimą, juolab kad Latvija pasijuto įsižeidusi dėl to, jog buvo apeita sprendžiant Lenkijos ir Lietuvos konfliktą. Viskas gerai, kad URM Varšuvoje, skirdama specialųjį laikinąjį *chargé d'affaires*, dėl suprantamų priežasčių daro tai tikslingai, tačiau, kadangi tarpuvaldis yra atsitiktinis, reikia atkreipti dėmesį į tai, jog oficialūs Latvijos sluoksniai šią situaciją komentuoja neigiamai.

III. Latvijos kariuomenė – laukiama, kad bus padidintas finansavimas ginklavimuisi užbaigti

Pranešu, kad Latvijos vyriausybė lyg ir pradeda galvoti apie savo silpnos kariuomenės reikšmės padidinimą. Pirmiausia keliais milijonais buvo padidintas Gynybos ministerijos biudžetas, be to, užsienio reikalų ministras Muntersas, baigdamas savo kalbą Darbo rūmų sesijoje, pasakė: „Mes turime tapti stipriausi apginklavimo, liaudies ūkio ir kultūros srityse, turime būti stiprūs tautos vienybe ir kovine dvasia.“ Galiausiai š. m. balandžio 1 d. buvo įkurtas Tautos gynybos fondas. Šiuos klausimus išsamiai aptarsiu artimiausioje ketvirčio ataskaitoje.

Karo *attaché*,
Pulkininkas majoras
Bžeskvinskis

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 97–99.

61. 1938 m. balandžio 6 d., Lenkijos Respublikos generalinio konsulo Karaliaučiuje Ježio Varchalovskio (Jerzy Warchalowski) slaptas pranešimas URM apie nuotaikas Rytų Prūsijoje dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių konflikto

Lenkijos Respublikos generalinis
konsulatas Karaliaučiuje
Nr. 3/t/1

Karaliaučius, 1938 m. balandžio 6 d.
Mitteltragheim 24

Slaptai!

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Rytų Prūsija ir Lenkijos–Lietuvos konfliktas

Nuotaikų formavimąsi Rytų Prūsijoje dėl Lenkijos ir Lietuvos konflikto galima padalyti į du periodus. Pirmasis – kai vyko pats konfliktas, antrasis – po to, kai Lietuva priėmė mūsų ultimatumą.

Pirmuoju laikotarpiu tiek vietinė valdžia, tiek visuomenė itin įdėmiai sekė įvykių eigą, o jų simpatijos akivaizdžiai buvo mūsų pusėje. Reikėtų pabrėžti labai prolenkišką spaudos poziciją. Buvo kalbama, kad Lenkijai jau pats laikas „baigti“ su Lietuva, kad iki šiol buvusi padėtis negali tęstis ir pan. Lemiamu momentu galima buvo pastebėti pagyvėjusią reakciją. Tuo metu vyravusias nuotaikas papildomai rodo tai, kad vietinis partinis organas „Preussische Zeitung“ („Prūsijos laikraštis“) kaip specialų korespondentą ketino siųsti į Vilnių savo politinį redaktorių p. Bengtsoną (Bengtson). P. Bengtsonas atvyko pas mane šeštadienį, kovo 19 d. 11 val., ir paprašė vizos bei rekomendacinio laiško Vilniaus vietinei valdžiai. Pabrėžė, kad vakare ketina išvykti. Taip pat būdingas požymis yra tai, kad iš Vienos į Karaliaučių staiga grįžo Baltijos reikalų specialistas, vietinės DNB vadovas p. Nėringas (Nehring). Jis atskrido iš Vienos specialiu karo lėktuvu.

Po to, kai Lietuva priėmė ultimatumą, nuotaikos Rytų Prūsijoje visiškai pasikeitė. Spauda pasirinko dalykinį toną ir šiuo metu apsiriboja tuo, kad vertina tik įvykių raidą, pirmiausia stropiai cituodama lietuvių pasisakymus ir akcentuodama jų antilenkiškas nuostatas. Tuo tarpu iš pokalbių galima aiškiai suprasti, kad esama nusivylimo dėl konflikto sprendimo būdo. Daug asmenų visiškai atvirai reiškia nepasitenkinimą pabrėždami, kad tinkamiausias konflikto sprendimas būtų, jeigu Lenkija užimtų Lietuvą, be to, jų manymu, šiuo atveju vokiečiams turėtų atitekti Klaipėda. Čia vyrauja įsitikinimas, kad Lenkija prarado išskirtinę progą užimti Lietuvą, nepasinaudodama politine situacija ir neimdama pavyzdžio iš Vokietijos elgesio Austrijos atžvilgiu.

Rytų Prūsijoje nepalyginamai geriau nei kitur supranta, kad Lenkijos ir Lietuvos santykių normalizavimas neabejotinai išplės Lenkijos įtakos Baltijos regione sritis ir sustiprins Lenkijos poziciją. Čia labai aiškiai juntama, kad Vokietija yra išsižeidusi dėl

Lenkijos, nes prarado puikią progą galutinai išspręsti Klaipėdos klausimą. Čia puikiai supranta, kad Lenkijos ir Lietuvos santykių normalizavimas Rytų Prūsijai sudaro visiškai naują ir gerokai sunkesnę situaciją.

Generalinis konsulas
Ježis Varchalovskis

Gauna: URM P II
URM P III
URM Konsulinio departamento direktorius
L[enkijos] R[espublikos] ambasada Berlyne
L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Kaune
Vyriausiojo Štabo II skyrius

AAN, MSZ, sygn. 6121, k. 115–116.

62. 1938 m. balandžio 12 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos ambasados Romoje plk. Cezario Nevenglovskio (Cezar Niewęglowski) slapta pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie Italijos spaudos reakciją į Lenkijos ir Lietuvos konfliktą

L[enkijos] R[espublikos] ambasada

Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkas Varšuvoje
Karo, jūrų laivyno ir aviacijos *attaché*

Nr. 4157

Roma, 1938 m. balandžio 12 d.

Italijos spauda
apie Lenkijos ir Lietuvos konfliktą

Pranešu, kad Italijos spauda Lenkijos ir Lietuvos konflikto klausimu iš esmės apsiribojo išsamiais savo užsienio korespondentų, ypač Varšuvos, pranešimais, kurie labai objektyviai parengti ir pasižymi Lenkijos pozicijos supratimu. Kai kuriuose korespondencijose, be tikslaus įvykių aprašymo, buvo ilgesnių komentarų.

Apskritai korespondencijos ir pranešimai leidžia išskirti šiuos punktus:

- 1) pabrėžiamas lenkų žingsnio ryžtingumas;
- 2) iškeliamas Lenkijos ir dabartinės Baltijos Antantės bendradarbiavimo būtinumas siekiant sudaryti antisovietinę užtvarą;
- 3) nurodomas Sovietų Rusijos diversinis vaidmuo Lenkijos ir Lietuvos konflikte; dalis korespondencijų su Sovietais taip pat susiejo Prancūzijos vyriausybės poziciją, veikiau palankią Lietuvai.

Reikėtų pabrėžti, kad didžioji dauguma pranešimų ir ataskaitų konflikto tema buvo iš Varšuvos; pranešimai iš Kauno buvo gana reti, atrodo, tik „Il Giornale d’Italia“¹ skelbė savo korespondento pranešimus iš Kauno, beje, išlaikiusius objektyvų toną.

Pranešu, kad, nepaisant Italijos politikos ir spaudos palankaus požiūrio į Lietuvą, ši kartą visos Italijos spaudos, taip pat ir korespondencijų iš Kauno tonas buvo labai palankus Lenkijos pozicijai.

Tiek esantys Lenkijoje, tiek dėl konflikto specialiai atsiųsti italų korespondentai pabrėžė patriotinę Lenkijos visuomenės laikyseną. Netrūko susižavėjimo studentiško jaunimo „didvyriškumu“.

Karo *attaché*,
Diplomuotas pulkininkas Nevenglovskis

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, p. 134–135.

¹„Italijos laikraštis“ (it.)

63. 1938 m. balandžio 21 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slapta *pro memoria* apie pokalbį su SSRS pasiuntiniu Kaune Pavelu Krapivincevu dėl SSRS pozicijos Lietuvos ir Lenkijos santykių atžvilgiu

[Slaptai]
[Nr.] 45/pr.

Kaunas, 1938 m. balandžio 21 d.

Pro memoria

/p. J. Urbšio, Generalinio Sekretoriaus/

SSSR pasiuntinys p. Krapivincevas III. 24 d. informavo, kad III. 23 d. Litvinovas matėsis su lenkų pasiuntiniu Maskvoje ir dar sykį kalbėjęsis su juo dėl pareiškimų, kurie buvo padaryti kovo 18 d.

Dar kovo 20 d. lenkų pasiuntinys Litvinovui buvo pranešęs esąs Becko įgaliotas painformuoti sovietų vyriausybei, kad Lenkijos vyriausybė laikysis tradicinės taikingos politikos.

Ryšium su šiais pareiškimais kovo 23 d. Litvinovas pasakęs lenkų atstovui, kad Sovietų Rusija esanti nepatenkinta tuo metodu, kurį Lenkija pavartojo ir kuris verčia Sovietų Rusiją atsidėjus sekti tolimesnį vystymąsi. Litvinovas taip pat dar pabrėžęs, kad Sovietų Rusija užinteresuota, kad Lietuva būtų pilnai nepriklausoma; ne tik nominaliai, bet ir faktiškai.

Tą pačią kovo 23 dieną Litvinovas matėsis su p. Baltrušaičiu, kurį painformavęs apie tai, ką kalbėjo su lenkų pasiuntiniu, ir pateręs, kad Lietuva su lenkija kalbėtų kaip lygus su lygiu.

.....

- Gauna: 1) p. Kariuomenės Štabo Viršininkas.
2) p. Lietuvos pasiuntinys Maskvoje.

JU/JŠ
4 egz.

[Dokumento kairiame krašte viršuje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*Bylon (ultim.) IV.22. U.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 40.
Nuorašas. Mašinraštis.

64. 1938 m. balandžio 26 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) konfidencialus pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu apie Klaipėdos reikalus

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune [Kaunas,] 1938 m. balandžio 26 d.
[Nr.] 7-Lt/4

Konfidencialiai

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Padėtis Klaipėdoje

Per vakarykštį pokalbį su ministru Lozoraičiu taip pat kilo diskusija dėl padėties Klaipėdoje, kai jis man aiškino, kodėl komisija dėl medžių plukdymo Nemunu turi posėdžiauti Kaune, o ne Klaipėdoje, kaip jis anksčiau buvo numatęs.

Lozoraitis teigė, kad per keletą pastarųjų savaitių padėtis Klaipėdoje paastrėjo, nes Klaipėdos vokiečiai jau kurį laiką rengia aršią kampaniją prieš vyriausybę, siekiančią panaikinti karo padėtį, nes išsakymai dėl ten esančios karo padėties labai skiriasi nuo kitų valstybių. Šiuo atveju pirmiausia turima omenyje tai, kad dėl įvestos karo padėties vokiečiai negali skleisti atitinkamos rugsėjo mėn. įvyksiančių rinkimų į Seimą propagandos, taip pat rengti opozicinės akcijos prieš Kauno vyriausybę. Nepaisydama spaudimo, vyriausybė nenusileido ir dėl saugumo nepatenkino reikalavimų panaikinti karo padėtį. Nuosavybės nusavinimo įstatymas, kuris neturi kolonizacijos tikslų, bet siekia panaudoti teritoriją valstybės tikslams, krašte ir užsienyje taip pat pasitelkiamas agitacijai prieš Lietuvos vyriausybę.

Visa tai kartu paėmus kursto Klaipėdos vokiečių aistras ir stiprina prieš vyriausybę nukreiptus veiksmus, kurie pasireiškia nacionalsocializmui pritariančių vokiečių telkimusi ir viešomis demonstracijomis prieš Kauną.

Lozoraičio išvados rodo, kad jis rimtai vertina situaciją. Jis labai aiškiai pabrėžė, kad Kauno vyriausybė atsispirs išcentrinėms pastangoms, kurias propaguoja Klaipėdos vokiečiai.

Kadangi susidariau įspūdi, jog Lozoraitis mielai įtrauktų mane į diskusiją, nesileidau į pokalbį šia tema, manydamas, kad ji yra per daug pavojinga ir nepageidaujama. Tik paklausiau, ar, jo manymu, Klaipėdos vokiečių veiksmams diriguoja ar juos inspiruoja Berlynas, jis į tai lakoniškai atsakė, kad neturi jokių įrodymų.

Atkreipiu dėmesį, kad Klaipėdos problema įvairiuose pokalbiuose ir spaudoje nuolat atsiduria pirmoje vietoje, taip pat gana aiškiai juntama viltis, jog ši problema bus išspręsta Lenkijai padedant.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti: Ponui užsienio reikalų ministrui (3 egz.)
Ponui vicedirektoriui T. Kobylianskiui.

AAN, Sztab Główny, 616/345, k. 131–132.

65. 1938 m. balandžio 27 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Franciszeko Charvato (Franciszek Charwat) konfidencialus pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa apie Lenkijos ir Lietuvos santykius

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune [Kaunas,] 1938 m. balandžio 27 d.
[Nr.] 52-Lt/13

Konfidencialiai

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Dėl pasiuntinio Škirpos buvimo Kaune

Balandžio 20 d. pasiuntinys Škirpa atvyko pas mane su mandagumo vizitu, mano atsakomasis vizitas buvo balandžio 22 d.

Pokalbis vyko draugiškoje atmosferoje. Škirpa su pasitenkinimu pabrėžė teigiamą įspūdį, kurį jam paliko susitikimai su oficialiais Lenkijos pareigūnais, ypač pokalbis su ponu Ministru, taip pat palankus Lenkijos visuomenės požiūris į Lietuvos pasiuntinybę. Pareiškė norą prisidėti prie santykių normalizavimo, nors savo laiku jis buvo vienas aršiausių kovotojų dėl Vilniaus krašto. Pripažino, kad mano padėtis daug sunkesnė

nei jo Varšuvoje, kad kelyje į normalizavimą reikia tikėtis didelių sunkumų, kad, norint pakeisti Lietuvos visuomenės nuostatą dėl santykių normalizavimo, reikia daug laiko, kantrybės ir pakantumo. Aš neprieštarau, tik atkreipiau jo dėmesį – beje, tai darau ir kituose pokalbiuose – kad šie Lenkijai adresuoti pageidavimai negali būti vienpusiški, kad Lietuva privalo turėti saiką ir suprasti, jog lenkų viešosios nuomonės kantrybė gali pasibaigti, jeigu nesiliaus antilenkiška agitacija, labai dažnai turinti provokacinį pobūdį.

Susitarėme dėl abipusės pagalbos dedant didesnes pastangas normalizuoti abiejų valstybių santykius.

Pasitaikius progai pasiuntinys Škirpa pabrėžė, kad neketina kištis dėl lietuvių mažumos Lenkijoje klausimo, aš išsaciau panašią poziciją.

Gana įdomus buvo pasiuntinio Škirpos išvedžiojimas apie kariuomenę, jis bandė man įrodyti, kad, kilus kokiam nors gaisrui tarp Vakarų ir Rytų, Lietuva dėl strateginių priežasčių nėra numatyta kaip karo veiksmų ar kariuomenės pražygiavimo teritorija. Kadangi istorija rodo – išskyrus Napoleono žygį, – jog visi strateginiai veiksmai vyksta Vyslos, Nemuno ir Dauguvos baseine, Lietuvos kariuomenė eventualiai gali būti reikalinga Lenkijai, kad apsaugotų Lenkijos kariuomenės flangą, tačiau neatrodo galimas atvejis, kai Lietuvai prireiktų Lenkijos kariuomenės pagalbos.

Pabrėždamas savo nekompetentingumą strategijos klausimais, vis dėlto suabejojau jo samprotavimu, remdamasis paskutinio pasaulinio karo istorija.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti: Ponui užsienio reikalų ministrui (3 egz.)
Ponui Politikos departamento vicedirektoriui T. Kobylanskiui

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 128–129.

66. 1938 m. gegužės 3 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje Jurgio Baltrušaičio slaptas pranešimas URM Politikos departamentui apie pokalbį su SSRS užsienio reikalų liaudies komisaru Maksimu Litvinovu dėl Lenkijos ultimatumo Lietuvai

Slaptai.
Nr. 14/sl.

Maskva, 1938 m. gegužės 3 d.

Užsienių reikalų Ministerijos
Politiniam Departamentui.

Jūsų užrašė Nr. 45 iš š.m. balandžio mėn 21 d. yra sekančių netikslumų ar dalykų, kurie faktinai įvyko truputį kitaip.

1/ Ką lenkų ambasadorius pareiškė Litvinovui tik 20 Kovo, tą jis turėjo pareikšti 19, nes nepasitikėdamas Grzybowskiu žodžiais pasimatymo metu 18 Kovo, Litvinovas pareikalavo, kad jis tuoj susisiektų su savo vyriausybe ir duotų jam atsakymą nevēliau 19 Kovo. Kadangi, matomai taktikos sumetimais, Lenkijos pasiuntiniams buvo įsakyta iki ultimatumo galo neįsileisti į bet kurias diskusijas užsieniuose, Grzybowskiis atėjo pas Litvinovą tik Kovo 20 ryte, atsiprašydamas, kad pavėlavo dėl Ministerijos Kanceliarijos neapsižiūrėjimo. Todėl ir Litvinovo pareiškimas, skirtas 19-tai Kovo, buvo padarytas irgi tik 20 Kovo. Kaip man padiktavo pats Litvinovas iš tam tikro akto, pareiškimas buvo toks:

„Aš priminiu ambasadoriui /Grzybowskiui/, kad aš išpasakojau požvilgi į dipsantykius tarp valstybių apskritai, bet nieku gyvu neišreiškiau pritarimo tiems metodams, kurių stvėrėsi Lenkija santykiams su Lietuva užmegsti. Šie metodai vers mus ypatinga nuožvalga sekti lenkų–lietuvių santykių tolesnę raidą išeinat iš byjaus, kad tokie metodai gali būt taikomi toliau statant reikalavimus mažiau nekalto pobūdžio. Aš patvirtinau ambasadoriui, kad mums rūpi, kad Lietuva išlaikytų savo pilną nepriklausomybę ne tik formaliai, bet ir faktinai”.

2/ Visa Maskvos akcija sekant datomis buvo tokia:

16 kovo, 3 val. – Litvinovo pareiškimas Grzybowskiui, kad galima lenkų akcija prieš Lietuvą iššauks sunkių komplikacijų Europos rytuose.

17 Kovo, 1 val. – paskelbiamas užsienių žurnalistams sovietų deklaracijos, kur siūloma Taikos šalininkėms valstybėms tam tikra Konferencija Taikai apginti ir kur Lietuvos–Lenkijos konfliktas pastatytas greta Čekoslovakijos tragedijos.

18 Kovo, 4 val. po piet – mano pasimatymas su Litvinovu, aprašytas mano telegramose 26, 27 ir 28¹.

18 Kovo, 5 val. 30 min. po piet – Litvinovas pareiškė Grzybowskiui tvirtai laukias, kad jėga nebus pavartota, nes tai sukeltų rimtų komplikacijų. Čia pat Litvinovo buvo pastatytas Grzybowskiui reikalavimas susisiekti su tą pat naktį su lenkų vyriausybe ir ryt /19 Kovo/ duoti Litvinovui aiškų ir pilną atsakymą, ką reišia lenkų grąsinimas Lietuvai griebtis savo priemonių.

20 Kovo – Grzybowskiu pavėluotas pareiškimas ir Litvinovo atsakymas, kaip 1/.

PASTABA. Litvinovo 20 Kovo pareiškimo pirmas sakiny /„Aš priminiu ambasadoriui....”/ įdėtas todėl, kad lenkai /vokiečiams ir japonams padedant/ skleidė gandus, kad sovietai pilnai pritaria lenkų akcijai, kuomet Litvinovas pasimatymo metu Kovo 16 sakė, tik tiek, kad vargu galima smerkti lenkų norą turėti normalius santykius su visais savo kaimynais.

[parašas]

Įgaliotas Ministras

P.S. 20 Kovo Grzybowski Becko vardu pareiškė Litvinovui: nepaisant pašalinių faktorių įvairių negatyvių veiksmų Lenkijos vyriausybė Lietuvos klausimo išrūšimą apibrėžė atitinkamomis lenkų tradicine politika taikos ribomis. Tai atitinka visa ką Lenkijos ambasadorius pareiškė ponui Liaudies Komisarui dėl Lietuvos–Lenkijos dypsantykių atnaujinimo.

[parašas]

Gauna: 1. KŠV
3. Varšuva

[Dokumento pirmo lapo viršuje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Bylon. U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2080, l. 36–37.

Originalas. Mašinėraštis.

¹Minimos telegramos šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojamos.

67. 1938 m. gegužės 5 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeuši Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie Kauno lenkų Gegužės 3-iosios minėjimą

Karo *attaché* prie Lenkijos pasiuntinybės Kaune

L. dz. 16/38 tjn

Kaunas, 1938 m. gegužės 5 d.

Gegužės 3 d. ataskaita, Kaunas

Vyriausiojo Štabo II skyriaus Viršininkui Varšuvoje

10 val. įvyko pamaldos mažoje seserų Šaričių bažnytėlėje, pasislėpusioje kieme. Pamaldų eiga: giedamos mišios be Evangelijos, pamokslai ir „Boże coś Polskę“ („Dieve, kuris Lenkiją...“). Lenkiškai nė žodžio, tik lotyniškai. Be visų pasiuntinybės darbuotojų ir delegacijos narių, dalyvavo apie 300 vietinių lenkų, tarp jų vyravo moterys, jos sudarė apie 2/3. Jaunimo mažai, daugiau vyresnio amžiaus žmonių. Nuotaika labai iškilminga, buvo galima justis nepaprastą susijaudinimą.

12 val. pas Poną Ministrą Charvatą (Charwat) atvyko beveik visi vietinio diplomatinio korpuso atstovai. Pastebėjau, kad nėra Sovietų pasiuntinio. Tarp pirmųjų svečių pasirodė Lietuvos užsienio reikalų ministras p. Lozoraitis ir protokolo viršininkas Girdvainis, kurie pasveikino Ministrą Charvatą Lietuvos vyriausybės vardu. Jie buvo trumpai, ne daugiau kaip 10 min.

Per priėmimą pas Ministrą Charvatą Prancūzijos *chargé d'affaires* ir itin atkakliai nunciatūros sekretorius *Monsengneur* Abas (Abbo) bandė mane išklausinėti apie mūsų ketinimus Lietuvoje. Be to, buvo labai širdingas pokalbis su Estijos ir Danijos pasiuntiniais. Apskritai susirinkusieji rodė man tam tikrą dėmesį.

Tarp 17 ir 19.15 sveikino vietiniai lenkai. Ministrą Charvatą aplankė daugiau kaip 200 žmonių. Labai daug jaunimo: gimnazijos mokiniai, buvusio sporto klubo „Sparta“ nariai, daug „Pochodnios“⁴¹ narių. Iš vyresniojo amžiaus visuomenės narių susipažinau su: kunigu Liausu², lenkų gimnazijos direktoriumi p. Antonevičiumi (Antoniewicz)³, „Dzień Polski“⁴ redaktoriumi p. Švojnickiu (Szwojnicki), bajorais žemvaldžiais p. Romeriais, p. Zyberku-Pliateriu (Zyberk-Plater), p. Bžozovski (Brzozowski), p. Jančevskiu (Janczewski), „Pochodnios“ generaliniu sekretoriumi p. Mackevičiumi (Mackiewicz), „Dzień Polski“ redakcijos nariu p. Zaviša (Zawisza) ir daugybe kitų. Itin būdingas ženklas buvo tai, kad atvyko keli darbininkai su sveikinimais nuo daugybės darbininkų delegacijų, kurios neva nebuvo įleistos į pasiuntinybę.

Pagrindinė daugybės pokalbių su vietinių lenkų atstovais tema buvo nusiskundimai, kad Lietuvos valdžia blogai elgiasi su lenkais.

Jaunimas skundėsi dėl sporto klubo „Sparta“ uždarymo ir Lietuvos valdžios nuolat vilkinamo sprendimo dėl naujos sporto organizacijos. Vietinės lenkų gimnazijos mokiniai prašė pagalbos brandos atestato egzaminų klausimu: šiais metais Lietuvos valdžia, tariamai pirmą kartą, nepasiuntė į egzaminus valdžios atstovo, dėl to brandos atestato egzaminų Lietuvos valdžia galbūt nepripažins. Tą patį per ilgesnį pokalbį man patvirtino gimnazijos direktorius p. Antonevičius ir vienas tėvų komiteto narys p. Bžozovskis, kuris kartu su specialia delegacija buvo Švietimo ministerijoje.

Daug asmenų pabrėžė, kad lietuviai neduoda lenkams darbo ir tarnybos, pirmiausia tiems, kurie namuose kalba lenkiškai ir atiduoda vaikus į lenkų mokyklą.

Apie „Pochodnios“ veiklą buvau informuotas, kad ši organizacija buvo priversta išeiti į konspiracinį pogrindį. Tačiau, palyginti su 1934 m. (žr. mūsų turimą memorialą), jos narių skaičius ne tik nesumažėjo, bet, priešingai, veikiau pastebimas augimas, nors Lietuvos valdžia savo oficialioje statistikoje rodo mažėjantį lenkų nuošimtį, pvz., Kaune – 7 tūkst.

Be to, visi skundėsi, kad nevyksta pamaldos lenkų kalba. Iš tikrųjų atrodo, kad visoje Lietuvoje nėra bažnyčios, kurioje būtų galima išgirsti lenkų kalbą. Išimtis – mums rengiamos pamaldos sekmadienį ir per bažnytines šventes Šaričių bažnyčioje.

Mano bendras įspūdis apie vietinius lenkus: jie dideli patriotai, tačiau nusiteikę sentimentaliai, jų nuotaikos labai panašios į mūsų jausmus 1918–1919 m. Mano manymu, jie neturi aiškios programos ir orientacijos. Vietinių lenkų pozicija dar nėra tiksliai nustatyta. Jie veikiau yra šiek tiek dezorientuoti. Ar jiems laukti Lenkijos, kuri turi čia ateiti? Ar likti lenkais Lietuvos valstybėje? O gal dėl oportunistinių paskatų sulietuvėti, galbūt tariamai, kad būtų patogiau gyventi?

Šiuo požiūriu yra neabejotinai didelių jaunimo ir vyresniosios kartos pažiūrų skirtumų.

Jaunimas, su kuriuo kalbėjaisi ilgiau, tam tikra prasme apgailėstavo, kad kovo mėn. įvykiai pasibaigė santykių užmezgimu. Jis veikiau norėtų kitokio sprendimo.

Vyresniųjų manymu, lietuviai mums pagelbės ir yra gerai, kad neįvyko ginkluota intervencija.

Dėl Lietuvos vyriausybės požiūrio į Lenkiją nuomonės skiriasi. Vieni mano, kad taikymosi tendencija yra paviršutiniška, o iš esmės nepalankumas, net neapykanta mums turi būti stiprūs. Kiti yra didesni optimistai.

Lietuvos spaudoje labai mažai žinių apie Gegužės 3 d. minėjimą. Pabrėžiu, kad valstybinis laikraštis „Lietuvos aidas“ nepateikė informacijos apie Ministro Lozoraičio sveikinimą, taip pat neminėjo diplomatinio korpuso atstovų, kurie atvyko pasveikinti. Galima buvo pajusti tendenciją nutylėti Gegužės 3 d.

Diplomuotas pulkininkas
Mitkevičius

[Spaudas: Ponas Vyriausiojo Štabo viršininkas; Pateikiu: Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininko pavaduotojas diplomuotas pulkininkas Ciastonas Janas Kazimežas (Ciastoń Jan Kazimierz)]

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 197–199.

¹ „Fakelas“ (lenk.)

² Bronislavas Liausas (Bronisław Laus; 1872–1941), katalikų kunigas, Lietuvos lenkų visuomenės ir politikos veikėjas, Lietuvos Respublikos Steigiamojo ir Pirmojo seimų narys 1920–1923 m.

³ Iš tiesių 1928–1938 m. Lenkų gimnazijos direktoriumi Kaune dirbo Liudvikas Abramovičius (Ludwik Abramowicz).

⁴ „Lenkijos diena“ (lenk.)

68. 1938 m. gegužės 6 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) pranešimas URM apie Sovietų Sąjungos akciją Lietuvoje

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune [Kaunas,] 1938 m. gegužės 6 d.
[Nr.] 3/Lt/7

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Lietuvos kariuomenės papildomas ginklavimas
iš SSRS

Prieš 2–3 savaites čia pasklido žinia, kad Lietuvoje pasikeitus sąlygoms – Lenkijos ir Lietuvos santykių užmezgimas – Sovietų Rusija neva nutarė Lietuvos teritorijoje pradėti veiksmus, siekdama užsitikrinti įtaką Lietuvoje. Pradžioje nebuvo žinoma, kokia kryptimi bus plėtojamas SSRS aktyvumas. Informacija, kurią vėliau apie tai gavau,

rodė, kad Sovietų Rusija neva ketino aprūpinti Lietuvą karo reikmenimis, pasinaudojusi bendra tendencija, kuri išryškėjo Lietuvoje dėl Lenkijos ultimatumo, papildomai techniškai apginkluoti Lietuvos kariuomenę. Tai rodė čia esančio Sovietų karo *attaché* nutylėjimai ir aplinkiniai pokalbiai. Iš įvairių šaltinių ieškodamas patvirtinimo informacijos apie šiuos ketinimus, padariau išvadą, kad ši informacija neturi realaus pagrindo. Mat gauta informacija rodo, kad Sovietų Rusija šio plano rimtai nesiūlė, tik Sovietų karo *attaché* neįpareigojančiuose pokalbiuose kūrė apgaulingą vaizdą, be to, net jeigu būtų buvę panašių siūlymų, Lietuvos vyriausybė, atitinkamai ir kariuomenė, nebūtų linkusios jais pasinaudoti.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

Pranešu, kad šį kartą, nepaisant gana palankaus Italijos politikų ir spaudos požiūrio į Lietuvą, Italijos spaudos ir korespondencijų iš Kauno tonas buvo labai palankus Lenkijos pozicijai.

Italų korespondentai, esantys Lenkijoje, taip pat specialiai atsiųsti dėl konflikto, pabrėžė Lenkijos visuomenės patriotizmą. Neutrūko žavėjimosi studentų jaunimo „dvyriškumu“.

Karo *attaché*,
Diplomuotas pulkininkas Nevenglovskis

Paskirstyti: Ponui užsienio reikalų ministrui (3 egz.)
Ponui direktoriui T. Kobylanskiui.

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 133–135.

69. 1938 m. gegužės 7 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie straipsnį žurnale „Kardas“ Vilniaus klausimu

Karo *attaché* prie Lenkijos pasiuntinybės Kaune
L. dz. 19/38 tjn.

Kaunas, 1938 m. gegužės 7 d.
Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkas Varšuvoje

Vilniaus klausimas

[Spaudas: Ponas Vyriausiojo Štabo viršininkas; Pateikiu: Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininko pavaduotojas diplomuotas pulkininkas Ciastonas Janas Kazimežas (Ciaston Jan Kazimierz)]

Po savo balandžio 28 d. ataskaitos L. dz. 1/38 pateikiu santrauką straipsnio, kurį š. m. gegužės 5 d. išspausdino karininkų žurnalas „Kardas“¹. Straipsnio autorius lyg ir turėtų būti Prezidento Smetonos sūnus, pasirašantis inicialais J. S.

„Lietuva užmezga santykius su Lenkija, tačiau kol nebus atitaisyta mūsų skriauda, niekas negali reikalauti nuoširdaus draugiškumo lenkams.

Dabartinėse derybose su lenkais lietuviai nekelia Vilniaus klausimo, nes tai esminis ir svarbiausias, o ne techninis klausimas. Vilniaus klausimo sprendimas reikalauja daug laiko ir didelės mūsų (lietuviškos) kantrybės.

Lenkų ir mūsų požiūriai Vilniaus klausimu visiškai skirtingi; kol jie nebus suderinti, tol Vilniaus klausimas negalės būti išspręstas mums priimtinausiu susitarimo būdu. Tačiau nereikia manyti, kad Vilniaus klausimas niekada nebus išspręstas. Gali būti, kad netrukus ar po kurio laiko galėsime visuotinai iškelti šį klausimą. Mūsų pozicija šiuo požiūriu nė kiek nesulpnėjo.

Su lenkais nepasirašysime jokios sutarties, kuri galėtų susilpninti mūsų poziciją šiuo gyvybiškai svarbiu visai lietuvių tautai klausimu. Naujos sutartys su lenkais gali tik nutiesti kelią, kad būtų patenkinti mūsų pagrįsti ir teisėti reikalavimai. Kurdami naujus santykius su Lenkija, mes neatsisakome toliau ieškoti naujų priemonių ir būdų Vilniui išvaduoti, tuo pat metu puoselėsime šiuos savo siekius. Mums rūpi toliau kurti savo tautos moralines ir materialines vertybes, stiprinti valios ir ryžto vienybę. Šie būdai yra taikos ir kultūros būdai. Mes juos nepaliaujamai taikysime iki tol, kol bus atitaisyta mums padaryta skriauda. Tikime, kad atgausime Vilnių. Jeigu lenkai to nesupras ir neįvertins, jie nepelnys mūsų pasitikėjimo.

Vilniaus vadavimo veiklos mes negalime apriboti ar sulaikyti, nors su Lenkija užmegzti nauji santykiai. Šis darbas vyks toliau ir tokiu pačiu tempu. Siekdami šio tikslo neketiname nieko kurstyti prieš Lenkijos tautą ar valstybę. Nelinkime bloga nei lenkų tautai, nei Lenkijos valstybei, tačiau, jeigu lenkai nesupras mūsų pagrįstų ir teisėtų reikalavimų, mes būsime priversti kantriai laukti tinkamo momento deramiems sprendimams priimti.“

Diplomuotas pulkininkas Mitkevičius

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k.136–137.

¹ Lietuvos karininkų sąjungos žurnalas „Kardas“, kuris reguliariai pasirodydavo kiekvieno mėnesio 1 ir 15 d., 1938 m. šio straipsnio nespausdino arba numeris su šiuo straipsniu tiesiog cenzūros nebuvo praleistas, todėl čia publikuojamas vertimas iš lenkų kalbos.

70. 1938 m. gegužės 7 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su URM Politikos departamento direktoriaus pavaduotoju Tadeušu Kobyliański (Tadeusz Kobyłański) apie Lenkijos ir Lietuvos santykius

1938 m. gegužės 7 d.

Pokalbis su direktoriumi Kobyliański. Referavo apie tai, kaip vyksta derybos su Lietuva dėl pašto, geležinkelio ir plukdymo Nemunu. Derybos dėl pašto jau sėkmingai baigtos. Derybos dėl geležinkelio vyksta sėkmingai, tačiau dėl keleto techninių momentų palyginti lėtai juda į priekį. Derybose dėl plukdymo Nemunu viršininkas Potulickis gali susidurti su dideliais sunkumais dėl pasiuntinio Charvato (Charwat) bandymo viską sutelkti tik savo rankose. Direktoriaus Kobyliański manymu, pasiuntinį Charvatą reikėtų palikti Kaune ne ilgiau kaip metus. Jo užduotis – pralaužti pirmuosius mūsų santykių su Lietuva ledus, paskui jis turi gauti kitą diplomatinę atstovybę, pvz., Sofiją.

Direktorius Kobyliański toliau man papasakojo apie vakarykštį pokalbį su Ministru dėl Lietuvos naujosios konstitucijos ir jos straipsnį apie Vilnių. Pasiuntinys Charvatas turi gauti instrukcijas: 1) dėl išvykimo iš Kauno į Palangą dienomis, kai vyko Konstitucijos paskelbimui skirtas šventinis minėjimas; 2) dėl pareiškimo ministrui Lozoraičiui, kad trokštame sureguliuoti su Lietuva visus gyvenimiškus klausimus, tačiau paskelbus naują konstituciją, kurioje liko straipsnis apie Vilnių, tapo neįmanoma išplėsti derybų su Lietuva politiniais klausimais. Taip Ministras nori atsiriboti nuo Klaipėdos klausimo.

Toliau direktorius Kobyliański papasakojo, jog ministras Muntersas (Munters) norėjo apsunkinti p. Kłopotovskio (Kłopotowski) padėtį Rygoje ir gudriai veikė siekdamas, kad Gegužės 3 d. iškilmės visiškai sužlugtų. Tuo tarpu direktorius Kobyliański liepė p. Kłopotovskiui surengti didelį pokylį ir rautą, kuriam nepagailėjo lėšų. P. Kłopotovskis puikiai atliko užduotį ir Gegužės 3 d. priėmimas Lenkijos pasiuntinybėje šiame sezone tapo Rygos aukštuomenės gyvenimo sensacija.

Toliau kalbėjome apie Vengrijos ir Vokietijos problemas. Abu nutarėme, kad sunku susigaudyti, ko būtent nori Vengrija sprendžiant Čekijos problemą. Apie Vokietiją direktorius Kobyliański mano, kad šiuo metu reikėtų rimtai pasikalbėti su Berlynu ir gauti aiškias Vokietijos garantijas dėl mūsų sienų.

Skelbta: DTJS, s. 142.

71. 1938 m. gegužės 7 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu

Karo *attaché* prie Lenkijos pasiuntinybės Kaune
L. dz. 18/38 tjn

Kaunas, 1938 m. gegužės 7 d.

Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkas Varšuvoje

Pokalbis su ministru Lozoraičiu
š. m. gegužės 6 d.

[Spaudas: Ponas Vyriausiojo Štabo viršininkas; Pateikiu: Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininko pavaduotojas diplomuotas pulkininkas Ciastonas Janas Kazimežas (Ciastoń Jan Kazimierz)]

Gegužės 6 d. per pietus, kuriais vaišino ministras Lozoraitis Lenkijos pasiuntinybės garbei, ministras Lozoraitis manęs paklausė, ar tai tiesa, kad, pagal jo gautą informaciją, visame Lietuvos pasienyje į mūsų dalinius buvo pašaukti rezervistai.

Atsakiau, kad apie tai nieko nežinau ir net jeigu ši žinia būtų teisinga, tai nėra nei prieš Lietuvą, nei prieš ką nors kita nukreiptas žingsnis, o galbūt paprastos praktikos.

Prieš tai ministras Lozoraitis to paties klausė ministro Charvato (Charwat).

Pranešu, kad gegužės 6 d. rytą pasiuntinybės vairuotojai Kauno gatvėse matė lenkų kareivį su munduru, be diržo, su konfederate žydrais apvaisais, jį vedė lietuvių policininkas. Gali būti, kad tai buvo dezertyras (4 ul[onų] p[ulko]?), kuris pateikė minėtąją informaciją.

Diplomuotas pulkininkas
Mitkevičius

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 149.

72. 1938 m. gegužės (tarp 11–18 d.), Lietuvos URM slaptos notos Lenkijai projektas dėl Lenkijos reakcijos į Lietuvos sostinės įvardijimą 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje

[Slaptai]

[Dokumentas be datos, bet, sprendžiant iš jo turinio, parengtas 1938 m. – tarp gegužės 11 ir 18 d.]

Projektas.

1928 m. gegužės mėn. 25 d. Paskelbus „Vyriausybės Žinių“ 275 numeryje naują Lietuvos konstituciją, kurios 5 srt. Vilnius pažymėtas Lietuvos sostine, tų pačių metų gegužės 31 d. tuometinis Lenkijos užsienių reikalų ministeris Zaleskis įteikė mūsų tuometiniam užsienių reikalų ministeriui A. Voldemarui raštą, kuriame reiškė nuomonę, kad toks Lietuvos konstitucijos pakeitimas negalys turėti nei teisinės, nei praktinės reikšmės ir jokių būdu negalys pažeisti Lenkijos teisių į Vilnių, kurias Vilniaus krašto gyventojai savo nutarimu¹ 1922 m. vasario mėn. 20 d. pripažinę Lenkijai, ką pastaroji patvirtinusi 1922 m. kovo 24 d. savo seime. Pagaliau, tas teises patvirtinusi Ambasadorių Konferencija² 1923 m. kovo mėn. 15 d. sprendimu, kurį T. S-gos Taryba 1923 m. balandžio mėn. 26 d. priėmusi domėn. Lenkų u.r. ministerio teigimu, tas pakeitimas esąs nesuderinamas taip pat ir su T. Sąjungos pakto 10 str. raide ir dvasia.

1938 m. gegužės mėn. 11 d. lenkų atstovas Kaune p. F. Charwat, atsilankęs pas e. U.R. Ministerio p. p. Lozoraitį, priminė oficialinę lenkų vyriausybės pažiūrą dėl Vilniaus priklausomybės Lenkijai, išdėstyta jų rašte 1928 m. gegužės 31 d. ir pareiškė, kad pastarųjų įvykių metu lenkų vyriausybė susilaikiusi nuo oficialinių žygių šiuo klausimu, kad neapsunkintų susidariusios padėties, tikėdamasi, kad jos taikūs žygiai Lietuvoje būsią suprasti.

Tą pareiškimą lenkų atstovas padarė ryšium su naujosios mūsų konstitucijos įsigaliojimu š/m gegužės mėn. 12 d.

[Dokumento viršuje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*Bylon. Pet. URM sako jokio nomin. duoti nereikia. V. 19. U.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2101, l. 9.

Nuorašas. Mašinarštis.

¹ Galvoje turimi 1922 m. sausio 8 d. įvykę rinkimai į vadinamosios Vidurio Lietuvos parlamentą – Seimą, kuriuos lietuviai, žydai ir gudai boikotavo, ir to Seimo politinis sprendimas Vidurio Lietuvą prijungti prie Lenkijos Respublikos kaip eilinę jos provinciją.

² Ambasadorių konferencija – *Conférence des Ambassadeurs* (pranc.) – priėmus Versalio taikos sutartį sukurta tarptautinė institucija, veikusi Tautų Sąjungos Statuto juridiniuose rėmuose ir skirta didžiųjų nugalėtojų valstybių politinei ir juridinei valiai įgyvendinti. Trumpai tariant, Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojų politinės ir juridinės valios vykdomasis organas. Ambasadorių konferencija veikė Paryžiuje 1920–1931 m. Ją sudarė

Paryžiuje akredituoti Didžiosios Britanijos, Italijos, Japonijos ambasadoriai ir Prancūzijos užsienio reikalų ministras, kuris kartu buvo ir šios institucijos pirmininkas. Kadangi JAV Prezidentas, administracija, Kongresas ir Senatas Paryžiaus Taikos sutarčiai nepritarė ir JAV nedalyvavo Tautų Sąjungos veikloje, Paryžiuje akredituotas JAV ambasadorius konferencijos darbe visavertiškai nedalyvavo, o veikė tik kaip stebėtojas. Konferencija turėjo ir savo generalinį sekretorių (jie buvo žymūs to meto prancūzų diplomatai Renė Masilji (René Massigli) ir Žiulis Larošas (Jules Laroche)), kuris paprastai organizuodavo visą konferencijos darbą: priimdavo bylas, formuodavo jų turinį, analizuodavo juridinę jų bazę, teikdavo svarstymams ir t. t. Ambasadorių konferencija daugiausia sprendė šalių tarpusavio politinių, teritorinių ginčų bylas. Pvz., teritorinį Lenkijos ir Čekoslovakijos ginčą 1920 m. dėl Česky Tešyno ir Cešyno (Silezijoje) politinės ir juridinės priklausomybės, Kerkyros (Korfu) salos incidentą 1923 m. rudenį tarp Italijos Karalystės ir Graikijos Karalystės, Didžiosios Britanijos teikimu Lenkijos rytinės sienos klausimą (o iš esmės – Lenkijos ir Rusijos teritorinį ginčą) *in corpore* su Vilniaus ir Vilniaus krašto juridinės priklausomybės problema 1923 m. pavasarį, Klaipėdos bylą 1923–1924 m. pavasarį ir t. t. Pasirašius Lokarno (Locarno) sutartis 1925 m. pabaigoje, Vakarų ir Vidurio Europoje prasidėjus Lokarno pacifistinei erai, Ambasadorių konferencijos tarptautinis aktyvumas ir veikimas smarkiai sumažėjo, prarado aktualumą, o trečio XX a. dešimtmėčio pabaigoje ir visai apmirė. Todėl bendru suinteresuotų šalių sprendimu ši tarptautinė institucija buvo likviduota. Kita vertus, jos likvidavimą lėmė ne tik ir ne tiek darbo trūkumas – staiga paaiškėjus, kad stinga tarptautinių ginčų, ar Europoje įsivyravusi „amžinoji taika“, pagal Kantą, kiek vis labiau ryškėjančios politinės ir juridinės aplinkybės: viena vertus, faktas, kad Ambasadorių konferencijos sprendimai (išskyrus galbūt tik Kerkyros incidentą) tarptautinius ginčus ne tiek išsprendė, kiek juos užkonservavo ir paliko ateičiai; kita vertus, kad tų sprendimų juridiniai pamatai gana abejotini ir didelė dalis bylų dalyvių juos vienaip ar kitaip ginčija, ignoroja, kritikuoja ar visai jų nepripažįsta (Lietuvos pozicija dėl Vilniaus).

73. 1938 m. gegužės 17 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie reakcijas į naująją Lietuvos Respublikos Konstituciją

Karo *attaché* prie Lenkijos pasiuntinybės Kaune
L. dz. 27/38 tjn

Kaunas, 1938 m. gegužės 17 d.

Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkas Varšuvoje

Lenkijos ir Lietuvos santykiai

[Spaudas: Ponas Vyriausiojo Štabo viršininkas; Pateikiu: Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininko pavaduotojas diplomuotas pulkininkas Ciastonas Janas Kazimežas (Ciastoń Jan Kazimierz)]

Prieš paskelbiant ir įgyvendinant naująją Lietuvos konstituciją buvo galima stebėti suaktyvėjusią veiklą, pabrėžiančią nekintančią vyriausybės poziciją teritorijų, ypač Vilniaus, klausimu.

Šį veiksma atspindėjo dažni ministro pirmininko kunigo Mirono ir kitų vyriausybės atstovų pasisakymai, taip pat visa Lietuvos spauda.

Pagrindinis visų pasisakymų ir straipsnių akcentas buvo pabrėžimas, kad, nepaisant priverstinai užmegztų santykių su Lenkija, pagrindiniai vyriausybės politinės programos teritorijos klausimų punktai lieka nepakitę.

Tačiau reikėtų pabrėžti, kad vyriausybės atstovai ir oficialūs kiti valdininkai pasisakydavo apdairiai ir nuosaikiai, jeigu ir buvo liečiamas Vilniaus klausimas, tai netiesiogiai, jo neįvardijant.

Tuo tarpu spauda, ypač kariniai žurnalai, paskelbė daug straipsnių, reikalaujančių gražinti Vilnių ir okupuotąją Lietuvą. Itin agresyviu tonu išsiskyrė feljetonas, paskelbtas 19 nr. kareiviams skirto savaitraščio „Karys“, kurį leidžia Kariuomenės štabas.

Šioje situacijoje stebina tai, kad Lietuvos vyriausybė pokalbiuose su Lenkijos Respublikos pasiuntiniu ir viešuose pasisakymuose yra itin saikinga ir net nuolanki. Tai rodo užsienio reikalų viceministro Urbšio apgailestavimas ir pasiaiškinimas Ministrui Charvatui (Charwat), kai šis pareikalavo paaiškinimo dėl minimo „Kario“ feljetono. Tai buvo padaryta po to, kai Ministras Charvatas dėl naujos konstitucijos įteikė Lietuvos vyriausybei „pour memoire“¹.

Tuo pat metu vidiniam visuomenės naudojimui, manau, su vyriausybės žinia, spauda pateikia straipsnius, visiškai priešingus tam, kas sakoma Lenkijos Respublikos atstovams.

Galima daryti prielaidą, kad Lietuvos vyriausybė, nustatydamą savo santykius su Lenkija, ypač teritorijų klausimu, taiko šią taktiką: iš vienos pusės, veikti su mumis ranka rankon (sutartys) ir nuolankumu švelninti nesantaiką, iš kitos pusės, jeigu nepalaikomos buvusios aspiracijos, tai bent jau netrukdyti visuomenei lieti savo jausmų.

Tiesos dėlei turiu pridurti, kad po to, kai Ministras Charvatas įteikė žinomą deklaraciją dėl konstitucijos, čia buvo daug padaryta, kad gegužės 12 ir 14 d. šventė nesukeltų kokios nors painiavos. Man žinomose kalbose ir straipsniuose nebuvo akivaizdžiai pabrėžiamas teiginys apie Vilnių kaip sostinę, taip pat nebuvo kitų pasisakymų prieš lenkus. Tik „Karys“ gegužės 12 d. paskelbė feljetoną, kuriame vyksta kampanijos vado ir eilinio kareivio pokalbis; į kapitono klausimą, kodėl Lietuva ginkluojasi ir su kuo ji gali kariauti, kareivis atsako: gali kilti karas su lenkais dėl Vilniaus, kuris yra mūsų sostinė.

Teiginį, kad vyriausybės ir kariuomenės atstovai nenori stabdyti antilenkiškų pasisakymų, bet kartu net rodydami tam tikrą nuolankumą nori mus nuraminti pažadu, kad laikas ir gyvenimas normalizuos mūsų santykius, patvirtina mano pokalbis su Štabo II skyriaus viršininku pulkininku Dulksniu.

Perskaitęs „Karyje“ minėtą feljetoną nutariau pasikalbėti su pulkininku D[ulksniu]. Ministras Charvatas, kuriam apie tai pranešiau, pritarė mano ketinimams.

Š. m. gegužės 16 d. aplankiau pulkininką D[ulksnį] norėdamas aptarti kitus klausimus. Reikalą pateikiu taip: pranešiau, jog prenumeruoju visus Lietuvos karinius leidinius (tai padariau oficialiame rašte). Pastaruoju metu „Kario“ 19 numeryje perskaičiau feljetoną. Nors būdas, kaip Lietuvos štabas ugdo savo karių moralę, yra grynai vidinė

problema, tačiau aš negaliu suprasti skirtumo žodžių, kuriuos man pasakė vyriausiasis vadas, štabo viršininkas, užsienio reikalų ministras ir šio feljetono.

Pulkininkas D[ulksnys], kuri, be abejonės, jau buvo įspėjęs p. Urbšys, man atsakė: užtikrinu, kad „Kario“ feljetonas jokių būdu neparodo Štabo pažiūrų ir ketinimų; mums rūpi geri santykiai su Lenkijos kariuomene, nes tai lemia suprantami abipusiški interesai. Tačiau negalima reikalauti, kad staiga pasikeistų kryptis, nuostatos visuomenės, kuriai 18 metų buvo skiepijamos tam tikros idėjos. Šie pokyčiai negali įvykti per savaitę ar mėnesį. Reikia laiko – gal metų, gal daugiau. Reikia turėti kantrybės ir pakantumo.

Norėdamas sutvirtinti šį pokalbį paklausiau, ar tokiu atveju „Kario“ feljetoną turiu vertinti kaip autoriaus tik asmeninę poziciją. Į tai gavau teigiamą atsakymą ir patikinimą, kad tai nepasikartos, ir buvo pareikštas apgailestavimas.

Pereinant prie išvadų reikėtų pripažinti, kad dabartinės Lietuvos Vyriausybės pozicija yra labai sudėtinga.

Iki tol buvusių lietuvių ideologiją ir politinę programą galima apibūdinti trumpai: Didžioji Lietuva su Vilniumi kaip sostine. Šia dvasia buvo auklėjami lietuvių jaunimas ir kariuomenė.

Po kovo mėn. įvykių visa tai, tiesą sakant, prarado realų pamatą. Staigiai pasikeitusi kryptis Vyriausybės, kaltinamos dėl jos nuolaidžiavimo Lenkijai, be abejo, ją sužlugdytų bent jau dalies visuomenės akyse ir sustiprintų opoziciją.

Suprantama, kad reikia laiko pasikeisti nuotaikoms, nuo emocijų pereiti prie blaivaus vertinimo, nes tik taip čia galima paaiškinti susitarimo su Lenkija naudą, taip pat reikia platesnių Lietuvos Vyriausybės ketinimų ir atitinkamos veiklos.

Tuo tarpu, mano manymu, vyksta dvejopas žaidimas: tikrai su savo visuomene, o galbūt ir Lenkijos atžvilgiu. Be to, renkant lėšas į Ginklavimosi fondą siekiant sustiprinti Lietuvos gynybą, atveriamas kelias išlieti jausmus ir teritorines aspiracijas.

Čia sklinda gandai, kad Vyriausybės ir kariuomenės viduje vyksta didelė trintis dėl tolesnių santykių su Lenkija nustatymo.

Diplomuotas pulkininkas
Mitkevičius

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 138–141.

¹ „atminimui“ (pranc.)

74. 1938 m. gegužės 20 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie tarp šalių vykstančias derybas dėl susisiekimo žeme, vandeniu ir oru

SLAPTAI.

Varšuva, 1938 m. gegužės 20 d.

Lietuvos Pasiuntinybė
Lenkijoje
Légation de Lithuanie
En Pologne
Nr. 73/sl.

Jo Ekscelencijai
Ponui Užsienių Reikalų Ministeriui

K a u n e.

Kaip yra žinoma, lenkų delegacija derybose dėl susisiekimo geležinkeliais labai insistavo, kad, apart linijos per Vievį, būtų taip pat atidaryta linija per Šeštokus /per Suvalkiją/. Vienas lenkų delegacijos narys prasarė, kad šios linijos atnaujinimo pareigauja lenkų Štabas. Kadangi mūsų delegacija turėjo aiškų nurodymą dėl tos linijos, kaip faktinai neveikiančios, atidarymo su lenkais nesitarti, tai lenkai nieko negalėjo atsiekti. Kaip yra žinoma, lenkai taip pat bandė kelti klausimą paleisti susisiekimą sauskeliais ir oru. Šiais tikslais lenkai siūlė tartis jau dabar, t.y., kartu su derybomis dėl susisiekimo geležinkeliais ir be to, kaip praneša laikraščiai, jie skubiai tvarko Lietuvos kryptimi plentus ir sauskelius.

Mūsų nesutikimas derėtis tuoj pat dėl susisiekimo sauskeliais ir oru, matomai lenkams padarė tam tikro kartumo, kuris yra nuaidėjęs iki aukštesnių instancijų ir, spėju, iki pačios lenkų karo vadovybės.

Proga diner pas Amerikos Ambasadorių p. Biddle vakar, t.y. gegužės 19 d., teko dėl dabar vykstančių geležinkelio derybų kalbėti su susisiekimo Ministeriu ponu Ulrych. Ponas Ulrych, kuris yra karininkas /pulkininko laipsnyje/, priėjęs prie manęs ir pastebėjęs, kad jam buvo malonu su manim susipažinti, tuojau palietė jam rūpimą temą. Reikšdamas pasitenkinimo, kad dėl geležinkelio susisiekimo baigiama tartis, Ministeris Ulrych paminėjo, kad taip pat reikėtų negaišti laiko susitarti ir dėl susisiekimo visais kitais keliais. Jis aiškino, kad tai nesanti jokia sunki problema, ir kad todėl susitarti būtų galima labai greitai. Tai esą reikalinga padaryti neatidėliojant, nes momento bendros politinės aplinkybės esančios tokios, kurios liepia negaišti laiko. Ponas Ulrych, tai savo nuomonei paremti, nurodė į politines komplikacijas, kurios kyla įvairiose Europos vietose: paminėjo kroatų, slovėnų, vengrų, revindikacijas ir Sudetų problemą. Atmosfera esanti tokia, kad kiekvienu momentu galima laukti svarbesnių įvykių, kurie gali paliesti ir kitas valstybes. Nors ponas Ulrych apie Vokietijos revanšistines tendencijas konkrečiai neužsiminė, bet supratau, kad jo pagrindinė mintis,

lūpomis neišreikšta, buvo susirūpinimas tuo, ką tenka Europai, tuo pačiu Lenkijai ir mums, laukti iš militariniai sustiprėjusio III-jo Reicho.

Aš sutikau su pono Ulrych pareikšta nuomone, kad bendros politinės aplinkybės Europoje tikrai yra drumstos ir kad todėl politinio momento svarbą suprantu. Man pradėjus aiškinti, kad drumstos Europoje atmosferos priežastimi yra pasireiškusios pas kai ką ultranacionalistinės ir revanšistinės idėjos, prie mudviejų priėjo viena ponis ir pasikalbėjimą sukliudė. Po to ponas Ulrych prie užmegstos su manimi kalbos nebe-grįžo, lyg nusigandęs, kad per greitai ir iš pirmos su manim pažinties per daug man atskleidė lenkų siekimus Lietuvos atžvilgiu.

[parašas]
 Įgaliotas Ministeris

[Dokumento pirmame lape viršuje kairiame krašte J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „P III Paruoškite raštą p. S.M. V. 24. U.“ Kitas užrašas ranka dešiniame krašte neįskaitomas.]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2101, l. 208–209.

Originalas. Mašinarštis.

75. 1938 m. gegužės 30 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas URM generaliniam sekretoriui Juozui Urbšiui apie susitikimą su lenkų spaudos atstovais

SLAPTAI.

Varšuva, 1938 m. gegužės 30 d.

Lietuvos Pasiuntinybė
 Lenkijoje
 Légation de Lithuanie
 En Pologne
 Nr. 83/sl.

Užsienių Reikalų Ministerijos
 Generaliniam Sekretoriui

K a u n e.

Papildydamas savo pranešimą, padarytą telefonu Ponui Užsienių Reikalų Ministeriui gegužės 28 d. vakare, turiu garbę prisiųsti čia pridedamus:

1. Sąrašą asmenų /su fotografija/, dalyvavusių lenkų spaudos atstovų priėmimo, mano suruoštame tą pačią dieną viešbutyje „Hotel Europejski”.
2. tekstą mano pasakytos kalbos ir
3. priėmimo aprašymą, paimtą iš „Gazeta Polska”, nes visai panašūs aprašymai tilpo ir kituose laikraščiuose.

Ruošdamas priėmimą apsiribojau vien lenkų spaudos atstovų pakvietimu šiais motyvais:

1. siekiau parodyti daugiau kurtuazijos vietinei spaudai, su kuria juk teks man turėti reikalų ir
2. jaučiau, kad tai daugiau atitiktų Lenkų Užsienių reikalų Ministerijos pageidavimui.

Buvau susirūpinęs, kad nebūčiau apibertas klausimais, į kuriuos būtų nelengva atsakyti. Bet faktinai klausimų pastatė man visai nedaug ir juos atsakyti jokių sunkumų neturėjau, nes viską buvau numatęs iš anksto ir pasiruošęs.

Bendrai paėmus, priėmimas praėjo gražiai ir jo atgarsiai, kaip vakar laike baliaus Prancūzų Ambasadoje teko girdėti, yra geri. Tuo, kaip priėmimas praėjo ir ką aš pasakiau, yra patenkinta ir Lenkų Užsienių Reikalų M-ja. Apie tai man pratarė Vice-Ministeris Szembeck'as, Politikos D-to Vice-Direktorius Gwiazdowski ir kt.

Priedai: 4 paminėtieji¹.

[parašas]
[galiotas Ministeris

[Dokumento viršuje dešiniame krašte J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*P III (Bylon) VI. 3. U.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2098, l. 3.

Originalas. Mašínraštis.

¹Šiame rinkinyje toliau publikuojami du priedai: sąrašas Lenkijos spaudos atstovų, kurie dalyvavo susitikime su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. K. Škirpa, ir K. Škirpos šiame susitikime pasakyta kalba.

1 priedas. 1938 m. gegužės 28 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos įvadinė kalba, pasakyta „Hotel Europejski“ viešbutyje Varšuvoje 1938 m. gegužės 28 d. Lenkijos spaudos atstovams surengtoje spaudos konferencijoje

[Varšuva, 1938 m. gegužės 28 d.]

Mesdames, Messieurs!

C'est un plaisir tout particulier pour moi que de Vous voir ici, représentants estimés de la presse polonaise, réunis autour de moi dans cette belle et grande ville, qu'est Varsovie, où mon devoir m'a amené et ainsi me donne l'occasion de faire Votre connaissance.

Je voudrais tout d'abord de vous remercier de pour l'intérêt que Vous avez montré, dès mon arrivée à Varsovie, à tout ce qui concerne mon pays, ainsi que pour l'attention touchante à ma personne.

Je n'ai pas besoin de Vous insister combien j'apprécie la valeur de toute collaboration positive avec la presse, dont les collaborateurs de choix j'ai devant moi. En Vous considérant d'autre part, comme meilleurs interprètes de l'opinion publique, j'apprécie d'autant plus Votre noble tâche d'informateurs objectifs pouvant contribuer beaucoup à la compréhension entre nos deux peuples...

N'ayant pas été, au début de mon séjour à Varsovie, moi-même suffisamment orienté sur les conditions qui m'entouraient, j'étais en quelque sorte obligé d'être un peu trop modeste, c.a.d. pas assez riche en paroles et en informations pour la presse. Vous me pardonnerez cette inactivité. En récompense, je me corrigerai en me mettant tout à l'heure à Votre disposition.

La meilleure source d'informations est cependant la vie elle-même, avec ses différentes formes d'activités quotidiennes. Cette source nous marque, en effet, les négociations lithuano-polonaises qui ont eu lieu à Kaunas et à Varsovie. Les négociations à Kaunas nous ont amené, comme Vous le savez, déjà à la signature d'une série d'arrangements, notamment de celui sur la communication postale, téléphonique, télégraphique et radiophonique, ainsi que de celui sur les communications fluviales. Les négociations à Varsovie ont eu pour l'objet la reprise des communications par chemins de fer. Elles se sont terminées, il y a deux jours, par un arrangement, dont moi-même j'ai eu l'honneur à signer au nom du Gouvernement lithuanien.

Les dites négociations ont abouti à des résultats positifs et, je crois, à la satisfaction de deux côtés, grâce aux bonnes intentions de deux Gouvernements et au dévouement de négociateurs au travail, qui leurs avait été confié...

Certes, la signature des arrangements que je viens d'énumérer, n'épuise pas encore le programme du rétablissement des relations normales entre nos deux Etats. Il existe bien d'autres questions dans l'état d'études encore, qui amèneront probablement sous peu les représentants de deux pays à la table verte des négociations. Ne désirant pas m'exposer comme prophète, je crois toutefois que l'expérience déjà acquise des négociations précédentes pourra nous aider beaucoup dans l'avenir, ce qui fortifie nos espoirs.

En terminant ces quelques mots d'introduction, je souhaiterais que ce premier contacte Vous donne pleine satisfaction et qu'il serve à l'établissement de bons rapports entre la Légation de Lithuanie et Vous, comme interprètes de l'opinion publique polonaise.

Mesdames, Messieurs, maintenant la parole est à Vous

[Vertimas]

Ponios, Ponai!

Man ypač malonu čia matyti Jus, gerbiamieji lenkų spaudos atstovai, susibūrusius aplink mane šiame gražiame ir dideliame mieste – Varšuvoje, kur mane atvedė pareiga ir suteikė progą susipažinti su Jumis.

Pirmiausia norėčiau Jums padėkoti, kad nuo pat mano atvykimo į Varšuvą domitės viskuo, kas susiję su mano šalimi, ir už jaudinamą dėmesį man.

Nereikia nė aiškinti, kaip aukštai vertinu bet kokį teigiamą bendradarbiavimą su spauda, kurios rinkinius bendradarbius šiuo metu matau priešais save. Kita vertus, kadangi Jus laikau geriausiais viešosios nuomonės perteikėjais, dar aukščiau vertinu kilnų vaidmenį, kurį atliekate kaip objektyvūs informatoriai, galintys daug prisidėti prie abiejų mūsų tautų savitarpio supratimo...

Kadangi savo viešnagės Varšuvoje pradžioje nebuvau pakankamai gerai perpratęs mane supančios aplinkos, buvau tam tikra prasme priverstas būti šiek tiek per kuklus, t. y. ne itin dosnus žodžių ir informacijos spaudai. Atleiskite man už tokį neveiklumą. Jį kompensuodamas netrukus pasitaisyčiau atsiduodamas Jūsų dispozicijon.

Vis dėlto geriausias informacijos šaltinis yra pats gyvenimas su įvairiomis kasdienės veiklos formomis. Jis mums atskleidžia, kad Kaune ir Varšuvoje vyko Lietuvos ir Lenkijos derybos. Kaip Jūs jau žinote, derybos Kaune baigėsi tam tikrų susitarimų pasirašymu, konkrečiai – susitarimo dėl pašto, telefono, telegrafo ir radiofono ryšių bei susitarimo dėl susisiekimo vandens keliais. Varšuvoje buvo deramasi dėl susisiekimo geležinkeliu atnaujinimo. Prieš dvi dienas derybos baigėsi susitarimu, kurį aš pats turėjau garbės pasirašyti Lietuvos Vyriausybės vardu.

Per minėtas derybas pasiekta teigiamų rezultatų ir, manau, abipusis pasitenkinimas, nes abi Vyriausybės turėjo gerų intencijų, o derybininkai buvo atsidavę jiems patikėtam darbui...

Aišku, pasirašius mano ką tik išvardytus susitarimus, normalių mūsų valstybių santykių atkūrimo programa dar neišsemta. Yra daug kitų klausimų, kurie dar tik nagrinėjami ir kuriuos abiejų šalių atstovai galbūt aptars prie žaliojo derybų stalo. Nenoriu pasirodyti esąs pranašas, bet vis dėlto tikiu, kad per ankstesnes derybas jau įgyta patirtis ateityje mums daug padės, todėl viltis stiprėja.

Baigdamas šiuos įžanginius žodžius palinkėsiu, kad šis pirmasis sąlytis visiškai Jus patenkintų ir padėtų užmegzti gerus ryšius tarp Lietuvos pasiuntinybės ir Jūsų kaip Lenkijos viešosios nuomonės perteikėjų.

Dabar, Ponios ir Ponai, žodį perduodu Jums.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2098, l. 4–5.

Nuorašas. Mašinėraštis.

2 priedas. 1938 m. gegužės 28 d., sąrašas Lenkijos spaudos atstovų, kurie 1938 m. gegužės 28 d. dalyvavo Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos viešbutyje „Hotel Europejski“ surengtoje spaudos konferencijoje ir priėmime

Agences

PAT	M. Obarski
Polska Informacja Polityczna	Z. Klimpel
ATE	A. Suminski
Iskra	W. Besterman
Katol. Agencja Prasowa	L. Radziejowski
Transcontinental press	L. Kirken
Kabel	J. Doboszynski
PAP	M-me A. Ronikier
PAA	H. Dzendzel
	J. Kowalewski

ASI M. Hertz
WIP Lub... [parašas neįskaitomas]

Journaux

Gazeta Polska	E. Szrojt
Kurjer Poranny	K. Hrabyk
	J. Wendel
	J. Makowski
	J. Bialasiewicz
IKC	W. Gielzynski
Dom Prasy	A. Bergman
Szas	E. Moszynski
Kurjer Polski	M-me A. Gorowiczowa
ABC	T. Gluzinski
Kurjer Warszawski	Rogowicz
Polska Zbrojna	K. Kózmanski
	A. Szuber
Maly Dziennik	J. Malewski
Codz. Gazeta Handlowa	B. Szczepkowski
	T. Prądzynski
Kurjer Codz. 5 Groszy	S. Sliwinski
Goniec	H. Wierzynski
Wieczor Warszawski	M. Kozlowski
Warszawski Dziennik Narodowy	St. Kozicki
	J. Berezowski

Ostatnie Wiadomosci
Slovo

B. Heidenkorn
H. Lubienski

Klub Sprawozdawcoe Parlamentarnych /Sejm/

A. Drwęski
St. Grostern
M. Grzegorzcyk

M-me J. Gutkowska
S. Michalski
T. Opiola
M. Trajdos

Prezes Związku Dziennikarzy R.P. M. Scieżynski

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2098, l. 7.

Nuorašas. Mašinraštis.

76. 1938 m. birželio 1 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Lietuvos reakciją į Lenkijos notą dėl Lietuvos Respublikos naujos Konstitucijos

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune
[Nr.] 52/22

[Kaunas,] 1938 m. birželio 1 d.

Slaptai

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Reakcija į Lenkijos notą
dėl naujosios konstitucijos
ir antilenkiškų organizacijų laikysena

Dar netyla svarstymas reakcijos į Lenkijos notą dėl naujosios Lietuvos konstitucijos paragrafo apie Vilnių. Žurnalistų sluoksniuose diskutuojama dėl šiuo klausimu atkakliai tylinčios Užsienio reikalų ministerijos taktikos, beje, taip pat ir dėl Lenkijos spaudos, kuri apskritai nutylėjo konstitucijos klausimą, taktikos.

Kalbant apie patį reikalą, dvi pirmąsias savaites po to, kai buvo gauta nota, svarstytas projektas kreiptis į Hagos tarptautinį tribunolą ir klausti jo nuomonės, ar Lietuva *hic rebus stantibus*¹ turi teisę į savo konstituciją įrašyti tokio pobūdžio paragrafą. Pastaruoju metu kalbos apie šį projektą nutilo, tačiau laukiama, ką šia tema pasakys garsūs teisininkai. Paaiškėjo, kad savo metu buvo siūlomas projektas kartu su konstitucija paskelbti įstatymą apie Lietuvos sostinės „laikina“ perkėlimą į Kauną, vėliau šio projekto atsisakyta tikintis, kad šis „teorinis“ konstitucijos paragrafas nesukels jokių komplikacijų.

Plačiuose sluoksniuose reakcija į Lenkijos notą yra labai įvairi. Nuo žmonių, kurie mano, kad Lietuva lengviau išeitų iš padėties, jeigu Lenkija Vilniaus klausimą keltų

ultimatumo forma – šiuo atveju reikėtų pasiduoti ir klausimas būtų išspręstas visiems laikams, – iki žmonių, kurie, nepaisydami užmegztų santykių, Vilniaus klausimą laiko atviru ir laukia jo galutinio sprendimo. Nuo žmonių, kurie kalba, kad, Lenkija, matyt, rimtai nežiūri į Lietuvos nepriklausomybę, jeigu santykiuose su kaimyne nenori palikti neaiškių ir neapibrėžtų klausimų, iki žmonių, kurie teigia, kad nota – tai pirmą kartą kalbėjimas be užuolankų, pirmas reikalavimas, po kurio seks kiti reikalavimai.

Kita karštų diskusijų tema – tai pranešimo apie Vilniaus dienas paskelbimas ir jo atšaukimas „Lietuvos aide“. Tai rodo būdingą antilenkiškų organizacijų laikyseną.

Kai tik susiformavo Mirono vyriausybė, vidaus reikalų ministras pulkininkas Leonas išsakė nuomonę, kad turi būti paleistos lietuviškos organizacijos, nes jų veikla prieštarauja kaimyninių santykių išpareigojimams, kuriuos prisiėmė vyriausybė. Prieš šią poziciją energingai stoji Vilniui vaduoti sąjungos vadas Papečkys, teigdamas, kad toks potvarkis gali sukelti pavojingą jaunimo reakciją. Per derybas buvo nutarta, kad organizacijos nebus paleistos, tačiau jos prislopins antilenkišką veiklą, o savo energiją ir jaunimo jausmus nukreips į tautos gynimo šūki, karinį parengimą, apginklavimą ir pan. Be to, buvo nutarta pritilti centrinėse organizacijose, o pagrindinę veiklą perkelti į provinciją. Šių potvarkių rezultatas – tarp vyriausybės ir Vilniui vaduoti sąjungos susiformavo *mutatis mutandis*², t. y. santykiai, panašūs į SSRS ir Kominterno santykius. Dėl to Užsienio reikalų ministerija nutarė, kad privačios draugijos pranešimas negali būti paskelbtas oficialiame spaudos organe, liepė jį išimti ir griežtai išbarė redakciją. Galbūt čia suvaidino vaidmenį mano pokalbis su Urbšiu, apie jį pranešiau gegužės 25 d., Nr. 52/20³, mat pranešimas buvo atšauktas po to, kai įvyko šis pokalbis, ir prieš numatytos intervencijos dieną. Pranešimo atkakliai reikalavo jaunimas, priklausantis Vilniui vaduoti sąjungai ir tikėjęs, kad besąlygiškai reikalinga kokia nors demonstracija, negalintis susitaikyti su įsakymu prislopinti buvusią veiklą ir atsisakyti buvusių šūkių.

Kalbant apie aktyviausios jaunimo dalies, daugiausia miestiečių, nuotaikas verta paminėti kitokias nei jų kaimo nuotaikas. Įvairių šaltinių informacija sutartinai teigia, kad kaimo, net jo jauniausių gyventojų, sumaterialėjimas yra tiesiog beribis. Kaimas neturi jokių įsitikinimų dėl tikrosios savo valstybės nepriklausomybės, jį labiau domina ne tai, kaip sustiprinti nepriklausomybę, bet tai, į ką tinkamu momentu atsiremti. Deja, iš dviejų galimybių – Lenkija ar Vokietija – atsakymas skamba Vokietijos naudai, beje, Lietuvos kaimo nuotaikų temą aptariu atskirai.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti:

Ponui [užsienio] r[eikalų] ministrui (4 egz.)

Dir[ektoriui] T. Kobyliańskiui

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 150–152.

¹ „taip pasisukus reikalams“ (lot.). Lotyniška klauzulė, vartojama civilinėje ir tarptautinėje teisėje aiškinantis sutartis.

² „pakeitus keistinus dalykus, su reikiama pakeitimais“ (lot.)

³ Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

77. 1938 m. birželio 1 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio slaptas *pro memoria* apie pokalbį su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Franciszku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl Sudetų krizės Čekoslovakijoje, tarptautinės padėties Europoje, Lietuvos ir Lenkijos santykių plėtojimo

[Slaptai]
[Nr.] 77/pr.

Kaunas, 1938 m. birželio 1 d.

Pro memoria

/p. S. Lozoraičio, Užsienių Reikalų Ministerio/

Pasikalbėjimas su Lenkijos pasiuntiniu p. Charwat /1938.V.27 d./

.....

Atėjus Lenkų pasiuntiniui pas mane, aš stengiausi iškvosti jį, ką mano lenkai apie tarptautinę padėtį, ypač ryšium su čekų klausimu.

Ponas Charwat sako, kad kritingomis dienomis – šeštadienį ir sekmadienį – jis buvęs Varšuvoje, kur jautęs labai įtemptą atmosferą ir kur realiai buvę skaitomasi su karo pavojumi, nes, kaip sakė p. Charwat, iš Vokietijos niekadus nežinai ko gali laukti. Tačiau reikia pasakyti, kad, lenkų nuomone, čekai buvę nustoję galvos. Tai esą galima spręsti iš tų karinių priemonių, kurių čekai ėmėsi, eidami net taip toli, kad jie buvę sukoncentravę kariuomenę ir Lenkijos pasienyje. Dabar esąs jaučiamas atoslūgis, tačiau to klausimo esmė paliekanti kaip buvus ir, lenkų akimis žiūrint, Čekoslovakijos padėtis esanti labai sunki.

Aš pastebiu, kad prancūzų, kurie, man atrodo, yra pasiryžę ginti Čekoslovakiją, ir anglų sujungtomis pastangomis, matomai, pasisėkė padaryti įtakos Berlyne. Man būtų, sakau, įdomu žinoti, ar tai, kas vyksta Čekoslovakijos atžvilgiu, nepaliečia ir Lenkijos interesų, nes iš šalies žiūrint atrodytų, jog Lenkijai ne vis tas pats, ar turėti kaimynu Čekoslovakiją tokią kaip dabar, ar Vokietiją, ar visiškai susilpnintą grynai čekų valstybę.

Čia p. Charwat prisimena, kad 1920 m., laike lenkų – bolševikų karo čekai buvę atsisakę praleisti kažkokius ginklų transportus. Tai, žinoma, negalį ligšiol neimpre-sionuoti lenkų...

Aš sakau, kad esu girdėjęs daug kartų šitą argumentą, tačiau, sakau, atrodo, kad kitos valstybės yra, gal būt, padariusios Lenkijai daugiau žalos, o vis dėlto su tomis valstybėmis lenkai, nesivadovaudami atsiminimais, yra sudarę labai gerus santykius...

Lenkų pasiuntinys dėsto man, kad Lenkijos politika, apie kurią einą tiek legendų, liečiančių tariamas slaptas sutartis ir t.t., faktiškai esanti labai paprasta, aiški ir realistinė. Tokio realizmo buvęs padiktuotas ir jų susitarimas su Vokietija.

Po to p. Charwat įteikė man visą eilę projektų, liečiančių

1/ Augustavo susitarimo praplėtimą į keturius kitus plentus,

2/ susisiekimą autobusais /ir varijantas tuo pačiu reikalu, liečiantis ne specialiniai autobusus, bet susisiekimą automobiliais, priklausančiais automobilių klubams/ 3/

prekybinio modus vivendi projektą su susitarimu apie kontingentus, 4/ projektą pasiūlytą dėl vizų davimo.

Priimdamas šiuos projektus, aš sakau, kad atiduosiu juos atitinkamiems departamentams iširti. Tačiau jau dabar galiu jam pastebėti, kad nebūtų reikalo daryti susitarimą dėl susisiekiimo autobusais, nes mes tokio susitarimo su niekuo neturime ir šiaip jau atrodo, kad tokie susitarimai labai retai tedaromi. Antra vertus, mes negalime tokio susitarimo daryti su Lenkija, nes ir kitos kaimyninės valstybės tada pareikalautų tokio susitarimo, o tai sudarytų mums labai nepatogią padėtį, pav., kad ir Klaipėdos krašte. Lygiu būdu abejoju dėl reikalingumo susitarimo vizų reikalu, nes vizų klausimas yra visiškai paprastas. Mokesčiai už vizas Lenkijos piliečiams jau seniai nustatyti, be ne balandžio mėnesio pradžioje, kaip esu sakęs savo laiku p. Charwatui; dabar tereikia tik duoti instrukciją mūsų pasiuntiniui, kad jis tuos mokesčius pradėtų imti.

Pagaliau, p. Charwat skundžiasi, kad mūsų spaudos laikysena Lenkijos atžvilgiu esanti labai nepalanki. Esanti varoma sisteminga propaganda prieš Lenkiją. To pasekmėje – negera atmosfera. Net jis pats asmeniniai ir jo bendradarbiai jaučią šitos atmosferos padarinius. Pav., vienas jų bendradarbių ilgą laiką negalėjęs nusisamdyti buto, nes savininkai, sužinoję, kad jis lenkas, atsisakinėję jam butą išnuomuoti. Vilniui Vaduoti sąjunga tebeveikianti. Jis manęs, kad tai esą kenksmingi veiksniai Lietuvos–Lenkijos santykiuose.

Atsakau lenkų pasiuntiniui, kad visų pirma jokios propagandos prieš Lenkiją pas mus nėra, todėl negali būti kalbos ir apie „sistemą“ tai propagandai vesti. Žinoma yra, kuriomis sąlygomis mūsų santykiai buvo užmegzti. Taigi nereikia stebėtis, kad žmonėms tie metodai yra padarę tokį įspūdį, kuris ligi šiol dar negali išdilti. Argi p. Charwat mano, kad pav. mano vaikams, kurie matė savo tėvą žinomomis kovo mėnesio dienomis, reikėtų daryti kokią specialinę antilenkišką propagandą, kad jie tas dienas visados atsimintų?

Matyti, kad tas konversacijos pasisukimas p. Charwat buvo nelauktas ir nemalonus. Aš baigiu sakydamas, kad tas kelias, kuriuo mes einame ligi šiol, sudarydami įvairias sutartis, mano nusimanymu, yra geriausias ir praktiškiausias kelias.

.....

Gauna: Varšuva, Berlynas, Praha, Roma, Paryžius, Londonas.

SL/JŠ

8 egz.

[Dokumento pirmo lapo viršuje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Bylon. VI. 2. Urb.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 75–76.

Nuorašas. Mašinraštis.

78. 1938 m. birželio 10 d., Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro Jokūbo Stanišausko konfidencialus raštas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui dėl derybų su Lenkija susisiekimo klausimais

Konfidencialiai.

Kaunas, 1938 m. birželio 10 d.

Lietuvos Respublika
Susisiekimo Ministeris
Nr. 28/sl.

J. E.
Ponui Užsienių Reikalų
Ministrui.

PONE MINISTRE,

Atsakydamas į Tamstos š.m. birželio mėn 2 d. raštą Nr. 492/sl., turiu garbę pareikšti savo nuomonę.

A/ Orinio susisiekimo reikalu.

I. Lietuva nėra prisidėjusi prie Tarptautinės Konvencijos, pasirašytos 1919 metais Paryžiuje. Šią konvenciją atstojančių dvišalių susitarimų Lietuva tuo tarpu su niekuo nėra pasirašiusi, tačiau yra paruošti projektai tokioms sutartims sudaryti su Vokietija, Estija ir Latvija. Jei Lenkija primigtinai pageidautų, iš Susisiekimo Ministerijos pusės nebūtų kliūčių panašios sutarties sudarymo reikalu tartis ir su Lenkija. Sutarties projektas mūsų yra paruoštas, tačiau geriau būtų su Lenkija šią sutartį pasirašyti, kai tokia bus mūsų sudaryta su Latvija, Estija ir gal Vokietija.

II. Nevisai aišku, kokią konvenciją Lenkija turi galvoje pagal punktą II. Jei čia turima galvoje komercinių linijų eksploataciją, tai mes savo orlaiviais tuo tarpu nesame pasiruošę bet kuriai tarptautinei /pavyzdžiui, tarp Lietuvos ir Lenkijos/ linijai aptarnauti. Jei Lenkija nori mums pasiūlyti kurią liniją, jos orlaiviais aptarnaujamą įsteigti, tai iš Susisiekimo Ministerijos pusės nėra kliūčių konkrečiai tartis. Šiuo reikalu Lenkijos bendrovė „Lot“ turėtų kreiptis į Susisiekimo Ministeriją, prašydama sudaryti atitinkamą sutartį. Mūsų sąlygos būtų panašios į tas sąlygas, kuriomis esame sudarę sutartį su „Lufthansa“ Karaliaučiaus – Kauno – Rygos – Talino linijai aptarnauti. „Lot“ atstovai šiuo metu yra atvykę Kaunan tuo reikalu tartis. Kokios bus tarimosi išdavos, tuo tarpu pasakyti negalima.

B/ Sauskelių susisiekimo reikalu.

I. Lietuva kaip ir Lenkija yra priėmusios 1924 metais tarptautinę konvenciją dėl susisiekimo autovežimiais, todėl atrodo negali būti kliūčių dabar, kaip tarp Lietuvos ir Lenkijos užmegsti diplomatiniai santykiai abiejų valstybių klubams normaliai bendradarbiauti.

II. Susisiekimo Ministerija negali sutikti, kad autobusų tiesioginis susisiekimas būtų įvestas tarp atskirų Lietuvos ir Lenkijos vietų. Mes tokio susisiekimo neturime nei su Latvija, nei su Vokietija. Mes iš to nematome jokios naudos. Sudarydami nepageidaujamų precedentų su Lenkija, mums sunku būtų atsispirti prieš panašius pasiūlymus kitų kaimynų. Mes kaipo silpnesnis industrijos prasme kraštas tegalėtume būti daugiau išnaudoti negu turėti sau naudos. Autobusų susisiekimą su Lenkija galima sutvarkyti su persėdimais pereinamuose punktuose. Tvarkaraščiui sudaryti gali kompetentingos Lenkijos įstaigos susitarti su mūsų Kelių valdyba.

III. Dėl siūlomų naujų pereinamųjų punktų Susisiekimo Ministerija iš savo pusės neturi kliūčių atidaryti tokius /Vidaus Reikalų ir Finansų Ministerijoms sutikus/ plentais kryptimi Augustavas – Lazdijai ir Gardinas – Sapockinė – Kapčiamiestis. Mūsų plentas pagal administracinę liniją yra užleistas ir žole apžėlęs, bet pagal reikalą galėtų būti be didelių sunkumų sutvarkytas.

Ruože Gardinas – Uciechy – Merkinė – Alytus pereinamą punktą įsteigti mums nepageidaujama, nes mūsų pusėje per Merkį didelis tiltas apie 150 m. ilgio per karą buvo sugriautas ir dar neatstatytas. Kaipo paliatyvas šioje vietoje yra įrengtas laikinas žemas medinis tiltas, kuris pavasarį yra užliejamas. Nuolatiniam tiltui atstatyti reikia laiko, o svarbiausia lėšų, kurių Susisiekimo Ministerija neturi ir nesitiki galėsianti greit tam reikalui skirti. Taigi šia kryptimi nuo pereinamo punkto įsteigimo mums, atrodo, reikėtų susilaikyti.

[parašas]

Inž. Susisiekimo Ministras

[Dokumento pirmo lapo viršuje dešiniame krašte J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „P III Bylon apie susisiek. su Lenkija. VII. 30. U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2083, l. 1–1 a. p.

Originalas. Mašinarštis.

79. 1938 m. birželio 10 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie susitikimą su Lenkijos ambasadoriumi Paryžiuje Juliušu Lukasevičiumi (Juliusz Lukaszewicz)

Konfidencialiai.

Paryžius, 1938 m. birželio 10 d.

Lietuvos Pasiuntinybė

Prancūzijoje

14, Place Malesherbes, Paris (17)

Tel.: Wagram 14-03

№ 1797

J. S.
 Ponui S. LOZORAIČIUI,
 Užsienių Reikalų Ministeriui
K a u n e.

Pusryčiai pas Lenkų Ambasadorių

Vakar turėjome pusryčius pas p. Lukaszewicz'ių, kuriuose dalyvavo be mūsų ir Lanskoranskių, Quai d'Orsay direktoriai Charveriat ir Rochat, Graikų Ministeris Politis su žmona, Riou ir visa eilė lenkų, tarp kurių p. Arciszewskis iš Bukarešto, dabar skiriamas prie Becko kaip Gener. Sekretorius, Gwiazdowski iš Ministerijos, kurs dalyvavo Augustavo derybose, ir dar keletas Ambasados narių.

Lenkų mandagumas buvo be galo didelis. Net menu figūravo lietuviški koldūnai.

Su Ambasadorium man teko mažai kalbėtis, bet ypatingai buvo prikibęs ir daug savo gerų intencijų rodė būsimas Politikos Departamento Direktorius ar Gen. Sekretorius Arciszewskis.

Tarp kita ko, prie kavos, jis man pasakojo, kad Varšuvoj palankumas Lietuvai nuolatos didėjęs, kad lenkai respektuoja Lietuvį darbą, patvarumą ir kietumą savo Valstybės kūryboje ir jos gynime. Bet kad jo įsitikinimu, mes būtume dar daugiau laimėję, jei būtume mokėję pasinaudoti Pilsudskio asmenim, kol buvo gyvas. Pats Arciszewskis labai dažnai kalbėjęs anuomet su Pilsudskiu ir kiekvieną kartą jis turėjęs įsitikinti, kad Pilsudskis savo dūšios gilumoje gerbė tikrai lietuvius, o lenkų tiesiog nekenė ir labai dažnai lenkus užgauliojo. Atrodė, kad Pilsudskis laukė laukė, kad lietuviai ateis pas jį ir ims rimtai kalbėti su juo dėl dviejų valstybių ateities.

Į visus tuos pasakojimus aš priminiau Arciszewskiui Mussolinio reakciją, kai jam kažkas gyrė Italijos meną ir visą praeitą grožį. Mes irgi panašiai reaguojame, kada mums kalba apie seną lietuvių prašmatnumą ir visą romantiką à la Mickiewicz. Lenkija turėtų atprasti nuo to ir pažinti tą Lietuvą, kuri šiandien yra visi kita ir visai kitais pamatais atgaunanti savo kūrybinę gyvybę. Lietuviai šiandien sudaro darbo žmonių tautą, kuri savo laisvę supranta tarp kita ko ir atsipalaidojime nuo visų ją sudrumščiusių romantizmų, kuriuos tiki išnaudojo prieš jos individualybę. Romantizmus mes tik tada pakešime, kada išnaikinsime jų nuodus.

Arciszewskis neprieštaravo, kad ta „romantinė klaida“ labai sutrukdė santykių išryškinimą, bet kad dabar Lenkai jau pradeda suprasti, kas yra naujoji Lietuva ir jam rodosi, kad santykių normalizavimas išeis abiejų kaimynų naudai.

[parašas]

ĮGALIJOTAS MINISTERIS

[Dokumento pirmo lapo viršuje dešinėje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Bylon. VI.22. U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 73–74.

Originalas. Mašinraštis.

80. 1938 m. birželio 11 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus *pro memoria* apie santykius su Londone gyvenančiais lenkais

Konfidencialiai

Londonas, 1938 m. birželio 11 d.

Lietuvos Pasiuntinybė
Lithuanian Legation.
19, Kensington Palace Gardens,
London, W. 8.
[Nr.] 93/sl.

J.M.
p. Užsienių Reikalų Ministeriui,
K a u n e.

PRO MEMO NR. 63
Vietos santykiai su Lenkais.

Birželio 1 d. mūsų Pasiuntinybėje buvo didesnis „At Home“ priėmimas, kurį paprastai syki į metus darome.

Sunormavus santykius su Lenkija, pirmą syk buvo pakviestas į Lietuvos Pasiuntinybę Lenkų Ambasadorius Londone grafas Raczynski su žmona ir Ambasados patarėjas Jazdżewski.

Atsilankė visi trys. Neteko daug kalbėtis, nes mums reikėjo priiminėti svečius. Pasikeitėm tik keletu žodžių Jiems labai patiko mūsų Pasiuntinybė, kuri jiems esą geriau patinkanti už Lenkų Ambasadą.

Už kelių dienų buvo gautas pirmas pakvietimas Lunch'ui pas grafą Raczynską liepos 5 d. Šį pakvietimą aš, žinoma, priėmiau, bet pats vienas, nes žmona jau išvyko Lietuvon.

[parašas]
B.K. Balutis
Įgaliotas Ministeris

BKB/SC
[Gauna]: U.R.M. – 4.
Paryžius – 1.

[Dokumento viršuje spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė. Įein. Nr. 1354. 1938 m. VII m. 7 d.“ ir J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „P III Nuor. Varšuvai. VII. 7. U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 92.
Originalas. Mašinarštis.

81. 1938 m. birželio 20 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) apie lietuvių ir lenkų santykius

[Slaptai]
[Nr.] 88/ pr.

Kaunas, 1938 m. birželio 20 d.

Pro memoria
/p. J. Urbšio, Generalinio Sekretoriaus/

pasikalbėjimas su anglų *chargé d'affaires* p. Preston /V. 23 d./

.....

Ponas P r e s t o n informuoja, kad gegužės 20 d. anglų ambasadorius iš Varšuvos atsiuntęs tokią telegramą:

„Bek patvirtino, kad, turint galvoje, jog naujojoje Lietuvos konstitucijoje straipsnis apie Vilnių ir vėl pakartotas, nebus galima šiuo metu pradėti pasikalbėjimų politinio pobūdžio, liečiančių mažumas ir kultūros klausimus. Tai sakydamas, Bek daręs išvaizdą, lyg tas jam neturėtų ypatingos svarbos, ir atkreipė mano dėmesį į faktą, kad šiuo metu tebeeina įvairios derybos tarp Lietuvos ir Lenkijos, kurios liečia susisiekimo ir ekonominius klausimus. Tos derybos einančios patenkinamai. Jis tikisi, kad tiesioginis traukinių susisiekimas publikai bus atidarytas birželio viduryje, o taip pat kad pavyks padaryti prekybos sutartį, nors gal būt ir aprėžtą.

Naujasai Lietuvos ministeris Varšuvoje padaręs labai gerą išpūdį ir lenkų ministeris Kaune taip pat neturis rimto pagrindo kuo skūstis”.

Apie tai aš telefonu tą pačią dieną painformavau p. Užsienių Reikalų Ministerį.

Gauna: p. Kariuomenės Štabo Viršininkas, varšuva, Londonas.

JU/JŠ
5 egz.

[Dokumento viršuje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Bylon. VI. 21. U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 68.
Nuorašas. Mašinraštis.

82. 1938 m. liepos 7 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie sovietų karo atašė Kaune atšaukimą

[Slaptai]

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune

[Kaunas,] 1938 m. liepos 7 d.

[Nr.] 417/2

Užsienio reikalų ministerijai Varšuvoje
P. III

Sovietų karo *attaché* pasikeitimas

Pastaruojų metu politiniuose ir kariniuose sluoksniuose sensacija tapo netikėtas Sovietų karo *attaché* generolo Tiagunovo atšaukimas. Kad apie šį atšaukimą nežinojo pats Tiagunovas, rodo tai, jog jis dar prieš savaitę kūrė vasaros planus. Informatorius, kuris apskritai gerai žino apie padėtį Sovietų pasiuntinybėje, teigia, kad šis atšaukimas yra akivaizdus įrodymas, jog diplomatinė ir politinė SSRS pozicija Lietuvoje silpnėja, tai galima stebėti nuo tam tikro laiko.

Tiagunovo atšaukimas yra itin iškalbingas, nes čia buvo laikoma, kad jis yra kaip ir GPU¹ rezidentas. Atrodo, kad jis turėjo įtakos Karskio, vėliau Podolskio atšaukimui, tačiau jam nepavyko sustiprinti SSRS pozicijos Kaune, priešingai, ji susilpnėjo. Vokiečių karininkų apsilankymas Kaune, apie kurį rašiau viename ankstesnių pranešimų, turėtų būti geras įrodymas, kad čia Sovietų pasiuntinybės reikšmė vis labiau mažėja.

Taip komentuojamas Tiagunovo atšaukimas. Aišku, sunku patvirtinti, kiek čia esama tiesos, faktas tas, kad šiandien Sovietų pasiuntinybė neturi reikšmės. Pasiuntinys Krapivcevas nevaizdina jokio vaidmens, o naujojo karo *attaché* majoro Korotkicho, kurio čia niekas nepažįsta, paskyrimas, atsižvelgiant kad ir į jo tarnybinį laipsnį, rodo mažėjančią kokybinę Sovietų pasiuntinybės svorį.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti:

URM P. III (3 egz.)

URM GM

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 187–188.

¹ *Gosudarstvennoje političeskoje upravlenije* – Valstybinė politinė valdyba.

83. 1938 m. liepos 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas Lietuvos URM apie pirmąsias pašto siuntas iš Lenkijos į Lietuvą

SLAPTAI.

Varšuva, 1938 m. liepos 16 d.

Lietuvos Pasiuntinybė
Lenkijoje
Légation de Lithuanie
En Pologne
Nr. 145/sl.

Užsienių Reikalų Ministerijai

K a u n e.

„Ilustrowany Kurjer Codzienny” paskelbė savo š.m. liepos mėn 16 d. numery, kad pirmas reguliarus oro susisiekimo tarp Kauno ir Varšuvos „Lot” lėktuvas veža su savimi per 10.000 laiškų į Lietuvą. Toks esą didelis tuo susisiekimu susidomavimas Lenkijoje ir tokia, aišku, to susisiekimo didelė reikšmė. Šios žinutės tikslas suprantamas – kelti lietuvių lenkų santykių svarbą ir jų nepaprasto tempo plėtotę.

Toks suminėto laikraščio dirbtinas mūsų santykių su lenkais plėtotės garsinimas ir forsuotas jų tempo kėlimas, manyčiau, vertėtų atitinkamai per mūsų spauda atitaisyti; siūlyčiau todėl patikrinti, kiek tikrai kalbamas lėktuvas „Lot” atvežė į Kauną laiškų, ir, radus, kad IKC paskelbtas skaičius yra perdėtas, paskelbti mūsų spaudoje tikrąjį atvežtųjų laiškų skaičių.

[parašas]
[galiotas Ministras

[Dokumento viršuje spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė. Įein. Nr. 1420. 1938 m. VII m. 18 d.“, apačioje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „1) laiškų palyg. su antr. valst. 2) keleivių traukin. 3) Telegr. P III. Prašom padaryt kaip siūloma. VII. 19. U. Buvo „Laike”.]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2101, l. 20.

Originalas. Mašinraštis.

84. 1938 m. liepos 19 d., Lenkijos Respublikos VRM slapta nuomonė apie prekybos sutarties su Lietuva projektą, pateikta Lenkijos URM

Priedas Nr. V

Vidaus reikalų ministerija

Nr. A.C. 7103/2/sl/38

Varšuva, 1938 m. liepos 19 d.

Slaptai

Prekybos sutartis su Lietuva

W. d. 1938 liepos 18 d. Nr. H/313/T.

Pramonės ir prekybos ministerijai,
Ponui departamento direktoriui T. Gepfertui
(T. Geppfert) į rankas

Pastabos dėl rengiamos sutarties su Lietuva tekstų, atsiųstų nuomonei išsakyti:

- 1) Iš šių tekstų reikėtų išbraukti žodį „réciproquement“¹, kuris yra visai nereikalingas, nes, jeigu viena šalių parodytų piktą valią, atsirastų pagrindas teigti, kad besiderančios šalys turėjo galvoje konkretų, o ne formalųjį abipusiškumą.
- 2) Lietuvos siūlymas atrodo labiau vykęs nei Lenkijos, nes neapibrėžia atskirų teisių, kuriomis gali naudotis besiderančiųjų šalių piliečiai kitos šalies teritorijoje, kaip tai parašyta Lenkijos siūlyme. Taip išvengiama pavojaus pražiūrėti kokias nors teises. Siekdama pabrėžti Lenkijos ir Lietuvos siūlymų skirtumus Ministerija leidžia sau pasakyti, kad pagal Lietuvos siūlymus besiderančių šalių piliečiai naudotųsi didžiausio palankumo sąlygomis darbo apsaugos, socialinio aprūpinimo, teisinės apsaugos ir pan. srityse, o pagal Lenkijos siūlymą didžiausio palankumo sąlygos minėtoms teisėms nebūtų taikomos, nes jos nebuvo aiškiai suformuluotos.
- 3) Tiek Lietuvos, tiek Lenkijos siūlymams trūksta esminio dalyko, būtent išlygos, kad planuojamas 1 straipsnis netaikomas tiems užsiėmimams (profesijoms), kurie pagal galiojančias nuostatas numatomi tik vietiniams gyventojams.
- 4) Reikėtų gerai įsisąmoninti, kad, pagal abu siūlymus atsižvelgiant į galiojančias nuostatas, didžiausio palankumo sąlygos netaikomos įvažiavimui, pravažiavimui ir gyvenimui, kitaip tariant, asmenų judėjimas tarp besiderančiųjų šalių ir vienos iš šalių piliečių gyvenimas kitos šalies teritorijoje visiškai priklausytų nuo abiejų kraštų valdžios laisvo pripažinimo ir vidaus taisyklių, kuriose galėtų būti specialūs nutarimai, akivaizdžiai nukreipti prieš kitos pusės piliečius. Numatomos formuluotės leistų Lietuvai legaliai priešintis lenkų skverbimuisi į Lietuvą. Kadangi tai turėtų politinių pasekmių, ministerija laiko būtina, kad šiuo klausimu pasisakytų Užsienio reikalų ministerija. Jeigu ministerija nutartų, kad tokia padėtis nėra pageidaujama, reikėtų pavartoti prekybos sutarties su Austrija formuluotes (*Dz[iennik] U[staw] R[zeczypospolitej] P[olskiej]*, 1935, Nr. 2).

Vietoje departamento direktoriaus
skyriaus viršininkas
(Adelsteinas)

AAN, MSZ, sygn. 6132, k. 29–30.

¹ „abipusiškai“ (pranc.)

85. 1938 m. liepos 20 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie vokiečių karininkų delegacijos vizitą Kaune

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune

[Kaunas,] 1938 m. liepos 20 d.

[Nr.] 3-Lt/15

Slaptai

Apie vokiečių karininkų delegacijos apsilankymą Kaune

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

[Spaudas: Ponas Vyriausiojo Štabo viršininkas. Pateikiu]

Š. m. birželio 21 d. pranešime Nr. 3-Lt/12 rašydamas apie Vokietijos politiką Lietuvoje pabrėžiau, kad Vokietijos suartėjimo politikai būdingas žingsnis buvo karininkų delegacijos pasiuntimas į Kauną siekiant užmegzti ryšius. Šią informaciją gavau iš labai rimto ir patikimo šaltinio. Kadangi Vyriausiojo Štabo II skyrius itin domisi šiuo klausimu, apie tai man pranešė karo *attaché* ponas pulkininkas Mitkevičius (Mitkiewicz), pavedžiau šią informaciją patikrinti per kitą šaltinį, kaip tik kariniuose sluoksniuose.

Apibendrinu iš ten gautą informaciją:

Vokiečių karininkų apsilankymui nereikia teikti ypatingos reikšmės. Net didžiausios įtampos tarp Lietuvos ir Vokietijos laikotarpiu vokiečiai stengėsi su Lietuvos kariuomene palaikyti ryšį, kuris buvo užmegztas Rapalo laikotarpiu ir tuo metu buvo labai glaudus. Pvz., praėjusių metų rudenį čia ilgesnį laiką lankėsi vokiečių karininkų misija. Prieš trejus metus pulkininkas Grigaravičius vadovavo Lietuvos karininkų delegacijai, kuri vyko į Vokietiją. Delegaciją sudarė Čaplikas (buvęs vidaus reikalų ministras¹) ir Talat-Kelpša (dabartinis kavalerijos vadas), kurie tuo metu dar buvo pulkininkai. Tada Lietuvos ir Vokietijos kariuomenių ryšiai kėlė nepasitenkinimą Sovietų vyriausybei ir ji kelis kartus taip pat įsikišo dėl šio klausimo.

Šiuo metu Vokietija ieško suartėjimo su Lietuva visose srityse: politinėje, ekonominėje, kultūrinėje ir karinėje.

Kalbant apie kultūros sritį, tautininkai gavo siūlymą apsilankyti Vokietijoje. Be to, yra numatytas nacistinių organizacijų atstovų atsakomasis vizitas. Šių abipusių vizitų pagrindą turi sudaryti bendra fašistinė ideologija. (Tačiau abejojama, kad tautininkų vadovybė priims tokio pobūdžio siūlymą. Mat Lietuva neturi būti suinteresuota demonstruoti Vokietijos ir Lietuvos suartėjimą, taip pat jį per daug stiprinti.)

Tuo tarpu dabar lankydamiesi vokiečių karininkai turėjo tikslą ieškoti ryšių kariuomenės srityje. Atvykusių karininkų tiesioginė užduotis buvo:

- 1) Susilpninti Lietuvos ir Sovietų kariuomenių ryšius.
- 2) Neleisti suartėti Lenkijai ir Lietuvai.

Karo *attaché* pakvietimas į Kauną, apie kurį jau rašiau, taip pat eskaluojamos versijos, kad Lietuvos kariuomenės vadovybei artima mintis apie būtinybę orientuo-

tis į Lenkiją, sukėlė nerimą Vokietijos pasiuntinybei, juolab kad karo *attaché* turėjo teigiamai pasisakyti kaip tik apie šią orientaciją. Todėl Vokietijos pasiuntinys Cechlinas (Zechlin) pasistengė, kad atvyktų vokiečių karininkai, turintys tikslą paralyžiuoti Lenkijai palankias kariuomenės nuotaikas. Tačiau pasirodė, kad Vokietijos pasiuntinybė per anksti nerimavo. Kariuomenėje iš tikrųjų svarstytas orientacijos klausimas. Nustatyta, kad šiandien Lietuva ir jos kariuomenė negali orientuotis į Vokietiją. Mat ji yra amžina Lietuvos priešė ir Klaipėdos klausimu neįmanoma rasti kompromiso, kuris perspektyvoje patenkintų Lietuvą. Anksčiau ar vėliau Berlynas išties ranką į Klaipėdą. Pasinaudodama dabartine konjunktūra Lietuva gali tik stengtis atitolinti šią akimirką, bet ne daugiau. Kitaip reikalas atrodo kalbant apie Lenkiją.

Orientavimasis į Lenkiją šiandien nėra įmanomas pirmiausia dėl to, kad Lietuvos Vyriausybė ir kariuomenė nepasitiki Lenkijos užsienio politika. Ši politika yra tokia neaiški ir dviprasmiška, kad negali nesukelti abejonių. Beje, kaip pasakoja karininkai, Lietuvos abejonėms pritaria net Lenkijos sąjungininkė Prancūzija. Juk kaip tik Paryžius itin skeptiškai vertino Lenkijos projektą sudaryti neutralią juostą tarp Baltijos ir Juodosios jūros. Prancūzijos valdantieji sluoksniai tiesiai įspėjo Lietuvą dėl šio projekto. Lietuvos karininkai sako: nežinome, ar Lenkijos ir Vokietijos susitarimas yra fikcija, ar yra rimtesnio pobūdžio. Tuo tarpu mums akivaizdu, kad Lenkija turi sumokėti Berlynui už šį susitarimą. Kaip kitaip galima paaiškinti tai, kad savo laiku Lenkija padėjo vokiečiams išeiti iš izoliacijos, kurioje jie atsidūrė, o pastaruoju metu ji padarė Vokietijai didelę paslaugą šiai kovojant su Čekoslovakija. Pusiau oficialus Lenkijos pranešimas, paskelbtas tada, kai buvo sprendžiamas Čekoslovakijos likimas, viešai visiems parodė, kad Lenkija suteiks Prancūzijai pagalbą tik tuo atveju, jeigu ji taps neišprovokauto užpuolimo auka. Tokio pobūdžio pranešimas galėjo tik sutrukdyti Prancūzijai priimti vyrišką sprendimą ginant savo sąjungininkės Čekoslovakijos interesus, o vokiečiams leido įsitikinti, kad iš Lenkijos jiems niekas negresia, todėl jie gali visiškai užtikrintai vykdyti savo politiką Čekoslovakijoje. Kas gali būti tikras, kad Lietuvai kritišku momentu Lenkija nepasirinks panašios pozicijos jos atžvilgiu kaip Čekoslovakijos atveju.

Tuo metu, kai vokiečiai dėl vienokių ar kitokių priežasčių labai griežtai iškels Klaipėdos klausimą, su vokiečiais susieta Varšuva taip pat gali nusiplauti rankas. Lietuva nėra tikra, kad Vokietija už susitarimą su ja iš Lenkijos nepareikalaus kaip tik tokio užmokesčio ir kad Lenkija neskubės įvykdyti šio reikalavimo. Kaip tik taip galvoja ir generolas Raštikis. O jo nuomonė itin svarbi, nes jo vaidmuo yra kur kas didesnis už tik kariuomenės vado vaidmenį. Generolas Raštikis sugebėjo užimti nepartinę poziciją, nė viena jų negali jo laikyti savo žmogumi. Raštikis dalyvauja tiek tautininkų, tiek opozicinių organizacijų kongresuose. Ne veltui jis dalyvavo paskutiniame pavasarininkų suvažiavime. Šiuo požiūriu jo pozicija geresnė net už Smetonos, kuris yra partijos žmogus ir jį iš esmės galima laikyti ne tautos, o tautininkų vadu.

Santūriam Lietuvos požiūriui į Lenkiją įtakos turi ir tai, kad Lietuvos karininkams Lenkija neimponuoja. Jų nuomone, Lenkija yra milžinas su molinėmis kojomis. Karininkai kalba, kad sunki jos ekonominė padėtis turi atsiliepti techniniam kariuomenės aprūpinimui. Karine galia negali būti kraštas, kurio karo pramonė tėra užuomazgos

stadijos, kuriame dėl blogų kelių motorizacija turi daug trūkumų ir pan. Šiaip ar taip, kraštui, kuris turi 34 milijonus gyventojų, Lenkijos kariuomenės jėga per maža; jie sako, jeigu palyginsime Vokietijos ir Lenkijos karinį potencialą, šis palyginimas parodys, kad Lenkijos negalima laikyti karine galia.

Kariuomenė taip pat labai skausmingai reagavo į ultimatumą. Ji vis dar laiko jį antausiu sau ir Lietuvai. Karininkai sako, kad, nepaisant nieko, lietuvių kariuomenėje reikštos simpatijos lenkų kariuomenei dėl šio ultimatumo, jeigu ne visai išnyko, tai tikrai labai sumažėjo. Pulkininkas Mitkevičius galėjo įsitikinti šaltais lietuvių karininkų santykiais. Priėmimo, kurį generolas Raštikis surengė jo garbei, vyravo labai slogi atmosfera. Jeigu pokalbis šiaip taip užsimezgė, tai tik dėl to, kad pulkininkas Mitkevičius ir generolas Raštikis rado bendrą pažįstamą asmenį.

Esant tokioms sąlygoms suprantama, kad Vokietijos pasiuntinybės nuogaštavimai buvo nepagrįsti ir kad vokiečių karininkai Lietuvos kariuomenėje nerado palankios dirvos suartėti su Lenkija.

Tačiau blaivus mąstymas Lietuvos kariuomenės vadovybei liepia atminti, kad ateityje padėtis gali visiškai pasikeisti. Lietuvos kariuomenės vadovybė sako, kad Lenkija turi visas sąlygas iš tikrųjų tapti karine galia. Politinės aplinkybės gali taip susiklostyti, kad Lietuvos diplomatai artimai bendradarbiaus su Lenkijos diplomatais. Lenkijos Vyriausiasis Štabas, be abejo, galvoja apie bendradarbiavimą su Lietuvos Kariuomenės štabu. Šiandien dar per anksti, tačiau ateityje Lietuva pati gali stengtis užmegzti ryšį su Lenkijos Vyriausiuoju Štabu. Todėl nereikia paskui save deginti tiltų, priešingai, reikia palikti tam tikras galimybes ateičiai. Lenkija pasiuntė į Lietuvą išymų karininką kaip karo *attaché*. Kadangi Lenkija pasiuntė į Lietuvą tokį karininką, Kaunas turėjo atsirevanšuoti, paskirdamas karo *attaché* pulkininką Valušį, kuris yra prezidento žentas ir Lietuvos kariuomenėje vaidina labai žymų vaidmenį. Lietuvos vyriausybei ir kariuomenės vadovybei rūpėjo, kad Lietuvos kariuomenei Varšuvoje atstovautų labai rimtas karininkas. Kaip tik taip siekta palikti eventualių galimybių ateičiai.

Ši informacija atspindi nuomonę, kuri vyrauja ne tik vietiniuose kariniuose sluoksniuose, bet taip pat ir dalyje politinių sluoksnių.

Šioje vietoje neanalizuoju šios informacijos, taip pat nepateikiu kontrargumentų, kuriuos mes priešiname taip suformuluotai nuomonei, nes tai peržengia šio pranešimo rėmus.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti:

Ponui u[žsienio] r[eikalų] ministrui (3 egz.)

Ponui direktoriui Kobylianskiui

L[enkijos] R[espublikos] ambasada Berlyne

V[yriausiojo] Š[tabo] II skyrius

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 165–170.

¹ Originale – kariuomenės reikalų ministras (*minister spraw wojskowych*), matyt, mašininkės, spausdinusios raštą, klaida arba tekstą diktavusio ar rengusio asmens *lapsus linguae*.

86. 1938 m. liepos 21 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa apie Lenkijos ir Lietuvos santykius

1938 m. liepos 21 d.

Pokalbis su pasiuntiniu Škirpa. Pristatė man savo karo attaché pulkininką Valušį.

Informavau pasiuntinį Škirpą apie ministro pirmininko ketinimą pasakyti kalbą iškil-mėse, skirtose a. a. Serafimui (žr. užrašus apie pokalbį su ministru Arciševeskiu (Arciszewski)). Neatrodė, kad pasiuntinį Škirpą ši žinia būtų nudžiuginusi. Tarp kitko pasakė, kad panašių nelaimingų atsitikimų, kaip a. a. Serafimo atveju, visada gali įvykti.

Toliau pradėdamas pokalbį apie derybas dėl prekybos, pasiuntinui Škirpai pasakiau, kad šiuo metu negali būti aptariamas tranzito per Klaipėdą klausimas, nes mums reikia su juo tinkamai susipažinti ir jam pasirengti, tačiau mūsų ekspertai atstogauja, todėl negalime to padaryti. Kadangi jų pozicija nepalenkiama, mus belieka laikyti, kad dabartinės derybos baigėsi be teigiamo rezultato.

Į tai pasiuntinys Škirpa atsakė, kad Lietuvą stebina mūsų pozicija. Ji manė ir buvo tikra, kad mes esame pasirengę svarstyti Klaipėdos klausimą, juolab kad šis klausimas buvo paliestas Kaune vykusiame Norkaičio ir Všelako (Wszelak) pokalbyje.

Atsakiau, kad pakrikos pastabos, padarytos per p. Norkaičio ir Všelako pokalbį, eventualiai negali būti laikomos derybų programa, o punkto apie Klaipėdą nebuvo konkrečiuose oficialiuose siūlymuose, kuriais apsikeitė abi vyriausybės. Beje, iš esmės mes neprotuojame prieš aptarimą klausimo dėl tranzito per Klaipėdą. Mes tik turime prieš tai išsamiai ištirti šį klausimą. Tuo tarpu mes iš anksto atsisakome daryti *iunctum*¹ tarp šio klausimo ir prekybos sutarties nutraukimo.

Pasiuntinys Škirpa išsakė viltį, jog šiuo metu bus galima pasitarimus baigti komunikatu, kad derybos buvo atidėtos.

Skelbta: DTJS, s. 227–228.

¹ „ryšį“ (lot.)

87. 1938 m. rugpjūčio 1 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie pokalbį Varšuvoje su grafu Stanislovu Tiškevičiumi

SLAPTAI.

Varšuva, 1938 m. rugpjūčio 1 d.

Lietuvos Pasiuntinybė
Lenkijoje
Légation de Lithuanie
En Pologne
Nr. 171/sl.

Jo Ekscelencijai
Ponui Užsienių Reikalų Ministrui
K a u n e.

Savo pranešime Nr. 172/sl. paminėjau, kad Socialinės Apsaugos Ministras Koscialkowskis klausė manęs, ar esame patenkinti p. Bocianskiu, Vilniaus Vaivada. Šiandien, t.y. liepos 30 d., proga stiklo kavos pas grafą St. Tiškevičių, su kuriuo esame susiprietėliaavę, prasitariau šiam pastarajam, kad p. Koscialkowskis man pastatė minėtą klausimą ir prašiau, ar grafas negalėtų man paaiškinti, kaip tai reikia suprasti. Atsakymas buvo gana intriguojantis. Visų pirma, grafas patvirtino, kad, jo žiniomis, Bocianskio pakeitimo klausimas skaitomas aktualiu. Kas numatomas į Bocianskio vietą – grafo neklausiau, nes jaučiu, kad jis pats tuo yra suinteresuotas. Man buvo įdomu patirti aplinkybes, kurios galėtų prisidėti prie Bocianskio pajudavimo iš Vilniaus, nes esamomis žiniomis, Bocianskį palaiko ministras Pirmininkas Skladowski ir Prezidento Karinio Kabineto šefas generolas Szally.

Grafas Tiškevičius Min. Koscialkowskio užsiminimą apie Bocianskį aiškina tuo, kad Koscialkowskis pats norėtų į tą vietą patekti, arba, dar geriau, į ją išprausti p. starzynskį, dabartinį komisarišką Varšuvos miesto Prezidentą, kad pačiam atsisėsti į šio pastarojo fotelį. Ponas Koscialkowskis jau dėjęs pastangų patekti į Varšuvos miesto Prezidento vietą. Apie tai patyręs pats starzynskis ir todėl juodu dabar vienas prieš kitą kovoja. Ponas Koscialkowskis, apie kurį grafas Tiškevičius atsiliepė blogai /pavadino jį idiotu/, laiką tik tuo, kad savo laiku pasitarnavo Prezidentui Moscickiui, būtent, šiuo būdu. Prezidento sūnus /dabartinis Lenkijos Pasiuntinys Bruxelyje/, būdamas prieš keletą metų Lenkijos Pasiuntiniu /ar net Ambasadoriu!/ Japonijoje, pralošęs didesnę sumą valdiškų pinigų, kurių negalėjęs grąžinti. Tuo metu Koscialkowskis buvo Ministru Pirmininku, Prezidentui Moscickiui sutinkant, jis kokiu tai būdu Moscickiuko išėikvojimą padengęs, ir, tuo būdu, Prezidentas dabar turįs būti Koscialkowskiui dėkingas. Koscialkowskis yra nuo ano meto artimuose santykiuose su Prezidentu, dažnai pas jį kankasis ir galįs į Prezidentūrą daryti įtakos. Bet Socialės Apsaugos Ministru Koscialkowskis toliau vistiek nebegalįs palikti, nes visiems perdaug įgrisęs. Nujausdamas,

jad nuo Ministro portfelio vistiek turės atsisakyti, jis pradėjo pretenduoti į kurią nors kitą aukštą vietą.

Kai dėl Staržynskio, tai jis taip pat turi priėjimą prie Prezidento Moscickio, tik kitu keliu, būtent, per Moscickio žmoną. Mat, Moscickienė ir Staržynskienė esančios didelės draugės. Tik padėis Staržynskio yra tuo netikra, kad neužilgo turės įvykti Varšuvos miesto valdybos rinkimai ir nežinia kokius jie duos rezultatus. Kadangi Staržinskis dabar yra paskirtas ir miesto Prezidento pareigas eina komisariškai, tai yra pavojus, kad gali prieš jį susidaryti opozicija, kuri jo išrinkimą tikruoju Varšuvos miesto Prezidentu sukliudytų. Kadangi Bocianskis, vėliau ar anksčiau, bet vistiek turėsiąs būti iš Vilniaus atšauktas, tai Koscialkowskio – Starzynskio rietena, grafo Tiškevičiaus nuomone, galinti prisidėti prie to, kad vieta, kurią dabar užima Bocianskis, galėtų būti paliuosuota greičiau.

Ar visa tai, ką čia paduodu, tėra grafo Tiškevičiaus pletka ar, atbulai, į tai tenka žiūrėti rimčiau – tuo tarpu nesiimu spręsti. Bet, jei tai būtų ir pletka, tai galiu pastebėti, kad ji Varšuvos lenkų sferose yra charakteringa.

[parašas]

Įgaliotasis Ministras

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „*Uzs. Reik. Min. Slapta Raštinė. Įein. Nr. 1521. 1938 m. VIII m. 3 d.*“ ir J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*Bylon. IX. 6. Urb.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 45–46.

Originalas. Mašinraštis.

88. 1938 m. rugpjūčio 3 d., Lenkijos Respublikos URM slaptas raštas Finansų, Pramonės ir prekybos, Žemės ūkio ir žemės reformų, Susisiekimo ministerijoms su prašymu pateikti nuomonę apie Lenkijos galimybes ateityje naudotis Klaipėdos uostu

Užsienio reikalų ministerija
Nr. RE 57/Lt/67

Kopija

Varšuva, 1938 m. rugpjūčio 3 d.
Slaptai

Dėl Klaipėdos uosto panaudojimo

Kai tik su Lietuva buvo užmegzti diplomatiniai ir susisiekimo santykiai, dienotvarkės klausimu automatiškai tapo Klaipėdos uosto naudojimas Lenkijos užsienio prekybos tikslais. Nekyla abejonių, kad šis uostas turi būti tinkamai panaudotas, nes jo geografinė padėtis mūsų šiaurės rytų žemių atžvilgiu yra palanki. Tačiau iki šiol net bendrais

bruožais nėra nustatyti Klaipėdos naudojimo rėmai ir ribos, kurios, teikdamos daug pranašumų Lenkijos liaudies ūkiui, turėtų pažeisti dabartines nuosavybės ribas.

Per pastarąsias derybas su Lietuva dėl prekybos *modus vivendi*¹ Klaipėdos teisių klausimas, nors ir nenumatytas dienotvarkėje, virto priežastimi, dėl kurios derybos buvo atidėtos *sine die*². Mat Lietuvos delegacija, nors klausimas diplomatinio lygiu nebuvo parengtas, pareikalavo į *modus vivendi* tekstą įrašyti straipsnį, teigiantį, kad atitinkamais geležinkeliais į Klaipėdos pusę gabenamos tam tikros prekės turėtų turėti specialius preferencinius tarifus, ir siekė tuoj pat pradėti diskusiją dėl prekių, geležinkelių ir preferencinių tarifų nustatymo. Lenkijos liaudies ūkio dėl to patirtus nuostolius Lietuvos vyriausybė leistų ekvivalentiškai padengti Lietuvoje virš numatytos abipusiuose prekybos santykiuose apyvartos: parduotos lenkų prekės už atitinkamą sumą, atsižvelgiant į darbo užmokestį Lietuvoje. Taip primityviai mums primetama diskusija neįvyko dėl to, kad Lenkija nebuvo jai pasirengusi, taip pat dėl svarbių priežasčių, kurios vertė mus neigiamai vertinti dirbtiną laikinosios prekybos ir daugialypio Klaipėdos klausimo *iunctum*. Nepaisant to, kad Lenkija iš esmės palankiai įvertino Lietuvos reikalavimus, taip pat siūlė rugsejo 5 d. datą, kai, jeigu prieš tai būtų pasirašyta išankstinė sutartis, galėtų prasidėti derybos, specialiai skirtos Klaipėdos klausimui, Lietuvos vyriausybė laikėsi savo nuomonės dėl neatidėliotino abiejų klausimų svarstymo vienu metu, todėl derybos nutrūko.

Apeinant motyvus, dėl kurių Kauno vyriausybė pasirinko kaip tik šią derybų taktiką, reikėtų konstatuoti tai, kad Klaipėdos panaudojimas Lenkijos prekybai turi Kaunui itin didelę politinę ir ekonominę reikšmę, taip pat tai, kad santykiai su Lietuva bus visiškai normalizuoti tik tada, kai abi suinteresuotosios vyriausybės išspręs minėtą klausimą. Dabartinė padėtis be išeities negali ilgai trukti ir anksčiau ar vėliau, bet kuriuo atveju artimiausiais mėnesiais turi prasidėti naujos derybos Klaipėdos klausimu. Ši likusį laiką Lenkija turi panaudoti tam, kad suformuotų savo poziciją ir suderintų atskirų žinybų požiūrį.

Lietuvos interesai siekia dviejų tikslų. Pirma, jai rūpi Klaipėdos kryptimi gauti preferencinius tarifus, kurie šiam uostui leistų kiek įmanoma prilygti Gdinei ir Gdanskui ir tapti trečiuoju uostu, kuriam taikomi Lenkijos muitai, turėti labai platų užnugarį ir maksimalų kiekį eksporto ir importo prekių. Antra, Kaunas norėtų garantijų, kad kiek įmanoma daugiau medienos, pirmiausia spygliuočių rąstai, bus plukdoma į Klaipėdą vandeniu arba gabenama vandeniu ir geležinkeliu siekiant spygliuočių ar kitą medieną perdirbti per mažai darbo turinčiose Klaipėdos lentpjūvėse. Nekyla abejonių, kad Klaipėdos uostui suteiktos privilegijos gali padidinti kai kurių prekių pelningą eksportą į užsienį ir sukelti papildomų interesų, kurie ankstesnėmis sąlygomis negalėjo atsirasti, tačiau šio uosto teisės gali pakenkti Gdynės, ypač Gdansko apyvartai, be to, lemti didelius pokyčius Lenkijos geležinkelio ūkyje. Atrodo, kad būtina rasti tokį mūsų nuolaidų vidurį, kad jos mažiausiai pakenktų ir būtų kuo naudingesnės mūsų liaudies ūkiui.

Atsižvelgdamas į tai, kas buvo pasakyta, turiu garbės kreiptis į Poną Ministrą su prašymu, kad jo ministerija artimiausiu metu organizuotų tyrimus ir darbą, kurių tikslas būtų parengti tiksliai suderintą poziciją šiuo klausimu. Turiu omenyje labai aiškiai apibrėžtas Lenkijos nuolaidų ribas dėl dviejų minėtų punktų (preferencinio tarifo ir medienos eksporto), taip pat atsakomuosius ekonominius reikalavimus Lietuvai, kad rugsėjo mėn. pradžioje atskiros ūkio žinybos galėtų suderinti savo pozicijas, o vėliau, atsižvelgiant į politines aplinkybes, galėtų būti suderinta bendra vyriausybės pozicija prieš prasidedant deryboms su Lietuva, kurios neabejotinai vyks ankstyvą ar vėlyvą rudenį. Tikintis, jog žinybos išsakys skirtingas nuomones ir jas bus sunku suderinti, pageidautina, kad parengiamieji darbai prasidėtų kuo anksčiau.

Ministrą
pavad.³ M. Arcišeuskis

Gauna: p. finansų ministras
p. pramonės ir prekybos ministras
p. žemės ūkio ir žemės reformų ministras
p. susisiekimo ministras

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 253–255.

¹ „tam tikro abipusio sutarimo“ (lot.)

² „be dienos“ (lot.), t. y. neapibrėžtam laikui

³ pavaduojantis, lenk. w. z. – *zastępstwie*

89. 1938 m. rugsėjo 19 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune

Kaunas, 1938 m. rugsėjo 19 d.

Nr. 52/Lt/64

Slaptai
Ponui užsienio reikalų ministru Varšuvoje

Prieš kelias dienas buvau sutaręs dėl pokalbio su ministru Lozoraičiu, jis įvyko vakar.

Jam pateikiau: 1. *aide mémoire* dėl lenkiškų spaudinių, ypač laikraščių, įsileidimo į Lietuvą, pabrėždamas, kad šiuo metu mums, kaip ir Sovietams, formaliai taikomos tos pačios specialios taisyklės, pagal kurias laikraščiai įsileidžiami turint specialų ir individualų leidimą. Praktiškai mūsų padėtis dar blogesnė, nes, paliudiju, kioskuose galima rasti rusų „Izvestija“¹, tačiau kioskuose nėra lenkiškų laikraščių. Primindamas

siūlymą dėl šio klausimo, kurį savo metu jau pateikiau, sureguliuavimo, dabar jį kartoju; 2. *aide mémoire*, kad būtų padaryti atitinkami potvarkiai, kad iš Lietuvos siunčiamuose laiškuose po nurodytu adresu būtų aiškiai parašyta Lenkija, nerašyti termino Vilniaus kraštas ir pan. Tai papildžiau žodžiu, atkreipdamas dėmesį į, mano manymu, visiškai neleistinus atvejus, kad paštas atsisako priimti laiškus, adresuotus: Vilnius – Lenkija. Beje, rėmiausi Lietuvos spaudos pranešimu, kuriame buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad Lietuvos valdžia gražins laiškus, adresuotus į kurį nors miestą, jei šalia bus parašyta – Kauno kraštas, ir primygtinai pabrėžiau, kad šiuo atveju Lietuvos pašto savivaliavimas sukelia netvarką ir visuomenės nepasitenkinimą, o pirmiausia neatitinka tarptautinių papročių ir taisyklių. Negaliu sutikti, kad dėl kažkokios utopijos pašto susisiekime kiltų neaiškumų ir būtų palaikomas prasimanymas apie „okupuotąjį kraštą“ ar „administracinę liniją“. Reikia galutinai ir aiškiai apibrėžti šiuos santykius; 3. atkreipiau dėmesį į Lietuvos statistinį biuletinį, kuriame skiltyje apie keliautojų judėjimą 1938 m. sausio–rugpjūčio mėn. parodomas Lietuvos piliečių judėjimas į Latviją, Vokietiją, Estiją, tačiau nėra numatyta skiltis Lenkijai, ji parodyta skiltyje „kiti“, nors šioje skiltyje esantys skaičiai 100 % didesni už visus kitus skaičius bendrai sudėjus. Nusistebėjau, kad dėl man nesuprantamų priežasčių nuslepiamas tikrasis gyventojų judėjimas į Lenkiją, šis atvejis man parodė neigiamą Lietuvos politiką Lenkijos atžvilgiu visose srityse, nes tai buvo matyti net statistikoje.

Toliau užsiipuoliau spaudą, nors šį kartą turėjau, kalbant apie pastarąjį laiką, remtis provincijos spauda. Siekdamas apibūdinti atmosferą, parodžiau jam laiškus su man adresuotais įžeidimais, pvz., anonimiškai atsiųstą Vilniaus pasą su mano pavarde ir pabraukta spalio 9 d. data, pagaliau pabrėžiau pasigailėtinus įvykius Panevėžyje, kur lietuviai sumušė lenkus, o kunigas, beje, vyskupų kurijos sekretorius, iš sakyklos ragino atimti Vilnių, ir galiausiai – prieš Vilnių nukreiptą propagandą Lietuvos mokyklose, taip pat plačią Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdo pardavimo akciją, kurios pajamos yra skirtos Vilniaus geležiniam fondui. Atkreipiau dėmesį, kad visi šie reiškiniai rodo, jog ir toliau palaikomas plačiai išsišakojęs neapykantos Lenkijai ugdyimas ir noras atplėšti Vilnių. Pareiškiau, kad negaliu sutikti su tuo, jog oficialiuose sluoksniuose neva buvo pastebima tendencija Lietuvos politiką nukreipti link susitarimo su Lenkija, nes šiuo atveju vyriausybė jau seniai būtų pirmiausia pakeitusi visuomenės nuotaikas. Šiandien manau, kad nuolatinis reikalavimas mums būti kantriems, nėra pateisinamas. Pastebėjau, kad, kaip rodo ligšiolinė patirtis, Lietuvos atžvilgiu visose srityse rodytas liberalizmas, nuoširdumas ir gera valia, kurią Lenkija puoselėjo nuo pirmos akimirkos iki santykių normalizavimo, yra pasitelkti tik siekiant sustiprinti antilenkišką propagandą.

Remdamasis p. direktoriaus Kobylianskio (Kobyłański) pokalbiu su patarėju Trimaku ir savo šio mėn. 6 d. pokalbiu, pareiškiau, kad, deja, išpėjimai nedavė jokių rezultatų, kad Lietuvos vyriausybei teks prisiimti tokios padėties pasekmes. Gerumo ir mūsų kantrybės riba pasiekta. Geriausias įrodymas – Lenkijos visuomeninių organizacijų reakcija į lenkų persekiojimą Lietuvoje, aprašyta memoriale, įteiktame p. ministrui pirmininkui, p. ministrui ir p. vaivada.

Akcentavau tai, nes ant stalo mačiau „Eltai“ skirtą *Polagence*² telegramą, kurios kopiją esu gavęs. Lozoraičio atsakymo tonas buvo veikiau nusiminęs ir sumišęs, bet ne protestuojantis ar agresyvus.

Pradžioje jis prašė dar kartą perduoti Ponui Ministrui autoritetingą pareiškimą, kad Lietuva faktiškai siekia visose situacijose išlaikyti kuo preciziškiausią neutralumą. Net tuo atveju, jeigu Lenkija būtų įtraukta į kokį nors ginkluotą konfliktą, jis kategoriškai ir autoritetingai pareiškia, kad Lietuva neketina kelti teritorijos gražinimo klausimo, pradėti akciją prieš Lenkiją ar prie jos prisidėti. Lietuva suinteresuota turėti gerus santykius su Lenkija, nes yra įsitikinusi, kad tai jai gali būti naudinga, be to, jis pabrėžė, jog šią naudą jis išivaizduoja ne kaip Lenkijos išnaudojimą, o kaip bendradarbiavimą visose srityse, kurios liečia kaimyninius santykius ir bendrą politiką. Apgailestavo, kad aš, matyt, per menkai įvertinau vyriausybės pastangas, ypač po mūsų paskutinio pokalbio šio mėn. 6 d., kaip įrodymą pateikė nurodymus spaudai, taip pat išbrauktus beveik visus punktus iš Spalio 9 d. programos. „Vyriausybė daro viską, ką gali, norėdama sutramdyti spaudą ir įvairias organizacijas, kad šios neišsišoktų, tačiau tarp 2,5 milijono gyventojų visada gali atsirasti neatsakingų žmonių, kurie pradeda veikti savarankiškai, nepaisydami vyriausybės valios. Beje, taip pat reiktų atsižvelgti į tai, kad vyriausybė nėra visagalė ir potvarkių įgyvendinimas ne visada atitinka direktyvas, kurias ji nurodo administracinei valdžiai.“

Pereidamas prie Panevėžio įvykių pasakė, kad, pagal jo gautą informaciją, „pasi-gailėjimo verti įvykiai“ Panevėžyje prasidėjo nuo to, jog lenkų jaunimas, sužinojęs apie vyriausybės instrukcijas dėl spalio 9 d. demonstracijos apribojimų ir įsakymo policijai nukabinti vėliavas, išjuokė lietuvių jaunimą ir taip jį išprovokavo, ižeidęs jo tautinius jausmus. Bandė gintis tuo, kad Lenkijos viešoji nuomonė, matyt, nežino apie lietuvių mažumos persekiojimus Vilniaus krašte, ir apgailestaudamas konstatavo, jog Vilniaus organizacijų reakcija, atsispindinti memoriale, tiesą sakant, kelia Lietuvai didelį pavojų. Pacitavo man paskutinį telegramos sakinį, kuris teigia, kad „Panevėžio įvykiai ir lenkų persekiojimas vyksta kaip tik tuo metu, kai Lenkija švenčia kovos dėl tautinių mažumų susijungimo su gimtuoju kraštu pergalę ir prašo imtis ryžtingų priemonių ginant lenkus Lietuvoje“.

Lozoraičio pastabos pastaruoju klausimu buvo išsakytos ne protesto forma, jos veikiau rodė pašnekovo nusiminimą ir nerimavimą.

Lozoraičiui atsakiau taip: jo garantijas dėl Lietuvos politikos pranešiu Ponui Ministrui, tačiau atkreipiu dėmesį į tai, kad jos akivaizdžiai prieštarauja faktams ir aš darau išvadą, jog vyriausybė arba turi tikruosius ketinimus, kuriuos ji man garantuoja, tačiau yra per silpna, kad galėtų juos įgyvendinti, arba ji žaidžia dvejoją žaidimą. Pirmuoju atveju kyla klausimas, ar vyriausybės garantijos apskritai gali duoti teigiamą rezultatą ir turėti kokią nors esminę vertę. Esant autoritariniam režimui, spauda, mokykla ir bažnyčia yra tos institucijos, kurioms vyriausybė turi daryti įtaką, o kaip tik šios institucijos vykdo nuolatinę ir nuoseklią neapykantos ir kovos su Lenkija propagandą. Lieka kita alternatyva: oficialiai – garantavimas, neoficialiai – įvairių organizacijų

išsišokimų, propagandos mokykloje ir bažnyčiose toleravimas. Kaip pavyzdį pateikiau tai, kad pastaruoju metu vyriausybė, tiesa, susilaiko nuo aktyvaus ir viešo įsitraukimo į antilenkišką propagandą, tačiau visi vyriausybės nariai priklauso Vilniui vaduoti sąjungai ir ją remia, prisideda prie „Vilniaus geležinio fondo“, kurio tikslas – atplėšti dalį Lenkijos valstybės. Galiausiai pabrėžiau, kad mano neliko nepastebėta tai, jog po paskutinio mūsų pokalbio vyriausybė ėmėsi tam tikrų žingsnių siekdama sulaukyti antilenkiškus veiksmus, tačiau ir Panevėžio, ir kitų provincijos miestų įvykiai rodo, jog direktyvos nebuvo pakankamai griežtos arba jų nebuvo laikomasi.

Pereidamas prie Panevėžio ir lenkų mažumos klausimo pareiškiau, kad man atrodo juokingas įtarimas, jog lenkų jaunimas išprovokavo lietuvių jaunimą, nes abejoju, kad lenkų gimnazijų jaunimas galėjo žinoti apie vyriausybės direktyvas. Tačiau turiu konstatuoti, kad buvo tik lenkų aukų, o tai geriausiai rodo, kuri pusė priekabiavo.

Dėl memorialo, kurį mini spaudos telegrama, pareiškiau, kad galiu kalbėti tik savo vardu, nes dar neturiu Pono Ministro instrukcijų. Pasakiau Lozoraičiui, kad mūsų visuomenės reakciją laikau visiškai suprantama, nes Lenkijos vyriausybė, ieškodama kitokių būdų susitarti su Lietuva, itin kantriai ir dėdama dideles pastangas šešis mėnesius neleido skelbti daugybės faktų apie lenkų persekiojimą Lietuvoje. Jo (Lozoraičio) teiginį, kad Vilniaus krašte neva lietuvių mažuma buvo persekiojama, o čionykštė nepatyrė jokių nemalonumų, tuoj pat paneigiau daugybe konkrečių argumentų. Jeigu prieita prie to, kad jau kelios dienos konfiskuojamas laikraštis „Dzień Polski“⁴³ ir jam nesuteikiama galimybė aprašyti tikrąją padėtį, bet norima jį priversti išspausdinti netikslų oficialų komunikatą, tai nėra ko stebėtis, jog Lenkijos viešojo nuomonė, žinodama tai, kas vyksta, maištauja ir prašo vyriausybės pagalbos. Baigdamas dar kartą įspėjau, ir labai rimtai, kad dabartinė situacija nepakęs tokio žaidimo: arba Lietuvos vyriausybė imsis ryžtingų ir radikalių žingsnių, kurie padarys galą bet kokiai antilenkiškai propagandai, ypač propagandai Vilniaus klausimu, arba jai teks atsakyti už savo politikos pasekmes.

Pateikdamas ataskaitą apie esminius pokalbio su ministru Lozoraičiu momentus prašau Poną Ministrą – jeigu Ponas Ministras nelaiko reikalinga mane iškviešti į Varšuvą – duoti man instrukcijas raštu. Esant tokiai padėčiai aš nekeičiu išvadų, kurias pateikiau š. m. spalio 13 d. Nr. 52/Lt/62 pranešime, nes manau, kad net griežtai keliant klausimą reikia parodyti tam tikrą diplomatinį palankumą dėl motyvų, kuriuos pateikiau paskutiniame pranešime.

Galiu konstatuoti, kad nuo spalio 9 d. spaudos tonas yra gerokai pakitęs, kad vengiama bet kokie agresyvumo Lenkijos atžvilgiu. Būdinga tai, kad paskutinis numeris „Mūsų Vilnius“ pirmą kartą nė viename straipsnyje nepavartojo termino „okupuota Lietuva“, kad buvo atleistas „Kardo“ redaktorius, jį pakeitė kitas žmogus, o „Dzień Polski“ šiandien išėjo iš spaudos, laimėjęs ginčą dėl melagingo oficialaus komunikato apie Panevėžio įvykius. Aišku, neįmanoma lengvai pakeisti čionykštės atmosferos. Mano žodžiai veikia rodo tai, kad šovinistiniuose nacionalistiniuose sluoksniuose

auga neapykanta, taigi pasipiktinimas nukreipiamas prieš vyriausybę dėl jos pastarųjų direktyvų, susijusių su spalio 9 d. išskilmėmis. Be užuominų spaudoje ir susirinkimuose, tas pats kunigas Gasiūnas, kuris Panevėžyje kvietė į kovą dėl Vilniaus, iš sakyklos pasmerkė vyriausybę už tai, kad savo politikoje ji linksta susitarti su Lenkija.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti: 1. P. užsienio reikalų ministrui (3 egz.)
2. p. direktoriui Kobyliańskiui

IPMS, Ambasada RP w Londynie, sygn. A. 11.49/3, k. 111–117.

¹ „Žinios“ (rus.)

² Lenkijos telegrafo agentūra – *Polska Agencja Telegraficzna* (lenk.)

³ „Lenkijos diena“ (lenk.)

90. 1938 m. rugsėjo 20 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje patarėju dr. Antanu Trimaku apie Vokietijos ir Čekoslovakijos konfliktą

[Varšuva,] 1938 m. rugsėjo 20 d.

Pokalbis su Trimaku (Lietuvos pasiuntinybės patarėju). Atėjo sužinoti, kaip vertiname padėtį, susidariusią dėl Čekijos ir Vokietijos konflikto. Beje, atsakiau jam, kad mes labai rimtai keliame Užolzio Silezijos lenkų gyventojų klausimą, tai yra pasekmė pozicijos, kurią užėmėme nuo Čekijos krizės pradžios, kad visos koncesijos, kurias Praha suteikia vokiečių gyventojams, turi būti vienodai pripažintos Čekoslovakijoje gyvenantiems lenkams.

Į jo klausimą, ką reiškia mūsų pastarieji kariniai potvarkiai, atsakiau, kad dėl panašių Čekijos potvarkių ir dėl to, jog į mūsų pusę pereina daug pašauktinių į Čekijos kariuomenę, atsirado būtinybė budriai stebėti pasienį, todėl ir buvo sustiprinta sienos apsauga.

Skelbta: DTJS, s. 273.

91. 1938 m. rugsėjo 22 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Vilniui vaduoti sąjungos veiklą tarp Lietuvos emigrantų

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune
[Nr.] 52/57

[Kaunas,] 1938 m. rugsėjo 22 d.
Slaptai

Užsienio reikalų ministerijai Varšuvoje. P III.

[Spaudas: Lenkijos Respublikos Ambasada Londone, 1938 m. spalio 3 d., Nr. 49/Lt-48]

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune praneša, kad Vilniui vaduoti sąjunga ir jos padalinys Vilniaus geležinis fondas rengiasi tarp lietuvių emigrantų plėtoti sustiprintą propagandinę veiklą dėl Vilniaus „išvadavimo“, susijusią su metinėmis, kai Vilnių užėmė generolo Želigovskio (Żeligowski) kariuomenė (1920 m. spalio 9 d.).

Akcijos formos yra šios: organizavimas susirinkimų su atitinkamais propagandiniiais pranešimais arba kalbomis, gedulingos mišios bažnyčiose, Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdo platinimas, agitacija Lietuvos ir konkreto krašto¹ spaudoje, tiesioginis ir netiesioginis aukų rinkimas pardavinėjant vadinamuosius Vilniaus pasus (žalios knygelės su užrašu „Vilniaus pasas“, viršelyje pavaizduotas pilies bokštas) ir ženkliukus.

Šios akcijos fone neabejotinai vyks partinės dabartinės Lietuvos vyriausybės šalininkų ir opozicinės katalikų frakcijos kovos, be to, pastaroji tikriausiai stengsis pranokti vyriausybės grupę propaganda ir keliamais reikalavimais. Galimas daiktas, kad šią akciją parems komunistinės grupės ir mažumų grupės, ypač ukrainiečių.

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune prašo atkreipti dėmesį į propagandą Vilniaus klausimu tarp lietuvių emigrantų, apibrėžti jos pobūdį ir patrauklumą, nustatyti Lietuvos užsienio atstovybių poziciją ir, kadangi kai kuriais atvejais rekomenduojama kreiptis į konkretaus krašto valdžią, apibūdinti šios valdžios požiūrį į akciją. Pasiuntinybė prašo jai pranešti apie savo pastebėjimus.

Dėl informacijos raštas priduria, kad Vilniui vaduoti sąjunga yra propagandinė organizacija, o Vilniaus geležinis fondas turi tikslą surinkti lėšas, skirtas galimai lietuvių agresijai Vilniaus krašte paremti.

F. Charvatas

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys

- Paskirstyti: 1. Užsienio reikalų ministerijai P. VI
2. Lenkijos Respublikos ambasadai Londone
3. Vašingtone
4. Berlyne
5. Lenkijos Respublikos pasiuntinybei Buenos Airėse
6. Rio de Žaneire

7. Montevidėjuje
8. Rygoje
9. Generaliniam konsulatui Karaliaučiuje
10. Vilniaus vaivadijos valdybai

**HIA, Ambasada RP w Londynie, sygn. 100/7.
(mf. AAN)**

¹ Tekste pabraukta ranka.

92. 1938 m. rugsėjo 28 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa apie tarptautinę Čekoslovakijos valstybės situaciją, vidaus politinius reikalus ir problemas

[Varšuva,] 1938 m. rugsėjo 28 d.

Pokalbis su pasiuntiniu Škirpa. Atvyko užmegzti kontakto po atostogų. Buvo priverstas grįžti dėl įtemptų santykių Vidurio Europoje, prieš keletą dienų išvyko iš Ženevos, beje, kurioje nebuvo reikalo sėdėti.

Ministras Lozoraitis – kuris tikėjosi Ženevoje susitikti su ministru Beku (Beck) – pavedė jam sužinoti, kaip Lenkijos vyriausybė reagavo į jai atsiųstą, tiksliau, jos žiniai pateiktą prezidento Ruzvelto (Roosevelt) su Čekijos konfliktu susijusį raštą kancleriui Hitleriui (Hitler). Lietuvos vyriausybė, kuri taip pat gavo šį raštą, prieš atsakydama norėtų žinoti Lenkijos poziciją. Pasakiau pasiuntiniui Škirpai, kad mes apsiribojome tik *un simple accusé de réception*¹.

Bendrame pokalbyje Čekijos konflikto tema pasiuntinys Škirpa palankiai atsiliepė apie mūsų poziciją. Suteikiau jam apytikslią informaciją apie mūsų diplomatinę akciją Prahoje.

Pasiuntinys Škirpa neminėjo tariamo Vokietijos kariuomenės telkimo Lietuvos pasienyje. Klausinėjo, ar tikslios yra žinios apie Sovietų kariuomenės telkimą Lenkijos pasienyje. Atsakiau, kad Sovietų ir Lenkijos pasienyje apskritai yra ramu. Pastaruoju metu buvo užfiksuoti tik keli atvejai, kai Sovietų lėktuvai perskrido sieną, dėl to SSRS ambasadai pareiškėme protestą.

Skelbta: DTJS, s. 281–282.

¹ „paprastu gavimo patvirtinimu“ (pranc.)

93. 1938 m. spalio 6 d., Lietuvos Respublikos URM juriskonsulto dr. Petro Mačiulio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntinybės Kaune pirmuoju sekretoriumi Macejumi Zalenskiu (Maciej Zalęski) dėl Čekoslovakijos įvykių atgarsių Lietuvoje

[Slaptai]
[Nr.] 410/ pr.

Kaunas, 1938 m. spalio 6 d.

Pro memoria

/Mačiulio pasikalbėjimas su lenkų pasiuntinybės sekretorium p. Zalęski 1938.X.4./

Spalių 4 d., iš kalno telefonu pranešęs apie savo atvykimą, pas mane užėjo lenkų pasiuntinybės Kaune I-asis sekretorius, p. Zalęskis ir rimtu tonu pradėjo tokio turinio pašnekesį:

Zalęskis sako; jau kuris laikas jų pasiuntinybė pastebėjusi mūsų periodinės spaudos nelygų traktavimą visais tais klausimais, kurie paliečia pastarųjų dienų politinių įvykių raidą. Lietuvos periodinės spaudos tonas esąs labai agresyvus lenkų atžvilgiu ir priešingai, gana objektyvus vokiečiams, nors, sako p. Zalęski, čekoslovakų problemos išsprendimo klausimą pradėjome ne mes, bet vokiečiai. Iš viso jiems nėra aišku, ar tokiu tonu rašydama lietuvių spauda ieškanti progos pradėti „laikraštinių“ karą su lenkų spauda, ir ar iš viso toks karas dabartiniu momentu būtų Lietuvai naudingas.

Ta tema kalbėdamas, p. Zalęski sakosi negalįs suprasti, kodėl mūsų spauda, aprašinėdama tautybių statistinius davinius sudetų krašte, parodo tikslus skaičius, o dėl tešeno srities to dėsnio nesilaiko. Pagalios užmena ir tai, kad mūsų spaudoje C i e š y n o vadinamas T e š e n u neišlaiko kritikos, nes nei čekų nei lenkų kalba tokio pavadinimo iškreipimo esą negalima pateisinti, nes ir lietuvių kalboje toji sritis galima vadinti tikriniu vardu, jei jau ne lenkišku, tai bent čekišku. Visame tame jie negalį išžiūrėti kitokio motyvo, kaip mūsų spaudos simpatijas čekams, nors, deja, girdi toji simpatija esanti reiškiamą lenkams užgauliu būdu. Jis negalįs kvestionuoti klausimo, kam turėtų reikšti savo simpatijas lietuvių spauda, tačiau lenkams esą labai nemalonu konstatuoti, kad lietuvių spauda tame klausime lenkų atžvilgiu užėmusi nedraugingą ir neobjektyvią poziciją.

Savo žodžiams paremti jis parodė Eltos žinutę spalių 3 d., kur buvo paduota žinutė apie Tešeno srities užėmimą. Žodis okupavimas – pabrauktas raudonu paišeliu. Čia p. Zalęski klausia, kam užėmimas pavadintas okupavimu. Vėliau parodo spalių 1 d. „Vakarų“ įžanginį straipsnį, kurio paskutinėje pastraipoje pabraukti žodžiai: Lenkijos įžūlioji politika... Toliau, parodo „Laike“ /spalių 3 d./ tilpusią kronikos žinutę apie tai, kaip Kauno lenkai minėjo Tešeno srities užėmimą. Čia p. Zalęskis stengėsi primygtinai įtikinti mane, kad posakis apie iškeltą vėlavą ant Lapėno namų esąs tolygus varžymui jų diplomatinės misijos, veik panašus įžeidžiamam užgaulumui.

Išklausęs nusiskundimų eilę, aš p. Zalęskiui taip atsakiau: – Elta ir visa mūsų spauda nebe nuo dabar stengiasi lenkų atžvilgiu būti korektiška ir jokio „laikraštinio“ karo

su lenkų spauda neieško. Man rodos, kad vienas koks terminas negali būti imamas dėsniumi įžiūrėti menamą nedraugingumą.

Tą patį galima būtų pasakyti ir dėl vieno kurio posakio „Vakarų“ straipsnyje, kuris išvisio nėra prieš nieką nukreiptas.

Sutikau su p. Zaleškiu, kad „Laiko“ kronikos žinutė galėjo būti gražiau sureduoguota, tačiau aš atsirubežiavau nuo pigiosios spaudos vienokių ar kitokių išsišokimų, dėl kurių gal išvisio nevertėtų kreipti dėmesio, juoba kad tiesioginiai įžiūrėti įžaidimą lenkų vėliavos tame negalima.

Pasikalbėjimo pabaigoje aš patikinau p. Zaleškį, kad, esant reikalui, Užsienių Reikalų Ministerija niekad neatsisakė ir neatsisakys atitinkamas redakcijas įspėti dėl kartais užimamos linkmės, kuri nesiderintų su vyriausybės vedama linija, ypač santykiuose su užsieniais.

[Dokumento pirmo lapo viršuje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*Bylon. X. 10. U.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2069, l. 4–5.

Nuorašas. Mašinraštis.

94. 1938 m. spalio 7 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio slaptas *pro memoria* apie pokalbį su Lenkijos pasiuntiniu Lietuvoje Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) apie politines šalių tarpusavio santykių realijas

[Slaptai]

Kaunas, 1938 m. spalio 7 d.

[Nr.] 112/ pr.

Pro memoria

/p. S. Lozoraičio, Užsienių Reikalų Ministro/

Pasikalbėjimas su Lenkijos pasiuntiniu p. Charwat /1938.X.6 d./ dėl santykių su Lenkija.

.....

Ponas Charwat prašė skubaus pasimatymo su manim. Atėjęs pas mane 14 val. 15 min., išbuvo dvi valandas.

Jau iš karto buvo matyti, kad p. Charwat yra pusėtinai susijaudinęs. Jis pradėjo dėstyti man, kad jis atvykęs čia su geriausiais norais pagerinti Lietuvos ir Lenkijos santykius. Jau kelis kartus jis man minėjęs, kad mūsų spaudos ir visuomenės organizacijų laikysena Lenkijos atžvilgiu įkvepianti jam daug neramumo ir labai sumažinanti jo viltį pasiekti tų tikslų, kuriuos buvo užsibrėžęs atvykdamas čia ir kurie atitinką jo

vyriausybės nusistatymą. Deja, šiandien jis turįs man dar kartą pasakyti, kad jo viltys vis mažėjančios. Tai esąs apgailėtinas dalykas, ypač turint galvoje įvykius platesniam tarptautiniame terene ir tų įvykių svarbumą. Jis bijąs, kad neateitų momentas, kuriuo reiktų pasakyti, jog santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos yra blogesni, negu kad buvo pirma. Tai, kas darosi mūsų spaudoje, nesą galima kitaip pavadinti, kaip plačiųjų masių ekscitacija prieš Lenkiją. Tai esą juo labiau verta dėmesio, kad, kaip žinoma, Lietuvoj preventyvinė cenzūra, kuri, pav., Vokietijos atžvilgiu vis dėlto priverčianti spaudą laikytis ramiai. Jeigu jam būtų leista padaryti asmeninį ir privatinį pastebėjimą, tai jisai pasakytų man, kad, žiūrint į šitą akciją spaudoje, kyląs klausimas, kurių tikslų siekiama Lietuvoje ir ar iš tikrųjų manoma, kad tų tikslų galima pasiekti? Jis manąs, kad jų pasiekti negalima. Todėl, privatiniai kalbėdamas, turįs pasakyti, kad, jau vien žiūrint iš Lietuvos interesų šandpunkto, šitokia akcija tegalinti būti kenksminga pačiai Lietuvai. Lenkijos vyriausybė stengusis ir tebesistengianti pagerinti santykius. Tačiau jeigu tos pastangos nesutinkančios jokio atgarsio iš Lietuvos pusės, Lenkijos vyriausybei nebeliksią nieko kito, kaip konstatuoti šitokį rezultatą. Jis kreipia mano dėmesį į tai, kad Varšuva esanti labai susirūpinusi šituo klausimu. To susirūpinimo įrodymas yra tai, jog p. Kobylianski turėjo pakviesti p. Trimaką, atkreipti jo dėmesį į mūsų spaudos ir visuomenės organizacijų laikyseną ir pasakyti, kad tai yra a g r e s i j a prieš Lenkiją. Pereitą sekmadienį, p. Juška kalbėjęs per radiją maž daug tuo būdu, kad Lietuva turėtų pasinaudoti Lenkijos sunkumais savo teises įvykdyti. Labai susijaudinęs, lenkų pasiuntinys rodo man iškarpas iš šių laikraščių: „Laikas“ /spalių 3 d./, „Vakarai“ /spalių 1 d./, „Lietuvos žinios“ / rugsėjo 22 d., „Mūsų Vilnius“ su p. Biržiškos straipsniu, „Kardas“ Nr. 19 su straipsniu „Pasiryžimo diena“, „Lietuvos Aidą“ spalių 5 d. su spalių 9 d. apeigų programa. Ponas Charwat pridūrė, kad geros atmosferos sudarymas tarp Lietuvos ir Lenkijos turėtų būti kaip tik Lietuvos interese, nes, jo nuomone, tų klausimų, kuriuos mes laikome *conditio sine qua non* atmosferai su Lenkija pagerinti svarstymas kaip tik galėtų ir turėtų būti gerų santykių pasekmė.

Aš atsakiau p. Charwatui:

1/ Mūsų Vyriausybės tikslas yra, nustačius diplomatinis santykius su Lenkija, dviejų valstybių santykius gerinti, kad gerų santykių atmosferoje galima būtų svarstyti klausimus, interesuojančius abi valstybes, o taip pat ir platesnius klausimus, iš plaukiančius iš mūsų geografiniai politinės padėties.

2/ Ne p. Juška nustato Lietuvos politiką, bet Vyriausybė. Atsakomingu mūsų valstybės vyrų lūpomis yra pareikšta daugelį kartų ir mano yra dar visiškai neseniai pasakyta tautininkų susirinkime ir paskelbta spaudoje, kad Lietuva yra tvirtai nusi-stačiusi laikytis griežto neutraliteto eventualinių konfliktų atveju. Taigi iš mūsų pusės Lenkija neturi turėti nei baimės, nei abejojimų, kad mes galėtum ar norėtum naudotis jos sunkumais. Mes norėtum, kad galėtum žinoti tą patį kai dėl Lenkijos laikysenos Lietuvos atžvilgiu.

3/ Kai dėl mūsų spaudos, kurios iškarpas man parodė p. Charwat, tai reikia turėti galvoje tą atmosferą, kurioje straipsniai ar atskiri pasakymai buvo parašyti. Nėra jokio

abejojimo, kad Čekoslovakijos byla padarė labai didelį įspūdį mūsų viešajai opinijai. Antra vertus, suprantama, kad viešoji opinija yra nerami dėl Čekoslovakijos įvykių. Šito konstatavimo šviesoje pasidaro suprantama, kodėl spaudoje užtinkama balsų, nepritariančių būdams, kuriais buvo rišama Čekoslovakijos byla. Suprantamas dalykas, kad niekas negali reikalauti, kad mūsų spauda užgirtų Lenkijos ar kitos kokios valstybės politiką. Lygiu būdu man atrodo suprantama, kad jeigu laikraščiai rašo apie užsienio politiką, tai jie gali reikšti savo sumetimų, samprotavimų, kritikuoti tai, kas jų nuomone yra kritikuotina; su sąlyga, žinoma, kad ta kritika neišeitų iš tam tikrų ribų. Aš pripažįstu, kad kai kuriose iškarpose, kurias p. Charwat man parodė, šita kritika iš tų ribų yra išėjusi. Tačiau negali būti kalbos, kaip jau esu anksčiau sakęs p. Charwat, apie sisteminę ar iš viso ekscitaciją plačiųjų masių prieš Lenkiją. Šitų išvedžiojimų šviesoje, o taip pat ir bendrai imant, man atrodo, kad p. Kobylanski būtų geriau padaręs nevartojęs žodžio „agresija“. Aš tik galiu išreikšti savo pasigailėjimą, kad jis šitą išsireiškimą pavartojo ir tokiomis aplinkybėmis turiu pasistatyti sau klausimą, kurios intencijos slepiasi už tokio žodžio?

Ponas Charwat atsako man į tai, kad galys užtikrinti mane, jog jokių ypatingų intencijų to žodžio pavartojime ieškoti negalima.

Aš pasakau p. Charwat, kad tęsiu savo pastangas paveikti į spaudą, kad vengtų išsišokimų.

Tą patį vakarą apie Lenkijos pasiuntinio demaršą referavau Ministrų Taryboje, pažymėdamas, kad tiek turėdamas bendrą padėtį galvoje, tiek lenkų Kaune ir Varšuvoje pavartotus išsireiškimus, aš laikau, kad dalykas yra labai svarbus reikalingas greitų priemonių jam sutvarkyti. Aš dar kartą visai aiškiai ir tvirtai pabrėžiu, kad mes turime pritaikinti ne tik savo p o l i t i k ą, bet ir visą visuomenės gyvenimą ir spaudą prie realinių aplinkybių ir davinų, kurie yra, deja, labai liūdni. Neįmanomas yra dalykas, kad 11 val. aš turėčiau ginčytis su p. Zechlinu ir išklausti jo demaršo dėl karo stovio nuėmimo ir daugelio kitų dalykų Klaipėdos krašte, dėl kurių mes galime labai lengvai susilaukti Vokietijos presijos, o antrą valandą – priimti tokius lenkų demaršus, kaip kad p. Charwato demaršas.

Ministrų tarybos nariai pritarė šitoms mintims ir todėl buvo nutarta kitą dieną padaryti pasitarimą su spaudos atstovais.

.....
Gauna p.p. Pasiuntiniai: Varšuvoje, Berlyne, Paryžiuje, Londone, Romoje, Prahoje.

SL/JŠ
8 egz.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 30–32.

Nuorašas. Mašinraštis.

95. 1938 m. spalio 12 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie spalio 9 d. minėjimą Lietuvoje

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

[Kaunas,] 1938 m. spalio 12 d.

[Nr.] 52/Lt/61

Slaptai

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Apie spalio 9 d. eigą Lietuvoje

Pergalė ties Ožolziu taip pat sudarė sąlygas puikiai sėkmei prie Nemuno.

Šį teiginį pasistengsiu pagrįsti, kaip pavyzdį pateikdamas spalio 9 d., Lietuvos „gedulo dienos“, minėjimą, juolab kad būtina daryti pagrįstas išvadas, jeigu norima tinkamai pasinaudoti Lietuvos politikos Lenkijos atžvilgiu tam tikra prasme lūžiniu momentu, reikiama tai įvertinti ir tuo pasirūpinti.

Š. m. spalio 21 d. Nr. 52/Lt/56 pranešime rašiau Ponui Ministrui apie pasirengimą plačiai minėti spalio 9 d., tai privertė mane kreiptis į ministrą Urbšį su įspėjimu dėl besitęsiančios Lenkijai nepalankios politikos ir propagandos. Tiesa, ministras Urbšys garantavo, kad iškilmės neturės antilenkiško pobūdžio ir bus sumažintos iki minimumo. Tačiau kaip šis „minimumas“ atrodė dar spalio pradžioje, matyti iš „Lietuvos aide“ išspausdinto oficialaus pranešimo, kuris spalio 1 d. pateikė išsamią spalio 9 d. minėjimo Kaune programą: ryte bus iškabintos tautinės vėliavos, perrištos juoda juosta, paskui bus laikomos gedulingos mišios ir vyks eitynės per miestą, 12 val. vyks tautinio susikaupimo minutė, jos pradžią paskelbs sirenos, skambins Laisvės varpas; per radiją iš Karo muziejaus pasakys kalbą Vilniui vaduoti sąjungos pirmininkas, 15.30 bus pašventintas Vilniaus kryžius, kurį pavasarininkai pastatė prie Vytauto bažnyčios ant Nemuno kranto, 16.30 prie Nežinomo kareivio kapo bus pagerbti žuvusieji ir padėti vainikai. Vakare vyks paskaitos ir koncertai. Pagrindinis minėjimas vyks 16.45 teatre, kalbą pasakys profesorius Mykolaitis.

Remdamasis p. direktoriaus Kobyliauskio (Kobyłański) ir Trimako pokalbiu, šio mėn. 6 d. surengiau pagrindinį puolimą, skirtą ministrui Lozoraičiui, apie tai išsamiai rašiau šio mėn. 8 d. Nr. 52/Lt/60 pranešime¹.

Ta proga taip pat atkreipiau dėmesį į „Lietuvos aide“ paskelbtą iškilmų programą ir pareiškiau nusistebėjimą, kad taip atrodo sumažintos programos „minimumas“.

Norėdamas pademonstruoti savo nepasitenkinimą, iš šeštadienio į sekmadienio naktį išvykau iš Kauno, kartu pasistengiau, kad apie tai sužinotų valdininkai, atsakingi už tai, jog iškilmų programa rodo ne liūdesį ir gedulą dėl savo metu prarasto Vilniaus, bet akivaizdų norą iškilmes pasitelkti antilenkiškai propagandai, dėl šios priežasties nematau kitos išeities, kaip tuo laiku išvykti iš Kauno.

Lietuvos vyriausybė reagavo patenkinamai, pirmą kartą pasielgė solidžiai ir ryžtingai mums palankia linkme. Pateikiu atskirus įvykius chronologine tvarka: penktadienį, š. m. spalio 7 d., ministras Lozoraitis pasikvietė Lietuvos žurnalistus ir surengė jiems spaudos konferenciją, kurioje taip pat dalyvavo Propagandos biuro viršininkas vice-ministras Tamošaitis, joje pateikė šiuos paaiškinimus ir direktyvas: „1918 m. sistema nebeegzistuoja. Jos vietoje kuriasi kai kas nauja, tačiau dar nežinoma kas. Naujos aplinkybės kelia naujų reikalavimų, ypač spaudai. Nereikėtų pamiršti, kad leidinys nėra privati nuosavybė, bet priklauso visiems. Rekomenduojamas kuo didžiausias atsargumas, nes galima sukelti kokių nors išsišokimų ar *démarche*. Tai sukelia, pavyzdžiui, Prancūzijos spaudos pasisakymai, taigi tai galima taikyti ir Lietuvos spaudai. Pokalbis su žurnalistais yra asmeniškasis ir privatus, tai nėra įsakymas. Net svarbiausią informaciją galima skelbti tik tada, kai nujaučiama, kad ji naudinga Lietuvai. Pasitaiko, kad „Eltos“ pranešimą, jog tokia ir tokia kariuomenė peržengė siena, spauda gali kandžiai pakomentuoti, kad ši kariuomenė gali žygiuoti, kur nori. Reikėtų vengti suerzinimo, ypač gretimų valstybių. Reikia vengti to, kas gali atrodyti kaip akcija ar kampanija prieš kurią nors valstybę. Laikau būtina apie tai įspėti spaudą, nes reikia vengti visko, ką galima palaikyti kurstymu prieš kitą valstybę, ypač kaimyninę...“

Be to, Lietuvos spauda gavo slaptą aplinkraščių, kuris draudžia liesti Vilniaus klausimą (žr. priedą).

Taigi užsienio reikalų institucijos vadovas pirmą kartą ryžtingai ir oficialiai kalbėjo spaudai, dalyvaujant propagandos viršininkui ir veikiant sutartinai, tai jis specialiai pabrėžė. Taip pat pirmą kartą buvo išleistas aplinkraščių, stojęs prieš Vilniaus klausimo aptarimą spaudoje.

Jau šie veiksmai rodo tam tikrą vyriausybės politikos persilaužimą Lenkijos atžvilgiu. Nuo pasikalbėjimo prie keturių akių, neįpareigojančio išsakymo reikalavimų siaurame rate vyriausybė perėjo prie ryžtingo naujos linijos paskelbimo.

Šią liniją dar aiškiau ir įtikinamai rodo spalio 9 d. iškilnių eiga. Pagal seną įprotį visuomenė buvo raginama kaip gedulo ženklą iškelti vėliavas ir jas apvynioti krepū. Iš atskirų asmenų pasakojimų žinau, kad raginimas, netgi įsakymas, buvo nuolatinis ir labai tiksliai vykdomas plačiąja prasme. Šiais metais nieko kito nebuvo galima tikėtis. O štai spalio 9 d. nuo pat ryto buvo galima pastebėti policiją, kuri ėjo į pastatus, pirmiausia valstybinius, komunalinius ir kitas institucijas, reikalavo nukabinti vėliavas ir draudė jas iškelti. Taigi vėliavų nebuvo ant jokių valstybinių, komunalinių pastatų, mokyklų ir kitų institucijų. Būdinga tai, kad policija taip pat kreipėsi į universitetą ir apie 8 val. ryto rekomendavo nukabinti abi vėliavas, išskeltas prie įėjimo. Iki 13.30 val. šių vėliavų nebuvo. Tik universitete susirinkus studentų mitingui, buvo galima pamatyti ant kopėčių studentus, kurie vėl iškabino šias vėliavas.

Komiškiausias įvykis buvo lenkų gimnazijoje, kuri reagavo į ankstesnį įsakymą ir iškabino vėliavą. Bet pas sargą atvyko policininkas, liepė tuoj pat nukabinti vėliavą ir uždraudė ją iškelti...

Iškilmingos mišios vyko įvairiose bažnyčiose, tačiau nė vienoje nebuvo pasakyti pamokslai dėl Vilniaus.

Eitynės neįvyko.

Vilniaus kryžiaus šventinimo, kuris turėjo vykti šalia Šv. Vytauto bažnyčios, nebuvo.

Taip pat nevyko rinkliava į Vilniaus geležinį fondą.

Tiesa, tylos minutę pradėjo skambinimas iš muziejaus, tačiau negaudė sirenos ir atsakyma iki šiol buvusio specialaus surežisavimo, o stebėtojai pasakojo, kad gatvėje tylos minutė nebuvo masinio pobūdžio.

Vilniui vaduoti sąjungos pirmininko pavaduotojo dr. Juškos kalbos per radiją, kitaip nei anksčiau, tonas buvo ramus, turinys atsargus, be agresijos prieš Lenkiją, priešingai, jis teigė, kad „yra vilties susitarti su pietvakarių kaimyne ir būtų nesuprantamas dalykas, jeigu nepavyktų pasiekti garbingų santykių“. Po pietų pasakytos kalbos universitete taip pat buvo gana santūrios.

Itin būdinga laikau katalikų jaunimo atstovo kalbą, kad „30 km spinduliu nuo Vilniaus jau niekas nekalba lietuviškai ir, jeigu Lietuva atgautų Vilniaus kraštą po kelių dešimčių metų, ši žemė jai reikštų tą patį, ką Sudetai reiškia Čekoslovakijai“ (dr. Juškos kalbos ir kalbos, pasakytos universitete, santraukas žr. priede).

Itin kukliai ir tyliai įvyko vainiko dėjimas ant Nežinomo kareivio kapo prie Karo muziejaus.

Radijas iškilnių netransliavo, o svarbiausia yra tai, kad buvo atšauktas iškilmingas posėdis teatre.

Tai, kas buvo pasakyta, rodo, kad iš spalio pradžioje paskelbtos programos liko labai mažai, o visuma atrodė gana blankiai. Aiškus pasitraukimas nuo buvusios linijos ir šis pasitraukimas vyksta vyriausybės įsakymu ir jai kontroliuojant.

Pastebimas Lietuvos vyriausybės atsisakymas ankstesnės elgesio taktikos, taip pat buvusios pozicijos. Beje, tai galima pamatyti ir spaudoje, kurią ta proga aptariu priede. Kad naujos direktyvos buvo duotos paskutinę akimirką, rodo tam tikri provincijos elgesio skirtumai. Tiek katalikiškas „Panevėžio garsas“, tiek Klaipėdos „Vakarai“ agresyviai užsipuolė Lenkiją, be to, Panevėžyje įvyko nemalonus incidentas, kai lenkų gimnazijos mokinius sumušė lietuvių studentai, taip pat įvyko demonstracija prieš lenkus. Tai labai skiriasi nuo sostinės elgsenos, todėl tai galima paaiškinti tik tuo, kad provincijos nepasiekė atitinkami įsakymai.

Gilindamasis į šio pasikeitimo ir posūkio priežastis nesu linkęs visų nuopelnų priskirti nuolatiniam spaudimui ir pastarajam *démarche* čionykštėje Užsienio reikalų ministerijoje. Juk tai buvo tik N kartų pakartotas įspėjimas, kurį padariau š. m. gegužės 13 d. Pono Ministro pavedimu.

Lemiamą įtaką pozicijos pasikeitimui neabejotinai turėjo pagerėjęs Lenkijos prestižas, laimėjęs Užolzio klausimu. Pradedant nuo š. m. kovo mėn. visos jėgos, visi pamatai, kuriais rėmėsi antilenkiška Lietuvos politika, ir jos svajonės atgauti Vilnių nugarmėjo į prarają. Šiandien šiame regione liko tik dvi jėgos, kurios gali nulemti Lietuvos liki-

mą, – Vokietija ir Lenkija. Tačiau Vokietija – tai galas Lietuvai, Lenkija – tai galimybė gyventi su ja arba šalia jos. Pastarojo meto savarankiška Lenkijos politika, jos stiprus ir tvirtas sprendimas, priimtas be globėjų pagalbos, bet paremtas savo jėgomis, vis dėlto yra galia, kurią gali pripažinti net priešas, juolab jeigu ją lydi sėkmė.

Pastarąjį posūkį reikia vertinti vadovaujantis šiais samprotavimais, todėl drįstu teigti, kad pergalė prie Ožolzio padarė įmanomą nepaprastą sėkmę prie Nemuno.

Žinau, kad jau yra priimtas sprendimas Vilniui vaduoti sąjungą pavadinti Vilniaus ir Vilniaus krašto bičiulių draugija, kad artimiausiu metu turi būti pakeistas spaudos cenzorius. Susikompromitavęs Radomanskis praėjusią savaitę buvo pašalintas iš radijo, o Tamošaičio aplinkraštis Nr. 2 (žr. priedą, į kurį atkreipiu ypatingą dėmesį) ryškiau nei visa kita pabrėžia naują Lietuvos vyriausybės liniją. Turiu daug įrodymų, kad ne tik aš tai vertinu kaip ryškų posūkį. Vakar per mano surengtą vaišininimą pietumis Latvijos pasiuntinys keletą žmonių rate pareiškė, kad spalio 9 d. eiga rodo, jog „Lenkijos pasiuntinys stipriai prispaudė lietuvius“. Šiandien mane aplankė čia gyvenančių lenkų atstovai, kurie buvo gerai nusiteikę ir teigė, kad dar prieš kelias savaites nė vienas jų to net tikėtis nedrįso. Aktyvūs policijos veiksmai nuplėšiant kvietimus į demonstraciją, nukabinant vėliavas čionykščiams lenkams padarė didelį įspūdį. Patikimas slaptas informatorius pranešė, kad nacionalistiniuose sluoksniuose vyrauja įsitikinimas, jog Lenkija, matyt, paskelbė Lietuvai naują ultimatumą ir tai privertė vyriausybę imtis šių žingsnių.

Ši nauja situacija verčia apgalvoti mūsų tolesnę taktiką. Mano manymu, mes negalime nereaguoti, jeigu norime pasinaudoti padėtimi ir padaryti žingsnį į priekį įgyvendindami pagrindinį maršalo Pilsudskio (Piłsudski) politikos principą Lietuvos atžvilgiu. Nesiūlau nieko, kas liečia lietuvių mažumą Vilniaus krašte, nes ši problema yra glaudžiai susijusi su mūsų mažumos Lietuvoje problema, tuo tarpu negalime jos suaktualinti, nes numanau, jog sparčiai artėja pagrindinės diskusijos šia tema momentas ir mes turime kuo skubiausiai jai pasiręgti.

Taigi lieka tik viena sritis, kuri leis mums parodyti, kad supratome posūkį ir į jį atsakome, tai Lietuvių mokslo draugijos rinkinių klausimas. Manau, kad šioje vietoje neturėtume elgtis smulkmeniškai, t. y. turime ne tik atšaukti teismo aktus, bet atiduoti viską, kas sudarė Mokslo draugijos nuosavybę. Tačiau viską reikėtų padaryti taip, kad tai priklausytų nuo Vilniaus istorijos muziejaus formos, paremtos nuostatais, kuriuos prieš tai mes ir lietuviai tarpusavyje suderintume.

Šiandien nematau jokio pavojaus, jeigu šie rinkiniai liktų Vilniuje, beje, Ponas Ministras jau seniai parodė *désinterressement*², jeigu lietuviai primygtinai norėtų palikti rinkinius Vilniuje.

Taigi prašau Poną Ministrą apsvarstyti šiuos papildomus motyvus ir duoti sutikimą pradėti derybas dėl galimo muziejaus Vilniuje formos ir nuostatų, kuriam būtų perduoti Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai. O turint galvoje padėtį, kurią stengiausi pavaizduoti, prašyčiau, jeigu Ponas Ministras turės laiko, pakviesti mane į Varšuvą, kad galėtume aptarti tuos naujus dalykus, kurie neturi likti be atsako.

Priedai: 3

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

[1 priedas]

Lietuvos Respublika
Visuomeninio darbo valdyba
Nr. 2

Vertimo [iš lietuvių kalbos] kopija
Kaunas, 1938 m. spalio 8 d.
Slaptai

Pone Redaktoriau!

Įtempti tarptautiniai santykiai šiomis dienomis sukėlė nemažą atgarsį ir Lietuvoje. Galima pastebėti, ypač spaudoje, kuri, deja, dažnai vadovaujasi jausmais ir nukrypsta nuo privalomos valstybinio požiūrio linijos ir taip sudaro sunkumų ir mūsų užsienio politikai. Spauda ne visada tinkamai įvertina šia proga jai daromus išpėjimus ir nuolat kartoja savo klaidas. Todėl turime garbės prašyti ponų Redaktorių, kad be išlygų būtų atsižvelgta į visus išpėjimus ir priminimus, kurie jau buvo ar dar bus padaryti raštu ir žodžiu, ir kad apie tai informuoti atitinkami redakcijų darbuotojai juos vykdytų.

Atsižvelgdami į išgyvenamą momentą prašome:

1. Vengti bet kokios medžiagos: žinių, straipsnių ar karikatūrų, kuri galėtų ižvesti užsienio valstybę, valstybių vadovus ir vyriausybių narius. Itin reikėtų vengti kaltinimų ir priekabių dėl pasikeitusios padėties Europoje.
2. Informacijoje apie užsienio valstybes vengti tokių šaltinių, kurie su jomis kovoja ideologiniu požiūriu, pvz., žinių iš emigrantų ir kitos radikalios spaudos, jos straipsnių ir karikatūrų.
3. Neskelbti jokių žinių apie Lietuvoje akredituotus diplomatus ar diplomatinės atstovybes, jų nepatikrinus Užsienio reikalų ministerijoje, net tuo atveju, jeigu jas pateiktų oficialios informacijos institucijos.
4. Nenurodžius šaltinio neskelbti žinių, puolančių bet kokią valstybę, arba ižeidžiančių pavadinimų.
5. Neišpūsti užsienio įvykių, kurie galėtų sukelti gyventojams nerimą ir kartu neigiamai atsilieptų normaliai mūsų ekonominio gyvenimo eigai.
6. Išlaikyti kuo didžiausią santūrumą svarstant Vilniaus krašto klausimą. Pateikti tik nešališkus faktus ir vengti bet kokių komentarų, kuriuose būtų tendencija ižeidinėti ar kerštauti, taip pat reikalavimas peržiūrėti teritorinę padėtį.
7. Savo užsienio korespondentams liepti būti objektyviems, nenaudoti vienos krypties šaltinių, kuriuose matyti noras pakenkti tai valstybei, kurioje korespondentas yra akredituotas, arba tų šaltinių, kurie taip pat yra nukreipti prieš mūsų valstybės interesus ir jos santvarką.

Be to, spauda ne visada elgiasi atsakingai vidaus reikalų klausimais. Todėl prašome:

1. Savo darbe rodyti kuo daugiau pastangų stiprinti savo valstybę ir tautinį klausimą. Beje, šių pastangų įrodymas bus plačiau aprašoma vyriausybės ir valstybės veikla.
2. Vengti vyriausybės ir valstybės institucijų veiklos tendencingos kritikos.
3. Spausdinti tik patikrintą informaciją.
4. Informacijoje nepasikliauti gandais.
5. Informacijoje vengti subjektyvumo, kerštingumo ir įžeidinėjimo.

Įsitikinę, jog pats Redaktorius yra tinkamiausias savo leidinio prižiūrėtojas, prašome p. Redaktorių sudaryti sąlygas, kad nei mūsų kompetencijoje esanti spaudos priežiūra, nei Pono vadovaujamas leidinys nebūtų be reikalo apkraunami.

[2 priedas]

Spalio 9 d. Vilniaus užėmimo sukakties minėjimo proga Kaune pasakytos kalbos³

1. 12. 03–12. 11 per radiją kalbėjo Vilniui vaduoti sąjungos pirmininko pavaduotojas dr. Antanas Juška. Pranešėjas trumpai papasakojo Lietuvos tautinio atgimimo istoriją, pradėdamas nuo pirmojo atgimimo laikraščio „Aušra“ pasirodymo. Plačiau aptarė vadinamąjį Didįjį Vilniaus Seimą, kuris 1905 m. reikalavo Lietuvos autonomijos. Toliau minėjo Tarybos nutarimą, atkuriantį etnografinę Lietuvą su sostine Vilniuje, pirmosios vyriausybės susidarymą Vilniuje, grįžimą į Vilnių 1920 m. rugpjūčio mėn., kai į jį persikėlė vyriausybė ir užsienio pasiuntinybės. Trumpai minėjo Suvalkų sutartį ir liūdnąją spalio 9 d., kai Lietuva prarado „savo amžinąją sostinę Vilnių“, „kurią ikūrė didieji kunigaikščiai ir kurioje yra daug tautinių šventenybių“. Toliau pranešėjas teigė, kad yra vilties susitarti su pietvakarių kaimyne, kad būtų baisu, jeigu nebūtų galima užmegzti garbingų santykių. Spalio 9 d. lietuviai turi priimti vieną sprendimą: būti išdidūs ir stiprūs, nes „justitia vincit“⁴ ir „fortes fortuna juvat“⁵.

Kalbos tonas ramus, paskutiniai žodžiai pasakyti pabrėžtinai.

2. Po vidurdienio Kauno universitete vyko viešas vadinamosios Studentų atstovybės susirinkimas, kuriame dalyvavo apie 400 žmonių, tai sudaro apie 10 % visų universiteto studentų. Jauni valdininkai susirinkime oficialiai nedalyvavo.

Pirmas kalbėjo prorektorius Blažys. Sakydamas trumpą, 5 minučių, kalbą prorektorius pasakė, kad jaunimas savo tikslus galės pasiekti per mokslą ir darbą.

Antras kalbėjo Studentų atstovybės pirmininkas Linkevičius. Kalbėtojas teigė, kad 1920 m. spalio 9 d. prasidėjo nauja epocha, sunki mažosioms valstybėms, jis priminė Abisinijos ir Čekoslovakijos likimą. Kalbėdamas apie pastarąją, jis pasakė, kad ne Čekoslovakija yra mozaikos valstybė, bet Lenkija, kurioje gyvena 1 mln. vokiečių, 5 mln. ukrainiečių, apie 200 tūkst. lietuvių. Toliau kalbėtojas palygino mažumų padėtį: lenkų Lietuvoje ir lietuvių Lenkijoje, įrodinėdamas, kad lenkų mažumos padėtis yra daug geresnė. Kalbėtojas suminėjo lenkų institucijas Lietuvoje. Kai tuo metu salėje pasigirdo šūkis „uždaryti“, kalbėtojas paprieštaravo šiam metodui. Pavartojęs žodį

„nusižeminimas“ kalbėtojas kritikavo ne vėliavų su gedulo juostomis iškėlimą ant pastatų, bet jų nukabinimą. Baigdamas kalbėtojas ragino išlaikyti rimtį.

Trečias ir paskutinis kalbėjo katalikų jaunimo atstovas, žinomas jaunųjų katalikų veikėjas Dielininkaitis. Kalbėtojas teigė, kad Lietuva, kadaise galinga valstybė, istorijos bėgyje sumažėjo. Kalbėtojas minėjo dar neseniai buvusį Rytų Prūsijos rytinės dalies lietuviškumą ir pasakė, kad 30 km spinduliu nuo Vilniaus jau niekas nekalba lietuviškai, kalbėtojas turėjo progą tuo įsitikinti asmeniškai. Jeigu Lietuva atgautų Vilniaus kraštą po kelių dešimčių metų, ši žemė jai reikštų tą patį, ką Sudetai reiškia Čekoslovakijai. Lenkija ir Vilniaus krašto gyventojai, vadinamieji „tuteišai“, nieko nežino apie Lietuvą, apie kurią gerai informuoti tik lietuviai gyventojai. Kalbėtojas priminė, kad egzistuoja Lituanistikos institutas, turintis kraštotyros sekciją, ir iškėlė jaunimui uždavinį Vilniaus krašte skleisti žinias apie Lietuvą. Atsižvelgdamas į Lenkijos ir Lietuvos gyventojų skaičiaus santykį kalbėtojas teigė, kad Lietuva gali ką nors pasiekti tik taikiai. Kalbėtojas atkreipė dėmesį, kad po kovo 19 d. dėl daromo spaudimo vyriausybės veiksmai yra apsunkinti. Visuomenė gali padaryti daugiau. Pabaigoje kalbėjo apie tris dalykus: 1. jaunimas neturi veržtis į geras pareigas, o pasižymėti herojiškumu; 2. būtina vienybė; 3. būtina daugiau dirbti, nes iki šiol Lietuva nuveikė per mažai, mažiausiai iš visų trijų Baltijos valstybių. Baigdamas kalbėtojas kvietė sudainuoti: „Į kovą, aukštaičiai, į kovą, žemaičiai“, pažymėdamas, kad „ir tai yra taip pat reikalinga“.

[3 priedas]

Spauda apie Vilniaus užėmimo sukakties minėjimą 1938 m. spalio 9 d.

1) Prieš sukakties minėjimą

Spalio 9 d. sukakties proga specialius straipsnius spalio 8 d. išspausdino „Lietuvos aidas“ ir „XX amžius“. „Lietuvos žinios“ visai nutylėjo Vilniaus užėmimo sukaktį.

„Lietuvos aidas“, „Spalių devintoji“⁶⁶.

„Kiekviena tauta savo gyvenime turi džiaugsmingų ir liūdnų momentų.“ Pastaruoju metu „didžiausias laimėjimas yra nepriklausomybės atgavimas [...]“, „nelaimės diena“ yra Vilniaus praradimas. „Vilniuje radosi ir brendo atgimusios Lietuvos idėja, Vilniuje buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, Vilnius vienu laiku net buvo tapęs atgimusios Lietuvos sostine. [...] Tai yra faktai, kurių [...] iš istorijos puslapių išbraukti negalima.“

1920 m. spalių 9 d. Lietuva Vilniaus neteko. „Nesigilinsime ir nenagrinėsime čia tų priežasčių, dėl kurių tas mums skaudus faktas įvyko, – rašo „Lietuvos aidas“, – galbūt mes Vilniaus netekome ne tik dėl jėgos persvaros, bet ir dėl kitokių priežasčių – bet tik tiek pastebėsime, kad lietuvių tauta šį faktą laiko savo tautine nelaimė ir dėl to liūdi.“ Tauta negali neprisiminti ir savo laimėjimų. „Spalių 9 d. minėjimas yra lietuvių tautos vieningumo pasireiškimas. Su spalių 9 d. susijusį įvykį skaudžiai išgyvena kiekvienas lietuvis.“ Minėjimas nėra prieš nieką nukreiptas. „Mes nieko nenorime nei įžeisti, nei

užgauti, – baigia „Lietuvos aidas“, – mes turime savo jausmus pareikšti kultūringai, kaip pridera susipratusiai ir save gerbiančiai tautai.“

„XX amžius“, I. Petrikonis „Sukakties akimis“⁷. Spalio 9 d. primena Lietuvai skaudžiausią smūgį. Jeigu ne jis, Lietuvos vidaus gyvenimas greičiausiai būtų plėtojęs kitaip, o santykiai su kaimynais būtų įgiję kitas formas. Autorius rašo: „Gerų nuoširdžių santykių norėjome ir norime su visais, neišskiriant nė tų, su kuriais bendra kalba kaip tik dėl to spalio 9 d. fakto taip sunkiai mezgėsi.“ Tai rodo gerokai pasistūmėję į priekį santykiai ir reikia manyti, jie dar sparčiau plėtosis. „Istorija ir šių dienų valstybių gyvenimas žino labai daug pavyzdžių, kur per didžiausias bedugnes valstybės pastato tiltus ir suranda bendrą kalbą tais klausimais, kuriais jos gali susitarti ir kurių išsprendimas yra naudingas abiem pusėm.“ Toliau autorius pabrėžia, kad būtina paspartinti tautinį ir kultūrinį darbą ir tautai susitelkti. Šį darbą turi lydėti tautos troškimų ir didžiųjų idealų atsiminimas. Šiam darbui reikėtų tinkamai panaudoti skaudžią 1920 m.⁸ spalio 9 d. patirtį.

Lietuvos atgimimo draugijos savaitraštis „Tėvų žemė“ spalio 6 d. Vilniaus užėmimo metinėms skyrė nedidelį straipsnį „Spalio 9 reikšmė“.

Be deramą toną išlaikiusio pirmiau pacituoto sostinės spaudos balso, reikėtų atkreipti dėmesį į du išpuolius provincijos spaudos, kurios, matyt, Užsienio reikalų ministerija laiku neišspėjo.

Katalikų „Panevėžio garsas“ spalio 8 d. paskelbė straipsnį „Neužgydoma žaizda“⁹.

Trumpai apibūdinęs dabartinę tarptautinę politinę padėtį („kultūros drabužiu, teisės forma prisidengęs banditizmas“) autorius aptaria „Vilniaus žaizdos“ klausimą. Autorius kaltina lenkus jos brutaliu draskymu ir neramia sąžine. Šių metų spalio 9 d. nuo kitų skiriasi tuo, kad Lietuva jau nesitiki tarptautinės ar stipresnio, jai pačiai pavojingo sąjungininko pagalbos. Lietuva gali pasikliauti tik Dievo Apvaizda, savo jėgomis, ypač savo kultūra. Ta proga autorius rašo: „Lenkas turi kultūros fantaziją, bet ne kultūringą dvasią. Lenkas puikus, diplomuotas rėksnys!“ Toliau ta proga autorius, prisidengęs Vilniaus klausimu, akivaizdžiai bando kelti politinius katalikų tikslus, juos reklamuodamas kaip „religinę laisvę“, „religinį jaunimo auklėjimą“ ir pan. Visa tai turi padėti Lietuvai atgauti Vilnių. Straipsnio pabaigoje atsiranda kovinis akcentas: „Mes liūdim, apgailestaujame, bet kartu ir nusiteikiame žūtbūtiniam rytojui, tegu audringam, tegu kruvinam, bet laisvam ir garbingam.“

Klaipėdos laikraštis „Vakarai“ spalio 8 d. išspausdino Lietuvos žemėlapi su pavaizduotu Vilniaus kraštu ir užrašu „Lenkų pagrobtas kraštas“¹⁰. Prie žemėlapi leidinys pridėjo straipsnelį, pasirašytą pseudonimu Narsutis. Autorius teigia, kad laikas gydo ne visas žaizdas. Reikia reikalauti, kad lietuvių mažumai „būtų leista kultūrinė laisvė ne mažesnė kaip lenkų mažumos Lietuvoj“. „Šito iš mūsų reikalauja tautos garbė ir geri kaimyniniai santykiai.“

2. Po sukakties minėjimo.

Spalio 9 d. minėjimą aptarė šie laikraščiai: bulvarinis „Laikas“ (labai glaustai, bulvarinis „Dešimt centų“), katalikų „XX amžius“ ir Klaipėdos „Vakarai“. Tai, kad

katalikiškas „XX amžius“ atsižvelgė į Vilniaus užėmimo metines, neabejotinai yra tam tikras opozicinio priešinimosi aktas, o štai porelė „Laikas“ ir „Vakarai“ nuo š. m. rugpjūčio mėn. vidurio Lenkijos ir Lietuvos santykių klausimu dažnai rodo solidarumą.

„Laikas“ spalio 10 d. aprašyme¹¹ nori įrodyti, kad ir be raginimų minėjimas, nors ir nebuvo oficialaus pobūdžio, tapo dar nepaprastesnis ir darė dar didesnę įspūdį. Laikraštis teigia, kad didelę paklausą turėjo Vilniui vaduoti sąjungos leidiniai ir kiti raštai Vilniaus klausimu. „Nors niekas neprašė ir neragino“ (šio sakinio įvairūs variantai ilgame aprašyme kartojami kelis kartus), pvz., spalio 9 d. kavinės ir restoranai atsisakė muzikos, nebuvo jokių pasilinksminimų ir pan.

„XX amžius“ spalio 10 d. aprašė vainikų dėjimą ant Nežinomo kareivio kapo (aprašyme yra informacija, kad taip pat dalyvavo vyskupai Matulionis ir Reinyš)¹², taip pat išspausdino žinutę apie minėjimą universitete ir kitus uždarus minėjimus. Laikraštis taip pat rašo, kad Karo ligoninės tarnautojai ir ligoniai ligoninės sode pastatė vadinamąjį Vilniaus kryžių. Žinutėje apie tylos minutę „XX amžius“ teigia, kad šį kartą nebuvo duota jokio signalo, nes sekmadienį fabrikai nedirba (!). Laikraštis pasipiktino, kad kažin koks neįvardytas advokatas, nekreipdamas dėmesio į susikaupimo minutę, ramiai važiavo pagrindine Kauno gatve savo prabangiu limuzinu. Svarbiausia „XX amžiaus“ aprašymo mintis buvo ta, kad spalio 9 d. minėjimas, nepaisant silpnosios intensyvumo, vis dėlto buvo iškilmingesnis. Visa tai parašyta ramiai, be antilenkiškų išpuolių.

„Vakarai“ spalio 10 d. aprašė minėjimą Klaipėdoje ir Smalininkuose (Klaipėdos kraštas)¹³. Klaipėdoje minėjimas, kurį organizavo Vilniui vaduoti sąjunga, vyko vietinėje lietuvių gimnazijoje. Po įžanginio žodžio ir paskaitos „Spalių 9 istorijos šviesoje“ (laikraštis nieko nerašo apie paskaitos turinį) buvo sugiedota giesmė „Mes be Vilniaus nenurimsim“. Šią giesmę visi susirinkusieji išklausė atsistoję. Buvo įteikti specialūs pažymėjimai asmenims, kurie savo aukomis prisidėjo prie Vilniaus geležinio fondo ir buvo įrašyti į vadinamąją Aukso knygą. Iškilnėse dalyvavo pulko orkestras.

Minėjime Smalininkuose, kurį taip pat surengė Vilniui vaduoti sąjunga, kalbėjo dr. Trukanas. Pagal „Vakarų“ pateiktą santrauką, Trukanas pažymėjo, kad spalio 9 d. yra liūdesio, bet ir didelio tautos pasiryžimo diena. Lietuvių tauta yra lenkams davusi daug (Jogailą ir visą dinastiją, prezidentą Narutavičių ir maršalą Pilsudskį). O lenkai už tai nėra dėkingi ir iki šiol negrąžino sostinės Vilniaus. Toliau pranešėjas perėjo prie Lietuvos ir Vokietijos santykių, pabrėždamas, kad Lietuva ir Vokietija gali kuo geriausiai tarpusavyje sugyventi ir viena kitą papildyti. Po Trukano paskaitos Vilniui vaduoti sąjungos skyriaus pirmininkas įteikė Smalininkų pasienio policijai Vilniaus pasą.

Spalio 11 d. „Vakarai“ apie minėjimą išspausdino keletą pranešimų¹⁴. Pranešimas iš Šiaulių vadinasi „Tauta ilgisi ir reikalauja Vilniaus“, pranešime iš Gargždų du kartus parašyta „Vilniaus pagrobimas“. Pranešime iš Mažeikių laikraštis rašo, kad vietinės gimnazijos mokiniai suvaidino „Žygį į Vilnių“. Pranešime iš Kretingos Vilnius vadinamas sostine.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad „Memeler Dampfboot“ spalio 10 d. pažymėjo, jog šiais metais dėl santykių su Lenkija normalizavimo atsisakyta viešų demonstracijų ir

valstybės institucijų dalyvavimo minėjime. Ant valstybinių pastatų nebuvo iškeltos vėliavos. Vidinis gedulas buvo išreikštas tylos minute.

Paskirstyti: 1. P. užsienio reikalų ministrui (3 egz.)
2. p. direktoriui Kobyliauskui

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 218–233.

¹ Minimas pranešimas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

² „abejingumą“ (pranc.)

³ Čia ir toliau tekste pabraukta ranka.

⁴ „teisingumas nugalė“ (lot.)

⁵ „sėkmė renkasi drąsiusius“ (lot.)

⁶ Spalių devintoji, *Lietuvos aidas*, 1938 m. spalio 8, Nr. 456, p. 3.

⁷ I. Petrikonis, Sukakties akimis, *Lietuvos aidas*, 1938 m. spalio mėn. 8 d., Nr. 229 (684).

⁸ Originale – 1930 m.

⁹ Alfonsas Sušinskas, Neužgydoma žaizda [spalių 9-osios proga], *Panevėžio garsas*, 1938 m. spalio mėn. 8 d., Nr. 41.

¹⁰ K. Narsutis, Vilniaus krašto lietuviai, *Vakarai*, 1938 m. spalio mėn. 8 d., Nr. 234.

¹¹ Vakar Kaune ir provincijoje, *Laikas*, 1938 m. spalio 10 d., Nr. 150.

¹² Vilniaus minėjimas, *XX amžius*, 1938 m. spalio 10 d., Nr. 230 [iš tiesų šiame laikraščio numeryje nėra minimos vainikų dėjimo ceremonijos aprašymo].

¹³ Spalių 9 minėjimas Klaipėdoje. Nuo Klaipėdos iki Smalininkų, *Vakarai*, 1938 m. spalio 10 d., Nr. 235.

¹⁴ *Vakarai*, 1938 m. spalio 11 d., Nr. 236.

96. 1938 m. spalio 13 d., Lenkijos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Tadeušui Pelčynskiui (Tadeusz Pelczyński) apie pasikeitusią Lietuvos vyriausybės poziciją Lenkijos atžvilgiu

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune
Karo *attaché*
Nr. 129/38/tj.

Kaunas, 1938 m. spalio 13 d.
Kęstučio g-vė 24

[Vyriausiojo Štabo ponas viršininkas, pateikiu]

Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkas
Varšuvoje

Apie Lietuvos vyriausybės
pozicijos Lenkijos atžvilgiu pasikeitimą

Pastarųjų dienų įvykiai Europoje ir jų rezultatas – naujas jėgų santykis – anksčiau, nei buvo galima numatyti, sukėlė Lietuvoje didelį atgarsį. Pirmiausia mūsų pergalė didžiai nustebino tiek Lietuvos vyriausybę, tiek visuomenę, tačiau šiandien drąsiai

galima teigti, kad čia labai stipriai išaugo Lenkijos jėgos autoritetas, kai kurių buvusių globėjų, visų pirma Prancūzijos ir Sovietų, nenaudai.

Naują Lietuvos vyriausybės kryptį aiškiai rodo jos potvarkiai dėl š. m. spalio 9 d.

Išsamų naujos padėties vaizdą pateikia L[enkijos] R[espublikos] pono pasiuntinio š. m. spalio 12 d. Nr. 52/Lt/61 pranešimas ponui užsienio reikalų ministrui. Svarbiausi įvykiai yra šie: ministro Lozoraičio spaudos konferencija ir propagandos viršininko prof. Tamošaičio slapta aplinkraštis visai Lietuvos spaudai, draudžiantis liesti Vilniaus krašto klausimą, ypač teritorines pretenzijas.

Aš pranešu apie rezultatus savo pokalbio su generolu Černiumi š. m. spalio 6 d. (mano pranešimas Nr. 122/38/tj). Turiu įrodymų, kad šis pokalbis turėjo įtakos jeigu ne vyriausybei, tai tikrai kariuomenės vadovybės pozicijai. Jau spalio 7 d. Lietuvos spauda paskelbė žinią apie „Kardo“ redaktoriaus papulkininkio Sližio pasitraukimą („XX amžius“). Spalio 13 d. vyriausybiniis „Lietuvos aidas“ pranešė, kad vietoje buvusio „Kardo“ redaktoriaus papulkininkio Sližio buvo paskirtas krašto apsaugos ministro generolo Raštikio adjutantas majoras Zubavičius. Nekyla abejonių, kad vienintelio dvisavaitinio leidinio karininkams redaktoriaus nušalinimas tuoj pat po to, kai išėjo „Vilniaus“ numeris, bus tinkamai įvertintas Lietuvos karinėse sferose ir aiškiai rodo kariuomenės vyriausiosios vadovybės poziciją šiuo klausimu. Be to, patikimi informatoriai praneša, kad generolas Černius asmeniškai neleido sakyti jokių kalbų, kai spalio 9 d. buvo dedami vainikai prie Nežinomo kareivio paminklo.

Šie faktai rodo, iš vienos pusės, baimę nuteikti prieš save Lenkiją, tačiau, iš kitos pusės, tai reikėtų vertinti kaip įrodymą, kad norima parodyti mums palankumą ir pašalinti santykiams trukdančias problemas.

Remdamasis savo Nr. 103/38/tj pranešimu, kuriame rašiau, kad šiandien Lietuva turi rinktis – mes ar vokiečiai, pranešu, jog, mano manymu, reikia žengti kitą žingsnį plėtojant iki šiol buvusius santykius. Padėtis pasisuko mūsų naudai. Reikia ją išnaudoti.

Diplomuotas pulkininkas
Mitkevičius

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 216–217.

97. 1938 m. spalio 20 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Juozo Urbšio slapta instrukcija Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje patarėjui dr. Antanui Trimakui dėl demaršo Lenkijos URM

SLAPTAI.

[Kaunas,] 1938 m. spalio 20 d.

SKUBU.

[Nr.] 885/ sl.

Ponui A. TRIMAKUI,
Pasiuntinybės Patarėjui
Varšuvoje.

URM-ja paveda Tamstai nuvykti į URM-ją ir papasakoti, kad Lietuvos vyriausybė nuo santykių užmezgimo daro didelių pastangų, kad Lietuvoje visuomenės opinią palenktų po truputį į palankesnę Lenkijai nusistatymą, kad išauklėtų joje pasitikėjimą Lenkijos taikingumu.

Kiekvienas nešališkas stebėtojas turi pripažinti, kad padarytas didelis progresas ir to progreso keliu einama ir toliau. Tačiau pastarųjų dienų lenkų spauda, per oficialią „Pat’o“¹ atstovybę painformuota, rodo vyskstantį atmosferos nuodijimą, kuris pasireiškė ypač dviem „Pat’o“ telegramomis:

1/ iš Kauno – kur tendencingai ir neteisingai atpasakojamos Panevėžio peštynės, ir iš mokinių susipešimo, koks gali pasitaikyti ir pasitaiko bet kur, daroma toli einančių išvadų;

2/ iš Vilniaus – joje valdiška telegramų agentūra krašto viduje ir užsieny perduoda ten paminėtų organizacijų prasimanymus ir prieš Lietuvą nukreiptus agresyvius užsiuolimus. Valdiška „Pat’o“ agentūra, tokius dalykus perduodama, matyti, solidarizuojasi ir su aliuzijomis į Zaolzę².

Dabar tokiomis aliuzijomis pasitikėjimas taikingumu žymiai paliečiamas. Lietuvos vyriausybė į savo spaudą tų komunikatų nedavė, vaduodamasi vien tuo, kad santykius su Lenkija sušvelnintų ir priėtų prie gerų kaimyninių santykių. Bet tiems savo pasiryžimams ir veiksams ji yra reikalinga pagalbos iš Lenkijos pusės, būtent, ta prasme, kad tas pasitikėjimas nebūtų griauamas.

[parašas]

Generalinis Sekretorius

PM/OP

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 27.

Originalas. Mašínraštis.

¹ Lenkijos telegramų agentūra.

² Ginčytina teritorija Silezijoje tarp Čekoslovakijos ir Lenkijos, kurią, pasinaudodama antičekoslovakiskais Muncheno konferencijos sprendimais, Lenkijos Vyriausybė 1938 m. spalio pradžioje šantažuodama (pateikdama ultimatyvią notą) atplėšė nuo Čekoslovakijos ir inkorporavo į Lenkiją.

98. 1938 m. spalio 26 d., Lenkijos kariuomenės Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininko nuomonė apie Klaipėdos uosto naudojimo galimybes Lenkijos interesams sudarius Lenkijos ir Lietuvos prekybos sutartį

Prie L. dz. 18381/II S.O. 1938 m.

[Varšuva]

Slaptai

Vyriausiojo Štabo II skyriaus Viršininko nuomonės projektas

Vyriausiojo Štabo II skyrių domina rengiamos Lenkijos ir Lietuvos sutarties dėl prekybos ir ekonominių santykių bei Klaipėdos uosto naudojimo dalis, kuri liečia šios sutarties įgyvendinimo principus, nes ji gali sudaryti naujas sąlygas mūsų žvalgybai skverbtis pirmiausia į Lietuvą, netiesiogiai – į Vokietiją ir SSRS.

Todėl manau, kad šios sutarties sudarymo projektą turi patvirtinti bei jam pritariti ir Vyriausiasis Štabas, nes ji gali naudingai ir teigiamai išplėsti mūsų žvalgybos galimybes, kurios, Lietuvai akivaizdžiai vengiant glaudesnių kaimyninių santykių ir bendradarbiavimo su L[enkijos] R[espublika], vis dar nėra pakankamos, kalbant tiek apie Lietuvos pažinimo organizavimą, tiek formuojant pamatus žvalgybai Vokietijos ir SSRS kryptimis.

Dėl to prašau užtikrinti, kad Vyriausiojo Štabo II skyrius nuolat gautų informaciją apie Lenkijos ir Lietuvos derybų dėl rengiamos sutarties sudarymo eigą ir raidą, taip pat sudaryti galimybę pasisakyti dėl sutarties punktų, kurie aptars jos įgyvendinimo principus.

Vyriausiojo Štabo II skyriaus
Žvalgybos poskyrio viršininkas
Diplomuotas papulkininkis S. Majeris (S. Mayer)

Priedai: 1 (informacinės pastabos)

Pasienio apsaugos korpusas
Žvalgybos vadovybė
L. dz. 7338/Wyw. KOP/III.38

Slaptai

Informacinės pastabos
Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkui
Dėl miško plukdymo Nemunu iki Klaipėdos

Lietuvos valdžią ir prekybinius sluoksnius seniai domina vandens kelių, jungiančių Lenkiją ir Lietuvą, naudojimas, ypač galimybė naudotis šiais keliais pasienio ruožu. Iki 1938 m. balandžio mėn. ne sykį buvo bandoma šiais keliais pasinaudoti per fiktyvias užsienio (Anglijos, Gdansko, Latvijos) firmas arba per Lietuvoje gyvenančius lenkus.

Tačiau Lenkijos vyriausybės pozicija visą laiką buvo neigiama, nes mūsų vyriausybė, gerai suprasedama, kad tai yra vienas iš nedaugelio Lietuvai „rūpinimų“ klausimų, visada laikėsi požiūrio, jog apie medžių plukdymą negali būti nė kalbos, kol nebus užmegzti normalūs diplomatiniai santykiai, taip pat kol nebus sureguliuotos pagrindinės kaimyninių santykių problemos: susisiekimo, pašto ir pan.

Todėl suprantama, kad netrukus po to, kai buvo užmegzti diplomatiniai santykiai, t. y. 1938 m. gegužės mėn., Lietuva pasiūlė pradėti derybas dėl plukdymo Nemunu ir jo intakais. Taip pat būdinga yra tai, kad kaip to pasekmė sudaryta plukdymo konvencija iki šiol yra vienintelė, parengta Lietuvos siūlymu. Lenkija atsiliesė į Lietuvos siūlymą, tačiau su sąlyga, kad bus tariamasi ne tik apie plukdymą, bet apie visas vandens kelių naudojimo galimybes. Galiausiai 1938 m. gegužės 14 d. Kaune buvo pasirašyta konvencija dėl laivybos ir medžių plukdymo.

Per derybas paaiškėjo, kad Nemuno atidarymo laivybai proga Lietuva siekė galimybės per Lenkiją turėti vandens tranzitą iš SSRS į Lietuvą. Lenkija ryžtingai pasipriešino šiems norams. Tai tapo pagrindine derybų vilkinimo priežastimi ir ap sunkino sutarties baigimą.

1938 m. gegužės 14 d. konvencija atvėrė laivybą ir plukdymą Nemunu (su jo atšakomis ir Vilhelmo kanalu), Nerimi, Žeimeną (ir jos intakais), Merkiu, Pripetę (su Oginskio kanalo sistema). Kadangi Lietuva negavo tranzito į SSRS per Lenkiją, Pripetė ir Oginskio kanalo sistema jai tuo tarpu turi veikiau teorinę reikšmę, o apsidraudimas nuo eventualaus skverbimosi į specialiuųjų darbų rajonus yra garantuotas galimybe uždaryti laivybą atskiruose vandens kelių ruožuose.

Abiem šalims konvencija pripažįsta abipusį laisvą asmenų, bagažo, prekių, įskaitant plukdomą mišką, ir transporto priemonių tranzitą. Šis nutarimas pirmiausia yra svarbus Lenkijai, nes ji gauna galimybę naudotis Lietuvos vandens keliais net iki Klaipėdos uosto imtinai.

Prie konvencijos Vidaus reikalų ministerija išleido išsamią vykdymo instrukciją, suderintą su manimi, PAK vadas taip pat išleido įsakymą pasienio sargybos organams. Instrukcija ir įsakymas komentuoja atskirus konvencijos nutarimus ir suteikia elgimosi direktyvas, pirmiausia atsižvelgiant į saugumo ir tvarkos pasienyje užtikrinimą.

Konvencija įsigaliojo nuo 1938 m. liepos 15 d.

Taigi formalioju ir komunikacijos požiūriu plukdymo iš Lenkijos į Lietuvą, tiksliau, plukdymo Nemuno sistema iki Klaipėdos, klausimas yra galutinai išspręstas. Tačiau plukdymo galimybėmis iki šiol nebuvo pasinaudota, nes dar reikia sureguliuoti keletą klausimų, susijusių su plukdymo paleidimu. Šios srities didžiausia problema yra prekybos sutartis ir de vizų klausimas. Mat plukdymo paleidimas yra paskutinė ankstesnių prekybinių operacijų fazė, Klaipėdos uosto ir Klaipėdos sutarčių atitinkamo panaudojimo užtikrinimas, galiausiai atsiskaitymų formos ar būdų nustatymas. Šie klausimai vis dar formuluojami. Pvz., nutrūko derybos dėl prekybos sutarties, kurios vyko 1938 m. vasarą, o ketinimai jas atnaujinti rudenį vis dar nėra įgyvendinti. Turiu informacijos, kad per šias derybas lietuviai buvo pasiryžę padaryti didžiausias

nuolaidas mainais už preferencinius muito tarifus iki Klaipėdos. Jeigu derybos vyktų toliau ir baigtųsi sėkmingai, būtų galima rimtai galvoti apie plukdymo pradžią 1939 m. pavasarį. Planuojamo plukdymo intensyvumas ir apimtis, aišku, priklausys nuo prekybos apskaičiavimų ir nuo kiekio plukdymui (eksportui) skirto miško Vilniaus krašte. 1938 m. valstybiniuose miškuose visai nebuvo medžių atsargų. Per derybas su Centru buvo suderinti žvalgybiniai klausimai ir įtraukti į konvencijos tekstą. Mums šios problemos yra nepalyginamai svarbesnės nei Lietuvai, nes dėl vandens kelių išsidėstymo plukdymas iš esmės yra galimas tik iš Lenkijos į Lietuvą. Išimtį sudaro Žeimenos sistema, jos intakais, kurie prasideda Lietuvoje, galima Lietuvos medžius plukdyti Žeimena į Nerį, o Nerimi – į Lietuvą, panašiai kaip ir ne itin ilgi pasienio vandens kelių ruožai (Neries–Merkio–Nemuno).

Pranešu Ponui Pulkininkui, kad visuose pasitarimuose minėtomis temomis dalyvauja PAK žvalgybos vadovybės karininkas, kuris atstovauja Ponui Vyriausiojo Štabo Viršininkui ir Pasienio apsaugos korpuso vadui Ponui Generolui. Tuo metu, kai pasitarimai vyksta Lietuvos teritorijoje arba atitinkamai Lenkijos teritorijoje, bet dalyvaujant Lietuvos delegatams, šis karininkas pristatomas kaip Vidaus reikalų ministerijos skyriaus viršininkas.

1 priedas.

Varšuva, 1938 m. spalio 18 d.

e. p. PAK žvalgybos vadovo
majoras Gurbskis (Gurbski)

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 246–250.

99. 1938 m. lapkričio 2 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl šalių tarpusavio politinių santykių ir nuotaikų lietuvių spaudoje

[Slaptai]
[Nr.] 121/pr.

Kaunas, 1938 m. lapkričio 2 d.

Pro memoria

/p. S. Lozoraičio, Užsienių Reikalų Ministerio/

Pasikalbėjimas su Lenkijos pasiuntiniu p Charvatu /1938.X.18 d./ dėl mūsų spaudos laikysenos ir antilenkiškos nuotaikos

Lenkijos pasiuntinys vėl skundžiasi mūsų spaudos laikysena Lenkijos atžvilgiu, o lygiu būdu ir VVS elgesiu. Jis rodo man VVS Panevėžio apygardos komiteto atsišaukimą spalio 9 d., kuriame kalbama apie reikalą skubiai atvaduoti Vilnių.

Spalio 9 d. Panevėžio kurijos sekretorius, kun. Gasiūnas, per pamokslą katedroje raginęs žmones vaduoti Vilnių.

Cirkuliuojąs Aušros Vartų Švenčiausios Motinos paveikslas su Vilniaus malda ir ant jo esą parašyta, kad jis leistas spausdinti praloto Šaulio.

Vis tebestatomi Vilniaus kryžiai.

Spalio 13 d. numeryje „Laikas“ parašes, kad p. Becko politika vergiškai priklauso nuo Reicho ir kad jis pats esąs daug nusipelnęs nacionalsocialistams ir jų šalininkas.

Visa tai sudarą labai kenksmingą nuotaiką.

Aš atsakiau p. Charwatui, kad tokie dalykai, kaip Vilniaus kryžių statymas, negali būti suprantami kaip antilenkiškos nuotaikos platinimas, nes Vilniaus okupacija 1920 m. yra istorinis faktas, kurio iš istorijos negalima išbraukti. Mes tada pralaimėjom ir lenkai Vilnių turi. Šitokios istorinės datos, gedulingos datos, mes negalime neminėti kaipo gedulo dienos. Aš manau, kad ir lenkams, kurie, kaip žinoma, yra toki dideli vengrų draugai, tai turėtų būti ypatingai aišku.

.....

Gauna: Varšuva, Berlynas, Paryžius, Londonas.

SL/JŠ

6 egz.

[Dokumento viršuje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Bylon. XI.4. U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 21.

Nuorašas. Mašinraštis.

100. 1938 m. lapkričio 5 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio šifruota telegrama Lietuvos pasiuntiniui Varšuvoje plk. Kaziui Škirpai dėl Lenkijos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) politinės paslaugos S. Lozoraičio politiniam kursui

[Slaptai]

[Kaunas], 1938 m. lapkričio 5 d.

P-bei. Varšuva. Šifru.

Paprašykite Becko à titre amical¹ ar negalėtų Lenkijos Vyriausybė šiuo metu koku nors žestu pamanifestuoti Lietuvos ir Lenkijos santykių pagerėjimą pavyzdžiui koku nors žestu Vilniaus krašte

Lozoraitis 698

Urbšys

[1]938.XI.5.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 16.
Rankraštis. Originalas.

---

¹ „draugiškai“ (pranc.)

101. 1938 m. lapkričio 11 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos šifruota telegrama Lietuvos užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie Lenkijos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) pažadą ir pagėdavimus dėl konsulinės sutarties ir Lenkijos konsulato įkūrimo Klaipėdoje

[Slaptai]

[Varšuva,] 1938 m. lapkričio 11 d.
Užsienin, Kaunas

Warszawa 849 61 10 23 41

Priimta 1938.XI.11. 30 85

698- Beckas pažadėjo prašymą dėl žesto pasvarstyti Stop Pasiūliau gentlemen agreement dėl spaudos kuriam jis mielai pritarė šiomis dienomis sutarsime skelbimo datas Stop Prekybos derybų atnaujinimo laiką praneš šio mėnesio penkioliktą Stop Išskėlė konsularinės sutarties reikalą ir lenkų norą įsteigti Klaipėdoje konsulatą

Škirpa 285

MK

[Ant dokumento J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*Bylon. U.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 10.
Nuorašas. Mašinraštis.

102. 1938 m. lapkričio 11 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa apie susitarimus dėl spaudos

[Varšuva,] 1938 m. lapkričio 11 d.

*Pokalbis su pasiuntiniu Škirpa (iškilmingame spektaklyje Operos teatre). Labai patenkintas pasakojo man apie savo paskutinį pokalbį su Ministru Becku (Beck). Pabrėžė, kad Ministras gana teigiamai vertino siūlymą laikytis tam tikro *gentlemen's agreement* spaudos klausimu. Pasiuntinio Škirpos manymu, spaudos bendradarbiavimas yra būtinas, nes abi mūsų vyriausybės siekia plėtoti abiejų kraštų tarpusavio santykius.*

Kalbėdamas jis pabrėžė, kad Lietuvos politika, beje, panašiai kaip kitų Baltijos valstybių politika, yra neutralumo politika.

Skelbta: DTJS, s. 351.

103. 1938 m. lapkričio 12 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie Lietuvos ir Lenkijos susitarimą dėl spaudos

S l a p t a i.

Varšuva, 1938 m. lapkričio 12 d.

L. R.
Lietuvos Pasiuntinybė
Lenkijoje
Légation de Lithuanie
En Pologne
Nr. 286/sl.

Jo Ekscelencijai
Ponui Užsienių Reikalų Ministrui,

K a u n e.

Turiu garbę pranešti, kad šiandieną Ministras Beck'as buvo pasikvietęs mane pas save ir pranešė, kad Lenkų Vyriausybė mūsų sugestijai spaudos klausimu mielai pritaria. Iš savo pusės p. Beckas pasiūlė man kitą tekstą, kuris savo esmėje nesiskiria nuo to, kas pasakyta mūsų projekte, mano įteiktame p. Beck'ui. Jei prieš lenkų pasiūlytą redakciją mes nieko prieš neturėtume, tai beliktų fiksuoti tik datą, kada mūsų „Elta“ ir lenkų „Pat“ sutartą komunikatą turėtų simultaniškai ir tą pačią dieną paskelbti, tai prašė p. Beckas, kad pasirinktume mes.

Pridėdamas čia abiejų projektų prancūziškas redakcijas, turiu garbę prašyti Tamstos skubaus nurodymo ar nieko neturite prieš lenkų pasiūlytą tekstą ir kokią dieną numatytumėte jo paskelbimui. Asmeniškai manau, kad lenkų pasiūlytą tekstą reikėtų priimti ir pasiūlyti lenkams galimai artimesnę datą jo paskelbimui, pavyzdžiui, lapkričio 15 d. –

Priedas: 2.¹

[parašas]
[galiotas Ministras

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2084, l. 11.

Originalas. Mašinraštis.

¹ Minimi priedai šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojami.

104. 1938 m. lapkričio 14 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Berlyne Juzefo Lipskio (Józef Lipski) pranešimas URM apie Lietuvos pasiuntinį Berlyne dr. Jurgį Šaulį ir jo požiūrį į Lenkiją

Lenkijos Ambasada Berlyne
KG

[Berlynas,] 1938 m. lapkričio 14 d.

Nr/49/I/92/38

Užsienio reikalų ministerijai
Ministro Kabinetai
Varšuva

Čionykštis Lietuvos pasiuntinys dr. Jurgis Šaulys atgautos nepriklausomybės 20-ųjų metų proga atsiuntė man savo ranka rašytą laišką su linkėjimais, pridedu laiško kopiją ir savo atsakymo kopiją.

Noriu pridurti, kad p. Šaulys artimiausiu metu ketina atvykti į Lenkiją. Pirma jis norėtų aplankyti Varšuvą, vėliau – Krokuvą. Lenkijoje jis turi pažįstamų nuo senų laikų. Be to, jis itin domisi mūsų krašto raida.

Ministerija gana gerai pažįsta p. Šaulį. Leidžiu sau priminti, kad jis buvo vienas iš nedaugelio Lietuvos diplomatų, kurie siekė normalizuoti su mumis santykius. Jį du kartus priėmė maršalas Piłsudskis (Piłsudski).

Manau, kad Šauliui viešint Lenkijoje mums būtų gerai jam visaip pagelbėti ir Varšuvoje kokiame nors nebūtinai oficialiame priėmime padėti užmegzti kontaktą su asmenimis iš politinių ir universitetinių sluoksnių. Mat p. Šaulys atlieka specialius istorinius tyrimus ir priklauso mokslo žmonėms.

P. Šauliui išdaviau vizą su *laissez-passer*¹ vykti į Lenkiją. Jeigu man bus pranešta apie jo išvykimo laiką, nepraleisiu progos apie tai pranešti telegrafu.

[Lenkijos] Respublikos Ambasadorius
Juzefas Lipskis

2 priedai
Kopija:
URM P. III
URM PD

Kopija
Berlynas, 1939 m. lapkričio 11 d.

Brangus Pone Ambasadoriau,

Džiaugiuosi galėdamas pasiųsti Ponui savo nuoširdžius sveikinimus iškovotos ir atkurtos Nepriklausomybės 20-mečio proga. Kartu noriu per Poną perduoti savo geriausius ir nuoširdžius linkėjimus, laimės ir ateities Lenkų tautai ir Jos valstybei, prisikėlusiai naujam gyvenimui dėl Lenkijos liaudies aukų ir kraujo, dėl Didžiojo Lietuvos Sūnaus darbų ir nuopelnų.

Ta pačia proga norėčiau išsakyti savo kuklius asmeninius linkėjimus: kad Globėjiška Dvasia padėtų Lenkijos Genijui rasti būdą ir kelią nustatant – abiejų Tautų labui – savo naujus santykius su Atgimusia Lietuva ir atitinkamai su naujomis sąlygomis.

Reikšdamas savo pagarbą Ponui Ambasadoriui
visada nuoširdžiai Jūsų
J. Šaulys

Kopija
Lenkijos Respublikos ambasadorius

1938 m. lapkričio 12 d.

Ant voko: p. Jurgis Šaulys
Liet[uvos] pasiuntinys Berlyne

Brangus Pone Ministre,

Prašau Poną Ministrą priimti mano kuo nuoširdžiausią padėką už maloniai atsiųstus ir prasmingais žodžiais išreikštus linkėjimus Lenkijos valstybės nepriklausomybės atgavimo 20-mečio proga.

Aš noriu išsakyti savo karščiausius linkėjimus, kad tarp mūsų tautų kuo sėkmingiausiai susiklostytų santykiai abipusiškam abiejų valstybių labui.

Prašau brangujį Poną Ministrą
priimti mano tikrąją pagarbą
Nuoširdžiai Jūsų
Juzefas Lipskis

AAN, MSZ, sygn. 625, s. 62–63.

¹ „leidimu įeiti“ (pranc.)

105. 1938 m. lapkričio 15 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune
[Nr.] 52-Lt-68

[Kaunas,] 1938 m. lapkričio 15 d.
Slaptai

Ponui Užsienio Reikalų Ministrui
Varšuvoje

Pokalbiai su Ministru Lozoraičiu apie Lenkijos ir Lietuvos santykius

Grįžęs po keliolikos dienų buvimo Varšuvoje, du kartus kalbėjau su Ministru Lozoraičiu. Pirmą kartą šio mėn. 10 d., kai tą dieną Lozoraičio ir jo žmonos garbei surengiau pietus, paskui vyko rautas ir koncertas. Apie tą vakarą atskirai parašysiu keletą žodžių, o šioje vietoje man rūpi pasakyti, kad Lozoraitis ieškojo progos pradėti pokalbį politine tema ir paklausė manęs, koks Varšuvoje man susidarė išpūdis dėl tarptautinės situacijos ir apie Pono Ministro ketinimus Lietuvos atžvilgiu. Atsakiau Lozoraičiui, kad išsamiau šiuos klausimus ketinu aptarti artimiausiu metu, kai lankysiuos pas jį, nes tema yra plati ir svarbi, todėl jos negalima aptarti probėgšmais. Leidau sau juokaudamas priminti Pono Ministro pastabą apie pokalbį su ambasadoriais, ateinančiais su raudonais pieštukais¹. Apie Pono Ministro požiūrį į Lietuvą ir ketinimus jos atžvilgiu pasakiau, kad juos geriausiai apibūdina Amerikos žurnalisto interviu su Ponu Ministru – jame aiškiai, nedviprasmiškai ir preciziškai apibrėžiama situacija. Pasinaudojau proga pasakyti, kad nemalonią staigmeną man padarė Lietuvos spauda, kuri lyg ir per menkai įvertino Pono Ministro pareiškimo svarbą, leisdama sau pastebėti, jog kiti Lenkijos asmenys, pvz., Ministras Kosciolkovskis (Kościałkowski) ar p. Žoltovskis (Żółtowski), savo pareiškimuose apie Lenkijos požiūrį į Lietuvą nuėjo gerokai toliau. Lozoraitis labai susirūpino dėl mano pastabos ir bandė paaiškinti Lietuvos spaudos poziciją kaip nevykusį *faux-pas*², kurį jis bandys ištaisyti. Išskyrus tai, pokalbis buvo bendro pobūdžio, išsamią analizę palikome iki artimiausio tarnybinio susitikimo, kurį numatėme šio mėn. 14 d.

Šio mėn. 14 d. Lozoraitis pasitiko mane klausdamas, ar esu patenkintas Lietuvos spaudos *faux-pas* atitaisymu, atkreipdamas dėmesį į savo interviu, kurį jis davė „Eltos“ atstovui ir šio mėn. 14 d. išspausdino visi laikraščiai, o jame į fragmentą apie požiūrį į Lenkiją ir Pono Ministro pareiškimo vertinimą. Beje, jis taip pat atkreipė dėmesį į teigiamą Lietuvos spaudos poziciją Lenkijos Nepriklausomybės dieną – lapkričio 11-ąją.

Pažymėjau, kad pastebėjau ir viena, ir kita, ir kad Ponas Ministras neabejotinai taip pat tai įvertins kaip geros valios įrodymą, siekiant faktiškai pataisyti ir normalizuoti Lietuvos ir Lenkijos santykius.

Toliau per pokalbį analizavau tarptautinę padėtį, vadovaudamasis Pono Ministro nurodymais ir instrukcijomis. Pabrėžiau pagrindinius mūsų politikos teiginius, taip pat mūsų požiūrį į Baltijos valstybes ir tai, ko mes iš jų tikimės.

Lozoraitis, dėkodamas už tarptautinės padėties įvertinimą taip, kaip mes ją matome, pasakė, kad Lietuvos vyriausybė su tam tikru nerimu žvelgia į dar nenusistovėjusius santykius Vidurio Europoje, o labiausiai baiminasi dėl galimų netikėtumų iš Vokietijos. Vis labiau sklinda gandai apie Vokietijos planą suaktyvinti Ukrainos problemą ir ieškoti būdų įvykdyti savo ekonominę ekspansiją Ukrainoje. Anot Lozoraičio, šie planai yra šiek tiek pavojingi Baltijos valstybėms, aišku, lemtų forma, kaip Vokietija bandytų įgyvendinti šį planą. Lozoraičio manymu, tokio plano įgyvendinimas galėtų plėtotis trimis skirtingomis kryptimis. Vokietija arba tiesiogiai susitartų su Rusija, arba susitartų su Lenkija, arba nepaisytų Lenkijos ir remtųsi koku nors jėgų santykiu, sukurtu apeinant visą regioną, kurį sudaro valstybės, vakaruose besiribojančios su Rusija.

Pareiškiau Lozoraičiui, kad taip supaprastintą toki sudėtingą klausimą dabartinėje situacijoje laikau neįgyvendinamu dalyku, o šiuo metu visą problemą – neaktualia. Mums tenka spręsti daug aktualių klausimų ir nuo jų raidos priklausys tolesnės išvados. Pabrėžiau mūsų gerus santykius su Vokietija, kartu neigdamas, kad egzistuoja kokios nors sutartys dėl svetimų teritorijų pasidalijimo ar kokių planuojamų kryžiaus žygių. Atkreipiau Lozoraičio dėmesį į pagrindinį mūsų politikos principą, kurį sudaro visiška nepriklausomybė ir mūsų pačių interesų garantija. Lozoraitis pareiškė, kad labai aukštai vertina Lenkijos užsienio politikos nuostatas, kurioms atstovauja Ponas Ministras, ir pabrėžė, kad Lietuvos vyriausybė pasiryžusi eiti tuo pačiu keliu ir kaip tik todėl pastaruoju metu deda dideles pastangas iki galo normalizuoti ir užmegzti kaimyninius bei draugiškus³ santykius su Lenkija.

Apie Lietuvos santykius su Vokietija pasakė, kad juose dar yra daug dalykų, kurie trukdo jiems palankiai plėtotis, vokiečiai kelia kaskart naujus reikalavimus, pastaruoju metu – atsisakyti Valstybės apsaugos įstatymo, priimto 1934 m., taip pat išvesti iš Klaipėdos politinę policiją, dar reikalauja galutinai įgyvendinti 11 punktų, kurie buvo aptarti 1938 m. spalio 29 d. Nr. 11/6 pranešime. Vokietijos vyriausybė šiuos reikalavimus aiškina būtinybe įgyvendinti Klaipėdos statutą, jį interpretuodama savo naudai. Nepaisant nuoširdaus Lietuvos vyriausybės noro palaikyti su Vokietija gerus santykius ir jai nusileisti, visada yra įmanomi nesutarimai ir konfliktai, juolab kad nuolaidžiavimas vokiečiams Klaipėdos krašte sukelia didelį nepasitenkinimą Lietuvos viešosios nuomonės, kurią reiškia platūs visuomenės sluoksniai.

Pereidamas prie tiesioginių Lenkijos ir Lietuvos santykių pabrėžiau nuolatinį Lenkijos pasirengimą galutinai juos normalizuoti, taip pat pabrėžiau, kad Ponas Ministras buvo patenkintas žinia, jog Lietuvos vyriausybė yra linkusi sudaryti įvairaus pobūdžio tarpvalstybines sutartis. Paminėjau prekybos, konsulinę, dėl pasienio incidentų,

spaudos susitarimo ir kitas sutartis, atsirandančias esant normaliems dviejų valstybių santykiams, o Lietuvos vyriausybei palikau iniciatyvą siūlyti šių sutarčių sudarymo eiliškumą ir terminus.

Taip pat iškėliau klausimą dėl konsulato Klaipėdoje atidarymo, tuo pat metu pareikšdamas, kad Lenkijos vyriausybė nesipriešintų, jeigu Lietuva ketintų įkurti konsulatą Lenkijoje.

Pasakiau, kad principinė santykių normalizavimo sąlyga turi būti paleidimas tos organizacijos, kuri vykdo antilenkišką maištingą veiklą. Paminėjau savo pokalbį su ministru Škirpa ir atkreipiau dėmesį į tai, kad, mano manymu, jis eina neteisingu keliu, nuolat ieškodamas pašalinių neatsakingų asmenų paramos, o Vilniui vaduoti sąjungos pertvarkymą ar panaikinimą lyg ir sieja su mūsų veiksmais Vilniaus krašte. Patariau Lozoraičiui įspėti Škirpą, kad tokios koncepcijos nepateiktų Ponui Ministrui, nes tai turėtų sukelti reakciją, kuri būtų nemaloni Lietuvos vyriausybei. Remdamasis savo pokalbiais su Ponu Ministru, pasakiau, kad Ponas Ministras kurį laiką gali nežinoti, jog egzistuoja tokia organizacija kaip Vilniui vaduoti sąjunga, tačiau jis tikrai kategoriškai atsisakytų diskutuoti šia tema.

Pateikdamas kaip savo asmeninę nuomonę, pirmiausia patariau kuo greičiau visiškai panaikinti Vilniui vaduoti sąjungą, be to, pasakiau, kad tolesnis Lietuvos spaudos deramas elgesys Lenkijos atžvilgiu, taip pat sutarčių pasirašymas sudarys itin solidų abiejų valstybių draugiškų kaimyninių santykių pamatą. Tokioje atmosferoje taip pat bus galima tikėtis, kad abi šalys išspręs kitus, šiandien labai jautrius, klausimus, t. y. dėl čia ir ten esančių mažumų gyvenimo ir raidos.

Atsakydamas Lozoraitis pabrėžtinai pareiškė, kad Lietuvos vyriausybė neketina Vilniui vaduoti sąjungos likvidacijos klausimą padaryti priklausomą nuo kitų klausimų ir, jeigu Ministras Škirpa kitaip kelia klausimą, vadinasi, jis nesuprato Lietuvos vyriausybės tikslų. Griežtai nutarta panaikinti Vilniui vaduoti sąjungą, tačiau formaliai vykdant šį nutarimą susidurta su tam tikrais sunkumais, nes pasipriešinimas yra gana stiprus, todėl prieš Prezidento rinkimus vengta nepalankių demonstracijų. Kitas dalykas, jeigu Lietuvos vyriausybė norėtų, kad kokių nors „veiksmų“ Vilniaus krašte forma būtų pripažintos jos pastangos pataisyti santykius su Lenkija, tai leistų Lietuvos vyriausybei pasirinkti taktiką ir palengvintų jos pastangas siekiant pakeisti nusiteikimą Lenkijos atžvilgiu. Lozoraitis be galo apgailestauja, kad neturėjo galimybės pasikalbėti su Ponu Ministru Ženevoje, kur norėjo, turėdamas po ranka dokumentus, ieškoti būdo sumažinti įtampą mažumų klausimu. Atkreipęs dėmesį į potvarkius, atšaukiančius spalio 9 d. demonstracijas, taip pat pasikeitimus spaudoje, kuriems reikėjo daug pastangų ir griežtų potvarkių, Lozoraitis pasakė, kad turėjo vilčių, jog Lenkijos vyriausybė galbūt nuo lapkričio 1 d. padarys atitinkamus potvarkius, kurie pakeis dabartinę lietuvių mažumos Lenkijoje padėtį, tai palengvintų jo užduotį savo krašte. Beje, jis pakartojo tai, ką man sakė Urbšys, kad jį tenkintų tokia lietuvių mažumos padėtis Vilniaus krašte, kokią lenkų mažuma turi Lietuvoje, nes esama esminių skirtumų vertinant lietuvių mažumą Vilniaus krašte ir lenkų mažumą čia.

Lozoraičiui atsakiau, kad mes atitinkamai vertiname Lietuvos vyriausybės pastarųjų mėnesių pastangas, tai geriausiai rodo Pono Ministro pozicija, kurią jis išsakė savo paskutiniame interviu. Su pasitenkinimu sutikau žinią, kad Lietuvos vyriausybė ryžtingai nutarė panaikinti Vilniui vaduoti sąjungą ir kad Lietuvos vyriausybė tai nesieja su jokia kompensacija iš Lenkijos. Išsakiau įsitikinimą, kad, kai tik bus panaikinta Vilniui vaduoti sąjunga, Lietuvos vyriausybė galės tikėtis, jog bus atsižvelgta į jos pageidavimus dėl Lietuvos mokslų draugijos, o tai turėtų patenkinti ir Lietuvos viešąją nuomonę.

Kalbėdamas apie tarpvalstybinius santykius atkreipiau dėmesį į tai, kad Lenkijos vyriausybė man jau pranešė apie pasirengimą pradėti derybas dėl prekybos, taigi tai yra dar vienas geras dalykas, į kurį viešoji nuomonė turėtų teigiamai reaguoti.

Dėl mažumų atkreipiau Lozoraičio dėmesį į tai, kad šie klausimai turi būti svarstomi dviem aspektais: 1) šie klausimai gali būti sureguliuoti tik abipusiškai; 2) mano manymu, šie klausimai turi būti normalizuoti reguliuojant vyriausybės požiūrį į mažumas valstybių viduje, tačiau tai nereiškia, kad suinteresuotos vyriausybės, siekdamos parengti atitinkamus potvarkius, privačiuose pokalbiuose neturėtų nustatyti tam tikrų principų. Kadangi jis minėjo, kad rengėsi pokalbiui su Ponu Ministru Ženevoje, jam asmeniškai patariau, ar jis nemano, kad geriausias būdas yra ne ieškoti susitikimo su Ponu Ministru neutralioje teritorijoje, bet aplankyti Poną Ministrą Varšuvoje, tai tikrai palengvintų šių principų nustatymą. Kalbėdamas apie santykių reguliavimą valstybių viduje, patariau čia ir ten priimti nuostatus, kurie numatytų sudarymą mažumų atstovų, galinčių atsakingai ir tiesiogiai vesti derybas su valdžia, kartu tai apmažintų darbo tarpvalstybiniuose santykiuose. Tai būtų naudinga tarpvalstybiniais santykiams, nes vyriausybių vaidmuo apsiribotų draugišku ir, galima sakyti, užkulisiniu principų reguliavimu ir jų vykdymo kontrole.

Baigdamas savo pastabas pabrėžiau, kad visi patarimai, kuriuos šiandien išsakiau, rodo mano asmeninį požiūrį ir situacijos vertinimą. Aš norėčiau sužinoti ir jo nuomonę, taip pat per asmeninius pokalbius su juo padaryti išvadas, kurias turėčiau pateikti aprobuoti Ponui Ministrui.

Lozoraitis labai susidomėjęs įsiklausė į mano argumentus.

Į patarimą dėl vizito į Varšuvą jis nieko konkretaus neatsakė, tik sutiko, kad tiesioginis pokalbis su Ponu Ministru galbūt duotų greičiausią rezultatą. Garsiai išdėstė mintis apie nuostatus dėl mažumos atstovų sudarymo, tačiau išsakė nuogastavimą, kad tam tikra prasme tai gali prieštarauti vidaus įstatymams, nes formuotąsi lyg ir valstybė valstybėje.

Jo abejones atrėmiau dalykiniais argumentais ir pateikiau faktą, kad kitose valstybėse jau egzistuoja panašios centrinės organizacijos. Taigi jis pažadėjo gerai apmąstyti viską, ką jam sakiau, ir artimiausiu metu pasirinkti konkrečią poziciją. Dar kartą pabrėžęs, kad vis dėlto reikia pripažinti, jog pastaruoju metu Lenkijos ir Lietuvos santykiai pagerėjo, prašė, kad Ponas Ministras sudarytų jam galimybę tęsti šią politiką ir, aišku, grįžo prie galimo įtampos sumažinimo turint omenyje lietuvių mažumos padėtį Vilniaus krašte.

Savo ruožtu aš dar kartą pabrėžiau, kad būtina kuo greičiau panaikinti Vilniui vaduoti sąjungą.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti:
Ponui užsienio reikalų ministrui (3 egz.)
P. direktoriui T. Kobylianskiui.

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/334, k. 271–278.

¹ Kas konkrečiai slypi šiame pasakyme, vienareikšmiškai pasakyti sunku. Aišku tik tiek, kad taip Lenkijos užsienio reikalų ministras apibūdina jam ne itin įtikusius užsienio šalių atstovus Varšuvoje. Galbūt SSRS?

² „klaidingą žingsnį“ (pranc.)

³ Tekste pabraukta ranka.

106. 1938 m. lapkričio 17 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas URM apie Vilniaus pasų platinimą Vilniaus krašte

SLAPTAI.

Varšuva, 1938 m. lapkričio 17 d.

L. R.
Lietuvos Pasiuntinybė
Lenkijoje
Légation de Lithuanie
En Pologne
Nr. 295/sl.

Užsienių Reikalų Ministerijai
K a u n e.

Pasiuntinybė gavo žinių iš Vilniaus krašto, kad ten paskutiniu metu laikui pastebėtas masinis Vilniaus pasų per administracijos liniją gabenimas. Atgabenti pasai dalimi vietos gyventojams lietuviams, kurie yra dėl jų lenkų policijos sekami, tardomi ir baudžiami. Be to, tuomi erzunami lenkai gyventojai ir kiršinamos jų įstaigos. Šiuo momentu tai yra aiškiai nepageidaujamas darbas, jei tai nėra provokacija, kaip spėliojama, tai į jį reikėtų atkreipti tinkamą dėmesį.

[parašas]
Įgaliotas Ministras

[Dokumento viršuje dešiniame krašte J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „P. III. Čia esama, matyti, kokios provokacijos, nes iš čia tie pasai nėra siunčiami. XI. 21. Urb.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2097, l. 46.
Originalas. Mašinraštis.

107. 1938 m. lapkričio 19 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos premjeru kunigu Vladu Mironu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

Kopija!

[Kaunas,] 1938 m. lapkričio 19 d.

[Nr.] 52-Lt/74

Slaptai!

Pokalbis su ministru pirmininku kun. Mironu – tarptautinė padėtis, Lenkijos ir Lietuvos santykiai

Ponui Užsienio Reikalų Ministrui
Varšuvoje

Vakar neutralioje teritorijoje susitikau su ministru pirmininku kun. Mironu, kuris pastebimai rodė norą pasikalbėti su manimi. Mūsų pokalbis truko labai ilgai, net daugiau kaip dvi valandas. Ministras pirmininkas Mironas domėjosi mūsų pozicija tarptautinių santykių srityje, taigi, žinoma, buvo paliestas Lenkijos ir Lietuvos santykių klausimas. Ilgai nekalbėsiu apie mūsų pokalbio detales, jis sukosi apie tuos pačius dalykus, kuriuos aptariau paskutiniame pokalbyje su Lozoraičiu, jį išsamiai aprašiau savo šio mėn. 15 d. Nr. 52-Lt/68 pranešime. Ministras pirmininkas Mironas klausėsi labai susidomėjęs, dažnai uždavė papildomų klausimų. Jo poziciją apibūdinsiu keliais punktais.

Pirmiausia turiu konstatuoti, kad ministras pirmininkas Mironas rodo realų politinį mąstymą, nekelia smulkmeniškų problemų, bet jas mato plačiai iš bendro regėjimo taško.

Kalbėdamas apie tarptautinius santykius gerai supranta itin rimtą Europos padėtį. Didžiausią nerimą jam kelia vokiečių veržlumas, todėl baiminasi, kad tai kelia tiesioginį pavojų Lietuvai, nė kiek neslėpdamas, kad saugumo galimybę iki tam tikro laipsnio išvelgia geruose santykiuose su Lenkija, jeigu ji nepasirinks kokių nors susitarimų su Vokietija būdą, apeidama ją [Lietuvą]. Dėl to Mironas labai skundėsi padėtimi Klaipėdoje, kuri Lietuvai kelia vis didesnių problemų tiek dėl valstybės vientisumo, tiek dėl vidaus tvarkos. Lietuva pasirengusi daryti didelių nuolaidų, tačiau ji negali atsisakyti suverenumo ir gyvybinių interesų Klaipėdos krašte. Ramybė ir pusiausvyra galbūt leis Lietuvai įveikti dabartinius sunkumus, tačiau nėra tikra, kad ateityje jai pavyks išvengti didesnių rūpesčių. Nepaisydama didelių nuolaidų, Lietuvos vyriausybė nėra linkusi pasiduoti ekonominei ar politinei Vokietijos hegemonijai ir ketina ginti valstybės ir jos politikos savarankiškumą bei nepriklausomybę.

Į Rusiją Mironas žvelgia nepatikliai ir baiminasi netikėtumų, dėl kurių kaimynių padėtis galėtų tapti labai sunki ir kritiška. Todėl jis pritaria požiūriui, kad momentas reikalauja normalizuoti tiesioginius kaimyninius santykius.

Mironas konstatavo labai pagerėjusius Lenkijos ir Lietuvos santykius, taip pat pasirengimą tęsti suartėjimo su Lenkija politiką. Po to, kai spauda buvo nukreipta teisingu keliu, asmeniškai įsikišo į VVS panaikinimo reikalą, tačiau susidūrė su labai stipria opozicija. Tačiau neseniai (spalio mėn. pabaigoje) Vilniui vaduoti sąjungos delegatams ryžtingai pareiškė, kad sąjunga turi būti panaikinta, tikėdamas, jog tai yra būtina užsimezgas Lietuvos ir Lenkijos santykiams, nesvarbu, kaip tai įvyko. Ramino mane, kad VVS faktiškai neveikia, ir garantavo, jog artimiausiu metu ji ir visi jos skyriai bus galutinai uždaryti.

Į mažumų klausimą jis žiūri plačiai. Jis remiasi prielaida, kad nuodėmių darė ir vieni, ir kiti. Todėl dabar ir vieni, ir kiti turėtų siekti, kad mažumų likimas sureguliuotų vidinius santykius būtų sušvelnintas. Yra būtina, kad vyriausybės rodytų tikrą ir gerą valią. Reikėtų besąlygiškai vengti, kad į santykius tarp konkrečios vyriausybės ir mažumos kištųsi užsienis, o bet koks spaudimas nėra galimas. Suprantama, kad tai nepanaikina tiesioginių asmeninių vyriausybių atstovų pokalbių, siekiant nustatyti tam tikrus principus ir reikalavimus. Pasinaudojęs proga ir Mironui pakišau mintį apie Lozoraičio vizitą į Varšuvą, jis tai nurijo be žodžių, tik toliau vykstant pokalbiui kartojo, kad kas žino, gal asmeniniai pokalbiai išaiškintų situaciją.

Beje, kalbėdamas su lietuviu pirmą kartą susidūriau su tuo, kad jis nekėlė teritorinio klausimo, o mažumų klausimą veikia suprato plačiai, nespriešindamas būtinybei keisti lenkų mažumos Lietuvoje padėtį. Mironas gana aštriais žodžiais reiškė nepasitenkinimą lietuviais, gyvenančiais Vilniaus krašte, skųsdamasis tuo, kad jie sudaro jam didelių sunkumų ir daro stiprų spaudimą reikalaudami nenusileisti Lenkijos vyriausybei ir kelti pernelyg didelius įvairius reikalavimus. Tai jam labai ap sunkina situaciją, nes kai kuriuose Lietuvos sluoksniuose jų skundai ir reikalavimai randa atgarsį ir yra pasitelkiami darant spaudimą Lietuvos vyriausybei.

Ministras pirmininkas itin domėjosi netrukus įvyksiančiomis Lenkijos ir Lietuvos derybomis dėl prekybos sutarties. Neslėpė, kad šis klausimas Lietuvai turi labai didelę reikšmę, ypač dėl padėties Klaipėdoje. Kalbėjo apie galimybę per prekybinius santykius su Lenkija atgaivinti Klaipėdos uostą ir taip sustiprinti Klaipėdoje lietuvių padėtį. Ministras pirmininkas Mironas pabrėžė, jog turi vilties, kad Lenkija sutiks padaryti tam tikrų nuolaidų Lietuvai ir kad derybos dėl prekybos sutarties, kurią laiko labai svarbiu ir neatidėliotinu reikalu, bus rezultatyvios.

Mano ir ministro pirmininko Mirono pokalbis vyko lenkų kalba prie stalo, prie kurio taip pat sėdėjo valstybės Prezidentas (nes tai buvo po iškilmingo posėdžio, skirto Latvijos nepriklausomybės XX). Visi atkreipė dėmesį į tai, jog ministras pirmininkas Mironas visą buvimo salėje laiką skyrė pokalbiui su manimi, o kai lydėjo valstybės Prezidentą, prašė, kad aš jo palaukčiau ir pratęstume pokalbį.

Pokalbio tonas buvo nuoširdus ir draugiškas. Tą laiką panaudojau ne tik tam, kad jį informuočiau, bet pirmiausia išsakyčiau visus priekaištus, kuriuos turiu dėl Lietuvos politikos ir taktikos mūsų atžvilgiu.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti:

Ponui užsienio reikalų ministrui (3 egz.)

P. direktoriui T. Kobyliańskiui.

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/335, k. 272–273.

108. 1938 m. lapkričio 23 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui apie atsisveikinimą su diplomatine tarnyba Lenkijoje

SLAPTAI.

Varšuva, 1938 m. lapkričio 23 d.

L. R.

Lietuvos Pasiuntinybė

Lenkijoje

Légation de Lithuanie

En Pologne

Nr. 310/sl.

Jo Ekscelencijai
Ponui St. Lozoraičiui,
Užsienių Reikalų Ministrui

K a u n e.

Aukštai Gerbiamas
Pone Ministre,

Atsisveikinant man su Varšuva, prisibijau, kad lenkams neateitų į galvą mintis pagerbti mane kokiu nors Lenkijos ordenu, kurį man, kaip vienam pirmųjų mūsų kariuomenės kūrėjų, kovojusiam su ginklu rankose prieš Lenkijos padarytą Lietuvai didelę skriaudą, kuri, deja, lieka iki šiol neatitaisyta, būtų labai sunku priimti. Mano atsisakymo motyvas būtų sekantis: padėkodamas už eventualų mano darbuotės, kaip pirmojo Lietuvos Pasiuntinio Varšuvoje, įvertinimą, pastebėčiau, jog nediršau ordeno priimti, kad moraliai nenusidėčiau prieš mūsų žuvusiuosius kovoje už Lietuvos laisvę ir savo kovos draugus, mūsų kariuomenės kūrėjus-savanorius, kurių aš esu garbės narys.

Iš kitos betgi pusės, supratau, kad mano atsisakymas priimti ordeną galėtų padaryti Lenkijos Vyriausybei blogo įspūdžio ir gal net turėtų neigiamų pasekmių normalių santykių su Lenkija vystyme, pasunkindamas mano įpėdiniui darbo sąlygas Varšuvoje. Todėl turiu garbę prašyti Tamstos, kaip savo Šefo, nurodymų, ar sutinkate, kad nuo lenkų ordeno, jei jis man būtų pasiūlytas, atsisakyčiau, o taip pat prašau patarimų, kaip turėčiau tame atsitikime pasielgti, kad nepakenkus mūsų užsienio politikai bei valstybės interesui.

Atsakymą ir nurodymus prašau Tamstos teiktis prisiųsti man netrukus, kad nebūčiau galimų iš lenkų pusės pasiūlymų užkluptas.

Nauduojuos šia proga pareikšti Tamstai, Pone Ministre, aukštos pagarbos pareiškimą.

[parašas]
Igaliotas Ministras

[Dokumento viršuje spaudas: „*Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė. Įein. Nr. 2292. 1938 m. XI m. 23 d.*“ ir keturios rezoliucijos: 1) J. Urbšio ranka rašyta: „*Skubu*“; 2) S. Lozoraičio ranka rašyta: „*I. P. Girdvainiui. P. Urbšiuui. Ką manot? 24.11*“; 3) nenustatyto asmens, greičiausiai referento, ranka rašyta: „*Ref. 21.11. MP: Priimti, jei duos*“; 4) J. Urbšio ranka rašyta: „*Bylon. Atsakyta 1 lap.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2077, l. 1.

Originalas. Mašinėraštis.

109. 1938 m. lapkričio 25 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) konfidencialus pranešimas Lenkijos URM Politikos departamentui apie Vilniui vaduoti sąjungos paleidimą

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

Kopija
Kaunas, 1938 m. lapkričio 25 d.

[Nr.] 52-Lt/75

Konfidencialiai
Užsienio reikalų ministerijos Varšuvoje P. III

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė praneša, kad š. m. lapkričio 25 d. vakare pasirodė Visuomeninio darbo valdybos komunikatas, skelbiantis, jog remiantis vidaus reikalų ministro š. m. lapkričio 25 d. nutarimu buvo uždaryta Vilniui vaduoti sąjunga.

Lapkričio 26 d. ryte Visuomeninio darbo valdyba paskelbė tokio turinio komunikatą: „*VDV papildomai sužinojo, kad vidaus reikalų ministras, uždarydamas Vilniui vaduoti sąjungą, savo veiksmą motyvavo tuo, jog, normalizavus diplomatinius santykius*

su Lenkija, visus Lenkiją ir Lietuvą liečiančius klausimus abi valstybės reguliuoja diplomatinio būdu. Susidarius naujai situacijai, tolesnė Vilniui vaduoti sąjungos veikla gali disharmonizuoti abiejų valstybių gerų santykių raidą. Todėl, vadovaudamasis valstybės ir tautos interesais, nutarė uždaryti Vilniui vaduoti sąjungą ir jos visus skyrius. Vykdyti nutarimą buvo pavesta apskričių viršininkams.

Reikėtų pridurti, kad savo laiku Vilniui vaduoti sąjungos vadovybė taip pat pripažino jos panaikinimo poreikį. Pastaruoju metu Sąjungos veikla praktiškai buvo sustojusi. “

Reikėtų pažymėti, kad Sąjunga veikė 13 metų, o jos organas „Mūsų Vilnius“, kurio leidyba taip pat nutraukiama, lapkričio mėn. minėjo 10 metų jubiliejų.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/335, k. 269a.

110. 1938 m. gruodžio 6 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje plk. Kaziu Škirpa

[Slaptai]

[Varšuva,] 1938 m. gruodžio 6 d.

Pokalbis su pasiuntiniu Škirpa. Atvyko su atsisveikinimo vizitu prieš palikdamas diplomatinę atstovybę Varšuvoje. Padėkojo už priėmimą, kuri turėjo per savo trumpą viešnagę Lenkijoje. Atsakydamas jam pareiškiau, kad iš Varšuvos gali išvykti patenkintas, nes per jo tarnybos laiką Lenkijos ir Lietuvos santykiai kur kas pagerėjo, o tai suteikia geriausių vilčių ateičiai. Tai yra didelis jo asmeninis nuopelnas, nes dėl jo takto ir mokėjimo elgtis santykiai buvo išlyginti labai greitai. Pasiuntinys Škirpa pabrėžė, kad už teigiamus jo darbo rezultatus jis turi būti dėkingas savo lenkiško partnerio pagalbai ir supratimui. Toliau pažymėjo, kad perkeliamas į labai sunkią diplomatinę atstovybę (Berlynas), nes Lietuvos ir Vokietijos santykiuose esama tam tikros trinties. Matydama, kad priešintis netikslinga, Kauno vyriausybė nutarė padaryti toli siekiančių nuolaidų Klaipėdos vokiečiams. Pasiuntinys Škirpa patvirtino pasiuntinio Martino informaciją apie Čemberleno (Chamberlain) ir Hitlerio (Hitler) pokalbį Klaipėdos tema (žr. pastabas apie pokalbį su pasiuntiniu Martinu š. m. lapkričio 29 d.), tačiau gana skeptiškai kalbėjo apie vokiečių patikinimus, kad jie neturi teritorinių siekių Klaipėdoje.

Pasiuntinys Škirpa padarė prielaidą, kad jo įpėdinis p. Šaulys atvyks į Varšuvą tik prieš Kalėdas, nes po jo ilgo buvimo Berlyne, tenykščių santykių likvidavimas gali užtrukti kelias savaites. Apie ministrą Lozoraitį pasakė, kad darbas jį išvargino ir jis tikriausiai gaus vieną iš užsienio diplomatinių atstovybių.

Skelbta: DTJS, s. 375.

111. 1938 m. gruodžio 13 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus Kazimiero Bizausko slaptas *pro memoria* apie pokalbį su Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) dėl Lietuvos ir Lenkijos politinių santykių tendencijų

[Slaptai]
[Nr.] 135/pr.

Kaunas, 1938 m. gruodžio 13 d

Pro memoria

/p. Bizausko, Generalinio Sekretoriaus/

Anglų *chargé d'affaires* p. P r e s t o n dėl Anglų ambasadoriaus Varšuvoje pranešimo apie lietuvių-lenkų santykius

.....

Ponas P r e s t o n, atėjęs pas mane gruodžio mėn 9 d., davė man pasiskaityti britų ambasadoriaus Varšuvoje pranešimą anglų užsienių reikalų ministeriui apie Lietuvos–Lenkijos santykius.

Tame pranešime ambasadorius sako, jog lietuvių-lenkų santykiai gerėja. Laike savo pasimatymo su Becku jis taip pat buvęs užsiminęs apie šituos santykius bei jų tolesnę raidą. Ponas Beck, anot ambasadoriaus, esąs patenkintas esama padėtimi, paminėjęs prekybos derybas, bet dėl tolesnės tų santykių raidos buvęs labai neaiškus ir tik kažką paminėjęs apie mažumų klausimo sureguliovimą.

Gauna: Varšuva, Londonas.

KB.JŠ
4 egz.

[Dokumento viršuje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „P.Bz.XII.17. U.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2098, l. 49.
Nuorašas. Mašinraštis.

112. 1938 m. gruodžio 16 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Varšuvoje patarėjo dr. Antano Trimako slaptas pranešimas Lietuvos URM apie Kauno burmistro Antano Merkio vizitą Varšuvoje ir pokalbį su Lenkijos Respublikos URM Politikos departamento vicedirektoriumi Tadeušu Kobylanskiu (Tadeusz Kobylański)

SLAPTAI.

Varšuva, 1938 m. gruodžio 16 d.

L. R.
Lietuvos Pasiuntinybė
Lenkijoje
Légation de Lithuanie
En Pologne
Nr. 338/sl.

Užsienių Reikalų Ministerijai

K a u n e.

Per š. m. gruodžio 12 d. suruoštus Bristolio viešbuty p. Ministro Arciszewskio pusryčius p. Merkiui pagerbti teko sėdėti prie stalo šalia p. Kobylanskiu. Išnaudodamas šią situaciją, p. Kobylanski išliejo man visa ką turėjo širdy mums pasakyti.

Kalbą pradėjo nuo apgailestavimo, kad p. Ministras Škirpa turėjo tiek trumpai pabuvęs Varšuvoje, ją apieisti. Tai buvęs vyras, kurį ne tiktai jis, bet ir visi Ministerijoje su Vyriausiu jos šefu priešaky, aukštai vertina ir gerbia. Savo tiesumu ir pozityviu dalykų supratimu p. Ministras Škirpa daug nusipelnęs lietuvių-lenkų santykiams pagerinti. Jis nepaprasta savo ambition de travaill¹ išjudinęs iš vietos daug dalykų, kurie gal ir šiandien tebelauktų sprendimo. Prašė todėl mane pareikšti p. Ministrui Škirpai jo pagarbą ir simpatijas. Kobylanski ir kiti Užsienių Reikalų Ministerijos ponai jo ilgai neužmiršią ir visada yra pasiruošę jam padėti naujajame jo darbe, jei tiktai jų parama būsianti reikalinga.

Toliau p. Kobylanski perėjo į iš viso lenkų dideles simpatijas lietuviams, kurie jiems esą brangūs ir artimi. Jis džiaugiasi todėl, kad, pagaliau, mūsų santykiai pasukę draugiška linkme. Už mūsų santykių pagerinimą jis tvirtai stovėjęs nuo pat jų darbo pradžios, tiktai gal ne visada buvęs mūsų tinkamai suprastas. Jam kai kieno primetamas rezervuotumas, buvęs ne kas kita, kaip jo atsargi taktika neforsuoti santykių gerėjimo eigos. Už logišką ir planingą, etapais, mūsų santykių tvarkymą jis tenestovįs ir dabar. Po prekybos sutarties, kuri, jo nurodymu, šį kartą turinti pavykti, galės eiti kitos sutartys, kaip: konsularinė, pasienių incidentų likvidavimo, teisinių santykių sutvarkymo, na, ir mažumų reikalams tvarkyti sutartis.

Prie šios pastarosios paklausiau, ar p. Kobylanski tikrai jai priduoja realės reikšmės, kada lenkų–vokiečių mažumų sutartis neatrodo pagerinusi lenkų mažumos Vokietijoje padėties.

Su šia mano mintimi p. Kobylanskis nenorėjo sutikti, sakydamas, kad lenkų–vokiečių mažumų reikalams tvarkyti sutarties nuostatai nėra privalomi bei įpareigojami, bet tikrai pageidavimų forma surašyti. Jie todėl negali tiek duoti, kiek galėtų duoti tikra sutartis. Jis tai neabejojęs, kad mes, susikalbėję kitais reikalais, susitarsime ir dėl mažumų, kurios šiandien tebedrumsčia ir tebetrukdo tarpusavio santykius. Ir čia p. Kobylanskis priminė, kad Vilniaus krašto lietuviai dažnai norį pavaizduoti nuskriaus-tuosius, nors taip iš tikrųjų nesą.

Šį kaltinimą pertraukiau, nurodydamas, kad anksčiau, kada Vilniaus krašto lietuvių padėtis buvo kitokia, jų nusiskundimų buvo nepalyginamai mažiau. Jeigu tačiau jie šiandien dejuoja daugiau, vadinasi, jiems kas nors skauda ir su jų padėtimi yra ne-tvarkoj. Bet, nenorėdamas šios temos tęsti toliau, nusukau kalbą atgal į konsuliarinę sutartį, paklausdamas, kada ir kokį jie mano mums jos projektą pasiūlyti.

– Paprasčiausią, šabloninį, – atsakė p. Kobylanskis, kartu pabrėždamas, kad jau sausio mėnesį reikėtų konsuliarinę sutartį sudaryti. Tuo tarpu jie norėtų tikrai vieno konsulato Lietuvoje, būtent Klaipėdoje, kur, užmezgus prekybos ryšius, atsiras daug tvarkytinų reikalų. Į konsulus ten p. Kobylanskis jau numatęs mūsų skyriaus vedėją p. B. Koscialkowskį, kuris gerai moka lietuviškai ir vokiškai ir pažįsta vietos sąlygas.

Toliau paklausiau p. Kobylanskį ar nebūtų galima kalinių pasikeitimo ir amnestavimo klausimą paskubinti, kad jau švenčių proga galėtume jiems padovanoti laisvę. Su šia mintimi p. Kobylanskis visai sutiko ir pažadėjo reikalo sprendimą pagreitinti.

Ta pat proga jis pareiškė norįs, kad iš viso mūsų abiejų kraštų visuomenės atstovai būtų paskatinti arčiau susieiti, dažniau keistis vizitais ir vieni kitus pažinti betarpiu, akis akin, kad greičiau baigtų tirpti tarp jų tebesą ledų likučiai. Ponas Kobylanskis todėl džiaugiasis p. Merkio, kaip ir p. Dailydės atsilankymais ir lauktų, kad ir mūsų spaudos skyrių vedėjai galėtų tiesiogiai pasišnekėti ir betarpiu susipažinti.

Pritardamas visuomenės atstovų artimensnio susipažinimo svarbai, pastebėjau, kad iš mūsų pusės tam nėra daroma jokių kliūčių, ką puikiai įrodo paties p. Kobylanskio nurodyti mūsų aukštų asmenų vizitai.

[parašas]

Dr. A. TRIMAKAS

[Dokumento pirmame lape viršuje K. Bizausko ranka rašyta rezoliucija: „p. Mačiuliui. Bylon. Biz.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2098, l. 50–51.

Originalas. Mašinraštis.

¹ „ambicija veikti“ (pranc.)

113. 1938 m. gruodžio 23 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministerijos konfidenciali pažyma Lenkijos Respublikos prezidentui Ignacui Moscickiui (Ignacy Mościcki) apie Lenkijos ir Lietuvos santykius

Ponui L[enkijos] R[espublikos] Prezidentui
Pažyma apie Lenkijos ir Lietuvos santykius

Lenkijos ir Lietuvos santykiai, užmegzti 1938 m. kovo 19 d., vis labiau panašėja į dviejų valstybių, turinčių bendrą daugiau kaip 500 km sieną, normalius kaimyninius santykius.

Pradžioje Lietuvos valdžia ir visuomenė buvo nusiteikusi santūriai ir norėjo, kad šie Lenkijos „primesti“ santykiai išliktų formalūs. Tačiau ši padėtis pasikeitė, o Augustavo konferencijoje nubrėžtos ribos matyti sudarytose sutartyse: pašto, telekomunikacijos, geležinkelio, dėl plukdymo ir laivybos, susisiekimo keliais ir oru, suteikiant susisiekimo galimybę ne tik oficialiems atstovams ir valdininkams, bet ir platiesiems visuomenės sluoksniams.

Nepaisant sutarčių sudarymo, rodančio tam tikrą Lenkijos ir Lietuvos santykių normalizavimą, spauda ir kai kurios visuomenės grupės nenorėjo prisitaikyti prie naujų formų, dažnai puolė Lenkijos vyriausybę ir kartu bandė palaikyti neigiamą įtampą Lietuvos visuomenėje Lenkijos atžvilgiu.

Tuo metu Lietuva negalėjo išsivaduoti nuo europinės kolektyvinio saugumo psichozės ir slaptai svajojo apie koki nors didesnę konfliktą, kuris jai leistų patenkinti norą susigrąžinti teritoriją.

Čekoslovakijos įvykiai leido jai pamatyti Vakarų valstybių ir Sovietų Rusijos požiūrį į Centrinės ir Rytų Europos problemas, o ryžtinga Lenkijos pozicija privertė susimąstyti ir suprasti, kad būtina keisti požiūrį ir ieškoti lokalinio bendradarbiavimo su Lenkija.

Lietuvos vyriausybė ryžosi paleisti Vilniui vaduoti sąjungą ir visus jos skyrius, taip pat jai veikiant pasikeitė spaudos nusiteikimas ir ji pradėjo siekti bendradarbiauti. Lietuvos geros valios apraiškos taip pat leido sumažinti įtampą ir Lenkijai.

Kauno burmistro vizitas š. m. gruodžio mėn. tapo reikšminga Lenkijos ir Lietuvos santykių, kurie atsirado vos prieš 8 mėnesius, naujos epochos išraiška.

Gruodžio 22 d. Kaune buvo pasirašyta prekybos sutartis, normalizuojanti ekonominius santykius. Lenkija, įvertinusi sunkią Lietuvos politinę padėtį Klaipėdoje, atėjo jai į pagalbą, užtikrindama gerą žaliavos medžių pavidalu tiekimą, tai gerokai sustiprins Lietuvos ekonominę padėtį ir leis jai imtis tam tikrų politinių veiksmų Klaipėdos atžvilgiu.

Šiuo metu galima teigti, kad Lenkijos ir Lietuvos santykiai plėtojasi esant lojalumo ir tarpusavio pasitikėjimo atmosferai.

Varšuva, 1938 m. gruodžio 23 d.

AAN, MSZ, sygn. 652, k. 41–42.

114. 1939 sausio 7 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Lietuvos ir Vokietijos santykius bei padėtį Klaipėdoje

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune

[Kaunas,] 1939 m. sausio 7 d.

[Nr.] 11/1

Slaptai

Apie Lietuvos ir Vokietijos santykius,
dėl padėties Klaipėdoje

Ponui Užsienio Reikalų Ministrui

Varšuvoje

[Spaudas: Ponas Vyriausiojo Štabo Viršininkas. Pateikiu]

Šiandien įvairiais reikalais lankydamas ministrą Urbšį, paklausiau jo, ar įvyko kokių permainų Lietuvos ir Vokietijos santykiuose. Ministras Urbšys pasakė, kad jokių permainų nėra. Berlynas vis dar neatsakė į gruodžio 5 d. siūlymus (žr. 1938 m. gruodžio 21 d. Nr. 52/Lt/82 pranešimą). Ministras Škirpa ne tik negalėjo iki šiol įteikti įgaliojamųjų raštų, bet jo iki šiol nepriėmė ministras Ribentropas (Ribbentrop), o priėmė tik kiti *Auswärtiges Amt*¹ pareigūnai.

Padėtį Klaipėdoje jis apibūdino kaip labai sunkią, tiesa, niekas nepasikeitė į blogesnę pusę, priešingai, po rinkimų viskas šiek tiek aprimo, o Lenkijos ir Lietuvos prekybos sutarties pasirašymas taip pat suteikia tam tikros vilties, tačiau vokiečiai ir toliau palaiko netikrumo atmosferą.

Pagal informaciją, kurią ministras Urbšys prieš keliolika dienų gavo iš Berlyno partinių nacionalsocialistų sluoksnių, partiniai sluoksniai ir toliau atkakliai laikosi koncepcijos atplėšti Klaipėdos kraštą ir jį prijungti prie Vokietijos. Tuo tarpu *Auswärtiges Amt* nepasisako ne tik apie tikslus, kurių norėtų pasiekti Klaipėdoje, bet apskritai apie tolesnės politikos tikslus. Pagal Urbšio informaciją taip pat susidaro įspūdis, kad Ribentropas – kalbant apie Klaipėdą – palaiko nacionalsocialistų radikalų koncepciją, taigi Klaipėdos krašto prijungimą prie Vokietijos.

Urbšys man pasakė, kad vokiečių argumentų išeities taškas yra šis. 1933 metai, t. y. didžiausios konflikto įtampos laikotarpis, parodė, kad Lietuva ekonominio boikoto, sukulto Vokietijos, sąlygomis įstengė išlaikyti veiksmų savarankiškumą tik dėl to, jog turėjo savo uostą, iš kurio nesunkiai galėjo savo eksportą nukreipti į kitus kraštus. Tai turi itin didelės reikšmės dėl to, kad šiandien Lietuvos eksportas per Klaipėdą sudaro apie 60–65 % viso Lietuvos eksporto. Urbšys aiškina, kad, atsižvelgiant į tai, jog geležinkeliu per Vokietiją vežama 15–20 % Lietuvos eksporto, turėdami savo rankose

Klaipėdą vokiečiai savo kompetencijoje turėtų 80–85 % Lietuvos eksporto, todėl nuo jų priklausytų visas Lietuvos ūkis. Todėl taip pat nuogaštaujama, kad Berlyne gali paimti viršų šie argumentai ir Berlynas nuspręš užgrobti Klaipėdos kraštą.

Urbšys pasakė: „Neatmetu to, kad vokiečiai visą šią taktiką, kaip ir apskritai savo ketinimus, skleistų siekdami pagašdinti Lietuvą ir priversti ją daryti toli siekiančių nuolaidų. Mes esame linkę daryti nuolaidų, tačiau norime iki galo ginti krašto nepriklausomybę ir ekonominį savarankiškumą, o įbauginami nesileisime.“ (Tarp kitko priduriu, kad vakar Estijos pasiuntinys man pranešė, jog generolas Raštikis, prieš kelias dienas kalbėdamas su juo, ryžtingai pareiškė, kad Lietuva pasirengusi gintis karinėmis pajėgomis ir, jeigu Vokietijos kariuomenė įžengtų į Klaipėdą, Lietuvos kariuomenė pajudėtų ginti Klaipėdos kraštą.)

Apie taktiką, kurią vokiečiai, atrodo, yra linkę taikyti, Urbšys pareiškė, kad, pagal visas jo turimas žinias, šiuo metu vokiečiai neketina atimti Klaipėdos krašto kariniu būdu. Šio tikslo jie siekia dviem būdais: 1) baugina Lietuvą skleisdami įvairių neramių žinių ir krašto viduje darydami įvairių diversijų, kurių tikslas nuversti dabartinę valdžią ir sudaryti priežastis suformuoti kitą, paklusnią vokiečiam valdžią, sukeldami bruzdėjimų ir pan., 2) kurdami nuolatinių konfliktų ir neramumų atmosferą pačioje Klaipėdoje, keldami tuos pačius ir naujus reikalavimus, siekdami sukelti gubernatoriaus ir centrinės valdžios pasipriešinimą.

Vokiečiai tikisi, kad sukeldami nuolatinių neramumų jie sukurs atmosferą, kuri privers klaipėdiečius kreiptis į Vokietiją, o toliau įvykiai klostysis kaip įprastai.

Taigi Urbšys labai rimtai apibūdino padėtį, šiuo klausimu neturiu ko pridurti. Šiuo metu vyrauja visiškas netikrumas dėl tolesnių Vokietijos tikslų sprendžiant Klaipėdos krašto likimą. Galiu tik konstatuoti, kad dingo dar prieš kelias savaites vyriausybės sluoksniuose buvęs sutrikimas, ji vis stipriau ir ryžtingiau linkusi gintis nuo Vokietijos agresijos.

Ministras Urbšys labai susidomėjęs minėjo spaudos pranešimus apie Pono Ministro pokalbius su kancleriu Hitleriu (Hitler). Klausė, ar šia tema galėčiau jam papasakoti kokių nors detalių, neslėpdamas tarp eilučių, kad šis pokalbis gali turėti svarbios reikšmės bendrai padėčiai Europoje, taip pat tolesnei santykių plėtrai Lietuvoje.

Urbšys neaiškiai dar kalbėjo apie tai, kad šiuo metu Vokietija turi skaitytis su tuo, jog Lietuva nėra nuo jos visiškai priklausoma, nes dar yra Lenkija. Tačiau jis tai suformulavo gana neaiškiai ir nedrąsiai.

Ministrui Urbšiui pasakiau, kad, išskyrus spaudos informaciją, neturiu jokių kitų žinių apie Pono Ministro susitikimą su Hitleriu ir Ribentropu. Drauge atkreipiau jo dėmesį į tai, kad šis susitikimas jam tikriausiai nebuvo netikėtas, nes savo pokalbyje su juo grįžęs iš Varšuvos buvau pastebėjęs, kad Vokietija ieško kontakto su Lenkija. Urbšys pasakė, kad bet kuriuo atveju yra tikras, jog ne Ponas Ministras ieškojo Hitlerio, o, be abejonės, tai jis pakvietė Poną Ministrą.

Kadangi oficialūs Lenkijos ir Lietuvos santykiai sėkmingai stabilizuojasi, prašau leisti man suteikti Urbšiui kokios nors informacijos apie Pono Ministro pokalbį su Hitleriu ir Ribentropu, taip pat apie jo nuomonę dėl Klaipėdos krašto, nes bet koks pasitikėjimo ir susidomėjimo momentas stiprina čia mūsų poziciją, o kadangi aš galiu būti tarpininku, – taip pat ir mano.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

Gauna:

Ponas užsienio reikalų ministras (3 egz.)
p. direktorius T. Kobylanski

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 390–392.

¹ Vokietijos užsienio reikalų ministerija.

115. 1939 m. sausio 15 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiui apie pasikalbėjimą su Lenkijos ambasadoriumi Paryžiuje Juliušu Lukasevičiumi (Juliusz Łukasiewicz) apie Lenkijos tarptautinę padėtį ir santykius su Trečiuoju Reichu

Konfidencialiai.
[Nr.] 179

[Paryžius,] 1939 m. sausio 15 d.

J.S.
Ponui J.URBŠIUI
Užsienių Reikalų Ministrui,

K a u n e.

Pasikalbėjimas su Lenkų Ambasadorium.

Šiandien turėjau progos pasikalbėti apie einamus politikos klausimus su p. Lukaszewicz'ium, kuris mane informavo šiais punktais:

Beckas savo pasimatyme su Hitleriu Berchtesgadene gavo „impression très rassurante“¹ kai dėl Klaipėdos klausimo. Ambasadorius neturįs detalių, bet tik bendrą charakteristiką, tačiau p. Šaulys apie tai bus tiksliau p. Becko painformuotas.

Lukaszewiczius pridėjo, kad Lenkija užinteresuota Klaipėda kaip prekybiniu svarbiu Lenkijai uostu ir savo tą susiinteresavimą buvo pareiškusi Berlyne dar prieš Becko pasimatymą su Hitleriu.

Ambasadoriui atrodo, kad Vokietija Klaipėdos reikaluose nedarys griežtų žygių, ar kokių „brusqueries“², o kad Lietuvos Vyriausybė ras irgi išrišimą be sukrėtimų. Bet

tuojau pridūrė, kad nieko negalima šioje epochoje numatyti ilgam laikui – tetenka žiūrėti, kas bus artimiausiuose mėnesiuose.

Lenkijos santykiai su Vokietija, pasak ambasadoriaus, eina sena vaga, kuri buvo nustatyta 1934 metais. Visos kalbos apie Ukrainos planus, apie koridoriaus koridorių, apie Dancigo prijungimą esančios perdėtos arba pramanytos. Beckas Berchtesgadene gavo visai priešingą išpūdį; antra, Hitleris žino, kad Lenkija „juokų nedarytų“, jei būtų mėginta griebtis kokių smurtų. Hitleris viską labai realistiškai apskaito ką jis gali ir ko negali, o be to jis visai nėra toks „courageux“³, kaip paparstai apie jį kalbama. Vokietijoje žmonės greičiau bijo, kad Lenkija galėtų padaryti neapgalvotų žygių prieš Vokietiją, t.y. užatakuoti „à la légère“⁴, jei tam būtų pateiktas koks pretekstas. Rytų Prūsiose nuolatos bijoma, kad kokiam nors Vokiečių neatsargumo eventualume lenkai galėtų okupuoti visus Rytų Prūsus, kurie neturi tinkamų /à la Siegfriedo linija/ apsaugos įtaisymų, ir Reichas bent laikinai jaustųsi bejėgis tą provinciją apginti. Todėl kaip tik Rytų Prūsų žmonės santykiuose su Lenkija vaidina moderuojamąjį vaidmenį. Rytų Prūsai bendrai daugiausia jaučiasi nepatenkinti tuo, kad Hitleris daro daug išlaidų Pietuose, virškindamas Austriją ir Sudetus /tuos pigius laimėjimus vistiek reikia apmokėti – sako ambasadorius/ o apleidžia ir alina Rytus ir Šiaurę.

Ambasadorius specialiai pabrėžė, kad Becko važiavimas į Berchtesgadoną buvo išprovokuotas Hitlerio iniciatyva, o tatau irgi parodo, kad Vokietija skaitosi su Lenkija ir rado reikalingu išsklaidinti visas spaudos paleistas žinias, kurios galėtų afektuoti gerą Reicho valią Lenkijos link. Taip pat prekybiniai santykiai vystosi patenkinamai, nors Lenkų Vyriausybės nusistatymu mainų dydis su Vokietija neturi prašokti 23%.

Santykiai su Rusija irgi dabar labai pasitaisė. Sovietai ši kartą sutiko, kad vienas non-agresijos paktas yra pakankamas geriesiems santykiams plėsti – ko seniau Sovietai nenorėjo pripažinti. Taip pat prekyba nuo pernai metų pašoko nuo 4 ligi 80 milijonų zlotų. Tie prekybiniai santykiai su Rusija Lenkijai yra tuo svarbūs, kad Lenkija gauna žaliavos savo pramonei, už kurią devizų neišleidžia, o Rusams užtai duoda savo pramonės dirbinius „clearingo“ sistemoje. Tas faktas stiprina Lenkijos pramonės pajėgumą labai žymiu tempu.

Ambasadorius kelis kartus parodė savo pasitenkinimą politine Lenkijos situacija, kuri sustiprėjo ir įėjo į ramų kelią tiek iš Vokietijos, tiek iš Rusijos pusės.

Ambasadorius plačiai atpasakojo ir santykių tvarkymąsi su Prancūzija. Spauda, berods, čia irgi daro visokių nemalonumų, bet vis daugiau atsiranda ir rimtesnių balsų. Bet oficialinės sferos, ypačiai Bonnet ir Daladier, supranta, kad šiandien be Lenkijos negali būti pusiausvyros Rytų Europoje ir todėl daro pastangų, kad santykiai vystytųsi palankiai susipratimo ir bendradarbiavimo nuotaikoje. Ambasadorius mano, kad dabar šiuo atžvilgiu viskas eina daug geriau, negu dar neseniai buvo.

Prancūzų politikų klaida, pasak ambasadoriaus, ir dabar ir visada buvo ta, kad jie įsivaizdavo, jog „laisvės davimas“ Vokietijai kur Čekoslovakijoje, Lenkijoje ar Baltijos valstybėse, ar Ukrainoje būsianti kompensata už vakarus. Jie nesupranta, kad kompen-

sata svetimais daiktai negali būti padaryta ir kad tokių kompensatų Vokietija nelaiko kompensatomis. Jei Prancūzai sakys Hitleriui – štai mes tau atiduodame Lenkiją ir Lietuvą, kad tu mus paliktum ramybėje, tai Hitleris turėtų teisę paklausti, ar prancūzai jau yra išgavę iš tų kraštų sutikimą pasiduoti Vokiečiams... Tokios fantazijos betgi realybei neatitinka ir vokiečiai puikiai žino, kad ne tik Lenkija pasipriešins bet kokiam Vokietijos pasikėsinimui ant jos laisvės ir nepriklausomybės, bet ir nedidelė Lietuva, nepaisydama savo disproporcijos, mušis ligi paskutinio lašo kraujo prieš milžiną Reichą. Prancūzai dar mano, kad visi Balkanų ir rytų kraštai pasiduotų ekonominei Vokietijos supromatijai, bet jie nežino, kad nė vienas tų kraštų taip lengvai savo ekonominių laisvių neparduoda ir nei šiandien nei rytoj jų neparduos. Tą daro Vengrija, tą daro Rumunija ir tą puikiai supranta Lietuva, kuri kaip ir Lenkija neleidžia savo mainams prašokti tam tikrą normalų procentą.

Ambasadoriaus įsitikinimu, toje netikusio defentizmo kryptyje daugiausia viešąją nuomonę demoralizuoja anglai, kurie nuolatos pasakoja, kad lenkų koridorius negali išverti, kad Dancigo anšliusas neišsvengiamas, kad Klaipėdai nėra vilties išsilaikyti ir kad net Ukraina turėsianti atitekti Vokietijai. Prancūzai kaip beždžionės tą anglų spleen⁵ cinizmą kartoja visai vaikiškai ir be jokios sau naudos. Pas Prancūzus visada taip išeina, kad jie bičiuliuoja su Rusija ir skleidžia fantazijas apie jos padalinimą; bičiuliuoja su Lenkija ir daro lygiai tą patį etc.

Dar buvo kalbėta apie Klaipėdos reikalus, kurių proga Lukasiewiczzius pastebėjo, kad Lenkijos kraštai, kurie buvo atgauti iš Vokietijos, turėjo tą avantazą, kad ten visi lenkai kietai atsilaikė kaip katalikai ir kad beveik nėra nei Koridoriuje nei Silezijoje lenkų liuteronų. Ciešine taip pat, nors ten yra kiek kalvinistų. Šitas faktorius labai palengvino reaneksiją ir tų dalių suaugimą su Lenkija.

Lukasiewiczzius dar laikė reikalingu pažymėti, kad negali būti jokių kalbų apie kokius nors Lenkijos planus su Vokietija Lietuvos sąskaiton. Tai yra žurnalistų fantazija.

[parašas]

Įgaliotas Ministras.

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „Lietuvos Pasiuntinybė Prancūzijoje“ ir K. Bizausko ranka rašyta rezoliucija: „Bylon skaičiau 19/1/1939 Biz.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 30, l. 6–8.

Originalas. Mašinėraštis.

¹ „labai raminamą įspūdį“ (pranc.)

² „šturkštumų“ (pranc.)

³ „narsus, ryžtingas“ (pranc.)

⁴ „lengvabūdiškai“ (pranc.)

⁵ „melancholiškai“ (pranc.)

116. 1939 m. sausio 21 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus *pro memoria* apie Lietuvos ir Lenkijos santykių perspektyvas

Konfidencialiai

Londonas, 1939 m. sausio 21 d.

Lietuvos Pasiuntinybė
Lithuanian Legation
19, Kensington Palace Gardens,
London, W. 8.
Nr. 14/sl.

PRO MEMO. № 11
Lietuvos–Lenkijos Santykiai
(Pastabos)

1. Iš p. Trimako pranešimų matosi, kad Lenkai vis tankiau mini apie mažumų sutarties sudarymą, konsuliarinę sutartį, etc.

Norėčiau savo „trigrašį“ įkišti, pareikšdamas keletą minčių.

Lenkams nurodoma, kad iš Lenkų – Vokiečių sutarties dėl mažumų gauta nedaug naudos, – ergo negalima būtų tikėtis ir iš Lenkų – Lietuvių tokios pat sutarties. Argumentas neblogas. Bet gal be jo galima būtų nurodyti dar ir tai, kad mes laikomės Tautų Sąjungai duotų tuo reikalu pažadų ir savo pažadų paprastai nesame pratę nesilaikyti. Mes netikim, kad bet kokis klausimas galėtų but išrištas vis naujų ir naujų sutarčių darymu ir senų laužymu. Ne mūsų yra kaltė, kad Lenkija „atšaukė“ pas save T. S-gai duotas mažumų garantijas. Juo labiau nederėtų tikėtis, kad dėl to ir Lietuva turėtų taipgi laužyti savo duotus T. Sąjungai pažadus, kuo atskiros sutarties darymas be abejonės būtų. Jeigu Lenkija sulaužė sutartį su T.S., tai kokia yra garantija, kad ji jos nesulaužys su Lietuva? Mano manymu, laikas nuo laiko būtų neprošal lenkams „švelniai“ duoti suprasti, kad mes nepamirštame praeities prityrimų ir kad naujiems jų pažadams esame linkę duoti lygiai tiek vertės, kiek seni jų pažadai yra pildomi. Mažumų sutartis po T. S. egida, kurios mes prisilaikome, turėtų išmušti lenkams ginklą iš rankų ir užkirsti kelią jų užmačioms.

2. Lenkai nori konsulato tuo tarpu tik Klaipėdoj. Toliaus jie, be abejo, panorės jų ir Panevėžy, Šiauliuose, Suvalkijoj... Tas mums būtų visai nepageidaujama. Konsulato tinklo nustatymui mes turėtum tuojaus nusistatyti kokią nors pastovią liniją. Mes savo laiku jau esame padarę tuo klausimu vieną stambią klaidą – Klaipėdoje, kur mes savo laiku galėjome visai neleisti konsulato vokiečiams (kaipo atskirtoje nuo Vokietijos dalyje). Bet mes to tuomet nežinojome. O jeigu ne to konsulato veikla pat pradžioje (jie turėjo net apie 60 žmonių jame ir tik vėliau mums pasisėkė sumažinti), tai gal ir šiandien mes butume turėję bent šiek-tiek kitokius rezultatus.

Konsulatų skaitlių (kaip ir kiekvieno jų personalo dydį), man rodytūs, galima būtų statyti priklausomu tiesiog nuo – a) prekybos dydžio ir – b) nuo tos šalies piliečių skaičiaus.

Einant šiais sumetimais, mes turėtum leisti Lenkams konsulatą Klaipėdoje (atsižvelgiant prekybos reikalavimų) – ir daugiau niekur. Nes kitur nei prekybos didumu, nei Lenkijos piliečių skaitliumi, lenkų konsulatui negali but pateisinti. Noras juos steigti be šitų pagrindų rodytų kitas intencijas, kurios su b o n a f i de konsulatų užduotimis nieko bendro neturi ir todėl, vieton padėti geriems kaimyniams santykiams vystytis, galėtų jiems tik kenkti...

Aš nematau rezono, kodėl tokia ar panaši argumentacija negalėtų buti padėta diskusijų pagrindu, čia pat pradžioje.

3. Lenkai, kaip matosi, daro taip pat didelį spaudimą ir į „Socialiai-Kultūrinių“ santykių plėtimą. Tas pasireiškia daugiausiai privačių ir pusiau privačių asmenų ir organizacijų abipusiuose vizituose, paskaitose, koncertuose, etc.

Šio dalyko aš taipgi labai neskatinčiau. Apsirybočiau tik pačiu minimumu. Sumetimai tam yra šie: viena, – nėra reikalo, kad tokiais vizitais etc. būtų klaidinama lenkų visuomenė, kuri galėtų susidaryti nuomonės, kad lietuviai greitai viską pamiršta ir kad jiems ir toliau lengvai galima daryti visokias šunys. Tokia nuomonė juos tik padrašintų ateityje prie „kietos“ politikos Lietuvos atžvilgiu. (Aš net nesu tikras, kad jų elgesis Vilnijoje nėra iššauktas panašiais galvojimais, – „chłop tylko bat rozumie proszę Pana...“)¹

Antra gi vertus, būtų tiesiog negarbinga po visų mums padarytų skriaudų dabar staiga pulti lenkams ant kaklo... Lenkai yra jautri ir pastabi tauta. Mūsų rezervuotumą ir korektingumą jie greičiau ir teigiamiau įvertins negu puolimą jiems glėbin. Nota bene: Tuo atžvilgiu aš skaitau, kad Apaštalo Jurgio paskyrimas yra idealus...

[parašas]
B.K. Balutis
Įgaliotas Ministeris.

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „*Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė [ein. Nr. 183 1939 m. I m. 26 d.]*“ ir J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*Bylon I. 26. U.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2082, l. 3–4.
Originalas. Mašinraštis.

¹ „Valstietis tik „prašau pono“ rimbą supranta“ (lenk.).

117. 1939 m. sausio 23 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) konfidencialus pranešimas URM – siūlymas per Lietuvos nacionalinę šventę Vasario 16 d. Kaune padėti vainiką ant Nežinomo kareivio kapo

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

Kaunas, 1939 m. sausio 23 d.

Nr. 49/Lt/4

Konfidencialiai

Užsienio reikalų ministerija

Varšuvoje

Ponui direktoriui Kobylianskiui į rankas

Apie vainiko dėjimą ant Nežinomo kareivio kapo

Iš Lenkijos spaudos žinau, kad ministras Šaulys įteikęs įgaliojamuosius raštus padėjo vainiką ant Nežinomo kareivio kapo.

Šio gesto, įteikę įgaliojamuosius raštus, nepadarė pirmieji pasiuntiniai Kaune ir Varšuvoje, nes tuo metu Lietuvoje vyravo įtempta atmosfera. Beje, tai suderino abiejų vyriausybių atstovai. Dabar per Lietuvos tautinę šventę (vasario 16 d.) norėčiau atsakyti gestu į ministro Šaulio gestą nieko apie tai neįspėdamas.

Prašau Poną Direktorių mano sumanymą pateikti Ponui Ministrui ir mane informuoti, ar Ponas Ministras pritaria šiam sumanymui.

Manau, kad vainikas gali būti padėtas po to, kai kartu su visu diplomatinio korpusu įvyks sveikinimų ceremonija pas Valstybės Prezidentą.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys

F. Charvatas

Kopiją gauna: URM – GM¹

AAN, MSZ, sygn. 6122, k. 12.

¹ Priešas ranka: „Manau, kad geriau tai būtų palikti Charvato įpėdiniui. Nei iš šio, nei iš to vainiko padėjimas ant Nežinomo kareivio kapo nėra būtinas M.[ichał] L.[ubieński] 28/I. [1939].“

118. 1939 m. sausio 24 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) konfidencialus pranešimas URM apie Lietuvos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio kalbą įteikiant įgaliojamuosius raštus

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

Kaunas, 1939 m. sausio 24 d.

Nr. 52/Lt/1

Konfidencialiai

Užsienio reikalų ministerija

P–III

Varšuvoje

Esant normalioms sąlygoms neatkreipčiau dėmesio į pasiuntinio Šaulio kalbos, pasakytos įteikiant įgaliojamuosius raštus, išvadas, kurias daro spauda. Tačiau kadangi žinau, kad mes esame linke į optimizmą vertindami padėtį ir atmosferą Lietuvoje, turiu konstatuoti, jog čionykštė visuomenės nuomonė labai kritiškai sutiko pasiuntinio Šaulio kalbą. Neabejoju, kad pasiuntinys Šaulys savo kalbą suderino su kompetentingais valdininkais Kaune.

Tačiau per drąsi yra išvada, kad „istorinį jo kalbos akcentą galima laikyti dabartinių Lietuvos valstybės vadovų oficialių pažiūrų išraiška“, taip pat, kad „istorinį p. Šaulio kalbos akcentą drąsiai galima laikyti požymiu lūžio, kuris gali įvykti lietuvių psichikoje“.

Iki to dar laukia labai ilgas kelias.

Neabejotina, kad pasiuntinio Šaulio kalba rodė jo asmeninį požiūrį, o oficialių sluoksnių pritarimas šiai kalbai reiškę taktinį manevrą, kuris yra suprantamas atsižvelgiant į dabartinę padėtį Lietuvoje ir jos požiūrį į Vokietiją, ypač į Klaipėdos problemą.

Šią mažą pataisą norėčiau pateikti kaip p. Katelbacho (Katelbach) straipsnio papildymą.

Aišku, daug, net labai daug reiškia tai, kad pasiuntinys Šaulys galėjo taip kalbėti, tačiau būtų klaida iš to daryti toli siekiančias išvadas, esą lietuvių psichikoje neva įvyko pokyčių. Su šiuo veiksniu turėsime dar daug rūpesčių.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys

F. Charvatas

Kopiją gauna: URM – GM

AAN, MSZ, sygn. 6122, k. 6–7.

119. 1939 m. vasario 4 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Baltijos antantės¹ užsienio reikalų ministrų IX konferenciją Kaune, jos rezultatus

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

Kaunas, 1939 m. vasario 4 d.

Nr. 184/I/9

Slaptai

Ponui Užsienio Reikalų Ministrui
Varšuvoje

Vakar darbą baigė devintoji iš eilės Baltijos Antantės užsienio reikalų ministrų konferencija, kuri šį kartą įvyko Kaune.

Konferencijos programa buvo labai menka, nes jos pirmuoju punktu buvo paskutinės konferencijos eigos apibendrinimas, kurį padarė ministras Muntersas (Munters), po to visų trijų užsienio reikalų ministrų pranešimas apie tarptautinės padėties įvertinimą, toliau – einamieji reikalai, liečiantys intelektualinį bendradarbiavimą, teisininkų komisijos bendradarbiavimo rezultatus, galiausiai visos konferencijos *clou*² – Estijos siūlymai, t. y. siūlymas dėl tarpusavio paramos ypatingos krizės atveju, taip pat siūlymai dėl demonstracijos apribojimo kaskart vykstant tautinei kiekvienos Baltijos valstybės šventei, siunčiant į ją specialią valstybinę delegaciją ir atsisakant buvusio papročio du kartus per metus susaukti Baltijos valstybių užsienio reikalų ministrų konferenciją.

Kaip matyti, dienvarkė buvo kukli, o pagrindinį konferencijos turinį sudarė siūlymai, apribojantys buvusią jų režisūrą ir išorinį blizgesį.

Tiesa, oficialus pranešimas, paskelbtas visiems pritarus (žr. Nr. 1 priedą), ir ministrų pasisakymai spaudos konferencijoje (žr. Nr. 2 priedą) apie tai neužsimena, nors gerai žinančiam konferencijos užkulisius jau baigiamoji spaudos apžvalga rodo būdingus momentus, pvz., apgailėtinas ministro Urbšio kalbos aliuzijas, kovingą Munterso filipiką ir ministro Selterio (Selter) žodžius, pasakytus nenoromis ir tik priverstinai.

Konferencijoje priimtos rezoliucijos, kurias gavau labai konfidencialiu būdu, nes jos yra skirtos tik partneriams žinoti ir naudoti (žr. Nr. 3 priedą), aišku, konstatuoja vien teigiamą konferencijos eigos pusę, nors toje dalyje, kuri liečia demonstraciją tautinių švenčių proga ir užsienio reikalų ministrų konferencijos sušaukimą, jos akcentuoja neabejotiną iki šiol buvusios sistemos apribojimus, nes iš esmės šie apribojimai reiškia tam tikrą laimėjimą, leidžiantį toliau egzistuoti Baltijos Antantės konferencijai.

Rezoliucijos yra tokios aiškios, kad nereikia jokių komentarų, tik norėčiau pabrėžti, kad numatytas trijų Baltijos valstybių ministrų susitikimas Ženevoje iš tikrųjų nėra vertinamas kaip Baltijos konferencija, bet yra tik apsikeitimas nuomonėmis naudojantis proga, jeigu visi trys ministrai atvyks į Ženevą, taigi bandoma sudaryti vaizdą, kad buvusi sistema kas pusę metų surengti eilinę konferenciją nepasikeitė. Praktiškai kita visos sudėties konferencija turi įvykti ateinančių metų kovo mėn. Taline.

Norint tinkamai įvertinti Baltijos Antantės situaciją, šio instrumento ir jo rodiklio, t. y. Baltijos valstybių užsienio reikalų ministrų konferencijos, reikšmingumą, reikėtų grįžti šiek tiek atgal ir išanalizuoti atmosferą, kuriai esant vyko šių metų konferencija, kaip atrodė jos užkulisiai ir kokių reikėjo pastangų, kad galiausiai dar išliktų tam tikra laikinoji padėtis, dėl kurios likimo klausimas akivaizdžiai lieka neatsakytas.

Labai senas Estijos ir Latvijos konfliktas, kai Estija nepasitiki Latvijos užsienio politikos tvirtumu ir solidumu, atsargus požiūris į Lietuvą ir jos problemas, ypač akivaizdus atsiribojimas nuo opių Lietuvos problemų – Vilniaus ir Klaipėdos, Estijos netikėjimas tuo, kad jai verta ir galima bendradarbiauti su Latvija ir Lietuva, kurių padėtį apsunkina palyginti didesnis pavojus jų saugumui, kylantis iš Sovietų ar Vokietijos, ir dėl to Estija vis labiau linksta į Skandinavijos valstybes, pirmiausia Suomiją ir Švediją, ir su jomis susisieja, – visa tai yra seni dalykai, kuriems nereikia specialios motyvacijos. Tačiau dėl to atmosfera tarp Estijos ir kartu paėmus Latvijos bei Lietuvos, ypač santykių su Latvija, darosi vis sunkesnė, tai kelia vis didesnę grėsmę trijų Baltijos valstybių sąjungos tvirtumui, lemia susiskaidymo, o ne konstruktyvumo tendencijas. Žinoma, čia reikšmės turi ir psichologiniai veiksniai: paprastas ir realistinis estų mąstymas, jie nenori veltis į klastingus savo kaimynės žaidimus, tačiau jiems taip pat netinka ištižęs ir destruktivus lietuvių sentimentalumas. Nepasakyčiau, kad Estija – kaip iš čia tai matau – kratytųsi bendradarbiauti su Latvija ir Lietuva, tačiau tai ją domina tik tiek, kiek gali duoti paprastų ir realių rezultatų be didelių įsipareigojimų. Latvija kaip paprastai norėtų žaisti ir klastingai laimėti, todėl apsimitinėjimas ją tenkina, o galbūt net yra svarbiausias dalykas. Lietuva vėl parodė iniciatyvą dėl Baltijos Antantės sudarymo ir norėtų, kad ji išliktų, bet ne dėl to, jog supranta, kaip svarbu konsoliduoti bendrus viso regiono tikslus, o tik norėdama sustiprinti savo poziciją ir toliau sapnuoti šlovingą ateitį sostinėje Vilniuje ir didingą tautinį uostą Klaipėdoje. Šiandien šie sapnai pamažu virsta košmaru ir šiandien, susidūrusi su negailestinga tikrove, ji labai pakeitė buvusį toną ir dabar labiau yra panašesnė į skęstantįjį, kuris, norėdamas išsigelbėti, stveriasi bet kokios lentos.

Kai su ministru Urbšiu aptarinėjau straipsnį, išspausdintą Estijos „Päewaleht“ š. m. sausio 23 d., kuris analizuoja Baltijos valstybių bendradarbiavimą, ir aiškina jam Lenkijos požiūrį, palankiai atsiliepiu apie Baltijos Antantės egzistavimą ir jos konsolidaciją. Urbšys graudžiai liejo nuoskaudas Estijos adresu, kuri dėl jam nežinomų priežasčių sabotuoja Baltijos Antantę, o generolas Laidoneris (Laidoner) viešai atsiveria nuo bet kokio konflikto dėl Klaipėdos, beje, jis yra linkęs tai laikyti vokiečių inspiracija. „Nereikalaujame daug, tik kad bent jau tylėtų ir viešai nepabrėžtų atsiribojimo nuo mums gresiančio pavojaus, nes tai tik sustiprina priešininkų padėtį.“ Toliau manęs klausinėjo apie Estijos ir Latvijos konfliktų priežastis, lyg ieškodamas recepto, kaip išgelbėti Baltijos Antantę. „Mes suprantame, kad šiandien neegzistuoja buvusios prielaidos sudaryti Baltijos Antantę, ir esame pasirengę visiškai pritarti Estijos siūlymui sudaryti Baltijos Antantę remiantis neutralumo principu, tačiau esant dabartinei tarptautinei padėčiai, itin Baltijos valstybių padėčiai, jos suirimas reikštų smūgį.“ Palankiai sutiko mano pakištą argumentą, kad naujos tarptautinės konstelia-

cijos sąlygomis, t. y. atsižvelgiant į tai, jog visiškai smuko Tautų Sąjungos prestižas, žlugo teiginys apie kolektyvinę saugumą ir didžiųjų Vakarų valstybių garantijas, Baltijos valstybių susivienijimas, atsižvelgiant į šių šalių interesus, tampa konstruktyvus pirmiausia kaip rimtas moralinis veiksnys.

Taigi nuotaikos prasidėjus Baltijos konferencijai buvo labai liūdnos. Lietuvos, matyt, ir Latvijos, spauda gavo griežtus nurodymus neskelbti jokių komentarų ir spausdinti vien oficialius pranešimus. Vos tik prasidėjo konferencija, tuoj pat išryškėjo dvi stovyklos: Estijos ir Latvijos bei Lietuvos. Pirmoji nusiteikusi prieš Baltijos Antantę kritiškai ir net nepalankiai, antroji pasiryžusi ją gelbėti bet kuria kaina. Pirmoji diena buvo daugiau skirta neoficialiems trijų ministrų pokalbiams, kuriuose vyko argumentų kova už ir prieš Baltijos Antantės išlaikymą. Negalima teigti, kad Antantė apskritai nutarė suskilti, tačiau jie pareiškė nuomonę, jog esama didelių skirtumų, pavyzdžiui, Latvija nerodo nuoširdaus noro sumažinti įtampą, o iki šiol buvę Baltijos Antantės veiklos rezultatai ir metodai – tai tik nerealaus programos triukšmingai pateikiamas fasadas. Taip pat sunkiai sekėsi galutinai suderinti rezoliuciją, kuri, kaip jau minėjau, tiesą sakant, rodo Estijos požiūrio pergalę, o Estijos nuolaida buvo tokia, kad ji sutiko rodyti, jog viskas yra gerai, tačiau vienareikšmiškai piršosi išvada, kad kiti metai bus paskutiniai veiklos metai, kuriems pasibaigus Estija padarys tolesnes išvadas. Išoriškai latviai ir lietuviai rodė gerą nusiteikimą ir tariamai visišką harmoniją. Selteris tylėjo ir savo kriticizmą išliedavo tik savoje pasiuntinybėje.

Estijos puolimas prieš Baltijos Antantę neabejotinai pirmiausia buvo *memento*³, skirtas Lietuvai. Mano manymu, tolesnis Baltijos Antantės likimas ir funkcionavimas pirmiausia priklausys nuo faktinio įtampos tarp Latvijos ir Estijos sumažinimo. Munter-sas, su kuriuo kalbėjau du kartus, akivaizdžiai buvo blogos nuotaikos, bet stengėsi to neparodyti, kartais jam išsprūsdavo tai kartūs žodžiai Estijos atžvilgiu, tai jis negailėjo gerų žodžių Selteriui, visą kaltę suversdamas Laidoneriui, kategoriškai neigė gandus apie jo atsistatydinimą, šių gandų šaltiniu laikė estų intrigą arba diplomatinio korpuso Rygoje liežuvavimą. Konkrečiai pareiškė esą pasirengę atnaujinti derybas su estais dėl prekybos sutarties, tačiau, pagal estų pateiktą informaciją, Selteris jam yra pareiškęs, kad su tuo sutiks tik tuo atveju, jeigu bus pritarta estų projekto principams, mat jis neturi noro atnaujinti derybų, kurių *a priori* Latvijai būtų tik diskusijų medžiaga.

Dėl panašaus preteksto, nes faktiškai nebuvo jokio realios diskusijos pagrindo, nebuvo pritarta Latvijos iniciatyvai dėl generolo Baludžio (Balodis) galimo vizito pas generolą Laidonerį. Šią informaciją man suteikė taip pat estai.

Taigi Baltijos Antantė, IX Baltijos valstybių užsienio reikalų ministrų konferencijoje puolusi į bala, atsikėlė sausa. Lietuvos ir Latvijos atstovai lengviau atsikvėpė, Selteris, atrodo, grįžo iš jos surūgęs. Atsižvelgiant į Estijos užsienio politikos prielaidas, kurių aš, žinoma, neapsiimu vertinti, šiais metais Baltijos Antantė gali sustiprėti arba visiškai suirti, aišku su sąlyga, kad Latvija pakeis savo buvusią taktiką ir rodys sąžiningą norą bendradarbiauti siauresniuose rėmuose. Lietuva šiandien turi tiek rūpesčių, kad šioje kovoje aktyviai nedalyvaus, beje, ji per ilgai pratinosi eiti trečiųjų valstybių keliu ir yra per silpna, kad šiandien išidrašintų vykdyti nuosavą ryžtingą politiką.

Pirmąją Baltijos konferencijos dieną buvo įvertinta tarptautinė padėtis. Žinoma, nėra itin svarbu, ką apie ją mano Baltijos valstybės, todėl praleidžiu detales, pabrėždamas tik vieną momentą. Latvija ir Lietuva ją vertino veikiau ta linkme, kad artimiausiu metu Vokietijos veržlumas nebus nukreiptas į rytus, todėl šiandien pavojus iš Vokietijos negresia. Ministras Selteris, rodos, pasakė, kad tai yra supaprastintas ir optimistinis požiūris, kad, jo manymu, gali būti staigmenų, kurios kels grėsmę taikai šiame regione.

Beje, buvo įdomu, kaip Baltijos valstybės apibūdino savo poziciją Lenkijos atžvilgiu. Atskiri pranešimai iš esmės rodė teigiamą šių valstybių požiūrį į Lenkiją, šilčiausias buvo Estijos. Mat Selteris lakoniškai pabrėžė draugiško Estijos požiūrio į Lenkiją realumą ir su dėkingumu prisiminė laikotarpį, kai pavojaus valandą prie Dauguvos Estijos pulkai kovėsi kartu su Lenkijos pulkais. Ministras Urbšys kalbėjo apie didelę santykių normalizavimo reikšmę, pabrėždamas abiejų vyriausybių gerą valią mezgant draugiškus kaimyninius santykius. Aišku, minėjo sunkumus, kuriuos čia ir ten sudaro mažumos, ypač skundėsi lietuvių, suvaržytų administracijos spaudimais, gyvenimo Vilniaus krašte sąlygomis. Galiausiai visi trys ministrai konstatavo, kad laiko pageidautina „palaikyti kuo geresnius santykius su Lenkija“, tačiau diskusija rodė, jog tai neturi varžyti jų santykių su Vokietija veiksmų laisvės.

Pabaigoje dar keletas žodžių apie nedidelį incidentą, kuris nepridėjo Muntersui nei estų, nei lietuvių simpatijų. Taigi vakar į mane kreipėsi Estijos pasiuntinys su prašymu išsiaiškinti, ar tiesa, kad Muntersas konfidencialiai susitiko su pasiuntiniais Cechlinu (Zechlin)⁴ ir Sėja (Sēja)⁵, nes apie tai gavo nepatikrintos informacijos iš tarnybos. Tą pačią dieną netikėtai apie tai paklausiau Cechlino. Jis, nesusigaujdamas, iš kur ir ką apie tai žinau, prisipažino, kad su Muntersu buvo privačių pusryčių pas pasiuntinį Sėją, tačiau Muntersas nieko konkrečiai nekalbėjo, tik pasakojo anekdotus.

Apie tai sužinojęs Estijos pasiuntinys buvo pasipiktinęs, ypač todėl, kad nei Muntersas, nei Sėja apie tai neprasitarė ir slėpė tai tiek nuo estų, tiek nuo lietuvių. Pasiuntinys Varma (Warm) iš to padarė išvadą, kad jo turima informacija apie toli siekiantį Munterso flirtą su vokiečiais yra pagrįsta ir kad Muntersas net čia, pasinaudojęs Baltijos konferencija, negali susilaikyti nuo intrigų. Turiu pridurti, kad nei Muntersas, nei Sėja, su kuriais dažnai mačiausi po šių pusryčių, apie tai nė žodžiu neprasitarė.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
Francišekas Charvatas

Paskirstyti:

p. užsienio reikalų ministrui (3 egz.)

p. Direktoriui Kobylanskiui

LR pasiuntiniui Rygoje

LR pasiuntiniui Taline

LR pasiuntiniui Helsinkyje

LR pasiuntiniui Stokholme

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/345, k. 527–534.

¹ Baltijos antantė – trijų Baltijos valstybių politinė sąjunga – buvo sudaryta Ženevoje 1934 m. rugsėjo 12 d., pasirašius Lietuvos, Latvijos ir Estijos santarvės ir bendradarbiavimo sutartį, kurioje buvo numatyta koordinuoti šalių užsienio politiką ir teikti savitarpio politinę ir diplomatinę pagalbą. Įgyvendinant šiuos tikslus reguliariai dukart metuose buvo rengiamos šių šalių užsienio reikalų ministrų konferencijos, kurios paeiliui vykdavo tų šalių sostinėse. Plačiau apie Baltijos valstybių bendradarbiavimą tarpukariu žr.: Zenonas Butkus, Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1949 metais. *Lietuvos užsienio politikos dokumentai. 1918–1940 metai*, Vilnius: LII leidykla, 2008.

² Pažodžiui „vinis“, norima pasakyti „svarbiausias dalykas“ (pranc.).

³ „užrašas, atmintinė“ (pranc.)

⁴ Pieštuku viršuje parašyta – Vokietijos.

⁵ Pieštuku viršuje parašyta – Latvijos Kaune.

120. 1939 m. vasario 14–19 d., einančio Lenkijos kariuomenės Pasienio apsaugos korpuso žvalgybos viršininko pareigas mjr. Jano Gurbskio (Jan Gurbski) slapta pažyma Vyriausiojo štabo II skyriaus IV poskyrio viršininkui plk. Ignacui Banachui (Ignacy Banach) apie Lenkijos ir Lietuvos derybas dėl turizmo sutarties

Pasienio apsaugos korpusas

Žvalgybos vadovybė

[Varšuva]

Slaptai

L. dz. 2061 /Wyw. KOP/ III/39

Varšuva, 1939 m. kovo 11 d.

Chałubińskiego 3b, tel. centr. 56270, vidaus: 50

Lenkijos ir Lietuvos turizmo sutartis

Vyriausiojo Štabo II skyriaus IV poskyrio viršininkui
Vietoje

Siunčiu Pono Pulkininko žiniai ir naudojimui informacinę pažymą apie derybas dėl Lenkijos ir Lietuvos turizmo sutarties.

1 priedas.

PAK žvalgybos viršininkas
Majoras Gurbskis

Priedas prie L. dz. 2061 /Wyw. KOP/ III/39

Tarnybinė pažyma

1939 m. vasario 14–19 d. Kaune vyko derybos dėl turizmo sutarties.

Derybose dalyvavo:

Iš Lietuvos:

J. Norkaitis – URM Ekonomikos departamento direktorius, pirmininkas

Dr. Vileišis – p. Norkaičio pavaduotojas

Prof. Rimka – Lietuvos banko atstovas

Radunis – URM Konsulinio skyriaus viršininkas

Survila – Vidaus RM Administracinio departamento viršininkas

Iš Lenkijos:

Tadeušas Liubačevskis (Tadeusz Lubaczewski) – URM ekonomikos patarėjo pavaduotojas, pirmininkas

Tadeušas Belobradekas (Tadeusz Bielobradek) – Lenkijos atsiskaitymų instituto direktorius, LAI atstovas

Tadeušas Zburskis (Tadeusz Zburski) – Vidaus RM atstovas

Edvardas Vežchonis (Edward Wierchoń) – Finansų ministerijos atstovas

Derybos baigėsi tarpvalstybinės turizmo sutarties ir techninės sutarties tarp Lenkijos atsiskaitymų instituto ir Lietuvos banko sudarymu.

Turizmo sutartis numato, kad prašymai dėl užsienio pasų iš esmės turi būti traktuojami liberaliai, remiantis abipusiškumo principu. Tai labai bendro pobūdžio sąlyga, kuri nė vienos pusės pozityviai neįpareigoja išduoti pasą visiems asmenims, kai kuriais atvejais gali būti taikomos tik vietinės taisyklės. Po to, išvykstančiųjų asmenų skaičių ir judėjimo intensyvumą riboja *clearing* principas, nes abipusis išvykimas vyks pagal mainus be valiutų, čekių principu. Buvo nustatytas pinigų kiekis (čekiais), kiek galima išsivežti: 15 zlotų vienai viešnagei dienai vykstant individualiai ir 8 zlotus vykstant grupėmis. Esant tokiai sistemai turizmo dienų skaičius iš abiejų pusių iš esmės turi būti vienodas.

LAI ir Lietuvos banko techninė sutartis išsamiai nustato čekių išdavimo, specialių sąskaitų atidarymo tvarką, lito kursą zloto atžvilgiu, abipusius atsiskaitymus, saldo ir pan.

Per derybas lenkų pusė pasiūlė sumažinti pasų mokesčių, be to, lenkai savo ruožtu pasiūlė sumažinti mokesčių taip, kaip numatyta panašiose sutartyse su Italija, Jugoslavija, Bulgarija, Prancūzija ir t. t., taip pat sumažinti vizų mokesčių. Šie klausimai, turintys tam tikrą politinį aspektą, šį kartą nebuvo išspręsti.

Reikėtų pažymėti, kad Lietuvoje pasų mokesčiai yra labai didelis. Iš viso jį sudaro 180 Lt (30 Lt pasas ir 150 Lt viza). Jeigu prie to pridėsime Lenkijos vizos (įvažiavimo) kainą, tampa aišku, kad neturtingam lietuviui nuvykti į Lenkiją yra labai sunku, o kartais ir neįmanoma. Tai turi didelės reikšmės ypač lenkų mažumai, kurios pauperizacija Lietuvoje yra visiems žinoma, mokėdama už pasą ji negali itin tikėtis gauti didesnių nuolaidų, kurias tik individualiai suteikia vidaus reikalų ministras.

Be to, didelis pasų mokesčiai apskritai bus didžiulis išvykų į Lenkiją stabdys, o kaip pasekmė – iš Lenkijos į Lietuvą.

Lietuviai į pasų mokesčio sumažinimo klausimą žiūri labai atsargiai. Per derybas jie pabrėžė, kad iki šiol tokio sumažinimo netaiko net Latvijai (Latviją paminėjo kaip kaimynę, su kuria nuo seno palaiko kuo geriausius santykius), kad tai neabejotinai sukeltų sunkumų kalbant apie išvykas į kitas valstybes (turėjo omenyje Vokietiją), kad pasų mokesčio dydis priklauso Ministrų Tarybos kompetencijai, todėl tik ji gali priimti nutarimą šiuo klausimu ir pan.

Nepaisant minėtų prieštaravimų, lietuviai neatmetė aptariamų reikalavimų, jie net ligi tam tikro laipsnio pripažino dalies lenkų argumentų pagrįstumą, taigi šis klausimas liko neatsakytas iki tolesnių derybų, kurios netrukus vėl vyks diplomatinio būdu.

Labiau teigiamai lietuviai priėmė siūlymą sumažinti vizų mokesťį, pagal Lietuvos taisyklės šis klausimas nereikalauja tokios komplikotos procedūros kaip pasų mokesčio sumažinimas. Tačiau abu šie klausimai bus aptariamai ir sprendžiami kartu.

Turizmo sutartis įsigalioja 1939 m. kovo 1 d.

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/327, k. 550–553.

121. 1939 m. vasario 20 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Varšuvoje patarėjo dr. Antano Trimako konfidencialus pranešimas URM apie Vasario 16-osios proga Varšuvoje vykusį Lietuvos bičiulių draugijos pokylį ir pokalbį su Lenkijos URM Politikos departamento vicedirektoriaus Tadeušu Kobylanskiu (Tadeusz Kobylański)

Konfidencialiai.

Varšuva, 1939 m. vasario 20 d.

L. R.

Lietuvos Pasiuntinybė

Lenkijoje

Légation de Lithuanie

En Pologne

Nr. 50/sl.

Užsienio Reikalų Ministerijai

Pasibaigus š. m. vasario mėn. 16 d. Lietuvos bičiulių D-jos suruoštiems Užsienių Reikalų Ministerijos tarnautojų klube pietums, priėjęs p. Kobylanskis paklausė ar aš neturįs nieko prieš pasivaikštinėti su juo po klubo patalpas iki prasidės rinktis rauto svečiai.

Mielai sutikau ir tuoj, bekeliaudami iš salės į salę po barono Kronbergo, lenkų istorijoje žinomo milijonieriaus žydo, šiandien krikščionies ir aristokrato, buvusias prabangias gyvenamas patalpas, pradėjome politikuoti, ką p. Kobylanskis labai mėgsta ir įvertina.

Svarbiausia, žinoma, užkliuvome už mūsų reikalų. Ponui Kobylanskiui nepatinka, kad Vilniaus krašto lietuviai vis nesiliauja kišęsi į mūsų tarpvalstybinius reikalus. Jie, esą, kaip pavyzdžiui p. Stašys ir jo artimieji sergą „maladie minoritaire”¹. Tai esanti tiesiog profesionalinė liga, kaip ir kai kurių bedarbių – vis šaukti ir nieko neveikti, nors darbo ir būtų.

Šį p. Stašio ir kitų lietuvių veikėjų apkaltinimą griežtai atmečiau, pabrėždamas, kad jie yra visiškai sveiki ir neserga jokia p. Kobylanskio minima liga. Į mūsų valstybių politiką jie nesikiša ir nemano kištis, nes ne jų tai reikalas. Tačiau jiems dažnai buvo kalbama įvairiose lenkų įstaigose, kai jie kreipėsi į jas dėl savo teisių, kad jos daug pareinančios nuo Lietuvos ir Lenkijos politikos. Jie gi ne kartą yra atsakę toms įstaigoms, kad šių tarnautojai galėtų tikrai paliudyti, kad jie nenori nieko žinoti apie aukštąją politiką ir teprašo to, kas jiems, pagal lenkų įstatymus, priklauso. Tai matyti iš Vilniaus krašto lietuvių spaudoje skelbiamų peticijų ir jų reikalų gynimo aprašymų. Gal tiks jų savo reikalais rūpinimasis vietinėms administracijos įstaigoms nepatinka, bet čia ne jie kalti. Jei jiems būtų leista laisvai veikti, jie turėtų darbo ir nevargintų minimų įstaigų savo prašymais. Jų „aimanų liga” išplaukia iš jų padėties ir to sąrašo, kurį man p. Koscialkovskis įteikė. Be to, pridūriau, tas sąrašas yra kiek ilgesnis, negu Tamstos buvo man savo laiku minėta. Tada buvo kalba apie 6–7 asmenų įtraukimą į indeksą, o aš gavau sąrašą net iš 8 asmenų, vadinasi, dviem daygiau. Toks šio sąrašo trumpu laiku pailginimas daro nemalonų įspūdį ir neteikia jokios garantijos, kad jis nebūtų vėl padidintas. Be to, iš viso, ar galima kaltinti asmenis už jų buvusias pažiūras ar veiklą? Juk tai praeities dalykai. Nemaža buvo lenkų, kurie prieš metus aštriai puolė Lietuvą ir, aišku, negalėjo būti pas mus laukiami svečiai. Bet šiandien, sąlygoms pasikeitus, jie kitaip šneka ir kitaip rašo. Nė vienam jų, net p. Katelbacho neišskyrus, neatsakėm vizų į Lietuvą ir neapsivylėm. Jie, grįžę iš Lietuvos, parašė objektyvių straipsnių, kuriais galime tiek vieni, tiek ir kiti, būti vien patenkinti. Kodėl tat nepritaikinti tokio pat režimo ir p. Štašiui su kitais septyniais sąrašo asmenimis, ypač, kad jie niekuo nėra nusikaltę Lenkijos lojalumui, kaip, pavyzdžiui, p. Juknevičius, kuris nėra net dalyvavęs organizaciniame lietuvių gyvenime.

Su sąrašu asmenų mano dėstomu dabartiniu lojalumu p. Kobylanskis niekaip nenorėjo sutikti, tačiau daleido, kad jie tikrai su laiku gali pasitaisyti ir tuo būdu galės būti iš sąrašo išbraukti. Sutiko taip pat, kad p. Juknevičius tiesioginiai lojalumui nėra nusikaltęs ir jo išbraukimas gali būti svarstymo objektu. Tačiau, kad sąrašas būtų dar padidintas, p. Kobylanskis kategoriškai paneigė. Toliau p. Kobylanski ėmė teisininti p. Bocianskį, kuris esąs labai korektiškas žmogus, tevykdaš centro direktyvas, nieko nuo savęs nepridėdamas. Jis nesuprantąs todėl, kodėl mes esame prieš jį nusistatę, ypač esą prieš jį nukreipta pletkų kampanija, kuri vedama tarp Vilniaus ir Kauno.

Nusitebėjau p. Kobylanskio aliuzija į pletkus ir į neva mūsų nepasitenkinimą p. Bocianskiu. Kokie eina pletkai apie p. Bocianskį Vilniuje, sakiau, nežinau, nes ten nebuvau, be to, negi pletkai gali turėti reikšmės p. Bocianskio veiklai. O kai dėl

jo asmens vienokio ar kitokio įvertinimo, pažymėjau, nedaug, kas Kaune jį pažįsta, todėl negali būti nė kalbos apie nusistatymą prieš jį. Jei Vilniaus krašto lietuviai nusikundžia, tai svarbiausia savo teisių suvaržymais, vadinasi, tomis direktyvomis, apie kurias p. Kobylanskis kalbėjo, bet ne p. Bocianskio asmenimi, nors ir jis kalbamų direktyvų vienokiu ar kitokiu įgyvendinimu ir jų interpretavimu gali daug lietuviams padėti arba pakenkti. Šia prasme, pridūriau, negalima neigti, kad vaivada, kaip aukštas valdininkas, neturėtų reikšmės.

Toliau pasiindomavau ar jau paskirtas lenkų konsulas Klaipėdai ir gavau atsakymą, kad dar ne. Ponas Kobylanskis buvęs patiekęs tam postui vieną kandidatą, bet p. Beckas jo nepriėmęs. Tegul tat ieškąs dabar sau pats tinkamą kandidatą.

Baigiant pasikalbėjimą, p. Kobylanskis papasakojo, kad jie šiemet pradėsia statyti savo pasiuntinybei Kaune namus ir tam tikslui jau nupirkę reikalingą žemės sklypą. Santykiai tuo būdu visai tvirtinami, ir p. Kobylanskis džiaugiasi, kad pagaliau, pirmą kartą Varšuvoje lenkų visuomenė turinti progos apvaikščioti mūsų tautinę šventę.–

[parašas]

Dr. A. TRIMAKAS

Pasiuntinybės Patarėjas

[A. Trimako ranka rašytas priedas]

P.S. p. Koscialkowskis šiandien pranešė, kad lenkų konsulu Klaipėdoje paskirtas p. Weijners lenkų komisariato Dancige generalinis sekretorius. [parašas] 20/II-39

[Dokumento pirmame lape J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „P III 1. KŠV. 2. Ryga. 3. Stokh. 4. Praha. 5. Berl. 6. Paryž. 7. Lond. Pas-bem raštas, kad jos, kai pasitaiko proga susitikti su lenkų diplomatais ir kai užėina kalba apie Lietuvos – Lenkijos santykius, vis per daug neinsistuosdami ir švelniai apgailėstaudami kartu tepažymi, kad, deja, iš lenkų pusės neprieita tiek prie atmosferos atslūginimo, kiek iš mūsų. Mes padarėm tokį nepopuliarų žygį kaip VVS uždarymą, paveikėm mūsų spaudą palankia prasme, tikėjomės, kažkiek, kad Lenkijoje bus atšauktos represijos prieš Viln. liet., kurios buvo įvestos 1936 etc. etc. II.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2098, l. 87–89.

Originalas. Mašinraštis.

¹ „mažumų liga“ (pranc.)

122. 1939 m. kovo 9 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Varšuvoje patarėjo dr. Antano Trimako konfidencialus pranešimas URM apie buvusio Lenkijos URM generalinio sekretoriaus Romano Knolio (Roman Knoll) brošiūrą „Uwagi o polskiej politycie 1939“ ir Lenkijos politiką Lietuvos atžvilgiu

Konfidencialiai.

Varšuva, 1939 m. kovo 9 d.

L. R.
Lietuvos Pasiuntinybė
Lenkijoje
Légation de Lithuanie
En Pologne
Nr. 76/sl.

Užsienio Reikalų Ministerijai

Vienas Varšuvos žymesnių knygynų „Biblioteka Polska“ neseniai išleido Roman Knoll'io brošiūrą, pavadintą „Uwagi o polskiej politycie 1939“¹. Brošiūros autorius yra buvęs aukštas lenkų diplomatas – ambasadorius ir Užsienių Reikalų Ministerijos generalinis sekretorius. Tačiau dėl savo savotiškos politikos, p. Knoll turėjo apleisti diplomatinę karjerą ir šiandien yra laisvas pilietis, besisukiojąs endekų² tarpe, Varšuvoje. Jo todėl brošiūroje dėstomos mintys yra būdingos endekams, gal kiek sutirštintos ir sustiprintos R. Dmowskio pokariniaisiais planais, kurių daugeliui šiandien nebepritaria nė patys endekai.

Savo brošiūros vedamąja mintimi p. Knoll siūlo uniją. Toji unija esanti būtina reikalinga tiek Lenkijai, tiek ir Lietuvai. Be unijos Lietuvai gresiąs pavojus žlugti, vokiečių ar rusų auka. Ponas Knoll todėl nutaria, kad lietuviai, nori ar nenori, turi susijungti su Lenkija. Be Lenkijos nėsą Lietuvai, tai mažai „drobno plemiennai pans-tewkai“³ ateities. Jei lietuviai nesutiksia, kaip iki šiol darė, laisvu noru susijungti su Lenkija, ši turėsianti juos priversti jų pačių labai (sic) tai įvykdyti prievarta. Tokį žygį Lenkija jau galėjusi seniai padaryti, bet „żeby między nas i naród litewski nie kłaść przegrody wspomnień krwawej rozprawy“⁴ vis to vengusi. Tačiau p. Knoll daugiau „Zastrzeżeń tych nie podzielam, kiedy chodzi o tak ważną polityczną konieczność“⁵. Vadinas, Lenkija turinti, nesiskaitydama su lietuvių vienokiu ar kitokiu noru, įgyvendinti Knollio išsvajotą Lietuvos–Lenkijos uniją, visvien koku būdu, kadangi lenkams: „...Litwa nie jest groźną, a Litwini są, czy chcą, czy nie chcą, naszymi rodakami“⁶, pasidrasina p. Knoll.

Išvada aiški – lenkams Lietuva reikalinga, tat surišti ją su Lenkija nauja unija, o jei lietuviai jos nenorėtų, priversti juos jėga nusileisti.

Tokios p. Knollio intencijos aiškiai užgauna Lietuvą ir kėsina į mūsų nepriklausomybę. Pono Min. Šaulio pavedamas, nuvykau todėl š.m. kovo mėn 2 d. pas Kobylansko pavaduotoją p. Zažulinskį, ir atkreipiau jo dėmesį į suminėtą brošiūrą.

Įteikęs jam vieną jos egzempliorių su atitinkamų vietų pabraukimais, nurodžiau, kad tokių minčių platinimu užgaunami lietuvių tautiniai jausmai ir įžeidžiami pati Lietuvos valstybė, siūlant ją jėga prijungti prie svetimos valstybės prieš pačių lietuvių norą. Be to, šio žanro brošiūromis galima iššaukti, pabrėžiau, aštrią spaudos polemiką, kas nieku būdu nepatarnautų nei abiejų kraštų santykiams nei mūsų visuomenės pasitikėjimui lenkais kelti.

Kreipdamas dėmesį į šios brošiūros visų lenkų knygynų nepageidautiną platinimą, ypač varšuvoje, klausiau p. Zažulinskį, kas manoma daryti jos neigiamai propagandai užkirsti kelią.

Ponas Zažulinskis, paskaitęs brošiūros pabrauktas vietas, prisidėjo prie mano pastabų, kad Knollio skelbiamos mintys yra nesąmonė. Greičiausiai jis vienas, užtikrino p. Zažulinskis, joms pritariaš. Nei platesnioji lenkų visuomenė, nei vyriausybė nepalaiko Knollio fantastiškų planų, dėl kurių jis turėjęs apleisti net savo karjerą. Zažulinskis kartu apgailestavo, kad knygų cenzūros Lenkijoje nėra, todėl nėra galima užkirsti iš anksto kelią suminėto pobūdžio brošiūroms pasirodyti. Tačiau, kad Lenkijoje yra dažnai išleistos knygos konfiskuojamos, apie tai p. Zažulinskis neužsiminė. Kad nepridavus suminėtai brošiūrai ypatingos reikšmės, tos priemonės jam iš savo pusės nenurodžiau. Bet ta pat proga, įteikiau savaitinio žurnalo „Kronika“ š. m. vasario 12 d. iškarpa: „Miasto bez stylu, ludzi bez polotu“⁷, kur šaipomasi iš Kauno miesto ir mūsų tautinės kultūros, prašydamas įspėti suminėto laikraščio redakciją, kad ateity ji neleistų skelbti mus įžeidžiančių straipsnių. Abu dalykus pasižymėjęs Zažulinskis, dar kartą patikino, kad tai yra tiktai neatsakomųjų elementų darbas, kuriam lenkų vyriausybė nepritarianti.–

Priedų: „Uwagi“⁸.

[parašas]

Dr. A. TRIMAKAS

Pasiuntinybės Patarėjas

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „*Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė. Įein. Nr 511 1939 m. III m. 11 d.*“ ir J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*P. III nuorašus: 1. Paryž. 2. Lond. Brošiūra į mūsų bibl. IV. 21. U.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2098, l. 112–114.

Originalas. Mašinraštis.

¹ „Pastabos apie Lenkijos politiką“ (lenk.)

² Galvoje turima XIX a. pabaigoje Lenkijoje susiformavusi dešiniojo nacionalistinio sparno partija *Narodowa Demokracja* (Tautinė demokratija, arba endekai), kurios idėjiniai lyderiai buvo Romanas Dmowski (Roman Dmowski), Teofilis Valigorskis (Teofil Waligórski), Karolis Račkovskis (Karol Raczkowski), Janas Liudvikas Poplavskis (Jan Ludwik Popławski), Zygmuntas Balickis (Zygmunt Balicki), Vladyslavas Grabskis (Władysław Grabski), iš dalies generolas Juzefas Haleris (Józef Haller) ir kt. Ši politinė jėga Didžiojo karo metais daug prisidėjo prie Lenkijos valstybės atkūrimo, o pirmais Antrosios Lenkijos Respublikos metais, nuo 1920 m. iki 1926 m. Gegužės perversmo, buvo viena įtakingiausių ir vyraujančių šalies politiniame

gyvenime. Tačiau 1926 m. gegužę J. Pilsudskio (J. Piłsudski) suorganizuotas ir sėkmingai įvykdytas karinis-politinis perversmas, po jo prasidėjęs autoritarinio, vadinamojo sanacinio, režimo laikotarpis šią katalikiškoje Lenkijoje populiarią partiją iš valstybės politinės avanscenos *de facto* gana greitai nustumė į pakraštį. Ėmė reikštis tam tikri degradaciniai procesai. Ketvirtame dešimtmetyje, ypač Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, endekai patyrė įvairių ideologinių lūžių: vieni pritarė sanaciniam režimui, kad galėtų lipti socialinės ir politinės karjeros laiptais valstybėje, kiti kategoriškai jam priešinosi ir toliau liko aršioje sanacijos opozicijoje. Partijoje ėmė reikštis idėjinė trintis ir takoskyra tarp dviejų kartų: liberalesnės vyresniosios ir į autoritarizmu bei kraštutiniu nacionalizmu susižavėjusios jaunosios. Dalis partijos veikėjų ėmė žavėtis fašizmu, pasirodė ksenofobijos ir antisemitizmo apraiškų.

³ „smulkiai gentinei valstybėlei“ (lenk.)

⁴ „kad mūsų ir lietuvių tautos neatskirtų atsiminimų apie kruvinus susidorojimus pertvara“ (lenk.).

⁵ „Kai kalbama apie tokį politiškai svarbų būtinumą, šioms išlygoms nepritariu“ (lenk.).

⁶ „...Lietuva nėra pavojinga, o lietuviai, nori jie to, ar nenori, yra mūsų tautiečiai“ (lenk.).

⁷ „Miestas be stiliaus, žmonės be polėkio“ (lenk.).

⁸ Minimas priedas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

123. 1939 m. kovo 20 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje atsisakymą išduoti visas Lenkijos piliečiams

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

Kaunas, 1939 m. kovo 20 d.

Nr. 735/3

Užsienio reikalų ministerija
Skyrius E III
Varšuvoje

Dėl atsisakymo išduoti Lietuvos visas Lenkijos piliečiams
I priedas.

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune priede siunčia vardinį sąrašą Lenkijos piliečių, taip pat Lenkijoje gyvenančių asmenų, kuriems Lietuvos pasiuntinybė Varšuvoje atsisakė išduoti visas.

Pasiuntinybė prašo ją informuoti, ar Ministerijai yra žinomi kiti vizų neišdavimo atvejai ir kokią šiuo metu praktiką taiko Lietuvos pasiuntinybė.

Pasiuntinybė pažymi, kad ji kelis kartus kreipėsi į vietinę URM, kuri (p. Mačiulis) teigė, kad 1938 m. rugpjūčio mėn. buvo paskelbtas aplinkraštis, kuriuo liepta neapsunkinti atvykimo į Lietuvą asmenims, kurie Lietuvoje turi giminių ar nebaigtų nuosavybės ir šeimyninių reikalų

Nenorėdama sudaryti Lenkijos Respublikos pasiuntinybei nepalankaus precedento, kai kalbama apie pripažinimą valdžios teisės išduoti arba neišduoti vizą, LR pasiun-

tinybė Kaune kuri laiką nedarė spaudimo vietinei URM, pirma norėdama pasitarti su Užsienio reikalų ministerijos Varšuvoje centrine valdžia.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
[parašas]

Kopiją gauna žiniai URM P III

Rezoliucija: [rašyta ranka] „P III prašo iškelti Lenkijos piliečių, kurie ten turi giminių ir [...] nekilnojamojo turto, išvykimo į Lietuvą klausimą. P III [...] manymu, reikėtų siekti, kad būtų atšauktas potvarkis kiekvieną kartą kreiptis leidimo į centrinę valdžią Kaune, paliekant sprendimą Lietuvos pasiuntinybei Varšuvoje. [parašas], 1939 m. balandžio 4 d.“

Asmenys, kuriems atsisakyta išduoti vizą įvažiuoti į Lietuvą.¹

Nr. Z–8 Sobeslavas Zyžnevskis (Sobiesław Zyźniewski), 74 metų, Gegužinės dvaro Kaišiadorių apskrityje savininkas, iki 1923 m. Lietuvos pilietis, turi pasą, išduotą 1922 m. (Žaslių valsčiaus valdybos). Lietuvos pasiuntinybė Varšuvoje atsisakė išduoti vizą 1928 m. spalio 19 d., raštas Nr. 3527, nenurodydama priežasties.

1939 m. sausio 1 d. kreipėsi į Mačiulį.

1939 m. sausio 23 d. mūsų raštas dėl pakartotinio vizos prašymo Varšuvoje.

Nr. K–94 Apolonija Kraševska (Apolonia Kraszewska), dviejų namų Radviliškyje savininkė. Lietuvos pasiuntinybė 1938 m. spalio 14 d. raštu Nr. 2658 pranešė, kad Lietuvos krašto valdžia nedavė leidimo atvykti.

1938 m. spalio 22 d. kreipėsi į Mačiulį.

1938 m. gruodžio 22 d. mūsų patarimas dar kartą bandyti gauti vizą Varšuvoje.

Nežinoma, ar gavo vizą.

Nr. B–48 Burnevič Celina (Burniewicz Celina) 1931 m. išvyko iš Lietuvos su leidimu, lietuvišką pasą atėmė pasienyje išvykstant.

Dabar, praėjusių metų rugpjūčio mėn., atsisakyta išduoti vizą.

1938 m. rugpjūčio 26 d. kreipėsi į Mačiulį, nežinoma, ar gavo vizą.

Nr. B–86 Emilija Bogdzevič (Emilia Bogdziewicz) gyvena Kaune, nori visam laikui atsikviesti neturtingą seserėčią 17-metę Stanislavą Piliarską (Stanisława Pilarska) iš Kelcų. Čionykštė Vidaus reikalų ministerija 1934 m. lapkričio 19 d. raštu Nr. 46829 davė neigiamą atsakymą (Survilos ir Aleknavičiaus parašai). Mūsų atsakymas 1938 m. lapkričio 28 d.: atsisakyta įsikišti, nes sprendimas priklauso nuo vietinės administracijos.

Nr. T–17 Tarvidas Francišekas (Tarwid Franciszek), žemės ūkio darbininkas, karo laikų vokiečių belaisvis, Miniševas, Žnino pavietas, čia liko žmona ir vaikai Jurgėnuose (?), atsisakymas išduoti įvažiavimo vizą, motyvuojant, kad yra svetimšalis.

Nr. K–65 Karpinska Veronika (Karpińska Weronika) Lietuvoje, Utenos apskrityje, Molėtų valsčiuje, Vilučių kaime gavo palikimą, 1925 m. ištekėjo ir gavo Lenkijos

pilietybę, Lietuvos pasiuntinybė Varšuvoje 1938 m. lapkričio 11 d. raštu Nr. 4095/22–522 atsisakė išduoti vizą. Mūsų 1939 m. vasario 14 d. raštas Jaroslavo pavieto seniūnijai su prašymu pateikti nuomonę.

Nr. B–105 Bisliuk Anela ir Kazimežas (Biśluk Aniela ir Kazimierz), šeima ir turtas Vilkaviškio apskrityje Bartninkuose, pilietybė nenustatyta, Lietuvos valdžia atsisakė išduoti vizą 1939 m. sausio 24 d. raštu Nr. 464. Mūsų 1939 m. vasario 14 d. raštas Vileikos pavieto seniūnijai dėl pilietybės nustatymo ir nuomonės, ar nuspelnė įsikišimo.

Nr. K–91 Kontovtas Vladyslavas (Kontowt Władysław), gyvena Turmante, 12 dešimtinių žemės, miškas, sodas ir kt., bendra vertė 25 000 zlotų, viensėdija Kampai-Kondratoniai, Josvainių valsčiuje, Kėdainių apskrityje, Lietuvos pasiuntinybė Varšuvoje 1938 m. spalio 4 d. Nr. 3163, atsisakymas išduoti vizą. Prašytojas mano, kad atsisakymui įtakos turėjo giminės Lietuvoje. 1938 m. spalio mėn. kreiptasi į Mačiulį dėl neoficialaus tyrimo. 1939 m. vasario 21 d. prašytojas vėl prašo įsikišti.

Nr. Cz–6 Čeponis Antonis (Czeponi Antoni), tėvai ir turtas Lietuvoje, kur – nepateikė. Lenkijoje nuo 1915 m. 1938 m. spalio 13 d. raštu Nr. 3412 Lietuvos pasiuntinybė Varšuvoje atsisakė išduoti vizą. 1939 m. vasario 21 d. prašytojas prašo mūsų įsikišti.

Nr. R–75 Ryklianskis Izraelis Eliašas (Ryklański Izrael Eliasz) iš Varšuvos, bendrasavininkis 6/7 dalies namo Jonavoje, Rialio g-vė 60, nori atsiimti 2500 Lt užstatą iš advokato Judelevičiaus Kaune. Lietuvos pasiuntinybė Varšuvoje 1939 m. vasario 23 d. tris kartus atsisakė išduoti vizą. Prašytojas prašo mūsų įsikišti.

Nr. K–75 Kolesinskis Michalas (Kolesiński Michał), darbininkas, buvęs Lenkijos kariuomenės savanoris, gimęs Lietuvoje, jam priklauso 20 ha palikimas Vadaktuose, nori likviduoti nuosavybę arba nuolat apsigyventi, didelė giminė yra čia. Lietuvos pasiuntinybė Varšuvoje š. m. vasario 6 d. raštu Nr. 0707-22-248 atsisakė išduoti vizą, nenurodžiusi priežasties.

Nr. P–72 Pščolkovska Eva (Pszczółkowska Ewa), gyvena Vilniuje, Lietuvoje, Žaslių miestelyje turi tėvų palikimą, nori likviduoti nuosavybę arba nuolat apsigyventi. Lietuvos pasiuntinybė Varšuvoje raštu Nr. 0657-22-512-11 atsisakė išduoti vizą, nenurodžiusi priežasties.

Senkovskis (Sienkowski), Lenkijos pilietis, dvaro Pobūdis savininkas, Lietuvos pasiuntinybė atsisakė išduoti vizą.

Stanislavas Tačanovskis (Stanisław Taczanowski), žmona Jadvyga (Jadwiga), sūnus Bronislavas (Bronisław), 20 metų, ir sūnus Hubertas (Hubert), 14 metų. Lietuvos pasiuntinybė, atrodo, atsisakė išduoti vizą 1938 m. liepos mėn. Norėjo vykti į Šilėnus prie Kuršėnų pas ponus Lukianskius (Łukiański).

Kaunas, 1939 m. kovo 20 d.

AAN, MSZ, sygn. 6180, s. 7–9.

¹ Čia ir toliau tekste pabraukta ranka.

124. 1939 m. kovo 21 d., Lietuvos Respublikos URM įgaliotojo ministro centre (Kaune) dr. Stasio Girdvainio šifruota telegrama Lietuvos pasiuntinybėms Londone ir Paryžiuje apie Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) rekomendaciją nusileisti Trečiajam Reichui dėl Klaipėdos

[Slaptai]
Šifr.

[Kaunas,] 1939 m. kovo 21 d.

SSS KAUNAS ICI 72 20 2346 ETAT

Lietuva.
London.

3124 Jūsų žiniai: atėjo pas mane Charwat, šiandien neva asmenišku tikslu padarė sugestiją, kad jeigu Vokiečiai eventualiai grąsintų Lietuvai dėl Klaipėdos tai Lietuva neturėtų priešintis jėga bet geruoju susitarti su Vokietija Stop man priminus Signatarus Charwat pastebėjo kad jie nieko negali padėti todėl reikia tartis su vokiečiais Stop Gauna Londonas Paryžius

Girdvainis 150

Dešifruota: 1939 m. kovo 21 d. – 12 v. 30 min. dieną.

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 453, l. 186.

Originalas. Rankraštis.

125. 1939 m. kovo 23 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu dėl Klaipėdos reikalų

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

[Kaunas,] 1939 m. kovo 23 d.

[Nr.] 3-Lt/5

Slaptai

Ponui užsienio reikalų ministru
Varšuvoje

Lietuvos ir Vokietijos sutartys dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Vokietijos. Pokalbiai su Ministru Lozoraičiu dėl susiklosčiusios padėties

3 priedai

Pateikiu tarpvalstybinę sutartį, kurią 1939 m. kovo 22 d. Berlyne pasirašė Vokietijos užsienio reikalų ministras Ribentropas (Ribbentrop), Lietuvos užsienio reikalų ministras Urbšys, dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Vokietijos kartu su priedu,

kuris aptaria, kaip Lietuva galės naudotis Klaipėdos uosto laisvąja zona, nustatyta sutarties 3 straipsnyje, taip pat protokolą, kuriame parašyta, kad sutartis įsigalioja nuo 1939 m. kovo 23 d.

Be esminio dalyko – Klaipėdos krašto prijungimo prie Vokietijos (1 str.), taip pat evakuacijos tvarkos ir valdžios bei turto šioje teritorijoje perdavimo vokiečiams (2 str.), ši sutartis, kaip minėjau, Klaipėdos uoste nustato Lietuvai laisvąją zoną (3 str.), taip pat numato abipusio nepuolimo įsipareigojimą ir nepalaikymą trečiosios šalies agresijos, nukreiptos prieš vieną iš susitariančiųjų šalių (4 str.).

Kaip rodo sutarties priedas dėl Klaipėdos uosto laisvosios zonos pripažinimo Lietuvai, yra numatytos tolesnės derybos, kurios nustatys visas detales šiuo klausimu. Tačiau jis aiškiai rodo esminę tendenciją palankiai vertinti Lietuvos ekonominius interesus uoste, taip pat garantuoti Lietuvai specialias privilegijas.

Straipsnis dėl nepuolimo formaliai apdraudžia Lietuvą nuo Vokietijos puolimo, tačiau kartu suriša jai rankas formuluote „neremti jokios trečiosios šalies agresijos“ prieš Vokietiją.

Gauti sutarties teksto asmeniškai nuvykau į URM. Jį man įteikė Ministras Lozoraitis, kuris jau tris dienas, išvykus Ministrui Urbšui, tvarko visus politinius ministerijos reikalus.

Įteikdamas sutarties tekstą kartu su jos priedu ir protokolu originalo kalba, Ministras Lozoraitis, atsakydamas į mano klausimą, kategoriškai patikino, kad nebuvo pasirašyta ar suteikta jokių konfidencialių ar papildomų įsipareigojimų.

Apie sutartį Lozoraitis man paaiškino:

Lietuva, įsitikinusi, kad Klaipėdos statuto laiduotojai nesuteiks jai jokios pagalbos ginant šį statutą, pateko į padėtį, verčiančią ją arba sutikti su Vokietijos reikalavimais, arba pradėti karą. Negalėdama prisiimti karo rizikos, gresiančios Lietuvos nepriklausomybei, neturėjo kitos išeities ir sutiko priimti ultimatyvius reikalavimus. Kitas dalykas, jeigu reikalavimai liestų ne tik Klaipėdos teritoriją, kuri vis dėlto ne visada priklausė Lietuvai, jie gintųsi su ginklu rankose.

Tai, kad Lietuvai buvo pripažinta Klaipėdos uosto laisvoji zona ir su tuo susijusios uosto naudojimo galimybės, pasak Lozoraičio, yra teisė, o ne pareiga. Lietuvos niekas neverčia savo eksportą nukreipti tik per Klaipėdos uostą, priešingai, ji turi visišką laisvę visai ar iš dalies, o eventualiai ir visiškai atsisakyti naudotis Klaipėdos uostu ir perkelti eksportą kitur.

Atsakydamas į mano klausimą Lozoraitis pabrėžė, kad Lietuva neprisiėmė jokių įsipareigojimų padidinti savo eksportą į Vokietiją ir neketina to daryti ateityje, norėdama ir toliau išlaikyti ekonominę nepriklausomybę.

Kalbėdamas apie 4 straipsnį (nepuolimo įsipareigojimas) Lozoraitis pirmiausia atkreipė dėmesį į tai, kad Prancūzijos spaudoje pasirodė kiek kitokia šio straipsnio versija, tačiau autentiškas yra tekstas, kurį jis man įteikė. Nenuvertindamas rašytinės deklaracijos Lozoraitis vis dėlto konstatavo, kad Lietuva jaučia „*un grand soulagement*“⁴¹ dėl to, kad Vokietija prisiėmė tokį įsipareigojimą ir garantavo nepulti Lietuvos. Bet kuriuo atveju, jeigu Vokietija pažeis dabartinę Lietuvos sieną, Lietuva besąlygiškai priešinsis su ginklu rankose.

Sutartis su Vokietija niekaip nekeičia pagrindinių Lietuvos politikos principų, t. y. ryžto išlaikyti nepriklausomybę ir teritorinį, ekonominį bei politinį suverenumą. Vokietijos įsipareigojimas nepulti sustiprina Lietuvos užsienio politikos tendenciją išlaikyti neutralumą ir palaikyti gerus santykius su kaimynėmis.

Lenkijos atžvilgiu padėtis nepasikeitė ir nepasikeis. Lietuva mato gerų santykių su Lenkija naudą, tai stiprina ir užtikrina jos egzistavimą. Todėl Lietuva ir toliau normalizuos ir palaikys santykius su Lenkija. Sutartis su Vokietija nekeičia ir negali pakeisti Lietuvos pozicijos. Jo manymu, Vokietijos garantavimas nepulti veikia stiprina ir Lenkijos poziciją. Šiaip ar taip, jis itin aiškiai pabrėžia, kad Lietuva bet kuriuo atveju nestos prieš Lenkiją, taip pat neleis savo teritorijos naudoti antilenkiškai agitacijai.

Lozoraitis man tai pareiškė dėl to, kad aš surizikavau pasakyti pabrėždamas, jog kalbu tik savo vardu ir tai yra pirma reakcija į naujai susidariusią padėtį, nes, kaip jis sako, stabilizavus sieną su Vokietija, man regis, neįmanoma formaliai nestabilizuoti sienos ir su mumis, taip pat, kad dabar Lenkija dar budriau nei iki šiol stebės man nesuprantamą įvairių ukrainiečių ar baltarusių diversinių veiksmų toleravimą Lietuvos teritorijoje. Nepakanka nuolatinių Lietuvos vyriausybės patikinimų, kad ji su tuo neturi nieko bendra. Norėdama palaikyti su Lenkija gerus santykius Lietuva turėtų aktyviai užkirsti kelią bet kokiems ukrainiečių ar baltarusių kurstymams ir propagandai.

Taip pat išsaciau abejonę, kad išliks visi mūsų prekybos sutarties su Lietuva nutarimai, juos tikriausiai teks peržiūrėti, nes gali būti, jog esant naujai situacijai kai kurios Lietuvai ir jos sustiprinimui numatytos lengvatos turės būti pakeistos.

Visa tai surizikavau pasakyti, neturėdamas Pono Ministro instrukcijų, nes jaučiau būtinybę išpėti Lietuvos vyriausybę, jog ji santykiuose su mumis negali ir toliau laiviuoti ar apsimitinėti, nepadariusi privalomų išvadų.

Beje, mano manymu, šis pokalbis padarė išpūdį, nes po pietų man paskambino ministras Turauskas, kurio asmeniškai nepažįstu, ir remdamasis mano pokalbiu su Ministru Lozoraičiu pasakė, kad norėtų mane *au courant*² apie tai, kas vyksta, todėl praneša, jog dėl numatyto trumpo evakuacijos termino (iki šios dienos 7 val. ryto), buvo gautas protokolo papildymas, kuris nustato, kad atskirose Lietuvos institucijoje kol kas lieka kelių asmenų *Übergabekommandos*³, kurios perduos pastatus ir turtą. Tačiau tai turi tik techninę reikšmę, nes iš tikrųjų klausimas nėra aktualus, mat perdavimas jau yra baigtas.

Urbšys pareikalavo, tačiau tik žodžiu, kad vokiečių valdžia Klaipėdos krašte nepersekiotų lietuvių politinių veikėjų ir paleistų lietuvius kalinius iš Klaipėdos kalėjimo.

Urbšys neišvyko iš Berlyno tuoj pat po sutarties pasirašymo tik dėl to, kad nebuvo surašytas ir suderintas sutarties tekstas lietuvių kalba, o tai reikėjo padaryti. Šiuo metu Urbšio pasilikimas neturi jokios kitos reikšmės ar tikslo, jis tikriausiai grįš rytoj.

Turauskas dar kartą patikino, kad nebuvo pasirašyta jokių kitų konfidencialių sutarčių, beje, pasakė, jog Lietuvos vyriausybė pademonstravo didžiausią lojalumą Lenkijai, nes šios vyriausybė per pasiuntinį Šaulį pirmoji gavo informaciją apie Urbšio pokalbio su Ribentropu eigą ir vokiečių reikalavimų turinį.

Manau, kad akivaizdų susirūpinimą, kurį sukėlė mano pastabos, būtų galima paaiškinti tuo, jog Lietuvos vyriausybė yra suinteresuota nepabloginti santykių su Lenkija.

Kalbant apie dabartinės padėties analizę, yra suprantama, kad šiuo tarpu jos neįmanoma apibūdinti aiškiai ir išsamiai. Pirmiausia turiu konstatuoti, kad tiek vyriausybės, tiek plačių visuomenės sluoksnių reakcija faktiškai yra „*un grand soulagement*“. Oficialiuose ir privačiuose pokalbiuose galima išgirsti, kad iš tikrųjų tai nebuvo Lietuvos teritorija ir pagaliau atsikratyta didelės naštos, kuri buvo Klaipėdos klausimas, bet išliko galimybė naudotis uostu, o svarbiausia, kad Vokietija suteikė nepuolimo garantiją, tai leidžia išlaikyti nepriklausomybę ir neutralitetą santykiuose su užsieniu.

Tačiau nuogaštauju ir tokį įspūdį man paliko sutartis, kad vokiečiai nuosekliai sieks ekonomiškai ir politiškai nukariauti Lietuvą taikiu būdu ir jos teritoriją panaudoti bet kokiai diversijai prieš Lenkiją, kurstydami lietuvių šovinizmą ir jų siekį susigrąžinti iš Lenkijos teritorijas, pirmiausia – Vilnių, organizuodami prieš Lenkiją baltarusių akciją ir pan. Lietuvos, Baltarusijos ir Latvijos federacinės valstybės sudarymo klausimas, apie kurį rašiau viename iš šifruotų pranešimų, visiškai nėra utopija. Ministras Lozoraitis šiandien patvirtino, kad apie tokią koncepciją girdėjo Berlyne, į kurią šiais metais buvo užsukęs pakeliui. Beje, primenu vokiečių aktyvumą organizuojant akciją, pirmiausia nukreiptą prieš Lenkiją, ne tik Lietuvos teritorijoje, bet ir visose Baltijos valstybėse.

Mano manymu, susidariusią naują situaciją reikėtų išsamiai išanalizuoti ir gauti naujas instrukcijas.

Kai tik parvyks ministras Urbšys, mėginasi su juo pasimatyti, tačiau tai tikriausiai neduos nieko naujo.

Dar pranešu, kad pulkininkas Mitkevičius (Mitkewicz) šiandien kalbėjosi su II skyriaus viršininku pulkininku Dulksniu. Jo įspūdis buvo toks pat, t. y. kad sutarties sudarymas panašus į didelės naštos atsikratymą. Lietuviai vertina sutartį veikiausiai teigiamai, ypač dėl to, kad ji užtikrina Vokietijos nepuolimą. Pulkininkas Dulksnys pabrėžė, kad neįmanoma gauti pagalbos iš Klaipėdos statuto laiduotojų, todėl Lietuvai beliko tik viena – sutikti su vokiečių reikalavimais. Jis patikino, kad lietuviai su ginklu rankose atrems bet kokią Vokietijos puolimą dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Požiūris į Lenkiją nesikeičia. Tačiau pulkininkas D[ulksnys] pokalbyje pavartojo posakį, kuris turėtų rodyti, kad Vilniaus problema jiems neatrodo galutinai išspręsta. Bet jis aiškiai nepasakė, ką turėjo omenyje: patį Vilnių ir Vilniaus kraštą ar veikiausiai lietuvių mažumos padėtį Vilniaus krašte.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti: Ponui Užsienio reikalų ministrui (4 egz.)
P. Direktoriui T. Kobylianskiui

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/327, k. 630–636.

¹ „nepaprastą palengvėjimą“ (pranc.)

² „informuoti“ (pranc.)

³ „perdavimo grupės“ (vok.)

126. 1939 m. kovo 24 d., Lenkijos Respublikos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Juzefui Smolenskiui (Józef Smoleński) apie Klaipėdos problemą ir pokalbį su Lietuvos Respublikos kariuomenės štabo II skyriaus viršininku plk. Konstantinu Dulksniu

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune
Karo *attaché*

[Slaptai]

Kaunas, 1939 m. kovo 24 d.
Kęstučio g-vė 24.

Nr. 65/39/tj.

Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkas
Varšuvoje

I. Lietuva atidavė Klaipėdą dėl karo grėsmės. Vertinant padėtį yra svarbu, kad vokiečiai Klaipėdos gražinimą Vokietijai vaizduoja kaip Lietuvos savanorišką sutikimą ir nueina iki to, jog draudžia Lietuvai skelbti pranešimus, informuojančius apie tikrąją įvykių eigą (Nr. 1 priedas – Lietuvos URM nota pasiuntiniui Cechlinui (Zechlin) nepriimta ir išimta).

Vokietijos ir Lietuvos sutartyje, kurią iš tikrųjų visą parengė Vokietijos vyriausybė ir be diskusijų pateikė ministrui Urbšui, reikalaujant ją pasirašyti, ypatingas dėmesys atkreiptinas į 3 punktą su priedu ir 4 punktą. Sutarties tekstą pridedu (Nr. 2 priedas). 3 punktas aptaria sąlygas, kaip Lietuva gali naudotis Klaipėdos uostu, 4 punktas – tai Vokietijos ir Lietuvos nepuolimo paktas su sąlyga, kad abi šalys išsipareigoja neremti trečiosios šalies, panaudojusios jėgą prieš susitariančias šalis.

II. Kai tik susipažinau su sutarties tekstu, tuoj pat nuvykau pas II skyriaus viršininką, norėdamas ištirti padėtį ir išsiaiškinti sutarties tekstą.

Pokalbio su pulkininku Dulksniu išvados yra šios:

1) Palengvėjimas ir pasitenkinimas, kad apsiribota Klaipėdos krašto atidavimu. Atsisakymas Klaipėdos pripažįstant, kad tai vokiečių ir suvokietėjusių lietuvių gyvenama teritorija (tai prieštarauja ankstesniems D[ulksnio] pareiškimams).

2) Nusivylimas ir kartėlis Prancūzijos ir Anglijos kaip signatarių atžvilgiu, į kurias Lietuva kreipėsi prieš priimdama sprendimą. Tas pats delikačios užuominos forma Lenkijos atžvilgiu. Nepasitikėjimas tuo, kad Vakarų ir kitos valstybės surengs ginkluotą pasipriešinimą prieš Vokietiją anksčiau, nei pačios bus užpultos.

3) Neprisipažinimas, kad dėl Klaipėdos patyrė vokiečių prievartą ir grasinimų.

4) Gana stiprus pareiškimas, kad nepuolimo sutartis su Vokietija turi reikšmės tik kaip naujos sienos apsauga ir nereiškia pasikeitusio požiūrio į Lenkiją. Pabrėžiamas gerų santykių su Lenkija poreikis ir Lenkijos reikšmė visoms Baltijos valstybėms. Generolo Raštikio, kuris „žodžiais nesimėto“, pareiškimo priminimas ir rėmimasis juo.

5) Parodymas, kad esama eventualios galimybės išplėsti Šventosios uostą ir atitinkamai nukreipti eksportą per kitus kraštus tuo atveju, jeigu vokiečiai siektų ekonominio dominavimo Lietuvoje dėl to, jog Klaipėda perėjo į jų rankas.

Be to, pranešu, kad, kai išpėjau D[ulksni] dėl to, jog Lenkijos ir Lietuvos santykiams kenkia propaganda Vilniaus klausimu, nurodydamas, kad ją vykdo taip pat ir vokiečiai, D[ulksnys] ryžtingai pareiškė, jog tai Lenkijos ir Lietuvos reikalas, į kurį neturi kištis trečioji šalis, tačiau šis reikalas dar nėra išspręstas, o pirmiausia – lietuvių Lenkijoje klausimas.

III. Tačiau Lietuvos vyriausybės reakcija į Vokietijos išpuolį buvo gana stipri. Buvo mobilizuotas dvejų metų rezervas, organizuojant individualų šaukimą. Dalis kariuomenės – Tauragės, Raseinių ir Šiaulių igulos – buvo perkeltos arčiau Vokietijos sienos. Generolas Raštikis parašė straipsnį „Kariui“, kuriame ragina kilti į ryžtingą kovą nepriklausomybės ginti (straipsnis dar nepaskelbtas, patikimas šaltinis praneša, kad pasirodys šiandien arba ryt).

Visuomenė elgėsi ramiai, kitaip nei praėjusiais metais, nebuvo jokių antivokiškų demonstracijų. Šiuo metu yra žinių apie itin opozicines ir kritiškas nuotaikas vyriausybei, ypač prezidento Smetonos, atžvilgiu. Sklinda gandai, kad vyriausybėje gali būti pakitimų. Kalbama, kad ministru pirmininku gali būti generolas Raštikis.

IV. Mano manymu, nauja padėtis Lietuvoje reikalauja priimti šiuos sprendimus:

a) sureguliuoti Lenkijos ir Lietuvos sienos klausimą ir eventualiai reikalauti nepuolimo pakto, kad perprastume tikruosius Lietuvos ketinimus ir kiek ji priklauso nuo Vokietijos. Mano manymu, galimas daiktas, kad vokiečiai pastūmės Lietuvą link Vilniaus, norėdami sulaužyti susitarimą su Lenkija.

b) Lietuvoje organizuoti kontrpropagandą prieš vokiečius; manau, tai labai svarbus dalykas. Revanšistiniai šūkių dėl Klaipėdos gali būti naudingi.

c) Sustabdyti lenkų miško transportavimą į Klaipėdą vandeniu ir geležinkeliu. Dabartinėje situacijoje iš to naudos turėtų tik vokiečiai.

2 priedai.¹

Diplomuotas pulkininkas
L. Mitkevičius

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/327, k. 587–589.

¹Minimi priedai šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojami

127. 1939 m. kovo 25 d., Lietuvos Respublikos URM įgaliotojo ministro centre (Kaune) Stasio Lozoraičio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) apie Lietuvos geopolitinę situaciją ir užsienio politiką atplėšus Klaipėdą

[Slaptai]
[Nr.] 15/pr.

Kaunas, 1939 m. kovo 25 d.

Pro memoria

/p. S. Lozoraičio, Įgalioto Ministro/

Pasikalbėjimas su Lenkijos Pasiuntiniu p. C h a r w a t'u /1939.III.23 d., 13 val. 30 min./
ryšium su vokiečių reikalavimais dėl Klaipėdos grąžinimo.

.....

Ponui Lenkijos Pasiuntiniui pareiškus norą ateiti į Ministeriją pasiinformuoti dėl padėties ryšium su Vokietijos reikalavimu grąžinti Klaipėdos kraštą, p. Generalinis Sekretorius Girdvainis pavedė man priimti p Charvatą, kuris visų pirmiausia pasiteiravo, kas yra mūsų Berlyne pasirašyta.

Aš atsakiau, kad pasirašyta yra tai, kas yra paskelbta, būtent, Staatsvertrag ir priedelis prie jo su pagrindinėmis linijomis uostui ateityje tvarkyti.

Ponas Charwat labai primygtinai, nors mandagiai, teiravosi pakartotinai, ar viskas, kas yra pasirašyta, yra paskelbta¹.

Aš atsakiau, kad tai yra viskas. Yra dar mažas protokolas, liečiantis administracijos perdavimą Klaipėdos krašte, t.y. grynai techninius dalykus, kuris dar nėra paskelbtas. Pabrėžiau, kad pareiškiu jam tai Vyriausybės vardu.

Tada p. Charwat ėmė teirautis, ar iš susitarimo neišplaukia mums kokių nors obligacijų ekonominėje srityje.

Aš atsakiau, kad vienintelis dokumentas, liečiantis ekonominę sritį, tėra mano jau cituotasis priedelis prie sutarties. Tačiau ir šiame priedelyje yra išdėstytos ne mūsų prievolės, bet tik mūsų teisės; taigi mes tuo priedeliu galime pasinaudoti, o jeigu mums netiks arba jei nesusitarsime, galime ir nepasinaudoti. Jokių kitų nei rašytų, nei žodiškų prievolių nėra pasiimta ir nebuvo iš vokiečių pusės reikalauta.

Toliau Lenkijos Pasiuntinys teiravosi, ar iš to priedelio neišeina, kad mes esam priversti naudotis Klaipėdos uostu. Atsakiau, kad ne.

Toliau p. Charwat, rodydamas nemažą susirūpinimą, ėmė kalbėti apie politinį dalyko aspektą. Jis pripažino, kad sutarties su Vokietija 4 str. išdėstytas nepuolimo paktas yra svarbus veiksnys, kiek, žinoma – pasakė jis – galima pasitikėti Vokietijos žodžiais. O paskutiniai įvykiai parodą kaip tik priešingai. Tačiau, pridūrė jis, ar, susidarius dabar tokiai padėčiai tarp Lietuvos ir Vokietijos, neatsiras Lietuvoj vėl karštų galvų, kurios galėtų pradėti interesuotis kokiomis nors diversinėmis akcijomis prieš Lenkiją /čia jis paminėjo be ne vasario pradžioje kilusius iš Berlyno gandus apie tariamąją Vokietijos organizuojamą ar turimą galvoj organizuoti gudų, latvių ir lietuvių sąjungą/.

Aš atsakiau, kad jau anksčiau esu ne vieną kartą kalbėjęs su juo ir pabrėžęs, kad Lietuva nesileis į jokią avantiūrą ir neturi jokio kito intereso, kaip tik kad ją visai paliktų ramybėje. Šiandien šitas dėsniškas mūsų yra dar tvirčiau observuojamas negu kada nors anksčiau.

Tada p. Charwat pradėjo gana aiškiai kalbėti apie b e n d r ą pavojų ir be ne pirmą kartą mano praktikoje išsireiškė, kad jeigu dalykai eis tokiu būdu kaip ligi šiol, tai „mes v i s i galime žūti”. Taigi, nereikia atsidėti vien tik Vokietijos pasirašytais dokumentais ir jos padarytais pareiškimais, bet reikią taip pat ir „tvirtai laikytis”

Aš atsakiau, kad visiems yra žinoma, jog mes buvome priversti sutikti su vokiečių pastatytais reikalavimais dėl Klaipėdos krašto. Tačiau jeigu Vokietija būtųėjusi į Didžiąją Lietuvą, tai mes būtumėm priešinęsi visomis mūsų dispozicijoje esančiomis priemonėmis ligi paskutiniosios. Beje, aš pats asmeniniai – pasakiau p. Charwatui – netikėjau, kad ši kartą Vokietija gali pradėti kokią didesnę prieš Lietuvą nukreiptą akciją. Žinomas dalykas, nėra negalima, kad ir dabar kai kas galės norėti pasinaudoti mūsų opoziciniai nusistačiusiais žmonėmis, tačiau mes tai turime galvoje ir esame pasiruošę kiekvieną tokį bandymą užgniaužti pačioje pradžioje.

Ponas Charwat pasakė, kad susidariusio pavojaus akivaizdoje visi turi būti pasiryžę gintis ligi paskutiniosios. Lenkija neturinti jokių priešingų Lietuvai tikslų. Jis jau dementavęs kilusius Kaune gandus, kad Lenkija pradėjusi kažkokį prieš Lietuvą nukreiptą kariuomenės judėjimą. Teisybė, sakė jis, kariuomenės judėjimas buvo, tačiau jis galįs pasakyti konfidencialiai, kad tas judėjimas buvęs ne prieš Lietuvą, bet visai k i t a kryptimi ir paruoštas tam atvejui, jei, užėmę Klaipėdos kraštą, vokiečiai būtų veržęsi į D. Lietuvą.

Čia Lenkijos pasiuntinys perėjo prie klausimo, kuris, matyt, jam vyriausiai rūpėjo. Jis ėmė dėstyti, kad naujas Lietuvos–Vokietijos nepuolimo paktas gali sudaryti įspūdį, kad yra paliesta lygsvara. Būtent, iš vienos pusės Lietuva dabar turi nepuolimo paktą su Vokietija, bet iš kitos, būtent Lenkijos, pusės tokio pakto nėra, o yra siena, „kurios Jūs nepripažįstat”. Ar tokiomis aplinkybėmis negalį atsirasti Lietuvoje žmonių, kurie norėtų šitą sieną perkelti „kur nors toliau”?

Aš atsakiau į tai, kad Lenkija gali būti rami, kad Lietuva neįsileis nei į avantiūrą, nei griebsis jėgos prieš Lenkiją. Tai yra mūsų senas nusistatymas, kurio negali pakeisti ir nepuolimo paktas su Vokietija. Priešingai, mano nusistatymu, nepuolimo paktas su Vokietija tegali būti Lenkijos interesams naudingas, nes jeigu jo bus laikomasi, tai Lenkija neturės turėti galvoje ir savo kalkuliacijose Lietuvos užpuolimo iš Vokietijos pusės, ergo ir Vokietijos pavojaus sau, išeinančio iš Lietuvos. Be to, Lenkijos interesų atžvilgiu svarbu yra štai kas:

1° Lietuvos politika remiasi žinomu p. Charwatui neutralumo dėsniu;

2° Lietuva yra pasiryžusi gintis su ginklu rankoje, jei būtų kieno nors paliesta jos dabartinė teritorija;

3° Lietuva yra sudariusi nepuolimo paktą su Vokietija, ergo Vokietijos įsiveržimo į Lietuvą pavojus yra eliminuotas.

Šitie trys elementai parodo, kad nepuolimo pakto sudarymas yra barjeras vokiečių ėjimui į Lietuvą, o per tai ir vokiečių grasymui iš tos pusės, kur yra Lietuva. Aš manau, kad tai naudingas Lenkijai faktas. Be to, laikau reikalinga pabrėžti, kad nepuolimo pakto su Vokietija sudarymas nėra kažkas nauja ir nepaparsta, nes, sudarydami tokį paklą su Vokietija, mes pasistatėm tik į tokią padėtį, kurioje Lenkija Vokietijos atžvilgiu yra jau nuo 1934 metų. Aš suprantu p. Charwato mintį dėl tariamo lygsvaros pakeitimo. Kaip jau esu sakęs, lygsvara nepasikeitė, o pasiliko tokia pati, kaip ir buvo. Tačiau aš suprantu, pad p. Charwat, nors ir netiksliai charakterizuodamas padėtį, liečiančią lygsvarą, turi galvoje ką kitą. Todėl aš noriu jam pasakyti štai ką: svarbiausias dalykas, kuriuo Lenkija ar kuri kita valstybė turi vadovautis savo sprendimuose apie kitos valstybės politiką, yra tos pastarosios valstybės gyvybiniai interesai, nes ne kokie dokumentai, bet gyvybiniai interesai diktuoja valstybės laikyseną ir politiką. Tie gyvybiniai interesai ir sudaro klausimo esminį aspektą, greta kurio yra dar ir formos aspektas. Taigi pas mus, kiek tai liečia santykius su Lenkija, šitas esminis aspektas yra aiškus. Mūsų tvirtas nusistatymas yra turėti gerus santykius lygiai su visais kaimynais, vesti neutralumo politiką, ginti savo dabartinę teritoriją prieš bet kurį užpuolimą. Šiandien aš kalbėjau tikrai apie šitą esminį aspektą ir išdėščiau jį tuo būdu, kad Lenkija neturi skaitytis su Lietuvos užpuolimu ant Lenkijos galimybe. Jeigu aš šiuo tarpu nekalbėjau apie formos aspektą, tai tas, žinoma, nereiškia, kad į šitą aspektą à priori žiūriu neigiamai.

Pasikalbėjimas tęsėsi apie pusantros valandos ir pasižymėjo tuo, kad pirmą kartą Lenkijos Pasiuntinys atvirai kalbėjo apie pavojų „v i s i e m s“, o taip pat ir apie pavojų Lenkijai. Iš viso rodė didelį susirūpinimą.

Gauna: Talinas, Ryga, Berlynas, Roma, Paryžius, Londonas, Varšuva.

LCVA, f. 648, ap. 1 b. 54, l. 31–34.

Nuorašas. Mašinraštis.

¹ Galvoje turint XX a. pirmos pusės tarptautinių santykių organizavimo ir politinių reikalų tvarkymo praktika, reikia pastebėti, kad įvairūs slapti priedai, kaip antai straipsniai, protokolai, susitarimai, įsipareigojimai, pasižadėjimai, viešo teksto konfidencialūs išaiškinimai ar patikslinimai ir t. t., prie viešų oficialių tarptautinių sutarčių tuo metu buvo gana įprasti. Kaip tik pasitelkus šį faktą šiuo atveju reikėtų aiškinti ir Lenkijos pasiuntinio Kaune primygtinį domėjimąsi ką tik Berlyne pasirašytos Lietuvos Respublikos sutarties su Trečiuoju Reichu turiniu.

128. 1939 m. kovo 27 d., visiškai slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM Politikos ir ekonomikos departamento direktoriaus ir URM Rytų skyriaus viršininko Tadeušo Kobylianskio (Tadeusz Kobylański) pokalbio su Lietuvos Respublikos pasiuntiniu Varšuvoje dr. Jurgiu Šauliu

Visiškai slaptai

Užrašai

iš p. Dir[ektoriaus] Kobylianskio pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Šauliu, įvykusio 1939 m. kovo 27 d.

Pasiuntinys Šaulys iš solidaus šaltinio Vokietijoje neseniai gavo informacijos, kad buvo įsakyta karininkų ir valdininkų vasaros atostogas perkelti į kovo ir balandžio mėn. ir kad gegužės mėn. yra numatomas tolesnis plačių Vokietijos rytų planų įgyvendinimo etapas. Pasiuntinys Šaulys spėja, kad mažiausiai iki balandžio 20 d. bus ramu.

Pasiuntinio Šaulio manymu, Vokietija sieks priversti Lenkiją dalyvauti žygyje į Rusiją ir, jeigu tai nepavyktų, ji paralyžiuos Lenkijos karinio judėjimo laisvę ir savo žygį į Rusiją įvykdys per „Donauraum“, apkarpydama Lenkiją rytuose ir vakaruose, kai tik sustiprins savo padėtį per akciją Ukrainoje.

Kalbėdamas apie Lenkijos ir Lietuvos santykius pasiuntinys Šaulys išsakė įsitikinimą, kad juos būtina kuo labiau glaudinti, siūlydamas klausimus, kurie vis dar apsunkina šiuos santykius, spręsti „tyliai, šeimyniškai“, taip derinti savus vidinius potvarkius. Jis ketina dabar būdamas Kaune šią elgesio taktiką suderinti su savo vyriausybe*.

Varšuva, 1939 m. kovo 27 d.

AAN, sygn. MSZ, 6122.

Skelbta: PDD 1939, t. 1, dok. 142, s. 223.

---

* [Išnaša daryta pačiame dokumente]. Užrašo kopiją gavo Kariuomenės Vyriausiojo štabo II (Informacijų) skyrius.

129. 1939 m. kovo 28 d., Lenkijos Respublikos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriaus viršininkui plk. Juzefui Smolenskiui (Józef Smoleński) apie valdžios pasikeitimą Lietuvoje ir visuomenės nuotaikas

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune
Karo *attaché*
Nr. 74/39/tj.

Kaunas, 1939 m. kovo 28 d.
Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkas
Varšuvoje

Apie vyriausybės pasikeitimą ir visuomenės nuotaikas

Nauja vyriausybė susikūrė labai sunkiai. Pradžioje planuota ministru pirmininku skirti generolą Raštikį ir jam suteikti plačius įgaliojimus. Generolas Raštikis nesutiko. Be to, buvo pateiktas argumentas, kad kritišku momentu negalima palikti kariuomenės be jos vyriausiojo vado. Gen. Raštikio siūlymu ir įsakymu ministru pirmininku tapo generolas Černius, iki to laiko buvęs vyriausiojo vado štabo viršininku.

Pastarojo meto įvykiai rodo, apie tai pranešiau anksčiau, kad generolas Raštikis šiandien Lietuvoje yra įtakingiausias asmuo.

Patikimi šaltiniai informuoja, kad Lietuvoje reikia tikėtis naujų politinių įvykių, galimas prezidento Smetonos pasitraukimas.

Naujoje vyriausybėje svarbiausios pareigos atsižvelgiant į vidaus politiką patikėtos karininkams: vidaus reikalai – generolui Skučui (buvęs karo *attaché* Maskvoje, pastaruju metu – karininkų mokyklos komendantas), o finansų – atsargos generolui Sutkui. Tai nėra koalicinė ar tautinės sąjungos vyriausybė, nes opozicijos atstovai (krikdemai ir liaudininkai) negavo jokių pareigų.

Darau prielaidą, kad šią vyriausybę reikėtų laikyti pereinamąja. Jos užduotis – išgyventi kritinį laikotarpį, išlaikyti krašte ramybę ir tvarką padedant kariuomenei ir jai vadovaujant, taip pat prireikus priimti skubius karinius sprendimus, jeigu kultų pavojus iš Vokietijos.

Įvairūs šaltiniai sutartinai teigia, kad vyriausybės nariai yra nusiteikę prieš vokiečius (generolai Černius, Skučas ir Musteikis, taip pat ministrai Bizauskas ir Bistras).

Mane pasiekiančios žinios rodo, kad Lietuvos visuomenės nuotaikos yra nepalankios. Klaipėdos netektis sustiprino opoziciją prieš prezidentą Smetoną ir vyriausybę, tačiau ji nepaskatino noro pasipriešinti vokiečiams. Vis dažniau gaunu informacijos, kad didėja viltis vokiečiams padedant atgauti Vilnių, net rizikuojant prarasti visišką nepriklausomybę ir patekti į Vokietijos protektoratą. Panašios nuotaikos vyrauja tarp lietuvių Vilniuje. Turiu tikrą žinią, kad panašią nuomonę lietuvių knygyne Vilniuje išsakė ten susirenkantys lietuviai. Šio mėn. naktį iš 27 į 28 d. grupė studentų Kaune

demonstravo prieš lenkus ir žydus. Vyriausybės sluoksniuose teigiama, kad pralaimėjimo ir antilenkiškas nuotaikas kursto vokiečių propaganda.

Diplomuotas pulkininkas Mitkevičius

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/377, k. 554–555.

130. 1939 m. kovo 28 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Lietuvos Vyriausybės pasikeitimą

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

[Kaunas,] 1939 m. kovo 28 d.

[Nr.] 7-Lt/3

Slaptai

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Dėl vyriausybės pasikeitimo

Kurį laiką diskusijos objektas buvo vyriausybės pasikeitimas. Priežastys yra šios:

- 1) stiprus opozicijos puolimas prieš dabartinę tautininkų vyriausybę ir Prezidentą;
- 2) tam tikras nepasitenkinimas kai kuriais vyriausybės nariais, kylantis ne dėl politinių, bet veikiau asmeninių priežasčių.

Vis dėlto Mirono vyriausybė siekė išlikti valdžioje ir įvykdyti dalinę reorganizaciją, tačiau Klaipėdos įvykiai pagreitino visos vyriausybės pasikeitimą.

Viskas prasidėjo nuo to, kad Ministrų taryboje, kuriai pirmininkavo Prezidentas Smetona ir kurioje dalyvavo pasiuntiniai bei politiniai lyderiai, diskutuojant klausimą, ar nusileisti vokiečiams, ar pradėti ginkluotą Klaipėdos krašto gynybą, įvyko aštrus susidūrimas, per kurį vidaus reikalų ministras Leonas vadovavo grupei, pasisakančiai už ginkluotą atkirtį. Tačiau kai karo ekspertai (Kariuomenės štabo viršininkas Černius), aiškindami situaciją kariniu požiūriu, pasakė, kad Klaipėdos krašto gynyba neteikia jokių vilčių ir kraujo praliejimas yra nereikalingas, buvo nutarta sutikti su ultimatyviais Vokietijos reikalavimais. Tada Leonas protestuodamas dramatiškai atsistatydino. Nuo to ir prasidėjo. Grįžęs iš Berlyno Urbšys padarė ataskaitą apie sutarties pasirašymą ir taip pat atsistatydino.

Esant šiai padėčiai buvo daromas spaudimas skubiai įveikti vyriausybės krizę, o generolas Raštikis grįžo prie savo senos koncepcijos, t. y. įvesti į vyriausybę krikščionis demokratų ir liaudininkus. Šiai koncepcijai iš esmės buvo pritarta šeštadienį, kovo 25 d.

Pradžioje Mironas norėjo išlikti valdžioje, todėl sutiko vesti derybas su krikdemais ir liaudininkais. Prasidėjus deryboms abi opozicinės partijos iškėlė reikalavimą, kad ministru pirmininku taptų jokiai partijai nepriklausantis žmogus, derybos dėl portfelių pasidalijimo turėjo vykti tik po to, kai būtų priimtas toks nutarimas. Tačiau iki pirmadienio, kovo 27 d., derybos nedavė jokių rezultatų, todėl ministras pirmininkas buvo priverstas – kiek man žinoma, generolui Raštikiui paspaudus Prezidentą – pasiūlyti atsistatydinti visam Kabinetai, tai ir įvyko 14 val., darant tą patį spaudimą kandidatų į ministrus pirmininkus buvo pasiūlytas Kariuomenės štabo viršininkas generolas Černius, kuriuo pasitikėjo tiek generolas Raštikis, tiek Prezidentas. Generolo Černiaus ir opozicijos derybos truko beveik 24 val. ir per tą laiką buvo pasiekusios įvairių fazių. Įvykdžius pirmąją sąlygą, t. y. renkamas nepartinis ministras pirmininkas, į pirmąjį planą iškilo reikalavimai dėl ministrų portfelių. Buvo momentų, kai opozicija pasitraukė, kai tautininkai vėl turėjo formuoti vyriausybę, kai turėjo būti karinė vyriausybė. Galiausiai baigėsi tuo, kad buvo suformuota šios sudėties vyriausybė, apie kurią informuoju.

Vertinant naują vyriausybę reikėtų pažymėti, kad jos sudėtis rodo, jog tautininkai visiškai pralaimėjo. Iš buvusios sudėties liko tik:

Užsienio reikalų ministras Urbšys,

Krašto apsaugos ministras generolas Musteikis ir

Susisiekimo ministras Germanas.

Apie juos reikėtų pasakyti štai ką: Urbšys prijaučia krikdemams, tačiau tautininkai jį vertina. Generolas Musteikis laikomas tautininku, tačiau pirmiausia jis yra profesionalus kariškis, neturintis jokios politinės praeities.

Germanas savo laiku priklausė voldemarininkų grupei, tačiau prijaučia tautininkams.

Apibūdindamas kitų naujojo Kabineto narių partinę priklausomybę pažymiu, kad: Ministras pirmininkas generolas Černius niekada nebuvo politiškai angažuotas, net neprijautė jokiai partijai, yra geras, profesionalus kariškis, kuris niekada nepriklausė politinei partijai aplinkai. Rodos, yra stiprios valios ir energingas žmogus.

Ministro pirmininko pavaduotojas Bizauskas – krikdemas. Daug metų yra diplomatinėje tarnyboje, jo labai nemėgsta vokiečiai. Kai dar prieš Škirpą buvo svarstoma jo kandidatūra į pasiuntinius Berlyne, vokiečiai aiškiai davė suprasti, kad jo nepageidauja.

Vidaus reikalų ministras generolas Skučas ir finansų ministras generolas Sutkus neturi aiškaus politinio veido, yra veikiau kariškiai.

Švietimo ministras Bistras – garsus krikdemų lyderis.

Žemės ūkio ministras Krikščiūnas – liaudininkas.

Vyriausybė veikiau yra nusiteikusi prieš vokiečius, tačiau atsižvelgs į tai, kas būtina, ir situaciją, kuriai esant negalima turėti didesnių nesutarimų. Varomoji Vyriausybės jėga bus švietimo ministras Bistras, aišku, siaurąja prasme, nes visai Vyriausybei per jos ministrą pirmininką akivaizdžiai stiprią įtaką darys generolas Raštikis.

Dabartinė vyriausybė – Černius, Bizauskas, Urbšys, Musteikis, Bistras, Krikščiūnas – jau vien dėl savo neigiamo požiūrio į Vokietiją gana teigiamai žiūri į Lenkiją. Pavyzdžiui, Bistras akivaizdžiai yra nusiteikęs prolenkiškai. Beje, svarbiausia tai, kad pastaruoju metu Raštikis aiškiai ir ryžtingai ne vieną kartą pasisakė už bendradarbiavimą ir draugiškus santykius su Lenkija.

Naujos vyriausybės sudarymas reiškia besąlygišką tautininkų autoritarinio režimo pabaigą, tiksliau kalbant, autoritarinės valdžios ir tautininkų vyriausybės pabaigą. Tikriausiai netrukus įvyks nauji Seimo rinkimai ir jis susiformuos iš naujo.

Dar lieka valstybės Prezidentas. Galima konstatuoti, kad jo populiarumas nepaprastai sumažėjo, platūs sluoksniai reikalauja pasitraukti. Šiandien dar sunku pasakyti, ar tai įvyks, ypač todėl, kad vienintelis kandidatas į prezidentus būtų generolas Raštikis, o šiuo metu jis nori likti kariuomenės vadu, kol pasibaigs jos reorganizavimas, kurio jis energingai ėmėsi ir vykdo. Beje, esant dabartinei vyriausybei Prezidento įtaka bus menka, atrodo, Prezidentas bus priverstas paklusti jos linijai ir nutarimams, priešingu atveju taip pat turės pasitraukti.

Taip atrodė padėtis tą dieną, kai buvo sudaryta koalicinė vyriausybė, stiprios rankos vyriausybė, kuriai iš užkulisių vadovauja vyriausiasis kariuomenės vadas.

Priedu generolo Raštikio straipsnio atsišaukimo tekstą, kuris 1939 m. kovo 24 d. buvo paskelbtas kareivių savaitraštyje „Karys“ Nr. 12, taip pat jo kalbos, kovo 27 d. pasakytos per radiją, tekstą¹, kaip jo pozicijos ir nusiteikimo apibūdinimą.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti: Ponui užsienio reikalų ministrui (4 egz.)
P. direktoriui T. Kobylianskiui

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/327, k. 598–602.

¹ Minimi tekstai šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojami.

131. 1939 m. kovo 28 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Lietuvos politiką Lenkijos atžvilgiu

[Kaunas,] 1939 m. kovo 28 d.

Slaptai

Ponui užsienio reikalų ministrui

Varšuvoje

Šiandien apsilankė pasiuntinys Šaulys ir išdėstė savo požiūrį į tai, kad būtina veikti skubiai, mažinti Lenkijos ir Lietuvos santykių įtampą, nes ji trukdo visiškai normalizuoti ir plėtoti abiejų valstybių nuoširdų ir draugišką bendradarbiavimą. Kliūtimi jis laiko nesantaiką dėl lietuvių mažumos Vilniaus krašte ir atitinkamai lenkų mažumos Lietuvoje. Teigė, kad mano būtina abipusiškai sureguliuoti šį klausimą. Tinkama forma jis laikytų atsisakymą bet kokio pagarsinimo bet kokių sutarčių ar pareiškimų, bet siūlo veikti pagal tam tikrą *gentlemen's agreement* principą ir susitarti dėl programos bei klausimų, kurie čia ir ten turėtų būti išspręsti.

Beje, neminėsiu visų pokalbio detalių, nes spėju, kad jis kalbėjo maždaug tą patį, ką pateikė Ponui Direktoriui Kobyliańskiui (Kobyłańskiui), apie tai sužinojau iš šios dienos šifrutės.

Pasakiau Šauliui, kad visiškai pritariu jo nuomonei, jog būtina skubiai sureguliuoti šiuos klausimus, jei tik mūsų neužklups situacija, kuriai esant mes nebūsime pasirengę bendradarbiauti tarpvalstybinių santykių srityje. Taip pat neturiu jokių pastabų dėl veikimo formos, beje, jis kalba tik tai, apie ką jau kelis mėnesius sakiau užsienio reikalų ministrui ir kitiems oficialiesiems asmenims, pvz., generolui Raštikiui, ministrui pirmininkui Mironui ir kt.

Konstatauau, kad, deja, iki šiol susiduriu su nepakankamu šios problemos supratimu, kad pirmiausia buvo vengiama kaip tik tos formos, kurią laikau vienintele, vedančia į tikslą, t. y. konfidencialių, diplomatinių pokalbių, be to, per menkai buvo įvertinta tai, jog reguliuojant šiuos klausimus negalima galvoti tik apie lietuvius Vilniaus krašte, bet taip pat reikia omenyje turėti ir lenkų mažumą Lietuvoje. Paskui, pasitelkęs keletą pavyzdžių net iš pastarojo laikotarpio, jam įrodžiau, kad toleruojami išsišokimai, akivaizdžiai prieštaraujantys pareiškimams, kuriuos girdėjau iš oficialiųjų asmenų, esą jie supranta būtinumą palaikyti su Lenkija draugiškus santykius. Remdamasis jam pateiktais pavyzdžiais įrodžiau, kad esu priverstas prieiti prie išvados, jog arba vyriausybė buvo per silpna, arba – esu linkęs veikiau daryti šią prielaidą – jos politika veidmainiška. Daryti pastarąją prielaidą mane verčia tai, kad nuolat palaikomi ryšiai su lietuvių lyderiais Vilniaus krašte, o jų vadovybė veikiau yra linkusi išdraskyti teritoriją, bet ne lojaliai nusiteikti Lenkijos atžvilgiu. Būtina sąlyga sukurti pasitikėjimą, kuriam esant, manau, nėra sunku abipusiškai sureguliuoti mažumų santykius, yra ryžtingas išsižadėjimas bet kokio veidmainiškumo, nuoširdaus elgesio įrodymas ne žodžiais, o veiksmais.

Atkreipiau Šaulio dėmesį į tai, jog čionykštės mažumos priespauda *à la longue*¹ negali išlikti norint, kad tai neigiamai nepaveiktų Lenkijos ir Lietuvos santykių. Kita vertus, remdamasis pokalbiais su Ponu Ministru ir Ponu Direktoriumi Kobyliański, patikinau, kad apskritai nematau neįveikiamų sunkumų kalbant apie lietuvių mažumos Vilniaus krašte kultūrinės raidos sąlygų pagerinimą, aišku, laikantis pirmiau minėtų sąlygų.

Šaulys net nebandė paneigti mano teiginio apie veidmainišką vyriausybės politiką, liečiančią santykius su Lenkija, atitinkamai jų ar mūsų mažumų problema, tai aiškino tuo, jog vyriausybė seniai darė klaidų, ne itin orientavosi situacijoje, nebuvo pakankamai stipri, kad galėtų vykdyti tokią politiką, kuri, jo manymu, reikalinga plėtojant Lenkijos ir Lietuvos santykius. Ministro Šaulio manymu, dabartinės vyriausybės autoritetas nemažas ir ji nesiskaitys su Lietuvos prezidento, į kurį aš atkreipiau ypatingą dėmesį kaip į stabdantį veiksni, nuomone, ji drąsiai vykdys naują liniją, aišku, vengdama pagarsinimo, bet kurdama faktus. Šaulys pareiškė, kad keletą dienų būdamas Kaune jis veiks šia kryptimi ir tikisi gauti labai konkrečius įpareigojimus, kurie leis jam aptarti šių klausimų, šiandien taip trukdančių plėtoti draugiškus santykius, sureguliuavimo būdus ir diapazoną.

Šaulį itin sudomino dalis faktų, kuriuos jam pateikiau, ir patikino, kad man praneš apie savo pastangų rezultatus. Didžiausią viltį jam teikia dabartinė vyriausybės sudėtis, ypač švietimo ministras, kuris, kaip rašiau, palankiai žiūri į bendradarbiavimą su Lenkija, taip pat generolas Raštikis.

Suprantama, apie kitą pokalbį pranešiu.

Savo ruožtu priduriu, kad p. Šaulio pastangos gali duoti teigiamų rezultatų. Dabartinė vyriausybė praktiškai gali sau leisti drąsesnius sprendimus už jau nepopuliarios tautininkų vyriausybės sprendimus. Jeigu prezidentas bus eliminuotas arba priverstas daryti nuolaidų, žinoma, bus lengviau priimti teigiamą sprendimą. Svarbiausias veiksnys, padėsiantis išsiaiškinti ir sureguliuoti šį klausimą, yra tarptautinė padėtis ir stipri bei ryžtinga Lenkijos pozicija, kuri pastaruoju metu čia pelnė labai didelį pripažinimą.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

AAN, MSZ 10107.

Skelbta: PDD 1939, t. 1, dok. 147, s. 228–230.

¹ „ilgainiui“ (pranc.)

132. 1939 m. kovo 31 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie voldemarininkų suaktyvėjimą Lietuvoje

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

[Kaunas,] 1939 m. kovo 31 d.
Slaptai

[Nr.] 7-Lt/4

Užsienio reikalų ministerijai
Varšuvoje

Ponui Direktoriui Kobylianskiui į rankas (2 egz.)

[Spaudas: Ponas Vyriausiojo Štabo viršininkas. Pateikiu]

Voldemarininkų veiksmai siekiant įtikinti,
kad Lietuvai būtina bendradarbiauti su Vokietija

Šiuo metu aktyvistų stovykla (voldemarininkai), kurios štabas iki šiol buvo Klaipėdoje, energingai plėtoja veiklą darydama spaudimą, kad oficiali Lietuvos politika paklustų Vokietijos norams taikiai nukariauti Lietuvą. Pagrindinis aktyvistų veikėjas Sliesoraitis šiuo metu iš Klaipėdos persikėlė į Kauną ir prieš keletą dienų Šaulių sąjungos pirmininkui ir vadinamojo Patriotų fronto įkūrėjui pulkininkui Gužui parašė laišką, kuriame pasisako prieš opozicijos stovyklą ir tautininkų konsolidaciją, taip pat prieš bendro patriotinio fronto kūrimąsi ir vietoj to reikalauja, kad visos pastangos būtų nukreiptos į sudarymą tokios vyriausybės, kuri tiktų Vokietijos valdžiai. Suprantama, kad į šios vyriausybės vadovus siūlo vokiečių patikėtinį Voldemarą.

Sliesoraitis teigia, kad, norėdama išsaugoti nepriklausomybę, Lietuva turi pasiduoti stiprių vokiečių globai ir su jais bendradarbiauti.

Man yra žinoma, kad taip pat įvyko konferencija, kurioje Sliesoraitis išdėstė tolesnius vokiečių planus. Remdamasis savo turimais duomenimis jis teigė, kad Klaipėda tėra etapas Vokietijos veiksmų, nukreiptų į Rytus. Lietuva nėra tolesnių veiksmų tikslas ir vokiečiai pasirengę suteikti jai įvairių garantijų, padėsiančių išlaikyti nepriklausomybę, net išplėsti jos teritoriją buvusių istorinių sienų link. Galima tikėtis, kad vokiečiai reikalaus leisti pražygiuoti jų kariuomenei į Latviją, kurią jie turi užimti, kad galėtų skverbtis toliau Leningrado link. Lietuvos likimas priklausys nuo jos pozicijos Vokietijos ketinimų atžvilgiu: ji arba prisidės prie vokiečių, veikiau jiems pasiduos, arba taip pat bus nukariauta ginklu. Pirmuoju atveju Latvija gali tikėtis, kad vokiečiai į ją atsižvelgs ir įtrauks į savo planus, t. y. bus sudaryta didelė Latvijos-Baltarusijos-Baltijos valstybė. Skverbimasis į Rusijos teritorijos gilumą dar neturėtų reikšti karo su Sovietais. Šiuo metu kalbama apie visišką Lenkijos apsupimą, įgyvendinus vokiečių planą ji bus priversta visiškai pasiduoti.

Tad Sliesoraitis vėl dėstė tas pačias idėjas, kurias jau ne kartą esu čia girdėjęs ir taip pat apie tai pranešęs. Privačiuose sluoksniuose, rodos, platinamas Rytų žemėlapis, kuriame išryškinti Vokietijos planai. Iki šiol šio žemėlapio nesu matęs ir gavęs, tačiau manau, kad tai gali būti tiesa. Tikra yra tai, kad Sliesoraitis kalba ne savo vardu, o yra vokiečių įrankis, kaip ir visi čionykščiai voldemarininkai. Žinoma, nereikėtų pervertinti voldemarininkų partijos įtakos, nes iš tikrųjų ji tėra grupė, be to, nevienalytė. Ši grupė neturėtų didesnės reikšmės, išskyrus tai, kad ji užsiima viena iš daugelio diversijų, jeigu ne ta aplinkybė, jog Lietuvoje iš esmės vyrauja antilenkiškas kompleksas ir nėra antivokiško komplekso. Dėl šios priežasties net tuos žmones, kurie nėra germanofilai, tačiau turi antilenkišką kompleksą, o tokių žmonių, ypač tarp jaunimo, yra labai daug, vilioja vokiečių mirażas.

Dabartinė vyriausybė dar neapsiplunksnavo, tad stokoja drąsos ryžtingai sunaikinti voldemarininkus, nes, pirma, baiminasi opozicijos sustiprėjimo, antra, mano, kad dabartinio etapo bruožas vis dėlto yra bandymas išvengti konflikto su vokiečiais, be abejonės, siekdama išvengti didesnio vokiečių spaudimo derybose dėl uosto ir prekybos, kurios prasidės po švenčių. Žinoma, labai sunku įvertinti šį žaidimą, t. y. suprasti, kur baigiasi baimė ir prasideda veidmainiškumas. Beje, negalima pamiršti, kad šiuo metu įvyko tam tikras Lietuvos politinių santykių perkainojimas.

Pranešime apie naują vyriausybę jau rašiau, kad nauja vyriausybė – tautininkų pralaimėjimas. Atrodo, kad vėliau tai reikš didelį pralaimėjimą, nes tautininkai pereis į opoziciją, be to, į tokią opoziciją, kuri, tiesa, nėra germanofiliška, tačiau joje vėl gali išryškėti antilenkiški kompleksai, o tai, žinoma, sustiprintų vokiečių agentų gretas.

Šį kartą ketinau ne analizuoti padėtį, o tik atkreipti dėmesį į didelį vokiečių aktyvumą šiame krašte, į fantastinių planų skleidimą ir pakartoti išvadą, kad vokiečiai ne tik visai stengiasi kenkti ir kenks mūsų interesams Lietuvoje ir Baltijoje, bet darys viską, kad susilpnintų mūsų pozicijas, galimas daiktas, net sumažintų mūsų teritoriją.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

Gauna: URM GM
LR ambasada Berlyne

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/327, k. 626–628.

133. 1939 m. balandžio 1 d., Lietuvos Respublikos URM įgaliotojo ministro centre (Kaune) Stasio Lozoraičio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio planuojamo vizito į Berlyną

[Slaptai]
[Nr.] 22/pr.

Kaunas, 1939 m. balandžio 1 d.

PRO MEMOIA

/Įgal. Ministro Lozoraičio/

Pasikalbėjimas su Lenkijos pasiuntiniu p. C h a r w a t u

Eidamas nutarimais, kurie buvo padaryti pas p. Respublikos Prezidentą kovo 31 d., dalyvaujant p. Ministrui Pirmininkui, p. Ministro Pirmininko Pavaduotojui, p. Krašto Apsaugos Ministrui ir p. Kariuomenės Vadui, p. Užsienių Reikalų Ministro pavedamas, pakviečiau Lenkijos pasiuntinį p. Charvatą ir painformavau jį, kad prieš kelias dienas Vokietijos karo attaché buvo atsilankęs pas Kariuomenės Vadą ir paklausė, koks būtų mūsų nusistatymas, jei Krašto Apsaugos Ministras ir Kariuomenės Vadas būtų Reicho vyriausybės pakviesti dalyvauti balandžio 20 d. parade Berlyne, daromam Kanclerio gimimo dienos proga. Aš pridėjau, kad, mūsų žiniomis, gautomis dalinai iš pačių vokiečių, o dalinai iš kitų kraštų, yra pakviesti taip pat suomia, estai, olandai, danai, ir kad esamomis aplinkybėmis mes neturime pagrindo atsisakyti tokį pakvietimą priimti. Tačiau, kadangi abu aukščiausi kariuomenės viršininkai kartu negali pasitraukti iš krašto, tai pakvietimą priims tik Kariuomenės Vadas, o Krašto Apsaugos Ministeris jo priimti negalės. Pranešdamas tai Lenkijos pasiuntiniui, aš pareiškiau Vyriausybės vardu, kad Lietuvos Vyriausybė yra nusistačiusi dabar ir ateity turėti su Lenkija gerus ir taikingus santykius, pagrįstus pasitikėjimu. Lenkija gali būti tikra, kad Lietuva nesiduos panaudojama prieš Lenkiją, jei kas ir bandytų ka pasinaudoti. Tai yra tvirti ir pagrindiniai mūsų politikos dėsniai, dėl kurių negali būti abejojimų dėl to, kad jie yra diktuojami pačios Lietuvos pastovių interesų. Parodyti, kad mes tikrai siekiame pasitikėjimu pagrįstų santykių su Lenkija, aš esu įgaliotas Vyriausybės vardu pasakyti Lenkijos pasiuntiniui, kad jeigu Lenkijos vyriausybė pakviestų mūsų Kariuomenės Vadą atsilankyti Lenkijoje gegužės mėn., tai toks pakvietimas būtų priimtas. P. Charwato veide buvo matyti tam tikro susirūpinimo. Jisai iš karto pastebėjo, kad vokiečiai, taip elgiasi, t.y. siųsdami tokius pakvietimus, matyti, nori sudaryti appearances¹. P. Charwatas paklausė mane, kas būtų, jeigu, pavyzdžiui, gen. Raštikiui esant Berlyne, jam būtų padaryta kokių politinio ar karinio charakterio pasiūlymų. Aš atsakiau, kad nieko nebūtų dėl to, kad Kariuomenės Vadas iš viso neturi įgaliojimų tokiems pasiūlymams svarstyti ar priimti, o, be to, važiuodamas į Berlyną, jis tokių įgaliojimų negaus. Šiap jau tų klausimų svarstymas yra negalimas dėl to, kad Lietuva yra nusi-

stačiusi vesti neutralumo politiką. P. Charwatas ėmė man labai karštai dėstyti, kad iš Vokietijos pusės tebėra didžiausias pavojus Rytų Europai. Taip dėstydamas, Lenkijos pasiuntinys labai nerimavo, sakydamas, kad Vokietija jau yra įrodžiusi, jog negalima tikėti nei vienu jos žodžiu, nei vienu pareiškimu, nei jos pasirašytu dokumentu. Ji tyčiojasi iš kiekvieno savo pasižadėjimo, ir jis, Charwatas, gali man konfidencialiai pasakyti Lenkijos vyriausybės nuotaiką: žinoma, Lenkija yra patenkinta Chamberlaino pareiškimais, tačiau ji nesiduoda tokių pareiškimų nuraminama. Antra vertus, Lenkija mano, kad iš Vokietijos pusės, nežiūrint visa ko, galima laukti bet kuriuo momentu bet kokio beprotiško žingsnio. Tokiomis aplinkybėmis visa Lenkija yra pasiryžusi gintis ligi paskutiniųjų. Kitos išeities nėra, ypač kad tai rodo čekų pavyzdys. Toliau p. Charwatas dėstė man, esą, galima Lenkijai derėtis dėl tam tikrų modalitetų Dancigo klausimu. Tačiau Dancigas negalėsias būti casus belli. Lenkijos pasiuntinys, visa tai pasakodamas, buvo labai susijaudinęs. Pagaliau jis paklausė mane, ką aš asmeniškai mažiau dėl Lietuvos laikysenos tuo atveju, jei Lenkija būtų priversta vesti karą su Vokietija. Šitą klausimą statė visiškai privatiškai, draugiškai, norėdamas žinoti mano asmeninę nuomonę. Aš atsakiau, kad nusistatymas šituo reikalu gali būti tiktai vienas. Jis yra diktuojamas mažos tautos interesų, tos tautos, kurios teritoriją šiandien galima lėktuvu perskristi per kelias dešimtis minučių ir kurios gyvenimo centrą tie lėktuvai gali subomborduoti, sunaikindami visos tautos smegenis. Šis nusistatymas yra, būtent, toks: Lietuvos gyvybiniai interesai reikalauja, kad ji paliktų neutrali. Aš manau, kad toks nusistatymas yra naudingas visiems Lietuvos kaimynams, taip pat ir Lenkijai, ypač turint galvoj mūsų nepuolimo paktą su Vokietija ir Lietuvos pasiryžimą ginti savo dabartinę teritoriją ligi paskutiniųjų

Atsisveikindamas Lenkijos pasiuntinys vėl ėmė dėstyti man, ar nėra baimės, kad vokiečiai bandys dabar arba sprogdinti Lietuvą iš vidaus, arba kelti žmonių nuotaiką prieš Lenkiją, atgaivindami Vilniaus vadavimo šūkius. Aš atsakiau, kad dėl vidaus padėties neturiu jokių abejojimų. Vyriausybė, kuri sudaryta, yra stipri ir nedarys ceremonijų su tais, kurie mėgintų Lietuvą sprogdinti. Dėl antro dalyko, aš pakartojau, kad Lietuva nesiduos panaudojama prieš bet kurią kitą valstybę.

S. Lozoraitis
[parašas]

Nuorašus gauna:

p. Kariuomenės Vadas,

p.p. Lietuvos Ministrai Varšuvoje, Berlyne, Paryžiuje, Londone, Romoje.

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 37–39.

Originalas. Mašinėraštis.

¹ „išvaizdą, įvaizdį“ (pranc.)

134. 1939 m. balandžio 2 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) visiškai slaptas pranešimas URM apie informaciją, gautą iš užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio, apie Lietuvos kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio būsimą vizitą Berlyne

Visiškai slaptai

1939 m. balandžio 2 d. šifruotos telegramos iš Kauno kopija

Šiandien Lozoraitis sunkiai sergančio Urbšio vardu paprašė mano leidimo Lietuvos vyriausybės pavedimu pranešti man:

I. Vokietijos karo *attaché* Justas (Just) trečiadienį apsilankė pas vyriausiąjį vadą generolą Raštikį ir jam pranešė, kad Vokietijos vyriausybė ketina pakviesti jį ir karo ministrą kaip svečius į iškilmes Hitlerio (Hitler) gimimo dienos proga. Lietuvos vyriausybė po išsamių svarstymų nutarusi, jog esant dabartinei politinei padėčiai atsisakyti negalima, ypač dėl to, kad netrukus vyks derybos, sutiko, kad vyktų tik R[aštikis]. Lozoraitis man apie tai pranešė dar prieš duodamas atsakymą Cechlinui (Zechlin) šeštadienį, šiandien vakare.

Pasitaikius progai Lietuvos vyriausybė iškilmingai praneša, kad R[aštikio] nuvykimas reikš tik mandagumo formą.

Atsakydamas į mano klausimą pridūrė, kad nėra jokio pagrindo manyti, jog vizitu turi būti pasinaudota pokalbiams politiniais ar kariniais klausimais. Šiaip ar taip, R[aštikis] negaus įgaliojimų jokiems pokalbiams. L[ozoraitis] garantuoja, kad tuo atveju, jeigu būtų kokių nors siūlymų, Lietuvos vyriausybė juos besąlygiškai atmes.

II. Lietuvos vyriausybė kuo iškilmingiausiai garantuoja, kad šis vizitas neturi jokios reikšmės ir nepakeis teigiamo požiūrio į Lenkiją, taip pat, kad Lietuvos vyriausybė ir toliau sieks palaikyti su Lenkija kuo geriausius santykius. Lietuva jokiū būdu nesileis būti panaudota jokiuose žaidimuose prieš Lenkiją, o kilus konfliktui stengsis išlaikyti Lenkijai palankų neutralitetą. Visomis turimomis priemonėmis Lietuva atrems visus įsiveržimus į savo teritoriją, kad ir koks būtų jų tikslas.

III. Siekdamas įrodyti, kad esama kuo geriausių ketinimų Lenkijos atžvilgiu, taip pat užkirsti kelią menkiausiai abejonei dėl R[aštikio] vizito tikslo, Lietuvos vyriausybės vardu man pareiškė, kad generolas R[aštikis] gegužės mėn. yra pasirengęs atvykti į Lenkiją jos vyriausybės kvietimu, jeigu tai atitinka Lenkijos vyriausybės tikslus.

Žinoma, iš esmės tai turės visai kitą prasmę.

IV. Pokalbio metu L[ozoraitis] pridūrė, kad, nei Vilniaus klausimas, nei kiti nesureguliuoti Lenkijos ir Lietuvos santykių klausimai negalėtų tapti pagrindu jokių, net vidinių politinių veiksmų prieš Lenkiją. Tą patį pirmadienį ar antradienį Varšuvoje pakartos Šaulys.

V. Pagal čia turimą informaciją, iki šiol Latvijoje niekas negavo kvietimo į Berlyną. Estijoje – štabo viršininkas ir švietimo ministras Jaksonas (Jakson); apie Skandinavijos kraštus nėra tikslios informacijos.

Į R[aštikio] klausimą, ar Lenkija bus pakviesta, J[ustas] atsakė, kad tikriausiai. Informaciją apie pulkininko J[usto] nuomonę tą pačią dieną, t. y. trečią dieną, iš Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininko gavo pulkininkas Mitkevičius (Mitkiewicz).

Tai įsidėmėjau ir pranešiau savo vyriausybei.

Iš mano reakcijos L[ozoraitis] galėjo padaryti vienareikšmę išvadą, kad R[aštikio] išvyką laikau labai dideliu nuolaidžiavimu, kuris gali būti pasitelktas norint sudaryti tam tikrą priedangą.

L[ozoraitis] atkakliai stengėsi išsklaidyti [itarimus].

Prašau instrukcijos, kaip turėčiau atsakyti.

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/327, k. 562–563, kopija.

135. 1939 m. balandžio 3 d., Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) šifruota telegrama instrukcija Lenkijos Respublikos pasiuntinybei Kaune dėl Lietuvos Vyriausybės užsienio politikos

Šifruota telegrama

Lenkijos atstovybė Kaunas

Instrukcija Nr. 21

Prašau pranešti, kad Lenkijos vyriausybė itin palankiai reagavo į Lietuvos vyriausybės poziciją ir labai vertina draugišką Lietuvos vyriausybės pareiškimą. Maršalas Smigł-Rydzas (Śmigły-Rydz) ir *Lenkijos vyriausybė* su pasitenkinimu priims generolo R[aštikio] vizitą ir palieka Lietuvai teisę pasirinkti kvietimo laiką ir formą.

Poną Pasiuntinį informuoju, kad mes teigiamai vertiname tvirtą Lietuvos poziciją ginant savo nepriklausomybę, esame supratingai ir draugiškai nusiteikę dėl jos poreikių. Taip pat manome, kad toliau glaudinant Lenkijos ir Lietuvos santykius reikėtų pasitelkti diskretiškas formas, kurios apsaugotų Lietuvą nuo Vokietijos spaudimo.

Prašau pokalbiuose vis stipriau akcentuoti draugiškumo ir pasitikėjimo toną.

Prašau Poną Pasiuntinį atvykti į Varšuvą.

Šembekas

AAN, sygn. MSZ, 6075.

Skelbta: PDD 1939, t. 1, dok. 168, s. 261.

136. 1939 m. balandžio 4 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje dr. Jurgiu Šauliu apie Lietuvos deklaraciją ir rengimąsi Lietuvos kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio vizitui į Lenkiją

[Konfidencialiai]

[Varšuva,] 1939 m. balandžio 4 d.

Pokalbis su pasiuntiniu Šauliu. Pasiuntinys Šaulys man padarė šį pareiškimą:
„Lietuvos vyriausybės vardu esu įpareigotas pareikšti:

1. Lietuva siekė ir sieks palaikyti su Lenkija gerus ir taikius santykius, pagrįstus pasitikėjimu.
2. Lenkija gali būti tikra, kad Lietuva neleis savęs įtraukti į jokių veiksmus prieš Lenkiją, jeigu kuri nors šalis mėgintų tai daryti.
3. Turint galvoje tai, kad mūsų politika Lenkijos atžvilgiu turi stiprius pamatus, grindžiamus nekintančiais pačios Lietuvos interesais, nereikėtų laikyti, kad Lietuvos kariuomenės vyriausiojo vado kelionė į Berlyną galėtų reikšti bet kokią pasikeitimą mūsų nusiteikimo ar mūsų santykių su Lenkija ateityje.
4. Remdamasis šiomis nuostatomis Lietuvos kariuomenės vyriausiasis vadas yra pasirengęs priimti kvietimą į Lenkiją, pvz., į Gegužės 3 d. minėjimo iškilmes, jeigu jis gautų tokią kvietimą.“

Pasakiau pasiuntiniui Šauliui, kad man labai malonu išgirsti jo pareiškimą ir apie jį tuoj pat pranešiu savo vyriausybei. Pridūriau, kad pasiuntinys Charvatas jau informavo apie generolo Raštikio ketinimą apsilankyti Lenkijoje. Vakar jis gavo instrukciją pranešti Kaunui, kad Lenkijos vyriausybė itin teigiamai vertina sumanymą dėl generolo Raštikio vizito į Lenkiją, kad kvietimo ir vizito laiko klausimai bus suderinti su Lietuvos vyriausybe diplomatinio būdu.

Toliau pabrėžiau, kad galiu jam garantuoti, jog Lenkijos vyriausybė visiškai supranta tai, jog generolas Raštikis priėmė kvietimą į Berlyną, tai mums nesukėlė jokių neigiamų jausmų. Suprasdami sunkią Lietuvos padėtį, nesiimsime jokių veiksmų, galinčių komplikuoti jos padėtį.

Paskui pabrėžiau, jog, nors jo padarytas pareiškimas yra konfidencialus, aš vis dėlto suprantu, kad jis gali būti panaudotas kaip pagrindas tai nušviesti spaudoje. Pasiuntinys Šaulys tai patvirtino.

Tęsdamas pokalbį pasiuntinys Šaulys pasakė, jog jis asmeniškai pageidautų, kad – dėl generolo Raštikio vizito į Lenkiją – abipusio bendravimo atmosfera būtų intensyviai skaidrinama jo siūlomomis būdais – per draugiškus privačius pokalbius. Pridūrė, kad šiuo atveju jis taip pat išsako savo vyriausybės pageidavimą.

Toliau pranešė, kad Vokietijos ir Lietuvos derybos prasidės tuoj pat po švenčių. Pabrėžė, kad mus tuoj pat informuos apie sutartį, kuri bus šių derybų rezultatas.

Taip pat informavo, kad į Berlyno iškilmes, be generolo Raštikio, buvo pakviestas ir karo ministras. Lietuvos vyriausybė atsakė, kad abu kariuomenės vadai vienu

metu negali išvykti. Be to, į Berlyno iškilmes vyks Kauno burmistras, kurį pakvietė Berlyno burmistras.

Baigiantis pokalbiui pasiuntinys Šaulys kalbėjo apie Lietuvos uosto statybos projektą. Pažymėjo, kad dėl to palaiko ryšius su atitinkamais lenkų specialistais.

Skelbta: DTJS, t. 4, s. 547–548.

137. 1939 m. balandžio 4 d., Lietuvos Respublikos URM įgaliotojo ministro centre (Kaune) Stasio Lozoraičio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio numatomo vizito į Varšuvą

[Slaptai]
[Nr.] 31/pr.

Kaunas, 1939 m. balandžio 4 d.

PRO MEMORIA

/Įgal. Ministro Lozoraičio/

Pasikalbėjimas su Lenkijos pasiuntiniu p. Charvatu

P. Charwatas pareiškė, kad ryšium su mudviejų pasikalbėjimu balandžio 1 d. jisai gavo iš savo vyriausybės pavedimą pareikšti, kad Lenkijos vyriausybė dėkoja Lietuvos vyriausybei už draugišką ir pasitikėjimo inspiruotą atmosferą, kurioje buvo padarytas mano pareiškimas balandžio 1 d. dėl gen. Raštikio kelionės į Berlyną ir jo eventualios kelionės į Varšuvą. Lenkijos vyriausybė lygiu būdu dėkoja už mūsų nusistatymą, kad gen. Raštikis priimtų Lenkijos Vyriausybės pakvietimą nuvykti Lenkijon gegužės mėn., ir bus laiminga matyti mūsų kariuomenės vadą Varšuvoje.¹ Lenkijos pasiuntinys klausė manęs, ar aš neturiu jau dabar padaryti jam kokių sugestijų dėl mūsų kariuomenės vado kelionės datos. Aš atsakiau, kad šiuo tarpu nieko negaliu pasakyti, nes turiu susisiekti su kariuomenės vadovybe.

Toliau p. Charwatas dėstė savo pažiūras į bendrą tarptautinę padėtį, reikšdamas didelio pasipiktinimo Vokietijos elgesiu. Jis, tarp kita ko, išsireiškė, kad, turint galvoj Vokietijos visur daromą presiją, gali kilti mintis, ar bereikia ilgiau vokiečių ekspansiją toleruoti ir ar bereikėtų per ilgai užtęsti radikalinį sprendimą. P. Charwatas sakė, kad šitais reikalais yra vedami labai intensyvūs pasitarimai tarp įvairių sostinių, ir apie tai, kokia yra atmosfera, galima spręsti iš to fakto, kad, jo žiniomis, net svarstomas klausimas pastatyti Vokietijai ultimatumą atstatyti visur Europoje tokią padėtį, kuri buvo 1934 m. Kai dėl Vokietijos Lenkijos santykių, tai Lenkijos pasiuntinys pareiškė, jog neturiš žinių apie p. Becko ir p. von Moltke pasikalbėjimus, tačiau mano, kad

p. von Moltke, kad ir nestatydamas reikalavimų, vis dėlto pasikalbėjime yra išreiškęs Reicho vyriausybės norą, jog Lenkijos vyriausybė leistų pastatyti autostradą per Dancigo koridorių, perleistų Vokietijai Oderbergą ir sutiktų pakeisti Dancigo padėtį. Esą, į visus šituos pageidavimus p. Beckas atsakęs neigiamai. Negalima paslėpti, sakė toliau p. Charwatas, kad Lenkijos visuomenė yra labai griežtai nusistačiusi prieš Vokietiją. Įrodymas yra tas, kad pastaraisiais laikais Vokietijos ambasadoj Varšuvoje nebeliko nė vieno sveiko lango.

Baigdamas p. Charwat pasakė, kad Lenkijai yra labai svarbi galima Vokietijos presija prieš Lietuvą, ir Varšuvoje labai intensyviai svarstomas klausimas kuriuo būdu tą presiją, vis tiek kuo ji reikštusi, galima būtų sumažinti.

Nuorašus gauna: p.p. Kariuomenės Vadas ir Lietuvos ministrai Berlyne, Varšuvoje, Paryžiuje, Londone, Romoje.

S. Lozoraitis
[parašas]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 45–46.

Originalas. Mašinraštis.

¹Lenkijos ginkluotųjų pajėgų vyriausiojo inspektoriaus *de facto* – kariuomenės vado maršalo Edvardo Smigly-Rydz (Edward Śmigły-Rydz) oficialiai pakviestas Lietuvos kariuomenės vadas gen. S. Raštikis su oficialiu vizitu į Varšuvą nuvyko 1939 m. gegužės 8 d. ir buvo priimtas praktiškai taip pat iškilmingai kaip valstybės galva, apdovanotas *Polonia Restituta* I laipsnio ordinu.

138. 1939 m. balandžio 5 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus padėjėjo Jano Šembeko (Jan Szembek) pokalbio su LR pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) apie Lietuvos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio pareiškimą, Lenkijos ir Lietuvos santykius

[Varšuva,] 1939 m. balandžio 5 d.

[Slaptai]

Pokalbis su pasiuntiniu Charvatu. Informavau jį apie pareiškimą, kurį padarė pasiuntinys Šaulys (žr. balandžio 4 d. užrašus). Pasiuntinys Charvatas konstatavo, kad jis sutampa su ministro Lozoraičio (pavadavusio sergantį Urbši) jam padarytu pareiškimu.

Paskui pasiuntinys Charvatas referavo apie padėtį Lietuvoje. Pabrėžė, kad – jo manymu – Lietuvos politika mūsų atžvilgiu nėra nuoširdi, nes pasiduoda Vokietijos įtakai. Todėl jis mano, kad lietuviais nereikia per daug pasitikėti, bet dėl jų būtina laikytis gana tvirtos linijos. Pasakiau pasiuntiniui Charvatu, kad ministras Bekas

(Beck) prieš išvykdamas į Londoną davė instrukciją (žr. balandžio 1 d. užrašus)¹, kaip galima stipriau pritraukti lietuvius. Aš šią nuostatą išreiškiau paskutiniame pokalbyje su pasiuntiniu Šauliu.

Skelbta: DTJS, t. 4, s. 549–550.

¹Minima instrukcija šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojama.

139. 1939 m. balandžio 17 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro plk. Juzefo Beko (Józef Beck) šifruota telegrama instrukcija pasiuntiniui Kaune Franciszekui Charvatui (Franciszek Charwat) dėl galimos politinės paramos Lietuvai

Balandžio 17 d., užsienio reikalų ministro instrukcija pasiuntiniui Kaune
Šifruota telegrama
Lenkijos pasiuntinybė, Kaunas

Slaptai

Prašau Poną pasiuntinį atvykti į Varšuvą, kad būtų nustatyta, kaip elgtis toliau.
Prieš išvykimą:

- 1) Prašau perduoti užsienio reikalų ministrui, o jeigu bus įmanoma – *nedemonstratyviai* ir prezidentui Smetonai, kad šiuo metu Lenkijos vyriausybė nagrinėja padėtį, norėdama kuo efektyviau padėti lietuvių tautai išlaikyti jos valstybės nepriklausomybę.
- 2) Pono Maršalo Smiglo (Śmigły) vardu prašau įteikti gen. Raštikiui kvietimą atvykti į Lenkiją, paprašius per gegužės mėn. pasiūlyti *visito* datą.

Bekas

AAN, MSZ, 6122.

Skelbta: PDD 1939, t. 1, dok. 201, s. 337.

140. 1939 m. balandžio 17 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) pokalbį su Lietuvos kariuomenės vadu gen. Stasiu Raštikiu

Balandžio 17 d., pasiuntinio Kaune šifruota telegrama apie pokalbį su Lietuvos kariuomenės vyriausiuoju vadu

Kaunas, 1939 m. balandžio 17 d.
Gauta 1939 m. balandžio 18 d. 8 val.
P. Charvatas Užsienio reikalų ministerijai
Varšuvoje

Nr. 27
Slaptai

Suderinęs su manimi pulkininkas Mitkevičius šiandien buvo pas generolą Raštikį, kad palaikytų ryšį. R[aštikis] pokalbyje paaiškino:

- I. Jo vizitas į Berlyną yra būtinas, atsisakymas reikštų demonstraciją, kuri komplikotų Lietuvos padėtį. Mano, kad bet kokios politinės ar karinės sąsajos nėra įmanomos, pasibaigus vizitui žadėjo suteikti informaciją apie jo eigą.
- II. Lietuvos vidaus padėtį laiko sudėtinga, tačiau tiki, kad vyriausybė susidoros su defetizmu, kuris yra Vokietijos planinės ir plačios diversinės akcijos padarinys.

Spėja, kad pokalbiuose ekonominiais klausimais su vokiečiais teks stipriai pakovoti, tačiau tikina, jog negali būti kalbos apie visišką ekonominę priklausomybę nuo vokiečių.

- III. Jeigu kiltų Lenkijos ir Vokietijos arba bendras ginkluotas konfliktas, Lietuva, kiek tik bus įmanoma, tiksliai laikysis ginkluoto neutraliteto ir stos prieš bet kurią įsiveržusią svetimą kariuomenę. Lemiamu momentu numatomas Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimas.

- IV. R[aštikis] išreiškė pasitenkinimą, kad Lenkijoje galės bendrauti su Maršalu.

Mano pastaba: Urbšys, kuris šiandien pirmą dieną po ligos buvo biure, priminė man, kad artimiausiu metu praneš apie vizito laiką. Asmeniškai norėtų, kad jis įvyktų ne vėliau kaip praėjus savaitei po vizito Berlyne, taigi – iki gegužės 3 d.

AAN, sygn. MSZ, 6082.

Skelbta: PDD 1939, t. 1, dok. 202, s. 337–338.

141. 1939 m. balandžio 18 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį politinėmis temomis su Lietuvos užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu

Kaunas, 1939 m. balandžio 18 d.
Slaptai

Ponui Užsienio Reikalų Ministrui
Varšuvoje

Vakar mane priėmė pasveikęs ministras Urbšys. Su juo, sutvarkęs kelis neatidėliotinus reikalus, aptariau Lietuvos padėtį: 1) jos vidaus politiką, 2) požiūrį į Vokietiją, 3) užsienio politiką.

ad 1) Lietuvos vidaus padėtį Urbšys apibūdino kaip labai sudėtingą dėl to, kad joje vyksta tam tikra daugiapartinės sistemos reorganizacija, kurią keičia tautinės konsolidacijos sistema. Neneigia, kad esama didelių trinčių dėl tautininkų siekio išlaikyti absoliučią valdžią, tačiau čia jis neižvelgia pavojaus dabartinei Lietuvos vyriausybei, kuri yra pasiryžusi siekti tautinės konsolidacijos, nes tik čia mato galimybę įveikti vidinius sukrėtimus ir sukurti stipresnę vyriausybės pamatą. Kur kas sunkiau įveikiamas dalykas nei partijų trintis yra plačiai išsikerėjusi veikla, kurią pirmiausia vykdo vokiečiai, siekdami sukelti sąmyšį, nepasitikėjimą vyriausybe ir savo gyvybingomis jėgomis. Ši veikla vykdoma ne tik Kaune, bet ir provincijoje, todėl vyriausybė siekia įveikti šiuos maištingus ketinimus. Šiuo metu nėra jokių ženklų, kad galėtų įvykti pasikeitimų dabartinėje vyriausybėje, priešingai, veikia esama stiprėjančios konsolidacijos ženklų.

Neigiama dabartinės Lietuvos vidaus politinės situacijos pusė yra jos sunki padėtis, kurioje Lietuva atsidūrė, kai buvo priversta atsisakyti Klaipėdos krašto. Galvoje turimas ne tik teritorijos praradimas, dėl to valstybė pirmiausia patyrė didelį ekonominį sukrėtimą.

Suprantama, kad šią padėtį prieš vyriausybę pasitelkia destruktivūs elementai, tačiau Lietuvos vyriausybė tiki, jog jai pavyks suvaldyti situaciją.

ad 2) Visuomenės dauguma šiandien neigiamai vertina Lietuvos požiūrį į Vokietiją. Tiek Lietuvos vyriausybė, tiek visuomenė supranta Vokietijos siekius, kurie neapsiriboja Klaipėdos krašto užgrobimu, bet yra nukreipti prieš valstybės nepriklausomybę, jeigu ne teritorinę, tai politinę ir ekonominę. Padėtis Klaipėdos krašte tapo labai sunki tiek ten likusiems lietuviams, tiek pirmiausia Lietuvos vyriausybei, kuri ten labai daug investavo, o šiandien gali viską prarasti. Kaip tik tai apsunkina dabartinę padėtį, todėl Lietuvos vyriausybė yra priversta veikti švelniai ir lėtai, tačiau jos tikslas – gelbėti, kiek pavyks, savo turtą Klaipėdos krašte.

Nagrindėdamas šį klausimą Urbšys man pasakė: šiandien turime su vokiečiais išspręsti tris dalykus. Pirmiausia, kaip jau buvo minėta, išgelbėti bent dalį investuoto kapitalo. Pavyzdžiui, Klaipėdos krašte Lietuva turi apdirbtos medienos maždaug už

10 mln. litų. Už šią medieną buvo sumokėta deviza, yra sudarytos metinės sutartys, kurios negali būti vykdomos, nes Vokietijos vyriausybė viską užėmė. Todėl Lietuvos vyriausybė negali disponuoti jau apdirbta mediena, už kurią yra sumokėta, taip pat yra priversta vykdyti mokėjimų išsipareigojimus. Panaši padėtis Žemės ūkio ir Lietuvos bankų, kurių veiklą vokiečiai tiesiog sustabdė, grynųjų pinigų nėra, o Lietuva turi vykdyti išsipareigojimus trečiosioms šalims.

Šiuo metu tai yra sunkiausia problema, kuri turi būti sprendžiama derybose su vokiečiais, ir, be abejonės, bus didelė kova ir dideli nuostoliai.

Kita problema – derybos dėl prekybos. Lietuvos vyriausybė pripažįsta, kad pasikeitus sąlygoms ji bus priversta padidinti savo eksportą į Vokietiją, tačiau nėra nė kalbos, kad ji susitaikytų su galimybe suteikti vokiečiams savotišką monopolį. Urbšys taip pat ryžtingai paneigė gandus apie pasirengimą sudaryti muitų ar kitokią sutartį, kuri padarytų Lietuvą ekonomiškai priklausomą nuo Vokietijos. Lietuvos vyriausybė numato šį nuolaidų limitą: dabartinį bendrą eksportą padidinti nuo 30 % iki 40 %, tačiau šiuo metu bus siekiama jį padidinti ne daugiau kaip iki 35 %. Urbšys itin prašė į šį dalyką žiūrėti kaip į labai konfidencialų, kad vokiečiai negautų išankstinės informacijos.

Trečia problema – laisvosios zonos klausimas. Lietuvos vyriausybė vis dar neturi jokios informacijos, kuri leistų susigaudyti, ko iš tikrųjų nori vokiečiai ir kaip jie tai įsivaizduoja. Lietuvos vyriausybei gali turėti reikšmės tik toks problemos išsprendimas, kad ji gaus Klaipėdos uoste laisvąją zoną, kur galėtų gabenti savo prekes, be didesnių kliūčių pakrauti jas į laivus ir plukdyti ten, kur nori. Jeigu to nepavyktų pasiekti, o su laisvąja zona būtų susijusi būtinybė priimti bet kokius mokėjimus ar kitus išsipareigojimus, Lietuvos vyriausybė yra pasiryžusi atsisakyti laisvosios zonos, nes šiuo atveju naudingiau būtų naudotis kitu uostu: Liepojos, Rygos, galiausiai Gdynės.

Kad gautų kokių nors išankstinių orientacinių duomenų, direktorius Norkaitis kelioms dienoms išvyko į Berlyną. Bet kuriuo atveju Lietuvos delegacija negaus įgaliojimų, kurie viršytų tas galimybes, apie kurias kalbėjo Urbšys.

Trumpai pakartodamas Urbšys pasakė, kad Lietuvos vyriausybė puikiai supranta, ko savo politika siekia Vokietija, kuri įvairiais būdais – grasinimais ar diversija – norėtų priversti Lietuvą patekti į Vokietijos įtakos ir interesų orbitą. Lietuvos vyriausybė yra pasiryžusi su tuo kovoti visomis priemonėmis.

ad 3) Šiuo metu Lietuvos užsienio politikos direktyva yra besąlygiškas neutralumas. Lietuva jokiū būdu nesutiks kaip nors išsipareigoti ir yra pasirengusi su ginklu rankose ginti savo valstybės nepriklausomybę ir suverenumą. Iš esmės neutralumą lemia ir tai, kad Lietuva neprisiima jokių išsipareigojimų jokiai trečiajai valstybei. Jeigu kalbėsime apie santykius su kaimynais, tai jie jau buvo apibrėžti Vokietijos atžvilgiu. Santykiai su Rusija yra ir toliau turi būti nepriekaištingi ir kaimyniški. Lietuvos vyriausybė siekia sukurti geros kaimynystės ir bičiulystės santykius su Lenkija. Su Latvija, tiesa, esama ypatingų ryšių, išplaukiančių iš ankstesnių sutarčių, tačiau užsienio politikos srityje abi valstybes, panašiai kaip Lietuvą ir Estiją, pirmiausia sieja besąlygiško neutraliteto principas.

Pokalbis su Urbšiu buvo labai nuoširdus ir draugiškas, pabrėžiau palankų Lenkijos vyriausybės suinteresuotumą plėtoti santykius atsižvelgiant į Lietuvos valstybės nepriklausomybės išlaikymą, taip pat siekiant sukurti kuo draugiškesnę, abipusio valstybių pasitikėjimo kupiną atmosferą.

Užmezgėme glaudų informacinį ryšį, o Urbšys palankiai iš klausė mano pastabas ir patarimus.

Šiame pokalbyje taip pat buvo paliestas generolo Raštikio vykimo į Berlyną klausimas. Pakartojau mūsų pareiškimą, kurį savo metu pateikėme Lozoraičiui, savo ruožtu Urbšys pakartojė Lietuvos vyriausybės deklaraciją, apie kurią mane prieš tai buvo informavęs Lozoraitis, pridurdamas, kad niekas nepasikeitė ir šis vizitas negali turėti jokios politinės reikšmės.

Generolo Raštikio vizitą į Lenkiją Urbšys laiko labai naudingą ir pageidautiną, man tik susidarė įspūdis, kad Šaulio siūloma gegužės 3 d. data jam visiškai netiktų. Atrodo, jog Urbšiui rūpi paspartinti šį vizitą, jis tai motyvuoja savo noru, kad vizitas įvyktų tuoj pat po vizito Berlyne, taip būtų subalansuotas įspūdis iš šalies. Tačiau įtariu, kad gegužės 3 d. netinka veikia dėl kitų priežasčių, mat prisiminiau, jog, kai pernai pirmą kartą minėjau gegužės 3 d. kaip tautinę šventę, kaip tik URM atkreipė mano dėmesį į tai, kad tautinė lenkų šventė, deja, sukelia Lietuvoje labai nemalonių prisiminimų¹, nes primena konstituciją, kuri iš Lietuvos atėmė nepriklausomybę. Įmanomas dalykas, kad Urbšys tą dieną norėtų išvengti Raštikio vizito į Lenkiją ir, be abejonės, demonstracijų, kurios ta proga vyktų Lietuvoje.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

AAN, sygn. MSZ, 6082.

Skelbta: PDD 1939, t. 1, dok. 203, s. 338–342.

¹ Po to, kai 1938 m. gegužę Kaune pirmą kartą iškilmingai restorane buvo paminėta lenkų tautinė šventė – Gegužės 3-ioji, Lietuvoje pasklido kalbos, jog jos metu F. Charvatas neva pasakęs tostą: „Už būsimą Kauno vaivadiją!“

142. 1938 m. balandžio 18 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus *pro memoria* apie pasikalbėjimą su britų URM vice-ministru seru Aleksandru Kadaganu (Alexander Cadogan) dėl Lenkijos užsienio reikalų ministro Juzefo Beko (Józef Beck) vizito Londone rezultatu

Konfidencialiai.
[Nr.] 74/ sl.

[Londonas,] 1939 m. balandžio 18 d.

J.M.

Ponui Užsienio Reikalų Ministrui

K a u n e.

PRANEŠIMAS NR. 53.

Pasikalbėjimas su Sir Alexander Cadogan'u – del Becko vizito Londone.

Vakar, balandžio 17 d., pusiau septynių vakare mačiausi su Sir Alexander Cadogan'u permamentišku Foreign Ofiso vice-ministru (Permanent Under-Secretary).

1. Mano pasimatymo tikslas buvo patikrinti iš oficialių šaltinių, kiek ir kas kalbėta apie Lietuva laike pulk. Becko vizito Londone.
2. Prie šio reikalo aš priėjau sekančiu būdu: Aš jam pasakiau, kad ryšy su Becko vizitu, yra kaikurių dalykų, kurie natūraliu būdu interesuoja Lietuvos Vyriausybę. Vienu tokių dalykų yra Pirmininko Chamberlaino tuo reikalu padarytas balandžio 6 d. pareiškimas Parlamente, – būtent toji jo vieta, kuri kalba apie abipusias garantijas tiesioginio ir netiesioginio pavojaus atvėju. Yra, sakau, žinoma, – taip iš lenkų spaudos, taip iš kitų pareiškimų, – kad lenkai skaito, jog Lietuvos užpuolimas iš vokiečių pusės sudarytų Lenkijai tokį „netiesioginį“ pavojų. Taigi, jeigu Chamberlaino pareiškime kalbama, kad Anglija ateitų pagalbon Lenkijai „netiesioginio“ pavojaus atvėju, tai mano Vyriausybei, sakau, būtų svarbu žinoti ar tasai Chamberlaino pareiškimas padengia ir tokį „netiesioginio“ pavojaus atsitikimą kaip kad aš tik-ką esu suminėjęs?

Be to, tęsiau toliau, aš turiu pamato manyti, kad apie Lietuvą buvo kalbėtasi, ir todėl yra visai suprantama, kad mano Vyriausybei būtų svarbu žinoti, kas ir kaip buvo apie ją kalbėta. Aš būčiau dėkingas, jeigu galėčiau gauti galimai pilnesnių žinių apie tai.

3. Sir Alexander Cadogan į tai man atsakė, ta prasme, kad jis suprantas Lietuvos Vyriausybės susiinteresavimą ir galys duoti sekančių paaiškinimų:

Tiesioginės ir netiesioginės – ypač netiesioginės – agresijos pavojus gali būti visaip interpretuojamas. Sakysim, infiltracija iš vidaus, spaudos atakai etc. gali būti skaitomi „netiesioginės“ agresijos pavojus. Tikros definicijos, kas turi būti skaitoma netiesiogine agresija, ar agresijos pavojum, laike pasikalbėjimų su Becku nepadaryta. Taipgi ir tai, ką Tamsta sakei apie Lietuvą – tęsė jis toliau – gali būti interpretuojama kaipo „netiesioginės“ agresijos pavojus. „Bet tuo tarpu šitaip mes klausimo nesame statę“. Anglijos pasižadėjimas ginti Lenkiją

tiesioginio ar netiesioginio pavojaus atvėju nepadengia tokios konjunktūros, kurią Tamsta minėjai apie Lietuvą”.

Toliaus Sir Alexander Cadogan tęsė taip: Esą teisybė, kad ryšy su tuo buvo paminėta ir Lietuva. Pulk. Beckas esą užsiminęs, kad Lenkiją interesuoja tas, kas gali atsitikti Lietuvoje, bet esą mes, anglai, paminėjome kai kurias srytis (jis neminėjo Olandijos vardo) kuriomis mes anglai esą suinteresuoti kaipo netiesioginio mums pavojaus objektais. Bet esą visi šitie ir panašūs klausimai dar nėra išaiškinti ir jie turės būti apkalbėti vėliaus – diplomatiniais kanalais.

Užklausus man, ar tai viskas, kas buvo kalbėta apie Lietuvą, Sir Alexander atsakė man, kad „kiek jis atsimena” tai buvęs viskas ir kad kitokioj konjunktūroj apie Lietuvą nekalbėta.

B.K. Balutis
Įgaliotas Ministras

BKB/SC

Gauna:
URM – 4
Paryžius – 1

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 9, l. 113–114.
Nuorašas. Mašinraštis.

143. 1939 m. balandžio 18 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu dėl Lietuvos nepriklausomybės saugojimo ir Lietuvos reakcijos

Kaunas, 1939 m. balandžio 18 d.
Visiškai slaptai

Ponui užsienio reikalų ministrui
Varšuvoje

Dėl Lenkijos vyriausybės pareiškimo apie eventualią pagalbą išlaikant Lietuvos nepriklausomybę

Vykdydamas šifruotą instrukciją, kurią šiandien gavau, pasiprašiau pas ministrą Urbšį ir įteikiau jam deklaraciją, kurią Ponas Ministras pavedė įteikti.

Urbšys buvo nustebęs ir man paliko išgąsdinto žmogaus įspūdį. Atsakydamas man pareiškė, kad labai vertina deklaraciją, kurią įteikiau Lenkijos vyriausybės vardu, tačiau jis turi atkreipti dėmesį į 2 dalykus, kurių Lietuvos vyriausybė negalėtų atsisakyti. Taigi:

- 1) į besąlygišką neutralitetą visų valstybių atžvilgiu, kurią Lietuva pasiryžusi išlaikyti ir išlaiko, taip pat
- 2) į tai, kad Lietuvos vyriausybė turi pasilikti visišką laisvę apibrėžti momentą, kada ji pripažintų, kad Lietuvos nepriklausomybei kilo grėsmė.

Tuoj pat atsakiau, kad, matyt, vokiečių, o gal ir Sovietų metodai iškraipė jo gebėjimą tinkamai analizuoti ir įvertinti Lenkijos vyriausybės deklaraciją. Paaiškinau, kad pačioje deklaracijoje pagrindinis dalykas yra eventuali pagalba „išlaikant Lietuvos valstybės nepriklausomybę“. Taigi Lenkijos vyriausybė norėtų padėti išlaikyti Lietuvos nepriklausomybę, todėl negalima įtarinėti, kad ji turi nedraugiškų ar *arrière pensée*¹ dėl Lietuvos nepriklausomybės ir suverenumui pavojingų ketinimų, priešingai, reikėtų pripažinti, kad jos ketinimai draugiški, siekiantys sustiprinti Lietuvos nepriklausomybę. Atkreipiau dėmesį į tai, kad nekeliame jokių reikalavimų, nepateikiame siūlymų, bet suteikiame galimybę tikėtis Lenkijos pagalbos tomis sąlygomis, kurios gali susidaryti tam tikru momentu, o pagalbos forma priklausys nuo konkrečios situacijos. Todėl Lenkijos vyriausybės pareiškimas gali būti vertinamas tik kaip draugiškas gestas, stiprinantis tikrumo ir padidėjusio saugumo jausmą. Galiausiai pateikiau keletą pastarojo laikotarpio faktų, kai Lenkija įrodė nesavanaudišką norą palaikyti Lietuvą ir jai padėti.

Urbšys teisinosi, kad, deja, įvairūs pavyzdžiai, štai ir paskutinis Albanijos atvejis², rodo, kaip įvairios vyriausybės interpretuoja ir vykdo sudarytas sutartis, laikosi pažadų ir pareiškimų. Taigi kaip tik dėl kažin kokio lietuviams būdingo įtarumo pirmą akimirką jis laikė būtina patikslinti Lietuvos vyriausybės poziciją. Tačiau jis aukštai vertina draugiškus Lenkijos vyriausybės ketinimus ir nuoširdžiai man dėkoja už paaiškinimus, kurie padeda tinkamai suprasti Lenkijos vyriausybės deklaraciją.

Jis neturi nieko prieš, kad šią deklaraciją pakartočiau Valstybės Prezidentui. Tačiau prieš tai jis norėtų pasikalbėti su Prezidentu ir jo paklausti, ar galės mane priimti. Turėtų man atsakyti rytoj, o galbūt tik poryt, t. y. ketvirtadienį.

Iš pokalbio buvo galima suprasti, kad Urbšiui nerimą sukėlė deklaracijos žodžiai „norėtų... padėti“. Nebuvo tikras, ar už to neslypi koks nors konkretus planas, kurią Lenkija norėtų įgyvendinti įtraukdama į ją Lietuvą.

Po audiencijos pas Valstybės Prezidentą tuoj pat atvyksiu į Varšuvą, taigi – ketvirtadienį arba tikriausiai penktadienio rytą.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

AAN, MSZ, 6122.

Skelbta: PDD 1939, t. 1, dok. 204, s. 342–343;
fragmentas: DIM, s. 90–91.

¹ „slaptų minčių arba kėslių“ (pranc.)

² Galvoje turima Italijos karinė invazija į Albaniją, prasidėjusi per pačias šv. Velykas 1939 m. balandžio pirmomis dienomis.

144. 1939 m. balandžio 18 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu dėl Lietuvos kariuomenės vado gen. Stasio Raštikio pakvietimo atvykti į Lenkiją

[Kaunas, 1938 balandžio 18 d.]

Slaptai

Ponui užsienio reikalų ministru
Varšuvoje

Dėl Generolo Raštikio pakvietimo atvykti į Lenkiją

Kalbėdamas su Ministru Urbšiu apie Lenkijos vyriausybės deklaraciją (žr. šios dienos pranešimą Nr. 52-Lt/20) pranešiau ir apie oficialų generolo Raštikio pakvietimą į Varšuvą Pono Maršalo Smigł-Rydz (Śmigł-Rydz) vardu.

Urbšys tai priėmė dėkodamas. Pasakė, kad šį reikalą laiko iš esmės sutvarkytą, tačiau dėl šiandienio generolo Raštikio išvykimo į Berlyną iki šiol negalėjo nustatyti datos. Pažadėjo, kad apie datą mane informuos, kai Raštikis grįš, – tikriausiai sekmdienį, šio mėn. 23 d., arba pirmadienį, 24 d.

Generolas Raštikis šiandien išvyksta į Berlyną, todėl negalėjau jam asmeniškai perduoti Pono Maršalo kvietimo. Kadangi Ministras Urbšys mano, kad pakanka, jog šis kvietimas buvo perduotas jam, susitarėme, kad, jeigu manęs nebūtų Kaune tuo metu, kai grįš generolas Raštikis, pulkininkas Mitkevičius (Mitkiewicz) aplankys generolą Raštikį ir pakartos oficialų kvietimą.

Atkreipiau dėmesį į tai, kad Ministras Šaulys, kalbėdamas su viceministru Šembeku (Szembek), siūlė vizito datą – gegužės 3 d. Urbšys pastebimai nepalankiai žiūri į šią datą ir vėl man pakartojė, jog laikytų tinkama, kad generolo Raštikio vizitas į Lenkiją įvyktų kuo greičiau po vizito Berlyne, siekiant subalansuoti vizito Berlyne įspūdžius. Todėl jam atrodo, kad geriausias terminas būtų balandžio mėn. pabaiga, tačiau galutinę datą jis nustatys tik po to, kai grįš generolas Raštikis. Apie numanomus šios pozicijos motyvus jau rašiau ankstesniame pranešime.

Nesipriešinau nė vienam terminui, tai palikdamas – laikydamasis pono Ministro instrukcijos – spręsti Lietuvos pusei.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
F. Charvatas

AAN, MSZ, 6122.

Skelbta: PDD 1939, t. 1, dok. 205, s. 344–345.

145. 1939 m. balandžio 18 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) pokalbius su Sovietų Sąjungos karo atašė Kaune mjr. Michailu Korotkichu ir Lietuvos Respublikos kariuomenės štabo II skyriaus viršininku plk. Konstantinu Dulksniu

Kaunas, 1939 m. balandžio 18 d.

Slaptai¹

Ponui užsienio reikalų ministrui

Varšuvoje

Pastaruoju metu karo *attaché* pulkininkas Mitkevičius turėjo kelis pokalbius, apie juos informavo mane, pateikiu jų turinį, kuris būdingas šiam laikotarpiui ir yra svarbus:

su Lietuvos štabo II skyriaus viršininku pulkininku Dulksniu. Jis reiškė pretenzijas Latvijai, priekaištaudamas pirmiausia dėl to, kad kritišku momentu, t. y. š. m. kovo 21 ir 22 d., generolas Berkis ir štabo viršininkas generolas Hartmanis išvyko iš Rygos į Suomiją; tuo metu prieš laiką buvo paleisti ankstesnių metų šauktiniai, o, pagal jo turimas žinias, – Latvijos vyriausybė įteikė neutraliteto deklaraciją Vokietijos atžvilgiu. Pulkininkas Dulksnys tai vertina kaip Latvijos nesolidarumo su Lietuva ženklą.

Dulksnio kritika atrodo gana keistai, nes Latvijos karo *attaché* kita proga pulkininkui Mitkevičiui minėjo, kad neva *vyko* tam tikri kariniai darbai siekiant suderinti Latvijos ir Lietuvos poziciją Vokietijos atžvilgiu. Tačiau to neliudija nei pokalbis su pulkininku Dulksniu, kuris tai tiesiog neigia, nei tai, ką generolas Raštikis pasakė pulkininkui Mitkevičiui ir man, kad asmeniškai kontaktuodamas su generolu Baluodžiu (Balodis) jis aptarė kai kuriuos Baltijos valstybių bendradarbiavimo principus, tačiau neminėjo jokių konkrečių abiejų štabų parengiamųjų darbų, numatančių gynimąsi nuo vokiečių.

Tačiau kaip labai būdingą dalyką pabrėžiu, kad pulkininkas Dulksnys skundėsi pulkininkui Mitkevičiui, jog tarp Baltijos Antantės valstybių nesama solidaraus bendradarbiavimo. Jis teigė, kad Vokietija visai trukdo politinei ir karinei Baltijos valstybių konsolidacijai, nes Vokietija yra tuo suinteresuota.

Toks pat įdomus buvo pulkininko Mitkevičiaus pokalbis su Sovietų karo *attaché*. Jis paminėjo Raštikio vizitą pabrėždamas, kad, pagal jo turimą informaciją, vizitas neturi jokios politinės reikšmės ir nelemia jokių su Sovietais santykių pokyčių. Beje, Sovietų karo *attaché* pasakė, kad Sovietų pasiuntinybė turėjo informacijos apie generolo Raštikio kvietimą į Berlyną. Panašiai generolo Raštikio vizitą Berlyne pulkininkui Mitkevičiui apibūdino lietuvių karo *attaché*.

Primenu, kad pokalbyje su pulkininku Mitkevičiumi Sovietų karo *attaché* leido suprasti, jog Sovietai laiko Baltiją Lenkijos interesų sritimi ir neleis, kad vokiečiai užimtų Baltijos valstybes, nes, jų manymu, naudingiau išlaikyti neutralitetą teritorijų,

kurios juos skiria nuo Vokietijos. Tačiau, jeigu Lietuva ar kita Baltijos valstybė linktų į Vokietijos pusę ir pasiskelbtų palaikanti vokiečius, šiuo atveju, – pareiškė Sovietų karo *attaché* majoras Korotkichas, – Baltijos valstybių didžiosios kaimynės turėtų pareigą nedelsdamos įvesti kariuomenę į Pabaltijo teritoriją ir neleisti, kad ją užvaldytų ar joje išgalėtų vokiečiai. Tačiau majoras Korotkichas nemanė, jog Lietuva gali patekti į tokią padėtį, net suabejojo, kad vokiečiai panorėtų okupuoti Lietuvos teritoriją.

Galiausiai buvo įdomus majoro Korotkicho pasakymas pulkininkui Mitkevičiui, kad jis turi informacijos iš savo štabo apie SSRS vyriausybės pasirengimą patikėti Lenkijai ir Rumunijai aviaciją ir kai kuriuos specialiuosius ginklus. Tačiau panašią paramą Baltijos valstybėms Korotkichas laiko nereikalinga, nes abejojama, ar jos tinkamai panaudotų patikėtus karo dalinius ir įrangą.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

AAN, sygn. MSZ, 6082.

Skelbta: DMPR, p. 90–91; PDD 1939, t. 1, dok. 206, s. 345–346; fragmentas: *Polska w polityce międzynarodowej*, s. 183–184; fragmentas: *Polska 1939 roku*, s. 690–691.

¹ Čia ir toliau tekste pabraukta ranka.

146. 1939 m. balandžio 19 d., Lietuvos Respublikos URM konsulo centre (Kaune) dr. Petro Mačiulio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntinybės Kaune pirmuoju sekretoriumi Macejumi Zalenskiu (Maciej Załęski) dėl Lenkijos vizos neišdavimo prof. Mykolui Biržiškai

[Slaptai]

Kaunas, 1939 m. balandžio 19 d.

PRO MEMORIA

/dr. P. Mačiulio/

Šiandien, balandžio 19 d., atėjęs pas mane Lenkijos pasiuntinybės sekretorius p. Załęskis, be kitų eilinių reikalų, iškėlė klausimą dėl vizos, kurios Užsienių Reikalų Ministerija paprašė prof. Mykolui Biržiškai.

Grąžindamas prof. Biržiškos tarnybinių pasą, p. Załęskis pareiškė, kad Lenkijos pasiuntinybė, turėdama galvoj dabartiniu metu vyraujančią priešvokišką lenkų visuomenės nusistatymą, susilaikė šiuo momentu vizuoti prof. Biržiškos pasą, kadangi bijotasi nedraugingų iš neatsakingų lenkų visuomenės sluoksnių išsišokimų prieš prof. Biržiškos asmenį. Pasak p. Załęskio, visiškai esą aišku, turint galvoj nuomonę teisingą

ar neteisingą, kad savo laiku prof. Biržiška, dirbdamas visiems žinomoj sąjungoj, be ko kita, varęs antilenkišką ir germanofilišką politiką.

Man parodžius nusistebėjimo ir norint patirti, ar nebuvo kokių kitų motyvų, dėl kurių Lenkijos pasiuntinybė atsisakė prof. Biržiškos pasą vizuoti, atsargiai pasakiau, kad, gal būt, tariamų prof. Biržiškos „nuodėmių“ sąskaiton lenkų administracija įskaito ir tą faktą, jog prieš keletą metų jis kartu su keliolika kitų asmenų buvo iš Vilniaus ištremtas. Tokio mano klausimo p. Zaļėskis neužginčijo. Čia jis pridūrė, kad, nors jiems, t.y. Lenkijos pasiuntinybei, esą ir labai nemalonu atsakyti prof. Biržiškai vizos, tačiau jie esą įsitikinę, jog, apskritai, atslūgus įtempimams, gal po 3 mėnesių, o gal dar ir anksčiau, jiems būsią galimumo tokią vizą duoti. Be to, p. Zaļėskis dar pridėjo, kad Lenkijos pasiuntinys p. Charwatas norėjo asmeniškai šį reikalą paaiškinti pačiam prof. Biržiškai, tačiau pastarasis į p. Charwato propoziciją neva atsakęs, kad jis esąs per senas vaikščioti į pasiuntinybę. Čia p. Zaļėskis stengėsi pabrėžti, kad ir p. Charwatas irgi jau esąs gana senyvas žmogus, ir, žinoma, p. Charwatui būtų dar sunkiau surasti prof. Biržišką, kaip kad jam p. Charwatą.

Pm/OP

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2102, l. 475.

Nuorašas. Mašinraštis.

147. 1939 m. balandžio 26 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berlyne plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie krizinę politinę situaciją Europoje ir eventualias Lietuvos ir Lenkijos geopolitines perspektyvas

S l a p t a i.
[Nr.] 147/sl.

Berlynas, 1939 m. balandžio 26 d.

Jo Ekscelencijai
Ponui Užsienių Reikalų Ministrui

K a u n e.

Leidžiu sau atkreipti Tamstos atydą į š.m. balandžio mėn 21 d. „Le Temps“ /Nr. 28344/ įžanginio straipsnio pasažą: „Lord Halifax et M. Georges Bonnet ont également traité des conversations en cours avec Moscou, en vue d’obtenir de la part de l’Union Sovietique une aide en faveur de certains Etats limitrophes de la Russie au cas où ils viendraient à être l’objet d’une agression”.¹

Kadangi prieš šį passagą² kalbama apie prancūzų–lenkų ir anglų–lenkų susitarimus, o po jo minima apie kokias tai precizijas paliečiančias derybas su Ankara, Bukareštu

ir Varšuva, tai galima dasiprotėti, kad po išsireiškimo „certains Etats limitrophes de la Russie”³ reikia suprasti Pabaltės valstybes.

Manau, kad ši „Le Temps” žinia yra mums labai svarbi ir verta kuo didžiausio dėmesio sąryšyje su Sov. Rusijos įteikta Estijai ir Latvijai nota, kurioje pareiškama rusų susidomėjimas tų valstybių nepriklausomybės išlaikymu.

Iš Estijos pasiuntinio Berlyne pono Toferio patyriau, kad estai nedėjo jokių pastangų nei Londone nei Maskvoje, kad Sovietų Rusija tokią notą Estijai prisiųstų. Notos prisiuntimu estai nėra nudžiuginti ir į ją atatinkamai atsakė, pabrėždami, kad patys spręs apie tai ar ir kas Estijos nepriklausomybei grėsia, o taip pat kad yra pasiryžę ją apginti patys, esant reikalui, net ginklo pagalba.

Man nėra žinoma, kad Sov. Rusija panašią notą būtų prisiuntusi ir Lietuvai. Iš pono Preston'o patyriau, buk Sovietų Rusija mums tokio pareiškimo nepadariusi tuo motyvu, kad Lietuva neturi su Sovietų Rusija bendros sienos.

Iš kitos vėl pusės, kuomet lenkų Užsienių Reikalų Ministras ponas Beck'as lankėsi Londone, buvo pasklidusi žinia, kad pavojų Lietuvai iš trečios valstybės pusės Lenkija skaitytų kaip savo gyvybinio intereso palietimą. Be to, nuo pareitų metų rudens jau buvo jaučiama jog Sov. Rusijos domėjimasis Lietuva mažėja ir kad, prisidengimui nuo Reicho pavojaus, Sovietų Rusija nieko neturėtų prieš Lenkijos–Lietuvos santykių pagerėjimą bei Lietuvos pasidavimą Lenkijos globai....

Atsižvelgiant paminėtos šio rašto pradžioje „Le Temps” žinios ir kitų, čia paduotų, duomenų, susidaro įspūdis, kad didžiosios valstybės: Anglija, Prancūzija, Lenkija ir Sov. Rusija ką tai tokio, paliečiančio Pabaltės valstybes, yra nutarusios už šių pastarųjų akių ir kad pasidalinama tų valstybių nepriklausomybių globa: Estija ir Latvija atiduotos Sov. Rusijos globai, o Lietuva–Lenkijos.

Paliekant Latviją ir Estiją pačioms spręsti apie tai, koks pavojus grėsia joms iš Sov. Rusijos globos, manau kyla ir mums rimto pamato susirūpinti tuo, kokios pasekmės galėtų kilti Lietuvai iš Lenkų globos, jei didžiosios valstybės tokią rolę Lenkijai tikrai būtų rezervavusios. Praktiškai imant, atrodo, kad didžiosios valstybės po priedanga bendros taikos palaikymo bei organizavimo pasipriešinimo Reicho agresijai, faktinai, mūsų net neatsiklausdamos ir nesiskaitydamos su Lietuvos neutralitetu, velia ją į koaliciją prieš Reichą, išduodamos Lietuvą Lenkijai. Kitaip sakant, pasikartoja maždaug tas, kas buvo 1918–1920 metais, kada buvome *à priori* paaukoti Lenkijai. Šį kartą tik su tuo skirtumu, kad ir Sovietų Rusija nebesipriešina Lietuvos perdavimui į Lenkijos politikos orbitą.

K. ŠKIRPA,
Igaliotas Ministras

[Dokumento pirmame lape viršuje S. Girdvainio ranka rašyta rezoliucija: „Liet. P-bei Londone. Šk.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 29, l. 219–221.
Nuorašas. Mašinarštis.

¹ „Lordas Halifaksas (Halifax) ir ponas Žoržas Bonė (Georges Bonnet) aptarė ir vykstančius pokalbius su Maskva siekiant Sovietų Sąjungos palankumo tam tikroms valstybėms, turinčioms bendrą sieną su Rusija, tuo atveju, jeigu jos taptų agresijos objektu“ (pranc.).

² Barbarizmas, turėtų būti: „*passaż*“.

³ „tam tikroms valstybėms, turinčioms bendrą sieną su Rusija“ (pranc.).

148. 1939 m. balandžio 28 d., Lietuvos Respublikos URM generalinio sekretoriaus dr. Stasio Girdvainio konfidenciali instrukcija Lietuvos pasiuntiniui Varšuvoje dr. Jurgiui Šauliui dėl Lenkijos spaudos neigiamų atsiliepimų apie Lietuvą

Konfidencialiai.

Kaunas, 1939 m. balandžio 28 d.

[Nr.] 384/sl.

P.III

Lietuvos Pasiuntinybei

V a r š u v o j e

Pono Užsienių Reikalų Ministro Pavedamas, turiu garbę atkreipti Pasiuntinybės dėmesį į pastaruoju laiku padažnėjusius lenkų spaudos balsus, kuriuose reiškiamos mintys ne tiktai perdėm pramanytos, jeigu jau jų nevadinti tendencingomis, bet kurios į Lietuvos vidaus gyvenimą įneša tam tikro negeistino įspūdžio ir Lietuvos vyriausybės atžvilgiu sukelia eilę nenaudingų komentarų.

Pvz., „Ilustrowany Kurjer Codzienny“ IV. 17 d. 105 Nr. straipsny „Lietuvai grėsęs „vokiškos Albanijos“ likimas“ rašo, jog per Velykų šventes, italams bombarduojant Albaniją, ką tik į Kauną neižygiavę vokiečių kareiviai. Tuo būdu, per Velykas vokiečiai galėjo būti Kaune. Nepavykęs Mirono, Zauniaus, Tūbelio pučas.

„Kurjer Warszawski“ IV.15 d. 103 Nr. buvo patalpinęs savo korespondento iš Kauno žinią, kad ir VDV dalyvavusi sąmoksle prieš Černiaus vyriausybę.

Apie tariamą tautininkų ruošimą sąmokslą dar rašė „ABC“ IV.14 d. 108 Nr. Panašūs gandai buvo atspausdinti „Ilustrowany Kurjer Codzienny“ 103 Nr., „Goniec Warszawski“ 101 Nr., „Kurjer Polski“ 102 Nr., „Dziennik Ludowy“ 102 Nr. ir „Dziennik Powszechny“ 103 Nr.

Tokie, ypač paskutiniuoju metu pastebėti, lenkų spaudos balsai prieštarauja ne vien abipusiam tarp Lietuvos ir Lenkijos vyriausybių dėl spaudos laikysenos susitarimui, bet iš viso sudaro negeistino įspūdžio.

Ponas Ministras paveda Pasiuntinybei padaryti šiuo reikalu atitinkamą demaršą Lenkų Užsienių Reikalų Ministerijoj ir prašo stropiai ir ateity sekti nedraugingus lenkų spaudos balsus Lietuvos adresu bei kiekvieną tokį pastebėtą faktą tučtuojau notifikuoti tenykštei Užsienių Reikalų Ministerijai.

[parašas]

Generalinis Sekretorius

PM/OP

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2122, l. 24.

Originalas. Mašinraštis.

149. 1939 m. gegužės 2 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Berlyne patarėjo dr. Juozo Kajecko slaptas pranešimas URM apie SSRS diplomatų užuominas, kad Lietuva greitai galės susigrąžinti Vilnių

[Slaptai]

Berlynas, 1939 m. gegužės 2 d.

Lietuvos Pasiuntinybė
Vokietijoje
Nr. 161/sl.

Prisiminus Vokietijos – Lenkijos santykių įtempimą p. Astachovas išsireiškė esą galėsime dabar Vilnių atsiimti. Į šį pastebėjimą nereagavau. Turėjau įspūdžio, kad tai buvo pasakyta ne tiek zondavimo prasme, kiek noru pasakyti tai, ką žinojo, esant mums arti širdies, kad padarytų malonumą.

Šią mano nuomonę patvirtina aplinkybė, kad sėdėdamas prie stalo šalia žmonos, p. Astachovas neva juokaudamas, paskęs, kad nežinaš, kodėl, bet net dvi lietuvaitės jį skaitę lenkofilu. Mat, p. Astachovas yra Varšuvoje kurį laiką buvęs. Viena iš tų lietuvaičių esanti p. Kajeckienė, kuri Londone jam /žinoma juokais/ prikišdavusi. Tuo tarpu, jis tvirtino, kad taip nėra.

Tolimesniame pasikalbėjime su žmona užėjus kalbai apie tai, kaip Sovietai konflikto su lenkais metu Vilnių užleidę lietuviams maloniai nudžiugęs išsireiškė „argi lietuviai tai dar atsimenta?“

Nuorašus gauna:

1. p. Dr. J. Šaulys
2. p. Dr. Natkevičius
3. p. Dailidė
4. p. Balutis
5. p. Klimas

[parašas]

Pasiuntinybės Patarėjas

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2089, l. 48.

Originalas. Mašinraštis.

**150. 1939 m. gegužės 11 d., Lietuvos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio slap-
tas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francisėku
Charvatu (Franciszek Charwat) dėl Kaune organizuojamo Europos vyrų krepšinio
čempionato Organizacinio komiteto išleistos varžybų programos, kurioje Vilnius ir
Vilniaus kraštas pažymėti kaip integrali Lietuvos Respublikos dalis**

[Slaptai]
[Nr.] 47/pr.

Kaunas, 1939 m. gegužės 11 d.

P r o m e m o r i a

/p. J. urbšio, Užsienių Reikalų ministro/

Pasikalbėjimas su Lenkijos pasiuntiniu p. Charvatu /1939.V.10 d./

1. Dėl krepšinio tarptautinių varžybų komiteto išleistos programos;
2. Dėl tebesitęsiančios propagandos prieš Lenkiją.

Ponas C h a r w a t prašėsi skubiai priimamas ir atėjęs parodė krepšinio tarptau-
tinių varžybų¹ programą, išleistą organizacinio komiteto, kurioje įdėtas, tarp kita ko
žemėlapis su įbrėžtu į Lietuvos ribas Vilniaus kraštu. Kas ypač esą pažymėtina ir kas
atkreipia ypatingą dėmesį Varšuvoje į šią programą, tai tas, kad Klaipėdos kraštas tame
žemėlapyje jau atskirtas nuo Lietuvos ir be niekur nieko priskirtas prie Vokietijos, tuo
tarpu Vilniaus kraštas atžymėtas kaip esąs Lietuvos valstybės ribose. Ponas Charwat
protestuojąs prieš tai vyriausybės pavedamas. Po to p. Charwat ilgai aiškino, kad ypač
šiuo sunkiu tarptautinio įtempimo metu tokie pasielgimai iš Lietuvos pusės esą Len-
kijai visiškai nsuprantami ir lenkus užgauną. Iš Lietuvos pusės dažnai esą prikišama,
kad Vilniaus krašto lietuviams blogai sekasi. Lenkų administracija buvusi ir tebesanti
pasiruošus lietuvių padėtį Vilniaus krašte palengvinti, bet tokie reiškiniai, kaip saky-
tasai žemėlapis, šią lenkų administracijos pasiryžimą pasunkiną, nes tas aiškia rodą,
kad apie lietuvius Vilniaus krašte esą kalbama ne iš kultūrinių sumetimų, bet prieš
Lenkijos valstybės čielybę nukreiptais tikslais. Žinoma, šiais laikais gal vienas kitas
kur ir šnibždąs, siūlydamas kam teritorijas, kurios jam pačiam nepriklauso... Lenkai
šitaip niekada nesielgė ir jis, kaip Lenkijos ministeris, turįs pasakyti, kad lenkai už
Vilnių kovosią.

Į tai pasakiau p. Charwatui, jog labai apgailestauju, kad toks žemėlapis pasirodė,
kad jis pasirodė be Vyriausybės žinios ir be jos pritarimo. Prašiau, kad jis ir Varšuvoje
tą pačią pasakytų ir perduotų apgailestavimą.

Ponas Charwat prašė toliau, kad šitos programos būtų išimtos iš apyvartos ir panaikin-
tos. Atsakiau, kad negaliu į tai atsakyti neišsiaiškinęs, ar tas praktiškai įvykdoma.

Be to, p. Charwat pažymėjo, kad į tas krepšinio rungtynes yra pakviesti taip pat
ir lenkai, kurie jau esą gavę šitų programų. Suprantamas dalykas, kad jų tarpe šitos
programos sukėlusios pasipiktinimą ir jie dabar stovį prieš dilemą vykti jiems ar ne.
Todėl jis, p. Charwat, norėtų, kad dėl to reikalo nekiltų kokių nemalonumų ir kad

lenkai atvyktų. Jis norėtų sugeruoti mintį, kad krepšinio rungtynių rengėjai parašytų lenkų krepšinio komitetui laišką, kuriame ši reikalą išaiškintų ir visą tą nemalonumą užtušuotų.

-----

2. Toliau p. Charwat sakėsi iš viso nesuprantas, kam Lietuvoje vis dar tebevaroma sena propagabda prieš Lenkiją. Pav., Kaišiadorių geležinkelio stotyje, pro kurią jam dažnai tenką važiuoti, kiekvieną sykį jis matęs esančią lentą, kurioje parašyta: „Mes be Vilniaus nenurimsim“. Be to, ligi šiol dar įvairiose įstaigose ir krautuvėse tebesančios dėžutės Vilniaus geležiniam fondui. Pulkininkas Gužas buvęs net nuvykęs į Vilniaus kraštą formuoti kažkokį legijoną.

Gauna: p. Kariuomenės Štabo Viršininkas, p. Švietimo Ministras, p. Vidaus Reikalų Ministras, p. Susisiekimo Ministras, Varšuva, Maskva, Talinas, Berlynas, Paryžius, Londonas.

JU/JŠ
12 egz.

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 78–79.
Nuorašas. Mašinraštis.

¹ Trečiasis Europos vyrų krepšinio finalinis čempionatas Kaune vyko 1939 m. gegužės 21–28 dienomis. Europos čempione tapo Lietuvos rinktinė.

151. 1939 m. gegužės 11 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministru Juozui Urbšiuui apie pokalbį su Lenkijos ambasadoriumi Paryžiuje Juliušu Lukasevičiumi (Juliusz Łukasiewicz) dėl Lenkijos vykdomos užsienio politikos

Konfidencialiai.
[Nr.] 1524

[Paryžius,] 1939 m. gegužės 11 d.

J.S.
Ponui J. URBŠIUUI,
Užsienių Reikalų Ministrui
K a u n e.

Lenkų Ambasadorius Lukaszewicz'ius vakar per pusryčius mūsų Pasiuntinybėje tarp kita ko reiškė pasitenkinimo, kad Lenkijos santykiai su Sovietų Rusija, po Litvinovo atsistatydinimo, perėję į geresnę fazę. Užtenka pažymėti, kad per 36 val. jau buvo Varšuvai paskirtas ambasadorius, prityręs rusų diplomatas /buvęs Oslo ir kt./

ir kad Potiomkino pasitarimai dabar, kiek apie tai jis žino, gauna visai kitokį toną. Lukaszewicz'ius betgi griežtai tvirtino, kad negalės būti jokių susitarimų, kurie implikuotų Rusijos kariuomenės bendradarbiavimą – nes Lenkija nieku atveju negalinti leisti, kad rusiškosios formacijos įteitų į Lenkijos teritoriją.

Apie Anglų–Rusų derybas Lukaszewicz'ius tepasakė, kad jos dabar eisiančios sklandžiau ir realistiškiau, negu tat buvo prie Litvinovo

Apie popiežiaus iniciatyvą ambasadorius pasakė, kad jokių pasiūlymų nebuvo, o tik nuncijai zondavę galimumus.

Pusryčių metu Lukaszewicz'ius juokavo, kad dabar Lenkija irgi įvedė savo sveikinimą, kurį parodė atstatytu priekin delnu šaukiant „stop“.

Lenkų karo attachés /žemės ir oro/, kurie taip pat dalyvavo pusryčiuose, aiškino, kad Lenkija esanti visai pasiruošusi karui ir jo nebijanti. Vokiečių jėgos, pasak jų, nesančios tokios didelės, kaip daug kas apie tai galvoja. Vokiečiai trūksta kadru ir ypač motorizuotų dalių komandos. Vokiečių armija labai gerai prisitato paraduose – ir tai atsitinka, kad nėra kam pagendančių motorų sutvarkyti – bet mūsųjeje ji tuojau subyrėtų dėl apmokytos vadovybės trūkumo.

[parašas]

Igaliotas Ministras

[Dokumento viršuje dvi rezolucijos: „Lietuvos Pasiuntinybei Londone“ ir J. Urbšio ranka rašyta: „Bylon.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 30, l. 68.

Originalas. Mašinraštis.

152. 1939 m. gegužės 11 d., Lenkijos Respublikos URM Konsulinio skyriaus slaptas raštas Lenkijos Respublikos pasiuntinybei Kaune dėl Lietuvos URM atsakymo išduoti Lietuvos vizas Lenkijos piliečiams

[Slaptai]

1939 m. gegužės 11 d.

Konsulinis

Teisinės globos

E.III 737/13

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinybei Kaune

Dėl atsakymo išduoti vizas Lenkijos piliečiams

Užsienio reikalų ministerija, atkreipdama dėmesį į [19]39 m. kovo 20 d. pasiuntinybės laišką Nr. 735/3, prašo pasikalbėti su Lietuvos užsienio reikalų ministerija apie

liberalesnį požiūrį į vizų išdavimą Lenkijos piliečiams, ypač tiems, kurie Lietuvoje turi giminių arba nekilnojamojo turto.

Užsienio reikalų ministerijos manymu, reikėtų gauti Lietuvos centrinės valdžios sutikimą, kad Lenkijos piliečių išvykimo klausimą tiesiogiai spręstų Lietuvos pasiuntinybė Varšuvoje, neatsiklausdama centrinės valdžios.

Ministerija taip pat informuoja, kad ji žino atvejus, kai Lietuvos pasiuntinybė Varšuvoje atsisakė išduoti vizą, tačiau ji neturi sąrašo asmenų, kuriems nebuvo išduotos vizos.

AAN, MSZ, sygn. 6180, s. 6.

153. 1939 m. gegužės 22 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) susitikimą su Lietuvos ministru pirmininku gen. Jonu Černiumi

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune

[Kaunas,] 1939 m. gegužės 22 d.

[Nr.] 52/25

Slaptai

Ponui užsienio reikalų ministrui Varšuvoje

Karo *attaché* pokalbis su ministru pirmininku generolu Černiumi

Karo *attaché* pulkininkas Mitkevičius informavo mane apie turinį pokalbio, įvykusio per pietus, kuriuos Estijos pasiuntinys surengė ministro pirmininko generolo Černiaus garbei.

Generolo Černiaus pastabas manau esant tokias charakteringas ir svarbias, kad jas perteikiu pažodžiui taip, kaip jas atpasakojo pulkininkas Mitkevičius.

„Generolas Černius spontaniškai išsakė savo požiūrį į politinę Europos padėtį, ypač išskirdamas Lenkiją, Lietuvą, Baltijos valstybes ir Vokietiją. Č[ernius] itin paabrėžė, kad tvirta Lenkijos pozicija Gdansko ir Pamario („koridorius“) klausimu yra labai svarbi Lietuvai. Jeigu Lenkija būtų nustumta nuo Baltijos jūros ir leistų Rytų Prūsijai susijungti su Vokietija, Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių padėtis taptų itin sunki. Pasikeitusiomis sąlygomis Baltijos valstybės, ypač Lietuva, negalėtų priešintis Vokietijos hegemonijai.“

Toliau generolas Černius kalbėjo kaip entuziastingas prevencinio karo su Vokietija šalininkas. Jo manymu, didžiosios Vakarų valstybės ir Lenkija šiuo metu turi pereiti į kontrpuolimą ir iškelti vokiečiams griežtas sąlygas: Slovakijos savarankiškumas (Vo-

kietijos kariuomenės išvedimas), nepriklausomos Čekijos atkūrimas, laisvas Klaipėdos miestas, jeigu atsisakytų – karas. Č[ernius] mano, kad šiandien politinė padėtis ir jėgų santykis yra palankūs šiam planui įgyvendinti.

Daugiau dėmesio Č[ernius] skyrė Rytų Prūsijos klausimui: „Rytų Prūsija yra kirvis, pakeltas virš Lenkijos ir Lietuvos kaklo. Vardan abiejų tautų ateities ir jų normalios raidos istoriškai būtina panaikinti Rytų Prūsiją ir ją padalyti Lenkijai ir Lietuvai. Laimėjus karą su Vokietija nebus sunku „išvokietinti“ Rytų Prūsiją – ten gyvenančius mozūrus, lietuvius ir klaipėdiečius. Jeigu Klaipėdos krašto kaimynystėje būtų ne Vokietijos Rytų Prūsija, o Lenkijos Rytų Prūsija, šiandien klaipėdiečiai būtų geriausi Lietuvos patriotai.“

Černiaus pastabos labai charakteringos. Jos galėtų sukelti tam tikrų abejonių, jeigu ne tai, kad, sakyčiau, apie Černių susidarė tvirta nuomonė, jog politiškai ir morališkai tai doras žmogus. Beje, kai prieš kelias dienas kalbėjausi su juo panašia proga pirmiausia vidaus politikos tema, aptardamas Vokietijos problemą pajutau jo besąlygiškai antivokišką nuostatą. Tiesa, ir jam būdingas Vilniaus kompleksas, tačiau šiandien jo forma gerokai švelnesnė, nes tai yra ateities problema. Šiandien jis užima visiškai neutralią poziciją, palankiai vertina mūsų politiką Vokietijos atžvilgiu ir linki kuo didžiausios sėkmės. Tačiau negalėčiau daryti prielaidos, kad Černius, kalbėdamas su pulkininku Mitkevičiumi, nuėjo taip toli, jog išsakė tokius griežtus ir ryžtingus apibrėžimus bei teiginius.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas
(tęsiny 3 puslapyje)

Vakar panašia proga, man ir Prancūzijos pasiuntiniui dalyvaujant pokalbyje, generolas Černius plėtojo tuos pačius teiginius ir požiūrius, apie kuriuos rašiau šio pranešimo pradžioje. Šiek tiek užkabino Rytų Prūsijos klausimą. Savą vadinamąjį *exposé*¹ jis pradėjo labai spontaniškai, demonstruodamas besąlygišką neapykantą vokiečiams. Jo svarbiausias teiginys – karas neišvengiamas, reikėtų atsižvelgti tik į tai, kad puolančioji pusė šiuo metu yra didžiosios valstybės ir jų sąjungininkės. Nes iki šiol vokiečiai nors taikė įvairius metodus, bet puolė be paliovos ir šiandien jie daro tą patį. Vokiečių jėgą ir sėkmę lemia kaip tik šis metodas. Nepakanka veiksmo, kuris parodytų, kad vokiečiai blefuoja, reikia stoti prieš vokiečius reikalaujant atkurti Čekijos statusą, buvusį iki okupacijos, ir taip juos priremti prie sienos, kitaip vokiečių veikimo metodai gali turėti naujų padarinių, kol galiausiai jie išsigalės Europoje. Vokietija nenori karo ir jo bijo, ji negali ilgai kariauti. Todėl generolas Černius mano, kad veiksmų sėkmę lems tik kitos pusės perėjimas į puolimą.

Savo išvadas generolas Černius dėstė su didele aistra, kuri liudijo norą atsirevanšuoti ne tik už Klaipėdos atėmimą, bet pirmiausia už metodus, kuriuos vokiečiai dabar taiko įtikinėdami pasaulį, kad Lietuva padovanojo Klaipėdą Vokietijai iš didelės draugystės.

Černius parodė, kad visiškai supranta Lenkijos poziciją, jis labiausiai nuogaštuoja, jog iš to gali nieko neišeiti, o tai tikrai nepagerintų bendros padėties.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti: ponui užsienio reikalų ministrui (2 egz.)
Ponui Direktoriui T. Kobylanskiui

AAN, MSZ, sygn. 6122, s. 51–53.

¹ „trumpą išdėstymą“ (pranc.)

154. 1939 m. gegužės 22 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie asmenų, įtrauktų į vadinamuosius „juoduosius sąrašus“, padėties sprendimą

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

Kaunas, 1939 m. gegužės 22 d.

Nr. 737/1

[Slaptai]

Užsienio reikalų ministerijai Varšuvoje

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė prašo išsakyti nuomonę, kaip Lenkija ir Lietuva galėtų abipusiškai sureguliuoti klausimą dėl padėties asmenų, daug metų gyvenančių kaimyniniame krašte, tačiau vis dar įtrauktų į vadinamuosius juoduosius sąrašus krašte, iš kurio jie yra kilę. Tai asmenys, įsivėlę į 1919–1920 m. kovas, POW nariai Lietuvoje, jų šeimos ir vaikai, asmenys, kurie 1918–1938 m. nelegaliai perėjo sieną, galiausiai asmenys, apkaltinti politine antivalstybine veikla ir išsiųsti iš kaimyninės šalies.

Šį klausimą aptariau su ministru Urbšiu (žr. 1939 m. sausio 31 d. raštą Nr. 348/4pf/=P. III 348a/Lt/3, skirtą P. III ir GM). Pasiuntinybės Konsulinis skyrius tvarko daug reikalų, susijusių su vizomis, kurių Lietuvos valdžia neišdavė asmenims, gyvenantiems Lenkijoje ir atitinkantiems vieną iš minėtų kriterijų (žr. mūsų raštą 735/3 ir atsakymą E. III 737/13).¹

Siekdama praskaidrinti atmosferą pasiuntinybė siūlo peržiūrėti kelias tokias bylas, kad Vilniaus vaivadijos valdyba pakeistų neigiamą požiūrį, kuris neleidžia išduoti trumpalaikių įvažiavimo vizų Lietuvos piliečiams lietuviams, savo laiku buvusiems Lenkijoje.

Pasiuntinybė konkrečiai nagrinėja Justino Kudabos atvejį. Pasiuntinybė pabrėžia, kad, kai ji kelis kartus kreipėsi į čionykštę URM dėl vizos Lenkijos piliečiui Emiliui Geystorui (Emil Geyszor), Lietuvos URM palankiai įvertino siūlymą patikrinti abiejų kraštų panašią administracinės valdžios neigiamą praktiką vizų klausimu.

Pasiuntinybei svarbu žinoti Lenkijos centrinės valdžios nuomonę, tada pasiuntinybė galėtų pasiūlyti patikrinti kelis atskirus atvejus.

Priede Kudabos atvejo aprašymas.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
[parašas]

Justinas Kudaba gimė 1907 m. rugsėjo 17 d. Švenčionyse. Būdamas lietuvių gimnazijos mokiniu garsėjo lietuviškomis šovinistinėmis pažiūromis, tačiau jo dalyvavimas maištininkų veikloje nebuvo įrodytas. 1927 m. nelegaliai išvyko iš Lenkijos į Lietuvą, vengdamas tarnybos Lenkijos kariuomenėje. Lenkijoje liko jo motina, turinti 18 ha žemės. Kai jis atvyko į Lietuvą, speciali komisija, svarsčiusi šiuos klausimus, pripažino jam Lietuvos pilietybę remdamasi tuo, kad jis gimė vadinamosios okupuotos Lietuvos teritorijoje. Lenkijoje oficialiai yra Lenkijos pilietis. Faktiškai, nors vienašališkai, gavo Lietuvos pilietybę. Šiuo metu tarnauja Kauno apskrities valdyboje. Š. m. gegužės 10 d. įteikė pasiuntinybei pareiškimą su prašymu panaikinti jo Lenkijos pilietybę. Pasiuntinybė atitinkamai pasiūlė Vilniaus vaivadijos valdybai sudaryti jam galimybę ateityje gauti vienkartinę vizą atvykti į Lenkiją šeimyniniais reikalais.

AAN, MSZ, sygn. 6180, s. 1–3.

¹Minimi dokumentai šiame rinkinyje nepublikuojami.

155. 1939 m. gegužės 31 d., Lenkijos Respublikos karo atašė prie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune plk. Leono Mitkevičiaus (Leon Mitkiewicz) slaptas pranešimas Vyriausiojo štabo II skyriui apie pokalbį su Lietuvos kariuomenės vadu gen. Stasiu Raštikiu ir *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston)

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune
Karo *attaché*

Kaunas, 1939 m. gegužės 31 d.
Kęstučio g. 24

[Slaptai]

Nr. 122/39/tj.

Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininkui
Varšuvoje

Pokalbis su generolu Raštikiu

Š. m. gegužės 26 d. priėmime, kurį surengiau krašto apsaugos ministro generolo Musteikio garbei, ilgiau kalbėjau su generolu Raštikiu.

I. Generolas Raštikis mane išsamiai informavo apie savo pokalbį su Vokietijos karo *attaché* pulkininku Justu (Just), kuris neseniai ilgiau nebuvęs grįžo į Kauną. Generolo R[aštikio] manymu, Justas gavo instrukciją suaktyvinti savo veiklą siekiant užmegzti artimesnius santykius su Lietuvos kariuomene, kad vokiečiai galėtų visiems pademonstruoti gerus abiejų valstybių kariuomenių santykius. Be to, generolas R[aštikis] pasakė, kad atrodo, jog Justui pavesta atsilošti už jo vizitą į Lenkiją. Pirmiausia Justas, grįžęs į Kauną, kreipėsi su prašymu dėl pokalbio su krašto apsaugos ministru, generolu Raštikiu ir Štabo viršininku. Apie tai pasakodamas generolas R[aštikis] ironiškai pastebėjo, kad vietoj trijų atskirų pokalbių Justui buvo pasiūlytas vienas bendras pokalbis krašto apsaugos ministro kabinete. Be to, R[aštikis] pridūrė: „Mūsų ministras labai mandagus ir subtilus, o Štabo viršininkas (generolas Pundzevičius) dar neišsigilino į naujas pareigas, todėl ir aš esu labiau linkęs kalbėtis su Justu jiems dalyvaujant.“ Šiame susitikime pulkininkas Justas pasiūlė šių metų vasarą apsieisti karininkais stažuotojais. Siūlė 6 vokiečių štabo karininkų stažuotę, kai š. m. birželio mėn. Lietuvos divizijos susitelks Gaižiūnų pratybų stovykloje. Mainais sutartas Lietuvos karininkų skaičius gautų stažuotę Vokietijos divizijose. Generolas R[aštikis] mane informavo, kad jis nepritarė šiam projektui motyvuodamas tuo, jog šiais metais Gaižiūnų poligone nėra numatyta sutelkti Lietuvos kariuomenės. Tačiau jis pasiūlė pulkininkui Justui surengti 2–3 karininkų kelių dienų stažuotę įvairiuose pulkuose. Justas nedavė galutinio atsakymo, bet pareiškė, kad pasitars su Berlynu.

Generolas R[aštikis] leido man suprasti, kad vokiečių karininkų stažuotes norėtų subalansuoti pasiūlydamas stažuotes lenkų karininkams, siekdamas pabrėžti, kaip pasakė, Lietuvos neutralumą ir neleisti vokiečiams pasinaudoti vokiečių karininkų stažuotėmis, kad pademonstruotų gerus santykius su Lietuva.

Atsakydamas generolui R[aštikiui] pasakiau, kad neabejotinai gausiu savo valdžios sutikimą lenkų karininkų stažuotei Lietuvoje, kad, mano manymu, jo projektas yra visiškai pagrįstas. Be to, pasiūliau siųsti Lietuvos karininkus stažuotis į Lenkiją. Generolas Raštikis buvo labai patenkintas mano atsakymu dėl lietuvių karininkų stažuotės ir pridūrė: „Nenorėtume jums įgristi“ (Nr. 121/39 pranešimas).

Pranešu, kad informuodamas mane apie šiais metais atšauktą kariuomenės telkimą Gaižiūnų poligone generolas R[aštikis] pabrėžė, jog tai buvo padaryta jo įsakymu, kad prirėikus kariuomenė būtų pasirengusi mobilizacijai. Š. m. vasarą visi daliniai lieka savo įgulose.

II. Tęsdamas pokalbį generolas R[aštikis] atpasakojo man savo pokalbį su pulkininku Justu apie Vokietijos ir Lenkijos santykius, ypač apie Gdansko ir „autostrados“ klausimą. Remdamasis tuo, ką pasakojo generolas R[aštikis], susidariau nuomonę, kad Justas vartojo Gebelso (Goebbels) argumentus, kurie žinomi iš spaudos. Justas bandė įtikinti generolą R[aštikį], kad vokiečių reikalavimai yra pagrįsti, kelis kartus patikino, jog Vokietija nenori karo, ir apgailestaudamas kalbėjo, kad Lenkija iškreipė maršalo Pilsudskio (Piłsudski) politiką Vokietijos atžvilgiu.

Trumpai pateikiu tai, ką šia tema kalbėjo generolas R[aštikis]:

– Pats ministras Bekas (Beck) savo kalboje teigė, kad Gdanskas yra vokiškas ir nacistiškas, todėl jį prijungus prie Vokietijos padėtis nepasikeis.

– Hitleris (Hitler) patikino Lenkiją, kad neketina Gdansko paversti jūros tvirtove ar į jį įvesti karinės įgulos. Net jeigu taip atsitiktų, padėtis nepasikeistų, nes „koridoriaus“ ir Gdynės puolimas vyktų ne iš Gdansko, o iš rytų ir vakarų: iš Bytovo rajono ir Rytų Prūsijos.

Vokietijai būtina turėti „koridoriuje“ autostradą ir geležinkelį, kad išvengtų didelių tranzito išlaidų, tačiau tai visai negresia Lenkijos interesams.

– Be to, Justas pareiškė, kad vyriausybė ir partija nori išvengti karo, tačiau masės vokiečių, ypač Gdanske, slysta vadovybei iš rankų, todėl Gdanske įmanomi netikėti įvykiai be Vokietijos vyriausybės žinios ir pritarimo.

Generolas R[aštikis] atpasakojo man pokalbį su Justu be jokių komentarų, tik kaip informaciją. O p. ministras Charvatas (Charwat), kuriam generolas R[aštikis] taip pat atpasakojo pokalbį su Justu Lenkijos tema, pranešė man, kad R[aštikis] apie Justo pareiškimą dėl Gdansko kalbėjo su pastebima ironija ir parodė, jog visiškai supranta Lenkijos poziciją ir jai pritaria.

III. Generolas R[aštikis] atpasakojo man dalį savo pokalbio su ponu Maršalu apie tai, kad „Stipri ir nepriklausoma Lenkija yra geriausia visų Baltijos valstybių nepriklausomybės laiduotoja“, taip pat, kad „Baltijos valstybės, pirmiausia Lietuva, yra ir bus pietinis Lenkijos kariuomenės sparnas“. Taip pat, kalbėdamas apie Lenkiją, generolas R[aštikis] labai palankiai įvertino Lenkijos Respublikos Prezidento jam pasakytus žodžius: „Esame (Lenkija) ramūs ir tikri, nes turime tik vieną sprendimą.“

IV. Tą pačią š. m. gegužės 26 d. ministras Charvatas kalbėjosi su krašto apsaugos ministru generolu Musteikiu. Ministro Charvato manymu, šis pokalbis parodė, kad Lietuvos kariuomenės vadovybė pasisako už glaudų bendradarbiavimą su Lenkija ir akivaizdžiai priešiskai nusiteikusi Vokietijos atžvilgiu.

V. Iš priėmimo dalyvavusių generolų (Pundzevičiaus, Gerulaičio, Gustaičio, girdėjau ir generolo R[aštikio]) vizitas Lenkijoje padėjo Lietuvai sėkmingai susitarti su vokiečiais ekonominiiais klausimais. Vokiečiai pakeitė taktiką ir nuo spaudimo perėjo prie švelnesnių nuolaidų, net koketavimo. Be to, apie tai man sakė generolas R[aštikis], Lietuvos viešoji nuomonė mūsų nuolaidas lietuviams Vilniaus krašte susieja su jo vizitu Varšuvoje ir pokalbiais su Ponu Maršalu.

Diplomuotas pulkininkas Mitkevičius

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/327, k. 666–669.

156. 1939 m. birželio 5 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus *pro memoria* apie eventualias Lenkijos ir Rusijos geopolitines spekuliacijas Baltijos jūros šiaurryčiuose

Konfidencialiai.
[Nr.] 120/sl.

[Londonas,] 1939 m. birželio 5 d.

J. M.
Ponui Užsienių Reikalų Ministrui
K a u n e.

PRO MEMO NR. 84

Pastabos.

Praeituose keliuose pranešimuose esu aiškinęs apie galimybę susitarimo tarp lenkų ir rusų sferų pasidalinimu Pabaltėje.

Jeigu dėl tokio pasidalinimo dar faktinai nesusitarta, tai kai kurie daviniai rodo, kad dirva tokiai galimybei arba rengiama, arba pati savaimi išorinių aplinkybių su puolimu rengiasi.

Pono Natkevičiaus pranešimas apie jo pasikalbėjimą su Potiomkinu ir apie pasikeitusią Maskvoje atmosferą linkui Lenkijos (Nr. 15/sl)¹ gali, mano manymu, tik sustiprinti viršpareišką baimę ir abejones. Tokia „likvidacija“, išrodo, būtų abiejų pusių naudai. Ir net Vokietija galėtų tam būti palanki, nes jai būtų gera proga likviduoti gal Dancigo ir Koridoriaus problemas. Tuomet, išėmus Lenkijos faktorių, atsistatytų maždaug prieškarinė padėtis.

Turint tai omenyje – vienintelė man rodoma efektyvė kontr-akcija prieš tokią galimybę būtų:

- a) Išsiaiškinti su mūsų Santarvės partneriais latviais ir estais ir įtikinti juos tokio pavojaus galimybe ir
- b) Dėti visų pastangų išgavimui garantuoto neutraliteto Pabaltės valstybėms, bet su butinu garantijoje dalyvavimu ne tik sovietų, lenkų ir Vokietijos, bet taipgi ir Anglijos bei Prancūzijos.

B.K. Balutis
Igaliotas Ministras

BKB/SC

Gauna:
URM – 4
Paryž. – 1

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 9, l. 169.
Nuorašas. Mašinraštis.

¹Nurodytas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

157. 1939 m. birželio 14 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie prof. Augustino Voldemaro galimą grįžimą iš emigracijos ir jo šalininkų veiklą Lietuvoje

Slaptai!¹

Kopija

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune

Kaunas, 1939 m. birželio 14 d.

Nr. 7/Lt/9

Užsienio reikalų ministerijai

P. III

Varšuvoje,

Dėl prof. Voldemaro grįžimo į Lietuvą

Pastaruoju metu Voldemaro grįžimas lyg ir mažiau aptariamas, veikia šis tema jau tapo įprasta.

Pagal paskutines žinias, prof. Voldemaras tikrai grįžta į Lietuvą. Tai turi įvykti jau kitą savaitę. Tačiau pabrėžiama, kad grįžęs į Lietuvą Voldemaras apsigyvens ne Kaune, o provincijoje. Jis turi ten vykti automobiliu, kai tik pervažiuos sieną, nes jo pasirodymas Kaune galėtų sukelti nepageidaujamų demonstracijų.

Dėl to sklinda įvairių gandų apie jo buvusių šalininkų ketinimus dabar atkeršyti. Pavedžiau surinkti informaciją apie svarbiausius, kurie eventualiai galėtų suvaidinti koki nors vaidmenį. Tai liečia šiuos asmenis:

1. Buvęs Kariuomenės štabo viršininkas, nušalintas nuo pareigų generolas Kubiliūnas šiuo metu gyvena dvare Biržų apskrityje. Per pasikėsinimą buvo vienas iš aktyviausių.
2. Buvęs husarų pulko vadas pulkininkas Bačkis tarnauja „Paramoje“, yra vienas iš šios institucijos direktorių, per pasikėsinimą buvo labai aktyvus, norėjo nušauti prezidentą. Kalėjime sėdėjo ilgiau už kitus. Baigė karo akademiją Prancūzijoje.
3. Papulkininkis Vladislovas Petkūnas, vienas iš tų, kuriems buvo atimtas laipsnis, bet neprašė jo grąžinti. Yra Susisiekimo ministerijos Kauno apygardos kelių skyriaus viršininkas. Gyvena Kaune Aleksote. Gabus ir labai ambicingas žmogus. Specializavosi Prancūzijoje.
4. Papulkininkis Juozas Gražulis taip pat dirba Susisiekimo ministerijoje, kur eina autobusų užmiestinio judėjimo inspektoriaus pareigas. Verslo žmogus, turi privatų autobusą. Prašė grąžinti jam laipsnį, šis jam ir buvo grąžintas.
5. Buvęs aviacijos majoras Jonas Pyragius, buvusios Nidos sklandymo mokyklos vadovas. Mėgsta išgerti, turi pinigų, beje, gali prisidurti kaip privatus instruktorius. Jeigu prof. Voldemaras igis įtakos, jis yra pirmas kandidatas į

- aviacijos vadus vietoj dabartinio Gustaičio. Yra žinoma, kad laikomas vienu gabiausių lakūnų.
6. Buvęs Techninio skyriaus kapitonas Vladislovas Ivanauskas gyvena Tauragėje, yra teisininkas, taip pat verčiasi advokato praktika. Kaune apsilanko retai. Per birželio 7 d. pasikėsinimą buvo vienas iš aktyviausių sąmokslininkų.
  7. Pulkininkas Mačiūka gyvena Kaune Putvinskio g-jė, yra dygus žmogus, jam moka pensiją, kad į nieką nesiveltų.
  8. Buvęs pionierių bataliono majoras Petras Kaušys dirba Ukmergės savivaldoje, atrodo, braižytoju.
  9. Buvęs majoras Jonas Mielis, taikos teisėjo sekretorius kažkur provincijoje.
  10. Majoras Kuodys gyvena iš namo nuomos Ukmergėje. Kurį laiką buvo gminos² sekretorius. Pasikėsinime dalyvavo todėl, kad buvo įsakyta. Politiškai neaktyvus.
  11. Pionierių bataliono leitenantas Povilas Juozapaitis. Pasikėsinime taip pat dalyvavo todėl, kad buvo įsakyta. Gyvena kažkur provincijoje.
  12. Kapitonas Lopurka, jį galima priskirti tai pačiai kategorijai kaip Juozapaitį ir Kuodį. Atrodo, gyvena Alytuje.
  13. Buvęs husarų pulko majoras Stanislovas Puodžius, vienas iš aktyviausių per birželio 7 d. pasikėsinimą. Sutinkamas Kaune, nors gyvena provincijoje.
  14. Buvęs šarvuotųjų dalinių kapitonas Jonas Petruškevičius, žmogus energingas. Kelerius metus dirbo Amerikos lietuvių bendrovėje. Tada gyveno Kaune, šiuo metu mieste nesutinkamas.
  15. Ryšininkų bataliono kapitonas Juozas Pečiukaitis. Pasikėsinime nebuvo aktyvus. Dalyvavo Petkūno arba Gražulio įsakymu.
  16. Aviacijos majoras Jonas Špokevičius tarnauja Pašto, telegrafo ir telefono valdyboje. Atrodo, yra inspektorius. Per pasikėsinimą buvo labai aktyvus kaip ir visi lakūnai.
  17. Buvęs husarų pulko leitenantas Povilas Tyrulis, šiuo metu pasienio policijos ruožo viršininkas Virbalyje.
  18. Aviacijos kapitonas Ignas Vilius. Kaune sutinkamas retai.
  19. Stanislovas Edukaitis, dirba ginklų fabrike Radviliškyje. Buvęs Jonavos miesto burmistras. Žmogus energingas. Jam gražintas veikiančiojo karininko laipsnis. Į ginklų fabriką pakviestas kaip specialistas.
  20. Inžinierių bataliono puskarininkis Semaška. Bedarbis. Gyvena Šančiuose. Buvo nuteistas mirties bausme.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

Paskirstyti: URM P. III
URM GM

AAN, Sztab Główny, sygn. 616/327, k. 687–689.

¹ Čia ir toliau tekste pabraukta ranka.

² Lenkijos žemutinis administracinis teritorinis vienetas.

158. 1939 m. birželio 30 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pokalbį su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl tarptautinės situacijos tendencijų, Lietuvos ir Lenkijos santykių

[Slaptai]
[Nr.] 83/pr.

Kaunas, 1939 m. birželio 30 d.

/E. Turausko, Įgalioto Ministro, Politikos D-to Direktoriaus/

P R O M E M O R I A

/Pasikalbėjimas su Lenkijos Ministru p. Charvatu birželio 24 d./

.....

P. Charwatas pasikalbėjimo pradžioje stengėsi išaiškinti pp. Skiwskio ir Obarskio vizito reikalą. Esą, p. Skiwskis Lenkijos užsienių reikalų ministerijoje užima labai aukštą vietą ir atsiminus, kad pas mus tuo tarpu nesą nei tikro „Eltos“ direktoriaus, nei Spaudos Biuro direktoriaus, gal būt susidarytų tam tikrų neparankumų pp. Skiwskui ir Obarskiui lankantis Kaune. Atsakiau, kad šitas klausimas, mano požiūriu, nesudaro ypatingų sunkumų, kadangi nesant Spaudos Biuro direktoriaus Kaune, tą spragą galėsiu pats užpildyti, taip pat ir „Eltos“ direktorius bus pavaduojamas. P. Charwatas tuo pasitenkino, prašydamas dėl jo atostogų kalbamą vizitą nukelti į liepos mėn. galą arba rugpjūčio mėn pradžią. Susitarėme, kad sakytų ponų vizitas įvyks rugpjūčio 2 d.

....

P. Charwatas toliau informavo apie bendrą padėtį. Jis neseniai buvęs porą dienų Varšuvoje, kalbėjęs su p. Becku. Pastarojo nuomone, padėtis nesanti atslūgusi. Sprogs-tamųjų dujų atmosferoje yra labai daug ir ginkluotas konfliktas galys kilti šiandien, ryt, po 3 mėn arba po 3 metų. Lenkų nusistatymas esąs kietas, nepalaužiamas, į jokių kompromisus Lenkija negali eiti, nusileisti Dancigo klausimu reikštų Lenkijai pakirsti visos savo egzistencijos bazę. Todėl dabar įnityva esanti Vokietijos rankose: arba Vokietija pasuksianti taikos linkme arba ji išprovokuosianti konfliktą.

Toliau p. Charwatas reiškė nepasitenkinimo Pabaltijo valstybių, ypač Estijos paimta linija, esą, tos šalys per daug flirtuojančios su Vokietija. Aš sąmoningai gyniau mūsų Pabaltijo kaimynų politiką, aiškindamas, kad p. Selterio viešus ir neviešus pareiški-mus /vieną iš jų p. Charwatas citavo, būtent: p. Selteris kažkam pareiškęs, kad Estijai geriau pakelti ketverius metus vokiškos okupacijos negu keturis mėnesius rusiškos/tenka laikyti daugiau kaipo tam tikros nuotaikos padarinį dėl to, kad iš esmės mūsų Pabaltijo kaimynai, kaip ir mes patys, yra kietai pasiryžę pasipriešinti kiekvienam pa-sikėsiniui pažeisti mūsų neutralumą, neliečiamybę ir integralumą. Rusams spiriantis išgauti iš anglų pripažinimą sau ypatingų teisių Pabaltijo valstybių neliečiamybei ginti, savaiame suprantama, tų šalių visuomenėje kyla tam tikras įsibaiminimas ir atitinkamos reakcijos, su kuo privalo skaitytis ir tų šalių vyriausybės.

P. Charwatas minėjo, kad padėtis Balkanuose esanti gana gera, Vengrijoje taip pat nuotaika esanti palanki Lenkijai, Jugoslavijoje, nepaisant kai kurių vyriausybės žygių, netenką laukti tos šalies persimetimo į ašies valstybių bloką¹.

.....

P. Charwatas palietė Lietuvos – Lenkijos santykius ir dėstė visą eilę nusiskundimų dėl mūsų visuomenės tariamai nepalankios laikysenos Lenkijos atžvilgiu. Minėjo, kad Veliuonoj buvo suvaidinta viena misterija, kur buvęs nepalankioj lenkams šviesoj paliestas abiejų šalių reikalas bei Vilniaus klausimas ir dar nurodė visą eilę kitų panašių smulkesnių reiškinių. Sakytoj misterijoj žiūrovais dalyvavę Kauno arkivyskupas ir kai kurie aukšti kariškiai. Stengiausi išaiškinti p. Charwatui, kad jie, lenkai, neturėtų būti per daug jautrūs ir neturėtų pamiršti 20 metų mūsų santykių istorijos. Lenkija turėtų visada atsiminti du pagrindinius dalykus: 1/ santykiuose tarp mažos ir didelės tautos mažoji turi moralinės teisės būti daugiau jautresnė įvairiais klausimais negu didžioji; 2/ lietuvių tauta santykiuose su Lenkija per 20 metų gyveno aukos psichologija. Iš tų konstatavimų tenka daryti atitinkamos išvados ir nereikalauti, kad mes savo tautos psichologiją, jautrumą, pergyvenimus, kaip negyvą daiktą, galėtume uždaryti į geležinį seifą ir tuo klausimą baigti. Pagaliau, sakiau p. Charwatui, ar ne geriau, jei vienur kitur padainuojama kuri gal būt ir nepalanki Lenkijai dainelė, pavaizduojama viena–kita misterija, negu visuomenės nuotaikos būtų sugrūstos į požemį ir tuo būdu sudarytų sprogstamųjų dujų, kurios, bet kam trečiam suinteresuotam pakišus degtumą, galėtų sprogti ir sudaryti sunkumų mūsų tarpvalstybiniuose santykiuose. P. Charwatas dėjosi suprantas mano dėstymą, pripažino jo nuosaikumą, tačiau vėliau vėl grįžo prie savo paliestų klausimų ir skundėsi, kad lietuviai neina taip, kaip jie, lenkai, to pageidautų. Į tai atsakiau, kad, mano nusimanymu, mūsų santykiai plėtojasi normaliai ir per metus su viršum esame nuėję pakankamai toli, kad būtų pagrindo geroms viltims ir protingam optimizmui.

.....

Nuorašus gauna: Paryžius, Londonas, Berlynas, Maskva, Stokholmas, Talinas, Varšuva, Roma, p. Kariuomenės Štabo Viršininkas.

ET/OP

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 122–124.

Nuorašas. Mašinarštis.

¹ Vokietija, Italija, Japonija.

159. 1939 m. liepos 1 d., Lietuvos Respublikos ministro pirmininko pavaduotojo ir užsienio reikalų ministro pareigas einančio Kazimiero Bizausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl šalių tarpusavio politinių santykių

[Slaptai]
[Nr.] 90/pr.

Kaunas, 1939 m. liepos 1 d.

/K.Bizausko, Ministro Pirmininko Pavaduotojo, e. Užsienių reikalų Ministro p./

PRO MEMORIA

/Pasikalbėjimas su Lenkijos p. Charvatu birželio 28 d./

13 val. buvo pas mane užėjęs pasimatyti Lenkijos Pasiuntinys p. Charwatas, prieš išvykdamas atostogų. P. Charwatas ilgai išvedžiojo apie padėties nepagerėjimą lietuvių–lenkų santykiuose. Jis priminė ir misteriją, suvaidintą Veliuonoj, užrašą Kaišiadoryse, Vilniui Vaduoti S-gos aukų dėžutes, pulk. Saladžiaus kalbą šaulių parade /laik. Sostinė/ ir ypač daug kalbėjo apie ekskursijų dumpingą į Vilniją. Lietuvių ekskursijų į Vilniaus kraštą atžvilgiu jis rodęs didžiausią liberališkumą. Tuo tarpu tos ekskursijos išnaudojamos grynai politinėms manifestacijoms: giedami himnai, dainuojamos antilenkiškos dainelės, manifestuojama ir t.t. Dėl to jau, esą, Varšuvoje keliamas klausimas dėl ekskursijų suvaržymo.

Stengiausi atsakyti į visus p. Charwato priekaištus. Dėl pulk. Saladžiaus kalbos pažymėjau, jog esu tikras, kad tai įvyko be intencijos. Per 20 metų mes buvome pripratę prie tam tikros frazeologijos, ir todėl suprantama, kad kartais iš netyčių koks žodis praspūsta. O dėl ekskursijų, tai patikinau p. Charvatą, jog tuo reikalu bus padaryta žygių, ir esu tikras, kad šiuo atveju bus pagerėjimų. Bendrai imant, pabrėžiau, kad nereikia dalykų forsuoti ir kad jau ir taip lietuvių – lenkų santykiuose įvykęs tikras stebuklas.

Toliau p. Charwatas paminėjo, kad santykiuose jokio pagerėjimo nėra, pav., kad ir lenkų mokyklų klausimais. Neseniai vienoj mokykloj buvo pristatytas pas notarą paliudytas raštas, kuriuo buvo ištaisyta tautybė pase, tačiau ministerijos atstovas į tai neatsižvelgė ir griežtai formaliai uždraudė priimti vaiką į mokyklą. Jis suprantas, kad bendro dėsnio dėl tautybės ištaisymo Lietuvos vyriausybė negali priimti, atsižvelgiant į galimas sunkenybes su vokiečiais, bet kartais reikia primerkti vieną akį. Atsakaiu p. Charwatui, kad jeigu kalbėti apie liberališkumą šiuo reikalu, tai galėtume labai daug ir plačiai pasikalbėti. Juk ir Vilniaus krašte daug tėvų negali gauti tautybės liudijimų ir tuo būdu negali pasiųsti vaikų į lietuvių mokyklas.

.....

Nuorašus gauna: Varšuva, Paryžius, Londonas, Roma, p. Kariuomenės Štabo Viršininkas.

KB/OP

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 132–133.

Nuorašas. Mašinraštis.

160. 1939 m. liepos 13 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio konfidencialus *pro memoria* apie vidaus politinę situaciją Lenkijoje

Konfidencialiai.

Varšuva, 1939 m. liepos 13 d.

L. R.

Lietuvos Pasiuntinybė

Lenkijoje

Légation de Lithuanie

En Pologne

Nr. 206/sl.

PRO MEMORIA

(Politinė padėtis)

Kiek teko susiorientuoti, grįžus iš trumpos kuracijos, esamąją padėtį galima būtų štai kaip apibūdinti.

Birželio mėnesiui baigiantis, buvo kilęs Lenkijoje gana didelis neramumas. Buvo bijomasi gana plačiuose visuomenės sluoksniuose, akivaizdoje įvairių demonstracijų ir karinio pasirengimo Danske, kad galėtų įtempta tokiu būdu padėtis plyšti ir pasireikšti kariniu konfliktu, kuris tuoj turėtų iššaukti karą. Kurortuose tą įtempimą buvo galima konstatuoti tuo, kad publikos dalis ėmė pamažu skirstytis mano, o kiti buvo susilaukę nuo vykimo į kurortus. Po Daladier demaršų betgi visas įtempimas ėmė atslūgti – ir dabar vėl pasidarė ramiau.

Grįžus čia teko patirti (iš p. Noėlio), kad pati Lenkų vyriausybė laikiusis gana ramiai ir nesiėmusi jokio karinio pergrupavimo. Net, priešingai laikraščių tvirtinimams, Lenkų Vyriausybė nesiėmusi jokio žygio Danske (taip mane vakar informavo ir gr. Šembekas), rasdama, kad visa kas, kas daroma Danske, nesudarą dar Lenkams jokio pavojaus. Lenkai atsidėję observuoja visa ką, bet laukia ramiai tolesnių įvykių. Kaip p. Noël vakar mane dar informavo, Ministerių Kabinetas esąs svarstęs susidariusią padėtį ir neradęs tuo tarpu priežasties ką nors pradėti, tik nustatęs tam tikras ribas, ligi kurių galėsias siekti Lenkų kantrumas.

P. Markus užvakar informavo mane apie savo pasikalbėjimą su Amerikos Ambasadoriumi Biddle. Jis interesavęsis neramumo metu karine padėties puse. Girdi, jo agentų informacijomis, didžiausio įtempimo metų Danske, Vokiečių karinėse farmacijose aplink vad. koridorių buvę visai ramu. Iš to jis padaręs išvadą, kad jokio karo pavojaus nesą ir kad Danske varomas tik didelis bluffas.

Lenkų vyriausybės sferose tvirtinama taip pat, kad neramumus sėją tik Vokiečių agentai Berlyno nurodymais. Neramumo sėjimo tikslas yra, žinoma, visai aiškus: pasėti Lenkų visuomenėje ir apskritai V.Europoje kiek galima daugiau karo baimės ir kiek galima išnervinti viešosios opinijos nervus.

Derybos su Rusais nedaug beinteresuoja čia viešąją nuomonę. Į Rusų politiką nustojama net rimtai žiūrėję. Nusibodo.

P. Markus grįžo neseniai iš Ankaros, kur įteikė jis kredencialus. Įdomi ten jo išgirsta Turkų nuomonė. Girdi, Rusai turi netiesiai garantuotas savo pietų ir iš dalies vakarų sienas, tai ko jiems daugiau bereikia? Negut tik Baltijos uostų – ir dėl jų tam tikra paslėpta forma ir deramasi. Kam jiems, girdi, kišti galvą tarp durų? Jie gali laukti. –

Gauna:

1. KŠV
2. Berlynas
3. Paryžius
4. Londonas
5. Stokholmas
6. Roma
7. Maskva

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė. Įein. Nr. 1599. 1939 m. VII m. 14 d.“]

[parašas]

Dr. J. ŠAULYS
Igaliotas Ministras

**LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2115, l. 105–106.
Originalas. Mašinraštis.**

161. 1939 m. liepos 14 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune pirmojo sekretoriaus Macejaus Zalensio (Maciej Załęski) konfidencialus pranešimas URM apie Lenkijos karininkų stažuotę Lietuvoje ir Lietuvos karininkų stažuotę Lenkijoje

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune

Kaunas, 1939 m. liepos 14 d.
Kęstučio g-vė 24

Nr. 52/31

Konfidencialiai

Užsienio reikalų ministerijai
P. III
Varšuvoje,

Dėl Lenkijos karininkų stažuotės Lietuvoje ir Lietuvos karininkų Lenkijoje

Š. m. liepos 4 d. į Kauną atvyko pirmieji lenkų stažuotojai: diplomuotas pulkininkas Chšanovskis (Chrzanowski) ir diplomuotas papulkininkis Habina.

Po vizito Lietuvos štabe, pas kavalerijos vadą generolą Tallat-Kelpšą ir pasiuntinybėje abu lenkų karininkai ir juos lydintys lietuvių štabo karininkai automobiliu išvažiavo į Alytų ir Marijampolę.

Šio mėn. 13 d. juos priėmė Lietuvos kariuomenės vadas generolas Raštikis, paskui jie išvyko į Varšuvą.

Liepos 2 d. į Lenkiją išvyko trys lietuvių karininkai stažuotojai, taip pat apie 14 dienų laikotarpiui.

Tuo pat metu Lietuvoje dviejų savaitių stažuotėje Kaune buvo 3 vokiečių karininkai.

Kalbant apie lenkų karininkų viešnagės rezultata, abu stažuotojai teigė, kad tiek Štabe Kaune, tiek pulkuose provincijoje kariniai sluoksniai su jais elgėsi itin mandagiai. Ypač pulkuose lietuviai lenktyniavo tarpusavyje, demonstruodami ramybę, drausmę, tvarką, karo discipliną, nepamiršdami nuolat rodyti svečiams mandagų dėmesį, pvz., sudarė jiems galimybę klausytis Lenkijos radijo ir skaityti spaudą, nevengė (Marijampolės pulke) vartoti lenkų kalbos.

Nors abi šalys vengė kalbėti apie politiką, kai kurie lietuvių karininkų pasisakymai rodė, kad Lietuvos karininkų korpuse stiprėja antivokiškos nuotaikos, kurias pirmiausia sukėlė Klaipėdos užėmimas.

Nebuvo galima išvelti kokio nors požiūrio į Lenkiją nepalankumo, priešingai, visiškai pasitikint buvo suteikiama informacija kariniais, techniniais, reglamento, organizaciniais klausimais.

Itin reikėtų pabrėžti tai, kad Lietuvos kariuomenės vadas generolas Raštikis specialiai pageidavo susitikti su lenkų stažuotojais ir šio mėn. 13 d. juos priėmė dalyvaujant pulkininkui Mitkevičiui (Mitkiewicz). Beveik pusvalandį trukusiame pokalbyje generolas Raštikis pabrėžė: 1. Didelį dėkingumą, kurį Lietuva jaučia Lenkijai už jos tvirtą poziciją Vokietijos atžvilgiu; 2. Rytų Prūsijos civilių gyventojų blogas nuotaikas, kurias sukėlė ekonominė padėtis ir pralaimėto karo pasekmių baimė; 3. Galiausiai generolas aštriai kritikavo čekus už tai, kad jiems trūksta drąsos kovoti dėl nepriklausomybės.

Jeigu dar atsižvelgtume į tai, kad stažuotę tiesiogiai inicijavo generolas Raštikis, norėdamas subalansuoti kasmetines vokiečių karininkų stažuotes, šių metų lenkų stažuotės rezultatus reikėtų vertinti labai teigiamai.

Žinoma, svarbų vaidmenį suvaidino tai, kad buvo parinkti karininkai, gerai susipažinę su stažuotėmis Lenkijoje ir užsienyje.

Pasiuntinybės pirmasis sekretorius
Macejus Zalenskis
Chargé d'Affaires a.i.

Kopiją gauna URM MG

AAN, MSZ, sygn. 6122, k. 65–66.

162. 1939 m. liepos 21 d., Lietuvos Respublikos VRM turizmo reikalų referento Prano Barzdžiaus konfidencialus raportas ministerijos Spaudos ir draugijų skyriaus vedėjui apie tarnybinę komandiruotę į Vilnių ir lietuvių turistų ekskursijų po Vilnių ir Vilniaus kraštą problemas

Konfidencialiai

Kaunas, 1939 m. liepos 21 d.

P o n u i

Spaudos ir Draugijų Skyriaus

V e d ė j u i

Turizmo referento Prano Barzdžiaus

R A P O R T A S

Š.m. Liepos mėn. 19 d. nuvykau Vilniun pasiteirauti apie Lietuvos ekskursijas, kurios lankėsi vilniaus krašte. Kalbėjausi su p.p. R. Mackevičium, A. Cicėnu, P. Viščinu, S. Jakubausku, V. Buroku ir Urbonavičium. Šie asmenys sutikdavo ekskursijas iš Lietuvos ir joms vadovaudavo.

Iš pasikalbėjimų darau šias išvadas:

I. Lietuviškų ekskursijų lankymasis Vilniaus krašte atnešė teigiamų rezultatų ir jos tra naudingos, ypač jos yra naudingos, kai yra nukreiptos į lietuvių apgyventas vietas,

kaimus. Nepriklausomos Lietuvos žmonių susitikias su Vilnijos gyventojais, palieka nepamirštamų įspūdžių. Lietuvos žmonės įsitikina, kad Vilniaus krašte yra daug ir nuoširdių lietuvių, o Vilnijos gyventojai susitikę su laisvosios Lietuvos gyventojais, sustiprėja lietuviškoje dvasioje.

Vilniaus lietuviai reiškia baimės, kad lietuvių ekskursijoms nebūtų uždrausta lankyti Vilniaus krašto kaimus, nes Lenkijos administracijos organai pradeda į tai kreipti ypatingą dėmesį. Pravartu būtų, kad kaimų lankymas būtų sistemingas, neperdažnas, ir neišreklamuotas. Rašymas lietuvių spaudoje apie ekskursantų susitikimus, pasikeistas kalbas yra nepageidautina, nes tie aprašymai paakina vietos administraciją daryti tam tikras išvadas.

II. Jaunesnių žmonių ekskursijos, ypač nemokslo metu, yra nepageidautinos. Vilniaus miestas neturi išviršinių lietuviškumo žymių, už tai Lietuvos moksleivija (net mokytojai) išsiveža neigiamų įspūdžių iš Vilniaus miesto ir tuo sugriaunami jų įsitikinimai, kurie yra iškiepyti per eilę metų.

III. Lenkų spaudos priekaištai dėl lietuviškų ekskursijų neturi pagrindo ir nevertėtų į tai kreipti dėmesio. Straipsnis atspausdintas „Kurjer Wilenski“ (189 nr VII.11) yra parašytas didelio lietuvių priešo, kuris panaudoja kiekvieną priemonę prieš lietuvius.

Apie lietuvių ekskursijų nekorektiškumą iškeltas pastabas „XX amžiuje“ buvo atreferuotos kaikiurių lenkų laikraščių ir pasitarnavo prieš lietuviškai lenkų spaudos akcijai. Dėl netinkamo elgesio bažnyčiose ar kitose religinės nuotaikos vietose, priekaištai neturi pagrindo. Be to, toji sritis lengvai gali būti sutvarkyta, ekskursijoms priskiriant atitinkamus vadovus ar ekskursiją padalinus grupėmis. Yra pasitaikę atsitikimų, kad viena grupė norėjo lankyti bažnyčias, o kiti istorines vietas. Tokiais atvejais reikėtų ekskursijas vadžioti pagal nustatytą planą.

IV. Lietuvos ekskursantai lankydami Vilniaus kraštą perdaug stengiasi įsitikti vartodami lenkų ir kitas svetimas kalbas. Vilniečiai tikina, kad kai kurie užsispyrę lietuviai visur galėjo susikalbėti lietuviškai, ir už tai atpuola reikalas vartoti kitas kalbas. Dabartinėse sąlygose geriau vartoti lietuvių kalbą, negu vokiečių ar rusų.

V. Lenkų spauda prikiša lietuvių ekskursijoms, kad esą jos negerbiančios Lenkijos valstybės suvereno. Tai turima galvoje Lietuvos himną, dainas ir kalbas. Vilniečių tvirtinimu, Lietuvos ekskursijos tuo atžvulgiu, neperėjo leistinų ribų. Himnas buvo giedamas tik tam tikrose vietose, kaip pvz., prie Basanavičiaus kapo ar susitinkant didesnes grupes vietinių lietuvių.

Didesniuose masiniuose susitikimuose pasireiškęs šiltumas yra nesuvaldomas ir spontaniškas. Tai pateisina net patys lenkų administracijos organai.

VI. Iki šiol buvo atsitikimų, kad prie Lietuvos ekskursijų prisišliedavo provokatorinis elementas. Tai atsitikdavo todėl, kad lietuviai rodė per daug nuoširdumo ir pasitikėjimo kiekvienam lietuviškai kalbančiam žmogui. Reikia, kad Vilniaus krašte besilankančias ekskursijas vadovautų vietos lietuviai.

VII. Didžiausias nusiskundimas, tai dėl valiutos išvežimo. Visos išvykos į užsienį yra surištos su nelegaliu valiutos išvežimu. Keliautojai pasakoja, kad valiutos tikrinimas

prie administracijos linijos esąs labai paviršutinis. Siūloma įvesti griežta kontrolė ir dažniau praktikuoti asmenines kratas. Įvedus griežtą kontrolę, tuojau pasklistų gandas apie sunkų valiutos pervežimą ir tas padėtų sulaikyti valiutos gabenimą. Dabar esą visi žino, kad valiutą galima be jokio pavojaus pervežti ir už tai vežama. Vilniečiai tvirtina, kad daugiausia valiutos nelegaliai perveža aukštesnių pareigūnų ponios.

Lietuvos ekskursijų dalyviai labai dažnai kreipiasi į vilniečius, norėdami sužinoti, kur yra „juodoji birža“. Ten keičiami litai į zlotus santykiu 75/100. Už taip iškeistus pinigus visi pirkiniai yra nuostolingi. Vilniečiams tiesiog esą nepatogu kiekvieną kartą įtikinėti, kad tokie pinigų keitimai ir pirkimai yra žalingi. Vienas vilnietis pasakoja, kad jam matant vienos ekskursijos dalyvis atsukęs elektros lemputę ir iš ten išėmęs lietuviškų šimtinių pluoštą. Tokie nelegalūs pinigų gabenimai ir pirkiniai kelia vietos lietuvių pasipiktinimą.

VIII. Bendrai, ekskursijos Vilniaus krašte yra pageidautinos, tik jos turi būti sutvarkytos. Reikia iš kalno nustatyti maršrutą ir būtinai užvažiuoti į lietuvių apgyventas vietas. Ekskursijų vadovus mielai teiks vilniečiai. Tuo reikalu patarnauti apsiima Lietuvių Studentų sąjunga, buv. Lietuvių Mokytojų S-ga, ir lietuviškų laikraščių redakcijos. Apie ekskursijų vykimą į Vilniaus kraštą reikia juos informuoti nors prieš kelias dienas.

Kaunas, 1939.VII.21.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2097, l. 60–62.

Nuorašas. Mašinraštis.

163. 1939 m. liepos 21 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo Edvardo Račynskio (Edward Raczynski) slaptas raštas URM apie Lenkijos poziciją dėl Lietuvos Vyriausybės galimybių gauti kreditą Didžiojoje Britanijoje

Lenkijos Respublikos Ambasada

[Slaptai]

Londonas, 1939 m. liepos 21 d.

ER/MR – Nr. 1/WB-L/387

Jo Šviesybei Ponui Michalui Lubenskiui (Michał Łubieński)

Brangus Michasiau,

Primindamas šio mėn. 15 d. savo laišką, kuriame Tau rašiau apie savo pokalbį su Balučiu, vykusiu pagal mūsų susitarimą Varšuvoje, pranešu Tau, kad užvakar, kaip Balutis ir sakė, mane aplankė Lietuvos pasiuntinybės patarėjas p. Henrikas Rubavičius¹, norėdamas pranešti, kad grįžęs į Kauną Balutis informavo ministrą Bizauską apie palankų Lenkijos požiūrį į galimas Lietuvos pastangas gauti Anglijoje kreditą. Dabar

p. Rubavičius iš Kauno gavo pavedimą man nuoširdžiai padėkoti už mūsų gerus norus. Tačiau Lietuvos vyriausybė nutarė dabar šio klausimo Londone nekelti.

[...] Tavo Edvardas Račynskis
[parašas]

AAN, MSZ, sygn. 6122, s. 73.

¹Turėtų būti Henrikas Rabinavičius.

164. 1939 m. liepos 29 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune pirmojo sekretoriaus Macejaus Zalensio (Maciej Załęski) konfidencialus pranešimas URM apie susitikimus ir pokalbius su Lietuvos URM Politikos departamento direktoriumi dr. Edvardu Turausku ir Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston)

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

1939 m. liepos 29 d.

[Nr.] 3 Lt

Konfidencialiai

Užsienio reikalų ministerijai

Varšuvoje

Ponui Direktoriui T. Kobylanskiui (T. Kobylański)

Turiu garbės Ponui Direktoriui pranešti, kad š. m. liepos 25 d. per pietus, kuriuos direktorius Tilmansas (Tillmanns) surengė ministro Turausko garbei, su ministru Turausku ir Anglijos *Chargé d’Affaires* p. Prestonu turėjau pusantros valandos trukusį atsitiktinį pokalbį, jį sutrumpintą perteikiu:

1) Ministras Turauskas atstovavo požiūriui, kad dėl augančio Vokietijos agresyvumo karo nepavyks išvengti. Prestonas įrodinėjo, kad „baltasis karas“, kuriame pinigai ir propaganda vaidina lemiamą vaidmenį, gali vykti ir vyks dar daug mėnesių. Lygiai taip pat ryžtingai Prestonas pabrėžė Londono, Paryžiaus ir Varšuvos solidarumą, išsakydamas prielaidą, kad artimiausias Vokietijos puolimas vienu metu bus nukreiptas į Gdanską ir Slovakiją. Aptardamas Latvijos ir Estijos padėtį Prestonas pasirinko išimtinai antisovietinę poziciją, pritardamas šių valstybių požiūriui, kad jų nepriklausomybei didesnę pavojų kelia Sovietai, o ne Vokietija. Turauskas jo nuomonei apie mažesnę Vokietijos agresyvumą, palyginti su SSRS, nepritarė, akivaizdžiai išreikšdamas antivokišką poziciją. Jis net pasakė: „Turiu tam tikrą koncepciją ir ją įgyvendinu, nors galiu klysti.“ Turauskas paminėjo, kad pastaruoju metu buvo atmestas čionykštės Vo-

kietijos pasiuntinybės kreipimasis dėl Vokietijos puolimo Lietuvos spaudoje, susijusio su agitacija nelegaliai verbuojant darbininkus į Rytų Prūsiją.

Aptardamas Klaipėdos klausimus ministras Turauskas kalbėjo apie didelius sunkumus, toliau kylančius dėl kompensacijų klausimo sureguliuavimo. Turausko manymu, tai didžiausia Lietuvos ir Vokietijos santykių problema. Kompensacijos už turtą Lietuvos piliečiams ir Lietuvos valstybei sudaro 190 mln. litų.

Kalbėdamas apie Čekoslovakiją Turauskas akivaizdžiai nepalankiai atsiliepė apie jos lyderių, kuriems vadovavo Benešas (Beneš), silpnumą ir jų aklą pasitikėjimą Berlyno garantijomis. Kalbėdamas apie sąjungininkus Turauskas išsakė didelę abejonę dėl Prancūzijos naudos mažesnėms valstybėms sakydamas: „Na, Prancūzija visada mus lengvai parduos.“

2) Rugsėjo mėn. į Lietuvą ketina atvykti lordas Dafas Kuperis (Duff Cooper), kurį p. Vasiliauskas (meninis impresarijus) pakvietė paskaitos skaityti. Ministras Turauskas ir p. Prestonas neturi oficialaus šios informacijos patvirtinimo. Abu pabrėžė nepageidaujantys, kad galimas lordo Kuperio atvykimas įgautų oficialaus vizito pobūdį. Vis dėlto jie iš anksto džiaugėsi tuo, kokį įspūdį lordo Dafo Kuperio atvykimas padarytų Berlynui.

Kai šio mėn. 28 d. Lietuvos URM biure per savo atsisveikinamąjį vizitą aš dar kartą paklausiau apie šį reikalą, ministras Turauskas ir vėl apsidraudė pasakydamas, kad oficialiai jis apie atvykimą nieko nežino, jeigu vokiečiai įsikištų, jis prisidengtų tuo, jog nebuvo galima neigiamu atsakymu ižeisti politiko, kuris rytoj gali eiti Didžiosios Britanijos admiralteto lordo pareigas.

Pasiuntinybės pirmasis sekretorius

Macejus Zalenskis

Chargé d'Affaires a.i.

HIA, Ambasada RP w Londynie, sygn. 100/7 (mf. AAN).

165. 1939 m. rugpjūčio 4 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio konfidencialus *pro memoria* apie valdžios ir visuomenės politines nuotaikas Lenkijoje

Konfidencialiai.

Varšuva, 1939 m. rugpjūčio 4 d.

L. R.
Lietuvos Pasiuntinybė
Lenkijoje
Légation de Lithuanie
En Pologne

Nr. 213/sl.

PRO MEMORIA
(Politinės nuotaikos)

Gyvenamas momentas – tipinis Lenkų vad. agurkų sezonas. Kas gali, yra išvažiuavęs iš Varšuvos, likusieji, dirbdami kasdienį darbą, nuobodžiauja ir maitinasi visokiais paskalomis, kurioms temų duoda tarptautinis politinis gyvenimas.

– Bus ar nebus karas? – tai paprastas klausimas, kuriuo prasideda kiekvienas beveik pasikalbėjimas.

Bendra nuotaika – tarytum atslūgusios padėties nuotaika. Kartu betgi jaučiama ir neramumo bei netrikumo, kurį sukelia ypač ateinančios žinios nuo pasienio ir iš Dansko.

Ir Užsienių Reikalų Ministerijoje kalbama apie tariamą atslūgimą.

Nebuvau dar pas p. Becką. Bet p. Kennard, Anglų ambasadorius, grįžęs iš Londono ir kalbėjęs su p. Becku, sako, kad p. Beckas esąs labai rimtai nusiteikęs.

Kiek girdėti, kariuomenė labai intensyviai rengiasi. Ateinančios iš Dansko žinios, nurodančios apie Vokiečių varomą to miesto militarizavimą, kelia nevienam klausimą, kaip toli sieks Lenkų pakantumas. Tuo klausimu, betgi, sakoma, žiną galutinę Lenkų pakantumo ribą vien trys žmonės: Prezidentas Moscickis, Maršalas Smigły-Rydz ir Užs. Reik. Min. Beckas.

Bet pamažu pradeda jau ir Lenkai reaguoti į Vokiečių žygius: ima taikyti, kaip iš laikraščių žinoma, kai kurias ekonomines represijas. Taigi padėtis Dansko atžvilgiu ima rimtėti.

Reikia laukti, kad šio mėnesio gale Lenkų–Vokiečių santykių įtempimas ims didėti. Reikia turėti omenyje, kad š.mėn. 25 d. atvyks į Danską Vokiečių karo laivas, kad š.m. 27 d. įvyks Tannenberge iškilmės, į kurias suplauks, be kariuomenės, didelės masės žmonių. Kaži kodėl nurodoma š. m. 26 d. data kaipo kritinga. Rugsėjo 2 d. prasidės Nūrenberge vad. parteitagas. Čia dar reikia pridėti žinias, kad š.m. 15 dienai Vokietijoje esą paliepta baigti visi darbai, surišti su kariniu pasirengimu.

Taigi užtenkamai yra motyvų įtempti visam dėmesiui į besiantinančią šio mėnesio pabaigą. Gali būti vien didelis nervų mėginimas, bet gali nervų įtempimas sprogti ir kilti krizės pradžia, kuriai gali būti lemta sukurti didelį pasaulio gaisrą.

Optimizmui nematau pamato.

[parašas]

Dr. J. ŠAULYS
Įgaliotas Ministras

[Dokumento pirmame lape spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė Įein. Nr. 7820. 1939 m. VIII m. 11 d.“ ir E. Turausko ranka rašyta rezoliucija: „P. III. EdvT-VIII-12.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2098, l. 117–118.

Originalas. Mašinarštis.

166. 1939 m. rugpjūčio 7 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio konfidencialus *pro memoria* apie valdžios ir visuomenės politines nuotaikas Lenkijoje

Konfidencialiai.

Varšuva, 1939 m. rugpjūčio 7 d.

L. R.

Lietuvos Pasiuntinybė

Lenkijoje

Légation de Lithuanie

En Pologne

Nr. 215/sl.

PRO MEMORIA

(Krokuvos iškilmės)

Vakar dieną buvo Krokuvoje didelės iškilmės paminėti 24 m. sukaktuvėms nuo dienos, kada Pilsudskio legionai pradėjo iš Krokuvos karo žygį prieš Rusiją¹.

Iškilmėse dalyvavo visi gyvieji legiono dalyviai su Lenkijos maršalu Smigly-Rydzu, min. Becku, min. Koscialkovskiu ir kt. priešakyje. Buvo ir vyriausybės atstovas vicepirm. Kwiatkowski.

Svarbiausia visų iškilmių dalis buvo Smigly-Rydzio prakalba, kurioje jis precizavo ir Lenkijos nusistatymą jos Dansko ginče su Vokietija.

Lenkų pozicija, maršalo kalboje aiškiai pabrėžta, nepalieka vietos jokiam nesusi-pratimui. Maršalas aiškiai įspėja Vokietiją prieš visokias tuo atžvilgiu iliuzijas.

Visą dieną sekiau tas iškilmes prie radio aparato.

Man įdomu buvo išgirsti kokios organizacijos, be legionistų, dalyvavo defiladoje. Neteko pastebėti nei iš radio, nei širit per laikraščius, kad būtų dalyvavusios kokios organizacijos iš Vilniaus krašto. Neteko apskritai pastebėti iškilmėse Vilniaus pabrėžimo.

Teisybė, kaip kitur, taip ir Vilniuje, buvo taip pat sukaktuvių paminėjimas: buvo katedroj pamaldos su vysk. Michalkevičiaus pamokslu, dalyvaujant Prystorui, Żeligowskiui, vicevaivada ir kt. buvo apeigos prie Pilsudskio širdies mauzoliejaus². Buvo, kaip ir iš kitų istorinių vietų, taip pat iš Vilniaus nuo Pilsudskio mauzoliejaus štafetu nunešta ugnis į bendrą laužą, sukurtą Blonėse palei Krokuvą.

Iškilmės tęsėsi vakare Krokuvos rinkoje. Naktį 12 val. buvo iškilmių uždarymas. Per radio teko išgirsti baigiamąją vieno profesoriaus kalbą, kuris pabrėžė gerą ir pasiryžusią visų legionistų nuotaiką, – joje visu aiškumu atsispindi gen. Sosnkowskio kalba, kurioje jis dieną prieš tai buvo pareiškęs mintį, kad legionistų maršas nesąs dar baigtas ir kad jų laukia dar didis uždavinys besiantinančiame kare.

Kalbėtojai bebaigiant (jis kalbėjo iš Krokuvos rinkos), o ir paskui jau jam baigus kalbėti, buvo girdėti pro radio iš publikos šūkavimų: kitas jubiliejines iškilmes švęsime Danske – lenkiškame Danske! Vade, vesk mus į Danską! Tą pakutinį šūkį: „Vade, vesk mus į Danską“ pagavo visa rinkos minia, ir ėmė ūžti vienas „bendras šūkis“: Vade, vesk mus į Danską!“, kol radio pranešimas iš Krokuvos buvo baigtas.–

[parašas]

Dr. J. ŠAULYS
Įgaliotas Ministras

[Dokumento pirmame lape spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė [ein. Nr. 7822. 1939 m. VIII m. 11 d.“ ir E. Turausko ranka rašyta rezoliucija: „P. III. EdT-VIII-12.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2098, l. 135–136.

Originalas. Mašinraštis.

¹Galvoje turimas 1914 m. rugpjūčio 6 d. J. Pilsudskio (J. Piłsudski) vedamų lenkų legionierių žygis iš tuometinės Austrijos-Vengrijos prieš Rusijos imperiją: iš Krokuvos į Kelcus.

²Rasų kapinėse, Vilniuje.

167. 1939 m. rugpjūčio 17 d., Lietuvos Respublikos ministro pirmininko pavaduotojo ir užsienio reikalų ministro pareigas einančio Kazimiero Bizausko šifruota telegrama Lietuvos pasiuntinybei Londone apie vykstančias lenkų ir britų derybas dėl Savitarpio pagalbos sutarties sudarymo

Kaunas, 1939 m. rugpjūčio 17 d. 18 val. 38 m.

Šifr.

Lietuva
London

Havas praneša: lenkai anglai veda derybas galutinai sąjungai penkiems metams sudaryti stop yra žinių toje sutartyje galinti būti paliesta Lietuva stop Išsiaiškinkit Collieru sutarties turinio ypačiai Lietuvos reikalui stop Mums tai juo svarbiau, nes Lenkijoje platinami atvirukai su žemėlapiu, kur Lietuva Rytprusiai prijungti Lenkijai¹

Bizauskas 496

Dešifruota 1939 m. rugpj. [17 d.] 21 val. 30 min.

H.R.

[parašas: Henrikas Rabinavičius]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 453, l. 243.

Originalas. Rankraštis.

¹ Verta pažymėti, kad pastarieji lietuvių diplomatijos nuogastavimai buvo ne be pagrindo: 1939 m. rugpjūčio 25 d. Londone pasirašytoje Didžiosios Britanijos ir Lenkijos Savitarpio pagalbos sutartyje, tiksliau, jos slaptame priede, Lietuva iš tiesų buvo priskirta Lenkijos saugumo interesų zonai, o Latvija su Estija *de facto* paliktos Rusijos (SSRS) saugumo interesų zonai.

168. 1939 m. rugpjūčio 22 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos URM valstybės sekretoriaus pavaduotojo Miroslavo Arciševskio (Miroslaw Arciszewski) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Varšuvoje dr. Jurgiu Šauliu apie Lietuvos Respublikos kandidatūrą į Tautų Sąjungos Tarybą

[Slaptai]

[Varšuva]

Š. m. [1939] rugpjūčio 22 d.

Pastabos apie p. Ministro Arciševskio pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Šauliu

Pasiuntinys Šaulys šiandien man pranešė Lietuvos vyriausybės atsakymą į neseniai jam perduotą mūsų nuomonę dėl to, kad Lietuva yra kandidatė į Tautų Sąjungos Tarybą.

Lietuvos vyriausybė patvirtina, kad keldama savo kandidatūrą į Tautų Sąjungos Tarybą visiškai sąmoningai prisiima su tuo susijusias pareigas ir visą atsakomybę už savo nepriklausomą poziciją. Lietuvos vyriausybė patvirtina, kad, teisingai vertindama dabartinę tarptautinę situaciją, ji Tautų Sąjungoje niekada negins Ašies valstybių interesų, kurie prieštarauja Prancūzijos, Anglijos ir Lenkijos politikai. Lietuvos vyriausybė atmeta galimybę, kad ji, vykdydama Tautų Sąjungos Tarybos narės pareigas, kada nors galėtų pasiduoti Ašies valstybių spaudimui.

Pasiuntiniui Šauliui pasakiau, kad taip suformuluota Lietuvos vyriausybės pozicija mums yra pakankamas pagrindas remti jos kandidatūrą.

Suprantama, kad šiuo metu mes dar nesigaudome, kokie yra realūs Lietuvos šansai. Pabrėžiau, kad mūsų paramą reikėtų vertinti kaip individualią, skirtą Lietuvai kaip tokiai, o ne kaip Baltijos Antantės narei.

Pasiuntinys Šaulys dar kartą patvirtino, kad, nors Lietuvos kandidatūra keliami keičiant Baltijos Antantės *roulement*¹, mūsų paramos jis prašo sau asmeniškai. Pasiuntinys Šaulys priminė, jog Lietuvos vyriausybė ilgai svarstė, ar reikėtų kelti savo kandidatūrą (dėl Sąjungos nuosmukio), tačiau paaiškino, kad priimtą sprendimą nusvėrė nuomonė, jog esant dabartinei tarptautinei padėčiai reikia pirmiausia atsižvelgti į moralinę Ženevoje sutelktos nuomonės reikšmę.

Paskirstyti:

GM

P. V[ice] Dir[ektoriui] P I

P. V[ice] Dir[ektoriui] P II

P. V[ice] Dir[ektoriui] P III

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntiniui Kaune

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntiniui Berne

AAN, MSZ, sygn. 6122, s. 74–75.

---

¹„pamainą“ (pranc.)

169. 1939 m. rugpjūčio 26 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berlyne plk. Kazio Škirpos slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie pasikalbėjimą su Lenkijos ambasadoriumi Berlyne Juzefu Lipskiu (Józef Lipski) dėl Lenkijos tarptautinės padėties

S l a p t a i.

Berlynas, 1939 m. rugpjūčio 26 d.

Lietuvos Pasiuntinybė

Vokietijoje

319/sl. Nr.

Papildydamas savo telegramą Nr. 318¹ turiu garbės pranešti, kad joje paduotas įvairias žinias patyriau iš Lenkijos Ambasadoriaus pono Lipskio, kuris šiandieną /26. VIII. 11 val. buvo pas mane užėjęs asmeniškai.

Turiu pastebėti, kad ponas Lipskis matėsis su francūzų ir anglų Ambasadoriais, po šių pastarųjų pasikalbėjimų vakar /25.VIII/ po piet su Hitleriu.

Ponas Lipski su rezervu, kad bus išlaikyta pilna diskrecija, pasakė, kad patyręs iš Hendersono /Anglų Ambasadoriaus/, jog Hitleris deda pastangų Angliją kaip nors nuo dabar jau užimtos griežtos linijos prieš Vokietiją atkalbėti. Tuo tikslu jis vakar padaręs Hendersonui kokių tai pasiūlymų /kokių, būtent, ponas Lipski man nepasakė/, liečiančių pačią Angliją. Į mano paklausimą ar Hitleris nepadarė Hendersonui kokių nors sugestijų, kaip likviduoti taikiu būdu lenkų–vokiečių konfliktą, ponas Lipski atsakė, kad Hitleris kalbėjęs apie tai tik bendrais žodžiais, nieko konkretesnio, kaip, būtent, šią problemą taikiu būdu išspręsti, nesiūlydamas. Ponas Lipski skaito Hitlerio vakarykštį pasikalbėjimą su didžiųjų valstybių ambasadoriais eiliniu jo manevru, kad kaip nors susilpninus anglų–francūzų pasiryžimą Reicho agresijai prieš Lenkiją pasipriešinti. Tarp kita ko, ponas Lipski patvirtino seniau mano praneštą į Kauną žinią, kad abglų ambasadorius ponas Henderson asmeniškai yra linkęs eiti nuolaidų keliu ir esąs didelis pesimistas, kad jo yriausybė tam nerodo pritarimo. Pats gi ponas Lipskis reiškė optimizmo ir, padrąsintas lenkų–anglų sutarties pasirašymu, aiškino, kad tai reiškia Anglijos, Lenkijos ir Prancūzijos trilypią karo sąjungą, į kurią vokiečiai suskaldysią sau galvas. Kai dėl Italijos laikysenos, tai ponas Lipski skaito, kad Italija karo bijo ir paskutiniu metu gali iškirsti Hitleriui didelį siurpriz, panašų, kaip kad padarė Centro Sąjungai per pereitą karą.

Vokiečių–rusų nepuolimo paktą ponas Lipski aiškino, kaip nedidelės reikšmės įvykį, kuris į pajėgų santykį prieš Vokietiją jokios įtakos nepadarysias. Lenkija visados žiūrėjusi į anglų francūzų kombinacijas su Maskva labai rezervuotai. Tad Lenkijai nesudaro jokio siurprizo, kad iš tų kombinacijų nieko neišėjo. Iš Sovietų rusijos pusės pavojaus Lenkijai esą nesimato, nes Sov. Rusija pati prisibijo įsivelti į karą ir preferuoja laikytis nuošaliai nuo jo, jei jis kiltų.

Į klausimą kaip galima būtų sau išsivaizduoti tolesnę lenkų – vokiečių konflikto eigą, ponas Lipski aiškino, kad Lenkijos valstybės vairuotojai Prezidentas Moscic-

kis, maršalas Smigly-Rydz ir pulk. Beck'as turį pakankamai tvirtus dirksnius, kad atsilaukius prieš byle kokias iš pusės Vokietijos provokacijas. Be to, tie trys asmenys galvoja visiškai vienodai apie padėtį ir jau yra užsigrūdinę sunkioje naštoje, kurią jie neša sulig a.a. Pilsudskio numatytą valstybės vairavimo organizaciją, nūnai gyvenimo patikrintą, kaip visai racionalią... Vokietija bandžiusi provokuoti Lenkiją per Dancigą, bet atkandusi dantis. Į Forsterio paskyrimą Dancigo Valstybės galva, ponas Lipski sakė, Lenkijos Vyriausybė žiūrinti šitaip: buvę tam tikra nota pranešta Dancigo Senatui, kad Lenkija sakytos vietos įsteigimą nepripažįsta, skaito ją nesuderinama su Dancigo statuto dalyku, rezervuoja sau teisę sekti tai, kuo Dancigo Valstybės galvos veikla pasireišk praktikoje ir jei būtų einama prie Dancigo statuto panaikinimo, tai Lenkų Vyriausybė iš anksto išpėja Senatą, kad bus iš Lenkijos pusės pavartotos griežtos sankcijos, suverčiant visą atsakomybę ant Dancigo. Pastaruoju laiku, ypač per pastarąsias 24 valandas, vis daugiau pasitaiko provokacijų iš vokiečių pusės kitose lenkų–vokiečių sienos baruose. Siunčiamos per sieną iš vokiečių pusės ginkluotos bandos, įvyksta susišaudymų, kurių pasėkoje esti aukų. Bet jei Vokietija ryžtusi pulti, tai sutiksianti iš Lenkijos pusės pasipriešinimą visomis savo ginkluotomis pajėgomis. Jau dabar esą imtasi labai rimtų gynimosi priemonių, kurios labai artimos pusiau mobilizacijai. Jaučia apie tai ir vokiečiai. Todėl esą pas juos pastebima vis daugiau ir daugiau nervingumo iš baimės, kad su Lenkija jiems nepasiseks taip apsidirbti, kaip pavyko apsidirbti su Čekoslovakija. Į visą tai, kas Vokietijoje prieš Lenkiją dabar daroma ir rašoma, ponas Lipski tebenori žiūrėti tik, kaip į didžiausią šantažą. Bet jei nuo jo būtų pereita prie karo, tai Lenkija tam jau esanti pilnai pasirengusi. Vokiečių armijos puolimas lenkų armijai nei mažiausio siurprizo nesudarytų.

[parašas]

K. ŠKIRPA
Igaliotas Ministras.

Gauna: KŠV
Varšuva
Paryžius
Londonas
Roma
Maskva

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta raštinė. Įein. Nr. 1938. 1939 m. VIII m. 27 d.“ ir E. Turausko ranka rašyta rezoliucija: „P. III EdT VIII 27.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2115, l. 74–76.
Originalas. Mašinraštis.

¹ Minima telegrama šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojama.

170. 1939 m. rugpjūčio 27 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio konfidencialus *pro memoria* apie lenkų politines nuotaikas ir rengimąsi atremti karinę Trečiojo Reicho agresiją

Konfidencialiai.

Varšuva, 1939 m. rugpjūčio 27 d.

L. R.

Lietuvos Pasiuntinybė

Lenkijoje

Légation de Lithuanie

En Pologne

Nr. 226/sl.

Pro memoria
(Prieškarinės nuotaikos)

Naktį iš rugpjūčio 23 į 24 d. prasidėjo didesnio maštabo mobilizacija. Dieną galima buvo stebėti miesto aikštėse, o dar daugiau už miesto rekvizuotų arklių būrius, rekvizuotų automobilių ir vežimų virtinės. Mieste tuoj pasijuto mažesnis automobilių judėjimas. Aikštėse, soduose, skveruose ėmė kasti priešlėktuvinės slėptuves. Sankrovose prasidėjo masinis maisto pirkimas atsargai. Kartu po laikraščius ėmė rodytis žinios apie tokių pirklių išsiuntinėjimą į Berezos stovyklą.

Žodžiu, mobilizacinė atmosfera gerai primenanti 1914 m.

Už miesto pamiškėse, atokiau nuo Varšuvos, važiuojant plentais galima pastebėti priešlėktuvinės artilerijos susigrupavimus.

Rugpjūčio 24 d. galima buvo jausti pas išmobilizuotas šeimas šiek tiek panikos pasireiškimų, – tatau betgi greit praėjo ir pasikeitė rimta ir pasiryžusia nuotaika. Kiek kitaip yra, žinoma, arčiau sienos, iš kur civiliai gyventojai, kas gali, stengiasi pasišalinti.

Maskvos paktas pirmą dieną kiek sujaudino publiką, bet, po laikraščių intaka, greit nusiramino ir pradėjo kritiškai įvertinti patį paktą ir jo pasėkas: matyti ne tik neigiamas jo puses, bet ir teigiamus rezultatus, liečiančius Japoniją, Ispaniją, o gal ir Italiją.

Diplomatai gauda žinias, informacijas, bet jų, kas nebūtų žinoma iš laikraščių ar iš radio transmisijų, maža terandama Užsienių Reikalų Ministerijoje. Kasdien tariasi su p. Becku Anglų ir Prancūzų ambasadoriai, bet iš jų išgauti slaptų pasitarimų turinį, nežiūrint mano ir mano kolegų mėginimo, nėra beveik galima.

Ilgame pasikalbėjime, kurį turėjau vakar su Italų ambasadorium p. di Valentino, gavau tik suprasti, kad Mussolini daro visa ką sukliudyti karui ir kad jis maišytis į tą karą bent tuo tarpu nerodo noro. Maskvos paktas bus ir jį neigiamai paveikęs.

28. VIII. 39.

Šiandien iš gr. Šembeko, Kobylanskio ir pagaliau p. Arciševskio supratau, kad Hitleris nesąs jokių konkrečių pasiūlymų padaręs konfliktui su Lenkais likviduoti,

tik priminęs savo pavasarį padarytus pasiūlymus dėl Dansko ir vad. koridoriaus pro koridorių. Girdi, Danskas de facto esąs jau kaip ir prijungtas, o dėl koridoriaus vargu ar beapsimoką vesti karą. Regis, kad Londonas žadąs savo atsakyme nurodyti, kaip ir Pryžius, kad visi klausimai reikią betarpiškai reguliuoti su Lenkais. Tikras atsakymas būsiąs betgi žinomas tik ši vakarą.

Karo ar taikos klausimo šioks ar toks išrišimas pareis galutinai nuo Hitlerio. Jo padėtis po Maskvos pakto šituo atžvilgiu pasirodė ne tik nepalengvėjusi, o žymiai pasunkėjusi, nes pats save Maskvos paktu izoliavosi.

P. Arciševskio šios dienos informacija, Maskvoje pradėdą nerimauti dėl Berlyno–Londono pasikalbėjimų, – ten net esą žymių, kurios rodančios, kad Maskva būtų linkusi vėl pradėti derybas su Londonu ir Paryžium, nes, girdi, pakte nieko nesą paminėta apie atsitikimą, jei ne trečia valstybė, o pati Vokietija būtų agresorium. Iš to matyti, kad pakte Maskva yra pasilikusi sau tuščią skylę, pro kurią ji gali parodyti dantis dar ir savo partneriui Berlynui, jaigi jai pasirodys naudinga*. –

Dr. J. ŠAULYS,
Įgaliotas Ministras

[Dr. J. Šaulio ranka rašytas priedas]

* Parašius jau ši pranešimą, buvo užėjęs p. Šaronov'as, Rusų amb., iš pasikalbėjimo su juo aš turėjau panašų išpūdį. [parašas]

Nuorašus gauna:

1. KŠV
2. Berlynas
3. Maskva
4. Stockholmas

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė. Įein. Nr. 1960. 1939 m. VIII m. 29 d.“ ir E. Turausko ranka rašyta rezoliucija: „P.III EdT VIII.30.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2115, l. 66–67.

Originalas. Mašinarštis.

171. 1939 m. rugpjūčio 28 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Lenkijoje patarėjo dr. Antano Trimako konfidencialus pranešimas URM Politikos departamentui apie įtemptą politinę situaciją Lenkijoje, taip pat Lenkijos ir Vokietijos santykių krizę

Konfidencialiai.

Varšuva, 1939 m. rugpjūčio 28 d.

L. R.

Lietuvos Pasiuntinybė

Lenkijoje

Légation de Lithuanie

En Pologne

Nr. 223/sl.

Užsienių Reikalų Ministerijos
Politikos Departamentui

Atsilankius š. m. rugpjūčio 25 d. pas p. Skiwskį, jis papasakojo kaip svarbi esanti lenkams jų tą pačią dieną pasirašyta savitarpės pagalbos sutartis su Anglija. Tuo dokumentu esą galutinai įrodoma, kad anglai yra tvirtai pasiryžę padėti lenkams gintis nuo užpuoliko iš vakarų. Vokiečiams dabar nebelieka jokių iliuzijų dėl Lenkijos sąjungininkų nusistatymo žygiuoti kartu su lenkais, jei jie vokiečių būtų užpulti. Tai turėsia, pagal p. Skiwskį, didelės reikšmės šių dienų įvykiams ir priversia vokiečius rimtai pagalvoti prieš pradėsiant bent kokius žygius. Hitlerio duoti Londonui nauji pasiūlymai, kurių turinio Skiwskis dar nežinąs, kaip tik įrodą, kad vokiečiai jau suabejoję imtis veiksmų ir bando pradėti derybas. Lenkai tam posūkiui, visai suprantama, pritarią ir esą pasiruošę kiekvienu metu pradėti kalbėtis su vokiečiais dėl santykių ateities. Jie net padarytų visa, kas būtų galima, kad padėjus išnešti Hitlerio prestižą iš šių dienų įtampos sveiką ir nepaliestą. Tačiau Skiwskio minimos lenkų nuolaidos Hitlerio prestižui gelbėtis bus galimos tikrai nepažeidus pačių lenkų prestižo ir išpildžius susitarimo su vokiečiais sąlygas, kurios Becko buvo išdėstytos jo garsiojoje, Seime pasakytoje, kalboje, lenkų vokiečių santykių reikalu.

Kai dėl Dancigo padėties, Skiwskio pareiškimu, lenkai nieko nedarys, kol ten nebus paliesti jų materialiniai interesai. Paskutiniai įvykiai Dancige lenkų minimų interesų nesą pažeidę, tat nieko nenumatoma tuo tarpu daryti.

Iš kitų Skiwskio pareiškimų, atrodo, kad lenkai yra linkę padaryti tam tikrų nuolaidų vokiečiams, kad tik išvengus karo. Be to, apsirubežiavimas materialiniais interesais Dancige taip pat yra žingsnis atgal iš lenkų ankstesnių deklaracijų, kad jie neleisų ten paliesti savo teisių, kurios faktiškai jau yra ne vienu atžvilgiu sulaužytos.

Sovietų–vokiečių pakta Skiwskis laiko grynai aziatiškos taktikos faktu, kuriuo daugiausiai pasinaudosia Sovietai, bet ne vokiečiai, nuo kurių jau atsimetė japonai. Ar dar kuo vokiečiai būtų už tai sumokėję, Skiwskis neturi žinių. Jis mano, kad mi-

nimas paktas išplaukė iš Sovietų dezideratų ir kad jie, pasilikdami nuošaliai vakarų karo, nori tą progą išnaudoti tiek savo ideologiniams tikslams, tiek ir materialiniam sustiprėjimui, nes, būdami neutralūs, galės varyti biznį ir gerai pasipelnyti iš kapitalistinių valstybių karo.

Lenkai į visa tai žiūri ramiai ir nė kiek nesijaudina, nes ir anksčiau jie griežtai priešinosi Sovietų intervencijai į jų reikalus. Dabar padėtis esanti paryškėjusi ir lenkams atpuolęs Sovietų įsimaišymo pavojus. Tuomi pat paaiškėjęs ir bendras valstybių susigrupavimas karo atveju.

Kai dėl vokiečių kariuomenės koncentracijos, p. Skiwskis nurodė, kad ji esanti sutraukta ypatingai Breslavo rajone, iš kur lengviau galima pasiekti COP'ą (lenkų karo pramonės apygardą) ir Varšuvą, nes toje pusėje lenkai anksčiau mažiau buvo padarę sustiprinimų, kadangi nuo čekų pusės jiems nebuvo seniau numatoma didesnių karinių pavojų. Nepaisant to, lenkai, Skiwskio tvirtinimu, esą padarę visa kas buvo galima savo šaliai apsaugoti ir visai ramiai laukia rytojaus įvykių.–

[parašas]

Dr. A. TRIMAKAS,
Pasiuntinybės Patarėjas

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „*Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė. Įein. Nr. 1957. 1939 m. VIII m. 29 d.*“ ir E. Turausko ranka rašyta rezoliucija: „*P.III EdT VIII.29.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2115, l. 64–65.

Originalas. Mašinraštis.

172. 1939 m. rugpjūčio 29 d., Lenkijos Respublikos URM Kabineto direktoriaus Michalo Lubensio (Michał Łubieński) šifruota telegrama Lenkijos Respublikos pasiuntiniui Kaune Franciškui Charvatui (Franciszek Charwat) apie Lenkijos poziciją dėl Lietuvos paskelbto neutraliteto

Lenkijos atstovybė,
[Šifruota telegrama]

Kaunas, 1939 m. rugpjūčio 29 d.

Pono ministro pavedimu Kobyliauskis (Kobyłański) pareiškė Šauliui nusistebėjimą, kad, nepaisant tokių atvirų generolo Raštikio pokalbių su L[enkijos] R[espublikos] aukščiausiais pareigūnais ir nuolatinių abiejų pasiuntinių politinių kontaktų su abiem vyriausybėmis, Lietuvoje išiklausoma į Vokietijos inspiruotus gandus apie agresyvius Lenkijos kėslus prieš Lietuvą. Jie yra beprasmiški.

Šaulys priėmė pareiškimą, kad jį praneštų savo vyriausybei, ir patvirtino, jog nekyla abejonių dėl Lietuvos vyriausybės pasitikėjimo Lenkija, o pasidavimo vokiečių propagandai atvejai yra pavieniai.

Ponui Pasiuntiniui pranešu, kad, jeigu padėtis toliau komplikuošis, mes Kaunui įteiksime formalią deklaraciją apie tai, jog gerbiame Lietuvos neutralumą, dėl to Ponas Pasiuntinys gaus specialią instrukciją.

Lubenskis

AAN, MSZ, sygn. 6075.

Skelbta: PDD 1939, t. 1, dok. 498, s. 835–836.

173. 1939 m. rugpjūčio 29 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie sudėtingą tarptautinę situaciją Europoje ir kritišką Lenkijos padėtį

Konfidencialiai.
[Nr.] 144/sl.

1939 m. rugpjūčio 29 d.

J. M.

Ponui Užsienių Reikalų Ministrui

K a u n e.

PRANEŠIMAS NR. 99

Apie momento padėtį.

1. Grįžęs Londonan rugpjūčio 24 d., tą pat dieną buvau extra sušauktame Parlamento posėdyj, kuriame Chamberlainas padarė pranešimą apie susidariusią po vokiečių – rusų nepuolimo pakto padėtį.

2. Chamberlaino pranešimo tekstas pridedamas.¹ Jame puola akin du dalyku: kar-tus apsvylimas rusais ir pasiryžimas išlaikyti duotus Lenkijai pažadus. Parlamento reagavimas į tai buvo stebėtinai vieningas pritarimas.

3. Kuluaruose teko susitikti pažįstamų. Maskvos pakto efektas kiek iš vienos pusės jis buvo visai netikėtas, tiek iš kitos pusės neiššaukė net priekaištų Chamberlainui už derybų tęsimą. Faktas sutiktas ramiai, be jokio susijaudinimo. Argumentuojama taip: nors jis esą karo atveju gali sudaryti kai kurių net žymių nepatogumų ar sunkumų, tačiau iš kitos pusės jis turi ir „gerų pusių“ taikos frontui – jis demaskavo Hitlerį ir jo „principus“ ir neabejotinai sudarys jam sunkumų Japonijoje, Ispanijoje ir gal kur kitur. Daugelis yra linkę skaityti šitokią Hitlerio akrobatiką prisipažinimu prie savo loynos silpnybės. Žodžiu, jeigu jo tikslas buvo sukelti paniką Vakaruose ir priruošti dirvą naujai Muencheno laidai, tai išrodo, kad iš to išėjo pilnas fiasco.

4. Paktas su lenkais. Tam patvirtinti tuojaus pasirašyta paktas su lenkais. Jo ofici-alus tekstas pridedamas.²

Man buvo svarbu sužinoti, kiek jis liečia ir mus. Tuo tikslu rugpjūčio 29 d. kalbė-jausi su Collieru ir Strangu. Pasirodo, kad autoritetingą atsakymą, p. Colliero žodžiais, galys man duoti tik p. Strang.

Šiam aš pažymėjau, kad aš neturiu jokių instrukcijų teirautis, bet asmenine savo iniciatyva noriu pasiinformuoti, ar pasirašytas paktas liečia arba gali liesti ir Lietuvą, nes jo straipsnis 2-ras numato ir netiesioginės agresijos eventualumą.

P. Strang priminė man, ką jis sakęs p. Rabinavičiui (apie tai, kad del Lietuvos iniciatyva išėjusi iš lenkų ir todėl esą mes taipgi turėtum laukti informacijos iš jų, o ne iš britų) ir paklausė, ar aš apie tai žinau?

Aš atsakiau, kad žinau ir pilnai suprantu, kad tai buvo vienintelis korektingas kelias informacijos gavimui tuomet, kada derybos dar tik ėjo. Dabar jau yra įvykęs faktas, sakau, ir aš norėjau pasiinformuoti apie pasirašyto dokumento turinio prasmę.

P. Strang štai ką man pažodžiui pasakė, pasiėmęs pakto tekstą:

„There is Article 2 which speaks about indirect aggression. (Čia pabraukė iš šono straipsnį 2-rą). I may tell you, but only in a confidential way, that is – not for publication, – that it covers Lithuania”. (Yra straipsnis 2-ras kalbą apie netiesioginę agresiją. Galiu tamstai pasakyti konfidencialiai, t.y. ne viešam skelbimui, kad jis padengia Lietuvą).

Toliau p. Strang aiškino, kad jeigu Lenkijai grėstų pavojus per Lietuvą (jeigu vokiečiai, pav. mėgintų Lenkiją per ją atakuoti, ir Lenkija, gindamasi, įsiveltų karan, tai Anglo – Lenkų paktas (jis jį vadino Aliansu) tokiam atsitikime veiktų.

Bet čia pat jis atkreipė mano atydos į šio straipsnio antros pastraipos galą: „without prejudice, however, to the rights of the other European State concerned” (nepaneigiant – ar neliečiant – vienok kitos europinės suinteresuotos valstybės teisių).

Aš paklausiau p. Strangą, kokį praktišką pritaikinimą virš minėta „apsaugos klauzulė” galėtų turėti, pridurdamas: „Aš šitoki klausimą statau todėl, kad, pavyzdžiui, vakarykštis Daily Express turi savo Varšuvos korespondento žinią, būk Lenkų Generalinis Štabas ėmėsi priemonių išilgai Lenkų – Lietuvos sienos tuo pretekstu, būk jo žiniomis lietuviai – „willy-nilly” (kaip nors) gali praleisti vokiečius. Jeigu ši žinia yra teisinga – sakau aš, – tai lengva sau išsivaizduoti tokią galimybę, kad lenkai, pretekstu, kad vokiečiai gali veržtis per Lietuvos teritoriją, panorės pirmi užimti tos teritorijos dalį...”.

P. Strang į tai man atsakė, kad šiame alianse nėra nieko tokio, kas autorizuotų lenkus užimti iš kalno svetimą teritoriją prieš tos valstybės norą ir, kad jis sau neišsivaizdina, kad jie tai darytų.

Aš dar tyčiai pasiklausiau, ar šita klauzulė buvo įdėta paktan Britų pusės iniciatyva, į ką p. Strang mikliai man atsakė, kad tai esą abiejų šalių nusistatymas, su kuriuo abi lygiai ir pilnai sutinka (Žiūr. mano telegrama Balutis 138 iš rugpj. 29 d.)³

5. Kalbos su Vokietija. Pereitą penktadieny, rugpjūčio 25 d., anglų Ambasadorius Berlyne Sir Neville Henderson, Hitlerio prašomas, specialiu lėktuvu atvežė Londonui Hitlerio pasiūlymus ar sugestijas, liečiančias dabartinį krizį ir ginčo su lenkais likvidavimą.

Šio Hitlerio rašto turinys ligi šiol (rugpj. 30 d.) laikomas pilnoj paslaptij. Man teko apie jo turinį kalbėtis su Collieru ir su p. Strangu, pastačius ir vienam ir kitam klausimus toj pačioj formoj, – būtent: „Tenka manyti, kad Hitlerio message’as⁴ p. Chamberlainui negalėjo savo esmėje, skirtis nuo jau paskelbtojo jo laiško prancūzų pirmininkui p. Daladier...?”

P. Strang į tai reagavo taip: Esminiai esą, suprantama, jis negalėjo labai skirtis. Esą šiandien, t.y. rugpj. 29 d., Ministras Pirmininkas padarysiąs apie tai pranešimą Par-

lamente, bet tik bendrojoje formoje. Anglų atsakymas į tai esą įteiktas Hitleriui „vakar“, (rugpj. 28 d.) ir „ligi šiol“ (rugpj. 29 d. apie piet) mes dar neturime pilno atsakymo, nors Sir Neville Hendersonas jau yra sutrauką mums pranešęs...“.

Mano užklaustas, ar jis, p. Strangas, yra optimistingas dėl rezultatų, jis atsakė: „Optimizmas nebūtų teisingas šiame atsitikime žodis, kol nėra karo, galima būtų teisingiau pasakyti, kad dar yra vilties“.

Šiądien paaiškėjo, kad jau gautas ilgas, 9 puslapių Hitlerio atsakymas. Ilgos replikos lyg rodytų, kad gal durys galės dar plačiau atsiverti.

Ponas Collier į mano viršminėtą paklausimą dėl Hitlerio rašto turinio taip replikavo: Esą jo turinys esmėje yra tas pats kaip ir raštas p. Daladier. (Dancigas ir Koridorius). Tik esą jis daug ilgesnis. Jame ilgai išvedžiojama apie angliškus-vokiškus santykius, norą patvarios taikos su Anglija etc. Dėl ateities p. Collier taipgi ne optimistas. Esą išrodo, kad taikos – karo šansai yra 1: 9 proporcijoje.

Būdinga yra tas, kad Foreign Ofise, kaip išrodo, nėra vienodos tuo klausimu nuomonės. Pav. vice-ministras Butler prieš porą dienų sakęs vienam diplomatų kolegai, kad jis skaito tuos šansus apie 50:50 proporcijoje, o vakar mano estų kolega man sakė, kad dar pirmadienį vėlai vakare jam teko girdėti iš vieno savo pažįstamų, būk „labai aukštai“ stovintis persona reiškė net visai optimistingos nuomonės: esą toli gražu ne viskas žuvę ir, kad „dar esą visokių galimybių...“.

6. Ūpas Londone. Kaip ten nebūtų už kulisų, prisirengimai „aršiausiam atvejui“ eina pilnu tempu. Faktinai Londonas yra karo parengtyje. Pav. mūsų gatvė nuo kelių dienų užgrūsta rekvizuotais privačiais dengtais sunkvežimiais, su įtaisytomis nasčiais sužeistiesiems vežti ir nuolatinio dežiuravimu. Daugybė kitokių priemonių, kaip laike tikrojo karo, padaryta.

Ūpas rimtas, – ramus, bet su pasiryžimu. Visuomenė ir spauda vieninga ir solidiškai remia Vyriausybę. Palyginus su pereinamųjų metų rugsėjo kriziu, dabar – pilna antitezė. Chamberlainas dar niekad taip stipriai nekalbėjo kaip vakar, rugpj. 29 d. Parlamente, kur jis pareiškė, kad Vyriausybės politika nepasikeitė ir, kad ji nemananti nei vienu krislu nuslysti nuo užimtos linijos.

Šitoks tvirtumas gali būti vienintelė, galbūt, priemonė priversti Hitlerį nukopti nuo aukštų kopėčių... .

Gauna: URM – 6, Paryžius – 1.

B.K. Balutis
Igaliotas Ministras

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 9, l. 194–197.

Nuorašas. Mašinarštis.

¹ Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

² Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

³ Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

⁴ „kreipimasis“ (pranc.)

174. 1939 m. rugpjūčio 29 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas URM apie Italijos pasiuntinio Kaune Džovanio di Džiuros (Giovanni di Giura) antilenkišką nusistatymą

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune

Kaunas, 1939 m. rugpjūčio 29 d.

Nr. 49/1/10

Slaptai

Užsienio reikalų ministerijai

P III.

Varšuvoje

Dėl Italijos pasiuntinio Lietuvoje antilenkiškos propagandos

Viename iš ankstesnių pranešimų atkreipiau dėmesį į čionykščio Italijos pasiuntinio barono di Džiuros aktyvumą, nepalankų Lenkijai. Nepaisant to, kad įsikišo mūsų ambasada Romoje, p. di Džiura savo elgesio nepakeitė, priešingai, jis elgiasi tiesiog nepadoriai. Pastaruoju metu keli asmenys – tiek [diplomatinio] korpuso kolegos, tiek lietuviai – atkreipė mano dėmesį į veiklą, kurią di Džiura čia vykdo prieš Lenkiją. Jis ne tik mėgina paniekinti Lenkijos kariuomenės karinę vertę, taip pat apibūdindamas „ašies“ jėgų išsidėstymą ir galią, bet įrodinėja, kad yra būtinas ketvirtasis Lenkijos padalijimas. Jo kalbos Vilniaus problemos tema karininkų sluoksniuose ir Lietuvos visuomenėje akivaizdžiai yra kiršinamo pobūdžio.

Atkreipiu į tai dėmesį pabrėždamas, kad jis yra vienintelis pasiuntinys, kuris čia taip nederamai veikia prieš Lenkiją, nes net Vokietijos pasiuntinys, žiūrint iš šalies, elgiasi santūriai ir taisyklingai.

Manau, kad di Džiura taip elgdamasis nesivadovauja jokia instrukcija, veikia jis taip daro dėl įgudimo stokos ir tiesiog dėl savo kvailumo. Tačiau jo kvailumas yra labai kenksmingas, ypač todėl, kad per du pas jį dirbančius jaunos lietuvius turi priėjimą prie jaunimo organizacijų.

Kad turiu pagrindo aštriai kritikuoti pasiuntinį di Džiurą, liudija faktas, jog jis, dar visai neseniai raginęs visus – ne tik lietuvius, bet ir mus, latvius bei estus – prisidėti prie antikomunistinio bloko siekiant ginti Vakarų kultūrą nuo Rytų barbarų ir pan., šią dieną, kai buvo sudarytas Sovietų ir Vokietijos paktas, giria susijungimą trijų proletariato valstybių, kurios galutinai sutriuškins plėšikus anglus, buržujus prancūzus ir grobikus lenkus. Šį sakinį man pacitavo vienas iš dalyvavusiųjų pusryčiuose pas Švedijos *Chargé d’Affaires*, per kuriuos di Džiura taip kalbėjo girdint visiems susirinkusiesiems.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

Kopijas gauna:
URM – GM
Ambasada Romoje

AAN, MSZ, sygn. 6122, k. 76–77.

175. 1939 m. rugpjūčio 30 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio konfidencialus raštas URM Politikos departamento direktoriui dr. Edvardui Turauskui apie pasiuntinybės slaptąjį archyvą, skubiai išsiunčiamą iš Varšuvos į Kauną

KONFIDENCIALIAI.

Varšuva, 1939 m. rugpjūčio 30 d.

L. R.

Lietuvos Pasiuntinybė
Lenkijoje
Légation de Lithuanie
En Pologne
Nr. 227/sl.

Ponui Min. Turauskui,
U.R.M-jos Politikos Dep-to Direktoriui
K a u n e.

Gerbiamas Kolega,

Turėdamas galvoje netikrą padėtį Varšuvoje, nutariau didesniąją dalį Pasiuntinybės slaptos archyvo deponuoti laikinai Ministerijoje, o Vilniaus krašto slaptas bylas visai gražinti, kadangi jos eventualiai gali būti reikalingos dabar tik generaliniam konsulatui Vilniuje.

Siunčiamos depozitui bylos yra šios:

- 1) 1938-39 m. politinio pobūdžio pranešimai.....2 bylos,
- 2) įvairūs administratyviniai ir protokoliniai reikalai.....1 “,
- 3) eiliniai siunčiamųjų raštų nuorašai.....2 “,
- 4) Pabaltės valstybių U.R. Ministrų nutarimai.....1 “,
- 5) Kutros paleidimo byla.....1 “,
- 6) U.R. Ministerijos promemorijos ir pranešimai 1938-39 m. ....1 “,
- 7) Įvairių Pasiuntinybių pranešimai.....16 įtarpų.

Visai gražinamos 3 Vilniaus krašto lietuvių bylos.

Priedų: 4 atsk. Pakietai.

[parašas]

Įgaliotas Ministras.

[Dokumento viršuje spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta raštinė. Įein. Nr. 1978. 1939 m. IX m. 1 d.“, apačioje neįskaitoma rezoliucija, rašyta E. Turausko ranka.]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2122, l. 13.

Originalas. Mašinėraštis.

176. 1939 m. rugpjūčio 31 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko griežtai slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charwatu (Franciszek Charwat) dėl įtemptų Lenkijos ir Vokietijos santykių, taip pat Lietuvos pasiryžimo laikytis visiško neutralumo politikos

Griežtai slaptai
[Nr.] 113/pr.

[Kaunas, 1939 m. rugpjūčio 31 d.]

Pro memoria

/Ed. Turausko – Politikos Direktorius pasikalbėjimas su Lenkijos pasiuntiniu Charwatu/

Šiandien rugpjūčio 31 d. 10 val. 30 min. p. Min. Pirm. Pavaduotojo ir ein. URM pareigas K. Bizausko pavedamas iškviečiau p. Charwatą.

Lenkijos pasiuntiniui pareiškiau kas seka:

1/ Tamsta ne vieną sykį per įvairius pasikalbėjimus su mūsų užsienių politikos vadovais ir su manim kėlei įvairių abejojimų dėl mūsų nusistatymo laikytis konflikto atsitikimu neutraliai, pagrįsdamas tuos savo įtarimus smulkiais viešosios nuomonės demonstracijėlėmis ar net paprastais gandais bei paskirų asmenų nuomonėmis.

2/ Man yra pavesta atkreipti tamstos ir, Tamstai tarpininkaujant, Tamstos vyriausybės dėmesys į šiuos objektyvius faktus, kurie leido gimti pas mus kai kurių abejojimų dėl Lenkijos nusistatymo mūsų atžvilgiu;

a/ Š.M. rugpjūčio 18 d. anglai mus informavo, kad lenkai, ryšium su netiesioginio pavojaus sąvoka, išvardino Lietuvą, kad Lietuvos klausimą iškėlę ne anglai, todėl jie maną, kad apie derybas, kiek jos paliečia Lietuvą, turėtų mus painformuoti ne jie, bet lenkai...

b/ prieš kelias dienas vienos didelės valstybės pasiuntinys Kaune klausė mūsų ar lenkai padarę demaršą patikindami respektuosią mūsų neutralumą. Atsakymas: nepadarė.

c/ Š. m. rugpjūčio 29 d. Vokietijos pasiuntinys Zechlin tokį demaršą mums padarė. Kadangi jis neturėjo aiškių instrukcijų dėl paskelbimo viešumai, todėl tatau buvo atidėta rytdienai. P. Charwatu manęs paklausus telefonu apie sakytą demaršą, jam buvo pranešta konfidencialiai tą pat dieną 14 val. 15 min. Atvirai pasakius mes lūkuriavome, kad ligi sekančio ryto panašų demaršą padarys mums ir lenkai ir kad tuo būdu viename komunikate mes galėsime apie abu demaršus paskelbti. Deja, tokio demaršo nebuvo padaryta.

Suminėtos aplinkybės mus pastūmėjo paprašyti iš Lenkijos vyriausybės „des pré-cisions“¹.

Charwatas labai atydziai išklause mano pranešimą ir, man pabaigus, ėmė kiek pakeltu tonu egzaltuotis, sakydamas nesuprantas kas galėjo tokio įvykti mūsų santykiuose, kas iššaukė panašius pareiškimus ir abejojimus del Lenkijos užimtos Lietuvos atžvilgiu pozicijos. Esą, po Becko viešų pareiškimų Senate, po gen. Raštikio kelionės ir jo turėtų pasikalbėjimų su aukščiausiais Lenkijos autoritetais, po jo paties padarytų pareiškimų p. URM Urbšui, po jo pakartotinių patikinimų įvairiomis progomis apie Lenkijos draugingą nusistatymą Lietuvos atžvilgiu ir visišką pasitikėjimą Lietuvos vyriausybės politika jo vyriausybė maniusi, kad jokio specialaus demaršo nesą reikalo daryti, nes ir be to viskas esą aišku ir nėra pagrindo pamėgdžioti vokiečius. Ir vėl Charwatas, kiek dramatinizuodamas, statė klausimą: kas gi galėjo tokio įvykti, kas mums sukėlė bent šešėlių abejonių del lenkijos laikysenos mūsų atžvilgiu... Lenkija nuo pat santykių užmezgimo pradžios tenorėjusi matyti Lietuvą nepriklausomą, stiprią, suverenią, jai nekilę mažiausių abejonių del reikalo respektuoti Lietuvos neitralumą.

Bijodamas, kad Charwatas nišeitų su išpūdžiu „ko tai tokio įvykusio“ mūsų santykiuose ir dar labiau nesupainiotų tų santykių, pareiškiau jam:

Bet kuriems nesusipratimams išvengti ir reikalui nesukomplikuoti, prašau Tamstos neieškoti mano pareiškimams jokio nepaprasto motyvo ir jokių užpakalinių minčių. Šaltai ir realiai galvodamas jis turėtų visiškai suprasti ir mūsų tam tikrą susirūpinimą. Ir štai kodėl: 1/ Londono derybose lenkai pamini Lietuvą, kaip eventualinės netiesioginės vokiečių agresijos auką. Anglai mus apie tai painformuoja, pareiškdami, kad smulkiau, jų manymu, turėtų tai padaryti lenkai. Po to, sutartis pasirašoma. Tarp VIII-18 ir VIII-31 lenkų vyriausybė nei per p. Charwatą nei per Dr. Šaulį nė žodeliu apie tai mums neužsimena. Nejaugi, žmogiškai galvojant, nėra pagrįsta pasistatyti sau klausimą: kaip gi galų gale Londone buvo susitarta? Ar susitarimo pagrinde pasiliko p. Charwato savo laiku padaryti pareiškimai p. URM Urbšui, ar įnešta kokių naujų elementų? Viešasis tekstas mums žinomas, tačiau mes nebuvo informuoti apie užkulisinį. Materija yra perdaug rimta, reikalas perdaug svarbus, „l'enjeu est trop grave“²², kad mes galėtumėm nesidomėti.

„Del neutraliteto respektavimo demaršo mes nekeliame abejojimų del Lenkų vyriausybės nusistatymo. P. Charwatas turi pakankamai įrodymų, kad mes iš esmės pasitikime pakartotiniaisi atsakomingu Lenkijos žmonių patikinimais. Tačiau yra nuomonė, yra viešoji nuomonė, kuri tokio demaršo tikėjosi ir laukė. Tatai turėtų būti suprantama ir lenkams. Plačioji visuomenė gi nežino nei Charwato pareiškimų p. Urbšui, nei gen. Raštikio pasikalbėjimų turinio, nei p. Charwato pasikalbėjimų su mūsų politikos vadovais, Todėl visuomenei reikalingi vieši pareiškimai ir patikinimai. Todėl tatai abiejų šalių interese.“

Kai del argumento, kad nenorima pamėgdžioti vokiečius, tai jis yra „inopérant“²³, kadangi anglai su prancūzais kitų Europos neitralių šalių sostinėse padarė demaršus po vokiečių, visiškai nesibaidydami tariamu „pamėgdžiojimu“. Momentas yra perdaug rimtas, kad tektų paisyti smulkių prestižo šešėlių.

Po mano paaiškinimų Charwatas aprimo ir atrodomai suprato reikalą pažadėdamas referuoti savo vyriausybei.

Kadangi vienoje savo paaiškinimų vietoje apie lenkijos grynas intencijas mūsų atžvilgiu, p. Charwat minėjo vieną savo pasikalbėjimą /nepasakė aiškiai ar dipkorpuse ar visuomenėje/, kuriame jis pareiškęs esą Lietuva, Vokietijos užpulta, galinti tikėtis Lenkijos paramos, todėl laikiau tikslinga jo prašyti, kad jis būtų toks malonus apie panašias mintis niekur nekalbėti, kadangi tatai gali iššaukti suprantamas reakcijas, kurios niekam nepageidaujamos, ir nenaudingos. Neverta šaukti vilką iš miško. Čia pat pastebėjau, kad ir apie jo demaršą p. Urbšui težino tik labai siauras žmonių būrelis ir kad būtų nepageidaujama ir net žalinga, jei tas „cercle“⁴ praplistų del jam gerai suprantamų priežasčių.

Atsisveikindamas p. Charwat, nors ir be specialių įgaliojimų, tikino, kad nieko nėra pakitę Lenkijos postovyje Lietuvos atžvilgiu, kad Lenkija šventai gerbsianti Lietuvos neutralumą, kad mes neturį mažiausio pagrindo susirūpinti ar įtarinėti.

Šia proga jam priminiau, kad iš Varšuvos esu girdėjęs, esą, Lenkija, norėdama greičiausiu būdu likviduoti Rytprūsius, galinti panaudoti pietinės Lietuvos teritorijos dalį vokiečiams į replės suimti...

Charwat tvirtai paneigė tokį gandą, pažymėdamas, kad, nors ir nebūdamas kariškiu, galįs pasakyti, kad Lenkų kariuomenė turinti daug svarbesnių uždavinių, kurių tarpe vienas vyriausių neišleisti iš rankų Pomeranijos ir atremti vokiečius besiveržiančius per Slovakiją.

Surašyta 7 ekzemplieriai: Kariuomenės Štabo V-kui
Pasiuntiniui Varšuvoje
Pasiuntiniui Londone
Pasiuntiniui Paryžiuje
3 URM-jos sl. archyve

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 147–148.

Nuorašas. Mašinraštis.

¹ „pateikti tikslų žinių“ (pranc.)

² „suma yra per daug didelė“ (pranc.)

³ „nevykęs“ (pranc.)

⁴ „ratas“ (pranc.)

177. 1939 m. rugsėjo 2 d., Lietuvos Respublikos ministro pirmininko pavaduotojo ir užsienio reikalų ministro pareigas einančio Kazimiero Bizausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Kaune Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl prasidėjusio Lenkijos ir Vokietijos karo, taip pat Lenkijos karinės ir politinės situacijos

[Slaptai]

Kaunas, 1939 m. rugsėjo 2 d.

[Nr.] 117/ pr.

PRO MEMORIA

/Pono K. Bizausko, Ministro Pirmininko Pavaduotojo,
e. Užsienių Reikalų ministro p./
Pasikalbėjimas su Lenkijos pasiuntiniu p. Charvatu.

Šiandien pas mane buvo atvykęs Lenkijos ministras p. Charwatas.

Pirmiausia jis pasakė turįs įsakymą padaryti man šitokią deklaraciją: vakar švintant Lenkijos valstybės teritorija buvo apgaulingu būdu atakuota vokiečių kariuomenės išilgai visos lenkų–vokiečių sienos, taip pat ir iš Rumunijos sienos pusės, be karo paskelbimo ir neatsižvelgiant į tai, kad Lenkijos vyriausybė pavartojo visas priemones taikai išlaikyti ir po to, kai ji priėmė anglų vyriausybės tarpininkavimą. Lenkija atrems agresiją savo karo jėgomis ir ginsis visomis turimomis priemonėmis, kurios yra jos galioje. Lenkija respektuos Lietuvos neutralumą.

Pateikęs šitą deklaraciją, p. Charwatas pabrėžė, kad čia dar kartą paminėta apie Lietuvos neutralumo respektavimą.

Tolesniame pasikalbėjime buvo paliestas p. Charwato pašnekesys su p. Turausku dėl to, kad lenkai nebuvo pareiškę respektuosią mūsų neutralumą. Iš abiejų pusių buvo pareikštas pasitenkinimas, kad tas klausimas dabar jau paaiškėjo. Prie tos progos pareiškiau pasigailėjimą dėl šio reikalo, pabrėždamas, kad geriau būtų buvę, jei šitokią pareiškimą būtų padaręs pats p. Charwatas čionai, o ne p. Kobylanskis p. Šauliui. P. Charwatas su tuo sutiko ir pareiškė, kad jis yra paršęs, kad ateityje šitokiais atvejais tai būtų pavedama jam.

Toliau p. Charwatas palietė kitą klausimą, dėl kurio buvo kalbėta su p. Turausku, būtent, dėl anglų–lenkų nepuolimo¹ pakto. Jis pabrėžė, kad Lenkijos vyriausybė net nenorėjusi nieko slėpti, bet, prisiminus, kad anglų–lenkų pakto pasirašymas supuolė su vokiečių–rusų pakto pasirašymu, tas dalykas taip ir susitrukęs. Lenkų vyriausybė nenorėjusi nieko blogo Lietuvai. Jos noras tebuvęs, kad jeigu Lietuvai būtų grasoma ir jeigu ji šauktusi paramos, tai, kad toji parama būtų teikiama ir Anglijos. Taigi čia tesąs visiškai Lietuvos interesus.

Jam padėjau ir paaiškinu, kodėl pas mus tas klausimas buvo kilęs. Toliau paklausiau p. Charwatą, kokia linkme ir kurioje vietoje yra vyriausias vokiečių karo pajėgų puolimas. P. Charwatas atsakė, kad vokiečių operacijos esančios dar daugiau

manevrinio pobūdžio ir maskuotos. Jos siekiančios apgauti Lenkijos kariuomenės vadovybę ir šiuo momentu niekur nesą sukoncentruota jokio smūgio.

Į mano klausimą, ar anglų–prancūzų ultimatumas Vokietijai yra terminuotas, jis atsakė, kad ne, tačiau tinkamų informacijų neturįs. Tatai buvę galima numatyti, nes anglų–prancūzų elgsena siekianti suintensyvinti vokiečių agresijos pobūdį, o iki tam laikui, savaime suprantama, sunkenybę turinti pakelti pati Lenkija. Iš smulkesnių informacijų p. Charwatas pranešė, kad vokiečiai internavo lenkų generalinį konsulą su personalu Karaliaučiuje.

Gauna: p. Kariuomenės Štabo Viršininkas, Paryžius, Londonas, Berlynas, Maskva, Ryga, Talinas, Stokholmas, Varšuva, Roma.

[Dokumento pirmo lapo viršuje E. Turausko ranka rašyta rezoliucija: „*P.III EdT IX-120147.*“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2115, l. 36–37.

Nuorašas. Mašinarštis.

¹ Taip tekste. Tai greičiausia tik lietuvių diplomato kalbos riktas, kuris galbūt, be kita ko, rodo ir tomis dienomis tvyrojusią didžiulę politinę ir psichologinę įtampą, tam tikrą kai kurių veikėjų vidinį karščiavimąsi ir nesusitvarkymą su šia įtampa. Tačiau neabejotina, kad K. Bizauskas, kalbėdamas apie anglų ir lenkų „nepuolimo paktą“, iš tiesų galvoje turi šių šalių Savitarpio pagalbos paktą, pasirašytą Londone 1939 m. rugpjūčio 25 d.

178. 1939 m. rugsėjo 5 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Varšuvoje dr. Jurgio Šaulio šifruota telegrama Lietuvos URM apie kritišką Lenkijos valstybės karinę padėtį ir skubią vietos diplomatinio korpuso evakuaciją iš sostinės

[Slaptai]

[Varšuva, 1939 m. rugsėjo 5 d.]

Užsienin Kaunas

WARSZAWA 99 108 5 1445

Priimta 1939.IX.5 18 30

Fronto padėtis verčia vyriausybę evakuotis Stop Pasiuntinybės negauna jokių priemonių evakuacijai Stop Nėra jokių garantijų kad pasiuntinybės išmėtytos arti Liublino po atskirus dvarus turės galimybių susisiekti su lenkų ir savo vyriausybėmis Stop Be kariaujančių pusių beveik visos pasiuntinybės su savo šefais lieka vietoj laukdamos tolesnių įvykių Stop Kaip ir kiti kolegos prašau palikti man decizijos laisvę kartu su

kitais kolegomis Stop Aš asmeniškai kaip ir kiti kolegos linkstu tuo tarpu likti Stop Vien savo automobiliu kraustyti neturint garantijos dėl benzino yra pavojinga.

BL Šaulys 232

[Dokumento viršuje spaudas: „Užs. Reik. Min. Slapta Raštinė. Įein. Nr. 392. 1939 m. IX m. 5 d.“ ir E. Turausko ranka rašyta rezoliucija: „EdT IX-12.“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2122, l. 23.

Nuorašas. Mašinraštis.

179. 1939 m. rugsėjo 13 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Lenkijos pasiuntiniu Lietuvoje Francišeku Charvatu (Franciszek Charwat) dėl Lenkijos valstybės tragiškos karinės ir politinės situacijos

[Slaptai]

Kaunas, 1939 m. rugsėjo 13 d.

[Nr.] 127/pr.

Pro memoria

/p. E. Turausko, Politikos Dep-to Direktorius/

Pasikalbėjimas su Lenkijos pasiuntiniu p. Charvatu /1939.IX.12 d./

-----

1. Pasikalbėjimo pradžioje p. Charwat pasisakė randęs reikalinga demontuoti jį pasiekusius gandus apie tariamą Lenkų pasiuntinybės sumažinimą, jo paties atšaukimą, eventualinį čia chargé d'affaires palikimą ir t.t. Pripažino, kad sumažėjus konsularinio skyriaus darbui, jam pačiam kilęs klausimas sumažintio personalą, tačiau dėl jo paties ir diplomatinio personalo jokių kalbų sumažinimo atžvilgiu negalį būti.

2. Į pono Mačiulio vakar pastatytą Lenkijos pasiuntinybei klausimą apie susisiekimą su mūsų Pasiuntinybe Lenkijoje ir čionykštės Lenkijos pasiuntinybės susisiekimą su savo vyriausybe p. Charwat sakėsi šiandien gavęs telegramą iš Kšemenco¹. Jis manąs, kad tenai esančios susitelkusios ir svetimos pasiuntinybės. Liubline vyriausybė neapsistojusi, nes evakuacijos metu Liublinas buvęs smarkiai bombarduojamas, todėl ji pasirinkusi tolesnę vietą.

Prašiau p. Charvatą, kad jis mums padėtų susisiekti su Dr. Šauliu bent grynai administraciniais klausimais, nes nuo rugsėjo 5 d. mes esam be jokio ryšio su pasiuntinybe varšuvoje, kaip lygiai ir su Min. Šauliu, todėl norėtum žinoti, kokius parėdymus jis yra padaręs Varšuvos pasiuntinybės personalo atžvilgiu.

3. Ponas Charwat atsargiai užsiminė įvairius čia kursuojančius gandus ryšium su mūsų vyriausybės užimta neutralumo pozicija. Atsakiau, kad niekas nėra pakitėję ir Vyriausybė su p. Respublikos Prezidentu priešaky yra, jei taip galima pasakyti, labiau negu bet kada vieninga. Į visas galimas pagundas turime parengtą trumpą atsakymą: „Wir machen eine ehrliche Politik und keine Konjunkturpolitik“².

4. Ponas Charwat ilgai aiškino apie vokiečių vartojamas piktas priemones kare, apie jų radijo bangų išnaudojimą, apie Lenkijoje išmėtytus užnuodytus banknotus ir kt. reikšdamas viltį, kad vis dėlto dabar užimtose pozicijose Lenkijos kariuomenė galėsianti išsilaikyti ir Varšuvą apginti.

5. Ponas Charwat padėkojo mūsų Vyriausybei ir jos vietos pareigūnams už labai nuoširdų ir prietelingą sutikimą ir globojimą iš Dancigo ištremtųjų lenkų komisariato valdininkų su komisaru p. Chodackiu priešakyje.

Gauna: p. Kariuomenės Štabo Viršininkas, Maskva, Stokholmas, Paryžius, Londonas, Roma, Ženeva, konsulas Vilniuje.

ET/JŠ

[Dokumento pirmame lape J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Bylon.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 160–161.

Nuorašas. Mašinarštis.

¹ Galvoje turimas Lenkijos miestas Kšemenecas.

² „Mes vykdome garbingą politiką, ne konjunktūrinę“ (vok.).

180. 1939 m. rugsėjo 13 d., Lietuvos Respublikos URM konsulo centre (Kaune) dr. Petro Mačiulio slaptas *pro memoria* apie pokalbį telefonu su Lietuvos generaliniu konsulu Vilniuje dr. Antanu Trimaku dėl įtemptos ir kontroversiškos politinės situacijos Vilniuje

[Slaptai]

Kaunas, 1939 m. rugsėjo 13 d.

/Dr. P. Mačiulio/
PRO MEMORIA

.....

Š. m. rugsėjo 12 d. 15 val. 50 min. Gen Konsulas p. Dr. Trimakas iš Vilniaus telefonu pranešė, kad vakariniu traukiniu atvyksta į Kauną Lenkijos Raudonojo Kryžiaus atstovas prof. Pelczar, ir prašė paprašyti mūsų įstaigas praleisti jį Vievyje. Prof. Pelczaro tikslas, p. Dr. Trimako pranešimu, esąs kreiptis į Lietuvos Raudonąjį Kryžių

paramos. Apie tai aš tą pačią dieną 18 val. pranešiau Raudonojo Kryžiaus Valdybai. Rugsėjo 13 d., p. Ministro Turausko pavedamas, paskambinau Lietuvos raudonojo Kryžiaus Pirmininkui Dr. Aleknai, pakartodamas gautas iš Dr. Trimako informacijas apie prof. Pelczaro atvykimo tikslus. Dr. Alekna per pasikalbėjimą telefonu pranešė, kad šiandien apie 8 val. iš Lenkijos Pasiuntinybės jam skambinę ir prašę priimti prof. Pelczarą, lydimą p.Charwat'ienės. Iš savo pusės aš pareiškiau Dr. Aleknai, kad, galimas dalykas, jog prof. Pelczar prašys mūsų Raudonąjį Kryžių būti tarpininku, perduodant surinktas aukas, skiriamas Lenkijos Raudonajam Kryžiui. Mieste jau šeštadienį, rugsėjo 9 d., buvo gandų, kad Kaune esančios renkamos Lenkijos Raudonajam Kryžiui aukos sanitarinės medžiagos pavidalu. Nors tatai oficialiai ir nebuvo nustatyta, tačiau jei toks aukų rinkimas būtų buvęs arba ateity būtų daromas, tai būtų pageidautina, kad tos aukos nebūtų betarpiškai siunčiamos Lenkijos Raudonajam Kryžiui ir kad tokiu tarpininku geriausiai galėtų tikti mūsų Raudonasis Kryžius. Dr. Alekna su ta mintimi sutiko ir žadėjo per pasikalbėjimą su prof. Pelczaru tokios linijos laikytis. Užsiminus apie tai, jog, galimas dalykas, pad per prof. Pelczarą mūsų raudonasis Kryžius bus prašomas tiesioginės paramos Lenkijos Raudonajam Kryžiui reikalingiausiomis gydymo priemonėmis, Dr. Alekna pareiškė, kad ir prie geriausių norų mūsų Raudonajam Kryžiui dabartiniu metu būtų sunku suteikti didesnę paramą, nes įvykių eiga yra labai paveikusi visuomenę ir labai daug gydymo reikmenų yra išpirkta, o didesnių atsargų ir pats Raudonasis Kryžius neturi. Apie pasikalbėjimo temą ir eigą paprašiau Dr. Alekną painformuoti p. Politikos D-to Direktorių tiesiogiai ar per mane.

.....

PM/OP

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2164, l. 242.

Nuorašas. Mašinraštis.

181. 1939 m. rugsėjo 15 d., Lietuvos Respublikos ministro pirmininko pavaduotojo ir užsienio reikalų ministro pareigas einančio Kazimiero Bizausko šifruota telegrama Lietuvos pasiuntinybei Londone dėl Vokietijos diplomatiųjų bandymų išprovokuoti karinį Lietuvos žygį į Vilnių ir tvirto Lietuvos Vyriausybės apsisprendimo laikytis neutraliai

[Kaunas, 1939 m. rugsėjo 15 d.]

Šifr.

SSS KAUNAS IC81/14 117 14 2157 ETAT

Lietuva
London

53024 Pradedant 9 Rugsėjo Vokiečiai pradėjo primygtinai mus raginti skubiai pareikšti savo pretenzijas į Vilnių, pridėdami kad šių sienų klausimas pareisiąs nuo Lietuvos užsiangažavimo didumo Stop Lietvyriausybė davė aiškiai suprasti esanti nusistačius laikytis griežto neutralumo Stop Vokiečių naudojami pusiau oficialiniai keliai aplenkiant urm Stop Stengkitės patirti kas galvojama Sovietų sferose šiuo klausimu pasiremiant turimais gandais kad Vokietija rengiasi paskelbti deklaraciją naujoms lenkų sienoms nustatyti Stop Paryžius Londonas atsargiai informuoja užsienminą apie privačius vokiečių zondavimus.

Bizauskas 598

Gauta: 1939.IX. 15 d. iš ryto

Dešifr. „ „ „ 11 val. iš ryto.

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 453, l. 250.

Rankraštis. Originalas.

182. 1939 m. rugsėjo 17 d.¹, Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) šifruota telegrama Lenkijos URM apie politinę situaciją Lietuvoje ir atmosferą Lenkijos atžvilgiu

Kaunas, 1939 m. 09 17

Gauta 1939 09 12

P. Charvatas – URM

Nr. 81

I. Spauzoje ir per radiją Lietuvos draugiškos pozicijos Lenkijos atžvilgiu pabrėžimas yra apgaulingas.

Tai sukelia šovininčius sluoksnius, trukdo išlaikyti pusiausvyrą ir neutralumą.

Prašau Pono Ministro instrukcijos, kad spauda ir radijas susilaikytų nuo Lietuvos linksniavimo.

II. Iš patikimo šaltinio sklinda gandai, kad grupė jaunų karininkų kreipėsi į Prezidentą siūlydami pasinaudoti momentu ir atgauti Vilnių. Smetona buvo priverstas pareikšti, kad politika – ne kariuomenės reikalas. Karininkų išsišokimas siejamas su Vokietijos veiksmais, beje, ji siekia visiškai ekonomiškai pajungti Lietuvą.

III. Prancūzijos žvalgyba šiandien atkreipė mano dėmesį į tai, kad čionykštės visuomenės nuotaikos, veikiamos įvykių Lenkijoje ir vokiečių propagandos, pradeda formuotis mūsų nenaudai.

Tiesioginių priežasčių dar neįžvelgiu.

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 243.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 68, s. 69–70.

¹Šiuo atveju iš dokumento turinio akivaizdu, kad jo originale nurodant sukūrimo Kaune datą įsivėlė korektūros klaida. Labiausiai tikėtina, kad turėtų būti ne rugsėjo 17-oji, o 7 diena.

183. 1939 m. rugsėjo 19 d., Lietuvių rašytojų draugijos pirmininko poeto Liudo Giros raštas Lietuvos Respublikos URM dėl politinio prieglobsčio Lietuvoje suteikimo Lenkų rašytojų draugijos Vilniuje pirmininkui prof. Tadeušui Liopalevskiui (Tadeusz Lopalewski)

Lietuvos Rašytojų Draugija
Association des Ecrivains Litvaniens
Telef. 21867

Kaunas, 1939 m. rugsėjo 19 d.

Ekscelencijai
Ministrui K. B I Z A U S K U I

Užsienių Reikalų Ministerija.

Lietuvių rašytojų Draugijos valdybai vakar 18/IX telefonu pranešta iš Ukmergės pasienio baro, kad ten esąs sulaukytas norėjęs vykti Lietuvon /su užsienio viza/, ieškodamas Lietuvoje prieglaudos nuo karo veiksmy, Lenkijos pilietis Lenkų rašytojų Draugijos Pirmininkas Vilniuje prof. Lopalewski, kuris tuo būdu kreipėsi į mus, kaip savo profesijos kolegas užtarimo pas Lietuvos Vyriausybę, kad jam būtų leista laikinai apsigyventi Lietuvoje, nes pasilikti jam svetimoms valstybės užimtoje teritorijoje dėl tam tikrų svarbių priežasčių nesą galima.

Lietuvių rašytojų Draugijos vardu turiu garbę prašyti Ekscelenciją malonėti pasinaudoti Ministrų tarybos suteiktąja Užsienių Reikalų Ministerijai teise išimtinai atvejais duoti sutikimą Lenkijos karo pabėgėliams rasti prieglaudą Lietuvoje.

Turiu čia pažymėti, kad tai prašyti verčia mus ne vien humaniškumo dėsniai, bet ir toji aplinkybė, kad Lenkų rašytojų Draugija, užmezgus Lietuvai santykius su Lietuva¹, rodė mums, lietuviams rašytojams, tikrai didelį ir nuoširdų draugiškumą, besireiškiantį ne tik žodžiais, bet ir darbais, kaip antai besiruošiant mums prie neįvykusios, deja, dėl karo veiksmų prasidėjimo rašytojo Jono Biliuno palaikų ekshumacijos Zakopanoje ir jų pargabenimo Lietuvon, kuriam reikalui Lenkų rašytojų Draugija buvo pridėjusi ne tik daug savo darbo, bet net ir materialinių išteklių aukodama Jono Biliuno palaikų pargabenimui nemažą savo piniginę auką.

Dabar laikome savo kolegiškumo ir žmogaus sąžinės pareiga tos būtent draugijos atsakomiamam asmeniui padėti taip svarbiame jam gyvybiniame reikale ir labai prašome Ekscelenciją malonėti suteikti reikiamąjį iš savo pusės leidimą tam Vilniaus lenkų Rašytojų Draugijos Pirmininkui rasti Lietuvoje laikinąją prieglaudą.

[parašas]

Liudas Gira
Lietuvių Rašytojų Draugijos
Pirmininkas

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2102, l. 504–504 a. p.
Originalas. Mašinraštis.

¹Taip tekste. Turėtų būti: *su Lenkija*.

184. 1939 m. rugsėjo 20 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui apie pasikalbėjimą su Prancūzijos Ministrų Kabineto šefu, ambasadoriumi Robertu Kulondre (Robert Coulondre) dėl prasidėjusios SSRS invazijos į Lenkiją ir Vilniaus problemos

Slapta.
[Nr.] 3197

[Paryžius,] 1939 m. rugsėjo 20 d.

J.S.
Ponui

UŽSIENIŲ REIKALŲ MINISTRUI

K a u n e.

Vakar 5 val. vak. turėjau pasimatymą su Daladier kabineto šefu ambasadorium Coulondre. Klausiau kaip Prancūzijos Vyriausybė įvertina Rusijos akciją.

Coulondre atsakė gana „embarrassé“⁷¹ tokioj formoj „il n'l aura pas de casse“⁷², t.y., kad ūmių, staigių žygių ir nutarimų nebus. Klausiau, ar tokią pat poziciją užims ir Britai. Coulondre atsakė, kad „les Anglais se sont rangés de notre côté“⁷³. Reiškia – lauks tolesnės evoliucijos ir orientuosis pagal tai, kaip toliau Rusija realizuos savo neutralitetą. Coulondre pažymėjo, kad viešoji opinija be galo dėl to ekscituoata, bet kad didieji interesai verčia nelaužyti eventualių galimybių, kurios galėtų būti „préférables à la casse“⁷⁴.

Toliau Coulondre teiravosi ką aš manau apie Rusijos žygius. Aš atpasakojau, ką girdėjau iš Suritzo ir pareiškiau nuomonę, kad Rusai, greičiausiai, apims teritorijas, kurios yra į rytus nuo garsiosios Corzun'o linijos. Bet kadangi Curzun linija baigėsi kur Bugo upė kerta seną Austrijos sieną, į Šiaurę nuo Lwowo, tai čia gali būti ginčų tarp Rusų ir Vokiečių, juoba, kad toj srity yra naftos šaltiniai.

Coulondre nežinojo kur yra toji Curzono linija. Jam tat paaiškinau su visomis smulkmenomis, inclusive⁵ su mūsų byla dėl Vilniaus, kur Curzono linija suvaidino didelę rolę. Lietuva pati visada gynė Curzono liniją tiek, kiek ji, jei būtų buvus Lenkų respaktuota, būtų Vilnių palikusi Lietuvai be konflikto su Lenkija. Curzono linija – pridėjau – ir šiandien yra demarkacijos linija nuo Vižainio ligi Druskininkų. Pabrėžiau, be to, kad Curzono linija 1919 metais buvo rusų ir kitokių ekspertų nustatyta /1919.XII.8./ kaip rytinė Lenkijos /etnografinė ir religinė/ siena. Bet tada Lenkija nenorėjo tos sienos pripažinti, kariavo su Rusija, nuėjo ligi Kijevo ir t.t. ir t.t., ligi sudarė 18.III.1921 Rygos sutartį ir dabartines sienas. Conseil Suprême ir Conférence des Ambassadeurs⁶ betgi ne tuojau tokias extra-sienas pripažino. Tik Ruhr'o sąmyšio metu, Lenkams reikalaujant, ta siena buvo 15. III. 1923 pripažinta, bet su rezervu „sous la responsabilité des signataires“⁷⁷ /pačiame tekste ta vieta yra formoje „sous leur t.y. rusų ir lenkų/ responsabilité“⁷⁸.

Coulondrui atrodė, visa tat visai nauja. Jis viską užsirašė. Toliau dar ilgai besikalbant lyg gavo mintį, kad Prancūzija ir Anglija galėtų kaip nors užsikabinti už tos „nelaimės“, ir gal su didele nuodėme Rusijos akivaizdoje interpretuoti, kad už teritorijas, kurios yra tarp Curzono linijos ir Rygos sienų Lenkija pati viena pasiėmė ant savęs atsakomybę. Tuo būdu Rusijos „crime“⁷⁹ apsirėžia tomis vietomis, už kurias niekad Anglai ir Prancūzai neguldė galvos ir vieni Lenkai apsiėmė atsakyti /1923.III.15 d. aktas su minėtu rezervu yra Lenkijos vardu pasirašytas Zamoyski'o/. Tuo būdu išėitų, kad „la guerre continue sans rompre avec la Russie...“¹⁰

Greičiausia tokią poziciją užims dabar ir Daladier kabinetas. Nebent Rusija dar ko nors nepadarytų, kas aiškiai juos perkeltų į Vokiečių pusę.

[parašas]

IGALIOTAS MINISTRAS

[Dokumento pirmo lapo viršuje J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „*Bylon*.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 30, l. 164–165.

Originalas. Mašinraštis.

- ¹ „užsikirsdamas, susipainiojęs“ (pranc.)
- ² „staigių sprendimų nebus“ (pranc.)
- ³ „anglai palaiko mūsų pusę“ (pranc.)
- ⁴ „vertingesnės už staigius sprendimus“ (pranc.)
- ⁵ „įskaitant“ (pranc.)
- ⁶ „Aukščiausioji Taryba ir Ambasadorių konferencija“ (pranc.)
- ⁷ „signatarams priiimant atsakomybę“ (pranc.)
- ⁸ „jiems, t. y. rusams ir lenkams, priiimant atsakomybę“ (pranc.)
- ⁹ „nusikaltimas“ (pranc.)
- ¹⁰ „karas tęsiamas nenutraukiant ryšių (be konflikto) su Rusija“ (pranc.)

185. 1939 m. rugsėjo 21 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui apie pokalbį su Lenkijos ambasadoriumi Paryžiuje Juliušu Lukasevičiumi (Juliusz Łukasiewicz) apie tragišką Lenkijos valstybės ir visuomenės padėtį Antrojo pasaulinio karo pradžioje

Slapta.
[Nr.] 332/sl.

Paryžius, 1939 m. rugsėjo 21 d.

J. M.
Ponui J. URBŠIUUI,
Užsienių Reikalų Ministrui

Vakar vakare turėjau pasimatymą su Lenkų Ambasadorium p. Lukasiewicz'ium, kurio metu pareiškiau savo užuojautos jausmus dėl nelaimės, kuri ištiko lenkų tautą. Lukasiewicz'ius buvo labai sujaudintas ir pasakė, kad iš visų užuojautų, kurių jis susilaukė, manoji jam ypatingai brangi.

Toliau kalbėjo Lukasiewicz'ius apie įvykius labai sujaudintas ir net piktas. Prancūzai ir Anglai, sakė jis, nieko nepadarė, kad sulaukėtų visų Vokietijos jėgų permetimą į Lenkiją. 70 divizijų ir beveik visos motorizuotos dalys kaip ir aeroplanai puolė Lenkiją, kuomet vakaruose testovėjo 7 divizijos ir beveik nieko iš aviacijos. Per 20 dienų prancūzai kapstėsi, mobilizavosi, taisėsi, ieškojo pozicijų, o anglai medžiojo laivus ir mėtė proklamacijas.

Lukasiewicz'ius aiškino naują vokiečių strategiją ir nežmonišką judomųjų tvirtovių ardomąją galią. Jis skaito, kad arti vieno milijono žmonių žuvo Lenkijoje, daug miestų visai sunaikintų, Varšuvoj, Vilniuj daug kas sugriauta. Lenkija prarado viską, ką taip sunkiai buvo sutvarkiusi per 20 metų. Ir būtų užtekę tik stipresnio prancūzų ir anglų pasiryžimo užtakuoti, nors aeroplanais, čionai iš vakarų, kad Vokietija būtų priversta atitraukti dalis iš rytų ir duoti galimumo Lenkams sustabdyti invaziją ir gal visai sumušti priešą. Dabar tik patarnavo Rusijai ir sau užsidėjo žymiai sunkesnę naštą.

Ambasadorius labai pesimistiškai žiūrėjo į ateitį. Jis sakė, kad Ciano lenkų ambasadoriui pradžioje visą laiką aiškino savo pasiryžimą pereiti į Prancūzų ir Anglų pusę, jei šie tikrai būtų pasiryžę kariauti ir šiek tiek parodytų noro aukotis. Bet dabar Ciano jau juokiasi iš prancūzų ir anglų ir, be abejonės, galvoja apie perėjimą į vokiečių pusę. Balkanai taip pat ims svyruoti ir bijoti. Žinoma, galų gale Vokietija bus nugalėta, bet kiek tas kaštuos? Ir kiek laiko užsitęs? Amerika taip pat ims abejoti. Ji neis pagalbon tiems, kurie patys nekariauja.

Ambasadorius niekaip negalėjo suprasti tos padėties, nors ir Prancūzai ir Anglai reiškia tvirtą pasiryžimą ir eina į karą.

Klausė, ar yra perėję lenkų kareivių per Lietuvos sieną. Pasakiau, kad buvo Vokiečių radio žinia, kad vieną kartą perėjo apie 5000 ties Širvintais, o kitą – apie 10.000 prie Gardino. Bet oficialių žinių apie tai neturiu. Ta proga ambasadorius su kartumu pasakė, kad sąjungininkai rumunai tiesiog sieną uždarė, nes to reikalavo vokiečiai. Rumunai bendrai yra neištikimi, o ypač vokiečių užterorizuoti. Priešingai, vengrai pasirodė džentelmenai – visų pirma jie atsisakė praleisti Vokiečių kariuomenę, kuri norėjo lenkus užklupti iš Galicijos rytų.

Turiu pastebėti, kad ambasadorius pats nieko nekalbėjo apie Rusijos akciją, pasitenkinęs paties fakto paminėjimu. Be to, sakė, kad jis mano, kad Rusai neis su Vokietija ir gali net tam tikru momentu pereiti į Anglų – Prancūzų pusę.

Ambasadorius minėjo, kad prancūzų politiniai sluoksniai nepatenkinti Štabo taktika, perdaug atsargia ir neveiklia.

Pagaliau to lenkiško kataklizmo papildymui ambasadorius išreiškė baimę, kad jis susipins su baisia revoliucija Rusijoje ir Vokietijoje, kuri gali ir mūsų kraštams daug žalos padaryti.

Ambasadoriaus pesimizmas rodėsi toks desperatiškas, kad mano pareikšta viltis, jog likimas neatims tautoms laisvės ir nauja taika ją kitoniškai apsaugos, patenkindama teisingus reikalavimus, nebuvo net priimta kaip konsolacijos kurtuazija. Tik kai pasakiau, kad ir Lietuvos – Lenkijos maži ginčai turės rasti geresnę sureguliuojimą – Lukasiewicz'ius kiek nušvito ir nuoširdžiai padėkojo už mano vizitą.

[parašas]

IGALIOTAS MINISTRAS

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 30, l. 166–167.

Originalas. Mašinraštis.

186. 1939 m. rugsėjo 22 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui apie pasikalbėjimą su Prancūzijos URM Politikos departamento direktoriaus pavaduotoju Šarliu Rošu (Charles Rochat) dėl Lietuvos suvereniteto ir nacionalinių interesų įgyvendinimo Vilniuje ir Vilniaus krašte

Slapta.
[Nr.] 3245

[Paryžius,] 1939 m. rugsėjo 22 d.

J.S.

Ponui

UŽSIENIŲ REIKALŲ MINISTRUI

K a u n e.

Šį rytą norėjau pasimatyti su Quai d'Orsay Generaliniu Sekretorium p. Leger¹, bet jis atsakė esąs labai užimtas ir prašė užėiti pas Pol. Dep. Dir. Pavaduotoją p. Rochat /Pol. Dep. Dir. Charveriat² vis dar serga/.

Rochat nieko naujo, prie to ką sakė Coulondre IX. 19, nepridėjo; visa Rusijos akcija vis dar čia daro kažkokios misterijos išpūdį. Rochat betgi pakartojo, kad nei Anglai nei Prancūzai griežtai prieš Rusiją nenusistatys. Klausiau Rochat, ar iš Daladier kalbos per radiją apie slaptą sutartį tarp Vokiečių ir Rusų reikia išvesti, kad yra kokių visai konkrečių žinių apie tai. Rochat atsakė, kad tą Daladier kalbos posmą nereikia suprasti kitaip, kaip tik ta prasme, kad be abejonės turėjo būti koks slaptas susitarimas dėl pačios Rusijos akcijos.

Toliau kalbėjomės dėl naujos padėties Vilniaus srityje. Aiškinau p. Rochat, kad kol ten buvo lenkai, mes per 20 metų prieš juos protestavome /nes jų teisėtumo tenai nepripažinome/. Pernai buvom priversti, po Becko ultimatumo, užmegzti diplomatinius santykius, bet niekad nesame ir po to legalizavę ten Lenkijos suvereniteto ir administracijos. Santykiai nepakeitė mūsų pagrindinio nusistatymo. Kol tad buvo lenkai toje teritorijoje su tuo faktu mes skaitėmės, bet kai dabar tas faktas išnyko – aišku, kad „atsivėrė“ senoji juridinė bazė, būtent 1920 m. VII. 12 d. sutartis su Rusija, kuri niekuomet nei mūsų nei Rusų nebuvo panaikinta. Išeina tad, sakiau, kad Rusija turėtų savo sutartį vykdyti be jokio naujo susitarimo.

Rochat išklauses atsakė, kad išvedžiojimas esąs visai logiškas ir teisingas, bet Rusai gali replikuoti, kad jie esą „successseurs des Polonais“³ ir ten pasilikti, ligi bendrai visi klausimai su Lenkija bus galutinai išspręsti.

Iš Rochat laikysenos nemačiau, kad Vilniaus atidavimas Lietuvai jam būtų kokia staigmena ir neteisėtas aktas, kurį būtų galima vadinti Lenkijos „padalijimu“. Spaudoje,

berods, Vokiečių – Rusų elgesys jau gavo vardą „cinquième partage de la Pologne“²⁴. Bet mūsų klausimas čia turi visai specialų aspektą ir bazę.

Kad spaudoje ūmai nesukiltų aliarmo, jei Maskva ir Lietuva dabar Vilniaus problemoj ieškotų kokio išrišimo, prašiau poną R. duoti laikraštiniams nurodymų toje šviesoje, kaip jam išdėsčiau klausimą, arba visai neleisti apie tai be reikalo rašyti ligi nėra nieko konkretaus ir aiškaus.

Palikau ponui R. ta proga reikalingą dokumentaciją ir žemėlapi, kuriuos jis įsidėjo į savo „dossier“²⁵.

[parašas]

ĮGALIOTAS MINISTRAS

[Dokumento pirmo lapo viršuje ranka rašyta rezoliucija: „Lietuvos Pasiunt. Londone. Sk.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 30, l. 168–169.

Originalas. Mašinėraštis.

¹ Aleksis Ležė (Alexis Lege)

² Emilis Šarverjatas (Émile Charvériat)

³ „lenkų ipėdiniai“ (pranc.)

⁴ „penktasis Lenkijos padalijimas“ (pranc.)

⁵ „bylą“ (pranc.)

187. 1939 m. rugsėjo 24 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama Lietuvos pasiuntinybėms Londone, Paryžiuje, Romoje (prie Kvirinalo), Stokholme, Vašingtone ir atstovybei Ženevoje prie Tautų Sąjungos dėl Vilniaus krašto politinės ir juridinės priklausomybės klausimo kėlimo diplomatinėmis priemonėmis tarptautinėje arenoje

[Kaunas, 1939 m. rugsėjo 24 d.]

Šifr.

SSS KAUNAS IC57/23 90 23 2111 ETAT

Lithuanian Minister

London

40424 = radę tinkamos nespacialinės progos savo vardu užveskit vietos Užsienmine kalbą Vilniaus klausimu ir išdėstykit mūsų juridinius istorinius etnografinius titulus šiai sryčiai atgauti Stop Jei klausūt ar mes imtume iš Sovietų Vilnių atsakykit kad Jūs

asmeninė nuomonė yra kad esate įsitikinę kad turime imti ir kad būtų nusikaltimas prieš tautą jei atsisakytum Stop Šiaip jau ir dažniau visur kur galite tą reikalą propaguokite Stop Gauna: London, Paris, Roma, Stockholm, Washington, Geneva.

Urbšys 450

Gauta: 1939.IX.24 = iš ryto.

Dešifr. „ „ „ „ apie 12 val. pietų, (Sekmadienis)

Kas padaryta = Žiūr. Lithuanian Minister 174¹ (iš IX.26)

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 453, l. 251.

Originalas. Rankraštis.

¹ Minima telegrama šiame dokumentų rinkinyje nepublikuojama.

188. 1939 m. rugsėjo 26 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuviui apie pokalbį su Prancūzijos URM viceministru Ogiustu Šampetjė de Ribesu (Auguste Champetier de Ribes) dėl Lietuvos tarptautinės situacijos, suvereniteto ir nacionalinių interesų įgyvendinimo Vilniuje ir Vilniaus krašte

Slapta.
[Nr.] 3270

[Paryžius,] 1939 m. rugsėjo 26 d.

J.S.

Ponui J. U R B Š I U I,
Užsienių Reikalų Ministrui
K a u n e.

Šiandien 11 val. turėjau pasimatymą pas p. Champetier de Ribes, Užsienių Reikalų Vice-ministerį, neseniai paskirtą Daladier kabinete.

Nors tai buvo pirmas kurtuazijos vizitas, bet jo metu teko gana plačiai išsikalbėti apie padėtį /audijencija tęsėsi 45 min./.

Viceministeris atrodė apimęs dėl Sovietų veiksmų. Sakė, kad Suritza'as vakar jį užtikrinęs, jog Rusija toje su Vokietija nustatytoje Lenkijos linijoje sustosianti neutraliteto laikysenoje. Apie tolesnius planus Sovietų ambasadorius nieko negalįs pasakyti. Atrodo, kad tikrai nežinaš.

Klausė, ką aš manau apie tą dalyką. Atsakiau, kad ir man atrodo, jog tuo tarpu padėtis turbūt stabilizuosis ant tos linijos be žalos alijantų veiksmams ir be naudos Vokietijos tikslams. Spėliojau, kad Rusija turbūt nenorėjo leisti vokiečiams įsiveržti į ukrainietiškas ir bielorusiškas Lenkijos dalis. Kad linija prasilenkė su Curzono maždaug etnografiška lenkų siena – kiek komplikuoja padėtį, bet čionykščiai rusai aiškina

tat tuo, kad toliau į rytus nesą taip strategiškai patogių upių. Bet dar galima spėlioti, kad Rusų tikslas čia visai lenkiškose srityse pasėti šiek tiek bolševikiškos propagandos, revoliucionizuoti mases prieš dvarininkus ir tuo būdu būsimoj Lenkijoje pasiekti sau „simplingiesnio režimo“ nuotaikų. Pagaliau, man atrodo, kad pati savaime Rusų akcija įtraukia juos į būsimus Europos pertvarkymus, ko Sovietai būtinai nori ir dėl ko jie jautėsi taip „nuskriausti“ savo prestyže Miunchene ir bendrai kituose Europos klausimuose.

Viceministeris čia pastebėjo, kad toks įtraukimas įvyko ir padarius su Vokietija non-agresijos paktą.

Savaime kalba užėjo apie tolesnius Rusijos planus dėl Lietuvos. Viceministeris klausė, kaip Rusai nusistato mūsų atžvilgiu.

Atsakiau, kad tuo tarpu mes neturime jokių duomenų. Kurie mums keltų iš tos pusės kokių susirūpinimų. Maskva visada buvo Lietuvai drauginga; tą savo nuotaiką reiškia ir dabar. Mes, be to, neturime pagrindo netikėti jos tikinimais. Toliau pridėjau, kad problema kyla tik dėl teritorijos, kurią Rusija pripažino Lietuvai savo 1920.VII.12 d. sutartimi, būtent dėl Vilniaus srities. Paaiškinau, kad Lenkija tą teritoriją laikė užėmusi „par force“²¹ ir sulaužydama savo pasižadėjimus. Lietuva ilgai protestavo, bet praeitais metais Lenkija ultimatumo metodu tą protestą privertė lyg užmiršti. Buvo užmegzti santykiai su viltimi, kad jie ilgainiui leis Vilniaus ginčą gerumu išrišti. Dabartinis karas padėtį pakeitė taip, kad vietoj Lenkų toj srity atsirado Rusai, t.y. šalis, kuri tą kraštą pripažino Lietuvai ir kuri niekad os to pripažinimo neatšaukė. Logiškai tad išeitų, kad Rusija turėtų mums tą sritį grąžinti.

Dar pažymėjau ta progą, kad Prancūzija ir Anglija, Lenkijai prašant, 1923.III.15 buvo tą sritį kaip ir pripažinusi Lenkijai, tačiau buvo įrašytas rezervas, kad toks pripažinimas buvo padarytas tik dėl to, kad „il y a eu lieu de tenir compte de la situation de fait“²². Taigi nei moralinės nei net juridinės atsakomybės alijantai už tokį pripažinimą ant savęs nepasiėmė, kaip kad panašiai tie patys alijantai paliko vienų Rusų ir Lenkų atsakomybei jų Rygos sutarty nustatytas sienas.

Viceministeris parodė palankaus tos tezės supratimo, nes linguodamas galvą lyg reiškę, kad ir jis taip supranta padėtį. Bet toliaus tuo klausimu nekvotė. Tačiau toliau dar kalbėjo apie ukrainietiškas ir bielorusiškas Lenkų sritis, kurios, be abejonės, Lenkiją silpnino jos santykiuose su Rusais.

Toliau viceministeris klausė, ar mes nebijome bolševizacijos. Atsakiau, kad Lietuva tvirtų individualistinės ekonomikos principų tauta, su privatinės žemės nuosavybės iššaknijusia ideologija, kad, be to, ji yra vakarų katalikiškos edukacijos įtakoje ir sėkmingai yra atsispyrusi visoms rusų ekstremizmo infiltracijoms. Juoba, kad Lietuvos Vyriausybė viską padarė savo darbo masių interesams patenkinti, išdalijo jiems didžiųjų dvarų žemes ir tam tikras eksporto ir importo sritis organizavo kooperatyvų ir etatizmo principais, kurie senai buržuazinei bazei davė modernišką socialinį „stilių“ tų pačių darbo žmonių naudai. Lietuva tuo būdu sudarė atsparumo sąlygas, kurios jai palengvino kovą su svetimomis destruktiviomis įtakomis.

Viceministeris toliau teiravosi apie mūsų Vyriausybę. Jam paaiškinau jos sudėtį. Paminėjus, kad krikščionių-demokratų atstovai dalyvauja kaip ir liaudininkai, viceministeris pasisakė turėjęs santykių su mūsų krikščionimis demokratais /jis pats yra prancūzų katalikų atstovas ir buvusiųjų kombatantų³ vadasi/.

Dar teiravosi apie mūsų ekonomiką, dabartinę prekybą ir apie Klaipėdos naudojimosi sąlygas. Šiuo pastaruoju punktu ilgai klausinėjo, kokia forma turime ten laisvąją zoną.

Pasikalbėjimui užsitęsęs 45 min. ir anonsavus ambasadoriaus Noël⁴ vizitą /iš Varšuvos/, pakilau atsisveikinti. Dar prie durų viceministeris reiškė savo įsitikinimą, kad Rusų intervencija greičiausia nepadarys didelės žalos karo eigai ir kad nebus nepalankių komplikacijų Anglams–Prancūzams.

[parašas]

[GALIJOTAS MINISTRAS]

[Dokumento pirmo lapo viršuje užrašas ranka: „Lietuvos Pasiunt. Londone.“]

LCVA, f 648, ap. 1, b. 30, l. 183–185.

Originalas. Mašinraštis.

¹ „jėga“ (pranc.)² „reikia atsižvelgti į faktinę padėtį“ (pranc.)³ Barbarizmas, kilęs iš prancūziško žodžio *combattant* – „kovotojas“.⁴ Leonas Noelis (Léon Noël)

189. 1939 m. rugsėjo 29 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie pokalbį su Didžiosios Britanijos URM Šiaurės šalių departamento direktoriumi seru Lorensu Koljeru (Laurence Collier) dėl Lietuvos suvereniteto ir nacionalinių interesų įgyvendinimo Vilniuje ir Vilniaus krašte

Konfidencialiai.

[Londonas,] 1939 m. rugsėjo 29 d.

[Nr.] 173/sl.

J.M.

Ponui Užsienių Reikalų Ministrui

K a u n e.

Pranešimas Nr. 111(Jūsų šifr. Nr. 450, iš IX. 23 d.)¹

Šitoks klausimas dėl Vilniaus man atėjo galvon tą patį dieną, kaip tik rusai perėjo Lenkijos sieną, t.y. 17 d. rugsėjo.

Todėl ant rytojaus, rugs. 18 d., turėdamas pas p. Collierį kitų reikalų, aš nutariau „pačiupinėti“ jį ir šia Vilniaus nauja perspektyva. Mano pasikalbėjimas buvo toks:

1. Iš pradžių aš jam pranešiau, kad esu per Kauno radiją girdėjęs, kad mūsų Ministras Pirmininkas tą pat dieną, t.y. sekmadieny rugsėjo 17 d., yra pasakęs kalbą, kurioje jis dar sykį pakartoto Lietuvos nusistatymą ir naujose aplinkybėse laikytis griežto neutraliteto.

2. Be to priminiau p. Collieriui, kad mūsų Vyriausybė yra jau ne sykį pabrėžusi, kad savo ginčą su Lenkija dėl Vilniaus ji nori risti tik taikos būdu. Taigi, sakau, Lietuvos Vyriausybės pozicija, – taip neutralumo, taip Vilniaus ginčo klausimu, – yra aiški. Ji buvo aiški ligi šiol, nepaisant net tų pasiūlymų ar sugestijų, apie kurias aš esu Jums, p. Collieri minėjęs. (Žiūr. Jūsų telegr. 598).

3. Bet sakau, dabar netikėtai virš minėtoji aiškioji situacijoj pasireiškė du nauji faktoriai, kurie kaip man rodosi, gali visiškai padėti pakeisti. Vienas jų yra, kad lenkai, matomai, netrukus, bus visiškai sumušti, ir antras, – kad rusai perėjo Lenkijos sieną ir netrukus neabejotinai užims Vilnių.

4. Tokiomis aplinkybėmis aš sau išsivaizduoju (tęsia aš toliau), kad bile [kuria] dieną Lietuvos Vyriausybė gali būti pastatyta prieš dilemą, kurioje bus reikalinga tuojaus, nieko nelaukiant, decizuotis. Pavyzdžiui, sakau, įsivaizduokite, kad ir tokią galimybę: Rusai užėmė Vilnių, pasiūlo mums pasiimti Vilniaus teritoriją, einant Rusų–Lietuvių Taikos sutarties 1920 m. nuostatais. Kokia tada būtų mūsų Vyriausybės padėtis? Jeigu mes atsisakytum tokį pasiūlymą priimti, tai mes patys anuliuojame savo teises į Vilnių, pripažintas kalbamojoje taikos sutartyje. Jeigu gi imame, tai gali kilti klausimas: kaip tas suderinama su mūsų neutralumu, kurį mes esame pasiryžę visomis aplinkybėmis išlaikyti; be to, čia kyla, žinoma, ir tai kaip lenkai į tai žiūrėtų.

5. Šiaip dalyką išdėstęs, aš toliau taip poną Collierį paklausiau:

„Nors aš neturiu jokios instrukcijos šiuo reikalu iš savo Vyriausybės – ir prašau man tikėti, kad aš tai sakau ne tam, kad išlaikyti tam tikrą diplomatinę formą, bet iš tikrųjų taip yra – aš tai darau absoliučiai savo asmenine iniciatyva, – vienok man įdomu būtų išgirsti bet kokių pastabų iš Tamstos pusės... Aš žinau, kad Tamsta negali man duoti savo Vyriausybės nuomonės, ir aš jos neprašau, bet ką Tamsta asmeniniai darytum, būdamas Lietuvos Vyriausybės vietoj ir tokion padėtin pakliuvęs? Aš suprantu, kad aš statau šiek tiek nediskretišką klausimą, bet aš visados su Tamsta kalbėjau atvirai, kaip kad ir Klaipėdos istorijoj ir todėl aš taip sau pats apie tas galimybes nuo vakar dienos galvodamas, pamaniau sau: pasiklausiu Jūsų – ką Jūs man į tai pasakysite? Aš manau, Jūs nepyksit...?”

Į tai p. Collieris man atsakė šitaip:

Ne, esą jis nepyksias, Jis gerai suprantas visas panašias galimybes ir sutinkas, kad Lietuvos Vyriausybės padėtis gali būti labai sunki. Jis ir pirmiau manęs, kad mūsų padėčiai didesni sunkumai galės būti ne tiek iš vokiečių, kiek iš rusų pusės. Bet dėl klausimo, kurį aš jam pastačiau, jis bijas, kad nieko daugiau negalėsias pasakyti „nepasitaręs su savo vyresniaisiais“. Jis tik viena galįs ta proga pasakyti – tai: „mes

esame pasiryžę kovoti ligi galui; mes esame garantavę Lenkijos nepriklausomybę ir, žinoma, mes negalėtum be jos žinios „to connive against her” (konspiruoti prieš ją).

Aš tuomet patėmijau jam, kad Dieve gink aš neturėjau omenyje nieko tokio, kas galėtų būti paskaityta kaip „connivance” prieš Lenkiją. Iš mūsų deklaracijų aišku, kad mes patys nenorime pasinaudoti Lenkijos sunkia padėtimi ir todėl, žinoma, juo labiau nemanome su nieku kitu „to connive” (konspiruoti). Todėl prašau mane blogai nesuprasti. Ką aš norėjau pasakyti – štai tą: kad bolševikai netrukus neabejotinai Vilnių užims; kad mes, eidami savo taikos sutartimi, galime turėti galimybės su jais Vilniaus klausimą iškelti; kad lenkams neturėtų būti vis vien (jų pačių interesuose), ar Vilnija turi pakliūti bolševikams ar mums, ir kad todėl manyčiau, kad jie galėtų mums, taip sakant, rankas paliuosuoti ir duoti galimybės tartis su rusais. Prie to pridėjau, kad suprantu, kad mūsų Vyriausybė turėtų pradėti nuo lenkų, tik nežinau net kur ji dabar yra ir kur yra mūsų atstovas ir, abelnai, ar yra galimybės mūsų Vyriausybei susisiekti su lenkų vyriausybe.

Į tai p. Collieris atsakydamas, naujų minčių nepareiškė ir aš jį dar sykį užtikrinau, kad aš tai darau absoliučiai savo asmenine iniciatyva – ir gal blogai darau, nors ir manau, kad jis man visgi patikės, kad taip iš tikrųjų yra ir, kad aš su juo taip kalbėdamas, tik leidau sau – tik leidau sau – ot, šiaip „garsiai sau galvoti...”.

Mano tikslas šiaip kalbėtis buvo dvejopas: primo, paraginti anglus pradėti apie Vilniaus problemą galvoti ir secundo, – tas buvo svarbiausia mano galvoje, – aš maniau, kad po to Roreign Ofisas kaip nors apie tai užsimins arba čia Lenkų Ambasada arba per savo Ambasadorių Lenkijoje ir gal bus galima tuo būdu patirti apie lenkų reagavimą. Žodžiu, nerišdamas tuo tarpu Lietuvos Vyriausybės, aš norėjau išjudinti šį kamuolį iš mirties taško ir pradėti jį rišti... .

Gauna:
URM – 3
Paryž. – 1

B.K. Balutis
Įgaliotas Ministras

BKB/SC

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 9, l. 224–226.
Nuorašas. Mašinraštis.

¹ Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

190. 1939 m. rugsėjo 30 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama Lietuvos pasiuntiniams Londone, Paryžiuje, Romoje (prie Kvirinalo), Vašingtone, Buenos Airėse, Stokholme dėl diplomatinio pasirengimo Vilniui ir Vilniaus kraštui susigrąžinti

[Kaunas, 1939 m. rugsėjo 30 d.]

Širf.

SSS KAUNAS IC8 131 30 0248 ETAT

Lithuanian Minister

Kensington London

55441 = Jei rusai atiduotų mums Vilniaus srytį tai Lietuvos Vyriausybei būtų neįmanoma atsakyti ją imti Stop Tokiu atveju tektų sostinėse kur esate akredituoti dėti kuodidžiausių pastangų tam paėmimui išaiškinti ir gauti kur galima iš vyriausybių aiškų o kur nebus galima tai bent tylų pritarimą ar bent nesipriešinimą Stop Iš Londono Paryžiaus užtektų tylaus nesipriešinimo Stop Prašome jau dabar paruošti notos tekstą įteikimui Vyriausybei kur esate akredituoti tuojau po to kai gausite iš mūsų telegrafinį nurodymą Stop Notos tezės šitokios Primo Nepriklausomybės atgavimas ir Maskvos sutartis 1920 metų Secundo Suvalkų sutartis ir Želigovskio coup de force Taša seka

Urbšys 705, min des aff. Etrang.

Gauta: 1939.IX.30 = iš ryto

Dešifr. „ „ „ 11 val. iš ryto

[parašas]: B.K. Balutis

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 453, l. 256.

Originalas. Rankraštis.

191. 1939 m. rugsėjo 30 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama (tęsinys) Lietuvos pasiuntiniams Londone, Paryžiuje, Romoje (prie Kvirinalo), Vašingtone, Buenos Airėse, Stokholme dėl diplomatinio pasirengimo Vilniui susigrąžinti

[Kaunas, 1939 m. rugsėjo 30 d.]

Širf.

SSS KAUNAS IC7 130 154 30 0247 ETAT

Lithuanian Minister

Kensington London

66231 = Tertio Lietuvos istoriniai etnografiniai ekonominiai juridiniai argumentai Quarto Lietuvos nusistatymas savo tikslo siekti taikingomis priemonėmis Quinto To

nusistatymo ir neutralumo išlaikymas Lenkijos Vokietijos kare Sexto Lietuvos humaniškas elgesys Lenkijos karo pabėgėlių atžvilgiu ir konkluzija kad tų atgumentų ir dabartinės politinės padėties akivaizdoje Lietuva skaito teisėta ir suderinama su jos neutralumu grįžti taikiu būdu į Vilniaus srities poziciją priduriant kad Lietuva ir toliaus yra pasiryžusi esamame Europos konflikte laikytis neutralumo Stop Argumentų eilė ir sutvarkymas paliekama Tamstų nuožiūrai Stop Notoje vengkite bet kurių šiurkštumų ar priekaištų Lenkijai Gauna Londonas Paryžius Roma Washingtonas Buenos Aires Stokholmas

Urbšys 706, Ministre des Aff. Etrang.

Gauta: 1939. IX. 30 = iš ryto

Dešifr: „ „ „ 12:30 dieną

Kas padaryta

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 453, l. 257.

Originalas. Rankraštis.

192. 1939 m. spalio 7 d., Lenkijos Respublikos URM emigracijoje Prancūzijoje šifruota telegrama Lietuvos Respublikos ambasadai Londone dėl ketinamos pasirašyti Lietuvos ir Sovietų Sąjungos politinės sutarties

Ambasadai Londone

Nr. 1

Charvatas (Charwat) praneša, kad laukiama Lietuvos ir Sovietų sutartis numato perleisti Lietuvai keliolika lenkiškų valsčių be Vilniaus. Pavedžiau Charvatui įteikti protestą Lietuvos vyriausybei.

Labai pageidautina, kad Prancūzija ir Anglija prisidėtų prie protesto ir tinkamai jį paremtų Kaune. Atitinkamą *démarche* darau prancūzams. Prašau panašų *démarche* padaryti Londone, pabrėžiant taktines priežastis, kad Lietuva neturi teisės priimti iš Rusijos teritorijos, kuri teisiškai Rusijai nepriklauso. Taip protestas bus skirtas Lietuvai, bet tiesiogiai neužkabins Sovietų.

ZALESKIS (ZALESKI)

Išsiųsta [19]39 10 07

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 245.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 158, s. 157–158.

193. (Dokumentas be datos, bet, sprendžiant iš turinio, parengtas 1939 m. spalį tarp 6 ir 9 d., o įteiktas prieš spalio 10 d.) Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje konfidencialus memorandumas, įteiktas Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijai dėl Vilniaus krašto juridinės priklausomybės Lenkijai

[Konfidencialiai]

[Vertimas iš prancūzų kalbos]

Sprendžiant iš Lenkijos Vyriausybės gautos informacijos, Lietuvos ir Sovietų Sąjungos susitarime, dėl kurio šiuo metu deramasi, numatoma Lietuvai perleisti kelias lenkiškas Vilniaus vaivadijos savivaldybes, bet ne patį miestą. Ši susitarimo nuostata taikoma teritorijoms, kurios teisiškai vis dar priklauso Lenkijai, bet yra Sovietų okupuotos, pažeidžiant šios valstybės neutralumą. Kadangi Sovietų Sąjunga nėra įgijusi teisių į šias teritorijas, ji jokių būdu negali jų perleisti jokiai trečiajai valstybei.

Lietuva, kuri dabartiniame Europos konflikte laikosi neutralios pozicijos, negali, nepažeisdama neutraliteto, nei pasinaudoti vienos iš kariaujančiųjų valstybių karine nesėkme, nes šios valstybės sąjungininkės vis dar vykdo karinius veiksmus, nei gauti naudos dėl neteisėtų ir nelegalių kitos neutralios valstybės veiksmų. Lenkijos teritorijų, kurias ji šiuo metu galėtų įgyti, valdymas jai niekuomet nesuteiks teisių, jos ir toliau priklausys Lenkijai.

Atsižvelgdama į tai, kas pirmiau išdėstyta, Lenkijos Vyriausybė nurodė savo pasiuntiniui Kaune pareikšti Lietuvos Vyriausybei protestą prieš bet kokią neteisėtą Lenkijai vis dar priklausančių teritorijų įgijimą.

Abiejų sąjungininkių Vyriausybės pripažino Lenkijos teises į minėtas teritorijas, ne tik remdamosi bendroju teritorijos vientisumo principu, bet ir pasirašydamos specialų oficialų iškilmingą aktą, t. y. Ambasadorių Konferencijos 1923 m. kovo 15 d. sprendimą¹. Tai įpareigoja Lenkijos Vyriausybę kaip šalies sąjungininkės Vyriausybę prašyti Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos Vyriausybes paremti Kaune pateiktą Lenkijos protestą nurodant, kad Didžioji Britanija ir Prancūzija niekuomet negalės pripažinti Lietuvos suvereniteto Lenkijai priklausančiose teritorijose ir Lietuva negalės teisėtai jų įgyti remdamasi susitarimu su Sovietų Sąjunga.

Lenkijos Vyriausybė visiškai įsitikinusi, kad abi šalių Sąjungininkių Vyriausybės patenkins jos prašymą.

Analogiškai kreiptasi ir į Prancūzijos Vyriausybę.

IPMS, Ambasada RP w Londynie, sygn. A. 12.49/WB/17.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 168, s. 163–164.

¹ Galvoje turimas kontroversiškas ir Lietuvos Respublikos niekuomet nepripažintas 1923 m. kovo 15 d. Ambasadorių konferencijos sprendimas dėl rytinių Lenkijos sienų.

194. 1939 m. spalio 10 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Prancūzijos pasiuntiniu Lietuvoje Žoržu Diulongu (Georges Dulong) dėl Lietuvos suvereniteto ir nacionalinių interesų įgyvendinimo Vilniuje ir Vilniaus krašte, taip pat Lietuvos ir SSRS politinių santykių perspektyvų

[Slaptai]
[Nr.] 180/pr.

Kaunas, 1939 m. spalio 10 d.

/E. Turausko, Įgalioto Ministro, Politikos Departamento Direktorius/

Pro memoria

/pasikalbėjimas su Prancūzijos pasiuntiniu p. Dulongu X. 6 d./

-----

11 val. užėjęs pas mane Prancūzijos pasiuntinys p. Dulongas klausinėjo, kokius pasiūlymus Užsienių Reikalų Ministras p. Urbšys parsivežė iš Maskvos. Atsakai, kad smulkiai negaliu jo painformuoti, tik galiu pasakyti, kad rusai nori sudaryti su Lietuva tarpusavio pagalbos paktą. Ponui Dulongui paklausus, kokiomis sąlygomis, pasakiau, kad apie sąlygas tikslių žinių neturiu, kadangi tie reikalai dar vyriausybės svarstomi. Toliau p. Dulongas teiravosi ar rusai siūlo mums kokių teritorinių kompensatų. Į tai atsakiau, kad, rodos, tokių kalbų būta Maskvoje, tačiau, koku maštu panašios sugestijos buvo padarytos, negalėčiau tiksliai pasakyti. Po to p. Dulongas klausė, kaip mes manome apsispręsti. Atsakai jam, kad negalėčiau ir į tą klausimą duoti tikslaus atsakymo, kadangi, kaip jau anksčiau minėjau, vyriausybė ir jį tebesvarsto. Toliau p. Dulongas dar syki, kaip jau ne kartą yra daręs, atkreipė dėmesį į pavojus, kuriems mes eksponuojamės, eventualiai priimdami iš rusų teritorijas. Atsakai p. Dulongui, kad mūsų juridinė padėtis nepaprastai stipri todėl, kad Vilniaus kraštą 1920 metų sutartimi gavome iš Sovietų Rusijos, kuri yra teisėta Carų Rusijos įpėdinė. Vėliau tą kraštą užgrobė Lenkija. Mes to užgrobimo niekadės nebuvo pripažinę. Dabar Vilniaus kraštas vėl atiteko Sovietų Rusijai, ir jei jinai mums jį gražintų, tai tiktai restituotų padėtį, kuri lenkų buvo neteisėtai paneigta. Ponas Dulongas neginčydamas mūsų juridinės padėties stiprumo, pasakė, ka tatai pablogins mūsų ateities santykius su Lenkija, kuri šiaip ar taip, būsianti atstatyta. Į tai atsakiau, jog neabejoju, kad Lenkija bus atstatyta, tačiau netikiu, kad ji bus atstatyta tokia, kokia buvo. Asmeniškai man, kad Sovietų Rusija niekadės nebegražins Lenkijai ukrainiečių ir baltgudžių gyvenamų plotų, o Lenkijos sąjungininkai, priveikę Vokietiją, galės ją kompensuoti kitomis, gal įdomesnėmis teritorijomis. Nemanau, kad dėl ukrainiečių ir baltgudžių Prancūzija ir Anglija skelbtų karą Sovietų Rusijai. Prancūzijos Pasiuntinys į tai atsakė, kad vis dėlto sąjungininkai, kaip yra pareiškę Chamberlainas ir Daladier, pasistatė sau tikslą

integraliniai atstatyti Lenkiją. Pasakiau jam, kad tokio įsitikinimo neturėtų, kadangi, konsekventiškai elgiantis, reikėjo paskelbti karą Sovietų Rusijai, o to nebuvo padaryta. Manau, kad Prancūzijai ir Anglijai pakako to nuolatinio neramumo ir įvairių tų baudžiamųjų ekspedicijų, kurias lenkai buvo priversti siuntinėti ypatingai į ukrainiečių gyvenamus plotus. Grįžęs prie eventualaus Vilnijos sugražinimo Lietuvai klausimo, p. Dulongas pažymėjo, kad tatai įvyktų labai nepalankiame „klimatė“, tuo norėdamas padaryti aliuziją į tai, kad Sovietų Rusija esanti agresorius. Atsakiau, kad mūsų lietuvišku požiūriu 1920 m. „klimatas“, kai Lenkija pasiuntė savo armijos generolą „sukilti“ ir užgrobti Vilnių, nebuvo geresnis.

Toliau kalbėjome apie eventualinį lenkų protestą tuo atveju, jei Sovietų Rusija gražintų mums Vilnių. Sakiau, kad apie tokį galimą protestą jau esu girdėjęs iš Lenkijos Pasiuntinybės Kaune sluoksnių. Paklausiau ar p. Dulongas negalėtų paveikti p. Charwatą, kad ne jis tą padarytų, o jei jau protesto negalima išvengti, tai kad jis būtų padarytas kur kitur. Ponas Dulongas atsakė, kad jį jokių patarimų p. Charwatui neteikiąs ir į jo reikalus nesikišąs. Tačiau grynai asmeniškai pridėjo, kad jei protestas turėtų būti padarytas, tai ar ne geriau mums jį išklausti iš p. Charwato, kuris, tokį protestą įteikęs, išvyktų pats, negu kur kitur, pvz. Paryžiuje, kur sakytas protestas savaiame įgytų tam tikro iškilmingumo ir didesnio atgarsio. Atsakiau, kad p. Dulongo pastaba yra visiškai suprantama ir vertinga.

ET/OP

5 egz.

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 178–179.

Nuorašas. Mašinraštis.

195. 1939 m. spalio 13 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje protesto nota dėl Lietuvos ir Sovietų Sąjungos Savitarpio pagalbos sutarties, kurioje užfiksuotas Vilniaus ir Vilniaus krašto gražinimas Lietuvos Respublikai ir kurią Lietuvos URM įteikė Lenkijos Respublikos pasiuntinys Kaune Francišekas Charvatas (Franciszek Charwat)

[Vertimas iš prancūzų kalbos]

KAUNAS, 1939 m. spalio 13 d.

Jo Ekscelencijai
Ponui Juozui Urbšui,
Lietuvos užsienio reikalų ministrui

Kaune

Ekscelencija,

1939 m. spalio 10 d. Lietuvos Respublika ir Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga pasirašė susitarimą, kuriuo, „siekdama sustiprinti esamus draugiškus Sovietų Sąjungos ir Lietuvos santykius“, Rusija sugrąžina Lietuvai Vilniaus miestą ir Vilniaus kraštą, kad jie būtų inkorporuoti į Lietuvos valstybės teritoriją.

Lietuva priėmė iš SSRS teritoriją, kuri teisiškai SSRS nepriklauso.

Šis aktas yra dar vienas šventų Lenkijos tautos ir valstybės teisių pažeidimas, juo labiau netikėtas, nes nesuderinamas su daugeliu Lietuvos Vyriausybės pareiškimų iki Vokietijos ir SSRS agresijos Lenkijos teritorijoje ir po jos.

Savo Vyriausybės vardu oficialiai ir iškilmingai protestuoju prieš šį aktą, prieštaraujantį tarptautinės teisės aktuose nustatytoems pareigoms ir pažeidžiantį žmogiškosios moralės normas.

Lenkija nepripažįsta ir niekuomet nepripažins šio neteisėto akto ir visomis išgalėmis kovos, kad būtų atkurtos jos pagrįstai reiškiamos teisės ir sugrąžinta jos teritorija.

Reiškiu Jums, Ekscelencija, savo didžiausią pagarbą.

I.[galiotasis] M.[inistras]
Charvatas

**TNA FO 37123149, C17698/1321/55
HIA, MSZ, sygn. 37/21 (mf. AAN).**

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 189, s. 193–194.

196. 1939 m. spalio 13 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie Lenkijos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) oficialų demaršą Lietuvos Vyriausybei dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto susigrąžinimo

[Slaptai]
[Nr.] 199/pr.

Kaunas, 1939 m. spalio 13 d.

Pro memoria

/p. E. Turausko, Įgal. Ministro, Polit. D-to Direkt./

Pasikalbėjimas su Lenkijos Pasiuntiniu Charwatu, dariusiu demaršą dėl vilniaus ir jo srities grįžimo prie Lietuvos

.....

Šiandien iš pat ryto p. Charwat norėjo matytis su p. Ministeriu Urbšiu, bet pastarasis atsiprašė ir pavadė užėiti pas mane.

Pas mane Charwat apsilankė 17 valandą. Buvo iškilmingai apsirengęs /su žakete/, pradėjo labai jaudindamasis, beveik pro ašaras, sakydamas turįs atlikti vieną sunkiausių savo ilgoje karjeroje misijų, ir, išsitraukęs iš kišenius, paskaitė notą, kurioje formaliniai ir iškilmingai protestuojama prieš mūsų šių metų spalio mėnesio 10 dienos sutartį su SSSR, kiek ji liečia Vilniaus grąžinimą Lietuvai.

Išklausęs p. Charvato rašto, ramiai atsakiau: „Mes esam giliai nustebinti tokiu lenkų vyriausybės mostu, juoba šiomis aplinkybėmis. Nieko šiuo tarpu negaliu pasakyti, kaip Vyriausybė, apsvarsčiusi notos turinį, į ją reaguos: ar ji ras reikalinga atsakyti, ar paliks be atsakymo. Tiek tegaliu oficialiai į šį demaršą pasakyti“.

Toliau perėjome į neoficialų ir asmenišką pasikalbėjimą. Pasakiau, kad tiek jam, tiek ir man puikiai yra žinoma visa mūsų ginčo su lenkais dėl Vilniaus istorija, todėl nei juridinės, nei istorinės to ginčo pusės nebekartosime. Praktiškai klausimą statant, atrodo, kad Lenkijos vyriausybei būtų buvę geriau, kad Vilnius ir jo kraštas galimai ilgiau būtų pasilikęs sovietų vyriausybės žinioje ir valdžioje. Abejoju, ar toks lenkų vyriausybės nusistatymas atitinka Vilniaus krašto ir Vilniaus miesto gyventojų interesus ir norą. Lietuva visiškai ir rūpestingai išlaikė savo nusistatymą nesigriebti jokių atveju, nepaisant buvusių gundymų, jėgos Vilniaus kraštui atgauti. Tačiau būtų buvę nežmoniška, jei Lietuva, aplinkybėms palankiai susidėjus, būtų atsisakiusi nuo Vilniaus krašto atgavimo. Ponas Charwat yra geriausias liudininkas, kaip mes nuosekliai ir pastoviai savo politiką lenkų atžvilgiu vedėm. Lietuva nepasinaudojo Lenkijos sunkumais ir į jokias avantiūras nesileido. Lietuva suprato lenkų tautos tragediją ir savo kukliomis priemonėmis priglaudė nemaža lenkų civilinių pabėgėlių ir internuotųjų kariškių. Asmeniškai, sakau, manau, jei jau lenkų vyriausybė ir negalėjo tylomis praeiti pro Vilniaus atgavimo faktą, tai įsivaizduoju sau žymiai minkštesnę formą, pav., kad Lenkijos vyriausybė, pareikšdama daranti formalinius rezervus dėl teisinės klausimo pusės, tačiau žinodama, kad Lietuvai Vilnius ir Vilniaus kraštas nemažiau brangus, jei ne daugiau, kaip Lenkijai, patiki Lietuvos globai šį kraštą su jo gyventojais.

Ponas Charwat, replikuodamas į mano asmenišką pastabą, stengėsi įtikinti, kad mes suprastum jo vyriausybės ir jo pasielgimą, nes, jų nusistatymu, negalima esą daryti precedentų, negalima esą pro tokius faktus praeiti tylomis, neprotestuojant, nes priešingu atveju esanti iš viso silpninama lenkų tautos kova už savo nepriklausomybę ir integralumą.

Paskui p. Charwat pareiškė, kad ryšium su savo įteiktu protestu jis turįs išvykti ir tuo reikalu jis įteikė antrą notą, kurioje praneša apie savo išvykimą. Šitoj notoj pasakyta, tarp kita ko, „tatai mane verčia laikinai apleisti Lietuvos teritoriją“. Šią pasakymą jis interpretavo tuo būdu, kad ši forma parinkta tam, kad nebūtų santykių nutraukimo. Jo išvykimas esąs pateisinamas tuo, kad jis negalįs toliau pasilikti, nes išeidamas iš savo protesto, jis turėtų jį nuolat priminti ir, tuo būdu, mes patys būtum ilgainiui priversti prašyti jį apleisti mūsų teritoriją. Tam išvengti jis geruoju pasitraukias. Jis ilgai apie tai galvojęs ir po ilgo galvojimo pasirinkęs šią formą.

Kadangi notos pradžioje pasakyta, kad „man buvo atimta galimybė eiti mano pareigas ir toliau tęsti bendradarbiavimą, kuriam aš buvai savo Vyriausybės į šį postą paskirtas“, padariau dėl šito pasakymo rezervą visokiems būsiamiems nesusipratimams išvengti, nes iš šio teksto lyg ir išeitų, kad mes jam atėmėm galimybę eiti jo pareigas. Ponas Charwat atsakė, kad iš viso sakinio esą aiškiai suprantama, jog šitas negalėjimas eiti pareigas esąs susijęs su jo protestu ir su bendra susidariusia pasirašius spalį 10 d. sutartį padėti.

Toliau p. Charwat pasakė, kad jis, grynai žmogiškai imdamas, suprantas mūsų padėtį, kad mes negalėjome kitaip pasielgti, kad jis tatai paaiškinsias ir savo vyriausybei. Dar sykį pakartojo man, kad jis norėtų būti gyvas tuo momentu, kada jis prieš savo tautą galėtų paliudyti apie lietuvių vyriausybės ir tautos pasielgimą su lenkais jų tragedijos metu.

Čia pat švelniai nusiskundė spalį 11 d. pasakyta gen. Nagevičiaus kalba Karo Muziejuje. Atsakaiu, kad ši kalba iš tikrųjų yra verta apgailėstavimo, kad ją daugelis lietuvių pasipiktino ir kad net p. Respublikos Prezidentas ją yra pasmerkęs.

Baigiant pasikalbėjimą p. Charwat atsargiai paprašė, jei jis nebagalėsiąs pamatyti p. Urbšio, perduoti jam kuo nuoširdžiausią jo padėką ir atsiveikinimą ir pareikšti patikinimą dėl jo geriausių atsiminimų iš jų bendradarbiavimo. Tokią pat padėką pareiškė p. Bizauskui ir man už mūsų trumpą bendradarbiavimą.

Pažadėjau p. Urbšiui pranešti ir pastebėjau, kad ir šiandien p. Urbšys jo negalėjo priimti ne dėl ko kito, bet tik dėl to, kad pusėtinai išvargęs, rengiasi rytojaus seimo posėdžiui ir rytojaus dieną bus užimtas, ir kad nė vieno svetimo diplomato šiandien jis iš viso negalėjo priimti.

Ponui Charwat išėjus, užėjo p. Urbšys. Pasiskaitęs tekstus, rado, kad vis dėlto reikėtų parengti atsakymą ir prašė susisiekti su p. Petkevičium atsakymui parengti.

Abiejų raštų nuorašus įteikiu p. Mačiuliui ir prašiau susisiekti su p. Petkevičium¹ ir p. Krivicku² ir šį vakarą ar ryt rytą pabandyti parengti atsakymą. Pasakiau, kad atsakymo mintis, mano manymu, galėtų būti tokios:

1/ Vilniaus kraštą Lietuva gavo iš teisėto Rusų imperijos įpėdinio Sovietų Sąjungos, teisėta taikos sutartimi;

2/ šios sutarties nuostatų visišką įgyvendinimą sutrukdė lenkų smurto žygis;

3/ tuo tarpu Lenkija Vilniaus kraštą įgijo *via facti*³; o Lietuva už jį kovojo, nepaisydama jėgos priemonių, *via lege*;

4/ lenkų *fait accompli* Lietuva niekad nepripažino;

5/ dabar, teisėtam Vilniaus krašto perleidėjui Lietuvai vėl jį užėmus, Lietuva gavo šį kraštą iš jo teisėta sutartimi.

.....

ET/JŠ

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „*Ponui Lietuvos Ministrui Londone.*“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 193–195.

Nuorašas. Mašinraštis.

¹ Tadas Petkevičius – Lietuvos URM juriskonsultas.

² Domas Krivickas – Lietuvos URM juriskonsultas.

³ „per faktą“ (pranc.)

197. 1939 m. spalio 14 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos oficialus atsakymas į Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) protesto notą dėl Vilniaus susigrąžinimo

[Vertimas iš prancūzų kalbos]

LIETUVOS RESPUBLIKA
UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJA

Jo Ekscelencijai
Ponui Franciškui CHARVATUI
Kaunas

[Kopija]
Nr.

Kaunas, 1939 m. spalio 14 d.

Ekscelencija,

Atsakydama į š. m. spalio 13 d. raštą, kuriame Jūsų Ekscelencija reiškia protestą dėl Vilniaus miesto ir krašto perdavimo Lietuvai pagal 1939 m. spalio 10 d. sutartį tarp

Lietuvos ir SSRS, Lietuvos Vyriausybė, pasilikdama teisę esant reikalui vėliau pareikšti nuomonę dėl Jūsų Ekscelencijos įgaliojimų dabartinėmis aplinkybėmis atlikti oficialius veiksmus Lenkijos vardu, šiuo metu yra linkusi pareikšti tai, kas toliau išdėstyta:

Remiantis 1920 m. liepos 12 d. sudaryta Lietuvos ir Rusijos taikos sutartimi, Vilniaus miestas ir kraštas yra neatskiriama Lietuvos dalis. Lenkija šią teritoriją okupavo 1920 m. spalio mėn., neturėdama tam jokio teisinio pagrindo, paprasčiausiai pasinaudodama savo fiziniu pranašumu.

Lietuvos Vyriausybė ne kartą išreiškė troškimą taikiomis priemonėmis atkurti savo teisę į Vilnių ir jo kraštą. Šios pozicijos ji neišsižadėjo net tragiškiausiomis Lenkijos ir Vokietijos karo akimirkomis.

Perimdama iš SSRS Vilniaus miestą ir kraštą Lietuvos Vyriausybė nepažeidė jokių savo tarptautinių įsipareigojimų Lenkijai ir nepaneigė jokių savo pareiškimų ar pažadų.

Be to, Lietuvos Vyriausybė laikosi nuomonės, kad dėl 1920 m. spalio mėn. Lenkijos įvykdyto prievartos akto prieš Lietuvą ir 1938 m. kovo 17 d. Lenkijos pateikto ultimatumo Lenkija neturi jokio moralinio pagrindo reikšti Lietuvai kokias nors pretenzijas dėl Lietuvos ir SSRS sutarties, kuria Vilniaus miestas ir kraštas perduoti Lietuvai.

Atsižvelgdama į tai, kas pirmiau išdėstyta, Lietuvos Vyriausybė oficialiai atmeta Jūsų Ekscelencijos protestą kaip visiškai nepagrįstą.

Reiškiu Jums, Ekscelencija, savo didžiausią pagarbą.

J. Urbšys

HIA, MSZ, sygn. 37/21.

198. 1939 m. spalio 15 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro emigracijoje Prancūzijoje Augusto Zaleskio (August Zaleski) šifruota telegrama Lenkijos Respublikos pasiuntiniui Kaune Franciškui Charvatui (Franciszek Charwat) dėl galimo Lenkijos Respublikos pasiuntinio išvykimo iš Kauno

Pasiuntinybei Kaune

Nr. 7.

Instrukcija 15.

Prašau Poną Pasiuntinį savo išvykimą susieti ne su Lietuvos kariuomenės įžengimu į Lenkijos Respublikos teritoriją, bet su eventualia Lietuvos bolševizacija, kuri padarytų negalimą tolesnį darbą. Nuo to laiko, kai bus įteiktas protestas, prašau savo veiklą apriboti iki URM informavimo apie viską, kas vyksta Lietuvoje, ir rūpinimosi pabėgėliais. Prašau užmegzti, kiek tai įmanoma, santykius su politiniais veikėjais Vil-

niuje, rekomenduoti jiems elgtis labai atsargiai ir patikinti, kad Lenkijos Respublika kovos dėl užimtų teritorijų grąžinimo Lenkijai.

ZALESKIS

Išsiųsta [19]39 10 15

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 245.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 196, s. 199.

199. 1939 m. spalio 15 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas raštas ir instrukcija Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie konsulinės veiklos vykdymą Lenkijos Respublikos pasiuntinybei išvykus iš Kauno

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune
[Slaptai]

Kaunas, 1939 m. spalio 15 d.

Nr. 3
I priedas.

Užsienio reikalų ministerijai
Paryžiuje

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinybė Kaune praneša, kad Anglijos Pasiuntinybė spalio 16 d. perėmė kilnojamojo ir nekilnojamojo turto priežiūrą Kaune.

Pasiuntinybė taip pat praneša, kad likęs pasiuntinybės personalas: p. Kovolis Francišekas (Kowol Franciszek), Trochimovska Irena (Trochimowska Irena) ir Sadovska Genovefa (Sadowska Genowefa), gavo instrukciją, kuri pridedama, kaip vykdyti konsulinę veiklą, kai L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinybė išvyks iš Kauno.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
Charvatas [parašas]

Instrukcija, kaip vykdyti konsulinę veiklą, kai L[enkijos] R[espublikos]
Pasiuntinybė išvyks iš Kauno

1. Lenkijos reikalų Konsulinis skyrius veikia prie Didžiosios Britanijos pasiuntinybės.
2. Lenkijos reikalų Konsulinio skyriaus veiklą kontroliuoja Didžiosios Britanijos pasiuntinys, kuris pasirašo ir savo antspaudu patvirtina visus šalims išduodamus dokumentus.

3. Konsuliniam skyriui vadovauja p. Francišekas Kovolis, kuris Didžiosios Britanijos pasiuntiniui pateikia pasirašyti visus dokumentus, jam nesant jį pavaduoja p. Genovefa Sadovska.
4. Konsulinė veikla vykdoma pagal Lenkijos valdžios nustatytas taisykles.
5. Konsulinio skyriaus kompetenciją sudaro tik pažymėjimų apie pilietybę išdavimas vietoje paso.
6. Pažymėjimus apie pilietybę Konsulinis skyrius išrašo ant seno pavyzdžio blankų, tik antraštė „L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Kaune“ turi būti panaikinta specialiu naikiu; nuotrauka turi būti pririšta prie dokumento ir užantspauduota antspaudu su Lenkijos ereliu (be užrašo „L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Kaune“).
7. Konsulinis skyrius negali vykdyti kitos veiklos: legalizuoti dokumentų, tvirtinti parašo ar jį atitinkančių ženklų, patvirtinti vertimų ar kopijų tikrumo, nes pagal Lenkijos įstatymus tam, kad šie aktai galiotų, juos pasirašantis valdininkas turi turėti specialų vardinį įgaliojimą, kurį išduoda Užsienio reikalų ministerija, suderinusi su Teisingumo ministerija.
8. Išduoti Lenkijos piliečiams bet kokius pažymėjimus, išskyrus išvardytus 5 p., galima tik esant Didžiosios Britanijos pasiuntinio sutikimui.
9. Didžiosios Britanijos pasiuntinio dispozicijoje yra 20 000 (dvidešimt tūkstančių) litų, kuriuos L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybė Kaune paliko kanceliari-nėms išlaidoms ir paramai Lenkijos piliečiams. Išmokos gali būti atliekamos tik gavus Didžiosios Britanijos pasiuntinio rezoliuciją.
10. Pasiūlymus suteikti paramą Lenkijos piliečiams Didžiosios Britanijos pasiuntiniui teikia Konsulinio skyriaus vadovas p. F. Kovolis.
11. L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybės Kaune liudijimas, kurio Švedijos pasiuntinybė reikalauja iš Lenkijos piliečių, besikreipiančių dėl tranzitinių vizų, kad konkretus asmuo nepasiliks Švedijoje, gali būti išduodamas tik Didžiosios Britanijos pasiuntinybėje. Kiekvienu konkrečiu atveju, išsiaiškinęs priežastis, dėl kurių suinteresuotas asmuo negali pateikti Švedijos pasiuntinybei įsigyto kelionės per Švediją geležinkelio bilieto, Konsulinio skyriaus vadovas šį klausimą pateiks spręsti Didžiosios Britanijos pasiuntiniui.

HIA, MSZ, sygn. 37/21 (mf. AAN).

200. 1939 m. spalio 16 d., Lenkijos Respublikos URM emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) slaptas memorandumas Didžiosios Britanijos ambasadoriui prie Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Hovardui V. Kenardui (Howard W. Kennard) ir Jo Didenybės Vyriausybei dėl Vilniaus krašto politinės ir juridinės situacijos

[Vertimas iš anglų kalbos]

Paryžius, 1939 m. spalio 16 d.
[Slaptai]

M E M O R A N D U M A S¹

Dėl neseniai pasirašytos Lietuvos ir Tarybų Respublikų Sąjungos sutarties Lenkijos Ministras Kaune gavo savo Vyriausybės nurodymus formaliai pareikšti, kad Lietuvos Vyriausybė neturi teisės priimti iš Tarybų Respublikų Sąjungos jokios teritorijos, kuri nepriklauso tai Sąjungai.

Lenkijos Vyriausybė būtų dėkinga, jeigu Jo Didenybės Vyriausybė būtų panašiai nusistačiusi dėl šios problemos.

HIA, MSZ, sygn. 37/22 (mf. AAN).

---

¹ Tekste pabraukta ranka.

201. 1939 m. spalio 18 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui apie Lenkijos užsienio reikalų ministro Augusto Zaleskio (August Zaleski) vizitą Londone

[Slaptai]
[Nr.] 182/sl.

[Londonas,] 1939 m. spalio 18 d.

J.M.

Ponui Užsienių Reikalų Ministrui
K a u n e.

PRANEŠIMAS 117
Zaleskis Londone.

Pereitą savaitę Londone viešėjo naujas lenkų Užsienių Reikalų Ministras Zaleski. Nors galima buvo spėti apie bendrus jo kelionės tikslus, bet buvo pusėtinai sunku detaliau sužinoti apie ką jo čia kalbėtasi.

1. Spalių 17 d. teko man girdėti iš paprastai gerai informuoto New York Times'o korespondento Londone, kad vienu svarbiausių Zaleskio vizito tikslų, be užmezgimo (ar teisingiau – atnaujinimo senų) asmeninių kontaktų, buvo išsiaiškinti del galimybių organizuoti lenkų legijonus Kanadoje ir apie lenkų armijos finansavimą.

2. Nors Prancūzija leido pas save organizuoti lenkų armiją, kaip žinoma, anglai nesutiko lenkams tą pat daryti Anglijoj. Dabar planas yra organizuoti lenkų pulkus Kanadoje, ypač panaudojant tam Jungtinių Valstybių skaitlingą lenkų emigraciją.

Šių pulkų išlaikymui reikalingi pinigai ir Zaleskio manyta gauti tam Anglijos finansinė parama. Kiek tas jam pasisekė, tuo tarpu nepavyko tikrai nustatyti, nors dideliu optimistu, žinant Sir John Simono nusistatymus, netenka būti.

3. Kas man itin svarbu buvo sužinoti, kaipo būk tikrą faktą, tai tai, kad Zaleskio kalbėtasi su Lordu Halifaxu ir Chamberlainu apie Lenkijos aspiracijas ateityje, po karo. Anot mano informatoriaus žinių, Zaleskis pareiškęs jiems, kad Lenkija nemananti daugiau revindikuoti tų sričių, kurios dabar teko Rusams ir esanti nusistačiusi susitaikinti su jų nustojimu. Į tas sritis įeina ir Vilniaus teritorija, kuri specialiai buvusi įvardinta. Tatai esą padarę gero įspūdžio Anglų Vyriausybei, kuri skaitanti, kad tai esąs sveikas nusistatymas (*sensible attitude*). Kiek tai atitinka tikram lenkų nusistatymui – tas sunku pasakyti. Gali būti, kad tai yra iššaukta vien lenkų noro „prisigerinti“ anglams, nekomplikuojant šiuo laiku jų santykių su Rusais (Vide Churchillo kalbą, kurioj jis pareiškė, kad norėtų rusus matyti laikant dabartinę liniją, tik ne kaipo lenkų priešus, bet kaipo lenkų draugus).

Iš kitos pusės, Zaleski buvo pareiškęs didesnių pretenzijų prie Vokietijos. Čia jo revindikacijos ėjusios net toliaus negu buvusios Lenkijos sienos atstatymas vakaruose (su Koridorium, Silezija etc.). Čia jis pareiškęs vilties, kad Lenkijai būtų priskirti ir visi Rytprusiai, kad tuo būdu būtų užtikrintas jai drutesnis priėjimas prie Baltijos jūros. Šitokia Zaleskio revindikacija esą padariusi Chamberlainui ir Halifaxui „jau ne taip gero įspūdžio...“. Esą, kaip ten nebūtų ateityje, šiuo laiku kelti panašus klausimas, čia skaitoma savo rūšies „*faux pas*“¹, nes kalbėti apie tai dabartinėmis sąlygomis būtų lyg ir per ankstyva (*premature*)... . Apie tai skaičiau reikalinga Jums trumpai telegrafuoti, telegramos nuorašą persiunčiant p. Klimui.

Virš minėta žinia nesupuola su vakar (spalių 16 d.) Daily Telegrapho žinia iš Kau-no, datuota spalių 15 d., sulyg kurią Charwat būk protestavęs del Vilniaus perėmimo. Todėl butų ir mums gera žinoti ar toks protestas tikrai buvo Kaune padarytas.

B. K. Balutis
Igaliotas Ministras

BKB/OD

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 9, l. 231–232.
Nuorašas. Mašinraštis.

¹ „klaidingu žingsniu“ (pranc.)

202. 1939 m. spalio 18 d., Lenkijos Respublikos Užsienio reikalų ministro, reziduojančio emigracijoje Prancūzijoje (Anžė), Augusto Zaleskio (August Zaleski) slapta instrukcija Lenkijos diplomatinėms tarnyboms apie protestą Lietuvai dėl Vilniaus krašto perėmimo, taip pat Lietuvos ir Sovietų Sąjungos Savitarpio pagalbos sutarties

[Slaptai]

[Vertimas iš prancūzų kalbos]

[Anžė,] 1939 10 18

Turiu garbės pranešti Jūsų Ekscelencijai, kad Lenkijos Vyriausybė, susipažinusi su 1939 m. spalio 10 d. pasirašytu Lietuvos ir Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos savitarpio pagalbos paktu, pareiškė Lietuvos Vyriausybei oficialų protestą dėl to, kad ši Vyriausybė priėmė visą Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos perleistą teritoriją, kuri šiai Sąjungai nepriklauso.

Pagarbiai

Zaleskis A.

HIA, MSZ, 37/22 (mf. AAN).

203. 1939 m. spalio 20 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie Lenkijos Respublikos pasiuntinybės likvidavimą Kaune, situaciją Lietuvoje per pirmąsias karo savaites, Lenkijos kariuomenės pasitraukimą iš Vilniaus į Lietuvą ir kontroversiškus įvykius Vilniaus krašte

Stokholmas, 1939 m. spalio 20 d.

Slaptai¹

Ponui užsienio reikalų ministrui

Paryžiuje

Įvykių Lietuvoje eiga nuo karo pradžios.

Protestas. Lenkijos pasiuntinybės likvidavimas.

Kai Lietuvos kariuomenė įžengė į Lenkijos Valstybės teritoriją, Lenkijos pasiuntinybės išvykimas iš Kauno buvo neišvengiama Lenkijos vyriausybės 20-ies metų politikos pasekmė ir būtinybė, susijusi su būsimu nuosavybės grąžinimu karui pasibaigus.

Prisiimdamas visą atsakomybę už šį sprendimą – pasitaręs su savo vyresniaisiais kolegomis, įskaitant karo *attaché* pulkininką Mitkevičių (Mitkiewicz), priėjau prie galutinės išvados, kad išvykti yra būtina. Taip pat atsižvelgiau į Vilniaus ir Kauno kraštų

lenkų visuomenės reakcija, kokią turi sukelti atitinkamas Pasiuntinybės elgesys ginant Lenkų Tautos ir Lenkijos Vyriausybės garbę ir interesus. Šiam reikalui paaukojau šiuo atveju antraeilį dėmesį emigrantams, juolab kad jų globą organizavau ir parengiau gilindamasis į visas smulkmenas, apie tai pranešime kalbėsiu vėliau.

Siekdamas pagrįsti sprendimą iškelti Pasiuntinybę, turėčiau grįžti į laiką prieš karo veiksmų pradžią, nes to laikotarpio padėties ir tolesnės įvykių eigos bei jų įtakos Lietuvos ir Lenkijos santykiams net iki šio mėn. 10 d. Sovietų ir Lietuvos sutarties sudarymo analizė, be abejo, parodys, kad toks sprendimas buvo teisingas.

Gerėjančių Lietuvos ir Lenkijos santykių kulminacija buvo laikotarpis po generolo Raštiko vizito Lenkijoje². Klaipėdos praradimas³, tikėjimas karine Lenkijos galia, prieš tai atliktas sunkus diplomatinis darbas, – visa tai mums sudarė palankią situaciją. Tuo laikotarpiu Lietuva dėjo viltis į Lenkijos pasipriešinimą Vokietijai ir to norėjo, nes tikėjosi, kad jai tai bus proga atkeršyti. Dėl to visi diplomatiniai ir kariniai pokalbiai visada baigdavosi viltimi, kad vokiečiai bus sutriuškinti, bus vykdoma bendra akcija, atgauta Klaipėda, o Rytų Prūsija padalyta mums ir Lietuvai.

Pirmas šio nusiteikimo posūkis įvyko tada, kai buvo paskelbtas aktas apie įstatymo dėl Lietuvos, beje, ir kitų Baltijos valstybių neutraliteto įgyvendinimą. Nuo to laiko Lietuva liovėsi dariusi užuominas apie bendradarbiavimą su mumis galimame kare su Vokietija, tačiau nustatė savo santykį su galimu Lenkijos ir Vokietijos karu, nuoširdžiai linkėdama mums sėkmės. Lietuva neatsisakė savo ankstesnio laikotarpio teiginio, kad Vilniaus klausimas gali būti išspręstas tik tiesioginėse taikiose derybose su Lenkija. Šiuo požiūriu rugsėjo 1 d. Vokietijos agresija nekeitė situacijos. Su didele simpatija ir nuoširdžia pagarba buvo žiūrima į lenkų kareivio didvyriškumą ir patriotinę visos tautos dvasią.

Pirmieji šios nuotaikos pokyčiai įvyko pirmosios karo savaitės pabaigoje, kai atėjo žinių ne tiek apie mūsų teritorijos nuniokojimą, kuris vokiečiams pavyko dėl didelės techninės persvaros, kiek apie tai, kad palūžo valstybės aparatas ir vadovybė, taip pat dėl įvykusios dezorientacijos. Tai, jog nebuvo galima gauti autentiškos informacijos apie įvykius Lenkijoje, nutrūkę kontaktai su savo pasiuntinybe, Lenkijoje didėjantis chaosas, taip pat žaibiškas vokiečių karinės kampanijos tempas pakirto pasitikėjimą ir lėmė, kad buvo pradėta zonuoti galimybę suartėti su Vakarų ar Rytų kaimyne ir vis labiau atsiriboti nuo Lenkijos. Žavėjimąsi lenkų dvasia ir ginklu ilgainiui pakeitė skeptiškumas.

Jau antrąją karo savaitę labai svarbų vaidmenį suvaidino Vidurio Lietuvos formavimo ir pan. kampanija, kurią spontaniškai surengė Vilniaus politikai, ieškodami Lietuvos klausimo sprendimo remiantis naujais principais. Prof. Stanevičius (Staniewicz) *et consortes*⁴ parengė specialų memorialą apie Vidurio Lietuvos sudarymą, kuris turėjo būti pateiktas Lenkijos vyriausybei aprobuoti, tačiau tai – atrodo, dėl neturėjimo galimybės susisiekti su URM, – nebuvo padaryta. Būta ir kitų koncepcijų, pavyzdžiui, kreiptis į Lietuvos vyriausybę ir prašyti, kad ji suteiktų protektoratą Vilniui ir Vilniaus kraštui, t. y. savanoriškai pasiduoti okupacijai.

Panašių siūlymų gavau iš lenkų ir lietuvių. Jiems kategoriškai nepritariau, įtikinėju, buvau nuvykęs į Vilnių įspėti, kad nesiveltų į tokią „valstybės išdavystę“. Kad taip neatsitiko, laikau pasekme ne savo įtakos, bet žaibiškos kaitos įvykių, kurie užkirto kelią šių idėjų įgyvendinimui.

Tuo metu Lietuvoje dar svarbų vaidmenį vaidino vokiečiai, jie vertė valdančiuosius sluoksnius užimti „Lenkijos okupuotą teritoriją“ ir žadėjo savo pagalbą. Tačiau tada didvyriškai gynėsi atskiri Lenkijos kariuomenės daliniai, ypač Varšuva ir Helis. Buvo tikimasi didžiojo Lenkijos puolimo, energingo sąjungininkių bendradarbiavimo, taigi Lenkijos likimas dar nebuvo išspręstas, todėl Lietuva, vadovaudamasi neutralumo principu, atmetė vokiečių siūlymus, o Lietuvos vyriausybė per ministro pirmininko pavaduotoją ir e. p. užsienio reikalų ministrą Bizauską, taip pat Prancūzijos pasiuntinį ir britų *Chargé d’Affaires* patikino mane, kad Lietuvos vyriausybė nepriims jokios dovanos nei iš Vokietijos, nei iš Rusijos, kartodama savo teiginį, jog Vilniaus klausimas turi būti sureguliuotas tiesioginėse taikos derybose su Lenkija. Paskutinį kartą panašias garantijas išklausiau jau po to, kai bolševikai užėmė Vilnių.

Turiu grįžti keletą dienų atgal. Jau minėjau, kad mūsų chaosas ir nesėkmės mūsų pačių teritorijoje pražūtingai veikė Vilniaus politikus, sukėlė didelę įtampą Vilniaus krašte ir Lietuvoje. Lenkijos problema tapo antraeilė, svarbiausi pasidarė įvairūs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės koncepcijos variantai. Rugsėjo 15 ir 16 d. dėl vokiečių antskrydžių įtampa pasiekė kulminaciją. Rugsėjo 16 d. nuvykau į Vilnių, tačiau tik tam, kad galėčiau įsitikinti, jog ten vyrauja visiškas chaosas ir panika. Kaip pozityvų dalyką konstatavau rengimąsi ginti Vilnių: buvo statomos barikados, kasami grioviai, organizuojama civilių gyventojų sargyba, bet taip pat tai, jog savanoriams trūksta mundurų ir ginklų, o maisto produktų turėjo pakakti tik kelias dienas. Iš Vilniaus išvažiavau rugsėjo 17 d., iš šeštadienio į sekmadienį 4 val. ryto, t. y. tą pačią valandą, kai bolševikai peržengė Lenkijos sieną. Apie tai 8 val. 30 min. telefonu man pranešė Vilniaus vaivada⁵. Tuoj pat apie tai oficialiai pranešiau ministrui Bizauskui, o pulkininkas Mitkevičius – karinei vadovybei.

Lietuviai buvo didžiai nustebę. Tą pačią dieną paskelbė mobilizaciją ir į pasienį pasiuntė kariuomenę, kuri eventualiai turėjo pasitikti ir nuginkluoti Lenkijos kariuomenės dalinius, atitinkamai, kaip man buvo oficialiai paaiškinta, gintis nuo bolševikų agresijos. Įtampa augo. Paskutinę akimirką tiek lenkų, tiek lietuvių pašaliniai asmenys dar kartą siūlė kreiptis į Lietuvos vyriausybę su prašymu užimti Vilnių ir Vilniaus kraštą, kad „juos gelbėtų nuo bolševikų“, tačiau tam kategoriškai nepritariau.

Padėtį komplikavo generolo Vilčynskio (Wilczyński) įsakymas Vilniui nesiginti, kariuomenei iš Vilniaus krašto trauktis į Lietuvą, Poliesėje ir Gardino krašte buvusiems daliniams sudėti ginklus ir išsiskirstyti po namus. Šio įsakymo pasekmė buvo pražūtinga. Poliesėje valstiečiai apsiginklavo paliktais ginklais ir žudė mūsų kareivius, Gardine žydai ir komunistai apsiginklavo į žardus sustatytais bei pamestais ginklais ir atakavo mūsų pražygiuojančius dalinius, susijungdami su bolševikais, o Vilniuje likusi kariuomenė rengėsi trauktis Lietuvos sienos link, nes bolševikai buvo 80 km nuo Vilniaus.

Bijodamas kokios nors komplikacijos, pavyzdžiui, lietuvių sukilimo ar pučo sutikus ar nesutikus lenkų visuomenei, antradienį, rugsėjo 19 d., paskambinau sustiprintos stovyklos vadovybei, norėdamas paveikti, kad kariuomenė prieš laiką nepasitrauktų iš Vilniaus ir nepalikėtų miesto be šeimininko, nes negalėjau to leisti atsižvelgdamas į visuomeninę tvarką ir eventuales politines pasekmes. Jie rėmėsi įsakymu atsisakyti ginti Vilnių, tačiau priėmė domėn mano pasiūlymą. Kalbėjau su pulkininku Okuličiumi (Okulicz) ir jo pavaduotoju pulkininku Krogulskiu (Krogulski). Kai po kelių valandų mane pasiekė žinia, kad kariuomenė ir valdžia vis dėlto palieka Vilnių, bandžiau su kuo nors užmegzti telefoninį ryšį. Telefonu susisiekiu su geležinkelio eksploatacijos direktoriumi pulkininku Glazkiu (Głazki) ir jo primygtinai prašiau tuoj pat nuvykti pas vadą ir dar kartą jam perduoti mano pageidavimą, kad prieš laiką nepalikėtų Vilniaus, o – jeigu toks yra kariuomenės vadovybės įsakymas – tai padarytų paskutinę akimirką ir jei bolševikai iš tikrųjų spaus. Apie 5 val. po vidurdienio pulkininkas Glazkis man pranešė, kad, deja, jau per vėlu. Vadovybė, štabas, jiems iš paskos – kariuomenės daliniai jau pasitraukė Lietuvos sienos link, tą patį padarė vaivada ir visas aukštesnysis administracinis aparatas. Suprasdamas mano požiūrį, pulkininkas Glazkis pareiškė, jog sulaikys policijos, geležinkelininkų likučius ir nepaliks Vilniaus, palaikydamas lenkų valdžią, kad Vilnius neliktų kaip *res nullius*⁶, ir pasitrauks tik spaudžiant bolševikams, kad ir simboliškai gindamas teritoriją. Šią pareigą jis įvykdė sąžiningai ir iki galo. Kai bolševikai pasiekė Vilniaus priemiesčius, vadovybė, kariuomenė ir administracija jau buvo Lietuvos pasienyje. Vis dėlto buvo išvengta pavojaus savanoriškai atiduoti Vilnių tiek lietuvių, tiek bolševikų okupantams.

Šiuo laiku prasidėjo naujas įvykių etapas. Peržengę sieną Lenkijos kariuomenės daliniai buvo nuginkluoti ir internuoti. Kartu su kariuomene sieną perėjo minios civilių gyventojų, bėgančių nuo bolševikų, tik nedidelė jų dalis pasiekė Kauną, dauguma buvo įvairiose vietovėse, jiems buvo liepta likti vietoje, kad Kaunas nebūtų perpildytas gyventojų.

Čia ne vieta aprašyti daugybę tragiškų įvykių, kurie vyko Lietuvos pasienyje, kur atskirų dalių vadai vykdė įsakymą patraukti savo formuotes prie Lietuvos sienos, kad vėliau ją peržengtų ir nusižudytų Lenkijos žemėje. Apie tai pranešti palieku karo *attaché*, turiu tik konstatuoti, kad lenkų daliniai peržengė Lietuvos sieną jausdami protestą ir nusivylimą. Visiškai palūžusi dvasia, bolševikinės nuotaikos, susilpnėjusi drausmė, pasigailėtinos kareivių neapykantos karininkams scenos, konfliktai, pasibai-giantys muštynėmis, – štai atmosfera, įsivyravusi stovyklose.

Taip pat reikėtų pažymėti apgailėtiną pabėgėlių – dalies aukščiausiųjų administracijos pareigūnų – atsipalaidavimą ir demoralizaciją. Nieko nepadėjo pasiuntinybės darbuotojų, vykdyusių registraciją ir išdavusių dokumentus, priminimai, kad būtina pateikti valstybės išdui priklausančias lėšas, iš visų pusių sklido informacija apie išvežtų Lenkijos banko skyrių ar kitų valstybinių bei savivaldybių bankų depozitų ir aukso laikymą, naudojimą savoms reikmėms. Taip pat nebuvo gražintos kariuomenės kasos. Šimtai tūkstančių zlotų pateko į privačių asmenų rankas ir iš jų jie nebuvo priverstinai

paimti. Aš bandžiau palenkti juos gražinti visuomenines lėšas, taikydamas vienintelį man prieinamą būdą – moralinį spaudimą. Rezultatas buvo pasiektas tik kelis kartus, apie tai, beje, rašau kitame pranešime.

Visa tai politiniame pranešime miniu tik dėl to, kad visi šie dalykai padarė nemažą įtaką Lietuvos pozicijai Lenkijos atžvilgiu. Gėrėjimasi, pagarba ir pripažinimą pakeitė gailėstis, o šovinistiniai sluoksniai iš dalies džiaugėsi mūsų nelaime. Tuo tarpu Lietuvos civilinė bei karinė valdžia ir toliau rodė mums palankumą kartu su užuojauta, jokių būdu negalėjau pastebėti kokio nors kerštingumo. Užtat turėjau nemažai sunkumų su įvairiais lenkų politikais, kurie tarpusavy lenktyniavo įrodinėdami vergiškumą lietuviams, trukdydami Pasiuntinybei vykdyti tą liniją, kurios, gelbėdami savo garbę, turėjome laikytis net nelaimei ištikus. Garbingiausiai savo vaidmenis atliko Maršalas Prystoras (Prystor), prof. Žoltovskis (Żółtowski), Druckis-Liubeckis (Drucki-Lubecki), Emerykas Čapskis (Emeryk Czapski) ir keletas kitų asmenų, kurie rodė supratimą ir pagarbą Lenkijos pasiuntinybei ir neretai man padėjo. Saujelė pabėgėlių lindėjo provincijoje pas gimines ir pažįstamus, nepranešdami net savo adresų, laviruodami tarp lojalumo Lenkijos valstybei likučių išlaikymo ir oportunistinio naujo šeimininko atžvilgiu.

Nauja padėtis ir pašalinių žmonių įtaigos paskatino Lietuvos vyriausybę atlikti diplomatinį zondavimą, kurio tikslas buvo atgauti Vilnių remiantis 1920 m. sutartimi su Sovietais, kuri vadinamosios okupuotos Lietuvos teritoriją ir Vilnių kaip sostinę pripažino Lietuvai⁷. Šis zondavimas buvo argumentuojamas net Vilniaus krašto lenkų norais, kuriais rėmėsi Lietuvos URM.

Buvo zonduojama ne tik mano, bet ir Prancūzijos bei Anglijos pasiuntinių nuomonė.

Aš nepritariau panašioms siūlymams pabrėždamas, jog Lenkijos vyriausybė jokių būdu neatsisakys teritorijos, kuri jai teisėtai priklauso, taip pat išpėjau, kad šiuo klausimu niekaip nesusisietų su Sovietais, antraip Lietuva atsistotų abiejų agresorių – Sovietų ir Vokietijos pusėje, o tai neabejotinai komplikuoūtų galutinį atsiskaitymą pasibaigus karui. Šiuos Lietuvos ketinimus kas dieną aptardavau pasitarimuose su Prancūzijos ir Anglijos pasiuntiniais, panašiai Lietuvą britų vyriausybės pavedimu du kartus oficialiai išpėjo Didžiosios Britanijos *Chargé d’Affaires*, taip pat Prancūzijos pasiuntinys, pasakydamas savo vyriausybės nuomonę. Esant tokiai padėčiai Bizauskas, jau po to, kai Sovietų kariuomenė įžengė į Vilnių, man patvirtino, kad Lietuva nepriims jokių dovanų nei iš Vokietijos, nei iš Sovietų, taip pat pasakė, jog toliau galioja teiginys apie visišką neutralumą ir Vilniaus klausimo sureguliuimą tiesioginėse taikos derybose su Lenkija.

Tikras posūkis tiek šiuo klausimu, tiek dėl Lenkijos įvyko pasirašius Vokietijos ir Sovietų sutartį, kuri padalijo Lenkiją.

Nors Lietuvos vyriausybė netaikė Munterso (Munters) taktikos, kuria siekta nepripažinti Lenkijos vyriausybės ir jos atstovo Latvijoje, laikydama, kad šis žingsnis be kaimynės spaudimo yra nepagrįstas, o jo forma netinkama, vis dėlto jos požiūris į L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybę Kaune radikaliai pasikeitė.

Taip pat neigiama įtaką padarė Estijos ir Sovietų derybos, pasibaigusios sutartimi, kuri padidino kokybinį Sovietų svorį, panaikindama Vokietijos įtaką⁸. Nuo to laiko Lietuvos vyriausybė vis mažiau kreipė dėmesio į Vokietijos keliamą pavojų. Baltijos valstybių padalijimas į dvi įtakos sritis – Vokietijos Lietuvai bei Latvijai iki Dauguvos ir Sovietų likusiai Latvijos daliai ir Estijai – darėsi nebe toks aktualus, tuo tarpu prasidėjo tam tikros varžybos dėl gerų santykių su Sovietais ir jų naudojimu toliau kuriant santykius.

Lietuvai dar prisidėjo Vilniaus problema – nauja Vilniaus atgavimo perspektyva remiantis 1920 m. sutartimi su Sovietais. Tiesa, aš, Prancūzijos ir Anglijos pasiuntiniai raginame elgtis atsargiai, ypač kol Sovietų pozicija dar nebuvo aiški. Tačiau Lenkijos kaip valstybės „be vyriausybės ir teritorijos“ prestižas tolydžio smuko. Tačiau dar nesiliovė laviravimas Lenkijos pasiuntinybės atžvilgiu, nes pirmame etape Lietuvai rūpėjo išspręsti klausimą su Sovietais pritariant, nors ir tyliai, Lenkijai, taip pat bent jau nekomplikuoti savo santykių su Prancūzija ir Anglija.

Kitas etapas – derybos su Latvija, pasibaigusios Latvijos ir Sovietų sutarties sudarymu⁹, galiausiai – Urbšio pakvietimas į Maskvą. Lietuvos vyriausybė neslėpė, kad koks nors priešinimasis Maskvai nėra įmanomas. Iš anksto buvo rengiama dirva pasiteisinimui dėl derybų su Sovietais, kuriose taip pat turėjo būti išspręstas Vilniaus klausimas, galimo rezultato. Perėjimas į Sovietų pusę buvo absoliutus. Spauda ir viešoji nuomonė akcentavo tvirtą draugystę su Sovietais. Šioje situacijoje Lenkijos pasiuntinybė, kuri nesiliovė daryti tiesioginį ar netiesioginį spaudimą ir rengti išpėjimus dėl Vilniaus klausimo sprendimo, tapo neparanki. Vokietijos veiksnys apskritai pasidarė nesvarbus, buvo aišku, kad iniciatyva tvarkyti visas šio regiono problemas visiškai perėjo Sovietams.

Kad būtų palengvintas žaidimas, kelios dienos prieš Ministro Urbšio išvykimą į Maskvą buvo žengtas dar vienas žingsnis. Per pasiuntinybės *attaché* Dziarčykovskį (Dziarczykowski), o vėliau net tiesioginiuose pokalbiuose su manimi buvau įtikinėjamas, jog Lietuvos vyriausybė, tiesa, nenori daryti spaudimo, tačiau pataria, kad kuo greičiau išvykčiau dėl asmeninio saugumo, nes kas žino, ar po 2–3 dienų tai bus galima padaryti dėl Estijos ir Latvijos bolševizacijos. Kategoriškai ir be diskusijų atmečiau šiuos raginimus, pareikšdamas, kad mano asmeninis saugumas neturi jokios reikšmės. Vilniaus klausimu nuosekliai laikiausi tos pačios pozicijos, paskutinį kartą – per paskutinį pokalbį su Ministru Urbšiu spalio 2 d., nes vėliau jis manęs jau nepriėmė.

Spalio 4 d. Lietuvos delegacija išvyko į Maskvą. Po dvi dienas trukusių derybų Ministras Bizauskas ir generolas Raštikis grįžo į Kauną pasitarti gana niūrūs, nes visos viltys, kad pavyks išvengti Sovietų įgulų, pasirodė tuščios, lygiai kaip ir galimybė įgyvendinti 1920 m. sutartį, t. y. atgauti visą teritoriją, kurią Sovietai tada pripažino Lietuvai. Beje, buvo kalbama apie slaptuosius priedus, kurių turinys iki šiol nėra pavišintas motyvuojant tuo, kad techninė pusė turi būti numatyta vėliau. Pačioje sutartyje (žinomoje iš spaudos) tezės pateiktos taip glaustai, kad žiūrint iš šalies susidarytų išpūdis apie kuo draugiškiausius santykius ir nebuvimą jokio pavojaus Lietuvos

suverenumui bei nepriklausomybei, priešingai Sovietų išsakytai tendencijai pripažinti istorinę Lietuvos didybę, kuri su laiku galėtų būti atkurta.

Spalio 10 d. sutartis buvo pasirašyta. Lietuvos valdantieji sluoksniai stengėsi sukelti viešosios nuomonės entuziazmą dėl gražinamo Vilniaus. Beje, šis faktas turėjo pateisinti sudarymą sutarties, kurios analizė turi parodyti Lietuvos nepriklausomybės saulėlydį. Tiesa, buvo atgautas Vilnius ir dalis Vilniaus krašto, tačiau be tų žemių, kuriose kaip tik gyvena dauguma lietuvių. O kaip atrodo neigiami dalykai? 4 įgulos: prie Vilniaus, Kaišiadoryse, Vilkaviškyje ir Kelmėje; 2 oro uostai Radviliškyje ir Palangoje; glaudūs Sovietų ir Lietuvos ekonominiai santykiai (Vokietija tuo pat metu atšaukė savo garantijas dėl anglių tiekimo ir apskritai ekonomiškai pasitraukė iš Lietuvos)¹⁰; atrodo, įguloms sustiprinti prie Nemuno Sovietų kariuomenės skaičius šiuo metu nustatytas – 20 000.

Tokiomis aplinkybėmis Vilniaus ir Vilniaus krašto atgavimas blaiviai maštančiai visuomenės daliai buvo panašus į Pyro pergalę. Sovietizacija plinta ir galiausiai bus galutinai įgyvendinta, visiška Lietuvos priklausomybė nuo Rusijos – tik laiko klausimas. Būdinga tai, kad jau per demonstracijas Vilniaus atgavimo proga vyko komunistų maištai, demonstruota priešais Sovietų pasiuntinybę, priešais Prezidento rūmus, užpulti kalėjimai norint išlaisvinti įkalintus komunistus, komunistinės proklamacijos, mitingai, eitynės gatvėse ir šaudymas ne tik Kaune, bet ir provincijoje. Tiesa, valdžia suvaldė padėtį, areštavo daug asmenų, nuteisė pasiūsdama į koncentracijos stovyklą, darbus ir pan. Tuo pat metu spaudoje buvo paskelbta, kad šias demonstracijas organizavo trockininkai ir žydai, nors visi, kas norėjo, galėjo girdėti, jog demonstravo Stalino garbei. Taigi Lietuvos vyriausybė, stojusi prieš demonstrantus, tariamai stojo prieš trockininkus.

Dėl Lietuvos ir Sovietų sutarties susidariusi padėtis išskėlė man naują užduotį – taip spręsti problemą, kad Lenkijos valstybei išlaikyčiau visus kozirius, kurių jai prireiks ateityje, kai galutinai atsiskaitys su Lietuva. Pono Ministro pritarimą įteikti protestą turėjau. Beje, tai buvo vienintelė mūsų galima reakcija, jeigu norėjome atsisakyti buvusios politinės linijos, jeigu nenorėjome rizikuoti ateityje sukelti precedentą.

Jau rašiau, kad, remdamasis instrukcija, protestą pagrindžiau teiginiu, jog Lietuva neturi teisės priimti Lenkijos teritorijos, kurią okupavo Rytų agresorė. Proteste toliau akcentavau tuos momentus, kuriais pasinaudojo p. Ambasadorius Lukasevičius (Łukasiewicz). Pabrėždamas, kad Lenkijos vyriausybė jokių būdu nepripažins Vilniaus ir Vilniaus krašto perdavimo Lietuvai, pažymėjau, jog Lenkija visai sieks atkurti savo teritoriją.

Kadangi grįžęs Ministras Urbšys atsisakė mane priimti, šio mėn. 12, 13 arba 14 d. pareikalavau pokalbio su Politikos direktoriumi ministru Turausku. Jam protestą įteikiau raštu, tik pirmiau jį garsiai perskaičiau.

Apie Ministro Turausko reakciją Ponas Ministras žino iš šifruotės. Tai, kad protestas buvo priimtas, laikau geresne aplinkybe, nei eventualų atsisakymą mane priimti, dėl ko nuogaštavau.

Turiu pabrėžti, kad tuoj pat po Lietuvos ir Sovietų sutarties pasirašymo Kaune buvo skleidžiami gandai, jog Lenkijos vyriausybė, matyt, reaguos įteikdama protestą prieš tai, kad jos teritorijos dalį užėmė svetima valstybė, tačiau iš tikrųjų Lenkijos vyriausybė su tuo susitaiko ir mano, kad toks sprendimas nėra blogiausias. Šių gandų šaltinis buvo tas pats, Lietuvos URM, taip pat mūsų „krašto“ politikų aplinka. Dėl šios priežasties maniau, kad būtina įteikti kitą notą, informuojančią Lietuvos vyriausybę, jog Valstybės atstovas padarė vienintelę galimą išvadą, t. y. išvyksta iš Lietuvos.

Aš gerai supratau, kad taip paaukoju tam tikrus visuomeninius uždavinius, t. y. asmeninę, kiek tai įmanoma, kontrolę, kaip globojami pabėgėliai, tačiau persvėrė esminiai dalykai, būtent: 1) būtinybė išlaikyti tezę, kuria Lenkijos politika dvidešimt metų rėmėsi Lietuvos atžvilgiu, 2) sukurti kuo palankesnes prielaidas atsiskaitymams po karo, 3) pabrėžiant, kad išvykstu laikinai, ryžtingai neužtrenkti durų tarp mūsų ir Lietuvos santykių. Mat, jeigu aš pasilikčiau dar kelias dienas po to, kai Lietuvos kariuomenė įžengtų į Vilnių, pats gyvenimas sukurtų tokių konfliktų, į kuriuos turėčiau reaguoti taip, kad nebeliktų jokios išeities.

Todėl savo notą apie išvykimą taip pat motyvavau tuo, kad Lenkijos Valstybės teritorijos užėmimas neleidžia man vykdyti Lenkijos Valstybės atstovo pareigų taip, kaip norėjo mano vyriausybė skirdama savo atstovu Lietuvoje. Jeigu aš pasilikčiau, kad ir privačiai, vykdyti pavedimo, kurį gavau šio mėn. 15 d. šifruote, tai paneigtų mano kaip oficialaus Valstybės atstovo protesto faktinę ir moralinę vertę. Priduriu, kad šifruotė atėjo 5 val. ryto tos dienos, kurią buvo numatytas mano išvykimas, o reikalai jau buvo perduoti Anglijos pasiuntinybei. Beje, Lietuvos vyriausybės atsakymo į mano protestą (žr. priedą)¹¹ turinys ir tonas visiškai patvirtina, kad mano sprendimas buvo teisingas.

Be to, kategoriškas ir jokių abejonių nepaliekantis protestas buvo būtinas atsižvelgiant ne tik į būsimąją Lenkijos Valstybės poziciją Lietuvos valstybės atžvilgiu, bet taip pat dėl veiklos „krašto“ politikų grupės, kuri, nepaisydama Lenkijos valstybės interesų, čia pat pradėjo kampaniją, siekiančią kažin kokio regioninio sprendimo. Jeigu liktų menkiausia abejonė ir būtų manoma, kad Lenkijos vyriausybė, palikdama savo atstovą Lietuvoje, susitaiko su tokio pobūdžio veiksmais, bent jau į tai užmerkia akis, būtų perbrauktas esminis teiginys, kurį šiandien giname visose srityse, t. y. reikalavimą atkurti visą Lenkijos Valstybę.

* * *

Šį pranešimą norėčiau papildyti keliais sakiniais, kurie galėtų nuraminti Pono Ministro nuogaštavimus dėl pabėgėlių į Lietuvą globos.

Išsamų pranešimą atsiųsiu artimiausiu metu, o dabar konstatuoju:

1. Oficialiai pabėgėliais rūpinasi (pasų išdavimas, asmens tapatybės nustatymas, pašalpos, patarimai ir pan.) Lenkų skyrius prie Anglijos pasiuntinybės, kurį sudaro 3 asmenys (prireikus – 4), buvusios Pasiuntinybės sudėties tarnautojai, kurie

puikiai išmano tokio pobūdžio darbą, jie yra išsamiai informuoti apie specialias sąlygas, kaip žmonėmis jais galima visiškai pasitikėti.

2. Socialinę internetuotųjų ir emigrantų globą oficialiai vykdo Lietuvos Raudonasis Kryžius, kurį aprūpinau stambia pinigų suma, lenkų biblioteka, radiju, gramofonu ir pan. Į Raudonąjį Kryžių taip pat nukreipiau įmokas, kurias siunčia įvairios vietinės ir užsienio organizacijos. Prie Raudonojo Kryžiaus veikia Lenkų skyrius, kurį sudaro Kauno lenkų bendruomenės visuomeninių organizacijų nariai, skyrius sergsti, kaip vyksta paskirstymas, palaiko ryšius su atskiromis pabėgėlių grupėmis ar stovyklomis.
3. Be to, veikia speciali, tik visuomeninė organizacija, kuriai vadovauja Konstantas Zyberkas-Pliateris (Konstanty Zyberk-Plater). Ji užsiima filantropine veikla: valgykla, nakvynė, aprūpinimas drabužiais, provincijoje atsidūrusių žmonių perkėlimas į dvarus ar lenkų centrus ir pan. Šiai organizacijai visą laiką perduodavau didesnes sumas ir prieš išvykdamas organizaciją aprūpinau lėšomis.
4. Labai tvarkingai veikia organizacija, siunčianti kombatantus į Prancūziją. Pasų (taip pat ir padirbtų), drabužių, lėšų kelionei bent iki Stokholmo ir pan. tiekimas buvo organizuotas iki menkiausios smulkmenos, piniginių lėšų devizose palikta ilgesniam laikui, su atitinkamomis pasiuntinybėmis suderintas vizų išdavimas išvykstantiesiems į Angliją ar Prancūziją. Dėl to jau turėjau galimybę įsitikinti, kad aparatas ir mums išvykus funkcionuoja nepriekaištingai. Turiu specialiai pabrėžti karo *attaché* pulkininko Mitkevičiaus nuopelnus organizuojant šią instituciją, be to, jis parengė karo žvalgybos aparatą.
5. Dėl visa ko užtikrinau galimybę veikti informacinei politinei žvalgybai, kuri prireikus galėtų tuoj pat pradėti darbą.

Nuolat rengiau pasitarimus su Vilniaus politikais – paskutinis vyko prieš pat man išvykstant – stengdamasis juos įtikinti, kad iš anksto nieko nespręstų, bet laikytųsi teisėtos Lenkijos vyriausybės, dabartinę padėtį vertindami kaip okupaciją.

Prieš išvykdamas priėmiau visų lenkų organizacijų atstovus, kurie pritarė mano siūlymui sukurti 3-ųjų įgaliotinių grupę kaip taikinamąją ir rekomendacinę instanciją visai visuomeninei veiklai regione.

6. Gimnazijoms, mokykloms, kaimo skaitykloms išlaikyti, visuomeniniam švietėjiškam darbui, galiausiai Lenkų žemdirbių sąjungai palaikyti perdaviau lėšas, kurios užtikrina galimybę mažiausiai 2 metus plėtoti visuomeninę švietėjišką ir jaunimo veiklą.¹²

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 51.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 210, s. 214–225.

¹ Čia ir toliau dokumente pabraukta ranka.

² Lietuvos kariuomenės vyriausiasis vadas gen. Stasys Raštikis su oficialiu vizitu Lenkijoje lankėsi 1939 m. gegužės 8–12 d.

³ Galvoje turima 1939 m. kovo 22 d. Lietuvos ir Vokietijos prievartinė „sutartis“.

⁴ „ir bendrininkai“ (pranc.)

⁵ Galvoje turimas Vilniaus vaivada Arturas Tomašas Maruševskis (Artur Tomasz Maruszewski).

⁶ „niekieno daiktas, arba niekam nepriklausantis turtas“ (lot.)

⁷ Kalbama apie Lietuvos ir Rusijos Taikos sutartį, kuri buvo pasirašyta Maskvoje 1920 m. liepos 12 d.

⁸ Kalbama apie SSRS ir Estijos Respublikos Savitarpio pagalbos sutartį, kuri buvo pasirašyta Maskvoje 1939 m. rugsėjo 28 d.

⁹ Kalbama apie 1939 m. spalio 5 d. SSRS ir Latvijos Respublikos Savitarpio pagalbos sutartį.

¹⁰ Iš tiesų Lietuvos ekonominis bendradarbiavimas su Vokietija tęsėsi ir 1939 m. spalio 10 d. sudarius sutartį su SSRS.

¹¹ Žiūrėti 195 dokumentą.

¹² Šis pranešimas išsiųstas taip pat ir Lenkijos Respublikos ambasadoriui Paryžiuje.

204. 1939 m. spalio 20 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus *pro memoria* apie pokalbį su britų žurnalistu Robertu Machrėjumi (Robert Machray) Vilniaus klausimu

Konfidencialiai

[Londonas,] 1939 m. spalio 20 d.

[Nr.] 183/sl.

J. M.
p. Užsienių Reikalų Ministrui,
K a u n e.

PRO MEMO NR. 118

Lenkai ir Vilnius.

Šiandien buvo atsilankęs pas mane senukas žurnalistas Robert Machray. Kaip žinoma, jis yra didelis lenkų prietelis ir palaiko nuolatinį kontaktą su Lenkų Ambasada Londone.

Norėjau iš jo patirti, kaip vietos lenkai dabar galvoja dėl Vilniaus Lietuvai. Todėl paklausiau: Ar lenkai labai pikti ant mūsų už Vilniaus perėmimą? Mr. Machray atsakė: ką-gi jie bus pikti? Nustoję visko, jie dabar dėl Vilniaus tik dar vieną lašą karčioje taurėje...

Toliau jis išvedžiojo, kad esą dabar dėl Vilniaus perėmimo nebūsią mums jokių sunkumų, bet vėliaus (po karo) esą galime turėti žymių nemalonumų.

Jo žiniomis pasitvirtina, kad Zaleskis Londone daugiausiai rūpinęsis finansiniu Lenkų Vyriausybės ir armijos aprūpinimu ir būk tas klausimas, anot jo „esą sutvarkytas“.

B.K. Balutis
Įgaliotas Ministras

BKB/OD

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 9, l. 233.

Nuorašas. Mašinraštis.

205. 1939 m. spalio 20 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje *chargé d'affaires* įgaliotojo ministro Felikso Frankovskio (Feliks Frankowski) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje Petru Klimu apie Lenkijos delegato vykimą į Lietuvą ir Lenkijos Respublikos pasiuntinio Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) išvykimą iš Lietuvos

Paryžius, 1939 m. spalio 20 d.
Slaptai

Pastabos

Apie p. Ministro Frankovskio pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje p. Klimu

Užsienio reikalų ministro p. Augusto Zaleskio (August Zaleski) pavedimu kalbėjau su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje p. Klimu, norėdamas išsiaiškinti, ar Lietuvos vyriausybė sutiktų, kad į Lietuvą atvyktų nors ir neoficialus lenkų delegatas, kuris prisidengtų humanitarine akcija, tačiau galėtų būti Lenkijos ir Lietuvos vyriausybių ryšininku. Ponas Ministras pavedė man Lietuvos pasiuntiniui pareikšti, kad pasiuntinys Charvatas išvyko iš Kauno negavęs jokių vyriausybės instrukcijų ir per skubiai. Pasiuntinys Klimas pasakė, kad tiek jį, tiek Lietuvos vyriausybę labai nustebino Pasiuntinio Charvato išvykimas iš Kauno, be to, p. Klimas man perskaitė savo vyriausybės šifruotą telegramą, kurioje buvo pabrėžta, kad, nepaisant reikalų perdavimo Anglijos pasiuntinybei, Lenkijos pasiuntinio išvykimo nereikėtų vertinti kaip santykių nutraukimą. Esant tokiai situacijai, pasiuntinys Klimas net pasakė, kad jis mano, jog, tiesą sakant, pasiuntinys Charvatas galėtų grįžti į Kauną.

Prašiau p. Klimą, kad Pono Ministro Zaleskio klausimą perduotų savo vyriausybei ir praneštų man atsakymą. Ponas Klimas pažadėjo skubiai sutvarkyti šį reikalą ir pareiškė labai didelį norą būti priimtas Pono Ministro Zaleskio, kurį seniai asmeniškai pažįsta nuo buvimo Romoje laikų.

Norėčiau pabrėžti labai nuoširdų Pasiuntinio Klimo požiūrį į Lenkijos klausimą ir tai, kad jis akcentavo Lietuvos ir Lenkijos interesų bendrumą. Reikėtų pridurti, kad pasiuntinys Klimas neslėpė savo įsitikinimo, jog perleidimas teisės į Vilnių anaipatol neatsveria labai didelio pavojaus Lietuvos nepriklausomybei, kylančio dėl Sovietų įgulų įvedimo ir apskritai Sovietų politinio spaudimo.

Per pokalbį pasiuntinys Klimas minėjo, kad čionykštis Sovietų ambasadorius Sūricas neva yra itin nusiteikęs prieš Vokietiją.

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 51.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 211, s. 226.

206. 1939 m. spalio 23 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) šifruota telegrama (iš Stokholmo) Lenkijos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) dėl Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune likvidavimo aplinkybių

Stokholmas
Išsiųsta: [19]39 10 23
Gauta: [19]39 10 25

Nr. 43

Mane skausmingai užgavo nepritarnimas, kai mano išvykimas buvo įvertintas kaip nepagrįstas ir priešlaikinis. Atsižvelgiau tik į principines tezes ir jomis vadovavausi:

- a) neleisti suabejoti, kuriai valstybei priklauso Vilniaus kraštas;
- b) Valstybės garbė, mano manymu, reikalauja ryžtingos reakcijos į jos teisių pažeidimą;
- c) nesukurti precedento susitaikymui su prievartiniu valstybės teritorijos sumažinimu arba neužmerkti akių prieš šį faktą;
- d) rasti formą, kuri neužtrenktų durų galimybei vėliau kelti problemą diplomatinio būdu.

Visa kita laikiau antraeiliais dalykais.

Šio mėn. 7 d. šifruota instrukcija gavau sutikimą prieš išvykstant įteikti protestą, ji leido man pasirinkti išvykimo laiką su sąlyga, kad tai padaryčiau kuo vėliau. Atsižvelgiant į minėtas tezes, paskutinis momentas, mano manymu, buvo [sutarties] ratifikacija ir [kariuomenės] įžengimas.

Nuo tada, kai gavau minėtą šifruotą instrukciją, iki mano išvykimo praėjo 9 dienos, per kurias negavau jokių naujų instrukcijų ar duomenų, kurie būtų rodę principinės pozicijos pasikeitimą ar kad Ponas Ministras ketina kitaip spręsti padėtį, o kai šio mėn. 16 d. gavau šifruotę, faktinė padėtis jau neleido man pasielgti kitaip.

Labai prašau susipažinti su išsamiu pranešimu, kurį pulkininkas Mitkevičius (Mitkiewicz) išsiuntė šio mėn. 20 d., apsvarstyti mano pozicijos gynimą ir pakeisti nuomonę.

CHARVATAS

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 246.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 223, s. 244–245.

207. 1939 m. spalio 24 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama instrukcija Lietuvos pasiuntinybėms Romoje (prie Kvirinale), Paryžiuje, Londone dėl diplomatinės reakcijos į Lenkijos protestą Lietuvai dėl Vilniaus susigrąžinimo

[Kaunas, 1939 m. spalio 24 d.]

Šifr.

SSS KAUNAS IC 11/24 147 24 1432 ETAT

Lithuanian Minister

Kensington London

60640 Charwat prieš išvykdamas iš Kauno įteikė mums protestą del Vilniaus, o dabar girdima lenkų atstovai jo nuorašą įteikinėja visose sostinėse Stop Mums užkartoji rusų kariuomenė taipgi stato mus į specifinę padėtį tiek tarptautinėje plotmėje tiek ir viduje Stop Tenka skaitytis su visokiais eventualumais ateityje ir jau dabar ruošitis tam tikrai veiklai užsieniuose Stop Todėl Lozoraitis Balutis suvažiukite pas Klimą apsvarstykite padėtį ir sudarykit konkretų savo pasiūlymą kas mums užsieniuose jau dabar būtų darytina sėkmingesniai apgynimui nepriklausomybės su Vilniū Stop Po to Lozoraitis prašomas atvykti Kaunan pranešti Jūsų trijų konkliuzijų¹ Stop Gauna: Roma, Paryžius, Londonas Klimas tepakviečia Šaulį kuris Luganoje

Ministère des Aff. Étrangères 817

Gauta: 1939.X.24 = apie 4 val. po piet.

Dešifr. „ „ „ 6:30 „ „

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 453, l. 266.

Originalas. Rankraštis.

¹ Dėl šio J. Urbšio nurodymo 1939 m. spalio 29 d. – lapkričio 2 d. Lietuvos pasiuntinybėje Paryžiuje įvyko trijų Lietuvos pasiuntinių P. Klimo, B. K. Balučio, S. Lozoraičio pasitarimas, trumpa konferencija dėl prevencinių veiksmų programos parengimo Lietuvos valstybės saugumui ir minimaliam gyvybingumui sovietinės okupacijos atveju užtikrinti. Dr. J. Šaulys dėl ligos nedalyvavo. Pasitarimo rezultatas – itin slaptas vadinamasis Trijų pasiuntinių memorandumas. Jį jau lapkričio pradžioje S. Lozoraitis ministrui J. Urbšiui asmeniškai atvežė į Kauną. Memorandumo tekstą žr.: Литва и СССР в годы Второй мировой войны. *Том I: СССР и Литовская Республика (март 1939–август 1940 г. г.). Сборник документов*, состав. А. Каспаравичюс, Ч. Лауринавичюс, Н. С. Лебедева, Vilnius, 2006, p. 323–345.

208. 1939 m. spalio 24 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) apie politinę situaciją Lietuvoje

Stokholmas, 1939 m. spalio 24 d.

Slapta

Užsienio reikalų ministerijai
Informacija apie padėtį Lietuvoje,
gauta per patikimą asmenį
[19]39 m. spalio 24 d. Kaune

1) Vilniaus problema.

Prie Vilniaus stovi Lietuvos kariuomenė. Vilniaus perėmimas susidūrė su dideliais sunkumais. Sovietai nenori pasitraukti dėl dviejų priežasčių: a) palieka Vilnių be nieko, pirmiausia be pramonės įrenginių, įskaitant menkaverčius daiktus. Tai daro taip: pvz., firmos „Elektrit“ darbininkai nutaria perkelti įmonę į Sovietų Rusijos teritoriją, tada visi įrenginiai ir personalas išvežami į Rusijos gilumą. Parduotuvės visiškai išplėštos, mieste didelis badas. Apskritai bolševikai su lenkų gyventojais elgiasi daugmaž gerai, išveža tik specialistus – inžinierius, gydytojus, veikiančiosios tarnybos ir atsargos karininkus. Pastaruoju metu išvežė 11 jūrų laivyno karininkų, kurie buvo atsidūrę Vilniuje.

Iš SSRS atvykę bolševikai ir vietiniai komunistai žydai elgiasi labai skirtingai. Pastarieji su lenkų gyventojais elgiasi barbariškai, dažnai juos žudo ir apiplėšia, tačiau už tai raudonarmiečiai juos sušaudo. Lenkų gyventojai nusiteikę patriotiškai. Nedraugišką požiūrį į lietuvius rengiasi demonstruoti grupė inteligentų, „krajovcai“, o pirmiausia jaunimas, todėl esama tam tikro pavojaus konfliktams kilti.

b) Vilniaus perėmimą Sovietai padarė priklausomą nuo derybų dėl skaičiaus sovietų įgulų, kurios turėtų būti įvestos į Lietuvą, rezultato. Detalės turi būti aptartos šiuo metu Kaune vykstančiame pasitarime su Sovietų karo komisija.

c) Pagal administracinės valdžios potvarkius, visi, kurie iki 1920 m. gyveno Vilniaus krašto teritorijoje, gaus lietuviškus asmens liudijimus. Šiuo metu Vilnius taps reprezentacine sostine, neperkeliant į jį valstybės aparato, nes jis neturi galimybės ten funkcionuoti.

d) Lietuvių visuomenės požiūris į Vilniaus perėmimą skiriasi. Jaunoji karta trykšta entuziazmu, vyresnioji tai vertina skeptiškai, nematydama galimybės lengvai praryti naujai gautos teritorijos dėl to, kad čia daugiau lenkų gyventojų ir nėra galimybės finansuoti poreikių, ypač po to, kai Sovietai Vilnių paliko be nieko, taip pat dėl to, kad visai nevyksta prekių apyvarta, o tai pakerta Lietuvos finansus. Valdžios manymu, paskelbta paskola Vilniui 50 000 000 Lt negalės patenkinti visų poreikių.

2) Padėtis Lietuvoje.

Bolševizacija plinta. Nesiliauja komunistinės demonstracijos, kartojasi kalėjimų puolimai ir sabotažo aktai, su kuriais valdžia kovoja ir kol kas juos pažaboja. Tolydžio plečiasi komunistų kampanija prieš Vyriausybę. Visų manymu, įvedus įgulas (jų turi būti 5), Lietuvos komunizavimas neišvengiamas.

3) Santykiai su lenkais – tiek internuotais, tiek vietine visuomene, tiesa, paaštrėjo, tačiau šiuo metu dar yra pakenčiami. Pastaruoju metu išleisti potvarkiai, turintys užkirsti kelią bėgimui iš stovyklų. Už pabėgėlių slapstymą ir padėjimą pabėgti nustatyta 2500 Lt bauda. Nepaisant to, daug žmonių pabėga iš stovyklų ir padedami Lenkų reikalų skyriaus prie Britanijos pasiuntinybės tarnautojų iš L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybės Kaune bei visuomeninių organizacijų jie turi galimybę išvykti. Iki šiol pasienyje nėra didelių sunkumų. Daug kareivių grįžta į Lenkiją. Stovyklose dar yra apie 800–1000 karininkų ir 8000 kareivių.¹

Charvatas

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 51.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 229, s. 249–251.

¹ Dokumentas taip pat nusiųstas ambasadai Paryžiuje ir pasiuntinybei Stokholme.

209. 1939 m. spalio 25 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje dr. Lado Natkevičiaus konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie pokalbį su britų ambasadoriumi Maskvoje seru Viljamu Sydsu (William Seeds) dėl Lietuvoje internuotų Lenkijos piliečių kariškių ir civilių problemų sprendimo

Konfidencialiai.
Nr. 229/sl.

Maskva, 1939 m. spalio 25 d.

J. E.
Ponui J. URBŠIUI
Užsienių Reikalų Ministrui
Kaune

Spalių 21 d. teatre vienoj ložėj teko sėdėti su Anglų Ambasadoriumi Seeds. Antrakto metu besivaikščiojant ambasadorius teiravosi dėl skaičiaus Lenkų internuotų Lietuvoj.

Pasakiau, kad turime apie 14.000 lenkų karių, iš kurių keletas tūkstančių karininkų¹. Įdomu, pabrėžiau, kad tie kariai daugiausia sumarmėjo į Lietuvą ne Vokiečių stumiami, o bėgdami nuo Sovietų armijos, kuri nebuvo kare su Lenkais².

Išrodytų, kad Lietuva dargi vargu turėtų tarptautinių prievolių tuos lenkų karius pas save laikyti. Be to, karių tarpe bus nemaža ir tokių, kurie paeina iš užimtų Sovietais buvusių Lenkijos dalių.

Ambasadorius pabrėžė, kad tikrai esanti paini problema. Tarptautinės teisės dėsniai dabar nežinia kur ir kaip taikinti. Kareivius, girdi, jus, turbūt, atiduosite Sovietams, bet karininkų būtų gaila.

Aš nemanau, kad ambasadorius tuo klausimu specialiai būtų norėjęs kalbėtis, tačiau jis įkainavo Lietuvos humaniškumą, kuris net per daug Lietuvai kainuoja.

[parašas]

Dr. L. Natkevičius
Pasiuntinys.

[Dokumento viršuje ranka rašyta rezoliucija: „*P-bei Londone. XI.16.39.*“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 25, l. 134.

Originalas. Mašinraštis.

¹ Palyginimui galima nurodyti, kad, pavyzdžiui, Vengrijoje internuotų lenkų kariškių skaičius buvo gerokai didesnis. Lietuvos diplomatų ir kitų sričių pareigūnų duomenimis, 1940 m. pradžioje Vengrijoje prieglobstį buvo radę apie 50 000 lenkų karių ir karininkų. [Lietuvos internuotųjų stovyklų štabo 1940 03 09 pranešimas Pašto valdybos Pašto tarnybai, *LCVA*, f. 300, ap. 1, b. 7, l. 171–172.]

² Šiuo atveju, matyt, galvoje turima juridinė ir politinė situacija, kuri tarp Lenkijos ir Sovietų Sąjungos susiklostė po 1939 m. rugsėjo 17 d., t. y. po Raudonosios armijos atviros karinės invazijos į Lenkiją, kai nei pati Lenkijos Vyriausybė, nei jos oficialios sąjungininkės Prancūzija ir Didžioji Britanija karo sovietams taip ir nepaskelbė. Esant tokiai politikai jau 1940–1941 m. kilo didelių nesusipratimų ne tik dėl Raudonajai armijai į rankas pakliuvusių Lenkijos kareivių ir karininkų, bet ir bendrai dėl SSRS aneksuotose srityse gyvenančių Lenkijos piliečių: koks jų juridinis statusas ir kaip juos traktuoti? Pirmiausia kilo svarbiausias klausimas: kaip traktuoti į SSRS rankas pakliuvusius Lenkijos armijos karius ir karininkus, jeigu tarp šalių karo nėra? Kas jie: karo belaisviai, karo pabėgėliai, dezertyrai ar šiaip lenkų kariškiai, tiesiog nelegaliai ir neaiškiu būdu patekę į SSRS teritoriją? Šie klausimai itin aktualūs tapo antroje 1941 m. vasaros pusėje, kai Londone tarp Lenkijos egzilinės vyriausybės premjero generolo Vladyslavo Eugeniušo Sikorskio (Władysław Eugeniusz Sikorski) ir SSRS ambasadoriaus Ivano Maisko prasidėjo derybos dėl diplomatinė Vyriausybių santykių nustatymo. Lenkų premjeras bandė išsireikalauti, kad į sovietų rankas pakliuvę lenkų kariškiai būtų traktuojami kaip karo belaisviai, deja, jam to pasiekti nepavyko: J. Stalinas kategoriškai ir jokių būdu nesutiko su tokia juridine formuluote. Todėl 1941 m. rugpjūčio 17 d. Londone pasirašytoje Sikorkio–Maiskio sutartyje, tiksliau, jos slaptame priede buvo pažymėta, jog SSRS vyriausybė paskelbs „amnestiją“, kad lenkų kariškiai būtų išlaisvinti iš gulagų. Jeigu prisiminsime tai, kad Sikorskio–Maiskio sutartis pirmiausia reglamentavo šalių apsikeitimą diplomatinėmis atstovybėmis, Ribentropo–Molotovo pakta skelbė netekusiu juridinės galios, bet nežadėjo grįžimo prie 1921 m. kovo 18 d. Lenkijos ir Rusijos Taikos sutarties nubrėžtų sienų, deklaravo šalių pasiryžimą su nacistine Vokietija kovoti ligi „galutinės pergalės“, o amnestija iš principo gali būti skelbiama tik kokius nors nusizengimus padariusiems ir jau nubaustiems ar nuteistiems kaltinamiesiems, tai turėsime juridiškai išties itin kontroversišką, o politiškai ir labai painią Antrojo pasaulinio karo pradžios Lenkijos ir Sovietų Sąjungos santykių situaciją.

210. 1939 m. spalio 26 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Berne Tytuso Komarnickio (Tytus Komarnicki) konfidencialus pranešimas Lenkijos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) apie pokalbį su Lietuvos įgaliotuoju ministru, nuolatinio delegatu prie Tautų Sąjungos Ženevoje Jurgiu Savickiu apie Sovietų okupacijos bruožus Vilniuje

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Berne

Bernas, 1939 m. spalio 26 d.
Elfenstr. 20, tel. 22 852

TK/ZS. Nr. 49-Pol. Lit/1

Konfidencialiai

Ponui užsienio reikalų ministrui
Paryžiuje

Dėl Lietuvos pasiuntinio Savickio vizito

Šio mėn. 24 d. mane aplankė ligšiolinis Lietuvos delegatas Tautų Sąjungoje Savickis. Artimiausiu metu jis taip pat turi būti akredituotas Berne vietoj ministro Šaulio, kuris vienu metu buvo akredituotas Varšuvoje ir Berne. Savickis ir toliau lieka deleguotas į Tautų Sąjungą atsižvelgiant į tai, kad Lietuva yra kandidatė į Tautų Sąjungą [Tarybą]. Leidžiu sau priminti Ponui Ministrui, kad šių metų vasarą Varšuvoje Lietuvai buvo pažadėtas mūsų balsas rinkimuose į Tarybą. Dėl pastarųjų įvykių šiuo klausimu reikės naujo Pono Ministro sprendimo.

P. Savickis suteikė man daug įdomios informacijos apie Sovietų okupaciją Vilniuje. Pirmieji Sovietų daliniai atrodė puikiai, buvo aprengti geromis uniformomis ir gerai apginkluoti, tačiau kiti daliniai, kurie, pasitraukus rinktiniams, okupavo Vilnių ir Vilniaus kraštą, savo išvaizda nė kiek nesiskyrė nuo 1918 m. Rusijos kariuomenės. Uniformuoti skarmalais, karabinai pakabinti ant virvelių, avalynė apgailėtinos būklės. Šie daliniai plėšia viską, kas pasitaiko, neretai daiktus, kuriuos sunku transportuoti, pvz., langų stiklus, net langus ir duris. Taigi Vilnius bus visiškai išplėštas.

Sovietų kariuomenės išvaizda ir elgesys turėjo sumenkinti Sovietų autoritetą net tų gyventojų, kurie demonstravo prosovietines nuostatas, akyse.

Dėl to, kad likusią metų dalį pasiuntinys Savickis bus įkurdintas Berne, prašau Pono Ministro instrukcijų, kokie turi būti mano išoriniai santykiai su Lietuvos pasiuntiniu atsižvelgiant į tai, jog vėl nutrūko diplomatiniai Lenkijos ir Lietuvos santykiai.

Gauna: ponas Direktorius Potockis (Potocki), URM.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys
Dr. Tytusas Komarnickis

HIA, MSZ, sygn. 37/21 (mf. AAN).

211. 1939 m. spalio 26 d., Didžiosios Britanijos ambasadoriaus prie Lenkijos Respublikos Vyriausybės Hovardo V. Kenardo (Howard W. Kennard) konfidencialus raštas Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie Didžiosios Britanijos Vyriausybės požiūrį į Lietuvos įvykdytą Vilniaus užėmimą

[Konfidencialiai]
Britų ambasada

[Vertimas iš anglų kalbos]

Lenkijai Prancūzijoje
1939 m. spalio 26 d.

Jo Šviesybei
Ponui Augustui Zaleskiui
St. Dominique g. 57
PARYŽIUS

Brangus Ministre,

Jau dabar esu gavęs atsakymą iš Lordo Halifakso (Halifax) į savo telegramą, kuria aš jam pasiunčiau spalio 16 d., tuojau pat po mūsų pokalbio.

Lordas Halifaksas prašė manęs Jums pranešti, jog dar prieš Sovietų valdžios Vilniaus perdavimą Lietuvai, Lietuvos vyriausybei buvo pranešta ir tiesiogiai Kaune, ir per diplomatinį pasiuntinį Londone, kad Jo Didenybės Vyriausybė jokiais aplinkybėmis negalėtų sutikti su jų [įvykdyta] jos sąjungininkės žemių okupacija. Šis Jo Didenybės Vyriausybės nusistatymas taip pat buvo aiškiai išdėstytas Anglijos spaudoje.

Po to, kai perdavimas įvyko, Lietuvos Vyriausybė pranešė Jo Didenybės Vyriausybei, kad Sovietų valdžia privertė ją priimti Vilnių. Turbūt yra daug teisybės tame pasakyme, jei ir iš tikrųjų ji buvo daugiau linkusi jį priimti, negu norėtų, kad sąjungininkės tuo tikėtų.

Tokiomis aplinkybėmis Lordas Halifaksas yra nutaręs, kad Jo Didenybės Vyriausybės nusistatymas jau pakankamai išaiškintas. Kai tuo metu Lenkijos Vyriausybei atrodytų, kad būtų tam tikri praktiški pranašumai Lietuvai, o ne Sovietų okupacijos.

Lieku
Labai nuoširdžiai Jūsų

[parašas]
H. V. Kenardas

HIA, MSZ, sygn. 37/22 (mf. AAN).

212. 1939 m. spalio 30 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos emigracinei Vyriausybei Prancūzijoje (Anžė) apie lenkų publicisto, intelektualo Juzefo Mackevičiaus (Józef Mackiewicz) straipsnį lietuviškame dienraštyje „Lietuvos žinios“ ir straipsnio kopija

[Slaptai]

Stokholmas, 1939 m. spalio 30 d.

Užsienio reikalų ministerija
Anžė

Nr. 323-Lt/3

1 priedas

Priede pateikiu „Słowo“⁴¹ bendradarbio Juzefo Mackevičiaus (Stanislavo Mackevičiaus-Kato (Stanisław M[ackewicz]-Cat) brolio) straipsnio vertimą, puikiai apibūdinantį dalies Vilniaus politikų poziciją, kurią jie pasirinko dėl 1939 m. spalio 10 d. Lietuvos ir Lenkijos sutarties, taip pat Vilniaus ir Vilniaus krašto perėjimo Lietuvai.

Kartu atkreipiu dėmesį į tai, kad Mackevičius, kurio pozicija šiuo klausimu nesutampa su mūsų požiūrio į valstybę teze, demonstruoja kitokią Lenkijos oficialių sluoksnių ir diplomatijos reakcijos supratimą. Atitinkamas fragmentas išskirtas tekste.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
F. Charvatas

[19]39 m. spalio 13 d.² „Lietuvos žinios“ išspausdino „Słowo“ bendradarbio Juzefo Mackevičiaus straipsnį

„Mes vilniečiai ...“

„Romantizmo laikai politiniuose santykiuose nuėjo į praeitį, netgi tarpe tų jų šalininkų, kurie ieškojo jo pėdsakų Lenkijos ir Lietuvos keliuose. Būkime atviri ir pasakykime sau, kad Vilnius nėra idealus miestas, kurio vaizdą trokštume nešioti savo širdy mes visi, kurie jį mylime.

Būdamas mažu vaiku, mačiau įeinant į Vilnių svetimą vokiečių kariuomenę 1915 metais. Ir savo jaunume stebėjau, kad prieš užnugarių valią atsirado tokių, kurie tą kariuomenę sveikino su ovacijomis. Tai buvo, tiesa, tuomet žydai, kurie veržėsi į trotuarus iš prigimties savo įsitikimų politikos. Betgi tuo tarpu Vilniuje gyveną lenkai, lietuviai, žydai, rusai, baltgudžiai, jau nekalbant apie totorius ir karaimus. Nuo to 1915 m. rudens mačiau kaip į Vilnių įėjo pakaitais bolševikai, lenkai, vėl bolševikai, lietuviai, vėl lenkai... Ir visuomet buvo taip, kad visuomet kas nors išsiverždavo į gatves ir mėtydavo po kanopomis gėles. Visuomet kas nors iš esamų tautybių, ir galima būtų, iš tikrųjų, Vilniaus nenaudai, prikišti, kad jis nesugeba išlaikyti savo veido tame rimtume, kurį jam skyrė istorija. Nes ne jis dėl to yra kaltas...

Bet štai taip netikėtai susidėjo sąlygos, kad atrodo, jog Vilniaus istorijoje prisiartino išimtinios reikšmės momentas, negu ligšiol būdavo. Momentas vertas išryškavimo kaip istorinio likimo vaisius. Momentas tiek charakteringas, kad gaila būtų nutylėti visiško jo formos objektyvumo faktą dėl kokio nors daugiau ar mažiau iškeliamo politinio banalumo. Nes čia eina klausimas ne manifestacijos, ne patriotinio pasisakymo, ne fanfaronados, o fakto: taip džiaugsmingai ir visų miesto gyventojų vieningai, nežiūrint ar tai būtų lenkai, ar lietuviai, – nebuvo sveikinama jokia kita kariuomenė, kaip šiandien... bus sveikinama Vilniuje Lietuvos kariuomenė.

Šių žodžių visai nelaikau stipriais o tikrai objektingais. Gali būti, kad tame ir glūdi jų stiprumas?

Gali būti, kad tuo atveju, kai iš Vilniaus lenkų lūpų krinta šie žodžiai, logiškai galima būtų įtarti juose eilinį „pasišovėlių“, laiko likimo prisiplakėlių. Ir toks įtarimas galėtų būti panašus į teisybę, jeigu ne istorijos ratas, kuris apsisuko tokiomis datomis, kaip 1939 metų 17-jo ir 18-jo rugsėjo dienos. Tas, kas matė, kas tuomet Vilniuje darėsi, tas žino, netgi jeigu atvirai nenorėtų prisipažinti, kad aš turiu pagrindą.

Konjunktūrinių gandų akivaizdoje, kiekvienas laikėsi tos, kurią laikė naudingiausia. Ir štai gandas visuotinis, populiariausias buvo tas, kuris sakė; „ateina lietuviai!“ Tuo buvo tikėta, nes norėta tikėti. Tuo tarpu nebuvo norima tikėti nuneigimais, ir tie, daugiausiai patriotingi ir labiausiai „užsispyrę“ lenkai ligi įgrisimo kartojo ir nenorėjo niekaip išsiskirti su laukimu, kuris buvo išsklaidytas su rytiniais rūkais, ties Lietuvos siena rugsėjo 19-tą dieną.

Nemanau, kad mes, Vilniaus lenkai, to mūsų laukimo galėtume „gėdytis“, nes tai buvo atsitikę spalio 11 dieną Kaune, tarp vėliavų, plevėsavusių šaltoje rudens saulėje, susitinkant džiaugsmingus Vilniaus lenkų veidus. Ir kad iš kai kurių besišypsančių lūpų iškrisdavo toki žodžiai: „bet mes džiaugiamės, tur būt, labiausiai! Bet... gal netinka tatau rodyti?“

Ta mintis įdėta į klausuko netikrumą, tie žodžiai: „netinka“, man atrodo lyg ir tęsiniu aido tos vidaus ir užsienio politikos, kuri savo pagrindu pasirinko ne realų, o fiktyvinį kelią, kuris Lenkijos respubliką privedė ligi žlugimo.

Tikrai realios vertybės turi reikšmę. Tokia realia vertybe mums yra Vilniaus perėjimas iš SSSR į Lietuvos respublikos rankas.

Kitokių nuostatų laikosi lenkų diplomatija. Nuostatų, mano manymu, visai suprantamų. Lenkija ir jos valdžia dabartiniu metu yra valstybė be teritorijos. Išsilaikymas nustatytoje valstybės sienų rėmuos yra būtinybė, jeigu ne realiuose, tai formaliuose [dalykuose]. Negalima išskydinti, negalima suelastinti tų sienų vienoje vietoje, nebijant nesudaryti precedento, ypač tuo metu, kai tų sienų nėra. Bet jeigu aš neklystu dėl tų sienų, kurios eina iš sprendžiamųjų Lenkijos šaltinių, tai šis nusistatymas yra tikrai formalinis, kuris ateityje, eventualiai ateities lenkų lietuvių kaimynystės santykiuose nebus palaikomas. Tie santykiai turės išsivystyti visai kitoje plokštumoje.

Kiekvienu atveju negali būti pakartota fatališka maršalo Pilsudskio klaida kurti fiktyvinę didžiąją valstybę (mocarstwowość³), kame geopolitinės sąlygos šaukia į realų valstybingumą.

Kai šiandien pagalvoji, kad natūralus Lenkijos vidaus sąjungininkas, jos valstybinėse aspiracijose rytuose – ukrainiečiai, buržuaziškai nacionalistinė graikų katalikų tauta buvo daugiau antikomunistinė pagal socialinę savo struktūrą, negu tikrieji lenkai pačioje Lenkijos širdyje ir kad tas antikomunistinis elementas vietoj to, kad imtųsi Lenkijai padėti, pats šaudė į lenkų kareivius... susigalvojimas dėl to apima, kad Lenkijos valdžia padarė milžiniškų klaidų. Tiesiog norisi krimsti pirštus ligi kraujo, to kraujo, kuriuo šiandien pasrūvusi visa Lenkija.

Ir pirštus reikia graužti ligi kraujo dėl taip vadinamų rytinių žemių valdymo politikos paradokso. Vykdamas tose srityse valstybinę politiką, priešpastatytą SSSR, ne statytos, o šimtais degintos pravoslavų bažnyčios¹. Daryta visa, kad sava baltgudžių liaudis būtų nustatyta prieš Lenkiją.

O ką galėtume pasakyti apie politiką Vilniaus ir Lietuvos atžvilgiu bendrai...

Žinau, žinau, lietuviai nemėgsta viso, kas atsiduoda „unija“! Apie tai nekalbėsim. Geriau pasisakykime apie „interesų bendrumą“, nes, mano manymu, tas interesų bendrumas ėjo ir ateity eis amžinai iš geopolitinių Lenkijos ir Lietuvos, išpraustų tarp galingų rytų ir vakarų blokų, sąlygų. Vietoj to, kad tą interesų bendrumą pasotinti ir iškelti ligi tos jėgos, kuri Vytauto laikais galėjo priešams stoti prieš akis, buvo panaudota ponų Bocianskių ir Berezos ponų Koskų „mocarstwowość“.

Jeigu kas nors man dabar pasakytų, jog aš rašau prieš Lenkiją paskvilį, atsakyčiau jam, kad rašau ne tikrai sukruvinta širdimi, bet ir giliu įsitikinimu. Nes giliu mano įsitikinimu šiandien Lenkijos laikraštiniško pareiga yra pirštu nurodyti tuos metodus, kurie privedė iki negirdėto istorijoje žlugimo. O tai todėl, kad žmonijos akyse pasmerkimas už šį žlugimą nebūtų nukreiptas prieš visą lenkų tautą, o tik prieš tuos, kurie tatai paruošė.

Juzefas Mackevičius

„Lietuvos žinių“ redakcija prie šio straipsnio padarė prierasą, kad jis nušviečia Lenkijos žlugimo priežastis. „L. ž.“ manymu, šis straipsnis „patarnaus ir mūsų santykių su Vilniumi išsiaiškinimui“.

HIA, MSZ, sygn. 37/22 (mf. AAN).

¹ „Žodis“ (lenk.)

² J. Mackiewicz, Mes vilniečiai..., *Lietuvos žinios*, 1939 m. spalio 14 d., Nr. 234, p. 3 (straipsnis publikuojamas su visais to meto stiliaus, rašybos ypatumais ir klaidomis).

³ Turėtų būti *mocarstwość*.

213. 1939 m. spalio 30 d., internuotųjų stovyklos viršininko pulkininko leitenanto Jono Šimkaus slaptas žiniaraštis apie Lietuvoje internuotų Lenkijos karių ir civilių piliečių, kilusių iš rytinių Lenkijos sričių ir norinčių grįžti į Lenkijos dalį, prijungtą prie SSSR

[Slaptai]
Nr. 968

Kaunas-Šančiai, 1939 m. spalio 30 d.

Internuotųjų stovyklose laikomų karių ir civ., kilusių ir norinčių grįžti į
SSSR priklausančią Lenkijos dalį
Ž i n i o s.

Eil. Nr.	Karių laipsniai	Lietuviai	Gudai	Rusai	Žydai	Lenkai	Kitų tautybių	Viso	Pastaba
1.	Karininkai	–	–	–	1	84	–	85	
2.	Puskarinink.	2	13	–	1	399	2	417	
3.	Kareiviai	9	116	2	22	924	7	1080	
4.	Policinink.	–	4	–	1	69	2	76	
5.	Civiliai	–	3	–	–	62	–	71	
Viso		11	136	2	25	1544	11	1729	

[parašas]
Pulk. ltn. [Šurkus]
Štabo Viršininkas

[parašas]
Ltn. [Petronis]
Adjutantas

[Dokumento apačioje ranka rašyti skaičiavimai: „1544-62=1482“ ir „1729-71=1658“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2183, l. 129.
Originalas. Mašinarštis.

214. 1939 m. spalio 30 d., internuotųjų stovyklos viršininko pulkininko leitenanto Jono Šimkaus slaptas žiniaraštis apie Lietuvoje internuotų Lenkijos karių ir civilių piliečių, kilusių iš Vilniaus krašto ar jame gyvenusių ir norinčių grįžti į Lenkijos dalį, prijungtą prie SSSR

[Slaptai]
Nr. 968

Kaunas-Šančiai, 1939 m. spalio 30 d.

Internuotųjų karių ir civilių asmenų, kilusių ar gyvenusių Vilniaus krašte ir norinčių ten grįžti

Ž i n i o s.

Eil. Nr.	Karių laipsniai	Kilusių iš Vilniaus kr. ir turinčių dok. įrodymus	Kilusių iš Vilniaus kr., neturinčių dok. įrodymų	Nekilusių iš Vilniaus kr., bet gyv. ten ir palikusių ten šeimas	Nekilusių iš Vilniaus kr., bet turinčių ten nuosavybę	Viso	Pastabos
1.	Karininkai	84	67	399	117	667	
2.	Puskarinink.	50	199	441	97	787	
3.	Kareiviai	199	253	378	27	857	
4.	Policinink.	79	105	452	98	734	
5.	Civiliai	20	27	96	13	156	
	V i s o	432	651	1766	352	3201	

[parašas]
Pulk. ltn. [Šurkus]
Štabo Viršininkas

[parašas]
Ltn. [Petronis]
Adjutant

[Dokumento apačioje ranka rašyti skaičiavimai: „1083+1766=2849“]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2183, l. 130.
Originalas. Mašinraštis.

215. 1939 m. spalio 30 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos URM tremtyje Prancūzijoje (Anžė) apie oficialią Lietuvos valdžios poziciją dėl Vilniaus susigražinimo ir lietuvių spaudos apžvalga

[Slaptai]

Stokholmas, 1939 m. spalio 30 d.

[Nr.] 323-Lt/I

Užsienio reikalų ministerijai

Šio mėn. 10 d. Lietuviai su Sovietais pasirašius sutartį, oficialūs Lietuvos sluoksniai stengėsi skleisti teiginį, kad jie perėmė Vilnių ir Vilniaus kraštą esant tam tikram Maskvos spaudimui. Tokią interpretaciją girdėjau iš Prancūzijos pasiuntinio Diulongo (Dulong) ir britų *Chargé d’Affaires* Prestono (Preston). Matyt, reikalas tas, kad Lietuva nori geriau atrodyti sąjungininkų akyse, nes viena ir kita pusė ją išpėjo, kai tapo aktualus 1920 m. sutarties su Sovietais įgyvendinimo klausimas.

Taip pateikiami įvykiai neatitinka tikrovės, nes Sovietams įsiveržus į Lenkijos teritoriją Lietuva tuoj pat pati parodė iniciatyvą. Kaip įrodymą pateikiu kelias ištraukas iš Lietuvos spaudos, pvz., jau 1939 m. spalio 3 d., skatinama oficialių sluoksnių ji reikalavo, kad Sovietai jai grąžintų teritoriją, kurią Lietuvai pripažino 1920 m. sutartis.

Lietuvos spauda beveik kas dieną spausdino panašių straipsnių, kuriuose buvo dar didesnis spaudimas, iki šio mėn. 10 d., kai buvo sudaryta Lietuvos ir Sovietų sutartis.

Šį pranešimą apie spaudą papildau santrauka kelių straipsnių, kurie buvo išspausdinti spalio 9 d., t. y. gedulo dieną minint Vilniaus praradimą.

[parašas]

Fr. Charvatas

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys

1939 m. spalio 3 d. spauda

Visa Lietuvos spauda vedamuosiuose straipsniuose aptaria ministro Urbšio išvykimą į Maskvą.

„Lietuvos aidas“ pradžioje teigia¹, kad šiuo metu Maskva tapusi politiniu centru. Ministras Urbšys „išvažiavo ne baimės ir ne susirūpinimo minčių apimtas, bet kupinas gerų vilčių ir pasitikėjimo“. Toliau laikraštis rašo, kad kvietimas į Maskvą buvo draugiškas. Toliau, pataikaujant Sovietams, straipsnyje minimos visos Lietuvos ir Sovietų sutartys, pabaigoje reiškiamas įsitikinimas, kad Maskva „yra pasiryžusi gerbti kitų laisvų tautų gyvybinius interesus“, jų ūkinius interesus ir suverenumą. „Lietuvos

aidas“ baigia: „Nė kiek neabejojame, kad Lietuvos atžvilgiu šita Sovietų politika dar kartą bus akcentuota.“

„L[ietuvos] a[idas]“ vedamajame straipsnyje nė karto nepaminėjo Vilniaus, tačiau atsigriebė kitame straipsnyje „Istoriškoji ir logiškoji būtinybė“, išspausdintame trečiame puslapyje per 5 skiltis paryškintu šriftu.²

Straipsnis prasideda teiginiu, kad Vilnius savo istoriją „papildo nauju lapu“. Vilnius daug išgyveno. Lenkų ir lietuvių požiūris į Vilnių buvo labai skirtingas.

„Skaudu buvo lenkams įsivaizduoti lietuvių dvasią ten, kur jie demonstratyviai atgabeno maršalo Pilsudskio širdį, nors ta pati širdis yra paklydusio lietuvio liekana. Juk tik toks lenkų mąstymas galėjo pateisinti žygį: sunaikinti ligi paskutinio žodžio lietuvių švietimą ir kultūrinį gyvenimą.“

Toliau straipsnyje rašoma apie tariamą lietuvių priespaudą Vilniaus krašte ir teigiama, kad ten varžėsi lietuviai ir lenkai, mažiau baltarusiai, gyvenantys netoli Vilniaus.

„Gyvenimas lėmė, kad šiandien ten lenkų jėgos balsas nebeturi galios. Prievarta atkeltieji lenkai vargu bau galėjo ten pasilikti, o ir likę ar begalės spręsti vietos gyventojų likimą. Aborigenai atgaus savo teises į kultūros gyvenimą ir istoriją. Loginis galvojimas mus verčia sakyti, kad lietuviškas Vilniaus kraštas nebeteko pretendento, kuris laužė lietuvio sielą ir vertė jį būti tuo, kuo jis niekuomet nėra buvęs.“

Toliau straipsnyje kalbama apie neišvengiamą lietuvišką dvasią Vilniuje ir nepaprastą lietuvių tautos supratimą, ką reiškia Vilniaus klausimas. Straipsnis baigiasi šiais žodžiais:

„Šiandien Vilniaus–Seinų lietuviškasis kraštas atsidūrė tarp dviejų didžiųjų kaimyninių Vokietijos ir Sovietų Sąjungos. Bet tos didžiosios valstybės kiekviena atskirai ėjo atsiimti to, kas joms priklausė iš dvasios ir kraujo. Tos realybės ir logikos akivaizdoje yra ir Vilniaus–Seinų lietuviškasis kraštas.“

„XX amžius“ informaciją apie Urbšio išvykimą į Maskvą paskelbė po Aušros Vartų Dievo Motinos reprodukcija, po kuria parašyta: „Aušros vartų Motina, palaimink mūsų tautos viltis ir jos siekimus.“

Ig. Petrikonio vedamajame straipsnyje „XX amžiuje“ rašoma apie didelę SSRS reikšmę, apie tai, kad SSRS gerbia Lietuvos neutralumą ir suverenumą. Nustatydama demarkacijos liniją su Reichu SSRS apsiribojo veik tik ta teritorija, kurioje gyvena ukrainiečiai ir baltarusiai. Tačiau Sovietų valdžioje taip pat atsidūrė teritorija, kurioje gyvena lietuviai. Autorius didelę pastraipą skyrė teiginiams, kad Lietuvą visada siejo draugiški ryšiai su Sovietų Sąjunga, kuri „yra respektavusi teisėtas mūsų tautos aspiracijas“. Siekimą atgauti Vilnių autorius suformulavo šiuo sakiniu:

„Mes esame tikri, kad ir mūsų kuklūs bei teisėti interesai ir aspiracijos niekur nesusiduria su Sovietų Rusijos interesais ir nėra pagrindo didžiajam mūsų kaimynui rytuose jų nerespektuoti.“

„Lietuvos žinių“ straipsnis santūriausias. Be bendrų teiginių apie draugiškus Lietuvos ir Sovietų santykius, kuriuos itin aukštai vertino demokratinė Lietuvos visuomenės dalis, straipsnis išreiškia pagrįstą viltį, kad santykiai su SSRS klostysis sėkmingai...

1939 m. spalio 9 d. Lietuvos spauda

1939 m. spalio 9 d. „Lietuvos Aidas“

Redakcijos straipsnis³ aptaria „Spalio 9 d.“ metines. Šis straipsnis pirmiausia pri-
mena „piktą buvusios Lenkų valstybės klastą“, kuri „atsisakius nuo tautinės garbės
[...] laužydama sutartį, puolė mūsų sostinę Vilnių ir visu žiauriu grobuonies plėšrumu
netikėtai jį pavergė“. Visas straipsnis panašios dvasios ir niekuo nesiskiria nuo leidinio
„Mūsų Vilnius“ straipsnių tono ir pobūdžio. Straipsnyje daroma prielaida, kad Lietuvos
su sostine Vilniumi likimas neabejotinai būtų kitoks, taip pat galimas daiktas, kad „ir
Lenkų valstybės likimas šių metų rugsėjo mėnesį kiek kitaip atrodytų“. Straipsnis
baigiamas šiuo teiginiu: „Šių metų rugsėjo mėnesį Suvalkų sutarties kontrahentas
sulūžo savo valstybės statyboje. Tam piktui ir mes juodus rėmus ir perrištas vėliavas
pakenčiame, bet Vilniaus ilgesys lieka kaip buvęs, nes jo istorija neatsiejama nuo
lietuvių tautos istorijos. Kad ir kaip ten būtų, tauta turi savo misiją, nepaisant sutar-
čių, kurios dažnai laužomos, nepaisant visokių situacijų, kurios visuomet tėra laiko
ir amžiaus padaras.“

„L[ietuvos] A[idas]“ taip pat paskelbė kitą straipsnį „Vilnius Lietuvos ūkio is-
torijoje“⁴. Jis šią problemą aptaria istorijos požiūriu. „L[ietuvos] A[ido]“ vedamasis
aptaria kitus klausimus.

„XX Amžius“ pirmajame puslapyje išspausdino Aušros Vartų Vilniuje nuotraukas.
„XX A[mžius]“ vedamajame, remdamasis trumpa pastarojo meto istorijos apžvalga,
pirmiausia teigia, kad „Vilniaus klausimas“ visada iškildavo tuo metu, kai tarp dviejų
iš trijų suinteresuotų valstybių – Lenkijos, SSRS ir Lietuvos – kildavęs konfliktas.
Toliau „XX A[mžius]“ teigia, kad šiuo metu sprendžiamąjį balsą turi SSRS.

Bendras „XX A[mžiaus]“ straipsnio tonas anaipol nėra optimistinis. Jo autorius,
matyt, gerai supranta pavojų, kuris gali grėsti valstybei valstybingumo ir socialiniu
požiūriu. Būdinga tai, kad „XX A[mžius]“ yra vienintelis laikraštis, kuris taip vertina
visą problemą.

„Lietuvos Žinios“ pasitenkino tuo, kad pirmame puslapyje išspausdino Vilniaus
vaizdą, o paskutiniame puslapyje – šiaudų kūrį su užrašu: „Tokios gairės 19 metų
skyrė Vilnių nuo Lietuvos.“

12 val. trumpą kalbą, prieš tai nuskambėjus varpų dūžiams, pasakė paskutinis Vil-
niui vaduoti sąjungos pirmininkas. Šios kalbos leitmotyvas buvo tas, kad – šiandien
„Vilniaus klausimas“ įgijo naują pobūdį. Visi laukia, kad jis bus išspręstas Lietuvos
naudai. Apie Lenkiją Juška pasakė: „Kas su kardu kariauja, nuo kardo žūva.“

HIA, MSZ, sygn. 37/22 (mf. AAN).

¹ Maskvos pakvietimas, *Lietuvos aidas*, 1939 m. spalio 3 d., Nr. 583, p. 1.

² Istorikoji ir logiškoji būtinybė, *op. cit.*, p. 3.

³ Didžioji mūsų tautos skriauda, *Lietuvos aidas*, 1939 m. spalio 9 d., Nr. 599, p. 3.

⁴ Vilnius Lietuvos ūkio istorijoje, *op. cit.*, p. 4.

216. 1939 m. spalio 31 d., slaptas užrašas Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augusto Zaleskio (August Zaleski) pokalbio su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje Petru Klimu apie Lietuvos tarptautinę padėtį, taip pat Lenkijos ir Lietuvos santykius

SLAPTAI

PONO MINISTRO ZALESKIO POKALBIS SU
LIETUVOS PASIUNTINIU KLIMU 1939 m. spalio 31 d.

Spalio 31 d. vidurdienį pasiuntinys Klimas aplankė Poną Ministrą.

Pradžioje pasiuntinys Klimas pavaizdavo sunkią Lietuvos padėtį ir pabrėžė susisiekimo sunkumus, taip pat Vokietijos ir Sovietų spaudimą Lietuvos vyriausybei. Jis mano, jog pasiuntinys Charvatas (Charwat) per anksti išvyko iš Kauno, tačiau išsakė nuomonę, kad dėl Lietuvai daromo spaudimo atėjo akimirka, kai Lietuvos vyriausybė galėjo būti priversta pareikalauti pasiuntinio Charvato išvykti, panašiai kaip savo metu Latvijos vyriausybė buvo priversta tai padaryti mūsų pasiuntinio Rygoje atžvilgiu.

Pasiuntinys Charvatas teigė, kad Vokietijos ir Sovietų derybos dėl Lietuvos padalijimo tęsėsi nuo 1939 m. gegužės mėn. iki rugpjūčio mėn., buvo labai konkrečios ir vyko šiais etapais:

- 1) Vokiečiai reikalavo prie Vokietijos prijungti visą Lietuvą,
- 2) Lietuvos padalijimas Vokietijai ir Sovietams pagal liniją Ryga–Kaunas,
- 3) Baigiamasis etapas, kai Vokietija pasijuto tokia silpna prieš Sovietus, kad buvo priversta visiškai atsisakyti Lietuvos,
- 4) Pasiuntinys Klimas pabrėžė, kad Lietuvai reikalingas ryšys su Lenkijos vyriausybe ir Lenkija. Lietuva labai nerimauja dėl bolševizacijos ir ryšiuose su Lenkija įžvelgia sau apsaugą.
- 5) Pasiuntinys Klimas mano, kad Lietuvos vyriausybei reikėtų susitarti su Lenkijos vyriausybe dėl galutinių karo tikslų ir aptarti būsimosios taikios Rytų Europos koncepciją.

Į pastarąjį siūlymą Ponas Ministras Zaleskis Klimui nedavė atsakymo.

Ponas Klimas pasakė, kad Lietuva yra pasirengusi padaryti viską, kas bus įmanoma, kad užtikrintų ryšį su Lenkijos vyriausybe.

Ponas Ministras Zaleskis tokiam ryšiui užmegzti nurodė šias galimybes:

1. Naujo L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinio Kaune paskyrimas, nors tam yra mažai šansų dėl Vokietijos ir Sovietų spaudimo Lietuvai.
2. Lenkijos konsulo paskyrimas.
3. Labdaros veikėjo paskyrimas, suteikiant jam politinį pobūdį prisidengus labdaros skraiste. Šiuo atveju būtų galima įveikti ryšių ir šifravimo sunkumus. Toks asmuo iš Lietuvos turėtų gauti teisę „sous cape“⁶¹ naudoti šifruotes, ryšius, vykti į tarnybines keliones ir pan.

4. Vietoje vieno iš tarnautojų, pasiuntinio Charvato paliktų Kaune, paskirti politinį asmenį, kuris galėtų, žinoma, visiškai slaptai, būti neoficialiu L[enkijos] R[espublikos] atstovu.

Atsakydamas pasiuntinys Klimas pasakė, kad jis sutiktų su visomis alternatyvomis, tačiau pirma turi susisiekti su savo Vyriausybe, kad galėtų parodyti, kurią iš šių alternatyvų pavyktų įgyvendinti praktiškai. Atkreipė dėmesį į tai, kad susisiekimas su Lietuvos vyriausybe užims nemažai laiko, nes mano, jog jo šifruotės nėra patikimos, todėl turės tai padaryti per korespondenciją.

Siūlau per šią pertrauką Ponui Ministrui palaikyti su juo nuolatinį ryšį klausimais, kurie domina Lenkiją Lietuvoje, ir būti Pono Ministro dispozicijoje.

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 51.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 244, s. 269–271.

---

¹ „slapčiomis“ (pranc.)

217. 1939 m. spalio 31 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie susitikimą ir pokalbį su Lenkijos užsienio reikalų ministru Augustu Zaleskiu (August Zaleski)

Slapta.
[Nr.] 3.699.

[Paryžius,] 1939 m. spalio 31 d.

J. S.
Ponui J. URBŠIUI,
Užsienių Reikalų Ministrui
K a u n e.

Vakar paskambino Lenkų Ambasada, pranešdama, kad Lenkų Užsienių Reikalų Ministras p. Zaleski norėtų mane matyti šiandien 12 val.

Nuėjau į Ambasadą sutartą valandą, kur p. Zaleskis mane priėmė Ambasadoriaus kabinete.

Po kelių įvedamųjų žodžių, senų pažinties atminimų ir šios valandos įvykių nepaprastumo pažymėjimo, Zaleskis perėjo prie savo exposé, kurio turinys buvo toks:

Hitleris padarė daug nuolaidų Stalinui tik todėl, kad jo tikslas yra viską sukcentruoti vakaruose. Hitleris tiki, kad jis galės sumušti anglus su prancūzais ir tada jis sugebės taip pat apsidirbti su Rusais, arba toliau užimdamas rusų teritorijas

arba bent atgaudamas Lietuvą ir Baltijos valstybes. Stalinas, priešingai, tikisi, kad po pirmo Hitlerio pralaimėjimo vakaruose, Sovietai galės užimti visą Lenkiją, Lietuvą ir be to bolševizuoti Vokietiją. Greičiausia šita pastaroji galimybė yra realesnė, tačiau pati bolševizacija nebūtų gili, o tik paviršutinė, kaip ji kadaise yra buvusi Vengrijoje. Todėl alijantams nebus sunku ją nušluoti.

Šiaip ar taip – tęsė Zaleski – Lenkijos ir Lietuvos padėtis ir interesai yra bendri tiek Rusijos tiek Vokietijos link. Užtat jis laiko būtinai reikalingu turėti kontaktą su Lietuva. Jis pasiuntė p. Frankowskį pas mane pasakyti, kad Charwato išvažiavimas iš Lietuvos buvo priešingas jo instrukcijai, nes jis buvęs telegrafavęs Charwatui Lietuvoje pasilikti jei tik Lietuvos Vyriausybė tokį pasilikimą pati galėtų priimti.

Čia aš pastebėjau, kad Frankowskis buvo man sakęs, kad Charwatas pasielgęs neturėdamas instrukcijos išvažiuoti.

– Ne, jis pasielgė prieš įsakmą instrukciją, – replikavo Zaleskis. – Tai buvo seno režimo atstovas, „trop beckiste“¹ ... – pridėjo.

Toliau p. Zaleskis sakė, kad tą kontaktą su Lietuva jam būtų geriausia išlaikyti, jei į Lietuvą būtų pasiūstas tinkamas naujas Pasiuntinys.

Čia aš išdėsciau tokio pasiuntinio sunkumus, kurie forsuoti nebūtų nei Lietuvos nei Lenkijos interesuose. Tą išdėstymą padariau visai atvirai, nurodydamas į aplinkybes, su kuriomis būtinai reikia skaitytis.

P. Zaleskis sutiko, kad į tai reikia atsižvelgti. Bet ar nebūtų kitokių kelių? – klausė. Ir tuoj pats ėmė dėstyti savo pageidavimus tam tikroj tvarkoj, pažymėdamas, kad Lietuvos Vyriausybė iš eilės galėtų priimti kurią nors formą, kaip jai tinka.

Primo: Ar negalėtų p. Zaleskis pasiūsti į Lietuvą rimtą konsulą, kuris užsiimtų internuotų ir pabėgėlių reikalais, bet kartu galėtų būti ir kontakto tarpininku.

Secundo: Ar negalėtų jisai paskirti vieoj dabar esančių prie Anglų Pasiuntinybės dviejų buvusios Lenkų Pasiuntinybės konciliaristų, vieną rimtesnį, ne tik techniško darbo asmenį, kuris galėtų būti drauge ryšio agentu. Tie kanceliaristai dabar tik padeda Anglų Konsului ar Pasiuntinybei, kuri priėmė savo globon lenkų piliečius.

Tertio: Ar nebūtų galima pasiūsti Lietuvon kokios nors pašalpos organizacijos atstovo lenkų internuotiems ir pabėgėliams šelpti. Tas atstovas galėtų drauge ir kontakto reikalui patarnauti.

Quarto: Pagaliau ir „dans tous les cas“ jis norėtų pasiūsti žmogų tik humanitariniais tikslais, be jokios politinės funkcijos.

P. Zaleskis dar klausė, jei būtų galima viena iš pirmųjų kontakto užmezgimo formų, tai ar galėtų jisai turėti susisiekimą su savo žmogum diplomatine korespondencija ir pav. šifru.

Po to išdėstymo atsakiau, kad galiu apie tai referuoti savo Vyriausybei, kas, žinoma, užims esamose susisiekimo aplinkybėse tam tikrą laiką.

P. Zaleskis atsakė, kad nieko skubaus čia nėra. Jis pats lapkričio 15 d. išvažiuoja į Angers, kur Prancūzijos Vyriausybė yra jam paskyrusi rezidenciją, bet jis atvažinės į Paryžių ir per Ambasadą man visada bus galima sužinoti, kada jis bus. Kiekvieną kartą jis galės, reikalui esant, mane priimti Vyriausybės atsakymui pranešti.

Kartu dar pažymėjau, kad galiu būti jo dispozicijoj bet kuriam reikalui, kurį Lenkijos Vyriausybė atrastų reikalingu pranešti Lietuvos Vyriausybei.

P. Zaleskis per visą pasikalbėjimą nesileido į jokias aliuzijas dėl Vilniaus ar dėl kitų senų mūsų nesupratimų, nors aš iš savo pusės lyg ir daviau tam progos, sakydamas pav., kad Lietuvos Vyriausybė nieko nedaro kas būtų priešinga teisei, kad ji susilaiko nuo bet kokios antilenkiškos propagandos tiek krašte, tiek užsieniuose ir kad mes lietuviai manome, jog senos klaidos neturi būti pakartotos ateity.

P. Zaleskis tik vieną kitą kartą pažymėjo, kad Lenkija turi būti su Lietuva „d'accord“ ir kad toks „accord“ esąs labai svarbus /très important/ būsimiems taikos reikalams.

P. Zaleskis dar prašė oficialiai perduoti Lietuvos Vyriausybei jo gilią padėką už tą humanišką, džentelmenišką ir simpatingą internuotųjų ir pabėgėlių priėmimą, apie kurią aš jam buvau užsiminęs, ir apie kurią jisai pats yra gavęs pranešimus nuo savo piliečių, atvykusių iš Lietuvos į Paryžių.

Apie viską, ką čia esu parašęs, prašau duoti man savo atsiliepiamą ir nurodyti, kuria prasme turėčiau atsakyti p. Zaleskiui.

[parašas]

IGALIOTAS MINISTRAS

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „LIETUVOS PASIUNTINYBĖ PRANCŪZIJOJE“ ir J. Urbšio ranka rašyta rezoliucija: „Sk. XI.2.39.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 25, l. 205–208.

Originalas. Mašinraštis.

¹ „per daug „beckiškas“ (pranc.)

218. 1939 m. lapkričio 2 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Berne Tytuso Komarnickio (Tytus Komarnicki) slaptas pranešimas Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Berne dr. Jurgiu Šauliu apie Lietuvos ir Sovietų Sąjungos, taip pat politinius Lenkijos ir Lietuvos santykius

Bernas, 1939 m. lapkričio 2 d.

SLAPTAI

Ponui užsienio reikalų ministrui

Paryžius

Dėl pasiuntinio Šaulio vizito

Šiandien mane aplankė buvęs Lietuvos pasiuntinys Lenkijoje Šaulys, iki šiol akredituotas taip pat ir Berne. Jis ką tik atvyko iš Lietuvos ir šiuo metu kelias savaites leidžia su žmona viloje Luganoje. Pasiuntinys Šaulys, panašiai kaip neseniai su manimi

kalbėjęs pasiuntinys Savickis (žr. 1939 m. spalio 26 d. Nr. 49-Pol. Lit/1 pranešimą), teigė, kad Sovietų kariuomenė, kuri sekė paskui priešakinius rinktinius dalinius, veikiau primena 1918 m. gaujas. Kareiviai neturi marškinių ir stebėjosi, kad Lietuvos policija ir pasienio sargyba kas dieną dėvi marškinius. Atrodo, Lietuvos sluoksnių manymu, Sovietų kariuomenė nėra pasirengusi tikram karui, ypač dideliam puolimui. Naujos sienos linijos tarp Rusijos ir Lietuvos nustatymo būdas labai skriaudžia Lietuvą, nes Sovietų pusėje liks itin svarbūs lietuvių susitelkimai ir jų likimas bus tragiškas. Šaulys nebijo bolševikų įtakos lietuviams, jie gali pasiduoti prievartai, bet nepasiduos propagandos įtakai.

Tuo tarpu Sovietų kareiviai kiekviename žingsnyje įsitikina, kad jų propaganda, kuri buržuazinių kraštų padėtį vaizdavo tamsiomis spalvomis, juos apgaudinėjo. Todėl visuose Baltijos kraštuose pastebima, kad Sovietų vadovybė stengiasi kareivius izoliuoti nuo gyventojų.

Per pokalbius, kuriuos lietuviai turėjo su Sovietų vadovybe, buvo pastebėta Vokietijos ir jų laukiančio susirėmimo su šiuo kraštu baimė. Dėl šios priežasties sovietinių įgulų išdėstymo išilgai plentų tikslas grynai strateginis. Žvelgdamas į ateitį Šaulys veikiau yra optimistas ir tikisi, kad Sovietų įgulos Lietuvoje yra laikinai ir po kurio laiko bus iš jos išvestos.

Požiūris į lenkus Vilniaus krašte bus liberalus. Šaulio manymu, Vilnius yra lenkų anklavas, tačiau apylinkių gyventojai – nutautėję lietuviai. Tai daug kartų skelbtas oficialus Lietuvos teiginys. Gyventojai nekantraudami laukė Lietuvių kariuomenės. Sovietai paliko miestą beveik tuščią, todėl Lietuvai jis bus sunki našta, ypač dėl maisto tiekimo.

P. Šaulys tiki, kad ateityje Lenkijos ir Lietuvos santykiai turi susitvarkyti, nes Lenkiją ir Lietuvą skiria smulkmenos. Pabaigoje prašė jo vardu pareikšti pagarbą Ponui Ministrui, su kuriuo Varšuvoje gyveno tame pačiame name.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
T. Komarnickis

Gauna p. Dir. Potockis (Potocki), URM

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 51.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 249, s. 277–278.

219. 1939 m. lapkričio 2 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos Respublikos URM emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) apie Vilniaus krajevų iniciatyvas ir politines diskusijas apie Vilniaus ir Vilniaus krašto politines perspektyvas pirmosiomis karo dienomis (su priedu – Vilniaus endekų veikėjo Piotro Kovnackio (Piotr Kownacki) specialiu pranešimu)

[Slaptai]

L[enkijos] R[espublikos] Pas[iuntinybė] Kaune   Stokholmas, 1939 m. lapkričio 2 d.
Nr. 49-Lt/2

Ponui Užsienio Reikalų Ministrui
Tarpininkaujant L[enkijos] R[espublikos] Ambasadai p. Kunickiui (Kunicki)
P a r y ž i u j e

Politiniuose ir visuomeniniuose pranešimuose minėjau įvairias Vilniaus krajevų koncepcijas ir sumanymus, susijusius su Vilniaus ir Vilniaus krašto santvarkos pakeitimais mūsų teritorijoje esant bolševikų agresijai.

Priede pateikiu pranešimą apie susirinkimą, kuris vyko prieš savaitę, kai bolševikai užėmė Vilnių. Jį parašė buvusio endekų pasiuntinio Aleksandro Zvežynskio (Aleksander Zwierzyński) pavedimu jo artimas bendradarbis redaktorius Kovnackis.

Kaune į krajevų akciją aštriai reagavo visuomeninės vietinių lenkų organizacijos, t. y. „Pochodnia“⁴¹ ir Lenkų žemdirbių sąjunga, taip pat jai pasipriešino Kauno lenkų spauda.

Ponas Ministras žino mano poziciją šiuo klausimu iš 1939 m. spalio 20 d. politinio pranešimo Nr. [...].

Pažymiu, kad pranešime apie posėdį Vilniuje dviejose paskutinėse pastraipose pateikta informacija yra tiesiog prasimanyta. Buvęs maršalas Prystoras (Prystor) niekada į mane nėra kreipęsis dėl Vilniaus atidavimo Lietuvai, taip pat absurdiškas yra teiginys, kad su panašiu siūlymu jis kreipėsi į Lietuvos vyriausybę, bet ji jo nepriėmė. Su p. Prystoru iki jo atvykimo į Kauną apie tai apskritai nebuvo kalbėjęs, o mano pozicija šiuo klausimu visada buvo tvirta ir neigiama. Tai pabrėžiau savo pokalbiuose Vilniuje, kur kreipiausi į p. vaivadą Maruševskį (Maruszewski), kad imtųsi priemonių prieš panašias koncepcijas, taip pat Lietuvos URM Ministrui Turauskui pasakiau, jog tie patys šaltiniai panašias koncepcijas skleidė apie lietuvius, tačiau aš joms daviau ryžtingą atkirtį. Galimas daiktas, jog įvairūs susirinkimai ir konventai šiuos klausimus pateikė skirtingai, siekdami sudaryti išpūdį, kad Lenkijos vyriausybė galėtų pritarti tokiai koncepcijai.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
Fr. Charvatas

[Dokumento kairiame krašte Lenkijos reikalų laikinojo patikėtinio Paryžiuje Tytuso Komarnickio ranka rašyta rezoliucija: „TK27/XI.“]

[1 priedas]

Kopija

Maždaug savaitę prieš tai, kai Sovietai užėmė Vilnių, o apie Sovietų ir Vokietijos susitarimą dar nebuvo žinoma, advokato Jundzilo (Jundził) bute įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo šie advokato Jundzilo pakviesti asmenys:

1. Pilsudskininkas, masonas ir buvęs PPS² narys advokatas Baginski (Bagiński).
2. Buvęs SBU³ rektorius Vitoldas Stanevičius (Witold Staniewicz), pastaruoju metu – „Ozonas“⁴.
3. „Słowo“⁵ redaktorius Stanislas Mackevičius (Stanisław Mackiewicz).
4. Rektorato darbuotojas akademinės organizacijos reikalams, buvęs Dembinskio (Demiński) bendradarbis (komunistams prijaučiantis „Odrodzenie“⁶ pastaruoju metu „Kurjer Wileński“⁷ redaktorius ir „Ozono“ veikėjas Stoma (Stomma).
5. Buvęs Seimo vicemaršalas, „Głos Narodowy“⁸ redaktorius ir Tautos partijos⁹ Centro komiteto narys Aleksandras Zvežynskis.

Dar turėjo dalyvauti advokatas Bronislavas Kšyžanovskis (Bronisław Krzyżanowski), tačiau jis neatvyko.

Konferenciją pradėjo advokatas Jundzilas. Jis išdėstė savo pokalbį su ambasadoriumi Lipskiu (Lipski), kai šis buvo apsistojęs Vilniuje pakeliui iš Berlyno. Jau tada ambasadorius Lipskis nežinojo, kur turi ieškoti Lenkijos vyriausybės. Ambasadorius Lipskis buvo nusiteikęs labai optimistiškai. Jis teigė, jog karas prasidėjo dėl Anglijos sprendimo, nes ji nutarė, kad atėjo laikas susidoroti su Vokietija. Prieš išvykdamas iš Berlyno Lipskis kalbėjosi su Geringu (Goering), šis buvo nusiminęs ir sakė Lipskiui daręs viską, norėdamas sulaukyti Hitlerį (Hitler) nuo Lenkijos puolimo, tačiau nepavyko. Geringas netikėjo sėkminga karo baigtimi, jo manymu, jis galiausiai baigsis valstybių sąjungininkių pergale, o Lenkijos laukia itin sunkūs išgyvenimai.

Apsvarstęs tarptautinę padėtį advokatas Jundzilas perėjo prie vidaus padėties aptarimo, taigi prie Vilniaus žemės padėties. Nesant kontakto su vyriausybe ir apskritai centrine valdžia dienotvarkėje yra nemažai teisinių ir ekonominių problemų, kurias reikia tuoj pat spręsti: paleidimas į apyvertą vietinės valiutos, nes trūksta piniginių ženklų, vekselių moratoriumas, draudimo, maisto tiekimo klausimai ir pan.

Advokatas Jundzilas taip pat konstatavo, kad vietinėje valdžioje vyrauja chaosas, nepriimami sprendimai ir nėra vadovavimo. Taip pat nėra jokio ryšio su visuomene, kuri yra dezorientuota ir nežino, ką turi daryti. Tokia padėtis negali ilgai tęstis. Advokatas Jundzilas kaip apsaugos priemonę siūlė paskirti ypatingą komisarą ir jam suteikti įgaliojimus skelbti įsakymus, tolygius įstatymui. Šis komisaras, vyriausybės paskirtas iš žmonių, kuriais pasitiki visuomenė, būtų Vilniaus ir Naugarduko vaivadų viršininkas.

Po advokato Jundzilo kalbėjo redaktorius Mackevičius. Aistringai sukritikavęs vyriausybę ir maršalą Smiglą (Śmigł), redaktorius Mackevičius pritarė advokato Jundzilo

siūlymui įsteigti komisaro institutą su ypatingais įgaliojimais, leisdamas suprasti, kad asmeniu, kuriuo pasitiki visuomenė ir vyriausybė, jis laiko Prystorą, šiuo metu esantį Vilniuje ir vaivadijoje einantį Bendradarbiavimo su kariuomene komiteto pirmininko pareigas.

Kalbėjo Stanevičius ir Baginskis. Jų išvedžiojimai, kuriems vėliau pritarė Mackevičius, rodė, kad Vilniaus krašto likimas nėra aiškus ir reikėtų pagalvoti apie susitarimą su lietuviais, jiems siūlyti eventualiai laikinai užimti Vilniaus ir Naugarduko kraštą. Nors nebuvo aiškiai pasakyta, tačiau kalbėjimo tonas ir turinys rodė, kad šių žmonių galvose vėl atgimsta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, apimančios Vilnių ir Naugarduką, koncepcija.

Paskutinis kalbėjęs redaktorius Zvežynskis iš esmės pritarė sumanymui paskirti komisarą neatidėliotiniams teisiniams ir ekonominiams reikalams spręsti, tačiau ryžtingai prieštaravo sumanymui komisarui suteikti politinių įgaliojimų, o „laikiną“ Vilniaus bet kam atidavimą jis laiko išdavyste, už kurią ne tik komisaras, bet ir vyriausybė turėtų būti nubausti. Tautos partija niekada nepritarsianti panašioms sumanymams. Jo manymu, negalima pasitikėti Prystoru, kuris yra vienas iš gegužės perversmo autorių ir dabartinio režimo atrama, o generolo Želigovskio (Želigovski), neturinčio politinės patirties, jis taip pat negali palaikyti.

Pono Zvežynskio pareiškimas sukėlė sąmyšį. Vis dėlto buvo nutarta susisiekti su vaivada Maruševskiu (Maruszewski) ir su juo, tik siauresniame rate, aptarti komisaro klausimą ir tai pateikti vyriausybei.

Pokalbis su vaivada Maruševskiu neįvyko. Tiesa, advokatas Jundzilas su juo kalbėjo, tačiau vaivada nutarė, kad reikalas nėra svarbus. O štai sumanymo Vilnių atiduoti lietuviams nebuvo atsisakyta. Prystoras apie tai telefonu kalbėjo su ministru Charvatu. Mackevičius mane informavo, kad ministras Charvatas atitinkamą siūlymą pateikė Lietuvos vyriausybei, tačiau ji jo nepriėmė.

Spalio 17 d. ministras Charvatas apie Lietuvos poziciją telefonu informavo Prystorą, šis tą pačią dieną išvyko į Kauną, o galbūt ir toliau.

HIA, MSZ, sygn. 37/22 (mf. AAN).

¹ „Fakelas“ (lenk.)

² PPS (*Polska Partia Socjalistyczna*) – Lenkijos socialistų partija.

³ Stepono Batoro universitetas Vilniuje.

⁴ OZON (*Obóz Zjednoczenia Narodowego*) – Tautinio susivienijimo stovykla.

⁵ „Žodis“ (lenk.)

⁶ „Atgimimas“ (lenk.)

⁷ „Vilniaus kurjeris“ (lenk.)

⁸ „Tautos balsas“ (lenk.)

⁹ *Stronnictwo Narodowe*

220. 1939 m. lapkričio 2 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) su priedu Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie kreipimąsi į Lietuvos užsienio reikalų ministeriją dėl straipsnių Lietuvos spaudoje

[Slaptai]

L[enkijos] R[espublikos] Pas[iuntinybė] Kaune
Nr. 49-Lt/i

Stokholmas, 1939 m. lapkričio 2 d.

Ponui užsienio reikalų ministrui
Tarpininkaujant L[enkijos] R[espublikos] ambasada p. Kunickiui (Kunicki)
P a r y ž i u j e

[1 priedas]

Per paskutines L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinybės Kaune veiklos dienas buvau priverstas tiesiogiai ir netiesiogiai įsikišti į kelis reikalus. Pvz., dėl spaudos tono, ypač dėl straipsnio, išspausdinto „Lietuvos aide“ š. m. spalio 9 d. (žr. priedą ir š. m. spalio 30 d. Nr. 323-Lt/1 pranešimą); dėl generolo Nagevičiaus (Nagio) viešosios kalbos (žr. [19]39 m. spalio 30 d. Nr. 323-Lt/4 pranešimą). Tačiau svarbiausias buvo įsikišimas dėl stovykloje nušauto lenkų kareivio, taip pat dėl nepateiktų internautų sąrašų ir karinės medžiagos, kuri pateko į Lietuvos valdžios rankas, kai Lenkijos kariuomenė perėjo į Lietuvos teritoriją.

Notos šiuo klausimu kopiją išvykdamas palikau britų *Chargé d’Affaires* su prašymu žiūrėti, kad tai būtų atlikta, juolab kad internautų sąrašai ir surinkta karinė medžiaga mums reikalingi.

Tarp kitko, priduriu, kad Pasiuntinybė turėjo internautų karininkų sąrašą, jį pavyko gauti padedant lenkų skautams, privačiai pasiūstiems į stovyklas.

Nužudytojo kareivio reikalas atrodo taip: lietuvių sargyba be jokios priežasties šovė ir nušovė lenkų kareivį, kuris stovyklos ribose pritūpęs atliko fiziologinius reikalus.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
Fr. Charvatas

[Dokumento kairiame krašte Lenkijos reikalų laikinojo patikėtinio Paryžiuje Tytuso Komarnickio ranka rašyta rezoliucija: „28/XITK.“]

Pastabos dėl kreipimosi į Lietuvos URM 1939 m. spalio 10 d.

Dėl straipsnio apie antilenkiškas nuotaikas, kurį [19]39 m. spalio 9 d. išspausdino „Lietuvos aidas“ (straipsnis parašytas Vilniaus užėmimo pasitelkus generolo Želigovskio (Żeligowski) pajėgas metinių proga), p. Ministro Charvato pavedimu nuvykau į

Lietuvos užsienio reikalų ministeriją ir L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinio vardu pareiškiau žodinį protestą skyriaus viršininkui p. Mačiuliui.

Savo proteste pareiškiau, kad „Lietuvos aido“ straipsnis įžeidžiamai ir agresyviai pasisako prieš Lenkiją, ir pacitavau būdingiausius fragmentus. Tada pareiškiau, kad šio straipsnio pasirodymas oficialiame laikraštyje yra keistas ir nesuprantamas, kad pastaruoju metu valdantieji Lietuvos sluoksniai demonstravo norą daryti įtaką viešajai nuomonei, ją raminti ir jau matėsi tam tikri šių norų rezultatai.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinio vardu atkreipiau dėmesį į šį faktą, pabrėždamas, kad esant dabartinei situacijai paaštrėjimas nėra pageidautinas ir negali daryti įtakos abipusiems pozityviems santykiams.

Galiausiai pabrėžiau, kad, jeigu šiuo metu Lietuvos vyriausybė negalėtų teigiamai atsakyti į protestą dėl šio straipsnio, L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys norėtų gauti garantiją, jog ateityje cenzūros aparatas užkirs kelią panašioms straipsniams.

P. Mačiulis pripažino, kad straipsnyje iš tikrųjų yra fragmentų, kurie neturėtų būti spausdinami ir kurie, jo manymu, ne tik nepadės išspręsti problemos, bet gali pabloginti abipusius santykius, ir patikino, jog visą klausimą pateiks savo vyresnybei.

Kaunas, [19]39 m. spalio 10 d. [parašas]

HIA, MSZ, sygn. 37/22 (mf. AAN).

221. 1939 m. lapkričio 3 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slapta *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) dėl Lietuvoje internuotų buvusios Lenkijos kariuomenės kariškių

[Slaptai]
[Nr.] 230/pr.

Kaunas, 1939 m. lapkričio 3 d.

/E. Turausko, Įgaliotojo Ministro, Politikos Departamento Direktorius
P r o m e m o r i a

/Pasikalbėjimas su Anglijos *Chargé d’Affaires* p. Prestonu lapkričio 2 d./

16 val. buvo atsilankęs Anglijos *Chargé d’Affaires* p. Prestonas. Jisai buvo susirūpinęs internuotųjų lenkų klausimu, nes girdėjęs, esą, vokiečiai įtarinėja, kad jis išdavinėjęs internuotiems lenkams liudijimus vykti į Angliją. Ponas Prestonas kategoriškai pažymėjo, kad jo valdininkams esą duoti griežti įsakymai įsitikinti, ar asmuo, gaunantis vizą arba dokumentą, nėra pabėgęs iš internuotųjų stovyklos. Jis pareiškė esąs senas

britų valdininkas ir, prieš ką pasirašydamas, turįs aiškiai žinoti, ką pasirašas. Britų vyriausybė ir jos agentai Lietuvoje neturi mažiausio intereso sudaryti mums bet kokių komplikacijų ir pažeisti mūsų neutralumą. Todėl p. Prestonas prašė padėti jam šiuo reikalu ir, jei tatai galima, duoti jam internuotųjų sąrašus, kad jisai ir pats galėtų, prieš duodamas kokį liudijimą ar vizą, įsitikinti ir kontroliuoti, ar vienas bei kitas asmuo nėra pabėgęs iš internuotųjų stovyklos. Atsakiau, kad pasistengsime, kiek bus galima ir jei tai fiziniai įmanoma, tokius sąrašus jam duoti.

Dėl bendros politikos p. Prestonas kalbėjo panašia prasme, kaip p. Dulongas. Pastebėjo, kad britų imperija esanti nepaprastai solidari, kad jisai esąs optimistas, kad vokiečių laivų, išskyrus Baltijos jūrą, niekur kitur nebesą, kad britų povandeniniai laivai nebeturį ką veikti, kad britai galėtų ir dabar įeiti į Baltijos jūrą, bet tas sudarytų per daug didelių nuostolių, tačiau jisai esąs įsitikinęs, kad Churchillis su savo laivynu į Baltijos jūrą vis dėlto ateisias.

ET/OP

6 egz.

[Dokumento viršuje ranka rašyta rezoliucija: „*Londonas.*“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 225.

Nuorašas. Mašinėraštis.

222. 1939 m. lapkričio 3 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie naują Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos sieną (su Lietuvos Respublikos ir SSRS Savitarpio pagalbos sutarties tekstu ir sienos aprašymu)

L[enkijos] R[espublikos] Pas[iuntinybė] Kaune
Nr. 323-Lt/6

[Slaptai]

Stokholmas, 1939 m. lapkričio 3 d.

Ponui Užsienio Reikalų Ministrui
Tarpininkaujant L[enkijos] R[espublikos] ambasada p. Kunickiui (Kunicki)

P a r y ž i u j e

Siunčiu žiniai:

- 1) Turinį telegramų, kuriomis [19]39 m. spalio 29 d. apsikeitė Lietuvos ir Sovietų vyriausybės Lietuvos kariuomenės įžengimo į Vilnių proga,

- 2) Lietuvos ir Sovietų sienos aprašymą pagal protokolą, kurį, vykdydami 1939 m. spalio 10 d. sutarties 1 §, [19]39 m. spalio 27 d. Maskvoje pasirašė Lietuvos pasiuntinys Natkevičius ir SSRS Liaudies komisarų tarybos pirmininkas Molotovas.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
Fr. Charvatas

[Dokumento kairiame krašte Lenkijos reikalų laikinojo patikėtinio Paryžiuje Tytuso Komarnickio ranka rašyta rezoliucija: „TK28/XI.“]

2 priedai.

Turinys telegramų, kuriomis [19]39 m. spalio 29 d., t. y. tą dieną, kai į Vilnių įžengė Lietuvos kariuomenė, apsikeitė Lietuvos ir Sovietų vyriausybės

1. Ministras Pirmininkas Černius Sovietų Sąjungos Liaudies Komisarų Tarybos Pirmininkui Molotovui:

„Šiuo metu, kai Lietuvos kariuomenės daliniai įžengia į savo senąją sostinę Vilnių, lietuvių tauta ir jos vyriausybė yra kupini nuoširdaus dėkingumo SSRS tautoms ir jų vyriausybei už veiksmingą pagalbą, kurią ji nuolat teikė tarptautiniuose santykiuose lietuvių tautai kovojant už nepriklausomybę ir savarankišką egzistavimą, ir už gražinimą jos senosios sostinės – jos garbingos valstybinės praeities liudytojos ir lopšio. Šią paramą vainikavo šio mėn. 10 d. sutartis, pagal kurią Vilnius grįžo į savo tautos glėbį, tai aiškiai liudija šiandienis Lietuvos kariuomenės įžengimas į šį miestą. Prašau priimti nuoširdžiausią lietuvių tautos ir jos Vyriausybės pagarbą ir ją perduoti SSRS tautoms, jų vadui Stalinui ir visai Sovietų Sąjungos Vyriausybei.“

2. Liaudies komisarų tarybos pirmininkas Molotovas Ministrui Pirmininkui Černiui

„Nuoširdžiai Jums dėkoju už jausmus, išsakytus Sovietų Sąjungos tautoms, mūsų didžiajam vadui ir visai Sovietų Vyriausybei, kuriai lietuvių tautos ir jos vadų tautiniai ir gerovės siekiai visada buvo suprantami ir artimi. Tegul man bus leista Sovietų Sąjungos ir jos Vyriausybės vardu pasveikinti Lietuvos Vyriausybę tą akimirka, kai išsipildė jos karščiausia svajonė – senasis, lietuviškas Vilnius prisijungė prie Lietuvos valstybės. Taip pat lai man bus leista pareikšti įsitikinimą, kad sustiprėjusi mūsų tautų draugystė ateityje pasitarnaus taikai, Lietuvos Respublikos ir SSRS tautų gerovei.“

Lietuvos ir Sovietų sienos aprašymas

Vykdydami 1939 m. spalio 10 d. sutarties 1 § Lietuvos pasiuntinys Natkevičius ir SSRS Liaudies komisarų tarybos pirmininkas Molotovas [19]39 m. spalio 27 d. Maskvoje pasirašė protokolą, kuris aprašo Lietuvos ir Sovietų sieną:

Pagrindiniai sienos punktai yra šie: ji eina tiesia linija nuo punkto prie buvusios Lenkijos ir Latvijos sienos – Liudvinavo per vakarinę Drūkšių ežero salos Sosnoveco neriją, per Drūkšos upelį, Apvardų, Žilmo, Dysnų ir Dysnykščio ežerus. Nuo Virėkštos

ežero Edunkos upe net iki tos vietos, kur ji kerta kelią Pabradė–Švenčionys, Baluošos ir Neries slėniu iki Sukėliškės kaimo. Nuo Navasiolkų kaimo siena eina pietryčių kryptimi, Vilnia iki kelio Šumskas–Čiudeniškės, Merkiu iki Sailuko ir Jankūnų kaimo, kuris lieka Lietuvos pusėje, ir toliau per Smagurių, Kamionkos, Malakonių kaimus, kurie lieka Lietuvos pusėje. Nuo čia siena eina Šalčios upe nuo Narkuškių palivarko, kuris lieka Lietuvos pusėje. Nuo Bartomežo palivarko siena eina Ditvos upeliu iki jo sankirtos su keliu Eišiškės–Sankajcie, Versekos upeliu per Pašiškes, Melekonis ir Klenčės palivarką, kuris lieka Lietuvos pusėje. Nuo Gutos kaimo siena eina Ūlos upe iki Merkio, toliau buvusią Lenkijos ir Lietuvos administracinę sieną net iki pažymėtos vietos Igaros upėje.

Sienai nužymėti sudaroma mišri techninė komisija, kuri darbą pradėjo lapkričio 1 d. Maskvoje, nes norima sieną nustatyti, kol prasidės šalčiai.

HIA, MSZ, sygn. 37/22.

223. 1939 m. lapkričio 5 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augusto Zaleskio (August Zaleski) slaptas aplinkraštis Lenkijos diplomatinėms tarnyboms dėl politinių Lenkijos ir Lietuvos santykių

Stokholmas	Bukareštas	Vašingtonas
Kopenhaga	Budapeštas	Briuselis
Haga	Atėnai	Helsinkis
Londonas	Sofija	Madridas
Bernas	Ankara	Roma
Belgradas	Vatikanas	Tokijas

Pono Ambasadoriaus (Pasiuntinio) žiniai pranešu, kad, įteikus žinomą protestą dėl Vilniaus, buvau linkęs neuždaryti mūsų pasiuntinybės Lietuvoje ir jai pavesti palaikyti santykius taip pat su Vilniaus kraštu. Dėl Pasiuntinio Charvato (Charwat) priešlaikinio išvykimo šis projektas nebuvo įgyvendintas. Esant tokioms sąlygoms, prašau palaikyti asmeninius ir nepriekaištingus tarnybinius santykius su Lietuvos pasiuntiniu. Prašau panašios pozicijos iš esmės laikytis Estijos Pasiuntinybės atžvilgiu. Šiuo metu santykiuose su Latvijos Pasiuntinybe, atsižvelgiant į jos elgesį su mumis, laikytis neigiamos pozicijos, nebent Latvijos pusė labai aiškiai parodytų iniciatyvą pataisyti šiuos santykius.

ZALESKIS

Išsiųsta [19]39 m. lapkričio 5 d.

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 243.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 258, s. 291.

224. 1939 m. lapkričio 5 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie lenkų bendruomenės padėtį ir politines nuotaikas Lietuvoje Lenkijos ir Vokietijos karo dienomis

Stokholmas, 1939 m. lapkričio 5 d.

Slaptai

Ponui užsienio reikalų ministrui

Tarpininkaujant L[enkijos] R[espublikos] Ambasada

P a r y ž i u j e

Lenkų visuomenės pozicija ir padėtis Lietuvoje Lenkijos ir Vokietijos karo laikotarpiu

Lenkų visuomenės Lietuvoje reakcija į Vokietijos agresiją prieš Lenkiją buvo labai gyva, itin patriotiška, rodanti visišką solidarumą ir pasirengimą dalytis likimu su Lenkų Tauta ir suteikti kuo didžiausią moralinę bei materialinę pagalbą. Pirmiausia tai pasakytina apie jaunesniąją kartą – kovingą ir neieškančią kompromiso, kai reikalas susijęs su lenkiškumo Lietuvoje gynimu ir Lenkijos bei Lietuvos santykių problemos sprendimu. Tačiau ir bajorai žemvaldžiai, objektyviai žiūrint, labiausiai linkę į kompromisą, išskyrus nedidelis išimtis, labai gerai atliko pasiaukojimo užduotį.

Pirmas šios reakcijos ženklas buvo daugybė pareiškimų stoti savanoriais į Lenkijos armiją, tapti gyvosiomis torpedomis ir pan., taip pat gerokai pagausėjęs aukojimas į FON¹, karo aukoms ir parama armijai.

Kadangi karo pradžioje Lietuvos požiūris į Lenkijos ir Vokietijos konfliktą nebuvo nepalankus Lenkijai, bet išlaikė įprastą neutralumą, prieš tai suderinęs su Varšuva nepatariau stoti į Lenkijos armiją ir rekomendavau laukimo taktiką. Tačiau aukų rinkimas ir parama Lenkijos armijai vyko labai plačiai. Dovanojimai ir įmokos į FON plaukė iš Varšuvos ir Vilniaus, pasiaukojamai ir intensyviai dirbo komitetas, įsteigtas pasiuntinybės ponių iniciatyva ir rinkęs tvarstomąją medžiagą, daiktus evakuotiesiems iš vakarinės krašto dalies, surinkti daiktai būdavo perduodami vaivadijai Vilniuje toliau skirstyti.

Vokietijos kariuomenės priartėjimas prie pietrytinių Lenkijos teritorijų, įvairios politinės koncepcijos Vilniuje vertė mane siūlyti ginti Vilnių civilių gyventojų pajėgomis, ypač dėl to, kad šiame ruože nebuvo stipresnių Lenkijos kariuomenės dalinių. Pasinaudojau pulkininko Mitkevičiaus (Mitkiewicz) kelione į Vilnių, kad paskleisčiau šią koncepciją kaip atsvarą tiems sumanymams, kurie prieštaravo mūsų pagrindinei valstybės tezei apie Vilniaus ir Vilniaus krašto kaip Lenkijos valstybės teritorijos integralumą.

Vaivadijoje vykusiame pasitarime, kuriame dalyvavo kariuomenės valdžia, ši koncepcija buvo apsvarstyta ir jai buvo pritarta. Dėl to lenkų visuomenė Lietuvoje inicijavo savanorių siuntimą į Vilnių, kad padėtų jį ginti. Deja, Vilniuje aš asmeniškai įsitikinau, kad ši akcija susidūrė su sunkumais, nes tapo aišku, jog nėra nei ginklų, nei uniformų, o chaosas, ateinantis mums tragiškoms žinioms iš karo veiksmų rajono, tik didėjo. Tačiau įvykis vijo įvyki, bolševikai peržengė Lenkijos sieną ir artėjo prie Vilniaus, galiausiai generolas Wilczyński (Wilczyński) įsakė neginti Vilniaus, todėl gynyba tapo nebeopi.

Tuo tarpu š. m. rugsėjo 17 d. į Lietuvą pradėjo plūsti pabėgėliai ir nuginkluota kariuomenė. 18, 19 ir 20 d. šis antplūdis įgijo didelį mastą. Iš viso į Lietuvą atvyko apie 3500–4000 civilių pabėgėlių ir apie 14 000 kariškių. Tada kilo nauja didelė problema – rūpinimasis pabėgėliais ir internuotaisiais, ją sprendžiant svarbiausias buvo vietinių lenkų dalyvavimas.

Pasienio valdžia sulaukė civilius pabėgėlius, vykstančius į Lietuvą be tinkamų dokumentų. Kai kuriuose pasienio punktuose vietinė valdžia apsinkino pabėgėlių patekimą į Lietuvą, iš visų reikalaujama leidimo specialios „Trijų komisijos“, įsteigtos Kaune, kurią sudarė Karo reikalų ministerijos, Užsienio reikalų ir Vidaus reikalų ministerijų atstovai. Apskritai paėmus, Lietuvos valdžios pozicija buvo palanki. Tačiau pasitaisydavo nemandagumo atvejų – kaip kai kurių Lietuvos pasienio punktų tarnautojų šovininistinių nuostatų padarinys.

Kad būtų organizuota pabėgėlių globa, reikėjo tuoj pat išspręsti tris klausimus:

1. pabėgėliams sudaryti galimybę pakeisti zlotus į Lietuvos valiutą,
2. pabėgėlius apgyvendinti,
3. pabėgėlius aprūpinti atitinkamais asmens tapatybės dokumentais, pakeičiančiais pasus.

Rugsėjo 19 d. kalbėjau su „Pochodnios“⁴² ir lenkų Labdarybės draugijos atstovais Kaune, jiems pavedžiau išsiaiškinti su Lietuvos valdininkais, ar yra galimybė sudaryti specialų paramos pabėgėliams lenkų komitetą. Rugsėjo 21 d. vakarą Pasiuntinybėje įvyko pasitarimas dėl globos organizavimo, kuriame dalyvavo vietinių lenkų organizacijų atstovai: „Pochodnios“, Labdarybės draugijos, Smulkiojo kredito draugijos, Žemdirbių sąjungos ir Studentų sąjungos, taip pat Kaune esantys buvęs Senato maršalas Prystoras (Prystor) ir Vilniaus vaivada Maruševskis (Maruszewski).

Šiame pasitarime buvo nutarta prie Labdarybės draugijos įsteigti specialią Pabėgėlių globos komisiją, kuriai vadovautų p. Konstantas Zyberkas-Pliateris (Konstanty Zyberk-Plater). Atsisakyta steigti atskirą organizaciją, nes pastangos ją įteisinti galėjo užsitęsti ir patirti didelių sunkumų.

Pasitarime taip pat buvo aptartas zlotų keitimo klausimas. Jį reikėtų aptarti išsamiau. Taigi, kai Lenkijos vyriausybė prieš pat karo pradžią uždraudė įvežti į Lenkiją zlotų banknotus, Kauno birža išbraukė zloto kursą (grynaisiais pinigais). Kai Lietuvą užplūdo lenkų pabėgėliai, tikrasis zlotas neturėjo nustatyto kurso.

Karinė ir politinė Lenkijos padėtis, taip pat oficialaus zloto kurso nebuvimas lėmė, kad vietiniai spekuliantai pradėjo labai kenksmingą spekuliaciją Lenkijos valiuta. Bankai zlotų nepirko, o kursas vadinamojoje „juodojoje rinkoje“ svyravo nuo 6 iki 20 Lt už 100 zlotų. Norėdama apsaugoti pabėgėlius nuo šios spekuliacijos Pasiuntinybė pradėjo rūpintis galimybe pačiai keisti. Kliūtis buvo per mažos grynujų pinigų atsargos Pasiuntinybėje.

Spalio 21 d. pasitarime iškėliau šį klausimą, paprašiau, kad p. Okuličius (Okulicz; Lenkų smulkiojo kredito draugijos direktorius) įvertintų padėtį žvelgdamas iš vietinio lenkų banko pozicijos. P. Okuličius paminėjo dvi galimybes: 1) gauti devizų komisijos leidimą nupirkti zlotus pagal nustatytą kursą už Smulkiojo kredito draugijos valiutos rezervą (apie 40 000 Lt) ir 2) parduoti sklypą Kaune, kuris yra Lenkijos valstybės išdo nuosavybė ir buvo skirtas Pasiuntinybės pastato statybai.

Pirmoji galimybė priklausė nuo Lietuvos valdininkų, o antrajai – sklypo pardavimui – ryžtingai nepritariau, nes buvau įsitikinęs, kad nesu įgaliotas disponuoti valstybės nekilnojamoju turtu.

Esant tokiai padėčiai, atsižvelgdamas į daugybę pabėgėlių skundų šiuo klausimu, kitą dieną po pasitarimo, t. y. rugsėjo 22 d., pavedžiau Pasiuntinybei teikti pabėgėliams paskolą litais už užstatą zlotais. Tokią paskolą už užstatą formą pasirinkau dėl to, kad, pagal Lietuvos valiutos taisykles, ji neturėjo kelti abejonių. Nustačiau santykį: 75 Lt už 100 zlotų.

Tuo tarpu p. Okuličius gavo Lietuvos devizų komisijos leidimą pirkti zlotų pagal kursą 50 Lt už 100 zlotų už Smulkiojo kredito draugijos devizų rezervą. Kadangi Pasiuntinybė neturėjo grynujų pinigų atsargų, paskoloms už užstatą zlotais skyriau Pasiuntinybėje saugotas aukas FON. Šios lėšos parodytos jau išsiųstoje specialioje ataskaitoje.

Siekdamas, kad palyginti nedidelę sumą gautų kuo daugiau žmonių, nustačiau paskolos vienam asmeniui kvotą: pirma 45 zlotai, vėliau – 30 zlotų, skaičiuodamas, kad šių pinigų turėtų pakakti 10 dienų.

Tuo pat metu toliau dėjau pastangas, kad ir ateityje būtų užtikrintas zlotų keitimas į litus. P. Okuličiaus siūlymu išsiunčiau į Ambasadą Paryžiuje telegramą, klausiau, ar Lenkijos vyriausybė Paryžiuje negalėtų pavesti Lietuvos bankui supirkti zlotus pagal nustatytą kursą, siekiant palaikyti zloto kursą. Per tą laiką iš Londono atėjo pirmas siuntinys su grynaisiais pinigais, skirtais pabėgėliams padėti, iš šios sumos skyriau 25 000 Lt Kauno smulkiojo kredito draugijai, kad ji, gavusi Devizų komisijos leidimą, juos panaudotų zlotams supirkti pagal kursą 50 Lt – 100 zl, o kiekvienas pabėgėlis kas dieną galėtų išsikeisti tik po 3 Lt.

Esant tokiai situacijai, iš p. Ambasadoriaus Lukaševičiaus (Łukasiewicz) ir p. finansų ministro Koco (Koc) gavau telegramą, kurioje pranešama, kad iniciatyva supirkti zlotus nėra aktuali. Pasiuntinybė kaip paskolą už užstatą zlotais iš viso išdalijo 28 000 Lt (tai rodo Pasiuntinybės kasos ataskaita). Be to, tarpininkaujant Kauno lenkų smulkiojo kredito draugijai Pasiuntinybė supirko 90 000 zl už 45 000 Lt.

Kitam p. Okuličiaus siūlymui paimti iki 120 000 Lt paskolą iš akcinės bendrovės „Dompol“ (savininkas yra URM) ir gautą paskolą naudoti keičiant zlotus nepritariau

atsižvelgdamas į tai, kad 1) Lenkijos vyriausybė iš principo pasisakė prieš zlotų su-pirkimą, 2) „Dompol“ kreditas, įskaitant išlaidas įkeitimo aktui per metus kainuotų apie 9½ %, to nebūtų įmanoma padengti, nes neskiriamos dotacijos visuomeniniams tikslams Lietuvoje.

Civilius pabėgėlius iš Lenkijos globoja speciali komisija, sudaryta prie Kauno lenkų labdarybės draugijos, bendradarbiaujanti su Lietuvos Raudonuoju Kryžiumi, kuriam Lietuvos vyriausybė patikėjo visą globos organizavimą. Labdarybės draugija pagal susitarimą su Lietuvos Raudonuoju Kryžiumi atlieka tam tikrus darbus (pvz., apgyvendinimo ir apskaitos), kitus darbus atlieka, tiesa, be specialaus Lietuvos Raudonojo Kryžiaus pavedimo, tačiau taip pat niekieno nevaržoma (Kaune dalija pietus, šiltus drabužius, organizuoja nakvynę, ieško šeimų ir pan.).

Reikėtų pabrėžti ypatingą vietinių lenkų pasiaukojimą. Jie savo butuose apgyvendino 2800–3000 pabėgėlių ir juos išlaiko. Skaičiuojant, kad šiai prievolei atlikti reikia mažiausiai 3 Lt per dieną, būtina konstatuoti, jog vietiniai lenkai kas dieną pabėgėliams išleidžia mažiausiai 8000–9000 Lt, tai yra parama, kokios Lenkijos vyriausybė šiuo metu negalėtų skirti. Be to, vietinė visuomenė suteikia didelę paramą internuotiems kariškiams, siūsdama jiems maistą, šiltus drabužius ir pan.

Šiaip ar taip, reikėtų itin pabrėžti, kad šiomis tautai tragiškomis aplinkybėmis lenkai Lietuvoje parodė labai daug širdingumo ir broliško jausmų, taip nenuginčijamai įrodė, jog 20 metų trukusiai lietuvių engimo politikai nepavyko susilpninti jų prisirišimo prie lenkiškumo ir pasiryžimo jam aukotis.

Kalbant apie lenkų Lietuvoje visuomeninį organizacinį gyvenimą reikėtų pasakyti, kad netekus galimybės remtis į Lenkiją ir gauti iš jos materialinės paramos, kuri iki šiol gausiai ėjo iš Lenkijos, atsirado didelių trūkumų ir nuostolių, tačiau tai nerodo – bent jau artimiausiais mėnesiais – esant beviltišką padėtį. Iki šiol šios organizacijos iš URM gaudavo paramą mokykloms, ikimokykliniam švietimui, socialinei paramai, specialistų pagalbą žemės ūkiui ir kitoms ūkio šakoms, spaudai ir visuomeninei politinei veiklai, iš viso kas mėnesį 70 000 zlotų. Šiuo metu, siekiant, kad vėliau visa veikla staiga nežlugtų, biudžetas visai veiklai buvo sumažintas iki 18 000 Lt per mėnesį (t. y. iki 15 000 zlotų, skirtų prieškariniu laikotarpiu).

Tai buvo pasiekta sumažinus etatus „Pochodnioje“, Žemdirbių sąjungoje ir kitose organizacijose, 33–50 % sumažinus likusių darbuotojų atlyginimus visuose visuomeninės veiklos baruose (išskyrus Kauno smulkiojo kredito draugiją). Galiausiai daug buvo sutaupyta, kai Panevėžio ir Ukmergės apylinkių lenkai įsipareigojo savo lėšomis padengti visas Panevėžio ir Ukmergės lenkų gimnazijų išlaikymo išlaidas. Be to, dalyje vietovių vietiniai gyventojai įsipareigojo skirti gerokai daugiau savo lėšų kaimo skaitykloms išlaikyti.

Mažinant išlaidas atskiruose visuomeninės veiklos baruose daviau nurodymus atsisakyti pirmiausia tų darbų, kurie kainavo daugiausia, rekomendavau atsižvelgti į tai, kad būtina plėtoti veiklą vietose (provincijoje) išlaikant kaimo skaityklas, pradines mokyklas, žemės ūkio būrelius ir lenkų gimnaziją Kaune. Reikėtų pabrėžti, kad šiuos

didelius apribojimus visuomenė sutiko supratingai, be menkiausio nepasitenkinimo ar nepalankumo. Kita vertus, vietinė visuomenė, be to, kad parodė nepaprastą pasiaukojimą remdama pabėgėlius, taip pat daug aukojosi remdama savo organizacijas.

Dėl to, kad š. m. liepos mėn. Pasiuntinybė gavo iš Britpol³ vadinamąsias Naftalio (Naphtal) lėšas, kurios buvo apdraustos iki 1940 m. rudens, buvo užtikrintos materialinės galimybės Lietuvoje išlaikyti lenkų visuomeninį organizacinį darbą pagal programą, kurią aprašiau. Žinoma, viskas priklauso nuo politinės ir asmeninės padėties. Dėkingos lenkų organizacijos įvertino tai, kad Lenkijos vyriausybė, nepaisydama tragiškos padėties, kurioje atsidūrė valstybė, nepaliko likimo valiai lenkų mažumos Lietuvoje, bet užtikrino galimybę toliau plėtoti, nors ir kuklią, visuomeninę organizacinę veiklą.

Iki šiol buvusi padėtis vietose neleido sudaryti centrinės lenkų organizacijos. Labiausiai veiklą plėtoja „Pochodnia“, kurios faktiškas vadovas yra Valdybos generalinis sekretorius p. Česlavas Mackevičius (Czesław Mackiewicz), lenkų žemdirbių veiklą plėtoja Lenkų žemdirbių sąjunga, kuriai vadovauja p. Zygmuntas Švoynickis (Zygmunt Szwoynicki). Bankinei ir kreditų veiklai vadovauja Kauno lenkų smulkiojo kredito draugijos direktorius p. Konstantas Okuličius (Konstanty Okulicz). Spaudos organas yra „Dzień Polski“⁴, kurio vyriausiasis redaktorius yra Kazimežas Švoynickis (Kazimierz Szwoynicki), bet faktiškai redakcijai vadovauja p. Tomašas Survila (Tomasz Surwiła), taip pat savaitraštis „Chata Rodzinna“⁵, kuriam vadovauja p. Zygmuntas Ugianskis (Zygmunt Ugiński) ir p. Bojko. „Dzień Polski“ glaudžiai susijęs su „Pochodnia“, „Chata Rodzinna“ įkvėpė vyresniųjų grupė (Eugeniūšas Romeris (Eugeniusz Romer), p. Okuličius). Paramos pabėgėliams komisijai prie Labdarybės draugijos vadovauja p. Konstantas Zyberkas-Pliateris (Konstanty Zyberk-Plater). Šiuo metu visi šie asmenys ir toliau vadovauja pagrindiniams veiklos barams.

Norėdamas nustatyti vietinių vadovaujančių asmenų bendravimo formą ir būdą Pasiuntinybės išvykimo iš Lietuvos atveju, organizavau specialią grupę, kurią sudaro p. Zygmuntas Švoynickis, Konstantas Okuličius ir Česlavas Mackevičius ir kuri bus rekomendacinio pobūdžio, jos užduotis – derinti visų lenkų visuomeninių veikėjų Lietuvoje veiksmus. Šią grupę organizavau per pasitarimą, kuriame dalyvavo 8 svarbiausių lenkų organizacijų Kaune atstovai. Susirinkusiesiems į pasitarimą daviau išsamias instrukcijas, kaip jie ateityje turi atlikti savo darbą, taip pat kviečiau tikėti, kad Lenkija bus atkurta. Susirinkusieji vienbalsiai pritarė mano organizuotai rekomendacinio pobūdžio grupei ir jos asmenų sudėčiai.

1939 m. spalio 10 d. Lietuvos ir Sovietų sutartis, pagal kurią dalis Vilniaus vaivadijos ir Vilnius perėjo Lietuvai, sukūrė Lietuvoje visai naują situaciją, kurioje atsidūrė lenkų mažuma, tiksliau sakant – lenkiškumas, šiandien neįmanoma numatyti jos pasekmių, juolab kad sąlygos nėra normalios, ir dar ilgai nebus žinomi karo paliestos teritorijos likimas ir karo rezultatai. Tačiau reikėtų konstatuoti tam tikrus dalykus, kurie negali nedaryti įtakos tolesnei šios problemos raidai:

- a) lenkai Lietuvoje labai sustiprėjo ne tik kiekybiškai, bet ir tautiniu bei patriotiniu požiūriu,

- b) suagituota ir fanatiška lietuvių visuomenė patyrė didelį nusivylimą, galėjusi įsitikinti, kad pagal spalio 10 d. sutartį atgautoje teritorijoje nenuginčijamai vyrauja lenkų gyventojai ir lenkų dvasia,
- c) Lietuvos vyriausybė, gindama savo teritorijos „lietuviškumą“, susidūrė su labai sudėtinga Vilniaus ir Vilniaus krašto asimiliavimo problema, ji niekada nebuvo lengva, o dabartinėmis sąlygomis kyla klausimas, ar tai apskritai įmanoma pasiekti,
- d) Lenkų visuomenė Lietuvoje – ypač jaunesnioji karta – be abejonės, nesileis paveikiama valstybės koncepcijų, prieštaraujančių principiniams Lenkijos vyriausybės teiginiams, nesvarbu, ar jas kurtų Lietuvos sluoksniai, ar kokios nors „Vilniaus – krajovcų“ grupės. Tačiau gali išryškėti dideli Vilniaus ir Kauno lenkų lyderių skirtumai, kalbant apie programas, tikslus ir taktiką. Todėl būtina, kad Lenkijos vyriausybė nurodytų naują programą, pritaikytą prie dabartinių sąlygų. Lenkijos vyriausybė tvirtai gali tikėtis, kad jaunoji karta įsiklausys į jos nurodymus. Tačiau, mano manymu, svarbiau yra užmegzti ryšį su Vilniaus centrais, kuriems ilgainiui pereis iniciatyva kuriant Lenkijos ir Lietuvos sugyvenimo koncepciją. Šiandien iš esmės yra sąlygų sulenkinti Lietuvos teritoriją ne tik dėl to, kad joje padaugėjo lenkų ir išaugo jų intelektualinis bei patriotinis potencialas, bet taip pat atsižvelgiant į tai, kad čia yra daug internuotų lenkų. Beje, tai paaiškina, kodėl Lietuvos valdžia toleruoja internuotųjų asmenų nutekėjimą iš Lietuvos teritorijos.

Aš labai paviršutiniškai aprašiau naujas sąlygas, kurioms esant reikia naujos programos ir naujų nurodymų lenkų visuomenei ir organizacijoms Lietuvoje, programos, kuri naujai atvirais būdais bandytų įgyvendinti tikslus, kurių nepavyko pasiekti prieš 20 metų, šiaip ar taip, išlaikytų ir parengtų vietą vėlesnei kovai, kuri nustatytų Lenkijos požiūrį į Lietuvą remdamasi naujais principais.

Su lenkų organizacijomis Lietuvoje galima susisiekti. Todėl prašau apsvarstyti mano paskutinį siūlymą. Mielai siūlau savo paslaugas eventualiai parengti programą ir veikimo taktiką, ryšius su Kaunu palaikau toliau.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
Fr. Charvatas

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 51.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 259, s. 292–299.

¹ FON (*Fundusz Obrony Narodowej*) – Tautos gynimo fondas.

² „Fakelas“ (lenk.)

³ Galvoje turima britų ir lenkų draugija.

⁴ „Lenkijos diena“ (lenk.)

⁵ „Gimtieji namai“ (lenk.)

225. 1939 m. lapkričio 9 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą telefonu su Lietuvos URM atstovu Vilniuje dr. Viktoru Čečeta dėl Vilniaus lenkų reikalų

[Slaptai]
[Nr.] 235/pr.

Kaunas, 1939 m. lapkričio 9 d.

/E. Turausko, Įgaliotojo Ministro, Politikos D-to Direktorius
P r o m e m o r i a

/Pasikalbėjimas telefonu su p. Čečeta lapkričio 7 d. dėl Lietuvos Vyriausybės Įgaliotinio įvairių lenkų linkmių delegacijos priėmimo, lenkų gen. Bortnowskio¹ paieškavimo ir kt./

Lapkričio 7 d. skambino telefonu iš Vilniaus p. Čečeta. Jisai pranešė:

1/ P. Lietuvos Vyriausybės Įgaliotinis Vilniuje Merkys priėmė įvairių lenkų linkmių delegacija. Pasikalbėjimas vyko gera nuotaika.

2/ P. Čečeta prašė pastirti apie lenkų gen. Bortnowskio likimą. Gen. Bortnowskis buvo Westerplattės ar Helios pusiasalio gynėjas, kurio šeima, pasilikusi Vilniuje, neturinti apie jį jokių žinių. P. Čečeta pažymėjo, kad toks mūsų patarnavimas sudarytų vietos lenkų visuomenei labai gero įspūdžio.

3/ Nuotaika Vilniuje gerėja, gyvenimas tvarkosi ir įeina į normalias vėžes.

4/ P. Trimako tarnybos telefonas 351, p. Merkio 57, p. Čečetos tarnybos telefonas –1033, o viešbutyje /p. Čečetos/ – 484.

Tą pačią dieną lankėsi pas mane iš Vilniaus adv. Krzyżanowski Bronisław sovietų išvežtų iš Vilniaus žmonių reikalu. Jisai pastebėjo, kad tokių išvežtųjų yra apie 150. Esą „Kurjer Wileński“ jų sąrašą paskelbęs, tačiau ten dar trūksta šių pavardžių: Lapiński Meczysław, Kozierkiewicz, Truchanowicz, o be reikalo įrašytos Siawczyło W., kuris nebuvo nei suimtas, nei išvežtas.

Pasakiau adv. Krzyżanowskiui, kad parūpintų sąrašą asmenų, kurie ura neabejotinai, einant mūsų įstatymais, Lietuvos piliečiai, atseit, kurie turi juridinių teisių gauti Lietuvos pilietybę. Tokiais asmenimis mes tuojau pasirūpinsime ir interventusime, kad juos paleistų. Dėl kitų asmenų mums sunku bus ką daryti, kadangi tų asmenų negalėsime traktuoti, kaip mūsų piliečių, ir neturime juridinio pagrindo dėl jų interventuoti.

Adv. Krzyżanowski sakėsi gerai suprantas ir pažadėjo tokį atrinktųjų sąrašą mums pristatyti.

ET/OP
6 egz.

[Dokumento viršuje ranka rašyta rezoliucija: „Liet. P-bei Londone.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 227.

Nuorašas. Mašinraštis.

¹Wladyslaw Bortnowskis (Władysław Bortnowski), lenkų generolas.

226. 1939 m. lapkričio 10 d., Lietuvos Respublikos URM patarėjo, karo pabėgėlių reikalų komisaro Adalberto Staneikos slaptas *pro memoria* apie socialines Lietuvoje internuotų lenkų kariškių problemas

[Slaptai]

[Kaunas,] 1939 m. lapkričio 10 d.

PRO MEMORIA

Staneikos

dėl susitarimų su suinteresuotomis valstybėmis, pirma, internuotųjų išlaikymui išlaidas grąžinti, antra, norintiems grįžti į savo tėviškę suteikti šį galimumą suinteresuotoms valstybėms pritariant.

ad 1/

Humaniškumo sumetimais įsileistų ir Lietuvoje internuotų lenkų karių išlaikymas yra Lietuvai itin didelė našta. Ši našta laikui bėgant vis didėja ir gali pasidaryti veik nepakeliama. Svarbu tad ieškoti visų priemonių tai naštai palengvinti ir be to gauti garantijų, kad išlaidos, padarytos internuotiesiems išlaikyti, bus Lietuvai sugrąžintos. Hagos 1907 m. spalio 13 d. konvencija liečianti neutralinių valstybių ir asmenų teises ir prievolės žieminio karo metu 12 str. nustato:

„Nesant specialinei konvencijai neutralioji valstybė suteikia internuotiesiems maistą, aprangą ir visą humaniško reikalaujamą pagalbą”.

„Su internavimu surištos išlaidos bus atlygintos kai bus sudaryta taika”.

Jeigu jau sakytoji konvencija mini sutarties galimumą, kuriai nesant tiktai yra numatomi atitinkami dėsniai, yra visiškai aišku, kad susitarimas dėl internavimo išlaidų grąžinimo yra pirmaeilis Lietuvos interesas. Tačiau tas interesas nemažesnis ir iš Lenkijos ir jos santarvininkų pusės, šiais sumetimais:

Pirma, kadangi pagal tarptautinius dėsnius neutraliosios valstybės, šiuo atveju Lietuvos, formali pareiga gali liesti tik minimalų reikiamą internuotųjų aprūpinimą, tai suinteresuotoji valstybė /šiuo atveju Lenkija ir jos santarvininkės/ turėtų galimumą sutartimi patikinti geresnį ir prilygstantį visiškai normaliam internuotųjų išlaikymą ir bendrai pagerinti internuotųjų būvį. Čia atitinkami nuostatai galėtų numatyti pagalbą internuotiesiems ligos atveju, stovyklų patalpų ir aprangos gerinimą, švietimo srityje veiklą, promogų ir sporto galimumus ir t.t. Galima įsivaizduoti, kad Lenkijai ir jos santarvininkėms turėtų būti labai svarbu, turint galvoje žymų internuotųjų skaičių, išlaikyti šiuos savo piliečius kiek galima garbesnėje dvasios ir kūno būklėje.

Kadangi prievolių, liečiančių internuotųjų laikymą, taikymas niekur nėra griežtai ir tiksliai nustatytas, tai galima būtų vartoti argumentą, kad Lietuva neturėdama materialinio galimumo esamoje padėtyje internuotuosius išlaikyti, ypač kai trūksta bet kurių garantijų, kad šios išlaidos bus sugrąžintos – turės griebtis visų priemonių, kad šią

savo našta sumažinti, tarp kitko ir sudarydama galimumą jiems gražinti į savo tėviškę. Iš kitos pusės susitarimas turėtų numatyti Lietuvos valstybės internautų reikalų padarytų išlaidų gražinimo arba avansavimo būdus ir terminus, inimant ir eventualias dėl gražinimo garantijas.

Svarstant susitarimo klausimą, reikia parūpinti šiuos duomenis:

Tikslų internautų skaičių, išskiriant tuos, kurie numatomi paleisti kaip Lietuvos piliečiai, priklausą perleistai Lietuvai Vilniaus sričiai.

Čia tenka pastebėti, kad Internautų Štabas šios dienos pareiškimu pranešė, kad bendras internautų skaičius yra 10.708. Pagal Internautų Štabo š.m. spalio 30 d. pareiškimą, 3.201 yra kilę iš Vilniaus krašto ir nori ten grįžti. Turint galvoje mūsų įstatymo dėl pilietybės įgijimo Vilniaus krašto gyventojams, tai šis skaičius, palyginus pateiktus sąrašus, atrodo perdėtas, nes tikrai dalis minėtųjų asmenų galės atitikti įstatymo numatytas sąlygas. Susitarimui sudaryti reikalingi taip pat tikslūs vardiniai internautų sąrašai suinteresuotoms valstybėms pateikti. Tokie sąrašai pažadėti, bet dar negauti. Be to, reikalinga gauti tikslūs sąrašus visų su internautais paimtų ginklų, karo medžiagos, susisiekimo priemonių ir kt. kariškos ar valdiškos mantos, su viso šio turto įvertinimu. Tenka pastebėti, kad šių duomenų esu reikalavęs iš pat pradžios, kai buvo kilęs internautų klausimas. Internautų Štabo buvo pažadėta pateikti tas žinias iki lapkričio mėn. 1 d., bet nežiūrint raginimų iki šiol jos nėra gautos dėl įvairių kliūčių, susidariusių dėl sakytosios medžiagos išsklaidymo po visą kraštą, dėl Vilniaus žygio ir t.t. Internautų štabas pažadėjo šiuos duomenis skubiai parūpinti. Šalia viršminėtų davinų pirmos svarbos bus žinios dėl K.A.M. jau padarytų internautiesiems ir numatomų normaliai daryti išlaidų apyskaitos ir sąmatos. Toki sąmata buvo taip pat prašyta ir Internautų Štabo pažadėta U.R. Ministerijai pateikti.

Svarstant internautų išlaikymo išlaidų Lietuvai gražinimo klausimą, reikia taip pat atsiminti, kad savo rūšies garantiją galėtų sudaryti Vilniaus krašto, paties Vilniaus miesto ir kitų miestų skolos, užtrauktos Lenkijos centro įstaigose.

Galima numatyti, kad kliūtimi sudaryti susitarimą gali būti reikalingumas pripažinti iš Lietuvos pusės Prancūzijoje esančią Lenkijos vyriausybę. Čia tenka pastebėti, kad visa eilė kraštų sakyta vyriausybę pripažino, ir tarp kitko Romoje iki šiol normaliai veikia Lenkijos ambasada.

ad 2/

Kas liečia gražinimą į savo tėviškes, iš vienos pusės esančias Sovietų, iš kitos pusės Vokietijos okupuotas, tai turint galvoje, kad šis klausimas yra tampriai susietas su mūsų neutralumo prievolėmis, todėl ir sondažai ir derybos turėtų būti vedami simultaniškai su visomis suinteresuotomis valstybėmis, ta prasme, kad pav. apie derybas su Sovietais dėl gražinimo ten norinčių grįžti internautų tektų taip pat informuoti Didž. Britaniją ir per ją Lenkijos vyriausybę.

Be to, žinoma, reikia turėti tikslių duomenų apie norinčius grįžti ir kartu išstudijuoti galimumus tuos duomenis patikrinti, kadangi, be abejo, kaip ikišioliniai patyrimai rodo, bus nemažas skaičius tokių, kurie norės teikti suklastotas žinias, kad tik turėtų galimumą pasprukti.

Be to, reikalinga numatyti su gražinimu surištas išlaidas, tarp kurių be susisiekimo taip pat išlaikymo išlaidas, minėtiesiems apleidus stovyklas.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2182, l. 301–304.

Nuorašas. Mašinraštis.

227. 1939 m. lapkričio 13 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Londone Broniui Kaziui Balučiui apie Lenkijos emigracinės Vyriausybės antilietuvišką propagandą užsienyje

[Kaunas, 1939 m. lapkričio 13 d.]

Šifr.

SSS KAUNAS IC13/13 93 13 1341 ETAT

Lithuanian Minister

10411 = Pastebėta lenkų propagandos suaktyvėjimas prieš mus ryšium su Vilnium Stop Sekite tuos reiškinius atsidėję nepraleiskit nei (vienos progos i) juos nereagavę ar kon[tr] straipsnių ar išsikalbėjimų su autorium ar pasimatymų su redaktorium ar kuriuo kitu pagal vietos sąlygas tinkamu budu ir apie kiekvieną tokį atsitikimą mums parašykite Stop Be to iš savo pusės stengkitės patalpinti straipsnių už Vilniaus priskirimo Lietuvai teisėtumą naturalumą bet be užsipuolimų prieš lenkus ar Lenkiją

Urbšys 902

Gauta: 1939.XI.13 = 16:30 val.

Dešifr. „ „ „ 17:30 „

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 453, l. 273.

Originalas. Rankraštis.

228. 1939 m. lapkričio 17 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su Prancūzijos Respublikos pasiuntiniu Kaune Žoržu Diulongu (Georges Dulong) dėl Lenkijos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) veiklos

[Slaptai]
[Nr.] 253/pr.

Kaunas, 1939 m. lapkričio 17 d.

Pro memoria

J.Urbšio, Užsienių Reikalų Ministro, pasikalbėjimas su p. Dulong IX. 28 d.

P. Dulong užsiminus apie Lenkijos pasiuntinybę Kaune, pasakiau jam, kad mes nedarome jokių spaudimų į p. Charvatą, kad paliekame jį laisvai veikti ir toliau, tačiau neslepame nei nuo jo nei nuo p. Dulong, kad, atsižvelgiant į šio meto realybes Rytų Europoje, Lietuvai gali susidaryti tokia padėtis /ji galėtų būti spaudžiama jos didžiųjų kaimynų/, kad ji būtų priversta draugiškai pranešti p. Charwatui, jog jo buvimas Kaune apsunkina Lietuvos tarptautinę padėtį. Tačiau tuo tarpu tokios padėties nėra, ir mes iš savo pusės p. Charwatui jokio spaudimo nedarome. P. Dulong atsakė, kad nors jis ir suprato, kad Lietuva gali būti spaudžiama iš kaimynų pusės, tačiau, jei Lenkų Pasiuntinybė būtų verčiama išvykti iš Kauno, tai prancūzai be abejonės, solidarizuotūsi su Lenkų Pasiuntinybe. P. Dulong toliau informuoja, kad Anglija pareikalavusi iš latvių vyriausybės, kad Lenkų Pasiuntinybės Rygoje padėtis vėl būtų atstatyta, kaip seniau.

Gauna:

Kariuom. Štabo Viršininkas
P-bė Paryžiuje
“ Londone
“ Romoje
“ Berlyne
“ Rygoje
“ Taline
“ Stokholme
“ Vašingtone
“ Buenos Aires
“ Maskvoje

JU/BB

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 239.
Nuorašas. Mašinraštis.

229. 1939 m. lapkričio 18 d., Lietuvos Respublikos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas *pro memoria* apie pasikalbėjimą su dienraščio „Kurjer Wileński“ leidėju Vytautu Stanevičiumi (Staniewicz) dėl dienraščio buvusių bendradarbių atvykimo į Lietuvą, dėl politinės dienraščio pozicijos, sovietų valdžios pagrobtų ir į SSRS išvežtų Vilniaus gyventojų išlaisvinimo

[Slaptai]
[Nr.] 258/pr.

Kaunas, 1939 m. lapkričio 18 d.

/E. Turausko, Įgalioto Ministro Politikos D-to Direktorius/
P r o m e m o r i a

/Pasikalbėjimas su „Kurjer Wileński“ leidėju Vytautu Staniewicz lapkričio 14 d. dėl išleidimo iš Latvijos dviejų buv. „Kurjer Wileński“ redaktorių ir kt./

Lapkričio 14 d. lankėsi pas mane vienas Vilniaus lenkų šulų „Kurjer Wileński“ leidėjas Vytautas Staniewicz. Jo lankymosi tikslas buvo:

1/ Prašyti, kad mes išsileistume Latvijoje užkliuvusius du buv. „Kurjer Wileński“ redaktorius Stomą ir Golubiovą.

Atsakaiu, kad šiuo klausimu tesikreipia į III-ją Politikos Departamento referentūrą, kuri reikalą ištirs.

2/ Prašyti, kad mes darytume intervenciją išlaisvinti bolševikų išvežtiems Vilniaus gyventojams.

Atsakaiu p. Staniewicz, kad ligi šiol tebelaukiame tikslaus sąrašo tų išvežtųjų, kurie galės būti pripažinti mūsų piliečiais, nes tik dėl šių turime juridinio pagrindo interventuoti pas Sovietų Sąjungos vyriausybę ir tuojau tai padarysime, gavę tokį sąrašą, tačiau ligi šiol jo nesulaukėme.

Psinaudodamas p. Staniewicz atsilankymo proga, paliečiau „Kurjer Wileński“ užimtos politinės linijos reikalą. Pasakiau, kad tokios tendencijos, kokios pasireiškė „Kurjer Wileński“, ypačiai tuose straipsniuose, kurių cenzūra nepraleido ir kurių vieną man teko skaityti, mums grynai užsienio politikos sumetimais yra nepriimtinos ir netoleruotinos. Vilniaus lenkiškoji visuomenė turėtų suprasti ir gerai sau į galvą įsidėti, kad jei šiandien yra vienintelis *raison d'Etat*, vienintelė teisėta vyriausybė ir vienintelė valstybė, kuri turi teisės reikalauti iš jų visiško lojalumo, tai yra Lietuvos valstybė. Jokių idėjų apie padarymą iš Vilniaus krašto Piemonto būsimai Lenkijai atstatyti mes negalime toleruoti nė šešėlio, nes mūsų du didieji kaimynai, pastebėję, kad mes tokias tendencijas toleruojame, tučtuojau susprogdintų ne tik patį Vilnių, bet ir visą Lietuvą. Užtat panašių idėjų sėjimas, jų atstovavimas ir jų toleravimas būtų lygu savižudybei. Todėl rūpestingai perskaitęs „Kurjer Wileński“ keliolika pirmųjų numerių, priėjau išvados, kad Vilniaus krašto lenkiškoji visuomenė turi reformuotis mano aukščiau sakyta linkme. Skelbimas žinių iš užsienio apie kardinolo Hlondo¹ atsišaukimus, apie

kitų užsienio civilinių ir bažnyčios dignitorių paraginimus neturėtų būti daromas. Yra visa eilė motyvų ir medžiagos skiepyti Vilniaus visuomenėje susiartinimo su Lietuvos Respublika mintis, o ne palaikyti jos iliuzijas. Savaiame suprantama, kad niekas negali per vieną dieną pakeisti žmonių psichologijos, tačiau spaudos organai turėtų suprasti realią padėtį ir atitinkamai susitvarkyti. Aukščiau minėtame cenzūros nepralesitame straipsnyje „Kurjer Wileński” bandė dabartinę Vilniaus krašto padėtį vadinti provizorine. Tokios tendencijos yra visiškai nepriimtinos, ir, kaip kas individualiai begalvotų, mes negalime leisti viešai reikšti mė šešėlio abejonės dėl dabartinės Vilniaus krašto juridinės padėties pastovumo ir galutinumo. Kiekvienas toks abejojimų pareiškimas neparastai pasunkintų mūsų tautinę padėtį ir mūsų santykius su kaimynais bei išėitų didžiausiu žaloni tiek Vilniaus kraštui, tiek ir visai mūsų valstybei.

Reaguodamas į mano dėstymą, p. Staniewicz sakėsi suprantas padėtį ir bandysias savo laikraštyje tokios linijos laikytis, tačiau prašė suprasti ir juos, kadangi lenkai per pastaruosius mėnesius pergyvenę didžiausią tragediją ir dėl to esą išmušti iš vagos ir pusiausvyros. Jisai bandė ginti savo laikraščio užimtą liniją, tvirtindamas, kad tam laikraščiui pavykę apraminti Vilniaus lenkiškąją visuomenę ir tuo būdu žymiai padėti mūsų Įgaliotiniui tvarkyti kraštą.

Dar syki pabrėždamas pažymėjau, kad net pats „Kurjer Wileński” žinių rinkimas nėra tinkamas, kadangi pagal Lietuvos įstatymus užsienio žinių teikimo monopolį turi „Elta”, tuo tarpu „Kurjer Wileński” dedasi daug žinių, pažymėtų O.S. /specialus aptarnavimas/. Tų žinių kilmė man aiški, kadangi jos gaunamos iš svetimųjų radijo stočių lenkiškų emisijų.

Gauna: p. Vidaus Reikalų Ministras
 p. Liet. Vyriausybės Įgaliotinis Vilniuje,
 p. Ministrui Bizauskui,
 Liet. P–bei Paryžiuje,
 Liet. P–bei Londone,
 Liet. P–bei Maskvoje.

ET/OP

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 241–242.

Nuorašas. Mašinraštis.

¹ Lenkų kardinolas Augustas Hlondas (August Hlond).

230. 1939 m. lapkričio 23 d., Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus Stepono Kolupailos raštas Lietuvos Respublikos URM dėl Raudonosios armijos okupacijos metu sovietų valdžios suimto ir į SSRS gilumą išvežto Vilniaus advokato Vytauto Abramavičiaus išlaisvinimo

Inž. Steponas Kolupaila
Vytauto Didžiojo Universiteto
Profesorius
Kaunas, A. Freda, Technikos prosp., 28
Tel.: 215-49

Kaunas, 1939 m. lapkričio 23 d.

Užsienių Reikalų Ministerijai

Sovietų organų 1939 X 10 d. areštuotas ir išgabentas į rytus p. Vytautas Abramavičius, Vilniaus advokatas ir žymus visuomenės veikėjas, kurį laiką vadovavęs Druskininkų kurortui. Pažįstu jį, kaip dorą ir palankų Lietuvai žmogų, gerai žinomą ir mūsų senosios kartos veikėjams (J.E. P. Respublikos Prezidentui, P. J. Vileišiui, prof. A. Janulaičiui, prof. M. Biržiškai ir kt.). P. Abramavičius rimtai serga. Todėl laikau savo pareiga palaikyti jo žmonos prašymą išvaduoti p. Abramavičių iš kalėjimo. Sutinku garantuoti p. Abramavičiaus lojalumą Lietuvai.

[parašas]
Prof. S.Kolupaila

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2159, l. 1.
Originalas. Rankraštis.

231. 1939 m. lapkričio 23 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie politinius Lietuvos Respublikos santykius su Lenkijos Vyriausybe emigracijoje

Slapta.
[Nr.] 3.937.

[Paryžius,] 1939 m. lapkričio 23 d.

J.S.
Ponui J. URBŠIUI,
Užsienių Reikalų Ministeriui
K a u n e.

Jūsų teigr. 902 /XI. 13/ parodė susirūpinimo lenkų propaganda, kaip kad ji man čia buvo į akį kritusi spalių mėn. viduryje. Apie tai buvau rašęs savo pranešime 3616 /X. 24/¹. Bet nuo to laiko visoje prancūzų spaudoje, kurią čia atsidėjęs seku, nebeprisirodė

nė vieno nepalankaus balso. Todėl galėjau išsiųsti savo telegr. 3825², ir šiandien tat dar stipriau galiu patvirtinti, kiek tat liečia, žinoma, Prancūziją.

Minėtoje savo telegramoj nurodžiau į pasikalbėjimą su Zaleskiu /X. 31/, kuriam tarp kitų dalykų buvau išdėstęs ir mūsų nusistatymą vengti bet kokių užpuolimų ir aštrumų Lenkijos atžvilgiu. Galimas tad daiktas, kad Zaleskis taip pat davė nurodymų savo spaudos darbininkams laikytis panašios linijos Lietuvos atžvilgiu. Šiaip ar taip, tuo tarpu nematome čionai mažiausio balso, dėl kurio turėtume dabar susirūpinti.

Aš pats laikausi taktikos – nereaguoti į pirmus nemalonius balsus, nesinervinti dėl kiekvieno menko žurnalistų „lapsusu’o“, ar kokios diskurtuazijos Vilniaus užėmimo proga. Tokiais atvejais kantrus tylėjimas geresnis esti už blaškymąsi ar replikas. Tačiau nė vienos progos nepraleidžiu su žurnalistais aiškindama Vilniaus reikalą ir išsiuntinėdamas laikraščių redaktoriams, ypač pažįstamiems, reikalingą mūsų literatūrą.

Aš manau, kad ir ateity mes turėtume vengti Vilniaus reikalu kelti čia koki „triukšmą“. Daug svarbiau Vilniū „apgalėti“ su juo susigyventi ir bent daugumą gyventojų /nors ir žydu/ turėti savo pusėje. Polemika tik erzina ir iššaukia kontrpolemiką. Žurnalistai berods tą kartais mėgsta, bet valstybinei kūrybai tatai nepadeda, nei jos nepalengvina. Paryžiuje tenka ypatingai būti atsargiam, nes visi lenkų „štabai“ dabar sukonzentruoti čia su visais kovos ginklais.

Telegramoje Eltai /XI.18/³ esu pranešęs apie naujo lenkų propagandos organo „La Voix de Varsovie“⁴ pareiškimą Vilniaus reikalu. Pasiunčiau ir tą patį numerį.

Vienas iš to numerio bendradarbių mūsų senas bičiulis prof. Le Fur /ten yra jo straipsnis „Politique de la force et fait accompli“⁵ buvo užėjęs pas mane ir atkreipęs dėmesį į visai naują lenkų kursą. Kadangi Le Fur visada gynė mūsų tezė dėl Vilniaus /jis buvo vienas iš tų trijų konsultantų Ambasadorių Konferencijos sprendimo neteisėtumui įrodyti/ ir vistik jis buvo redaktoriaus prof. Haleckio pakviestas rašyti str. irgi „fait accompli“ neteisėtumo tema – pats tad Le Fur tame matė tam tikrą gerą ženklą. Jis man mėgino dėstyti, kad dabar dėl Vilniaus mes galėtume su Lenkija susitarti gerumu. Aš jam atsakiau, kad pati Lenkija vengė duoti pagrindą tokiam susitarimui, nes ji pati Vilniaus mums neužleido, kada tatai galėjo padaryti... O mūsų titulai į tą teritoriją yra labai seni, neabejotini, pačių lenkų priimti ir per tautų Sąjungą ir Suvalkuose, jau nekalbant apie Maskvos 1920 m. sutartį. Šiaip ar taip – pasakiau – mes neturime jokio noro toliau su Lenkija dėl Vilniaus ginčytis, ir būtų gera, kad Lenkai to ginčo patys nekeltų, jei tikrai nori su Lietuva nustatyti gerus santykius.

Apie patį „La Voix de Varsovie“ pareiškimą dėl Vilniaus čia nekalbėsiu, nes jo tekstą jau turite. Tenai minėtas „mysterium caritatis“⁶, žinoma, mus niekuo dar neįtikina, juoba, kad Lenkams vis dar atrodo didelis nusižengimas, jei Lietuva „s’effercera quand’ mème à en /Vilniaus/ effacer le caractère polonais“⁷. Tačiau jie nori nusistatyti dėl Vilniaus su Lietuva nedaryti „guerre fratricide“⁸. Tai jau žingsnis tolyn nuo Pilsudskio ir Želigovskio metodų.

Atkreipsiu dėmesį į tai, kad nė Sikorskis nei Zaleskis čia Prancūzijoje savo pareiškimuose niekuomet viešai neužsiminė nei apie Lietuvą nei apie Vilnių. Tik Lon-

done Sikorskis oareišké, kad Lenkų Vyriausybė nedaro skirtumo tarp lenkų teritorijų užėmimo /seizure/, ar tat paradė Rusai ar Vokiečiai ir kad ji turi pagrįdą tikėti, kad alijantai nenusistato priešingai /that Allies took a contrary view/. Be to, Sikorskis „šiltai atsiliepė apie Lietuvos malonumą“ lenkų pabėgėlių atžvilgiu.

Prancūzijoje Sikorskis pareiškė, kad Lenkija nedarys jokių koncesijų Vokietijai, bet nutylėjo kaip elgsis su Rusija... Ir bendrai apie Rusiją niekur nepadarė mažiausios aliuzijos.

Dabar Lenkijos Vyriausybė gavo Prancūzijoje „savo teritoriją“ mieste Angers / kur gimė Henri III ir iš kur buvo kilusi taip pat Jadvyga/ ir ten išsikėlė. Taip pat Anglų, Prancūzų ir Amerikos ambasadoriai Varšuvoje eisiai ten toliau savo pareigas. Ką darys kitų kraštų diplomatai – dar nėra žinių. Paryžiuje vietoje Lukasiewicz'iaus bus tik chargé d'affaires.

Pirmame savo Kabineto posėdyje Angers's Sikorskis pareiškė, kad „be stiprios Lenkijos negali būti pusiausvyros, nei patvaraus politinio pastovumo Rytinėj Europoj. Tą aš sakau tik trys dienos po to kai grįžau iš Anglijos... Ten aš įsitikinau, kad mūsų karo laivynas padarė Anglijoje populiaria tą teisybę, kad Lenkija turi turėti stiprias bazes Baltijos jūroje“.

[parašas]

IGALLOTAS MINISTERIS

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „Lietuvos Pasiuntinybė Prancūzijoje“ ir ranka rašyta rezoliucija: „*Lietuvos P-bei Londone.*“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 30, l. 233–235.

Nuorašas. Mašinraštis.

¹ Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

² Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

³ Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

⁴ „Varšuvos balsas“ (pranc.)

⁵ „Jėgos politika ir įvykęs faktas“ (pranc.)

⁶ „gailestingumo slėpinys“ (lot.)

⁷ „vis dėlto pasistengs išdildyti jo (Vilniaus) lenkiškumą“ (pranc.)

⁸ „brolžudiško karo“ (pranc.)

232. 1939 m. lapkričio 27 d., Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomo Hildebrando Prestono (Thomas Hildebrand Preston) konfidencialus raštas Lenkijos Respublikos URM ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augustui Zaleskiui (August Zaleski), taip pat 1939 m. spalio 16 d. T. H. Prestono ir F. Charvato susitarimo protokolas, kad Didžiosios Britanijos pasiuntinybė Kaune apsiima rūpintis lenkų reikalais Lietuvoje

[Vertimas iš prancūzų kalbos]

DIDŽIOSIOS BRITANIJOS DIPLOMATINĖ ATSTOVYBĖ

Kaunas, 1939 m. lapkričio 27 d.

Nr. 666/3

Jo Ekscelencijai

Lenkijos Užsienio Reikalų Ministrui

Ponui Augustui ZALESKIUI

Anžė

Ekscelencija,

Turiu garbės persiųsti Jūsų Ekscelencijai prie šio rašto pridedamus dokumentus:

1. Protokolo, kuriuo apsiimu proteguoti Lietuvos teritorijoje esančių Lenkijos piliečių interesus ir Lenkijos diplomatinės atstovybės Kaune kilnojamąjį bei nekilnojamąjį turtą, nuorašą.
2. 20 000,- (dvidešimties tūkstančių) litų gavimo kvito kopiją.

Taip pat turiu garbės informuoti, kad Lenkijos piliečių interesų gynimu užsiimu nuo 1939 m. spalio 16 d.

Reiškiu Jums, Ekscelencija, savo nuoširdžiausią pagarbą.

4 priedai¹

[parašas]

T. H. Prestonas

Jo Didenybės Didžiosios Britanijos Karaliaus reikalų patikėtinis,
Ginantis Lenkijos interesus Lietuvoje

[Nr. 1 priedas]

[Vertimas iš prancūzų ir anglų kalbų]

KOPIJA (NUORAŠAS)

1939 m. spalio 19 d. Kauno depešos Nr. 102

1 priedas

PROTOKOLAS

Vadovaudamiesi savo Vyriausybių nurodymais, Lenkijos pasiuntinys Kaune p. Francišekas CHARVATAS (Franciszek CHARWAT) ir laikinasis Didžiosios Britanijos reikalų patikėtinis p. Tomas Hildebrandas PRESTONAS (Thomas Hildebrand PRESTON) susitiko 1939 m. spalio 15 d. ir konstatavo tai, kas toliau išdėstyta:

Didžiosios Britanijos diplomatinė atstovybė apsiima nuo 1939 m. spalio 15 d. ginti Lietuvos teritorijoje esančių Lenkijos piliečių interesus ir Lenkijos diplomatinės atstovybės Kaune kilnojamąjį bei nekilnojamąjį turtą.

Siekdama Didžiosios Britanijos diplomatinei atstovybei palengvinti šį uždavinį, Lenkijos diplomatinė atstovybė perduoda Didžiosios Britanijos diplomatinės atstovybės dispozicijon kanclerį p. Francišką Kovolį (Franciszek Kowol), dvi tarnautojas – p. Irenę Trochimovską (Irène Trochimowska) ir p. Genovėfą Sadovską (Genowefa Sadowska), kurjerį Stanislavą Zdebskį (Stanisław Zdebski). Durininkas Francišekas Nechviadovičius (Franciszek Niechwiadowicz) lieka prižiūrėti Lenkijos diplomatinei atstovybei priklausančio sklypo, esančio Dainavos g. 3 Kaune. Be to, Lenkijos diplomatinė atstovybė perduoda Didžiosios Britanijos diplomatinei atstovybei 20 000,- (dvidešimt tūkstančių) litų sumą, skirtą administravimo išlaidoms padengti ir pabėgėliams iš Lenkijos į Lietuvą pagalbai.

Pridedami du priedai: vienas susijęs su kilnojamuoju turtu, kitas – sklypo Dainavos gatvėje įsigijimo notarinis aktas².

Kaunas, 1939 m. spalio 15 d.

Lenkijos diplomatinės atstovybės antspaudas [parašas]
Lenkijos pasiuntinys
Francišekas CHARVATAS

[parašas]
Didžiosios Britanijos reikalų patikėtinis
T. H. PRESTONAS

x/ Lenkijos Vyriausybei priklausančio sklypo nuosavybės teisę patvirtinančio dokumento (lietuvių kalba) kopija saugoma šiame biure.

HIA, MSZ, sygn. 37/21 (mf. AAN).

¹ Šiame rinkinyje publikuojamas tik pirmasis priedas.

² Minimi dokumentai šiame rinkinyje nepublikuojami.

233. 1939 m. lapkričio 27 d., Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje *chargé d'affaires* įgaliotojo ministro Felikso Frankovskio (Feliks Frankowski) slaptas užrašas apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje Petru Klimu apie lenkų delegato atvykimą į Lietuvą, taip pat politinius Lenkijos ir Lietuvos santykius

[Slaptai]

Pastabos

apie p. Ministro Frankovskio pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Klimu
1939 m. lapkričio 27 d.

Užsienio reikalų ministro p. A. Zaleskio (A. Zaleski) pavedimu šio mėn. 27 d. apilankiau Lietuvos pasiuntinį Paryžiuje Klimą, kad su juo aptarčiau prof. Adamo Žoltovskio (Adam Żółtowski), kaip delegato lenkų pabėgėlių globos reikalams, kelionę į Lietuvą. P. Klimui paaiškinęs prof. Žoltovskio misijos pobūdį pridūriau, kad jis bus aprūpintas didele pinigų suma, tai gali palengvinti mūsų pabėgėlių dalią, taip pat palengvins Lietuvos valdininkų padėtį. Dar paaiškinau, kad prof. Žoltovskis, kuriuo p. Ministras Zaleskis visiškai pasitiki, eventualiai galėtų būti ryšininku tarp Lietuvos ir Lenkijos vyriausybių klausimais, kurie peržengia pabėgėlių globos sritį.

1) P. Klimas pasakė, kad dar negavo atsakymo į laišką, kurį išsiuntė savo vyriausybei po mūsų [19]39 m. spalio 20 d. pokalbio. Jis nenorėjo apie tokius subtilius reikalus savo vyriausybei pranešti šifruota telegrama, nes mano, kad vokiečiai tikriausiai žino lietuvių šifrą. Be to, kelionėje susirgo kurjeris, kuris vežė šį laišką, tikriausiai taip pat ir dėl to vėluoja Kauno atsakymas. Todėl, neturėdamas principingo savo vyriausybės atsakymo, p. Klimas negalėjo pats spręsti prof. Žoltovskio išvykimo klausimo, tačiau jis paprašys savo užsienio reikalų ministro instrukcijos, šį kartą telegrafu, remdamasis tik pirmiau minėto pranešimo turiniu. P. Klimas pažadėjo tuoj pat susisiekti su manimi, kai tik gaus atsakymą.

2) P. Klimas plačiai kalbėjo apie bendrą karinę padėtį. Jo manymu, sąjungininkių taktika, kuria siekiama vilkinti karą tikintis, kad vien ekonominė blokada užtikrins Vokietijos pralaimėjimą, yra iš esmės klaidinga. Vokietijoje nėra bado ir ilgai nebus. Tuo tarpu vokiečiai, tarpininkaujant jų specialistams ir technikams, gali susitarti su Sovietų Sąjunga dėl Rusijos gamtos išteklių naudojimo, todėl po kurio laiko padidės žaliavų tiekimas į Vokietiją. P. Klimo manymu, Sovietų ir Vokietijos susitarimas labai toli siekia, tai yra tikra sąjunga, todėl visos viltys sugriauti Rusijos ir Vokietijos solidarumą, kurių dar gali turėti Anglija ar Prancūzija, yra visiškai apgaulingos.

Pasiuntinys Klimas labai kategoriškai išsakė savo nuomonę, kad Sovietai niekada neužpuls Suomijos. Jis mano, kad Suomijai Sovietai taikys lėto spaudimo ir nervų karo taktiką, bet ne karinę akciją.

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 51.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 349, s. 420–421.

234. 1939 m. lapkričio 27 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiuui apie pokalbį su Lenkijos *chargé d'affaires* Paryžiuje įgaliotuoju ministru Feliksu Frankovskiu (Feliks Frankowski)

Slapta.
[Nr.] 3.974.

[Paryžius,] 1939 m. lapkričio 27 d.

J.S.
Ponui J. URBŠIUI,
Užsienių Reikalų Ministeriui
K a u n e.

Šiandien atėjo Lenkų *chargé d'affaires* Frankowski /jis turi įgaliotojo ministerio rangą/ ir Zaleskio vardu prašė duoti vizą Poznanės prof. Istorikui¹ Adam Zoltowski'ui nuvykti Lietuvon lenkų internuotųjų ir pabėgėlių šelpimo reikalui. Galimas daiktas, kad Zoltowski galės ir pinigų nuvežti – pridėjo Frankowskis – o tatai gal ne būtų be naudos ir Lietuvai, kuriai tų lenkų išlaikymas, be abejonės, yra didelė našta.

Frankowski dar pažymėjo, kas tas Zoltowski labai esąs rimtas vyras, niekadus politikoj ar administracijoje nedalyvavęs ir kad jis esąs patikimas Zaleskio žmogus. Jei Lietuvos Vyriausybei pasirodytų pravartu su juo pasikalbėti ir kitais reikalais, tai Zoltowskis būtų ir tam labai tinkamas.

Dar Frankowski pridėjo, kad Zoltowskis galėtų vykti ir su diplomatinium ir paprastu pasu – kaip to panorėtų mūsų Vyriausybė. Ir bendrai, Zoltowskis prisitaikintų prie Lietuvos Vyriausybės pageidavimų ir kitokių sugestijų.

Pagaliau Frankowskis pasiteiravo, ar nesu gavęs atsakymo į Zaleskio pasiūlymus, kuriuos buvo man padaręs š/m. spalio 31 d. /žiūr. mano 3699/.

Atsakiau Frankowskiui, kad atsakymo dar nesu gavęs, bet tikiuosi, kad jis nesutruks, o dėl vizos Zoltowskiui turėsiu telegrafuoti. Ta proga paminėjau visą eilę oficialių lenkų kaip Ribikowski, Koscialkowski, Perkowski, kurie jau yra buvę Lietuvoje. Bet Frankowski čia tuojau atžymėjo, kad tie žmonės neturėjo jokių įgaliojimų.

Frankowski kalbėjo dar apie labai sunkią lenkų internuotųjų padėtį Lietuvoje – tokių jis turįs žinių. Tarp kita ko minėjo, kad Zoltowskis galėtų net Lenkų raudonojo Kryžiaus vardu vykti. Aš pasakiau, kad laikraščiuose skaičiau, jog Ženevos Raudonojo Kryžiaus atstovai buvo atvykę Lietuvon. Gi Lenkų Raudonasis Kryžius kažin ar egzistuoja, nes pagal internacionalines taisykles, jis turi būti savo teritorijoje. Frankowskis čia informavo, kad Lenkų Raudonasis Kryžius dabar savo egzistenciją tvarko naujose salygoose ir tikisi, kad jis galės susikoncentruoti, kaip ir pati Lenkų Vyriausybė, Prancūzijos teritorijoje. Šiaip jau visų lenkų pabėgėlių reikalais rūpinasi specialus komitetas „Comité de Secours”², kurio pirmininkas nuo pat karo pradžios yra Pulaski /Paryžiuje/.

Ta pačia proga Frankowskis papasakojo apie Sikorskio Vyriausybės įtaisymą Angers'e, apie lenkų legijonų labai sėkmingą organizavimą /Lenkija tuo būdu turėsianti tiesiog puikią armiją iš keleto korpusų, kuri bus reikalinga ypatingai... po karo/ ir apie karo perspektyvas. Jis mano, kad karas ilgai užsitęs, bet kad vokiečiams šį kartą būsia atkeršyta, kaip tat dar niekad os nėra buvę.

Dėl Zoltowskio – aš manyčiau, kad jį reikia leisti atvykti, bet atvykusį visur lydėti ir visur dalyvauti prie jo mažiausiam pasikalbėjime su lenkais. Bent du nuolatiniai mūsų ministerijos žmonės turėtų dieną ir naktį būti prie jo. Dėl pinigų – reikėtų nustatyti, kad pašalpos sumos būtų įneštos svarais ar frankais į čionykštes Lietuvos Banko sąskaitas, o Lietuvoj išmokamos valiuta.

[parašas]

[GALIOTAS MINISTERIS

[Dokumento pirmo lapo viršuje dvi ranka rašytos rezoliucijos: „Sk.“ ir „Lietuvos P-bei Londone.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 30, l. 238–239.

Originalas. Mašinraštis.

¹ Iš tiesų prof. A. Žoltovskis (A. Żółtowski) buvo filosofijos istorikas.

² „Pagalbos komitetas“ (pranc.)

235. 1939 m. lapkričio 29 d., Lenkijos Respublikos pasiuntinio Kaune Francišeko Charvato (Franciszek Charwat) slaptas pranešimas (iš Stokholmo) Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Paryžiuje) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie lenkų delegatų situaciją Lietuvoje ir lenkų gyventojų padėtį

L[enkijos] R[espublikos] Pas[iuntinybė] Kaune

Stokholmas, 1939 m. lapkričio 29 d.

Ponui Užsienio Reikalų Ministrui

Per L[enkijos] R[espublikos] Ambasadą

P a r y ž i u j e¹

Vakar pas mane pasiprašė pravažiuojantis iš Kauno žmogus, kuris, „Pochodnios“ pavedimu atkreipė dėmesį į tai, kad šiuo metu Lietuvoje atsiranda žmonių, per menkai įrodančių savo tapatumą, kurie remiasi instrukcijomis iš Paryžiaus, keliančiomis sąmyšį organizaciniame lenkų visuomenės gyvenime. Šios instrukcijos dažnai lyg ir viena kitai prieštarauja, o pirmiausia už jų nestovi joks autoritetas, todėl visi, ypač jaunimas, yra visiškai dezorientuoti ir nežino, ką iš tikrųjų turi daryti.

Pvz., Vilniuje pulkininkas Stankevičius (Stankiewicz) /gal Stankowskis/ išleido instrukciją, skirtą ir centrinei Lietuvai, kad Vyriausybės liepimu jaunimas turi likti vietoje,

o ne vykti į Prancūziją. Įvairias instrukcijas Kaune leidžia ponia Engel ir pulkininkienė Bombinska (Bombińska²), remdamosi neva Lenkijos vyriausybės pavedimais. Vietiniai įtaria, esą tai patikrinta iš kelių pusių, kad abi ponios turi ryšių su GPU³. Apskritai tiek GPU, tiek Gestapas⁴ užsiima nepaprasta veikla organizuodamos lenkų jaunimą. Pvz., GPU, atrodo, stengiasi sudaryti lenkų jaunimo organizaciją Vilniui atgauti. Šie bandymai panašūs į dideles provokacijas.

Todėl „Pochodnia“ kreipėsi į mane su prašymu pabandyti išsiaiškinti Vyriausybės ketinimus ir tikslus. Be to, buvo pabrėžta, kad „Pochodnia“ neigiamai vertina kai kurių vyresnės kartos veikėjų bandymus siūlyti susitaikyti su dabartine Vilniaus ir Vilniaus krašto padėtimi, t. y. šią teritoriją palikti Lietuvai.

Informuodamas apie tai kartoju savo siūlymą sudaryti programą ir per patikimus asmenis formuoti lenkų visuomenės Lietuvoje, ypač centrinės Lietuvos jaunimo, nuomonę ir suformuluoti tikslus organizacijoms. Remiuosi š. m. lapkričio 5 d. Nr. 287 Lt ataskaita. Man atrodo, jog būtina deleguoti žmogų, kuris turi asmeninį autoritetą, kad jis perdavinėtų autoritetingus siūlymus.

Naudodamasis proga pateikiu informaciją apie santykius Vilniuje, kurią man pranešė tas pats asmuo.

Vilniaus lenkų dvasia iš esmės yra labai patriotiška. Lietuvinimas pastebimesnis provincijoje, mažiau – Vilniuje, nors ir čia, tik lėčiau, valdžia juda į priekį. Visas pradinės mokyklas perima Lietuvos švietimo valdžia, šiuo metu 80 % vidurinių mokyklų yra lenkiškos. Atrodo, yra parengta anketa, kurią mokytojai turėtų pasirašyti ir kurioje yra šie žodžiai: „Dievo akivaizdoje atsisakau Lenkijos pilietybės, man primestos prieš 20 metų.“ Iki šiol tokie pareiškimai nebuvo pasirašyti.

Lenkų ir lietuvių kalbų lygiavertiškumo klausimu Lietuvos valdžia atsisako savo ankstesnio, atrodytų, liberalesnio požiūrio. Pvz., buvo atmesta advokatų delegacijos peticija, reikalavusi lenkų ir lietuvių kalbų lygiateisiškumo teismuose.

Lenkų Raudonajame Kryžiuje Vilniuje, rodos, buvo atlikta revizija, patalpos užantspauduotos remiantis pretekstu, kad jis yra antilietuviškos veiklos centras.

Sovietų karinė komisija internuotų lenkų stovykloje klausinėjo, kas iš internuotų specialistų norėtų keltis į Sovietų teritoriją. Atrodo, buvo išvežti ne tik savanoriai.

Šią informaciją pranešiau pulkininkui Mitkevičiui (Mitkiewicz), kuris šiuo metu yra Stokholme.

L[enkijos] R[espublikos] Pasiuntinys
Fr. Charvatas

Kopiją gauna: p. plk. Mitkevičius.

[Kairiame dokumento krašte viršuje ranka rašyta rezoliucija: „p. Kunicki. p. Ministro žiniai. p. A.Żoltowski. B.]

HIA, MSZ, sygn. 37/21 (mf. AAN).

HIA, Stanisław Mikołajczyk, sygn. 40/21 (mf. AAN).

Kopija – HIA, Ministerstwo Informacji i Dokumentacji, sygn. 105/3 (mf. AAN).

¹ Išretinta tekste.

² Turėtų būti Bąbińska, Legionų 5 pėstininkų pulko vado papulkininkio Kazimežo Damiano Bombinskio (Kazimierz Damian Bąbiński, 1895–1970) žmona.

³ Sovietų Sąjungos slaptoji politinė policija – *Государственное политическое управление* (rus.).

⁴ Nacistinės Vokietijos slaptoji politinė policija – *Geheime Staats Polizei* (vok.).

236. 1939 m. gruodžio 3 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio slaptas *pro memoria* apie premjero Antano Merkio pasikalbėjimą su Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Kaune Tomu Hildebrandu Prestonu (Thomas Hildebrand Preston) dėl karo pabėgėlių iš Lenkijos reikalų

[Slaptai]
[Nr.] 277/pr

Kaunas, 1939 m. gruodžio 3 d.

/J. Urbšio, Užsienių Reikalų Ministro/
P r o m e m o r i a

.....
Ministro Pirmininko p. Merkio pasikalbėjimas su Britų *Chargé d’Affaires*
p. Prestonu š. m. gruodžio 2 d.

.....
Ponas Merkys telefonu man pranešė, kad pas jį buvo apsilankęs Britų *Chargé d’Affaires* p. Prestonas. Pirmiausia buvo paliestas pabėgėlių iš Lenkijos klausimas. Ponas Prestonas paklausęs, kuo jis galėtų būti šiuo reikalu naudingas. Ponas Merkys atsakęs, jog galis tik tiek pasakyti, kad pabėgėlių reikalu reikalinga pinigų, pinigų ir pinigų. Paskui Merkys dėstęs Britų *Chargé d’Affaires*, kad pabėgėlių tarpe nevisi yra rimti ir patikimi žmonės, kad jų tarpe atsiranda tokių, kurie galvoja iš Lietuvos padaryti kažkokį Piemontą, iš kur vėliau turis eiti Lenkijos atstatymo darbas, ir, be to, pridūręs, kad to, žinoma, Lietuva negalės toleruoti. Čia p. Prestonas paklausęs p. Merki, ar ir šiuo klausimu jis galėtų ką nors padaryti – stengtis tuos pabėgėlius paveikti. Ponas Merkys atsakęs, kad to nereikia, kad mes čia apsidirbsime patys savo jėgomis. Pasisukus kalbai į tai, ko iš viso Lietuva pageidauja iš Lenkijos, p. Merkys pasakęs p. Prestonui, kad Lenkija galėtų Lietuvos atžvilgiu padaryti labai naudingą abiem pusėms gestą, jei ji dabar jau viešai ir galutinai atsisakytų nuo bet kurių pretenzijų į Vilnių.

.....
Gauna: Londonas, Paryžius.

JU/OP

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 250.
Nuorašas. Mašinraštis.

237. 1939 m. gruodžio 6 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Prancūzijoje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie pokalbius su Lenkijos *chargé d'affaires* įgaliotuoju ministru Paryžiuje Feliksu Frankovskiu (Feliks Frankowski) ir Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje delegatu prof. Adamu Žoltovskiu (Adam Żóltowski) dėl lenkų karo pabėgėlių Lietuvoje reikalų

Slapta.
[Nr.] 4050.

[Paryžius,] 1939 m. gruodžio 6 d.

J.S.
Ponui J. URBŠIUI,
Užsienių Reikalų Ministeriui
K a u n e.

Vaduodamasis Jūsų telegrama 1008/sl. vakar esu pranešęs lenkų *Chargé d'Affaires* Frankowski'ui apie leidimą, pagal kurį suteikiate p. Adam Žoltowski'ui atvykti Lietuvon lenkų pabėgėlių reikalais. Frankowski išreiškė padėką už tą leidimą ir klausė, kokią pasą mes preferuosime. Aš jam atsakiau, kad tuo tarpu diskrecijos sumetimais gal būtų geriau, kad Žoltowski vyktų paprastu pasu. Frankowski tuojau su tuo sutiko.

Toliau pažymėjau, kad būtų reikalinga, idant Lenkų Vyriausybė kiek galima greičiau duotų reikalingų savo pabėgėliams išlaikyti lėšų ir atlygintų Lietuvos Vyriausybei jau padarytas išlaidas, kurių nuo rugsėjo 18 d. ligi lapkričio 10 d. turėjo 2,5 milijono litų.

Frankowski atsakė, kad tam tikslui Žoltowski ir vyksta. Galimas daiktas, kad bus reikalingos sumos paskirtos ir nuvežtos.

To pat pasikalbėjimo metu pranešiau Frankowskiui, kad kitais Zaleskio klausimais dar neturiu atsakymo, bet noriu pakartoti, kad esu paskirtas būti tarpininku bet kuriam reikalui, kurį Zaleskis ras reikalingu pranešti Lietuvos vyriausybei.

Kitą dieną atsilankė ir pats A. Žoltowski. Tai yra nebejaunas vyras, gimęs Poznanėje, ir ten Universitete turėjęs filosofijos katedrą. Bet už opoziciją senosios lenkų Vyriausybės buvęs pašalintas ir turėjo universitetą apleisti. Tada Žoltowski persikėlė gyventi į Vilniaus sritį, kuri dabar yra Sovietų pusėje. Dar Žoltowski pasakojo, kad jis dabar buvo pabėgęs į Lietuvą ir kurį laiką pabuvęs atvyko į Paryžių. Lietuvoje pažino viceministrį Giedraitį.

Žoltowski paaiškino, kad jis užsiimęs tik civiliniais pabėgėliais. Jo tikslas bus surinkti tikslias žinias apie jų skaičių, apskaityti pašalpos dydį ir susitarti su mūsų organais dėl tolesnio jų šelpimo. Jam nurodžiau, kad visais tais reikalais jis kreiptųsi Kaune į pabėgėlių komisarą p. Staneiką.

Tačiau Žoltowski pasakė, kad jis norės, jei bus galima, matyti ir mūsų politines institucijas, pav. Užsienių Reikalų Ministerį. Paklausus man, kokiais reikalais jam toks pasimatymas būtų reikalingas, Žoltowski atsakė, kad jis norėtų pasiinformuoti apie padėtį ir ateities perspektyvas, dėl kurių tenka iš anksto susirūpinti, idant nepasikar-

totų senos klaidos. Tokią misiją labai diskretišką, jis gavęs iš Zaleskio. Jo nuomone, ateity neturės būti nesantaikos tarp Lietuvos ir Lenkijos, nes tai prieštarauja bendriems interesams. Jis pasisakė nepritariąs Pilsudskio ekspansijos planams, kurie privedė prie dabartinės katastrofos.

Pažymėjau Žoltowskiui, kad ir dėl to savo noro pasimatyti su Tamsta jam geriausia bus pasiteirauti pas p. Staneiką.

Toliau dar kalbėjome bendrai apie Lenkijos dabartinę būklę. Žoltowskiui atrodo, kad vokiečiai tiesiog varą „Ausrottung“¹ planą, naikina inteligentus ir kraštą. Sovietų pusėj jam atrodo būklė beveik geresnė. Šita proga paklausiau, ar ir Sikorskio Vyriausybė vis dar interesuojasi „ana“ puse, kuri vistiek niekad nebuvo lenkiška ir dėl kurios gal ir visos dabartinės nelaimės Lenkijai atsirado. Čia Žoltowskis pasijuto kiek nesmagiai, juoba, kad aš jam priminiau jo nepritarimą Pilsudskio ekspansijos politikai. Žoltowskis paklausė, ar aš tikrai manau, kad tie kraštai neturėtų grįžti Lenkijai, nes jam atrodo, kad tai esąs lyg ir lenkų „Lebensraum’as“².

Bet tada kur bus galas sakau? – sakau. Jūs ir vėl pakartosit Pilsudskio metodus, dėl kurių turėsit prieš save Rusiją. O ši visada ieškos revanšo ir jungsis su Vokietija prieš Lenkiją.

Taip bekalbant išėjo mažas incidentas.

Kai aš paklausiau, kad Lebensraumo postulas gali būti labai pavojingas bet kuriai valstybei tarp tokių dviejų kolosų kaip Vokietija ir Rusija, tai po to nurodžiau į Lietuvos kuklesnį nusistatymą – būtent sustiprėti kad ir siauresnėse sienose, bet tokiose, kuriose jos teisės niekieno negali būti kontestuos. Štai, sakau, ir dabar už mūsų sienų liko Švenčionių, Marcinkonių ir kitos sritys, kur lietuvių yra tirščiausia. Tada Žoltowskis prasitarė, kad tai yra dar tik „provizorium’as“.

Aš tuojuo padariau rezervą, kad Lietuva nelaiko to provizoriumu ir Vilniaus atgavimą skaito definityviu. Dėl to Lietuva niekadosis nei į jokias derybas su niekuo ir nesileis čia į jokias diskusijas. Kas nori su Lietuva gyventi geruoju, tam neturi būti to klausimo. Žoltowskis sutiko ir nesiginčijo. Bet kai toliau užėjo kalba apie pinigus, reikalingus pabėgėlių išlaikymui apmokėti ir aš paminėjau, kad netekdami Klaipėdos mes turėjome daug nuostolių, kurie apsunkino mūsų ekonomiką, o dabar prisidėjo dar karo sunkumai, – Žoltowskis lyg atsigavęs pasakė:

– Tikiuosi, kad aš čia galėčiau pavartoti provizoriumo žodį... /t.y. dėl Klaipėdos netekimo/.

Aš nusijuokiau ir tik patvirtinau, kad tas žodis nepritaikomas Vilniui.

Iš kitų Žoltowskio posakių supratau, kad jis nepriešingas lenkų pabėgėlių išskirtymui ar į Sovietų ar Vokiečių okupuotas sritis. Žoltowskis norės Lietuvoj išbūti ligi 6 savaičių.

Aš manyčiau, kad Žoltowskiui reikėtų pasiūlyti susitarimą dėl nuolatinio lenkų pabėgėlių šelpimo sąskaitu apmokėjimo. Po to, reikėtų jį visur lydėti mūsų žmonėms, kad jis negalėtų tartis su mūsų lenkais dėl jų mokyklų ar agitacijos šelpimo. Visi pa-

sikalbėjimai su pabėgėliais turėtų būti prie liudininkų. Tą metodą reikėtų pritaikinti iš pat pradžių, nedarant iš to jokių ceremonijų, bet, žinoma, nekludant jam kalbėti, ką jis nori.

IGALIOTAS MINISTERIS

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „*Lietuvos Pasiuntinybė Prancūzijoje*“; dvi ranka rašytos rezoliucijos: „*Sk.*“ ir „*Lietuvos Pbei Londone.*“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 30, l. 252–254.

Nuorašas. Mašinraštis.

¹ „išnaikinimo“ (vok.)

² „gyvybinė erdvė“ (vok.)

238. [Dokumentas be datos, bet, sprendžiant iš turinio, parengtas 1939 m. gruodžio pirmomis dienomis, iki 12 d.) Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje premjero gen. Vladyslavo Sikorskio (Władysław Sikorski) slapta instrukcija Vyriausybės delegatui Lietuvoje prof. Adamui Žoltovskiui (Adam Żółtowski)

[Slaptai]

INSTRUKCIJA PROF. ŽOLTOVSKIUI, VYKSTANČIAM Į KAUNĄ

Prof. Žoltovskis vyksta į Kauną, atitinkamai ir į Vilnių kaip Lenkijos vyriausybės igaliojinis. Jam pavedamos trys užduotys:

1) Jis turi kuo tiksliau padalyti jam patikėtas lėšas. Jos pirmiausia yra skirtos civiliams pabėgėliams iš Lenkijos ir turi atitekti organizacijoms, veikiančioms Kauno ar Vilniaus kraštuose ir garantuojančioms, kad joms duotos lėšos bus sąžiningai ir tinkamai panaudotos. Be centrinių organizacijų, prof. Žoltovskis šiek tiek lėšų gali skirti atskiroms institucijoms, tokioms kaip Lenkų labdarybės draugija Kaune, Raudonasis Kryžius, ligoninės, mokyklos, prieglaudos, religinės institucijos ir pan. Galiausiai dalis lėšų, kurias gauna prof. Žoltovskis, yra skirta politiniams tikslams, išskyrus karinius, ir turi būti panaudota remiant tokius sumanymus, ypač Vilniaus krašte, kurie stiprintų vietinių lenkų ir naujakurių elementą.

2) Tačiau didesnė dalis į Kauną atgabentų lėšų abiejose Lietuvos dalyse turi atitekti toms organizacijoms, kurias Lenkijos vyriausybė pripažins tikromis ir teisėtomis vietinės lenkų visuomenės atstovėmis. Atrodo, tokia organizacija jau egzistuoja Vilniuje, remiantis mums į Paryžių atsiųsta informacija, tai yra Lenkų komitetas, kuriam vadovauja p. Kšyžanovskis (Krzyżanowski), o jį sudaro p. Stanevičius (Staniewicz), Zvezynskis (Zwierzyński), Kersnovskis (Kiersnowski) ir Žeima (Żejma). Kaune pasiuntinys Charvatas (Charwat) paskyrė kažką panašaus į Lenkų politinę komisiją, kurią sudaro p. Konstantas Okuličius (Konstanty Okulicz), Česlavas Mackevičius

(Czesław Mackiewicz) ir Zygmuntas Švoynickis (Zygmunt Szwoynicki). Iki šiol ši komisija nieko nenuveikė ir, atrodo, neturi jokio autoriteto lenkų visuomenėje, todėl prof. Žoltovskis turės teisę ją paleisti, bet jis privalo stengtis Kaune atnaujinti veiklą buvusio Lenkų komiteto, kuris atstovavo atskiroms ten esančioms organizacijoms, jo buvo klausomasi ir jis turėjo tikrą autoritetą. Į naują, atitinkamai padidintą komitetą tikriausiai reikėtų įtraukti p. Konstantą Pliaterį (Konstanty Plater), Lenkų labdarybės draugijos pirmininką, kuris pastaruoju metu yra labai aktyvus, taip pat, be trijų minėtųjų „Politinės komisijos“ narių, eventualiai įtraukti buvusį pasiuntinį Buzinskį (Buziński), Žemės ūkio sindikato pirmininką p. Boleslavą Jasinskį (Bolesław Jasiński) ir Lenkų darbo žmonių sąjungos atstovą. Šiaip ar taip, rekomenduotina, kad toks komitetas, panašiai kaip Vilniuje, susikurtų spontaniškai, o ne būtų vienašališkai primestas, kad ir remiantis Lenkijos vyriausybės autoritetu.

Prof. Žoltovskis, vykdydamas savo užduotį, kuri liečia santykius su visuomeninėmis organizacijomis, turi teisę peržiūrėti Lenkijos pasiuntinio sprendimus, padarytus prieš jam išvykstant iš Kauno. Prof. Žoltovskis taip pat turės teisę perimti Lenkijos vyriausybei priklausančias lėšas, kurios vienaip ar kitaip buvo saugomos Lietuvoje ir Vilniaus krašte.

3) Be užduoties normalizuoti Lenkijos vyriausybės santykius su lenkų visuomene Lietuvoje, prof. Žoltovskis pagal galimybę turės užmegzti ryšį su Lietuvos vyriausybės atstovais. Jis turi leisti jiems suprasti, kad Lenkijos vyriausybė puikiai supranta, kokią reikšmę ateityje turės užmegztas ir palaikomas ryšys su Lietuva. Jis privalo remtis faktais, kurie aiškiai įrodė, kad Lietuva ir Lenkija turi bendrus pavojingiausius priešus. Vilniaus priklausomybės klausimas turi būti apeinamas, jį gali išspręsti įvykių eiga. Žinoma, nėra įmanoma, kad šiandien Lenkijos vyriausybė bet kokia forma atsisakytų savo teisių ir pripažintų akiplėšiško užpuolimo rezultatus. Tačiau reikia lietuvius įtikinti, jog ateityje teks gerokai pakeisti politinius santykius Rytų Europoje, jog Lietuva ir Lenkija turi aktyviai ir savarankiškai siekti, kad bent jau nuo Baltijos jūros iki Rūdinių kalnų¹ ateityje susidarytų valstybių sąjunga, galinti užkirsti kelią naujam Vokietijos puolimui, o dėl šio svarbiausio tikslo valstybės ir tautos, jeigu jos nenori išnykti, yra priverstos bendradarbiauti, jos turi atsisakyti savo atšiaurumo ir neleisti, kad jas išskirtų smulkmeniški ginčai.

Praktiškai prof. Žoltovskis išsiaiškins, ar Lietuvos vyriausybė sutiktų laikyti Kaune nuolatinį Lenkijos agentą ir kokį (konsulą, konsulato tarnautoją, privatų asmenį).

Panašias kaip Lietuvos vyriausybei mintis reikėtų įteigti ir lenkų atstovams Lietuvoje bei Vilniaus krašte. Jeigu esamos sąlygos ar įstatymai privers juos priimti Lietuvos pilietybę, tai daryti yra leistina. Jeigu įvykių eiga bus palanki Lenkijai, šis faktas neturės jokios teisinės ar politinės reikšmės, priešingai – gerokai sustiprins lenkų elementą Lietuvoje.

Sikorskis

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 51.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 415, s. 516–518.

¹ Lenk. Góry Kruszcowe, Rudawy, ček. Krušné hory, vok. Erzgebirge – kalnai dab. Vokietijos ir Čekijos pasienyje.

239. 1939 m. gruodžio 14 d., Lenkijos Respublikos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) šifruota telegrama Lenkijos Respublikos delegatui Lietuvoje prof. Adamui Źoltovskiui (Adam Źółtowski) į Stokholmą dėl Lenkų komiteto steigimo Lietuvoje

Iš Užsienio reikalų ministerijos
Išsiųsta 1939 m. gruodžio 14 d.
Gauta 1939 m. gruodžio 15 d.

Nr. 12

Lenkijos Pasiuntinybė, Stokholmas

Adamui Źoltovskiui

Britų vyriausybė kreipėsi su neoficialiu siūlymu įsteigti Vilniuje lenkų komitetą kuris susitaręs su britų Chargé d'Affaires išduotų asmens tapatybės liudijimus Lenkijos piliečiams neturintiems dokumentų STOP Dėl to rekomenduoju sudaryti komitetą ir jo sudėtį suderinti su Prestonu STOP Prašau Poną atvykus tuoj pat su juo susisiekti šiuo klausimu suteikiant jam kuo daugiau laisvės STOP

1939 XII 14

ZALESKIS

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 246.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 429, s. 529.

240. 1939 m. gruodžio 15 d., Lietuvos Respublikos URM pareigūno, pasiuntinybės patarėjo centre (Kaune) Jono Montvilos raštas Lietuvos valiutų komisijai dėl valiutos pakeitimo iš Lietuvos savo valia išvykstantiems lenkų karo pabėgėliams

Skubu

[Kaunas,] 1939 m. gruodžio 15 d.

[Nr.] 26966

VALIUTŲ KOMISIJAI

Užsienių Reikalų Ministerija turi garbę prašyti Valiutų Komisiją išduoti leidimą išvežti į SSSR pagal pridėtus septynis sąrašus išvykstantiems iš V forto internuotųjų stovyklos lenkų kariams užsienio valiutos sumai 232.432,19 zlotų. Pinigus internuotieji buvo atsigabėnę su savimi pereinant Lietuvos sieną.

Prašoma išrašyti du leidimus: vieną – internuotiems, vykstantiems per Marcinkonių pasienio pereinamąjį punktą, sumai 79.228,24 zl. Ir antrą – internuotiems, vykstantiems per Gudagojaus pasienio pereinamąjį punktą, sumai 153.203, 95 zl.

Priedų: 7 sąrašai.¹

J. MONTVILA,
Pasiuntinybės Patarėjas

JJ/BB

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2183, l. 13.
Nuorašas. Mašinraštis.

¹Minimi sąrašai šiame rinkinyje nepublikuojami.

241. 1939 m. gruodžio 22 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Romoje plk. Boleslavo Veniavos-Dlugošovskio (Bolesław Wieniawa-Długoszowski) slaptas pranešimas Lenkijos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) apie mokytojos iš Palangos E. Grajauskaitės-Pazukienės iniciatyvą

L[enkijos] R[espublikos] Ambasada Romoje
[Slaptai]

Roma, 1939 m. gruodžio 22 d.

Nr. 307/5

Užsienio reikalų ministerijai
Anžė

6 Priedai / 2 vizitinės kortelės ir 4 laiškai¹:

1 LR Prezidentui Anžė

ir 3 – LR Ambasada Paryžiuje

Į Ambasadą kreipėsi kažin kokia jai nežinoma Lietuvos pilietė, neva mokytoja iš Palangos, p. E. Grajauskaitė-Pazukienė (jos 2 vizitines korteles su adresu pateikiu priede). Šios ponios išvaizda kelė pasitikėjimą. Ji įteikė keturis laiškus Ambasada Paryžiuje, laiškai pateikiami priede, prašydama juos išsiuntinėti (vienas laiškas – p. Lenkijos Respublikos Prezidentui Račkevičiui (Raczkiewicz)); tai Palangos stovykloje internuotų lenkų laiškai. Be to, p. Grajauskaitė-Pazukienė žodžiu paaiškino, kad dauguma šių žmonių nori kaip nors nusigauti į Prancūziją ir stoti į Lenkijos kariuomenę. Šiam sumanymui įgyvendinti jiems pirmiausia reikėtų kokių nors lenkiškų dokumentų. P. G. taip pat pranešė, kad tokią akciją būtų galima pradėti tarpininkaujant Lenkijos konsulatui Kaune ar ten pat esančiam Prancūzijos konsulatui.

Ponia G. sausio mėn. pradžioje grįžta į Palangą per Kauną ir spontaniškai siūlo savo pagalbą palaikant ryšius tarp internuotųjų Palangoje ir jų artimųjų. Taip pat norėtų nuvežti atsakymą į keturis minėtuosius laiškus. Jeigu ji nespėtų gauti kokių nors pavedimų ar siuntinių į Palangą per čionykštę Ambasadą, prašo visa tai persiųsti į Prancūzijos konsulatą Kaune ir pavesti jai juos perduoti, taip pat prašo ją apie tai informuoti laišku, nusiųstu pagal adresą, nurodytą vizitinėse kortelėse.

Pokalbis su ponia G. paliko įspūdį, kad, nesant geresnei galimybei, ji tiktų mūsų darbe, kuris susijęs su Lietuvoje internuotų lenkų globa. Jau dabar, prieš grįždama į Lietuvą, ji žadėjo gauti Palangos stovykloje internuotųjų laiškus. Taip pat žadėjo pasistengti užmegzti ryšį su internuotaisiais kitose stovyklose, ypač Kalvarijų kalne, ir gauti jų laiškus.

Ambasada maloniai prašo Lenkijos vyriausybės ir Užsienio reikalų ministerijos visa tai apsvarstyti ir duoti instrukciją, kaip būtų geriausia palaikyti ir panaudoti ryšį su

ponia G. Tačiau pabrėžia, kad, nors ponias G. kelia pasitikėjimą, reikėtų ją patikrinti prieš pavedant jai kokią nors slaptą užduotį.

L[enkijos] R[espublikos] Ambasadorius
[B. Veniava-Dlugošovskis]

Paskirstyti: Darbo ir socialinio aprūpinimo ministerijai
Ministrų tarybos Prezidiumui
LR Ambasadai Paryžiuje

IPMS, Prezydium Rady Ministrów – Kancelaria, sygn. 94A, k. 11–12.

¹Minimi laišakai šiame rinkinyje nepublikuojami.

242. 1939 m. gruodžio 27 d., protokolas apie Lietuvoje internuotų buvusių Lenkijos Respublikos kariškių perdavimą Sovietų Sąjungai

Kaunas, 1939 m. gruodžio 27 d.

P r o t o k o l a s

apie buv. lenkų karių, internuotųjų Lietuvoje, gražinimą į Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungą.

STRS Komisija priėmė 1687 buv. lenkų armijos karių, norinčių grįžti į STRS.

Lietuvos Komisija perdavė viršnurodytą internuotųjų skaičių Sovietų Komisijai.

Internuotieji 1687 asmenys liko išvežti iš stovyklų 1939 m. lapkričio–gruodžio mėn. bėgyje į STRS teritoriją per Gudagojo ir Marcinkonių pasienio punktus.

Be to, turi būti dar išvežti į STRS 32 internuotieji, papildomai pareiškę norą grįžti tėvynėn. Apie šių asmenų išvežimą į STRS bus surašytas papildomas protokoas.

Priedai: 1. Priimtųjų internuotųjų sąrašai.

2. Nuorašas žinių apie internuotuosius, įtrauktus į sąrašus, bet neperduotus pasienyje Sovietų pasienio įstaigoms.¹

[parašas]

J. Montvila

Lietuvos Komisijos Pirmininkas

[SSSR valstybinis herbinis spaudas]

[parašas neįskaitomas]

STRS Komisijos internuotiems priimti Lietuvoje
Pirmininkas

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2183, l. 1.

Originalas. Mašinraštis.

¹Minimi dokumentai šiame rinkinyje nepublikuojami.

243. 1939 m. gruodis (tikslėsnė data dokumente nenurodyta), Lietuvoje internuotų Lenkijos Respublikos kariškių iš V internuotųjų stovyklos sąrašas, 1939 m. gruodį per Gudagojo pasienio perėjimo punktą išvykusių į Sovietų Sąjungą

S a r a š a s

Internuotųjų išvykusių į SSSR iš Internuotųjų Stovyklos V – per gelež. stotį Gudagaja

Eil. Nr.	Pavardė ir vardas	Tėvo vardas	Gimimo data	Laipsnis	Pastaba
1	Lipiec Jan	Andrzej	1906	kapral	
2	Obuchowski Jozef	Jan	1903	sierzant	
3	Wasilewski Stanislaw	Andrzej	1917	kapral	
4	Artyner Feliks	Jan	---	strzelec	
5	Bilszman Jan	Antoni	1904	kapral	
6	Wojtarowicz Marian	Stefan	1897	sierzant	
7	Zacios Wladyslaw	Francziszek	1898	– “ –	
8	Kandybo Waclaw	Stanislaw	1923	strzelec	
9	Kozak Jan	Tadeusz	1903	– “ –	
10	Krupowicz Jozef	Jozef I	1906	st. strzelec	
11	Baranski Wladyslaw	Bronialaw	1903	– “ –	
12	Patyk Stefan	Jakub	1917	kapral	
13	Kopaczynski Zbignew	Tadeusz	1920	ulan	
14	Zdanowicz Jozef	Piotr	1898	strzelec	
15	Osuch Wincenty	Aleksander	1906	plutonowy	
16	Fahlej Fabian	Jan	1902	– “ –	
17	Skrokowski Jozef	Wladyslaw	1915	pchorązy	
18	Konopelka Mateusz	Wincenty	1917	kadet	
19	Slizien Jozef	-----	1906	strzelec	
20	Pietkiewicz Stanislaw	Ignacy	1912	strzelec	
21	Rakiel Aleksander	Kazimierz	1912	strzelec	
22	Koszel Stefan	Wawrzyniec	1917	strzelec	
23	Nowodzielski Kazimierz	Jan	1917	strzelec	
24	Pelko Jozef	Adolf	1901	st. post.	
25	Sulek Szymon	Jan	1898	przodownik	
26	Selwinski Franciszek	Andrzej	1899	posterunkowy	
27	Sitko Milolaj	Milolaj	1890	– “ –	
28	Winiarz Wladyslaw	Henryk	1898	podporucznik	
29	Mohnacz Zygmunt	Jozef	1887	kapitan	

30	Szerszen Jerzy	Nazar	1895	podporucznik
31	Jankowski Tadeusz	Piotr	1905	– “ –
32	Jankowska Irena	Teofil	1912	cywilna
33	Korba Zygmunt	Grzegorz	1897	podporucznik
34	Zastawy Stanislaw	Piotr	1905	st. post.
35	Paczynski Wladyslaw	Jozef	1908	podporucznik
36	Sloniewski Wincenty	Jan	1908	– “ –
37	Pawlowski Stefan	Edmund	1909	– “ –
38	Ciesla Edward	Michal	1901	oficer
39	Ornowski Stefan	Piotr	1896	st. post.
40	Godew Pawel	Milolaj	1900	podporucznik
41	Fajner Wladyslaw	Karol	1900	– “ –
42	Baier Walenty	Wilhelm	1886	st. post.
43	Arciszewski Franciszek	Franciszek	-----	przodownik
44	Chodorowski Stanislaw	Jan	1898	major
45	Uziemblo Jerzy	Jozef	1898	st. przod.
46	Szczęśny Wlodzimierz	Stanislaw	1906	porucznik
47	Zalewsky Wincenty	Piotr	1909	– “ –
48	Moskaluk Jozef	Jakub	899	polciant
49	Harszwolt Zdislaw	Liudwik	1910	– “ –
50	Jackowski Aleksander	Antoni	1899	st. post.
51	Maciesza Stefan	Jan	1894	porucznik
52	Marecki Ferdynand	Blazej	1896	porucznik
53	Trębaczkiwicz Czeslaw	Nikodem	1901	porucznik
54	Trugubow Nikolaj	Jan	1892	przodownik
55	Karlinski Michal	Antoni	1898	chorąży
56	Nowak Jan	Marcin	1905	podporucznik
57	Piechota Jan	Antoni	1899	porucznik
58	Ramsza Jan	Pawel	1912	podporucznik
59	Karłowicz Kazimierz	Wincenty	1905	kapral
60	Wyrzylo Wladyslaw	Jan	1910	st. strzel.
61	Rolinski Edward	Aleksander	1922	slusarz
62	Korobowicz Boris	Konrad	1922	strzelec
63	Czerniak Jan	Antoni	1916	strzelec
64	Bohdanowicz Bronislaw	Franciszek	1900	strzelec
65	Bobka Edward	Franciszek	1917	strzelec
66	Rymaszewski Stanislaw	Adam	1901	strzelec
67	Tytenbrun Jozef	Michal	1894	saper
68	Maciejko Kazimierz	Jan	1901	st. strzł.
69	Wasiluk Marcin	Piotr	1910	kapral

70	Tolkowicz Stefan	Ignacy	1903	szofer
71	Suchorzewski Kazimierz	Wincenty	1910	szofer
72	Skalski Sergiusz	Antoni	1908	sanitariusz
73	Zebryk Kazimierz	Aleksander	1920	strzelec

[parašas]

Majoras Zdanavičius.

V Internuot. Stovyklos Komendantas

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2183, l. 19–20.

Originalas. Mašinraštis.

244. 1939 m. gruodis (tikslėsnė data dokumente nenurodyta), Lietuvoje internuotų Lenkijos kariškių iš V internuotųjų stovyklos sąrašas, 1939 m. gruodį per Marcinkonių pasienio perėjimo punktą išvykusių į Sovietų Sąjungą

S a r a š a s

Internuotųjų išvykusių į SSSR iš Internuotųjų Stovyklos V – per gelež. stotį Marcinkonys

Eil. Nr.	Pavardė ir vardas	Tėvo vardas	Gimimo data	Laipsnis	Pastaba
1	Rogowski Edward	Wilhelm	1915	stzelec	
2	Kurlowicz Jozef	Jan	1915	strzelec	
3	Wiszniewski Stanislaw	Wincenty	1914	kapral	
4	Uszynski Stefan	Stamislaw	1907	strzelec	
5	Nozejko Mikolaj	Piotr	1920	strzelec	
6	Jablonski Franciszek	Filip	1915	strzelec	
7	Uszynski Stanislaw	Aleksander	1907	strzelec	
8	Lupinski Antoni	Wincenty	1911	ulan	
9	Chlopecki Jozef	Walenty	1901	wachmistr	
10	Zambrzycki Jan	Jan	1914	podporucznik	
11	Mucharski Aleksander	Stefan	1923	strzelec	
12	Wroczynski Slawomir	Nestor	1913	kapral	
13	Kabeldis Stanislaw	Stanislaw	1912	strzelec	
14	Rabczewicz Henryk	Mikolaj	1923	strzelec	
15	Witkowski Jozef	Grzegorz	1896	st. sierzant	
16	Wyrzykowski Henryk	Wladyslaw	1893	kancelista	
17	Zimmerman Rudolf	Adolf	1897	kancelista	
18	Tober Mateusz	Aleksander	1898	kancelista	

19	Busko Stefan	Aleksander	1903	kancelista
20	Olszewski Dominik	Jozef	1915	strzelec
21	Zapadka Antoni	Stanislaw	1916	strzelec
22	Wolle Jerzy	-----	1909	kapral
23	Stebelski Edward	Jan	1911	droznik
24	Jackow Sergiusz	Leon	1914	strzelec
25	Kaczynski Witold	Stanislaw	1914	strzelec
26	Recko Wlodzimierz	Jan	1903	strzelec
27	Starniczuk Adam	Michal	1900	strzelec
28	Trzaska Stanislaw	Piotr	1905	srzelec
29	Sredzinski Wacław	Jan	1907	policjant
30	Pilawa Jozef	Andrzej	1899	pisarz
31	Danielski Ryszard	Franciszek	1901	strzelec
32	Wituszynski Tadeusz	Jozef	1895	strzelec
33	Linkowski Jan	Kazimierz	1896	strzelec
34	Siach Jan	Jozef	1911	strzelec
35	Stefanowicz Henryk	Julian	1923	strzelec
36	Rac Jan	Jan	1916	strzelec
37	Lapicz Marian	Klemens	1903	ulan
38	Tarkowski Adolf	Jozef	1908	kapral
39	Solka Karol	Antoni	1901	straznik
40	Woroniecki Czeslaw	-----	1894	pisarz
41	Pxlaszek Jozef	Jozef	1901	strzelec
42	Mrozek Stanislaw	Andrzej	1905	straznik
43	Grabowski Jan	Stanislaw	1903	kapral
44	Szczęśnik Jozef	Stanislaw	1909	ulan
45	Wiktorowicz Stanislaw	Wlodzimierz	1906	kapral
46	Stasiliewicz Walerian	Jan	1913	ulan
47	Muszynski Aleksander	Franciszek	1907	kapral
48	Giaszejter Edward	Aleksander	1901	-----
49	Kowalski Stanislaw	Teodor	1896	-----
50	Roman Tadeusz	Walerian	1917	podporucznik
51	Prydula Zygmunt	Wincenty	1912	st. ulan
52	Popielak Boguslaw	Jozef	1911	ulan
53	Michalak Jozef	Walenty	1909	kapral
54	Lukasik Jozef	Andrzej	1923	strzelec
55	Bogusz Kazimierz	Stanislaw	1906	strzelec
56	Dąbrowski Jan	Tomasz	1911	kapral
57	Chochman Jan	Marian	1915	st. srzelec
58	Choromanda Bazili	Spirydion	1916	kapral
59	Bysikiewicz Jozef	Jan	1899	straznik

60	Bylewicz Lucjan	Jan	1904	wachmistrz
61	Botwinski Wladyslaw	Antoni	1914	kapral
62	Baranczuk Jan	-----	1900	strzelec
63	Bycul Antoni	Andrzej	1905	kapral
64	Wilczynski Mikolaj	Aleksander	1909	lek. wet.
65	Jozwik Stanislaw	Mikolaj	1916	strzelec
66	Kosecki Stanislaw	Jozef	1901	sierzant
67	Korzec Wawrzyniec	Kazimierz	1898	straznik
68	Korzec Franciszek	Kazimierz	1905	straznik
69	Marcynowicz Nikodem	Andrzej	1903	strzelec
70	Brzozowski Michal	Franciszek	1913	st. ulan
71	Daromejczyk Wladyslaw	Tadeusz	1923	strzelec
72	Pawlowski Wacław	Antoni	1921	strzelec
73	Naliwko Włodzimierz	Antoni	1907	strzelec
74	Szut Bronislaw	Antoni	1900	strzelec
75	Wyrzykowski Aleksander	Jozef	1904	szofer
76	Lenaki Stanislaw	Włodzimierz	1899	szofer
77	Luczynski Wladyslaw	Wincenty	1900	strzelec
78	Dardzinski Leopold	Boleslaw	1913	ulan
79	Krzysztofik Mieczyslaw	Stanislaw	1914	kapral
80	Marciniak Wincenty	Stefan	1901	strzelec
81	Kretowski Jozef	Michal	1913	strzelec
82	Tardziejewicz Tadeusz	Wincenty	1920	strzelec
83	Wincenciak Erazm	-----	1903	strzelec
84	Jablonski Franciszek	Stanislaw	1905	ulan
85	Dluzniewski Czeslaw	Jan	1917	strzelec
86	Dziurbenko Rafal	Ludwik	1898	kreslarz
87	Cunet Fryderik	Włodzimierz	1909	straznik
88	Janczewski Marian	Wladyslaw	1913	ulan
89	Skolimowski Wladyslaw	Stanislaw	1905	strzelec
90	Kresczuk Wladyslaw	Grzegorz	1903	st. strzel.
91	Jankowski Franciszek	Roch	1916	sierzant
92	Karklo Czeslaw	Kajeton	1913	strzelec
93	Grzegorzczuk Stanislaw	Piotr	1905	strzelec
94	Jakiel Antoni	Andrzej	1901	strzelec
95	Bartos Jan	Franciszek	1899	pisarz
96	Cieslak Franciszk	Marian	1913	kapral
97	Bielicz Witold	Albin	1909	kapral
98	Bielecki Wacław	Ignacy	1911	strzelec
99	Bulawicki Jan	Wladyslaw	1905	st. strzel.
100	Buczacki Jozef	Jozef	1902	plutonowy

101	Woroniecki Czeslaw	Jozef	1913	st. ulan
102	Szuro Stanislaw	Jan	1920	strzelec
103	Sak Wladyslaw	-----	1912	kapral
104	Majewski Aleksander	Aleksander	1898	-----
105	Majewski Witold	Aleksander	1923	-----
106	Romanowicz Wiktor	Stanislaw	1912	strzelec
107	Stojek Stanislaw	Stanislaw	1914	strzelec
108	Kolesnik Kazimierz	Jan	1915	strzelec
109	Krapowicki Antoni	Jan	1912	strzelec
110	Zakowski Franciszek	Michal	1911	strzelec
111	Miklaszewicz Franciszek	Jozef	1910	strzelec
112	Kalas Alfons	Jan	1911	sierzant
113	Poxokow Mieczyslaw	Wincenty	1910	strzelec
114	Relucki Stanislaw	Borys	1910	strzelec
115	Talipski Antoni	Antoni	1915	st. strzel.
116	Mette Feliks	Felicjan	1902	st. strzel.
117	Kisiel Julian	Piotr	1910	st. ulan
118	Pierczhala Ryszard	Teodor	1922	strzelec
119	Los Stanislaw	Ignacy	1918	strzelec
120	Markiewicz Tadeusz	Edmund	1921	strzelec
121	Nowak Witold	Jan	1917	strzelec
122	Staszewski Henryk	Jan	1913	kapral
123	Mickal Henryk	Franciszek	1906	kapral
124	Waszkinel Mieczyslaw	Jan	1916	strzelec
125	Wojcieszek Henryk	Edward	1922	strzelec
126	Zygnerski Lech	Czeslaw	1917	strzelec
127	Kobylanski Waclaw	Wiktor	1915	strzelec
128	Makarski Kazimierz	Tomasz	1919	strzelec
129	Sadowski Jozef	Jozef	1917	strzelec
130	Wojewodzki Zygmunt	Franciszek	1916	kapral
131	Soczew Edmund Gustaw	Edward	1913	strzelec
132	Bolesta Wladzimierz	Aleksy	1914	strzelec
133	Grodzki Franciszek	Romuald	1918	strzelec
134	Szczepanik Aleksander	Antoni	1910	strzelec
135	Niewiadomski Wladyslaw	Jan	1897	st. stranik
136	Terebij Jozef	Wincenty	1909	strzelec
137	Buczek Ludwik	Kazimierz	1919	kapral
138	Misterowicz Szymon	-----	1918	strzelec
139	Lechnowski Jan	Pawel	1919	strzelec
140	Radziwill Michal	Michal	1909	plutonowy
141	Romanowski Boleslaw	Stefan	1908	strzelec

142	Baeszewicz Tadeusz	Karol	1915	strzelec
143	Paczkowski Jozef	Franciszek	1899	strzelec
144	Niczowicki Boleslaw	Stanislaw	1911	strzelec
145	Augustyniak Piotr	Walerian	----	straznik
146	Solodzinski Jan	Stanislaw	1899	strzelec
147	Szymak Stanislaw	-----	1902	kapral
148	Lazuta Czeslaw	-----	1911	strzelec
149	Kwiatkowski Julian	Jan	1909	sierzant
150	Zalewski Stanislaw	Franciszek	1914	ulan
151	Owsilowski Jan	Jan	1917	st. strzel.
152	Sobczak Franciszek	Jozef	1912	st. strzel.
153	Starosiek Henryk	-----	1925	-----
154	Orlowski Pawel	Aleksy	1911	pchorązy
155	Garc Jozef	Walenty	1901	straznik
156	Paliwoda Stefan	Jozef	1895	straznik
157	Bank Marian	Wladyslaw	1921	st. strzel.
158	Kaczor Jozef	Jozef	1921	strzelec
159	Trejgo Wacław	Wincenty	1920	strzelec
160	Sobolewski Michal	Antoni	1920	strzelec
161	Klewicki Edward	Jozef	1921	strzelec
162	Krupasz Julian	Jozef	1919	strzelec
163	Malinowski Henryk	Mikolaj	1921	strzelec
164	Kozłowski Olgierd	Kazimierz	1923	strzelec
165	Pawłowski Romuald	Konstanty	1920	strzelec
166	Janczurewicz Wiktor	Aleksander	1919	strzelec
167	Kieronski Stanislaw	Jozef	1923	strzelec
168	Naumow Jan	Dymitr	1891	urzędnik
169	Delia Stefan	Stanislaw	1900	urzędnik
170	Jackowski Kazimierz	Tomasz	1909	strzelec
171	Melczarak Franciszek	Antoni	1985	st. sierżant
172	Rudnicki Michal	Jozef	1905	strzelec
173	Stokowski Franciszek	Stanislaw	1901	kapral
174	Wojno Jozef	Antoni	1903	kapral
175	Radulski Wladyslaw	Antoni	1913	strzelec
176	Lutomirski Kazimierz	Jakub	1920	muzyk
177	Olenaki Stanislaw	Stanislaw	1911	muzyk
178	Grabski Jan	Karol	1900	st. strzel.
179	Kirklo Izydor	Julian	1907	kapral
180	Szczygiel Henryk	Wacław	1924	strzelec
181	Drozdowski Eugeniusz	Antoni	1904	podporucznik
182	Lustowski Aleksander	Aleksander	1909	kapral

183	Srednicki Stanislaw	Jakub	1912	kapral
184	Deptula Bronislaw	Stanislaw	1903	st. ulan
185	Luniewski Jan	Konstanty	1908	strzelec
186	Sztuff Konstanty	Kazimierz	1908	strzelec
187	Syciewicz Wiktor	Stanislaw	1914	kucharz
188	Borysiewicz Marian	Erazm	1908	strzelec
189	Bulica Edward	August	1911	strzelec
190	Habera Boleslaw	Karol	1899	sierzant
191	Czarnowski Stanislaw	Adam	1912	ulan
192	Bielakowski Jozef	Adam	1916	strzelec
193	Dąbrowski Jozef	Jozef	1911	strzelec
194	Kowalski Boleslaw	Edward	1897	szofer
195	Herman Konstanty	Roman	1899	strzelec
196	Sochacki Wiktor	Stanislaw	1910	kapral
197	Wyszczytek Zbignew	Stanislaw	1920	kapral
198	Kolenda Izydor	Jan	1905	chorąży
199	Radel Edward	Michal	1911	szofer

[parašas]

Majoras Zdanavičius.

V Internuotųjų stovyklos Komendantas

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2183, l. 21–24.

Originalas. Mašinraštis.

245. 1939 m. gruodžio 30 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo Edvardo Račynskio (Edward Raczyński) šifruota telegrama Lenkijos URM emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) apie Lietuvos Vyriausybės požiūrį į Lenkijos Respublikos emigracinės Vyriausybės delegato Lietuvoje asmenį ir jo veiklą

LR Ambasada Londone

UŽSIENIO REIKALŲ MINISTRUI

IŠSIŪSTA 1939 m. gruodžio 30 d.

GAUTA 1939 m. gruodžio 30 d.

Nr. 115

Refero šifruotą telegramą Nr. 105

Lietuvos užsienio reikalų ministras pasakė Prestonui (Preston), jog Lietuvos vyriausybė, nepripažindama Lenkijos vyriausybės, negali sutikti, kad Lietuvoje veiktų jos tarnautojai. Dėl to jis kategoriškai atsisakė duoti leidimą Mitkevičiui (Mitkiewicz) atvykti,

pridurdamas, jog pareikalaus, kad Zalenskis (Załęski) išvyktų iš Lietuvos. Taip pat neigiamai žiūri į Perkovskį (Perkowski) ir Koscialkovskį (Kościółkowski); dėl Žoltovskio (Żółtowski) pastabų neturi, jo veikla apsiribos tik parama pabėgėliams. Esant šiai situacijai *Foreign Office*¹ nutarė, kad būtina kreiptis į čionykštį Lietuvos pasiuntinį. Jis pritaria pozicijai dėl Mitkevičiaus, tačiau siūlė Perkovskį ir Koscialkovskį paskirti Raudonojo Kryžiaus atstovais; žadėjo paveikti savo vyriausybę, kad būtų pritarta iš principo, jog buvę lenkų tarnautojai gali rūpintis pabėgėlių reikalais. *Foreign Office* siūlo mums daryti panašų spaudimą Klimui.

Račynskis

AAN, Instytut Hoovera, MSZ, 244.

Skelbta: PDD 1939, t. 2, dok. 488, s. 593.

¹ Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerija.

246. 1939 m. gruodžio 31 d., Lenkijos Respublikos emigracinės Vyriausybės delegato Lietuvoje prof. Adamo Žoltovskio (Adam Żółtowski) slaptas pranešimas URM emigracijoje Prancūzijoje apie pokalbį su Lietuvos užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių

[Slaptai]

K o p i j a

Kaunas, 1939 m. gruodžio 31 d.

Gauta 1940 m. sausio 10 d.

Gerbiamas Pone Ministre,

Vakar 8 val. vakaro ištuštėjusiame savo ministerijos pastate mane priėmė p. Urbšys. Po įžanginių mandagių frazių pokalbis prasidėjo iš esmės nuo mano monologo. Tikiuosi, jog neiškraipiau Pono minties pasakydamas, kad mūsų Vyriausybės programa Lietuvos atžvilgiu reiškia kur kas daugiau, nei norą apskritai palaikyti draugiškus santykius; kad suprasdama, jog būtina sudaryti moralines ir materialines taikos garantijas, apie kurias neseniai kalbėjo p. Daladjė (Daladier), mūsų Vyriausybė ateityje norėtų kuo glaudžiau ir aktyviau bendradarbiauti su Lietuva ir kartu siekti Europos rytuose suformuoti grupę valstybių, kurios sugebėtų realiai užkirsti kelią naujai katastrofai, panašiai į dabartinę; kad šiuo atveju nėra nė kalbos apie kieno nors pavergimą, bet tikimasi galimybės remtis į abi mūsų kaimynes šiaurėje ir pietuose – Lietuvą ir Čekoslovakiją, kurioms gresia tie patys pavojai kaip ir mums; kad mūsų Vyriausybė, ypač Ponas, labai blaiviai vertina mūsų dabartinę padėtį, taigi kaip tik dėl to nori jau šiandien supažindinti jį su mūsų ateities siekių ir pastangų gairėmis; kad šių valstybių politinius santykius būtų

galima įsivaizduoti kaip kažką panašaus į neseniai buvusią Mažąją Antantę; karinėje srityje rengti bendrą vadovybę kilusiam konfliktui spręsti; kad ekonominėje srityje egzistuos beveik neribotos susitarimo galimybės, o interesų prieštaravimus bus sunku įžvelgti; kad, be abejonės, pats gyvenimas parodys, jog būtina ir įmanoma plėtoti šias [santykių] užuomazgas; galiausiai, kad Ponas Ministras kaip elgesio būdą siūlo pradėti nuo tų klausimų, kurie mus sieja, juos apibrėžti ir išsamiai aptarti, o pabaigai palikti klausimus, kurie mus gali skirti.

Ponas Urbšys savo atsakymą pradėjo nuo nelabai suprantamų išvedžiojimų, kad, jo manymu, šiuo metu nyksta lietuvių nepalankumo ir pretenzijų Lenkijai sentimentalus ir romantinis pagrindas; kad lietuviai puoselėja geriausius jausmus tautai ir užjaučia dėl jos sunkios dalios; kad lietuvių tauta, iš išorės atrodanti labai griežta ir nepalankiama, iš tikrųjų yra švelni ir geraširdė; kad dabartinėje situacijoje jis iš tikrųjų nemato priežasčių konfliktuoti su Lenkija (galbūt tai buvo aliuzija į Vilniaus klausimo „išsprendimą“, tačiau ši kartą apie tai nekalbėjo). Kelis kartus nutraukiau šiuos draugiškus aiškinimus. Pastebėjau, kad mūsų abiejų kraštų santykiai yra panašūs į santykius dviejų vyrų, kurie myli tą pačią moterį. Jaunystėje tai sukelia abipusę neapykantą, tačiau vyresniame amžiuje tai gali tapti draugystės pagrindu. Jis suprato aliuziją, nes nusijuokė, tačiau nieko neatsakė. Taip pat energingai paprieštaravau teiginiui, neva lietuviai buvo menki nacionalistai. Pastebėjau, kad iš tiesų gali būti, jog Jūsų protėviai buvo menki nacionalistai, tačiau Jūs atsigriebėte su kaupu.

Vėliau prasidėjo svarbiausias pokalbio etapas. Svarbiausias Lietuvos valstybinis interesas šiuo metu yra išsilaikyti (*subsister*). Lietuva priklauso nuo savo kaimynių malonės (*à la merci*). Todėl ji turi vengti bet kokio veiksmo ar žodžio, kurie jai galėtų pakenkti. O ją stebi akys, matančios geriau nei ji pati. Todėl šiuo metu negali būti nė kalbos apie diplomatinių santykių su Lenkija užmezgimą. Būtų pastebėtas net atvykęs naujas konsulato tarnautojas. Vokietijos pasiuntinybė jau klausinėjo apie mano atvykimą. Šiuo metu jis nemato spęstinų klausimų. Lenkijos piliečius globoja Anglijos pasiuntinybė. Todėl jis mano, kad geriausias būdas palaikyti ryšius yra kreipimasis į p. Klimą Paryžiuje. Nenori, kad tai tektų daryti, tačiau, jeigu bus naujų paklausimų, jam teks prašyti, kad aš kuo greičiau išvykčiau. Lenkams jis turi tik vieną pretenziją: kad jie nedarytų to, kas galėtų Lietuvą pastūmėti į pavojų. Lenkų pabėgėliai tegul vengia veltis į politiką ir neatsargių žodžių. Juolab – karinės veiklos Lietuvos teritorijoje. (Aš pasakiau, kad tai sutampa su mūsų instrukcijomis ir autoritetingų lenkų grupių ketinimais.) Deja, tuo tarpu buvo suimtas lenkų šnipas ir jo draugai. (Matyt, jis turėjo omenyje studentą Pacanovskį (Pacanowski), kuris Vilniuje iš tikrųjų pasielgė lengvabūdiškai.) Lenkų propaganda taip pat užkabina Lietuvą. Tai buvo kažkokiam Romoje išleistame biuletenyje. Lietuva bus priversta gintis.

Šis paskutinis sakiny suvedė mus neišvengiamu keliu, t. y. – prie Vilniaus klausimo. Mat atsakiau, jog man asmeniškai nėra žinomas atvejis, kad mūsų propaganda būtų užkabiniusi Lietuvą, užtat labai atsakingai turiu pastebėti, jog Lietuvos valdžios elgesys Vilniuje suteikia pretekstą rasti daugybei skundų ir duoda daug medžiagos kritikai.

Galbūt tenykščiai gyventojai nėra tokie, kaip norėtų Lietuvos vyriausybė. Tačiau tai yra faktas, kurio nepavyks tuoj pat pakeisti paprastu dokumentu. Tuo tarpu ten elgiamasi staigiai ir netikėtai (*on y va un peu rudement*). Lietuviams pasisekė, nes, palyginti su buvusiais okupantais, jie turėjo galimybę lengvai įrodyti savo pranašumą. Iš esmės gyventojai jų atėjimą priėmė kaip išlaisvinimą. Tačiau nuo to laiko, kai miestas buvo užimtas, ši nuostata labai pasikeitė.

Išsakęs šias pastabas vėl išklausiu, tiesa, dėstant tokiu pat ramiu tonu kaip mano, visą paskaitą apie lietuvių filosofiją Vilniaus tema. Elgesys pasikeitė dėl bruzdėjimų. Lietuva mano, kad Vilnius yra jos amžina nuosavybė, o ne depozitas. Lenkų atvykėliai, valdininkai, inteligentija, studentai, profesoriai nusiteikę prieš Lietuvą, todėl reikėjo pašalinti jų įtaką. Beje, universitetas Lietuvos poreikiams ir galimybėms buvo per didelis ir per brangus išlaikyti. Taip būtų pasielgusi bet kuri valstybė ir pan.

Į šiuos teiginius dar atsakiau, kad net atsižvelgęs į Lietuvos poziciją, apie kurią nenoriu diskutuoti, nelabai suprantu, kodėl Lietuvos valdžia, užuot atgrasinusi Vilniaus gyventojus, taikydama veikiau anglosaksų nei vokiečių metodus, nesistengė jų palenkti į savo pusę. Tačiau pabrėžęs, jog noriu laikytis lenkų programos pradžioje neaptarti klausimų, kuriais mūsų nuomonės skiriasi, bet siekiu elgtis priešingai, nutraukiau šį pokalbį prašydamas, kad Lietuva, jeigu ji iš tikrųjų taip myli Vilnių, panorėtų jį vertinti kaip labai brangų daiktą, o ne kaip užimtą priešos teritoriją.

Galiausiai pokalbis baigėsi labai gerai. Mat aš pasakiau, kad noriu iki galo pasinaudoti gauta viza ir čia likti iki vasario mėn. vidurio, tad vietoje raginimo išvykti anksčiau išgirdau leidimą prireikus kreiptis į jį. Baigdamas p. Urbšys taip pat pripažino, kad Lietuvos administracija, kuri nėra pavyzdinė (*n'est pas modèle*), tikriausiai padarė Vilniuje nemažai klaidų.

Turiu pripažinti, kad didžiausią įspūdį man paliko visiško Lietuvos bejėgiškumo prieš kaimynes pripažinimas. Be abejonės, tai atitinka tikrovę, tačiau mes nežinome, kokio masto šis spaudimas yra iš tikrųjų ir ar jie šiek tiek neapsimeta. Be to, žinoma, tai yra labai paprastas ir patogus argumentas, norint mums ką nors atsakyti, arba, pvz., greitai manęs atsikratyti. Tipiška buvo ir tai, jog man išeinant jis labai prašė nerašyti Ponui Ministrui ir nesiųsti jam telegramų, nes esama pavojaus, jog mano siuntos gali būti sulaikytos. Beje, matyt, p. Urbšio ypatybė yra ta, kad jis nemėgsta, kad tai, ką jis pasako, būtų užrašyta, šį savo manevrą jis kartoja įvairiais variantais.

Ponui praktiškai lieka išspręsti klausimą, ar mūsų propaganda puola Lietuvą ar jos nepuola. Man asmeniškai atrodo, kad galbūt iš tikrųjų neverta veltis į smulkmenišką ginčą, didesnį įspūdį galėtų padaryti koks nors stipresnis efektas. Turiu omenyje straipsnius dideliuose Vakarų laikraščiuose apie Vilniaus universiteto uždarymą, veikiau jo panaikinimą, arba keliamą klausimą Bendruomenių Rūmuose, kad Vilniuje lenkai neturi duonos. Be to, pabrėžiu, kad p. Prestonas (Preston) kelis kartus man sakė, jog jo pranešimuose yra daug medžiagos, kaltinančios lietuvius, ir kad *Foreign Office*¹ mielai ją mums suteiks.

Šiandien gavau du straipsnius universiteto klausimu, juos siunčiu ne propagandos ministrui, o į Anžė, kur Ponas Ministras panorėsite spręsti, kaip juos naudoti.

Baigdamas reiškiu Ponui Ministrui kuo didžiausią pagarbą

Adamus Žoltovskis

[Dokumento viršuje ranka rašyta rezoliucija: „A 12. 49/7.“]

IPMS, Ambasada RP w Londynie, A.12.49/7, k. 107–113.

¹Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerija.

247. 1939 m. gruodžio 31 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Londone Broniui Kaziui Balučiai apie politinius Lietuvos ir Lenkijos santykius

[Kaunas, 1939 m. gruodžio 31 d.]

Šifr.

2 = = SSS KAUNAS 119 150 30 2301 =
Lithuanian Minister Kensington London

67151 Sakiau Prestonui kad Zaleskis norėjo atsiųsti naują pasiuntinį ar grąžinti seną bet mes nesutikom numatydami galimas dėl to komplikacijas su rusais vokiečiais kurie galėtų net paskui mus tokį pasiuntinį vėl išsiųst Stop Del tų pačių priežasčių negalima sutikti kad anglų pasiuntinybės prieglobsty susikurtų kamufluota Lenkijos atstovybė kas atsitiktų jei vadinamajin lenkų skyriun būtų paskirti notariškai žinomi diplomatai neva kanceliaristais Stop Koscialkowski Perkowski mūsų žemėje atsidurė kaip pabėgėliai ir spėjo tuojau piktam išnaudoti mūsų svetingumą nes ėmė drumsti čia lenkų tarpe Stop Buvome priversti įspėti juos, kad tuo neužsiimtų Stop Mitkevičių norėjo čia kamufluoti ištaisyti (sic) verbuotoju savanorių į lenkų legijonus Prancūzijoje Stop Tąsa seka

Ministre Affaires Etranger 1157

Gauta: 1939 XII. 31 = iš ryto
Dešifruota “ “ po piet

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 453, l. 285.
Originalas. Rankraštis.

248. 1939 m. gruodžio 31 d., Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio šifruota telegrama Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Londone Broniui Kaziu Balučiui apie politinius Lietuvos ir Lenkijos santykius

[Kaunas, 1939 m. gruodžio 31 d.]

Šifr.

2 = = SSS KAUNAS 118 173 30 2301 ETAT
Lithuanian Minister,
Kensington, London

77426 = Suprantama, kad negalim sutikti su tuo ir skaitome net nelajališka tiek lenkų tiek iš lenkų tiek iš anglų pusės turėti panašių užsimojimų mūsų teritorijoje Stop Jei anglai tikrai nori padėti pabėgėlais ko ligšiol nesame dar pastebėję tai tas geriausia atlikti per tarptautiškai patikimą įstaigą Raudonąjį Kryžių, nes jei norės tas pašalpas duoti per lenkų politikus tai tie pinigai nueis į prieš Lietuvą nukreiptą subversyvinę veiklą ir nepateks vargstantiems lenkų pabėgėliams. Stop Išaiškinkit tai tinkama forma Collierui ir pasakykit kad mūsų nusistatymas del minėtų trijų asmenų yra galutinis Stop Dėl Vilniaus Universiteto tektų duoti suprasti, kad tai yra mūsų vidaus reikalas o be to kad mes negalim palaikyti mūsų valstybei nereikalingų įstaigų vien dėlto kad davus uždario svetimo krašto piliečiams Stop Apie tikrus vilniečius kurie gaus mūsų pilietybę mes pasirūpinsim, o atėjunai galės naudotis pabėgėlių teisėmis.

Ministre Affaires Etranger 1158

Gauta: 1939.XII. 31.= iš ryto
Dešifruota “ “ “ vakare

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 453, l. 286.
Originalas. Rankraštis.

249. 1940 m. sausio 7 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje delegato Lietuvoje prof. Adamo Žoltovskio (Adam Żółtowski) slaptas pranešimas URM apie Lenkijos ir Lietuvos santykius, taip pat lenkų padėtį Lietuvoje

[Slaptai]
Kopija
Nr. 3

Kaunas, 1940 m. sausio 7 d.

Gerbiamas Pone Ministre,

Į Pono telegramą galiu atsakyti, kad šiuo metu nesibaiminu, jog Lietuvoje įvyks netinkamas sprogimas. Opiausia ir jautriausia klausimą – lenkų studentų iškeldinimą

iš bendrabučio – Lietuvos valdžia išsprendė galutinį terminą pratęsdama trims savaitėms, t. y. kaip buvo suprasta, iki vasario mėn. pradžios. Vėliau iškilo mūsų pabėgėlių registracijos klausimas. Gruodžio 21 d. buvo paskelbtas potvarkis, turintis įstatymo galią, pagal kurį paskutinis terminas turėjo baigtis sausio 4 d., tad virš daugumos pabėgėlių pakibo iškeldinimo iš Lietuvos pavojus – todėl nieko nuostabaus, kad visiems susidarė išpūdis, jog tai panašu į spąstus. Komisaras karo pabėgėlių reikalams p. Alekna yra kraštutinis polonofobas ir šiek tiek chamas. Dėl šios priežasties sunkiai sekėsi pratęsti terminus. Galiausiai iš Rygos, į kurią buvo išvykęs, grįžo p. Prestonas (Preston) ir gavo dar 5 papildomas dienas, tiesa, iš jų 2 dienos švenčių, tačiau laiko duota tiek mažai, kad ir tai reiškia labai daug. Turiu pabrėžti, kad Lietuvos Raudonasis Kryžius elgėsi itin garbingai, pats mėgino gauti leidimą pratęsti laiką, organizavo pagalbą darant fotografijas ir rašant prašymus. Užsienio reikalų ministerija taip pat buvo palanki. Tai yra labai smulkios nuolaidos, tačiau tai bent leidžia išvengti greito santykių pablogėjimo. Nedrįstu apgaulingai teigti, kad taikūs žodžiai, kuriuos pasakiau p. Urbšiuviui mūsų Vyriausybės vardu, bus padarę kokios nors įtakos, tačiau kukli mano vizito pas jį pasekmė nebuvo bloga. Atrodo, asmeniškai jis buvo veikiau palenktas, taip mane informavo p. Prestonas.

Beje, kaip rašiau, nekyla abejonių, kad, be kaimynių spaudimo, čia stipriai veikia prieš lenkus nukreiptas fanatizmas, iškiepytas, ypač jaunimui, per praėjusius 20 metų vis keliant Vilniaus klausimą. Čia labai aiškiai matyti senimo ir jaunimo priešprieša. Man ką tik papasakojo apie seno lietuvio padūsavimus: „Po kelerių metų pas mus valdys banditai“, t. y. jaunimas, pavydintis laurų hitlerjugendui ir besižavintis vokiečių metodais, kuriuos jie taiko prieš lenkus.

Todėl laikau savo pareiga išpėti čionykščius dešiniųjų pažiūrų ponus ir Vilniaus „krajovcus“, kad jie savo idiliškų svajonių apie harmoningą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų sugyvenimą ir pan. tiesiogiai nepriešintų nuožmiam šių apskaičiuojančių, realistiškų ir užsispyrusių valstiečių genties spaudimui. Ypač dabar, kai Lenkija negali aktyviai priešintis, jie tai laiko jos silpnumo ir rezignacijos apraiška. Priešingai, tegul jie įsitikina, kad net ištikus didžiausiai bėdai lenkai lieka atsparūs ir jų jėga neišsenkanti; o jeigu paaiškės, kad lietuvių skrandžiui Vilniaus kraštas yra nesuvirškinamas kąsnis, ne lenkų reikalas skubėti siūlyti jiems pagalbą ir šią kortą išmušti Lenkijos vyriausybei iš rankų.

Į Vilnių ketinu vykti kitą savaitę ir atitinkamus lietuviškus dokumentus turėčiau nesunkiai gauti. Tačiau ir dabar iš ten netrūksta žinių, kurios kas dieną mus pasiekia. Nekyla abejonių, kad lietuviai, jeigu įžengę į Vilnių po kelias savaites trukusios bolševikų valdžios apsuks ir išmintingai imtųsi tvarkyti reikalų, patirtų didelę moralinę sėkmę ir, ko gero, pažadintų gyventojų nuotaikas, kurios mums visai nepatiktų. Tuo tarpu politika, siekianti tuoj pat „panaikinti“ lenkų valdžią, institucijų likvidavimas, darbuotojų atleidimas, su niekuo nesiskaitantis visuomeninės, kartais ir privačios nuosavybės pasisavinimas, visose institucijose vienu mostu įvesta gyventojams nesuprantama kalba, nepaslaugūs biurokratai, nacionalistinis tyčiojimas, taip pat nepaprastas policijos storžieviškumas, – visa tai privedė prie to, kad, kaip sakė vienas tenykščių profesorius, kuris yra kilęs iš Kauno krašto ir yra flegmatiško būdo, – lietuviai galutinai prarado

Vilnių. Be abejo, jie mėgins neprotingai taisyti padėtį, taikydami mechaniškus būdus, primenančius tuos, kai jie du trečdalius Vilniaus gyventojų pavertė „svetimšaliais“. Gali paskelbti negailestingų potvarkių, ypač daugėjant pabėgėlių nuo bolševikų okupacijos, kuri, anot gaunamos informacijos, pastaruoju metu gerokai pablogino gyvenimo sąlygas, pvz., uždraudė atsiskaityti zlotais. Todėl gali būti didelis pavojus, kad mes žengsime neapgalvotą žingsnį. Apskritai čia visi supranta, kad būtinas apdairumas ir šaltakraujiškumas. Tačiau nepriteklius ir neveiklumas gali būti blogi patarėjai, todėl, kaip pranešiau anksčiau, Vilniuje knibždėte knibžda įvairių konspiracijų ir organizacijų, netinkamų vadų, agentų, šnipų ir provokatorių, o mums vis dar trūksta teisėto vadovavimo. Iš būtinumo man tenka veikti šioje, taip pat karinėje srityse, nors ši užduotis man nebuvo patikėta.

Kadangi labai daug kariškių (atrodo, daugiau kaip 3000) yra išsivadavusių iš stovyklų, bet jiems sunku išvykti, jie išsibarstę po visą Lietuvą ir gyvena tik šia diena, nurodau, kad tie, kurie liko stovyklose, turi jose kantriai sėdėti, kol negaus kitų nurodymų, tuo tarpu reikia rūpintis kolegomis ir pavaldiniais, palaikyti tvarką, dvasinę ir fizinę būklę, kad šie žmonės iš tikrųjų būtų išsaugoti Lenkijai, atėjus tai akimirkai, kai jai bus reikalingi. Tuos, kurie yra laisvėje ir tinka tarnybai, reikia išsiųsti pirmiausia. Šiam planui įgyvendinti reikalinga organizacija, kurios šiuo metu nėra ir kurią nelengva įkurti, nes nėra normalaus priėmimo prie stovyklų. Tačiau žinau pavardes kelių žmonių, kurie gali padėti įvesti tam tikrą tvarką iki to laiko, kol galiausiai kas nors bus paskirtas ir perims vadovavimą. Žinoma, po kelių atsipalaidavimo mėnesių atsirado daug kenkiančių ar nepatikimų žmonių, o tai užduoties nepalengvina.

Vilniuje svarstomas klausimas dėl universiteto archyvo, kuriuo lietuviai nesirūpins, apsaugos. Į siūlymą atiduoti šį archyvą Lietuvos universiteto valdytojas p. Končius davė neigiamą atsakymą. Ponas Prestonas tvarko tiek daug mūsų reikalų, kad, matyt, neturėjo noro dar ir šio imtis. Todėl drįstu siūlyti Ponui Ministrui, kad jis panorėtų įprastu būdu kreiptis į Poną Klimą. Nėra kalbos apie kokį nors einamąjį administracinį potvarkį Vilniaus teritorijoje, bet reikalas liečia labai specifinio pobūdžio Lenkijos nuosavybę, todėl tai galbūt nesukels kokio nors kenkiančio precedento.

Tačiau turiu pabrėžti, kad p. Prestono atsisakymas užsiimti mums svarbiais reikalais tėra išimtis. Nebūtų nepelnyta, jeigu Ponas Ministras panorėtų pareikšti Anglijos vyriausybei savo padėką už itin uolų čionykštės britų pasiuntinybės rūpinimąsi lenkais.

Iš Vilniaus pas mane atvyko ponas Lapickis (Łapicki). Kadangi čia negaliu jam pavesti užsiėmimo, nes gyvenu viešbutyje, neturiu nieko panašaus į biurą ir visus svarbesnius dokumentus laikau britų pasiuntinybėje, nutarėme, kad jis ir p. Ptašynskis (Ptaśzynski), susitarę su Lenkų komitetu Vilniuje, sudarys išsamų dokumentų rinkinį apie Lietuvos valdymą Vilniaus krašte. P. Lapickis už šį darbą, kuris, manau, gali būti naudingas, paprašė labai kuklaus užmokesčio.

Šiandien apsilankė dr. Vlodzimežas Adamkevičius (Włodzimierz Adamkiewicz) iš Finansų ministerijos Pinigų apyvartos departamento, jis prašė paklausti Anžė, ar galėtų būti naudingas ir ar turi atvykti į Prancūziją.

Grįždamas prie Pono telegramos dar norėčiau aiškiai pabrėžti, kad, priešingai nei mes Paryžiuje pradžioje manėme, šio įstatymo (jo tekstą pridedu¹) tikslas yra ne kuo

daugiau žmonių paversti Lietuvos piliečiais, bet priešingai, kiek įmanoma apriboti lenkų galimybę naudotis Lietuvos piliečių teisėmis. Taigi netrukus čia atsiras lenkams nenaudinga netikrų „svetimšalių“ problema. Kaip šios taisyklės taikomos, rodo tai, kad neseniai buvo atsisakyta pilietybę suteikti mūsų Vilniaus klebonui kun. Kulešui (Kuliesz), kuris gyvena Vilniuje 35 metus, o gimė Ašmenoje, taigi teritorijoje, kurią Sovietai 1920 m. perleido Lietuvai.

Baigiu reikšdamas Ponui Ministrui didžiausią pagarbą

Adamas Žoltovskis

IPMS, Ambasada RP w Londynie, sygn. A.12.49/7, k. 118–123.

¹Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

250. 1940 m. sausio 12 d., papildomas protokolas apie Lietuvoje internuotų buvusių Lenkijos Respublikos kariškių, savo valia išvykstančių į SSRS, perdavimą Sovietų Sąjungai

Vilnius, 1940 m. sausio 12 d.

PAPILDOMAS PROTOKOLAS

apie

buv. lenkų karių, internuotų Lietuvoje, gražinimą į Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungą.

Vilnius, 1940 m. sausio mėn. 12 d.

STRS Komisija priėmė 32 buv. lenkų armijos karių, norinčių grįžti į STRS.

Lietuvos Komisija perdavė viršnurodytų internuotųjų skaičių Sovietų Komisijai, išskyrus vieno – Veličko, susirgusio išvykimo dieną.

Internuotieji 31 asmuo liko išvežti iš „5 forto“ stovyklos į STRS teritoriją 1940 m. sausio 2 d. per Gudagojo pasienio punktą.

Priedų: STRS Komisijos priimtųjų internuotųjų sąrašas.

[parašas]

J.Montvila

Lietuvos Komisijos Pirmininkas

[parašas neįskaitomas]

STRS Komisijos internuotiems
priimti Lietuvoje Pirmininkas

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2183, l. 2.

Originalas. Mašinraštis

¹Minėtas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

251. 1940 m. sausio 15 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie pasikalbėjimą su Lenkijos *chargé d'affaires* įgaliotuoju ministru Paryžiuje Feliksu Frankovskiu (Feliks Frankowski) apie Lenkijos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) nusistatymą lenkų karo pabėgėlių Lietuvoje atžvilgiu

Slapta.
[Nr.] 61/sl.

[Paryžius,] 1940 m. sausio 15 d.

J. S.
Ponui J. URBŠIUI,
Užsienių Reikalų Ministeriui
K a u n e

Lenkų Vyriausybės demaršas

Šiandien 4 val. prašėsi užėiti Lenkų Chargé d’Affaires Frankowski. Atėjęs po kelių bendrų posakių ir pasiteiravimų apie žmonos sveikatą, pranešė, kad jis turi specialinę misiją pas mane. Kad būtų galima lengviau ir tiksliau ją atlikti, Frankowski išsiėmė iš kišenės popierį, kurį paskaitė kaip apytikrį savo vertimą instrukcijos, kurią jis gavo iš Gouvernement d’Angers.

Toje instrukcijoje buvo pasakyta pranešti man, idant tatai aš komunikuočiau Lietuvos Vyriausybei, jog akivaizdoje Eltos ir Tasso žinių per radiją apie susektas dvi slaptas lenkų organizacijas Lietuvoje, Lenkų Vyriausybė pareiškia, kad ji jau nuo gruodžio mėn. yra uždraudusi lenkams pabėgėliams kurti bet kokias organizacijas ir jų nepripažįsta, laikydama jas kenksmingomis pačių lenkų interesams. Frankowski toliau pabrėžė, kad Lenkų Vyriausybė tokią akciją smerkia ypač jei ji nukreipta prieš Lietuvą, ir net laiko provokatoriška.

Iš to paties popierio Frankowski dar paskaitė posmą, kad Lenkų Vyriausybė nenorėtų duoti tokioms žinioms „publicité“⁷¹, nes tat galėtų būti išnaudota Lietuvos kaimynų pačių lenkų pabėgėlių nenaudai.

Aš padėkojau Frankowskiui ir prašiau jau dabar perduoti Lenkų Vyriausybei mano pasitenkinimą tuo demaršu, apie kurį tuojau pranešiu savo Vyriausybei. Tačiau kai paprašiau man palikti tą skaitytą popierį, tai Frankowskis atsikalbėjo, kad tai blogas ir net nešvariai surašytas vertimas iš lenkų kalbos ir pažadėjo jį man atsiųsti tik à titre privé kitą dieną.

Toliau pasikalbėjime tuo pačiu reikalu Frankowskis lyg pabrėžė, kad susektos Lietuvoj tarp lenkų organizacijos galėjo būti jei ne visai provokatoriškos, kaip tat jau yra buvę kitur, tai elementų, kurie dėl savo pabėgėliškos dsperacijos spontaniškai susidaro be jokio Lenkų Vyriausybės nei pritarimo nei juoba paraginimo. Kalboje toliau Frankowskis vėl pakartotojo Lenkų Vyriausybės prietelingą nusistatymą Lietuvai ir jos pasiryžimą ateity ieškoti tiktai abipusių susitarimų.

Per tą vizitą, kuriame buvo paliesti ir kiti klausimai, Frankowski nesuformulavo jokio pasiskundimo nei kokio nors kito pageidavimo kai dėl lenkų pabėgėlių būties Lietuvoje. Priešingai, pranešė, kad nors Lenkų Vyriausybė daug pinigų neturi, ir visokių sunkenybių sutinka pinigams pervesti, tačiau sutinka svarstyti Lietuvos Vyriausybės ir Raudonojo Kryžiaus pasiūlytą sąmatą ir tikisi galėsianti mūsų našą dėl lenkų pabėgėlių išlaikymo palengvinti. Prašė tad tą sąmatą įteikti nieko nelaukiant. O kai paklausiau, ar jie negauna iš Lietuvos kokių skundų, tai Frankowski atsakė, kad pabėgėliai ir emigrantai visame pasauly turi didesnę palinkimą skųstis negu kas kitas ir į tai per daug dėmesio kreipti negalima. Tegalima tik suprasti jų psichišką tuo atžvilgiu jautrumą.

Sąmatą prašyčiau pavesti pamatuoti mūsų Raudonajam Kryžiui. Ją galėčiau arba aš pats įteikti tiesiog Lenkų Vyriausybei arba per mūsų raud. Kryžiaus generalinį atstovą deputatą Gaston Riou.

Kai dėl paties aukščiau išdėstyto demaršo, tai manyčiau būtų pravartu jei ne viešai, tai bent kitokiais keliais lenkams apie tai pranešti kaip jų dezavuavimą arba pasidavimą provokatoriams.

[parašas]

IGALIJOTAS MINISTERIS

P. S. š. m. vasario 17 d. rytą gavau Frankowskio „rėsumė“, kurio nuorašą čia pat pridedu.

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „Lietuvos Pasiuntinybė Prancūzijoje“ ir ranka rašyta rezoliucija: „Liet. Pbei Londone.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 31, l. 25–26.

Originalas. Mašinraštis.

¹ „viešumo“ (pranc.)

252. 1940 m. sausio 17 d., Lietuvos URM Protokolo direktoriaus Jono Aukštuolio konfidencialus pranešimas Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Berlyne plk. Kaziui Škirpai apie Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje turto grąžinimą į Lietuvą

Konfidencialiai
[Nr.] 56/sl.

[Kaunas,] 1940 m. sausio 17 d.

Ponui K. Škirpai,
Lietuvos įgaliotam Ministrui
Berlyne

Pone Ministre,

Pono užsienių reikalų ministro pavedamas, pranešu tamstai, kad p. Dr. Šaulys perdavė mūsų Pasiuntinybės Varšuvoje vynes Užsienių Reikalų Ministerijai. Kadangi

dabar siaučia dideli šalčiai, tai minėti vynai kelyje gali sušalti ir sugesti. Todėl Tamsta esi prašomas skubos keliu pranešti firmai, kuri gabens Pasiuntinybės inventorių ir turės tuos vynus parvežti, kad ji dabar vynų negabentų, o ši reikalą atidėtų iki pavasario. Taip pat prašoma kreiptis į Auswaertiges Amtą /Protokola/, kad būtų leista tuos vynus palikti Varšuvoje iki pavasario. Be to, gal Tamsta malonėsi telegrafu ar kuriuo kitu būdu pranešti p. Andrašiūnui¹, kad jisai vynų nepakuotų.

Naudodamasis proga, reiškiu Tamstai, Pone Ministre, savo didžią pagarbą.

[parašas]

J. AUKŠTUOLIS
Įgaliotas Ministras
Protokolo Direktorius

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2122, l. 2.
Originalas. Mašinėraštis.

---

¹ Antanas Andrašiūnas – Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje pirmasis sekretorius.

253. 1940 m. sausio 21 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje delegato Lietuvoje prof. Adamo Źoltovskio (Adam Źoltowski) slaptas pranešimas URM apie Vilniaus krajovcus, taip pat lenkų gyventojų padėtį Vilniuje ir Kaune

[Slaptai]

Kaunas, 1940 m. sausio 21 d.

Gerbiamas Pone Ministre,

Prieš savaitę buvau Vilniuje, todėl turiu prisiminti dviejų savaitių senumo įvykius, norėdamas aprašyti ten buvusį labai pamokantį incidentą.

Iš Vilniaus pas mane buvo atvykę ir rodė labai didelį lojalumą p. KŠYŹANOVSKIS (KRZYŹANOWSKI), STANEVIČIUS (STANIEWICZ) ir Z. JUNDZILAS (Z. JUNDZILL). Aptarus įvairius aktualius klausimus, jie pareiškė, kad čia atvyko lietuvių, su kuriais juos seniai sieja vienokie ar kitokie santykiai, kvietimu kaip „krajovcai“ aptarti labai aktualios temos – Lenkijos ir Lietuvos santykių. Jaučiau pareigą atkreipti jų dėmesį į tai, kad eventualias nuolaidas Vilniaus klausimu, kurių jie kaip „krajovcai“ galbūt norėtų, turi teisę daryti tik Lenkijos vyriausybė, kad šiandien nerekomenduojama silpninti būsimų Lenkijos atstovų žaidimo, griauinant vieningą Vilniaus gyventojų pasipriešinimo frontą. Man paprieštaravo tik p. Z. Jundzilas, pateikdamas įvairių argumentų, kurių sėmėsi iš amžino „kompromisinės“ politikos arsenalo. Susirinkimo iniciatorius buvo p. VILEIŠIS, iš lietuvių jame dalyvavo p. Bystaras, SIDZIKAUSKAS, KAIRYS, galbūt dar kas nors. Buvo išsakytas teiginys, kad Lietuva pasirengusi palaikyti su

Lenkija draugiškus santykius su dviem sąlygomis – nesikišti į Lietuvos vidaus reikalus ir pripažinti dabartinę Lietuvos nepriklausomybę. Kai buvo paklausta, ar ponai, kaip lenkai, būtų pasirengę sutikti su šiomis sąlygomis, pirmas kalbėjo p. Z. JUNDZILAS norėdamas skubiai atsakyti, kad šiuo metu sutikimas nėra įmanomas, nes 1) patys lietuviai savo dabartinių sienų nelaiko galutinėmis, nes 2) negalima daryti prielaidos, jog dabartinis Lietuvos priklausymas nuo Sovietų, įskaitant ir Sovietų įgulas, galėtų būti sudėtinė jos „valstybingumo“ dalis, nes 3) reikėtų išsiaiškinti, ar dabartinis požiūris į Vilniaus lenkus visiems laikams bus Lietuvos politikos programa, kuri atbaido šio miesto gyventojus nuo priklausymo Respublikai. Žodžiu, labiausiai šokinėjantis „krajovcas“ galiausiai pateikė argumentų kaip bet kuris lenkas ir susirinkimas baigėsi be rezultato.

Netrukus po to nuvykau į Vilnių. Ten visose srityse vyraujantys santykiai gali tik liūdinti. Pirmiausia labai nelinksmos lenkų gyventojų perspektyvos. (Apie tai parašiau asmeniškai p. Ministrui Stančykui (Stanczyk).) Bolševikai nusiaubė miestą: išvežė fabrikus, pasisavino viską, kas tik įmanoma, už savo rublius supirko visas likusias atsargas. Tačiau atėję lietuviai, užuot gelbėję tai, ką buvo galima išgelbėti, padidino siaubimo mastą remdamiesi tuo, kad jiems priklauso visas aktyvas, o pasyvą jie turi teisę tiesiog išbraukti. Taigi jie, kaip anksčiau pranešiau, ne tik panaikino politinę administraciją, bet tuoj pat atleido visus geležinkelininkus, paštininkus, visus teismus, magistratą, 60 % mokytojų, visą universitetą, uždarė visus kooperatyvus, draudimo kasas, sąjungas, bankų filialus, sulaukė visų atlyginimų ir pensijų mokėjimą. Dėl šios priežasties Pagalbos komitetų sąrašuose šiuo metu yra ne tik 26 000 pabėgėlių, bet ir 86 000 Vilniaus gyventojų, kuriems reikia pagalbos. Padėtis blogėja savaime ir dėl politinio spaudimo, kuriuo siekiama visas teises ir naudą suteikti dabartiniams ir būsimiems Lietuvos piliečiams, bet kartu pastebimai sumažinti įteisintųjų skaičių, ypač inteligentijos ir miestiečių, suvokiančių savo lenkiškumą. (Kaimuose, priešingai, plačiai stengiamasi įgyti [pilietybę], tačiau vėl pradedama spausti, kad pareikštų, jog yra lietuvių tautybės. Rodos, atitinkamose įstaigose veikia kunigai, kurių užduotis fabrikuoti lietuvius.)

Kenkiančių potvarkių išleista tiek, kad jau nėra galimybės jų atšaukti. Kovojuame tik su tuo, kad sulaukytume nuo didžiausių kvailysčių, bent niekšybių; siekiame, kad administraciniais sprendimais neišblaškytų pabėgėlių po visą Lietuvą, o paliktų juos ramybėje, taip pat, kad pabėgėliams ir vilniečiams, kurie negali gauti pilietybės, nebūtų apribota teisė dirbti ir užsidirbti. Didžiausia kliūtis yra čia *ad hoc* įsteigtas pabėgėlių reikalų komisariatas, kuriam, be abejo, suteikta neapibrėžta valdžia kištis į visas sritis. Tai, kokios idėjos jiems šauna į galvą, rodo informacija, kurią atvežė HUVERIO (HO-OVER) komiteto atstovas p. REDFERNAS (REDFERN), kad ketinama, o gal jau ir liepta sekvestruoti pabėgėlių spausdinimo mašinėles. (Tiesa, įsitikinau, kad tarp lietuvių yra didelių nesutarimų ir konfliktų. Antai Raudonasis Kryžius iš valdžios išreikalavo raštą, kad jis kontroliuoja pabėgėlių apgyvendinimą ir išduoda leidimus. O URM atstovas Raudonajame Kryžiuje pats man prisipažino, jog paskutinį kartą registruodama

pabėgėlius valdžia paprasčiausiai griebėsi klastočių, kad parodytų, esą neva interesantai davę sutikimą juos perkelti į kitą vietą. Tačiau tai tėra detalės, kurios nekeičia bendro vaizdo, – šiuo metu Lietuva, remdamasi Vokietijos pavyzdžiu, Vilniaus krašte besąlygiškai siekia vadinamųjų įvykusių faktų, t. y. siekia šiame krašte panaikinti visas lenkų pozicijas, jau šiandien nori apgyvendinti ten kuo daugiau lietuvių. Regis, pavasarį ten bus perkeliama valstybės sostinė ir dėl to civilinės administracijos vadas prasarė p. REDFERNUI, kad Vilniuje turi padaryti laisvos vietos 40 000 žmonių, todėl privalės iš ten pašalinti pabėgėlius. Lietuviams nedaug rūpi pastarųjų likimas, tačiau išmintingi žmonės mąsto ir apie tai, kaip visa tai atsilieps ekonomikai, kas bus su Kaunu, kuris iki šiol buvo tempiamas į viršų kaip valdžios rezidencija. Reikėtų pabrėžti, kad Prancūzijos ir Anglijos pasiuntinybėms buvo aiškiai uždrausta pereiti Lenkijos sieną.

Pabandžius suvesti mano buvimo čia pirmo mėnesio balansą, akivaizdu, kad šiomis sąlygomis jis neatrodo paraginamai. Lietuviai, veikia p. Urbšys, išklaušė žodžius apie mano siūlomą draugystę, tačiau kol kas elgiasi po senovei. Tačiau kokie jie yra naivūs, rodo mano oficialaus globėjo iš URM p. STANEIKOS (kuris yra ir vyriausybės delegatas Raudonajame Kryžiuje) nusiskundimas, kad užsienio lenkai veikia prieš Lietuvos Raudonojo Kryžiaus rinkliavas pabėgėlių reikalams. NB, kad randasi vis daugiau lietuvių pabėgėlių ir bando užtušuoti klaipeidiečių ir lenkų pabėgėlių skirtumus. Šiuo atveju man kartą pasisekė: labai ramiai savo pašnekovui paaiškinau, kad užsienio lenkai jokiū būdu negali pripažinti, jog lietuviai Vilniuje elgiasi draugiškai, ir aš iš tikrųjų negalėčiau jiems pasakyti, kad jų bendradarbiavimas su Lietuvos Raudonuoju Kryžiumi grindžiamas Lietuvos valdžios paslaugumu, gerumu ir palankumu. Turiu pripažinti, kad jis labai rimtai manęs išklaušė ir pasiskundė, jog pats turi sunkumų su administracija dėl pirmiau cituotų Raudonojo Kryžiaus pastangų.

Mūsų globėjas p. PRESTONAS (PRESTON) į tai žiūri pesimistiškai. Jis pažįsta lietuvius 8 metus ir sako, kad šiuo metu nieko čia nepavyks laimėti, tačiau pirmoji karinė sėkmė atnaujins jo įtaką ir sudarys sąlygas, kai Lietuvos ir Lenkijos derybos galės duoti vaisių. Prancūzijos pasiuntinys p. DIULONGAS (DULONG) man pataria nenuleisti rankų, po kiek laiko vėl aplankyti p. URBŠĮ ir kantriai ieškoti atramos taško, nuo kurio būtų galima pradėti susitarimą. Žinoma, aš tai padarysiu ir bandysiu ką nors išsiderėti pabėgėliams ir vilniečiams. Tačiau man atrodo, kad po keturių savaitių, kai mano vizito laikas artės į pabaigą, būtų geriau neprašyti jo pratęsti, o ramiai išvykti. Remdamasis kadaise Pono man pasakytais žodžiais, neabejoju, kad, jeigu aš ar kitas mūsų vyriausybės delegatas po kelių mėnesių čia grįš, duos Dievas, į gerą pasikeitusiomis politinėmis sąlygomis, tada šis atvykimas bus įdomus, o ir dabar mūsų pareiškimai gali būti naudingi tam, kam reikia. Šiuo metu mano buvimas čia, jeigu ir neerzina, tai tikrai prastėja kaip to pono, kuris kaip daugybė kitų gana nesėkmingai stengiasi gauti vienokių ar kitokių nuolaidų ir pagalbos lenkams. Parašiau Ministrui STANČYKUI, jog neišvaizduoju, kad Vyriausybės pagalba Vilniui galėtų nutrūkti jau vasario mėn. Čia dar pridėdu klausimą, ar būtų labai sunku duoti truputį kapitalo dviem dar veikiančioms lenkų bankams Vilniuje, kad be nuostolių išgelbėtų daugybę lenkų, prie

bolševikų smukusių dirbtuvių kurias už grašius gali nupirkti lietuviai. Dabar stengiausi užmegzti ryšį su smulkių įmonių Vilniuje savininkais ir pabėgėliais, kurie turi pinigų ir svajoja vėl išsikeisti zlotus. Dėl to labai pageidaučiau gauti kokį nors trumpesnę paaiškinimą, kokia galėtų būti zloto ateitis. Manęs dažnai to klausia. Taip pat sklinda gandai apie naujus, Prancūzijoje išleistus Lenkijos pinigus, juos kategoriškai neigiu. Šiandien Klaipėdos laikraštyje skaičiau apie naują lenkų emisijos banką Krokuvoje, kuriam vadovauja prof. MLYNARSKIS (MŁYNARSKI). Iškarpa pridedu.¹

Baigiu reikšdamas Ponui Ministrui didžiausią pagarbą

Adamus Źoltovskis

P. S. Pono KOGUTO (KHOGUTT) Vilniuje rasti nesugebėjau, tačiau liečiau jam pasakyti, kad esu jo paslaugoms.

HIA, MSZ, sygn. 70/14 (mf. AAN).

¹Minima iškarpa šiame rinkinyje nepublikuojama.

254. 1940 m. sausio 23 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje protestas dėl Stepono Batoro universiteto Vilniuje uždarymo, įteiktas Šventojo Sosto Valstybės sekretoriui Romoje kardinolui Luji Maljonė (Louis Maglione) Romoje

[Vertimas iš prancūzų kalbos]

Roma, 1940 m. sausio 23 d.

Jo Garbingajai Eminencijai
Kardinolui Luji Maljonė,
Jo Šventenybės Valstybės Sekretoriui ir t. t., ir t. t., ir t. t.
Vatikano Rūmai

Gerbiamasis Eminencija,

Vykdydamas savo Vyriausybės pavedimą ir tęsdamas ankstesnius savo veiksmus, turiu garbės iškilmingai pareikšti protestą prieš Lietuvos okupacinės valdžios aktą, kuriuo panaikinamas Vilniaus Stepono Batoro Universitetas. Šis Universitetas, 1578 m. įkurtas Karaliaus Stepono Batoro ir 1579 m. pripažintas Popiežiaus Grigaliaus XIII, civilizuotam pasauliui ir Lenkijai davė didžiai nusipelnusių mokslininkų ir literatų. Pakanka paminėti tėvą Petrą Skargą SJ, Biblijos vertėją tėvą Vujeką (Wujek) SJ, lotynų kalba kūrusius poetus, pvz., Sarbievijų (Sarbievski), tokius lenkų poetus kaip Mickevičius (Mickiewicz) ir Slovackis (Słowacki) bei daugelį kitų, išgarsėjusių toli už tėvynės ribų. Aukščiausieji pontifikai, pastaruoju metu – Pijus XI, yra ne kartą išreiškę palankumą Vilniaus Universitetui.

Dėl šio Lietuvos Vyriausybės sprendimo, viršijančio okupacinės kariuomenės turimas okupuotos šalies administravimo teises, daugelis lenkų profesorių ir studentų neteko teisės dirbti ir mokytis mieste, kurio lenkiškumas nekelia abejonių.

Uždarytame universitete buvo Šventojo Sosto aprobuotas teologijos fakultetas, kuriame sukurta daug darbų, nenuginčijamai vertingų teologijos mokslui Lenkijoje. Daugelis jo profesorių dėsto Vilniaus seminarijoje. Šiame fakultete buvo rengiama daug teologų, labai reikalingų Lenkijos Bažnyčiai.

Šia proga prašau Jūsų Garbingąjį Eminenciją priimti mano didžiausią ir nuoširdžiausią pagarbą.

Nuolankus Jūsų tarnas.

IPMS, Ambasada RP w Watykanie, A.44.115/3

Skelbta: PDD 1940, dok. 35, s. 58–59.

255. 1940 m. sausis (tarp 20–31 d.), Lietuvos Raudonojo Kryžiaus pirmininko dr. Jurgio Alekno *pro memoria* apie Lenkijos karo pabėgėlių Lietuvoje reikalus

[Dokumentas be datos, bet sprendžiant iš turinio parengtas po 1940 m. sausio 20 d.]

Š. m. sausio 20 d. Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Pirmininko p. Alekno buvo pakviestas Vilniaus mieste atbėgėlių¹ sveikatos reikalus tvarkyti Sveikatos Inspektorius.

Globalinių šiuo metu yra iki 118.000 žmonių. Medicinos pagalbą teikia 92 medicinos gydytojai, būtent: lenkų komitete – 19, žydų 22 ir nesinaudojančių pilietybės teisėmis – 51 gydytojas.

Sveikatos reikalams Inspektoriaus darbai matyti iš padarytų ir daromų žygių. Per šį laiką Inspektorius:

1. su specialia sanitarine komisija aplankė 64 atbėgėlių bendrabučius. Nustatė iš bendrabučių sanitariniu atžvilgiu pirmą eilę evakuotino /19 bendrabučių neturi kanalizacijos ir asanizacijos/;
2. išleido aplinkraštį ir taisykles kovai su apkrečiamomis ligomis;
3. sudarė komisiją „Agresto“ pirčiai taisyti ir tai komisijai pirmininkavo; „Agresto“ pirtis aprūpins visų pabėgėlių reikalus /pirtis 6000 žmonių per parą/;
4. nustatė sanitarines evakuacijos taisykles;
5. koordinavo socialinėmis ligomis apkrėstųjų atranką;
6. padarė po keletą atskiruose komitetuose medicinos personalo posėdžių ir išsiaiškino medicinos pagalbos tvarką. Šiuo metu ruošiamos stacionariam gydymui taisyklės;

7. įrengta stacionarinio gydymo reikalams kontrolinė ambulatorija ir artimoje ateityje numatoma peržiūrėti komitetų sudarytas su privačiomis poliklinikomis sutartis, kad stacionarinį gydymą galima būtų nukreipti ir koncentruoti paties Lietuvos Raudonojo Kryžiaus išlaikomose ligoninėse Vilniuje

Iš čia nusakytų keletos konkrečiai padarytų Sveikatos Inspektorius žygių matyti, kad darbas vedamas dvejopa kryptimi, būtent, iš vienos pusės visomis priemonėmis daromos pastangos apsisaugoti nuo negeistinių socialinių ligų ir, iš kitos – taupyti medicinos pagelbai naudojamas lėšas, centralizuojant, kontroliuojant ir racionalizuojant gydymą.

Aišku, kad toks darbas nėra eilinis visuomeninis darbas, bet yra reikalingas specialaus pasiruošimo, administracinio įgudimo ir iniciatyvos, nebekalbant apie tai, kad pasdien reikalinga pašvęsti 6–4 val. vien techniškoms šio darbo problemoms spręsti.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2164, l. 184.

Nuorašas. Mašinarštis.

¹ Atsižvelgdama į tarpukario metais susiklosčiusius politinius Lietuvos ir Lenkijos santykius, savo nusistatymą Vilniaus ir Vilniaus krašto atžvilgiu bei Lenkijos vykdytą politiką Vilniaus krašte ir tarptautinę teisę bei praktiką, Lietuvos Vyriausybė visus karo pabėgėlius skirstė į tris kategorijas: internuoti kariai, karo atbėgėliai ir ateiviai. Internuotais kariais buvo laikomi Lenkijos kariuomenės kariai, kurie dėl prasidėjusių karo veiksmų savo valia pasitraukė į Lietuvą. Karo atbėgėliais buvo laikomi iš vokiečių ir sovietų okupuotų buvusios Lenkijos teritorijų dėl vykstančių karo veiksmų į Lietuvą pasitraukę vietiniai gyventojai ar iš vokiečių / sovietų nelaisvės pabėgę lenkų karo belaisviai. Karo ateiviais buvo laikomi Vilniaus miesto ir krašto gyventojai, kurie čia gyveno iki Antrojo pasaulinio karo pradžios, tačiau nebuvo šio krašto autochtonai, o buvo į jį atvykę jau po 1920 m. spalio 9 d. ir pagal Lietuvoje veikiančius įstatymus neturėjo teisių į Lietuvos Respublikos pilietybę.

256. 1940 m. vasario 1 d., grafo Stanislovo Tyškevičiaus (Stanisław Tyszkiewicz) pastabos apie lietuvių atsakymą į SBU profesorių protestą dėl Stepono Batoro universiteto Vilniuje uždarymo

Pastabos dėl lietuvių atsakymo į Vilniaus profesorių protestą, išspausdintą „Dagens Niheter“ š. m. sausio 16 d.

L. dz. 727-IX/40

Ad I.

Lietuvių teiginys, kad 1578–1773 m. ir 1803–1832 m. Vilniaus universitetas tautine prasme neva buvo lietuviškas, yra visiškai nepagrįstas. Žinoma, kad viduramžiais ir vėlesniais laikais apskritai Lietuvos valstybinė kalba buvo rusėnų (Lietuvos Statutas rusėnų kalba), vėliau ją pakeitė lenkų kalba. Lietuvių kalba neišsivystė iki literatūros ir mokslo kalbos lygio. Ji pradėjo vystytis XIX a. pabaigoje. Todėl „lietuviškas“

universitetas Vilniuje niekada neegzistavo. Vilniaus universitetą įkūrė Lenkijos karalius Steponas Batoras, o ne Lietuvos kunigaikštis.

Ad. 2.

Taip pat pateikiama klaidinga po Didžiojo karo atkurto Stepono Batoro universiteto studentų statistika. Net oficialūs Lietuvos duomenys rodo, kad universitete mokėsi 2695 studentai, iš jų tik 51 buvo lietuvis, 121 rusas, 436 žydai, 53 baltarusiai, 2010 lenkų, kitų tautybių – 24. Iš jų, taip pat pagal Lietuvos šaltinius, daugiau kaip 773 studentai buvo kilę iš Vilniaus ir Vilniaus krašto.

Ad. 3.

Teiginys, kad Lietuvoje ir Lietuvos okupuotame Vilniaus krašte lenkai (pagal lietuvius – lenkų mažuma) sudarė tik 6–7 %, yra klaidingas, nes lenkai Lietuvoje ir Lietuvos okupuotoje teritorijoje sudaro 1/5 visų gyventojų, t. y. mažiausiai 20 %, o pačioje okupuotoje dalyje – apie 80 %.

Ad. 4.

Lietuva nuolatos gauna labai didelę piniginę ir materialinę paramą lenkų ir žydų pabėgėliams, kurie yra Lietuvos teritorijoje. Todėl teiginys, kad ji savo lėšomis išlaiko lenkų pabėgėlius, yra melas. Priešingai, iš Lietuvos atvykstantys lenkai skundžiasi, kad Lietuvos Raudonasis Kryžius savinasi lėšas, siunčiamas lenkų pabėgėliams Lietuvoje.

Ad. 5.

Būdinga tai, kad lietuviai pirmą kartą oficialiai prisipažino, jog uždarė Vilniaus universitetą. Šis prisipažinimas akivaizdžiai prieštarauja Lietuvos pasiuntinybės [...] d. pareiškimui, kad Vilniaus universitetas veikia toliau.

Ad. 6.

Išvada, kurią lietuviai pateikia savo atsakyme, esą jie neturi ir neturės Lenkijai pretenzijų, jeigu Lenkija gerbs suverenią Lietuvos teisę į Vilnių ir pripažins visus Lietuvos administracijos pertvarkymus Vilniuje, yra ne kas kita, tik paskutinė lietuvių propagandos priemonė (po užsienio reikalų ministro Urbšio kalbos), siekianti suklaidinti Europos viešąją nuomonę, kuri nesigaudo Lenkijos ir Lietuvos santykiuose.

Iš tikrųjų visus 20 nepriklausomybės metų lietuviai savo užsienio politikoje vadovavosi tik Rapalo (Rapallo) sąjungininkų, t. y. Maskvos ir Berlyno, nurodymais. Nuo praėjusio karo pabaigos Lietuva visada palaikė revizionistų pusę – prieš Versalio sutartį. Todėl Lietuvos politika, tiesianti rankas į Vilnių, išskyrus trumpą svyravimo laikotarpį, visada buvo antilenkiška, tokia ji ir liko. Tai reikėtų nuolat pabrėžti, nes lietuviai tikriausiai gerai mokės pasinaudoti „kilniaširdėmis“ priemonėmis ir laimėti.

Stanislavas Tyškevičius
Paryžius, [19]40 m. vasario 1 d.

HIA, MID, sygn.106/2.

257. 1940 m. vasario 14 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Paryžiuje Petro Klimo slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie pokalbį su Prancūzijos premjero Eduaro Daladjė (Édouard Daladier) Kabineto šefu, ambasadoriumi Robertu Kulondre (Robert Coulondre) dėl Vilniaus reikalų, taip pat Lietuvos ir Lenkijos santykių

Slapta.
[Nr.] 56/sl.

[Paryžius,] 1940 m. vasario 14 d.

J. S.
Ponui J. URBŠIUI,
Užsienių Reikalų Ministeriui
K a u n e.

Šiandien užėjęs pas ambasadorių Coulondre, Daladier kabineto šefą, tarp kitų klausimų paliečiau Vilnių tokioj plotmėj:

Paklausiau Coulondre, ar Prancūzų Vyriausybė respektvyviai Quai d'Orsay, jau turi kokią nors programą, kaip turės būti sutvarkyti ateity politiniai ir teritoriniai klausimai srityje tarp Vokietijos ir Rusijos.

Coulondre atsakė, kad apie tai galvoti dar peranksti.

Tada paklausiau, ar jis pats turi kokią nuomonę tuo reikalu. C. vėl atsakė neigiamai.

Statydamas klausimą dar konkrečiau, pasiteiravau apie jo „sentiment“⁴¹dėl Vilniaus grįžimo Lietuvai. Bet ir čia Coulondre iš pradžių nepasakė nieko aiškaus, o tik pakartojo, kad tiems klausimams dar neatėjo momentas nei svarstyti nei spręsti. Lenkija yra užpulta, išdrąskyta ir jos sąjungininkai tuo tarpu tegalvoja kaip tuos užpuolikus nubausti. Žinoma, negali būti kalbos apie kokią Lenkijos žemių skirstymą prieš negu ans didysis tikslas bus atsiektas.

Bet – čia įsikišu – aš negaliu sutikti, kad Vilniaus klausimas būtų lygiomis traktuojamas su kitų buvusių Lenkijos teritorijų klausimu. Antra, Lietuva Vilniuje nėra užpuolikas nei Lenkijos draskytojas – ji tenai yra savajame „patrimoine“⁴², kuri buvusi Lenkija jai išplėšė nusižėgdama ir prieš savo prisizadėjimus Lietuvai ir prieš teisę, kurią gynė pati Tautų Sąjunga.

Coulondre ramiai klausė nereplikuodamas.

Tad toliau jam sakau: Aš galiu suprasti Lenkijos sąjungininkų skrupulus, bet man rodos, kad Prancūzija ir Anglija, kiek atyždiau į savo angažamentus išsiūrėjusi, negalės būti „gênées“⁴³savo palankume Lietuvai. Alijantai Lenkijai buvo pripažinę Vilniaus sritį 1923 metais kovo 15 d., bet tuomet jie tą padarė tik dėl to, kad dėl kitokių politinių sumetimų, jie tą padarė tik dėl to, kad dėl kitokių politinių sumetimų, jie nenorėjo palikti padėties neaiškumoje toje Europos dalyje ir pasiryžo pasiremti tiktai „situation de fait“⁴⁴. Taip tuomet buvo suredaguotas anas Lenkijos sienų pripažinimo aktas. Kitaip net suprasti jo ir negalima, atsiminus, kaip Prancūzijos atstovas Tautų Sąjungoj /Bourgeois ir kt./ savo laiku protestavo prieš Lenkų „coup de force“⁴⁵. Kokiomis aplinkybėmis –

toliau sakau – ta „situation de fait“ pasikeitė, tatau yra atskiras klausimas, bet pats to fakto išnykimas Vilniuje alijantus atpalaiduoja nuo angažamento ir konsekventiškai nuo mano minėtų skrupulų. Tuo būdu naujoji situacija negali varžyti alijantų Lietuvos atžvilgiu, nes Lietuva čia nei Lenkų nepuolė nei jų teritorijų nedrąškė, o reintegravosi savo žemėj, kurią Lenkai laikė tik jūsų laikinai toleruojami.

Coulondre visai nedvejodamas sako: „Tout ce que vous dites est vrai, et c'est sussi notre sentiment, mais le moment n'est pas encore venu ou n'est pas opportun pour prendre une décision quelconque“⁶.

Kadangi tuo akimirksniu aš išsiėmiau iš kišenės iš anksto numatytą tai progai dokumentą /kovo 15 d. aktą/, tai Coulondre paprašė jį jam parodyti. Atydžiai paskaitęs pabrauktą vietą, Coulondre vėl pakartojo: „Qui, c'est ça. Vous avez raison. C'est bien le sens de ce document“⁷. Bet vis tik mums nepatogu – sako jis – dabar čia kokį nusistatymą reikšti, nors mūsų „sentiment“⁸ ir yra jūsų pusėje. Čia aš pasakiau Coulondre'ui, kad jis tur būt žino, jog dabartinė lenkų Vyriausybė įteikė savo protestą prieš Vilniaus užėmimą, tačiau aš esu matėsis su Zaleskiu, kurs man leido suprasti, jog formaliai protestas buvo jam neišvengiamas, tačiau Lenkų Vyriausybės pasiryžimas yra ateity į konfliktą su Lietuva neiti ir viską spręsti tik bendru susitarimu. Aš negalėjau to pereiškimo kitaip suprasti, kaip atsižadėjimą nuo senų klaidų ir juoba smurtų, kuriuos ligi šiol praktikavo Lenkija Lietuvos atžvilgiu.

Coulondre pastebėjo, kad tai yra labai svarbu ir juo geriau, bet kad mes tuo tarpu negalime norėti iš Prancūzijos „aller au devant“⁹ mūsų prasme, nes dar momentas neatėjo ir keblumai, kurie iš to rastųsi, būtų nepatogūs dabartinėje situacijoje. „Tačiau, – pridėjo, – pasikalbėk Tamsta tuo klausimu su Leger, tai gali būti naudinga“.

Tų pačių sumetimų pavaizdavimui padariau aliuziją į p. Balučio praneštą man gandą, jog Foreign Office ir Quai d'Orsay patarsią anglų ir prancūzų pasiuntiniams nevykti Vilniun, jei ten būtų švenčiama vasario 16 d. šventė. Coulondre to gando ne tik nedementavo, bet tiesiog pabrėžė, kad tai visai natūralu, suprantama, nes alijantų atstovų vykimas Vilniun preziumuotų oficialų nusistatymą jau dabar. Jei net Užsienių Reikalų Ministerija išsikeltų Vilniun, tai dar nėra reikalo, kad visos Pasiuntinybės keltusi – pastebėjo. Pagaliau, nėra reikalo kviesti diplomatinio korpuso į šventę Vilniuje, kuomet tie klausimai dar negali būti galutinai išaiškinti.

Paminėjau ir sunkumus, kurių sutinkame prancūzų komisarijatuose su Lietuvos piliečių iš Vilniaus srities repatriacija, nes tie organai nesutinka vizuoti mūsų pasų ligi Lenkų Konsulatas nesutiks tų asmenų atleisti iš Lenkų pilietybės. Lietuvos įstatymai tokio atleidimo nereikalauja, bet Prancūzų Vidaus Reikalų Ministerijai būtų reikalingas Vyriausybės nusistatymas bendra prasme dėl Vilniaus teritorijos Lietuvos valstybėje. Juoba, kad jei tie piliečiai yra mobilizacinio amžiaus, jie priversti eiti į lenkų armiją su didele sąžinės žala. Jau geriau jiems būtų eiti į prancūzų armiją... – pridėjau, – jei nebūtų kitokios išeities.

Coulondre tą pastabą priėmė su dideliu pasitenkinimu, bet nurodė, kad tuo tarpu čia reikėtų ieškoti praktišku, konkrečiu išrišimu, atidedant kol kas didįjį klausimą.

Prašyčiau nurodyti, ar dabar matote reikalą tų problemų kompleksą pateikti gen. sekretoriui Leger, kaip tat patarė Coulondre. Jei specialaus nurodymo negausiu, tai mėginsiu pasimatyti su Leger ne demaršui daryti, o tik pasikalbėjimui. Galima dar būtų specialiai tuo reikalu matytis su Zaleskiu ar Sikorskiu, skatinant juos pačius Vilniaus problemą jau dabar likviduoti, kad ji nesipainiotų tarp kitų lenkiškų problemų, – bet tą galėčiau daryti tik tada, kai gaučiau atitinkamą specialią instrukciją.

[parašas]

IGALIOTAS MINISTERIS

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „Lietuvos Pasiuntinybė Prancūzijoje“ ir ranka rašyta rezoliucija: „Liet. Pbei Londonė.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 31, l. 55–58.

Originalas. Mašinraštis.

¹ „nuomonę / nuojautą“ (pranc.)

² „tėvonijoje“ (pranc.)

³ „suaržyta“ (pranc.)

⁴ „faktine padėtimi“ (pranc.)

⁵ „smurto akta“ (pranc.)

⁶ „Visa, ką jūs sakote, tiesa, ir mes tai jaučiame, bet dar neatėjo laikas arba dar netinkamas laikas priimti koki nors sprendimą“ (pranc.).

⁷ „Taip, taip ir yra. Jūs teisus. Šio dokumento prasmė tokia“ (pranc.).

⁸ „jausmai“ (pranc.)

⁹ „kad ji eitų priešakyje“ (pranc.)

258. 1940 m. vasario 16 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministro emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augusto Zaleskio (August Zaleski) slaptas raštas generolui Kazimežui Sosnkovskiui (Kazimierz Sosnkowski) dėl Lenkijos agentų veiklos Lietuvoje

Anžė, 1940 m. vasario 16 d.

Nr. GM 73/6

Visiškai slaptai

Ponui generolui
Kazimežui Sosnkovskiui
Paryžius

Didžiai Gerbiamas Pone Generole,

Šio mėn. 14 d. mane aplankė britų Ambasadorius p. Kenardas (Kennard). Per pokalbį man pasakė, kad turi žinių iš britų *chargé d'affaires* Kaune p. Prestono (Preston).

P. Prestonas teigia, kad kažin koks p. RYBIKOVSKIS (RYBIKOWSKI), kuris, rodos, yra Švedijoje, neatsargiai veikia Vilniaus krašte per agentus, kuriuos, atrodo, jau areštavo Lietuvos valdžia. Anot p. Prestono, visa ši veikla labai nepageidautina, nes aštrina ir šiaip sunkius santykius su Lietuvos valdžia.

Iš pokalbio su Ambasadoriumi šia tema jaučiu, kad Prestoną šis reikalas sujaudino ir jis net mano, jog neatsargi tokio pobūdžio veikla kelia pavojų jo, kaip Anglijos *chargé d'affaires* Kaune, padėčiai.

Pasakiau Ambasadoriui, kad aš nieko nežinau apie jokią p. RYBIKOVSKĮ ir apie jo veiklą. Prašau Poną Generolą maloniai informuoti mane apie p. Rybikovskio tarnybinę padėtį ir jo asmenį, kad galėčiau paaiškinti situaciją britų Ambasadoriui.

Min[istras] Zaleskis

HIA, MSZ, sygn. 70/12 (mf. AAN).

259. 1940 m. vasario 22 d., lenkų generolo Kazimežo Sosnkovskio (Kazimierz Sosnkowski) slaptas raštas užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie slaptą lenkų žvalgybos ir kariuomenės agentų veiklą Lietuvos teritorijoje

Generolas Sosnkovskis

L. dz 1512/tj. 40

Paryžius, 1940 m. vasario 22 d.

Visiškai slaptai

Ponui užsienio reikalų ministrui

(tiesiai į rankas)

Anžė

Atsakydamas į 1940 m. vasario 16 d. raštą Nr. GM 73/6 pranešu:

- 1) Dėl karinės veiklos Vilniaus krašte galioja 1939 m. lapkričio 15 d. Ministrų Komiteto nutarimas, patvirtintas 1939 m. gruodžio 12 d. Ministrų Komiteto nutarimu, kuris aiškiai teigia, kad:

„Išlaikant nepakitusį š. m. lapkričio 15 d. M[ministrų] K[komiteto] nutarimo turinį, nustatomas principas, kad dabartinėmis sąlygomis Kauno, Lietuvos ir Vilniaus krašto teritorijoje nereikia kurti veikiančios slaptos karinės organizacijos, kitaip tariant šiuo metu šioje teritorijoje negali būti vykdoma tiesioginė ginkluota veikla. Ten, be slaptų

politinių organizacijų, gali atsirasti tik orientacinė bazė, palaikanti ryšius su slapta karine veikla, kuri vykdoma Sovietų ir Vokietijos okupuotoje teritorijoje.“

2) Tai, kad Ponas Ministras man atsiuntė raštą dėl p. Rybikovskio, galiu paaiškinti taip: Ponui Ministrui yra žinoma, jog p. Rybikovskis kaip Vyriausiojo Vado Štabo II skyriaus filialo vadovas taip pat turi būti mano paskirto Bazės „L“ komendantu pulkininko Rudnickio (Rudnicki) padėjėjas organizuojant ryšį su kraštu. Taigi iki šiol Bazė „L“ dar nespėjo organizuotis ir pradėti darbo, todėl ir galima p. Rybikovskio veikla nėra susijusi su ZWZ¹ komendantūros veikla.

Apie p. Rybikovskio kaip II skyriaus filialo vadovo veiklą kompetentingos informacijos gali suteikti Vyriausiojo Vado Štabo II skyriaus viršininkas.

3) Pabaigoje pažymiu, kad p. Rudnickis šiuo metu yra Paryžiuje ir aš jam rekomendavau atsargiai veikti Bazės „L“ teritorijoje. Būtų gerai, jeigu Ponas Ministras panorėtų dar kartą aptarti šį klausimą su juo asmeniškai. Savo ruožtu rekomendavau p. Rudnickiui pasiprašyti pas Poną Ministrą.

Generolas
Kazimežas Sosnkovskis

HIA, MSZ, sygn. 70/12 (mf. AAN).

¹ *Związek Walki Zbrojnej* (lenk.) – Ginkluotos kovos sąjunga.

260. 1940 m. vasario 23 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) premjero generolo Vladyslavo Sikorskio (Władysław Sikorski) slapto raštas URM apie plk. Michalo Rybikovskio (Michał Rybikowski) operatyvinio darbo Lietuvoje pobūdį

Ministrų tarybos pirmininkas
ir Vyriausiasis vadas
L. 7251/II.
[Slaptai]

Paryžius, 1940 m. vasario 23 d.
Ponui užsienio reikalų ministrui
Anžė

Atsakydamas į Pono Ministro 1940 m. vasario 16 d. raštą Nr. GM 73/6 pranešu, kad diplomuotas pulkininkas Rybikovskis yra Vyriausiojo vado štabo II skyriaus karininkas ir šiuo metu iš tikrųjų yra šiaurėje.

Lietuvos teritorijoje jis buvo praėjusių metų liepos mėn. ir gruodžio pradžioje, tuo metu užmezgė informacinio pobūdžio ryšių.

Išvykęs iš Lietuvos jis nevykdo jokios agentūrinės veiklos ir Kauno Lietuvos teritorijoje jos nevykdys; jam numatyta veikla niekaip nesusikirs su p. Prestono (Preston) veikla, beje, jam vadovaus diplomuotas papulkininkis Tadeušas Rudnickis (Tadeusz Rudnicki).

Ministrų Tarybos Pirmininkas ir Vyriausiasis vadas
Divizijos generolas
SIKORSKIS

HIA, MSZ, sygn. 70/12 (mf. AAN).

261. 1940 m. vasario 23 d., Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko slaptas raštas komisarui karo pabėgėlių reikalams Adalbertui Staneikai dėl supaprastintų leidimų išdavimo išvykti iš Lietuvos Lenkijos karo pabėgėliams

S l a p t a.
[Nr.] 263/sl.

[Kaunas,] 1940 m. vasario 23 d.

Ponui
Karo Atbėgėliams Tvarkyti
Komisarui.

Atsakydama į Tamstos š. m. vasario mėn 14 d. raštą Nr. 789¹ Užsienių Reikalų Ministerija praneša, jog jos manymu reikėtų, kiek galima, lengvinti atbėgėlių išvykimą iš Lietuvos, tačiau kartu žiūrėti, kad dėl panaudotų priemonių nekiltų priekaištų esą Lietuva padedanti kuriam kariaujančiam kraštui ir tuo būdu prasilenkianti su savo, kaip neutralaus krašto, prievolėmis. Kai dėl Tamstos prisiūsto sąrašo, atrodo, jog buvusiems Čekoslovakijos piliečiams emigrantams duoti sauf-conduit'us² nebūtų kliūčių. Kiek keblesnis yra klausimas dėl sauf-conduit'ų išdavimo asmenims, turintiems Lenkijos pasus. Tačiau ir šiuo atveju sauf-conduit'us galima būtų duoti, jei tai galėtų palengvinti jų išvykimą, moterims, invalidams ir nešaukiamojo amžiaus vyrams. Ministerijos turimomis žiniomis lenkai Prancūzijoje mobilizuojami į lenkų legijonus nuo 17 ligi 45 metų amžiaus. Savanoriais priimami ir vyresnio amžiaus, jei jų sveikatos stovis leidžia tarnauti kariuomenėje. Šaukiamojo amžiaus vyrams, atrodo, tegalima būtų duoti sauf-conduit'us tik tuo atveju, kai yra tikrumo, jog išvažiuojantis su Lietuvos

įstaigų išduotu sauf-conduit'u nestos į kurios kariaujančios šalies kariuomenę. Todėl čia kiekvieną atsitikimą reikia spręsti individualiai.

Savaime suprantama, jog duodamieji sauf-conduit'ai turi būti trumpalaikiai, galiojant tik išvykti, be teisės grįžti, išskyrus tuos atvejus, kai išvažiuojantis vyksta į J.A.V.

[parašas]

E. TURAUSKAS,
Įgaliotas Ministras
Politikos D-to Direktorius

JM/EV

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2182, l. 272.

Originalas. Mašinraštis.

¹ Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

² „leidimus“ (pranc.)

262. 1940 m. vasario 24 d., Lietuvos Respublikos Vyriausybės konfidencialus memorandumas Didžiosios Britanijos Vyriausybei apie Lietuvoje internuotų lenkų kariškių ir karo pabėgėlių padėtį

CONFIDENTIAL

[London,] February 24, 1940

POLISH INTERNEES AND REFUGEES IN LITHUANIA

1. Internees

At the present time the number of soldiers of the Polish army interned in Lithuania is 8,087, and of the German army, 2. The internees are accommodated in six camps, i.e. at Kalvarija, Rokiškis, Kulautuva, Vilkaviškis, Ukmergė and Aukšta Panemunė. The juridical position of the internees is regulated in accordance with The Hague Conventions IV and V, The Geneva Conventions of July 27, 1929 concerning wounded and prisoners of war, and international practice. Moreover, a special domestic Law was promulgated in the Government Gazette № 637 to deal with infringements of discipline and other offences committed by internees. Internees receive everything essential for their maintenance, such as food, clothing, housing, etc. In this respect they enjoy approximately the same treatment as is extended to men of the Lithuanian army. Up to January 16, 1940, the sum of Lt. 5,568,099,75 had been disbursed on account of the maintenance of the internees. The average cost per day per head is as follows: For an officer – Lt. 4.45; for a private – Lt. 4. The Lithuanian Government has been able to reach an agreement with the Government has been able to reach an

agreement with the Governments of the U.S.S.R. and Germany regarding the repatriation of the internees emanating from the U.S.S.R. and the regions administered by Germany. Before these agreements were made, the Governments of Great Britain and France were duly informed. The following fundamental principles are observed when repatriating internees: (1) The internees must have expressed a wish to return and (2) must have ties of origin, domicile and labour with the regions to which they have expressed a wish to return. In this manner 1,706 internees have already been repatriated to the U.S.S.R., and 1,550 wishing to return to the region administered by Germany have been registered. A German Commission for acceptance of the internees is shortly to arrive in Lithuania. Among the internees there are also many sick and wounded unfit for military service, and it has been decided to release such invalids from the camps. For that purpose a commission has been appointed of three doctors, representing the Ministry of National Defence, the Lithuanian Red Cross, and the corresponding camp respectively, and two representatives of the Staff of Internees and the Ministry for Foreign Affairs respectively, which is now verifying the state of health of the sick and wounded internees. Some 950 internees have registered as desiring to have their state of health verified, and it is anticipated that of this number about 500 will be recognized as unfit for military service. For the determination of unfitness the commission is guided by the „Accordtype” appended to the Geneva Convention of 1929 concerning prisoners of war. The Ministry thinks that it will succeed in repatriating the invalids that have expressed a wish to return to their native land; while those not wishing to return will be treated as civilian refugees. Thus the Government's efforts are directed to reducing the number of internees to the minimum, while at the same time not infringing Lithuania's obligations as a neutral. International and foreign organizations generally have not associated themselves with the maintenance and assistance of the internees. Their efforts are directed to helping the civilian refugees who are not protected by international conventions. Thus the entire burden of maintaining the internees for the time being devolves upon the State. The military property brought by the internees is estimated at Lt. 1,830,299. Food, clothing and medicines used for the internees themselves (about Lt. 170,000), weapons, firearms, motor vehicles, &c. are stored in the warehouses of the Ministry of National Defence, and horses and harness have been distributed among the inhabitants of the Vilna region, from whom for the most part they had been requisitioned.

2. Civilian Refugees

Although compulsory registration of refugees has terminated (on January 20), its results have not yet been computed. According to registration by the Red Cross, the number of refugees on February 8, 1940, totalled in Vilna city, New Vilna and Lentvaris, 26,551, and in other parts of Lithuania about 10,000, i.e. about 36,000 in all, among them being about 4,000 Lithuanians, mostly from the regions passing to the U.S.S.R. and fewer from the so-called „triangle” administered by Germany.

At first refugees were cared for by national committees for the assistance of refugees, the Lithuanian Red Cross and various foreign organizations, such as the International Red Cross, the Hoover Committee, Joint Organization, etc. Thus there was no systematic and uniform organizations. On December 7, 1939 the Law to regulate war refugees was promulgated (Government Gazette, № 681). A Commissariat was established whose objects were: (1) To register all refugees and supply them with documents; (2) to seek dwelling-places for refugees; (3) to centralize, supervise and coordinate the work of helping refugees; (4) to look after repatriation of refugees, seek ways of settling them in other countries, look after their departure, etc. So far this Commissariat has issued two decrees, viz., on compulsory registration and assistance of refugees. Under the first decree refugees are supplied with refugee certificates, wherein is determined the dwelling-place from which it is forbidden to remove without permission; under the second the Lithuanian Red Cross is commissioned to centralize and supervise assistance work, and a general assistance fund is established.

When allotting dwelling-places to refugees the authorities have been guided by the wish to relieve the larger towns, in the first place Vilna and Kaunas. So far the number of refugees in Kaunas has been reduced from 900 to about 200. Moretofore most of the refugees have been concentrated in Vilna and its neighbourhood. Boardinghouses are being prepared for the accommodation of refugees at Žagarė (2,500 persons), Kybartai, and elsewhere. Those that have unlawfully crossed the frontier, and there were formerly very many of such, with the exception of Lithuanians, are being sent back. The news circulated by the American Jewish Agency „ITA” that Lithuania is driving back refugees in large parties is untrue; only those are unlawfully crossing the frontier are sent back.

At the end of January 1940 there were about 15,000 refugees being helped in Vilna city and neighbourhood and about 4,000 in other parts of Lithuania, among them about 8,000 Poles, 9,000 Jews, and 2,000 Lithuanians. Food for one refugee costs on an average 60 to 80 cents a day. Steps have been taken to obtain help from abroad through organizations and legations. Response has been forthcoming from the International Red Cross, the Hoover Committee, Joint Organization, and Lord Moyne's Committee. No help is forthcoming from France. Through the intermediary of the Lithuanian Red Cross with foreign organizations a gentleman's agreement has been concluded for six months for continuous monthly help on their part, i.e. International Red Cross \$17,000 – \$20,000; Hoover Committee, \$17,000; Joint Organization, about \$50,000; Lord Moyne's Committee, \$5,000.

The Lithuanian Government on its part has undertaken to contribute to this assistance at the ratio 10:5, i.e. to give 50% of the sums subscribed by these organizations, up to Lt.350,000 a month. All the sums assigned to help refugees are paid into a common fund which is administered by the Lithuanian Red Cross. Assistance is allotted by a coordinating committee on which representatives of the organizations sit. In this manner about Lt.1,000,000 a month has been raised to help the refugees, but apparently this amount will not suffice for long.

The Lithuanian Government has agreed with the U.S.S.R. and German Governments on the repatriation of refugees to the former Polish regions administered by those States. Only those who wish to return to their former places of residence, work or origin are repatriated. In this manner already 771 refugees have left for the U.S.S.R. (The U.S.S.R. Commission has accepted 1,081). Some 1,619 refugees wishing to proceed to regions administered by Germany have been registered, plus about 25% family members. There are about 11,000 in all emanating from former Polish regions now administered by Germany, plus 25% family members. The German Commission for reception of refugees has promised to arrive in Lithuania at an early date. The Lithuanian Government has also made and is making efforts to settle refugees in other countries which have been less affected by the war. A number of governments have been approached with a view to inducing them to accept some of the refugees, but from all governments to which this appeal was directed negative replies have been received, some on various pretexts and some without the attribution of any motive. The Scandinavian Governments, for example, vindicated themselves on the ground that they had to admit Danish refugees. The Lithuanian Legation in Washington maintains the closest contact with the Jewish organization Agro-Joint, which is negotiating with the Government of the Republic of Santo Domingo on the settlement of European Jewish refugees in that country. The Government of Santo Domingo has decided to admit 100,000 immigrants from Europe, especially agriculturists. The first party of immigrants will be able to arrive during 1940. Thus the Legation in Washington is concerned that, when carrying out the plan of settlement of refugees in Santo Domingo, the large number of refugees in Lithuania should be considered. It is hoped that some of the refugees can proceed to Palestine (about 2,000) and to the United States of America. Lithuanian institutions, as far as this depends upon them, are helping the emigrants and removing obstacles, by providing them with documents, looking after transit and so forth.

As regards the repatriation of refugees and their departure for other countries, it must be borne in mind that notwithstanding the firm resolve to send back all those who have unlawfully crossed the frontier, some of them slip through, not to mention those previously expelled and returned, as, for example, in the case of 2,000 Jews, who were driven back to the Lithuanian side from the Suvalkai „triangle”. The Lithuanian Government’s efforts to induce Germany to permit these 2,000 Jews to return to their homes have so far proved futile.

It will thus be seen that the Lithuanian Government’s efforts to regulate the refugee question are proceeding in two directions. (1) to neutralize the refugees politically and lessen the economic burden of their maintenance, and (2) to reduce the number of refugees. These tasks are being resolutely carried out, but at the same time in conformity with the dictates of humanity. The humane attitude and toleration displayed by the Lithuanian Government in affording asylum to the refugees and bearing the heavy burden of their maintenance have received almost universal recognition abroad.

3. Residents of Vilna City and Region without Lithuanian Citizenship

Besides the question of internees and refugees, it is necessary to settle the no less important and difficult problem of immigrants in the Vilna region. There are from 75,000 to 100,000 former Polish citizens who came to the Vilna region from Poland before the war and do not now enjoy Lithuanian citizenship. Some of them are urgently in need of help, and the number of such is continually growing.

Meanwhile endeavours are being made to regulate the legal position of the immigrants and supply them with documents. It is proposed to place immigrants to be assisted on a par with the refugees and to treat those possessing a source of livelihood like all foreigners.

[Vertimas]

KONFIDENCIALIAI

[Londonas,] 1940 m. vasario 24 d.

LENKŲ INTERNUOTIEJI IR PABĖGĖLIAI LIETUVOJE

1. Internuotieji

Dabartiniu metu Lenkijos kariuomenės karių, internuotų Lietuvoje, yra 8087, o Vokietijos kariuomenės – 2. Internuotieji laikomi šešiose stovyklose: Kalvarijoje, Rokiškyje, Kulautuvoje, Vilkaviškyje, Ukmergėje ir Aukštojoje Panemunėje. Juridinė internuotųjų padėtis tvarkoma pagal Hagos konvencijos IV ir V [str.] ir 1927 m. liepos 27 d. Ženevos konvenciją dėl sužeistų ir karo belaisvių, taip pat tarptautinę praktiką. Be to, pagal specialų vietinį įstatymą, skirtą drausmės pažeidimams ir kitiems internuotųjų padarytiems prasižengimams tvarkyti, kuris buvo išspausdintas Vyriausybės laikraštyje¹ (*Government Gazette*) Nr. 637. Internuotieji gauna viską, kas būtina jų išlaikymui: maisto, drabužių, patalpų ir t. t. Šiuo atžvilgiu jie naudojami maždaug tokiais pat sąlygomis kaip ir Lietuvos kariuomenės kariai. Iki 1940 m. sausio 16 d. internuotųjų išlaikymui buvo skirta 5 568 099,75 lito. Vidutinė žmogaus išlaikymo dienos kaina yra tokia: karininkui 4,45 lito, eiliniui – 4 litai. Lietuvos Vyriausybei pavyko susitarti su SSRS ir Vokietijos Vyriausybėmis dėl internuotųjų repatriacijos iš SSRS ir Vokietijos administruojamų regionų. Apie šių susitarimų sudarymą Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos Vyriausybės buvo deramai informuotos. Kai internuotieji yra repatrijuojami, taikomi šie fundamentalūs principai: (1) internuotieji turi pareikšti norą grįžti ir (2) turi turėti kilmės, nuolatinės gyvenamosios vietos ir darbo ryšius su tais regionais, į kuriuos jie nori grįžti. Taip 1706 internuotieji jau yra repatrijuoti į SSRS ir užregistruota 1550 norinčiųjų grįžti į Vokietijos administruojamus regionus. Vokiečių komisija dėl repatriantų priėmimo turėtų į Lietuvą atvykti netrukus. Tarp internuotųjų

taip pat yra daug sergančių ir sužeistų – netinkamų karinei tarnybai, todėl nutarta tokius invalidus išleisti iš stovyklų. Tam paskirta komisija, kurią sudaro trys gydytojai, atstovaujantys Krašto apsaugos ministerijai, Lietuvos Raudonajam Kryžiui ir atitinkamai stovyklai nurodyta tvarka, taip pat du atstovai iš internuotųjų kadru ir Užsienio reikalų ministerijos, kurie dabar tvirtina sergančių ir sužeistų internuotųjų sveikatą. Apie 950 internuotųjų yra užsiregistravę, kad jų sveikatos būklė būtų patikrinta, ir yra manoma, jog 500 iš jų bus pripažinti netinkami karo tarnybai. Nustatydama netinkamumą komisija vadovaujasi 1929 m. Ženevos konvencijos Susitarimo priedu dėl karo belaisvių. Ministerija tikisi, kad jei pavyks repatrijuoti invalidus, kurie yra pareiškę norą grįžti į savo tėvynę, likusieji, nenorintys grįžti, bus tvarkomi kaip civiliai pabėgėliai. Taigi Vyriausybė stengiasi sumažinti internuotųjų skaičių iki minimumo ir kartu nepažeisti Lietuvos kaip neutralios šalies įsipareigojimų. Tarptautinės ir užsienio organizacijos nėra susijusios su internuotųjų išlaikymu ir parama. Jų pastangos nukreiptos padėti civiliams pabėgėliams, kurie nėra apsaugoti tarptautinių konvencijų. Todėl visa našta išlaikant internuotuosius šiuo metu tenka valstybei. Internuotųjų atsineštas karinis turmas vertas 1 830 299 litų. Maistas, drabužiai ir vaistai, naudojami pačių internuotųjų (apie 170 000 litų), ginklai, šautuvai, automobiliai ir t. t., saugomi Krašto apsaugos ministerijos sandėliuose, o arkliai ir pakinktai paskirstyti Vilniaus regiono gyventojams, iš kurių didžioji dalis kaip tik ir buvo rekvizuoti.

2. Civiliai pabėgėliai

Nors privaloma pabėgėlių registracija jau baigta (sausio 20 d.), jos rezultatai dar nėra suskaičiuoti. Remiantis Raudonojo Kryžiaus registracija, pabėgėlių 1940 m. vasario 8 d. Vilniaus mieste, Naujojoje Vilnioje ir Lentvaryje iš viso buvo 26 551, kitose Lietuvos dalyse – apie 10 000, t. y. iš viso apie 36 000, iš kurių apie 4000 lietuvių yra daugiausia iš regionų, atitenkančių SSRS, ir mažiau iš Vokietijos administruojamo vadinamojo „trikampio“.

Iš pradžių pabėgėlius globojo valstybiniai komitetai pabėgėliams padėti, Lietuvos Raudonasis Kryžius ir įvairios užsienio organizacijos, kaip antai Tarptautinis Raudonasis Kryžius, Huverio (Hoover) komitetas, Bendroji organizacija ir t. t. Taigi nebuvo sistemingų ar vienodų organizacijų. 1939 m. gruodžio 7 d. buvo paskelbtas (Vyriausybės laikraštis, Nr. 681) įstatymas, skirtas karo pabėgėliams tvarkyti. Įsteigtas komisariatas, kurio tikslai buvo: (1) registruoti visus pabėgėlius ir jiems parūpinti dokumentus; (2) tvarkyti gyvenamas pabėgėlių vietas; (3) centralizuoti, prižiūrėti ir koordinuoti darbą pabėgėliams padėti; (4) prižiūrėti pabėgėlių repatrijavimą, ieškoti būdų, kaip juos apgyvendinti kitose šalyse, tvarkyti jų išvykimą ir t. t. Iki šiol šis komisariatas yra išleidęs du nutarimus dėl pabėgėlių privalomos registracijos ir paramos. Pirmas nutarimas nurodo, kad pabėgėliams būtų išduoti pabėgėlių pažymėjimai, kuriuose nustatomos jų gyvenamosios vietos ir uždrausta iš jų pasišalinti be leidimo. Antras nurodo, kad Lietuvos Raudonasis Kryžius yra įgaliotas centralizuoti ir prižiūrėti paramos darbą ir kuria bendrą paramos fondą.

Pabėgėliams paskirstant gyvenamąsias vietas valdžia vadovavosi noru palengvinti našta didiesiems miestams, pirmiausia Vilniui ir Kaunui. Iki šiol pabėgėlių Kaune buvo sumažinta nuo 900 iki 200. Ligi šiol dauguma pabėgėlių telkėsi Vilniuje ir jo apylinkėse. Pensionai pabėgėliams priimti ruošiami Žagarėje (2500 asmenų), Kybartuose ir kitur. Tie, kurie neteisėtai perėjo sieną, o anksčiau tokių buvo daug, išskyrus lietuvius, yra siunčiami atgal. Amerikos žydų agentūros „ITA“ skleidžiama žinia, kad Lietuva daugybę pabėgėlių gražina atgal, neteisinga. Atgal siunčiami tik tie, kurie neteisėtai perėjo sieną.

1940 m. sausio pabaigoje buvo apie 15 000 pabėgėlių, gaunančių paramą Vilniaus mieste ir jo apylinkėse ir beveik 4000 kitose Lietuvos dalyse: apie 8000 lenkų, 9000 žydų ir 2000 lietuvių. Dienos maistas vienam pabėgėliui vidutiniškai kainuoja nuo 60 iki 80 centų. Stengiamasi paramą gauti iš užsienio per organizacijas ir atstovybes. Atsakymai gauti iš Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus, Huverio komiteto, Bendrosios organizacijos ir Lordo Moino (Moyne) komiteto. Jokios pagalbos negaunama iš Prancūzijos. Lietuvos Raudonajam Kryžiui tarpininkaujant su užsienio organizacijomis buvo sudarytas *džentelmeniškas susitarimas* dėl mėnesinės paramos šešis mėnesius, t. y. iš Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus 17 000–20 000 dol., Huverio komiteto 17 000 dol., Bendrosios organizacijos apie 50 000 dol., Lordo Moino komiteto 5000 dol.

Lietuvos Vyriausybė savo ruožtu yra sutikusi prisidėti prie šios paramos santykiu 10 : 5, t. y. duoti 50 % šių organizacijų pateiktos sumos, bet ne daugiau kaip 300 000 litų per mėnesį. Visos sumos, skirtos pabėgėliams padėti, mokamos į bendrą fondą, kurį administruoja Lietuvos Raudonasis Kryžius. Paramą skirsto Suderinimo komitetas, kuriame posėdžiauja ir tų organizacijų atstovai. Taip apie 1 000 000 litų per mėnesį buvo surinkta pabėgėliams padėti, bet, matyt, šios sumos neilgam užteks.

Lietuvos Vyriausybė sutarusi su SSRS ir Vokietijos Vyriausybėmis dėl pabėgėlių repatriacijos į buvusius Lenkijos regionus, administruojamus šių šalių. Tik tie, kurie norį grįžti į savo buvusias gyventąsias vietas, darbus ar kilmės vietas, yra repatriuojami. Taip jau 771 pabėgėlis yra išvykęs į SSRS. (SSRS komisija priėmusi 1081.) 1619 pabėgėlių, norinčių keliauti į Vokietijos administruojamus regionus, jau užregistruota. Pridedama dar apie 25 % dėl šeimos narių. Iš viso apie 11 000 iš visų dabar Vokietijos administruojamų buvusių Lenkijos regionų, pridedant 25 % dėl šeimos narių. Vokietijos pabėgėlių priėmimo komisija yra pažadėjusi į Lietuvą atvykti greitai. Lietuvos Vyriausybė taip pat yra dariusi žygių ir stengiasi apgyvendinti pabėgėlius kitose šalyse, kurios mažiau paveiktos karo. Buvo kreiptasi į kai kurias Vyriausybes siekiant jas įtikinti priimti dalį pabėgėlių, bet iš tų Vyriausybių, į kurias buvo kreiptasi, buvo gauti neigiami atsakymai, tik vieni su įvairiais paaiškinimais, kiti nenurodžius jokių priežasčių. Pavyzdžiui, Skandinavijos Vyriausybės pasiteisino tuo, kad turi priimti pabėgėlių iš Suomijos. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone palaiko artimus ryšius su žydų organizacija *Agro-Joint*, kuri veda derybas su Santo Domingo Respublikos² Vyriausybe dėl Europos žydų pabėgėlių apgyvendinimo toje šalyje. Santo Domingo Vyriausybė yra sutikusi priimti 100 000 imigrantų iš Europos, ypač susijusių su žemės

ūkiu. Pirmą grupę imigrantų galės atvykti 1940 metais. Todėl pasiuntinybė Vašingtone rūpinasi, kad vykdant planą apgyvendinti pabėgėlius Santo Dominge būtų įvertintas ir didelis pabėgėlių skaičius Lietuvoje. Tikimasi, kad dalis pabėgėlių galės toliau keliauti į Palestiną (apie 2000) ir Jungtines Amerikos Valstijas. Lietuvos institucijos, kiek tik priklauso nuo jų, padeda emigrantams ir pašalina kliūtis teikdama jiems dokumentus, prižiūri keliones tranzitu ir taip toliau.

Kalbant apie pabėgėlių repatriaciją ir jų išvykimą į kitas šalis reikia prisiminti, kad nors ir yra tvirtas nusistatymas grąžinti visus, kurie neteisėtai peržengė valstybės sieną, daliai pavyksta pralįsti, neminint tų, kurie buvo anksčiau išsiųsti ir grąžinti, pavyzdžiui, kaip 2000 žydų, kurie buvo varomi atgal į Lietuvos pusę iš Suvalkų „trikampio“. Lietuvos Vyriausybės pastangos įtikinti Vokietiją leisti šiems 2000 žydų grįžti namo iki šiol bevaisės.

Taigi akivaizdu, kad Lietuvos Vyriausybės pastangos reguliuoti pabėgėlių klausimą vyksta dviem kryptimis: (1) neutralizuojant pabėgėlius politiškai ir mažinant šalies ekonominę naštą dėl jų išlaikymo, (2) mažinant pabėgėlių skaičių. Šie uždaviniai vykdomi ryžtingai, bet kartu derinami su žmoniškumo nuostatomis. Lietuvos Vyriausybės parodytas humaniškas nusistatymas ir tolerancija teikiant prieglobstį pabėgėliams ir nešant sunkią jų išlaikymo naštą yra beveik visuotinai pripažįstami užsienyje.

3. Vilniaus miesto ir regiono gyventojai be Lietuvos pilietybės

Greta internautų ir pabėgėlių klausimo taip pat reikia spręsti ne mažiau svarbesnę ar sunkesnę problemą dėl imigrantų Vilniaus regione. Yra nuo 75 000 iki 100 000 buvusių Lenkijos piliečių, kurie atvyko į Vilniaus regioną iš Lenkijos prieš karą ir dabar neturi Lietuvos pilietybės. Daliai jų reikia pagalbos, ir tas skaičius nuolat didėja.

Šiuo metu bandoma sureguliuoti teisinę imigrantų padėtį parūpinant jiems dokumentus. Imigrantus, kuriems bus padedama, siūloma laikyti kaip pabėgėlius ir traktuoti kaip visus užsieniečius, turinčius pragyvenimo šaltinių.

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2164, l. 99–105.

Nuorašas. Mašinarštis.

¹ Galvoje turimas oficialus Lietuvos Vyriausybės leidinys „Vyriausybės žinios“.

² Galvoje turima Dominikos Respublika.

263. 1940 m. vasario 26 d., konfidencialus užrašas Lenkijos Respublikos URM emigracijoje generalinio sekretoriaus, įgaliotojo ministro Jano Cechanovskio (Jan Ciechanowski) pokalbio su britų ambasados prie Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) patarėju Franku Saveru (Frank Savery) apie Lenkų komiteto Vilniuje pirmininko prof. Kazimežo Pelčaro (Kazimierz Pelczar) vizitą

GM 73/12

Pastabos iš Min[istro] J. CECHANOVSKIO pokalbio

su P. F. Saveru 1940 m. vasario 26 d.

Šiandien mane aplankė p. Saveras ir atnešė perskaityti Amb[asadoriaus] Kenardo (Kennard) pavedimu Prestono (Preston) šio mėn. 19 d. pranešimo iš Kauno Lordui Halifaksui (Halifax) kopiją.

Pranešime Prestonas pateikia ataskaitą apie Lenkų komiteto Vilniuje pirmininko p. Pelčaro vizitą. Šis aprašė tragišką padėtį tarnautojų, kuriuos atleido Lietuvos valdžia ir į jų vietą paskyrė lietuvius.

Pelčaro apskaičiavimu, buvusių tarnautojų ir jų šeimų narių yra 75 182 asmenys. Tam, kad jiems būtų suteikta būtinoji pagalba, anot Pelčaro, reikėtų apie 400 000 litų per mėnesį. Žoltovskis (Żółtowski) jam žadėjo kas mėnesį duoti 100 000 litų, be to, Pelčaras tikisi, kad lietuviai pridės 50 000 litų. Nežino, iš kur gauti likusius 250 000 Lt. Prof. Žoltovskio manymu, atleistus tarnautojus ir jų šeimas reikia laikyti pabėgėliais ir taip juos vertinti skiriant pašalpas.

P. Saveras įteikė man visą paaiškinamąjį raštą.

J.[anas] C.[echanovskis]

1 priedas¹ (prie originalo).

Gauna:

Ponas UR Ministras

URM Politikos departamentas

Socialinio aprūpinimo ministerija

Finansų ministerija

HIA, MSZ, sygn. 70/14 (mf. AAN).

¹Minimas priedas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

264. 1940 m. vasario 27 d., Lenkų komiteto Vilniuje raštas Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininkui Antanui Merkiui dėl būsimosios Miesto tarybos prie Vilniaus burmistro sudėties

Lenkų komitetas Vilniuje
Mickevičiaus 15, bt. 9
Tel. 17-05

Kopija
Vilnius, 1940 m. vasario 27 d.

Ponui Lietuvos Respublikos Ministrų Tarybos Pirmininkui
Kaune

Pagal oficialią informaciją, artimiausiu metu kaip patariamasis organas prie Vilniaus burmistro turi būti įsteigta Miesto taryba, į ją paskiriant 12 žmonių, iš jų 6 vietos turi atitekti lietuviams, kitos 6 – padalytos lenkų ir žydų, eventualiai – baltarusių ir rusų atstovams.

Negali kilti abejonių, kad Miesto tarybos, kuri yra tikrasis miesto šeimininkas, asmeninė sudėtis turi atitikti tikruosius santykius mieste, nes tik šiuo atveju ji turės autoritetą ir galės tinkamai atstovauti atskirų gyventojų grupių interesams. Šis savivaldos gyvenimo principas visuotinai gerbiamas, priešingu atveju Miesto taryba netektų savo svarbiausio bruožo – ji nebūtų tikroji šio miesto gyventojų interesų ir poreikių reiškėja.

Todėl iš esmės gyventojų atstovavimas Miesto taryboje turi remtis savivaldos rinkimais. Paskutinė Vilniaus miesto taryba buvo išrinkta 1949¹ m. gegužės 21 d., tačiau nuo to laiko, kai į Vilnių įžengė Lietuvos kariuomenė, ji nebuvo kviečiama, nors nebuvo paskelbtas joks teisės aktas, sustabdantis Tarybos veiklą ar ją paleidžiantis. Taigi teisiniu požiūriu ji yra vienintelė Vilniaus savivaldos atstovė.

Tačiau jeigu Lietuvos valdžia nori laikytis nuostatos steigti mažesnės sudėties Miesto tarybą su skiriamais nariais ir apribota kompetencija, tik kaip patariamąjį organą prie burmistro, ir šiuo atveju atskirų tautybių atstovų dalyvavimas turi būti proporcingas atskirų Vilniuje gyvenančių tautinių grupių skaičiui. Esama objektyvių duomenų, kurie rodo tautinę mūsų miesto gyventojų sudėtį. Tai: a) 1919 ir 1931 m. Lenkijos gyventojų surašymas; b) pačių lietuvių skaičiavimai; c) 1919, 1927, 1934 ir 1939 m. rinkimų į Miesto tarybą statistika. Pagal šiuos duomenis, lietuvių gyventojų skaičius sudarė nuo 0,8 % (1931 m.) iki 2,68 %, be to, pastarasis skaičius nurodytas 1917 m. lietuvių kalendoriuje, jis paimtas iš 1916 m. kovo 3 d. surašymo; lenkų gyventojų skaičius sudarė 50,15 % 1916 m. ir 65,94 % 1931 m.; žydų gyventojų skaičius sudarė 43,50 % 1916 m. ir 27,99 % 1931 m.; baltarusių – 2,33 % 1923 m. ir 0,89 % 1931 m. Visi šie skaičiai paimti iš 1937 m. Vilniaus m. statistikos metraščio, p. 9, lentelė 19.

Labai panašius skaičius pateikia rinkimų į Miesto tarybą statistikos duomenys. Jeigu kaip pavyzdį imsime 1917 m., t. y. taikos metų², rinkimus pagal penkis požymius, susidarys toks vaizdas: iš 60 362 atiduotų balsų lietuvių sąrašui atiteko 1012 balsų, lenkų sąrašams iš viso – 42 435 balsai, žydų sąrašams – 14 992 balsai, bendram baltarusių ir rusų sąrašui – 1610 balsų. Šiuose rinkimuose lenkai gavo 33 mandatus, lietuviai – 1, baltarusiai ir rusai – 2, žydai – 12, iš viso – 48 mandatus. Šie duomenys paimti iš 1921–1928 m. Vilniaus miesto statistikos metraščio, p. 332–335, lentelės 377 ir 378.

Remiantis pateiktais duomenimis iš daug kartų darytų apskaičiavimų, vadinasi, darančių tarpusavyje, Vilniaus lenkų gyventojai steigiamajame organe turėtų gauti apie 66 % mandatų, nes jokie duomenys nerodo, kad nuo paskutinio 1931 m. gyventojų surašymo lietuvių procentas tarp nuolatinių miesto gyventojų būtų padidėjęs, veikiau galėjo būti priešingai. Esant tokioms sąlygoms mes manome, kad visiška lietuvių atstovų persvara naudojantis balsų dauguma (iš 12 žmonių – 6 nariai ir pirmininkas – burmistras) prieš lenkus steigiamoje Miesto taryboje yra visiškai nepagrįsta ir akivaizdžiai daro skriaudą gyventojams lenkams. Niekuo negalima pagrįsti, kodėl lenkai gyventojai, kurie sudaro apie 60 % visų miesto gyventojų, turi tik 1/6 dalį visų mandatų ir buvo sulyginti su žydais, kurie atstovauja apie 28 % visų gyventojų, netgi su baltarusių ir rusų gyventojais, kurių kiekviena tautybė sudaro apie 2 % visų gyventojų.

Leisdami sau šias pastabas pateikti Ponui ministrui pirmininkui maloniai prašome jas apsvarstyti, kai autoritetingi sluoksniai nagrinės Vilniaus Miesto tarybos steigimo klausimą.

P. S. Kadangi reikalas skubus, dabar siunčiame šio rašto tekstą tik lenkų kalba, artimiausiu metu papildomai atsiųsime tekstą lietuvių kalba.

Lenkų komiteto prezidiumas

Br. Kšyżanovskis (Br. Krzyżanowski)[,] Al. Zveżyńskis
(Al. Zwierzyński)[,] J. Dobżanski (J. Dobrzański)[,] V. Stanevičius
(W. Staniewicz)[,] T. Kersnovskis (T. Kiersnowski)[,] K. Svianteckis
(K. Swiątecki)

HIA, MID, sygn. 105/3 (mf. AAN).

¹ Originale – korektūros klaida: turėtų būti 1939 m.

² Skaitytojui reikėtų priminti, kad 1914–1918 m. vyko Pirmasis pasaulinis karas ir dėl to Vilnius 1915 m. rudenį–1918 m. rudenį buvo okupuotas ir administruojamas kaizerinės Vokietijos ginkluotųjų pajėgu.

265. 1940 m. kovo 1 d., Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje *chargé d'affaires*, įgaliotojo ministro Felikso Frankovskio (Feliks Frankowski) slaptas pranešimas (ir priedai) apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje Petru Klimu dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių

Paryžius, 1940 m. kovo 1 d.

SLAPTAI

Ponui užsienio reikalų ministrui

A n ž ė

Pokalbis su Lietuvos Pasiuntiniu

Kaip pranešiau telefonu, vykdydamas Ministerijos pavedimą (žr. vasario 12 d. telefonogramą) vasario 15 d. nuvykau pas Lietuvos Pasiuntinį Paryžiuje p. Klimą ir perskaičiau jam parengtą raštą dėl tariamo Vilniuje teroristinių lenkų organizacijų atskleidimo ir Lietuvių valdžios vykdomų represijų prieš lenkų pabėgėlius. Pasiuntinys Klimas atkreipė ypatingą dėmesį į pareiškimą, kuriuo patvirtinau, kad Lenkijos Vyriausybė praėjusių metų gruodžio mėn. priėmė nutarimą, draudžiantį steigti bet kokias civilines ar karines organizacijas, nukreiptas prieš Lietuvą. Jis man pareiškė, kad apie mano *démarche* tuoj pat praneš savo vyriausybei, ir paneigė, jog, kaip man yra žinoma, Lietuvos vyriausybė ketino reaguoti į pavienius incidentus atsakomaisiais veiksmais, nukreiptais prieš visus pabėgėlius. Galiausiai manęs paprašė, kad jam atsiųsčiau pastabas su savo pareiškimo tekstu, tai ir padariau (žr. 1 ir 2 priedus¹).

Per pokalbį taip pat paliečiau Lenkijos ir Lietuvos santykių glaudinimo klausimą teikiant paramą lenkų pabėgėliams ir internuotiems kariškiams Lietuvoje. Remdamasis pastabomis, kurias p. Ministras Cechanovskis (Ciechanowski) parengė eventualiam Ministro pokalbiui su Klimu (žr. 3 priedą), atkreipiau Pasiuntinio Klimo dėmesį į naudą, kokią lietuviams ir lenkų pabėgėliams gali duoti artimesnis Lietuvos oficialių pareigūnų bendradarbiavimas su profesoriumi A. Žoltovskiu (A. Żółtowski). Šia proga paminėjau, kad Lenkijos Vyriausybė galėtų padengti dalį išlaidų, susijusių su lenkų pabėgėlių buvimu Lietuvoje. P. Klimas tuo labai susidomėjo ir yra pasirengęs atkreipti į tai savo Vyriausybės dėmesį. Be to, ilgai kalbėjo apie tai, kad nusiskundimai dėl blogų internuotųjų ir pabėgėlių gyvenimo sąlygų yra labai perdėti, nors Lietuvos valdžia neturi galimybės nei pabėgėliams, nei internuotiesiems užtikrinti tokių sąlygų, kokių jie norėtų, tačiau visos patalpos yra šildomos ir maitinimas yra pakankamas. Jis rėmėsi Anglijos pasiuntinybės kelių stovyklų apžiūros rezultatais.

Per kitus ir šį pokalbį p. Klimas išlaikė nuoširdžiai draugišką toną, nuolat pabrėžė Lietuvos ir Lenkijos interesų bendrumą vykstant tokiems įvykiams Europos Rytuose.

Chargé d'Affaires a.i.

[3 priedas]

Ponui Ministrui Zaleskiui (Zaleski)

Manau, yra pageidautina, kad Ponas Ministras susitiktų su Pasiuntiniu Klimu ir su juo aptartų dabartinę Lenkijos ir Lietuvos santykių būklę remdamasis Žoltovskio, Čapskio (Czapski) ir kt. pranešimais. Be to, konkretus Lenkijos ir Lietuvos santykių klausimas yra sunki internetuotų kariškių ir civilių pabėgėlių padėtis, kurią reikėtų aptarti šitaip:

- 1) Remtis mūsų gaunama informacija apie sunkią kariškių padėtį stovyklose ir apskritai lenkų gyventojų padėtį.
- 2) Pabrėžti, kad mes suprantame, jog teikdama paramą Lietuvos valdžia patiria finansinių sunkumų.
- 3) Šioje situacijoje mus sudomino Lietuvos Raudonojo Kryžiaus siūlymas Lenkijos Raudonajam Kryžiui nustatyti mėnesinį pagalbos lenkų kariškiams ir pabėgėliams minimumą arba susitariant tarpusavyje, arba suteikiant garantiją, kad Lenkija gražins išlaidas, kurių Lietuva dėl to turi.
- 4) Būčiau dėkingas, jeigu Lietuvos Vyriausybė patikslintų šiuos siūlymus, kuriuos Lenkijos Vyriausybė palankiai apsvarstys, nes nori padėti lenkams Lietuvoje, tiek kariškiams, tiek pabėgėliams ir Vilniaus krašto gyventojams. Būčiau dėkingas, jeigu kuo greičiau gaučiau patikslintus Lietuvos siūlymus.

IPMS, Prezydium Rady Ministrów – Kancelaria, PRM.K.94/A.

Skelbta: PDD 1940, dok. 114, s. 185–188.

¹ Minimi priedai šiame rinkinyje nepublikuojami.

266. 1940 m. kovo 21 d., Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje *chargé d'affaires*, įgaliotojo ministro Felikso Frankovskio (Feliks Frankowski) slaptas pranešimas Lenkijos užsienio reikalų ministrui emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) Augustui Zaleskiui (August Zaleski) apie Lenkijos piliečių išsiuntimą iš Lietuvos

1940 m. kovo 21 d.

SLAPTAI

Ponui Užsienio Reikalų Ministrui

A n ž ė

Šio mėn. 13 d. pasinaudojęs savo apsilankymu pas valstybės sekretoriaus padėjėją p. ŠAMPETJÈ de RIBESĄ (CHAMPETIER de RIBES), taip pat paliečiau klausimą

dėl Lenkijos piliečių, internuotų koncentracijos stovyklose, išsiuntimo iš Lietuvos. Pažymėjau, kad turime informacijos, jog Vokietija daro spaudimą Lietuvos Vyriausybei reikalaujama jai išduoti internuotus lenkų kariškius, be to, pasiūliau perskaityti „Havas“ agentūros telegramą, kurioje šis klausimas aptariamas. Taigi prašiau, kad p. ŠAMPETJĖ de RIBESAS per Prancūzijos pasiuntinybę Kaune patikrintų šios informacijos patikimumą ir – jeigu ji būtų tikra – kad Prancūzijos Vyriausybė energingai įsikištų ir atkreiptų Lietuvos Vyriausybės dėmesį, jog šis faktas pažeidžia tarptautinės teisės normas.

P. ŠAMPETJĖ de RIBESAS pažadėjo pasidomėti šiuo klausimu.

Kitą dieną, t. y. šio mėn. 14 d., Pasiuntinybės Patarėjas p. VERUŠAS-KOVALSKIS (WIERUSZ-KOWALSKI), kalbėdamas su Kei d'Orsai Politiniu departamentu, taip pat palietė šį klausimą, remdamasis mano argumentais, kuriuos išvakarėse išdėčiau p. ŠAMPETJĖ de RIBESUI, ir prašė, kad atitinkamos Kei d'Orsai tarnybos kuo greičiau pradėtų tikrinti informaciją, o jeigu ji pasitvirtintų, prašė prižiūrėti, jog Prancūzijos Vyriausybė pradėtų atitinkamai veikti.

Tą pačią dieną p. VERUŠAS-KOVALSKIS mano pavedimu šiuo klausimu taip pat kreipėsi į čionykštę Lietuvos pasiuntinybę. Pokalbyje su Lietuvos Pasiuntinybės patarėju p. BAČKIU p. VERUŠAS-KOVALSKIS prašė, kad Lietuvos Pasiuntinys p. KLIMAS panorėtų paklausti savo Vyriausybės, ar mūsų turima informacija yra teisinga. Be to, jis atkreipė dėmesį į tai, kad, pagal priimtus tarptautinius įsipareigojimus, jeigu neutrali valstybė išduoda kariaujančiai pusei priešininko piliečius, prisiglaudusius šioje valstybėje, tai prieštarauja tarptautinei teisei.

P. BAČKIS žadėjo apie tai pranešti savo pasiuntiniui, be to, pažymėjo, kad visai neseniai Lietuva ratifikavo Hagos sutartis dėl karo vedimo.

Po pietų p. BAČKIS, dalyvavęs susirinkime Ambasadoje, surengtame Lenkijos „Baltosios knygos“ aptarimo proga, pareiškė p. VERUŠUI-KOVALSKIUI, kad pasiuntinys KLIMAS kaip tik tą dieną gavo paaiškinimus dėl Lietuvoje esančių lenkų. Kategoriškai neigdamas tariamą Reicho spaudimą, apie kurį Pasiuntiniui KLIMUI nėra žinoma, p. BAČKIS pridūrė, kad Lietuvos Vyriausybė atsižvelgia į individualius internuotųjų prašymus, ypač tuos, kuriuose prašoma perkelti juos į Vokietijos okupuotą Lenkijos dalį, tačiau tik tada, kai yra konkrečiai nurodoma vieta, į kurią internuotasis ketina vykti. P. BAČKIS pridūrė, kad toks nutarimas buvo priimtas dėl didelių išlaidų, kurių Lietuva turi išlaikydama tiek daug internuotųjų ir pabėgėlių.

Kadangi šiuo klausimu itin domėjosi karo reikalų I viceministras p. Generolas KUKELIS (KUKIEL), prašau persiųsti jam susipažinti pridedamą pranešimo kopiją¹.

Chargé d'Affaires
Įgaliotasis Ministras
F. Frankovskis

IPMS, Ambasada Londyn, A.12.49/7.

Skelbta: PDD 1940, dok. 145, s. 245–246.

¹ Pranešimo kopija buvo persiųsta ambasadoriui Londone.

267. 1940 m. kovo 25 d., Lenkų komiteto Vilniuje raštas Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininkui Antanui Merkiui dėl svetimšalių registracijos Lietuvoje

Lenkų komitetas Vilniuje
Micevičiaus¹ 15, bt. 9
Tel. 17-05

Vilnius, 1940 m. kovo 25 d.

Jo Ekscelencijai
Ponui Lietuvos Respublikos Ministrų tarybos Pirmininkui
Kaune

1940 m. kovo 8 d. buvo išleistas Karo atbėgėliams tvarkyti komisaro potvarkis („V[alstybės] Ž[inios]“, Nr. 697), susijęs su „svetimšaliais“, dar kitaip „užsieniečiais“.

Šis potvarkis daugumai šio Krašto gyventojų, suprantama – išskyrus lietuvius, numato labai didelius asmens teisių apribojimus.

1. Šis potvarkis, kurį papildė oficialūs policinės valdžios paaiškinimai, paskelbti laikraščiuose, svetimšaliais laiko visus tuos, kurie iki šiol nėra gavę Lietuvos pilietybės.

Pagal mūsų skaičiavimus, laikantis pilietybės įstatymo reikalavimų Lietuvos piliečiais buvo pripažinta tik apie 50 000 asmenų – mat pasus gavo apie 13 000 žmonių, o skaičiuojant, kad šeimą sudaro 3–4 nariai, išėitų, jog dauguma Vilniaus gyventojų pagal šį potvarkį tampa „svetimšaliais“.

2. Tai akivaizdžiai prieštarauja tikrajai padėčiai:
Vilniuje „svetimšaliais“ bus laikoma apie 150 000 žmonių, kurie čia gyvena nuolat ar net čia yra gimę.
3. Potvarkis verčia gyventojus – grasinant įkalinimu, jeigu to nepadarys, – pildant atitinkamą formuliarą pareikšti, kad jie yra „svetimšaliai“, nors tai prieštarauja tikrovei ir jų asmeniniam jausmui.
4. Vilniaus gyventojus, neturinčius lietuviškų pasų, potvarkis prilygina karo pabėgėliams, taip jie praranda teisę dirbti, laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą, teisę įsigyti ar turėti nekilnojamosios nuosavybės ir pan., taigi jie netenka svarbiausių asmeninių teisių (potvarkio 8 str.)
5. Pagal šį potvarkį visi šie gyventojai priklauso valstybinės policijos kompetencijai. Nuo policijos priklausys paskyrimas gyvenamosios vietos, suteikimas teisės į darbą.

Jau šiuo metu valstybinės policijos organai skelbia, kad, pvz., Vilniaus gyventojai be valdžios leidimo neturės teisės keisti gyvenamosios vietos net Vilniaus

apygardoje, kad toks leidimas galios tik 7 dienas ir bus išduodamas tik kartą per mėnesį, o tai apskritai paralyžiuoja ūkinį gyvenimą, atskiriems asmenims ir institucijoms trukdo tvarkyti verslą, o darbininkai netenka galimybės ieškoti darbo ar jį gauti, nes darbdaviai ir darbuotojai yra priversti pasirūpinti specialiais leidimais, suteikiančiais teisę būti jų gyvenamojoje vietoje, taip pat teisę dirbti, o už pastarąjį leidimą šie „svetimšaliai“ dar turi ir sumokėti. Be visa to, ši valdžios daroma skriauda sudaro Valstybės pajamų šaltinį. Žodžiu, 1940 m. kovo 28 d. potvarkis yra tikra nelaimė.

Potvarkio turinys rodo, kad nuolatiniai Vilniaus gyventojai, nepagrįstai vadinami „svetimšaliais“, patirs skaudžių apribojimų, kurie gali būti taikomi tikriesiems svetimšaliams, per karą atsidūrusiems svetimame krašte, ar teismo nuosprendžiu nuteistiems piliečiams.

Iš tikrųjų policijos organų taikomi apribojimai siekia dar toliau: nuo potvarkio paskelbimo, t. y. nuo š. m. kovo 28 d. pasitaiko atvejų, kai šie organai be jokio teismo, prieš žmonių valią ir nepaisydami maldaujančių prašymų, į jų gimimo vietą išsiunčia nuolatinis Vilniaus gyventojus, gimusius SSRS ir Vokietijos okupuotoje teritorijoje ar net pačioje SSRS. Šių žmonių likimas, ko gero, dar liūdnesnis nei tų, kuriuos Lietuvos valstybiniai teismai nuteisia pagal įstatymą griežčiausia bausme, nes, net jeigu šiems teismo nuosprendžiams nėra apeliacijos, dar galima prašyti Pono Prezidento bausmę dovanoti.

Apribojimai taikomi taip plačiai ir taip laisvai atiduoti policijos organų kompetencijai, kad susidariusią padėtį galima apibūdinti tik kaip panašią į didelę koncentracijos stovyklą, skirtą daugumai Vilniaus gyventojų. Vilniaus ir apygardos gyventojams šis potvarkis sukėlė didelę nuostabą ir kartėlį. Visa tai neįmanoma niekuo paaiškinti, tik polinkiu engti gyventojus.

Nes jeigu, kaip aiškina valdžia, šį potvarkį lėmė būtinybė registruoti gyventojus ir išduoti pasus, šiai procedūrai atlikti nereikėjo nei kvalifikuoti nuolatinį Vilniaus gyventojų „svetimšaliais“, nei taip stipriai apriboti jų teisių.

Tikriausiai istorijai dar nėra žinomas toks potvarkis, kuris tik vienu plunksnos brūkštelėjimu iš nuolatinį Vilniaus ir apygardos gyventojų būtų atėmęs žmogaus ir piliečio teises.

6. Galiausiai šį potvarkį paskelbė Karo atbėgėliams tvarkyti komisaras, tačiau potvarkis skirtas ne pabėgėliams, o visiems nuolatiniais Krašto gyventojams, kurie dar neturi Lietuvos pilietybės. Pagal šiame potvarkyje minimu 1939 m. gruodžio 9 d. Karo atbėgėliams tvarkyti įstatymo 8 str. apie laikinąjį karo pabėgėlių klausimo sutvarkymą (VŽ, 694, poz. 5291) Karo atbėgėliams tvarkyti komisaras nebuvo įgaliotas leisti panašių potvarkių; panašių įgaliojimų nemini

šio įstatymo § 13, kuriame kalbama apie nuolatinis miesto ir apygardos gyventojus, todėl šį potvarkį, kurį išleido kompetencijų neturinti valdžia, reikia pripažinti negaliojančiu.

Turime garbės pateikti šį pareiškimą ir prašyti, kad Ministrų taryba atšauktų šį potvarkį ir nedelsdama sustabdytų registraciją, pradėtą juo remiantis.

LENKŲ KOMITETO PREZIDIUMAS

Br. Kšyżanovskis (Br. Krzyżanowski)[,] J. Dobżanskis (J. Dobrzański)[,] Al. Zveżyńskis (Al. Zwierzyński)[,] T. Kersnovskis (T. Kiersnowski)[,] K. Svionteckis (K. Świętecki)[,] Z. Jundzilas (Z. Jundziłł)

Atitinka:

Sekretorius [parašas]

HIA, MID, sygn. 105/3 (mf. AAN).

¹ Dabar – Gedimino prospektas.

268. 1940 m. kovo 27 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus raštas Didžiosios Britanijos Vyriausybės izdo sekretoriui dėl finansinės paramos teikimo galimybių Lenkijos karo pabėgėliams

Nuorašas.

[№] 618

[London,] March 27, 1940

The Secretary,
His Majesty's Treasury,
Treasury Chambers,
Whitehall,
London, S. W. 1.

Sir,

The representatives of the Polish Jewish Refugee Fund are anxious to assist the numerous Polish Jewish refugees in Lithuania, but have hitherto experienced some difficulties in effecting monetary remittances owing to legal restrictions imposed upon such transfers. In these circumstances they have now requested the Lithuanian Government, through this Legation, to come to their assistance by consenting to an arrangement where by the sums donated for the foregoing purpose would be deposited by the said Fund in one of the London banks to the account of the Lietuvos Bankas

/the Lithuanian Bank of Emission/ whereupon equivalent amounts in Litas would be paid out by the Lietuvos Bankas for the benefit of the Jewish refugees in Lithuania.

Appreciating as they do the position of all the parties concerned, and wishing to assist in this humanitarian work, the Lithuanian Government have agreed to the above plan subject to its approval by the competent authorities of His Majesty's Government. I am therefore authorized by my Government to declare as follows:

1. Any sums deposited in sterling by the Polish Jewish Refugee Fund, or on its behalf, to the account of the Lietuvos Bankas with the Bank of England will be paid by the Lietuvos Bankas in Litas for the benefit of the Jewish refugees in Lithuania, and
2. The sterling equivalent of the sums so deposited for the above purpose will be spent in this country.

This statement is made at the request of Mr. Elsley Zeitlyn, the Honorary Treasurer of the Polish Jewish Refugee Fund.

I am, Sir,
Your obedient Servant,

B.K. Balutis,
Lithuanian Minister

[Vertimas]

Nuorašas

[Londonas,] 1940 m. kovo 27 d.

Sekretorius

Jo Didenybės išdas

Iždo Rūmai

Whitehall.

London, S. W. 1

Pone,

Lenkijos žydų pabėgėlių fondo atstovai yra susirūpinę padėti gausiam Lenkijos žydų pabėgėlių Lietuvoje būriui, bet dėl teisinių apribojimų tokioms siuntoms iki šiol yra patyrę tam tikrų sunkumų vykdydami piniginius pervedimus. Tokiomis aplinkybėmis Lietuvos Vyriausybės jie prašo per šią pasiuntinybę jiems padėti pritariant susitarimui, pagal kurį sumos, paaukotos anksčiau minėtam tikslui, būtų fondo deponuotos kokiame nors Londono banke Lietuvos Banko sąskaitoje ir po to tos pačios sumos litais būtų išmokėtos Lietuvos Banke žydų pabėgėlių naudai Lietuvoje.

Įvertindama, kaip jie formuoja visų susirūpinusių grupių poziciją, ir norėdama padėti šiame humanitariniame darbe, Lietuvos Vyriausybė yra sutikusi su minimu planu, kai

bus gautas Jo Didenybės Vyriausybės kompetentingų valdžios įstaigų pritarimas. Todėl savo Vyriausybės aš esu įgaliotas pareikšti:

1. Bet kokios sumos svarais, pervestos į Lenkijos žydų pabėgėlių fondą ar jo naudai į Lietuvos Banko sąskaitą Anglijos Banke, bus išmokėtos Lietuvos banko litais žydų pabėgėlių naudai Lietuvoje ir
2. Atitinkama suma svarais, deponuota dėl šio tikslo, bus išleista šiame krašte.

Šis pareiškimas parengtas prašant ponui Elsliui Zeitlynui, Lenkijos žydų pabėgėlių fondo garbės išdininkui.

Jūsų, Pone, nuolankus tarnas
K. Balutis,
Lietuvos Ministras

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2164, l. 112.

Nuorašas. Mašinėraštis.

269. 1940 m. kovo 29 d., Lenkijos Respublikos delegacijos prie Tautų Sąjungos oficialus pareiškimas dėl Lietuvos nuolatinės delegacijos prie Tautų Sąjungos Ženevoje 1940 m. kovo 29 d. notos dėl Vilniaus

[Vertimas iš prancūzų kalbos]

1940-03-29

Odris

Savo Vyriausybės pavedimu Lenkijos diplomatinė atstovybė prie Tautų Sąjungos su kuo didžiausiomis išlygomis vertina Lietuvos nuolatinės atstovybės prie Tautų Sąjungos 1940 m. kovo 29 d. notą. Lietuvos nota verčia pareikšti tokias pastabas:

1) 1919 m. balandžio mėn. Lenkijos kariuomenė išvadavo Vilniaus kraštą nuo Rusijos bolševikų režimo. Lenkijos kariuomenę ištikus nesėkmei ir rusams vėl užėmus šį regioną, Lietuvos Vyriausybė panoro pasinaudoti lenkų pralaimėjimu, kad užgrobtų Vilnių. 1920 m. liepos 12 d. ji sudarė Taikos sutartį su Rusija, kuria remdamasi Rusija perleido Vilniaus kraštą Lietuvai.

Tačiau Rusijos ir Lenkijos 1921 m. kovo 18 d. Taikos sutarties II ir III straipsniais pati Rusija panaikino minėtos Taikos sutarties su Lietuva nuostatas¹. II straipsnyje buvo nustatytos Lenkijos ir Rusijos sienos, Vilniaus kraštą paliekant Lenkijai, o III straipsnyje buvo aiškiai nurodyta, kad Rusija neturi interesų, susijusių su Lenkijos ir Lietuvos sienos nustatymu.

Minėtos Rygos Taikos sutarties nuostatas Sovietų Vyriausybė patvirtino 1934 m. gegužės 5 d. pasikeisdama notomis su Lenkijos Vyriausybe.

Taigi dabartiniai Lietuvos Vyriausybės teiginiai, kad ji remiasi Rusijos ir Lietuvos Taikos sutarties nuostatomis, kurias vėliau panaikino pati Rusija, visiškai nereikšmingi.

2) Gavusi Lietuvos Vyriausybės ir Lenkijos Vyriausybės prašymus, remdamasi Versalio sutarties 87 straipsnio 3 pastraipa, Ambasadorių konferencija nustatė Lenkijos ir Lietuvos sieną. Šiuo aktu abiejų šalių sienos nustatymo problema buvo galutinai išspręsta. Taip nustatyta, t. y. trečiųjų valstybių visuotinai pripažinta siena, egzistavo ir 1939 m. rugsėjo 17 d.

3) 1939 m. pasikartojo 1920 m. situacija. Lenkijai patyrus karinį pralaimėjimą, kaip ir 1919 m., Vilniaus kraštą užėmė Rusija, pažeisdama visus savo susitarimus su Lenkija. Rusija negalėjo įgyti jokios teisės į Vilnių, nes prievarta atlikti veiksmai nesukuria jokios teisės, taigi ji negalėjo ir perleisti jokios teisės trečiajai valstybei. Todėl Vilniaus perdavimas remiantis 1939 m. spalio 10 d. pasirašyta sutartimi su Lietuva yra negaliojantis.

4) Lietuva kaip neutrali valstybė neturėjo teisės užvaldyti vienai iš kariaujančių šalių priklausančios teritorijos, ypač tokiu metu, kai kariaujančios šalies sąjungininkė ir pati kariaujančioji šalis tęsia karo veiksmus, nes tokiomis sąlygomis negalėjo būti įvykdyta jokia teisėta aneksija. Lietuva užvaldė Vilnių neturėdama jokio pagrindo ir akivaizdžiai pažeisdama savo neutralitetą. Toks užvaldymas jai nesuteiks jokios teisės ateityje, kai ji privalės sugrąžinti iš Sovietų agresoriaus gautą teritoriją.

5) 1939 m. spalio 18 d. protestuodama prieš 1939 m. spalio 10 d. sutartį, pasirašytą Sovietų Sąjungos ir Lietuvos, Lenkijos Vyriausybė norėjo parodyti jai priklausančią teisę. Bet koku atveju ji išsaugos šią teisę iki momento, kai Lenkija susigrąžins savo teises į Vilniaus teritoriją.

AAN, Archiwum I. J. Paderewskiego, sygn. 4357, k. 1–2.

¹ Iš tiesų minimoje Rygos sutartyje buvo pasakyta tik tiek, kad Rusija pripažins bet kokią Lietuvos ir Lenkijos „savanorišką susitarimą“ dėl tarpusavio sienos nustatymo. Kremliaus diplomatinio žaidimo esmė tokia, kad jis 1921 m. pavasarį pasirašydamas taikos sutartį su Lenkija sugebėjo rasti formulę, kuri nepaneigė 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir Rusijos taikos sutarties turinio (Lietuvos suvereniteto Vilniuje) ir tokios nuostatos laikėsi ligi pat Antrojo pasaulinio karo pradžios.

270. 1940 m. balandžio 5 d., Lenkijos karo atbėgėliams šelpti Vilniaus komiteto parengtas biudžeto projektas lenkų karo atbėgėliams Lietuvoje išlaikyti

Nuorašas.
d 3 f 2 i

Vilnius, 1940 m. balandžio 5 d.

Vilniaus atbėgėliams Šelpti Komitetas

B i u d ž e t o p r o j e k t a s
Karo atbėgėliams išlaikyti Lietuvoje.

ATBĖGĖLIŲ SKAIČIUS. – Užregistruotų Vilniaus Atbėgėliams Šelpti Komitete lenkų atbėgėlių yra apie 12.500. Tai yra tie atbėgėliai, kurie atvyko į Vilnių ir užsiregistravo vietiniame Komitete. Prileidžiame, jog apie 2.500 iš jų tarpo iki šiol apleido arba netrukus apleis Lietuvos sienas. Tačiau tuo pačiu tarpu yra dabar išskirstytų daugelyje Lietuvos žemės ūkių apie 2.000 lenkų atbėgėlių, kurie apskritai per Komiteto registraciją nepraėjo. Tuo būdu atbėgėlių skaičius, kurį priimame apskaičiavimo pagrindu, yra 12.000 asmenų.

IŠSKIRSTYMO VIETŲ KIEKIS. Reikia prileisti, kad atbėgėliai yra sutelkti trijų tipų punktuose. Didesniuose susibūrimuose po tūkstantį ir daugiau asmenų, mažesniuose punktuose po 200 iki 400 asmenų, arba tokiais skaičiais po mažus miestelius, pagaliau mažomis grupėmis po keletą arba po keliolika asmenų po dvarus ir ūkius. Kadangi nežinome koks skaičius bus paskirų punktų tipų, prileidžiame dėl apskaičiavimo, kad punktų bus 40, po 300 asmenų kiekviename. Tas prileidimas mums yra būtina reikalingas kai kurioms išlaidų grupėms apskaičiuoti, kaip pirmoje eilėje punktų išlaikymo išlaidas.

MITYBOS IŠLAIDOS. Atskiriame dvi atbėgėlių kategorijas: dirbančių ir nedirbančių. Pagal Lietuvos raudonojo Kryžiaus normas kiekis kalorijų nedirbantiems asmenims turi sudaryti 2.990. Tai atsieina pagal dabartines rinkos kainas 67,4 centų, apskritai Lt 1, – per dieną ir vienam asmeniui. Dirbantiems asmenims kalorijų kiekis turi sudaryti 4.365, kas atsieina 98,3 centų, apskritai Lt 1 – per dieną vienam asmeniui. Prileidžiame atsargumo dėliai, kad tarp 12.000 atbėgėlių dirbančių bus tikrai 3.000, o likusis skaičius, kurių tarpe yra ligonys ir seni vyrai, dalis moterų ir vaikų, apskritai imant 9.000 asmenų nedirbs. Prie aukščiau sakytų normų ir išlaidų tai sudarys $3.000 \times 1 \times 30 - 9.000 \times 0,70 \times 30 - 279.000$ Lt per mėnesį.

PRIEDAS VAIKAMS IR LIGONIMS. Pagal Atbėgėliams Šelpti Komiteto statistiką vaikų iki 14 metų yra užregistruotų apie 1.800. Iš jų dalis apleido arba netrukus apleis Lietuvos sienas. Vis dėlto reikia atsižvelgti į vaikus, aukščiau sakytos statistikos nepaįmimų, išskirstytų po dvarus Lietuvoje. Tuo būdu bendras vaikų skaičius, kurį reikėtų preidu palaikyti, sudarys apie 1.500.

Skaičius suaugusių ligonių arba reikalaujančių prisilaikyti dienos, atsižvelgiant į sunkų fizinį ir psichinį atbėgėlių masės būvį, reikėtų pažymėti mažiausia 5%, tai yra tarpe 10.000 suaugusių atbėgėlių sudarytų 500 asmenų.

Apskritis skaičius palaikomų arba dietiškai maitinamų turėtų sudaryti 2.000 asmenų. Skaitant po 50 centų vienam asmeniui per dieną, tat atsieitų 30.000 litų per mėnesį.

KURAS. Kuro išlaidos be abejo yra nevienodos vasaros ir žiemos mėnesiais. Mastą vurti galima preliminaruoti kiekyje 0,75 m³ per dieną punktui su 300 asmenų. Tai sudaro 900 m³ per mėnesį, tai yra atsižvelgiant į tai, kad kainos už malkas Lietuvoje yra žymiai mažesnės negu Vilniuje, skaitant tiktai po 15 litų metrą, – 13.500 litų per mėnesį. Žiemos mėnesiais čia reikia priskaičiuoti buto apkūrenimo išlaidas. Jeigu skaičiuoti 1 kubinį metrą malkų 100 m³ apšildyti per mėnesį ir jeigu prileisti, kad vienam atbėgėliui bus paskirta tiktai 6 m³ kubatūros, tokiu būdu vienam apgyvendintam punktui 300 asmenų reikėtų sunaudoti 18 m³ malkų per mėnesį, kas sudaro, skaitant po 15 litų 1 m³ metrą – 270 litų per mėnesį visiems punktams. Atsižvelgiant į tai, kad patalpos reikia apšildyti 6 mėnesius per metus, tai masinis apkūrenimas per metus sudarytų apie 5.400 litų, tai yra kartu su malkomis maistui gaminti 18.000 litų per mėnesį.

TRANSPORTAS. Transporto išlaidų preliminaravimas yra nepaprastai sunkus, nes negalime numatyti to kiekio maisto bei kuro, kurie bus perkami punktų administracijos vietoje. Reikia taip pat numatyti, kad kalkuliaciniu atžvilgiu buvo sudarytos ribotos ilgalaikinės sutartys su didesnėmis firmomis visims punktams pristatyti maisto produktus. Iš kitos pusės reikia skaitytis su faktu, kad tie punktai būtų išmėtyti po Lietuvą. Tada galima manyti, kad transporto išlaidos susidarytų gana didelės ir sieks 3% produktų vertės, t.y. ne daug mažiau, negu 10.000 litų per mėnesį.

PUNKTŲ IŠLAIKYMAS.– Punktams išlaikyti susidaro sekančios susidaro sekančios pozicijos:

1. asmeniškios išlaidos – skaitant vidutiniškai po 350, – litų per mėnesį vienam punktui, tai sudaro 4.000 litų per mėnesį.
2. kelionės pervažiavimai, porto, telefonai – preliminaruojame 75 litus per mėnesį, vienam punktui, t.y. 3.000 Lt per mėn.
3. spauda, rašomosios priemonės – 1.000 Lt per mėnesį.
4. pirtis – skaitant maudymosi išlaidas 1 atbėgėliui, čia svarbiausia muilo išlaidas ir malkų apkūrenti, 10 ct, turint galvoje, kad atbėgėliui privalomas maudymasis 2 kartus per mėnesį – bendros pirties išlaidos sudarytų 2.400 Lt per mėnesį.
5. skalbykla – skaitome, kad 1 atbėgėliui reikia išskalbti 5 gabalus baltinių 2 kartus per mėnesį, tai sudaro 120.000 gabalų per mėnesį, o jeigu skalbimo išlaidos vieno gabalo paskaitysime po 5 ct, tai sudarys 6.000 litų per mėnesį. Skalbimo išlaidas paskaitėme tokias mažas, nes turėjome galvoje, kad skalbimo darbas bus neaukštai apmokamas.
6. Šviesa, smulkūs remontai ir reperacijos – preliminaruojame 200 litų per mėnesį vienam punktui, tai yra 8.000 litų per mėnesį.
7. Visokių nenumatomų išlaidų – 25 litus vienam punktui, tai yra 1000 litų per mėnesį.

Bendras biudžetas punktams išlaikyti be aprovizacijos ir kuro turėtų tada sudaryti 35.000 litų per mėnesį.

CENTRALINĖ ADMINISTRACIJA.– Centralinės administracijos susidaro sekančios pozicijos:

1. asmeniškios išlaidos preliminuojame 12.000 litų mėnesiui
2. kelionė, pravažiuojimai, porto – tos išlaidos be abejo susidarys gana didelės dėl dažnų važinėjimų būtinumo Centralinės inspekcinių valdininkų, atsižvelgiant į numatomą plačią korespondenciją su punktais ir t.t. – mažiausia 2.000 litų per mėnesį.
3. spauda, rašomosios priemonės – remiantis mūsų ligšioliniu patyrimu, tas išlaidas numatome iki 1.500 litų per mėnesį.
4. buto nuoma, kuras, šviesa, telefonai – mažiausia 1.200 litų per mėnesį.
5. visokios nenumatytos išlaidos – 500 litų per mėnesį.

Bendras centralinės administracijos biudžetas susidarytų Lt. 17.200,–

GYDYTOJO PAGALBA.– Prileidžiame, kad ligonių, reikalingų liginės gydymo bus 1% bendro atbėgėlių skaičiaus, tai yra 120 asmenų. Skaitant liginės gydymo išlaidas po 6 litus per dieną, priskaitant liginės išlaidas, susidarys 21.600 litų per mėnesį. Ambulatorijos gydymas atpultų, sudarant sutartis su gydytojais arba priskiriant gydytojus punktam, kurių pareiga būtų dar prižiūrėti bendrą sanitarinį būvį. Tai sudarytų apie 8.000 litų per mėnesį. – Išlaidos už gydytojų analizus, kaip lygiai ir visokius patarnavimus, gydytojų pripažintus būtiniais sudarytų apie 1.200 litų per mėnesį/ Vidutinės vaistų išlaidos reikia preliuoti iki 10% gydytojų gydymo išlaidų, tai yra iki 3.400 litų per mėnesį. Bendros išlaidos už gydytojų pagalbą susidarytų 34.200 litų per mėnesį.

AVALYNĖS PATAISYMIUI BEI AVALYNĖS PIRKIMAS.– Prieiname išvada, kad atbėgėliai nudėvi padus per 5 mėnesius. Taip galvojant reikėtų per mėnesį puspadžių pakalti 2.400 poroms batų. O kadangi puspadžių pakalimas atsieina apie 6 litus, tai mėnesinės išlaidos už avalynės pataisymą susidarytų 14.000 litų. Be to, yra neišvengiamas dalykas preliuoti naujai avalynei mažiausia 1% atbėgėlių per mėnesį, t.y. 120 asmenų, kas sudarys, skaitant po 30 litų už vieną porą batų, 3.600 litų per mėnesį. Viso susidarys 18.000 litų per mėnesį.

DRABUŽINĖ PAGALBA.– Toji pagalba iš pagrindų imant, kas liečia sumą biudžeto nustatymą, turėtų apsiriboti taisant asmeniškus ir lovos baltinius, taisyti drabužius bei juos perdirbinėti iš ateinančių iš užsienio ransportų. Reikia priimti dėmesyn didelį atbėgėlių drabužių ir baltinių susidėvėjimą, kaip lygiai tas aplinkybes, jog atbėgėliai dažniausiai teturi po vieną pamainą baltinių ir tiktai vienus viršutinius drabužius, todėl jų baltiniai ir drabužiai be galo greitai dėvimi. Tokioms sąlygoms esant reikia preliuoti mažiausia 2 litus per mėnesį vienam asmeniui konservacijai baltinių ir drabužių, kad juos galima būtų palaikyti tinkamus dėvėti. Tai sudaro 24.000 litų per mėnesį.

ŠVIETIMO GLOBA.– Preliminuojame tam reikalui vieną litą per mėnesį vienam asmeniui. Į tą globą pirmoje eilėje susidarytų skrajojamos bibliotetos, bendro lavinimo kursai, amatų, kalbų ir t.t. Tos globos išlaidų turėtų susidaryti 12.000 litų per mėnesį.

INVESTACIJOS IR INVENTORIUS.– Aukščiau pažymėtos išlaidų grupės liečia išimtinai einamuosius reikalus. Šis biudžetas neapėmė jokių vienkartinų išlaidų investicijinio nei inventoriaus užpirkimo.

Žemiau pateikiame bendrą biudžeto sąmatą:

Eil. Nr.	Biudžeto pozic. pavadinimas	Bendra suma Litais centai	%%	Išlaidos vienam atbėgėliui	
				per mėnesį Lit.	per dieną
1.	Aprovizacija	279.000,--	58,3	23,25	77,5
2.	Priedas vaik. ir ligoniams	30.000,--	6,3	2,50	8,3
3.	Kuras	18.900,--	3,9	1,57	5,2
4.	Transportas	10.000,--	2,1	0,84	2,8
5.	Punktų išlaikymas:	14.000,-			
	a. asmen. išlaidos:				
	b. kelion. pervažiavimo porto, telefonų	3.000,-			
	c. spauda, raš. priem.	1.000,-			
	d. pirtis	2.400,-			
	e. skalbykla	6.000,-			
	f. šviesa	8.000,-			
	g. įvair. išlaidos	1.000,-			
		35.400,--	7,4	2,95	9,8
6.	Administr. Centralinė:				
	a. asmen. išlaidos	12.000,-			
	b. kelionės, pervež., porto	2.000,-			
	c. spauda, raš. priem.	1.500,-			
	d. nuoma, kuras, šviesa, telefonas	1.200,-			
	e. įvair. išlaidos	500,-			
		17.200,--	3,6	1,43	4,8
7.	Gydytojo pagalba	34.000,--	7,1	2,85	9,5
8.	Avalinės taisymas	18.000,--	3,8	1,50	5,0
9.	Drabužinė pagalba	24.000,--	5,0	2,00	6,7
10.	Švietimo kult. globa	12.000,--	2,5	1,00	3,4
	Viso	478.700	100%	39,89	133,0

Pas. Dr. M. Petrusevičienė
(A. V.)

Nuorašas tikras

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2164, l. 125–133.
Nuorašas. Mašinarštis.

271. 1940 m. balandžio 6 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berne dr. Jurgio Šaulio konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie politines lenkų aspiracijas ir tarptautines Lietuvos suvereniteto Vilniuje įtvirtinimo perspektyvas

Konfidencialiai.
Lietuvos Pasiuntinybė
Šveicarijai

Bernas, 1940 m. balandžio 6 d.

J. E.
Ponui J. Urbšui,
Užsienių Reikalų Ministeriui,
K a u n e.

Pone Ministeri,

Siunčiu Tamstai Pro memoria raštą iš pasikalbėjimo su p. Moscickiu. Surašiau, kas man atrodė svarbiausia.

Viskas yra relatyvu. Relatyvios reikšmės yra ir p. Moscickio nuomonė, bendrai mums labai palanki. Kaip relatyvaus svarumo yra ir gen. Sosnkovskio¹, gen. Sikorskio bendradarbio, nuomonė, kurią jis pareiškė savo kalboje, pasakytoje kovo mėn. 31 d., per Lenkų Radio. (žiūr. Głos Polski” iš balandžio 2 d.), kur yra tarp kita ko šioks posmas: „Odbudujemy Polskę rządna, sprawiedliwą społecznie, lepsią i większą w granicach zdalniejszych dla obrony. Stanie z powrotem Kościuszko ma Wawelu, Chrobrego przeniesiemy z Gniezna nad Odrę, dla Jagiełły wybierzemy miejsce na brzegach Bałtyku: Wilno, Lwów i wschodnie ziemie kresowe (mano pabraukta) wróca do Rzeszyzopolitej, otoczone chwałą niezłomnej wierności...”²

Jeigu jau čia cituoju lenkų nuomones Vilniaus klausimu, ne pro šali bus nurodžius ir į p. Arciševsio, ėjusio Užs. Reik. Ministerijoj Varšuvoj kaip ir viceministerio pareigas, nuomonę, kurią jis man pareiškė dar šiais metais man rašytama laiške iš Bukareško (neturėdamas čia po ranka to laiško, negaliu tekstualiai pacituoti). Jis savo laike pareiškęs džiaugsmo, kad mes taip širdingai priėmėme lenkus pabėgėlius, ir nurodęs, kad tai turį didelės reikšmės būsimiems abiejų Tautų santykiams, pabrėžė betgi kartu, kad, žinoma, karo įvykiai esą pastūmėję iš mirusio punkto Vilniaus klausimą ir kad karo pasėkoje būsią turbūt lengviau jį galutinai išrišti, bet kad galutinai viskas pareisią kaip karas baigsis ir kaip pokarinė Lenkija nusistatysianti tuo klausimu.

Man rodos, ta nuomonė bus realistiškiausia. Todėl nei optimistinėmis, kad ir p. Moscickio nuomonėmis, reikia perdaug pasikliauti, nei, antra, dėl panašių į Sosnkovskio nuomonių perdaug nusiminti. Turime patys tvirti sąlygas Vilniaus laimėjimui.

Reikšdamas savo pagarbos žodžius, lieku

Tamstos
(Dr. J. Šaulys)

[Dokumento pirmo lapo viršuje dvi ranka rašytos rezolucijos: „*Ponui Lietuvos Pasiuntin. Londone 1940.IV.26.*“ ir „*1940.V.6. Bal.*“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 33, l. 95–96.
Nuorašas. Mašinėraštis.

¹ Lenkų generolas Kazimežas Sosnkovskis (Kazimierz Sosnkowski).

² „Atkursime Lenkiją, mokančią gerai tvarkytis, socialiai teisingą, geresnę ir didesnę, su sienomis, labiau tinkamomis ginti. Kosciūška sugrįš į Vavelį, [Boleslova] Drąsųjį iš Gniezno perkelsime prie Oderio, Jogailai parinksime vietą ant Baltijos krantų: Vilnius, Lvovas ir rytinės paribio žemės [...] grįš Lenkijos Respublikai, apgaubtos nepalenkiamos ištikimybės šlove...“ (lenk.).

272. 1940 m. balandžio 6 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Berne dr. Jurgio Šaulio visai konfidencialus *pro memoria* apie susitikimą ir pokalbį su buvusiu Lenkijos Respublikos prezidentu Ignacu Moscickiu (Ignacy Mościcki)

Visai konfidencialiai.

Bernas, 1940 m. balandžio 6 d.

Pro memoria

(Pasikalbėjimas su p. Ignu Moscickiu, buv. Lenkų Prezidentu)

Pildydamas p. Užs. Reik. Ministerio pageidavimą pasimatyti su p. Moscickiu ir patikrinti jo nusistatymą Vilniaus klausimu, kreipiausi į p. Modzelevskį¹, buv. Lenkų ministrą Berne, o gyvenantį dabar Friburge (jo žmona iš ten kilusi), prašydamas atsiklausti p. Moscickio, gyvenančio Friburge, ar aš negalėčiau pasimatyti su juo visai privatiškai, kaip senas jo pažįstamas. Ponas Modzelevkis man tuoj atsakė, susitelefonavęs su p. Moscickiu, kad šis mane mielai priimsiąs ketvirtadienį, balandžio mėn. 4 d. 4 ½ val po pietų.

Nuvykęs ketvirtadienį Friburgan ir aplankęs iš pradžių kunigaikštienę Magdalėnę Radvilienę, kuri, beje, yra jau gerokai pasenusi, nors po senovės gyva ir kalbi, nuėjau pirma pas p. Modzelevskį. Pasiinformavau apie Moscickius. Pasirodo, jis atvykęs su savo žmona. Su jais kartu gyvenanti jo duktė iš pirmos žmonos su vaiku ir vyru inž. Bobkovskiu² (buv. viceministeris susisiekimo ministerijoje). Gyvena jie visi labai kukliai (daugiau ne kukliai, pabrėžė p. Modzelevskis) iš pensijos, kurią Moscickis gaunas iš Anger, studentų prieglaudoje „Miséricorde“ (Foyer St. Justin).

Kuo yra užimtas p. Moscickis? klausiu.–

Rašas atsiminimus. Kartu betgi rengiašis ir į savo mokslą grįžti. Atrodąs labai gerai, atsiminus, kad turįs jau 72 metus. Kasdien vaikštąs ir daug vaikštąs. Padarąs net po 10 kilometrų kelio.

Nuvykus man paskirtu laiku, pasitiko mane p. Bobkovskis. Palikus apsiaustą koridoriuje, įvedė mane į labai kuklų ir mažą vienu langu salonėlį, kuris yra kartu ir p. Moscickio dirbamas kambarys. Už lango matytis darželio krūmai. Kambarys labai kuklus, bet jaukus. P. Moscickis pasitiko mane ištiestomis rankomis, reikšdamas džiaugsmo dėl mano atsilankymo. Pasodino mane sofoj, pats atsisėdęs prie dirbamo stalo. P. Bobkovskis pasiliko ir asistavo mudviejų pasimatymui. Palei sofą, ant mažo stalelio buvo jau parengta arbatai, kuri netrukus buvo įnešta. Įnešė p. Bobkovskių vaikų

auklė, lenkė senutė. Pradėję gerti arbatą, užkandžiaudami mažučiais buterbrodais, tortu ir pyragaičiais, ėmėme kalbėtis, dalydamies iš pradžių Friburgo atsiminimais (p. Moscickį pažinau, dar studentaudamas Berne, atsitiktinai per vieną lenkų jaunuomenės suvažiavimą Fribuge), kur jis dirbo tuomet viename mokslo institute), informacijomis apie savo šeimas ir t.t.

Apie politiką pradėjo pats pirmas kalbėti p. Moscickis. Prasadėjo labai gyvas, labai draugiškas, primenąs daugiau studentiškas diskusijas, ne prezidento ir įgaliotojo ministerio pasikalbėjimas. Oficialumas buvo paliktas toli, toli Varšuvoje, o kalbėjosi vien seni pažįstamieji. Atvirai ir širdingai. Nors, teisybę pasakius, nei vienas nei antras neperžengė tam tikrų ribų, kurios galėtų šiuo ar tuo kompromituoti vieną ar kitą pusę.

Pasikalbėjimas užsitęsė ištisi dvi valandį. Žinoma, buvo kalbėtasi daugiausia apie Lenkiją, apie Lietuvą, Vokietiją ir Rusiją. Šokinėdami nuo temos prie temos. Vedžiau pasikalbėjimą neįtamtai prie temų, kurios mane ypačiai interesavo.

Surašyti visa ką, kas buvo kalbėtasi, nebūtų ir lengva. Bet pasistengsiu, susistemines pasikalbėjimo temas, patiekti čia maždaug pasikalbėjimo turinį.

Pasitraukęs iš valstybės gyvenimo, p. Moscickis vis dėlto tebegyvenąs tais pačiais valstybės reikalais, graužijąs jais ir praleidžiąs nekartą nemigo naktis, susirūpinęs jais. Perkratinėjęs ne kartą savo sąžinę, ar kartais nepadaryta ko, kas nelaimę iššaukė. Rodos, esą, kad buvę visa kas daroma, kas buvę galima.

Vokiečiais, nežiūrint padaryto su jais susitarimo, nepasitikėta. Net Pilsudskis, padaręs jį, pats sakęs, kad tai netversią ilgiau 4 metų. Jis jau to nebeprigyvensiąs. Jau be jo reikėsia toliau narplioti užsimezgsų mazgą...

Bet ką gi, girdi, padaryti: Vokiečiai pasirodę stipresni, greičiau pasirengę, išleidę daugiau ne 90 milijardų ginklavimosi reikalams, kuomet Lenkija teišgalėjusi per tą pat laiką surinkti tiems pat reikalams vos 3 ½ milijardų. Jei, girdi, Lenkijos biudžetas būtų galima buvę vietoj 2 milijardų metams privaryti ligi 6 milijardų kasmet, tai būtų buvę kas kita. Bet to negalima buvę pasiekti. Kraštas po didžiojo karo turėjęs vesti ilgas kovas už valstybės konsolidavimą su savo kaimynais. Tatai išvarginę kraštą. Todėl nesuskubo persiorganizuoti. Net žemės reformos nesuskubta padaryti. Lietuva, girdi, buvusi laimingesnėje tuo atžvilgiu padėtyje: turėdama dvarininkų luomą, nutolusį nuo savo tautos, galėjo pravesti žemės reformą, neisikaitydama su tuo luomu, sukonsolidavusi valstiečius ir jais pasiremti savo totaliame darbe, sutverti stiprias kooperatyvas, žodžiu patiesti valstybei stiprią ekonominę bazę. Ir Lenkija buvusi pradėjusi eiti panašia kryptim, bet, rasdavo daug kliuvinių tame darbe, vėlinosi, nesuskubo.

Po karo turėsią virsti Lenkijoje kitaip; turėsianti ji socialiniu atžvilgiu persigrupuoti, todėl ir kiti gaivalai, ypač valstiečiai, pasireikšti. Jis tikėjęs, kad tai būsią į sveikatą Lenkijai. Ji atsinaujinsianti... .

Teiravosi ar mes daug turime lenkų pabėgėlių, ar jie nesudarą vargo mums, kaip jie laikęsi?

Paaiškinau p. Moscickiui, kad turime kartu su internuotaisiais ir pabėgėliais apie 100.000. tai mums sudaro, aiškinau, didelę ir sunkią našta. Šiek tiek yra grįžę į savo

kraštą, kiek išvykę toliau, bet tų yra nedaug. Dauguma lieka ir laukia karo galo. Prievarta nieko nevarome išvykti, žinodami, kad tai galėtų sudaryti ne vienam gyvybės pavojų. Paaiškinau, taip pat, kad tarp pabėgėlių yra, deja, ir neramių elementų, ypač jaunuomenės tarpe, kurie sukelia pas mus pasipiktinimo.

– Ak! – sako p. Moscickis – su jaunuomene sunku! Mes patys buvome jauni ir žinome, kaip tai buvo. Suprantama, kad nenuoramos negali sukelti simpatijų krašte. Tik turint omenyje ateitį, tolesnę ateitį, būtų svarbu ir pageidautina, kad Vyriausybė ir jos organai nesiduotų išprovokuoti prie tokių žygių, kas galėtų būti paskui interpretuota kaipo žygiai, nukreipti prieš Lenkų tautą, kaipo tokią.

Į tai atsakiau, kam mūsų Vyriausybės organai, turėdami kaip tik omenyje būsimus abiejų Tautų gerus santykius, rodo didelio santūrumo, imdamos tik būtinų Valstybės saugumui žygių, susilaukdama ne kartą už kai kurių mūsų visuomenės sluoksnių karčių priekaištų dėl tariamai perdidelio nuolaidumo.

– Tai jau kiekvienos Vyriausybės likimas, – pastebi, rankas skiesdamas, p. Moscickis.

Grįždamas prie pabėgėlių klausimo, p. Moscickis pažymi, kad, kiek jam tekę girdėti, nežiūrint esamų sunkumų, vis dėlto lenkai pabėgėliai gali jaustis Lietuvoj daug laimingiau ir saugiau, negu Varšuvoje. Priekaištai gi, daromi Lietuvai dėl Vilniaus, negali būti pamatuoti. Lietuva, girdi, nepakėlė ginklo prieš Lenkiją, išliko nuošaliai. O kad Lietuva paėmė iš Bolševikų Vilnių, tai būkime atviri! – sako p. Moscickis, kreipdamas į p. Bobkovskį – net imdami dalyką jau vien iš egoistinių motyvų, turime juk būti patenkinti, kad Vilnius ne Bolševikų, o Lietuvos rankose. Koks gali būti palyginimas?!

– Tasai faktas – sako įsimaišęs į pasikalbėjimą p. Bobkovskis – gal galėtų ateityje ...

– Vilnius – sako p. Moscickis, pertraukdamas p. Bobkovskį, surimtėjusiu veidu ir balsu, pakėlęs ir ištiesęs dešinę ranką į mano pusę, tarytum sprendimą tardamas: – nebebus jokia kliūtis tarp Lenkijos ir Lietuvos! Nebebus...

Nuleidęs gi ranką, ėmė aiškinti aprimusiu balsu, kad Vilniaus klausimas pakrypęs tokia nelaiminga kryptim dėl to, kad Pilsudskis, įsimylėjęs į jį, skaitė tai tarytum savo asmenišką garbės klausimu...

Girdi, Pilsudskis, tiesą pasakius, mylėjęs Lietuvą, tik savotiškai, pats save vadinęs lietuviu ir tuo gykęsis. Bet po motynos įtaka, persisunkęs lenkišku patriotizmu ir to patriotizmo dvasioj buvęs išauklėtas. Todėl jo Lietuva esanti nustojusi...

Buvo paskui daug kalbėtasi apie einantį karą, apie Vokietiją, apie Rusiją. Reiškė pasitikėjimo, kad alijantai laimės karą, kad Vokietijai, pralaimėjus karą, grėšias bolševizmo pavojus, bet jis netikėjęs, kad ten išsigalėtų jis. Reiškė nuomonę, kritus kartą Stalinui (diktatoriaus gyvenimas kartais netikėtai baigiasi), Rusija galinti pradėti byrėti.

Pakraščiams gali, kaip antai Ukrainai, Gudijai (Baltarusiams) ir kt. pasisekti atskirti. Moscickis mano, kad tuomet Lietuva neprivalėtų praleisti progos padėti Gudams susiorganizuoti. Tai, girdi, turėtų būti mūsų tikroji ir artimoji įtakos sfera...

Žodžiu buvo gana daug kalbėta. Visa kas surašinėti, gal jau ir nebeapsimoka.

Atsisveikindamas p. Moscickis dar kartą reiškė džiaugsmo dėl mano atsilankymo ir prašė, kai atsikelsiu Bernan, jo nepamiršti ir jį laikas nuo lako lankyti. Jam atsisakyriui, tai sudarysį tik džiaugsmo.

[parašas]
Dr. J. Šaulys

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 33, l. 97–100.

Originalas. Mašinėraštis.

¹ Janas Modzelevskis (Jan Modzelewski) – lenkų diplomatas, 1936–1939 m. Lenkijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Šveicarijoje.

² Aleksandras Bobkovskis (Aleksander Bobkowski) – Lenkijos susisiekimo viceministras.

273. 1940 m. balandžio 12 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Prancūzijoje Petro Klimo visai slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiiui apie Lietuvos nacionalinės valstybės ir jos sostinės Vilniaus politines, tautines ir kultūrinės perspektyvas

Visai Slapta.
Nr. 135/sl.

Paryžius, 1940 m. balandžio 12 d.

J. S.
Ponui J. U R B Š I U I,
Užsienių Reikalų Ministeriui,
K A U N E.

Sekdams Tamstos laišku, rašytu š. m. kovo mėn. 8 d. jaučiuosi privalęs jau dabar šiek tiek pasisakyti dėl pagrindinės mūsų sienų problemos, nes ji kaip ir seniau, turės susiregsti su mūsų užsienių politika ir gal net nusverti mūsų vidaus konsolidacijoje.

Iš pranešimų, iš spaudos ir iš kitokių pareiškimų matau, kad sienų kova arba teritorijų siekimai neaprimo mūsų susirūpinimuose. Vilnių atgavę, mes pasigedome Švenčionių, Adučiškio, net Ašmenos ir Lydos, o kai kas gal net Gardino. Mūsų istorikai ir etnografai mėgina tuos pasigedimus pagrįsti savo tyrinėjimais. Atsiliepia jie ir kai kuriuose diplomatinuose pasikalbėjimuose.

Šita proga pirmiausia noriu priminti mano pranešimą, rašytą Ministerijai 1939 m. gegužės mėn. 26 d. Nr. 1736, kuriame atpasakojau Kemalio Ataturko tautinę politiką Balkanuose ir Irane, kaip ją man tada buvo išdėstęs turkų pasiuntinys Briuselyje. Man rodo, kad iš Ataturko mums reikėtų paimti pavyzdį: jisai atsisakė nuo teritorinių

reikalavimų ten kur pirmiau buvo Turkija, bet kur buvo turkų mažumos, nes jis nenorėjo Turkijos ateities įvelti dėl vieno ar kito šimto tūkstančių turkų į nepabaigiamus Balkanų nesusipratimus ir karus. Ataturkas visą dėmesį atkreipė į patį turkų tautos branduolį, kuris turėjo būti išgrynintas ir sustiprintas geriausiems santykiams esant su visais kaimynais. Jis likvidavo visus teritorinius ir mažumų ginčus, kad galėtų atstatyti sveiką tautinę Turkiją.

Mes taip pat negalime galvoti apie Lietuvos laimingą išlaikymą ir jos brangiausiojo branduolio išvystymą, jei mes dėl kokių istorinių ar proistorinių sumetimų amžinai blaškysimės į rytus ir vakarus ar pietus ir visą laiką komplikuosime mūsų tautinį įsivyravimą ir net konservaciją niekad negalinčiais būti patenkintais pasigedimais ir revindikacijomis. Istorija keičia tautas, keičia jų sudėtį ir negrįžtamai laidoja tam tikras koncepcijas.

Grąžinti viską, kas buvo, niekas, berods, ir negalvoja, bet kai kas nori grąžinti tik tą, kas patinka iš tos senovės, tas juk falsifikuoja pačią tą brangiąją istoriją. Pagaliau „atstatyti istoriją“ būtų lygu norėti priversti Lietuvą prie jos neseniai pergyventos tragedijos.

Tauta atgimsta ir tarpsta ne istoriniais sumetimais, bet išlikusių gyvųjų tautiečių kova naujose sąlygose.

Mūsų kova buvo sunki, bet tie sunkumai yra mūsų istorinio likimo išdava, kurią atnešė naujos aplinkybės ir naujos kliūtys. Klaipėdos neatlaikymas, kaip ir visos Rytų Prūsijos – tai yra 700 metų transformacijų rezultatas, dėl kurio mes daug turėjome iliuzijų. Neturėkime panašių iliuzijų dėl Vilniaus.

Vilnių istorija taip pat transformavo, daug daugiau negu kitas Lietuvos dalis. Mes privalome tik išnaudoti aplinkybes, kad tos transformacijos padariniai nepasidarytų mums nepergalimi, norint Vilnių įjungti į mūsų tikrąjį tautinį branduolį. Plėsti sunkenybių ratą, komplikuoti tą uždavinį – būtų lygiai antipatriotiška kaip ir atstatinėti senąją D. Lietuvos kunigaikštystę ar Lenkijos uniją.

Mes gailimės Adutiškio ir Švenčionių, bet užmirštame, kad pats Vilnius ir jo apylinkės ir net Vendziogala ar Kauno Žaliakalnis dar reikalauja ilgų atverčiamųjų pastangų ir daugiau atsveria mūsų tautiniam branduoliui savo kliūtimis, negu dabar nepatekusios į Lietuvos sienas sritys savo avantažais.

Mūsų kovose svarbiausia buvo atgauti Vilnių, kad tuo būdu atgimstančioji valstybė susijungtų su didžiąja SENOVE ir jos politine bei kultūrine pažiba, saviškai atnaujinta. Reikia dabar tą uždavinį tikrai realizuoti taip, kad niekas daugiau nebegalėtų mums kontestuoti mūsų istorinės būties tęsimo su ta mūsų tautos dvasia, kurią įkvepia ilgą amžė tradicija, nepaisant šimteriopai pergyventų transformacijų.

Tai realizacijai sąlygos pasitaikė patogios. Bet tuos patogumus turime išnaudoti ryžtingai, t.y. mokėdami paaukoti dideliame uždaviniui antraeilis dalykus. Mums užtat dabar ne teritoriniais lopais reikia užsiimti, o išlaikyti ir sustiprinti patį Branduolį.

Pirmoji sąlyga tam išlaikymui – geri santykiai su kaimynais, jei ne su visais, tai bent su keliais, kad Vilniaus priskyrimas gautų definityvią formą nuo Rusijos

pusės – pirmiausia reikia mums patiems čia baigti savo pretenzijas. Todėl užuot šen ir ten reiškę savo pageidavimus, turime čia surasti specialinę baigimo formulę. Tam geriausia tiktų susitarimas su Rusija, kuri demonstratyviai pasauliui patvirtintų, jog čia delimitacija yra visai užbaigta. Toks būtų susitarimas dėl lietuvių iškėlimo iš anapus sienos į šiaurus ir nelietuvių į anapus.

Visai nesvarbu kiek bus tokių norinčių ar privalančių išsikelti, bet pats tokio susitarimo faktas parodytų daug ryškiau negu spalų mėn. 10 d. sutartis, kad čia siena yra definityvi ir ji skiria lietuvius nuo rusų arba slavų gudų.

Pagaliau iš Švenčionių apskrities atkelti lietuviai galėtų laimingiau sulietuvinti Vilniaus apylinkes, negu lietuviai iš kitų Lietuvos dalių. Žemės reforma, kuo radikaliausiai vykdoma, čia geriau patarnautų aprūpindama žeme atkeltus iš anapus lietuvius, negu kad ateivius iš kitur arba vietinius gudus ir sulenkėjusius /t.y. biau-riausius lenkus/.

Toks susitarimas ir jo įvykdymas galėtų būti pavartoti kaip geriausi propagandos instrumentai mūsų tautinės stabilizacijos prasme toje srityje. Tai patenkintų taip pat Sovietų Rusiją, kuri ieško ir reikalauja savo sienų galutinumo. Tada ir vėlesnės Lenkijos pretenzijos prarastų savo aštrumą. Be to, jos būtų nublokštos Rusijos teritorinio susitvarkymo su mumis faktu ir atsistotų tikrai mažumų ir vadinamos „lenkų kultūros“ gynimo plotmėje. Galutinai mums susitvarkyti su Rusais ir čia tą galutinumą sutvirtinti etnografinių perkėlimų pataisomis – būtų viena iš didžiųjų Lietuvos valstybės su Vilniumi atstatymo garantijų prieš visus eventualumus. Tą kemališkai – Ataturkišką kuražą mes privalome šiandien parodyti mūsų valstybinės ir tautinės politikos principu ir jį nuoširdžiai vykdyti.

Antra, grynai vidaus politikos įrankis Vilniaus kovai laimėti, turėtų būti mūsų nusistatymas žydu linkui, nes žydai sudaro Vilniuje /be apylinkų/ gyventojų daugumą.

Norėdami Vilnių sulietuvinti, mes pirmiausia turime palenkti žydus Lietuvos valstybės pusėn, ne ta prasme, kad jie taptų lietuviais, bet kad jie galėtų stoti arba balsuoti už Lietuvą. Lietuvių tauta negali turėti intereso paversti žydus lietuviais, nes toks žydu nacionalizavimas visada išsigema į antisemitizmą, kaip tat atsitiko Vokietijoje, kur žydai buvo pasidarę vokiškesniais už vokiečius. Mums reikia išmokti „iš patriotizmo“ daug ko paaukoti žydams, kad jie nebūtų Lietuvos valstybei priešingi arba indeferentiški Vilniuje. Vėliau, kai šio karo audros praūž ir mes išliksime su Vilniums ilgesnį laiką – mes visada rasime *modus vivendi* su žyda, be žalos mūsų tautos augimui.

Tuo tarpu mes turime atlaikyti Vilnių su tąja žmonių medžiaga, kuri ten yra. Lietuvai nebus pavojaus, jei Vilnius kurį laiką bus Lietuvos Jeruzalė, bet Jeruzalė, einanti su Lietuva. Mes Vilniuje neturime perimti lenkų principo, kuris neigė žydu sprendžiamąją rolę, nes tat lenkams buvo naudinga. Mums naudinga ir reikalinga žydus padaryti Vilniuje Lietuvos piliečiais, kurie turi išspręsti dabartinį Vilniaus lietuvišką likimą. Todėl būtų neapdairu Vilniaus miesto valdyboje neduoti žydams didesnių teisių negu lenkams. Valstybę kuria ne mažos ambicijos, bet savo uždavinio supratimas konkrečiose sąlygose. Žydu užsiinteresavimą Lietuva mes turime Vilniuje kuo greičiausiai

iššaukti, nes jis, susitvarkius su Rusais, turės suvaidinti sprendžiamąją rolę eventualėse kovose su lenkų pretenzijomis. Pasaulio akyse Lietuva niekada nepraloš, jei Vilniaus gyventojų dauguma, tai yra lietuviai ir žydai, ten iš vieno gins savo tėvynę lygybės pagrindu. Kova su lenkais be žydų dalyvavimo mūsų pusėje gali mums turėti labai žalingų pasekmių.

Aš norėčiau, kad tos kelios mintys būtų išdiskutuotos mūsų politikų tarpe, ir be jokio atidėliojimo.

[parašas]

ĮGALIOJOTAS MINISTERIS

[Dokumento pirmo lapo viršuje spaudas: „Lietuvos Pasiuntinybė Prancūzijoje“ ir dvi ranka rašytos rezoliucijos: „Lietuvos Pas. Londone“ bei B. K. Balučio: „Bylon IV.20 Bal.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 31, l. 196–200.

Originalas. Mašinraštis.

274. 1940 m. balandžio 18 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje dr. Lado Natkevičiaus griežtai konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie Lietuvos santykius su emigracijoje Prancūzijoje įsikūrusia Lenkijos Respublikos Vyriausybe ir Lietuvos Respublikos suvereniteto Vilniuje tarptautinį pripažinimą

Griežtai konfidencialiai.

Maskva, 1940 m. balandžio 18 d.

Légation de Lithuanie

M o s c o u

Nr. 141 sl.

Jo Ekscelencijai

Ponui J. U R B Š I U I,

Užsienio Reikalų Ministrui,

K a u n e.

I Jūsų telegramą Nr. 212¹. Dėl kontakto su Lenkų Angers vyriausybe.

Sovietų nusistatymas Angers vyriausybės atžvilgiu yra gerai žinomas. „Pravdoj“ ir „Izvestija“ buvo tik pašaipos pastabų, o kada savo laiku Potiomkinui prasitariau, kad Lietuvoj Lenkus globoja Anglų pasiuntinybė, tai Potiomkin padarė rūgščią miną, sakydamas „nėra Lenkijos, nėra globos, sovietai lenkų nežino...“

Užsiminimas dėl užmezgimo kontakto su Angers vyriausybe Sovietams aiškiai nepatiktų. Tasai gi motyvas, kad Vilniaus pripažinimas iš Angers'o vyriausybės pusės

nuramintų vietos lenkus, čia būtų visai nesuprastas ir vien tik būtų duotas argumentas, kad mes patys negalime „apsidirbti“ su esamais lenkais. Tam tikras „flirtas“ su Angers vyriausybe būtų suprastas kaip nepasitikėjimas mūsų pačių jėgomis ir mūsų kaimynais /vokiečiais ir sovietais/.

Man asmeniniai nėra aiškūs ir Angers vyriausybės autoritetas pas pačius lenkus, dabar gyvenančius Lietuvoj. Be to, Lenkų nusistatymas ateity gali keistis.

Pati Angers vyriausybė, darydama pripažinimo aktą /kuriam aš nenoriu tikėti/, statys ir sąlygų, o tos sąlygos tikrai bus mums nepriimtinos /pavyzdžiui, Angers'o pasiuntinys Lietuvoj, tam tikros teisės Lietuvos lenkams/.

Kiek liečia Sovietus, tai ir praktiškai zondavimas telegramos 212 prasme čia sunku atlikti. Tokiu reikalu tektų kalbėtis su pačiu Molotov, jis gi nemėgsta aiškių atsakymų. Pasakys, kad jam klausimas nėra aiškus, o reservatio mentalis bus aiškai mums nepalankus. Dekanozov naujas žmogus ir tokių plonų dalykų tinkamai nesupras: darydamas Molotov'ui pranešimą su pagražinimais, jis reikalą tik supainios. Iš viso to gali gautis mūsų atžvilgiu „osadok“.

Po pietų pas amerikonus /balandžio 25 d./ Molotov yra pažadėjęs pietauti mūsų pasiuntinybėje. Pas amerikonus irgi esu kviestas. Gal kartais ir būtų proga paklausti, kaip Sovietai žiūrėtų, jeigu Angers vyriausybė pripažintų Vilnių Lietuvai, ar pridotų tam kurios nors reikšmės, ar panašiai...? Tačiau aš nenorėčiau statyti taip klausimo, kad mes patys tą mintį sugestijuojame, tuo reikalu kalbamės... /pagalios, tegul patys dasiproti/.

Maskva ir Berlynas mano, kad Lenkija ir Lietuva yra tik objektai, kurie priklauso nuo jų valios.

Dirvos zondavimas Maskvoj dėl mūsų kontakto su Angers vyriausybe Vilniaus pripažinimo reikalu dar kartais gali būti įmanomas, tačiau aš tokio zondavimo visai nesuprasčiau, pavyzdžiui, Berlyne, kuris yra su taja vyriausybe kare ir visiškai su ja nesiskaito.

Man nėra aišku, ar iš viso principiniai Lenkai galėtų ir tokį gestą Lietuvos atžvilgiu daryti. Neišrodo, kad jų „vyriausybė“ iki karo galui galėtų ryžtis daryti politiniai-teritorialinius aktus. Aš abejoju ir ar mums patiems ką nors svirtų toksai Angers vyriausybės „pripažinimas“, jeigu jis ir būtų. Tarptautiniu atžvilgiu jis mums labai mažai pagelbėtų, o viduje padėtų vis à vis Lenkų supančiotų, pavyzdžiui, trukdytų iškelti iš Vilniaus negeistiną elementą. Lenkai nėra tokia tauta, kurią galima yra nuraminti net ir Angers vyriausybės pareiškimais, nepasiduoda jie ir „botagai“. Viena išeitis tėra – Vilnius lietuvinti visokiomis priemonėmis, dargi lenkus vienu ar kitu pretekstu derasinuojant iš Vilniaus, uždarant laikraščius, leidžiant tik lietuvių laikraštį lenkų kalba, uždarant lenkų mokyklas, dvarininkų žemes perleidžiant valstiečiams ir t.t. Visam tam darbiui turime puikias sąlygas. Iš to darbo Anglai ir Prancūzai tik pasidžiaugs, nes jiems palengvinsime patys tą problemą. Tai nebus ir „botagas“, bet realių apystovų išdava.

Mano giliu įsitikinimu, ir Angers'o vyriausybės „pareiškimas“ nepadarys Lenkų lojaliais, pilna to žodžio prasme, Lietuvos piliečiais. Bet jeigu mūsų administracija neturi priemonių Vilniaus kraštui prigydyti, tai Angers „vyriausybės“ klėjai galėtų būti bandomi. Tačiau tai galima būtų padaryti ir be Maskvos ar Berlyno atsiklausimo. Maskvoj mano zondavimo rezultatai būtų labai problematiški dėl aukščiau nurodytų priežasčių.

Priimkite, Pone Ministre, mano labai aukštos pagarbos žodžius.

[parašas]

Dr. L. NATKEVIČIUS,
P a s i u n t i n y s

LN/KP

[Dokumento pirmo lapo viršuje dvi rezoliucijos: E. Turausko ranka rašyta: „*Balučiui EdvT IV.25*“ ir B. K. Balučio ranka rašyta: „*Visai teisingai. 1940.V.6 Balut.*“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 25, l. 246–247.

Originalas. Mašinraštis.

¹ Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

275. 1940 m. balandžio 24 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Londone Broniaus Kazio Balučio konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšuiui apie Vilniaus integravimo į Lietuvos valstybę problematiką

Konfidencialiai.
[Nr.] 103/sl.

[Londonas,] 1940 m. balandžio 24 d.

J. M.
J. Urbšuiui,
Užsienių Reikalų Ministerija,
K a u n e.

PRANEŠIMAS NR.52/75
Apie Taikos Konferenciją, Vilnių, Etc.

Mūsų Ministerija, mūsų Spauda, ir mūsų judrioji p-lė Avietėnaitė daug sielohjasi del mūsų propagandos užsieniuose; mūsų Politikos Departamentas – del lenkiškų atakų, dabar ir ateityje: p-lė Avietėnaitė jau trusia apie išleidimą „literatūros“ svetimomis

kalbomis, kurios dabar beveik jau visai pritrūkome, ir prisiuntė man numatomų leisti leidinių sąrašą.

Viskas tas gerai. Bet aš, nekartą dūmodamas apie šiuos visus reikalus, galvoju sau panašiai, kaip daugelis anglų dabar galvoja apie šio karo vedimo metodus: ar negeriau būtų turėti „mažą Karo Kabineta“, kuris būtų neapkrautas eiliniaais, kasdieniniais departamentiniais darbais, ir galėtų galvoti tik apie geriausius karo vedimo ir laimėjimo būdus... Nes kaip visi apie vieną galvoja ir niekas specialiai tuo neužsiima, tai tankiai iššina, kad „devynios auklės vieną vaiką dabojo...“

Ar taip, ar kitaip šis karas baigsis, mes visi gerai žinome, kad tik karui pasibaigus mes turėsime progos galutinį – gola“ Taikos Konferencijoje įmušti ir tuomi šiaip ar taip ne tik Vilniaus ateitis, bet ir kitus klausimus ilgesniam laikui išrišti.

Taigi toms busiamoms imtynėms, man rodosi, reik jau dabar sistematingai pradėti, taip sakant, komandą treniruoti – kitaip tariant, jau dabar pradėti sistematingai rengtis prie busimos Taikos Konferencijos darbų. Jeigu to nepadarysim, tai turėsime, ką paprastai praeityje turėdavom: laikui atėjus, greituoju organizuojame delegacijos ir ekspertų sudėtį; apgraibomis renkame reikalingą medžiagą ir, tokiomis sąlygomis, paprastai nuvykstame menkokai ar tik šiaip-taip pasirengę, o apie dirvos tinkamą paruošimą, žinoma, nėra nei kalbos.

Aš manyčiau, kad reikėtų jau dabar, toliau nelaukiant, pradėti organizuoti parengiamąjį darbą, kurį aš išsivaizduoju sau maž-daug taip:

1. Tuojaus paskirti mažą 3-4 asmenų kolektyvą, kurio užduotis būtų sudaryti planą „busimoms operacijoms“ (Vienu jų turėtų būti U.R.M. Politikos Departamento Direktorius, arba dar geriau – Gen. Sekretorius, – jeigu toksai būtų). Jis turėtų prižiūrėti ir tolimesnį šio plano vykdymą. Tai būtų savo rūšies „operacinis štabas“.

2. Į kalbamąjį bendrą planą turėtų įeiti sekančios atskiros, bet visna su kita glaudžiai surištos pozicijos:

a) Vidaus frontas: kas konkrečiai reik padaryti „namie“ kad sustiprinus savo frontines pozicijas, – sakysim sau, Vilnijoje.

Pastaba. P-nas Klimas savo Pranešime Nr. 135/sl. iš balandžio 12 d. iškelia „pagrindinę mūsų sienos problemą“ ir toliaus – ir toliaus – „žydų pozicijos klausimą“. Du labai svarbūs šio naminio „fronto“ aspektai. Jų yra ir daugiau. Ir visi jie turėtų būti aptarti, suderinti ir nukreipti viena linkme – linkui bendrai pageidaujamojo galutinio tikslo. Čia gali būti keletas skyrių.

b) Išlaukinis frontas: kas darytina užsienių atžvilgiu. Čia galim sau išsivaizduoti keletą didesnių skyrių, tarp kurių paminėtini šie:

I. Propaganda – kas ir kaip galima padaryti jau dabar (spauda) ir kam reik rengtis ateityje (propagandinių leidinių gaminimas). Čia aiškios dvi to paties darbo sekcijos.

II. Ekspertai ir dokumentacija. Būtų peranksti kalbėti apie busimos Delegacijos narių sąstatą – nors provizoriniai aš ir juos bent „maž-daug“ numatyčiau. Bet ką aš be atidėliojimo padaryčiau, tai tuojaus numatyčiau ekspertus, kuriais

teks remtis ne tik busimaj Taikos Konferencijoj, bet jay dabar, prie jos besirengiant. Jiems tenkapavesti rupintis visos juridinės, istorinės, ekonominės dokumentacijos surinkimu ir sudorojimu ir patiems buti pasirengusiems kiekvienu paskiru klausimu, kuris Lietuvos atžvilgiu gali Taikos Konferencijoj kilti. Kadangi tokių klauimų, priklausomai nuo to meto aplinkybių, gali būti keletas, tai aišku, kad ir tokių specialistų turėtų būti keli.

3. Šitokia organizacija, aišku, turi būti Užsienių Reikalų Ministerijos priežiūroje, nes jai teks lemiama mūsų vesti. Bet į atskiras sekcijas, įvairiems klausimams aptarti, paskirtiems darbams atlikti, reik įtraukti visą eilę žmonių iš šalies – iš universiteto sferų, iš paskirų žinybų, rašytojų, juristų, kartografų žemėlapiams parengti, statistų, etc.

4. Lenkai, kaip jau matosi iš mano pranešimų, turi susidarę Politinių ir Ekonominių Studijų Centrus. Faktinai, tai yra ne kas kitas, kaip tik tokia pat organizacija, apie kurią ir aš čia kalbu.

5. Kaip Jūs ją pavadinsit – tai Jūsų reikalas. Atskiras pavadinimas yra tuo patogus, kad tas suteikia galimybės laisvesnei veiklai. Savo laiku Lietuvoje buvo susidaręs Institutas ar Draugija Tarptautinė Teisės klausimams tyrinėti. Reikėtų jį atnaujinti ir jai čia numatyto darbo dalį pavesti. Galima būtų ir Tarptautinės Politikos Studijų Institutą sudaryti ir jo vardu politinę šio mūsų darbo dalį vesti.

Trys pasiuntinybės pas mus jau užsidarė (Praha, Varšuva, Geneve). Gali užsidaryti ir daugiau. Kitos Pasiuntinybės sumažintos. Susidaro atliekamo personalo, kurį kombinuojant su Ministerijos personalu, galima sudaryti bent preliminariai grobai čia kalbamai organizacijai.

Aukščiau padaviau tik greituoju sugraibytas metmenis-pastabas, nesiimdamas detalaus ir sisteminio jų ataudimo. Gal būt rasite tai esant Jums naudingą. Jeigu ne – na, tai kiškite į archyvą.

B.K. Balutis
Įgaliotas Ministras

BKB/OD

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 10, l. 162–164.
Nuorašas. Mašinraštis.

276. 1940 m. gegužės 1 d., Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministerijos emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) generalinio sekretoriaus Jano Cechanovskio (Jan Ciechanowski) slapta instrukcija Lenkijos Respublikos ambasadoriui Londone grafui Edvardui Račynskiui (Edward Raczyński) dėl Lenkijos ir Lietuvos santykių

[Slaptai]

Anžė, 1940 m. gegužės 1 d.

PONU LR AMBASADORIUI
Londone

Kalbantis su *Foreign Office*¹ prašau atkreipti dėmesį į šį reikalą:

Lenkijos Vyriausybė, kuri visada laikosi pozicijos, kad Lenkijos Valstybės [teritorija] turi būti integrali, savo kategoriškai neigiamą požiūrį į Sovietų ir Lietuvos 1939 m. spalio 10 d. sutartį dėl perleidimo teisės į Vilnių išsakė 1939 m. spalio 18 d. protesto notoje, kuri buvo pranešta visoms vyriausybėms, su kuriomis ji palaiko santykius, taip pat 1940 m. gegužės 15 d.² notoje, įteiktoje Tautų Sąjungos Sekretariatui.

Tačiau būtina pasirūpinti lenkais, atsidūrusiais Lietuvos okupacijoje, todėl Lenkijos Vyriausybė yra priversta be žodžių priimti savo žinion kai kuriuos Lietuvos veiksmus, bet tai anaipol nereiškia ir neturi būti interpretuojama kaip šios pozicijos atsisakymas. Pvz., Lenkijos Vyriausybė intensyviai remia Vilniaus krašto lenkus per bendrą Paramos lenkų pabėgėliams ir atvykėliams Vilniaus komitetą prie Lietuvos Raudonojo Kryžiaus, nors Lietuvos valdžios manymu, terminas „atvykėliai“ taikytinas Vilniaus krašte gyvenantiems lenkams, t. y. autochtonams, priešingai terminui „pabėgėliai“, kuris taikomas lenkams, dėl karo įvykių atvykusiems į Vilnių iš kitų Lenkijos Valstybės vietų. Žinoma, toks komiteto pavadinimas ir jame atsiskleidžiantis Lietuvių valdžios požiūris į Vilniuje gyvenančius lenkus, negali sutrukdyti Lenkijos pagalbai Vilniaus gyventojams. Tačiau bendradarbiavimas su Komitetu anaipol nereiškia, kad Lenkijos Vyriausybė vienaip ar kitaip pripažino įvykusius faktus arba lenkų „atvykėlių“, pagal lietuvių terminologiją, nelaiko teisėtais Vilniaus šeiminkais².

Už MINISTRĄ:
GENERALINIS SEKRETORIUS
J. Cechanovskis

IPMS, Ambasada Londyn, A.12.49/7.

Skelbta: PDD 1940, dok. 212, s. 368.

¹ Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerija.

² Nurodant datą įsivėlė korektūros klaida: turėtų būti 1940 m. kovo 15 d.

³ Instrukcijos kopija išsiųsta ambasadai Paryžiuje.

277. 1940 m. gegužės 10 d., Lenkijos Respublikos ambasados Paryžiuje *chargé d'affaires*, įgaliotojo ministro Felikso Frankovskio (Feliks Frankowski) slapta pranešimas apie pokalbį su Prancūzijos URM viceministru Ogiustu Šampetjė de Ribesu (Auguste Champetier de Ribes) dėl Lietuvos protesto prieš Lenkijos akcijas Vilniaus krašto atžvilgiu prancūzų spaudoje

Paryžius, 1940 m. gegužės 6 d.

Nr. 49/Lt/8

SLAPTAI

PONUĮ UŽSIENIO REIKALŲ MINISTRUI

A n ž ė

Šio mėn. 6 d. kalbėdamasis su p. Šampetjė de Ribesu sužinojau, kad Lietuvos pasiuntinys Paryžiuje p. Klimas įteikė Kei d'Orsai protesto notą, susijusią su tuo, kad š. m. gegužės 3 d. Prancūzijos spauda paskelbė pono ministro pirmininko ir Vyriausiojo vado kalbos fragmentą apie Lenkijos ir Lietuvos santykius. P. Šampetjė de Ribesas neišsamiai perskaitė man kelis šios notos fragmentus ir pasakė, jog Lietuvos pasiuntinys reikalauja, kad cenzūra praleistų į Prancūzijos spaudą atitinkamą jo pranešimą. Notos turinys apytiksliai yra toks:

Pasiuntinys įteikė protestą dėl lenkų kaltinimų, prilyginančių Vilniaus teritorijos okupaciją Vokietijos agresijai, pabrėždamas, kad Lietuvos vyriausybė, nepaisant nepriteklių ir didelių išlaidų, aukojosi ir pasiaukoja, priimdama daugybę lenkų pabėgėlių ir teikdama jiems paramą, tai gali paliudyti tarptautinės filantropinės organizacijos. Toliau eina istoriniai ir teisiniai argumentai, pagrindžiantys Lietuvos teisę į Vilniaus žemę, kurią sulaužė Pilsudskio (Piłsudski) ir Želigovskio (Żeligowski) akcija, taip pat teiginys, kad Lenkija visada veikė prieš Lietuvą ir jos nepriklausomybę, 1938 m. ultimatumo priminimas ir galiausiai išpėjimas dėl tęsimo buvusios politikos, kurią vykdo dabartinė Lenkijos Vyriausybė ir kurią savo pareiškimė išreiškė Ministras pirmininkas Sikorskis (Sikorski).

Ponas Šampetjė de Ribesas pareiškė susirūpinimą dėl šio incidento, tačiau pasakė, kad vis dėlto būtų sunku atsisakyti spausdinti pranešimą apie Lietuvos pasiuntinio *démarche*. Atsakiau, kad, mano manymu, tai yra visiškai neleistinas dalykas. Lietuva, iš Sovietų agresoriaus gavusi dalį savo sąjungininkės Lenkijos teritorijos, elgiasi kaip užkariautame krašte, naikina lenkiškumą, nepalankiai žiūri į gyventojus. Juk ją pačią okupavo Sovietai ir jai daro įtaką Vokietija, todėl būtų visiškai nepateisinama suteikti jai dar ir galimybę polemizuoti. Tai suklaidintų viešąją Prancūzijos nuomonę ir netiesiogiai paskatintų Lietuvą tęsti Lenkijai priešišką politiką, kurią ji dabar vykdo. Nekalbant apie tai, jog neįmanomas dalykas, kad Prancūzijos vyriausybė užimtų nors ir netiesioginę neutralią poziciją ginče, į kurią išitraukė jos sąjungininkė, manau, jog iš esmės yra svarbu, kad lietuviai įsitikintų, jog nei Prancūzija nei Anglija nepalaikys

jų pretenzijų Lenkijai. Pridūriau, kad per 20 prieškarinių metų Prancūzijos politika nepresidėjo prie Lenkijos ir Lietuvos santykių normalizavimo. Galbūt tai lėmė iliuzinė karinio bendradarbiavimo su Rusija koncepcija, siekiant sudaryti Sovietų kariuomenei galimybę pražygiuoti per Lietuvos teritoriją, tačiau faktas, jog Lietuvai nebuvo daromas pakankamas spaudimas, kad ji susiblokuotų su Lenkija, o, priešingai, buvo palaikoma teorinė galimybė vykdyti vadinamąją savarankišką politiką, kuri reišė pasidavimą Rusijos ir Vokietijos įtakai, išlaikant nusistatymą prieš Lenkiją. Vieną kartą ir visam laikui šios politikos reiktų atsisakyti ir būtina veikti taip, kad Lietuva ir Lenkija galėtų kuo artimiau ir naudingiau bendradarbiauti. Siekiant šio tikslo, reiktų atsižvelgti į Lietuvos valdančiųjų sluoksnių psichologiją ir veikti taip, kad jie įsitikintų, jog nei Prancūzija, nei Anglija jų neparems, jeigu jų politika bus nukreipta prieš Lenkiją arba nebus atsižvelgta į būtinumą artimai bendradarbiauti su Lenkija.

Tuoj pat po vizito pas p. Šampetjė de Ribesą susisiekiu su Direktoriumi Rošu (Rochat) ir paprašiu, kad, kol aš su juo nepasikalbėsiu, nebūtų priimtas joks nutarimas dėl rengiamo lietuvių pranešimo. Kitos dienos rytą, gegužės 7 d., aplankiau p. Rošą, jis man parodė Lietuvos pasiuntinio pranešimo projektą, kurį cenzūra turėjo praleisti. Projektą sudarė miglotas protestas ir pareiškimas apie Lietuvos vyriausybės rodomą gerą valią dėl pabėgėlių globos. Po ilgesnio pokalbio, per kurį dar išplėtoju savo požiūrį, išsakyta p. Šampetjė de Ribesui, labai draugiškai, bet ryžtingai pareiškiau, kad prieštarauju paskelbimui bet kokio pareiškimo protesto forma. Nektartosiu turinio šio pokalbio, po kurio p. Rošas atrodė įtikintas mūsų pozicijos pagrįstumu. Tačiau iš anksto pasakė, kad nutarimas bus priimtas po to, kai klausimas bus referuotas Ministrui pirmininkui Poliui Reino (Paul Reynaud).

Kitą dieną, gegužės 8 d., p. Rošas man paskambino ir pranešė, kad joks lietuvių pranešimas dėl minėto incidento nebus paskelbtas.

Chargé d'Affaires

Gauna:

Ponas LR Ambasadorius Londone.

**IPMS, Ambasada RP w Londynie, A.12.49/7, k. 78–80.
AZHRL, Archiwum Stanisława Kota, 92**

Skelbta: PDD 1940, dok. 223, s. 383–385.

278. 1940 m. gegužės 11 d., Lietuvos krašto apsaugos ministerijos Internuotųjų stovyklų štabo viršininko pulkininko leitenanto Jono Šimkaus raštas URM V referentūros pasiuntinybės patarėjui centre Jonui Montvilai apie Lietuvoje internuoto Lenkijos kariuomenės kapitono Mikolajaus Arciševskio (Mikolaj Arciszewski) laišką

LIETUVOS RESPUBLIKA
K.A.M.
Internuotųjų Stovyklų Štabas

Kaunas-Šančiai, 1940 m. gegužės 11 d.

Užsienių Reikalų Ministerijos V-tai Referentūrai
P. Pasiuntinybės Patarėjui
M O N T V I L A I

Plk. Talevičius gavo laišką iš intern. lenkų kariuomenės kpt. M. ARCISZEWSKI, kuris savo laiku redagavo Gdynėje laikraštį „Kurjer Baltycki”¹.

Pranešu, kad kpt. Arciszewski yra žmogus išsilavinęs ir turi užsienyje aukštų asmenų tarpe plačių pažinčių.

Laišką prisiunčiu todėl, kad iš jo matosi kaip padorūs buvę lenkų karininkai reaguoja į tilpusį Amerikos spaudoje „Gwiazda Poliarna”² – „Ciężki los żołnierzy polskich na Litwie”³.

Priedas: 2 lapai.

Plk. ltn.
Štabo Viršininkas

[parašas neįsk.]
Leitenantas A d j u t a n t a s

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2182, l. 253.
Originalas. Mašinėraštis.

¹ „Baltijos kurjeris“ (lenk.)

² „Poliarinė žvaigždė“ (lenk.)

³ „Sunkus lenkų kariuomenės likimas Lietuvoje“ (lenk.).

279. (277 dokumento priedas) 1940 m. gegužės 3 d., Lietuvoje internuoto Lenkijos kariuomenės kapitono Mikolajaus Arciševskio (Mikołaj Arciszewski) laiškas Internuotųjų stovyklų štabo viršininko pavaduotojui pulkininkui Zigmui Talevičiui apie Lietuvoje internuotą lenkų kariškių padėtį

Nuorašas 3-go

Maja 1940 r. Tytuvėnai

Wielce Szanowny Panie PUŁKOWNIKU,

Z prawdziwą przykrością zapoznałem się z treścią artykułu, który pokazał mi p. płk. Kazlauskas, a który umieszczony został w formie listu otwartego do ambasadora naszego w Washingtonie, oczywiście bez wiedzy tych, co go pisali. List ten w dodatku nie posiada najmniejszego sensu – jako, że ani ambasador R.P. w Stanach Zjednoczonych ani społeczeństwo amerykańskie nie mogli w niczym pomóc internowanym na Litwie.

Nie mam oficjalnego tytułu do zabierania głosu w tej sprawie. Wolno mi natomiast osobiście wyrazić ubolewanie z powodu jego niewłaściwej formy. Tym przykrzejsze jest to, że sprawa ubrała rozgłosu właśnie w chwili, kiedy dzięki wglądowi Pana Pułkownika nasunięte zostały te ostatnie niedociągnięcia, które nieraz bardzo boleśnie raniły nasze uczucia żołnierskie – jak np. w Kalvarii – że stało się właśnie wtedy, gdy życie wszystkich obozów uregulowano nareszcie po kłopotach i trudnościach pierwszych miesięcy.

Uważałem i uważam zawsze gościnność, jakiej udzieliła nam Litwa, za wielki dług wdzięczności, zaciągniętej przez cały nasz Naród. Pragnę gorąco, aby właśnie obozy internowanych, pozostających pod opieką armii litewskiej, mogły się stać w przyszłości podstawą serdecznego żołnierskiego porozumienia. Życie toczy się błyskawicznie. Trudno przewidzieć dziś co będzie za rok, za dwa lata. Jedyłą rzeczą, którą przewidzieć możemy na całe wieki naprzód jest to, że pozostaniemy sąsiadami.

Cieszę się, że mnie właśnie przypadło w udziale trafić na VI fort i zetknąć się w ten sposób z wyższymi oficerami Armii Litewskiej. Cieszę się, że dzięki tej wysoce kulturalnej, żołnierskiej atmosferze – w niczym, zresztą, nie uszczuplającej sam regulaminu obozowego – która złagodziła nam okres internowania, wśród wielu oficerów naszych i to z płk. DĄBROWSKIM na czele, pozostało nie tylko zrozumienie tego jednego pewnika historii, ale zrodziła się również wiara w to, że sąsiedztwo nasze może być dobre na przyszłość.

Z kontaktu z Panem Pułkownikiem, z Jego rycerskiego stosunku do nas zostanie niewątpliwie w przyszłość coś więcej ponad zwyczajną wdzięczności i dobra wspomnienie osobiste kilkudziesięciu prywatnych ludzi. Tym przykrzej nie było, że ów nieformalny list, którego podłoże jest, niestety zrozumiałe w warunkach nerwowego rostrzęsienia z jednej strony a czasem bolesnego niezrozumienia z drugiej, ale którego

forma jest jednakowie nie właściwa – zadrasnął w pierwszym rzędzie właśnie uczucia Pana Pułkownika i jako Litwina i jako Komendanta obozów internowanych.

Dlatego, jak już mówiłem p. płk. KOZLAUSKIEMU, prześlę do teje samej prasy amerykańskiej, z którą łączą mnie bliskie stosunki z przed wojny a która ostatnio zwróciła się do mnie znowu z prośbą o współpracę, parę artykułów o ładnych momentach gościnności litewskiej wobec nas, które powinny pozostawić trwalszy ślad od echa tamtego listu. Skoro dziś przykrości życia obozowego znajdują skutecznego obrońcę w obozie Pana Pułkownika, uważam, że wszystko użyte być musi do utrwalenia tego, co jest dobrze w naszych trudnych warunkach wojennego współżycia. Jednocześnie napiszę o tym do ambasadora R.P. w Stanach Zjednoczonych hr. Jerzego Potockiego.

Uważam to za swoje obowiązki moralny zarówno wobec osoby Pana Pułkownika jak i wobec lepszej przyszłości w naszych stosunkach sąsiedzkich. Dawałem temu, zresztą, już właściwy wyraz w listach do generała Nissela oraz do naszych kół rządowych, Armii i prasy. Pracy w tym kierunku poświęcę czas mego przymusowego pobytu na Litwie.

Dodać muszę, że człowiekowi tej właśnie idei jest nasz płk. DĄMBROWSKI. Sądzę, że jego głośna legenda i autorytet, który posiada w naszym społeczeństwie jako usposobienie żołnierskości, bezinteresowności i patriotyzmu, przyczynią się w przyszłości również do wygładzenia wielu danych zadrażnień i błędów.

Namiawiałem go do przeniesienia się z VI fortu i skorzystania z propozycji zamieszkania w szpitalu, którą ponowił Pan Pułkownik. Sądzę, że pułkownik skorzystał z tego, gdyby pozwolono mu wziąć sobie jednego z oficerów, gdyż samotność jest dla niego rzeczą bardzo przykrą, a to byłoby bardzo pożądanym dla jego zdrowia, nadszarpniętego bądź co bądź tym wytrąceniem z normalnych ram życia.

Kończąc mój list, pragnę raz jeszcze podziękować Panu Pułkownikowi za Jego serdeczny i pełen zrozumienia stosunek i złożyć na Jego ręce podziękowanie dla Komendanta i całej oficerskiej, podoficerskiej i żołnierskiej załogi VI fortu.

W mojej cywilnej pracy w przyszłości znajdzie Pan Pułkownik oddźwięk wspomnień z tego dla mnie okresu, który nieco paradoksalnie zamknęło w sobie... więzienie wojskowe w Kownie.

Proszę przyjąć, Wielce Szanowny Panie Pułkowniku, wyraz mego najgłębszego szacunku i żołnierskiego pozdrowienia.

Kpt. Mikołaj ARCISZEWSKI

Nuorašas tikras:

Ltn. [parašas neįsk.]

Inter. Stov. Štabo Adjutant

[Vertimas]

Nuorašas

1940 m. gegužės 3 d., Tytuvėnai

Didžiai Gerbiamas Pone PULKININKE,

Su dideliu liūdesiu susipažinau su turiniu straipsnio, kurį man parodė p. pulkininkas Kazlauskas ir kuris buvo išspausdintas kaip atviras laiškas mūsų ambasadoriui Vašingtone, žinoma, be žinios tų, kurie jį rašė. Be to, šis laiškas neturi jokios prasmės, nes nei Lenkijos Respublikos ambasadorius Jungtinėse Valstijose, nei Amerikos visuomenė negalėjo niekaip pagelbėti internautiesiems Lietuvoje.

Nesu oficialiai įpareigotas pasisakyti šiuo klausimu. Tačiau galiu pareikšti asmeninę nuomonę apie netinkamą jo formą. Nemaloniausia tai, kad šis reikalas išgarsėjo kaip tik tuo metu, kai Ponui Pulkininkui kontroliuojant buvo pašalinti tie trūkumai, kurie dažnai labai skaudžiai žeidavo mūsų kareiviškus jausmus, pvz., Kalvarijoje, kad tai įvyko kaip tik tada, kai po pirmųjų mėnesių rūpesčių ir sunkumų visų stovyklų gyvenimas pagaliau buvo sureguliuotas.

Maniau ir manau, kad už svetingumą, kurį mums parodė Lietuva, visa mūsų Tauta yra labai dėkinga ir lieka skolinga. Karštai trokštu, kad kaip tik internautų stovyklos, kurias globoja Lietuvos kariuomenė, ateityje galėtų tapti nuoširdaus kareiviško susikalbėjimo pagrindu. Gyvenimas lekia žaibiškai. Šiandien sunku pasakyti, kas bus po metų dvejų. Vienintelis dalykas, kurį galime numatyti amžiams į priekį, yra tai, kad liksime kaimynės.

Džiaugiuosi, kad aš patekau kaip tik į VI fortą ir taip susipažinau su aukščiausiais Lietuvos kariuomenės karininkais. Džiaugiuosi, kad veikiant šiai kultūringai, kareiviškai atmosferai – tai, beje, nė kiek neturėjo įtakos stovyklos reglamentui, – kuri padėjo geriau išverti internavimo laiką, dauguma mūsų karininkų, kuriems vadovauja pulkininkas DOMBROVSKIS, ne tik suprato šią vienintelę istorijos aksiomą, jog ateityje mūsų laukia gera kaimynystė, bet ir tuo tiki.

Bendravimas su Ponu Pulkininku, jo riteriškas elgesys su mumis, be abejo, paliks mūsų atmintyje kai ką daugiau nei kelių dešimties privačių asmenų paprastas dėkingumas ir geri prisiminimai. Todėl man buvo itin nemalonu, kad šis neoficialus laiškas, kurio priežastis, deja, yra suprantama, kai viena pusė yra susinervinusi, o kita pusė kartais liguistai to nesupranta, tačiau jo forma bet kuriuo atveju nėra tinkama, pirmiausia įžeidė Pono Pulkininko kaip lietuvių ir internautų stovyklos komendanto jausmus.

Todėl, kaip jau sakiau p. pulkininkui KAZLAUSKUI, tai pačiai Amerikos spaudai, su kuria mane sieja artimi prieškariniai santykiai ir kuri vėl kreipėsi į mane su prašymu bendradarbiauti, pasiūsiu porą straipsnių apie gražias mums parodyto lietuvių svetingumo akimirkas, jie turėtų palikti gilesnį pėdsaką už ano laiško aidą. Kadangi stovyklos gyvenimo nemalonumai šiandien randa sėkmingą gynėją Pono Pulkininko stovykloje, manau, jog turi būti panaudotos visos priemonės tam, kad būtų užfiksuota

viskas, kas yra gerai mūsų sunkiame bendrame kariniame gyvenime. Apie tai taip pat parašysiu Lenkijos Respublikos ambasadoriui Jungtinėse Valstijose Ježiui Potockiui.

Laikau tai savo moraline pareiga tiek Pono Pulkininko atžvilgiu, tiek dėl geresnės mūsų kaimyninių santykių ateities. Beje, apie tai jau rašiau laiškuose generolui Niseliui, mūsų valdantiesiems sluoksniams, armijai ir spaudai. Šiam darbui skirsiu savo priverstinio buvimo Lietuvoje laiką.

Turiu pridurti, kad šios idėjos žmogus yra mūsų pulkininkas DOMBROVSKIS. Manau, kad garsi jo legenda ir autoritetas, kurį jis turi mūsų visuomenėje kaip tikro kareivio, nesavanaudiškumo ir patriotizmo įsikūnijimas, ateityje taip pat prisidės prie nesantaikos ir klaidų išlyginimo.

Įkalbinėjau jį išsikelti iš VI forto ir pasinaudoti siūlymu apsigyventi karo ligoninėje, kurią atnaujino Ponas Pulkininkas. Manau, kad pulkininkas juo pasinaudotų, jeigu jam būtų leista kartu pasiimti vieną iš karininkų, nes jis labai nemėgsta vienvės, o tai būtų labai pageidautina dėl jo sveikatos, kurią, šiaip ar taip, pakirto atskyrimas nuo normalaus gyvenimo.

Baigdamas laišką noriu dar kartą padėkoti Ponui Pulkininkui už nuoširdų ir supratingą elgesį, per jį perduoti padėką Komendantui ir visai VI forto karininkų, puskarininkų ir kareivių igulai.

Ateityje mano civilinėje tarnyboje, Pone Pulkininke, pastebėsite atgarsius atsiminimų iš to laikotarpio, kuris šiek tiek paradoksaliai slypi... karo kalėjime Kaune.

Didžiai gerbiamas Pone Pulkininke, prašau priimti mano nuoširdžią pagarbą ir kareivišką pasveikinimą.

Kpt. Mikolajus Arciševskis

Nuorašas tikras:

Intern. Stov. Štabo Adjutant
Ltn. [parašas neįsk.]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2182, l. 254–255.
Nuorašas. Mašinraštis.

280. 1940 m. gegužės 13 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) atstovo Lietuvoje Michalo Tyškevičiaus (Michał Tyszkiewicz) slaptas pranešimas darbo ir socialinio aprūpinimo ministrui Janui Stančykui (Jan Stańczyk)

KOPIJA

Vilnius, 1940 m. gegužės 13 d.

Ponui socialinio aprūpinimo ministrui
Janui Stančykui
31 Rue Mirabeaux
A n ž ė

Pone Ministre,

Prof. Adamas Žoltovskis (Adam Żółtowski) įgaliojo mane palaikyti ryšius su Lenkijos Respublikos vyriausybe Anžė, todėl pranešu:

- 1) Siunčiu išsamų pranešimą apie padėtį komitetų, teikiančių pagalbą karo aukoms ir Vilniaus krašto gyventojams. Šį pranešimą parengiau remdamasis skaičiais ir duomenimis, gautais iš atskirų komitetų. Tačiau, kadangi visos iš užsienio siunčiamos lėšos eina per Lietuvos Raudonąją Kryžių ir mokamos nereguliariai ir kadangi yra poreikis neatskleisti kai kurių išlaidų (pvz., paramos asmenims, negalintiems registruotis), kai kurie duomenys gali būti ne visai tikslūs.

Tačiau iš esmės pranešimas atskleidžia tikrą šio krašto padėtį ir jo poreikius. Duomenys rodo, kad pagalbai, kurią teikia lenkų komitetai: Pabėgėlių komitetas, Atbėgėlių komitetas ir Piliečių savišalpos draugija, kas mėnesį reikia turėti apie 900 000 litų (devynis šimtus tūkstančių litų). Be to, yra dar daug poreikių, kuriems patenkinti turėtų būti siunčiamos atskiros lėšos, taigi mokyklos, universitetas, Lenkų komitetas ir kiti.

Prie pinigų, kurie gali ateiti per Lietuvos Raudonąją Kryžių, taigi yra skirti Pagalbos pabėgėliams komiteto, Pagalbos atbėgėliams komiteto, Lietuvos Vyriausybė skiria 50 % priemoką pagal oficialų valiutų kursą. Tačiau ši priemoka gali būti bet kada sustabdyta. Lėšos, skirtos kitiems tinklams, ne tik negali naudotis priemoka, bet turi būti konspiruotos.

- 2) Priede siunčiu pranešimą apie Vilniaus krašto mokyklų padėtį, jis rodo, kad joms taip pat reikalinga didelė pagalba, dar siunčiu SBU rektorius Ėrenkroico (Ehrenkreutz) laiškus su priedais¹, kuriuose jis kreipiasi į Lenkijos Respublikos Vyriausybę prašydamas skirti pašalpas profesoriams ir asistentams.
- 3) Kadangi pagalbos komitetų ir kitų lenkų institucijų egzistavimas visiškai priklauso nuo pinigų, siunčiamų iš Anžė, būtina, kad šie pinigai ateitų nuolat ir kad mėnesinis sumos dydis būtų bent apytiksliai nustatytas. Tiesa, vakar p. Redfernas (Redfern) iš Pono Ministro gavo telegramą su pažadu perduoti 900 000 litų (devynis šimtus tūkstančių litų), tačiau iš telegramos turinio lieka

neaišku, ar ši suma bus siunčiama kas mėnesį, ar jos turi pakakti trims mėnesiams. Su p. Redfernu palaikau glaudų ryšį, jis yra labai palankiai nusiteikęs mūsų atžvilgiu.

- 4) Siūlyčiau, kad Lenkijos Vyriausybės skiriami pinigai būtų siunčiami iš karto visiems poreikiams tenkinti. Pinigus atskiriems tikslams turėtų skirstyti paskirstymo komitetas (neoficialus), kuris veiktų vadovaujamas p. Redferno, o jo nariai turėtų būti p. Petrusėvičova (Petrusiewiczowa; Pagalbos pabėgėliams komiteto pirmininkė), prof. Pelčaras (Pelczar; Pagalbos atbėgėliams komiteto pirmininkas), advokatas Kšyžońovskis (Krzyżanowski; Lenkų komiteto pirmininkas), kunigas Kucharskis (Kucharski) ir aš.

Susirašinėjant šiais klausimais reikėtų laikytis atsargumo, kad 1) nebūtų atskleistos pavardės; 2) atgrasintas Anglijos pasiuntinys Kaune ponas Prestonas (Preston), kuris globoja lenkus Lietuvoje ir gali pasijusti įžeistas, jį kažkas vyksta jam už nugaros. Manau, kad lėšų paskirstymas, kurį vykdytų šis komitetas, galėtų palengvinti lėšų skyrimą neatidėliotiniams poreikiams, nes dėl komunikacijos sunkumų, iš Anžė gaunamos direktyvos ne visada gali būti aktualios ir tinkamos.

Jeigu Ponas Ministras pritartų mano nuomonei, rekomenduočiau apie tai informuoti Anglijos pasiuntinį Kaune p. T. H. Prestoną ir nurodyti jam asmenis, kuriems bus pavesta spręsti dėl į jo rankas siunčiamų lėšų paskirstymo.

Šį laišką ir prie jo pridėtas ataskaitas siunčiu per amerikietį p. Nelsoną (Nelson), kurį Tarptautinė studentų federacija delegavo ištirti studentų klausimo Vilniuje. Ponas Nelsonas buvo toks malonus, kad apsiėmė pervežti ir pristatyti Ponui Ministrui laišką ir priedus. Be to, laiško ir ataskaitų kopijas išsiųsiu Anglijos diplomatinio paštu, tik jis, deja, šiuo metu eina nereguliariai ir ilgai, taigi taip galima paaiškinti retai siunčiamą ir nepakankamą informaciją iš šios vietos.

Prašyčiau Poną Ministrą, jeigu Ponas Ministras pripažins tai tinkama, pridėtą medžiagą perduoti Informacijos ir dokumentacijos centrui.

Reiškiu kuo didžiausią pagarbą
Michalas Tyškevičius

P. S. Šiame laiške nerašiau apie internuotų kariškių poreikius, gavome pranešimą, kad šiems tikslams turi būti skiriamos tam tikros lėšos, tačiau iki šiol jos mūsų nepasiekė. Apie tai parašysiu atskirame laiške.

IPMS, Ambasada RP w Londynie, sygn. A.12.49/7, k. 98–99.

¹ Minimi priedai ir laiškai šiame rinkinyje nepublikuojami.

281. 1940 m. gegužės 17 d., Lietuvos Vyriausybės referento Vytauto Vileišio konfidencialus pranešimas Finansų ministerijos Finansų departamento direktoriui apie lenkų karo pabėgėlių Vilniuje finansinius reikalus

Nuorašas.

[Kaunas,] 1940 m. gegužės 17 d.

PONUJ

FINANSŲ DEPARTAMENTO DIREKTORIUI

Tamstos parėdymu š. m. gegužės 3–9 d. buvau nuvykęs Vilniun susipažinti su karo atbėgėlių šelpimo darbu. Dabar Vilniuje atbėgėliais be Liet. Raudon. Kryžiaus Vilniaus skyriaus /pirm dr. Ciplijauskas, Vice pirminink. Ig. Šeinius-Jurkūnas/ rūpinasi: 1/ lietuvių atbėgėlių šelpimo komitetas /pirm. Dek. Vaišutis/, 2/ lenkų komitetas /pirm. Zagurskis/ ir 3/ žydų komitetas /pirm. Zareckis/. Ateiviais rūpinasi: 1/ lenkų ateivių komitetas /pirm. Prof. Pelčėris ir 2/ žydų ateivių komitetas /pirm. Dr. Vigodzkis/. Raudon. Kryžiaus Vilniaus skyrius pats betarpiškai šelpimo nevykdo, jis tik perduoda lėšas gautas iš Raudon. Kryžiaus centro ir rūpinasi atbėgėlių išvežimu iš Vilniaus.

Kiek šiuo metu yra karo atbėgėlių tikslų žinių Vilniuje nėra. Lietuvių atbėgėlių buvo įregistruota apie 3.400 asmenų. Bet jų dalis gavo tarnybą ir pašalpos nebereikalingi. Gegužės mėn. 1 d. Vilniuje buvo 715 šelpiami lietuviai atbėgėliai, Švenčionėlių apskr. Apie 320; be to lietuvių komitetas šelpia 97 rusus atbėgėlius; tokiu būdu lietuvių komitetas gegužės pradžioje šelpė 1136 atbėgėlius. Lietuvių atbėgėlių žymią dalį /369/ sudaro moksleiviai pagyvendinti keliuose, daugiausia nuo seno veikiančiuose bendrabučiuose, kartu su vietiniais lietuviais mokiniais. Vietinių lietuvių moksleivių šelpimu rūpinasi Vilniaus lietuvių savišalpos draugija. 150 lietuvių atbėgėlių buvo šelpiami duodant tik sausą davinį; tai tokie asmenys, kurie gavo kurį nors darbą /pav., prie kanalizacijos dirba virš 100 taip šelpiamų lietuvių atbėgėlių/. Pilną maistą /neskaitant moksleivių/ gauna apie 200 asmenų iš centrinio bendrabučio /įsikūrusio senose vienuolyno, vėliau kareivinių, patalpose Ukmergės g. 6/ valgyklos.

Lietuvių atbėgėlių komitetas lėšų gauna tik iš Raudon. Kryžiaus. Iš Vilniaus Kraštui Remti draugijos, priešingai spaudoje pasirodžiusioms žinioms, kaip informavo to komiteto pirm. dek. Vaišutis, jokių lėšų negauna. Iš Vilniaus kr. Remti draugijos /pirm. Navakas/ buvo gauta tik aukų drabužiais ir batais. Per kovo mėn. lietuvių komitetas atbėgėlių aprūpinimui padarė 39.812 lt. išlaidų, per balandžio mėn., 37.934 lt. /neskaitant gaunamų nemokamų butų ir daiktinių aukų/; balandžio mėn. pradžioje lietuvių komitetas šelpė 1533 asmenis /kartu su rusais/, iš ko išeina, kad kovo – balandžio mėn. vieno lietuvių atbėgėlio išlaikymas atsiėjo 85 ct dienai.

Nors dek. Vaišutis nesiskundžia dėl lėšų stokos, bet kiek patyriau dabartinė lietuvių atbėgėlių šelpimo finansavimo tvarka negali būti laikoma patenkinama. Nors Lietuvos Raudon. Kryžius yra apsiėmęs teikti tas nedideles lėšas, kurios reikalingos lietuviams atbėgėliams, bet to tęsėjimas yra surištas su tam tikrais moraliniais sunkumais. Dalykas tame, kad Raudon. Kryžius negauna iš užsienio aukų paskirtų lietuviams. Valstybės

primokėjimus lig šiol traktuojant kaip priklausančius tiems, prie kieno atsiųstos užsienio valiutos jie buvo padaryti, ir iš valstybės primokėjimų Raudon. Kryžius neturėjo teisės skirti lėšų lietuviams. Kiekvieną kartą Raudon. Kryžius norėdamas iš atbėgėlių fondo skirti lėšų lietuviams turėjo gauti sutikimą lenkų komiteto, kuriam adresuojamos Amerikos ir Anglijos aukos „Lenkijos pabėgėliams“. Išėjo taip, kad lietuviai atbėgėliai savo valstybėje be lenkų sutikimo negali pasinaudoti valstybės išdo teikiamomis atbėgėliams subsidijomis. Kadangi lenkų gaunamos iš užsienio aukos paskutiniu laiku sumažėjo, tai lietuvių atbėgėlių išlaikymui reikalingų lėšų buvo prašyta pas žydus. Žydai, kaip informavo Šeinius, sutiko leisti iš jų sumų tam reikalui panaudoti 50.000 lt., bet pageidavo, kad lietuviai raštu to paprašytų. To nepadarius, jie tam reikalui paskyrė 25.000 lt. Tokį lietuvių atbėgėlių finansavimą žydų ir lenkų komitetai, man ten atsilankius, ypatingai pabrėžė, duodami suprasti, kad tuo jie mums daro malonę.

Lenkų atbėgėlių jų komitete buvo įregistruota apie 12.000. dalis jų jau repatriavo, dalis išvyko į Estiją ir dabar jų visoje Lietuvoje bus pasilikę apie 8.000 /neskaitant tų, kurie paleisti iš internuotų/. Pradžioje lenkų komitetas šelpė apie 7.500 lenkų atbėgėlių. Gegužės pradžioje Vilniuje maistu buvo šelpiama apie 5.200 lenkų atbėgėlių ir apie 600 lenkų atbėgėlių Raud. Kryžiaus centras išlaikė provincijos punktuose /Žagarėj, Rokišky, Kybartuose/. Per kovo–balandžio mėn. lenkų komitetas vidutiniškai šelpė 7.240 asmenų. Tam reikalui kartu su administracijos išlaidomis į mėnesį lenkų komitetas išleido vidutiniškai po 269.444 lt. /neskaitant per tuos mėnesius išduotų kitoms organizacijoms 47.859 lt./; iš to išeina, kad vieno atbėgėlio išlaikymas lenkų komitetui atsiėjo po 1,25 lt. per dieną /neskaitant daiktinių aukų/. Reikia pastebėti, kad lenkų komitetas savo atskaitomybę gana aiškai sutvarkęs ir rodo žymių pastangų prisitaikyti prie mūsų pageidavimų. Jis, pasirodo, Raud. Kryžiui jau seniai pradėjo teikti apyskaitas, tik, žinoma, savo nusistatyta tvarka, nes iš Raud. Kryžiaus ligi šio laiko nebuvo gavęs nurodymų.

Žydų atbėgėlių buvo užregistruota apie 10.500; gegužės 1 d. jų buvo Vilniaus mieste 6.987, Vilniaus srityje – 392, kitose vietose gyveno 1643 bendrabučiuose /rabinų seminarijų mokiniai ir chaluciai/ ir apie 880 gyveno provincijoje pavieniui; viso šiuo metu žydų atbėgėlių yra apie 9.900 asmenų.

Žydų komiteto atskaitomybė tebuvo paruošta tik už kovo mėn. Žydų komiteto atskaitomybė labai neaiški. Norint man., pav., išaiškinti, kiek ji kovo mėn. išleido maisto produktams pirkti – to negalėjau padaryti /nors tą klausimą aiškinome porą valandų/ ir jie patys man negalėjo jokios cifros nurodyti, nes jie savo parengiamose apyskaitose buvo suskaitę tik, už kurią sumą produktų iš savo sandėlių buvo išdavę, o kiek patys mėnesio bėgyje sumokėjo už produktus, to jie savo buhalterijoje neskaito. Kitose apyskaitų pozicijose bet gi nurodomos kasos išlaidos. Žodžiu, piniginė ir daiktinė apyskaitos yra sumaišytos. Be to, jų sąskaitų suskirstymas neaiškus, jos rašomos įvairiomis kalbomis /daugiausia lenkų, paskui lietuvių ir žydų/, detaliosios buhalterijos knygos vedamos vien žydų kalba ir tik balansinėse knygose kai kur pastebėjau lietuviškus vertimus.

Per š.m. sausio – kovo mėn. prie žydų iš užsienio gautų aukų iš izdo buvo primokėta 703.000 lt., vadinasi visas žydų fondas per tą laiką sudarė 2.109.000 lt. Iš Raud. Kryžiaus per tą laiką žydų atbėgėlių komitetui pagal p. Šeinius žinias buvo išduota 1.024.440 lt. ir žydų ateivių komitetui – 95.000, bet pagal pačių žydų atgėgėlių komiteto žinias jie iš Raud. Kryžiaus per tą laiką gavo 1.224.440 lt. Vasario mėn. pradžioje mes pervedėme primokėjimą prie iš užsienio žydų gautos 444.000 lt. aukos, būtent 222.000 lt., taigi iš tų sumų žydų komitetas turėjo gauti 666.000 lt. Tai sumai žydų komitetas išdavęs Raud. Kryžiui pakvitavimą, bet žydų komitetas tos sumos negavo, nes Raud. Kryžius ją išmokėjo Jointo atstovui Bekelmanui. Iš jo žydų komitetas tegavo 529.835 lt. Iš skirtumo tarp žydų fondo pajamų /2.109.000/ ir tarp to ką gavo žydų atbėgėlių ir ateivių komitetai atrodo, kad yokių sumų išduotų Jointo atstovui buvo ir daugiau, kurių sunaudojimas neaiškus.

Pagal žydų komiteto davinius per š.m. pirmus tris mėnesius atbėgėlių išlaikymas jiems kainavo 1.654.145 lt. Tuo laiku jie šelpė apie 7.400 atbėgėlių, taigi vieno atbėgėlio išlaikymas atsiėjo apie 2,50 lt. dienai. Bet čia reikia pastebėti, kad neaišku, kam buvo sunaudota apie 360.000 lt. /ar ateiviams, ar atbėgėliams ar kitiems reikalams/. Jeigu dalis šios sumos bus tekę ir atbėgėliams, tada atbėgėlio išlaikymas pasirodytų žymiai brangesnis ir galėtų siekti 3 lt. dienai.

Žydų atbėgėlių komiteto centro personalą sudaro 41 tarnautojas. Algos nuo 400 lt. iki 125 lt. į mėnesį. /pirm. Zareckio atlyginimas algų lape nefigūruoja ir apie jo atlyginimą žinių negavau/. Lenkų centro komiteto personalas sukomplektuotas daugumoje iš atbėgėlių.

Bendrai dėl atskaitomybės turiu pasakyti, kad man buvo rodytos tik tos apyskaitų dalys, kurios buvo sutvarkytos. Bet ir jų nuodugniau patikrinti per tą laiką, kuriuo galėjau disponuoti, neturėjau galimybės. Antra vertus toks nuodugnus tikrinimas atrodė perankstyvas, nes nėra bendros Raud. Kryžiaus apyskaitos iš kurios būtų galima patikrinti tas sumas, kurios neperėjo per komitetus ir kurios patikrinimo atžvilgiu yra įdomiausios.

Ateivių komitetų netrikinau, nes viena laiko buvo per mažą, o antra, p. Šeinius pareiškimu jie dar nėra galutinai pripažinti ir galvojama juos sujungti su atbėgėlių komitetais. Pagal ateivių komitetų registraciją jų yra: lenkų – apie 92.000, žydų – apie 13.000 asmenų.

Iš to, ką patyriau Vilniuje, atrodo, kad reiktų kiek galint greičiau: 1/ išaiškinti izdo primokėjimų disponavimo klausimą, 2/ sutvarkyti atskaitomybę ir kontrolę.

Pas. V. Vileišis
Vyr. Referentas
1940.V.17.

[Ranka rašytas priedas: *Vidutiniškai /lietuvių, lenkų ir žydų/ vieno atbėgėlio išlaikymas š.m. kovo balandžio mėn. vienai dienai atsiėjo 1,78 lt. neskaitant daiktinių aukų ir gautų nemokamų butų.*]

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2164, l. 84–87.
Nuorašas. Mašinraštis.

282. 1940 m. gegužės 14 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) atstovo Lietuvoje Michalo Tyškevičiaus (Michał Tyszkiewicz) laiškas Lenkijos Respublikos ambasadoriui Londone grafiui Edvardui Račynskiui (Edward Raczynski) dėl persiuntimo informacijos apie lenkų padėtį Vilniuje ir Vilniaus krašte

Vilnius, 1940 m. gegužės 14 d.

SLAPTAI

Brangusis Edi,

Siunčiu tau dar vieną kurjerį. Turiu tiek daug darbo, kad visai nėra laiko privačiai korespondencijai. Viliuosi, kad netrukus galėsiu tau parašyti ilgesnį laišką apie asmeninius reikalus ir iš Tavęs gausiu kokį nors gyvybės ženklą. Būk toks geras ir patikrink, ar mano paskutiniame laiške paliesti klausimai yra sutvarkyti, ar Žoltovskis (Żółtowski) parašė žadėtąjį laišką.

Apkabink mano vardu savo žmoną Anką ir vaikus. Tikiuosi, kad Ambasadoje turite gerą priešlėktuvinę slėptuvę. Prašau dažniau duoti žinią, širdingai Tave bučiuoju

Michalas Tyškevičius
Vilnius, 1940 m. gegužės 14 d.

I.

Priede siunčiu išsamų pranešimą apie Pagalbos komitetų Vilniuje veiklą ir savo laiško Ponui Ministrui Stančykui (Stańczyk) kopiją. Vieną pranešimo egzempliorių ir savo laiško originalą išsiunčiau pasitaikius progai. Dar kartą atkreipiu dėmesį į tai, kad būtina reguliariai siųsti pinigus, skirtus pagalbai šioje vietoje, taip pat iš anksto pranešti apie numatytą siuntimų kvotų dydį, nes šios informacijos stoka labai apsunkina Komitetų darbą.

II.

Siunčiu: a) informaciją apie lenkų institucijas, veikiančias Vilniuje, ypatingą dėmesį atkreipdamas į Lenkų komitetą (pirmininkas advokatas Kšyžanovskis (Krzyżanowski)), nes apie Pagalbos komitetų veiklą siunčiu atskirą ataskaitą.

b) ataskaitą apie padėtį Vilniuje nuo 1940 m. sausio 1 d. iki balandžio 3 d. Tolesnį išsamų padėties aprašymą išsiųsiu artimiausiu metu.

c) keletą memorialų, kuriuos Lenkų komitetas įteikė Lietuvos Respublikos Ministrų Tarybos pirmininkui įvairiais aktualiais klausimais.

III.

Pridedu raportą apie bažnytinį konfliktą Vilniuje. Šis konfliktas gali būti labai pavojingas ateičiai, nes lietuviai pasitelkia priemones, provokuojančias plačius gyventojų,

kurių neapykanta lietuviams kas dieną didėja, sluoksnius. Nors padėtis suprantama, gali būti, kad bet kurią akimirką gali prasidėti spontaniškos demonstracijos ir gatvės muštynės. Priemiesčiuose buvo nužudyti keli lietuvių policininkai. Visuomenė vis labiau gėrėdamasi ir su meile žiūri į Arkivyskupą Jalbżykovskį (Jałbrzykowski), kurio pozicija yra nepalenkiama. Anksčiau Arkivyskupas nebuvo populiarus, o šiandien jis tampa populiariausias Vilniuje žmogus. Pažymiu, jog rekomenduotina, kad Lenkijos vyriausybė atsiųstų specialią pašalpą Kurijai, kurios pajamos labai sumažėjo dėl to, jog daugumą diecezijų užėmė bolševikai¹, o jos išlaidos padidėjo dėl pabėgėlių kunigų ir vienuolių antplūdžio. Per Sekmines bažnyčiose nebuvo procesijų, nes įsikišo naujas popiežiaus nuncijus Kaune *monsignore*² Čentoza (Centosa) ir lietuviai procesininkus suėmė į nagą, o Arkivyskupas tomis dienomis bažnyčiose paskyrė specialias lietuviškas pamaldas.

IV.

Siunčiu kelias proklamacijas, kurias Vilniuje leidžia nelegalios politinės organizacijos. Apie politines partijas, jų pažiūras, organizaciją, tarpusavio santykius ir asmenis daugiau parašysiu kitame pranešime.

Knygelė „Na rozdrożu“³ yra lietuvių propagandinis leidinys, platinamas tarp mokinių; ji gana tiksliai perteikia nuosaikiųjų lietuvių požiūrį į istorinę praeitį. Knygelė „Rachunek sumienia“⁴, kurią taip pat pridedu, Vilniuje sukėlė pasibjaurėjimą ir sensaciją. Pirmą manyta, kad šį paskvilį parašė vienas iš demokratinio jaunimo vadų Kovnackis (Kownacki), tačiau atsižvelgiant į tai, jog šią brošiūrą platina ir remia lietuviai, o ji pasirašyta pseudonimu (Kovnackis viską pasirašo savo vardu), galima spėti, kad ją inspiravo ir parašė lietuviai p. Kemežys ir Mackevičius (Mackiewicz), „Vilniaus balso“ leidėjai.

Apskritai lietuviai stengiasi remtis įvairiais politiniais požiūriais į Lenkijos praeitį, tai rodo nekonfiskuoti REGNIO straipsniai žydų spaudoje ir to paties „Rachunek sumienia“ perspausdinimas Lietuvos spaudoje.

V.

Pridedu informaciją iš Varšuvos, informaciją iš Sovietų teritorijos ir keletą informacijų apie represijas prieš mokyklinį jaunimą Vilniuje. Faktų apie brutalų policijos elgesį su jaunimu yra labai daug, miniu tik būdingiausius. Pridedu nuotrauką iš nuosprendžio, kai buvo pasmerktas p. KORSAKOVAS (KORSAKOW) metams tremties už giedojimą bažnyčioje „Dieve, kuris Lenkiją...“ Buvo atveju, kai už šios giesmės giedojimą į Sovietų teritoriją buvo išsiųsta nuolatinių Vilniaus gyventojų.

VI.

Pridedu sąrašą žurnalistų, kurie yra Vilniuje, prašau jį perduoti Lenkijos Respublikos Žurnalistų sąjungos vyriausiajai valdybai Paryžiuje.

Pastaruoju metu Lenkijos ir Lietuvos santykiai labai paaštrėjo. Šovininistiniai lietuvių elementai pasitelkia provokacijas lenkų gyventojų atžvilgiu, o policija ir valdžia jas remia arba yra prieš jas bejėgės. Net pasigirsta balsų, kad šį santykių pablogėjimą

reikėtų laikyti vokiečių darbu. Tačiau, mano manymu, tai yra lietuvių jaunimo auklėjimo neapykantos viskam, kas lenkiška, pasekmė. Vyriausybės ir ministro pirmininko politika dvideidė: daug žada lenkų delegacijoms, tačiau pažadų nesilaiko.

Generolo Sikorskio (Sikorski) kalba per radiją sulaukė plataus atgarsio, sukėlė lenkų visuomenės džiaugsmą, kad Vyriausybė Anžė nepamiršta Vilniaus, o lietuviams sukėlė nuostabą ir pasipiktinimą, kuriuos geriausiai parodo daugybė straipsnių šia tema Kauno spaudoje. Nors kai kurie mano, kad tokie pareiškimai dar labiau kenkia Lenkijos ir Lietuvos santykiams ir kad dėl to reikėtų jų laikinai atsisakyti, visų nuomone, aiškus klausimo iškėlimas labai sustiprino lenkų visuomenės „morale“ ir susilpnino lietuvių pasitikėjimą savimi. Lenkijos ir Lietuvos santykių barometras yra tarptautiniai įvykiai: sąjungininkių nesėkmė politiniame ir kariniame frontuose sukelia didžiausias represijas lenkų gyventojų atžvilgiu.

Šiuos klausimus plačiau aptarsiu vėliau ir atsiųsiu per kitą kurjerį.

IPMS, Ambasada RP w Londynie, sygn. A.12.49/7, k. 81–83.

[Spaudas: *LR Ambasada Londone, 1940 m. rugpjūčio 1 d. Nr. 49/Lt/sl/481*]

¹ Sovietų Sąjunga Lietuvą okupavo 1940 m. birželio 15 d. Taigi šiuo atveju greičiausiai kalbama apie 1939 m. rugsėjo 17 d. SSRS invazijos į rytinę Lenkiją padarinius. Vilnius ir Vilniaus kraštas SSRS okupacijoje išbuvo nuo 1939 m. rugsėjo 19 iki spalio 28 d. Per šį laiką miestas ir visas kraštas, net katalikų bažnyčios, okupantų buvo smarkiai apiplėštos. Kita vertus, neatmestina, kad „bolševikais“ dokumente vadinami tie krašto bažnyčių kunigai ar tarnautojai, kurie nenoriai ar ne visais klausimais paklūsta Vilniaus arkivyskupo kurijai po Vilniaus grįžimo Lietuvai.

² „monsinjas“ (it.)

³ „Kryžkelėje“ (lenk.)

⁴ „Sąžinės balsas“ (lenk.)

283. 1940 m. gegužės 14 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) atstovo Lietuvoje Michalo Tyškevičiaus (Michał Tyszkiewicz) konfidenciali informacija Vyriausybei apie Vilniuje veikiančias lenkų institucijas, ypač Lenkų komitetą

[Konfidencialiai]

Vilnius, 1940 m. gegužės 14 d.

Kilus Lenkijos ir Vokietijos karui, civiliams gyventojams ir kariuomenei Vilniuje pagalbą teikė šios institucijos: Vilniaus vaivadijos visuomeninis komitetas ir Pagalbos kariuomenei komitetas.

Visuomeninio komiteto užduotis buvo koordinuoti veiklą įvairių vietinių organizacijų ir institucijų, kurios teikė materialinę paramą vietos gyventojams ir pabėgėliams, atvykusiems į Vilniaus kraštą iš kitų Lenkijos rajonų.

Kai 1939 m. spalio 19 d. Vilnių užėmė Sovietų valdžia, koordinacinė veikla buvo sustabdyta, vėliau ją perėmė PCK¹ Vilniuje. Dėl politinių priežasčių Sovietų valdžios požiūris į PCK buvo akivaizdžiai neigiamas. 1939 m. spalio mėn. Vilniuje buvo įkurta nauja filantropinio pobūdžio organizacija „Komitet Pomocy Uchodzcom“⁴², kuri veikia ir dabar. PCK veiklą sudarė pagalba daugybei kariškių, gabenamų iš mūšio lauko, taip pat pabėgėliams, masiškai plūstantiems į Vilniaus kraštą, suteikiant nakvynę, aprūpinant drabužiais, maistu, teikiant medicininę pagalbą ir pan. Tolesni įvykiai lėmė tai, kad Lietuvos valdžia pamažu naikino PCK skyrius, o KPU skyrių radosi vis daugiau, jie pradėjo globoti ir tuos žmones, kuriuos pirma globojo PCK.

Kai lietuviai perėmė Vilnių ir Vilniaus kraštą ([19]39 m. spalio 28 d.), daugybė vietinių lenkų gyventojų liko be darbo ir pragyvenimo šaltinių, reikėjo kuo skubiausiai jiems padėti.

Kadangi Lenkijos valstybinės valdžios ir visų lenkų institucijų veikla buvo sustabdyta, o karo įvykiai paveikė įvairias viešojo ir privataus gyvenimo sritis, beveik 200 000 Vilniaus lenkų gyventojų interesų gynimo ir pagalbos jiems klausimas tapo neatidėliojamu reikalu.

Dėl kelių įžymiausių Vilniaus lenkų visuomenės atstovų iniciatyvos buvo įsteigtas Lenkų komitetas, kurį sudarė beveik visų politinių kryptių atstovai. Pats komitetas tam tikra prasme susikūrė spontaniškai, nes bendros sąlygos, kuriose miestas atsidūrė, neleido organizuoti normalių rinkimų. Nors komitetas turi savo Statutą, tačiau jo tvirtinimo klausimas buvo atidėtas ir Lietuvos valdžia iki šiol jį pakenčia, bet atsisako jį formaliai įteisinti. Komiteto Prezidiumą sudaro komiteto pirmininkas advokatas Bronislavas Kšyżanovskis (Bronisław Krzyżanowski), redaktorius Aleksandras Zvezynskis (Aleksander Zwierzyński), prof. V. Stanevičius (W. Staniewicz), pirmininko pavaduotojas – medicinos mokslų dr. J. Dobžanskis (J. Dobrzański), išdininkas – direktorius K. Svionteckis (K. Swiątecki), sekretorius – advokatas T. Kersnovskis (T. Kiersnowski).

Be to, į Prezidiumą kooptacijos būdu pateko komiteto atskirų skyrių vadovai.

Skyriai yra šie:

- a. Ekonominė taryba,
- b. Mokyklų skyrius,
- c. Lenkų pagalbos skyrius prie Lietuvos Raudonojo Kryžiaus,
- d. Juridinis skyrius,
- e. Darbo sąjungų skyrius,
- f. Kultūros ir švietimo skyrius.

Šių skyrių organizacija ir kompetencija:

Lenkų komiteto Ekonominė taryba atstovauja visiems Vilniaus ir Vilniaus apygardos lenkų ekonominiams interesams. Ją sudaro pramonės, prekybos, žemės ūkio, amatų ir kooperacijos atstovai.

Tarybą sudaro 12 narių, o Tarybos prezidiumą – pirmininkas, du jo pavaduotojai ir sekretorius. Pirma visi Tarybos kompetencijai priklausantys klausimai buvo svarstomi Tarybos plenume, o šiuo metu neesminius klausimus sprendžia Prezidiumas, dėl to Tarybos posėdžiai vyksta rečiau. Tarybos pirmininkas pagal savo pareigas dalyvauja Lenkų komiteto posėdžiuose kaip patariamasis balsas. Ekonominėi tarybai vadovauja p. direktorius A. Kokocinski (A. Kokociński).

Ekonominės tarybos kompetenciją sudaro: lenkų ekonominio gyvenimo prisitaikymas prie lietuvių ir Lietuvos valdžios iš vietinės visuomenės organizuotų organų (pvz., „tarybos“, sukurtos prie Vilniaus pramonės, prekybos ir amatų rūmų) potvarkių, ji taip pat Lenkų komitetui rengia memorialus ir nuomones ekonominiams klausimams (pvz., memorialas, įteiktas 1940 m. vasario mėn.).

Pirmas Ekonominės tarybos žingsnis buvo su visu lenkų ūkiniu gyvenimu susiję reikalavimai, kurie buvo įteikti Lietuvos vyriausybės atstovui Vilniuje p. Bizauskui. Be to, Ekonominė taryba organizavo nuolatinės teisinės konsultacijas ūkiniais klausimais, kurias finansiškai remia Lenkų komitetas. Ekonominė taryba nuolat siekia, kad būtų teikiamos ir konsultacijos organizaciniais ūkio klausimais, taip pat, kad jos apimtų ir kaimą. Ekonominė taryba bendradarbiauja su autoriais ir leidėjais, kurie leidžia į lenkų kalbą verstus Lietuvos ūkio įstatymus. Iki šiol jau išleista versta Lietuvos ūkio teisė, baigiami versti į lenkų kalbą mokesčių įstatymai ir galiojančios žyminio mokesčio taisyklės.

Lenkų komiteto Mokyklų skyrius buvo įkurtas, kai tik įsisteigė Komitetas, siekiant koordinuoti visas visuomenės pastangas gelbėti lenkų mokyklas, suvienodinti švietimo politiką ir globoti mokyklinį jaunimą.

Skyrių sudaro atstovai: kultūros ir švietimo organizacijų, mokytojų sąjungos nuolatinės konferencijos, privačių mokyklų direktorių, atskirų švietimo sričių vizitatorių, įžymūs įvairių pedagogikos sričių specialistai, tėvų komitetų atstovai ir pan.

Vienas pirmųjų klausimų, kuriuos turėjo spręsti skyrius, buvo lenkų mokytojų santykiai su Lietuvos švietimo valdžia. Buvo priimtas ir įgyvendintas nutarimas, kad visi mokytojai, nepaisant jų kilmės ir darbo stažo mokyklose, pateiks pareiškimus eiti pareigas valstybinėse lenkų mokyklose, tiek vidurinėse, tiek pradinėse. Skyrius priėmė šiuos nutarimus suprasdamas, kad politiniu ir auklėjimo požiūriu būtina bet kokia kaina, nepaisant pasikeitusių sąlygų, gelbėti valstybinį švietimą dėstant lenkų kalbą.

Iš dalies buvo suvaldytas stichinis mokyklinio jaunimo streikas ir iš laukinio boikoto buvo paverstas kelių dienų demonstracija. Dėl to buvo palaikomas ir organizuojamas nuolatinis kontaktas su mokytojais ir jaunimu. Atskiri skyriaus nariai rinko medžiagą apie santykius mokyklose, parengė memorialus, protestus mokyklų klausimu ir įteikė Lietuvos valdžiai. Be to, skyrius per savo atstovus tarpininkavo atskirais klausimais gindamas tiek jaunimą, tiek mokytojus.

Buvo parengtas ir išleistas trumpas Lietuvos įstatymų apie pradines mokyklas sąvadas, išsamiai išdėstant lenkų teises dėl mokymo lenkų kalba. Buvo surinkta medžiaga apie buvusius kaimo pradinių mokyklų mokytojus ir Lenkų pagalbos skyriui tarpininkaujant jais buvo pasirūpinta

Skyrius padarė visų išlikusių vaikų darželių apskaitą ir visuose organizavo papildomo maitinimo punktus ikimokyklinio amžiaus vaikams. Taip pat buvo organizuotas papildomas maitinimas vidurinėse mokyklose. Dėl to mokyklose buvo sudaryti nauji tėvų komitetai ir šių komitetų atstovų nuolatinė konferencija. Skyrius palaiko nuolatinį ryšį su Pabėgėlių komiteto ir Lenkų pagalbos skyriaus švietimo sektoriais, kurių atstovai įeina į skyrių. Tai leido organizuoti lenkų jaunimo, tiek iš nuolatinė Vilniaus gyventojų, tiek iš pabėgėlių šeimų, registracijos valstybinėse vidurinėse mokyklose apmokėjimą. Iš pinigų, kuriuos skyrė Lenkų komitetas, valstybinėms mokykloms buvo sumokėta per 20 000 litų už registraciją mokykloje, taip nuo išmetimo buvo išgelbėta apie 2000 mokinių, kurie mokosi lietuvių valstybinėse mokyklose, bet negalėjo apmokėti registracijos. Be to, privačioms lenkų pradinėms ir vidurinėms mokykloms buvo kompensuoti nuostoliai, patirti dėl to, kad dauguma mokinių negalėjo apmokėti registracijos mokykloje, šioms mokykloms išmokėta 13 000 litų.

Vienas iš svarbiausių klausimų, kuriuos turėjo išspręsti šis skyrius, – organizuoti mokymą jaunimo, negalinčio lankyti mokyklos dėl represijų ar neišgalinčio sumokėti registracijos mokesčio. Susitarus su privačių vidurinių mokymo įstaigų direktijomis pavyko didžiąją dalį šio jaunimo įkurdinti privačiose mokyklose, o kitiems organizuoti privatų mokymą.

Reziujuojant tai, kas pasakyta, reikėtų pabrėžti, kad Mokyklų skyrius ne tik mėgino pavaduoti nesančią lenkų mokyklinę valdžią, bet taip pat stengėsi organizuoti mokytojus ir visuomenę, t. y. tėvus ir jaunimą, sprendžiant tuos mokyklinio gyvenimo klausimus, kuriems reikėjo koordinuotos lenkų visuomenės.

Baigiant dar reikėtų priminti Skyriaus organizuotą globos įstaigų ir mokyklų internatų gelbėjimo akciją, ypač veiklą, nukreiptą prieš lenkų vaikų išvežimą į Lietuvos gilumą, nes lietuviai siekė panaikinti šias įstaigas ir iš jų vaikus perkelti į lietuvišką aplinką, kad juos nutautintų. Skyriaus pastangomis dauguma šių vaikų kol kas yra išgelbėti nuo paskirstymo į kitas vietas, jiems suteikiama materialinė pagalba be tos, kurią gauna įstaigoje.

Skyriui vadovauja advokatas St. Venslavskis (St. Węslawski).

Lenkų pagalbos skyrius prie Lietuvos Raudonojo Kryžiaus. Šiam skyriui vadovauja pirmininkas prof. K. Pelčaras (Pelczar), kuriam paklūsta atitinkamas biuro personalas.

Skyrių sudaro 15 grupių, telkiančių įvairių profesijų lenkus, kurie neturi Lietuvos pilietybės. Grupės yra šios:

- A. bendra ir miškų administracija,
- B. finansininkai,
- C. teisininkai, laisvosios profesijos,
- D. savivalda ir žemdirbiai,
- E. pensininkai,
- F. privatūs protinio darbo darbuotojai,

- G. karių profesionalų ir politinių kalinių šeimos,
- H. mokslas ir menas,
- I. invalidai, karinė administracija ir saugumo tarnyba,
- J. darbininkai,
- K. geležinkelis,
- L. paštas,
- M. mišri,
- N. tautinė,
- O. švietimas.

Kiekvienai grupei vadovauja vadovas, atsakingas už tinkamą grupės funkcionavimą, jam padeda atitinkamas personalas.

Sutelktieji į atskiras Skyriaus grupes gauna paramą: pietus, maisto produktų, gydytojo pagalbą, išskirtiniais atvejais – piniginę pašalpą. Pagal 1940 m. kovo 15 d. statistikos duomenis, Lenkų pagalbos skyriuje prie Lietuvos Raudonojo Kryžiaus buvo užregistruota daugiau kaip 30 000 šeimų; šių šeimų narių buvo daugiau kaip 89 000 žmonių. Kiekvieną dieną jie gauna apie 12 000 nemokamų pietų.

Juridinis skyrius. Skyriui vadovauja advokatas Leonas Kulikovskis (Leon Kulikowski). Šiame skyriuje dirba keli patyrę teisininkai iš Vilniaus advokatų. Skyriaus kompetencijai priklauso parengimas memorialų valdžiai arba nuomonių visais teisinio pobūdžio klausimais, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai rūpi Lenkų komitetui ar atskiriems jo skyriams, šie klausimai susiję su galiojančiais Lietuvos įstatymais ar kitais teisiniais aktais, liečiančiais įvairias sritis.

Darbo skyrius. Skyriui vadovauja p. Leonardas Grabovskis (Leonard Grabowski). Ši skyrių sudaro buvę visų darbo sąjungų, tiek darbininkų, tiek protinio darbo darbuotojų, atstovai. Skyriaus posėdžiuose aptariamai visi profesiniai klausimai, susiję su darbo problemomis.

Skyriaus pirmininkas yra Lenkų komiteto Prezidiumo narys, todėl turi galimybę referuoti Prezidiumui apie skyriaus posėdžiuose aptariamus klausimus, taip pat skyriaus nariams pranešti apie komiteto Prezidiumo nutarimus ir pasiūlymus; taip apie juos sužino darbuotojų masės. Nepaisant politinių pažiūrų skirtumų, skyriaus narių pozicija vieninga.

Kultūros ir švietimo skyrius. Iki šiol skyriui vadovavo prof. K. Gorskis (K. Górski). Skyriui priklauso Vilniaus kultūros pasaulio atstovai. Skyriaus užduotis yra, kiek leidžia galimybės, koordinuoti profesinę atskirų kultūros žmonių veiklą ir ginti kultūrinius lenkų interesus.

HIA, MID, 105/3 (mf. AAN).

¹ *Polski Centralny Komitet* (lenk.) – Lenkų centrinis komitetas.

² Pagalbos pabėgėliams komitetas (lenk.).

284. 1940 m. gegužės 14 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) atstovo Lietuvoje Michalo Tyškevičiaus (Michał Tyszkiewicz) slapta ataskaita Vyriausybei apie padėtį Vilniuje nuo 1940 m. sausio 1 d. iki balandžio 3 d.

[Slaptai]

Vilnius, 1940 m. gegužės 14 d.

ATASKAITA APIE PADĖTĮ VILNIUJE
NUO 1940 m. SAUSIO 1 d. IKI BALANDŽIO 3 d.

Mokyklos

Atsisakymas surengti mokyklų streiką nenuramino jaunimo ir nepagerino santykių mokyklose. Lietuvos valdžia organizavo dideles jaunimo ir mokytojų represijas. Buvo suimta daug žmonių. Areštinėse suimtieji buvo mušami ir taip verčiami atskleisti padegėjus ir slaptas organizacijas. Dėl to nusirito dar viena atleidimo iš darbo banga lenkų mokytojų, kurie buvo paskirti iki 1940 m.¹ liepos 1 d., o dalis – net iki rugsėjo 1 d. Atleidimų motyvas buvo kaltinimas nelojalumu.

Konfliktai su mokytojais lietuviais paaštrėjo, pasitaikė atvejų, kai mokiniai sumušė mokytojus, naikino lietuviškus simbolius, daužė mokyklų inventorių. Ypatingi draudimai buvo pastebėti vadinamuoju maldos klausimu. Jaunimui buvo uždrausta sukalbėti Vatikano patvirtintą maldą Dievo Motinai Lenkijos Karalienei, buvo liepta šią maldą pakeisti kita, su kreipiniu į Dievo Motiną Taikos Karalienę. Policinės priemonės, kurių buvo imtasi šiai naujai maldai įvesti, sukėlė jaunimo maištą, jis atkakliai kalbėjo senąją maldą. Todėl berniukų gimnazijose buvo paleistos 7 klasės ir daug jaunimo gavo vadinamuosius „vilko bilietus“.

Mokyklose vyraujančius santykius gerai apibūdina Komiteto *Pro Memoria* apie šiuos santykius, skirtas Švietimo ministerijai. Apskritai reikėtų konstatuoti, kad vidurinėse ir pradinėse mokyklose ne tik smuko mokymo lygis, bet šios mokyklos beveik visiškai prarado auklėjamąją reikšmę. Nuolat konfliktuodamas su mokyklų valdžia jaunimas visiškai pakrypo į anarchizmą, esama tam tikro brutalumo požymių, mokslo metai iš tikrųjų yra prarasti.

Blogiausiai padėtis atrodo pradinėse mokyklose. Nepaisant atkaklaus jaunimo priešinimosi, lituanizavimas čia gali duoti tam tikrų rezultatų, ypač žemesniuose skyriuose, kuriuose pamokos paprastai vyksta lietuvių kalba, vaikams ne tik negalima mokyklose kalbėti lenkiškai, bet jiems liepta net tėvų namuose kalbėti lietuviškai arba rusiškai. Iš 7 privačių vidurinių lenkų mokyklų tik 2 mokyklos buvo įteisintos.

Kaime, kuris yra atkirstas nuo Vilniaus, dėl susisiektimo sunkumų ir griežtos policinės priežiūros iki šiol nepavyko organizuoti pasipriešinimo mokyklų lietuvinimui, bent jau kelti reikalavimą, kaip yra numatyta Lietuvos įstatymuose, įvesti lenkų kalbą kaip dalyką mokyklose, kuriose yra daugiau kaip 32 vaikai, ir pamokų lenkų kalba mokyklose, kur yra daugiau kaip 50 vaikų. Gyventojai netiki, kad dabartiniai santykiai ilgai truks, todėl mano, jog dabar neverta statyti save į pavojų. Lietuviai laikosi

principo – nusipirkti bent kaimo gyventojų lojalumą, taikant jiems lengvatas įsigyjant druskos, žibalo ir kitų produktų, skiriant vaikams papildomą maitinimą ir rodant jiems kitokią dėmesį, ypač tų kaimo gyventojų, kurie nesipriešino pavardžių keitimui ir jų užrašymui pasuose lietuviais. Kaimas kupinas laukimo dėl paskelbtos žemės reformos, tačiau ir kaime dažnai kyla konfliktų dėl lietuviškų pamaldų įvedimo, kunigų išvežimo ir giedojimo „Dieve, kuris Lenkija...“

Lietuviai paskelbė, kad iš uždaromų prieglaudų ir globos namų į Lietuvos gilumą išves 2000 lenkų vaikų, siekdami juos įkurdinti Lietuvos kaimuose ir visiškai sulietuvinti. Nepaisant organizuotos gelbėjimo akcijos, jau išvežta apie 50 vaikų.

Bendra padėtis

Kas dieną stiprėja administracijos spaudimas dėl Vilniaus sulietuvinimo per kuo trumpesnę laiką. Šiandien Vilniuje jau nėra nė vieno užrašo lenkų kalba. Buvo pakeisti visų gatvių pavadinimai. Perkėlimas iš Kauno vis naujų įstaigų ir su tuo susijęs vis naujų tarnautojų lietuvių atvykimas labai sustiprino lietuvių elementą mieste. Nė viena lenkų visuomeninė ar ūkinė institucija nebuvo įteisinta. Todėl neveikia net mokslo institucijos, tokios kaip Mokslo bičiulių draugija, Tomo Zano biblioteka. Kitas institucijas, pvz., Vrublevskių biblioteką, lietuviai perėmė ir jos veikia kaip lietuviškos institucijos. Uždarytas savaitraštis liaudžiai „Chata Rodzinna“², leistas Kaune. Yra grėsmė būti uždarytiems kitiems lenkiškiems leidiniams.

Lenkų teatras Pohuliankoje³, kuris šiandien yra vienintelis lenkų dramos teatras visoje Lenkijos Respublikoje, nuo gegužės 1 d. turi būti iškeldintas iš pastato, kuris anksčiau priklausė miestui, o dabar valstybei. Ir toliau areštuojama dėl labai populiaros bažnyčiose po pamaldų giedojamos giesmės „Dieve, kuris Lenkija...“ Keli zakristijonai buvo nuteisti nuo pusės metų iki metų kalėti už pritarimą vargonais. Bausmės, skiriamos giedotojams, nesiremia jokiais taisyklėmis, kurios aiškiai draustų giedoti šią giesmę.

Jau kurį laiką vis dažnėja administraciniai trėmimai į Lietuvos gilumą asmenų, kurių veiklą Lietuvos valdžia laiko kenksminga. Per pastarąsias savaites buvo išvežti Jašiūnų kunigas ir kunigas Petkūnas iš Vilniaus.

Netrukus Vilniuje vyks du politiniai procesai, kuriuose keliolika asmenų, daugiausia jaunimas, yra kaltinami priklausymu slaptai organizacijai. Jau kurį laiką yra įkalinta daugiau kaip 400 asmenų iš įvairių sričių. Beveik kas dieną areštuojama ir vyksta nepaliaujamos revizijos. Be asmenų, ištremtų administracine tvarka, dar apie 200 asmenų, iki šiol pavyko nustatyti tiek pavardžių, prievarta išsiųsti į Sovietų ar Vokietijos teritoriją. Tarp šių žmonių yra ne tik pabėgėlių, bet ir buvusių kariškių, net nuolatinių Vilniaus krašto gyventojų, turinčių nekilnojamosios nuosavybės. Didelė tikimybė, kad šios tremtys, laikomos didelėje paslapyje, nes giminės apie tai sužino tik iš užsienio siunčiamų laišku, vykdomos reikalaujant Sovietų ir Vokietijos valdžiai.

Į pabaigą eina pasų išdavimo akcija. Iki šiol iš daugiau kaip 200 000 Vilniaus gyventojų pasus gavo tik apie 10 000, dauguma jų – žydai, rusai ir baltarusiai. Lenkams

pasai išduodami nenoromis, net Vilniuje gimę asmenys dažnai jų negauna. Čia sprendžia tai, kokią nuomonę, gerą ar blogą, Lietuvos politinė policija turi apie norintįjį paso.

Pastaruojų metu, neabejotinai dėl to, kad baigiasi pasų išdavimo akcija, Komisaras karo pabėgėlių reikalams išleido potvarkį, pagal kurį visi Lenkijos piliečiai, atvykę į Vilnių po 1939 m. rugsėjo 1 d., privalo registruotis ir jiems bus taikomi karo pabėgėlių apribojimai, tai reiškia, kad jie privalo gauti teisę čia laikinai gyventi ir jiems bus leista dirbti tik žemės ūkio arba miškų darbininkais. Taip Lietuvos valdžia nori gauti galimybę iškelti iš Vilniaus ir darbo stovyklose uždaryti beveik visus gyventojus lenkus.

Taigi iš daugumos gyventojų lenkų yra atimtos teisės ir jie atiduoti administracinei savivalei, deja, ir nedidelei grupei, turinčiai Lietuvos pilietybę, nėra taikomos privilegijos. Lietuvos piliečiai lenkai, panašiai kaip „atvykėliai“, neranda darbo ir galimybės užsidirbti. Lietuviai atsisako padėti net tiems, kurie gali naudotis socialine globa, aiškiai duodami suprasti, kad šią pagalbą jie teikia tik lietuviams, o lenkai tegul kreipiasi pagalbos į savo Komitetus.

Vilniuje yra du komitetai, kurie rūpinasi lenkais: Pagalbos pabėgėliams komitetas ir lenkų sekcija prie Lietuvos Raudonojo Kryžiaus. Remiantis Lietuvos valdžios potvarkiu, pastaroji akivaizdžiai yra skirta lenkams, neturintiems Lietuvos pilietybės. Tai reiškia, kad lenkai, kurie turi Lietuvos pilietybę, negauna jokios pagalbos ir globos.

Abu minėti komitetai priklauso Lietuvos Raudonajam Kryžiui, kurio kontrolė ir kišimasis į menkiausias klausimus trukdo dirbti ir stabdo abiejų institucijų veiklą. Šie komitetai teikia pagalbą iš Amerikos, Anglijos ir Lenkijos pinigų. Lietuviai nenori mokėti net tų pinigų, kuriuos įsipareigojo mokėti Amerikos ir Anglijos komitetams. Nepaisant to, pasitelkę cenzūrą, jie klastoja visas ataskaitas, kurios rodo, kad būtent Lietuvos Raudonasis Kryžius už Lietuvos pinigus išlaiko lenkus Lietuvoje. Taip klaidinama ne tik lenkų, bet ir lietuvių visuomenė, kuri yra įsitikinusi, kad ši pagalba apsunkina Lietuvos išdą ir kad Lietuva yra lenkų geradarė.

Michalas Tyškevičius

HIA, MID, sygn. 105/3, k. 9–12 (mf. AAN).

¹ Taip dokumente, tačiau greičiausiai turėtų būti: 1939 m.

² „Gimtieji namai“ (lenk.)

³ Dabar Jono Basanavičiaus gatvė.

285. 1940 m. gegužės 14 d., Lenkijos Respublikos Vyriausybės emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) atstovo Lietuvoje Michalo Tyškevičiaus (Michał Tyszkiewicz) slapta ataskaita Vyriausybei apie incidentus Vilniaus bažnyčiose

[Slaptai]

1940 m. gegužės 14 d.

INCIDENTAI VILNIAUS BAŽNYČIOSE

Lenkų religinius ir tautinius jausmus skaudinantys ir įžeidžiantys incidentai, kuriuos sukėlė lietuviai Vilniaus arkikatedroje bazilikoje 1940 m. balandžio 7, 14, 21, 28 ir gegužės 2 ir 5 d., galiausiai privedė prie to, kad J. E. kun. Jalbżykowski (Jałbrzykowski), savarankiškai administruojantis Vilniaus dieceziją ir nepriklausantis nuo Apaštalinės nunciatūros Kaune, liepė ją uždaryti.

Prieš šiuos incidentus vyko štai kas:

Š. m. vasario mėn. lietuvių delegacija kreipėsi į Vyskupijos kuriją su prašymu leisti 1940 m. vasario 16 d. Bazilikoje laikyti iškilmingas pamaldas Lietuvos nepriklausomybės 22-ųjų metų proga, ir gavo leidimą; vėliau lietuviai taip pat prašė leidimo Bazilikoje laikyti pamaldas lietuvių kalba tam tikrų karinių iškilnių proga, Vyskupijos kurija taip pat davė sutikimą. Po to lietuviai pateikė prašymą, kad Bazilikoje kiekvieną sekmadienį jiems būtų laikomos pamaldos. Kun. Arkivyskupas ir su tuo sutiko, paskyrė laiką nuo 8 iki 9 val. ryto. Netrukus į Vyskupijos kuriją kreipėsi karo kapelionas ir paprašė pakeisti lietuviškų pamaldų laiką, nes toks ankstyvas metas netinka kariuomenės valdžiai, kuri nori dalyvauti šiose pamaldose. Kapelionas pasiūlė 9 val. 30 min.–10 val. 30 min. Vyskupijos kurijos kun. Kancleris pasakė kapelionui, kad šio prašymo negali patenkinti, nes tektų atšaukti sumą, kuri paprastai vykdavo kaip tik šiuo laiku. Kapelionas nesitenkino gautu atsakymu ir nuvyko pas kun. Arkivyskupą, šis savo ruožtu patvirtino kun. Kanclerio atsakymą ir atsisakė patenkinti kapeliono prašymą.

Dėl kun. Arkivyskupo atsakymo į Kuriją atėjo oficialus raštas, kurį pasirašė Vilniaus miesto igulos viršininkas pulkininkas Kaunas, su reikalavimu kiekvieną sekmadienį pamaldoms kariškiams ir Vilniaus gyventojams lietuviams paskirti 9 val. 30 min.–10 val. 30 min. laiką.

Į šį raštą kun. Arkivyskupas atsakė š. m. balandžio 5 d. raštu pabrėždamas, kad, deja, jis negali patenkinti lietuvių valdžios reikalavimo, nes nuo 9 iki 12 val. Bazilikoje vyksta rytinės mišios ir suma ir jis negali savarankiškai atšaukti šių mišių.

Tokie buvo įvykiai, vykę pirma skaudžių skandalų, kurių arena nuo š. m. balandžio 7 d. kiekvieną sekmadienį virto Vilniaus Bazilika.

Dar reiktų paminėti, kad neseniai prieš bažnytinį incidentą Vilniuje įvyko lietuvių studentų mitingas, kuriame buvo nutarta visais būdais siekti, kad lenkų kalba būtų pašalinta iš visų viešųjų susibūrimų Vilniuje, taigi – iš bažnyčių, teatro, paskaitų ir pan. Vykdamas šį nutarimą š. m. balandžio 25 d. lenkų teatre „Lutnia“ kilo skandalas: lietuvių publika nutraukė spektaklį ir pareikalavo, kad kasa grąžintų jai pinigų. Bažnytiniame

incidente svarbiausią vaidmenį suvaidino akademinis lietuvių jaunimas, kurį intensyviai rėmė lietuviai mokiniai, daugybė ekskursantų, kiekvieną sekmadienį atvykstančių į Vilnių iš Kauno, galiausiai uniformuota ir slaptoji policija, net kareiviai.

Iš patikimo šaltinio sužinota, kad akademinis jaunimas gavo aiškų pulkininko Kauno paliepimą pirma pasitaikiusia proga sukelti Bazilikoje triukšmą.

Visa tai rodo, kad Lietuvos administracinė ir karinė valdžia neatsisakė prisiimti primityvios ir akiplėšiškos akcijos Vilniaus bažnyčiose organizatorės ir vadovės vaidmens, siekiant ne patenkinti Vilniaus gyventojų dvasinius poreikius, o norint grynai iš šovinistinių paskatų atimti iš lenkų jų šventyklas ir pamažu sulietuvinti jose laikomas pamaldas.

Reikėtų pabrėžti, kad, pagal 1931 m. surašymą, Vilniuje gyveno 1424 (tūkstantis keturi šimtai dvidešimt keturi) lietuviai, šiuo metu į Vilnių yra atvykę galbūt apie penki tūkstančiai lietuvių (administracija, kariuomenė, civiliai gyventojai), taigi iš viso lietuvių gali būti apie 6500, o lenkų gyventojų, įskaitant Vilniuje esančius pabėgėlius, yra apie 140 000.

Iš Dvasinės valdžios lietuviai savo dvasiniams poreikiams tenkinti gavo Šv. Ignoto bažnyčią ir Išganytojo-Trinitorių bažnyčią Antakalnyje. Jie taip pat turi savo parapinę Šv. Mikalojaus bažnyčią. Be to, jų pamaldoms yra paskirtos valandos šiose Vilniaus bažnyčiose: 1) Šv. Kazimiero – 10 val. ryto; 2) Šv. Jono – 10–10 val. 30 min.; 3) Šv. Stepono bažnyčioje; 4) Katedroje – 8–9 val.; 5) Šv. Rapolo bažnyčioje – 12 val. 30 min.; 6) Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje – 9 val.; 7) Švč. Jėzaus Širdies bažnyčioje – 11 val.; 8) Šv. Jokūbo bažnyčioje – 12 val.; 9) Aušros Vartuose – kas dieną 7 val. ryto.

Visa tai rodo, kad lietuvių gyventojų dvasinių poreikių tenkinimas Vilniuje yra visiškai užtikrintas, tačiau lietuviai, kuriuos aiškiai remia jų valdžia, pradėjo teroro akciją, kuri vyko taip:

Vilniaus bažnyčiose buvo perskaitytas J. E. kun. Vilniaus Metropolito atsišaukimas, kad šventyklose nebūtų giedamos nebažnytinės giesmės. Š. m. balandžio 7 d. Katedros zakristijoje lankėsi įvairių nepažįstamų žmonių, kurie išpėjo Katedros kunigą, kad bažnyčioje kils skandalas, jeigu tikintieji giedos „Dieve, kuris Lenkiją...“

Reikėtų pabrėžti, kad Bazilikoje ir kitose bažnyčiose po sumos giesmė „Dieve, kuris Lenkiją...“ paprastai nebūdavo pradedama.

Pasibaigus sumai į Katedrą įėjo minia organizuotų lietuvių, jie apėjo šonines naves ir įsitaisė centrinėje navoje. Pasibaigus pamaldoms kunigas užvedė „Kėlėsi viešpats“¹, kurią gieda tikintieji. Kai žmonės pradėjo skirstytis, vienas iš lietuvių atsiskyrė nuo grupės, perėjo į šoninę navą ir ten, akivaizdžiai provokuodamas, ėmė giedoti „Dieve, kuris Lenkiją...“ Giesmės teksto jis nemokėjo, taigi po pirmų žodžių toliau pradėjo improvizuoti. Tada lietuvių grupė, neva „stodama prieš“, sugiedojo Lietuvos himną (pasaulietinį) „Lietuva, Tėvyne mūsų“, kuris negiedamas net lietuvių bažnyčiose.

Š. m. balandžio 14 d. į sumą atėjo organizuota lietuvių grupė ir trukdė giedoti liturgines giesmes. Per lekcijas bažnyčioje pasigirdo tyčinis krenkšėjimas, kojų šiūravimas. Pasakyti pamokslą sutrukdė giedojimas lietuviškų giesmių, neturinčių su liturgija

nieko bendra. Taip pat nebuvo galimybės suteikti Švč. Sakramento. Dalis pasipiktinusių tikinčiųjų bandė išeiti iš Katedros, tačiau išeinantieji buvo areštuoti, nes Katedrą apgulė policija (ši kartą dar tik iš išorės). Iš Katedros priemenės buvo išvestos kelios garsiai raudančios moterys, nes policija užlaužė joms rankas.

Dar didesnis incidentas ir Bazilikos išniekinimas įvyko š. m. balandžio 21 d. Pamaldas turėjo laikyti kunigas prelatas Volodžka (Wołodzko) dalyvaujant JE kun. Arkivyskupui Metropolitui R. Jalbžykovskui, Katedros kapitulai ir dvasininkams. Po pašlakstymo švęstu vandeniu turėjo įvykti procesija. Choras pradėjo giedoti „Cum Rex gloriae“ (lotyniškai). Tada lietuviai (minia civilių, uniformuota ir slaptoji policija, daugybė į pamaldas atvestų kareivių) nutraukė choro giedojimą lietuviška giesme. Pamaldos negalėjo vykti ir buvo nutrauktos. JE kun. Arkivyskupas Metropolitanas R. Jalbžykovskis, mišias laikęs kunigas, kapitula ir klierikai apleido presbiteriją. Žvakės buvo užgesintos. Lietuviai toliau giedojo lietuviškas giesmes, patys uždegė altoriuje žvakes ir pareikalavo, kad zakristijoje buvęs Katedros rektorius kanauninkas A. Cichonskis (A. Cichoński) per pusvalandį jiems įteiktų choro ir Katedros raktus, dar prigrasino, jog priešingu atveju: „Patys rasime poną Arkivyskupą jo kambariuose, tada bus blogiau.“ Tuo pat metu į Arkivyskupo rūmus nuėjo delegacija su tuo pačiu nepaprastu „ultimatumu“.

Žinoma, delegacijos jis nepriėmė. Tada priešais Arkivyskupo rūmus susirinko policijos saugoma minia ir bandė jėga įsiveržti į vidų. Minia mėgino (uniformuotai policijai matant) visrakčiais atrakinti rūmų vartus ir duris, lipo per sieną, giedojo giesmes, skandavo priešiškus šūkius, paskui „demonstrantai“ grįžo į Katedrą, kur dėl sukkelto triukšmo negalėjo būti laikomos įprastinės 12 valandos mišios.

Durys į chorą buvo atrakintos visrakčiu, buvo sulaužytas vargonų užraktas, pradėtos dainuoti pasaulietinės dainos, o į zakristiją mėginta patekti beldžiant į duris lazda. Tada kunigas kanauninkas A. Cichonskis liepė zakristijonui p. Malyškui (Malyszcz) atidaryti zakristijos duris. Minia įsiveržė į zakristiją, zakristijonas p. Malyškas tuoj pat buvo užpultas, sumuštas, jo kamža suplėšyta, o jis pats areštuotas. Nėgana to, buvo pavogtas zakristijos raktas.

Čia pat priešais Didįjį altorių uniformuota policija pradėjo suimti lenkiškai kalbančius ar prieš triukšmą bažnyčioje protestuojančius žmones. Tyčiojantis (bažnyčioje) buvo apkumščiuotos moterys ir suspardytas jaunuolis, be to, jį kuo skubiausiai suėmė.

Katedroje buvo pastebėta girtų lietuvių policininkų, kurie vadovavo jaunimui.

Po šių išsišokimų katedroje vėl buvo sugiedotas Lietuvos himnas.

Išėję iš bažnyčios lietuviai puldinėjo pavienius lenkų mokinius, traukė jiems nuo galvų kepure ir jas plėšė.

Š. m. balandžio 28 d., sekmadienį, ankstyvos 9 val. Šv. Mišios Bazilikoje vyko normaliai, tačiau pamokslą sutrukdė lietuvių giedojimas.

Prieš sumą klierikai pakilo į chorą prie vargonų, tačiau ten susirinkę lietuviai jų neįleido ir dėl to suma neįvyko. Lietuviai pareikalavo laikyti pamaldas lietuviškai ir

jėga privertė kun. Bazilikos rektorių nueiti pas kun. Arkivyskupą su prašymu leisti laikyti šias pamaldas.

Paskui lietuviai patys altoriuje uždegė žvakes ir atsivedė remontininką, kad jis pataisytų elektrą. Lietuviai sugadino vargonus. Vienu metu sakykloje pasirodė vidutinio amžiaus moteris ir lietuviškai kreipėsi į susirinkusiuosius reikalaudama, kad pamaldos būtų laikomos lietuviškai, o Katedra atiduota lietuviams. Ši moteris buvo išvesta iš sakyklos.

Be to, lietuviai sugiedojo savo pasaulietinį tautinį himną.

Š. m. balandžio 28 d. mišparai vyko be vargonų, nes lietuviai juos sugadino.

Tą dieną Bazilikoje buvo Apaštalinės nunciatūros Kaune sekretorius kun. Peroni ir matė, kaip lietuviai bažnyčioje sumušė kelis lenkus.

Š. m. gegužės 2 d. (Viešpaties Prisikėlimo šventė) į Katedrą atėjo studentų ir studentėlių, priklausančių šaulių organizacijai, ir pareikalavo, kad kun. Rektorius atiduotų Bazilikos raktus. Šis reikalavimas dėl prievartos buvo patenkintas.

Per mišparus pamaldos normaliai vyko tik iki *magnificat*², o toliau jas sutrukdė lietuviškos giesmės, paskui lietuviai uždarė presbiteriją ir 4 val. joje išlaikė klierikus ir kunigus, grasindami, kad neįsileis į Katedrą nė vieno kunigo lenko.

Sekmadienį, š. m. gegužės 5 d., incidentas įgijo apskritai neregėtą formą. Kaip minėta, Katedra buvo uždaryta š. m. gegužės 2 d. Dėl to skandalai persikėlė į kitas šventyklas, būtent – į Šv. Kotrynos bažnyčią, Pranciškonų bažnyčią ir Šv. Kazimiero bažnyčią, jie buvo paženklinoti masiniais lenkų suėmimais, jų mušimu, pamaldų trukdymu giedant lietuviškas giesmes ir pan., be to, Šv. Kazimiero bažnyčioje 9 val. suma negalėjo įvykti dėl lietuvių elgesio.

Šv. Kazimiero bažnyčioje tuo metu buvo nunciatūros sekretorius kun. Peroni, jį lietuviai skaudžiai sumušė, o uniformotas policininkas skėlė jam antausį tuo metu, kai jis bandė ginti bažnyčioje besimeldžiančią moterį.

Daug žmonių bažnyčioje apalpo. Lietuviai provokuodami giedojo „Dieve, kuris Lenkiją...“, paskui, užrakinę duris, pradėjo blogai elgtis su tikinčiaisiais.

Vakare po gegužinių pamaldų toje pačioje Šv. Kazimiero bažnyčioje, po litanijos pamokslas buvo nutrauktas lietuviškomis giesmėmis. Užvedus „Pod Twoją obronę“³ gausiai susirinkę kareiviai su durtuvais ir policija pradėjo vyti lenkus nuo Didžiojo altoriaus užrakinę duris, be to, daug žmonių bažnyčioje buvo sumušta ir suimta.

Tuo tarpu gatvėje susirinkusi didelė lietuvių ir policijos minia pradėjo belsti į vienuolyno vartus reikalaudama išleisti tariamai vienuolyne uždarytus lietuvius.

Be to, buvo slapčia pakištas peilis ir vienas jaunas mokinys lenkas buvo apkaltintas dviejų lietuvių nužudymu. Tik policijos komisaro įsikišimas padarė galą maišaičiai, kurios liudininku taip pat buvo kun. Peroni.

Tą pačią gegužės 5 d. muštynės vyko ir Šv. Mikalojaus bažnyčioje, daug žmonių buvo sumušta, net sužeista.

Š. m. balandžio 25 d. pas JE kun. Arkivyskupą Metropolitą Jalbžykovskį atvyko lietuvių delegacija, kurią sudarė p. Juknevičius, Mačernis, Ladygienė, ir įteikė vieno

puslapio memorialą su lietuvių organizacijų Vilniuje reikalavimais. JE kun. Arkivyskupas priėmė delegaciją dalyvaujant Kurijos kancleriui ir kalbėjo lietuviškai.

Lietuvių delegacija prašė, kad visose parapišose Vilniaus bažnyčiose būtų lietuviškai kalbantis dvasininkas, o Šv. Dvasios (Dominikonų) ir Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčiose (Lukiškėse) klebonai būtų lietuviai.

Katedros bažnyčioje lietuviškos pamaldos turi vykti vidudienį 10–12 val.

Pagal memorialą lietuviškos pamaldos turi toliau vykti Šv. Teresės bažnyčioje, Aušros Vartų koplyčioje, Šv. Jono, Šv. Dvasios, Šv. Rapolo, Šv. Petro ir Povilo, Švč. Jėzaus Širdies, Šv. Pilypo ir Jokūbo bei Kalvarijų bažnyčiose.

Kiti reikalavimai susiję su Metropolijos Kurija ir arkidiecezijos seminarija, į kurias turi būti įtraukti lietuvių dvasininkai.

Memoriale nebuvo keliami reikalavimai dėl Bernardinų, Visų Šventųjų, Šv. Jurgio ir Šv. Stepono bažnyčių, kuriose memorialo autoriai panašiai kaip kitose nori turėti dvasininką lietuvi.

Š. m. gegužės 3 d., kai Vilniaus Metropolijos Kurijos kancleris lankėsi Kaune pas Švietimo ministrą Jokantą, pastarasis įteikė memorialą dėl lietuviškų pamaldų Vilniuje klausimo suregulavimo. Kun. Kancleris priimdamas memorialą pažymėjo, kad šiuo metu, kai gatvė primeta savo valią dvasinei valdžiai ir griebiasi prievartos, šiuo klausimu neįmanoma vesti derybų. Pirmiausia reikėtų padaryti galą neatsakingų pareigūnų išsišokimams, o tai priklauso tik nuo aktyvios atitinkamų sovietų valdžios institucijų pozicijos.

Vilniaus Metropolijos Kurija prirėikus ir nuolatos Apaštalinei nunciatūrai Kaune siunčia išsamius pranešimus apie incidentus Vilniaus bažnyčiose.

Michalas Tyškevičius

HIA, MID, sygn. 105/3 (mf. AAN).

¹ Velykų giesmė: „O Chryste, nasz Panie, przez Twe Zmartwychwstanie“.

² Švč. Mergelės Marijos giesmė (Lk 1, 46–55): *Magnificat anima mea Dominum* – Aukština mano siela Viešpatį.

³ Malda: *Pod Twoją Bronę / uciekamy się, / święta Boża / Rodzicielko, / naszymi prośbami / racz nie gardzić / w potrzebach / naszych, [...]*.

286. 1940 m. gegužės 22 d., Lietuvos URM Politikos departamento direktoriaus dr. Edvardo Turausko konfidencialus raštas Lietuvos Respublikos pasiuntiniui Vašingtone Povilui Žadeikiui apie Lietuvoje internuotus Lenkijos kariškius ir civilius karo atbėgėlius

Konfidencialiai.
[Nr.] 699/sl

[Kaunas,] 1940 m. gegužės 22 d.

Ponui P. Ž a d e i k i u i,
Lietuvos Pasiuntiniui Vašingtone

Ryšium du Tamstos š. m. kovo mėn. 13 d. raštu Nr. 363/sl.¹ Ministerija praneša, jog ji yra padėjusi daug pastangų atbėgėlių ir ateivių klausimui aptvarkyti visais Tamstos nurodytais nūdais ir būtent:

1. Einant susitarimais su STRS ir Vokietijos vyriausybėmis repatrijuota į STRS valdomas sritis 1700 internuotųjų ir 1000 civilių atbėgėlių ir į Vokietijos valdomas sritis 1600 internuotųjų ir apie 3500 civilių atbėgėlių, viso 7800. Be to, individualiai išvyko, arba išstremta iš Lietuvos apie 3500 internuotųjų bei atbėgėlių. Kita vertus, lietuvių atbėgėlių skaičius iš lietuviškų sričių, atitekusių STRS ir Vokietijai nuolat auga ir dabar siekia apie 5000 asmenų. Apskaičiuojama, jog Lietuvoj apytikriai šiuo metu yra apie 5000 internuotųjų, apie 28000 atbėgėlių ir apie 100000 ateivių.

Perspektyvų ateičiai atsipalaiduoti nuo kiek žymesnio atbėgėlių bei ateivių skaičiaus tėra maža. STRS vyriausybė sutiko priimti tik atbėgėlius siaura tos sąvokos prasme ir tik norinčius grįžti. Ji nesutinka nei su ateivių, nei principialiai su priverstina repatriacija. Vokietijos vyriausybė po didelių pastangų ir ilgų derybų sutiko priimti greta fiziškai darbingųjų internuotųjų ir atbėgėlių taip pat perskirtų šeimų narius ir šiaip atbėgėlius, išskyrus kai kurias aukštesniosios inteligentijos kategorijas, kaip pvz, aukštesniuosius valdininkus, profesorius, mokytojus, kunigus, kasininkus ir pan. Kiek tai liečia fiziškai darbingą elementą, Vokiečiai nedarė didelio skirtumo tarp atbėgėlių ir ateivių. Repatrijuojant atbėgėlius ir internuotuosius į Vokietijos valdomas sritis, buvo vadovaujama grįžtančių laisvai pareikštu noru grįžti. Privalomos repatriacijos mintis kiek principialiniais sumetimais, tiek dėl techniškų sunkumų Lietuvos vyriausybei atrodė tuo tarpu nepriimtina. Tačiau yra davinų, jog vokiečiai gal ir sutiktų tartis dėl priverstinės repatriacijos, išskyrus, žinoma, kai kurias kategorijas.

Individualiams išvykimams kelias iš Lietuvos šiuo metu yra lyg ir visiškai užkirstas. Į Pabaltijo valstybes vyksta atbėgėliai žemės ūkio darbams. Į Estiją užverbuota apie 4000 atbėgėlių ir ateivių ir net Lietuvos piliečių, į Latviją leista užverbuoti ligi 3000 atbėgėlių. Atbėgėliams ir ateiviams manoma neleisti grįžti Lietuvon.

2. Dėl viešųjų darbų atbėgėliams organizavimo buvo tariamasi su anglų komiteto atstovu p. Andersonu. Čia pridodama informacijai pro memoria¹ tuo reikalu. Kaip iš jų tamsta matysi, Lietuvos vyriausybei kyla įrankių ir kapitalų klausimai. Yra labai

abejotina, kad p. Anderson dabartinėmis aplinkybėmis galėtų mums ką padėti. Gal Tamstai šiuo reikalu kiltų kokių naudingų sugestijų?

3. Tamstos informacijai Ministerija prideda gautų ligi šiam laikui iš užsienio organizacijų sumas, Lietuvos vyriausybės priedų ir paskirstymų šelpiantiems organams apyskaitą. Ministerija čia tik norėtų dar pastebėti, jog anglai yra jau užsiminę apie pašalpų nutraukimo galimumą. Tuo būdu pašalpų iš Amerikos klausimas įgyja dar didesnio aktualumo.

Iš kitos pusės, be Lietuvos vyriausybės primokamų 50% prie gaunamų iš užsienio pašalpų, Lietuvos vyriausybė turi dėl atbėgėlių visą eilę kitų netiesioginių išlaidų, kaip tai, transporto, mūito ir panašiai.

[parašas]

E. TURAUSKAS,
Igaliotas Ministras,
Politikos Departamento Direktorius

Ministerija čia prideda informacijai Vilniaus atbėgėliams šelpti lenkų poskyrius ir lenkų ateivių sekcijos mėnesinės sąmatos projektus. Pagal pirmąjį projektą², sustatytą 12.000 lenkų atbėgėlių šelpti, reikia mėnesiui 478.700 litų. Pagal antrąjį projektą³ lenkų ateiviams šelpti tuo tarpu butinai reikia 394.266 litų, – lenkų ateivių sekcijoje yra užregistruota 31.447 šeimų bei 91.285 asmenų. Jiems dalinai aprūpinti pagal projektą reikia pažų mažiausia 394.266 litų. Šitoji pagalba ateity bus neužtektina, nes ji apima:

- a. pagalbą pietų pavidale, – tikrai 24% užregistruotųjų
- b. pagalbą maisto produktų pavidale, – tikrai 20% užregistruotųjų
- c. vaikų maitinimo priedus, – 3,5% užregistruotųjų vaikų skaičiaus
- d. pieno davinius, – 4% užregistruotųjų vaikų ir ligonių

LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2164, l. 56–58.

Originalas. Mašinraštis.

¹Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

²Žr. lentelę 270 dok.

³Minimas dokumentas šiame rinkinyje nepublikuojamas.

287. 1940 m. gegužės 24 d., Lietuvos Respublikos pasiuntinio Maskvoje dr. Lado Natkevičiaus visiškai slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui apie SSRS požiūrį į emigracijoje Prancūzijoje (Anžė) įsikūrusią Lenkijos Vyriausybę ir Lietuvos politinius santykius su ja

Visiškai slaptai.
Légation de Lithuanie
M o s c o u
Nr. 198 sl.

Maskva, 1940 m. gegužės 24 d.

Jo Ekscelencijai
Ponui J. U R B Š I U I,
Užsienio Reikalų Ministrui,
K a u n e.

Galėtų būti atsakymas į telegramą Nr. 212.

Gegužės 11 d. laisvame pasikalbėjime su Dekanozov apie karo plėtrą ir jos pasekmes Dekanozov manęs paklausė, kieno pergalė Lietuvai būtų pageidautina – Vokiečių ar Anglų.

Aš pasakiau, kad Lietuvai rūpi nepriklausomybė ir nevaržoma prekyba. Per didelį išsigalėjimas vienos ar kitos kariaujančios pusės vargu ar būtų pageidautinas, nes visuomet apetitas atsiranda užkandžiaujant... Dekanozov suprato mano aliuziją, nes aišku yra, kad Sovietai nepalankiai žiūrėtų į vokiečių pergalę ir jų sustiprėjimą.

Dėl lenkų pozicijos Lietuvoj pasakiau, kad Vilniaus lenkai vis kažko lūkuriuoja. Yra asmenų, kurie mano, kad Lenkų Angers vyriausybės pasisakymas dėl Vilniaus Lietuvai palankia prasme fiksuotų Lenkų postovį Lietuvoj.

Dekanozov, kaip ir galima buvo laukti, tučtuoju reagavo:

„Bet Angers vyriausybė be jokio autoriteto. Niekas su ja nesiskaito. Be to, ji protestavo, kad Sovietai atidavė Vilnių Lietuvai... Būtų neišmintinga su tokia vyriausybe tuėti reikalus... Jūsų lenkams tegali būti tikros tik vidaus priemonės...”

Toksai prasitarimas Angers vyriausybės adresu tit patvirtina mano rašto 141sl. mintis. Tai galėtų būti netiesioginis atsakymas į 212 Nr. Telegramą¹.–

Priedų: šio rašto 7 nuorašai.

[parašas]
Dr. L. NATKEVIČIUS
P a s i u n t i n y s

LN/KP

[Dokumento viršuje dvi rezoliucijos: E. Turausko ranka rašyta: „p.B.K.Balučiui V-28 ET“ ir B. K. Balučio ranka rašyta: „Gauta VI.21. Sk. VI.23 Balu.“]

LCVA, f. 648, ap. 1, b. 25, l. 275.

Originalas. Mašinraštis.

¹Minimi dokumentai šiame rinkinyje nepublikuojami.

288. 1940 m. liepos 24 d., Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Londone grafo Edvardo Račynskio (Edward Raczyński) protestas prieš SSRS pakartotinai įvykdytą Vilniaus ir Vilniaus krašto okupaciją, įteiktas Didžiosios Britanijos užsienio reikalų sekretoriui (ministrui) serui Edvardui Halifaksui (Edward Halifax)

[Vertimas iš prancūzų kalbos]

ER/MR Nr. 49/wb/473

1940 m. liepos 25 d.

[KOPIJA]

731/III

Jo Ekscelencijai Gerbiamajam Halifakso vikontui, Keliaraiščio ordino Kavalieriui, Didžiojo komandoro riterio laipsnio Aukščiausiojo Indijos Žvaigždės ordino Kavalieriui ir t. t., ir t. t., ir t. t.

Pagrindiniam Užsienio Reikalų Valstybės Sekretoriui

Užsienio reikalų ministerija

Pone Valstybės Sekretoriau,

Savo Vyriausybės pavedimu turiu garbės Jūsų Ekscelencijai pranešti tai, kas toliau išdėstyta:

SSRS Vyriausybė ką tik pradėjo trijų Baltijos Respublikų teritorijų aneksiją. Ši aneksija apima ir Vilniaus kraštą, kurį sovietų karinės pajėgos neteisėtai okupavo 1939 m. rugsėjo mėn. ir 1939 m. spalio mėn. perdavė Lietuvos Vyriausybei, o šiuo metu vėl jį okupuoja kartu su Lietuvos teritorija.

Lenkijos Vyriausybė iškilmingai protestuoja prieš šį naują SSRS padarytą tarptautinės teisės pažeidimą ir oficialiai pasilieka visas teises į Lenkijos Respublikos teritorijas, kurias sovietų karinės pajėgos okupavo 1939 m. rugsėjo mėn. ir visai neseniai. SSRS prievartos aktas nesuteikia jokios teisės į taip užimtas teritorijas ir Lenkijos Vyriausybė pasilieka teisę tinkamu metu pareikalauti Sovietų Vyriausybės atlyginti visus nuostolius, kurių sovietų okupacija yra padariusi ir šiuo metu daro Lenkijai ir jos piliečiams.

Naudodamasis proga dar kartą reiškiu Jūsų Ekscelencijai, pone Valstybės Sekretoriau, savo didžiausią pagarbą.

Nuolankus Jūsų tarnas
Lenkijos Ambasadorius E. Račynskis

HIA, MSZ, sygn. 70/11 (mf. AAN).

LITHUANIAN-POLISH DIPLOMATIC RELATIONS IN 1938–1940 COMPENDIUM OF DOCUMENTS

Summary

The history of Lithuanian-Polish political-diplomatic relations has been long, dense, rich and intensive. In the political, diplomatic and military history of Europe Lithuania and Poland were together starting from the late 14th century. In the dawn of the early modern period, i.e. in the 16th century, the two nations and states signed a union and virtually ascended to the zenith of their political heyday, a certain “golden age”. In the subsequent centuries the two nations shoulder to shoulder outlived the decadence of the self-made authentic political system and the radical attempt to overcome it – the miracle of the first in Europe constitution of May 3, 1791. Then, in the late 18th–19th century they had to endure the collapse of the dualistic Lithuanian-Polish statehood and heroic though desperate and unsuccessful attempts of both nations to break free from the foreigners’ yoke and in the second half of the 19th – early 20th century – painful, erratic and ambiguous search for the content and boundaries of national identity, eruptions of political emancipation and twists of geopolitical orientation. The political being of Lithuania and Poland, as well as that of a number of other Central European states, was radically affected by the outcome of the *Great War* (1914–1918) and the global changes that resulted from it.

The restoration of the states of Lithuania and Poland in 1918, realization of their inner potential and international consolidation in 1919–1923 were far from smooth and simple. Both nations inspired by historical romanticism and modern nationalism rather dramatically confronted challenges created by the newly discovered national statehood. As the Polish political elite designed the national state and aspired to a greater or lesser extent implement their design in the historic territories of the Polish-Lithuanian Commonwealth prior to the First Partition, the newly formed Lithuanian elite came up with a strict model of national Lithuanian state and strived for independence from Poland. In other words, Polish national elite virtually pursued the reconstruction and continuity of historical tradition of statehood, whereas Lithuanians tried to render new social, national and political content to the idea of statehood “restoration”. Thus, the radical clash of national interests of the two historic nations and neighbours that occurred in the early 20th century resulted in a geopolitical and ethno-territorial conflict between Lithuania and Poland which escalated by social inconsistencies acquired chronic character and continued almost throughout the whole interwar period. Even though in the discourse of the long-lived, intensive and magnificent history of Lithuanian-Polish relations the interwar conflict of the early 20th century is a rather short historic episode, in a way an exception in the Lithuanian-Polish relations, its historic experience, political reflections and cultural reminiscences remain most vivid, sensitive and apparent in contemporary common historic memory of both – Lithuanians and Poles.

The first half of the 20th century, or the twenty interwar years – to be more precise, somehow do not fit into the long and at times romanticised history of traditional Lithuanian-Polish political-diplomatic relations. After more than 500 years of close strategic neighbourhood of the nations, Lithuania and Poland suddenly turned into sworn opponents or even enemies for as long as 20 years. Enemies whose strife was well known and silently or loudly discussed by regional, European and even global press. The Republic of Lithuania survived in the wars for political independence, geopolitical prospects and cultural identity in 1919–1920 but lost its capital. For the first time in its long history multicultural Vilnius all of a sudden became a town in the periphery of the second Republic of Poland and an apple of discord between the two neighbouring states which at times was eagerly used by third parties pursuing egoistic interests.

Repeated diplomatic initiatives of West European political elite based on the authority of the League of Nations to solve the at first glance simple problem unfortunately did not bear fruit as the search for solutions was pursued in the spheres of interests of bigger and more powerful states rather than moral imperatives and paradigms of international law. The decree of the Conference of Ambassadors regarding the eastern border of the Republic of Poland passed at the initiative of Great Britain on March 15, 1923 which provided that Vilnius and southeast Lithuania should remain under the jurisdiction of Poland had little effect on the situation. The government and the society of the Republic of Lithuania refused to politically or de jure approve the said decision as they considered the Lithuanian-Polish *border* to be either the provisory *demarkation line* or (from the autumn of 1928) – *administrative line*.

Under the abovementioned circumstances the diplomatic relations between Lithuania and Poland were broken and Lithuania for the sake of protest refused to re-establish them until the very eve of the World War II. Political, economic, cultural and spiritual co-operation between the two countries was also put on hold. There was virtually no communication between the two countries, i.e. no direct postal connection, telegraph or telephone line. Until April 1938 the episodic political, economic or diplomatic relations between the countries would be established through the mediation of third parties or secretly and unofficially through private persons. Hence the political-diplomatic and cultural-economic relations between the two historic nations and neighbours Lithuanian and Poland in the first half of the 20th century were intense, twisty, in many aspects original and ambiguous.

Even though historiography dedicated to certain aspects of the development of Lithuanian-Polish relations in 1938–1939 is rather ample, there is no monograph that would dwell on the establishment of Lithuanian-Polish diplomatic relations and coherently analyse them in the period from 1938 till 1939/40. We also lack an integrated publication of Lithuanian-Polish sources dedicated to the period in question which would offer a maximally unbiased depiction and reconstruction of the controversial historic period. On the other hand, it is very positive that the two nations who in the

20th century outlived the irrational mutual self-isolation as well as rise and decline of the Soviet totalitarianism, in the late 20th century managed to regain full-rate statehood and in the beginning of the 21st century became part of the united Europe, for the last 20 years have been on the path of re-discovering each other, mutual political and cultural neighbourhood and development of economic co-operation.

Diplomatic relations between Lithuanian and Poland were re-established in March 1938 in a rather controversial and unconventional manner that had not occurred in international practice before. Actually it happened on the eve of the World War II, only a year and a half before the repeal of Poland's statehood *de facto* and a little more than two years before the Soviet occupation and annexation of Lithuania. Thus the publication conceptually and chronologically reveals the situation from March 1938, covering the circumstances of the re-establishment of diplomatic relations, their further genesis, content, development tendencies and perversions, until June-July of 1940 when the USSR resorted to open aggression, occupied Lithuania (*ipso facto* Latvia and Estonia) and *de facto* repealed the country's statehood. The compendium was compiled from selected original historical sources of international scholarly and enduring strategic significance kept in Lithuanian and Polish state as well as institutional archives which best reflect the evolution, problems, development tendencies and progress in the relations between the two neighbouring states in the period in question and peculiarities of political culture and mentality observable in the two nations and which are relevant to the modern idea of united Europe as well as historic memory of both nations.

The originality of the collection is dual: on the one hand, for the first time one publication comprises topically related sources of political history of the mid-20th century from Lithuanian and Polish archives; and on the other hand, for the first time historiography is supplemented with an exhaustive compendium of documents dedicated to the re-establishment of Lithuanian-Polish diplomatic relations on the eve of the World War II and their further development and dynamics until the repeal of statehood of the first Republic of Lithuania. Hence one publication not only simultaneously offers Lithuanian and Polish sources reconstructing one and the same historic period and range of problems, but also presents and reflects integrated Lithuanian perception of Polish issues in focus and Polish perception of Lithuanian ones. In addition, the study gives a partial account of the most tragic plotline in the political history of the 20th century, namely the World War II. We hope that this collection of original historical sources will find its reader in both – Lithuania and Poland and will facilitate a deeper political-civic emancipation of scholarly, educational and state institutes of both nations as well as historical-cultural education of the societies.

From the structural point of view the publication consists of a preface and introduction, list of abbreviations occurring in the text, register of included documents, the documents themselves, summary in the English language and index of personal names. Documents are not divided into parts or chapters. The whole collection of

documents is presented as a one-piece, coherent and uninterrupted historical process. Chronological and historical reasons are accountable for the choice. Chronologically the compendium covers a rather short historical period – less than two and a half years – thus it was no methodological sense in subdividing it. On the other hand, if one had chosen to subdivide the publication into certain chapters or parts, the most logical and natural division would have been into three conditional chapters/parts: I. The Incident and Ultimatum (March 1938); II. Perspectives, Initiatives and Reality of Diplomatic Relations and Policy (April 1938 – August 1939); Lithuanian-Polish Diplomatic Relations following the Collapse of the Second Republic of Poland (September 1939 – July 1940). However, from the historiographic point of view such or similar periodisation would generate certain rather ambiguous foci and draw ideologically indecorous divides, therefore it was rejected.

Documents collected from various Lithuanian and Polish archives in this publication are presented in a strictly chronological manner. The absolute majority of them are published for the first time in Lithuania. A significant part of the documents are originals. Preparation of documents for publication and their archaeological arrangement was based on the commonly accepted methodological principles. In this publication virtually all documents are presented at full length, unabridged and chronologically numbered. Each document is accompanied by a heading and a legend. The heading features the document's serial number in the publication, date, author (his title and grade), when possible the addressee (his title and grade), epistolary-institutional form (letter, report, instruction, telegram, note, memorandum, pro memoria, inscription, message, return, etc.), level of classification (into the hands, top secret, secret, confidential, enciphered) and the key idea, suggestion or point(s) of the content. When the precise date of a document is unknown and the compilers had to establish it taking into consideration the content of the document and/or the organizational-chronological conjuncture of the file that it was stored in, surrounding documents, files or other motives and arguments, the date is presented in square brackets. At the end of the document below the author's signature or reference to the author but above the legend resolutions, remarks and stamps featured on that particular document are presented/described in square brackets. The legend features the document's cipher with the indication of the archive (abbreviation) where it is stored and numbers of fund, inventory, file and folio(s). When the document had had earlier publication its title and page range are also included. In addition, the legend also contains information about the authenticity level (original or copy) of the document and manner of its creation (typescript or manuscript).

Documents from Lithuanian archives drawn in the Lithuanian language are published inedited, retaining all stylistic and grammatical peculiarities of contemporary language and concrete authors. While copying the texts and preparing the book's layouts when possible the original form of the documents was preserved. Thus the compilers strived to maximally retain authenticity of the documents which would

allow the readers not only to get acquainted with their objective content, i.e. grasp the political-diplomatic problems and tendencies of diplomatic relations in the period in question, but also feel the “breath” of the epoch, its spirit, emotions and mentality. The compendium embraces several Lithuanian documents drawn in the French and English languages. In such cases the originals of the documents in French and English are accompanied by their translations into the Lithuanian language. It goes without saying that the translations were edited in accordance with modern stylistic and grammar rules, thus here the reflection of the mental background of the period in question is rather indistinct.

Documents from Polish archives or storages of Polish historical documents abroad written in the Polish, French and English languages are presented in Lithuanian translation as the publication is first and foremost intended for the Lithuanian reader. While translating the Polish documents from Polish, French and English into Lithuanian when possible attempts were made to preserve the historical authenticity and particularity of their language.

All historical documents contained in the publication were selected at Lithuanian and Polish archives, verified and archaeologically arranged by compilers of the compendium Dr. Algimantas Kasparavičius, Senior Research Fellow at the Lithuanian Institute of History (Lietuvos istorijos institutas), and Dr. Paweł Libera, representative of the Polish Institute of International Affairs (Polski Instytut Spraw Międzynarodowych) who also worked out the headings of the documents and their legends, drew the register, added comments and explanations to the documents, framed the list of abbreviations and compiled the index of personal names, wrote the preface and summary. Documents in the Polish language were translated into Lithuanian by Dr. Habil. Professor Tamara Bairašauskaitė, from French to Lithuanian – by Dr. Regina Matuzevičiūtė and from English to Lithuanian – by Dr. Saulius Antanas Girnius.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abbo**, monsinjoras, Šventojo Sosto nunciatūros Kaune sekretorius, 196
- Abramavičius Vytautas**, Vilniaus advokatas, žymus Vilnijos visuomenės veikėjas, 465
- Abramowicz Ludwik**, žymus Lietuvos lenkų veikėjas, lenkų gimnazijos direktorius Kaune 1928–1938 m., 197
- Adelstein Jerzy**, Lenkijos VRM pareigūnas, Administracinio skyriaus viršininkas, 223
- Akel Friedrich Karl**, žymus estų diplomatas, visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, Tarptautinio olimpinio komiteto narys, Estijos užsienio reikalų ministras 1936–1938 m., 148–153
- Alekna Jurgis**, gydytojas, Lietuvos visuomenės ir politikos veikėjas, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos pirmininkas 1939–1940 m., 385, 504
- Alekna Tadas**, lietuvių visuomenės veikėjas, komisaras karo pabėgėlių reikalams tvarkyti prie Lietuvos VRM 1939–1940 m., 495
- Aleknavičius**, Lietuvos pilietis, VRM Administracinio departamento pareigūnas, 297
- Anderson (Andersonas)**, Didžiosios Britanijos pareigūnas, anglų komiteto karo pabėgėlių reikalams atstovas, 577, 578
- Andrašius Antanas**, Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje pirmasis sekretorius 1938–1939 m., 500
- Arata Antonio**, kunigas, 1932–1937 m. Šventojo Sosto reikalų Lietuvoje laikinasis patikėtinis, 23
- Arciszewski Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybos pamainos išvedžiotas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Arciszewski Mikolaj**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapitonas, 552–554
- Arciszewski Mirosław**, lenkų diplomatas, Lenkijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Rumunijoje (Bukarešte) 1932–1938 m., Lenkijos URM valstybės pasekretoris 1938–1939 m., 14, 129, 218, 227, 273, 365
- Arnal Pierre**, prancūzų diplomatas, 1937–1939 m. Prancūzijos URM Tautų Sąjungos reikalų departamento direktorius, 78
- Artyner Feliks**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Astachovas Georgijus**, sovietų diplomatas, SSSR įgaliotasis atstovas Vokietijoje (Berlyne), 338
- Augustaitis Jonas**, lietuvių inžinierius, visuomenės veikėjas, Lietuvos geležinkelių valdybos direktoriaus padėjėjas 1930–1940 m., 175, 178
- Augustyniak b**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Aukštuolis b**, Lietuvos URM Protokolo direktorius, įgaliotasis ministras centre, 499, 500
- Avenol Joseph Louis Anne**, žymus prancūzų diplomatas, 1933–1940 m. Tautų Sąjungos generalinis sekretorius, 116, 164
- Avietėnaite Magdalena (Medeleine)**, Lietuvos URM pareigūnė – pasiuntinybės patarėja centre, Lietuvos URM Spaudos departamento direktorė, 546
- Bačkis Stasys Antanas**, žymus lietuvių diplomatas, Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje patarėjas, 526
- Bačkis Juozas**, lietuvių kariuomenės pulkininkas, voldemarininkas, paramilitaristinės „Geležinio Vilko“ sąjungos narys, 349
- Baeszewicz Tadeusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488

- Bagiński Stanisław**, lenkų politikas ir diplomatas, socialistų partijos narys, 445, 446
- Baier Walenty**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK posto vyresnysis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Bairišauskaitė Tamara**, profesorė, lietuvių istorikė, tyrinėtoja, autorė, 44, 585,
- Balicki Zygmunt**, endekas, lenkų visuomenės ir politinis veikėjas, 295
- Baliński Antoni**, lenkų diplomatas, Lenkijos ambasados Didžiojoje Britanijoje (Londone) sekretorius, 156, 157, 159
- Balodis Janis**, latvių kariuomenės generolas, žymus karinis ir politinis veikėjas, karo ministras 1931–1940 m., prezidento pavaduotojas 1936–1940 m., 287, 333
- Baltrušaitis Jurgis**, žymus lietuvių poetas ir diplomatas, 1920–1939 m. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras SSRS (Maskvoje), 1939–1940 m. Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje (Paryžiuje) patarėjas, 15, 23, 100, 103, 183, 185, 191, 193,
- Balutis Bronius Kazys**, žymus lietuvių diplomatas, valstybininkas, Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Didžiojoje Britanijoje ir Olandijoje (Londone) 1934–1967 m., 9, 45, 110, 113, 157, 169, 172, 182, 184, 219, 281, 282, 329, 330, 338, 348, 359, 373–375, 396, 398, 399, 411, 412, 422, 425, 461, 493, 494, 508, 529–531, 544, 546, 548, 579
- Banach Ignacy**, lenkų kariuomenės diplomuotas papulkininkis, Lenkijos kariuomenės Vyriausiojo štabo IV skyriaus II poskyrio viršininkas, 289
- Banaitis Bronius**, lietuvių inžinierius, Lietuvos pašto viršininkas, 175, 178
- Bank Marian**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Baranczuk Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Baranski Wladyslaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Barański**, lenkų diplomatas, Lenkijos URM patarėjas ir Valstybės departamento viršininkas, 174
- Barnet Nover**, amerikiečių žurnalistas, JAV dienraščio „Washington Post“ korespondentas Vašingtone, 135
- Bartos Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės raštininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Barzdžius Pranas**, Lietuvos VRM referentas turizmo reikalams, 357
- Basanavičius Jonas**, XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvių nacionalinio atgimimo patriarchas, Lietuvos Tarybos pirmininkas, Vasario 16-osios Akto signataras, gydytojas, mokslininkas, žymus lietuvių visuomenės, kultūros ir valstybės veikėjas, 358, 571
- Bastianini (Bastiani) Giuseppe**, grafas, žymus italų diplomatas ir politikas, Italijos URM Valstybės pasekretoris 1938–1939 m., 182
- Batoras Steponas (Batory Stefan)**, Transilvanijos kunigaikštis 1571–1576 m., Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis 1576–1586 m., 40, 446, 503, 505, 506
- Bąbiński Kazimierz Damian**, 1939 m. Lenkijos legionų 5 pėstininkų pulko vadas, 474
- Beck Józef**, lenkų kariuomenės diplomuotas pulkininkas, žymus politikos ir visuomenės veikėjas, Lenkijos užsienio reikalų ministras 1932–1939 m., 12–14, 16–22, 24, 26, 27, 29, 31, 34, 35, 75, 89, 91, 93, 96, 99, 105, 108, 114, 129, 132, 138, 141, 142, 152, 161, 165, 173, 181–184, 190, 195, 218, 220, 237, 257–259, 272, 278, 279, 293, 322–324, 329, 330, 336, 347, 351, 362, 363, 368, 369, 371, 379, 392
- Bekelmanas (Bekelman)**, JAV žydų kompanijos („Joint“) atstovas Vilniuje, 561
- Beneš Edvard**, žymus čekoslovakų politinis ir visuomenės veikėjas, Čekoslovakijos prezidentas 1935–1938 m., iškart po Miuncheno konferencijos sprendimų atsistatydino ir išvyko į

- Londoną, vėliaus – JAV. Nuo 1939 m. pavasario čekoslovakų politinis lyderis emigracijoje, 1941 m. Londone suformavo emigracinę Čekoslovakijos vyriausybę, 1941–1945 m. Čekoslovakijos prezidentas tremtyje, 361
- Bengtson Hermann**, vokiečių dienraščio „Preussische Zeitung“ Politikos skyriaus redaktorius, 188
- Berezowski J.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Warszawski Dziennik Narodowy“ atstovas, 211
- Bergman A.**, lenkų žurnalistas, naujienų agentūros „Dom Prasy“ atstovas, 211
- Berķis Krišjānis**, latvių kariuomenės generolas, karinis ir politinis veikėjas, K. Ulmanio politikos šalininkas, 1934 m. antidemokratinio valstybės perversmo dalyvis, 1940 m. Latvijos gynybos ministras, 333
- Berzinis Richardas Ferdinandas (Bērziņš)**, latvių rašytojas ir žurnalistas, Latvijos telegramų agentūros LETA direktorius, 168
- Besterman W.**, lenkų žurnalistas, naujienų agentūros „Iskra“ vadovas, 211
- Bialasiewicz J.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Kurjer Poranny“ atstovas, 211
- Biddle Drexel Jr.**, amerikiečių diplomatas, 1937–1939 JAV ambasadorius Varšuvoje, 206, 354
- Bielakowski Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Bielecki Waclaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Bielicz Witold**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Bielobradek Tadeusz**, Lenkijos statistikos instituto direktoriaus pavaduotojas, 290
- Biliūnas Jonas**, žymus lietuvių rašytojas, 388
- Bilszman Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Biržiška Mykolas**, Vasario 16-osios Akto signataras, Lietuvos literatūros istorikas, VDU profesorius, žymus visuomenės ir politikos veikėjas, 240, 334, 335, 465
- Bisluk Aniela**, Bartninkų (Vilkaviškio apskritis) gyventoja, 298
- Bisluk Kazimierz**, Bartninkų (Vilkaviškio apskritis) gyventoja, 298
- Bistras Leonas**, filosofijos mokslų daktaras, žymus lietuvių politikos ir visuomenės veikėjas, LKDP lyderis, 1939 m. švietimo ministras, 28, 309, 311, 312
- Bizauskas Kazimieras**, Vasario 16-osios Akto signataras, žymus lietuvių politikos ir visuomenės veikėjas, diplomatas, LKDP narys, Ministro pirmininko pavaduotojas ir užsienio reikalų viceministras 1939–1940 m., 28, 118, 184, 272, 274, 280, 309, 311, 312, 353, 359, 365, 378, 381, 382, 386, 406, 415, 417, 418, 464, 566,
- Bycul Antoni**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Bylewicz Lucjan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vachmistras, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Bysikiewicz Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybinis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Blažys Juozas**, profesorius, žymus lietuvių gydytojas psichiatras, neuropatologas VDU Nervų ir psichikos ligų katedros vedėjas, prorektorius, 247
- Bobka Edward**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Bobkowski Aleksander**, Lenkijos susisiekimo viceministras, 538, 540, 541
- Bociański Ludwik**, Lenkijos kariuomenės pulkininkas, Lenkijos III Seimo narys, 1935–1939 m. Vilniaus vaivada, 29, 228, 229, 292, 293,

- Bogusz Kazimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Bogdziewicz Emilia**, Lietuvos pilietė, 297
- Bohdanowicz Bronisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Bojko Alfons**, Lietuvos lenkų veikėjas, žurnalistas, Kaune leidžiamo savaitraščio „Chata Rodzinna“ redaktorius, 456
- Boleslovas II Drąsusis (Bolesław II Śmiały)**, Lenkijos karalius 1076–1079 m., kuris sugrąžino Lenkijos valstybei suverenios Karalystės statusą, 538
- Bolesta Władzimirz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Boncour Paul**, žymus prancūzų visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, 1932–1940 m. Prancūzijos senatorius, 1932–1934 m. premjeras, 1938 m. užsienio reikalų ministras, 143, 185
- Bonnet Georges-Étienne**, žymus prancūzų visuomenės ir politikos veikėjas, 1938–1939 m. Prancūzijos užsienio reikalų ministras, 279, 335, 337
- Borysiewicz Marian**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Bortnowski Władysław**, Lenkijos kariuomenės generolas, 458
- Botwiński Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Breslavskienė Laimutė**, lietuvių archyvistė, 32
- Brzeskwiński Feliks**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas majoras, 1938–1939 m. Lenkijos Respublikos karo atašė Latvijoje (Rygoje), 186
- Brzozowski**, bajoras, Vilniaus krašto dvarininkas, lenkų visuomenės veikėjas, 196
- Brzozowski Michał**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Buczacki Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės būrininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Buczek Ludwik**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Budreckis Algirdas**, lietuvių istorikas išeivijoje, autorius, JAV lietuvių veikėjas, 9
- Budzyński**, viršininkas Lenkijos susisiekimo ministerijoje, 175
- Buividas A.**, Latvijos Lietuvių sąjungos centro valdybos vicepirmininkas, 131
- Bulawicki Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Bulica Edward**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Burniewicz Celina**, Lenkijos pilietė, 297
- Burokas V.**, Vilniaus gyventojas, 1938–1939 m. lietuvių turistų ekskursijų po Vilnių ir Vilniaus kraštą vadovas, 357
- Busko Stefan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės raštininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Butkus Zenonas**, profesorius, lietuvių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 8, 289
- Butler Richard Austen**, baronas, žymus britų politikos ir visuomenės veikėjas, 1938–1939 m. Didžiosios Britanijos URM valstybės vicese­kretorius, 375
- Cadogan Alexander**, seras, žymus britų politikos ir valstybės veikėjas, Didžiosios Britanijos URM vicese­kretorius (viceministras), 157, 329, 330

- Centosa Luigi**, arkivyskupas, Šventojo Sosto nuncijus Kaune 1940 m., 563
- Chamberlain Arthur Neville**, žymus britų visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, konservatorių partijos lyderis, *appeasement* (susitaikymo) doktrinos užsienio politikoje šalininkas ir praktikas, 1937–1940 m. Didžiosios Britanijos premjeras, 11, 24, 26, 113, 156, 157, 159, 271, 318, 329, 373–375, 402, 412
- Chambon de H.**, prancūzų diplomatas, Prancūzijos URM pareigūnas, 143
- Champetier de Ribes Auguste**, juristas, diplomatas ir žymus prancūzų politikas, 1939–1940 m. Prancūzijos Respublikos URM valstybės pasekretoris, 394, 525, 526, 550, 551
- Charvériat Emille**, žymus prancūzų diplomatas, Prancūzijos URM Politikos departamento direktoriaus pavaduotojas, 91, 92, 218, 392, 393
- Charwat (Charwatienė)**, Lenkijos pasiuntinio Lietuvoje žmona, 385
- Charwat Franciszek**, lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Latvijoje (Rygoje) 1936–1938 m. ir Lietuvoje (Kaune) 1938–1939 (1940) m., 16–22, 24–29, 32–34, 39, 43, 50, 138–142, 149, 164–166, 173, 179, 187, 191–193, 195–198, 200–202, 204, 212–215, 221, 224, 226, 231, 235, 236, 239–242, 246, 256, 257, 262, 266, 267, 269–271, 276, 278, 283–285, 288, 296, 299, 302, 305–307, 310, 312–319, 321–326, 328, 330–335, 339, 340, 342–344, 347, 349–353, 372, 376, 378–384, 386, 400, 403–409, 412, 413, 421, 423–427, 431, 436, 439–441, 444, 446, 447, 449–452, 457, 462, 468, 469, 472, 473, 477
- Chilston Viscount**, seras, britų diplomatas, 1933–1938 m. Didžiosios Britanijos ambasadorius Maskvoje, 183, 185
- Chlopecki Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vachmistras, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Chochman Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Chodacki Marian**, lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos generalinis komisaras Gdanske, 384
- Chodorowski Stanislaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės majoras, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Choromanda Bazili**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Chrzanowski b**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas papulkininkis, lenkų kariuomenės stažuotojas Lietuvoje 1939 m., 356
- Churchill Winston Leonard Spencer**, seras, žymus britų visuomenės ir politikos veikėjas, *appeasement* (susitaikymo) politikos priešininkas, 1940–1945 m. Didžiosios Britanijos premjeras, 24, 37, 412, 449
- Ciáno Galeazzo**, grafas, žymus italų politikos ir valstybės veikėjas, 1936–1943 m. Italijos užsienio reikalų ministras, 391
- Ciastoń Jan Kazimierz**, lenkų kariuomenės diplomuotas pulkininkas, Lenkijos kariuomenės Vyriausiojo Štabo II skyriaus viršininko pavaduotojas, 201
- Cicėnas A.**, Vilniaus gyventojas, 1938–1939 m. lietuvių turistų ekskursijų po Vilnių ir Vilniaus kraštą vadovas, 357
- Cichoński Antoni (Cichonskis Antanas)**, lenkų kunigas, buvęs Vilniaus arkikatedros bazilikos kanauninkas, rektorius, 574
- Ciechanowski Jan**, lenkų diplomatas, 1939 m. Lenkijos URM generalinis sekretorius, 36, 521, 524, 549
- Cienciala Anna Maria**, profesorė, lenkų ir amerikiečių istorikė, tyrinėtoja, autorė, 14, 27

- Ciesla Edward**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės karininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Cieslak Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Cichoński Antoni**, kunigas, kanauninkas, Vilniaus Katedros rektorius, 574
- Ciplijauskas Juozas**, daktaras, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Vilniaus skyriaus pirmininkas, 559
- Collier Laurience**, britų diplomatas, Didžiosios Britanijos URM Šiaurės šalių departamento direktorius, 111–113, 182, 365, 373–375, 396–398, 494
- Comnen Nicolae**, (Petrescu-Comnen) rumunų diplomatas, valstybės ir visuomenės veikėjas, Rumunijos užsienio reikalų ministras, Rumunijos URM valstybės sekretorius, 129, 130
- Cooper Duff**, britų lordas, žymus politikos, visuomenės ir valstybės veikėjas, N. Chamberlaino *appeasement* (susitaikymo) politikos priešinininkas 1938–1940 m., 124, 361
- Coulondre Robert**, žymus prancūzų diplomatas, ambasadorius, 1939–1940 m. Prancūzijos Ministrų Kabineto viršininkas, 388, 389, 392, 507–509
- Cunet Fryderik**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybinis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Czapski (Hutten Czapski) Emeryk Jr.**, lenkų politikos veikėjas, Lenkijos Respublikos III Seimo deputatas 1930–1935 m., 417, 525
- Czarnowski Stanislaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 191
- Czeponi Antoni**, Lenkijos pilietis, 268
- Czerniak Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Čaplikas Julius**, Lietuvos kariuomenės brigados generolas, lietuvių karinis ir politinis veikėjas, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministras 1935–1938 m., 1936–1940 m. Seimo narys, 115, 224
- Čarneckis Voldemaras**, žymus lietuvių politikas ir diplomatas, Seimų narys, 1925–1939 m. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Italijoje, 1939–1940 m. URM Teisių ir administracinio departamento direktorius, 98, 99, 182, 183
- Čečėta Viktoras**, Lietuvos URM pareigūnas, 1938–1940 m. pirmasis pasiuntinybės sekretorius centre, 1939 m. Lietuvos URM atstovas Vilniuje, 458
- Černius Jonas** (Czernius Jonas), lietuvių karinis ir politinis veikėjas, Lietuvos kariuomenės divizijos generolas, Kariuomenės štabo viršininkas 1935–1939, Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas 1939 m., Lietuvos kariuomenės I divizijos vadas 1939–1940 m., 27, 28, 252, 309–312, 337, 342–344, 450
- Dailidė Bronius**, lietuvių diplomatas, Lietuvos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Estijoje ir Suomijoje (Taline) 1933–1940 m., 13, 84, 85, 88, 89, 102, 110, 145–148, 150–155, 183, 338
- Daladier Édouard**, žymus prancūzų visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, radikalsocialistas, Liaudies fronto šalininkas 1936–1937 m., britų *appeasement* (susitaikymo) politikos rėmėjas 1938–1939 m., Prancūzijos premjeras 1938–1940 m., 279, 354, 374, 375, 388, 389, 392, 394, 402, 490, 507

- Danielski Ryszard**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Dardziński Leopold**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Daromejczyk Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Davies Joseph Edward**, amerikiečių diplomatas, 1936–1938 m. JAV ambasadorius Maskvoje, 103,
- Dąbrowski Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Dąbrowski Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Dekanozovas Vladimiras Grigorjevičius**, žymus sovietų veikėjas, SSSR Užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas, URLK Užsienio reikalų skyriaus viršininkas, 545, 579
- Delia Stefan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės tarnautojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Dell Robert**, britų diplomatas ir istorikas, autorius, 8
- Deptula Bronisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Dębski Sławomir**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, diplomatas, 27
- Dielininkaitis Pranas**, sociologas, lietuvių visuomenės ir politikos veikėjas, jaunųjų katalikų sąjūdžio aktyvistas, ateitininkas, VDU asistentas, 248
- Dygat Stanisław**, Lenkijos URM patarėjas, Susisiekimu ir pasienio reikalų sektoriaus vedėjas Lenkijos URM Tarptautinių reikalų organizacijos skyriuje, 174
- Dłużniewski Czesław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Dmowski Roman Stanisław**, lenkų tautinės demokratijos ideologas, lyderis, vadovas; žymus visuomenės ir politikos veikėjas, 294, 295
- Doboszynski J.**, lenkų žurnalistas, naujienų agentūros „Kabel“ vadovas, 211
- Dobrzański Jerzy**, lenkų visuomenės veikėjas, Lenkų komiteto Vilniuje prezidiumo narys 1939–1940 m., 523, 529, 565
- Drozdowski Eugeniusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės paporučikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Drucki-Lubecki Konstanty**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas papulkininkis, Vilniaus kavalerijos brigados vadas 1939 m., 417
- Drwęski A.**, lenkų žurnalistas, Lenkijos Seimo apžvalgininkų klubo atstovas, 212
- Dulksnys Konstantinas**, žymus lietuvių karinis veikėjas, Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo štabo pulkininkas, Kariuomenės štabo II (Informacijos) skyriaus viršininkas 1934–1940 m., 20, 128, 204, 302, 303, 333
- Dulong Georges Fernand Charles**, žymus prancūzų diplomatas, Prancūzijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvoje 1935–1940 m., 104, 117, 402, 403, 436, 449, 462, 502
- Dzdzzel H.**, lenkų žurnalistas, Lenkijos naujienų agentūros PAA vadovas, 211
- Dziurbenko Rafal**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės braižytojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486

- Edukaitis Stanislovas** (Edukaitis Stanisław), voldemarininkas, 350
- Eidintas Alfonsas**, profesorius, lietuvių istorikas ir diplomatas, tyrinėtojas, autorius, Lietuvos ambasadorius Atėnuose, 4, 32, 44
- Fahlej Fabian**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės būrio vadas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Fajner Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės papuručikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Fielinger Zdeněk**, žymus Čekoslovakijos diplomatas ir politikas, 1938–1939 m. Čekoslovakijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Maskvoje, 103
- Frankowski Feliks**, lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos ambasados Prancūzijoje (Paryžiuje) patarėjas 1938–1939 m., Lenkijos Respublikos *chargé d'affaires* Prancūzijoje (Paryžiuje) 1939–1940 m., 39, 41, 423, 441, 470–472, 475, 498, 499, 524–526, 550
- Franski Francesco**, italų diplomatas, 1937–1940 m. Italijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvoje, 15, 88, 117
- Fudakowski Kazimierz**, žymus lenkų visuomenės ir politikos veikėjas, Lenkijos senatorius, 12
- Gaigalaitė Aldona**, profesorė, lietuvių istorikė, tyrinėtoja, autorė, 8, 9, 103
- Garc Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybinis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Gasiūnas**, lietuvių kunigas, Panevėžio vyskupijos kurijos narys, 235, 257
- Geppfert Tadeusz**, Prekybos departamento direktorius Lenkijos Prekybos ir pramonės ministerijoje, 223
- Gerulaitis Zenonas**, Lietuvos kariuomenės divizijos generolas, karo diplomatas, lietuvių karinis veikėjas, Lietuvos kariuomenės štabo viršininko pavaduotojas ir Tiekimo skyriaus viršininkas 1937–1940 m., einantis 3-osios pėstininkų divizijos vado pareigas 1938–1939 m., 347
- Giaszejter Edward**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Giedraitis Balys**, Lietuvos vidaus reikalų viceministras 1934–1940 m., 475
- Gielżyński W.**, lenkų žurnalistas, žurnalo IKC atstovas, 211
- Gyls Vytautas**, lietuvių diplomatas, Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje 1937–1940 m., 94
- Gimžauskas Edmundas**, humanitarinių mokslų daktaras, lietuvių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 7
- Gira Liudas**, poetas, visuomenės ir politikos veikėjas, Lietuvos rašytojų draugijos pirmininkas, 32, 387, 388
- Girdvainis Stasys (Girdwainis Stasys)**, lietuvių teisininkas ir diplomatas, Lietuvos URM Protokolo direktorius 1934–1939 m. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras prie Šventojo Sosto 1939–1970 m., 113, 196, 270, 299, 305, 336, 337
- Girnius Saulius Antanas**, humanitarinių mokslų daktaras, lietuvių istorikas, 44, 585
- Giura Giovanni di**, baronas, italų diplomatas, Italijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvoje (Kaune) 1938–1940 m., 376
- Glazki Wacław**, inžinierius, Lenkijos kariuomenės papulkininkis, valstybinių geležinkelių direktorius Vilniuje, 416
- Gluzinski T.**, lenkų žurnalistas, 211
- Godew Pawel**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės papuručikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Godorowski Stanisław**, Lenkijos kariuomenės kapitonas, Lenkijos pasienio apsaugos korpuso bataliono „Orany“ gydytojas 1938 m., 81

- Goering Hermann Wilhelm**, vokiečių karo lakūnas – Pirmojo pasaulinio karo veteranas, žymus Trečiojo Reicho karinis ir politinis veikėjas, vienas NSDAP lyderių, Reichstago pirmininkas, Prūsijos premjeras, Trečiojo Reicho karinių oro pajėgų (Luftwaffe) vyriausiasis vadas, reichsmaršalas, 445
- Goldstein Erik**, profesorius, britų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 14
- Golubiw**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Kurjer Wileński“ buvęs redaktorius, 463
- Gordon Martel**, profesorius, kanadiečių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 11
- Gorowiczowa A.**, lenkų žurnalistė, dienraščio „Kurjer Polski“ atstovė, 211
- Górski Konrad**, lenkų profesorius, literatūros istorikas, Lenkų komiteto Vilniuje Kultūros ir švietimo sekcijos vadovas, 568
- Grabowska Waleria**, lenkų diplomatė, Lenkijos URM emigracijoje kanceliarijos vadovė, 36
- Grabowski Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Grabowski Leonard**, lenkų visuomenės veikėjas, Lenkų komiteto Vilniuje Įdarbinimo sekcijos vadovas, 568
- Grabowski Waldemar**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 40
- Grabski Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Grabski Władysław**, ekonomistas, istorikas, endekas, žymus lenkų visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, 295
- Grajauskaitė-Pazukienė E.**, mokytoja iš Palangos, 480
- Graliński Zygmunt**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 36
- Gražulis Juozas (Grażulis Józef)**, Lietuvos kariuomenės papulkininkis, voldemarininkas, Susisiekimo ministerijos darbuotojas 1938–1940 m., 349, 350
- Grigalius XIII (Grzegorz XIII)**, Romos popiežius 1572–1585 m., 503
- Grigaravičius Vaclovas**, Lietuvos kariuomenės štabo pulkininkas, II pėstininkų divizijos štabo viršininkas 1935–1938 m., lietuvių karininkų stažuotės Lenkijoje 1938 m. liepą vadovas, 224
- Grinius Kazys**, Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo pulkininkas, 1937–1940 m. Lietuvos karo atašė Vokietijoje, 136
- Grodzki Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Grostern S.**, lenkų žurnalistas, Seimo apžvalgininkų klubo atstovas, 212
- Grzegorzczak M.**, lenkų žurnalistas, Seimo apžvalgininkų klubo atstovas, 212
- Grzegorzczak Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodžio mėn., 486
- Grzybowski Wacław**, žymus lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos ambasadorius SSRS 1936–1938 m., 35, 104, 129, 150, 194, 195
- Gurbski Jan**, Lenkijos kariuomenės majoras, einantis Lenkijos pasienio apsaugos korpuso žvalgybos vado pareigas, 79, 82, 109, 256, 289
- Gustaitis Antanas (Gustaitys Antanas)**, Lietuvos kariuomenės divizijos generolas, žymus lietuvių karinis veikėjas, inžinierius, lėktuvų konstruktorius, Lietuvos karinių oro pajėgų vadas 1934–1940 m., 347, 350
- Gutkowska B. J.**, lenkų žurnalistė, Lenkijos Seimo apžvalgininkų klubo atstovė, 212
- Gužas Petras (Gužas Petras)**, Lietuvos kariuomenės pulkininkas leitenantas, lietuvių karinis veikėjas, Lietuvos kariuomenės kūrėjų – Savanorių sąjungos pirmininkas 1931–1940 m., 315, 340
- Gwiazdowski Tadeusz**, žymus lenkų diplomatas, Lenkijos URM Politikos departamento direktoriaus pavaduotojas, 174, 177, 208, 218,

- Habera Boleslaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės seržantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Habina Albin**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas papulkininkis, stažuotojas Lietuvos kariuomenėje 1939 m., 356
- Haller Józef**, lenkų generolas, dešiniųjų, proendekiškų pažiūrų Lenkijos visuomenės, karinis, politikos ir valstybės veikėjas, 295
- Halifax Edward Frederick Lindley Wood**, lordas, žymus britų politikos ir visuomenės veikėjas, Didžiosios Britanijos užsienio reikalų sekretorius (ministras) 1937–1940 m., 11, 24, 35, 42, 97, 110–113, 156, 157, 159, 173, 182, 184, 185, 335, 337, 412, 430, 521, 580
- Harszwolt Zdislaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos policininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Hartmanis Mārtiņš (Hartmanis Martial)**, Latvijos kariuomenės generolas, latvių karinis veikėjas, diplomatas, Latvijos kariuomenės štabo viršininkas 1934–1939 m., 333
- Harvey Oliver**, britų diplomatas, Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministro lordo E. Halifakso asmeninis sekretorius, 111, 113
- Heidenkorn B.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Ostatnie wiadomości“ atstovas, 212
- Henderson Meyric Neville**, seras, žymus britų diplomatas, 1937–1939 m. Didžiosios Britanijos ambasadorius Vokietijoje, 106, 367, 374, 375
- Henry III (Henrikas Valua, Henri III Valois)**, prancūzų princas, Prancūzijos karalius 1575–1589 m., prieš tai – 1573–1574 m. Žečpospolitikos valdovas, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis, 37, 467
- Herman Konstany**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Hertz M.**, lenkų žurnalistas, naujienų agentūros ASI vadovas, 211
- Hitler Adolf**, NSDPA lyderis, nacionalsocializmo ideologijos kūrėjas, Vokietijos, Trečiojo Reicho kancleris 1933–1945 m., 25, 27, 73, 75, 97, 99, 135, 145, 182, 237, 271, 277–280, 319, 347, 367, 369, 370, 371, 373–375, 440, 441, 445
- Hlond August**, lenkų kardinolas, Poznanės ir Gniezno arkivyskupas, Lenkijos primas, 463, 464
- Hoppenot Jacques**, Prancūzijos kariuomenės papulkininkis, karo diplomatas, Prancūzijos karo atašė Baltijos šalims (Rygoje) 1937–1940 m., 186, 187
- Hrabyk K.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Kurjer Poranny“ atstovas, 211
- Hulas Magdalena**, profesorė, lenkų istorikė, tyrinėtoja, autorė, 36, 37
- Ivanauskas Vladislovas (Ivanauskas Władysław)**, Lietuvos kariuomenės kapitonas, volde-
marininkas, 350
- Jablonski Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Jablonski Franciszek**, ulan, 486
- Jackow Sergiusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Jackowski Aleksander**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK posto vyresnysis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Jackowski Kazimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488

- Jackson Julian T.**, profesorius, britų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 11
- Jadvyga Anžujietė (Jadvyga I de Anjou)**, Lenkijos–Vengrijos princesė, Lenkijos karalienė 1384–1399 m., po 1385 m. Krėvos Akto 1386 vasario 18 d. ištekėjo už Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos, 467
- Jakiel Antoni**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Jakubauskas S.**, Vilniaus gyventojas, 1938–1939 m. lietuvių turistų ekskursijų po Vilnių ir Vilniaus kraštą vadovas, 357
- Jakubowski Bolesław**, lenkų inžinierius, viršininkas iš Lenkijos Pašto ir telegrafo ministerijos, 175
- Jakubowski Michał**, Lenkijos gyventojas, 79
- Jalbżykowski Romualdas (Jalbrzykowski Romuald)**, Vilniaus arkivyskupas 1926–1955 m., 563, 572, 574, 575
- Janczewski**, bajoras, Vilniaus krašto dvarininkas, 196
- Janczewski Marian**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Janczurewicz Wiktor**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Jankowska Irena**, Lietuvoje internuota Lenkijos civilė piliētė, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Jankowski Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės seržantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Jankowski Tadeusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės papuručikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Janulaitis Augustinas**, žymus lietuvių visuomenės ir politikos veikėjas, teisininkas, VDU profesorius, teisės ir literatūros istorikas, 465
- Jarocki**, Lenkijos kariuomenės atstovas, Pasienio apsaugos korpuso kompanijos „Marcinkańce“ karininkas, 81
- Jasiński Bolesław**, Lenkijos darbo žmonių sąjungos Vilniuje Žemės ūkio sindikato pirmininkas, 478
- Jasinskis D.**, Latvijos lietuvių sąjungos centro valdybos pirmininkas, 131
- Jazdzewski Antoni**, lenkų diplomatas, 1935–1939 m. Lenkijos ambasados Londone patarėjas, 219
- Jenkins Roy**, profesorius, britų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 24
- Jogaila Vladislovas (Jagiello Władysław)**, LDK didysis kunigaikštis (nesisteminis karalius) 1377–1385 m., Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis 1385–1434 m., 250, 537, 538
- Józwick Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Jučas Mečislovas**, profesorius, lietuvių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 7
- Judelevičius**, Lietuvos pilietis, advokatas Kaune, 298
- Juknevičius**, Lietuvos pilietis, ūkininkas, 292
- Juknevičius**, Lietuvos pilietis, aktyvus katalikas, 575
- Jundziłł Zygmunt**, advokatas, žymus Vilniaus visuomenės ir politikos veikėjas, Lenkijos Respublikos senatorius, Lenkų komiteto Vilniuje prezidento narys 1939–1940 m., 445, 446, 500, 501, 529

- Jung Volmer**, Lenkijos telegramų agentūros PAT korespondentas Taline, 149
- Juozapaitis Povilas (Josapaitis Pawel)**, voldemarininkas, 350
- Just Emil**, Vokietijos kariuomenės pulkininkas, karo diplomatas, Vokietijos karo atašė Lietuvoje (Kaune) 1938–1940 m., 319, 346, 347
- Juška Antanas (Juška, Juszka Antoni)**, astronomijos mokslų daktaras, žymus lietuvių visuomenės veikėjas, žurnalistas, VDU dėstytojas, žurnalo „Mūsų Vilnius“ redaktorius, Vilniui vaduoti sąjungos pirmininkas 1935–1938 m., 240, 244, 247, 438
- Kabeldis Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Kaczyński Witold**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Kaczor Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Kairiūkštis Jurgis Povilas (Kariukstis)**, lietuvių pareigūnas, Lietuvos URM raštvedys 1938 m., Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje sekretorius 1938–1939 m., 171
- Kairys Steponas (Kairis)**, žymus lietuvių visuomenės ir politinis veikėjas, socialdemokratas, 500
- Kajeckas Juozas**, lietuvių teisininkas ir diplomatas, Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje (Berlyne) patarėjas, 338,
- Kajeckienė O.**, Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje (Berlyne) patarėjo J. Kajecko žmona, 338
- Kalas Alfons**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės seržantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Kandybo Waclaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Kantor Julija (Кантор Юлия)**, profesorė, rusų istorikė, tyrinėtoja, autorė, 12, 16
- Karklo Czesław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 92
- Karlinski Michal**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės chorunžas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Karłowicz Kazimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Karpińska Weronika**, Lenkijos pilietė, 297
- Karskis Michailas (Karski Michal)**, žymus sovietų diplomatas, SSRS įgaliotasis atstovas Lietuvoje 1930–1936 m., 172, 221
- Kasparavičius Algimantas**, humanitarinių mokslų daktaras, lietuvių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 8, 9, 23, 24, 33, 44, 585
- Katelbach Tadeusz Maciej**, žinomas lenkų politikas, visuomenės veikėjas, publicistas, žurnalistas, Lenkijos senatorius, 284, 292
- Kaušys Petras (Kauszys Piotr)**, Lietuvos kariuomenės majoras, voldemarininkas, 350
- Kavolis Vytautas**, profesorius, lietuvių kultūros istorikas, sociologas išėivijoje (JAV), civilizacijų tyrinėtojas, autorius, 7
- Keliotis**, Lietuvos pasienio policijos III rajono viršininkas, 132
- Kemalis Atatiurkas Mustafa**, Turkijos Respublikos įkūrėjas ir pirmasis jos prezidentas 1923–1938 m., 541, 543
- Kemežys Vincas**, žymus lietuvių žurnalistas, visuomenės ir politikos veikėjas, Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininkas 1934–1936, VRM pareigūnas 1938–1940, 563

- Kenedy Paul**, profesorius, amerikiečių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 11
- Kennard Howard William**, Sir, žymus britų diplomatas, Didžiosios Britanijos ambasadorius Lenkijoje (Varšuvoje) 1935–1939 m. ir prie Lenkijos emigracinės vyriausybės Prancūzijoje 1939–1940 m. bei Didžiojoje Britanijoje 1940–1941 m., 12, 33, 93, 362, 411, 430, 509, 521
- Kybartas Jurgis**, Lietuvos pasienio policininkas, 121
- Kieroński Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Kiersnowski Tadeusz**, lenkų advokatas ir politikas, Lenkų komiteto Vilniuje prezidiumo narys 1939–1940 m., 477, 523, 529, 565
- Kirken L.**, lenkų žurnalistas, naujienų agentūros „Transcontinental Press“ vadovas, 211
- Kirklo Izidor**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Kisiel Julian**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Kizelevičius Jonas**, Lietuvos pasienio policininkas, 121
- Klewicki Edward**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Klimas Petras**, Vasario 16-osios Akto signataras, žymus lietuvių politikas ir diplomatas, Lietuvos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Prancūzijoje, Belgijoje, Liuksemburge, Ispanijoje (Paryžiuje) 1926–1940 m., 7, 13, 39, 78, 91, 110, 111, 117, 118, 143, 160, 173, 181, 183–185, 217, 278, 338, 340, 388, 390, 392, 394, 412, 423, 425, 439, 440, 465, 470, 471, 475, 490, 491, 496, 498, 507, 524–526, 541, 547, 550
- Klimpel Z.**, lenkų žurnalistas, naujienų agentūros „Polska Informacja Polityczna“ vadovas, 211
- Kłopotowski Jan**, lenkų diplomatas, Lenkijos URM patarėjas, Lenkijos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Latvijoje (Rygoje) 1938–1939 m., 179, 187, 200,
- Knoll Roman**, dešiniojo sparno Lenkijos politikas, diplomatas, visuomenės veikėjas, 294, 295
- Kobyłański Tadeusz**, žymus lenkų diplomatas ir politinis veikėjas, Lenkijos URM Politinio ir ekonominio departamento direktoriaus pavaduotojas, Rytų skyriaus viršininkas 1935–1939 m., 11, 12, 52, 88, 145–150, 171, 173, 180, 192, 193, 198, 200, 213, 226, 232, 235, 240–242, 251, 266, 269, 273, 274, 278, 283, 288, 291–294, 302, 308, 312–315, 344, 360, 369, 372, 381
- Kobyłański Waclaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Koc Adam**, Lenkijos finansų viceministras ir ministras 1939 m., 454
- Kokociński Antoni**, Lenkų komiteto Vilniuje Valstybės Tarybos valdytojas, 566
- Kolarz Beata**, profesorė, lenkų istorikė, tyrinėtoja, autorė, 7
- Kolenda Izidor**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės chorunžas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Kolesyński Michał**, Lenkijos pilietis, lenkų nepriklausomybės kovų savanoris, 298
- Kolesnik Kazimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Kolontai Aleksandra Michailovna** (tikroji pavardė – Domontovič), žymi komunistinio judėjimo ir SSSR valstybės veikėja, diplomatė, feministė, 1930–1940 m. SSSR įgaliotoji atstovė Švedijoje, 94
- Kolupaila Steponas**, hidrologas, geografas, VDU profesorius, lietuvių visuomenės ir politikos veikėjas, 465

- Komarnicki Tytus**, žymus lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos atstovas ir įgaliotasis ministras prie Tautų Sąjungos Ženevoje 1934–1938 m. Lenkijos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Šveicarijoje (Berne) 1938–1940 m., 39, 163, 164, 429, 442–444, 447, 450
- Konopelka Mateusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kadetas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Kontowt Władysław**, Turmanto gyventojas, 298
- Kopaczynski Zbigniew**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Korba Zygmunt**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės paporučikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Kornat Marek**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 12, 85
- Korobowicz Boris**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Korotkichas Michailas (Korotkich Michail)**, Raudonosios armijos majoras, karo diplomatas, SSRS karo atašė Lietuvoje (Kaune) 1938–1940 m., 59, 221, 333, 334
- Korsakow**, lenkų aktyvistas Vilniaus krašte, 563
- Korzec Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybinis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Korzec Wawrzyniec**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybinis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Koścalkowski Bohdan**, Lenkijos URM tarnautojas, Lenkijos URM Rytų skyriuje Lietuvių sektoriaus vedėjas 1939 m., 171, 292,
- Koścalkowski Marian Zyndram**, lenkų politikas ir visuomenės veikėjas, Lenkijos socialinės apsaugos ministras, 262, 363
- Koścalkowski**, lenkų karo pabėgėlis Lietuvoje, Didžiosios Britanijos pasiuntinybės Kaune darbuotojas, 471, 490
- Kosciuška Tadas (Kościeszko Tadeusz)**, Abiejų Tautų Respublikos didikas, generolas, nacionalinis didvyris, 1794 m. sukilimo vadas, 537, 538
- Kosecki Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės seržantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Koszel Stefan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Kowalewski J.**, lenkų žurnalistas, naujienų agentūros PAA vadovas, 211
- Kowalski Bolesław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Kowalski Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Kownacki Piotr**, žymus lenkų žurnalistas, visuomenės ir politinis veikėjas Vilniaus krašte, tautinis demokratas (endekas), „Głos Narodu“ redaktorius, 19, 444
- Kowol Franciszek**, Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Lietuvoje (Kaune) darbuotojas 1938–1939 m., pasiuntinio F. Charvatui išvykus iš Lietuvos – Konsulinio skyriaus vedėjas 1939–1940 m., 409, 410, 469
- Kozak Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Kozierkiewicz**, Vilniaus krašto gyventojas, 1939 m. rudenį bolševikinės okupacijos metu sovietų represuotas – išvežtas į SSSR gilumą, 458

- Kozicki S.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Warszawski Dziennik Narodowy“ atstovas, 211
- Kozłowski Olgierd**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Kozłowski M.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Wieczor Warszawski“ atstovas, 211
- Kóźminski K.**, lenkų žurnalistas, žurnalo „Polska Zbrojna“ atstovas, 211
- Krapivincevas Pavelas Nikolajevičius**, rusų (sovietų) gydytojas dermatologas ir diplomatas, 1937–1938 m. SSSR pasiuntinys Lietuvoje (Kaune), 1938–1940 m. SSSR ambasados Prancūzijoje (Paryžiuje) patarėjas, 15, 88, 118, 190
- Krapowicki Antoni**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Kraszewska Apolonia**, Lenkijos pilietė, nekilnojamojo turto Radviliškyje savininkė, 297
- Kresczuk Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Kretowski Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Krieviņš Edgars Kurts Pēteris (Krievinsch Edgar)**, žymus latvių diplomatas, publicistas, mokslininkas (filologas), Latvijos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Estijoje 1935–1938 m. ir Vokietijoje 1938–1940 m., 154
- Krivickas Domas**, daktaras, lietuvių teisininkas, Lietuvos URM juriskonsultas 1938–1940 m., 175, 178, 406, 407
- Krogulski Władysław**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas pulkininkas, kariuomenės mobilizacijos ir papildymo viršininkas, 416
- Krönberg**, baronas, austrų ir vokiečių visuomenės ir politikos veikėjas *Pan Europos* idėjos tarpukaryje šalininkas ir propaguotojas, 291
- Krupasz Julian**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Krupowicz Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Krzysztofik Mieczysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Krzyżanowski Bronisław**, žymus Vilniaus advokatas ir visuomenės veikėjas, Lenkų komiteto Vilniuje narys, 445, 458, 477, 500, 523, 529, 558, 562, 565
- Kubiliūnas Petras**, Lietuvos kariuomenės generolas, voldemarininkas, 1934 m. birželio 6 d. nepavykusio sąmokslu prieš prezidento Smetonos politinį režimą vadas, 349
- Kucharski Kazimierz**, daktaras, jėzuitas, Piliečių savitarpio pagalbos draugijos įkūrėjas Vilniuje 1939 m., 558
- Kudaba Justinas (Kudaba Justyn)**, Kauno apskrities valdininkas 1938–1940 m., 344, 345
- Kuykendall Porter C.**, amerikiečių diplomatas, JAV atstovybės Lietuvoje sekretorius 1937–1940 m., 89
- Kukiel Marian**, Lenkijos kariuomenės generolas, karo reikalų viceministras, 526
- Kurłowicz Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Kwiatkowski Eugeniusz**, 1935–1939 m. Lenkijos vicepremjeris ir finansų ministras, 363
- Kwiatkowski Julian**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės seržantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488

- Ladygienė**, Lietuvos pilietė, aktyvi katalikė, 575
- Laidoner Johan**, estų žymus karinis, politikos ir valstybės veikėjas, Estijos kariuomenės vyriausiasis vadas 1934–1940 m., 152, 153, 168, 286, 287
- Lanskoranskiai (Lanskoranskis Juozas)**, Lietuvos kariuomenės štabo pulkininkas leitenantas, 1937–1940 m. Lietuvos karo atašė Prancūzijoje, 218
- Lapicz Marian**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Lapiński Mieczysław**, Vilniaus krašto gyventojas, 1939 m. rudenį bolševikinės okupacijos metu sovietų represuotas – išvežtas į SSSR gilumą, 458
- Łasiński Zbigniew**, Lenkijos URM patarėjas Spaudos skyriuje, 144
- Laucka Joseph B.**, JAV lietuvis emigrantas, Niujorko lietuvių bendruomenės sekretorius, 125, 127
- Laurinavičius Česlovas**, humanitarinių mokslų daktaras, lietuvių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 7, 425
- Laus Bronisław (Liausas)**, katalikų kunigas, Lietuvos lenkų visuomenės ir politikos veikėjas, Steigiamojo ir I Seimų narys 1920–1923 m., 196, 197
- Lazakovičius Andrius**, Lietuvos pasienio policininkas, 121
- Lazuta Czesław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Le Fur Louis**, prancūzų profesorius juristas, žymus tarptautinės teisės specialistas, 466
- Lebedeva Natalja Sergejevna**, daktarė, profesorė, rusų istorikė, 425
- Lechnowski Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Léger Alexis**, žymus prancūzų poetas ir diplomatas, politikas ir visuomenės veikėjas, 1933–1940 m. Prancūzijos URM generalinis sekretorius, 184, 392, 508, 509
- Lenaki Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vairuotojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Leonas Silvestras**, pulkininkas, teisininkas, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministras 1938–1939 m., 20
- Łęcki Zdzisław**, daktaras, lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Latvijoje (Rygoje) sekretorius 1938–1939 m., 148
- Libera Paweł**, humanitarinių mokslų daktaras, lenkų istorikas, 44, 585
- Liekis Šarūnas**, profesorius, lietuvių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 9
- Linkevičius**, VDU studentų atstovas, 247
- Linkowski Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Lipiec Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Lipski Józef**, žymus lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos ambasadorius Vokietijoje (Berlyne) 1934–1939 m., 24, 27, 48, 106–108, 260, 261, 367, 368, 445
- Litauer Stefan**, daktaras, lenkų žurnalistas, Lenkijos telegramų agentūros PAT korespondentas Londone, 173
- Litvinovas Maksimas Maksimovičius** (tikr. Meir Henoch Wallach-Finkelstein; Litwinow Maksim), žymus Rusijos komunistų partijos, SSRS visuomenės ir politinis veikėjas, diplomatas, aktyviausias kolektyvinio saugumo doktrinos šalininkas, SSRS užsienio reikalų liaudies komisaras 1930–1939 m., 15, 96, 100, 103, 104, 116, 129, 150, 183–185, 190, 191, 193–195, 340, 341

- Lopalewski Tadeusz**, lenkų rašytojas ir publicistas, Lenkijos rašytojų draugijos pirmininkas Vilniuje, 32, 387
- Lopata Raimundas**, profesorius, lietuvių istorikas ir politologas, tyrinėtojas, autorius, 7
- Lopurka (Łopurka)**, Lietuvos kariuomenės kapitonas, voldemarininkas, 350
- Lossowski Piotr**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 9, 12, 14, 16, 18, 29, 40, 155
- Los Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Lozoraitis Stasys** (senjoras), žymus lietuvių diplomatas, Lietuvos užsienio reikalų ministras 1934–1938 m., įgaliotasis ministras centre (Kaune) 1938–1939 m., Lietuvos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Italijoje (Romoje) 1939–1940 m., Lietuvos diplomatijos šefas egzilyje (Romoje) 1940–1972 m., 9, 15–17, 19–23, 46, 73, 74, 78, 88, 92, 98, 99, 110, 119, 131, 134, 141–143, 160, 164, 168, 169, 177, 184, 191, 192, 196, 200–202, 206, 214, 216–218, 228, 231, 233, 234, 237, 239, 242, 243, 252, 256, 258, 259, 262–265, 267–270, 272, 299, 300–302, 305, 317–319, 322, 323, 328, 425
- Lub...** (parašas neįskaitomas), lenkų žurnalistas, naujienų agentūros WIP vadovas, 211
- Lubaczewski Tadeusz**, daktaras, Lenkijos URM ekonominių reikalų patarėjo pavaduotojas, 290
- Lubienski H.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Słowo“ atstovas, 290
- Lubiński Michał**, Lenkijos užsienio reikalų Ministrų Kabineto direktorius, 12, 148, 150, 151, 171, 359, 372, 373
- Lubomirski Zdzisław**, lenkų kunigas, žymus politikas, Lenkijos Respublikos senatorius, II, III ir IV kadencijos Senate 1928–1938 m., 170
- Luczyński Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Lukasiewicz Juliusz**, žymus lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos ambasadorius Prancūzijoje (Paryžiuje) 1936–1939 m., 31, 117, 217, 278, 340, 390, 419, 454,
- Lukasiewicz Stanisław**, Lenkijos pašto ir telegrafo ministerijos patarėjas, 175
- Lukasik Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Lukiański**, Lietuvos piliečiai, Kuršėnų gyventojai, 298
- Luniewski Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Lupiński Antoni**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Lustowski Aleksander**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Lutomirski Kazimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės muzikantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Machalski René**, Lenkijos Pašto ir telegrafo ministerijos Užsienio skyriaus viršininkas, 175
- Machray Robert**, britų žurnalistas, 422
- Maciejko Kazimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Macieza Stefan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės poručikas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Mackensen Hans Georg Victor, von, (Mackenzenas)** vokiečių visuomenės ir politikos veikėjas, 1938–1939 m. Vokietijos URM valstybės sekretorius, 106, 183, 185

- Mackevičius R.**, Vilniaus gyventojas, 1938–1939 m. lietuvių turistų ekskursijų po Vilnių ir Vilniaus kraštą vadovas, 357
- Mackevičius Rapolas (Mackiewicz)**, Lietuvos pilietis, žurnalo „Vilniaus balsas“ redaktorius 1939–1940, 563
- Mackiewicz Czesław**, žymus Vilniaus krašto lenkų visuomenės ir politikos veikėjas, tautinės organizacijos „Pochodnia“ generalinis sekretorius, 196, 456, 477
- Mackiewicz Józef**, žymus lenkų žurnalistas, visuomenės ir politikos veikėjas, 431 433
- Mackiewicz Stanisław (Cat)**, žymus Vilniaus krašto lenkų visuomenės ir politikos veikėjas, talentingas publicistas, pilsudskininkas, Vilniuje leisto laikraščio „Słowo“ redaktorius, 431, 445, 446
- Mačernis**, Lietuvos pilietis, aktyvus katalikas, 575,
- Mačiuka Vytautas (Maczujka)**, Lietuvos kariuomenės kapitonas, vėliau – pulkininkas, vienas 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo aktyviausių įkvėpėjų ir vadų, voldemarininkas, 350
- Mačiulis Petras (Maciulis Petras)**, daktaras, juristas, Lietuvos URM konsulas centre (Kaune) 1938–1940 m., 175, 177, 178, 238, 274, 296–298, 334, 383, 384, 406, 448
- Maglione Louis**, kardinolas, Šventojo Sosto valstybės sekretorius, 503
- Majewski Aleksander**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Majewski Witold**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Makarski Kazimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Makowski J.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Kurjer Poranny“ atstovas, 211
- Malewski J.**, lenkų žurnalistas dienraščio „Maly Dziennik“ atstovas, 211
- Malinowski Henryk**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Malyszko**, Vilniaus Arkikatedros Bazilikos zakristijonas, 574
- Mander Geoffrey**, seras, žymus britų politinis veikėjas, Liberalų partijos deputatas parlamente, 156
- Marciniak Wincenty**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Marcynowicz Nikodem**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Marecki Ferdynand**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės poručikas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Markiewicz Tadeusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Markus Antonius Johanes (Markus Hans)**, estų diplomatas, Estijos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lenkijoje (Varšuvoje) 1938 m., 88, 89, 145, 152, 154, 171, 182, 354, 355
- Martinkus**, Lietuvos pasienio policininkas, 132
- Martin**, diplomatas, pasiuntinys, 271
- Maruszewski Artur Tomasz**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas pulkininkas, Vilniaus vaivada 1939 m., 422, 444, 446, 453
- Massigli René**, žymus prancūzų diplomatas, 1937–1940 m. Prancūzijos URM Politikos departamento direktorius, 91, 203

- Mataitis J.**, Latvijos Lietuvių sąjungos centro valdybos reikalų vedėjas, 131
- Matulionis Teofilis (Matulionis Teofil)** vyskupas, Benediktinių bažnyčios Kaune rektorius 1937–1939 m., Lietuvos kariuomenės vyriausias kapelionas 1940 m., 250
- Matuzevičiūtė Regina**, humanitarinių mokslų daktarė, filologė, vertėja, 44, 585
- Melczarak Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis seržantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Merkys Antanas**, teisininkas, žymus visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, 1934–1939 m. Kauno burmistras, 1936–1940 m. Seimo narys, 1939 m. Lietuvos vyriausybės įgaliotinis Vilniui ir Vilniaus kraštui, 1939–1940 m. Lietuvos premjeras, 273, 274, 458, 474, 522, 527
- Mette Feliks**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Michalak Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Michalski S.**, lenkų žurnalistas, Seimo apžvalgininkų klubo atstovas, 212
- Mickal Henryk**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Mickevičius Adomas (Mickiewicz Adam)**, žymiausias XIX a. lenkų, lietuvių (litvinų) poetas, 177, 503
- Mielis Jonas (Mielis Jan)**, Lietuvos kariuomenės majoras, voldemarininkas, taikos teisėjo sekretorius, 350
- Miklaszewicz Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Mironas Vladas**, katalikų kunigas, Vasario 16-osios Akto signataras, tautininkas, žymus lietuvių politikos ir visuomenės veikėjas, prezidento A. Smetonos draugas ir šalininkas, Lietuvos Respublikos premjeras 1938–1939 m., 110, 111, 172, 179, 203, 213, 267, 268, 310, 311, 313, 337
- Misterowicz Szymon**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Mitkiewicz Leon**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas pulkininkas, karo diplomatas, Lenkijos karo atašė Lietuvoje (Kaune) 1938–1939 m., 9, 16, 18, 20, 22, 27, 28, 43, 195, 197–199, 201, 203, 205, 224, 226, 251, 252, 302–304, 309, 310, 320, 325, 332–334, 342, 343, 345, 347, 357, 413, 415, 421, 424, 452, 473, 489, 490, 493
- Mockus V.**, Latvijos Lietuvių sąjungos centro valdybos narys, 131
- Modzelewski Jan**, lenkų diplomatas, Lenkijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Šveicarijoje 1936–1939 m., 541
- Mohnacz Zygmunt**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapitonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Molotovas Viačeslavas** (tikr. Skriabin; Mołotow Wiaczesław), žymus Rusijos komunistų partijos ir SSRS visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, diplomatas, SSRS užsienio reikalų liaudies komisaras 1939–1949 m., 35, 450, 545
- Moltke Hans Adolf**, von, žymus vokiečių diplomatas, Vokietijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lenkijoje (Varšuvoje) 1931–1934 m., Trečiojo Reicho ambasadorius Lenkijoje (Varšuvoje) 1934–1939 m., 171, 322, 323
- Monson Edmund**, seras, žymus britų diplomatas, 1938–1939 m. Didžiosios Britanijos ambasadorius Švedijoje, 94
- Montvila Jonas**, Lietuvos URM V referentūros referentas, pasiuntinybės patarėjas centre, 479, 481, 497, 552

- Morstin Pawel**, profesoriuss, lenkų istorikas, tyrinētojas, autoriuss, 36
- MorsztyŅ Helena**, pianistē, 145
- Moscickienē Michalina (Mościcka Michalina)**, lenkų visuomenēs veikēja, Lenkijas prezidento žmona, 229
- Mościcki Ignacy**, žymuss lenkų visuomenēs ir valstybēs veikējas, 1926–1939 m. Lenkijas Respublikos prezidentas, 23, 34, 35, 41, 101, 228, 229, 275, 362, 537–541
- Mościcki Michał**, Lenkijas prezidento sūnus, lenkų diplomatas, Lenkijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Belgijoje (Briuselyje), 228
- Moskaluk Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos policininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Moszynski E.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Szas“ atstovas, 211
- Mrozek Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybinis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Mucharski Aleksander**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenēs šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Munters Gottards Vilhelms Nikolajs (Munteris)**, žymuss latvių visuomenēs ir politikos veikējas, diplomatas, Latvijos užsienio reikalų ministras 1936–1940 m., 73–75, 149, 152, 154, 181, 184, 187, 200, 285, 287, 288, 417
- Mussolini Benito**, žymuss italų visuomenēs, politikos ir valstybēs veikējas, italų fašizmo ideologas ir praktikas, 1922–1925 m. Italijos Karalystēs premjeras, 1926–1943 m. Italijos diktatorius, 182, 218, 369
- Musteikis Kazys**, Lietuvos kariuomenēs brigados generolas, Krašto apsaugos ministras 1938–1940 m., 28, 309, 311, 312, 345, 347
- Muszynski Aleksander**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenēs kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Nagiuss-Nagevičius Vladas**, gydytojas, archeologas, Lietuvos kariuomenēs generolas, žymuss lietuvių visuomenēs, politikos ir karinis veikējas, Šaulių sąjungos steigējas, 406, 447
- Naliwko Włodzimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenēs šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Narkūnas Justas**, Lietuvos pasienio policininkas, 121
- Narutavičius Gabrielius (Narutowicz Gabriel)**, litvinas, Lietuvos dvarininkas, inžinierius, žymuss liberaliosios srovēs lenkų politikos ir visuomenēs veikējas, pirmasis Lenkijos Respublikos prezidentas 1922 m., nužudytas 1922 gruodžio 16 d., 250
- Natkevičius Ladas**, žymuss lietuvių teisininkas ir diplomatas, 1934–1939 m. Lietuvos pasiuntinybēs Prancūzijoje pirmasis sekretorius, patarējas, 1939–1940 m. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Sovietų Sąjungoje (Maskvoje), 46, 91, 92, 143, 338, 348, 427, 428, 450, 544, 546, 579
- Naumow Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenēs tarnautojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Navakas Jonas**, Lietuvos kariuomenēs pulkininkas, lietuvių visuomenēs ir karinis veikējas, Vilniaus kraštui remti draugijos pirmininkas, 559
- Nehring Hans**, žurnalistas, Baltijos šalių reikalų specialistas, vokiečių naujienų agentūros DNB Karaliaučiuje (Königsberg) vedējas, 188
- Neyrac**, prancūzų diplomatas, 1937–1940 m. Prancūzijos pasiuntinybēs Lietuvoje pirmasis sekretorius, 15, 88, 89
- Neurath von Konstantin**, žymuss vokiečių diplomatas, 1932–1938 m. Vokietijos užsienio reikalų ministras, 1938–1939 m. Vokietijos vyriausybės narys – ministras be portfelio, 1939–1943 m.

- A. Hitlerio protektorius (įgaliotas patikėtinis) Trečiojo Reicho okupuotose Čekoslovakijos dalyse Bohemijoje ir Moravijoje, 106
- Niewowicki Bolesław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Niewęglowski Cezary**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas pulkininkas, karo diplomatas, Lenkijos Respublikos karo atašė Italijoje (Romoje) 1938–1939 m., 189, 190, 198
- Niewiadomski Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK vyresnysis sargybinis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Noël Léon** žymus prancūzų diplomatas, Prancūzijos ambasadorius Lenkijoje (Varšuvoje) 1936–1939 m., 12, 91, 95, 170, 354, 396
- Noel-Baker Philip**, britų politinis veikėjas, Didžiosios Britanijos parlamento narys, leiboristas, 156
- Norkaitis Jonas**, Lietuvos URM Ekonomikos departamento direktorius 1935–1940 m., 227, 290, 327
- Nowak Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės papuručikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Nowak Witold**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Nowakowski**, Lenkijos pasienio apsaugos korpuso „Orany“ bataliono būrio vadas, 79
- Nowodzielski Kazimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Nozejko Mikołaj**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Obarski Mieczysław**, Lenkijos telegramų agentūros (*Polska Agencja Telegraficzna*) vadovas 1938–1939 m., 211, 351
- Obuchowski Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės seržantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Okulewicz Piotr**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 7
- Okulicz Konstanty**, Lietuvos lenkų visuomenės veikėjas, Kauno lenkų švietimo draugijos vienas iš pirmininkų. Draugija veikė 1909–1932 m. Jos narių skaičius svyravo nuo 50 iki 120. Vėliau – įtraukta į „Pochodnia“, 416, 454, 456, 477
- Olenaki Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės muzikantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Olszewski Dominik**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Öpik Oskar**, estų politikas ir diplomatas, 1936–1938 m. Estijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvoje, 1938–1940 m. Estijos užsienio reikalų viceministras ir einantis Estijos URM generalinio sekretoriaus pareigas, 88, 144, 148–150, 152, 153
- Opiola T.**, lenkų žurnalistas, Lenkijos Seimo apžvalgininkų klubo atstovas, 212
- Orlowski Paweł**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės pachorunžis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Ornowski Stefan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK posto vyresnysis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Osuch Wincenty**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės būrio vadas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Owsilowski Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488

- Paczynski Wladyslaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės papuručikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Paczkowski Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Paliwoda Stefan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybinis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Papečkys Juozas (Papeczkis)**, Lietuvos kariuomenės pulkininkas, advokatas, valstybės ir visuomenės veikėjas, vienas iš Šaulių sąjungos steigėjų, Vilniui vaduoti sąjungos narys, Lietuvos valstybės tarybos pirmininko pavaduotojas 1938–1940 m., 213
- Papee Kazimierz**, žymus lenkų diplomatas, URM pareigūnas, Lenkijos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Čekoslovakijoje (Prahoje) 1936–1939 m., Lenkijos Respublikos ambasadoriui prie Šventojo Sosto (Romoje) 1939–1958 m., 180
- Papen Fraz von**, vokiečių diplomatas, Trečiojo Reicho ambasadorius Turkijoje (Ankaroje) 1939–1945 m., 171
- Patyk Stefan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Paulauskas Charles F.**, JAV lietuvis emigrantas, Niujorko lietuvių bendruomenės pirmininkas, 125, 127
- Pawlowski Romuald**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Pawlowski Stefan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės papuručikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Pawlowski Wacław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Pečiukaitis Juozas (Peczukaitis Józef)**, Lietuvos kariuomenės aviacijos kapitonas, voldemarininkas, Šakių miesto burmistras 1935–1938 m., 350
- Pelczar Kazimierz (Pelčeris)**, daktaras, lenkų mokslininkas ir visuomenės veikėjas, fizikos profesorius Stepono Batoro universitete Vilniuje, Lenkų komiteto Vilniuje narys, Lenkų ateivių šelpimo komiteto pirmininkas, 384, 385, 521, 558, 559, 567
- Pelko Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK vyresnysis sargybinis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Perkowski Piotr**, lenkų mokslo, visuomenės ir politikos veikėjas, Stepono Batoro universiteto Vilniuje profesorius, Lenkų komiteto Vilniuje narys, Didžiosios Britanijos pasiuntinybės Kaune darbuotojas lenkų reikalams 1939–1940 m., 178, 471, 490, 493
- Peroni Vito**, kunigas, Šventojo Sosto nunciatūros Kaune sekretorius, 575
- Pertinax** (tikr. André Géraud), prancūzų žymus žurnalistas, britų dienraščio „Daily Telegraph“ bendradarbis Paryžiuje 1938–1940 m., 159
- Petkevičius Tadas**, teisininkas, 1938–1940 m. Lietuvos URM juriskonsultas, 406, 407
- Petkūnas Vladas (Pietkunas Wladyslaw)**, Lietuvos kariuomenės majoras, voldemarininkas, Vilniaus krašto kelių valdybos viršininkas 1939–1940 m., 349, 350
- Petkūnas**, lietuvių kunigas Vilniuje, 570
- Petrescu-Comnen Nicolae**, rumunų politinis veikėjas ir diplomatas, Rumunijos užsienio reikalų ministras 1938–1939 m., 129, 130
- Petrikonis I.** (tikr. Ignas Skrupskelis), filologas, daktaras, lietuvių žurnalistas, intelektualas, žymus jaunosios kartos katalikų visuomenės veikėjas, ateitininkas, katalikiškos pakraipos intelektualinio žurnalo „Židinys“ redaktorius 1934–1940 m., katalikiškos pakraipos dienraščio „XX amžius“ redakcinės kolegijos narys 1936–1939 m. ir vyr. redaktorius 1939–1940 m., 249, 251, 437

- Petronis**, Lietuvos kariuomenės leitenantas, adjutantas, 434, 435
- Petruškevičius Jonas (Petruszkewiczius Jan)**, Lietuvos kariuomenės kapitonas, voldemarininkas, Lietuvos kariuomenės žvalgas Rytprūsiuose 1936–1939 m., 350
- Piechota Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės poručiukas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Pierzchala Ryszard**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Pietkiewicz Stanislaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Pijus XI (Pius XI; tikr. Ambrogio Damiano Achille Ratti)**, Romos popiežius 1922–1939 m., 503
- Pilarska Stanisława**, Lenkijos pilietė, Kielcų gyventoja, 297
- Pilawa Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės raštininkas-sekretorius, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Pilsudskis Juozas (Pilsudski Józef)**, litvinas, žymiausias XX a. pirmos pusės Lenkijos visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, II Respublikos kūrėjas, pirmasis Lenkijos maršalas, 1926 m. gegužės politinio-karinio perversmo iniciatorius ir vadas, sanacinio režimo kūrėjas ir Lenkijos valstybės autoritarinis vadovas 1926–1935 m., 13, 22, 30, 35, 218, 245, 250, 260, 296, 346, 363, 364, 368, 432, 437, 466, 476, 539, 540, 550
- Pyragius Jonas (Piragius Jan)** Lietuvos kariuomenės majoras, karo lakūnas, voldemarininkas, 349
- Politis Nicolaos**, žymus graikų diplomatas, 1938–1939 m. Graikijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Paryžiuje, 218
- Popielak Boguslaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Poplawski Jan Liudwik**, endekas, lenkų visuomenės ir politikos veikėjas, 295
- Potiomkinas Vladimiras Petrovičius**, sovietų visuomenės ir valstybės veikėjas, diplomatas, SSSR užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas, 341, 348, 544
- Potocki Józef**, lenkų diplomatas, Lenkijos URM Politinio ir ekonominio departamento vicedirektorius ir Užsienio skyriaus viršininkas 1938–1939 m., 135, 429, 443, 554, 556
- Poxoków Mieczyslaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Prądzynski T.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Codz.Gazeta Handlowa“ atstovas, 211
- Preston Thomas Hildebrand**, britų diplomatas, Didžiosios Britanijos konsulas Kaune 1929 m., Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires ad interim* Lietuvoje (Kaune) 1930–1938 m., Didžiosios Britanijos *chargé d'affaires* Lietuvoje 1938–1940 m., nuo 1940 m. birželio 12 d. Didžiosios Britanijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvoje (Kaune), 12, 15, 16, 34, 40, 88, 89, 93, 97, 118, 220, 272, 336, 345, 360, 361, 436, 448, 449, 468, 469, 474, 479, 489, 492, 493, 495, 496, 502, 509, 510, 512, 521, 558
- Prydula Zygmunt**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Prystor Aleksander Błażej (Prystoras)**, žymus lenkų visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, Lenkijos kariuomenės pulkininkas, masonas, Lenkijos socialistų partijos (PPS) narys, Lenkijos senatorius, IV–V kadencijos 1935–1939 m., Lenkijos Senato maršalka 1935–1938 m., 1939 m. rugsėjį pasitraukė į Lietuvą ir rūpinosi karo pabėgėlių reikalais, 364, 417, 444, 446, 453

- Przesmycki Waclaw**, lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Estijoje (Taline), 13, 84, 85, 102, 144, 154, 167, 169
- Pszczolkowska Ewa**, Lenkijos pilietė, Vilniaus gyventoja, nekilnojamojo turto Žasliuose savininkė, 298
- Puaux François**, žymus prancūzų diplomatas, Prancūzijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvoje (Kaune) 1927–1929 m., Prancūzijos ambasadorius Turkijoje 1938–1939 m., 171
- Pundzevičius Stasys (Pundzevicius)**, lietuvių karinis veikėjas, Lietuvos kariuomenės divizijos generolas, Kariuomenės štabo viršininkas 1939–1940 m., 346, 347
- Puodžius Stasys (Podzius Stanislaw)**, Lietuvos kariuomenės majoras, voldemarininkas, 350
- Pxlaszek Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Rabczewicz Henryk**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Rabinavičius Henrikas (Rubavičius; Rabinavicius Henrykas)**, lietuvių diplomatas, Lietuvos pasiuntinybės Didžiojoje Britanijoje (Londone) patarėjas 1935–1940 m., 360, 365, 374
- Rac Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Racieski**, Lenkijos geležinkelių ministerijos patarėjas 1938–1939 m., 175
- Raczyński Edward Bernard Maria**, grafas, žymus lenkų diplomatas ir rašytojas, valstybės veikėjas, Lenkijos Respublikos ambasadorius Didžiojoje Britanijoje (Londone) 1934–1945 m., Lenkijos Respublikos prezidentas tremtyje 1979–1986 m., 35, 41, 156, 158, 172, 173, 219, 359, 360, 489, 490, 549, 562, 580
- Rackiewicz Wladyslaw**, žymus lenkų visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, III kadencijas Senato maršalka 1930–1935 m., Vilniaus vaivada 1926–1931 m., Pamario vaivada 1936–1939 m., Lenkijos Respublikos prezidentas emigracijoje 1939 m. lapkritis–1947 m., 35, 37, 480
- Rackowski Karol**, endekas, lenkų visuomenės ir politikos veikėjas, 295
- Radel Edward**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vairuotojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Radulski Wladyslaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Radušis Juozas (Radunis)**, Lietuvos URM Konsulinio skyriaus viršininkas, 290
- Radvilienė Magdalena**, kunigaikštienė, lietuvių ir lenkų visuomenės veikėja, filantropė, 538
- Radziejowski L.**, lenkų žurnalistas, naujienų agentūros „Katolycka Agencja Prasowa“ vadovas, 211
- Radziwill Michał**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės būrio vadas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Rakiel Aleksander**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Ramsza Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės paporučikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Raštikis Stasys (Rastikis)**, Lietuvos kariuomenės divizijos generolas, karinis, politinis ir valstybės veikėjas, Lietuvos kariuomenės vadas 1935–1940 m., 20, 22, 25–28, 31, 225, 226, 252, 277, 303, 304, 309–314, 317, 319, 321–325, 328, 332, 333, 345, 346, 356, 357, 372, 379, 414, 418, 422

- Rebane Hans**, estų žurnalistas, diplomatas, politikas, 1938–1940 m. Estijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Latvijoje, 73, 75
- Rechberg**, įtakingas vokiečių politikas ir verslininkas, 182
- Recko Włodzimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Redfern Gilbert**, Huverio komisijos atstovas Lietuvoje 1940 m., 501, 502, 557, 558
- Reek Nikolai**, Estijos kariuomenės generolas leitenantas, estų karinis veikėjas, Kariuomenės štabo viršininkas, 2 divizijos vadas, Estijos karo ministras 1939–1940 m., 145, 147
- Reynaud Paul**, juristas, žymus prancūzų politikos ir visuomenės veikėjas, Prancūzijos finansų ministras 1938–1940 m., Prancūzijos premjeras 1940 m., 551
- Reinys Mečislovas**, vyskupas, filosofas, psichologas, humanistas, žymus lietuvių visuomenės ir politikos veikėjas, krikščionis demokratas, Vytauto Didžiojo universiteto profesorius 1934–1940 m., 250
- Relucki Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Ribbentrop Joachim**, žymus Trečiojo Reicho politinis veikėjas, NSDPA narys, Vokietijos ambasadorius Didžiojoje Britanijoje (Londone) 1936–1938 m., Vokietijos užsienio reikalų ministras 1938–1945 m., 25, 97, 106, 183, 184, 276–278, 299, 301
- Rybikowski Michał**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas majoras, Lenkijos kariuomenės štabo II skyriaus filialo vedėjas, 510, 511
- Ryklański Izrael Elias**, Lenkijos pilietis, Varšuvos gyventojas, 298
- Rymaszewski Stanisław, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Rimka Albinas**, žymus lietuvių ekonomistas, publicistas, visuomenės ir politikos veikėjas, Lietuvos banko Statistikos ir ekonomikos skyriaus vedėjas 1928–1938 m., VDU profesorius 1930–1939 m., VU profesorius 1940 m., 290
- Riou Gaston Ermond**, žymus prancūzų politinis veikėjas, radikalsocialistas, garsus savo laiko intelektualas ir žurnalistas, 218, 499
- Rochat Charles Antoine**, žymus prancūzų diplomatas, Prancūzijos URM Europos departamento vicedirektorius 1938, Prancūzijos URM Politikos ir ekonomikos departamento direktoriaus pavaduotojas 1939–1940 m., 218, 392, 551
- Rogowicz**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Kurjer Warszawski“ atstovas, 211
- Rogowski Edward**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Rojek Wojciech**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 24, 31, 34–36
- Rolinski Edward**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės tarnautojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Roman Tadeusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės paporučikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Romanowicz Wiktor**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Romanowski Bolesław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Romer Eugeniusz**, žymus lenkų mokslininkas, geografas, kartografas ir geopolitikas, Jono Kazimiero universiteto Lvoje profesorius 1932–1940 m., 456
- Ronikier A.**, lenkų žurnalistė, naujienų agentūros PAP vadovė, 211
- Roosevelt Franklin Delano**, amerikiečių politikas ir valstybės veikėjas, 32-asis JAV prezidentas 1932–1945 m., 237

- Rudnicki Michał**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Rudnicki Tadeusz**, Lenkijos kariuomenės pulkininkas, bazės komendantas, 511, 512
- Sabaliūnas Leonas**, profesorius, lietuvių istorikas išeivijoje (JAV), autorius, 9
- Sadowska Genowefa**, Lenkijos pasiuntinybės Lietuvoje (Kaune) darbuotoja, 409, 469
- Sadowski Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Sak Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Saladžius Pranas**, Lietuvos kariuomenės pulkininkas, 1935–1940 m. Lietuvos šaulių sąjungos vadas, 353
- Saliamonas Ignas**, Lietuvos pasienio policininkas, 121
- Samore Antonio**, Šventojo Sosto *chargé d'affaires* Kaune, 118
- Sankauskas Vincas**, Lietuvos pasienio policininkas, 121
- Savickis Jurgis**, lietuvių rašytojas ir diplomatas, visuomenės veikėjas, Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Latvijoje (Rygoje) 1937–1938 m., Lietuvos Respublikos įgaliotasis ministras prie Tautų Sąjungos (Ženevoje) 1939–1940 m., 73, 183, 429, 443
- Sawicki J.**, Lenkijos VRM skyriaus viršininkas, 162
- Sawicki**, Lenkijos geležinkelių ministerijos viršininkas, 175
- Schneider**, verslininkas, 170
- Schuschnigg von Kurt Alois Joseph Johann (Šušnigas)**, žymus austrų visuomenės ir politikos veikėjas, 1934–1938 m. Austrijos kancleris, 73
- Scieżynski M.**, lenkų žurnalistas, „Związku Dziennikarzy R. P.“ pirmininkas, 212
- Seeds William**, seras, britų diplomatas, 1939–1940 m. Didžiosios Britanijos ambasadorius Maskvoje, 427
- Seja Kārlis Liudvigs**, žymus latvių diplomatas, 1939–1940 m. Latvijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvoje, 89, 117, 184, 288
- Selter Karl**, estų visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, diplomatas, Estijos užsienio reikalų ministras 1938–1939 m., Estijos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras prie Šventojo Sosto (Romoje) ir Šveicarijoje (Berne) 1939–1940 m., 285, 287, 288, 351
- Selwinski Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK posto sargybinis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Semaška (Siemaszko)**, voldemarininkas, 350
- Senn Erich Alfred**, profesorius, amerikiečių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 9
- Serafin Stanisław (Serafinas Stasys), Lenkijos pasienio apsaugos korpuso „Orany“ bataliono šaulys, 11, 79–82, 90
- Siach Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Siawczyło W.**, Vilniaus krašto gyventojas, 458
- Syciewicz Wiktor**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės virėjas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Sidzikauskas Vaclovas**, lietuvių teisininkas ir diplomatas, Prekybos instituto Klaipėdoje dėstytojas 1936–1940 m., 500
- Simon John Allsebrook**, seras, žymus britų politikas ir visuomenės veikėjas, 1938–1940 m. Didžiosios Britanijos vyriausybės pareigūnas, 412
- Sitko Milolaj**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės posto sargybinis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482

- Skalický Jan (Skalickis)**, čekoslovakų diplomatas, 1937–1939 m. Čekoslovakijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvoje, 89, 117
- Skalski Sergiusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės sanitaras, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Skarga Petras (Skarga Piotr)**, jėzuitas, teologas, rašytojas, LDK visuomenės veikėjas, Vilniaus universiteto pirmasis rektorius 1579–1584 m., 503
- Skirius Juozas**, profesorius, lietuvių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 8, 9
- Skiwski Wiktor**, lenkų diplomatas, Lenkijos URM skyriaus viršininkas, 351, 371, 372
- Skolimowski Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Skrokowski Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės pachorundžis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Skrzydlewski**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas pulkininkas, 175
- Skučas Kazys (Skucas)**, Lietuvos kariuomenės brigados generolas, karo diplomatas, lietuvių karinis veikėjas, Lietuvos Respublikos karo atašė SSRS (Maskvoje) 1934–1938 m., Lietuvos vidaus reikalų ministras 1939–1940 m., 309, 311
- Sliesoraitis Algirdas (Slezoraitis)**, voldemarininkas, ultradešinėsios pakraipos Lietuvos aktyvistų sąjungos generalinis sekretorius 1938–1940 m., 315, 316
- Sliwinski S.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Kurjer Codz. 5 Groszy“ atstovas, 211
- Slizien Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Slizys Jonas**, lietuvių žurnalistas, žurnalo „Kardas“ redaktorius, 252
- Sloniewski Wincenty**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės paporučikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Smetona Antanas**, Vasario 16-osios Akto signataras, žymus lietuvių visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, teisininkas, publicistas, redaktorius, Lietuvos valstybės prezidentas 1919–1920 m., Lietuvos universiteto Kaune docentas 1922–1926 m., Lietuvių tautininkų sąjungos steigėjas 1923 m. ir lyderis, III Seimo deputatas 1926–1927 m., 1926 m. gruodžio 17 d. karinio-politinio antidemokratinio perversmo ideologas, 1938 m. Lietuvos Konstitucijos politinis redaktorius, Lietuvos Respublikos prezidentas su autoritarine valdžia 1926–1940 m., Lietuvos Respublikos *de jure* prezidentas tremtyje (Vokietijoje, Šveicarijoje, JAV) 1940–1944 m., 13, 23, 28, 32, 74, 172, 179, 199, 225, 304, 309, 310, 324, 387
- Smetonienė Sofija (Smetona)**, prezidento A. Smetonos žmona, lietuvių visuomenės ir politikos veikėja, 168
- Śmieszek**, lenkų diplomatas, Lenkijos URM patarėjas 1938–1939 m., 174
- Śmigły-Rydz Edward**, žymus lenkų karinis ir politikos veikėjas, masonas, Lenkijos maršalas, Lenkijos ginkluotųjų pajėgų generalinis inspektorius, 1939 m. rugsėjo karinės kampanijos metu Lenkijos kariuomenės vyriausiasis vadas, 1939 rugsėjo 18 d. su štabu pasitraukė į Rumuniją ir ten buvo internuotas, 11, 12, 162, 320, 323, 324, 332, 362, 363, 368, 445
- Smith**, JAV pilietis, smulkus verslininkas, 135
- Sobczak Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Sobolewski Michał**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Sochacki Wiktor**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489

- Soczew Edmund Gustaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Sokolinas Vladimiras**, Tautų Sąjungos generalinio sekretoriaus pavaduotojas, 116, 184,
- Sokolnicki Henryk**, lenkų diplomatas, Lenkijos URM pareigūnas, Lenkijos Respublikos *chargé d'affaires* a. i. SSRS (Maskvoje) 1932–1933 m., 169
- Solka Karol**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybinis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Solodzimski Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Sosnkowski Kazimierz**, žymus lenkų politinis ir karinis veikėjas, armijos generolas, 30, 364, 509–511, 537, 538
- Srednicki Stanislaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Sredzinski Wacław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos policininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Stachiewicz Wacław Teofil**, žymus lenkų karinis veikėjas, divizijos generolas, masonas, Lenkijos kariuomenės Vyriausiojo štabo viršininkas 1935–1939 m. – rengė karo su Rusija (SSRS) ir Vokietija planus, 1939 m. rugsėjo pirmomis dienomis bandė organizuoti Varšuvos gynybą, 1939 m. rugsėjo 18 d. su Vyriausiuoju štabu pasitraukė į Rumuniją ir ten buvo internuotas, 147
- Stalinus Josifas Visarionovičius** (tikroji pavardė – Džiugašvili), SSRS politinis ir valstybės veikėjas, VKP(b) generalinis sekretorius 1922–1953 m., generalisimas, SSRS diktatorius 1924–1953 m., 41, 75, 419, 428, 440, 441, 450, 540
- Stańczyk Jan**, lenkų visuomenės ir politinis veikėjas, socialistas, Lenkijos darbo ir socialinės apsaugos ministras 1939 m., 501, 502, 557, 562
- Staneika Adalbertas (Stanejko)**, žymus lietuvių dailininkas, menininkas, Lietuvos URM darbuotojas, pasiuntinybės patarėjas centre (Kaune) 1938–1940 m., komisaras karo pabėgėlių reikalams, 459, 475, 476, 502, 512
- Staniewicz Witold (Vytautas Stanevičius)**, lenkų dienraščio „Kurjer Wileński“ leidėjas, 463, 464
- Staniewicz Witold**, lenkų mokslininkas, profesorius, Stepono Batoro universiteto rektorius, Lenkų komiteto Vilniuje prezidiumo narys 1939–1940 m., 414, 445, 446, 477, 500, 523, 565
- Stanys Joseph**, JAV lietuvis emigrantas, Baltimorės lietuvių literatūros asociacijos 25-ojo skyriaus pirmininkas, 122
- Stankiewicz (Stankowski)**, Lenkijos kariuomenės pulkininkas, 472
- Starniczuk Adam**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Starosiek Henryk**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Starzyński Stefan**, lenkų visuomenės ir politikos veikėjas, ekonomistas, publicistas, 1934–1939 m. Varšuvos prezidentas (meras), 228, 229
- Starzynskienė Juzefa (Starzyńska Józefa)**, lenkų visuomenės veikėja, Varšuvos prezidento (mero) žmona, 229
- Stasiliewicz Walerian**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Staszewski Henryk**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Stašys Konstantinas**, provizorius, žymus Vilniaus lietuvių veikėjas, kovotojas už lietuvių ir Vilniaus gražinimą Lietuvai, Vilniaus miesto burmistras 1939–1940 m., 74, 292

- Stebelski Edward**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės geležinkelio prižiūrėtojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Stefanowicz Henryk**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Stojek Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Stokowski Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Stoma Władysław**, buvęs lenkų dienraščio „Kurjer Wileński“ redaktorius, 445, 463
- Strang William**, seras, Didžiosios Britanijos URM nuolatinis vicsekretorius, 373–375
- Streikus Arūnas**, docentas, lietuvių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 23
- Sturtz**, *Associated Press* korespondentas Vašingtone, 135
- Suchorzewski Kazimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vairuotojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Sulek Szymon**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybos pamainos išvedžiotas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Suminski A.**, lenkų žurnalistas, naujienų agentūros ATE vadovas, 211
- Sūricas Jakovas Zacharovičius**, sovietų diplomatas, 1937–1940 m. SSSR ambasadorius Prancūzijoje, 423
- Survila**, VRM Administracinio departamento direktorius 1939 m., 290, 297
- Surwilla Tomasz**, Lietuvos lenkų visuomenės veikėjas, Kaune leidžiamo dienraščio „Dzień Polski“, „Dnia Polskiego“ redaktorius, 456
- Sutkus**, Lenkijos kariuomenės generolas, finansų ministras 1939 m., 309, 311
- Svilas Kazys**, pulkininkas, lietuvių pareigūnas, Piliesių apsaugos departamento direktorius 1930–1935 m., Policijos departamento direktorius 1935–1940 m., 90, 115, 120, 123
- Świątecki Kazmierz**, Lenkų komiteto Vilniuje prezidento narys 1939–1940 m., 523, 529, 565
- Szczekowski Władysław**, Lenkijos kariuomenės majoras, karo diplomatas, Lenkijos Respublikos karo atašė Taline 1938–1939 m., 145, 147, 148, 152–155, 168
- Szczepanik Aleksander**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Szczepkowski B.**, lenkų žurnalistas, „Codz.Gazeta Handlowa“ atstovas, 211
- Szczęsny Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Szczęsny Włodzimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės poručikas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Szczygiel Henryk**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Szembek Jan (Šembekas)**, grafas, žymus lenkų diplomatas ir politinis veikėjas, Lenkijos URM pareigūnas, Lenkijos užsienio reikalų ministro pavaduotojas 1938 m., 11, 12, 19, 24, 26, 45, 93, 95, 96, 170, 171, 179, 182, 200, 227, 235, 237, 259, 271, 320, 321, 323, 332, 354, 369
- Szerszen Jerzy**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės paporučikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Szymak Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Szymański Antoni**, lenkų karo diplomatas, Lenkijos Respublikos karo atašė Vokietijoje (Berlyne) 1939 m., 17, 136, 138

- Szrojt E.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Gazeta Polska“ atstovas, 211
- Sztuff Konstanty**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Szuber A.**, lenkų žurnalistas, žurnalo „Polska Zbrojna“ atstovas, 211
- Szumalakowski Marian**, lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Ispanijoje (Madride) 1938–1939 m., 36
- Szuro Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Szut Bronisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Szwoynicki Kazimierz (Szwojncki)**, Lietuvos lenkų veikėjas, Kaune leidžiamo dienraščio „Dzień Polski“ redaktorius, 456
- Szwoynicki Zygmunt**, Lietuvos lenkų veikėjas, Lenkų žemdirbių susivienijimo Kaune pirminkas, 456, 478
- Šaronovas Nikolajus (Szaronow Nikolay)**, rusų (sovietų) diplomatas, SSRS įgaliotasis atstovas Varšuvoje, 370,
- Šaulys Jurgis**, daktaras, teisininkas, Vasario 16-osios Akto signataras, žymus lietuvių visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, diplomatas, Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Vokietijoje (Berlyne) 1931–1938 m., Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lenkijoje (Varšuvoje) 1938–1939 m., Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Šveicarijoje (Berne) 1939–1946 m., 23, 24, 30, 32, 39, 41, 79, 106, 107, 138, 182–184, 260, 261, 272, 278, 283, 284, 294, 301, 308, 313–315, 319, 321–324, 328, 332, 337, 338, 354, 355, 362–366, 369, 370, 372, 377, 379, 381–383, 425, 429, 442, 443, 499, 537, 538, 541
- Šaulys Kazimieras Steponas (dr. J. Šaulio pusbrolis)**, žymus lietuvių dvasininkas, visuomenės ir politikos veikėjas, Vasario 16-osios Akto signataras, VDU profesorius, Kauno arkivyskupijos prelatas, 257
- Šeinius-Jurkūnas Ignas**, lietuvių rašytojas, diplomatas, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Vilniaus skyriaus vicepirmininkas, 559–561
- Šepetytys Nerijus**, docentas, lietuvių istorikas, tyrinėtojas, autorius, 44
- Škirpa Kazys**, Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo pulkininkas, žymus lietuvių visuomenės, karinis ir politikos veikėjas, diplomatas, 1936–1937 m. Lietuvos nuolatinis atstovas – įgaliotasis ministras prie Tautų Sąjungos (Ženevoje), 1938 m. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lenkijoje (Varšuvoje), 1938–1940 m. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Vokietijoje (Berlyne), 17, 18, 20, 23, 105, 116, 136–138, 164, 171, 180, 184, 192, 193, 206–208, 211, 222, 227, 228, 237, 258, 259, 264, 266, 269, 271–273, 276, 311, 335, 336, 367, 368, 499
- Špokevičius Jonas (Szpokiewiczzius Jan)**, karo lakūnas, Lietuvos kariuomenės majoras, voldemarininkas, 350
- Šurkus Telesforas**, Lietuvos kariuomenės pulkininkas leitenantas, štabo viršininkas, 434, 435
- Tabois Geneviève Eugénie Marie-Laure**, kairiųjų pažiūrų prancūzų žurnalistė, intelektualė, diplomatijos istorikė, dienraščio „Sunday Referee“ politikos apžvalgininkė, 159
- Taczanowski Bronisław**, Lenkijos pilietis, 298
- Taczanowski Hubet**, Lenkijos pilietis, 298
- Taczanowski Jadviga**, Lenkijos pilietė, 298
- Taczanowski Stanisław**, Lenkijos pilietis, 298

- Talevičius Zigmąs**, Lietuvos kariuomenės pulkininkas leitenantas, Lietuvoje internuotų lenkų kariškių stovyklos viršininko pavaduotojas, viršininkas 1939–1940 m., 552, 553
- Talipski Antoni**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Tammer Harald**, estų žurnalistas, dienraščio „Paevaleht“ redaktorius 1933–1940 m., 146, 151, 153
- Tardziejewicz Tadeusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Tarkowski Adolf**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Tarwid Franciszek**, Lenkijos pilietis, 297
- Tătărescu Gheorghe I. (Tătărescu Guță)**, žymus rumunų politikas ir valstybės veikėjas, liberalas, Rumunijos užsienio reikalų ministras 1938 m., Rumunijos premjeras 1939–1940 m., 14, 129, 130
- Terebij Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Tiagunovas Ivanas (Tiagunow)**, generolas leitenantas, sovietų karinis veikėjas, karo diplomatas, SSRS karo atašė Lietuvoje (Kaune) 1936–1938 m., 221
- Tyrulis Povilas (Tyrulis Pawel)**, Lietuvos nepriklausomybė kovų savanoris 1919–1923 m., voldemarininkas, 350
- Tillmanns A. Richardas (Tillmanns)**, Lietuvos pramonininkas ir visuomenės veikėjas, įmonių savininkas ir direktorius, 360
- Tyszka Józef**, Lenkijos pasiuntinybės Estijoje (Taline) antrasis sekretorius ir Konsulinio skyriaus vedėjas 1938–1939 m., 148, 149, 151
- Tyškevičius Mykolas (Tyszkiewicz Michal)**, grafas, dvarininkas, Lenkijos emigracinės vyriausybės Anžė (Prancūzijoje) emisaro Lietuvoje prof. Adomo Žoltovskio bendradarbis 1939–1940 m., 110, 557, 562, 564, 569, 572,
- Tyškevičius Stanislavas Marija (Tiškevičius Stanislovas; Tyszkiewicz Stanislaw Maria)**, grafas, dvarininkas, Palangos dvaro savininkas, lietuvių visuomenės veikėjas, 228, 229, 505
- Tytenbrun Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės išminuotojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Tober Mateusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės raštininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Toffer Karl**, estų diplomatas, Estijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Berlyne, 336
- Tolkowicz Stefan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vairuotojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Trajdos M.**, lenkų žurnalistas, Seimo apžvalgininkų klubo atstovas, 212
- Trejgo Wacław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Trębaczkiwicz Czesław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės poručikas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Trimakas Antanas**, lietuvių diplomatas, Lietuvos pasiuntinybės Lenkijoje (Varšuvoje) patarėjas 1938–1939 m., Lietuvos generalinis konsulas Vilniuje 1939 m., Lietuvos URM specialusis įgaliotinis Vilniuje 1939 m., 171, 232, 235, 240, 242, 253, 273, 274, 281, 291, 293–295, 371, 372, 384, 385, 458
- Trochimowska Irena**, Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Lietuvoje (Kaune) darbuotoja, 409, 469
- Truchanowicz**, Vilniaus krašto gyventojas, 1939 m. rudenį bolševikinės okupacijos metu sovietų represuotas – išvežtas į SSSR gilumą, 458

- Trugubow Nikolaj**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK postų pamainos išvedžiotojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Trzaska Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Tūbelienė (Chodakauskaitė) Jadvyga**, visuomenės ir kultūros veikėja, premjero Juozo Tūbelio žmona, Sofijos Smetonienės (Chodakauskaitės) sesuo, 168
- Tūbelis Juozas (Tubelis Juozas)**, žymus lietuvių visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, Lietuvos Respublikos premjeras ir finansų ministras 1929–1938 m., žemės ūkio ministras 1938 m., Lietuvos Banko valdytojas 1938 m., 172, 337
- Turauskas Edvardas (Turauskas Edward)**, lietuvių politikas ir diplomatas, Lietuvos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Čekoslovakijoje, Rumunijoje, Jugoslavijoje (Prahoje) 1934–1939 m., Lietuvos URM Politikos departamento direktorius 1939–1940 m., 45, 105, 180, 301, 351, 360, 361, 363, 364, 368, 370, 372, 377, 378, 381–383, 385, 402, 405, 419, 444, 448, 458, 463, 512, 513, 546, 577–579
- Tuskenis Leonas**, lietuvių inžinierius ir visuomenės veikėjas, Susisiekimo ministerijos, Kelių statybos komisijos pirmininkas 1936–1940 m., 175, 177
- Ugiański Zygmunt**, Lietuvos lenkų veikėjas, Kaune leidžiamo laikraščio „Chata Rodzinna“ redaktorius, 456
- Ulmanis Kārlis**, agronomas, žymus latvių politikas, visuomenės ir valstybės veikėjas, latviško autoritarizmo kūrėjas ir lyderis, 1934 m. gegužės 15 d. politinio antidemokratinio perversmo Latvijoje organizatorius ir vykdytojas, 1934–1940 m. Latvijos premjeras, 1936–1940 m. Latvijos Respublikos autoritarinis prezidentas, 73
- Ulrych Juliusz**, Lenkijos kariuomenės pulkininkas, Lenkijos susisiekimo ministras, 206, 207
- Urbonavičius**, Vilniaus gyventojas, 1938–1939 m. lietuvių turistų ekskursijų po Vilnių ir Vilniaus kraštą vadovas, 357
- Urbšys Juozas (Urbszys)**, lietuvių diplomatas, vertėjas, Lietuvos URM generalinis sekretorius 1936–1938 m., Lietuvos užsienio reikalų ministras 1938–1940 m., 13, 15, 20, 22, 23, 25, 28, 29, 40, 45, 78, 88, 92, 94, 97–99, 104, 107, 108, 117, 131, 135, 136, 143, 166, 170, 190, 191, 195, 202, 204, 205, 207, 208, 213, 215, 217–220, 222, 229, 239, 242, 253, 257, 258, 264, 266, 270, 272, 276–278, 282, 285, 286, 288, 293, 299–303, 310–312, 319, 323, 325–328, 330–332, 335, 339–341, 344, 367, 373, 379, 380, 384, 388–390, 392–394, 396, 399, 400, 402, 404–406, 408, 411, 418, 419, 425, 427, 436, 437, 440, 442, 461, 462, 465, 471, 474, 475, 490–495, 498, 502, 506, 507, 537, 541, 544, 546, 579
- Uszyński Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Uszyński Stefan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Uziemblo Jerzy**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK sargybos pamainos vyresnysis išvedžiotojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Vaisiūnas P.**, Lietuvos pasienio policijos III rajono baro viršininkas, 132
- Vaišutis Nikodemus**, lietuvių katalikų kunigas, dekanas, Lietuvių karo pabėgėlių šelpimo komiteto Vilniuje pirmininkas, 559
- Valentino Pietro Arone di**, žymus italų diplomatas, 1936–1939 m. Italijos ambasadorius Varšuvoje, 369
- Valušis Aloyzas (Waluszys Aloyzas)**, Lietuvos kariuomenės štabo pulkininkas, karo diplomatas, Lietuvos Respublikos karo atašė Varšuvoje 1938–1939 m., 226, 227

- Vasiliauskas Julius**, impresarijus, menininkas, Lietuvos Respublikos Generalinio konsulato Vienoje raštvedys 1935–1938 m., Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Berlyne raštvedys 1939–1940 m., 361
- Veilientienė Audronė**, docentė, lietuvių istorikė, 8
- Vigodzkis Jokūbas (Vygotskis)**, daktaras, litvakas, žymus Lietuvos žydų veikėjas, Žydų ateivių komiteto pirmininkas, 559
- Vileišis Petras (Vileisis)**, lietuvių juristas, daktaras, diplomatas, Lietuvos pasiuntinybės Italijoje (Romoje) pirmasis sekretorius 1938 m., Lietuvos URM pirmasis pasiuntinybės sekretorius centre (Kaune) 1938–1940 m., 290, 465, 500
- Vileišis Vytautas**, lietuvių diplomatas, URM vyr. referentas, 559, 561
- Vilius-Velavičius Ignas (Vilius Ignacy)**, Lietuvos kariuomenės kapitonas, voldemarininkas, 350
- Viščinai P.**, Vilniaus gyventojas, 1938–1939 m. lietuvių turistų ekskursijų po Vilnių ir Vilniaus kraštą vadovas, 357
- Vyšniauskas**, Lietuvos ūkininkas, 121
- Vitas A. Robert**, amerikiečių kariškis, karo sociologas, 9
- Vronevskis A.**, Latvijos Lietuvių centro valdybos vicepirmininkas, 131
- Voldemaras Augustinas (Woldemaras Augustinas)**, lietuvių istorikas, poliglotas, publicistas, žymus visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, tautininkas, Lietuvos premjeras ir užsienio reikalų ministras 1918 m., Lietuvos užsienio reikalų ministras 1918–1920 m., Lietuvos universiteto profesorius 1922–1926 m. Trečiojo Seimo deputatas 1926–1927 m., 1926 m. gruodžio 17 d. karinio-politinio, antidemokratinio perversmo ideologas, Lietuvos Respublikos premjeras ir užsienio reikalų ministras 1926–1929 m., 1928 m. Lietuvos Konstitucijos autorius, nepavykusio prieš Smetoną 1934 birželio 6 d. sąmokslu politinis lyderis, 1938–1940 m. išstremtas į politinę emigraciją, gyveno Romoje ir Paryžiuje, 28, 36, 109, 142, 202, 315, 349
- Waligórski Teofil**, endekas, lenkų visuomenės ir politikos veikėjas, 295
- Walters F. P.**, Tautų Sąjungos sekretoriato pareigūnas, 116
- Warchalowski Jerzy**, lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos generalinis konsulas Karaliaučiuje 1936–1939 m., 188, 189
- Warma Aleksander (Varma)**, žymus estų diplomatas, Estijos pasiuntinys Lietuvoje 1938, Estijos pasiuntinys Suomijoje 1939–1944, 118, 288
- Wasilewski Stanislaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Wasiluk Marcin**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Waszkinel Mieczyslaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Wendel J.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Kurjer Poranny“ atstovas, 211
- Westring**, švedų diplomatas, Švedijos *chargé d'affaires* Lietuvoje (Kaune), 118
- Węslawski Stanislaw**, lenkų advokatas, Lenkų komiteto Vilniuje narys, Mokyklų sekcijos vedėjas 1939–1940 m., 567
- Wydacki Jan**, lenkų diplomatas ir visuomenės veikėjas, 9
- Wieniawa-Długoszowski Boleslaw Ignacy Florian**, Lenkijos kariuomenės divizijos generolas, masonas, diplomatas, Lenkijos Respublikos ambasadorius Italijoje (Romoje) 1938–1940 m., 480, 481

- Wierusz-Kowalski Tadeusz**, lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos ambasados Prancūzijoje (Paryžiuje) patarėjas 1939–1940 m., 526
- Wierchoń Edward**, Finansų ministerijos pareigūnas 1939 m., 290
- Wierzynski H.**, lenkų žurnalistas, dienraščio „Goniec“ atstovas, 211
- Więslawski Zygmunt**, Druskininkų miesto teismo teisėjas, 81
- Wiktorowicz Stanislaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Wilczyński Mikolaj**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės veterinaras, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Wincenciak Erazm**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 486
- Winiarz Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės paporučikas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Wyrzyło Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Wyrzykowski Aleksander**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vairuotojas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Wyrzykowski Henryk**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės raštininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Wisner Henryk**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 9
- Wyszczetek Zbignew**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 489
- Wiszniewski Stanislaw**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Witkowski Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis seržantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Wituszynski Tadeusz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Wojcieszek Henryk**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Wojewodzki Zygmunt**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Wojno Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Wojtarowicz Marian**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės seržantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Wojtkiewicz Antoni**, Lenkijos pilietis, tarnaujantis Lietuvos žvalgybai, 80
- Wolle Jerzy**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Wolodzko**, lenkų kunigas, Vilniaus Arkikatedros Bazilikos prelatas, 574
- Wolos Mariusz (Болос Марнуш)**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, diplomatas, 12, 16
- Woroniecki Czesław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės raštininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Woroniecki Czesław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės vyresnysis ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487

- Worsae**, danų diplomatas, Danijos *chargé d'affaires* Kaune, 118
- Wroczyński Sławomir**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės kapralas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Wszelak Jan**, Lenkijos URM patarėjas ekonomikos klausimais 1935–1940 m., 227
- Wujek Jakub SJ**, lenkų jėzuitas, pirmojo Biblijos vertimo į lenkų kalbą 1593 m. autorius, 503
- Zaborski**, Lenkijos susisiekiimo ministerijos patarėjas 1938 m., 175
- Zacios Władysław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės seržantas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Zagurski Ignacy (Zagurskis)**, Lenkų karo pabėgėlių šelpimo komiteto Vilniuje pirmininkas, 559
- Zakowski Franciszek**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Zaleski August**, žymus lenkų diplomatas, politikos ir valstybės veikėjas, masonas, Lenkijos Respublikos II ir III kadencijos senatorius 1928–1935 m., Lenkijos užsienio reikalų ministras 1936–1932 m. ir 1939–1941 m., 35–37, 39, 202, 400, 408, 409, 411–413, 422, 423, 430, 439–442, 447, 449, 451, 452, 466, 468, 470–472, 475, 476, 479, 493, 508–510, 525
- Zalewski Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės ulonas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 488
- Zalewsky Wincenty**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės poručiukas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Załęski Maciej**, lenkų diplomatas, Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Lietuvoje (Kaune) pirmasis sekretorius, 238, 239, 334, 335, 356, 357, 360, 361, 490
- Zambrzycki Jan**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės paporučikis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Zanas Tomas**, rašytojas, masonas, XIX a. pirmos pusės Lietuvos visuomenės veikėjas, vienas iš filomatų ir filaretų draugijų steigėjas, kovotojas prieš carizmą ir maskolius, 570
- Zapadka Antoni**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 485
- Zarański Jan**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 93
- Zareckis Z.**, daktaras, litvakas, Lietuvos žydų veikėjas, Žydų karo pabėgėlių šelpimo komiteto Vilniuje pirmininkas, 559, 561
- Zastawy Stanisław**, Lietuvoje internuotas Lenkijos PAK posto vyresnysis, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 483
- Zaunius Dovas**, daktaras, žymus lietuvių teisininkas ir diplomatas, visuomenės, politikos ir valstybės veikėjas, 1929–1934 m. Lietuvos užsienio reikalų ministras, 1934–1936 m. Vals-tybės Tarybos narys, 1936–1940 m. Lietuvos Banko valdybos narys, 337
- Zawisza Aleksander**, lenkų diplomatas, Lenkijos ambasados Italijoje (Romoje) patarėjas, 98, 99
- Zawisza Bohdan**, Lietuvos lenkų veikėjas, dienraščio „Dzień Polski“ redakcijos narys, 196
- Zawojski Rajmund**, daktaras, skyriaus viršininkas Lenkijos Susisiekiimo ministerijoje, 175
- Zażuliński Tadeusz**, Lenkijos URM pareigūnas, T. Kobylanskio pavaduotojas, 294, 295
- Zburski Tadeusz**, Lenkijos VRM tarnautojas 1929–1939 m., 290
- Zdanavičius Kazys**, Lietuvos kariuomenės majoras, Lenkijos karo pabėgėlių kariškių V inter-
nuotųjų stovyklos komendantas, 484, 489

- Zdanowicz Józef**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 482
- Zebryk Kazimierz**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Zechlin Erich**, daktaras, vokiečių diplomatas, Vokietijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvoje (Kaune) 1933–1940 m., 15, 20, 88, 89, 97, 98, 117, 225, 241, 288, 303, 319, 378
- Zeitlyn Elsley**, Lenkijos žydų pabėgėlių fondo garbės išdininkas, 530, 531
- Zyberk-Plater Konstanty**, Vilniaus krašto dvarininkas, Pabėgėlių pagalbos komisijos prie Labdarybės draugijos pirmininkas 1939 m., 196, 421, 453, 456
- Zygnerski Lech**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės šaulys, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 487
- Zimmerman Rudolf**, Lietuvoje internuotas Lenkijos kariuomenės raštininkas, 1939 m. gruodį išvyko į SSRS, 484
- Zyźniewski Sobieslaw**, Lietuvos pilietis, Gegužinės dvaro (Kaišiadorių apskrityje) savininkas, 297
- Zubavičius Antanas (Zubavicius)**, Lietuvos kariuomenės majoras, Kariuomenės vyriausiojo vado generolo S. Raštikio adjutantas, 252
- Zwierzyński Aleksander**, lenkų politinis veikėjas, Seimo vicemarsalka, dienraščio „Głos Narodu“ redaktorius, Lenkų komiteto Vilniuje prezidiumo narys 1939–1940 m., 444, 477, 523, 529, 565
- Żabiński Józef**, Lenkijos kariuomenės diplomuotas pulkininkas leitenantas, Lenkijos pasienio apsaugos korpuso 23-iojo bataliono vadas, 77, 86, 87
- Żadeikis Povilas**, žymus lietuvių diplomatas, 1935–1957 m. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras JAV (Vašingtone), 46, 134–136, 577
- Żalys Vytautas**, profesorius, lietuvių istorikas ir diplomatas, tyrinėtojas, autorius, Lietuvos ambasadorius Otavoje, 36
- Żeligowski Lucjanas (Żeligowski Lucjan)**, žymus lenkų karinis ir politinis veikėjas, Lenkijos kariuomenės generolas, karinės kampanijos prieš Lietuvos Respubliką 1920 m. spalį–lapkritį vykdytojas, pseudovalstybės *Litwa Środkowa* (Vidurio Lietuva) faktinis kūrėjas ir vadovas 1920–1922 m., 1926 m. gegužės karinio–politinio perversmo Varšuvoje vienas iš rengėjų ir vykdytojų, 1935–1939 m. Lenkijos IV ir V Seimų narys, 1939 m. rugsėjo karinėje kampanijoje nedalyvavo, su gen. K. Sosnkovskio štabu naktį iš rugsėjo 7 į 8 iš Varšuvos išvyko link Rumunijos pasienio, 236, 364, 447, 550
- Żemaitis Anthony**, JAV lietuvis emigrantas, Baltimorės lietuvių literatūros asociacijos 25-ojo skyriaus sekretorius, 122
- Żepkaitė Regina**, profesorė, lietuvių istorikė, tyrinėtoja, autorė, 9
- Żilionis**, Lietuvos pasienio policininkas, Seinų pasienio baro 2-ojo rajono 5-os sargybos viršininkas, 121
- Żitkauskas**, Lietuvos pasienio policijos vyresnysis policininkas, 123
- Żmudzki Jacek**, profesorius, lenkų istorikas, tyrinėtojas, autorius, 33
- Żółtowski Adam**, žymus lenkų mokslo, visuomenės ir politinis veikėjas, filosofijos istorikas, Poznanės universiteto profesorius, Lenkijos Seimo narys 1928–1930 m., generolo Vladyslavo Sikorskio vadovaujamos Lenkijos emigracinės vyriausybės specialusis delegatas Lietuvoje 1939–1940 m., 39, 40, 262, 417, 470, 472, 475, 477–479, 490, 493, 494, 497, 500, 503, 521, 524, 525, 557, 562

Li237 **Lietuvos** ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938-1940 metais : dokumentų rinkinys / Lietuvos istorijos institutas ; sudarytojai Algimantas Kasparavičius, Paweł Libera. – Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013. – 624 p. : iliustr.

Santr. angl. – Bibliogr. išnašose. – Asmenvardžių r-klė: p. 587-622

ISBN 978-9955-847-64-9

Šis leidinys – bendras Lietuvos istorijos instituto ir Lenkijos tarptautinių santykių instituto atstovų darbo rezultatas. Publikuojami daugiausia originalūs dokumentai iš Lietuvos ir Lenkijos archyvų. Jo tikslas – sisteminis, nuoseklus istorinių šaltinių apie Lietuvos ir Lenkijos diplomatinį santykių užmezgimą 1938 m. pavasarį ir tolesnę jų raidą 1938–1940 m. pateikimas. Absoliuti dauguma dokumentų Lietuvoje publikuojami pirmą kartą. Be to, tai pirmas projektas, kuriame integraliai pateikiami Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai šaltiniai, atskleidžiantys lietuviškąją Lenkijos užsienio politikos ir lenkiškąją Lietuvos užsienio politikos percepcijas Antrojo pasaulinio karo išvakarėse ir pradžioje. Skelbiami šaltiniai reprezentuoja autentišką, bet nevienareikšmę tarpukario epochos saulėlydžio lietuvių ir lenkų politinę mintį, tradicijas ir diplomatinę praktiką, sudėtingą Europos tarptautinę panoramą ir laikmečio kultūrinį diskursą.

UDK 327(474.5:438)(093.2)

LIETUVOS IR LENKIJOS DIPLOMATINIAI SANTYKIAI 1938–1940 METAIS

Dokumentų rinkinys

Sudarytojai

Algimantas Kasparavičius
Paweł Libera

Redaktorė *Lina Kaminskienė*

Maketuotoja *Žydronė Jakonytė*

Dailininkas *Algimantas Dapšys*

Vertėja į anglų kalbą *Ieva Vitėnienė*

Vertėja iš prancūzų kalbos *Regina Matuzevičiūtė*

Vertėjas iš anglų kalbos *Saulius Antanas Girnius*

2013 02 21. 39 leidyb. apsk. I. Tiražas 400 egz.

Išleido Lietuvos istorijos instituto leidykla,

Kražių 5, 01108 Vilnius

Spausdino Standartų spaustuvė

S. Dariaus ir S. Girėno g. 39,

02189 Vilnius